دۇنياۋى مەشھۇر ئەسەر

پارىژ بوۋىدىكى مەريەم چېركاۋى

ھيۇگو (فرانسىيە)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: مەمەت ئاۋۇت

پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى

پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى

ھيۇگو (فرانسىيە)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 978-7-228-14230-9
9 787228 142309 >
定价:73.00 元

هیۇگو (فرانسیه)

پارتر بۇۋی مەریەم چېركاۋی

تەرجىمە قىلغۇچى: ئىمىن ئەھمىدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

巴黎圣母院：维吾尔文/（法）雨果（Hugo,V.）著；伊明·艾合买提译. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2011.7
ISBN 978-7-228-14230-9

Ⅰ.①巴… Ⅱ.①雨… ②伊… Ⅲ.① 长篇小说 — 法国 — 近代 Ⅳ.① I 565.44

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2011)第056171号

责任编辑	阿扎提·阿里玛斯
责任校对	沙娜瓦尔，再米拉
封面设计	买买提·诺比提
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	0991-2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆新华印刷厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 1/32开本
印　　张	27.5
版　　次	2011年7月第1版
印　　次	2011年7月第1次印刷
印　　数	1—3000
定　　价	73.00 元

كىرىش سۆز

«پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى»نىڭ ئاپتورى ۋېكتور ھيۇگو (1802 ــ 1885) فرانسىيە ئەدەبىيات تارىخىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ يازغۇچىلارنىڭ بىرى، فرانسىيە رومانتىزم ئەدەبىيات ھەرىكىتىنىڭ داھىيسى، باشقىلارنىڭ ئاتىغىنىدەك «فرانسىيەنىڭ شېكسپېرى». ھيۇگو 1802 ـ يىلى 26 ـ فېۋرالدا فرانسىيەنىڭ بېسانسون دېگەن يېرىدە ئوفىتسېر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. دادىسىغا ناپولېئوننىڭ ئاكىسى، ئىسپانىيە پادىشاھى جوسېف بوناپارت گېنېرالىق ئۇنۋانى بەرگەن بولۇپ، ئۇ پادىشاھنىڭ يېقىن ئەمەلدارى بولغان. ھيۇگو بالىلىق چاغلىرىدىلا دادىسىغا ئەگىشىپ ئىتالىيە، ئىسپانىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە بارغان، 1814 ـ يىلىغا كەلگەندە پارىژدا ئولتۇراقلاشقان. ھيۇگو كىچىكىدىنلا تالانتلىق، ئەقىللىك بالا بولغاچقا، توقۇز يېشىدىن باشلاپ شېئىر يازغان، ئون بەش يېشىدا يازغان «كىتاب ئوقۇشنىڭ شادلىقى» فرانسىيە باكالاۋۇر ئىنستىتۇتىنىڭ مۇكاپاتىغا نائىل بولغان. يىگىرمە يېشىدا ئېلان قىلىنغان شېئىرلار توپلىمى «مەدھىيە ۋە ژۇرنال» پادىشاھ لۇئى XVIII نىڭ يىللىق پۇلىغا ئېرىشكەن. ئائىلىسىنىڭ تەسىرى تۇپەيلى، ئۇنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدە يازغان شېئىرلىرىدا مونارخىزم ۋە روھانىيلىق مەدھىيەلەنگەن. تۇنجى رومانى «ھان ئىسلاند» يازغۇچى نوتىيېنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان. نوتىيېيە بىلەن تونۇشۇش ئارقىلىق، ھيۇگو ئىجادىيەتتە رومانتىزمغا يۈزلىنىپ، تەدرىجىي رەۋىشتە رومانتىزم ئېقىمىنىڭ سەركەردىسى بولۇپ قالغان. ھيۇگو 1827 ـ يىلى ئۆزى ئىجاد

قىلغان دىراما «كىلونۇپىر»غا ئۇزۇن بىر پارچە كىرىش سۆز، يەنى رومانتىزملىق ئېقىمىنىڭ مەشھۇر ئەدەبىيات ـ سەنئەت خىتابنامىسىنى يازغان. ئۇ كىرىش سۆزدە چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك بىلەن ساختىلىق، رەزىللىك، خۇنۇكلۇكنى سېلىشتۇرۇشنىڭ پىرىنسىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. كىلاسسىزملىق سەنئەت قاراشلىرىغا قارشى چىقىپ، رومانتىزملىق ئەدەبىياتنىڭ تەشەببۇسلىرىنى تەرغىب قىلغان. كىرىش سۆز فىرانسىيە ئەدەبىي تەنقىدچىلىك تارىخىدا مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىگەن. دىراما ئوينالمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا يېزىلغان كىرىش سۆز ئەدەبىيات تارىخىدىكى دەۋر بۆلگۈچ ھۆججەتكە ئايلانغان ھەمدە فىرانسىيە رومانتىزملىق ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىنى تېزلىتىشتە غايەت زور رول ئوينىغان.

ھىيۇگو ياش ۋاقتىدىن باشلاپلا جەمئىيەتنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان يولنى تاللاپ، 19 ـ ئەسىردىكى فىرانسىيەدە يۈز بەرگەن بارلىق زور ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنى بېشىدىن كەچۈردى. 1830 ـ يىلى 7 ـ ئايدا «ئىيۇل ئىنقىلابى» پارتلاپ، قايتا تىرىلگەن فېئودال بوربون خانىدانلىقى ئاغدۇرۇلدى. ھىيۇگو ئىنقىلابنى چىن قەلبىدىن قوللىدى، ئىنقىلابچىلارنى قىزغىنلىق بىلەن مەدھىيەلىدى. «فېۋرال ئىنقىلابى» باشلانغاندا، ھىيۇگو ئاللىقاچان تەۋرەنمەس جۈمھۇرىيەتچىلەردىن بولۇپ قالغان بولغاچقا، ئاساسىي قانۇن تۇرغۇزۇش يىغىنىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، شۇنداقلا فىرانسىيە خەلق پارلامېنتىدىكى سوتسىيال دېموكرات سول ئېقىمىدىكىلەرنىڭ رەھبىرى بولدى. كېيىنچە، لۇئى بوناپارت سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغىدى. ھىيۇگو دەرھال بايانات ئېلان قىلىپ، سىياسىي ئۆزگىرىشكە قارشى چىقتى ھەمدە جۈمھۇرىيەتچىلەر تەشكىللىگەن سىياسىي ئۆزگىرىشكە قارشى قوزغىلاڭغا قاتناشتى. بىراق، قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولدى. لۇئى

بوناپارت تەختكە چىقىپ، فرانسىيە ئىمپېرىيەسىنى قۇردى. تېررورلۇق سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، قارشىلىق كۆرسەتكەنلەرنى شەپقەتسىزلىك بىلەن باستۇردى. ھېۋگو بىرىۋسىلغا قېچىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. ئۇ ئون توققۇز يىلغا سوزۇلغان سەرگەردانلىق تۇرمۇشتا، باشتىن - ئاياغ جەڭگىۋارلىقنى ساقلىدى، ئىجادىيەتنى بوشاشتۇرمىدى. ئاچچىق سىياسىي كىنايە بىلەن ناپولېئون III نىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىغا شىددەتلىك ئوت ئاچتى. مۇشۇ مەزگىلدە ئۇ تەسىرى زور بىر تۇركۈم ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلدى. پەقەت بىر يۇز ئەللىك كۈن ۋاقىت ئىچىدىلا، تىرىشچانلىق بىلەن قەلەم تەۋرىتىپ «تەقدىر تېرىلوگىيەسى»نىڭ بىرى بولغان «پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى»نى يېزىپ تاماملىدى (ئۇنىڭ قالغان ئىككىسى «خارلانغانلار» بىلەن «دېڭىزدىكى مېھنەتكەشلەر» ئىدى). بۇ ئارقىلىق دۇنيادا كەمدىن - كەم ئۇچرايدىغان تالانت ئىگىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۆزىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىق بەدئىي ماھارىتىنى تەلتۆكۈس ئىپادىلەپ بەردى.

«پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى» ھېۋگونىڭ رومانتىزملىق ئالاھىدىلىك بىلەن تويۇنغان كاتتا رومانى. رومانىنىڭ سۈژىتلىرى مۇرەككەپ، جىددىي ۋە جانلىق، ئەقلىنى لال قىلىدىغان دەرىجىدە ئۆزگىرىشچان، دراماتىك خۇسۇسىيەتكە باي، رىۋايەت تۈسىگە ئىگە بولۇپ، تۆت يۇز يىل بۇرۇنقى فرانسىيە پادىشاھى لۇئى IX ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدىكى تارىخىي چىنلىقىنى بەدئىي يوسۇندا قايتا ئىپادىلەپ بەرگەن. ئوردا بىلەن دىنىي جەمئىيەتنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئېغىز - بۇرۇن يالىشىدىغانلىقى، خەلق ئاممىسىنى قاڭغىر قاقشىتىدىغانلىقى شۇنداقلا خەلق ئاممىسىنىڭ بۇ ئىككى رەزىل كۈچ بىلەن ئېلىپ بارغان باتۇرانە كۈرەشلىرىنى نامايان قىلغان. رومان سېلىشتۇرما ئىجادىيەت ئۇسۇلىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، دىنىنىڭ ساختىلىقىنى پاش قىلغان، تەركىدۇنياچىلىقنىڭ بىتچىت

بولغانلىقىنى جاكارلىغان. تۆۋەن قاتلامدىكى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىنى، دوستلۇقى ۋە مۇھەببىتىنى، ئۆزىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە باشقىلارنى قۇتۇلدۇرىدىغان ئالىيجاناب روھىنى مەدھىيەلىگەن. رومانىدىن ھېيۇگونىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيەسىنىڭ شانلىق نۇرى چاقناپ تۇرىدۇ.

«پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى»دا ئوقۇرمەننىڭ قەلبىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان بىر ھېكايە بايان قىلىنىدۇ: 1482 ـ يىلى پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىدا تاشقى قىياپىتى ۋە مىجەز ـ خاراكتېرى بىر ـ بىرىگە مۇتلەق ئوخشىمايدىغان ئىككى ئادەم تۇرمۇش كەچۈرگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى خوجايىن، يەنە بىرى مالاي. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىرى سالاپەتلىك يارەمچى ئېپىسكوپ كلاۋدې، يەنە بىرى تەق ـ تۇرقى بەتبەشىرە، قوڭغۇراق چالىدىغان كۇاسىمدو. سىرتقى قىياپىتىدىن نومۇسچان كۆرۈنىدىغان، ئىچكى دۇنياسى رەزىللىك بىلەن تولغان كلاۋدې كوچا ـ كويدا ئويۇن كۆرسىتىپ جان باقىدىغان سىگان قىزى ئەسمېرالداغا يامان نىيەتتە بولىدۇ. بىر كۈنى كېچىدە كۇاسىمدونىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئۇ قىزنى بۇلاپ قاچماقچى بولىدۇ. قەددى ـ قامەتلىك، ياش كاپىتان فوبۇس سىگان قىزى ئەسمېرالدانى قۇتۇلدۇرۇۋالىدۇ. ئەسمېرالدا ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالىدۇ. ئىككىيلەن خالىي بىر جايىنى تېپىپ كۆرۈشۈۋاتقاندا، ھەسەتخورلۇق ئوتىدا ئۆرتىنىۋاتقان كلاۋدې پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ كاپىتان فوبۇسنى زەخمىلەندۈرىدۇ ھەمدە گۇناھنى ئەسمېرالداغا دوڭگەپ قويىدۇ. ئەسمېرالدا سوت مەھكىمىسى تەرىپىدىن ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىدۇ. جازانى ئىجرا قىلىدىغان چاغدا، ئەسمېرالداغا يوشۇرۇن كۆيۈپ يۈرگەن كۇاسىمدو كۆكرەك كېرىپ چىقىپ، ئۇنى قۇتۇلدۇرىدۇ ۋە بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ. لېكىن، ئىچى يامان كلاۋدې دىنىي جەمئىيەتنى كۈشكۈرتۈپ، ئەسمېرالدانى ئايال پېرىخون قاتارىغا چىقىرىدۇ. سوت مەھكىمىسىمۇ بۇۋى مەريەم

چېركاۋنىڭ پاناھلانغۇچىلارغا پاناھلىنىش ھوقۇقى بېرىلەيدىغان مۇقەددەس جاي ئىكەنلىكىدەك قائىدىگە ھۆرمەت قىلماي، ئەسمېرالدانى قولغا ئېلىشنى قارار قىلىدۇ. ئەسمېرالدا بىلەن جاپادىمۇ، ھالاۋەتتىمۇ بىللە بولغان تۆۋەن قاتلامدىكى ئەزىمەتلەر ئۇنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئاتلىنىدۇ. كۆاسمىدو ئۇلارنى ئەسمېرالدانى قولغا ئېلىش ئۈچۈن كەلگەن ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى دەپ ئويلاپ، جان ـ جەھلى بىلەن ئېلىشىدۇ. ئاخىرىدا، پادىشاھ لۇئى IX بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتىدۇ. كلاۋدې توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلاپ، ئەسمېرالدانى ئەپقاچىدۇ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ھايۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇشقا زورلايدۇ. ئەسمېرالدا ئۇنىڭغا بوي بەرمەيدۇ. كلاۋدې ئۇنى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىگە تۇتۇپ بېرىپ، بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق بىناسىنىڭ ئۈستىدىن ئەسمېرالدانىڭ دارغا ئېسىلغانلىقىنى تاماشا قىلماقچى بولىدۇ. كلاۋدېنىڭ رەزىل قىلمىشىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن كۆاسمىدو بۇ ئەھۋالغا چىداپ تۇرالماي، غەزەپ ۋە نەپرەت ئىچىده ئۆزىنى بېقىپ چوڭ قىلغان يارده‌مچى ئېپىسكوپىنى بىنادىن ئىتتىرىۋېتىدۇ. ئاندىن ئۆزى يالغۇز قەبرىستانلىقتا بېرىپ، ئەسمېرالدانىڭ جەسىتىنى ئىزدەپ تاپىدۇ ۋە ئۇنىڭ يېنىدا يېتىپ ئۆلۈپ كېتىدۇ. كىشىلەر بىرنەچچە يىلدىن كېيىن، قەبرىستانلىقتىكى بىر گەمە ئۆيگە كىرىپ بىر ئەر بىلەن بىر قىزنىڭ بىر ـ بىرىنى قۇچاقلاپ ياتقان ھالەتتىكى سۆڭەكلىرىنى ئۇچرىتىدۇ. بۇ دەل كۆاسمىدو بىلەن ئەسمېرالدا بولۇپ چىقىدۇ.

ھېۋگو بۇ رومانداﺍ، ربئال دۇنيا ئۇستىدىن ئىسيان كۆتۈرگەن سىگان قىزى ئەسمېرالدا بىلەن بەتبەشىره مەجرۇھ كۆاسمىدونى چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىكنىڭ سىمۋولى سۈپىتىده ئوقۇرمەنلەرگە سۇنىدۇ؛ يارده‌مچى ئېپىسكوپ كلاۋدې بىلەن ئاقسۆڭەك ھەربىي فوبۇسنى ساختىلىق، رەزىللىك، خۇنۇكلۇكنىڭ تىپى قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئىككىسىنى

رەھىمسىزلىككە، ساختا روھ ۋە جىنايى ھاۋايى ـ ھەۋەسكە ۋەكىل قىلىپ تەسۋىرلەيدۇ. مەيلى كلاۋدې ياكى فوبۇس بولسۇن، مەيلى كۆاسمىدو ياكى ئەسمېرالدا بولسۇن، ئۇلار مۇتلەق رەۋىشتە ئىچكى دۇنياسىدىكى پارچىلىنىش بىلەن توقۇنۇش، شۇ چاغدىكى ئىلاھىي قۇدرەت بىلەن ئىنسانىي ھوقۇق، ئادالەت بىلەن رەزىللىك، نادانلىق بىلەن ئويغىنىش ھەمدە زۇلمەتلىك تۈزۈم بىلەن ئىنسانپەرۋەرلىك ئوتتۇرىسىدىكى ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىشنى باشتىن كەچۈرىدۇ ۋە ئاخىرىغا بېرىپ پاجىئەلىك قىسمەتكە دۇچار بولىدۇ. ھيۇگو تىللاردا داستان قىلىشقا ئەرزىيدىغان ۋەقەلىك بىلەن جانلىق ۋە رەڭدار دراماتىك كۆرۈنۈشنى ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ، رومانىنىڭ كۆرۈشچانلىقىنى كۈچەيتكەن، شۇنداقلا قويۇق رومانتىكلىق ئۇسلۇب ئارقىلىق ئۆزئارا يورۇتۇش، سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئەسەرنىڭ بەدئىي تەسىرلەندۈرۈش ئىقتىدارىنى ۋايىغا يەتكۈزگەن.

«پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى»دا تەسۋىرلەنگىنى تېپىك تىراگېدىيە: دەھرىيلىكتە ئۇچىغا چىققان شاللاق يارەمچى ئېپىسكوپ كلاۋدې خۇدانىڭ ھېكمەتلىرىگە ئىشەنمەيدۇ، كىمىياگەرلىككە ئىشىنىدۇ. ھاۋايى ـ ھەۋەسنىڭ تۇرتكىسىدە ئۆزى خالىغان ئىشنى قىلماقچى بولىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنى ۋە ئۆزى سۆيگەن ياكى سۆيمىگەن ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇزۇل ـ كېسىل ۋەيران قىلىدۇ. بۇ بىرىنچى تىراگېدىيە. ھەققانىي ۋە ئاق كۆڭۈل كۆاسمىدو تۇغما بەتبەشىرە ۋە ئەمالىقى، گاسلىقى تۈپەيلى بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن ئەزىمەتلەرنىڭ ئەسمېرالدانى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى بىلمەيدۇ. شۇڭا، چېركاۋ ئالدىدىكى مەيداندا ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسايدۇ. بۇنى ئاز دېگەندەك، ئەسمېرالدانى تۇتۇش ئۈچۈن كەلگەن ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى بىلەن بىللە ئۇلارغا ئالدى ـ كەينىدىن زەربە بېرىدۇ. نەتىجىدە، تۆۋەن قاتلامدىكى بۇ «يارىماس

پۇقرالار»نىڭ ئومۇميۈزلۈك يوقلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. بۇ ئىككىنچى تراگېدىيە. بىگۇناھ سىگان قىزى ئەسمېرالدا جاھىل، زۇلمەتلىك كۈچ تەرىپىدىن ئېچىنىشلىق ھالدا نابۇت قىلىنغان جاپاكەش ئاۋامنىڭ ئەزاسى بولۇش سۈپىتىدە ئۇلارنىڭ ئەڭ جانلىق، ئەڭ تەسىرلىك ئوبرازىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. لېكىن، ئۇ ئۆزىنى قانداق ئاقلىشىدىن، شۇنداقلا ئادالەتنى ياقلايدىغان ئادەملەرنىڭ ئۇنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن كۆرسەتكەن قانچىلىك تىرىشچانلىقىدىن قەتئىينەزەر، يەنىلا دارغا ئېسىلىش تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. بۇ ئۈچىنچى تراگېدىيە. «پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى» ئىنسان قەلبىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان پاساھەت بىلەن، شۇ زۇلمەتلىك دەۋردىكى جىمىكى ئاۋام پۇقرالار ھەرگىز قۇتۇلالمايدىغان تراگېدىيەنى يورۇتۇپ بېرىدۇ. ھالبۇكى، قاتمۇقات قاراڭغۇ پەردە ئارقىسىغا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان پادىشاھ لۇئى XI دەل مۇشۇ تراگېدىيەدىكى ئەڭ چوڭ قاتىل، ئۇ ۋەكىللىك قىلغان زۇلمەتلىك كۈچ تەرىپىدىن رەھىمسىزلەرچە نابۇت قىلىنغان بىگۇناھ پۇقرا دەل مۇشۇ تراگېدىيەدىكى باش پېرسوناژ.

«پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى»غا ئارقا كۆرۈنۈش بولغان بۇۋى مەريەم چېركاۋى گوت ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ خەزىنىسى. ھېيۇگو ئۆسمۈرلۈك چېغىدىن تارتىپ ئۇنىڭغا ئىچ ـ ئىچىدىن كۆيگەن، قىزغىقان، ياشلىق دەۋرىدە ئۇنى تەتقىق قىلىشقا كىرىشكەن. ئۇ ئاز دېگەندىمۇ ئۈچ يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ، ئوتتۇرا ئەسىردىكى فرانسىيە جەمئىيىتى بىلەن تونۇشقان، بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا كۆپ قېتىم كىرگەن. مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى ئەتراپلىق ئۆگەنگەن، فرانسىيەلىكلەر شان ـ شەرەپ ھېس قىلمىغان بۇ قەدىمىي بىنا ئۆزىگە جۇغلانما قىلغان مەخپىيەتلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى ئومۇميۈزلۈك ئىگىلىگەن. مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ «پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى»دەك مۇشۇنداق كاتتا

ئەسەرنى ئىجاد قىلىشىغا ئاساس سالغان. ھيۇگو ئۆزى بىۋاستە ھېس قىلغان ئىنچىكە تەپسىلات ۋە نازۇك تەسىراتلارنىڭ ياردىمىدە رومانىدىكى بۇ مەشھۇر بىناغا ھاياتىي كۈچ بەرگەن. بۇۋى مەرىيەم چېركاۋى ئۇنىڭ پاساھەتلىك قەلىمى ئاستىدا پەۋقۇلئاددە جانلىق بىر شەيئىگە ئايلانغان. رومانتىزمنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر، ۋەكىللىك ئەسىرى ھېسابىدىكى بۇ ئەسەر ــ «پارىژ بۇۋى مەرىيەم چېركاۋى» ئاپتورنىڭ ئۇنى ئىمكانىيەتنىڭ بارچە ئەسلىي قىياپىتىگە مۇۋاپىقلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ھەقىقىي ئىپادىلەش ماھارىتىنى، شۇنداقلا ئوتتۇرا ئەسىر فرانسىيە جەمئىيىتىنىڭ تۇرمۇش كارتىنىسىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن. رومانتىكىلىق شەكىل، تەسىرلىك سۈژىت، جانلىق كۆرۈنۈش ئارقىلىق گۈزەل ھەمدە سەلتەنەتلىك بولغان تەقدىر سىمفونىيەسىنى يازغان.

ھيۇگونىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ھاياتى ئاتمىش يىلدىن ئۇزاق داۋام قىلدى، ئىجادىيەت كۈچى ئاجىزلىمىدى. پۈتكۈل ئۆمرى ۋە ئىجادىي پائالىيىتىدە ئىنسانپەرۋەرلىك، زوراۋانلىققا قارشى تۇرۇش، مۇھەببەت ئارقىلىق «رەزىللىك»نى تىزگىنلەش ئىزچىل رەۋىشتە يېتەكچى ئورۇندا تۇردى. 19 ـ ئەسىر فرانسىيەدىكى ئەڭ مەشھۇر يازغۇچى، ئەدەبىي تەنقىدچى، سىياسىي ئوبزورچى، شېئىرىيەتتىكى ئىسلاھاتچى، رومانتىزملىق دىرامىنىڭ قۇرغۇچىسى ھيۇگو ناھايىتى كۆپ ئەسەر يازدى. ئەدەبىياتنىڭ ھەر خىل ژانىرى، جۈملىدىن شېئىر، دىراما، ھېكايە، ئەدەبىيات نەزەرىيەسى، سىياسىي ئوبزور قاتارلىقلارنى ھەممە يەرگە كېڭەيتتى. يىگىرمە ئالتە شېئىر توپلىمى، يىگىرمە تومۇق نەسرىي ئەسەرلىرى، ئون ئىككى تومۇق دىراما توپلىمى، يىگىرمە بىر تومۇق پەلسەپە ئەسەرلىرى بولۇپ، يەتمىش توققۇز تومدىن كۆپرەك ئەسىرى جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ھيۇگو ئۆز ھاياتىدا دەۋرنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش ئېقىمىغا ئەگەشتى. ئۇ فرانسىيە ئەدەبىيات تارىخىدىكى ئىنقىلابىي

ئىدىيەگە ئىگە ئۇلۇغ يازغۇچى. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە غەربلىكلەر بىلەن شەرقلىقلار بىردەك دۇچ كېلىدىغان زور ئىجتىمائىي تېمىلارنى، ئالايلۇق: مۇستەبىتلىك بىلەن ئىنسان ھوقۇقى، قانۇن بىلەن ھەققانىيەت، نامراتلىق بىلەن بايلىقلاب بىلەن ئىنسانپەرۋەرلىك قاتارلىقلارنى بەدىئىي رەۋىشتە يورۇتۇپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، جۇڭگولۇق ئوقۇرمەنلەر ئۇنى ئۆزىگە ئىنتايىن يېقىن كۆرىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا ئۇ يەنە سەگەك ئىجتىمائىي ئاڭ، رېئال ئەھمىيەتى بار ئۆتكۈر تېمىلار، قاينام تېشىۋاتقان ئىنسانپەرۋەرلىك تۇيغۇسى ۋە ئوتتەك كۆيۈپ تۇرغان ئۇمىدۋار غايە ئارقىلىق ئاددىي ئاۋامنىڭ قايغۇ ـ ھەسرىتىنى، تىركىشىشى ۋە ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى چىنلىق بىلەن جانلىق تەسۋىرلەپ بەردى. بۇ تەسۋىرلەر قوينىدىن شەرقلىقلار ئۆزىنىڭ سىيماسىنى كۆرگەندەك بولدى، مەنىۋى جەھەتتە ئەسەر پېرسوناژلىرى بىلەن ئورتاق ھەمدەردلىك پەيدا قىلدى. ئەدىبلەر ئىچىدىكى ئەڭ مۇنەۋۋەر، ئەڭ ئۇلۇغ جامائەت ئەربابى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۇ ئۆمۈر بويى مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە دۆلەت خەلقلىرىنىڭ مىللىي ئازادلىق كۈرەشلىرىنى قوللىدى؛ دېموكراتىيە ۋە جۇمھۇرىيەت پائالىيەتلىرىنى قوللىدى ۋە ئۇنى مەدھىيەلىدى. تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشقا قارشى تۇردى. 1861 ـ يىلى ئەنگلىيە، فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيەسى يۈەنمىڭيۈەن باغچىسىنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتكەندە، ھيۇگو نارازىلىق خەت ئېلان قىلىپ، ئەنگلىيە، فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيەسىنىڭ شەرق مەدەنىيىتىنى ۋەيران قىلىشتەك جىنايى قىلمىشىنى غەزەپ بىلەن ئەيىبلىدى. ئۇ ھەققانىي سۆزلەر بىلەن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ: «فرانسىيە ئىمپېرىيەسى بۇ قېتىمقى غەلىبىدىن يېرىم زاڭ مالغا ئىگە بولدى. ئۇ ساددىلىق بىلەن ئۆزىنى مۇشۇ مال ـ مۈلۈكنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى چاغلاپ، يۈەنمىڭيۈەن باغچىسىنىڭ شانۇشەۋكىتىدىن ئوغرىلاپ كەلگەن نەرسىلەرنى كۆرگەزمە قىلىۋاتىدۇ. مەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە فرانسىيەنىڭ

ئۆز جىنايىتىنى تونۇپ، بۇ بايلىقنى تالان ـ تاراج قىلىنغان جۇڭگوغا قايتۇرۇپ بېرىشنى ئۈمىد قىلىمەن» دەپ يازدى.

هيۇگو فىرانسىيە خەلقىگە تەئەللۇق، ئەينى چاغىنىڭ ئۆزىدە ئۇ پۈتۈن دۇنيا خەلقىگە تەئەللۇق. ئۇنىڭ ئۇلۇغ روهى، ئۆلمەس ئەسەرلىرى پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق بايلىقى.

تەھرىر ھەيئىتى

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم

بىرىنچى باب 3
1. زال 3
2. پىررې گرىنگورى 29
3. كاردىنال جانابلىرى 45
4. خوجايىن ياكوئىس كوپپېنول 58
5. كۆاسمىدو 73
6. ئەسمېرالدا 86

ئىككىنچى باب 93
1. چاربىدىستىكى قاينامدىن سىللادىكى خادا تاشقىچە 93
2. گرىف مەيدانى 98
3. چىدىغانغا چىقارغان 102
4. كېچىدە ساھىبجامالنىڭ ئىزىغا چۈشۈپ تاپقان ئاۋارىچىلىك 120
5. «ئاۋارىچىلىك ...»نىڭ داۋامى 128
6. چېقىلىغان ئىدىش 131
7. توي كېچىسى 166

ئۈچىنچى باب 183
1. بۇۋى مەريەم چېركاۋى 183
2. پارىژغا نەزەر 199

تۆتىنچى باب 242
1. ئاق كۆڭۈل ئادەملەر 242
2. كلاۋدې فروللو 248
3. بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى قوڭغۇراق چالغۇچى 256
4. ئىت ۋە ئۇنىڭ ئىگىسى 268
5. كلاۋدې فروللونىڭ داۋامى 270
6. نەزەردىن چۈشكەنلەر 281

بەشىنچى باب 283
1. ساينت مارتىن موناستىرىنىڭ باشلىقى 283
2. «بۇ بىرى يەنە بىرىنى يەۋېتىدۇ» 301

ئالتىنچى باب 331
1. قەدىمكى دەۋر ئەدلىيە ساھەسىگە ئادىل باھا بېرىش كېرەك 331
2. چاشقان كامىرى 348
3. كۆممۇناق قوتۇرمىچى ھەققىدە ھېكايە 355
4. بىر تامچە ياشقا بىر تامچە سۇ 387
5. كۆممۇناق قوتۇرمىچى ھەققىدىكى ھېكايىنىڭ ئاخىرى 405

ئىككىنچى قىسىم

يەتتىنچى باب 409
1. ئوغلاققا تايىنىپ سىر ساقلىغانىنىڭ خەتىرى 409
2. پوپ بىلەن پەيلاسوپ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئادەم 432
3. قوڭغۇراق 447
4. تەقدىر 450

5. قارا كىيىملىك ئىككى ئادەم 472
6. كاپىتان فوبۇس شاتوپىر 481
7. ئالۋاستى روھانىي 487
8. دەريا‌غا قارايدىغان دېرىزە 499

سەككىزىنچى باب 516
1. خازا‌نغا ئايلىنىپ قالغان تەڭگە 516
2. خازا‌نغا ئايلانغان تەڭگىنىڭ داۋامى 531
3. خازا‌نغا ئايلانغان تەڭگىنىڭ ئاخىرى 539
4. كۆپۈككە ئايلانغان ئارزۇ 544
5. ئانا 568
6. ھەر كاللىدا ھەر خىيال 575

توققۇزىنچى باب 605
1. قىزىتما 605
2. دۇمچەك، يەكچەشمە، توكۇر 624
3. گاس 631
4. ساپال بىلەن خىرۇستال تەشتەك 635
5. قىزىل دەرۋازىنىڭ ئاچقۇچى 656
6. قىزىل دەرۋازا ئاچقۇچىنىڭ داۋامى 659

ئونىنچى باب 665
1. گرىنگورى بىرناردېن كوچىسىدا ئويلاپ تاپقان ئەپچىل چارە 665
2. تىلەمچى بولۇپلا كەتكىنە 683
3. ياشىسۇن خۇشاللىق 687
4. كالانپاي ئاغىنە 700
5. فرانسىيە پادىشاھى لۇئىنىڭ تىلاۋەتخانىسى 735
6. كىچىك مەشئەل 787

7. شاتوپىر يارده‌مگه كه‌لدى 789

ئون برىنچى باب 792
1. پوپۇچ 792
2. «ئاق كىيىملىك پەرىزات» 846
3. فوبۇسنىڭ تويى 860
4. كۆاسمدونىڭ تويى..... 862

بىرىنچى قىسىم

بىرىنچى باب

1. زال

بۇنىڭدىن ئۇچ يۈز قىرىق سەككىز يىل ئالتە ئاي ئون توققۇز كۈن بۇرۇنقى بىر كۈنى پارىژ كونا شەھەر رايونى، ئۇنىۋېرسىتېت رايونى ۋە يېڭى شەھەر رايونىنىڭ ئۇچ قات سېپىلى ① دىكى قوڭغۇراقلارنىڭ ھەيۋەتلىك ساداسى شەھەر ئاھالىسىنى ئۇيقۇدىن ئۇيغىتىۋەتتى.

ئەمەلىيەتتە، 1482 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى تارىختا ئەستىلىك بولغۇدەك بىرەر ئىش يۈز بەرگەن كۈن ئەمەس ئىدى. تاڭ ئاتار ـ ئاتمايلا پارىژ ئاھالىسىنى بىسىرەمجان قىلغان ئوپۇر ـ توپۇرنىڭمۇ يېزىپ قويۇشقا ئەرزىگۈدەك ھېچنېمىسى يوق ئىدى. چۈنكى، ئۇ كۈنى پىكارد②لىقلار ۋە بۇرگۇندى③ لىقلار شەھەرگە باستۇرۇپ كىرمەكچى، پوپلارنىڭ جەسەت ساندۇقىنى

---

① كونا شەھەر بۇگۈنكى كۈندە ئارالچە شەھەر دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ سېينا دەريا-سىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، پارىژنىڭ قەدىمىي باشلىنىش ئورنى. شەرقىي تەرىپىدە بۇڭى مەريەم چېركاۋى بىلەن ئەدلىيە سارىيى بار. ئۇنىۋېرسىتېت رايونى سېينا دەرياسىنىڭ سول قىرغىقىغا، يەنى جەنۇبىي قىرغىقىغا تۇغرا كېلىدۇ. يېڭى شەھەر رايونى سېينا دەرياسىنىڭ ئوڭ قىرغىقى، يەنى شىمالىي قىرغىقىدا بولۇپ، پارىژنىڭ ھازىرقى بىر قىسمى. ئوتتۇرا ئەسىردىكى پارىژدا ئۇچ قات قەلئە سېپىلى بار ئىدى.

② پىكارد ـــ فىرانسىيەنىڭ شىمالىي رايونى، شۇ چاغلاردا فىرانسىيە ئويمانلىقىنىڭ شىمالىدىكى بىر ئۆلكە.

③ بۇرگۇندى ـــ فىرانسىيەنىڭ غەربىي رايونى، قەدىمكى دەۋردە فىرانسىيە پادىشاھلىقىدىكى كىنەزلىكلەرنىڭ بىرى. پىكارد بىلەن بۇرگۇندىدا شۇ چاغلاردىكى كۆچلۈك فېئودال بەگلىك مەۋجۇت ئىدى.

كۆتۈرۈۋېلىپ كوچا ئايلىنىدىغان مۇراسىمىمۇ ئېلىپ بېرىلمىغان ياكى بولمىسا ئوقۇغۇچىلار لاستىكى ئۈزۈمزارلىققا توپلىنىپ ئالىتوپىلاك كۆتۈرۈپمۇ يۈرمىگەن، ھۆرمەتكە سازاۋەر پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ شەھەرگە كىرىش مۇراسىمىمۇ ئۆتكۈزۈلمىگەن، ئەدلىيە ئەمەلدارلىرى ئوغرى جىنايەتچىنى دارغا ئاسىدىغان ئىشمۇ بولمىغانىدى. ھەتتا 15 ـ ئەسىردىكى ئالىپتە كىيىنگەن ۋە بېشىغا پەي تاقىغان بىرىنى ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغان داغدۇغىلىق مەنزىرىمۇ شەكىللەنمىگەنىدى. ناھايىتى كەلسە، ئىككى كۈن ئىلگىرىلا فلاندېر[1] لىق ئەلچىلەر فلاندېر مەلىكىسى مارگېرىت بىلەن ۋەلىئەھد[2] نىڭ تويىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن پارىژغا يېتىپ كەلگەنىدى، خالاس. بوربون كاردىنالى بۇ ئىشتىن شۇنداق خاپا بولدىكى، ئۆتى يېرىلىپ كەتكىلى تاس قالدى. شۇنداقتىمۇ پادىشاھنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئەپتىدىن سەھرالىق ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرىدىغان فلاندېرلىق ئەلچىلەرنى يالغاندىن ھەجىيىپ بولسىمۇ قارشى ئالدى. بوربوندىكى ھۆكۈمەت سارىيىدا مەسخىرىلىك، قىزىقارلىق، كومېدىيەلىك تىياتىرلارنى ئويناپ چىقىشنى ئورۇنلاشتۇردى. شۇ كۈنى قاتتىق يامغۇر ياغدى. چېلەكتە قۇيغاندەك چۈشۈۋاتقان يامغۇر سارايىنىڭ ئىشىك ـ دېرىزىلىرىگە تارتىلغان نەپىس پەردىلەرنى چىلىق ـ چىلىق ھۆل قىلىۋەتتى.

ژان دې تىرويىس[3] نىڭ سۆزى بويىچە ئالغاندا، 1 ـ ئايىنىڭ 6 ـ كۈنى «پارىژدىكى جەمئىي جامائەت چەكسىز ھاياجانغا

① فلاندېر ـــ ياۋروپادىكى قەدىمىي رايونلارنىڭ بىرى. 1668 ـ يىلىدىن كېيىن ئىككىگە بۆلۈنۈپ، فىرانسىيە بىلەن بېلگىيەگە قارام بولغان.

② ۋەلىئەھد ـــ لۇئى XI نىڭ ئوغلى. 1683 ـ يىلى تەخت ۋارىسى بولۇپ، چارلىز VIII دەپ ئاتالغان، مارگېرىت مەلىكە بىلەن توي قىلمىغان. مارگېرىت ئاۋستىرىيەلىك مارگېرىت مەلىكە دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئەسلىدە بۇرگۇندى كىنەزى فرانسۇۋا II نىڭ قىزى، كەلگۈسىدىكى خانىش سۈپىتىدە فىرانسىيە ئوردىسىدا چوڭ بولغان. كېيىنچە ۋەلىئەھد بىرىتانىيەلىك ئاننا بىلەن توي قىلغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلارغا ياتلىق بولغان.

③ ژان دې تىرويىس ـــ 15 ـ ئەسىردىكى فىرانسىيەلىك تارىخشۇناس.

چۆمۇلگەنىدى.» ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئېپىفان[1]بايرىمى بىلەن ئادەم ئەخمەق قىلىش بايرىمى تارىختا تۇنجى مەرتەم بىرلىكتە ئۆتكۈزۈلمەكچى بولغانىدى.

شۇ كۈنى گرىف مەيدانىدا گۈلخان يېقىلىدىغان، بىراكۇي چېركاۋنىڭ ئالدىغا ماي دەرىخى تىكىلىدىغان، ئەدلىيە سارىيىنىڭ زالىدا مراكىل تىياترى [2] ئويناىدىغان بولغانىدى. ئۇستىگە بېغىر رەڭ كىمخاب چاپان كىيگەن، مەيدىسىگە كۈمۈشتەك ئاپپاق كىرىست تاقىغان مەھكىمە جاكارچىلىرى بىر كۈن ئىلگىرىلا ھەرقايسى يول ئېغىزلىرىغا بېرىپ، كانايەك كارىكىراپ چىقىدىغان ئاۋازى بىلەن بۇ ئىشنى جامائەتكە ئۇقتۇرغانىدى.

شەھەر ئاھالىسى كۈن چىقماي تۇرۇپلا ئىشىك ـ دېرىزىلىرىنى قۇلۇپلاپ، دۇكانلىرىنى تاقاپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى گۈلخانىنى كۆرۈشكە ئالدىرايتتى. بەزىلىرى مراكىل تىياتىرىنى كۆرۈشنىڭ كويىدا بولاتتى. يەنە بەزىلىرىنىڭ ماي دەرىخىنى تاماشا قىلغۇسى بار ئىدى. لېكىن، پارىژلىقلار ئەزەلدىن تارتىپلا ھالىنىڭ چوڭ ـ ئۇقىدا داڭ چىقارغان خەقلەردىن ئىدى. مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەر گۈلخانىنى كۆرۈپ باقسام دەپ ئويلايتتى. چۈنكى، مۇشۇ كۈنلەردە گۈلخان يېقىش پەسلىگە يارىشىدىغان بىر ئىش ئىدى ياكى بولمىسا ئۇلار مراكىل تىياترىنى كۆرۈشنىڭ خىيالىدا بولاتتى. مۇنداق بولۇشتىكى سەۋەب، بۇ تىياتىر تام ـ تورۇسلىرى مەھكەم، ئىشىك ـ دېرىزىلىرى ھەم

---

① ئېپىفان بايرىمى ـــ «ئىنجىل»دا يېزىلغىنى بويىچە ئەيسا ئەلەيھىسسالام ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۈچ قېتىم پەيدا بولغان. كاتولىك دىنى 1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىنى ئەيسا ئەلەيھىسسالامنى خاتىرىلەش بايرىمى قىلىپ بېكىتكەن.

② مراكىل تىياترى ـــ ئوتتۇرا ئەسىردىكى تىياترنىڭ بىر خىلى بولۇپ، ئۇ بۇۋاي مەريەم، ئەيسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ مۇرىتلىرى توغرىسىدىكى ۋەقەلەر ئاساسىدا يېزىپ چىقىلغان.

ئېتىلگەن ئەدلىيە زالىدا ئويىنالماقچىدى. بۇلارنىڭ ئەكسىچە ماي دەرىخى قىيا ـ چىياغا ئامراق بۇ ئادەملەرنىڭ نەزىرىدىن چەتتە قالغاندەك ئىدى. چېچەكلىرى شالاڭلىغان ماي دەرىخى براكۇي چېركاۋنىڭ ئالدىدىكى قەبرىستانلىقتا غۇيۇلداپ سوقۇۋاتقان سوغۇق شامالدا يېتىم بالدەك لاغىلداپ تىترەيتتى.

ئەدلىيە ساربىيغا تۇتىشىدىغان بىرنەچچە يول ئادەم بىلەن لىققىدە تولغانىدى. ئۇلار فلاندېرلىق ئەلچىلەرنىڭ مراكىل تىياتىرى بىلەن ئەخمەقلەر پادىشاھىنى تاللايدىغان سايلامنى كۆرۈش ئۈچۈن مۇشۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەردار ئىدى. سايلام ئەدلىيە ساربىينىڭ زالىدا ئۆتكۈزۈلمەكچىدى.

ئەدلىيە ساربىينىڭ زالى گەرچە دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ زال دەپ ئاتالغان بولسىمۇ، بىراق مۇنداق چاغدا بۇ زالغا قىستىلىپ كىرىش ئوڭايغا چۈشىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى (راستىنى ئېيتقاندا، سۇۋار[1] شۇ كۈنلەردە موندال خان ساربىيدىكى بۇ زالنى ئۆلچەپ باقمىغانىدى). ساراينىڭ ئالدىدىكى مەيدانىنى ئادەم دېڭىزى دېسىمۇ ئوشۇقلۇق قىلمايتتى. مىدىرلاۋاتقان باشلارنىڭ ھەددى ـ ھېسابى يوق ئىدى. مەيداننىڭ ياقىسىدىكى بەش ـ ئالتە يول ئېغىزى دېڭىزغا قۇيۇلۇۋاتقان دەريا ئېغىزىنىڭ ئۆزى ئىدى. دەريا سۈيىدەك لۆمۈلدەۋاتقان ئادەملەر مۇشۇ يەردىن دېڭىزغا قاراپ ئاقاتتى. ئۇلار بەئەينى دولقۇنغا ئوخشاش گاھ ئۆرلەيتتى، گاھ پەسلەيتتى، بىنالارنىڭ بۇرجىكىگە، ئۆيلەرنىڭ لەمپىسى ئاستىغا تارقىلاتتى، ئۆلچەمسىز كۆلچەكتەك بولۇپ قالغان مەيداننىڭ ئۇ يەر، بۇ يېرىدە خادا تاشتەك چوقچىيىپ ئۆرە بولاتتى. ساراينىڭ گوت [2] ئۇسلۇبىدا قوپۇرۇلغان ئېگىز ئالدى تېمىنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە، ئۇ يەردىكى چوڭ

---

① ھېنرى سۇۋار (1623 ــ 1676) ــ فرانسىيەلىك تارىخشۇناس، «پارىژ تارىخى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

② گوت ئۇسلۇبى دېگەن بۇ سۆز ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلانغان بىناكارلىق ئۇسلۇبىنى كۆزدە تۇتىدۇ.

پەلەمپەيدىن ئىككى ئېقىن بولۇپ بۆلۈنەتتى، تىنىم تاپماي ئىلگىرىلەيتتى، ئۇياندىن - بۇيانغا ئۆتەتتى، شۇنداقلا قاق ئوتتۇرىدىكى پەلەمپەيدە تارقىلاتتى، ئاندىن ئىككى تەرەپتىكى يانتۇلۇقتا غايەت زور دولقۇنغا ئايلىنىپ، پەسكە قاراپ كۆۋرەيتتى. پەلەمپەيدىن مەيدان ئۇستىگە ئۇزۇلمەي تۆكۈلۈۋاتقان ئادەم ئېقىنى خۇددى تۇمەن مېتىر ئېگىزلىكتىن كۆلگە چۈشۈۋاتقان شارقىراتمىغا ئوخشايتتى. توۋلاۋاتقانلارنىڭ ئاۋازى، كۈلكە ساداسى، ئاياغ تىۋىشى ئالەمنى مالەم قىلاتتى. ۋاراڭ - چۇرۇڭ، قىيقاس - سۇرەن بارغانسېرى كۈچىيەتتى. ناگان - ناگاندا پەلەمپەيگە يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان ئادەملەر ئېقىنى كەينىگە چېكىنگەندەك بولاتتى، ئاندىن تۇرۇپلا يەنە ئالدى تەرەپكە تەۋرەيتتى ياكى تۇرغان ئورنىدا چۆرگۈلەپ، ئالدىغا ماڭالمايتتى. پارىژ گۈبېرناتورىنىڭ ئوقياچىلىرى ياكى ئىجرائىيە ئەمەلدارلىرى تەرتىپ ساقلاش ئۈچۈن يېتىپ كەلگەن چاغدا مۇشۇنداق ئەھۋال كېلىپ چىقاتتى. بۇ ئەسلىدىكى گۈبېرناتور مەھكىمىسى تەرىپىدىن ئامانلىق ساقلاش ئەترىتىگە، ئامانلىق ساقلاش ئەترىتىدىن قوراللىق ساقچى ئەترىتىگە، ئاندىن بۇگۈنكى پارىژ ژاندارما ئەترىتىگە مىراس قالغان، ھەقىقەتەنمۇ ماختىسا بولىدىغان ئەنئەنە ئىدى.

ھەممىلا يەردە ئادەملەرنىڭ مىدىرلاۋاتقان بېشى، ئۇلار ئىشىك تۇۋىگە، دېرىزىنىڭ ئالدىغا، تۆشۈكنىڭ ئەتراپىغا، ئۆگزىگە جەم بولۇپ، بەخىرامان ھالدا ئەدلىيە سارىيىنىڭ ئىچىگە، مەيداندىكى ئادەملەر قاينىمىغا نەزەر سالاتتى. ئۇلار چۆرىدەپ تۇرۇپ ئويۇن - تاماشا كۆرۈشكە ئامراق، بۇنىڭدىن ئارتۇق تەلىپى يوق، ئادەملەردىن ھاسىل بولغان تامنىڭ كەينىدىن بىرەر ئىشنى كۆرۈۋالالىسىلا بولدى قىلىدىغان، كۆڭلى ئارامىغا چۈشىدىغان كىشىلەردىن ئىدى.

ناۋادا 1830 - يىلىدا ياشاۋاتقان بىز 15 - ئەسىردىكى پارىژلىقلارنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇلۇپ، ئۇلار بىلەن بىرلىكتە

ئەدلىيە ساربىيەدىكى زالغا (بۇ زال 1482 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئەقىلگە سىغمىغۇدەك دەرىجىدە كىچىك ئىدى) كىرگەنلىكىمىزنى، بىر ـ بىرىمىزنىڭ پېشىنى تارتىپ قىستاشقانلىقىمىزنى تەسەۋۋۇر قىلالماق، كۆز ئالدىمىزدا ئاجايىپ سەلتەنەتلىك بىر كۆرۈنۈش شەكىللەنگەن بولاتتى. كۆز ئالدىمىزدىكى قەدىمىي نەرسىلەر نەزەر دائىرىمىزنى كېڭەيتكەن، ھەممە نەرسە بىزگە ئادەتتىن تاشقىرى يېڭى ۋە قىزىق تۇيۇلغان بولاتتى.

ئەگەر ئوقۇرمەنلەر ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرىنى ئىشقا سېلىپ، بىزنىڭ ئاشۇ كالانپاي پەلتو ياكى ئۇزۇن يوپكىلارنى كىيگەن، چەۋەندازلارچە ياسانغان ئادەملەر ئارىسىدا بىر ـ بىرىمىزنى ئىتتىرىپ زالغا كىرىۋاتقان ئەلپازىمىزنى پەرەز قىلالىسا، ئۇلار قانداق بىر مەنزىرىنى ھېس قىلغان بولار ئىدى؟

ئۇلار ئالدى بىلەن قۇلاق ـ مېڭىنى يەپ كېتىدىغان قىيقاس ـ سۇرەندىن بېشى قېيىپ، كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ كەتكەن بولاتتى. بېشىمىزنىڭ چوققىسىدىلا ئويما پەنەركە بىلەن زىننەتلەنگەن چوققىلىق قوش ئەگمىلىك تورۇس، تېخىمۇ ئۇستىدە ھاۋا رەڭ سىرلانغان تەكشىلىكتىكى ماگنولىيەگۈلىنىڭ ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن سىزمىسى، ئايىغىمىزدا ئاق ـ قارا ئارىلاش مەرمەر تاش ياتقۇزۇلغان يول، بىرنەچچە قەدەم نېرىدىلا چوققىلىق قوش ئەگمىنىڭ ئېگىلىش نۇقتىسىنى تىرەپ تۇرغان قاتار كەتكەن يەتتە تال چوڭ تۇۋرۇك، باشتىكى تۆت تۇۋرۇكنىڭ چۆرىسىدە مىلىچمال يايمىلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئۇلاردىكى ئەينەك بۇيۇم ۋە ياپراق ئالتۇنلاردىن كۆزنى قاماشتۇرىدىغان نۇرلار چاقنايدۇ. ئاخىرىدىكى ئۈچ تۇۋرۇكنىڭ ئەتراپىدا دۇپ يىغىچىدىن ياسالغان بىرنەچچە ئورۇندۇق، بۇ ئورۇندۇقلار دەۋاگەرلەرنىڭ ۋاكالەتچىلىرى ئولتۇرىدىغان جاي، ۋاكالەتچىلەرنىڭ ئىشتىنى ۋە ئادۋوكاتلارنىڭ پەلتولىرى بىلەن تولا سۇركىلىپ، ياغلاپ قويغاندەك پارقىراپ كەتكەن. زالنىڭ

كەڭ ۋە ئازادە كىرىپ ـ چىقىش ئېغىزلىرىدىكى ئىشىكىنىڭ قانىتلىرى تولىمۇ ئىخلاس بىلەن نەقىشلىك ئىشلەنگەن، شۇنچىكى كۆركەم، زالنىڭ تۆت ئەتراپىدىكى ئېگىز تامغا چوققىلىق ھەمدە ئۇزۇن ئەگمىلىك دېرىزە چىقىرىلغان، بۇ دېرىزىلەرگە رەڭگارەڭ گۈللۈك ئەينەكلەر ئورنىتىلغان. ئىشىك ـ دېرىزە ۋە تۈۋرۈكلەرنىڭ ئارىلىقىدىكى بىكار جايلارغا پارامونت ① تىن ياشلانغان فرانسىيە پادىشاھلىرىنىڭ ھەيكەللىرى قويۇلغان. كۆپلۈكىدىن ئەڭ ئاخىرىدىكىسىگە كۆز يەتمەيدۇ. بۇ ھەيكەللەرنىڭ ئىچىدىكى ئاجىز، قورقۇنچاق پادىشاھلارنىڭ ئىككى قولى يانغا چۈشكەن، گۈناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك كۆزىنى يەردىن ئالالمايدۇ. باتۇر، جەڭگىۋار پادىشاھلار بېشىنى تىك تۇتۇپ، قولىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، تۇرقىدىن قەيسەرلىك ئىپادىلىنىدۇ. ئەگمە تورۇس، تۈۋرۈك، تام، دېرىزە كېشەكلىرى، ئويما پەنەركە، ئىشىك قانىتلىرى ۋە ھەيكەللەر سۈۋارى ھەل بېرىلگەن بولغاچقا، ئالتۇندەك تاۋلىنىدۇ. بۇلار بىزگە خىرە ـ شىرە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ. مىلادىيە 1549 ـ يىلىغا كەلگەندە دوبرىيول بۇلارغا مەدھىيە ئوقۇغان بولسىمۇ، لېكىن ھەممىسى دېگۈدەك چاڭ ـ توزان ۋە ئۆمۈچۈك تورىنىڭ ئىچىدە قالغانىدى.

بىز بۇ تۆت چاسا چوڭ زالنىڭ ئىچىدىكى مەنزىرىنى يەنە مۇنداق تەسەۋۋۇر قىلالايمىز: زىمىستان قىشنىڭ سۆڭەكتىن ئۆتىدىغان سوغۇق، زالنىڭ ھەممە يېرىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغان، رەڭگارەڭ كىيىنگەن ئادەملەر ۋارقىراپ ـ جارقىراپ، تامنى ياقىلىغان پېتى ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈرەيدۇ، تۈۋرۈك ئەتراپىدا چۆرگۈلەيدۇ. بىزگە بۇ زالدىن قالىدىغان تەسىرات ئاساسەن مۇشۇ. بىز بۇ يەردە ئۇنىڭ تېخىمۇ ئىنچىكە تەرەپلىرىنى سىلەرگە تەپسىلىي دەپ بېرىشكە تىرىشىمىز.

---

① پارامونت ـــ پەرەڭلەرنىڭ ئەپسانىسىدىكى پادىشاھ، مىلادىيە 5 ـ ئەسىرلەرگە توغرا كېلىدۇ.

شەك ـ شۇبھىسىزكى، راۋايلاك ھېنرى Ⅳ ① نى قەستلەپ ئۆلتۈرمىگەن بولسا، ئەدلىيە سارىيىدىكى ئارخىپخانىمۇ راۋايلاكنىڭ دەۋا دېلوسىنى ساقلاپ يۈرمەيتتى. ئۇنىڭ شېرىكلىرىمۇ جىنايى پاكىتلارنى يوقىتىش ئۈچۈن پەيلىنى بۇزۇپ ئەدلىيە سارىيىغا كەلمىگەن، ئارخىپخانىنى كۆيدۈرۈۋەتمىگەن، بىچارە ئەدلىيە سارىيىمۇ قوشۇلۇپلا قۇربانلىق بولۇپ كەتمىگەن، يەنى 1618 ـ يىلىدىكى زور ئوت ئاپىتى يۈز بەرمىگەن بولاتتى. قەدىمىي ئەدلىيە سارىيى چوڭ زال بىلەن بىرلىكتە بۈگۈنگە قەدەر قەد كۆتۈرۈپ تۇرىۋەرگەن بولاتتى. مەن بۇ ھەقتە ئوقۇرمەنلەرگە: «ئۆزۈڭلار بېرىپ كۆرۈپ بېقىڭلار!» دەپ قويسامىلا كۇپايە. مۇشۇنداق قىلغاندا ئاۋارىچىلىكتىن ھەممىمىز بىراقلا قۇتۇلمىمىز. مەنمۇ ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە تەسۋىرلەپ ئولتۇرمايمەن. سىلەرمۇ ئوقۇپ باقايلى دەپ ئاۋارە بولمايسىلەر. بۇ بىزگە ھەرقانداق چوڭ ۋەقەنىڭ ئاقىۋىتى ھەققىدە ئالدىنئالا بىرنەرسە دېگىلى بولمايدۇ، دەيدىغان ھەقىقەتنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئەلۋەتتە، راۋايلاكنىڭ شېرىكى بولماسلىقىمۇ ئېھتىمالغا يېقىن. شېرىكى بولغان دېگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ 1618 ـ يىلىدىكى ئوت ئاپىتى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. مۇنداق ئىككى سەۋەبنى كۆرسىتىش بىلەنلا بۇ ئىشنى بولدى قىلالايمىز. بىرى، 3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە، كەڭلىكى بىر چى، ئېگىزلىكى بىر يېرىم چى كېلىدىغان بىر يۇلتۇز كۆيگەن پېتى ئەدلىيە سارىيىنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشكەن. ئىككىنچىسى، تېئوپىل ② ئۆزىنىڭ تۆۋەندىكى تۆت مىسرا شېئىرى ئارقىلىق بۇ ئىشنى ئىزاھلىغان:

---

① ھېنرى Ⅳ (1553 ـــ 1610) ـــ فىرانسىيە پادىشاھى. 1610 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى فىرانسىۋا راۋايلاك تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

② تېئوپىل ـــ قەدىمكى دەۋردىكى ئېپىسكوپلارنىڭ بىرى.

ئۇ ئەدلىيە ئىلاھەسى پارىژدا،
ئويناپ چىققان ئاقماس بىر ئويۇن.
بەكمۇ كۆپ پارا يەپ قويغاچقا،
ئوت قويۇپ ساراينى قىلغان كۈمپەيكۈم.

بىزنىڭ 1618 ـ يىلى ئەدلىيە ساراينىغا ئوت كېتىشنىڭ سەۋەبلىرى ھەققىدە نېمە دېيىشىمىزدىن قەتئىينەزەر، مەيلى ئۇنىڭغا سىياسىي، تەبئىي ۋە ياكى شېئىرىي پۇراققا تويۇنغان چۈشەندۈرۈش بېرەيلى، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئوت ئاپىتىدىن ئىبارەت بۇ رېئاللىقنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. ھېلىمۇ ياخشى، شۇ قېتىمقى ئوت ئاپىتىدىن كېيىن، بولۇپمۇ كېيىنكى بىرنەچچە قېتىملىق رېمونت ئارقىلىق، ئاپەتتىن ئامان قالغان نەرسىلەر پاك ـ پاكىز ئادالانغان بولدى. ئەڭ بۇرۇنقى بۇ ساراي چىرايلىق يىگىت فىلىپ ① نىڭ دەۋرىدىمۇ بولىدىغان، لېكىن ئۇ لوئۇرې سارىيىدىنمۇ كونا بولۇشىغا قارىماي، ئەمدىلىكتە ئىز ـ دېرەكسىز يوقالدى. كىشىلەر پادىشاھ روبېرت ② بىنا قىلغان، ھىلگالدۇ مەدھىيىلىگەن بۇ ھەشەمەتلىك قۇرۇلۇشنىڭ ئىزنالىرىنى كۆپ مەرتىۋە ئىزدەپ باققان بولسىمۇ، ئۇنىڭ قالدۇقلىرىدىن ھېچ نەرسە تاپالمىدى. ساينت لۇئى③ توي قىلغان كېچىسى ياتقان ئۆي قانداق بولىدۇ؟ ساينت لۇئى بىلەن يوئىن ژىللى ④ ئىككىسى دېلو تەھقىقلىگەن ھېلىقى باغچە نەدە قالدى؟ شۇ چاغدا ئۇ ئۇچىسىغا بېغىر رەڭ پەيسىمان كىمخاب چاپان،

---

① چىرايلىق يىگىت فىلىپ شاھ (1268 ــ 1314) ــ فىلىپ Ⅳ، 1285 ـ يىلىدىن 1314 ـ يىلىغىچە تەختتە ئولتۇرغان.

② پادىشاھ روبېرت (970 ــ 1031) ــ ئىخلاسمەن روبېرت Ⅱ دەپمۇ ئاتىلىدۇ. 996 ـ يىلىدىن 1031 ـ يىلىغىچە تەختتە ئولتۇرغان.

③ ساينت لۇئى (1214 ــ 1270) ــ فىرانسىيە پادىشاھى لۇئى Ⅺ، 1226 ـ يىلىدىن 1270 ـ يىلىغىچە تەختتە ئولتۇرغان.

④ يوئىن ژىللى (1224 ــ 1317) ــ فىرانسىيەلىك تارىخشۇناس، كېيىنچە لۇئى Ⅺ نىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان.

پاختا بىلەن يۇك ئارىلاش رەختتىن تىكىلگەن كەك جىلىتكە كىيىپ، قارا سوكىنىدىن تىكىلگەن پەلتوغا ئورىنىپ گىلەم ئۇستىدە يېتىپ ئارام ئالغانىدى. پادىشاھ سىگىسمۇند ① نىك ئوردىدىكى ياتاق ئۆيى نەدە؟ چارلىز IV نىكچۇ؟ ② «زېمىنى يوق ژان»③ نىك ئوردىدىكى ھاردۇق ئالىدىغان ئۆيىچۇ؟ شۇ يىللىرى چارلىز VI ④ كەچۈرۈم قىلىش بۇيرۇقىنى ئېلان قىلغان ھېلىقى پەلەمپەي نەگە كەتتى؟ مارسىل ⑤ بىر پارچە ياپىلاق تاشنىك يېنىدا ۋەلىئەھدگە كۆرسىتىپ تۇرۇپلا روبېرت دې كىلېرمون ⑥ بىلەن چامپاگنېنىك مارشالىنى قەتل قىلغانىدى، شۇ ياپىلاق تاش ھازىر نەگە كەتتى؟ يالغان پاپا پىندىكىنىك پەرمانى پارچە ـ پارچە قىلىپ يىرتىپ تاشلانغان چاغدىكى يان ئىشىك بۇگۈن بارمۇ؟ ھەزىلكەشلەردەك كىيىنىپ پەرماننى كۆتۈرۈپ كەلگەن خادىم ھېلىقى يان ئىشكىتىن چىقىپ بارلىق شەھەر ئاھالىسىگە توۋا قىلغانىدى. ئالتۇندەك نۇر چېچىپ تۇرىدىغان زال، ئۇنىڭدىكى چوققىلىق ئەگمىلەر، ھەيكەللەر، تۈۋرۈكلەر، مۇرەككەپ بېزەلگەن بولسىمۇ چاك ـ چېكىدىن بۆسۈلۈپ كەتكەن

---

① پادىشاھ سىگىسموند (1368 ــ 1437) ــ مۇقەددەس رىم ئىمپېرىيەسىنىك پادىشاھى.

② چارلىز IV (1316 ــ 1378) ــ گېرمانىيە پادىشاھى، 1346 ـ يىلىدىن 1378 ـ يىلىغىچە تەختتە ئولتۇرغان.

③ «زېمىنى يوق ژان» (1167 ــ 1216) ــ ئەنگلىيە پادىشاھى ھېنرى II نىك ئوغلى، فىرانسىيە پادىشاھى ئاۋگۇستىنىك قوللىشى بىلەن ۋەتىنىگە ئاسىيلىق قىلغان، مۇشۇ سەۋەبلەرگە كۆرە «زېمىنى يوق ژان» دەپ ئاتىلىدۇ.

④ چارلىز VI (1368 ــ 1422) ــ فىرانسىيە پادىشاھى، چارلىز V نىك ئوغلى، 1380 ـ يىلىدىن 1422 ـ يىلىغىچە تەختتە ئولتۇرغان.

⑤ ئايتىيان مارسىل (1316 ــ 1358) ــ بەزى ماتېرىياللاردا 1315 ـ يىلى تۇغۇلغان دېيىلىدۇ. فىرانسىيەلىك سىياسىيون، پارىژ سودىگەرلەر جەمئىيىتىنىك باشلىقى، بۇرژۇئازىيەنىك پادىشاھلىق سىياسىي تۈزۈمىگە قارشى ۋەكىلى. 1358 ـ يىلى پارىژدا ئىنقىلاب قوزغاپ، ئوردىغا باستۇرۇپ كىرگەن ھەمدە ۋەلىئەھدنىك ئىككى نەپەر نائىبىنى ئۆلتۈرگەن.

⑥ روبېرت دې كىلېرمون ــ لۇئى XI (ساينت لۇئى)نىك ئالتىنچى ئوغلى.

غايەت يوغان تورۇسلار ئەمدى نەدە؟ ھېلىقى ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن ئۆيلەرچۇ؟ دەرۋازىنىڭ ئالدىغا ئورنىتىلغان تاش شىر بېشىنى ساقلىتىپ، قۇيرۇقىنى چىڭ قىسىپ، سولومونىڭ تەختى ئالدىدىكى شىردەك مۇلايىم قىياپەتتە زوراۋانلىقنىڭ ئەدلى ـ ئادالەتكە بويسۇنىدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرەتتى، لېكىن ئۇ دەرۋازىنىڭ ئىخلاس بىلەن ياسالغان نەقىشلىك قاناتلىرى، گۈللۈك ئەينەك سېلىنغان دېرىزىلىرىمۇ كۆرۈنمەيدۇغۇ؟ بىر چاغلاردا بىسكورنىتنى ئەييۇھەننىس دېگۈزگەن، گۈل چېكىلگەن تۆمۈر قورالالارچۇ؟ دۇخانكى ياسىغان سېپتا ياغاچ سايمانلار قېنى؟... بۇ تەڭداشسىز سەنئەت بۇيۇملىرى ئاي ـ يىللارنىڭ ئۆتۈشى، ئادەملەرنىڭ بۇزغۇنچىلىقى تۈپەيلى قانداق قىسمەتلەرگە دۇچار بولدى؟ گوت ئۇسلۇبىدىكى سەنئەت بىلەن گاللىيە تارىخى ھېلىمۇ ياشاۋاتقان بىزدەك ئادەملەرگە نېمىلەرنى قالدۇردى؟ سەنئەت جەھەتتە بىزگە قالغىنى ئارخىتېكتور دې بورۇس لايىھەلىگەن ھەم پاكار، ھەم قوپال ئەگمە گۈمبەزلا بولدى، ساينت گېرۋى چېركاۋىنىڭ كېلەڭسىز دەرۋازىسى بىز بىلىدىغان سەنئەتنىڭ ئورنىغا چىقتى. تارىخنىڭ بىزگە قالدۇرغىنىمۇ باترۇ① دەك بىرنەچچىلەرنىڭ ھېلىقى چوڭ تۇڭرۇكلەر توغرىسىدىكى تېتىقسىز قاراشلىرىدىنلا ئىبارەت بولدى، خالاس.

بۇلارنىڭ كارايىتى چاغلىق، بىز يەنىلا ئەدلىيە سارىيىنىڭ ھەيۋەتلىك زالىغا قاراپ باقساق بولىدىغان ئوخشايدۇ.

بۇ تۆت چاسا چوڭ زالنىڭ بىر تەرىپىدە مەرمەر تاش بىلەن قوپۇرۇلغان سەھنە بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈزۈنلۇقى، كەڭلىكى ۋە قېلىنلىقى دۇنيا بويىچە يېگانە دېيىشكە ئەرزىيەتتى. ئۇ خۇددى يەر بېجى تىزىملىنىدىغان دەپتەردىكى «بۇ مەرمەر تاشنىڭ دۇنيادا

① باترۇ (1604 ـــ 1681) ـــ فىرانسىيەلىك ئادۇوكات.

جۇپتى يوق» دېگەن گەپكە ئوخشايتتى. كارگانتۇۋا [1] مۇ بۇ قۇرلارنى ئوقۇۋېتىپ ئەقلى لال بولمىدىغان يەردە ئىدى. يەنە بىر تەرىپىگە چاققان بىر چېركاۋ ياسالغان بولۇپ، لۇئى XI ئۇ يەردىكى بۇۋى مەريەم ھەيكىلىنىڭ ئالدىغا ئۆزىنىڭ تىزلىنىپ ئولتۇرغان ھەيكىلىنى قويدۇرغانىدى. لۇئى XI پادىشاھ چارلېز بىلەن ساينت لۇئىنى تەڭرىنىڭ مەرھىمىتىگە نائىل بولغان ئەۋلىيالارغا ئوخشايدۇ دەپ قاراپ، بۇ ئىككىيلەننىڭ ھەيكىلىنى ھېلىقى بىرمۇنچە خان ـ پادىشاھلارنىڭ قاتارىدىن قالدۇرۇۋەتكەن ھەمدە ئۇ يەردىكى ئىككى ئويۇقىنىڭ بىكار بولۇپ قېلىشى بىلەنمۇ كارى بولمىغانىدى. كىچىك چېركاۋنىڭ پۈتكىنىگە ئاران ئالتە يىل بولغاچقا، ئۇ يەنىلا يېڭى كۆرۈنەتتى. ھەممە يېرىدىن دېگۈدەك نەپىس بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ نازاكىتى بەرق ئۇرۇپ تۇرغاندەك ئىدى. تەڭداشسىز ئويما نەقىشلەر، نازۇك ياسالغان مېتال بۇيۇملار كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بۇلار بىزگە گوت ئۇسلۇبىدىكى سەنئەت دەۋرىنىڭ ئاللىقاچان ئاياغلاشقانلىقىدىن، بۇ سەنئەتنىڭ ئەمدىلىكتە 16 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللەنگەن مەزگىلىدىكىدەك تەسەۋۋۇرغا باي ئىلاھىي مەنزىلگە قاراپ تەرەققىي قىلغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. ئۇدۇل ئىشىكنىڭ تۆپىسىدىكى كۇن چۈشۈپ تۇرىدىغان، گۈل شەكىللىك كىچىك ئەينەك دېرىزە ئىنتايىن چىرايلىق زىننەتلەنگەن بولۇپ، گۈللۈك جىيەكتەك يۇلتۇزغا تەققاس بولالايتتى، ئۇنى بىر داڭلىق ئەسەر دېيىشكە ئەرزىيتتى.

زالنىڭ مەركىزىدە، دەرۋازىنىڭ ئۇدۇلىدا ئويۇن كۆرىدىغان سۇپا بار ئىدى. فلاندېرلىق ئەلچىلەر بىلەن باشقا ئېسىلزادە مېھمانلارنىڭ تىياتىر كۆرۈشىنى كۆزدە تۇتۇپ، سۇپا ئۇستىدە كالاۋاتۇن بىلەن توقۇلغان مەخمەل سېلىنمىلار سېلىنغانىدى.

مراكىل تىياتىرى ئادەتتە ئاشۇ مەرمەر تاشلىق سەھنىدە

---

[1] گارگانتۇۋا ـــ فرانسىيەلىك يازغۇچى رابلى يازغان «گىگانت ئادەملەرنىڭ تەرجىمھالى»دىكى باش پېرسوناژ، يەپ تويمايدىغان، قارنى يامان ئادەم.

ئويىنىلاتتى. ئادەملەر مۇشۇ ۋەجدىن ئەتىگەندىن باشلاپلا تەييارلىققا كىرىشكەندى. مەرمەر تاشلىق سەھنىنىڭ ھەممە يېرىدىن ئەدلىيە ساريىدىكى پۇتۇكچى ئەمەلدارلارنىڭ ئايىغىدىن قالغان ئىزنى كۆرگىلى بولاتتى. ئۇلار سەھنىنىڭ ئۈستىگىلا ئېگىز سايىۋەن راسلىغاندى. زالغا كىرگەن تاماشىبىنلار سەھنىدىكى ئويۇننى پەستە تۇرۇپلا كۆرەلەيدىغان بولغاچقا، ئۇ ۋاقىتلىق بولسىمۇ سېپى ئۆزىدىن تىياتىر سەھنىسىگە ئايلانغاندى. سايىۋەننىڭ بىر بېشىغا پەردە تارتىلدى. ئۇنىڭ كەينى ئارتىسلار ۋاقىتلىق كىيىم ئالماشتۇرىدىغان ئۆي بولدى. تىياتىر سەھنىسى بىلەن كىيىم ئالماشتۇرىدىغان ئۆي بىر شوتا بىلەن ئايرىلدى. شوتىنىڭ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ۋاخىنىسى مەيدانغا كىرىدىغان، مەيداندىن چىقىدىغان ئېغىز بولدى. ئادەتتىكى پېرسوناژلار، مۇشۇ شوتا ئارقىلىق سەھنىگە چىقاتتى. بۇرۇنقى چاغلاردىكى تىياتىر سەنئىتى بىلەن سەھنە دېكىراتسىيەسى شۇنچىلىك دەرىجىدە ئاددىي ئىدى !

مەرمەر تاشلىق سەھنىنىڭ تۆت بۇرجىكىدە بىردىن تۆت نەپەر قورۇقچى بار ئىدى. مەيلى بايرام كۈنلىرى بولسۇن، مەيلى جازا ئىجرا قىلىدىغان كۈن بولسۇن، ئۇلار ھەمىشە ھەيكەلدەك قېتىپ، تۇرغان ئورنىدىن مىدىر ـ سىدىر قىلمايتتى.

تىياتىر ئورۇنلاش ئەدلىيە ساريىدىكى سائەتنىڭ ئون ئىككىگە سوقۇشىنى ساقلىماقتا ئىدى. ۋاقىت بەك كېچىككەندەك قىلاتتى. لېكىن، باشقا ئامال يوق، ئۇلار ھېلىقى ئەلچىلەرنىڭ رايىغا باقمىسا بولمايتتى.

بىراق، جامائەت قاق سەھەردىلا كېلىۋالغان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ساقلاۋېرىپ تاقىتى تاق بولغاندى. بەزىلەر تاڭ ئاتار ـ ئاتمايلا ئۆيىدىن چىقىپ، ئەدلىيە ساريىنىڭ پەلەمپىيىدە كۈتۈپ تۇرغان بولغاچقا، توڭلاپ لاغىلداپ كەتكەندى. بەزىلەر ئالدىغىراق بېرىۋېلىش ئۈچۈن، ئەدلىيە ساريىنىڭ ئالدىدا ساق بىر كېچە تۇنەپ چىققاندى. ئادەملەر تېشىپ كېتەي دەپ قالغان

دەريا سۈيمەك ئۇلغىيىپ، بارغانسېرى كۆپەيمەكتە، تامنى ياقىلاپ ئېگىزرەك جايغا ياماشماقتا ئىدى، تۇۋرۇكنىڭ ئەتراپىغا يېيىلماقتا، ئۆينىڭ ۋاسىلىرىغا، تامدىن ـ تامغا، دېرىزىنىڭ رامىلىرىغا قەدەر يامرىماقتا ئىدى، بەزىلىرى ھەتتا ئەدلىيە ساربىينىڭ ئۆگزىسىگە، ئويما نەقىش بىلەن بېزەلگەن دوقمۇشلارغىچە چىققانىدى. ئەلچىلەر تېخىچە كەلمىگەن بولغاچقا، ئادەملەر ھەم ئۈمىدسىزلىنىپ، ھەم چارچاپ، سەۋر قاچىسى توشاي دەپلا قالغانىدى. بىرلىرىنىڭ جەينىكى بىرلىرىنى نىقتىۋېتەتتى، بىرلىرى مىخ تاپانلىق ئايىغى بىلەن بىرلىرىنىڭ پۇتىغا دەسسەپ سالاتتى، ئۇلار كىچىككىنە بىر ئىشقىمۇ ھازىرلا تۇتۇشۇپ قالمىغاندەك ئىدى. ئادەملەر توۋلىشاتتى، تاكاللىشاتتى. ئەيتاۋۇر، ئەدلىيە ساربىينىڭ ئالدى قاپىناپ كەتكەن قازاننىڭ ئۆزىلا ئىدى. ئەمدى ئۇلار فلاندېرلىق ئەلچىلەرگە تاپا ـ تەنە قىلغىلى، ئۇلارنى سەت گەپ بىلەن تىللىغىلى تۇردى، شەھەرنىڭ گۈبېرناتورىنى، بوربون كاردىنالىنى، سوت مەھكىمىسىنىڭ ئەمەلدارلىرىنى، ئاۋستىرىيەلىك مەلىكە مارگېرىتنى، چېركاۋنىڭ مۇلازىملىرىنى بولۇشچە قارغىدى. ئىسىغىنى بىلەن سۆزۈپ كەتكىنىنىڭ تايىنى يوق ھاۋانى، پارىژدىكى ئېپىسكوپنى، ئەخمەقلەر پادىشاھىنى، تۇۋرۇكلەر بىلەن ھەيكەللەرنى، چىڭ تاقالغان دەرۋازىنى، ئېچىۋېتىلگەن دېرىزىلەرنى ئاغزىغا كەلگىنىچە تىللاپ رەسۋاسىنى چىقاردى. ئۇلارنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە سەت كۆرۈندى، ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ، خاتىرجەملىكى بۇزۇلدى. توپ ئىچىدىكى بەزى ئوقۇغۇچىلار، چاكار ـ چۆرىلەرنىڭ مەسخىرىسى ۋە دارىتما گەپلىرى ئۇلارنىڭ كەيپىنى تېخىمۇ بۇزۇپ، غەزەپتىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالغان جامائەتنى ئوتنىڭ ئوستىگە ياغ چاچقاندەك قىلىۋەتتى.

ئادەملەر توپى ئىچىدە قاراپ تۇرۇپلا چاتاق تېرىيدىغان بەزى ئالىقاناتلارمۇ بار ئىدى. ئۇلار دېرىزىنىڭ گۈللۈك ئەينەكلىرىنى

چىقىرىۋېتىپ، ئۇ يەردىن تامنىڭ ئۈستىگە چىقاتتى ـ دە، ھەدەپ ئۈيانداىن ـ بۇيانغا كۆز يۈگۈرتەتتى، گاھ زالدىكى ئادەملەرنى زاڭلىق ئېتەتتى، گاھ مەيداندىكى ئادەملەرنىڭ چىشىغا تېگەتتى، باشقىلارنىڭ ھەربىكتىنى دورايتتى، بىشەملەرچە قاقاقلاپ كۈلەتتى، تېتىقسىز ئاۋازى ئارقىلىق باشقا ئۇلپەتلىرى بىلەن دوست تارتىشاتتى. ئۇلاردا ئەتراپىدىكى ئادەملەردە بولۇۋاتقان زېرىكىش ياكى ھارغىنلىقتىن قىلچە ئەسەر يوق ئىدى. ئۇلار مۇنداق چاغلاردا كۆڭۈلنى خۇش قىلىش ئۈچۈن، كۆز ئالدىدىكى ئادەملەرنىڭ ئىچىدىلا ئويۇن چىقىرىش لازىملىقىنى ئوبدان بىلەتتى. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئۇزاقتىن ـ ئۇزاقتا سوزۇلغان بىمەنە كۈتۈۋېرىشتىن قۇتۇلغىلى بولاتتى.

ـــ ژان فروللو دې مولېندىنۇ، بۇ سەنغۇ! ـــ دەپ توۋلىدى توپ ئىچىدىكى چاچلىرى قوڭۇر سېرىققا مايىل بىر يىگىت، ئۇ يۈز ـ كۆزى چىرايلىق بولغىنى بىلەن، چىرايىدىن مۇغەمبەرلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ تۇۋرۇكنىڭ ئۈچىدا ئولتۇرۇۋېلىپ يەنە توۋلىغىلى تۇردى، ـــ سېنى تۈگمەنچى جوننىس دېسەكمۇ بولغۇدەك ! قارا ئىككى پۇتۇڭغا، بەئەينى شامال تۈگمىنىڭ چاقى، قاچان كەلدىڭ؟

ـــ ئىچىڭ ئاغرىۋاتامدۇ؟ ـــ دېدى ژان فروللو ئۇنىڭغا جاۋاب يانداۋرۇپ، ـــ كەلگىنىمگە تۆت سائەتتىن ئاشتىغۇ دەيمەن ! بۇ تۆت سائەت توۋا ـ ئىستىغپار ۋاقتىمغا ھېساب بولۇپ كەتكەن بولسا تازا قاملىشاتتى. ساينت چېركاۋىغا بارغىنىمدا سائەت دەل يەتتە بوپتىكەن، ستىسلىيە پادىشاھىنىڭ بىبلىيە ئوقۇيدىغان بىرىنچى مىسساغىمۇ ئۇلگۈردۇم دېگىنە!

ـــ ئۇلار قالتىس ئوقۇيدۇ، ـــ دېدى بىرى گەپكە قوشۇق سېلىپ، ـــ ئاۋازى كىيىۋالغان قالپىقىنىڭ ئۈچىدىنمۇ ئىنچىكە ! پادىشاھ ئالىيلىرى ساينت ژان ئەپەندىگە مىسسا ناخشىسىنى تەقدىم قىلىشتىن بۇرۇن، ساينت ژان ئەپەندىدىن لاتىن تىلىدا ئېيتىلىدىغان مۇناجاتنى پرۇۋېنسىلقلارنىڭ تەلەپپۇزىدا ئېيتسا

بولىدىغان ـ بولمايدىغانلىقىنى سورايدۇ تېخى !

ـــ مۇنداق دەڭلار، ـــ دېرىزىنىڭ تۈۋىدىكى توپ ئىچىدىكى بىر مومايىنىڭ غوتۇلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، ـــ بۇنىڭغا ستىسلىيە پادىشاھىنىڭ ئۆلمىگۈر ببىلىيە ئوقۇيدىغانلىرىنى ياللامىدىكەن تېخى ! سوراپ باقايچۇ، بىر قېتىملىق مىسساغا پارىژ پۇلىدىن مىڭ لىۋر ① كېتىدۇ. بۇ پۇل يەنە كېلىپ پارىژنىڭ كۆكتات بازىرىدا سېتىلىدىغان بېلىقنىڭ بېجىدىن چىقىدۇ ئەمەسمۇ؟

ـــ شۇم ئېغىزلىق قىلما، ئالجىغان قېرى، ـــ بېلىقچى مومايىنىڭ يېنىدىكى قاپىقى تۇرۇلۇپ كەتكەن سېمىز بىرى چالۋاقاپ كەتتى، ـــ بىر مەيدان مىسسا مۇراسىمى دېگەن ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىش. ئەجەبا، سىلەر پادىشاھ ئالىيلىرىنى يەنە بىر قېتىم ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالسۇن دەمسىلەر؟ ـــ ئۇ خودىدى بېلىقچى مومايىنىڭ بەدىنىدىن چىقىۋاتقان بەتبۇي پۇراقتىن قورققاندەك بۇرنىنى تۇتۇۋالدى.

ـــ تۇغرا دېدىڭىز، ـــ دەپ ۋارقىرىدى تۇۋرۇكتىكى ئويما نەقىشنىڭ ئۇستىگە ئولتۇرۇۋالغان پاكىنەك ئوقۇغۇچى، ـــ سىز ئوردا جەمەتىنىڭ يۇقى ـ تېرە دۇكىنىدىكى خوجايىن گىللىپ لېكۇرنو ئەپەندىغۇ دەيمەن !

«ئوردا جەمەتىنىڭ يۇقى ـ تېرە دۇكىنىنىڭ خوجايىنى» دېگەن گەپ بىلەن تەڭ پاراققىدە كۇلكە كۆتۇرۇلدى.

ـــ لېكۇرنو ! گىللىپ لېكۇرنو ! ـــ دەپ توۋلاپ كەتتى بىرى.

ـــ مۇڭگۇزلۇك، يۇڭلۇق ② دەڭلار تېخى ! ـــ دەپ ياندىشتى يەنە بىرى.

ـــ ھەي، كۇلگۇدەك نېمىسى بار ! ـــ تۇۋرۇكنىڭ ئۇچىدا ئولتۇرغان ھېلىقى پاكىنەك سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ گىللىپ

---

① لىۋر ـــ پارىژ بازارلىرىدىكى پۇلنىڭ نامى.

② لېكۇرنو دېگەن سۆز فىرانسۇزچىدىكى «مۇڭگۇزى بار» دېگەن سۆز بىلەن ئوخشاش تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

لېكۇرنو جانابلىرى ئوردا غوجدارى ژان لېكۇرنونىڭ ئىنىسى، ۋىنسىنتستىكى باش ئورمان مۇھاپىزەتچىسى مايت لېكۇرنونىڭ ئوغلى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى پۇلدار ئادەملەر. يەنە كېلىپ ئاتا ـ بالا ئىككى ئەۋلاد يېڭى ئەملدارلاردىن!

چاقچاق بارغانسېرى چېڭىغا چىقىۋاتقان بولغاچقا، يۇڭ ـ تېرە دۇكىنىنىڭ خوجايىنى زۇۋان سۇرمەي جىم تۇردى. ھەممەيلەننىڭ كۆزى ئۇنىڭغا مىخىتىڭ قادالدى. ئۇ ھۇپپىدە ئېسىلىپ ھاسىرىدى، يۇز ـ كۆزىدىن تەر قۇيۇلدى. چىدىيالماي بىرەر كامار بولسا كىرىپ كەتكۇدەك ھالغا يەتتى، ئىزا تارتتى، غەزەپلەندى، گۆشلۇك يۇزى شەلپەردەك قىزاردى. شۇ تۇرقىدا ئەتراپتىكىلەرنىڭ دىققىتى ئۆزىگىلا مەركەزلىشىپ قالغانىدى.

جامائەت ئىچىدىن لېكۇرنوغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان ھەم دوغلاق، ھەم پاكار بىرى ئۇنىڭ بۇ تەڭقىسلىقتىن قۇتۇلۇپ قېلىشىغا ياردەم قولىنى ئۇزارتتى.

ـــ بىر ئوقۇغۇچىنىڭ تەپ تارتمايلا بىر مۆتىۋەرگە مۇشۇنداق گەپلەرنى قىلغىنى نەدە بار؟ بۇرۇنقى چاغ بولىدىغان بولسا يەتكۇچە دۇمبالاپ، تېرىك پېتى كۆيدۇرۇپ ئۆلتۇرىدىغان مۇنداق نېمىلەرنى ! ـــ قارىماققا ئۇمۇ لېكۇرنودەك سالاپەتلىكلەرنىڭ بىرى ئىدى.

ئالامان يەنە چۇرقىراشقا باشلىدى.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، شۇنچە چوڭ گەپ قىلىۋاتقان كىم ئۇ، كىم دەيمەن؟ شۇملۇقنى چىللايدىغان ھۇۋقۇشنىڭ ئۆزىلىغۇ بۇ؟

ـــ كىم دەمسىلەر ! ـــ دېدى بىرى، ـــ مەن ئۇنى تونۇيمەن. بۇ خوجايىن ئاندىرى مۇسىرغۇ !

ـــ ئۇ، ـــ دېدى ئىككىنچى بىر ئادەم، ـــ ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى تىللاپ رەسۋاسىنى چىقارسا بولىدىغان تۆت كىتابخانا خوجايىنلىرىنىڭ بىرى!

ـــ بۇ ئەبلەخ كىتابخانىسىدىكى ھەممە نەرسىنى ‹تۆت› بىلەن ئۆلچەيدۇ دەڭلار، ـــ ئۇچىنچى بىرى تېخىمۇ ئېزىپ ئىچۇرگىلى

تۇردى، ــ ئالايلۇق، تۆت دۆلەت، تۆت ئىلىم، تۆت مېدىتسىنا ئالىمى، تۆت سايلىغۇچى، تۆت كىتابخانا خوجايىنى...

ــ «تۆت» دېگەن بۇ سان يوقالسۇن، ــ دېدى ژان فروللو.

ــ مۇسىنىر، بىز سېنىڭ كىتابلىرىڭنى كۆيدۈرۈۋېتىمىز!

ــ مۇسىنىر، خىزمەتكارلىرىڭنىڭ ئەدىپىنى بېرىمىز!

ــ مۇسىنىر، خوتۇنۇڭنىڭ يۈرىكىنى زېدە قىلىۋېتىمىز!

ــ ئۇنىڭ خوتۇنى ئۇدارىدى ئاق كۆڭۈل جومىياق جۇمۇ!

ــ تۇل قالسىمۇ يەنىلا ئۆزىنىڭ چىرايى بىلەن جانىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويىدۇ دەڭلار!

ــ ئىلاھىم، سىلەرنى ئىبلىس پارچىلاپ يەۋەتكەي، ــ دېدى ئاندىرى مۇسىنىر ئۇلارنى قارغاپ.

ــ تىلىڭنى تارت، ئاندىرى خوجايىن، ــ تېخىچە تۇڭۇرۇكىنىڭ ئۇستىدىكى ئويما نەقىشتە ئولتۇرغان فرولىلونىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، ــ سەكرەپلا چۇشىدىغان بولسام، كاللاڭنى يېرىۋېتىمەن!

ئاندىرى خوجايىن لەپپىدە قاراپ، تۇڭۇرۇكىنىڭ ئېگىزلىكى بىلەن گەدەنكەش فروللونىڭ ئېغىرلىقىنى، ئۇنىڭ شۇ ئېغىرلىق بىلەن چۇشۇۋاتقان چاغدىكى تېزلىكىنى مۆلچەرلەپ باقتى ـ دە، گەپ قىلالماي غىققىدە بولۇپ قالدى.

ژان فروللو جەڭ مەيدانىدا غەلىبە قىلغان غالىبلاردەك گۈلقەغەلىرى ئېچىلىپ كەتتى.

ــ ئاكام يارىدەمچى ئېپىسكوپ بولسىمۇ، قىلىمەن دېگەن ئىشنى قىلماي قويمايمەن!

ــ ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكىلەر ئۆتۈپ كەتكەن گالۋاڭ نېمىلەر، بۇگۈنكىدەك مۇشۇنداق كۈندە باشقىلار بىزنىڭ ئىمتىيازىمىزغا ھۆرمەت قىلمىسىمۇ مەيلى. لېكىن، شەھەر رايونىدا ماي دەرىخى تىكىلدى، گۈلخان يېقىلدى، كونا شەھەر رايونىدا ئەخمەقلەر پادىشاھى بىلەن فلاندېرلىق ئەلچىلەر بار بولدى. ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدا ھېچ نەرسە يوق ئەمەسمۇ؟

— ئۇنۇبرستىپت رايونىدا چوڭ مۇبىرت مەيدانى بار؟ — دېدى دېرىزىدە ئولتۇرۇۋالغان بىر ئوقۇغۇچى.

— مەكتەپ مۇدىرىنى يوقىتايلى ! سايلىغۇچىلارنى، مېدىتسىنا ئالىملىرىنى يوقىتايلى ! — ژان ئاغزىنى بۇزغىلى تۇردى.

— ئاندىرى خوجايىنىنىڭ كىتابلىرىمۇ بار، — دېدى بىرى ژانىنىڭ گېپىگە ئۇلاپ، — ئۇنىڭ كىتابلىرىنى بۇگۈن كەچتە گايلاردقا ئېلىپ بېرىپ گۇلخان ياقايلى!

— پۇتۇكچىنىڭ شىرەسىنىمۇ ئېلىپ كېتەيلى ! — دېدى ئۇنىڭ يېنىدىكى بىرى.

— ئىبادەتخانا مۇلازىملىرىنىڭ كالتەكلىرىنىمۇ!

— ئاقساقالنىڭ تۇكۇرۇك قاچىسىمۇ بار!

— مېدىتسىنا ئالىملىرىنىڭ قورسىقىنىمۇ قوشۇپ!

— سايلىغۇچىلارنىڭ بېلەت ساندۇقى!

— مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئورۇندۇقىمۇ قالمىسۇن!

— يوقىتايلى ! — كىچىك ژانىنىڭ گېپى يېرتىلىپ كەتكۇدەك بولدى، — ئاندىرى خوجايىننى، ئىبادەتخانا مۇلازىملىرىنى، پۇتۇكچىلەرنى يوقىتايلى! تېئولوگلارنى، دوختۇرلارنى، بۇيرۇقۇازلىق قىلىدىغانلارنى يوقىتايلى! مېدىتسىنا مۇتەخەسسىسلىرىنى، سايلىغۇچىلارنى، مەكتەپ مۇدىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلايلى !

— قىيامەت قايىم بولۇۋاتامدۇ نېمە ! — دېدى ئاندىرى غوتۇلداپ، ئاندىن دەرھال قۇلىقىنى ئېتىۋالدى.

— مەكتەپ مۇدىرىنىڭ گېپىنى قىلساق، ئۆزىمۇ كېلىپ قالدىغۇ! — دېرىزىدە ئولتۇرغان بىرى مۇدىرنىڭ مەيداندىن ئۆتۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ توۋلاپ كەتتى.

— بىزنىڭ مەكتەپ مۇدىرى تىباۋۇتنى كەلدى دېدىڭمۇ، راستىمۇ؟ — دېدى ژان فرولو. ئۇ يوغان تۇۋرۇكنىڭ يېنىدا تۇگۇلۇپ تۇرغان بولغاچقا، نېرىدا بولۇۋاتقان ئىشلارنى

كۆرەلمەيتتى.

ــ شۇنداق، ــ دېيىشتى قالغانلارمۇ، ــ دەل شۇ، مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئۆزى جانابي تىباۋۇت!

ئۇ راستتىنلا مەكتەپ مۇدىرى تىباۋۇت ئىدى. مۇشۇ دەقىقىدە ئۇ ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى مۇھىم ئەربابلار بىلەن بىرلىكتە مەيداندىن ئۆتۈۋاتاتتى. ئەلچىلەرنى قارشى ئېلىشقا كەلگەنلەرمۇ سەپ تۈزۈپ تەييار بولغانىدى. ئوقۇغۇچىلار دېرىزىنىڭ ئالدىدا بىر ـ بىرىنى قىستاپ چاۋاك چالاتتى. لېكىن، بۇ چاۋاكلاردىن قانداقتۇر مەسخىرە ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى. مەكتەپ مۇدىرى ھەممىسىنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتاتتى. بىر يولىلا ئېتىلغان زەمبىرەكلەرنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاق ـ مېڭىسىنى يەپ كەتتى.

ــ ياخشىمۇسىز، مۇدىر! ئوبدان تۇردىڭىزمۇ؟

ــ بۇ قېرى قىمارۋاز بۇ يەرگە نېمە ئىش قىلغىلى كەلگەندۇ؟ شىشىخاللاردىن ئايرىلمىشقا كۆزى قىيغانمىدۇ؟

ــ ئۇنىڭ قېچىر مىنىپ ماڭغان چاغدىكى تۇرقىنى كۆرگەنمىدىڭلار؟ قۇلىقى قېچىرنىڭ قۇلىقىدىنمۇ ئۇزۇن دەڭلار ئۇنىڭ!

ــ ياخشىمۇسىز، تىباۋۇت جانابلىرى! قاراڭلار بۇ قېرى قىمارۋازنى! ئالجىپ قالغىنى بىلەن ئامىتى بار دەڭلار!

ــ سىزنى خۇدا پاناھىدا ساقلىغاي! تۇنۇگۈن كەچتىمۇ ئالتە قاتار ئويىنىغانسىز؟

ــ قاراڭلار ئۇنىڭ چىرايىغا، سامانىدەك سارغىيىپ كېتىپتۇغۇ؟ ئويۇن ـ تاماشىدىن، قىمارىدىن باش كۆتۈرسە شۇنداق بولىدۇ ـ دە! ياكى باشقىلار ئۇنىڭ بويىنىنى تولغۇۋەتكەن، ياكى يۈزىنى مورلىۋالغان، يا بولمىسا تاياق يېگەن دەڭلار!

ــ تىباۋۇت، نەس باسقان ئەبلەخ! شەھەر رايونىغا كېلىپ، نەگە بارىمەن دەيسەن؟

ــ ئۇ چوقۇم تىبابەت كوچىسىدىكى قىمارخانىغا بارىدۇ، ــ

دېدى ژان فروللو.

ئادەملەر ئۇنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي تىللىدى، كانايلىرىنى كېرىپ بولۇشچە مەسخىرە قىلدى، ئالقىنى ئاغزىپ كەتكۇچە چاۋاك چالدى.

ـــ مۇدىر جانابلىرى، سىز تىبادىت كوچىسىغا بېرىپ قىمارخانا ئىزدەيسىز شۇنداقمۇ؟ بۇ قىمارۋاز ئىبلىسنىڭ ئۆزىلا جۇمۇ!

ئەمدى ئۇلار تىغ ئۇچىنى باشقا ئەربابلارغا يۆتكىدى.

ـــ ئىبادەتخانا مۇلازىملىرىنى يوقىتايلى ! ئەمىلدار كالتەكچىلەرنى يوقىتايلى !

ـــ روبىن پوسسىبېيان ! سەن دەپ باققىنا، ئاۋۇ ئەبلەخ كىم؟

ـــ گىبېرت دې سۇيلى ! ئاۋتون ئىنستىتۇتنىڭ پەخرىي مۇدىرى!

ـــ ھەي، ئالە ماۋۇ ئاياغنى، سېنىڭ تۇرغان ئورنۇڭ مېنىڭكىدىن ئەپلىك، ئۇنىڭ يۇزىگە قارىتىپ ئاتقىنا !

ـــ سېسىق ئالما بولغان بولسا، باش ـ كۆزىنى رەسۋا قىلاركەنمىز !

ـــ مۇراسىم كىيىمى كىيىۋالغان ئاۋۇ ئالتە ئىلاھىيەتشۇناسنى كۇمپەيكۇم قىلايلى !

ـــ ئاۋۇ تەرەپتە تۇرغان بىرنەچچىسى ئىلاھىيەتشۇناسمۇ؟ مەن تېخى ئۇلارنى ساينت ژېنېۋىيېۋې ئىنستىتۇتىدىكىلەر شەھەر رايونىغا سوۋغا قىلغان ئالتە ئۆردەكمىكىن دەپتىمەن !

ـــ دوختۇرلارنى يوقىتايلى !

ـــ قالايمىقان دەتالاش ۋە كۇلكە ـ چاقچاقلارنى يوقىتايلى !

ـــ ساينت ژېنېۋىيېۋې ئىنستىتۇتنىڭ مۇدىرى جانابلىرى، ساڭا شىلەپەمنى ئېلىپ تۇرۇپ سالام بېرىمەنۇ، لېكىن سېنى شىلەپەم بىلەن ئۇرۇپ مىجۇېتىمەن ! سېنىڭ ماڭا ئۇۋال قىلغانلىقىڭ راست ! سەن مەندەك بىر نورماندىيەلىكنىڭ

ئورنىنى قاراپ تۇرۇپ بورگىس ئۆلكىسىدىن كەلگەن ئاكانىيو پالزابادقا ئالماشتۇرۇۋەتتىڭ، ئۇ ئەمەلىيەتتە ئىتالىيەلىك ئىدى!

— راستىنلا ناھەق ئىشقۇ بۇ! — ئوقۇغۇچىلار گۇررىدە بولۇشۇپ كەتتى، — ساينت ژېنېۋېيېۋې ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرىنى يوقىتايلى!

— جانابىي يوھىم دالادىھور! لۇئى داھوللى! لامبېرت ھوكتېمېن !

— ئاۋۇ گېرمانىيەلىك دوختۇرنى بوغۇپ ئۆلتۈرەيلى! ئۇنى جەھەننەمگە يولغا سېلىپ قويايلى!

— ساينت چېركاۋىدىكى قارا ياغلىق ئارتۇالغان پوپنىمۇ ساق قويمايلى!

— كۇل رەڭ نوركىدىن مۇراسىم كىيىمى كىيۇالغان ئاۋۇ بىرىنى ئۇنتۇپ قالمايلى!

— ۋاي ـ ۋۇي، سەنئەتكارلارمۇ كەلدىغۇ ! قوڭۇر رەڭ پلاش كۆزنەك يېغىنى يەيدۇغۇ! ئاۋۇ قىزىل پلاش نېمىدېگەن چىرايلىق!

— ئۇلار ناھايىتى كەلسە مۇدىر جانابنىڭ يارىشىملىق قۇيرۇقلىرىغۇ !

— دېڭىزدا توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈشكە ماڭغان ژېنىتسىيەلىك كىنەزگىلا ئوخشاپ قاپتۇ!

— ھەي، ژان ! ساينت ژېنېۋېيېۋېدىكى كانونىن ئەزالىرى كەلدى !

— ئۇلار كۆزىمىزدىن يوقالسۇن!

— كلاۋدې چور ئاقساقال ! كلاۋدې چور دوكتور! سەن ماريىا لاگىرفاردنى ئىزدەپ يۈرمىگەنسەن؟

— ئۇ دېگەن گلاتىگنىنىڭ ئاشپىسى!

— لۇكچەكلەرنىڭ كاتتىبېشى بىلەن بىللە يېتىپتىكەن ـ دە !

— بىر قېتىم بىللە ياتسا تۆت دېنىرىس تاپىدۇ !

— يالىڭاچ يېتىپ بېرىدىغاندۇ، تايىنلىق !

— نەق مەيداندىلا بىر ئىش قىلىپ باقامسەن؟

— ساۋاقداشلار، ئاۋۇ كىشى پىكاردىلىق سايلىغۇچى سىمون سەنگو ئەپەندى، خوتۇنى بىلەن بىللە ئاتىنىڭ ساغرىسىغىلا ئولتۇرۇۋاپتۇ!

— رىتسارنىڭ كەينىگە قايغۇ ـ ھەسرەت مىنگىشۋاپتۇ دېگىنە!

— يارايسەن، سىمون ئەپەندى!

— ياخشىمۇسىز، سايلىغۇچى جاناب!

— كەچلىكىڭىز خەيرلىك بولسۇن، سايلىغۇچى خانىم!

— ئۇلارنىڭ ھەممىنى ئوچۇق كۆرەلەيدىغىنى قالتىس بولدى ـ دە! — ژان دې مولېندىنو ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى. ئۇ ھېلىمۇ ھېلىقى تۇۋرۇكنىڭ يوپۇرماق شەكىللىك ئويما نەقىشلىرى ئۈستىدە ئىدى.

ئوبدانلا ئەدىپىنى يېگەن ئۇنۇۋېرسىتېت رايونىدىكى كىتابخانىنىڭ خوجايىنى ئاندرى مۈسىنىر ئوردا جەمەتىدىكى يۇڭ ـ تېرە سودىگىرى گىللې لىكۇرنونىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى..

— ئەپەندى، سىزگە دېسەم ئاخىر زامان بولغاندەكلا قىلىدۇ! مۇنداق بىشەملىك قىلىدىغان ئوقۇغۇچىلارنى ئەزەلدىنلا كۆرمىگۈدەك. يېقىنقى دەۋر ۋە ھازىرقى دەۋردىكى ئۆلمىگۈر كەشپىياتلارنىڭ شورى قۇرۇسۇن، دەل شۇلار ھەممە نەرسىنى خاراب قىلىۋاتىدۇ. زەمبىرەك، كونا زەمبىرەك، زېنىت توپ، بولۇپمۇ مەتبەئە تېخنىكىسى دېگەنلەر گېرمانىيەدىن تارقالغان ۋابانىڭ ئۆزى. بۇنىڭدىن كېيىن قول بىلەن كۆچۈرىدىغان ئىشلار تۈگەيدۇ. ياسمىخاندا بېسىلىدىغان كىتابلار كىتابچىلىق كەسپىگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىدۇ. ئاخىر زامان دېگەن مۇشۇ!

— دەرۋەقە! — دېدى يۇڭ ـ تېرە سودىگىرى، — ئوخشاش ئىشتىن بىرنى دەپ بېرەي. مامۇق رەختلەرنىڭ بازىرى چىقىپ كەتتى، سېتىلىشى شۇنچە ئىتتىك، يۇڭ ـ تېرە بازىردا سودا

قالمىدى !

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا، سائەتنىڭ ئون ئىككىگە سوقىقان قوڭغۇراق ئاۋازى ئاڭلاندى.

«ۋاي...» دېيىشىپ قالدى كىشىلەر بىر ئېغىزدىن. ئارقىدىنلا تازا ئەۋجىگە چىقىۋاتقان غۇلغۇلا شىپپىدە توختىدى. ھەممەيلەن ئۈيانداڭ ـ بۇيانغا مىدىرلىغىلى تۇردى. يۆتەل ئاۋازى ۋە ياغلىقلىرىنى ئېلىپ بۇرنىنى سۈرتكەن ئاۋازلار ئاڭلاندى. ئادەملەر پايپىتەك بولۇپ، ئۆزلىرىنى رۇسلىۋالدى. بەزىلەر ئولتۇردى، بەزىلەر پۇتنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، ئۆرە بولدى، تۇزلەندى ياكى ئۇچ ـ تۆتتىن بىر يەرگە توپلىشىپ تۇردى، بارا ـ بارا ئەتراپ تىنچىپ قالدى. كۆپىنچىلىرى بويۇنلىرىنى سوزدى، ئېغىزلىرىنى كامارداك ئاچتى. ھەممەيلەننىڭ كۆزى مەرمەر تاشلىق سەھنىگە تىكىلدى. ھېلىقى تۆت نەپەر قورۇقچى تۆت پارچە رەڭلىك ھەيكەلدەك قەددىنى تىك تۇتۇپ، ئورنىدىن قىمىر قىلمىدى. ئادەملەر سەھنىگە يەنە بىر قېتىم قارىدى، لېكىن دەرۋازا بۇرۇنقى پېتى چىڭ ئېتىكلىك ئىدى. ئويۇن كۆرىدىغان سۇپىدا بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمەيتتى. فلاندېرلىق ئەلچىلەرمۇ ئۆز ئورنىغا يېتىپ كەلمىگەنىدى. ئادەملەر چىڭقىچۇش پەيتىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى تاڭ سەھەردىن باشلاپ تەقەززالىق بىلەن كۈتتى. فلاندېرلىق ئەلچىلەر بىلەن مۇراكىل تىياتىرىنى ساقلىدى.

قاملاشمىغان ئىش بولۇۋاتاتتى !

بىر مىنۇت، ئىككى مىنۇت، ئۇچ مىنۇت، تۆت مىنۇت، بەش مىنۇت... چارەك ۋاقىت ئۆتتى، سەھنە يەنىلا بوش ـ بىكار، ھېچقانداق شەپە بولمىدىغاندەك ئەمەس، ئادەملەرنىڭ تىت ـ تىتلىقى ئاچچىقلا ئۆزگەردى.

زەھەردەك گەپ ـ سۆزلەر دەسلىپىدە بىلىنەر ـ بىلىنمەس لەيلەپ يۈرگەن بولدى. ئادەملەر: «مۇراكىل تىياتىرى باشلانسا بولاتتى!» دېيىشىپ بىر ـ بىرىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى، پەس

ئاۋازدا غوتۇلدىدى. نارازىلىقنىڭ بوران ـ چاپقۇنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن مەيىن شامالدەك سۇركىلىپ ئۆتۈپ تۇرۇشىغا، ژاننىڭ ئاۋازى جىمجىتلىقنى بۇزۇۋەتتى.

ـــ مراكىل تىياتىرى باشلانسۇن ! فلاندېرلىق ئەلچىلەر بېشىنى يېسۇن ! ـــ ژان تۇۋرۇكنىڭ ئويما نەقىشلىك جايىدا ئۇيانىدىن ـ بۇيانغا يىلاندەك ئۆمىلىگىلى تۇردى. ئۇ جۇدۇنى ئۆرلەپ يېرىلىپ كېتەي دەپ قالغانىدى.

جامائەت ئۇنىڭغا بولۇشۇپ، ئالقىش ياڭراتتى.

ـــ مراكىل تىياتىرى باشلانسۇن ! ـــ دېدى ئۇلار ژارقىراپ، ـــ فلاندېرلىقلار ئۆلسۇن !

ـــ مراكىل تىياتىرى دەرھال ئويىنالسۇن، ـــ دېدى ژان، ـــ بولمىسا مەن ئەدلىيە ئەمەلدارلىرىنى ئېسىۋېتىمەن !

ـــ بەلەن گەپ بولدى، ـــ دېيىشتى جامائەت تۇۋلىشىپ، ـــ ئالدى بىلەن ماۋۇ بىرنەچچە قورۇقچىنى ئېسىۋېتەيلى !

قىيا ـ چىيا يەر ـ زېمىننى بىر ئالدى. بىچارە قورۇقچىلار قورقۇنىدىن چىرايى تامدەك بولۇپ كەتتى، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ بىر ـ بىرىگە قارىدى. ئادەملەر ئۇلار تەرەپكە يوپۇرۇلدى. قورۇقچىلار ئۆزلىرى بىلەن جامائەتنى ئايرىپ تۇرغان ئاجىز ياغاچ رېشاتكىنىڭ ئىچىگە قاراپ ئېگىلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ تۇردى.

ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى !

ـــ ئالغا ! ـــ دەپ توۋلىدى ئادەملەر، قىيقاس ـ سۈرەن ئاسمانىنى چاك كەلتۈردى.

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا، پەردە بىردىنلا ئېچىلىپ، بىرەيلەن ئالدىغا چىقتى. ئادەملەرنىڭ ژارقىراش ـ جارقىراشلىرى چىپىدە توختىدى. ئۇلارنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتى خۇددى سېھىرگەرلىك قىلىۋاتقاندەك، دەرھالا بىر قىزنقىسىنىشقا ئالماشتى.

ـــ جىم بولۇڭلار!

ئۇ ئادەم پۇت ـ قولى كالۋالىشىپ، دەككە ـ دۈككە ئىچىدە ئاران ئۆرە تۇراتتى، ئاخىر ئۇدۇل مېڭىپ مەرمەر تاشلىق سەھنىنىڭ گىرۋىكىگە كەلگەندە جامائەتكە قاراپ توختىماي تەزىم قىلدى. يېقىنلاشقانسېرى ئۇنىڭ تەزىم بەجا كەلتۈرۈۋاتقان بەدىنى تېخىمۇ پاكارلىشىپ، خۇددى تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قالغاندەكلا بىلىندى.

ـــ خانىملار، ـــ دېدى ئۇ، ـــ ئەپەندىلەر! مەن شەرەپلىك ھالدا سىلەرگە شۇنى جاكارلايمەنكى، بىز كاردىنال جانابلىرىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن تولىمۇ ياخشى بىر ئىبرەت تېياتىرىنى ئويناپ چىقماقچى. تېياتىرنىڭ نامى «بۇۋى مەريەمنىڭ ھۆكمى»، مەن يۈپىتېر①نىڭ رولىنى ئويناپ چىقىمەن. كاردىنال جانابلىرى ئاتايا ئاۋستىرىيە گېرتسوگىنىڭ ئەلچىلىرىگە ھەمراھ بولۇپ يولغا چىققاندى، ئۇلار ھازىر باۋدىت دەرۋازىسىدا ئۇنۋېرسىتېت مۇدىرىنىڭ نۇتقىنى ئاڭلاۋاتىدۇ. شۇڭا، بىردەم ھايال بولىمىز. كاردىنال جانابلىرى كېلىشى بىلەنلا تېياتىرىمىزمۇ باشلىنىدۇ.

راستىنى ئېيتقاندا، مراكىل تېياتىرى ئويناشقا دېگەن تەقدىردىمۇ، مۇشۇ يۈپىتېرنىڭ لەپپىدە پەيدا بولۇشى تۇپەيلى ھېلىقى تۆت نەپەر قورۇقچى ئامان قالغانىدى. بىزنىڭ بەختكە يارىشا بۇ ھېكايىنى شۇنداق توقۇۋېتىشىمىزدىمۇ بۇۋى مەريەم ئالدىدا مەسئۇلىيەتنى زىممىمىزگە ئالغانلىقىمىز سەۋەب بولغانىدى. مۇنداق چاغدا كىمدۇر بىرلىرىنىڭ «تەلىيىمىزگە ھەرقانداق ئىلاھ بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا چات كىرىپ يۈرمىگەي» دەيدىغان كونا مۇقامنى توۋلاپ بىزگە قارشى چىقىشى مۇمكىن ئىدى. يۇپىتېر ئۇستىگە ساۋۇت كىيگەنىدى. ساۋۇتنىڭ تۆگمىلىرى ئالتۇندەك پارقىراپ كۆزنى قاماشتۇراتتى. بېشىدا ئالتۇن يالتىلىغان كۇمۇش دۇبۇلغا بار ئىدى. ئۇ شۇنداق چىرايلىق ياسانغانىدىكى، ھاڭۋېقىپ قاراپ قالغان جامائەت

① يۇپىتېر ـــ رىم ئەپسانىلىرىدىكى ئىلاھ.

بىراقلا تىنچىدى. ئۇنىڭ ساقلى ئىككى مەڭگۈنى بويلاپ پەسكە ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قولىدىكى يۆگەكلىك قاتتىق قەغەزگىمۇ ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن بولۇپ، ئۇستىگە مىخ قېقىلغان، ئۇزۇن ـ قىسقا ئالتۇن ياپراقچىلار ئورنىتىلغانىدى. دىتى بار كىشىلەر ئۇنىڭ چاقماق پەيدا قىلىدىغان سەھنە سايمىنى ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايتتى. ئىككى پاچىقىغا گىرىك ئۇسلۇبىدىكى زىبۇ ـ زىننەتلەر ئورالغانىدى. بۇنىڭغا پەمى يەتمىگەنلەر ئۇنى مۇشۇ سۇرلۇك تۇرقىغا قاراپ پېررې ① جانابلىرىنىڭ مۇھاپىزەتچى ئەترىتىگە بىرىتانىيەدىن كەلگەن مەرگەن ئوخشايدۇ، دەپمۇ قالاتتى.

2. پېررې گىرىنگورى

ھېلىقى ئادەم نۇتۇق سۆزلەۋاتقاندا، جامائەت ئۆزلىرىمۇ تۇيمىغان ھالدا ئۇنىڭ ئۇستىبېشى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ھەممە نارازىلىقىنى بىر ياققا قايرىپ قويغانىدى. لېكىن، ئۇ گېپىنى «كاردىنال جانابلىرى كېلىشى بىلەنلا تىياتىرىمىزمۇ باشلىنىدۇ» دېگەن ئېچىنىشلىق سۆز بىلەن ئەمدىلا ئاياغلاشتۇرۇۋىدى، جامائەت قايتىدىن ئۆرىتۆپە بولغىلى تۇردى. ھېلىقى ئادەمنىڭ باش ـ كۆزىگە تىل ـ ئاھانەت ياغدى.

ـــ دەرھال باشلانسۇن ! مراكىل تىياترى دەرھال باشلانسۇن ! مراكىل تىياترى دەرھال باشلانسۇن ! ـــ دەپ چۇرقىراشتى ئادەملەر. قىيقاس ـ سۇرەننىڭ ئىچىدىن ژان دې مولېندىنونىڭ ۋارقىرىغىنى ئاڭلاندى.

ـــ دەرھال باشلانسۇن ! ـــ ژاننىڭ ئاۋازى نىمېستىكى②

---

① پېررې ـــ كىنەز پېررې (1446 ـــ 1472) فىرانسىيە پادىشاھى چارلىز Ⅶ نىڭ تۆتىنچى ئوغلى.

② نىمېس ـــ فىراسىيەنىڭ گارد ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى.

ئەسەبىي مۇزىكىلاردىن چىقىۋاتقان نەينەك ئاۋازىغا ئوخشاپ قالغاندى.

— يۇپىتېرنى يوقىتايلى ! بوربون كاردىنالىنى يوقىتايلى ! — روبىن پوسسىبىيان بىلەن دېرىزىنەك لېۋىدە ئولتۇرغان يەنە بىر ياش يىگىتنەك ھۆركىرىگەن ئاۋازى يېتىپ كەلدى.

— مراكىل تىياتىرىنى دەرھال باشلاڭلار ! — ئالامانناڭ ۋارقىراش ـ جارقىراشلىرىنەك ئايىغى ئۈزۈلەي دېمەيتتى، — دەرھال باشلاڭلار ! ئەگەر دەرھال باشلىمىساڭلار ئادەم ئۆلتۈرىمىز! كومېدىيە ئارتىسلىرى بىلەن كاردىنالنى قوشۇپ دارغا ئاسىمىز ! ...

بىچارە يۇپىتېرنەك جان ـ ئىمانى چىقىپلا كەتتى، چىرايىدا قان دىدارى قالمىدى، قولىدىكى يۆگەكلىك قاتتىق قەغەزمۇ يەرگە چۈشتى. ئۇ دۇبۇلغىنى بېشىدىن ئېلىپ، لاغىلداپ تىترىگەن ھالدا جامائەتكە ئېھتىرام بىلدۈردى، تىلى كالۋالاشتى.

— كاردىنال جانابلىرى ... ئەلچىلەر ... فلاندېرلىق مارگېرىت خېنىم ... — دېيىلدى ئۇ ئارانلا. نېمىدېگەن بىلەن ئۇ دارغا ئېسىلىشتىن قورقاتتى.

مەيلى ئۇنى جامائەت دارغا ئاسسۇن، مەيلى كاردىنال دارغا ئاسسۇن، باربىدىغان يېرى تەگسىز ھاڭ — مۇنداقچە ئېيتقاندا دارغا ئېسىلاتتى.

تەلىيىگە يارىشا بىر ئادەم ئارىغا چۈشۈپ، ئۇنى بۇ بالا ـ قازادىن ساقلاپ قالدى، ئۇنىڭغا ھامىيلىق قىلدى.

رېشاتكىنىڭ ئىچى تەرەپتە، مەرمەر تاشلىق سەھنىگە يېقىنراق بوش جايدا تۇڭرۇككە يۆلىنىپ تۇرغان بىرى باردەك قىلاتتى. لېكىن، تۇڭرۇك توسۇپ تۇرغاچقا، ئۇنى ھېچكىممۇ ئوچۇق كۆرەلمەيتتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى قارا بىجىدىن تىكىلگەن كىيىمى كونىراپ كۆرگۈسىز بولۇپ كەتكەنىدى. بويى ئېگىز، رەندە سېلىۋەتكەندەك ئورۇق، چىرايى تاتىراڭغۇ بۇ ئادەمنىڭ كۆزلىرى چاقناپ تۇراتتى، چىڭ يۇمۇلغان لەۋلىرىدىن

قانداقتۇر بىر خىل كۆلۈمسىرەۋاتقان ھالەت ئىپادىلىنەتتى. گەرچە پىشانىسىغا ۋە ئىككى مەڭزىگە قورۇق ياماشقان بولسىمۇ، تەق ـ تۇرقىدىن ياش ۋە كېلىشكەن يىگىت ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ مەرمەر تاشلىق سەھنىگە قاراپ بىرنەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن، شۇمشىيىپلا قالغان يۇپتېرغا قول ئىشارىتى قىلىپ، ئۇنى يېنىغا چاقىردى. لېكىن، تەمتىرەپ قالغان يۇپتېر بۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى.

بۇ ئادەم ئالدىغا يەنە بىر قەدەم ماڭدى.

ـــ يۇپتېر، ـــ دەپ توۋلىدى ئۇ، ـــ يۇپتېر دەيمەن!

ئۇ يەنىلا ئاڭلىمايۋاتاتتى.

كېلىۋاتقان ئادەم تاقىتى تاق بولۇپ، يۇپتېرنىڭ ئالدىدىلا توختىدى.

ـــ مىچىل گىبورن! ـــ دەپ توۋلىدى ئۇ.

ـــ مېنى چاقىرىۋاتقان كىم؟ ـــ دەۋەتتى يۇپتېر ئۇيقۇسىدىن ئەمدىلا ئويغانغاندەك.

ـــ مەن چاقىرىۋاتىمەن! ـــ دېدى قارا بىجىدىن كىيىم كىيگەن ئادەم ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرۇپ.

ـــ ھە! ـــ يۇپتېرنىڭ كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ كەتتى.

ـــ تېياتىرنى ھازىرلا باشلا! ـــ دېدى ھېلىقى ئادەم، ـــ جامائەتنى رازى قىلماي بولمايدۇ. سوت ئەمەلدارلىرىغا چۈشەنچە بېرىشكە ئۆزۈم مەسئۇل، سوت ئەمەلدارلىرى بىرىپ كاردىنال جانابلىرىغا ئۆزىرىخاھلىق ئېيتسا بولىدۇ.

يۇپتېر يەڭگىل تىنىپ قويدى.

ـــ ئەپەندىلەر، ـــ دېدى ئۇ غەزەپتىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالغان جامائەتكە قاراپ، ـــ بىز تېياتىرنى ھازىرلا باشلايمىز!

ـــ يۇپتېر، بىز ساڭا سالام يوللايمىز! جامائەت، تەنتەنە قىلىڭلار!

ـــ ئوبدان ئىش بولدى، ـــ جامائەت گۈرۈلدەپ كەتتى.

ئۇلار ئوبدان ئىش بولدى دېيىشىپ يۇپىتېرنى چاۋاك بىلەن كۆمۈۋەتتى. بۇ چاغدا يۇپىتېر پەردىنىك كەينىگە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. سەھنىدە ئالقىش سادالىرىدىن تىترەۋاتقان پەردىدىن بۆلەك ھېچ نەرسە يوق ئىدى.

ھېلىقى ئادەم خۇددى كورنېل ① يازغان تىراگېدىيە «شىد»دىكى «بوران ـ چاپقۇنىنى ئەپچىللىك بىلەن پەسكويغا چۈشۈردى» دەپ تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژدەك، بايىقى مالىمانچىلىقنى تىنچىتىپ بولغاندىن كېيىن ھېچقانداق ئىش يۈز بەرمىگەندەكلا غىپپىدە تۇۋرۇكنىك كەينىدىكى قاراڭغۇلۇققا قايتتى ۋە ھېچقانداق شەپە چىقارمايلا ئەسلىدىكى جايىدا تۇرىۋەردى. سەپنىك ئەك ئالدىدا تۇرۇپ، ئۇنىك مىچىل گىبورن بىلەن قىلىشقان سۆزلىرىگە زەن سېلىۋاتقان ئىككى قىز ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ قالدى.

ـــ مۇئەللىم، ـــ دېدى ئۇلارنىك بىرى ۋە ئۇنى يېقىنراق كېلىشكە شەرەتلىدى.

ـــ ئۇنداق دېسەك بولمايدۇ، لىنارد، ـــ دېدى يېنىدىكى قىز، ـــ ئۇ سەن ئويلىغاندەك ئادەم ئەمەس، بەلكى ئادەتتىكى بىر ئادەم، شۇڭا ئۇنى مۇئەللىم دەپ چاقىرماي، ئەپەندى دېسەكلا بولغىنى.

يەكشەنبىلىك ئازادە كىيىم كىيىۋالغان بۇ قىزنىك چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى.

ـــ ئەپەندى، ـــ دەپ توۋلىدى لىنارد ئىسىملىك قىز.

ھېلىقى ئادەم تۇۋرۇكنىك يېنىدىن ئۇلارغا قاراپ ماڭدى.

ـــ مەن ياردەملىشىدىغان بىرەر ئىش بارمىدى، خان قىزلار، ـــ دېدى ئۇ ئىككىيلەندىن قىزغىن ئەھۋال سوراپ.

ـــ يوقسۇ ! ـــ دېدى لىنارد خىجىل بولۇپ، ـــ دوستۇم گىسگوت لاگىنسنىك سىزگە گېپى بارەك قىلىدۇ.

ـــ ياقەي، ـــ گىسگوتنىك يۈزى ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى، ـــ

① كورنېل (1606 ـــ 1684) ـــ فىرانسىيەلىك داڭلىق دىراماتورگ.

لـنارد سـزنـى مۇئەللـىم دەپ چاقـىرىۋىدى، مـەن ئـۇنىڭغـا ھەممەيلەننىڭ سىزنى ئـەپەندى دەپ تـوۋلايـدىغانـلـىقـىنـى دەپ قويدۇم.

ئىككى قىز بەكلا ئىزا تارتتى بولغاي، تەڭلا يەرگە قارىۋالدى. لېكىن، ھېلىقى ئادەم بۇ ئىشلارغا دىققەت قـىلمـىدى. ئۇنىڭ بـۇ ئـىككى قـىز بىلـەن مـۇڭداشقـۇسـى كەلگـەن بـولسا كـېـرەك، كۈلۈمسىرىگەن پېتى ئۇلارغا يېقىنلاشتى.

ـــ خان قىزلار، مەن بىلەن قىلىشىدىغان گېپىڭلار يوقمۇ؟

ـــ قـىلىشقـۇدەك نېمـە گـەپ بار دەيسـىـز؟ ـــ گـىسـگـوت ھودۇقۇۋاتقاندەك ئىدى.

ـــ راستىنلا قىلىشىدىغان گېپىڭىز يوقمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى لىنارد.

ھېلىقى يـاش يىگىـت كەينىـگە بىرقـەدەم داجىپ، مېڭىشقـا تەرەددۇت قىلـدى. بىراق، گەپ كـوچىلاشقـا ئامراق ئىككى قـىز ئۇنى ئوڭايلا قويۇپ بېرىدىغاندەك قىلمايىتتى.

ـــ ئەپەندى، ـــ گىسگوتنـىڭ گېپـى ئېچىـقنى ئـىچىۋەتكـەن سۇدەك شارىلداپ توختىمىدى، ـــ سىز مراكىل تىياتىرىدا بۇۋى مەريەمنىڭ رولىنى ئالىدىغان ئەسكەرنى تونۇمسىز؟

ـــ سىز يۇپـىتېرنـىڭ رولىنـى ئويناپ چـىقمـاقچى بولـغـان كىشىنى دەيسىزغۇ دەيمەن؟ ـــ دەپ سورىدى ياش يىگىت.

ـــ شۇنداق، تـوغرا دېدىڭـىز، ـــ دېدى لـىنارد، ـــ كالانپـاي بىر ئايالغۇ ئۇ؟ ئۇنداقتا سىز يۇپىتېرنى تونۇيدىكەنسىز ـ دە؟

ـــ مىچىل گـىبورن؟ ـــ دەپ سورىدى ھېلىقى يىگىت، ـــ ئۇنى تونۇيمەن، خان قىز !

ـــ ئۇنىڭ بۇرۇتى بەك يارىشىملىق ! ـــ دېدى لىنارد.

ـــ ئۇلار ئويىنـماقچى بـولغان تـىياتىرنـىڭ كۆرگـۈچـىلىكى باردۇر ـ ھە؟ ـــ دەپ سورىدى گىسگوت قورقۇمسىراپ.

ـــ قالتـىس تىيـاتىر دەڭە، خـان قىز، ـــ دەپ جاۋاب بـەردى ھېلىقى يىگىت ئىككىلەنمەيلا.

ـــ ئۇ قانداق تىياتىر ئۆزى؟ ـــ دېدى لىنارد.

ـــ «بۇۋى مەريەمنىڭ ھۆكمى» ناملىق تىياترى. ئەگەر خان قىز، سىز ئىلتىپات قىلسىڭىز ...

ـــ ياق ! بولدىلا، ـــ دېدى لىنارد.

بىر دەملىك سۈكۈتتىن كېيىن، ھېلىقى يىگىت سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ بۇ مەسخىرە تىياترى ئەمدىلەتىن پۈتكەن يېڭى تىياتىر. ھازىرغىچە ئويىنىلىپ باقمىغان !

ـــ شۇنداقمۇ، ـــ دېدى گىسگوت، ـــ ئىككى يىل ئىلگىرى پاپانىڭ ئەلچىلىرىنى كۈتۈۋالىدىغان چاغدا ئويىنالغان تىياترمۇ يېڭى بولىدىغان، شۇ كۈنى چىرايلىق ئۇچ نەپەر قىز بۇ تىياترنى ئورۇنلاشقا قاتناشقانىدى ...

ـــ ئۇلار سۇ پەرىسىنىڭ رولىنى ئېلىپ چىققان !

ـــ قىمپىيالىڭاچ دەڭلار، تېخى، ـــ دېدى ھېلىقى يىگىت ئۇلارنىڭ سۆزىنى تولۇقلاپ، لىنارد ئىزا تارتىپ پەسكە قارىۋالدى. گىسگوتمۇ ئۇنىڭغا لەپپىدە قارىۋېلىپ، بېشىنى تۆۋەن قىلدى. ياش يىگىت كۈلۈپ كەتتى.

ـــ كۆرگۈچىلىكى بار تىياتىر ! ـــ دېدى ئۇ، ـــ لېكىن بۇگۈن ئويىنىلىدىغان مەسخىرە تىياتىر مەخسۇس فلاندېر مەلىكىسىگە ئاتاپ يېزىلغان.

ـــ تىياتىردا سەھرا ناخشىلىرى ئېيتىلامدۇ؟

ـــ سەھرا ناخشىلىرى؟ ئۇ مەسخىرىلىك تىياترغا مۇناسىپ كەلمەيدۇ ـ دە ! ناۋادا قىزىقچىلىق قىلىدىغان تىياتىر بولغان بولسا مەيلىدى !

ـــ ئەپسۇس، ـــ دېدى گىسگوت، ـــ ئۆتكەن قېتىم ئويىنالغان تىياتىردا بەزى يىگىت ـ قىزلار يۇرىكىنى قاپتەك قىلىپ فوگىت كۆلچىكىدە بىر ـ بىرى بىلەن ئويىناشقان، مۇناجات ۋە سەھرا ناخشىلىرىنى ئېيتىشقان، بىرمۇنچە ئۇسسۇلنى ئورۇنلاپ چىققانىدى.

ـــ مۇنداق قىلىش پاپانىڭ ئەلچىلىرىگە باب كەلگەن بىلەن، ـــ دېدى ھېلىقى يىگىت قوپاللىق بىلەن، ـــ مەلىكىگە لايىق كەلمەيدۇ!

ـــ ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا، ـــ دېدى لىنارد ئۆزىنىڭ گېپىنى تولۇقلاپ، ـــ تۆۋەن ئاۋازلىق مۇزىكا شۇنچە يېقىملىق، شۇنچە لەرزان ئورۇنلانغانىدى.

ـــ يولدىن ئۆتۈۋاتقانلارنىڭ قانچىلىك خۇش بولۇپ كەتكىنىنى دېمەيلا قويايلى، ـــ گىسكوتمۇ گەپكە ئارىلاشقىلى تۇردى، ـــ فونتانلىق كۆلچەكنىڭ ئوچ كۆزىدىن ئېتىلىپ چىققان ھاراق، سۇت، ئارىلاشما ئىچىملىك ئۆتكەن - كەچكەنلەرنى يايرىتىۋەتكەنىدى دەڭە!

ـــ فوگىت كۆلچىكىدىن ئۇنچە يىراق بولمىغان جايدىكى تىرنىتىدا، ـــ دېدى لىنارد، ـــ ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەتل قىلىنىشىغا ئائىت ئاۋازسىز تىياتىر ئورۇنلانغانىدى.

ـــ شۇنداق ئېنىق يادىمدا تۇرىدۇ، ـــ دەپ توۋلاپ كەتتى گىسگوت، ـــ ئەيسا ئەلەيھىسسالام كىرىستقا مىخلانغان، ئوڭ ۋە سول ئىككى تەرىپىدە بىردىن ئىككى جاللاتمۇ بار ئىدى.

گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇلار پاپانىڭ ئەلچىلىرى ھازىر بولغان چاغدىكى مەنزىرىنى ئەسلەپ، خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي كېتىشتى.

ـــ بەزى ئارتىسلار رەسسامنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەن كۆرۈنۈشتە كىيىملەر ئۆزىگە بەك يارىشىپتىكەن!

ـــ ساينت ئىننوسېن بۇلىقىنىڭ قېشىدا بىر ئوۋچىنىڭ مارالنى قوغلاپ كەتكىنىنى دېمەمسەن، تايغانىنىڭ ھاۋشىشى بىلەن بۇرغىنىڭ ئاۋازىدىن بۆلەك ھېچ نەرسە ئاڭلانمىغانىدى.

ـــ پارىژدىكى قۇشخانىغا ۋاقىتلىق ياسالغان سەھنىدە دىققەت قىلغۇدەك ھۇجۇم قىلىدىغان تىياتىر ئويىنالغانمۇ، تېخى!

ـــ پاپانىڭ ئەلچىلىرى تىياتىر كۆرۈپ دەل قەلئەگە ھۇجۇم قىلىدىغان كۆرۈنۈشكە كەلگەندە، ئەنگلىيەلىكلەرنىڭ كاللىسى

ئېلىنغان يەرلەرچۇ !

— ئارتىسلار چاتىلىپ دەرۋازىسىنىڭ قارشى تەرىپىدە ئۆزىنىڭ ماھارىتىنى يەتكۈچە نامايان قىلغانىدى !

— پاپانىڭ ئەلچىلىرى ئوۋچاڭگى كۆۋرۈكىگە كەلگەندە، كىشىلەر ئىككى مىڭدىن كۆپ ھەر خىل ئۇچار قۇشلارنى قويۇۋەتكەنغۇ، نەقەدەر چىرايلىق ئىش بولغانىدى ـ ھە، لىنارد !

— بۇگۈنكى تىياتىر ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى، — ھېلىقى يىگىت ئۇلارنىڭ جاۋۇلداشلىرىغا چىداپ تۇرالماي، ئاخىر ئاغزىنى ئېچىشقا مەجبۇر بولدى.

— سىز بۇگۈنكى مۇراكىل تىياتىرىنى چوقۇم ياخشى دەپ ھۆددە قىلالامسىز؟ — دەپ سورىدى گىسگوت.

— ئەلۋەتتە ! — يىگىت شۇنداق دەپ بولۇپ، تەمكىنلىك بىلەن قوشۇپ قويدى، — بۇگۈنكى سەھنە ئەسىرىنىڭ ئاپتورى ئۆزۈم بولىمەن، خان قىزلار !

— بۇ راستمۇ؟ — ئىككى خان قىز ھەيران بولغان ھالدا سورىدى.

— راست ! — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ مەغرۇر قىياپەتتە، — ژان مارچاند دەرەخ كېسىپ، سەھنىنىڭ جازىلىرىنى قۇراشتۇرۇپ، تاملىرىنى ئۆرە قىلىپ يۇرگەندە، مەنمۇ سەھنە ئەسىرىنى يېزىپ پۈتكۈزدۈم، ئىسمىم پېررې گىرىنگورى.

«شىد»نىڭ ئاپتورى كورنېل «مەن كورنېل بولىمەن» دېگەندىمۇ، مۇنداق كېرىلىپ كەتمىگەن بولاتتى.

ئوقۇرمەنلەر چوقۇم دىققەت قىلدى، يۇپىتېر پەردىنىڭ كەينىدە غايىب بولغاندىن كېيىن گىسگوت بىلەن لىنارد ئىككى خان قىزنىڭ ساددا ھەمدۇسانالىرىغا، بۇ ھەمدۇسانالار تۇپەيلى يېڭى مەسخىرە تىياتىرى ئاپتورىنىڭ تۇلۇمدىن توقماق چىققانىدەك ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ كېتىشلىرىگە قەدەر، خېلى ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ھەيران قالارلىقى، بىرنەچچە مىنۇتنىڭ ئالدىدىلا قىيقاس ـ سۇرەن سېلىۋاتقان جامائەت، شۇ تاپتا

مەسخىرە تىياتىرىنىڭ ئويۇنلىشىنى سەۋر - تاقەت ئىچىدە كۈتۈپ تۇرىۋەردى. بۇ ئەھۋال مۇنداق بىر مەڭگۈلۈك ھەقىقەتنى، يەنى جامائەتنى ئويۇن باشلىنىشتىن ئىلگىرى جىلە بولماي ساقلاپ تۇرۇشقا ئۇندەشكە توغرا كەلسە، ئۇلارغا ئويۇن ھايال ئۆتمەي باشلىنىدۇ، دەپ قويۇشنىڭ كۈپايە قىلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىۋاتاتتى.

لېكىن، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ژان ئوڭايلا تىنچىپ قالىدىغانلاردىن ئەمەستەك قىلاتتى.

— ھەي، ھەي ! — جامائەت ئۆزىگە ھاي بېرىپ، تىياتىرنىڭ ئويۇنلىشىنى كۈتۈۋاتقاندا، ئۇ تۇيۇقسىز ۋارقىراپ كەتتى، — يۇپىتېر ! بۇۋى مەريەم ! ھەممىگىلار ئالدامچى ! چاقچاق قىلىۋاتامسىلەر ياكى راست ئويۇن قويامسىلەر؟ تىياتىرنى باشلاڭلار! بولمىسا غوۋغا چىقارماي قويمايمىز!

ژانىنىڭ ۋارقىراشلىرى تەسىر كۆرسەتتىمۇ، ئاقىۋەت تىياتىر باشلاندى.

بىردەملىك گاھ ئۆرلەپ، گاھ پەسلىگەن سىمفونىيەدىن كېيىن، پەردە ئېچىلدى. يۇز - كۆزلىرىگە ئۇپا - ئەڭلىك سۇرتكەن. ھەر خىل رەڭلىك سەھنە كىيىملىرىنى كىيىۋالغان تۆت نەپەر ئارتىس شوتىنىڭ پەلەمپىيىدىن ئارتىلىپ سەھنىگە چىقتى - دە، بىر قاتار بولۇپ تىزىلغاندىن كېيىن جامائەتكە قاراپ ئېگىلىپ تەزىم قىلدى. سىمفونىيە ۋاقىتىنچە توختىدى، مراكىل تىياتىر باشلىناي دەپ قالغاندى.

ئارتىسلارنىڭ تەزىم بەجا كەلتۈرۈشلىرىگە قاراپ، جامائەت گۈلدۈراس ئالقىش ياڭراتتى. دەقىقە جىمجىتلىق ئاياغلىشىپ، تىياتىرنىڭ مۇقەددىمىسى باشلاندى. ئوقۇرمەنلەر تىياتىرنىڭ كونكرېت ئەھۋالىنى تەپسىلىي تەسۋىرلىمىگەنلىكىمنى ئەپۇ قىلىدۇ دەپ ئويلايمەن. چۈنكى، جامائەتنىڭ دىققىتى بۈگۈنكى كۈندىكىگە ئوخشاش ئارتىسلارنىڭ قانداق رولىنى ئويناپ

چىقىدىغانلىقىغا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ كىيىۋالغان كىيىملىرىگە مەركەزلەشكەنىدى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇنىڭدىن يامانلىغىلى بولمايتتى. گەرچە ئارتىسلار يېرىمى سېرىق، يېرىمى ئاق ئىككى خىل رەڭدىكى كىيىملەرنى كىيگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىشلىتىلگەن رەختلەر بىر - بىرىدىن پەرقلىنەتتى. بىرىنچى ئارتىسنىڭ ئۇچىسىدىكىسى ئالتۇن بىلەن كۇمۇشنىڭ رەڭگىدىكى كىمخاب بولۇپ، ئۇ قولىغا خەنجەر تۇتۇۋالغانىدى؛ ئىككىنچىسىنىڭ ئۇچىسىدىكى يىپەك رەخت بولۇپ، ئۇنىڭ قولىدا ئىككى ئالتۇن ئاچقۇچ بار ئىدى؛ ئۇچىنچىسى كاناپ رەختتىن كىيىم كىيگەن بولۇپ، قولىغا تارازا ئېلىۋالغانىدى. تۆتىنچىسىنىڭ كىيىمى يىپ رەختتىن بولۇپ، ئۇ تۆمۇر گۇرجەكنىڭ سېپىنى چىڭ سىقىمىدىۋالغانىدى. ناۋادا مۇشۇ روشەن بەلگىلەرگە قاراپمۇ، ئۇنىڭ زادى نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمىسا، ئۇنداقتا ئۇلار كىيىۋالغان ئۇزۇن تونلارنىڭ گىرۋىكىگە كەشتىلەنگەن خەتلەرگە قاراشقا توغرا كېلەتتى. كىمخاب تونغا «مەن ئېسىلزادە خېنىم» دېگەن خەت، يىپەك تونغا «مەن مىسسىيونېر» دېگەن خەت، كاناپ تونغا «مەن ئايال سودىگەر» دېگەن خەت، يىپ رەختلىك تونغا «مەن ئىشلەمچى» دېگەن خەت كەشتىلەنگەنىدى. ئىككى ئەر ئارتىسنىڭ ئۇچىسىدىكى تون كالتە، بېشىغا كىيگەن تەلپىكىمۇ ئۆزگىچە ئىدى. ئىككى ئايال ئارتىس كىيگەن تون سەل ئۇزۇن بولۇپ، ئۇلار بېشىغا تۆت چاسا ياغلىق چىگۈۋالغانىدى. قەستەن بىلمىگەنگە سېلىۋالمىسلا، مۇقەددىمىدىكى قاپىيەلىك سەھنە سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھېلىقى ئىشلەمچىنىڭ ئايال سودىگەرنىڭ ئېرى ئىكەنلىكىنى، مىسسىيونېرنىڭ ئېسىلزادە خېنىمنىڭ ئېرى ئىكەنلىكىنى بىلۋېلىش مۇمكىنچىلىكى بار ئىدى. بۇ ئىككى جۈپ ئەر - ئايال ئالتۇندىن ياسالغان دېلفىنىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، ئۇنى دۇنيادىكى ئەڭ چىرايلىق ئايالغا سوۋغا قىلىشى لازىم ئىدى. ئۇلار دۇنيانىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە

بېرىپ شۇنداق بىر چىرايلىق ئايالنى ئىزدىشى، گولكوندا خانىشنى، تاتار خاقانلىقى مەلىكىسى تېرىبىزوندنى ۋە باشقا گۈزەللەرنى بىر - بىرلەپ رەت قىلغاندىن كېيىن ئەدلىيە سارىيىنىڭ مەرمەر تاشلىق سەھنىسىگە قايتىشى، جامائەتكە كۆپتىن - كۆپ ھېكمەتلىك سۆز ۋە پەند - نەسىھەتلەرنى سۆزلەپ بېرىشى كېرەك ئىدى. بۇ ھېكمەتلىك سۆزلەر بىلەن پەند - نەسىھەتلەر سەنئەت ئىنستىتۇتلىرىنىڭ ئىمتىھانىدا ئىشلىتىلىدىغان بولسا، ئىمتىھان بەرگۈچىلەر ھېچقانچە ئىنجىقلىمايلا ئىلمىي ئۇنۋان ئالغان بولاتتى.

كارامەت بىر ئىش يۈز بېرىۋاتاتتى.

تۆت نەپەر ئارتىس ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ئوقۇۋاتقان ھېكمەتلىك سۆز ۋە پەند - نەسىھەت ئۇگۇتلىرىنى چىن ئىخلاسى بىلەن ئاڭلاۋاتقانلار ئىچىدە ھېچكىمۇ تىياتىرنىڭ ئاپتورى پېررې گرىنگورىدەك ئەستايىدىل بولالمايتتى. ھېچكىمنىڭ يۈرىكىمۇ ئۇنىڭ يۈرىكىدەك تېپچەكلەپ سوقمايتتى. ھېچكىمنىڭ بوينىمۇ ئۇنىڭ بوينىدەك ئۇزۇن سوزۇلمايتتى. ئۇ باياتىن مۇشۇنداق خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىدىن، چىرايلىق ئىككى خان قىزغا ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى دەۋەتكەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ تىياتىر باشلىنىشتىن ئىلگىرى ئۆزى يۆلىنىپ تۇرغان تۇۋرۇكنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، سەھنىدىكى تىياتىرنى ئارامخۇدا تىڭشاپ باقماقچى، كۆرۈپ باقماقچى، ئۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىپ باقماقچى بولدى. تىياتىر باشلانغان چاغدىكى جامائەتنىڭ ئالقىش ساداسى ھېلىمۇ ھەم ئۇنىڭ قەلب دۇنياسىدا پەرۋاز قىلىۋاتاتتى. ئۇ پۈتۈنلەي دېگۈدەك تىياتىر ئاپتورى ئۆزى يازغان ئەسەر جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشكەن دەقىقىدە پەيدا بولىدىغان تەنتەنە ئىچىگە غەرق بولغانىدى.

پېررى گرىنگورى قولىدىن ئىش كېلىدىغان شەخس ئىدى!

مۇنداق دېيىش ئۇنىڭغا ئارتۇق كەتمەيتتى. لېكىن، خۇشاللىق ئۇزاققا بارمايلا، بىرلىرى بۇ خۇشاللىقنىڭ بېلىگە تېپىۋەتتى.

جامائەتنىڭ ئارىسىدا قىستىلىپ يۈرگەن جۇل - جۇل كىيىملىك تىلەمچىگە ھېچكىممۇ دىققەت قىلمىغاندى. ئۇ ئەتراپىدىكى ئادەملەرنىڭ چۆنتىكىدىن چىشىنىڭ كاۋىكى تولغۇدەكمۇ بىرنەرسە ئوغرىيالمىغاچقا، كۆزگە چېلىققۇدەك بىر يەردە ئولتۇرۇپ، ئادەملەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلماقچى، ئۇلاردىن خەير - سەدىقە ئالماقچى بولدى. تىياتىرنىڭ مۇقەددىمىسىدىكى ناخشا باشلىنىشى بىلەن تەڭ، سەھنىنىڭ ئۇدۇلىدىكى تۆۋرۈككە يامىشىپ، رېشاتكىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى لەمپىدىن ئورۇن ئالدى. كىيىملىرىنىڭ ساق يېرى يوق، سول بىلىكىنى باشتىن - ئاياغ جاراھەت بېسىپ كەتكەن بولغاچقا، قاراشقا تاقەت قىلالمىغان كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ پۇل بېرىۋېتىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. مۇنداق ئەھۋالدا ئۇنىڭ ئېغىز ئېچىپ تىلەپ يۈرۈشىنىڭ قىلچە ھاجىتى يوق ئىدى.

تىياتىرنىڭ مۇقەددىمىسى ئوڭۇشلۇق داۋاملىشىۋاتقاندا، ئۇ لام - جىم دېمەي تۇرىۋەردى. بىراق، دەل شۇ ئەسنادا ئۇنى نەس باستى. تۆۋرۈكنىڭ چوققىسىدا ئولتۇرغان ژان فروللو ئۇنى تونۇپ قالدى. تىلەمچىنىڭ كۆز بويامچىلىقى ئۇنىڭ ئىچىنى ئىلەشتۇرگەنىدى.

ـــ ھەي ! ـــ دەپ توۋلىدى ژان خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي، ـــ بۇ كېسەل كۆرپىسى تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرۈپتۇغۇ!

تىياتىرغا پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن جامائەت بۇ ياش قۇلاق كەستىنىڭ قاقاقلاپ كۈلۈشى بىلەن بىراقلا ئۆرتۆپە بولۇپ كەتتى.

ژاننىڭ بۇ قىلىقى پاقا بىلەن لىققىدە تولغان كۆلچەككە قارىتىپ تاش ئاتقاندەك ياكى بولمىسا ئۇچۇپ كېتىپ بارغان قۇشلارغا قارىتىپ ئوق ئۇزگەندەك بولدى. گەرچە بۇ ئوخشىتىش ئۇنچىلىك جايىدا چىقمىغاندەك بولسىمۇ، لېكىن ژاننىڭ بىر ئېغىز سۆزى جامائەت ئىچىدە قانچىلىك تەسىر قوزغىغانلىقىنى

تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولاتتى. گرىنگورى خۇددى توك سوقۇۋەتكەندەك تىترەپ كەتتى. مۇقەددىمە ئۇزۇلۇپ قالغانىدى. ئادەملەر لەپپىدە ھېلىقى تىلەمچىگە كۆز تاشلىدى. بىراق، ئۇنىڭدا قىلچە تەمتىرەيدىغان ئالامەت يوق ئىدى. ئەكسىچە باي بولىدىغان پۇرسەت يېتىپ كەلدى، دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، ئېچىنىشلىق ئاۋاز بىلەن ئاغزىنى ئۆمەللىدى.

— رەھىم قىلىپ، ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭلار!

— ھىم! — دېدى ژان، — باغلىشىمەنكى، بۇ كلوپىن تروللېبى! ھەي، بۇرادەر! سېنىڭ جاراھىتىڭ تۇنۇگۈن پاچىقىڭدا ئىدىغۇ؟ بۇگۈن قانداقلارچە بىلىكىڭگە يۆتكىلىپ قالدى؟

ئۇ گەرچە تىلەمچىنىڭ يامان يېرىنى ئېچىۋەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا بىر كۈمۈش تەڭگىنى ئۇنىڭ قالپىقىغا تاشلىدى. قالپاق تىلەمچىنىڭ جاراھەت باسقان بىلىكىگە قويۇلغان بولۇپ، قارىماققا تولىمۇ سەت كۆرۈنەتتى. تىلەمچى ئۇنىڭ سەدىقىسىنى رەت قىلمىدى، كىنايىلىك سۆزلىرىنى قېتىغمۇ ئېلىپ قويمىدى، بايىقى ئېچىنىشلىق ئاۋازى بىلەن تىلەپ ئولتۇرۇۋەردى.

— رەھىم قىلىڭ، ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭلار!

قاملاشمىغان بۇ گەپ جامائەتنىڭ تىياتىر كۆرۈۋاتقان چاغدىكى پىكىر يولىنى قاپ بەلدىن ئۇزۇپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار روبىن پوسسىبىيان بىلەن ئىستۇدېنتلارنىڭ باشلامچىلىقىدا بولۇشچە چاۋاك چېلىپ، مۇقەددىمىگە دەخلى قىلغىنىغا قارىماي قوش ئاۋازلىق ناخشىدەك چىقىۋاتقان ھېلىقى ئىستۇدېنتنىڭ چىرقىراق ئاۋازى بىلەن تىلەمچىنىڭ مۇناجاتتەك بوغۇق ئاۋازىغا ئالقىش ياغدۇردى.

گرىنگورىنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى. ئۇ ئېسىنى يىغىۋېلىپ، سەھنىدىكى تۆت نەپەر ئارتىسقا ۋارقىرىدى:

— داۋاملاشتۇرۇڭلار! نان قېپىلار! داۋاملاشتۇرۇڭلار!

شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىشىنى بۇزغان ئىككى ئادەمگە قارايدىغان كۆزى يوق ئىدى.

شۇ ئەسنادا بىرى ئۇنىڭ پېشىدىن تارتقانىدەك قىلدى. ئۇ قايرىلىپ قاراپلا ھەم ئاچچىقلاندى، ھەم تېرىكتى. كۈلكىسى كەلگەن بولسىمۇ كۈلەلمىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ كۈلۈشى لازىم ئىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ پېشىدىن تارتقىنى باشقا ئادەم ئەمەس، بەلكى ھېلىقى چىرايلىق خان قىز گىسگوت لاگىنىس ئىدى.

— ئەپەندى، — دېدى خان قىز، — ئۇلار داۋاملىق ئويناموۇ؟

— ئەلۋەتتە ! — دەپ جاۋاب قايتۇردى گىرىنگورى، بۇ سوئالدىن ئۇنىڭ ئاچچىقى كېلىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى.

— ئۇنداقتا ئەپەندى، سىز ماڭا چۈشەندۈرۈپ قويغان بولسىڭىز ...

— ئۇلارنىڭ يەنە نېمىلەرنى دەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ قويمەنمۇ؟ ئاڭلىسىڭىزلا بولدىغۇ؟

— ياقەي، ئۇلارنىڭ ئابايا نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى سورىماقچىدىم.

گىرىنگورى جالاقلاپ تىترەپ كەتتى. بۇ خۇددى بىرى يېغىرنىغا تېگىپ كەتكەندەك ئەھۋال ئىدى.

— بۇ دۆت ئايال ئەجەب چىشمىغا تەگدى، — چىشىنىڭ يېرىقىدىنلا چىققان بۇ سۆزنى پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىلا ئاڭلىيالايتتى.

شۇ مىنۇتتىن باشلاپ، ئۇنىڭ گىسگوت بىلەن خۇشى قالمىدى.

ئارتىسلار تىياتىرنى يېڭىباشتىن باشلىدى، جامائەتمۇ قايتىدىن بېرىلىپ ئاڭلىغىلى تۇردى. لېكىن، ئادەمنى ھاياجانلاندۇرىدىغان خېلى كۆپ سۆزلەر ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككى كۆرۈنۈشنىڭ ئۇلىنىدىغان يېرى تۇيۇقسىزلا ئۇزۇلۇپ، تازا ئوبدان قولاشمىغانىدى. بۇ دەل گىرىنگورى تولا باش قاتۇرۇپ، مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كەتكۈچە كۈچەپ يازغان

جاي ئىدى. ھېلىمۇ ياخشى، ئادەملەر ئاستا ـ ئاستا پەسكويغا چۈشتى، ھېلىقى ئىستۇدېنتنىڭمۇ ئاغزى بېسىقتى، تىلەمچىمۇ قالىپقىدىكى تەڭگىلەرنى بىر ـ بىرلەپ سانىغىلى تۇردى، ئارتىسلارمۇ تىياتىرنى داۋاملاشتۇردى.

بۇ ھەقىقەتەن ياخشى يېزىلغان تىياتىر ئىدى. ئاز ـ پاز رەتلىگەندىن كېيىن، بۇگۈنكى كۈندە ئۇيناپ چىقسىمۇ بولىۋېرەتتى. گەرچە ۋەقەلىكى سەل ئۇزۇن، مەزمۇنىدىكى بەزى يەرلىرىدە قۇرۇق گەپ تولا بولسىمۇ، لېكىن ئۇنچىۋالا مۇرەككەپ ئەمەس، خېلىلا تەلەپكە لايىق ئىدى. ئاق كۆڭۈل گرىنگورى تىياترىنىڭ چۈشىنەرلىك بولۇشىغا ئىنتايىن دىققەت قىلىدىغانلاردىن ئىدى. تۆت نەپەر ئارتىس جامائەتنىڭ ئويلىغىنىدەك دۇنيادىكى ئۇچ چوڭ رايوننى ئارىلاپ چىققان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ قولىدىكى ئالتۇندىن ياسالغان دېلفىننى قوبۇل قىلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان نامزاتنى تاپالمىدى، ئۇلارنىڭمۇ چارچاپ ھالى قالمىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئەدىلىكته بۇ خاسىيەتلىك بېلىقنى① ، فلاندېرلىق مارگېرىت مەلىكىنى، ۋەلىئەھد تۇغۇلغان يۇرت ئامبۇۋاس② نى مەدھىيەلىدى. تىياتىر مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئىشلەمچى بىلەن مىسسىيونېرنىڭ، ئېسىلزادە خېنىم بىلەن سودىگەر ئايالىنىڭ تەرلەپ ـ پىشىپ پۈتۈن دۇنيانى چۆرگۈلەپ چىقىنى بىلەنمۇ كارى بولماي، تولىمۇ غېرىبسىنغان ھالەتته تاماملاندى. بۇ يەردە تىلغا ئېلىنىۋاتقان ۋەلىئەھد ياش، چىرايلىق، ساغلام، كېلىشكەن يىگىت بولۇپ، ئۇ «فىرانسىيەدىكى شىر» دەپ نام ئالغان

---

① فىرانسۇز تىلىدىكى «دېلفىن» دېگەن سۆز «ۋەلىئەھد» بىلەن ئوخشاش تەلەپ-پۈز قىلىنىدۇ. شۇڭا، كۆپ ھاللاردا دېلفىن بېلىقى ۋەلىئەھدگە ئوخشىتىلىدۇ.

② ئامبۇۋاس ـــ فىرانسىيەنىڭ غەربىي قىسمىدىكى ئاندىل ـ لۇۋار ئۆلكىسىگە قاراشلىق بىر شەھەر. چارلېز Ⅷ نىڭ تۇغۇلغان يۇرتى.

كىشىنىڭ ئوغلى، خان جەمەتىدىكى جىمىكى گۈزەل ئەخلاقنىڭ مەنبەسى ئىدى. مۇنداق قورقۇمسىزلىق بىلەن قىلىنغان ئوخشىتىش ماختاشقا ئەرزىيتىتى. ھەجۈيي شېئىر ۋە تۇي شېئىرلىرى ئەۋج ئالغان بۇ دەۋردە دېلفىننى شىر پادىشاھنىڭ ئوغلىغا ئوخشىتىشنىڭ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق ئىدى. دەل مۇشۇنداق ئاز ئۇچرايدىغان، پەقەت پاندال ① نىڭ ئۇسلۇبى بويىچە يېزىلغان مۇشۇ ئەسەردىلا بۇ خىل قىزغىن مەدھىيەنى ئېپادىلىگىلى بولاتتى. لېكىن، ئەگەر مۇنداق ئىدىيەنى تەنقىدچىلەرنىڭ پىكرىگە ئاساسەن شائىرلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا توغرا كەلسە، ئۇلار ھېچبولمىغاندا ئىككى يۈز مىسرا يازمايي بولدى قىلمايتتى. گۈبېرناتورنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، مراكىل تىياتىرى چىڭقىچۇش مەھەلدىكى سائەت ئون ئىككىدىن چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتكە قەدەر ئوينىلىدىغان بولغاچقا، ئارتىسلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ بارلىق ھۈنىرىنى ئىشقا سالمىسا بولمايتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە جامائەتمۇ بۇ تىياتىرنى يارىتىپ قالغانىدى.

سودىگەر ئايال بىلەن ئېسىلزادە خېنىم تاكاللىشىدىغان يەرگە كەلگەندە، ئىشلەمچىنىڭ ئاغزىدىن شۇنچىكى يېقىملىق ئاڭلىنىدىغان مىسرالار ئېتىلىپ چىقتى:

مەن ئورمانلىقتا ئەزەلدىن تارتىپ،
كۆرمىگەن مۇنداق بىر غەلىتە ھايۋان !

دەل مۇشۇ پەيتتە، ھەم ئېتىكلىك دەرۋازا تۈيۈقسىزلا گۈلدۈر ـ غالاپ قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئېچىلىپ كەتتى.

ـــ كاردىنال جانابلىرى كەلدى، ـــ دەپ جاكارلىدى دەرۋازىۋەن ئۇنلۇك ئاۋازدا.

---

① پاندال (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 518 ـــ 438) ـــ قەدىمكى يۇنان شائىرى. ئۆزىنىڭ لىرىك شېئىرلىرى بىلەن داڭلىق.

3. كاردىنال جانابلىرى

گرىنگورىغا ئۇۋال بولدى! ئادەمنىڭ قەلبىنى زىلزىلىگە سالىدىغان مۇنداق سەلتەنەتلىك پەيتتە، مەيلى ساينت ژانىنىڭ ئىككى ھەسسە ماتېرىيالدىن ياسالغان پوجاڭزىسىدىن چىقىدىغان ئاۋاز بولسۇن، مەيلى يىگىرمە پىلىكلىك بەردەنگىدىن تەڭلا ئېتىلغان ئوقنىڭ ئاۋازى بولسۇن ياكى بىللىدىكى زەمبىرەك مۇنارىغا توختىتىلغان قەدىمىي زەمبىرەكنىڭ ئاۋازى بولسۇن (1465 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى پارىژ قورشاۋىدا قالغان يەكشەنبىدە، مۇشۇ قەدىمىي زەمبىرەكنىڭ بىر پاي ئوقى يەتتە نەپەر بۇرگۇندىلىكنى جەھەننەمگە ئۇزاتقانىدى) ياكى ئىبادەتخانا ئامبىرىدا ساقلىنىۋاتقان ئوق ـ دورىلار پارتلىغان چاغدىكى ئاۋاز بولسۇن، بۇ ئاۋازلارنىڭ ھېچقايسىسىمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا دەرۋازىۋەننىڭ «بوربوندىكى كاردىنال جانابلىرى كەلدى» دېگەن سۆزىدىن بەكرەك ھەيۋەتلىك ئاڭلانمىغان بولاتتى.

گرىنگورى كاردىنال جانابلىرىدىن ئېيمىنىدىغان ياكى ئۇنى مەنسىتمەيدىغانلاردىن ئەمەس، شۇنداقلا ئۇنىڭدىن قورقۇپ كېتىدىغان يەردىمۇ ئەمەس ئىدى. ئۇنى تەكەببۇر، ھالى چوڭ دېيىشكە تېخىمۇ بولمايتتى. ھازىرقى گېپىمىز بويىچە ئالغاندا، ئۇ ئالىيجاناب ۋە كەسكىن، مۇلايىم ۋە چىقىشقاق، مېڭىسى ئەقىل ـ پاراسەت ۋە ئەركىنلىك پەلسەپىسى بىلەن تولغان، كاردىنال جانابلىرىغا ئىنتايىن ھۆرمەت قىلىدىغان، مىجەزى مۆتىدىل كىشىلەردىن ئىدى. ئۇ قەددىنى تىك تۇتۇپ ياشايدىغان، مەڭگۈ بەل قويۇپ بەرمەيدىغان پەيلاسوپ ھەمدە يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى كىرىت پادىشاھى مىنۇسنىڭ قىزى ئاريائادنې ① تاشلاپ بەرگەن

① ئاريائادنې ـــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى كىرىت پادىشاھى مىنۇسنىڭ مەلىكىسى، سىرلىق ئوردىغا ئېزىپ كىرىپ قالغان تېسىۇسنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭ چىقىپ كېتىشىگە ياردەم قىلغان.

يىپنى بويلاپ، ئىنسانىيەتنىڭ سىرلىق ئوردىلىرىدىن چىقىپ كېتەلەيدىغان ئادەملەردىن ئىدى. ھەرقانداق دەۋردىن مۇشۇنداق ئادەملەرنى تاپقىلى بولاتتى. ئۇنداق ئادەملەر جەمئىي دەۋرنىڭ ھەرقانداق ئۆزگىرىشلىرىگە ماسلىشىپ كېتەلەيتتى. ناۋادا بىزنىڭ گىرىنگورىمۇ شۇ قاتاردا ساناشقا توغرا كەلسە، ئۇنىڭغىمۇ ئۆزىگە مۇناسىپ مۇشۇنداق شان ـ شەرەپ ئىنئام قىلىنسا، ئۇنىڭمۇ 15 ـ ئەسىر ئادەملىرىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قېلىشى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى. پوپ دۇبرېئول مۇشۇ خىلدىكى ئادەملەرنىڭ روھىي ئىلھامى ئاستىدا 16 ـ ئەسىردىلا: «مەن پارىژلىق، پارىژلىق دېگەن سۆز بىلەن ئەركىنلىكنى ياقلىغۇچىلار دېگەن سۆزنىڭ ئوقۇلۇشى بىر ـ بىرىگە يېقىن كېلىدۇ. ① مۇشۇ جەھەتتىن ئالغاندا، مەنمۇ ئەركىنلىكنى ياقلىغۇچى. چۈنكى، پارىژلىقلار دېگەن بۇ سۆز گىرىك يېزىقىدا ئەركىن سۆزلىگۈچى دېگەن مەنىنى كېلىدۇ. مەن ھەتتا كاردىنال جانابلىرى بىلەن ۋەلئىھەد كونت ئالىيلىرىنىڭ تاغىسى ۋە ئاكا ـ ئۇكىلىرى ئالدىدىمۇ ئەركىنلىك ھەققىدە گەپ قىلىشقا بولىدۇ دەپ قارايمەن. مەن ئۇلارنى ھۆرمەتلەيمەن. ئۇلارنىڭ خىزمەتكارلىرىنىڭ شۇنچە كۆپ بولغىنىغا قارىماي، بىرەرىنىڭمۇ دىلىغا ئازار بەرگۈم كەلمەيدۇ» دەيدىغان يالقۇنلۇق جۈملىلەرنى يېزىپ قالدۇرغانىدى.

پېررې گىرىنگورى كاردىنال جانابلىرىنىڭ ۋاقىتسىز پەيدا بولغىنىدىن نەپرەتلەنگەن ۋە بۇ ئىشنى ئۇنچە چوڭ بىلمەپ كەتمىگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئۆزىنىڭ ئاچچىقىغا ھاي بەردى. چۈنكى، ئۆز زامانىسىدا شائىرلار قاتاردىن ئورۇن ئالالىغان، ئادەتتە كونا كىيىملەرنى كىيىپ يۈرىدىغان بۇ يىگىت كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلىيالمايدىغانلاردىن بولغاچقا، تىياتىرنىڭ مۇقەددىمىسىدىكى داراتما گەپلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن

① پارىژلىقلار دېگەن سۆز بىلەن ئەركىنلىكنى ياقلىغۇچىلار دېگەن سۆزنىڭ فىرانسۇز تىلىدىكى ئوقۇلۇشى بىر ـ بىرىگە يېقىن كېلىدۇ.

مەنسەپدارلارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويارمەنمۇ دەپ خاۋاتىرلىنىپ يۈرمىگەنىدى، فىرانسىيەنىڭ شىر پادىشاھىغا ئوقۇلىدىغان ھەمدۇسانالارنى جامائەت ئاڭلىسا نېمە بولار، دەپ ئەنسىرەپمۇ كەتمىگەنىدى. دېمىسىمۇ، ئادەملەر ئۆزلىرىدىكى تۇغما خۇي - مىجەز بويىچە تۇرمۇشتىكى مۇنداق دەبدەبىلىك تەرەپلەرگە ئۆزىنى ئاۋارە قىلمايتتى. ئۇلارنىڭ بىردىنبىر ئارزۇسى تىياتىردىن ئۆزلىرىگە تەئەللۇق ئىززەت - ھۆرمەتنى تېپىۋېلىشلا بولاتتى. مېنىڭچىمۇ ئەگەر شائىرلاردىكى تۇغما خۇي - مىجەزنى «ئون» ئۇلۇشى بىلەن ھېسابلاشقا تۇغرا كەلسە ۋە ئۇنىڭغا خىمىكلارنىڭ تەھلىلىنى قوشسا، خۇددى رابېلايىس ① ئېيتقاندەك «ئۇنىڭدىكى ئوندىن بىر ئۇلۇشنىڭ قىزغىنلىقتىن، ھەۋەس - ئىشتىياقتىن، ئوندىن توققۇز ئۇلۇشنىڭ ئىززەت - ھۆرمەتتىن كېلىدىغانلىقىنى» بىلىۋېلىش تەسكە توختىمايتتى. گىرىنگورى دەل مۇشۇنداق گادىرماچ خىيال بىلەن بەند بولۇۋاتقاندا دەرۋازا ئېچىلىپ، كاردىنال جانابلىرى سورۇنغا كىرىپ كەلگەنىدى. گىرىنگورىنىڭ كۆڭلىدىكى ئوندىن توققۇز ئۇلۇشنى ئىگىلىگەن ھېلىقى ئىززەت - ھۆرمەت جامائەتنىڭ ئالقىش ساداسىرى ئىچىدە تېز سۈرئەت بىلەن كۈچەيدى، باش - ئايىغىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئەسەبىيلىككە ئايلاندى. ئۇنىڭ ئەكسىچە بىز بايىلا شائىرلارنىڭ تۇغما خۇي - مىجەزىدىن ئايرىپ چىققان ئىشتىياق بەجايىكى تۇنجۇقۇپ قالغاندەك، ئازراقمۇ ئىزنا قالدۇرماي ھەش - پەش دېگۈچە نەلەرگىدۇر غايىب بولدى. بۇ ئىشتىياق گەرچە تۇغما خۇي - مىجەزنىڭ ئاران ئوندىن بىر ئۇلۇشىنى ئىگىلىسىمۇ، لېكىن ئۇ شۇ تۇغما خۇي - مىجەزنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان تەركىبىي قىسمى ئىدى. ئەگەر شائىرلاردا تۇغما خۇي - مىجەزنىڭ ئوندىن بىر ئۇلۇشنى ئىگىلەيدىغان بۇ

① رابېلايىس (1494 — 1553) — فىرانسىيە ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرىدىكى داڭلىق يازغۇچى، «گىگانت ئادەملەرنىڭ تەرجىمھالى» ناملىق كىتابنىڭ ئاپتورى.

خىل ئىشتىياق كەمچىل بولۇپ قالسا، ئۇلاردىكى رېئاللىق بىلەن ئىنسانلارغا بولغان مۇھەببەتمۇ پۇچەكلىشىپ، ئانا تۇپراق بىلەن ئېلىپ بارىدىغان مۇقەددەسلىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايتتى. جامائەت (بەزى تېجىمەللەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا) تىياتىردىن ئىنتايىن رازى بولغانىدى. بۇ ئەھۋالدىن گىرىنگورىنىڭ يۈرىكى ئويناپ كەتتى، بەكمۇ ھاياجانلاندى. توي مۇراسىمى توغرىسىدىكى مىسرالار تولۇق يەرلىك مۇنازىرە بىلەن تۈيۇنغان بولغاچقا، كۆرۈۋاتقان، ئاڭلاۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى «ئەيىبۇھەننەس !» دەپ ياقىسىنى تۇتتى. چىكراق تىنىشنىمۇ ئەستىن چىقىرىپ، قانائەت سۈيىدە چۆمۈلدى. مېنىڭچىمۇ، گىرىنگورىنىڭ جامائەتنىڭ خۇشاللىقىدىن تەڭ بەھرىمەن بولۇۋاتقانلىقىنى جەزم قىلىشقا بولاتتى. لېكىن، ئۇلار لافۇنتايىن ① ئۆزى يازغان كومېدىيە «فلۇرنېسالىقلار»نىڭ تۇنجى مەرتىم ئوينالغانلىقىنى كۆرگەن چاغدا: «قانداق يارىماس ئاپتورنىڭ ئىشى بۇ، قاراپ تۇرۇپ مۇشۇنداق قاملاشمىغان شېئىرنى يازغان بارمۇ؟» دەپ سالغىنىدەك غەلىتە سوئالنى سورايدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كۆرۈرمەنلەردىن: «بۇ داڭلىق ئەسەرنى كىم يازغانلىقىنى بىلەمسىلەر؟» دەپ سورىغۇسى كېلىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئۆزايىدىن كاردىنال جانابلىرىنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى ئۇنىڭغا قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى.

ئۇ ئەنسىرىگەن ئىش ئاخىر يۈز بەردى. كاردىنال جانابلىرىنىڭ سورۇنغا قەدەم تەشرىپ قىلىشى بىلەن تەڭلا، جامائەتنىڭ كەيپىياتى قاياۋاتقان قازاننىڭ ئۆزىلا بولۇپ كەتتى. ئۇلار خۇددى ئالدىنئالا ۋەدىلىشىۋالغاندەك، باشلىرىنى بىراقلا كاردىنال تەرەپكە قايرىدى. باشقا ھەرقانداق ئاۋاز ئۇلارنىڭ

① لافۇنتايىن (1621 ــ 1695) ــ فىرانسىيەلىك شائىر.

قۇلىقىغا كىرىدىغانىدەك ئەمەس ئىدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن «كاردىنال ! كاردىنال !» دېگەن ۋارقىراشلار ئاڭلىنىاتتى. تۇمەن مىڭ ئەپسۇس، مۇقەددىمە يەنە بىر قېتىم ئۇزۇلۇپ قالغانىدى.

كاردىنال سەھنە پەلەمپىيىدە بىرپەس تۇرغان ئاربلىقتا، جامائەتكە مەنسىتمەسلىك بىلەن مۇنداقلا بىر قاراپ قويغان بولسىمۇ، جامائەتنىڭ قىيقاس ـ سۇرەنلىرى زالنى بىر ئالدى. ئۇلار كاردىنالنىڭ مۇبارەك جامالىنى ئوچۇقراق كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن باشلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ بويۇنداپ قارىدى.

ئۇ ھەقىقەتەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھەۋىسىنى قوزغىغۇدەك كىيلىشكەن شەخس ئىدى، ئۇنى كۆرۈۋېلىش ھەرقانداق بىر كومپىدىيەنى كۆرگەندىنمۇ ئارتۇق ئىش ئىدى. چارلىز ئىسىملىك بۇ ئادەم بوربوندىكى كاردىنال، لىئوندىكى ئارخىئېپىسكوپ ۋە گىراف، گاللىيەدىكى باش ئېپىسكوپ ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بروتېردىكى ئاقسۆڭەكلەردىن بولمىش ئاكىسى لۇئى XI نىڭ قىزى بىلەن توي قىلغانلىقى ئۈچۈن، پادىشاھ بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىدا قۇدا ـ باجىلىق مۇناسىۋەت شەكىللەنگەنىدى. ئانىسى ئاگنىس بۇرگۇندى تەرەپتىن ئالغاندىمۇ، ئۇنىڭ باتۇر چارلىز ① بىلەن ئوخشاشلا قۇدا ـ باجىلىق مۇناسىۋىتى بار ئىدى. گاللىيەدىكى بۇ باش ئېپىسكوپنىڭ خاراكتېرىدە ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلەر، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئالدامچىلىق قىلىشلىرى، تەخسىكەشلىكى مانا مەن دەپلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. لېكىن، قۇدا ـ باجىلىق مۇناسىۋەت ئۇنىڭغا بىر باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدىغان ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرەتتى، ئۇ بەئەينى بىر قېيىققا ئوخشاش ھەم لۇئىدىن ئايلىنىپ ئۆتمىسە، ھەم چارلىزدىن ئۆزىنى قاچۇرمىسا بولمايتتى. بۇ ئىككىيلەن

① باتۇر چارلىز (1433 ـــ 1477) ـــ بۇرگۇندىلىك گىراف، فىرانسىيەنىڭ شۇ دەۋرىدىكى ئەڭ زور فېئودال يەر ئىگىسى.

چاربەدىستىكى قاينام بىلەن سىللا ① دىكى خادا تاشنىڭ نەق ئۆزى ئىدى. كىنەز نېمورىس بىلەن مارشال ساينت پول ② مۇ ئۇلارغا تاقابىل تۇرالمىغانىدى.

كېرەملىك تەڭرىنىڭ مەرھەمىتى بىلەن، كاردىنالنىڭ ھايات سەپىرى ئوڭۇشلۇق داۋاملاشتى. ئۇ ھېچقانداق خېيىم ـ خەتەرگە يولۇقمايلا رىمغا يېتىپ بارالىدى. گەرچە ئۇ قارشى قىرغاقتا يېقىنلاشقان، شۇنداقلا قىرغاقتا چىقىپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن سىياسىي ھاياتىدىكى خىلمۇخىل بالا ـ قازا ئېسىگە كەلگەن ھامان ئىچ ـ ئىچىدىن تىترەك بېسىپ، خاتىرجەم يۇرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. مۇشۇ ۋەجگە كۆرە، نەگىلا بارسا 1476 ـ يىلى «مەن ئۇچۇن زۇلمەتلىك كېچە بىلەن يوروق كۇندۇز گىرەلەشكەن بىر يىل بولدى» دېگەن گەپنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي يۇردى. دېمىسىمۇ، شۇ يىلى ئاننىسى ـــ بوربون كىنەز خانىم ئالەمدىن ئۆتتى، ئارقىدىنلا نەۋرە ئاكىسى ـــ بۇرگۇندى كىنەزمۇ ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلدى. كېيىنچە نەۋرە ئاكىسىنىڭ ئۆلۈمگە ئۇھ تارتىپ يۇروپ، ئاننىسىدىن ئايرىلىپ قېلىش تۇيغۇسى پەيدا بولغان قايغۇ ـ ھەسرەت ئازراق يېنىكلىگەندەك بولدى.

بىراق، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن ياخشىچاق، كاردىنالىلىققا ئىچ ـ ئىچىدىن كۆيىدىغان ئادەم ئىدى. كۇنبويى دېگۈدەك چالىلۇۋا خان جەمەتىنىڭ سارىيىدىكى ئۇزۇمزارلىقتىن چىقمايتتى، ريچارد لاگارمۇيىس، توماس لاسايلاردەك ئادەملەرنى دەپ كۆڭلىنى يېرىم

---

① چاربەدىس ـــ ئوتتۇرا يەر دېڭىزىدىكى ئىنتايىن خەتەرلىك قاينام، ئورنى سىتسىلىيە دېڭىزىنىڭ يېنىغا توغرا كېلىدۇ. دېڭىزدا سەپەر قىلىدىغانلار بۇ قاينامدىن ئۆزىنى قاچۇرسا، قارشى تەرەپتىكى سىللادىن چىقىپ تۇرغان خادا تاشلارغا سوقۇلماي قالمايتتى. بۇ ئەھۋال ئوردا ئاقسۆڭەكلىرى ئارىسىدىكى ئىزا ـ جاڭجاللارغا مىسال قىلىنغان.

② نېمورىس (1433 ـــ 1477) ـــ پارىژ گۇبېرناتورى، لۇئى XI بىلەن كۆپ مەرتىم قارشىلاشقانلىقى ئۈچۇن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان؛ ساينت پول (1417 ـــ 1462) فىرانسىيە مارشالى، توپىلاڭ كۆتۈرۈش جىنايىتى بىلەن لۇئى XI تەرىپىدىن دارغا ئېسىلغان.

قىلىپ يۈرمەيتتى. قېرى مومايلارغا قارىغاندا ياش قىزلارغا كۆپرەك سەدىقە بېرەتتى. مۇشۇ سەۋەبلەر تۈپەيلى پارىز يۇقرالىرى ئۇنى قەۋەتلا ياخشى كۆرەتتى. نەگىلا بارمىسۇن، قانداشلىق جەھەتتە مەرتىۋىسى يۇقىرى بىرمۇنچە ئېپىسكوپ، پوپ دېگەنلەر ئۇنى چۆرىدەپ ماڭاتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆرۈنۈشتە سىلىق - سىپايە بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆتۈپ كەتكەن سۈيۇق ۋە تەنتەك نېمىلەر ئىدى، ھاراق - شارابتىن، كەيپ - ساپادىن قول ئۈزمەيتتى. گۇگۈم چۈشكەن چاغلاردا، ساينت گېرمائىندىكى ئىخلاسمەن مۇخلىسلار بوربون مەھكىمىسىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، چىراغلارنىڭ تاڭ ئاتقۇچە ئۆچمەي يانىدىغانلىقىنى كۆرەتتى. مۇنداق چاغلاردا ئۇلارنىڭ قۇيقا چېچى ئۆرە بولۇپ كېتەتتى. چۈنكى، بۇ يەردىكىلەر كۈندۈزى مۇناجات ناخشىلىرىنى توۋلاپ، دۇئا - تەكبىر ئېيتقىنى بىلەن، كەچ بولغان ھامان قەدەھلەرنىڭ بىر - بىرىگە سوقۇلغاندىكى جاراڭ - جۇرۇڭلىرى ئىچىدە پاپا بېنېدىست XII نىڭ مەي ئىلاھىغا بېغىشلانغان مەدھىيىلىرىنى ئوقۇيتتى. دەل مۇشۇ بېنېدىست XII ئارقىمۇئارقا ئۇچ قېتىم تاج كىيگەندى.

گۇمان قىلىشقا بولمايدىغىنى شۇكى، ئۇ كاردىنال بولغانلىقى ھەمدە يۇقىرى ئابرۇي - ئىناۋەتكە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاستا مېڭىپ سورۇنغا كىرىپ كەلگەندە، ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئۇ كېلىشتىن ئىلگىرىكى ئاچچىقىنىغا ھاي بەردى، ئۇنىڭغا يامان نىيەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ يۈرمىدى. يەنە بىر ياقتىن ئالغاندا، ئەخمەقلەرنىڭ پادىشاھىنى سايلاپ چىقىدىغان مۇشۇنداق كۈندە، كاردىنالغا خوش دەپ ئولتۇرۇشنىڭ قىلچە زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى. شۇنداقلا پارىزلىقلار كۆڭلىدە غۇم ساقلايدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تىياتىر مۇددەتتىن بۇرۇن باشلانغان بولغاچقا، كىشىلەرنىڭ قەلبىدىكى ئۇنىڭغا بولغان مەھلىيالىق كاردىنالنىڭ نوپۇزىدىن ئېشىپ كەتكەندى. ئۇلارنى

تىياتىردىن رازى بولدى دېيىشكە بولاتتى. لېكىن، بورىبوندىكى كاردىنال جانابلىرى تەق ـ تۇرقى كېلىشكەن چىرايلىق يىگىت ئىدى. كىيىۋالغان قىزىل تون خويمۇ ياراشقان، كۆزىنىڭ يېغىنى يېگۈدەك رەڭدار ئىدى. سورۇندىكى جامائەتنىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك ئىگىلەيدىغان چوكانلارنىڭ يۈرىكى ئېغىپ كەتكەندەك بولدى. كاردىنال جانابلىرى تىياتىر باشلىنىپ بىرھازادىن كېيىن كەلگەن بولغاچقا، ئۇنى يەنىلا تىللاپ پۈسكايىتىش ئادىللىق بولمايتتى. نېمىلا دېگەنبىلەن، ئۇ رەتلىك كىيىنگەن، چىرايىدىن ھېچقانداق ئېۋەن ـ قۇسۇر تاپقىلى بولمايدىغان بىر ئەر ئىدى.

ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ، سورۇنغا كىرىپ كەلدى. جامائەتكە سالام بېرىپ، ئۆزىنىڭ كاتتا زات ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. پەرۋاسىزلىق بىلەن قەدەم تاشلاپ، يۆلەنچۈكى بار ئورۇندۇققا يېقىن كەلدى. ئورۇندۇققا رەڭدار مامۇق سېلىنچا سېلىنغانىدى. قارىغاندا بۇ كاردىنالنى دەپلا تەييارلانغان ئورۇندۇقتەك قىلاتتى.

كاردىنال سەھنە تەرەپكە قاراپ مېڭىۋاتقاندا، جامائەت ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان ھەمراھلىرىغا، ھېلىقى ئېپىسكوپ ۋە پوپلارغا، بۈگۈنكى زامان تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئاقىللار ئۆمىكىگە قىزىقسىنىپ نەزەر تاشلاشقا ئۈلگۈردى. زالنىڭ ئىچى كۆڭۈرگەندەك بولدى. خۇشال بولغىنىدىن قىن ـ قىنىغا پاتماي قالغان ئادەملەر قوللىرىنى شىلتىپ ئۆزئارا بىرنېمىلەرنى دېيىشتى، ئۇلارنىڭ ئىسسىم ـ فامىلىلىرىنى ئاتاشتى. ھېچبولمىغاندا ئۆزلىرى تونۇيدىغان بىر كىشىنىمۇ چالا قويمىدى. ئېسىمنى يوقاتمىغان بولسام، ئاۋۇ بىرى مارسېلىنىڭ ئېپىسكوپى بىشوپ، يېنىدىكىسى ساينت دىنىسنىڭ يارەمچى ئېپىسكوپى، يەنە بىرى ساينت گېرمائىن چېركاۋىنىڭ پوپى روبېرت دې لېسپېناس ئىدى. بۇ ئادەم لۇئىXI نىڭ شاللاق ئاشنىسىنىڭ ئىنىسى ئىدى. ئادەملەر قىلىشىۋاتقان گەپنىڭ ئورامىدىن ئۇلارنىڭ بۇ كىشىلەرنى ياراتمايۋاتقانلىقى ئېنىق

ئىدى. بولۇپمۇ بەزى سۆزلەر قۇلاققا مۇشت بىلەن ئۇرغاندىنمۇ ئېغىر ئىدى. سورۇندىكى ئىستۇدېنتلارغا كەلسەك، ئۇلار بۇ كىشىلەرنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي تىللاپلا كەتتى. چۈنكى، بۇ كۈن ئۇلارنىڭ بايرىمى ـــ ئادەم ئەخمەق قىلىش بايرىمى ئۆتكۈزۈلىدىغان كۈن ئىدى ! ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بىلەن مەكتەپلەر بىرلىكتە يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزىدىغان شادلىق بايرىمى ئىدى! بۇ كۈندە قىلمايدىغان قىلىقنىڭ ھەممىسىنى قىلىشقا بولاتتى، شۇنداقلا بۇنداق قىلىقنىڭ ھەممىسى قانۇنلۇق ۋە مۇقەددەس ئىش ھېسابلىناتتى. توپنىڭ ئىچىدە يەنە سىمون كاترىلىپتا، ئاگىنىس لاگادىن، روبىنا پىدىبو قاتارلىق ئەقلىدىن ئازغان، تاپتىن چىقىپ كەتكەن خوتۇنلارمۇ بار ئىدى. مۇشۇنداق بىر گۈزەل كۈندە، دىنىي جەمئىيەتتىكىلەر بىلەن پاھىشە ئاياللار بىللە ماڭغاندىكىن، تەڭرىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلىنسا نېمە بوپتۇ؟ ئادەملەر قالايمىقان ۋارقىراش ـ جارقىراشلار ئىچىدە ئۇلارنى بولۇشچە تىللاپ رەسۋاسىنى چىقىرىۋەتتى، تىلىنىڭ ئۇچىغا كەلگەنلىكى سېپىق گەپنى بوغۇزىغا يۇتۇۋەتمەي دەپ تۇگەتتى. بۇ ياشلار، بۇ ئىستۇدېنتلار باشقا كۈنلەردە ساينت لۇئىنىڭ كۆيدۇرۇپ تامغا باسىدىغان دەھشەتلىك جازاسىدىن قورقمايدۇ دەمسىلەر؟ نەس باسقان ساينت لۇئى ! ئۇ ئادەملەرنىڭ ئەدلىيە ساراىيىنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ ئۆزىگە قىلچە ھېيىقماي تىل ـ ئاھانەت ياغدۇرۇۋاتقانلىقىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمىگەندۇر! سۇپىغا ئەمدىلەتىن پۇتنى ئالغانلار، كۇل رەڭ تون كىيگەن بىرى، ئاق تون كىيگەن بىرى، بېغىر رەڭ تون كىيگەن بىرى دەرھالا ئادەملەرنىڭ ھۇجۇم نىشانىغا ئايلاندى. ژان فرولو دې مولېندىنوغا كەلسەك، ئاكىسى ياردەمچى ئېپىسكوپ بولغىنى ئۈچۈنمىكىن، يۈرىكىنى قاپتەك قىلىپ، كاردىنالغا مختەك قادالدى ـ دە، گېلى يىرتىلىپ كەتكۈدەك ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى.

ـــ ئۇنىڭ ھاراققا چىلىشىپ قالغان تونىغا قاراڭلار!

بىزنىڭ بۇ يەردە يۈز بېرىۋاتقان ئىشلارنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغچە ئېقىتماي - تېمىتماي كۆتۈرۈپ چىققانلىقىمىزدىكى سەۋەبنى ئوقۇرمەنلەر چۈشىنەلەيدۇ. چۈنكى، ھېلىقىمەك ۋارقىراشلار ئەتراپىنى چاك كەلتۈرگەن قىيقاس - سۈرەن ئىچىدە كۆمۈلۈپلا قېلىۋاتاتتى. ئادەت بويىچە ئالغاندىمۇ، ئادەملەرنىڭ بۇگۈنكى چېكىدىن ئاشقان ھەرقانداق قىلمىش بىلەن كارى يوق، كاردىنالنىڭمۇ بۇ ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلگۈدەك ھەپسىلىسى يوق ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى بۇنىڭدىنمۇ بەتتەر بىر ئىش بىلەن پۈچۈلانماقتا ئىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئەس - يادى ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا دېگۈدەك ۋاقىتتا سەھنىگە كىرىپ كەلگەن فلاندېرلىق ئەلچىلەرده ئىدى.

ئۇنىڭ غەرىزىنى ئۇققىلى بولمايدىغان سىياسىيون دېگىلى بولمايتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇرگۇندىدىكى نەۋرە سىڭلىسى مارگېرىت بىلەن ۋېئىن ئۆلكىسىدىكى نەۋرە ئاكىسى ۋەلئىەھد چارلېز ئالىيلىرىنىڭ تويىدىن بىرەر چاتاق چىقىپ قالارمۇ دەپ ئەنسىرىمەيتتى. ئاۋستىرىيە كىنەزى بىلەن فرانسىيە پادىشاھى ئارىسىدىكى دوستانە مۇناسىۋەتنىڭ قانچە ئۇزاق داۋاملىشىشىغمۇ كۆڭۈل بۆلمەيتتى ياكى بولمىسا ئەنگلىيە پادىشاھى قىزىنىڭ كەمستىلگەنلىكىگە قارىتا قانداق خىيالدا بولىدىغاندۇ دېگەنلەرگىمۇ باش قاتۇرۇپ ئولتۇرمايتتى. بۇ ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنى دەككە - دۈككىگە سالالمايتتى. ھەر كۈنى كەچتە ئوخشاشلا چاللۇۋا سارىيىدىكى ئۇزۇمزارلىقتا مەززىلىك مەيلەرنىڭ كەيپىنى سۈرەلەيتتى. لۇئى XI نىڭ شۇ خىلدىكى بىرنەچچە بوتۇلكا ئۈزۈم ھارىقىنى (دوختۇر كۆاكىجىئونىڭ خىمىيەلىك تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈپ) ئېدۋارد IV ① كە سەممىيلىك بىلەن سوۋغا قىلىدىغانلىقى، ھامىنى بىر كۈنى تاڭ سەھەردە ئۇنىڭ ئېدۋارد IV نىڭ ئىسكەنجىسىدىن

① ئېدۋارد IV (1442 — 1483) — ئەنگلىيە پادىشاھى. 1461 - يىلىدىن 1483 - يىلىغا قەدەر تەختتە ئولتۇرغان.

قوتۇلىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمايتتى. «ھۆرمەتكە سازاۋەر ئاۋسترىيە كىنەز ئالىيلىرىنىڭ ئەلچىلىرى»مۇ كاردىنالغا ھېچقانچە ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بېرەلمەيتتى. لېكىن، باشقا جەھەتلەردە ئۇنىڭ ئارامىنى بۇزماي قويمايتتى. بوربوندىكى كاردىنال چارلېز، ئىززەت ـ ئىكرامغا لايىق فىرانسۇز ۋەكىلى شىرەسىدىكى بۇ دائىملىق مېھمان پۇتىغا ئامراق فلاندېرلىقلارنى، ئۇلارنىڭ قاتارىدىكى بۇرژۇئازلارنى، ھاكىمىيەت بېشىدىكى ئەمەلدارلارنى خەلقئالەم ئالدىدا قىزغىنلىق بىلەن كۇتۇۋېلىشى ۋەكالىتا زىياپەت تەييارلاپ مېھمان قىلىشى لازىم ئىدى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئادەمنىڭ يۈزىنى تۆكىدىغان ئىش ئىدى! بۇنى ئۇ پادىشاھنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋېلىش ئۈچۈن قىلىۋاتقان، ئۆزى ئەڭ يىرگىنىدىغان بىر ئىش دېيىشكە بولاتتى.

دەل مۇشۇ چاغدا دەرۋازىۋەن «ئاۋسترىيە كىنەز ئالىيلىرىنىڭ ئەلچىسى كەلدى!» دەپ توۋلىدى. كاردىنال ھەممە ئادەمگە تونۇش بولۇپ كەتكەن قىياپەت بىلەن، ھېچنېمە بولمىغاندەك ئەركىن ـ ئازادە ھالدا دەرۋازا تەرەپكە قايرىلدى. جامائەتنىڭمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپلا دەرۋازا تەرەپكە ئۆرۈلگەنلىكىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى قالمىغاندى.

ماكسىمىليان① نىڭ قىرىق سەككىز ئەلچىسى يانمۇيان تىزىلىپ كىرىپ كەلدى. ئۇلار بوربوندىكى كاردىنال چارلېزنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ۋە دىنىي جەمئىيەتنىڭ ئەربابلىرى بىلەن مۇتلەق ئوخشىمايتتى، بىر ـ بىرىدىن قاۋۇل ۋە سالاپەتلىك ئىدى. ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقىنى ساينت بىردىندىكى يارەمچى ئېپىسكوپ، ئالتۇن يۇڭلۇق قوي پەرمانى② نىڭ مەسئۇلى پوپ ژان بىلەن گېنت شەھىرىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەدلىيە ئەمەلدارى ياك دې كۇادوبى ئالىيلىرى ئىدى. سورۇندىكى جامائەت

---

① ماكسىمىليان (1459 ـــ 1519) ـــ گېرمانىيە پادىشاھى. 1493 ـ يىلىدىن 1519 ـ يىلىغا قەدەر تەختتە ئولتۇرغان.

② ئالتۇن يۇڭلۇق قوي پەرمانى ـــ بۇرگۇندى كىنەزى فىلىپ 1429 ـ يىلى ئېلان قىلىپ يولغا قويغان ئەمر ـ پەرمان.

پىخىلداپ كۈلۈۋېتىشتىن ئۆزلىرىنى ئاران تۇتۇپ جىم تۇرغان هالدا، ئۇلارنىڭ ئۆز ئىسىملىرىنى ۋە تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئەمەل ناملىرىنى دەرۋازىۋەنگە مەلۇم قىلىشلىرىغا قۇلاق سالدى. ئاللىقاچان مېڭىسى قوچۇلۇپ كەتكەن دەرۋازىۋەنمۇ ئۇلارنىڭ غەلىتە ئىسىملىرىنى ۋە نام ـ ئەمەللىرىنى جامائەتكە يەتكۈزۈپ تۇردى. ئۇلار لۇۋان شەھىرىدىكى كونسۇل لوئىس روئېلوف، بىرىۋسسېلدىكى كونسۇل كلاس دىتولد، فلاندېرنىڭ باشلىقى پاۋىل دىبائۇست، ئانتۇۋېرپ شەھىرىنىڭ شەھەر باشلىقى ژان كولېگىن، گېنت شەھىرىدىكى باش كونسۇل گېئورگى دې لامورې بىلەن گلدولف فون دىرھاگ يەنە ژان پىننوك، ژان دىما ئىرزىل قاتارلىقلار ئىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇلار ئەدلىيە ئەمەلدارلىرى، كونسۇللار، شەھەر باشلىقلىرى ياكى ئەلچىلەر، ئەدلىيە ئەمەلدارلىرىدىن تەركىب تاپقان بىر توپ ئادەملەر ئىدى. قەددىنى تىك تۇتۇپ، تەمكىن مېڭىۋاتقان بۇ ئادەملەرنىڭ ئۇچىسىدا ماۋۇق ئارىلاش كىمخابتىن تىكىلگەن بايراملىق كىيىملەر بار ئىدى، باشلىرىغا قارا ماۋۇقتىن توقۇلغان تەلپەك كىيگەن بولۇپ، ئۇنىڭ چۆرىسىگە سىپرۇس ئارىلىدىن چىقىدىغان ئالتۇن يىپتىن چوچا تۇتۇلغانىدى. گەپنى قىسقارتساق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى يۈز ـ ئابرۇيلۇق فلاندېرلىقلاردىن ئىدى. سالاپىتى ۋە ياخشى نىيەتلىك ئادەملەردىن ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان تاشقى قىياپىتى رېمبراند ① سىزغان كەچكى مەنزىرە تەسۋىرلەنگەن رەسىملەردىكى قارا رەڭلىك ئارقا كۆرۈنۈشتىن گەۋدىلىنىپ تۇرغان كۇچلۇك ۋە سۇرلوك ئادەملەرنىڭ قىياپىتى بىلەن قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشىشىپ كېتەتتى. خۇددى ئاۋستىرىيەلىك ماكسىمىليان ئۆزىنىڭ بايانىدا بۇ ئادەملەرنىڭ ئەخلاقىدا قەتئىي مەسىلە يوقلۇقىغا ئىمانىم كامىل دەپ سۆزلىگىنىدەك،

① رېمبراند (1606 ــ 1669) ــ گوللاندىيەلىك رەسسام، ھەيكەلتىراش.

ئۇلاردىكى ئېھتىياتچانلىق، باتۇرلۇق، قابىلىيەت، ساداقەت ۋە كەمتىن ـ كەم تېپىلىدىغان باشقا پەزىلەتلەرنىڭ ھەممىسى ھەربىر ئىنسانغا پۈتۈپ قويۇلغاندەك ئىدى.

لېكىن، بۇلارنىڭ قاتارىغا كىرمەيدىغان بىر ئادەم بار ئىدى. ئۇ چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان، ئەقىللىك، ھوشيار، ئېغىزى بىلەن بۇرنى ھەم مايمۇننىڭكىگە، ھەم دىپلومات خادىملىرىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئادەم ئىدى. كارىدىنال ئالدىغا ئۇچ قەدەم مېڭىپ، تازا كېلىشتۇرۇپ سالام قىلدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئادەم ناھايىتى كەلسە «گېنت شەھىرىدىكى مەسلىھەتچى ۋە پېنسىيونېرلىق پۇلى بىلەن جان باقىدىغان گۇئىللائۇم روم ئىدى» خالاس!

گۇئىللائۇم رومنىڭ ھېچقانچە نام ـ ئاتىقى يوق ئىدى. ئۇنىڭ زادى نېمە ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىدىغانلارمۇ ئىنتايىن ئاز ئىدى. بىراق، ئۇ ئاز ئۇچرايدىغان تالانت ئىگىسى بولۇشقا لايىق ئىدى. ناۋادا ئىنقىلاب يۈز بېرىپ قالسا، ئۇنىڭ قالتىس ئىشلارنى تەۋرىتەلەيدىغانلىقىغا جەزم قىلغىلى بولاتتى. لېكىن، 15 ـ ئەسىردە ئۇ خۇددى سىن سىمون ① ئېيتقاندەك بەزى ئۇششاق ـ چۈششەك سۈيىقەستلەرنى پىلانلاپ، «لەخمە ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزىدىغان»لاردىن ئىدى. ئۇ چەت ئەللەر بىلەن ئېغىز ـ بۇرۇن يالىشىپ يۈرگەن بولغاچقا، ياۋروپا بويىچە لەخمە كولايدىغان بىرىنچى شەخس ② دەپ نام ئالغانىدى. ئۇ دائىم دېگۈدەك لۇئى XI غا ئەقىل ئۆگىتىپ، ئۇنىڭ بىلەن دوست

① كىنەز سىن سىمون (1675 ــ 1755) ــ لۇئى ئىرروفۇا، فىرانسىيەدىكى ئەسلىمە يازىدىغان ئەڭ ئۇلۇغ يازغۇچىلارنىڭ بىرى، كىنەز ئورلىيان ھاكىمىيەت بېشىدىكى مەزگىلدە، دۆلەت ئىشلار كاتىپى بولغان. 1721 ـ يىلى فىرانسىيەلىك ئىسپانىيەدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى بولغان. لۇئى XIV نىڭ دەۋرىدىكى ئوردا تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتكۈزىدىغان «ئەسلىمە» ناملىق كىتابىنىڭ ئاپتورى.

② بۇ سۆز ئۇنىڭ چەت ئەللەر بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆزدە تۇتىدۇ.

تارتىشاتتى، پادىشاھنىڭ بەزى مەخپىي ئىشلىرىغا قول تىقاتتى. جامائەت ئەلۋەتتە بۇ ئىشلارنى بىلمەيتتى. مۇشۇلارغا كۆرە، ئۇلار كاردىنالنىڭ ۋاي دەپ كەتكۈدەك ھېچقانداق نېمىسى يوق فلاندېرلىق بۇ ئەمەلدارغا ھەددىدىن زىيادە ئىلتىپات كۆرسەتكەنلىكىگە كۆزۈپ ھەيران قېلىشتى.

4. خوجايىن ياكوئىس كوپپېنول

گېنت شەھىرىنىڭ مەسلىھەتچىسى كاردىنال بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن، پەس ئاۋازدا ئۇنىڭ بىلەن بىرنېمىلەرنى دېيىشتى. شۇ ئارىدا ھەم ئېگىز، ھەم قاۋۇل، مۇرىلىرى كەڭ، يۈزى يوغان بىرەيلەن قىستىلىپ كېلىپ گۇئىللائۇم روم بىلەن بىللە زالغا كىرمەكچى بولدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ تۇلكىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭغان ئىتنىڭ ئۆزىلا ئىدى. بېشىغا يۇڭ قالپاق، ئۇچىسىغا خۇرۇم پەلتو كىيىۋالغان بولغاچقا، مەخمەل كىيىملەرنى كىيگەن ھېلىقى بىر توپ ئادەمنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. دەرۋازىۋەن ئۇنى خاتا يول ماڭغان ھارۋىكەش دەپ ئويلىغان چېغى، دەرھال ئالدىغا ئۆتۈپ ئۇنى توسۇۋالدى.

ــ ھەي، بۇرادەر ! بۇ يەردىن ماڭساڭ بولمايدۇ !

خۇرۇم پەلتو كىيگەن كىشى قولىنى ئۇزارتىپلا ئۇنى دۆشكەلىۋەتتى.

ــ سەن ئەبلەخ نېمە قىلاي دەيسەن؟ ــ ئۇنىڭ ھۆركىرىگەندەك چىقىۋاتقان ئاۋازى زالدىكى جامائەتنىڭ دىققىتىنى تارتتى، ــ سەن مېنىڭ ئۇلار بىلەن بىر يولدىكى ئادەم ئىكەنلىكىمنى كۆرمەيۋاتامسەن؟

ــ ئىسمىڭ نېمە؟

ـــ ياكوئس كوپپېنول.
ـــ نېمە قىلىدىغان ئادەمسەن؟
ـــ پايپاق دۇكىنىدىكى سودىگەر، گېنت شەھىرىدىكى پايپاق دۇكىنى!
دەرۋازىۋەن ئىككىلىنىپ قالدى. جامائەتكە كونسۇللارنى، شەھەر باشلىقلىرىنى مەلۇم قىلىشقۇ بىر گەپ، لېكىن بىر پايپاق ساتىدىغان سودىگەرنى مەلۇم قىلىش قاملاشمايدىغان ئىش ئىدى. كاردىنال پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بولۇپ كەتتى. جامائەتمۇ ئۇلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ قاراپ تۇرۋىۋەردى. كاردىنال جانابلىرى ئىككى كۈندىن بۇيان فلاندېرلىق بۇ بىر ئوچۇم ئىت ئېيىقلارنىڭ جامائەت ئالدىدا كۈلكىگە قالماسلىقى ئۈچۈن تولا باش قاتۇرۇپ، مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كېتەي دەپلا قالغان تۇرسا، ئەمدىلىكتە ئادەمنى تەڭلىكتە قويىدىغان سەتچىلىك يۇز بېرىۋاتاتتى. دەل شۇ چاغدا گۈئىللائۇم روم ھېيلىگەرلەرچە ھەجىيىپ دەرۋازىۋەنگە يېقىنلاشتى.
ـــ سەن ئۇنى گېنت شەھىرىدىكى كونسۇلنىڭ كاتىپى ياكوئس كوپپېنول دەپ مەلۇم قىلساڭ بولىدۇ، ـــ دېدى پەس ئاۋازدا.
ـــ دەرۋازىۋەن، ـــ دەپ تۇۋلىدى كاردىنال ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ، ـــ گېنت شەھىرىدىكى كونسۇلنىڭ كاتىپى ياكوئس كوپپېنولنى مەلۇم قىل!
چاتاقنىڭ چوڭى ئەمدى چىقتى. گۈئىللائۇم روم بۇ ئىشنى ئۆزۈم يالغۇز بىر تەرەپ قىلىۋېتىمەن دەۋاتقاندا، كاردىنالنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ غۇرۇرىدە ئاچچىقى كەلدى.
ـــ ياق! تەڭرى ئالدىدا قەسەم قىلىمەن! ـــ ئۇنىڭ ئاۋازى بەئەينى گۈلدۇرمامنىڭ ئۆزى ئىدى، ـــ ئېنىق ئاڭلاۋاتامسىلەر؟ مەن گېنت شەھىرىدىكى پايپاق دۇكىنىدا ئىشلەيدىغان سودىگەر ياكوئس كوپپېنول، سىلەرگە تەڭرىنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىپ بېرەي! پايپاق دۇكىنىدىكى سودىگەر بولىمەن، پايپاق

سېتىشمۇ قالتىس ھۇنەر ! چوڭ كىنەز ئالىيلىرىمۇ دۆۋىلەپ قويغان پايپاقلىرىمنىڭ ئارىسىدىن نەچچە قېتىملاپ ئۆزىنىڭ پەلىيىنى ئىزدىگەن دەڭلار ! ①

جامائەت گۈرىدە بولۇشۇپ كەتتى، كۈلكە ـ چاقچاق، چاۋاك ئاۋازلىرى ئەتراپنى بىر ئالدى. پارتىزانلار مۇندىق ياپىتا گەپنى تازا چۈشىنىدىغانلاردىن بولغاچقا، ئاڭلىغان هامان گۈلقەلىرى ئېچىلىپ تۇرالماي كېتىشەتتى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە كوپپېنول ئاددىي پۈقرا ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، ئەتراپىدىكى جامائەتمۇ ئوخشاشلا ئاددىي پۈقرالاردىن ئىدى. شۇڭا، ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ كۆڭلىنى هەش ـ پەش دېگۈچە بىلىپ يېتەلەيتتى. هەتتا ئۇلار ئارىسىدا هېچقانداق توسالغۇ يوق دېيىشكىمۇ بولاتتى. فلاندېردىكى پايپاق دۈكىنىدا ئىشلەيدىغان سودىگەرنىڭ هاكاۋۇرلۇق بىلەن قىلغان گەپلىرى ئوردىدىكى ئېسىلزادىلەرنىڭ يېغىرىغا تەگدى، ئاددىي پۇقرالارنىڭ هېسداشلىقىنى قوزغىدى، سۆز بىلەن ئىزهار قىلغىلى بولمايدىغان داغدۇغىنى بارلىققا كەلتۈردى. ئەلۋەتتە، بۇ خىل كەيپىيات 15 ـ ئەسىردە تېخى خېلىلا گۈڭگا بولسىمۇ، لېكىن تەپ تارتمايلا كاردىنال جانابلىرىغا هۇرپىيەلىگەن پايپاق دۈكىنىدىكى بۇ سودىگەرنىڭمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئاددىي پۇقرالاردىن ئىكەنلىكى ئايان بولدى ! كاردىنالدىن تارتىپ ساينت ژېنېۋېيېۋې ئىنستىتۇتىدىكى باش كاهىنىنىڭ (كاردىنالنىڭ پېشىنى تۇتۇپ ماڭىدىغان) مۇلازىملىرىغا قەدەر هەممىسى باشقىلارغا ئىتائەت قىلىشقا ۋە ئۇلارنىڭ كۆزىگە قاراپ ئىش قىلىشقا كۆنۈپ كەتكەنلەردىن ئىدى.

كوپپېنول كاردىنال جانابلىرىغا تەكەببۇرلۇق بىلەن سالام بەردى. كاردىنال هەتتا لۇئى XI مۇ ئەيمىنىدىغان بۇ خوجايىنىنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالدى ۋە ئۇنىڭغا سالام بىلەن جاۋاب قايتۇردى.

---

① «پەلەي» بىلەن «گېنت شەهىرى» فىرانسۇزچە ئوخشاش تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

گۇئللائۇم روم دەل فىلىپ دې كومىن ① ئېيتقاندەك «ئەقىللىك ۋە رەھىمسىز ئادەم»، بۇ ئادەم ئۆزىدىكى ئۈستۈنلۈكىنى كۈلۈمسىرەش ئارقىلىق ئىپادىلەپ، ھەر ئىككىيلەننىڭ ئۆزىگە مۇناسىپ ئورۇندا تۇرۇۋاتقانلىقىغا قاراپ بولدى قىلدى. شۇ تاپتا كاردىنالنىڭ مۇشكۈل ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالغانلىقى ۋە تىت ـ تىت بولۇۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. كوپپېنول ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىنتايىن تەمكىن، شۇنداقلا ئىنتايىن تەكەببۇر قىياپەتتە ئىدى. شۇ تاپتا كاردىنالنى پاپىياق سودىگىرىنىڭ نام ـ ئەملىمۇ مېنىڭكىگە ئوخشاش سىرلىق ئىكەن دەپ ئويلاۋاتىدۇ، دېيىشكە بولاتتى. بۇ يەردىكى سەۋەب، مارگېرىتىنىڭ ئانىسى ماريې دې بۇرگۇندىمۇ كوپپېنولدەك مۇشۇنداق بىر سودىگەردىن كاردىنالنى كۆرگەندىنمۇ بەكرەك ھېيىقاتتى ! ئاۋام پۇقرانى باتۇر چارلېزنىڭ قىزىنىڭ ئەتىۋارلىق مەھرەملىرىگە قارشى تۇرۇشقا قۇترىتالايدىغىنى كاردىنال جانابلىرى ئەمەس ئىدى؛ ئۇنىڭ بىرەر ئېغىز گېپى گېپىنت شەھەر ئاھالىسىنى ئۇنچىلىك دەيدىگە سالالمايتتى. شەھەر ئاھالىسىنى باغرى تاش قىلىۋېتەلەيدىغىنى فلاندېر مەلىكىسى دارىنىڭ تۇڭگە يۇگۇرۇپ بېرىپ ئەتىۋارلىق مەھرەملىرىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپ يالۋۇرسىمۇ، زار ـ زار يىغلىسىمۇ پەرۋا قىلمايدىغىنى، ھايات ـ ماماتلىق ھوقۇقىنى قولىدا تۇتالايدىغىنى دەل مۇشۇ پاپىياق سودىگىرى ئىدى. ئۇ قولىنى كۆتۈرۈپلا قويسا، جاھاندا بىرلا مەن دەپ يۈرىدىغان گويى دېھومبىركورت، گۇئللائۇم ھۇگونىتتەك غوجاملارنىڭمۇ كاللىسى يەرگە چۈشەتتى.

بىچارە كاردىنالنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان مالامەت بۇنىڭلىق بىلەن تۇگىمىگەندەك قىلاتتى. مۇشۇنداق بىر مېھمانىنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇش پېشانىسىغا پۈتۈلگەن بولسا، دېمەك ئۇنىڭ بۇ پېشكەللىككە بەرداشلىق بېرىشى لازىم ئىدى.

① فىلىپ دې كومىن (1447 ـــ 1511) ـــ فرانسىيە پادىشاھى لۇئى XI نىڭ يېقىن ئادىمى ۋە مەسلىھەتچىسى، يىلنامىچى.

تىياتىر باشلانغاندا سەھنە يېنىدىكى رېشاتكىنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرىگە يامىشىپ چىقىۋالغان ھېلىقى قارام تىلەمچى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتمىگەندۇر ! ئەزىز مېھمانلاردىن ھېچقايسىسىمۇ ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتالمىدى. مىسسىيونېرلار ۋە ئەلچىلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى خۇددى غازدەك قاتار بولۇپ سورۇنغا كىرىۋاتقاندا، ئۇ تۇۋرۇكنىڭ چوققىسىدا پۇتىنى ئالماپ، ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك ئەركىن ـ ئازادە ئولتۇرىۋەردى. ئادەملەرمۇ دەسلىپىدە باشقا ئىشلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۇنىڭ ھاكاۋۇر قىلىقلىرىنى بىلمەي قالدى. ئۇمۇ بۇ ئىشلارنىڭ ئەكسىچە زالدىكى ئىشلار بىلەن كارى بولماي، بىغەم ھالدا بېشىنى گىلدىڭلىتىپ، قىيقاس ـ سۇرەنلەرنى پىسەنتىگە ئالمىغان ھالدا: «رەھىم قىلىپ، ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭلار !» دەپ توۋلاۋەردى. ئېھتىمال، سورۇندىكى مىڭ ـ مىڭ ئادەم ئىچىدە كوپېنول بىلەن دەرۋازىۋەننىڭ جېدەل ـ ماجىراسىغا نەزەر ـ كۆزىنىمۇ سالمىغان بىردىنبىر ئادەم دەل مۇشۇ تىلەمچى ئىدى.

لېكىن، بىردەمدىلا ئادەملەرنىڭ ھېسداشلىقىنى ئۇتۇۋالغان، ئۇلارنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلغان گېنت شەھىرىدىكى پايپاق دۇكىنىنىڭ ھېلىقى خوجايىنى قېرىشقاندەك سۇپىنىڭ ئالدىدىكى بىرىنچى رەتتىن ئورۇن ئالدى. بۇ دەل ئابايا بىز تىلغا ئالغان تىلەمچىنىڭ بېشى ئۇستىگىلا توغرا كېلىدىغان ئورۇن ئىدى. فىلاندېرلىق ئەلچى ئايىغى ئاستىدىكى تىلەمچىگە لەپپىدە قارىۋېلىپ، ئۇنىڭ ياماق بىلەن تولۇپ كەتكەن دولىسىغا پاققىدە ئۇرۇپ قويدى. قاراپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ يۈرىكى قارتتىدە قىلىپ قالدى. تىلەمچىمۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا بىر قارىۋالدى، ھەر ئىككىيلەننىڭ چىرايىدا ھەيرانلىق ئالامەتلىرى ئەكس ئەتتى. ئۇلار شۇ دەمدە خۇددى ۋەدىلەشمەيلا ئۇچرىشىپ قالغان قەدىناسلارغا ئوخشايتتى. پايپاق سودىگىرى جامائەتنىڭ نېمىلەرنى ئويلىشى بىلەنمۇ ھېسابلىشىپ تۇرماي، يۈز ـ كۆزىنى

جاراھەت بېسىپ كەتكەن تىلەمچى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ۋە پەس ئاۋازدا مۇڭداشقىلى تۇردى. كىلوپىن تروللېيفنىڭ ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكى ئالتۇن رەڭ پەردىنىڭ قارشىسىدا بەئەينى ئاپپلىسىنىڭ ئۈستىدە ئۆمىلەۋاتقان كۆك قۇرتقىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

زالدىكى جامائەتكە بۇ كارامەت ئىش يېڭىلىق تۇيۇلدى بولغاي، ئۇلار ئۆزلىرىنى تۇتۇپ تۇرالماي چۇرقىرىشىپ كەتتى. زادى نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭقىرالمىغان كاردىنال ئەھۋالنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلىپ بېقىش نىيىتىدە ئالدىراپ ـ سالدىراپ بېشىنى كۆتۈردى ۋە سەل ـ پەل يانتۇ بولدى. لېكىن، ئۇ پەقەت تروللېيفنىڭ يىرتىق كىيىمىنىڭ بىر بۇرجىكىنىلا كۆرەلىدى. ئۇ بۇ تىلەمچى بىرنەرسە تىلەۋاتامدۇ ـ نېمە دېگەن يەرگە كېلىپ، ئاچچىقىدىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى.

ـــ سوتچى ئەپەندى، ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، ـــ مۇنۇ ئەبلەخنى دەرياغا تاشلاپ كۆزۈمدىن يوقىتىڭلار !

ـــ تەڭرىنىڭ نامىنى شېپى كەلتۈرۈپ شۇنى دەپ قويياي، كاردىنال جانابلىرى، ـــ دېدى كوپپېنول كلوپىننىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، ـــ ئۇ مېنىڭ ئاغىنەم !

ـــ ھەببەللى ! ـــ دەپ توۋلاشتى جامائەت، كوپپېنول شۇ مىنۇتتىن ئېتىبارەن بۇ يەردىمۇ-گېنت شەھىرىدىكىگە ئوخشاشلا «جامائەتنىڭ مۇھەببىتىگە نائىل بولدى»، يەنە خۇددى فىلىپ دې كومىن ئېيتقاندەك «ئېغىر بىلەن بېغىنىڭ تايىنى يوق بۇنداق سورۇندا، پەقەت ئاشۇنداق مىجەزدىكى ئادەملەرلا جامائەتنىڭ ھەمايىسىگە ئىگە بولالايتتى.»

كاردىنال لېۋۇنى چىشلەپ، يېنىدا تۇرغان سايىنت ژېنېۋييېۋنىڭ باش كاھىنىغا:

ـــ كىنەز ئەپەندىنىڭ مارگېرىت مەلىكىنىڭ تويى ئۈچۈن قاراپ تۇرۇپ شۇنچىۋالا ئەلچىنى ئەۋەتكەنلىكى نېمىسى، تېتىقسىزلىققۇ بۇ ! ـــ دېدى پەس ئاۋازدا.

ـــ جانابلىرى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى باش كاھىن، ـــ فلاندىرلىق بۇ ھاڭۇاقتى چوشقىلارنى دەپ يۇزىڭىزنى تۆكۈۋالمىغان بولدىڭىز. گۆھەرنى چوشقا قوتىنىغا تاشلىغاندەك بىر ئىش بولدى ـ دە !

ـــ چوشقىلارنى گۆھەرنىڭ ئالدىغا ھەيدەپ كەلگەندەك ئىش بولدى دېگەن تۇزۇك، ـــ دېدى كاردىنال كۈلۈمسىرەپ.

ئۇچىسىغا ئۇزۇن تون كىيىشۇۋالغان ھېلىقى بىر توپ ئادەملەر بۇ سۆز ئويۇنىدىن ئوبدانلا رازى بولغاندەك ئىدى. كاردىنالنىڭ كۆڭلىمۇ تەسكىن تاپتى. نېمىلا بولسۇن، ئۇ كوپىپىنولدىن ئۆچىنى ئېلىۋالغانىدى. ئۇنىڭ سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ يۇگۇرتىدىغان بۇ گەپلىرىگىمۇ جامائەت ئالقىش ياڭراتتى.

بىز ئەمدى ئوقۇرمەنلەر ئىچىدىكى چۇشەنچە بىلەن تەسەۋۋۇرنى يېغىنچاقلىيالايدىغانلاردىن سوراپ باقايلىچۇ، سىلەر بىز تەمىن ئەتكەن مەنزىرىگە قاراپ، غايەت زور تۆت چاسا ئەدلىيە سارىيى ھەققىدە روشەن بىر تەسىراتقا كەلدىڭلارمۇ؟ زالىنىڭ مەركىزىدىكى ئارقا تەرىپى غەربىي تامغا تۇتاشقان چوڭ سەھنە شۇنچىكى كۆركەم ۋە ئازادە ئىدى. ئالتۇندەك سېرىق پەردىلەر كۆزنى قاماشتۇراتتى. كاتتا ئەمەلدارلار ۋە مۇھىم ئەربابلار دەرۋازىۋەن ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن مەلۇم قىلىپ بولغاندىن كېيىن، كىچىك ۋە چوققىلىق ئەگمە ئىشىكتىن ئۆتۈپ زالىنىڭ ئىچىگە كىردى. بىرىنچى رەتتىن ھېلىقى ئەزىز مېھمانلار ئورۇن ئالدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بۇلغۇن تېرىسىدىن پەلتو كىيگەن، بەزىلىرى مەخمەل كىيىملەرنى كىيىۋالغان، يەنە بەزىلىرى مۇراسىم كىيىملىرىنى يېپىنىۋالغانىدى. سۇپىنىڭ ئەتراپى لىق ئادەم، شاۋقۇن ـ سۇرەنىنىڭ ئايىغى ئۇزۇلەي دېمەيتتى. ئۇلارنىڭ كۆزى سۇپىغا مەركەزلەشكەن بولسىمۇ، ئولتۇرغانلارنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، پەس ئاۋازدا غۇلغۇلا قىلىشاتتى. بۇ قىزغىن مەنزىرە ھەقىقەتەن كۆرۈشكە ئەرزىيتتى. لېكىن، زالىنىڭ يەنە بىر بېشىدا، سەھنىنىڭ ئاستى ـ ئۇستىدە رەڭگارەڭ كىيىم بىلەن

بۇتتەك قېتىم تۇرۇپ كەتكەن تۆتەيلەن كىم بولدى؟ سەھەنىنىڭ يېنىدىكى قارا كىيىم كىيىۋالغان، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەن كىشىچۇ؟ ۋاي ئىسىت ! سۆيۈملۈك ئوقۇرمەنلەر، بۇ پىررې گرىنگورى ئەمەسمۇ؟

بىز ئۇنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتتۇقمۇ نېمە؟

ئۇ ئەنسىرەيدىغان ئىش دەل مۇشۇ ئىدى !

كاردىنال زالغا قەدەم تەشرىپ قىلغاندىن باشلاپ، گرىنگورى تىياتىرنىڭ مۇقەددىمىسىنى قۇتۇلدۇرۇش بىلەن بولۇپ كېتىپ، بىردەممۇ ئارام ئالالمىغانىدى. ئالدى بىلەن ئىككى تايىن بولۇپ تۇرغان ئارتىسلارغا داۋاملىق ئويناشنى تاپىلاش ئۈچۈن بولۇشچە ۋاقىرىدى. بىر قولىنى ئون قىلالماي، گىسگوت بىلەن لىناردتىن ئەتراپتىكى ئادەملەرنى داۋاملىق ئويۇن كۆرۈشكە دەۋەت قىلىڭلار دەپ يارەدەم سورىدى. ئاخىرىغا بېرىپ ھېچكىمنىڭمۇ بۇ گەپلەرگە قۇلاق سالمايۋاتقانلىقىنى بايقاپ، نائىلاج ئارتىسلارنى ۋاقىتلىق توختاپ تۇرۇشقا بۇيرۇدى. بۇ بىر توختاش ئالاھازەل چارەك سائەتكە سوزۇلدى. شۇنداق قىلىپ بارلىق تىرىشچانلىق بىكارغا كەتتى. كاردىنال تەرەپكە قايرىلمىغان بىرمۇ ئادەم قالمىدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆرۈش سۇپىسىدىكى كاتتا ئەمەلدار، ئىسىلزادە غوجاملار ۋە ھېلىقى ئەلچىلەرگە قاراش بىلەن بەند بولدى. كۆرۈش سۇپىسى زالدىكىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان بىردىنبىر جايغا ئايلاندى. دېمىسىمۇ مۇقەددىمە كۆرۈرمەنلەرنى سەل - پەل زېرىكتۈرۈپ قويماي دەۋاتقاندا كاردىنال يېتىپ كەلدى - دە، قورقۇنچلۇق تەۋرىنىشنىڭ پىلىكىگە ئوت تۇتاشتۇرۇۋەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە سەھنىدىمۇ ئوخشاش بىر كۆرۈنۈش تەكرارلىنىۋەردى. ئىشلەمچى بىلەن كاھىن، ئىسىلزادە ئايال بىلەن ئايال سودىگەرنىڭ ماجىراسى تۈگمەي كەتتى. تىياتىرنىڭ مەززىسى قالمىدى ! ئادەملەر ئۇلارنىڭ بىرلا ئۆزگىرىپ فلاندېرلىق ئەلچى، ھەمراھ بولۇپ ماڭغان كاھىن بولۇپ قېلىشىنى ياكى كاردىنالنىڭ

تونىنى، كوپپەنولنىڭ خۇرۇم پەلىتوسىنى كىيگەن جانلىق، ھاياتىي كۆچى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان، مىدىرلىيالايدىغان، قىستىيالايدىغان پەرسوناژغا ئايلىنىشىنى خالىدىكى، گرىنگورى لايىھەلىگەن ئاق ـ سېرىق رەڭلىك كىيىمنى كىيىپ سەھنىگە چىقىۋالغان قورچاق ئادەمنىڭ ئۇ يەردە بۇتتەك قېتىپ شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىشىنى كۆرۈشتىن باش تارتتى.

شۇنداقتىمۇ بىزنىڭ شائىرىمىز گرىنگورى زالنىڭ ئىچى ئاز ـ پاز بولسىمۇ تىنچىپ قالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، يەنە بىر ئەپچىل چارىنى ئويلاپ تاپتى.

ـــ ئەپەندى، ـــ دېدى ئۇ يېنىدىكى بىرەيلەنگە قاراپ، ـــ ئورۇنلاۋەرسە بولارمۇ؟

سېمىز ئادەمنىڭ خېلى تاقىتى بارەڭ قىلاتتى.

ـــ نېمە دېدىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ.

ـــ مراكىل تىياتىرىنى دەيمەن!

ـــ ئىختىيارىڭىز، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ ئادەم ئويلانمايلا.

ھېچنېمىگە ئەسقاتمايدىغان بۇ جاۋاب گرىنگورى ئۇچۇن يېتەرلىك ئىدى. ئۇ ئۆزى بىۋاستە بىر ئىش قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، توپنىڭ ئىچىگە جان ـ جەھلى بىلەن قىستىلىپ كىرگىلى تۇردى.

ـــ مراكىل تىياتىرىنى قايتىدىن باشلاڭلار! قايتىدىن باشلاڭلار، ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ.

ـــ تىلىڭنى چاينىما! ـــ ژان دې مولېنىدىنونىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى، ـــ ئۇ نېمىدەپ بىلجىرلاۋاتىدۇ؟ ئەڭ ئىچى تەرەپتە تۇرغان ئاۋۇ بىرىنى دەيمەن! (گرىنگورى تۆت ئارتىسنىڭ ئاۋازىنى تەڭلا دوراپ سۆزلىگەنچە، ژان دې مولېندىنو قايمۇقۇپ قېلىۋاتقانەڭ ئىدى.) ساۋاقداشلار! مراكىل تىياتىرى تۇگىمىدىغۇ؟ ئۇلار تىياتىرنى باشتىن باشلىماقچى بولۇۋاتىدۇ. مۇنداق قىلىش ئادىللىق بولمىدىغۇ دەيمەن!

ـــ يول قويمايمىز! يول قويمايمىز! ـــ دەپ ۋارقىرىدى

ئوقۇغۇچىلار، — يوقالسۇن مراكىل تىياتىرى ! مراكىل تىياتىرىنى يوقىتايلى !

گرىنگورىغا بۆلەكچە جان كىرگەندەك ئىدى، ئاۋازى تېخىمۇ چوڭ چىققىلى تۇردى.

— قايتىدىن باشلانسۇن ! قايتىدىن باشلانسۇن !

بۇ ۋارقىراش كاردىنالنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ قويدى.

— باش سوتچى ئەپەندى، — دېدى ئۇ ئۆزىدىن بىرنەچچە قەدەم نېرىدىكى قاپقىدىن قار يېغىپ تۇرىدىغان تەلەتى سۆرۈن ئۇزۇنتۇراغا، — بۇ ئەبلەخلەر زەمزەم قاچىسىغا يىقىلىپ چۈشمىگەن بولغىيدى؟ ئاۋازى نېمانداق سەت چىقىدۇ بۇ نېمىلەرنىڭ؟

باش سوتچى قوش ماكانلىق هايۋان ئىدى، شۇڭا ئۇنى ئەدلىيە ساهەسىدىكى شەپەرەڭ دېيىشكە بولاتتى. ئۇ هەم چاشقان، هەم ئۇچار قانات ئىدى؛ سوتچى بولغىنى بىلەن هەم ئەسكەر ئىدى.

ئۇ كاردىنالنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇشتىن ئېھتىيات قىلغاچقا، تولىمۇ ئاۋايلاپ دەسسەپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە جامائەتنىڭ بۇ قەدەر ئەدەپسىزلىك قىلىشىدىكى سەۋەبلەرنى ئۇنىڭغا كېكەچلەپ تۇرۇپ دوكلات قىلدى. ئۇنىڭ سۆزىچە كاردىنال جانابلىرى چىڭقىچۇش سائەت ئون ئىككىدە ئۇلگۇرۇپ كېلەلمىگەچكە، جامائەت بەك تەقەززا بولۇپ كېتىپ، تىياتىر بالدۇرراق باشلىنىپ قالغانىدى.

كاردىنال قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

— ئەمەلىيەتتە، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ مۇدىرلىرى مۇشۇنداق ئەهۋالغا يولۇققاندىمۇ، بۇنىڭدىن بۆلەك چارە تاپالمايدۇ ! سىزنىڭ پىكرىڭىز قانداق گۇئىللائۇم روم ئەپەندى؟

— جانابلىرى، — دېدى گۇئىللائۇم روم، — تەلىيىمىزگە يارىشا ئالدىنقى يېرىم مەيدان تىياتىرنى كۆرمەپتىمىز، بۇمۇ بىزگە پايدا، شۈكۈر قىلساق بولار !

— بۇ ئەبلەخنىڭ يەنە ئويىنىشىغا يول قويىمىزمۇ؟ — دەپ

سوربدی سوتچی.

— ئوبناۋەرسۇن ! ئوبنىغلى قويايلى ! — دېدى كاردىنال، — ماڭا بەربىر، مۇشۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي دۇئا ـ تەكبىر ئېيتىۋالىمەن !

سوتچى مۇنبەرنىڭ يېنىغا بېرىپ، كۆپچىلىكنى تىنچلىنىشقا ئىشارەت قىلدى.

— خالايىق ! — دەپ توۋلىدى ئۇ، — ئۇ يېزا ـ بازارلاردىن كەلگەن پۇقرالار ! بىرلىرى تىياتىرنى باشتىن باشلىسۇن دەۋاتىدۇ. بىرلىرى دەرھال توختىسۇن دەۋاتىدۇ. كۆپچىلىكنى رازى قىلىش ئۈچۈن، كاردىنال جانابلىرى تىياتىرنى داۋاملىق ئورۇنلاشقا بۇيرۇق قىلدى !

بۇ گەپكە ھەر ئىككى تەرەپ ئۇنىغان بولسىمۇ، لېكىن تىياتىرنىڭ ئاپتورى بىلەن جامائەت كاردىنالغا بىرھازا تاپا ـ تەنە قىلدى.

سەھنىدىكى ئارتىسلارغا قايتىدىن جان كىرىپ، تىياتىرنى داۋاملىق ئورۇنلاشقا تۇتۇش قىلدى. گرىنگورىمۇ ئۆزى يازغان بۇ ئەسەرنى جامائەت تولۇقى بىلەن كۆرىدىغان بولدى، دەپ ئويلىدى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇ ئۈمىدى ھايال ئۆتمەيلا خىيالىي چۈشكە ئوخشاش بىراقلا غايىب بولدى. جامائەتنىڭ غۇلغۇلىسى بىر دەملىك بولسىمۇ پەسكويغا چۈشكەن چاغدا، كاردىنال گەرچە تىياتىرنى داۋاملاشتۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن بولسىمۇ، مۇنبەردىكى ئەزىز مېھمانلارنىڭ تېخى تولۇق كېلىپ بولالمىغانلىقىنى گرىنگورى بايقىمىغانىدى. فلاندېرلىق بەزى ئەلچىلەر ئەمدىلەتىن كىرىۋاتاتتى. دەرۋازا قورۇقچىسىمۇ ئۇلارنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسىنى كارکىراپ چىقىدىغان ئاۋازى بىلەن ئۇزۇلدۇرمەي مەلۇم قىلماقتا ئىدى. ئۇنىڭ مەلۇم قىلىشلىرى تىياتىردىكى دىيالوگ بىلەن ئارىلىشىپ كېتىۋاتاتتى. تىياتىر يېرىملىشاي دەپ قالغاندا، دەرۋاز قورۇقچىسىنىڭ كەينى ـ كەينىدىن چىقىۋاتقان گەپ ـ

سۆزلەرنى ئارتىسلارنىڭ دىيالوگى ئىچىگە قىستۇرۇشى بىلەن كېلىپ چىقىدىغان ئاقىۋەتنى ئوقۇرمەنلەر تەسەۋۋۇر قىلالايتتى.

ــ ياكوئىس شارمولۇي ئالىيلىرى، چېركاۋ سوتىنىڭ سوتخانىسىنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى!

ــ ژان دې ھارلى، پارىژ كېچىلىك چارلاش ئاتلىق ئەسكەرلەر ئەترىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى ۋە ھەربىي ئەمەلدارى!

ــ گالىيوت دې گېنولاك بېگىم، رېتسار، پرۇسسالىق لورد، پادىشاھنىڭ زەمبىرەكچىلەر ئەترىتىنىڭ باشلىقى!

ــ دروكىس راگوئىر ئالىيلىرى، فىرانسىيە پادىشاھىنىڭ چامپاگنې ئۆلكىسى بىلەن بىرې ئۆلكىسىدىكى ئورمان ـ كۆللەرنى چارلاش ئەمەلدارى!

ــ لۇئى دې گىراۋىل بېگىم، پادىشاھىنىڭ چەۋەندازى، مەسلىھەتچىسى ۋە غوجىدارى، فىرانسىيە دېڭىز فىلوتىنىڭ باش قوماندانى، ۋېنىسىيىس ئورمان مۇھاپىزەتچىسى!

ــ دېنىس مىركىر ئالىيلىرى، پارىژدىكى ئەمالار مەكتىپىنىڭ مۇپەتتىشى! ۋەھاكازالار...

ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان بۇ ئەبجەش قىستۇرمىلار جامائەتنىڭ تىياتىر سۆزۈتلىرىغا ئەگىشىپ مېڭىشىغا دەخلى يەتكۈزمەكتە ئىدى. بارغانسېرى قىزىۋاتقان تىياتىر ۋەقەلىكىنىڭ جامائەتنىڭ نەزىرىدىن چەتتە قېلىۋاتقانلىقى گىرىنگورىنى تېخىمۇ غەزەپلەندۈردى. راستىنى ئېيتقاندا، ئادەمنى مەھلىيا قىلالايدىغان مۇنداق تىياتىرنىڭ يەنە بولىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىدى. تىياتىردىكى تۆت نەپەر ئارتىس ئۆزلىرىنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرىغا كۆڭۈلدىكىدەك جور تاپالمايۋاتقىنى ـ كېچىك تىنىپ غەم يەۋاتقاندا، پەلتوسىنىڭ پېشىگە قېيىق شەكىللىك پارىژچە كەشتە تىكىلگەن ساھىبجامال ۋېناس ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى ۋە ۋەلىئەھدنىڭ قېشىغا تارتىنمايلا بېرىپ ئۇنىڭغا توي قىلىش تەلىپىنى قويدى. يۇپىتېر

ئۇنىڭغا ھەمدەم بولدى. كېيىم يۆتكەش ئۆيىدىن ئۇنىڭ گۈلدۇرمامىدەك گۈلدۇرلەپ چىقىۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلىغىلى بولاتتى. گۈزەل ئىلاھە ۋېناس ۋەلىئەھدكە ياتلىق بولاي دەپ قالغان ئاربىدا، ئاق لىباسقا ئورالغان، قولىغا ئاق جۇخارگۈلى تۇتقان (مارگېرىت مەلىكىگە سىمۋول قىلىنغان) بىر قىز يېتىپ كېلىپ، ۋېناس بىلەن ئۇستۇن ـ تۆۋەنلىكنى تالاشقىلى تۇردى. تىياتىرنىڭ ۋەقەلىكىدە جىددىي بۇرۇلۇش ھاسىل بولدى. ھېچكىم ـ ھېچكىمنى يېڭەلمىگەن بولغاچقا، ۋېناس، مارگېرىت مەلىكە ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا تۇرغانلار بۇۋى مەرىيەمنىڭ بۇ ئىشتىن ئادىل ھۆكۈم چىقىرىشىغا قوشۇلدى. سەھنىدىكى يەنە بىر مۇھىم پېرسوناژ مىسوپوتامىيە پادىشاھى توم پىدىل ئىدى. گەرچە ئۇمۇ پەلەمپەي ئارقىلىق سەھنىگە چىققان بولسىمۇ، لېكىن تىياتىرنىڭ يۇقىرىقىدەك سەۋەبلەر تۈپەيلى بىرنەچچە قېتىم ئۇزۇلۇپ قالغانلىقىغا كۆرە، جامائەت بۇ كىشى ئالدىغان رولنىڭ تىياتىر ۋەقەلىكى بىلەن زادى قانداق باغلىنىشى بارلىقىنى، بۇ رولنىڭ ۋەقە تەرەققىياتىغا زادى قانداق تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى بىلەلمىگەنىدى.

ئەھۋال مۇشۇنداق بولدى، ئېسىل تىياتىر جامائەتنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمىدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇلار تىياتىرنىڭ ۋەقەلىكىنى چۈشەنمىدى. كاردىنال سورۇنغا ھازىر بولغاندىن باشلاپلا پەيدا بولغان كۆزگە كۆرۈنمەس بىر سىرلىق يىپ جامائەتنىڭ نەزىرىنى زالىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى مەرمەر تاشلىق سەھنىدىن غەرب تەرەپتىكى كۆرۈش پەشتىقىغا يۆتكىۋەتتى. جامائەتمۇ خۇددى جىن چاپلاشقاندەك، كۆزىنى شۇ يەردىن ئۈزەلمەي قالدى. ھاياجانلىنىپ تۇرالماي كېتىشتى. ئەمدىلەتىن يېتىپ كەلگەن مۆتىۋەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ چويلىدا توختىمايدىغان نام ـ ئەمەللىرى، ئەپتى ۋە ئۇستىبېشى جامائەتنىڭ كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلىۋەتتى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ بىر پاجىئە ئىدى ! گىسگوت بىلەن لىنارد ۋە ئۇنىڭ يېنىدىكى سەۋر ـ تاقەتلىك سىمىز ئادەمدىن باشقا ھېچكىمۇ

مراكىل تىياتىرىنى بېرىلىپ ئاڭلىمىدى، كۆرۈشنى خالىمىدى. گىسگوت بىلەن لىنارد ئىككىسىمۇ پەقەت گىرىنگورى ئۇلارنىڭ يېڭىدىن تارتىپ قويغاندىلا سەھنىگە كۆز يۈگۈرتىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى. بىچارە مراكىل تىياتىرى تاشلاندۇق نەرسىگە ئايلاندى ! گىرىنگورىنىڭ كۆرۈڭاتقىنىمۇ ئادەملەرنىڭ يان تەرىپى بولدى، خالاس !

گىرىنگورىغا شان ـ شەرەپ بېغىشلايدىغان شېئىر دېكلاماتسىيە سەھنىسى بارا ـ بارا ئادەملەرنىڭ قەلب دۇنياسىدىن ئۆرۈلۈپ كېتەي دەۋاتقاندا، گىرىنگورىنىڭ يۈرىكى پۈچۈلىنىپ چەككە يەتتى ! ئويلاپ باقمامدۇق، ئۇ يازغان ئەسەر بىرھازا كېچىكىپ ئوينالغاندا، ساقلاۋېرىپ تاقىتى تاق بولغان جامائەت سوتچى ئەپەندى بىلەن سەن ـ پەن دېيىشىپ قالغاندىغۇ ! تىياتىر باشلىنىۋىدى، ئۇلار گىرىنگورىنىڭ بۇ كاتتا ئەسىرىگە قۇلاق سېلىشتىن ۋاز كەچتى، ئۇنى قېتىغمۇ ئېلىپ قويمىدى. تىياتىر باشلىنىش ئالدىدا ئۇلار نەقەدەر تەقەززا بولغاندى ـ ھە ! جامائەتنىڭ ئىچىدىكىنى بىلمەك نېمانچە مۇشكۇل ! ئۇلار تېخى بايىلا سوتچى ئەپەندىنىڭ بىرنەچچە قورۇقچىسىنى دارغا ئېسىۋەتمەكچى بولغان ئەمەسمىدى؟ ئەگەر تىياتىر ئاشۇ گۈزەل ۋە تاتلىق دەقىقىگە يېڭىباشتىن قايتالىسا ئىدى، گىرىنگورى ئۆزىنىڭ ھەممە نېمىسىنى ئايىمغان، ھەتتا جېنىنىمۇ تەقدىم قىلىۋەتكەن بولاتتى !

مېھمانلارنىڭ ھەممىسى تەخ بولدى، دەرۋازىۋەنمۇ غىڭشىپ ناخشا توۋلاشتىن توختىدى. ئارتىسلارمۇ تىياتىرنى ئوڭۇشلۇق ھالدا باشلىۋەتتى. گىرىنگورىنىڭمۇ كۆڭلى ئەمىن تاپتى. جامائەتمۇ ئۆزلىرىنىڭ دىققىتىنى تىياتىرغا مەركەزلەشتۈردى. دەل مۇشۇ چاغدا، ھېلىقى پايپاق سودىگىرى كوپپېنول ھېچ گەپتىن ـ ھېچ گەپ يوقلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئادەمنىڭ قۇسقۇسىنى كەلتۈرگۈدەك سۆزلەرنى قىلغىلى تۇردى.

ـــ پارىژنىڭ شەھەر ئاھالىسى، ـــ دېدى ئۇ، ـــ سەھرالىق

قهرىنداشلار ! تەڭرىنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ قەسەم قىلىمەنكى، سىلەرنىڭ بۇ يەردە نېمە ئويۇن ئويناۋاتقانلىقىڭلارنى پەقەت چۈشەنمىدىم ! ئاۋۇ بىرنەچچىسى بۇلۇڭدىكى سەھنىدە بىر - بىرى بىلەن مۇشتلىشىۋاتقاندەك قىلىدۇ، ئەجەبا، سىلەر دەۋاتقان ئاتالمىش مۇراكىل تىياتىرى مۇشۇمۇ؟ ئۇلارنىڭ ئاغزىنى ئۇپرىتىپ كاپشىغىنىدىن بۆلەك نېمىسى بار؟ چارەك سائەتتە ئاران بىر مۇشت ئاتىدىكەنغۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاخىرقى بىر مۇشت دەڭلار تېخى ! مۇشتلىشالمىدى دېسەكلا بولمىدىمۇ؟ نېمىدېگەن قاملاشمىغان قىلىق بۇ ! بىر - بىرىنى قارغاشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان توخۇ يۈرەك نېمىلەرغۇ بۇ ! لوندوندىكى يا بولمىسا روتتېردامدىكى مۇشتلاشچىلارنى تەكلىپ قىلىدىغان ئىش ئىكەن، ئۇلارنىڭ مۇشتلىرى يەر - زېمىنىدىن چاڭ چىقىرىۋەتكەن بولاتتى ! سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاڭلىيالمىغان بولاتتى دېسەڭلارچۇ ! كۆرگۈچىلىكى بار ئىدى - دە ! قاراڭلار بۇ نان قېپى ئارتىسلار، ئۇلار نىقابلىق ئۇسسۇل ياكى قانداقتۇر باشقا بىر ئويۇننى ئوينىغان بولسىچۇ كاشكى ! ئادەملەر باشتىلا بۇ تىياتىرنى ئەمەس، بەلكى ئەخمەقلەر پادىشاھىنى سايلاپ چىقىپ، ئادەم ئەخمەق قىلىش بايرىمىنى تەبرىكلەيمىز دېگەندەك قىلىۋىدى. بىز گېپىنت شەھىرىدىمۇ ئەخمەقلەر پادىشاھى سايلايدىغان ئىشنى قىلاتتۇق. بۇ جەھەتتە بىزنىڭ سىلەردىن قالغۇچىلىكىمىز يوق ! بىز بۇ ئىشنى مۇنداق قىلىدىغان، يەنى ئالدى بىلەن مۇشۇ يەردىكىگە ئوخشاش بىر توپ ئادەمنى يىغىپ، ئۇلارنى نەقىشلىك دېرىزىنىڭ كۆزنىكىدىن بېشىنى چىقىرىپ چىرايىنى بەتبەشىرە ھالەتكە كەلتۈرۈشكە، سەت ئاۋاز بىلەن كۈلۈشكە بۇيرۇيتاتتۇق. كىم ئەڭ سەت كۈلەلىسە، جامائەت يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ئۇنىڭ ئەخمەقلەر پادىشاھى بولغانلىقىغا تەنتەنە قىلاتتى. ئەخمەقلەر پادىشاھىنى مۇشۇ تەرزدە سايلىسا ئاندىن قىزىق بولمامدۇ ! ئويناشنى

خالامسلەر؟ بۇ ئاۋۇ بىكار تەلەپلەرنىڭ قۇرۇق گەپىنى ئاڭلىغاندىن مىڭ مەرتىۋە ياخشى ! ئۆز گەپىمىزگە كېلەيلى، ناۋادا ئۇلارمۇ ئەخمەقلەر پادىشاھىنى سايلاشقا قاتنىشىشقا ماقۇل كەلسە، چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، سەت كۆلەلسە، سىناپ باقايلى دېسە بىزگىمۇ خۇشياقىدۇ. قانداق، ئەپەندىلەر؟ بۇ يەردە سەت قىلىقنىڭ ئەۋرىشكىسى بولالايدىغان ھەددى ـ ھېسابسىز يىگىت ـ قىزلار تۇرۇپتۇ، بىزمۇ فلاندېرلىقلارنى دوراپ، كۆڭلىمىزنى ئېچىپ باقايلى ! چىرايى سېلىشتۇرغۇسىز دەرىجىدە سەت ئادەملەرنىڭ كۆلكىسىنىڭمۇ ئەڭ سەت بولىدىغانلىقىغا ئىشىنەيلى !

گرىنگورى بىرنەچچە جۈملە سۆز بىلەن ئۇنىڭغا پەشۋا بەرمەكچىمۇ بولدى. لېكىن، ئۇ ئاچچىق، قالايمىقانچىلىق ۋە غەزەپ ـ نەپرەتنىڭ ئىسكەنجىسىدە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدى. پايپاق سودىگىرى جامائەتنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇپ بولغانىدى. ئۇنىڭ تەكلىپى ھەش ـ پەش دېگۈچىلا ئادەملەرنىڭ قىزغىن ھىمايىسىگە ئېرىشتى، ھەرقانداق قارشى پىكىرمۇ ئەمدى كارغا كەلمەيتتى، ھەممە ئىشنى مەيلىگە قويۇۋېتىش كېرەك ئىدى. گرىنگورى قولى بىلەن يۈزىنى قاماللىۋالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ دىمونتىنىڭ قەلبىدىكى ئاگاھىمنون [1]غا قارىغاندا بەختلىك ئىدى، چۈنكى ئۇ چىدىيالمىغان چاغدا پەلتوسى بىلەن بېشىنى چۈمكىۋالغانىدى.

5. كۆڭۈلسىزلىك

ئەخمەقلەر پادىشاھىنى سايلاشنىڭ تەييارلىقى بىرەمدىلا

① ئاگاھىمنون ــ گومېر يازغان ئېپوس «ئىلىيادا»دىكى قەھرىمان شەخس. دىمونت مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 4 ـ ئەسىردە ياشىغان گرېتسىيەلىك رەسسام.

پۈتتى، كوپپېنولىنىڭ ئويلىغانلىرى رويابقا چىقمىغانغا ئاز قالدى. كۆپچىلىك پۈتى قولىغا تەگمەي شاپاشلاپ، مەرمەر تاشلىق سەھنىنىڭ ئۈدۈلىدىكى كىچىك چېركاۋنى ئوڭشاپ، ۋاقىتلىق ئويۇن كۆرسىتىدىغان سورۇن قىلىپ پۈتكۈزدى. بەتبەشىرە چىرايلارنىڭ دېرىزىدىن ئۆزىنى كۆرسىتىشىگە ئوڭاي بولسۇن ئۈچۈن، نەقىشلىك دېرىزىدىكى ئەينەكنى چېقىۋېتىپ، ئۇنىڭ تاش كېشەكلىرىنىلا قالدۇردى. دېرىزە يەر يۈزىدىن خېلىلا ئېگىز بولغاچقا، كىمدۇر بىرلىرى ئىككى سوغىنى تېپىپ كېلىپ، ئۇنى بىر ـ بىرىنىڭ ئۈستىگە دەستىلەپ تۇرغۇزدى. ئەمدى كىملا بولسۇن سوغىنىڭ ئۈستىگە چىقسىلا، ھېچقانچە كۈچىمەيلا دېرىزىدىن بېشىنى كۆرسىتەلەيدىغان بولغانىدى. ئادەملەرنى ھەيران قالدۇرۇش ئۈچۈن، بېشىنى چىقىرىپ ئۆزىنى نامايان قىلىدىغان ھەربىر نامزات مەيلى ئۇ ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن، يۈز ـ كۆزىنى يۆگەپ كىچىك چېركاۋدا تۇرۇپ تۇرىدىغان بولدى. ھايال ئۆتمەيلا، چېركاۋنىڭ ئىچىدە يىگىنە تاشلىسا يەرگە چۈشمىگۈدەك قىستاڭچىلىق شەكىللەندى. ئارقىدىنلا دەرۋازا مەھكەم تاقىۋېتىلدى. گىرىنگورىغا ئوخشاشلا كۆڭلى سوۋۇغان كاردىنال دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىش باھانىسىدە ئۆزىنىڭ ھەمراھلىرىنى باشلاپ شاۋقۇن ـ سۈرەنىڭ ئىچىدىن بەدەر تىكىۋەتتى. گەرچە كاردىنال سورۇنغا كەلگەن چاغدا جامائەتنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ، كېتىدىغان چاغدا ئۇنىڭغا ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى. پەقەت گۈئىللائۇم رومىلا ئۇنىڭ مەغلۇبىيەتكە تەن بېرىپ، قۇيرۇقىنى قىسقان پېتى غايىب بولغىنىغا دىققەت قىلىپ تۇردى. جامائەتنىڭ مايىللىقى كۈننىڭ نۇرىغا ئوخشاش تىنىمسىز ئۆزگەرمەكتە ئىدى. ئۇ دەسلىپىدە زالنىڭ بىر بېشىدا توختىغانىدى، كېيىن زالنىڭ مەركىزىدە توختىدى، ئەمدىلىكتە بولسا زالنىڭ يەنە بىر بېشىغا يۆتكەلدى. مەرمەر تاشلىق سەھنە ۋە كىمخاب بىلەن زىننەتلەنگەن مۇنبەردىكى كۆڭۈللۈك دەقىقىلەر جىممىدە ئۆتۈپ كەتتى. كۈن

نۇرى لۇئى XI نىڭ كىچىك چېركاۋنى يورۇتۇشقا باشلىدى. كىچىك چېركاۋنى كۇلكە ـ چاقچاق، شاۋقۇن ـ سۇرەن بىر ئالدى. فلاندېرلىقلار بىلەن پۇقرالار بىر يەرگە جەم بولدى.

چىرايىنى سەتلەشتۇرىدىغان ئويۇن باشلاندى. دېرىزىدىن قاپىقى تەتۇر ئۆرۈلگەن، ئاغزى يىلاننىڭ ئاغزىدەك ئېچىلغان، پېشانىسى مۇنارخىيە دەۋرىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر كىيگەن ئۆتۈكنىڭ قونچىدەك قورۇلغان بەتبەشىرە بىر چىراي تۇنجى بولۇپ كۆرۈندى. بۇ چىرايىنىڭ سەتلىكىدىن جامائەت تولا كۇلۇپ ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگۇدەك بولدى. ناۋادا گومېر بۇ ئەھۋالنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بولسا، جامائەتنى ئولىمپىس تېغىدىكى ئىلاھلار، ئەدلىيە سارىيىنىڭ زالىنى ئولىمپىس تېغى دەپ قالغان بولاتتى. ئەلۋەتتە، گرىنگورىنىڭ ئەسىرىدىكى بىچارە يۇپىتېر ئۇچۇن بۇ تاغ ھەممەيلەنگە قارىغاندا بەكرەك تونۇش ئىدى. ئارقىدىنلا باشقىلارمۇ ئىككىنچى، ئۈچىنچى، تۆتىنچى، بەشىنچى ... بولۇپ قاتار ئويۇن كۆرسەتتى. ئادەملەر چاۋاك چالدى، يەرگە تېپىچەكلىدى، ئەقلىدىن ئازغۇدەك بولدى. ئۇچ بۇرجەكلىك، پەلەمپەي شەكىللىك، كونۇسسىمان، بىرلىيارت قىرلىق غەلىتە يۇزلەر جامائەت بىلەن ئارقىمۇئارقا يۇز كۆرۈشتى. غەزەپ، ئاچچىق، شاللاقلىق، ھاياسىزلىق ئېپادىلىنىپ تۇرغان چىرايلار جامائەت ئالدىدا زاھىر بولدى. ئەمدىلەتىن تۇغۇلغان بوۋاقلاردىن تارتىپ بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان بوۋايلارغىچە بولغان ھەر خىل ياشتىكىلەرنىڭ چىرايىمۇ چالا قالمىدى. ھەر خىل جىن ـ ئالۋاستىلارنىڭ يۈزى، يەنى لۇپېركالىيەدىن تارتىپ ئىبلىس شاھزادە پېتىرنىغىد شۇنداقلا ھايۋان سىياقى يۈزلەرنىڭ ھەممىسى بىر ـ بىرلەپ ئۆتتى. ئۇلار خۇددى گېرمان پىلون① نىڭ پارىژدىكى يېڭى كۆۋرۈككە ئورناتقان ھەيكەللىرىدىكى ئاجايىپ ـ غارايىپ كۆرۈمسىز جىن ـ شەيتانلار تۇيۇقسىز تىرىلىپ قالغاندەك بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يۇگۇرۇپ كېلىشتى،

① پىلون (1537 ـــ 1590) ـــ فرانسىيەلىك ھەيكەلتىراش.

كۆزلىرىدىن ئوت ياندۇرۇپ، ئادەملەرگە يالماپ يۇتۇۋېتىدىغاندەك تىكىلدى. يەنە خۇددى ۋېنىتسىيەدىكى شادلىق بايرىمىدا يۈزىگە نىقاب تارتىۋالغان ئادەملەردەك دۇربۇن ئالدىدا ئۆرىتۆپە بولدى. يىغىپ ئېيتقاندا، ئوخشاش بىر يۈز كالىپېيدوسكوپىتا ھەر خىل ئۆزگەرگەندەك ئەھۋال كېلىپ چىقتى. بۇ مەنزىرە خۇددى ئۆزىدە قانداقتۇر پەۋقۇلئاددە سېھرىي كۈچ بارەدەك ئادەملەرنىڭ ئەقلىنى لال قىلدى، ھەتتا بۇگۈنكى ئاقسۆڭەكلەر جەمئىيىتىدىكى ئوقۇرمەنلەرمۇ مۇئەييەن بىر ئۇقۇمغا ئىگە بولالمايدىغان ئەھۋال يۈز بەردى.

ئادەملەردىكى تەنتەنە كەيپىياتى بارغانسېرى فلاندېرلىقلارغا ئوخشاپ قالغىلى تۇردى. تېنىئېر① نىڭمۇ ئۇنى جايىدا تەسۋىرلەپ بېرەلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. سالۋاتور روزا مەي ئىلاھىنىڭ نەزىر كۈنىگە ئاتاپ سىزغان رەسىم بىلەن بۇ سورۇننىڭ قانچىلىك پەرقى بار دەيسىلەر؟ مۇشۇ مىنۇتتا ئىستۇدېنت، ئەلچى، شەھەر ئاھالىسى، ئەر ـ ئايال دەيدىغان جەمكى نام ـ ئاتاق ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى يوقاتتى. كلوپىن تروللېف، گىللىس لىكورنى، ماريە كۋاترىلىۋا، روبىن پوسسىبېيان قاتارلىقلارنىڭمۇ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان يېرى قالمىدى. شۇنچە چوڭ زال ئىمكانىيەتنىڭ بارچە بېشەملىك قىلسا بولىدىغان، پۇخادىن چىققۇچە ئوينىسا بولىدىغان سورۇنغا ئايلاندى. ھېچكىمۇ بىر ـ بىرىدىن قورۇنۇپ يۈرمىدى: ئاغزىدىن بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان گەپلەر چىقتى. كۆزلىرىدىن بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان نۇر چاقنىدى. چىرايىدىن ھەر خىل ئىپادىلەر ئەكس ئەتتى. شاۋقۇن ـ سۇرەندىن ئاسمان دۇم كۆمتۇرۇلگەندەك بولدى. ئادەمنىڭ قورققۇسى كېلىدىغان غەلىتە چىرايلار دېرىزە كۆزنىكىدە پەيدا بولدى. قىيا ـ چىيا

① تېنىئېر ـــ تاريختا ئىككى تېنىئېر ئۆتكەن. چوڭ تېنىئېر (1582 ـــ 1649)، كىچىك تېنىئېر (1610 ـــ 1690) ئىككىيلەن ئاتا ـ بالا، ھەر ئىككىسى فلاندېرلىق رەسسام. بۇ يەردىكىسى كىچىك تېنىئېر بولۇشى مۇمكىن.

قىلىشۇاتقان ئادەملەر خۇددى ئوتقا چۈشكەن ئوتۇندەك گۈرۈلدەپ كۆيۈشكە باشلىدى. ۋارقىراپ ـ جارقىراۋاتقان ئادەملەر توپى ئىچىدىن چىقىۋاتقان قۇلاقنى پاكا قىلىدىغان ئاۋازلار قانىتىنى تەۋرىتىپ ئۇچۇۋاتقان قۇرت ـ قوڭغۇزلارنىڭ چىرىلداشلىرىغا ئوخشاپ كەتتى.

ـــ ھەي ! نەس باستىغۇ !

ـــ قارىغىنا، نېمانچە سەت نېمە بۇ !

ـــ بۇ تېخى ھېچ گەپ ئەمەس !

ـــ نۆۋەت كىمگە كەلدى !

ـــ گۈئىللائۇم موگىبربى، بۇرنۇڭ كالىنىڭ تۇمشۇقىغىلا ئوخشايدىكەنغۇ، ئىككى مۈڭگۈزلا كەم قاپتۇ. شۇ چاغدا كالىنىڭ ئۆزىلا بولار ئىكەنسەن. ھېچقايسىڭلار ئۇنىڭغا ھەرگىز ياتلىق بولمايسىلار !

ـــ يەنە بىر ھېلەن !

ـــ بەللى، بۇ پاپانىڭ قورسىقىغچۇ ! چىرايىنى تۇرۇۋالغان بۇ كىشى كىم بولدى؟

ـــ ھەي ! كۆز بويامچىلىق قىلماي چىرايىڭنى كۆرسەتسەڭ ھېساب !

ـــ ماۋۇ بېشىنى يەيدىغان پېررىت كاللىبوتقۇ ! بۇ سەتەڭنىڭ مۇشۇنداق ھۇنىرى بار !

ـــ قاملاشتى ! تازا قاملاشتى !

ـــ تۇنجۇقۇپ ئۆلەي دېدىم !

ـــ ماۋۇ ئۆلۈمتۇك قۇلىقىنى چىقىرالمايدىكەن دەڭلار !

ئادەملەرنىڭ گەپ خالتىسى تېشىلىپ كەتكەندەكلا ئىدى.

مۇشۇ مەھەلدە ئاغىنىمىز ژان نېمە قىلىپ يۈرگەندۇ؟ ئادەملەر ئۇنىڭ سەينادا بولۇۋاتقان ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى پىسەنتىگە ئالماي، تۇۋرۇكنىڭ چوققىسىدا بەخىرامان ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمىگۈدەك دەرىجىدە سارايلىق قىلىپ بېلىنى تولغاۋاتقان ھالىتى بەئەينى ماچىتىغا

يامشۇاتقان بۇزغۇنغا ئوخشاپ قالغاندى. ئۇ ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ۋارقىرىغاندەك بولدى، لېكىن ئاۋازىنى ھېچكىم ئاڭلىمىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ ۋارقىراشلىرىنى پەستىكى شاۋقۇن ـ سۇرەن بېسىپ كەتتى دېگىلى بولمايتتى.

لاسسىدە بوشىشىپ كەتكەن گرىنگورى ئۆزىنى ئوڭشۇۋالدى، تەمكىنلىكى ئەسلىگە كەلدى. ئۆزى دۇچ كەلگەن تەتۇر قىسمەتكە بەرداشلىق بېرىپ، پەقەت گەپ قىلىشنىلا بىلمىدىغان ئارتىسلارغا «تىياتىرنى داۋاملاشتۇرۇڭلار !» دەپ ئۇچىنچى قېتىم مۇراجىئەت قىلدى، ئاندىن مەرمەر تاشلىق سەھنىنىڭ ئالدىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ يۈردى. ھەتتا كىچىك چېركاۋنىڭ دېرىزىسىدىن يۇزىنى چىقىرىپ، ئاۋۇ ۋاپاسىز نامەردلەرنىڭ ئالدىدا سەت قىلىقتىن بىرنى قىلىشنى، كۆڭلىنى خۇش قىلىپ بېقىشنىمۇ ئويلاپ باقتى.

«مۇنداق قىلىشنىڭ قىلچە ھاجىتى يوق، ـــ دەپ ئويلىدى گرىنگورى، ـــ ئۆزۈمنى كەمسىندۇرۇپ نېمە كەپتۇ ماڭا ! ئۆچ ئالمەن دېيىشىمۇ ئۆتۈپ كەتكەن تېتىقسىزلىققۇ، ئاخىرىغىچە ئېلىشىپ باقمامدىمەن ! شېئىرنىڭ ئۇلۇغۋار كۈچىدىن دەرگۇمان بولماسلىق كېرەك، ئاۋام پۇقرانى ئويغىتىدىغىنىمۇ شېئىر تۇرسا ! روھىمنى كۆتۈرۈپ، ئاخىرىغىچە چىداپ باقاي ! كىمنىڭ ئۇستۈنلۈكنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى، چىرايىنى سەتلەشتۈرىدىغان ئويۇن ئۇتۇپ چىقامدۇ ياكى مېنىڭ تىياتىرىمۇ، كۆرۈپ باقمامدۇق !»

ھەي ! دېمىسىمۇ ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىيدىغان ئىش يۇز بەردى ! ئۇ تىياتىرنىڭ بىردىنبىر كۆرۈرمىنى بولۇپ قالدى ـ دە ! ئالدىنقى ئىككى قېتىمقىغا قارىغاندا تېخىمۇ ئوسال بولغىنى، جامائەتنىڭ ئۇنىڭغا دۈمبىسىنى قىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقى ئىدى. يان تەرىپىنى قىلىپ تۇرغان ئادەمدىن بىرىمۇ كۆرۈنمىدى.

خاتالاشقاندەك قىلىمەن. گرىنگورى بىلەن جاپادىمۇ، ھالاۋەتتىمۇ بىللە بولۇۋاتقان يەنە بىرى ھېلىقى سەۋر ـ تاقەتلىك

سېمىز ئادەم ئىدى. ئۇ گرىنگورىغا دۈمبىسىنى قىلىۋالمىغانىدى. گىسگوت بىلەن لىناردنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇلار ئاللىقاچان ئەخمەقلەر پادىشاھىنى سايلايدىغانلارنىڭ قاتارىغا قوشۇلۇپ كەتكەنىدى.

بۇ بىردىنبىر سادىق كۆرۈرمەن گرىنگورىنى تەسىرلەندۈردى. ئۇ يېقىنراق بېرىپ، ئۇ كىشىنىڭ بىلىكىنى مىدىرلاتتى. سېمىز كۆرۈرمەن بۇ چاغدا رېشاتكىغا يۆلەنگەن پېتى ئۇخلاپ قالغانىدى.

— ئەپەندى، — دېدى گرىنگورى، — سىزگە كۆپ رەھمەت!

— ئەپەندى، — سېمىز كىشى بىرنى ئەسىۋېتىپ جاۋاب قايتۇردى، — نېمىگە رەھمەت بىلدۈرۈۋاتىسىز؟

— مەن سىزنىڭ نېمىدىن بىزار بولغىنىڭىزنى بىلگەن يەردە، — دېدى گرىنگورى، — بۇ ۋاراڭ ـ چۈرۈڭ سىزنىڭ ئارامخۇدا تىياتىر كۆرۈشىڭىزگە ھالاقەت يەتكۈزدى. لېكىن، خاتىرجەم بولۇڭ، سىزنىڭ مۇبارەك نامىڭىز تارىخنىڭ سەھىپىسىدىن ئورۇن ئالىدۇ. نام ـ شەرىپىڭىز نېمىكىن؟

— رىنائولد چاتىيو، پارىژدىكى چاتېلې سوت كوللېگىيەسىنىڭ تامغا باشقۇرغۇچىسى، خىزمىتىڭىزگە تەييارمەن!

— ئەپەندى، سىز بۇ يەردە شېئىر ئىلاھىنىڭ يېگانە ۋەكىلى!

— بۇ مەرتىۋىگە لايىق ئەمەسمەن، ئەپەندى، — دېدى تامغا باشقۇرغۇچى.

— پەقەت سىزلا ئەستايىدىللىق بىلەن تىياتىر كۆرۈۋاتىسىز، — گرىنگورى سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — سىزنىڭ مۇشۇ تىياتىر ھەققىدىكى تەقرىزلىرىڭىزنى ئاڭلاپ باققۇم بار!

— ھەي، ياقەي — سېمىز كىشى ساڭگىلاپ كەتكەن قاپىقىنى ئاچالماي ئاران جاۋاب قايتۇردى، — بۇ راستىنلا ئادەمگە ئارامىلىق بېغىشلايدىغان تىياتىر ئىكەن!

گرىنگورى ئۇنىڭ گېپىگە زورمۇزور قوشۇلغان بولدى.

چۈنكى، مۇشۇ ئەسنادا تەبرىكلەش بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن شاۋقۇن ـ سۇرەن ئۇلارنىڭ گېپىنىڭ بىلىگە تېپىۋەتكەنىدى. قارىغاندا ئەخمەقلەر پادىشاھى سايلىنىپ بولغاندەك ئىدى.

ـــ كارامەت ئىش بولدى ! قالتىس ئىش بولدى ! بەلەن ئىش بولدى ! ـــ دەپ توۋلايتتى ئادەملەر تەرەپ ـ تەرەپتىن.

دېرىزىنىڭ ئالدىدا ئېيتقۇسىز بىر بەتبەشىرە چىراي كۆرۈندى. ئۇنىڭدىن سەل ـ پەل ئىلگىرى خېلى كۆپ بەتبەشىرە چىرايلار، بەش بۇرجەكلىك، ئالتە بۇرجەكلىك، ھەتتا كۆپ بۇرجەكلىك يۈزلەر جامائەتنىڭ ئالدىدا زاھىر بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئەمدىكىسى جامائەتنىڭ تەسەۋۋۇرىغا سىغمايدىغان، كۆزنى ئالا چەكمەن قىلىۋېتىلەيدىغان شۇنچىكى بەتبەشىرە چىراي ئىدى. ئۇجۇر ـ بۇجۇرنى دېمەي تۇرايلى، يالغۇز ئۇنىڭ ئەقىلگە سىغمايدىغان تەق ـ تۇرقىلا جامائەتنى «ئەيىۋھەنناس !» دېگۈزۈۋېتىدىغان دەرىجىدە ئىدى. ھەتتا ئۆزىنىڭ دۆلىتىدە ئەخمەقلەر پادىشاھى سايلىمىنى تولا كۆرگەن پايپاق سودىگىرى كوپېپنولىمۇ ۋاقىرىغان پېتى ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى. نامراتلارنىڭ بىرى ھېسابلانغان كلوپىن تروللېفنىمۇ قانچە سەت دېسە، شۇنچە سەت دېيىشكە ئەرزىيتتى، لېكىن ئويلىمىغان يەردە ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر بەتبەشىرە بىرى چىقىپ قالدى ! كلوپىن تروللېف تەن بەرمەي تۇرالمىدى !

بىز بۇ ئادەمنىڭ بەتبەشىرە چىرايىنى ئوقۇرمەنلەرگە ئېنىق تەسۋىرلەپ بېرەلەيمىز: ئۇنىڭ يۇمۇلۇپ قالغاندەك قىيسىق سول كۆزىنى چوشقىنىڭ يالىدەك تىك، قىزىل رەڭگە مايىل قاشلىرى يېپىۋالغانىدى. ئوڭ كۆزىنىڭ ئۈستىدە قوش مۇشتەك ئۆسمە گۆش ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كاۋىدەك يوغان بۇرنى تۆت بۇرجەك بولۇپ، ئاغزى ئاتنىڭ تۇيىقىغا ئوخشايتتى. گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرى قۇرغاق ۋە قېلىن، بىر تال چىشى پىلىنىڭ چىشىدەك سىرتقا چىقىپ قالغانىدى. قالغان چىشلىرى سېپىلنىڭ كۇنگۇرسىدەك ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل، ئېگىز ـ پەس

ئىدى. ئېگىكى ئىككى تەرەپكە ساقىپ كەتكەندەك قىلاتتى. چىرايىدىن مەنستىمەسلىك، ھەيرانلىق ۋە چۈشكۈنلۈك ئالامەتلىرى بىلىنمەپ تۇراتتى. ئەگەر بىزنىڭ تەسەۋۋۇر ئىقتىدارىمىز ئەقىلنى لال قىلغۇدەك يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلمىسە، ئۇنىڭ بەتبەشىرە قىياپىتىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن بەسى مۇشكۈل.

سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ ئادەمنى تەبرىكلىدى. ئۇلار كىچىك چېركاۋغا بەس - بەستە قىستىلىپ كىرىپ، بۇ تەلىيى ئۇچدىن كەلگەن ئەخمەقلەر پادىشاھىنى سىرتقا كۆتۈرۈپ چىقتى. جامائەتنىڭ ھەيرانلىقى، تىلىنى چاكىلدىتىشلىرى ئەۋجىگە چىقتى. ئەسلىدە بۇ ئادەم تۇغما ھالىتىدىلا مۇشۇنداق بەتبەشىرە ئادەم ئىدى.

تېخىمۇ تەپسىلىيرەك سۆزلىسەك، ئۇنىڭ تەق - تۇرقى بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە ئېيتقۇسىز سەت ئىدى. قاپاقلا ئوخشاش يوغان كاللىسىدا قوڭۇر رەڭ چاچ پاخپىيىپ تۇرغان، ئىككى تارغىقىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسى تۆگىنىڭ لوكىكسىدەك ئۆرلەپ چىققانىدى. يول ماڭغان چېغىدا، ئۇنىڭ مەيدىسىنىڭمۇ خۇددى دۇمبىسىگە ئوخشاشلا توخۇ تۆشى ئىكەنلىكىنى بىلۈۋالغىلى بولاتتى. ساغرىسى بىلەن ئىككى پۇتىمۇ غەلىتە ئىدى. پاچىقى تېشى تەرەپكە قاراپ شۇنداق ئېگىلگەنىدىكى، پەقەت ئىككى تىزلا ئاران - ئاران بىر - بىرىگە تېگىپ تۇرالايتتى. بۇ پاچاقلار ئالدى تەرەپتىن قارىغاندا دەستىسى جۈپلەنگەن ئىككى ئورغاقىلا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ بىر جۈپ پۇتى بىلەن بىر جۈپ قولى ئىنتايىن گۆشلۈك ئىدى. گەرچە ئۇ تۇغۇلۇشىدىلا مۇشۇنداق غەلىتە بولسىمۇ، لېكىن چىداملىق، ئەقىللىك، قورقۇمسىز ئادەم ئىدى. ئەلپازى شۇنداق قورقۇنچلۇق ئىدىكى، ھەرقانداق ئادەم ئەيمەنمەي قالمايتتى. كۆچ - قۇدرەت بىلەن گۈزەللىكنىڭ ئەزەلدىن تارتىپ گارمونىك مۇناسىۋەتتە ئىكەنلىكى مەڭگۈ ئۆزگەرمەس قانۇنىيەت بولسىمۇ، لېكىن

جامائەت تەرىپىدىن بايىلا ئەخمەقلەر پادىشاھى قىلىپ سايلانغان بۇ ئادەم بۇ قانۇنىيەتكە يېقىن كەلمەيدىغاندەك ئىدى.

ئەيتاۋۇر ئۇ ھېلىلا چېقىۋېتىلگەن، تېخىچە يەملەپ بولۇنمىغان سەت ۋە كېلەڭسىز ھەيكەلنىڭ ئۆزىلا ئىدى.

ئۇ چېركاۋ ئىشىكىدە پەيدا بولۇشى بىلەن تەڭ، جامائەت ئۇنى تونۇۋالدى.

ـــ كۆاسمىدوغۇ بۇ ! ھېلىقى قوڭغۇراق چالىدىغان ئادەم ! كۆاسمىدو، بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى دۇمچەك ! يەكچەشمە كۆاسمىدو ! خامۇت پۇت كۆاسمىدو ! ئوبدان بوپتۇ ! جايىدا ئىش بوپتۇ !

جامائەت شۇ چاغدىلا چىرايىدا ھېچقانداق ئىپادە يوق ھەم پاكىنەك، ھەم دوغلاق، بەدبىنىڭ ئېگىزلىكى بىلەن توغرىسى تەڭمۇتەڭ، بىر ئۇلۇغ ئادەم ئېيتقاندەك «ېېلىنىڭ تۆۋىنى تۆت چاسا»، سىكلوپىن ① سىياقىدىكى بۇ ئادەمنى ئوچۇق كۆرگەن بولدى. ئۇ ئۇستىگە يېرىمى قىزىل، يېرىمى بېغىر رەڭ، قوڭغۇراق شەكىللىك گۈل نۇسخىلىرى چۈشۈرۈلگەن پەلتو كىيىۋالغانىدى. ئۇنىڭ قىياپىتى راستىنلا ئەقىلگە سىغمىغۇدەك دەرىجىدە سەت ئىدى !

بۇ بىچارىنىڭ لەقمى كۆپ ئىدى.

ـــ ئىككى قات ئاياللار ئۇنىڭدىن ھەزەر ئەيلىسە بولغۇدەك، ـــ دېدى ئىستۇدېنتلار.

ـــ ھاملىدار بولغۇسى بار ئاياللار ئۇنىڭدىن تېخىمۇ ئاگاھ بولمىسا چاتاق چىقىدۇ، ـــ دېدى ژان.

قىز ـ چوكانلار ئىزا تارتىپ يۇزلىرىنى تۇتۇۋېلىشتى.

ـــ ھوي ! شۇم ئېغىز مايمۇن، ـــ دېدى بىرى.

ـــ سەتلا ئەمەس، يىرتقۇچىنىڭ ئۆزىلىغۇ ! ـــ دېدى يەنە بىرەيلەن.

---

① سىكلوپىن ـــ ياۋروپا ئەپسانىلىرىدىكى يەكچەشمە گىگانت ئادەم.

ـــ جەھەننەمدىن چىققان ئىبلىسقىلا ئوخشايدىكەن ! ـــ دېدى ئۇچىنچىسى.

ـــ بۇۋى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ يېنىدا ئۆي تۇتسام نەس باسىدىغان ئوخشايدۇ ! ھەر كېچىسى ئۇنىڭ ئۆگزىدە مېڭىپ يۈرگەن ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ ياتىمەن !

ـــ مۇشۇكلىرى بىلەن بىللە دېگىنە تېخى !

ـــ دائىم ئۇنى بىزنىڭ ئۆگزىدە كۆرىمەن !

ـــ ئۆتكەن كەچتە، ئۇ بىزنىڭ تۆڭلۈككە كېلىپ ماڭا چىرايىنى پۈرۈشتۈردى. مەن ئۇنى باشقا ئەر كىشى ئوخشايدۇ دەپتىمەن. بەكلا قورقۇپ كەتتىم!

ـــ ئۇ چوقۇم جىنلارنىڭ كېچىلىك يىغىلىشىغا جابدۇنغان ! ئۇ بىر قېتىم بىزنىڭ قاڭالتىر ئۆگزىگە سۈپۈرگىسىنى ئېتىۋەتتى !

ـــ ۋاي - ۋۇي، قۇسقۇمنى كەلتۈرۈپ !

ـــ تۇفى !

ئەرلەر ئەكسىچە جېنىنىڭ بارىچە چاۋاك چېلىپ، قىن - قىنىغا پاتماي كېتىشتى.

كۆاسمىدو غۇلغۇلىنىڭ مەركىزىگە ئايلاندى. لېكىن، ئۇ قەددىنى رۇسلاپ، چىرايىغا جىددىي تۈس بېرىپ، ئادەملەرنىڭ سۆز - چۆچەكلىرىگە پەرۋاسىز ھالدا چېركاۋنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تۇرىۋەردى.

روبىن پوسسىبىيانىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشقۇسى كېلىپ قالدى - دە، ئاستا مېڭىپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. بىراق، كۆاسمىدو ئۇنىڭ راستىنلا چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمەي، بېلىدىن ئالغان پېتى ئون نەچچە قەدەم نېرىغا ئېتىۋەتتى، ئاندىن پۇشۇلداپمۇ قويماي ئۆز جايىغا قايتتى.

كوپپېنول خوجايىن توۋا دەپ ياقىسىنى تۇتتى ۋە ئۇدۇل مېڭىپ كۆاسمىدونىڭ قېشىغا كەلدى.

ـــ تەڭرى ئالدىدا قەسەم قىلمەنكى، ـــ دېدى ئۇ، ـــ سەن

ئۆمرۇمده كۆرگەن ئەڭ بەتبەشىرە ئادەم ئىكەنسەن ! ھېلىغۇ پارىز، رەھىمۇ سەندىن باشقىسى ئەخمەقلەر شاھى بولالمىغۇدەك !

ئۇ بىر ياقتىن سۆزلەپ، بىر ياقتىن قولىنى كۆاسمىدونىڭ مۇرىسىگە قويدى. كۆاسمىدو قىمىرلىمىدى. كوپپېنول سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ بولىدىغان ئوغۇل بالا ئىكەنسەن ! سېنى مېھمان قىلغۇم بار. ئازراق پۇل خەجلىۋەتسەممۇ مەيلى، بولامدۇ؟

كۆاسمىدو زۇۋان سۇرمىدى.

ـــ مۆرىمەيسەنغۇ ! گاچىمۇ سەن؟

راستىنى ئېيتقاندا، كۆاسمىدو گاچا ئىدى.

كوپپېنولنىڭ قىلىقى ۋە دوستانە بولمىغان مۇئامىلىسى كۆاسمىدونى جىلە قىلدى. ئۇ شارتتىدە بۇرۇلۇپ ئاغزىنى ھاڭدەك ئاچتى ـ دە، قاتار كەتكەن ئېگىز ـ پەس چىشلىرىنى ھىڭگايتتى، چىرايىنى پۇرۇشتۇردى، كۆزلىرىدىن يېۋۇزلۇقنىڭ ئالامىتى پارتلاپ چىققاندەك بولدى. شۇ ئەسنادا، فلاندېرلىق بۇ ئۇزۇنتۇرا ئادەم خۇددى مۇشۇكنى كۆرگەن پىستە كۈچۈكتەك تۇگۈلۈپ كەينىگە داجىپ كەتتى.

شۇ دەقىقىدە، بۇ بەتبەشىرە ئادەمنىڭ يېنىدىكى جامائەت پاتىپاراق بولۇپ، بىراقلا كەينىگە چېكىندى. ھېچبولمىغاندا كۆاسمىدو بىلەن ئون بەش قەدەم كېلىدىغان ئارىلىقتا قورقماستىن تۇرالايدىغان بىرمۇ ئادەم قالمىدى. بىر مومىاي كوپپېنولغا كۆاسمىدونىڭ گەپ قىلالمايدىغانلىقىنى دەپ قويدى.

ـــ گاچا ! ـــ پايپاق سودىگىرى فلاندېرلارچە كۈلۈۋەتتى، ـــ ماۋۇ ئىشنى كۆرۈڭ ! بۇ سېپى ئۆزىدىن ئەخمەقلار شاھى بولمىدىمۇ؟

ـــ مەن ئۇنى تونۇيمەن ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ژان، ئۇ كۆاسمىدونى يېقىنراق ئارىلىقتىن كۆرۈش ئۈچۈن، ئاقىۋەت تۇۋرۇكنىڭ ئۈستىدىن پەسكە چۈشتى، ـــ ئۇ يارەمچى ئېپىسكوپ ئاكامنىڭ چېركاۋىدا قوڭغۇراق چالىدىغان بىرنېمە،

ياخشىمۇسەن كۆاسمىدو !

— جىن كۆرۈۋاتامدىمەن، نېمە ! — دېدى روبىن پوسسىبېيان، ئۇ خېلى يىراققا يىقىلىپ چۈشكەچكە، بەدىنى سىرقىراپ ئاغرىۋاتقاندەك قىلاتتى، — تۇنجى قېتىم كۆرگىنىمدە، ئۇ دوك ئىكەن. يول ماڭغان چېغىدا مانا خامۇت پۇت ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. زەن سېلىپ قاراپ بېقىپ، يەكچەشمە ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. سۆزلەشكەندە ئۇنىڭ گاچا ئىكەنلىكى ئاشكارا بولدى. بۇ پولېپىم ① نىڭ تىلى بولغان بىلەن، كارغا كەلمىسە نېمە پايدىسى !

— ئۇ گەپ قىلغۇسى كەلگەندە يەنىلا گەپ قىلالايدۇ، — دېدى ھېلىقى موماي، — ئۇ تولا قوڭغۇراق چېلىپ، قۇلىقى پاڭ بولۇپ قالغان، تۇغما گاچا ئەمەس.

— تۇغما گاچا بولۇپ قالغان بولسا ياخشى بولاتتىكەن، — دېدى ژان ئەزۋەيلەپ.

— نېمىلا بولسۇن، بىر كۆزى كۆرەلەيدىكەن، — دەپ گەپ قىستۇردى روبىن پوسسىبېيان.

— ئۇنداق ئەمەس، — دېدى ژان ئەستايىدىللىق بىلەن، — ئۇ يەكچەشمە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ جىسمانىي جەھەتتىكى كەمتۈكلۈكىنى بىلگەن، بۇ پۈتۈنلەي ئەما بولغاندىنمۇ ئازابلىق ئىش دەڭلار !

بۇ چاغدا تىلەمچىلەر، مالايلار، يانچۇقچىلار، ئىستۇدېنتلار ھە ـ ھۇ دېيىشىپ، ئولاش ـ چولاش ئىسكىلاتقا كىرىپ، كىيىم ئىشكاپىنى ئاچتى ـ دە، ئەخمەقلەر پادىشاھىغا ئىشلىتىدىغان قەغەز قالپاق، يالغان تون قاتارلىقلارنى كۆتۈرۈپ چىقتى، كۆاسمىدو جامائەتنىڭ ئۆزىنى ياساندۇرۇشلىرىغا پەخىرلەنگەن ھالدا مۇلايىملىق بىلەن بويسۇندى. مۇنداق نەرسىلەرنى كىيىۋاتقانلىقىغا پەرۋايىم پەلەك دەپ قاراپ تۇرىۋەردى.

① پولېپىم — ياۋروپا قەدىمىي ئەپسانىلىرىدىكى ئەڭ داڭلىق يەكچەشمە گىگانت ئادەم.

بىرپەستىن كېيىن ئەخمەقلەر دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى ئۇنى رەئىسلىكىگە ئون ئىككى پۇتلۇق تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ كۆتۈرۈپ ماڭدى. ئادەملەرمۇ تەختىراۋاننى چۆرىدەپ بىللە يولغا چىقتى. كۆاسمىدو كېلىشكەن، تەندۇرۇس، قاۋۇل ـ ساغلام ئادەملەرنىڭ ئۆزىنىڭ سەت ۋە مايماق پۇتلىرى ئاستىدا شاپاشلاپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭ سىكلوپىن سىياقىدىكى تۇتۇلۇپ كەتكەن چىرايىدا سۆز بىلەن ئىزھار قىلىپ بولمايدىغان تەكەببۇرلۇق ۋە شادلىق جىلۋىلەندى. ئۇنى ئېلىپ ماڭغان قوشۇن ئادەت بويىچە ئالدى بىلەن ئەدلىيە سارىيىنىڭ ئىچىدىكى كارىدورنى بىر نۆۋەت ئايلىنىشى، ئاندىن شەھەرنىڭ چوڭ ـ كىچىك كوچىلىرىدىن ئۆتۈشى لازىم ئىدى.

6. ئەسىرالدا

خاتىرجەم بولۇش ئۈچۈن، ئوقۇرمەنلەرگە شۇنى دەپ بەرگۈم بار، ئادەملەر شاۋقۇن ـ سۈرەن كۆتۈرۈپ ئەخمەقلەر پادىشاھىنى سايلاش بىلەن بولۇپ كەتكەندە، گىرىنگورىدىن ئىلھاملانغان ئارتىسلارنىڭ مراكىل تىياتىرىنى داۋاملىق ئورۇنلىغانلىقى ماڭا ناھايىتى زور تەسىللى بولدى. شائىر گىرىنگورىمۇ ئۆزى يازغان تىياتىردىن قانغۇدەك ھۇزۇرلاندى. ئۇ ئاخىرقى دەقىقىچە بەرداشلىق بېرىشكە، تىياتىرنى تولۇق ئورۇنلاپ بولۇشقا بەل باغلىغان، جامائەتنىڭ دىققىتىنى سەھنىگە قايتۇرۇپ كېلىشنى ئۈمىد قىلغانىدى. كۆاسمىدو، كوپىپىنول ۋە ئەخمەقلەر پادىشاھىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ۋارقىراپ ـ جارقىراپ زالدىن چىققاندا، تۇرالماي قالغان جامائەتمۇ ئۈلارنىڭ كەينىدىن سىرتقا قاراپ ئاقتى. گىرىنگورىنىڭ دىلى يايراپ كەتكەندەك بولدى. «ئەمدى قاملاشتى، ـــ دېدى ئۇ، ـــ نېمىلا بولسۇن، بۇ

تېجىمەللەر كۆزۈمدىن يوقالدى !» لېكىن ياماڭ بولغىنى، جامائەتنىڭ ھەممىسى تېجىمەل بولۇپ چىققانىدى. زالىنىڭ ئىچى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئارىدا بوش - بىكار بولۇپ قالدى.

شۇنداقتىمۇ، زالدا يەنە بىر قىسىم ئادەملەر قېلىپ قالغانىدى. زالىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىگە چېچىلىپ كەتكەن بۇ ئادەملەر ئىككى - ئۈچتىن بولۇپ، زالدىكى تۈزۈكلەرنى چۆرىدەپ تۇرماقتا ئىدى. لېكىن، بۇلار بايىقى ژاراڭ - چۇرۇڭدىن جاق تويۇپ، دېمىنى ئېلىشقا ئارانِ - ئاران ئۇلۇگۈرگەن قېرى - چۈرى، كىچىك بالىلارلا ئىدى. يەنە بىرنەچچە ئىستۈدېنت دېرىزىگە ياماشقان پېتى كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ تالاغا قارىماقتا ئىدى.

«بۇنىڭغىمۇ شۇكۇر، — دەپ ئويلىدى گىرىنگورى، — شۇنچە كۆپ جامائەت تىياتىرنىڭ چۈشۈرگۈسىنى ئاڭلاپ باقماقچىغۇ ! ئۇلار ئاز بولغىنى بىلەن، يەنىلا ئەدەبىياتتىن ھۈزۈر ئالالايدىغان سەرخىللاردىن ئەمەسمۇ !»

ھايال ئۆتمەيلا، بۇۋى مەريەم سەھنىدە پەيدا بولدى. ئۇنىڭغا ئۇلىشىپلا سىمفونىيە ئورۇنلىنىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، سىمفونىيە قېرىشقاندەك ژاقتىدا ئورۇنلانمىدى. گىرىنگورىنىڭ مۆلچەرىدىكى كۆرۈرمەنلەرنىڭ قەلبىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان مەنزىرە شەكىللەنمىدى. ئەمەلىيەتتە، ئوركېستىرنىڭ مۇزىكانتلىرى ئەخمەقلەر پادىشاھىغا ئەگەشكەن قوشۇن بىلەن بىللە ئاللىقاچان كېتىپ قالغانىدى. گىرىنگورى شەھەر ئاھالىسىنىڭ بۇ تىياتىرنى بارلىق زېھنى بىلەن كۆرۈپ بېقىشنى ياكى ئۇلارنىڭ تىياتىر مەزمۇنى ھەققىدە غۇلغۇلا قىلىپ بېقىشنى قانچىلىك ئارزۇ قىلاتتى - ھە ! ئۇ شەھەر ئاھالىسىنىڭ تىياتىر ژانىرىدىكى توغرىسىدىكى كۆڭۈل سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بېقىش ئۈچۈن، ئىختىيارسىز ھالدا تۈزۈك چۆرىسىدە توپلىشىپ تۇرغانلارنىڭ قېشىغا ماڭدى. گىرىنگورىنىڭ قۇلىقىغا ئۇلارنىڭ تاغدىن - باغدىن سۆزلىشىۋاتقان پارچە - پۇرات گەپلىرى يېتىپ

كەلدى.

ــ چىنتو ئەپەندى، سىز دې نىمورىنىڭ ناۋار بىناسىنى بىلەمسىز؟

ــ بىلمەمدىغان، براكوي چېركاۋىنىڭ قارشىسىدىكى بىنانى دەيسىزغۇ؟

ــ شۇنداق ! مالىيە مىنىستىرلىقى ئۇنىڭ ھەر يىللىقىنى قاراپ تۇرۇپلا ئالتە پارچ لىۋر بىلەن تارىخشۇناس گۇئىللائۇم ئالېكساندىرغا ئىجارىگە بېرىپتۇ !

ــ ئۆي ئىجارىسى شىددەتلىك ئۆرلەۋاتىپتۇ ــ دە !

ــ ھەي، ــ دېدى گرىنگورى ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنىپ، ــ ھەرھالدا تىياتىرنى كۆرۈۋاتقانلارمۇ بار ئىكەنغۇ !

ــ ساۋاقداشلار ! چاققان قاراڭلار ! ــ دېرىزىگە مىنىپ ئولتۇرغان بىرى توۋلاپ كەتتى، ــ ئەسمېرالدا ! ئەسمېرالدا مەيدانغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ !

بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئوينىتىۋېتىدىغان سېھرىي كۈچكە ئىگە بىر ئىسىم ئىدى ! ھېلىقى ياش يىگىتنىڭ توۋلىشى بىلەن تەڭ، زالدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى دېرىزىگە قاراپ يۈگۈردى، دېرىزىگە يامىشىپ چىقىپ تالا تەرەپكە قارىدى. ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن شۇ بىرلا ئىسىم تەكرارلانغىلى تۇردى.

ــ ئەسمېرالدا ! ئەسمېرالدا !

زالنىڭ سىرتىدىنمۇ ئالەمنى لەرزىگە كەلتۈرگۈدەك ئالقىش سادالىرى ئاڭلاندى.

ــ ئەسمېرالدا دېگەن نېمە گەپتۇ ! ــ گرىنگورى قوللىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ كۆكسىگە قويدى. ئۇمىدسىزلىك چېكىگە يەتكەنىدى.

ــ ئاھ، خۇدا ! ــ دەۋەتتى ئۇ، ــ دېرىزىنىڭ تۈۋىدىكى ئادەملەرمۇ قالماپتۇغۇ !

بۇ دەل سەھنىدىكى يۈپىتېرنىڭ گۈلدۈرماما ــ چاقماقلىرىنى ئەكېلىپ رول ئالمىغان ۋاقتى ئىدى. لېكىن، ئۇ سەھنىنىڭ

پەس تەرىپىدە قېقىپ قويغان قوزۇقتەك مىدىر ـ سىدىر قىلماي تۇرۇۋاتاتتى. گىرىنگورى كەينىگە بۇرۇلۇپ مەرمەر تاشلىق سەھنىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، تىياتىرنىڭ يەنە بىر قېتىم ئۇزۇلۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، غەزەپتىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويغۇدەك بولدى.

ـــ مىچىل گىبورن ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى شائىر يېرىلغۇدەك بولۇپ، ـــ نېمىگە قاراپ تۇرىسەن؟ نۆۋەت ساڭا كەلدىغۇ ! تېز بول !

ـــ بولمىدى ! ـــ يۇپىتېر سالپايغان ھالدا جاۋاب بەردى، ـــ ئاتايا بىر ئىستۇدېنت شوتىنى كۆتۈرۈپ كېتىپ قالدى.

گىرىنگورى بىر قاراپلا شوتىنىڭ يوقلۇقىنى كۆردى. سەھنىنىڭ ئاستى ـ ئۈستى بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەنىدى.

ـــ ئەبلەخلەر، ـــ دەپ غوتۇلدىدى ئۇ، ـــ شوتىنى ئېلىپ كېتىپ نېمە قىلىدۇ؟

ـــ شوتىغا چىقىپ تۇرۇپ ئەسمېرالدانى كۆرىدۇ ـ دە ! ـــ يۇپىتېر بەكمۇ بىچارە ھالەتتە ئىدى، ـــ ئۇ بۇ شوتىنى بىكارغىلا تۇرىدىكەن دەپ كۆتۈرۈپ كەتتى.

بۇ گىرىنگورى ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى زەربە ئىدى. ئۇ تەقدىرگە تەن بەردى.

ـــ كۆزۈمدىن يوقىلىڭلار، ـــ دېدى ئۇ ئارتىسلارغا، ـــ ناۋادا ئىنئام ئېلىپ قالسام، سىلەرنى چوقۇم ئۈنتۇپ قالمايمەن !

گىرىنگورى سۈكۈت ئىچىدە كۆپچىلىكنىڭ كەينىدىن مېڭىپ، زالدىن چىقتى. بېشى ساڭگىلاپ لاسسىدە بولۇپ قالدى. چىرايى غەمكىن تۇس ئالدى. شۇ تاپتا ئۇ مەغلۇپ بولۇپ جەڭ مەيدانىدىن يانغان گېنېرالغىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

ئۇ ئەدلىيە سارىيىنىڭ ئەگرى ـ بۈگرى پەلەمپىيىنى بويلاپ پەسكە قاراپ ماڭدى.

«پارتىزىلىقلار ھاڭۇاقتى ئېشەكنىڭ ئۆزىلا بوپتۇ ! ـــ دەپ غودۇڭشىدى ئۇ پەسكە چۈشۈۋېتىپ، ـــ مراكىل تىياترىنى

كۆرىمىز دەپ كېلىپ، تۇزۇكرەكمۇ كۆرمىدى ! ئۇلار كەلسە ـ كەلمەس ئادەملەرگە قىزىقمىدۇ، كلوپىن تروللېيفقا، كاردىنالغا، كوپېيىنولغا، ئالۋاستىغا ئوخشايدىغان كۆاسمىدوغا كۆڭۈل بۆلمىدۇ، لېكىن بۇڭى مەريەمگە قاراپمۇ قويغۇسى كەلمەيدۇ ! بۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولسام، بۇڭى مەريەمنى بالدۇرلا بۇ تېجىمەللەرگە بېرىۋېتەركەنمەن ! سىلەر ھۇرۇنلارنى ئەيۋەشكە كەلتۇرگىلى بولمىغۇدەك ! مەن جامائەتنىڭ چىرايىنى كۆرەرمەن دەپ كەلسەم، ئۇلارنىڭ پەقەت دۇمبىسىنىلا كۆرۇش نېسىپ بولدى ! مەن دېگەن شائىر، لېكىن ئۇلار مېنى مەلھەم ساتىدىغان ئالدامچى قاتاردا كۆردى ! كارايىتى يوق ! گومېرمۇ گىرېتسىيەنىڭ نامرات سەھرالىردا تىلەمچىلىك قىلىپ كۇننى ئۆتكۈزگەن ! ناسومۇ موسكۋادا سەرگەردان بولغان، ئاخىرىدا موسكۋانىڭ كوچىسىدا ئۆلۈپ كەتكەن ! ئەسمېرالدا دېگەننىڭ نېمە گەپ ئىكەنلىكىنى بىلىپلۇالسام، ئىبلىس تېرەمنى تەتۇر سويۇۋەتسمۇ مەيلى ! ئىپلاس، بۇ گەپنىڭ مەنىسى نېمە بولدى؟ مىسىردىكى سېھىرگەرلەر ئوقۇيدىغان ئەپسۇنەدەكلا قىلىدۇغۇ !»

ئىككىنچى باب

1. چاربىدىستىكى قاينامدىن سىللادىكى خادا تاشقىچە

يانۇاردا كۈن بەك تېز كەچ بولىدۇ. گرىنگورى ئەدلىيە سارىيىدىن چىققاندا خېلى ئوبدانلا قاراڭغۇ چۈشكەنىدى. يېيىلىپ كېلىۋاتقان گۇگۈم گرىنگورىنىڭ كۆڭلىگە تازا ياقتى. چۈنكى، ئۇ مۇشۇ كەمدە ھەم گۇڭگا، ھەم جىمجىت كوچىدىن بىرنى تېپىپ، ئۇي ـ خىيالىنى تىزگىنسىز ئاتتەك ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋېتىشنى ئويلاپ قالغانىدى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ قەلبى بۈگۈن كۈندۈزدە جانغا زامىن بولغۇدەك دەرىجىدە شىكەستىلەندى، شۇڭا ئۆزىنىڭ پەلسەپىۋى پۈراق بىلەن تويۇنغان، بېشى قايغان، پۈتى تايغان تەرەپكە كېتىۋېرىدىغان تەپەككۇرىغا مەلھەم بەرمەكچى بولاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرغا قەدەر قونىدىغان جاي تاپالماي سوكۇلداپ يۈرگەچكە، پەقەت ئاشۇ پەلسەپىلا ئۇنىڭغا پاناھ جاي بولالايتتى. مراكىل تىياتىرى ئۇزۇل ـ كېسىل تۈگەشكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ پىرىستانىنىڭ ئۈدۈلىدىكى سۇ ئۈستى كوچىسىدىن ئىجارە ئالغان ئۆيگە بارالمايتتى. ئۇ ئەسلىدە توي مۇراسىمىغا ئاتاپ يازغان شېئىرنىڭ بەدىلىگە ۋالىي جانابلىرىدىن ئاز بولسىمۇ ئىنئام ئېلىپ، چارۋا بېجىنىڭ ھۆددىگىرى گۇئىللائۇم دولكىس سىرغا ئالتە ئايلىق ئون ئىككى سو ئۆي ئىجارە پۇلىنى بېرىۋېتىشنى ئويلىغانىدى. ئۇنىڭ قولىدىكى ھەممە بىساتى ئۇچىسىدىكى كالتە ئىشتانىنى، كۆڭلەكنى ۋە مايكىسىنى قوشقاندىمۇ بىر سوغا يارىمايتتى. گرىنگورى ساينت چاپپىلدىكى

تۇرمە ئورنىدا ئىشلىتىۋاتقان ئامبارنىڭ ئىشكى تۆۋىدە دېمىنى رۇسلۇپلىپ، كېچىنى نەدە ئۆتكۈزۈش ھەققىدە باش قاتۇردى. ئەمەلىيەتتە، ئۇ مۇنچە قىلىپ كەتمىسىمۇ بولىۋېرەتتى. پارتىز كوچىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئىلكىدە ئىدى. شۇنداقتىمۇ، تۇزۇكرەك بىر يەرنى تېپىش كېرەك ئىدى. ئۇ بىردىنلا ئۆتكەن ھەپتە موزدۇزچىلار كوچىسىدىكى مەسلىھەتچىلەر ئەمەلدارىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئات مىنگەندە دەسسەپ چىقسا بولىدىغان تاشنى كۆرگەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى. ئۇ شۇ چاغدىلا تىلەمچىلەر ياكى سەرگەردان شائىرلار بۇ تاشنى ياستۇق قىلسا بولىدىكەن دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەنىدى. ئۇ كەرەمىلىك خۇدانىڭ ئۆزىگە مۇشۇنداق بىر دىتىنى ئاتا قىلغانلىقىغا مىڭ قەتلە رەھمەت ئېيتتى ۋە ئەدلىيە سارىيى ئالدىدىكى مەيدانىنى كېسىپ ئۆتۈپ كونا شەھەر رايونىدىكى سىرلىق ئوردا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ يەردىكى نىلون كوچىسى دەمسەن، موزدۇز كوچىسى دەمسەن، يەھۇدىيلار كوچىسى دەمسەن، ئەيتاۋۇر شۇ خىلدىكى ھەم زەي، ھەم قاراڭغۇ، ھەم كونا كوچىلارنى ئوڭايلا تاپقىلى بولاتتى. كوچىلارنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى توقۇز قەۋەتلىك بىنالار بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئوخشاشلا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇ غىپپىدە كىرىپ كېتەي دەۋاتقاندا، كەينى تەرەپتىن ھە ـ ھۇ قىلغان ئاۋاز، ئوپۇر ـ توپۇر ئاياغ تىۋىشلىرى ئاڭلاندى. مەشئەل كۆتۈرۈپ، داقا ـ دۇمباقلىرىنى تورۇڭلىتىپ مۇزىكا ئورۇنلاۋاتقان بىر توپ ئادەم كوچىدىن توغرىسىغا ئۆتۈپ گىرىنگورى تەرەپكە كېلىۋاتقانىدى. ئۇلار ئەخمەقلەر پادىشاھىنىڭ ئادەملىرى ئىدى ! ئۇلارنىڭ ھەيۋىسى، ئۇلارنىڭ جاھانغا پاتماي قېلىۋاتقان كىبىرى گىرىنگورىنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى يەنە بىر مەرتىۋە دەپسەندە قىلدى. گىرىنگورىنىڭ ئۇلاردىن يىراقراق بىر جايغا كەتكۈسى كەلدى ! ئۇنىڭ مراكىل تىياتىرىنىڭ مەغلۇبىيىتىدىن بۇزۇلغان كۆڭلى ئەمدىلەتىن ئورنىغا چۈشەي دەۋاتقاندا، بۇ ئىشتىن كۆڭلى يەنە شىكەستىلەندى. تىياتىرنىڭ

ئۇزۇل ـ كېسىل بەربات بولۇشى، بايرام بىلەن مۇناسىۋەتلىك جىمىكى ئەسلىمە، ئۇنى بايرام ھەققىدە ئويلاندۇرىدىغان ھەممە ئىش پۈتمەس ـ تۈگىمەس ھەسرەتكە مۇپتىلا قىلغانىدى.

ئۇ ساينىت مىچىل كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈشكە تەمشىلدى. كۆۋرۈكنىڭ بېشىدا بىرمۇنچە كىچىك بالا ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈرۈپ، پوجاڭزا ئېتىش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ـــ ئۆلمىگۇر پوجاڭزا، ـــ دەپ تىللىۋەتتى كەيپى ئۇچقان گرىنگورى ۋە ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا ئۆۋچاڭگى كۆۋرۈكىگە كېلىپ قالدى. كۆۋرۈكنىڭ ئوستى چىراغ يورۇقىدا كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەنىدى. ئۇچ ـ تۆتتىن بولۇپ بىر يەرگە توپلىشىۋالغان ئادەملەر گۈلدەقەلىرى ئېچىلىپ، كۆۋرۈك بېشىدىكى ئىستېكامنىڭ تېمىغا ئېسىلغان ماي بويىاق رەسىملەرنى تاماشا قىلىۋاتاتتى. ئۇ يەردىكى يوغان ئۇچ پارچە ماي بويىاق رەسىمنىڭ بىرى پادىشاھنىڭ، بىرى ۋەلىئەھدنىڭ، يەنە بىرى مارگېرىت مەلىكىنىڭ رەسىمى ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئالتە پارچە كىچىك ماي بويىاق رەسىم بار ئىدى. ئۇلارغا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئاۋستىرىيە كىنەزى، بوربوندىكى كاردىنال، جىننى فرانس خانىم، ھارامدىن تۇغۇلغان بوربونلۇق بىر جاناب، نام ـ ئەملى ئانچە مەشھۇر بولمىغان بىرەيلەننىڭ رەسىمى سىزىلغانىدى.

ـــ رەسسام ژان پورباۋۇل تەلەيلىك ئىكەن، ـــ دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى گرىنگورى قىستىلىپ يۈرگەن ئادەملەرگە قاراپ، لېكىن ئۇنىڭ بۇ رەسىملەرگە قاراۋېرىشكە پەقەت رايى بارماي، شارتتىدە ئۆرۈلدى. مېڭىپ ـ مېڭىپ يەنە بىر كوچىنىڭ ئاغزىغا باردى. كوچىنىڭ ئىچى قارىماققا تولىمۇ قاراڭغۇ ھەمدە تىمتاس ئىدى. گرىنگورى مۇشۇ كوچىنى بويلاپ مېڭىۋەرسەم بايرامنىڭ شاۋقۇن ـ سۇرەنلىرىدىن، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرىدىن خالاس بولىدىغان بولدۇم دەپ جەزم قىلدى. ئۇ ھەق ئىشتىن بىرنى قىلدىم دېگەندەك ھېچ نەرسىگە قارىماي ئۆزىنى كوچىغا ئاتتى.

لېكىن، بىرنەچچە قەدەم ماڭغاندا ـ ماڭمايلا بىرنەرسىگە پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. پۇتلىشىپ كەتكەن نەرسە ماي دەپتى بولۇپ چىقتى ! بۇ ئالمي سوت مەھكىمىسىدىكى پۇتۇكچىلەر شۇ كۈنى ئەتىگەندە مەھكىمە باشلىقىنىڭ دەرۋازىسىغا قويۇش ئۈچۈن ئەكەلگەن دەرەخنىڭ ئۆزى ئىدى. ھېلىمۇ ياخشى، گرىنگورى قورقۇمسىز ئادەم بولغاچقا، بۇ يېڭى زەربە ئالدىدىمۇ ھودۇقۇپ قالمىدى. ئۆمىلىگەن پېتى ئورنىدىن تۇرۇپ، سوت مەھكىمىسىنىڭ دەۋا ئىشلار سوتخانىسى بىلەن جىنايى ئىشلار سوتخانىسىدىن ئۆتتى، ئاندىن پادىشاھلىق باغچىسىنىڭ تېمىنى ياقىلاپ دەريانىڭ بويىغا كەلدى. دەريا ساھىلىغا تاش يانقۇزۇلمىغانىدى. شۇڭا، ھەممە يەر چىلىق ـ چىلىق پاتقاق ئىدى. گرىنگورى ئويغا بىر دەسسەپ، دۆڭگە بىر دەسسەپ كونا شەھەر رايونىنىڭ ئەڭ غەربىگە يېتىپ كەلدى، ئۇ بۇ يەردە بىر ـ ھازا ئۆرە تۇرۇپ كېچىكىنىڭ قارشىسىدىكى ئارالغا تىكىلدى. كېچىنىڭ تۇن قاراڭغۇسىدا كىچىك ئارال خۇددى قارا سۇركەپ قويغان مونەك بىرنەرسىدەك كۆرۈنەتتى. بۇگۈنكى كۈنلەردە بۇ ئارال ئاللىقاچان بىرونزا ئات بىلەن يېڭى كۆۋرۈكنىڭ تېگىدە قالغانىدى. ئاقۇچ جىمىرلاپ تۇرغان دەريا سۈيى گرىنگورى ئارالغا ئۆتىدىغان يولنى توسۇپ تۇراتتى. خىرە ـ شىرە يورۇقتا ھەرە كۆنكىدەك كىچىك ئۆيلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. ئۇلار كېمە ھەيدەيدىغانلارنىڭ كېچىلىك قونالغۇسى ئىدى.

«كېمە ھەيدىگۈچى بولۇش ياخشى ئوخشايدۇ، ـــ دەپ ئويلىدى گرىنگورى، ـــ قانداقتۇر بىرەر شان ـ شەرەپ ئۇستىدە خىيال سۈرۈشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، باشقىلارنىڭ توي مۇراسىمىغا شېئىر يازمەن دەپ يۇرمىسىمۇ بولىدۇ ! پادىشاھنىڭ تويى، بۇرگۇندىلىك كىنەز خانىم سەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز ! كۆپ يوپۇرماقلىق دەستارگۈلىنىمۇ تونۇمايسەن، ئاپرېلدا ئوت ـ چۆپلەر ئىچىدە

ئېچىلىپ سىيىرىكىغا يەم ـ خەشەك بولىدىغان مارگېرىتكۈلى① نى تونۇساڭلا بولغىنى ! مەنچۇ، شائىر بولۇپ تۇرۇقلۇق، باشقىلار تەرىپىدىن كەمسىتىلدىم، ئاچلىق، سوغۇق ئىسكەنجىگە ئالدى، قەرزگە بوغۇلدۇم، ئون ئىككى سو ئۆيۈ ئىجارىسىنى تۆلىيەلمىدىم. ئايىغىمنىڭ چەمى پانارنىڭ ئەينىكىدىنمۇ نېپىزلەپ كەتتى. ساڭا رەھمەت، كېمىچى ! سېنىڭ كىچىك كۆلبەڭ كۆز ئالدىمنى نۇر بىلەن پۈركىدى، كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالدى، پارىژنىڭ ژاراڭ ـ چۇرۇكلىرىنى ژاقتىنچە بولسىمۇ ئۇنتۇدۇم !»

كۆلىمدىن سائىنت ژان ئاتقان پوجاكىزىنىڭ ئاۋازىدىنمۇ دەھشەتلىكرەك پارتلاش ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز گىرىنگورىنى شائىرانە خىياللار ئىچىدىن ئويغىتىۋەتتى. كېمىچىلەرمۇ پوجاكىزا ئېتىپ بايرامنى تەبرىكلىمەكتە ئىدى.

پوجاكىزىنىڭ كۇچلۇك پارتلاش ئاۋازى گىرىنگورىنى راستىنلا قورقۇتۇۋەتتى. ئۇ لاغىلداپ تىترەپ، ھەش ـ پەش دېگۈچە شۇركۇنۇپ كەتتى.

ـــ ھۇ ئاناڭنى ئۆلمىگۇر بايرام ! ـــ دەۋەتتى گىرىنگورى، ـــ نەگىلا بارسام ئەگىشىپ شۇ يەرگە بارغىنىڭ نېمىسى؟ ئاھ، خۇدا ! ئۇنىڭ بارىدىغان يېرى يوقتەك كېمىچىلەرنىڭ قېشىغىمۇ كەلگىنىنى كۆرمەمدىغان !

سېينا دەريياسىنىڭ سۇيىگە قاراپ تۇرغان گىرىنگورىنىڭ خىيالىغا تۇيۇقسىزلا قورقۇنچلۇق بىرنەرسە كەلدى.

ـــ ھەي، ـــ دېدى ئۇ، ـــ دەريا سۇيى ئۇنچە سوغۇق بولمىسا ئىدى، سەكرەپ چۈشۈپلا ئۆزۈمنى بېلىقلارغا يەم قىلىپ بەرگەن بولاتتىم !

بايرام ئۇنىڭ بىلەن قەدەمۇقەدەم قارشىلاشماقتا، ئۇنى قاچالىمايدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويماقتا، ئۇنى

① فىرانسۇز تىلىدا كۆپ يوپۇرماقلىق دەستارگۈل بىلەن «مارگېرىت» ئوخشاش تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. بۇ يەردىكى گەپ فلاندېر مەلىكىسى ئۇستىدە بارىدۇ.

ئۇمىدسىزلەندۈرمەكتە ئىدى. ئاخىر ئۇ ئەخمەقلەر پادىشاھىنىڭ سايلىمىدىنمۇ نېرى بارالماپتىمەن، ژان پورباۋۇلنىڭ ماي بويىاق رەسىملىرى، ماي دەرىخى، گۈلخان ۋە پوجاڭزىلاردىنمۇ ئۆزۈمنى ئېلىپ قاچالماپتىمەن، يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دەپ بايرامنىڭ تەنتەنە مەركىزىگە ــ گېرىف مەيدانىغىلا بارمايمەنمۇ، دېگەن نىيەتكە كەلدى.

«ئۇ يەردە، ــ دەپ ئويلىدى گېرىنگورى، ــ ھېچبولمىغاندا گۈلخانغا قاقلىنىپ ئۆزۈمنى ئىسىتىۋالمەن. شەھەر رايونىدىكى جامائەت زىيالىيتىدە پېچىنە ـ پىرەنسكلەرنىڭ ئۇۋۇقىنى تېرىپ يەپ كەچلىك قورسىقىمنى غەملىۋالمەن.»

2. گېرىف مەيدانى

بۇگۈنكى گېرىف مەيدانىدا بەزى پارچە ـ پۈرات سۆس ئىزنالاردىن بۆلەك ھېچ نەرسە يوق. مەيداننىڭ شىمالىي بۇرجىكىدە مۇنارسىمان چاققان بىر بىنا بار. بىنانىڭ تېمىغا ئويۇلغان قالپارتما ھەيكەللەرنىڭ ئۈستىگە بىر قەۋەت ھاك سۈرتۈۋېتىلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئەينى يىللىرىدىكى گۈزەللىكىنى ئەمدى كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭمۇ پارىژدىكى بىر تالاي قەدىمىي ئۆي ـ ئىمارەتلەرگە ئوخشاش تېز ئارىدىلا يېڭى ئۇسلۇبتىكى قۇرۇلۇشلارنىڭ ئىچىدە كۆمۈلۈپ قېلىشى مۇمكىن، بۇ قەدىمىي قۇرۇلۇشلارنىڭ ئۇزاق ئۆتمەيلا كۆزىمىزدىن غايىب بولۇشىمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس!

مۇنارسىمان بۇ بىنا لۇئى XV نىڭ دەۋرىدە سېلىنغان ئىككى كونا ئۆينىڭ ئارىلىقىدا بولۇپ، شۇ چاغدىمۇ گېرىف مەيدانىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بۇ بىناغا سەپسالغان ئادەملەرنىڭ كۆڭلىدە خۇددى ھازىرقى زامان ئادەملىرىگە ئوخشاشلا ھېسداشلىق ۋە ئېچىنىش ئالامەتلىرى پەيدا بولاتتى. كىشىلەر 15 ـ ئەسىردە

ياسالغان گوت ئۇسلۇبىدىكى بۇ قەدىمىي مەيداننىڭ سىياقىدىن مۇنارسىمان كىچىك بىناغا چاپلاپلا سېلىنغان ئاساسلىق قۇرۇلۇشنىڭ قىياپىتىنى ھېچقانچە كۆچىمەيلا تەسەۋۋۇر قىلالايتتى.

ئۆز زامانىسىدىكى گرېك مەيدانى ھازىرقىدەكلا پەلەمپەي شەكىللىك ئىدى. ئۇنىڭ بىر تەرىپى پىرىستان بولۇپ، قالغان ئۈچ تەرىپىگە ھەم ئېگىز، ھەم تار، خۇددى كۈيە سۈركەپ قويغاندەك قاتار ـ قاتار كەتكەن قاپقارا ئۆيلەر ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى. بۇ رەڭگارەڭ قۇرۇلۇشنى پەقەت كۈندۈزدىلا تاماشا قىلغىلى بولاتتى. چۈنكى، بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ھەممە يېرىدە تاش ھەيكەل ياكى ئويما ياغاچ ھەيكەل بار ئىدى. تېرە ئاشلاش كوچىسىنىڭ بىر تەرىپىگە سېلىنغان مۇنارنىڭ بىرىنچى قەۋىتى يۇمىلاق ئەگمىلىك ئۇسلۇبتا ياسالغانىدى. بۇ مۇنار مەيداننىڭ بىر بۇرجىكىدە بولۇپ، ئالدى تەرىپى سېپىنا دەرياسىغا قارايتتى. گۈگۈم چۈشكەن چاغدا، بۇ يەردىن پەقەت مەيداننىڭ ئەتراپىدىكى ھېلىقى رەتسىز قاپقارا ئۆيلەرنى ئاران ـ ئاران پەرق ئەتكىلى بولاتتى. كۆزگە چېلىقمىدىغىنىمۇ پەقەت شۇ ئۆيلەرنىڭ چوققىلىق ئۆگزىسىلا ئىدى. ئۇ چاغلاردىكى شەھەر قۇرۇلۇشى ھازىرقى قۇرۇلۇش بىلەن ئوخشاش ئەمەس ئىدى. ئۆيلەرنىڭ ئالدى ھازىرقى شەھەر بىنالىرىنىڭكىدەك كوچىغا ياكى مەيدانغا قارىمايتتى. ئارقا تەرىپى مەيدانغا ياكى كوچىغا قارىتىپ سېلىناتتى. بۇ ئۆيلەر ئىككى يۈز يىل ئىلگىرىلا رېمونت قىلىنغان بولغاچقا، ئەمدىلىكتە بىز دەۋاتقان ئەھۋالنى كۆرگىلى بولمايتتى.

مەيدانىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى مەركىزىي ئورۇندا قۇرۇلمىسى قوپال، ئۇسلۇبى مۇرەككەپ، يانمۇيان سېلىنغان ئۈچ قۇرۇلۇش قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ئوچ ئىسمى بولۇپ، بۇ ئىسىملار ئۇنىڭ تارىخىنى، ئۇنى ياساشتىكى مەقسەت ـ مۇددىئاسىنى ۋە قۇرۇلۇشنىڭ ئۇسلۇبىنى ئىزاھلاپ بېرەلەيتتى. ئۇنىڭ بىر ئىسمى ۋەلىئەھد ساريىي ئىدى. چۈنكى، چارلىز V

تەختكە ۋاربسلىق قىلىشتىن بۇرۇن مۇشۇ جايدا تۇرغاندى. ئۇ يەنە تۇرلۇك ماللار سودا سارىيى دەپ ئاتىلاتتى. چۈنكى، ئۇ بىر چاغلاردا باش ۋالىي مەھكىمىسى بولغانىدى. يەنە بىر ئىسمى تۇۋرۇكلۇك ساراي ئىدى. چۈنكى، ئۇ قاتار كەتكەن تۇۋرۇكلەر بىلەن ياسالغانىدى. بىز ئۇ يەردىن پارىژدەك مۇشۇنداق چوڭ شەھەردە بولۇشقا تېگىشلىك ھەممە نەرسىنى تاپالايتتۇق، يەنى ئۇنىڭدا ئىبادەت قىلىشقا ئىشلىتىدىغان كىچىك چېركاۋ بار؛ سوتخانا قىلغىلى بولىدىغان زال بار؛ زۆرۈر چاغلاردا ئادەملەر پادىشاھنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن مۇشۇ يەردە مۇنازىرىلىشەلەيدۇ. ئۇستۇن قەۋىتىدە قورال - ياراغ ئامبىرى بار. چۈنكى، پارىژ شەھەر ئاھالىلىرى مۇنازىرە ياكى ئىمتىيازلىقلارنىڭ ئايىغىغا باش ئۇرۇش بىلەن ئىشنىڭ پۈتمەيدىغانلىقىنى بىلىدۇ، شۇڭا ئۇلار خىلالانغان قوراللارنى ساقلاپ قويۇش زۆرۈر دەپ قارايدۇ.

گرىف مەيدانىدا جازا سوپىسى بىلەن دار جازىسى بار. ئۆز ۋاقتىدا كىشىلەر ئۇنى سوتچى ۋە شوتا دەپ ئاتايتتى. جازا سوپىسى بىلەن دار جازىسى مەيدانىنىڭ قاق ئوتتۇرىدا بىر - بىرىگە يانداش جايلاشتۇرۇلغان بولغاچقا، بەكمۇ سەت كۆرۈنەتتى ۋە ئادەمنى ئەيمەندۇرەتتى. قانچىلىغان ساغلام تەن مۇشۇ يەردە جېنىدىن ئايرىلغانىدى. ئەللىك يىل ئۆتكەندىن كېيىن ساينت ۋاللىر كېسەللىكى① يامراپ كەتتى. ئۇ دەل داردىن قورقۇش تۇپەيلى پەيدا بولغان ئىنتايىن قورقۇنچلۇق كېسەللىك ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ كېسەللىك خۇدانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئادەملەر ئۆزى پەيدا قىلغانىدى. يەنە كېلىپ بوكادورنىڭ سۇرلۇك ۋالىي مەھكىمىسى تۇۋرۇكلۇك سارايىنىڭ ئورنىنى ئالغاچقا، شۇ چاغدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە،

① ساينت ۋاللىر كېسەللىكى — بۇ يەردە ساينت ۋاللىردىكى ئاقسۆڭەك ۋاندا بوۋاكىرنىڭ چارلېز Ⅷ ، لۇئى Ⅻ ۋە فرانسۇۋا Ⅰ قاتارلىقلار ئۇچۇن كۆپ قېتىم ئىتالىيەگە قوشۇن باشلاپ بارغانلىقى ۋە زور تۇركۇمدىكى ئادەملەرنىڭ جېنىغا زامىن بولغانلىقى مەسخىرە قىلىنىدۇ.

گرىف مەيدانى بۇ سۇرلۇك، قاباھەتلىك مەنزىرىنىڭ گۈزاھچىسى بولۇپ كەلدى.

ئۆز نۆۋىتىدە يەنە شۇنىمۇ دەپ قويۇش لازىمكى، ئۇچ يۈز يىل بۇرۇنقى ئۆلۈم جازاسىدا تۆمۈر چىغرىق، تاش دار قاتارلىق جازالاش قوراللىرى ئىشلىتىلگەنىدى. جازالاش سورۇنلىرى گرىف مەيدانى، كۆكتات بازىرى، خانىش مەيدانى، دې تراھوردىكى كرېست، چوشقا بازىرى، ئاڭلىغان ھامان ئادەمنى سۇر باسىدىغان لاچىنتاغ، مۇھاپىزەتچىلەر قوزۇقى، مۇشۇك مەيدانى، ساينت دېنى دەرۋازىسى، ئوت ـ چۆپ مەيدانى، باۋدېت دەرۋازىسى، ساينت ياكوئىس دەرۋازىسى قاتارلىق جايلارغىچە تارقالغانىدى. گۈبېرناتور، ئېپىسكوپ، دىنىي ئىشلار جەمئىيىتى، پوپ ۋە ھايات ـ ماماتلىق ھوقۇقىنى قوللىدا تۇتۇپ تۇرغان مۇناستىر باشلىقلىرىدىن ئىبارەت بىرمۇنچە «شوتا» تېخى بۇنىڭ سىرتىدا، سېپىنا دەرياسىدا چۆكتۇرۇپ ئۆلتۈرۈش جازاسىنىمۇ ھېسابلاپ يۈرمىدۇق. ئادەمنى خاتىرجەم قىلىدىغىنى شۇكى، ئۆلۈم جازاسىنى ئىجرا قىلغاندا ئىشلىتىدىغان دۇبۇلغا، خىلمۇخىل قېيناش ئۇسۇللىرى، بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان جازا تۈرلىرى شۇنداقلا چاتېلېدىكى سوتخانا قېيناپ سوراق قىلىش ئۇچۇن ھەر بەش يىلدا بىرنى ياساپ چىقىدىغان خۇرۇم كارىۋات بۇگۇنكى كۈندە داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋېرىشتىن قالدى. فېئودالىق جەمئىيەتتىن ئىبارەت بۇ ئالجىغان قېرىنىڭ قانۇنغا تەكرار ـ تەكرار تۇزىتىش كىرگۈزۈشى ئارقىلىق يۇقىرىدىكى دەھشەتلىك جازا ۋە شەپقەتسىز قانۇن بۇ شەھەردىن قوغلاپ چىقىرىلدى. لېكىن، پارىژدەك مۇشۇنداق كاتتا شەھەردە، گرىف مەيدانىنىڭ شەرمەندىچىلىك قاپلىغان بۇرجىكىدە ئىزا ـ ئەلەمدىن بوغۇلۇۋاتقان بىر دار يەنىلا ئۆرە تۇراتتى. بۇ دار بەجايىكى جىنايەتلىك ئىش قىلغاندىن كېيىن باشقىلارنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ بەدەر تىكىۋەتكەن جىنايەتچىدەك كۇنبويى دەككە ـ دۈكە ئىچىدە قىلىۋاتاتتى.

3. چىدىغانغا چىقارغان

پىررى گرىنگورى گرىف مەيدانغا كەلگۈچە دىرىلداپ تىترەپ شىيىندەك قېتىپ قالدى. ئۇۋچاققى كۆۋرۈكىدىكى مىغلىداپ يۈرگەن ئادەملەردىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ۋە ژان پورباۋۇلنىڭ مايۋ بويۇق رەسىملىرىگە قاراپ قالماسلىق ئۈچۈن شامال تۈگمەن كۆۋرۈكى تەرەپتىن ماڭدى. لېكىن، شامال تۈگمىنىڭ توختىمايۋ ئايلىنىۋاتقان چاقىدىن چاچرىغان سۇ ئۇنىڭ كىيىملىرىنى چىلىق - چىلىق ھۆل قىلىۋەتتى. تىياتىرنىڭ مەغلۇبىيىتىدىن بەكلا روھى چۈشۈپ تېخىمۇ تۇڭلاپ كەتتى. تاقىتى تاق بولغان گرىنگورى ئارتۇق ئويلىنىپ يۈرمەي، مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىدا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان گۈلخانغا قاراپ ماڭدى. لېكىن، بىرمۇنچە ئادەم ئوتنىڭ چۆرىسىدە توپلىشىپ يۈرەتتى.

«ئۆلگۈر پارىژلىقلار ! — دېدى گرىنگورى ئۆز - ئۆزىگە. ئۇ دىراماتورگ بولغاچقا، ئادەمنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان مونولوگقا بەك ئۇستا ئىدى، — ئۇلارنىڭ گۈلخانىنى چۆرىدەپ قاتمۇقات ئورىۋالغىنىنى قارىمامدىغان، گۈلخانىنىڭ ئالدىغا قىستىلىپ بېرىشىم مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس ! بىرەر ئاشخانىنى تېپىپ سەل - پەل ئىسسىنىۋالغان بولسام ئوبدان بولاتتى. كەشمۇ سوغۇق سۇغا بۇرنى - قۇلىقىغىچە تويدى، ئۆلمىگۈر شامال تۈگمىنى ئۈستىبېشىمنى چىلىق - چىلىق ھۆل قىلىۋەتتى ! يوقالسۇن، پارىژنىڭ ئېپىسكوپلىرى ! لەنەتگەردى شامال تۈگمەنلىرىمۇ يوقالسۇن ! ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان ئىش، بىر ئارخىئېپىسكوپقا شامال تۈگمىنىنى كىم قويۇپتۇ؟ ئەجەبا، ئۇنىڭ شامال تۈگمىنىگە ئېپىسكوپ بولغۇسى بارمىدۇ؟ ئەگەر ئۇ مېنىڭ قارغاشلىرىمنى ئاڭلاشنى خالىسا، تازا

كېلىشتۇرۇپ قارغىغان بولاتتىم. ئۇنىڭ چېركاۋنى قارغايتتىم ! ئۇنىڭ شورى قۇرۇغۇر شامال تۈگمەنلىرىنى قارغايتتىم ! بولدىلا، ئاۋۇ كالۋالار گۈلخاندىن يىراقلاشتىمۇ ـ قانداق، شۇنى كۆرۈپ باقايلىچۇ ! قورسىقى بىلەن ئۈچىسىدىن غەم يېمەيدىغان ھۇرۇنلارغۇ بۇلار ! ئۇلار نېمىگە قاراپ تۇرىدىغاندۇ؟ ئوتسىنىۋاتامدىغاندۇ؟ نېمىدېگەن راھەت ! ئۇلار دۆۋىلەگلىك ئوتۇنلارنىڭ چاراسلاپ كۆيۈۋاتقانلىقىنى تاماشا قىلىۋاتامدۇ نېمە؟»

ئۇ يېقىنراق بېرىپ، ئادەملەرنىڭ قاتمۇقات ئوراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. گۈلخاننى چۆرىدەپ تۇرغان ئادەملەر يالغۇز ئىسسىنىش ئۈچۈنلا كەلمىگەندەك، گۈلخاندىن بۆلەك قانداقتۇر بىر گۈزەل كۆرۈنۈشكە مەھلىيا بولۇپ تۇرۇۋاتقاندەك قىلاتتى.

ياش بىر قىز گۈلخان بىلەن ئادەملەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بوش يەردە ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى. ئۇ ئادەمنۇ ياكى پەرىشتىمۇ ۋە ياكى مالائىكمۇ؟ ھەممە نەرسىگە گۈمانىي نەزەر بىلەن قارايدىغان پەيلاسوپ، شائىر گېرىنگورى قىزنىڭ ئادەم ياكى پەرىزات ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمەي، گېلى غىققىدە بولدى. كۆزنى قاماشتۇرىدىغان بۇ مەنزىرىدىن گاڭگىراپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى.

ئۇ قىز بويى ئانچە ئېگىز بولمىسىمۇ، لېكىن زىلۋا بوي، كېلىشكەن، بەكلا جازىبىدار ئىدى. شۇڭا، قارىماققا ئېگىز كۆرۈنەتتى. ئالتۇندەك سېرىق چاچلىرى سەل ـ پەل قوڭۇر رەڭگە مايىل بولۇپ، كۈنىنىڭ نۇرىدا رەم چوكانلىرى ياكى ئاندالۇتسىيە ① ئايالىرىنىڭ چېچىدەك پارقىراق چاچلاردىن ئىدى. بىر جۈپ كىچىك پۇتىغا ئاندالۇتسىيە پاسونىدىكى ئادەمنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدىغان نەپىس ئۇسسۇل ئايىغىنى كىيىۋالغانىدى. ئۇ مۇشۇ ئاياغ بىلەن مۇنداقلا سېلىپ قويغان ئىزان نۇسخا گىلەم ئۈستىدە تىنىمسىز چۆرگۈلەيتتى.

---

① ئاندالۇتسىيە ـــ ئىسپانىيە ئۆلكىلىرىنىڭ نامى.

ئالدىڭدىن شارتتىدە ئۆتۈپ قالغان چاغدا، ئوت يېنىپ تۇرغان قاپقارا كۆزلىرىدىن يۇرەكنى ھاياجانغا سالىدىغان بىر نۇر چاقنايتتى.

ئادەملەر داڭ قېتىپ تۇراتتى. ئۇلار ئېسىنى يوقتىپ قويغاندەك ئىدى. پەرىزات يەڭلىغ بۇ قېتىم ھېسىپتەك چىڭ، يۇمىلاق ۋە سىلىق ئىككى بېلىكىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ باسكا دۇمبىقىنى چېكىپ قويياتتى. ئۇنىڭ دۇمباقنىڭ رىتىمىغا ئەگەشكەن ھالىتى يەڭگىل ئۇچۇۋاتقان سېرىق ھەرىگە ئوخشايتتى، ئىنچىكە بېلى ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغاندەك جانلىق مىدىرلايتتى. ئۇنىڭ ئالتۇن رەڭ مايكىسىدىن پۈرلىشىپ قالغان بىرەر جايىنى تاپقىلى بولمايتتى. يوپكىسىنىڭ ئېتىكى لەرزان پىرقىراشلىرىغا ماسلاشقان ھالدا كۆتۈرۈلەتتى، ئۇزۇن ۋە چىرايلىق پاچىقى ئېچىلىپ قالاتتى. ئىككى مۇرىسى ئوچۇق، قاپقارا چاچلىرى يالتىراپ، كۆزلىرى يېنىپ تۇرىدىغان بۇ قىز ئىنسانلار ئارىسىغا چۈشكەن ھۆر ـ پەرىنىڭ ئۆزى ئىدى !

«دېمىدىمۇ ! ـــ ئويلاپ قالدى گرىنگورى، ـــ ئۇ تامدىن تامغا يۈگۈرىيدىغان پاتمىچۇقنا نېمانچە ئوخشايدۇ ! ياق، ئۇ ئورمانلىقتىن چىققان پەرىشتە ! مەبۇد ! مېنىليان تېغىدىكى ئايال كاھىن !»

دەل شۇ چاغدا قىزنىڭ بىر تال چاچ ئۆرۈمىسى چۈۋۈلۈپ، چاچ قىسقۇچ يەرگە چۈشۈپ كەتتى.

ـــ خاتالىشىپتىمەن ! ـــ دەۋەتتى گرىنگورى، ـــ ئۇ بۇخېمىيە ① لىك ساھىبجامال ئىكەنغۇ !

جىمكى خىيالىي تۇيغۇ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولغانىدى.

---

① بۇخېمىيە ـــ قەدىمكى ئوتتۇرا ياۋروپادىكى بىر دۆلەتنىڭ نامى. بۇگۈنكى چېخ جۇمھۇرىيىتىنىڭ چېگرىسى ئىچىگە توغرا كېلىدۇ. بۇخېمىيە مىللىتى كېيىنكى كۈنلەردە باشقا سەرگەردان مىللەتلەر بىلەن بىرلىشىپ ھەددىدىن زىيادە زور سەرگەردان ئاھالە تۇركۈمىنى شەكىللەندۈرۈپ ياۋروپا زېمىنىدا ئۇزاق مەزگىل سەرسان بولۇپ ياشىغان. فىرانسىيەلىكلەر ئۇلارنى بۇخېمىيەلىك دەپ ئاتايدۇ. ئەنگلىيەلىكلەر ئۇلارنى سىگان دەپ ئاتايدۇ. رۇسىيەلىكلەرمۇ سىگان دەيدۇ.

قىز يەنە ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئۇ يەردىن ئىككى تال خەنجەرنى ئېلىپ، خەنجەرنىڭ ئۇچىنى پېشانىسىغا تىرەپ ئايلاندۇردى، ئۆزى خەنجەرنىڭ قارشى تەرىپىگە قاراپ پىرقىراشقا باشلىدى. توغرا ! ئۇ سېپى ئۆزىدىن بۈخېمىيەلىك ساھىبجامال ئىدى. گىرىنگورى ئۇ ئويناۋاتقان ئۇسسۇلدا چوقۇم جادۇگەرلىكنىڭ سېھرىي كۈچى بار دەپ قاتتىق گۇمانلاندى ۋە ئازراق كەيپى ئۈچقاندەك بولدى. لېكىن، بولۇۋاتقان ئىشلار گۈلخانىنىڭ يورۇقىدا تولىمۇ ئاشكارا ئىدى، گۈلخان قاراپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ چىرايىنى شەلپەردەك قىزارتىۋەتكەن، ھېلىقى قىزنىڭ چىرايىنىمۇ يورۇتۇپ تۇراتتى. ئادەملەرنىڭ مىدىرلاۋاتقان سايىسى ۋە ئاجىز يورۇقلۇق مەيدانىنىڭ بۇرجەكلىرىگىچە چۈشكەن بولۇپ، تۈۋرۈكلۈك سارايىنىڭ كونىراپ كەتكەن قاپقارا ئالدى تېمىدا، تاش دارنىڭ جازىلىرىدا سۇس ئەكس ئېتەتتى.

ئوتنىڭ يورۇقىدا يۈز ـ كۆزى قىزىرىپ كەتكەن ئالامان ئىچىدىكى بىرى بۇ ئۇسسۇلچى قىزغا ھەممىدىن بەك دىققەت قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ ئوتتۇز بەش ياشلار ئەتراپىدىكى گومۇش، تەپسە تەۋرىمەيدىغان، سۆرۈن تەلەت بىر ئەر كىشى ئىدى. ئەتراپىدىكى كىشىلەر توسۇۋالغان بولغاچقا، ئۇنىڭ قانداق كىيىم كىيگەنلىكىنى كۆرگىلى بولمايتتى. چوققىسىدىكى بىرنەچچە تال شالاڭ چاچلىرىغا ئاق كىرگەن، كەڭ پېشانىسىغىمۇ قورۇق ياماشقانىدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ھېچكىمنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان بىر خىل ياشلىق نۇرى بەرق ئۇرۇپ تۇراتتى، ئۇنىڭدىن ئوتقا ئوخشاش بىر خىل ھاياتىي كۈچ ئۇرغۇۋاتقاندەك، ۋۇجۇدىغا كۈچلۈك بىر شەھۋانىي ھەۋەس يوشۇرۇنغاندەك ئىدى. ئۇ بۈخېمىيەلىك بۇ ساھىبجامالغا يەۋەتكۈدەك تىكىلەتتى. ئون ئالتە ياشلىق قىزنىڭ ئۇچقاندەك پىرقىراشلىرى ئالدىدا، جامائەتمۇ ئۆزىنى قويۇشقا يەر تاپالمىغاندەك ھاياجانلىناتتى. قىزنىڭ لەۋلىرىدىكى غىپپىدە غايىب بولغان كۈلۈمسىرەشكە ئۇلىشىپلا خورسىنىش پەيدا

بولاتتى، قىزدىكى كۆلۈمسىرەش خورسىنىشتىمۇ بەكرەك ئەلەملىك ئىدى.

ھېرىپ ھاسىراپ كەتكەن قىز ئاخىر توختىدى. ئۇنىڭ ھالىغا ئىچى ئاغرىغان جامائەت ئالقانلىرى ئېچىشىپ كەتكۈچە چاۋاك چالدى.

ــ گالى ! ــ دەپ توۋلىدى بۇخېمىيەلىك قىز.

گرىنگورى چىرايلىق بىر ئوغلاقنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ قارەك ئاپپاق يۈڭلىرى كۆزنى چاقناتقۇدەك پارقىرايتتى. كۆزلىرىدىن زېرەك ۋە چاققان ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى، مۈڭگۈزى بىلەن تۈيىقى سېرىق ئىدى. بوينىغا ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن زەنجىر ئېسىلغانىدى. ئاباياڭ ئۇ گىلەمنىڭ بۇرجىكىدە ئىگىسى ئوينىغان ئۇسسۇلغا قاراپ تۇگۇلۇپ ياتقان بولغاچقا، گرىنگورى ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىغانىدى.

ــ گالى ! ــ دېدى ئۇسسۇلچى ساھىبجامال، ــ نۆۋەت ساڭا كەلدى !

ساھىبجامال قىز زوڭ ئولتۇرۇپ، قولىدىكى دۇمباقنى ئوغلاققا يېقىن قىلدى.

ــ گالى ! ــ دەپ سورىدى قىز، ــ ھازىر نەچچىنچى ئاي؟

ئوغلاق بىر پۇتنى كۆتۈرۈپ دۇمباقنىڭ يۈزىگە بىر قېتىم تەگكۈزدى. ھازىر راستىنلا 1 ـ ئاي بولغاچقا، تاماشىبىنلار چاۋاك چېلىپ چۇرقىرىشىپ كەتتى.

ــ گالى ! ــ دەپ سورىدى قىز دۇمباقنى تەتۈر ئۆرۈپ، ــ بۇگۈن ئايغا نەچچە بولدى؟

گالى پۇتنى كۆتۈرۈپ دۇمباقنىڭ يۈزىگە ئالتە قېتىم چەكتى.

ــ گالى ! ــ بۇخېمىيەلىك ساھىبجامال دۇمباقنىڭ ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، سوئال سوراشنى داۋاملاشتۇردى، ــ ھازىر سائەت نەچچە بولدى؟

گالی تۇيمقىنى دۇمباقىغا يەتتە قېتىم تەگكۈزدى، دەل شۇ ئەسنادا تۇۋرۇكلۇك ساراي تەرەپتىن قوڭغۇراقلىق سائەتنىڭ جاراڭشىغان ئاۋازى يېتىپ كەلدى. جامائەت دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ساناپ باقتى، سائەت جەمئو ئەمەس، ئازمۇ ئەمەس، ساق يەتتە قېتىم جاراڭلىدى.

جامائەت گالى ئىسىملىك بۇ ئوغلاقنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، «توۋا» دەپ ياقىلىرىنى تۇتۇشتى.

— بۇنىڭدا چوقۇم بىر جادۇگەرلىك بار ! — توپ ئارىسىدىن زەھەرگە ئوخشاش ۋەھىمىلىك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ گەپنى قىلغان دەل ئابايا بۇخېمىيەلىك قىزغا يەۋەتكۈدەك تىكىلگەن تاقىر باش ئەر كىشى ئىدى.

ساھىبجامال قىزنىڭ تېنى جۇغۇلداپ كەتتى. بۇ گەپنى قىلغان ئادەمنىڭ كىملىكىنى بىلىش ئۈچۈن شارتتىدە كەينىگە قايرىلدى، لېكىن ھېلىقى ئاۋاز بىردەمنىڭ ئىچىدىلا جامائەتنىڭ قىيقاس ـ سۇرەنلىرى ئىچىدە كۆمۈلۈپ قالغانىدى.

جامائەتنىڭ ئالقىش ساداسى ساھىبجامال قىزنىڭ خاپىلىقىنىمۇ نەلەرگىدۇر ھەيدەۋەتكەنىدى. ئۇ يەنىلا ئوغلاقتىن سوئال سوراشقا تەمشەلدى.

— گالى، ئاھالە رايوندىكى تاپانچىلىقلار ئەتراپىنىڭ كاپىتانى گىچارد گراندرېم مۇقەددەس شام بايرىمى ① نى قانداق تەبرىكلەيدۇ؟

گالى كەينى ئىككى پۇتى بىلەن ئۆرە بولدى ـ دە، مېڭىپ تۇرۇپ مەردى. ئۇ شۇنچىلىك سالاپەت ۋە نازاكەت بىلەن ماڭىدىكى، كاپىتاننىڭ ياسالما ئىخلاسمەنلىكىنى ئۆز ئەينى دوراۋەتتى. ئادەملەر ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك كۈلۈپ تېلىقىپ قالغىلى تاس قالدى. «گالى !» دەپ ۋارقىرىدى كىشىلەر چاۋاك چېلىپ، ساھىبجامال قىزنىڭ ئويۇنى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى.

① مۇقەددەس شام بايرىمى — ھەر يىلى 2 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىگە توغرا كېلىدۇ.

ئۇ ئوغلاقتىن يەنە سوئال سوردى:

ــ ئوردا سوتخانىسىنىڭ تەپتىشى ياكى ئىس شارمولۇي ئەپەندى قانداق ۋەز ئېيتىدۇ؟

ئوغلاق قۇيرۇقىنى يەرگە چىڭ تىرەپ ئولتۇردى ـ دە، ئالدى ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قالايمىقان پۇلاڭلاتقىلى تۇردى. ناۋادا ئۇ ئاغزىنى ئېچىپ فىرانسۇزچە ياكى لاتىنچە تىل بىلەن قاملاشسۇن، قاملاشمىسۇن، بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىلالىغان بولسا، ھەممە ئادەم شارمولۇي ئەپەندى ئۆزى سۆزلەۋاتىدۇ دېگەن بولاتتى.

ــ بۇ بىدئەتلىك ! ئىلاھلارغا قىلىنغان ھاقارەت ! ــ بۇ يەنىلا ھېلىقى تاقىر باشنىڭ ئاۋازى ئىدى.

بۇخېمىيەلىك ساھىبجامال يەنە كەينىگە بۇرۇلدى.

ــ ۋاي ! ــ دەپ سالدى ئۇ، ــ يەنىلا ھېلىقى مۇتتەھەمغۇ ! ــ ئۇ ئادەتتى بويىچە لەۋلىرىنى يالاپ قويدى، ئاغزىنى ئۆمەللىدى، ئارقىدىن لەيلەۋاتقاندەك يەڭگىل قەدەم ئېلىپ، دۇمباقىنىڭ يەنە بىر تەرىپىنى ئۆرۈگەن پېتى خېيىر ـ سەدىقە يىغىش ئۇچۇن جامائەتنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى.

چوڭ ـ كىچىك كۆمۈش، مىس تەڭگىلەر دۇمباقنىڭ ئۇستىگە يامغۇر تامچىسىدەك تورۇكلاپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇ شارتتىدە بىرنى چۆرگۈلەپ گىرىنگوربىنىڭ ئالدىغا كەلدى. گىرىنگورى يانچۇقىدا ھېچنېمە يوقلۇقىنى ئېنىق بىلسىمۇ، قولىنى ئالمان ـ تالمان يانچۇقىغا سېلىپ، يانچۇقىنى بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغچە ئاختۇرۇپ چىقتى. «ئۆلدۈمغۇ !» دېدى گىرىنگورى ئۇڭايسىزلانغان ھالدا. لېكىن، ساھىبجامال قىز ئۇنىڭ ئالدىدىلا ئىدى. ئۇنىڭ نۇر يېغىپ تۇرغان يوغان كۆزلىرى گىرىنگورىغا تىكىلگەنىدى. ئۇ قولىدىكى دۇمباقىنى گىرىنگورىغا تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرۇپ ئۇنىڭ پۇل چىقىرىشىنى كۈتۈپ تۇردى. گىرىنگورى ئىنجىقلاپ كەتتى، پېشانىسىدىن چىققان تەر مونچاقتەك ئاقتى.

ئەگەر ئۇنىڭ يانچۇقىدا پىرونىڭ بىرىلىيانتى بولغان تەقدىردىمۇ، ئىككىلىنىپ تۇرمايلا بۇ ساھىبجامال قىزغا تەقدىم قىلىۋەتكەن بولاتتى. مىڭ ئەپسۇس، ئۇ كۇنلەردە ئامېرىكا قىتئەسى تېخى بايقالمىغان بولغاچقا، گرىنگورىنىڭ قولىدا پىرونىڭ بىرىلىيانتى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئۇ ئىنتايىن مۇشكۇل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندا تاسادىپىي يۇز بەرگەن بىر ئىش ئۇنى بۇ مۇشكۇللۇكتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى.

ــ ھەي، مىسرىنىڭ تومۇزغىسى ! ــ مەيداننىڭ ئەڭ قاراڭغۇ بىر يېرىدىن چىرقىراق بىر ئاۋاز ئاڭلاندى، ــ كۆدە ــ كۆرپەڭنى يىغىشتۇرماي نېمىگە قاراپ تۇرىسەن؟

ساھىبجامال قىز چۆچۈپ كەتتى بولغاي، تېزلىك بىلەن قايرىلدى. بۇ قېتىم ئىشنى بۇزۇۋاتقىنى ھېلىقى تاقىر باش ئەمەس ئىدى. ئۇ بىر ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى ئىدى. بۇ ئاۋازدىن ھەم زەھەر چاچراۋاتقاندەك بىلىنەتتى، ھەم ئۇنىڭدا دىنىي ئەھكاملاردەك تەقۋادارلىقمۇ بار ئىدى.

چىرقىراق بۇ ئاۋاز بۇخېمىيەلىك ساھىبجامالنى قورقۇتۇۋەتكەنىدى.

بۇ ئىش مەيداننىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ تەرىپىگە قىيغىتىپ يۇرگەن بالىلار ئۇچۇن پۈتمەس ــ تۈگىمەس خۇشاللىق ئېلىپ كەلگەندەك ئىدى.

ــ بۇ رولاند مۇنارىدىكى گاداي راھىبەغۇ ! بۇ خالتىلىق كەمپىرنىڭ ئادەم تىللىغىنى نېمىسى، ــ بالىلار كۇلگىنىچە توختىماي ۋارقىرىدى، ــ ئۇ كەچلىك تامىقىنى يېمىگەنغۇ دەيمەن ! يۇرۇڭلار، ئاھالە رايونىدىكى زىياپەتكە بېرىپ، بۇ كەمپىرگە ئاشقان ــ تاشقان نەرسىلەردىن ئازراق بولسىمۇ يىغىش قىلىپ بېرەيلى !

بالىلار گۇررىدە قىلىشىپ تارقالدى ــ دە، شەھەر ئاھالىسىگە زىياپەت بېرىدىغان تۇۋرۇكلۇك سارايغا قاراپ چاپتى.

گرىنگورى ئۇسسۇلچى قىز ھودۇقۇپ قالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ غىپىدە تىكىۋەتتى. بالىلارنىڭ ۋارقىراش - جارقىراشلىرى گرىنگورىنىڭ تېخىچە كەچلىك تاماق يېمىگەنلىكىنى سەمىگە سېلىپ قويدى. شۇ ئەسنادا ئۇ خۇددى بالىلار بىلەن يۇگۇرۇش مۇسابىقىسىگە چۈشكەندەك ئەلپازى بىلەن زىياپەت سورۇنىغا قاراپ ئېتىلدى. لېكىن، بالىلار ئۇنىڭدىن تېز چىقىقاندى. ئۇ ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ زىياپەت بولۇۋاتقان جايغا يېتىپ بارغاندا، شىرەنىڭ ئۈستىدىكى تائاملار پاك - پاكىز توگىگەن، ھېلىقى كەپسىز بالىلار بەش يارماقىغا بىر قاداق بېرىدىغان بولكىنىڭ ئۇۋاقلىرىنىمۇ قويماي يىغىشتۇرۇپ بولغانىدى. بىر دىنبىر ئېشىپ قالغان نەرسە ئەترگۈللەر ئىچىدىكى نەپىس ئىشلەنگەن بىرنەچچە تال نەرگىسگۈل بولۇپ، ئۇنى ماتىۋې بېتىرنې 1434 - يىلى مۇشۇ تاملارغا سىزغانىدى. لېكىن، نەرگىسگۈلىنى كەچلىك تاماق ئورنىدا يېگىلى بولمايتتى.

ئاچ قورساق ئۇخلاش ئەلۋەتتە قاملاشمايدىغان ئىش ئىدى. لېكىن، ئۇخلايدىغان يەرنىڭ يوقلۇقى قورساقنىڭ ئاچلىقىغا ئوخشاشلا يامان ئىش ئىدى. گرىنگوردا بولكا يوق، تۇرالغۇ ئۆيمۇ يوق، ئادەم دېگەننىڭ نېمە يوق بولسا، شۇنىڭغا ئېرىشكۈسى كېلىدۇ. ئۇ يۇپىتېرنىڭ ئىنسانلارنى ياراتقان چاغدا ئالدىراقسانلىق قىلىپ قويغانلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى ئاللىقاچان تۇيۇپ يەتكەنىدى. ئەقىل - پاراسەتلىك ئىنسانىنىڭ ھاياتىدا ئۇنىڭ ئاتالمىش پەلسەپەسى ئۆزىنىڭ تەقدىرى بىلەن زادى چىقىشالمايتتى. گرىنگورى ئۇچۇن ئالغاندا، ھازىرقى ۋاقىتنى ئۇنىڭ ئۆمرىدىكى ئەڭ زور پالاكەت باسقان ۋاقىت دېيىشكە بولاتتى. ئۇنىڭ قورسىقى ئاچلىقتىن كوركىراپ كەتتى.

گرىنگورى كەلسە - كەلمەس خىيالغا غەرق بولۇپ، تېخىمۇ شۇمشىيىپ كەتتى. نەدىندۇر كېلىۋاتقان يېقىملىق ناخشا ئاۋازىدىن ئېسىگە كەلگەندەك بولدى. ناخشا ئېيتىۋاتقىنى دەل

بايقى بۇخېمىيەلىك ساھىبجامال ئىدى.

قىزنىڭ ناخشا ئاۋازى ئوينىغان ئۇسسۇلىغا، رۇخسارىغا ئوخشايتتى، ئېيتقۇسىز دەرىجىدە ئادەمنى مەھلىيا قىلاتتى، شۇنچىلىك غۇبارسىز، شۇنچىلىك سۈزۈك، سېھرلىك، بەئەينى پىنھان لەپلىدەۋاتقان قانىتىنىڭ ئۆزى ئىدى. بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كەتكەن مېلودىيە ۋە نەدىن كېلىۋاتقىنىنى بىلگىلى بولمايدىغان رىتىم، ئاھاڭدىكى ئۆتكۈر ۋە ئاددىي مۇزىكا بۆلەكلىرى، بۇلبۇل ئاڭلىسىمۇ لېۋىنى چاكىلدىتىدىغان سېھرلىك ئاۋاز، ئارقىسىدىنلا داۋاملىشىپ چىقىۋاتقان يېقىملىق ئىلتىجا، ئۇلاردىكى گاھ ئۆرلەش، گاھ پەسىيىش ناخشا ئېيتىۋاتقان ساھىبجامالنىڭ يۈمران كۆكسىگىلا ئوخشايتتى. چىرايلىق مەڭزىدىكى ھېلىدىن - ھېلىغا بىلىنىپ تۇرغان قىزغىنلىق، پاكلىق ۋە سەمىمىيلىك كىشىنى ھاياجانغا سالاتتى. ئەيتاۋۇر ئۇ شۇ تاپتا، تۇرۇپ ئەقلىدىن ئازغان قىز، تۇرۇپ ئايال پادىشاھنىڭ ئۆزى ئىدى.

گىرىنگورى ئۇنىڭ قايسى تىلدا ناخشا ئېيتىۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالمىدى، ھەتتا ئۇنىڭغا بۇ ناخشىنىڭ تىلىنى ساھىبجامال قىز ئۆزىمۇ چۈشەنمەيدىغاندەك تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ناخشا ئېيتقان چاغدىكى ھېسسىياتى تېكىستىنىڭ مەزمۇنى بىلەن تازا ھىملەشمەيۋاتقاندەك ئىدى. مەسىلەن، تۆۋەندىكى بىر كۇپلېت شېئىر ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىقار - چىقمايلا ئاڭلىغان ئادەمگە بۇ قىز خۇددىنى يوقىتىپ قويدىمۇ، نېمە دەيدىغان تۇيغۇ بېرەتتى:

تۇۋرۇك يېنىدا تۇرغان كىشىلەر،
ئالدىدا تۇراتتى قىممەتلىك بىر قاپ.
يېپىيېڭى تۇغ - ئەلەم ئۇنىڭ ئىچىدە،
ئۇستىگە سىزىلغان سۈرلۇك بىر نىقاب.

ھايال ئۆتمەيلا ئۇ يەنە بىر كۇپلېت ناخشىنى باشلىدى:

قارىغىنا ئەرەب چەۋەندار،
تەق ـ تۇرقى سۇرلۇك نەقەدەر.
مۇرىسىگە ئوقيا ئېسىلغان،
بەلبېغىدا كارامەت خەنجەر.

گرىنگورى ئاڭلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە كۆزىدىن تارامىلاپ ياش ئېقىپ كەتتى. لېكىن، قىزىنىڭ ناخشىسىدىكى ئاھاڭ ئورمانلىقتا ئۇچۇۋاتقان قۇشتەك شۇنچىكى ئەركىن، شادلىق بىلەن تولغانىدى. مۇشۇ دەقىقىدە بۇخېمىيەلىك ساھىبجامال ئاجايىپ خاتىرجەم، كۆڭلىدە غەم ـ قايغۇدىن ئەسەر يوقتەك قىلاتتى.

بۇخېمىيەلىك قىزىنىڭ ناخشىسى گرىنگورىنىڭ خىيالىنى ئۇزۇۋۇتتى. بىراق، بۇ ئاق قۇنۇڭ سۇ يۈزىگە سۈركىشىپ ئۆتكىنىدەكلا ئىش ئىدى. گرىنگورى ناخشىنىڭ ئىچىگە كىرىپلا كەتكەن، ئەتراپىدىكى ئىشلارنى تەلتۆكۈس ئەستىن چىقارغانىدى. بۇ بىرنەچچە سائەتتىن بۇيانقى ئەڭ كۆڭۈللۈك دەقىقىلەر بولۇپ قېلىۋاتاتتى. چۈنكى، ئۇ پەقەت مۇشۇ دەقىقىدىلا ئۆزىنىڭ ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلىرىدىن خالاس بولغانىدى.

شۇنداقتىمۇ ئۇ بىردەمدىلا رېئاللىقتىكى ئازاب دەرياسىغا يېڭىباشتىن غەرق بولدى.

ھېلىقى ئايال، بۇخېمىيەلىك ساھىبجامالىنىڭ ئۈسۈلىنى ئۇزۇپ قويغان كەمپىر ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئۇزۇۋېتىش ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم پەيدا بولدى.

ـــ جەھەننەم تومۇزغىسى ! زۇۋانىڭنى يىغمامسەن؟

بۇ ئاۋاز ھېلىھەم مەيداننىڭ ئەڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭىدىن چىقىۋاتاتتى.

قورقۇنچتىن ئەندىكىپ كەتكەن بىچارە تومۇزغا ناخشىسىنى بىردىنلا توختاتتى. گرىنگورى قۇلىقىنى ئېتىۋېلىپ ۋارقىرىدى:

ـــ ھەي، بىسى يانغان ھەرە! چالغۇنىڭ تارىنى ئۇزۇۋۇتتىڭغۇ!
جامائەتنىڭ ھەممىسى يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، بۇ قارغىش تەگكۈر كەمپىرگە لەنەت ياغدۇردى.

ـــ ئۆلسەڭچۇ، خالتىلىق قېرى جادۇ! ـــ دەپ قارغىدى ئۇنى بىرنەچچەيلەن. شۇ تاپتا ئەگەر ئەخمەقلەر پادىشاھىنىڭ قوشۇنى جامائەتنىڭ دىققىتىنى تارتمىغان بولسا، قاراڭغۇ بۇلۇڭغا يوشۇرۇنۇۋالغان بۇ قېرى جادۇگەر بۇخېمىيەلىك ساھىبجامالغا ھۇجۇم قىلغانلىقى تۇپەيلى ئوبدانلا جاجىسىنى يېگەن بولاتتى. نامايىشچى قوشۇن پارتزىنىڭ چوڭ ـ كىچىك كوچىلىرىنى ئالا قويماي ئايلىنىپ بولغاندىن كېيىن، قولىدىكى مەشئەللەرنى پۈلاڭلاتقان پېتى شاۋقۇن ـ سۈرەن سېلىپ گىرىۋىدانغا يېتىپ كەلدى.

نامايىش قىلىپ ماڭغان ئالامان ئەدلىيە سارىيىدىن ئايرىلغان چاغدىكى كۆرۈنۈش ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېسىدە چوقۇم بار. ئۇلار يول بويى كوچا ـ كويلاردا لەلەڭلەپ يۈرگەن قاراقچىلارنى، ئوغرىلارنى، يانچۇقچىلارنى ۋە تىلەمچىلەرنى توپقا قوشۇۋالغان بولغاچقا، گىرىۋىدانغا قايتا كەلگەندە ھەيۋەتلىك بىر قوشۇن بولۇپ قالغانىدى.

ھەممىنىڭ ئالدىدا مېڭىۋاتقىنى سەرگەردانلار ئىدى. يول باشلاۋاتقىنى مىسىر كىنەزى بولۇپ، گىرافلار ئۇنىڭ يېنىدا ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى تۇتقىنىچە قەدەم تاشلايتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىكىسى قالايمىقان كىشىلەر توپى ئىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئارىلىشىپ كەتكەن، كىچىك بالىلار ئانىلىرىنىڭ مۈرىسىدە ئولتۇرۇپ مىشىلدايتتى. ھەممەيلەن، مەيلى كىنەز بولسۇن، مەيلى گىراف بولسۇن، مەيلى ئاۋام پۇقرا بولسۇن، جۇل ـ جۇل كىيىم بىلەن ئىدى. ئەڭ كەينىدە كېلىۋاتقانلار «قەلەندەرلەر پادىشاھلىقى»دىكىلەر، يەنى باشقىچە ئېيتقاندا فىرانسىيەدىكى بالا ئوغرىلار ئىدى. دەرىجە پەرقى بويىچە ئورنى ئەڭ تۆۋەن بولغانلار تۆتتىن قاتار بولۇپ، ماھارەتتىكى يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكنى

بىلدۇرىدىغان بەلگىلەرنى تاقاپ، سەپنىڭ ئالدىدا ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى مەجرۇھلار، پۈت ـ قولى ناكار بولغانلار ئىدى. يالغاندىن ئىشسىز بولۇۋالغانلار، سەجدە قىلغۇچىلارغا ئوخشاش ياسىنىۋالغانلار، غالجىر ئىت چىشلىۋېلىپ ياردار بولغانلار، تازلار، بېشى زەخمىلەنگەنلەر، ھاراقكەشلەر، ھاسا تايىنىۋالغان مېيىپلەر، يانچۇقچىلار، كۆيۈپ قالغانلار، ۋەيران بولغان سودىگەرلەر، مەجرۇھ بولۇپ قالغان ئەسكەرلەر، يېتىم ـ يېسىرلار، كاتولىك دىنى جەمئىيىتىدىكى يالغان ئىش بېجىرگۈچىلەر، يالغاندىن ماخاۋ كېسەللىكى بولۇپ قالدىم دەۋالغانلار ھەممىدىن جىق ئىدى. گومېر ھېلىغىچە ھايات بولغان تەقدىردىمۇ بۇلارنى بىر ـ بىرلەپ يېزىپ بولالمايتتى. «قەلەندەرلەر پادىشاھلىقى»نىڭ ئاتامانى گىراند كايوس يالغاندىن ماخاۋ كېسەللىكى بولۇۋالغانلار بىلەن يالغان ئىش بېجىرگۈچىلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئىككى چوڭ ئىت سۆرەپ مېڭىۋاتقان چاققان ھارۋىغا تۈگۈلۈپ يېتىۋالغان بولغاچقا، ئۇنى دەرھال تونۇۋالماق تەس ئىدى. «قەلەندەرلەر پادىشاھلىقى»نىڭ ئارقىسىدىكىلەر «گاللىلې ئىمپېرىيەسى»نىڭ ئادەملىرى ئىدى. «گاللىلې ئىمپېرىيەسى»نىڭ پادىشاھى گۈئىللائۇم رۇسسو ھاراق بىلەن بۇلغانغان بېغىر رەڭ تون كىيگەن ھالدا تەكەببۇرلۇق بىلەن قەدەم تاشلايتتى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى بىرنەچچە سېرىك ئارتىسى تاياق ـ توقماقلىرىنى ئوينىتىپ يول ئاچاتتى. ئىككى تەرىپىدە سەۋلىنجانچىلار، مۇلازىملار ۋە مالىيە خادىملىرى ماڭاتتى. ئەڭ كەينىدىكىلەر سوت مەھكىمىسىنىڭ پۈتۈكچىلىرى بولۇپ، ئۇلار ئۇچىسىغا قارا كىيىم كىيگەن، قوللىرىغا گۈل بىلەن بېزەلگەن ماي دەرىخى ئېلىۋالغان، سېرىق رەڭلىك توم شاملارنى كۆتۈرۈپ، سەببات كۈنلىرى ئورۇنلايدىغان مۇزىكىنى چېلىپ مېڭىۋاتقانلار ئىدى. كىشىلەر توپىنىڭ مەركىزىدە ئەخمەقلەر دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى تەختىراۋان كۆتۈرۈۋالغان، تەختىراۋاننىڭ چۆرىسىگە لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان

شاملار قادالغانىدى. ۋابا كېسەللىكى يامراپ كەتكەن مەزگىلدىكى ساينت ژېنېۋيېۋې چېركاۋنىڭ مۇقەددەس تەكچىسىگىچە مۇنچىۋالا شام يېقىلمىغانىدى. يېڭىدىن سايلانغان ئەخمەقلەر پادىشاھى قولىدا سەۋزالىجان تۇتۇپ، ئۇستىگە تون يېپىنغان، بېشىغا تاج كىيگەن، روھلۇق قىياپەت بىلەن تەختىراۋاندا ئولتۇراتتى. ئۇ بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى قوڭغۇراق چالىدىغان دۇمچەك كۆتۈرگەن ئىدى.

بۇ قىزىقچى قوشۇننىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىدە ئورۇنلىنىۋاتقان مۇزىكا بىر - بىرىگە ئوخشاش ئەمەس ئىدى. ھەممىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئۇسلۇبى بار ئىدى. بۇخېمىيەلىكلەر بالىق [1] قا تەڭكەش قىلىپ ئافرىقىنىڭ ئالاھىدە كىچىك دۇمبىقىنى ئۇرۇپ ماڭاتتى. «قەلەندەرلەر پادىشاھلىقى»دىكى پۇقرالار بىلدىغان مۇزىكا يوقنىڭ ئورنىدا بولغاچقا، ئۇلار پەقەت يەتتە تارلىق چالغۇ، قوي مۇڭگۈزى، ھەتتا 12 - ئەسىردىكى سېھتار قاتارلىق چالغۇلارنىلا ئىشلىتەتتى. ئەڭ كەينىدە كېلىۋاتقان «گاللىپ ئىمپېرىيەسى»دىكى پۇقرالارنىڭمۇ ئۇلاردىن ئارتۇق يېرى يوق ئىدى. ئۇلار سېھتارنىلا چالالايتتى. بۇ چالغۇ تېخى سەنئەتنىڭ ئىپتىدائىي باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان بولغاچقا، پەقەت «لا»، «رەي»، «مى»نىلا ئورۇنلىغىلى بولاتتى. لېكىن، ئەخمەقلەر پادىشاھىنىڭ ئەتراپى يىپ بازىرىدەك قىزىپلا كەتكەنىدى. يالغۇز ئەڭ يۇقىرى ئاۋاز، ئىككىنچى دەرىجىدىكى يۇقىرى ئاۋاز ۋە ئوتتۇرا ئاۋازنى تەڭ ياڭرىتىۋاتقان سېھتارنىڭ بىرىكمىسىنىلا شۇ دەۋردىكى ئەڭ كۈچلۈك مۇزىكا دېيىشكە بولاتتى. ئۇزۇن نەي بىلەن كاناي قوشۇلسا ئالامەت ئىش بولۇپ كېتەتتى. ھەي ! ئوقۇرمەنلەرنىڭ يادىدىن چىقمىغان بولسا، بۇ دەل گرىنگورى ئىگىدارچىلىق

---

① بالىق ــ بىر خىل ئاددىي تارلىق چالغۇ ئەسۋاب.

قىلغان ئورکېستىرنىڭ دەل ئۆزى ئىدى.

ئەدلىيە سارىيىدىن گىرىپ مەيدانىغچە بولغان يولدا كۆاسمىدونىڭ چىرايىدىكى غەم - ئەندىشە خۇشاللىق ۋە مەغرۇرلۇققا ئۆزگەردى. ھەقىقەتەن ئەقىلگە سىغمايدىغان بىر ئىش يۈز بېرىۋاتاتتى. ئۇ ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم ئىززەت - ھۆرمەت ئۆزىگە ئاتا قىلىۋاتقان خۇشاللىقتىن بەھرىمەن بولغانىدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۇ باشقىلار تەرىپىدىن ھاقارەتلەنگەن، كەمسىتىلگەن، چىرايى كۆرۈمسىز بولغانلىقى ئۈچۈن ئەتراپىدىكىلەرنى سەسكەندۈرگەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ پاك بولغىنىغا قارىماي، قۇلىقى ئوچۇق ئاڭلىيالايدىغان ۋە كۆزى ئېنىق كۆرەلەيدىغان پادىشاھ - خانلارغا ئوخشاشلا ئۆز پۇقرالىرى ئورۇنلىغان مۇزىكىدىن راھەتلەنىدى. ئۇنىڭ پۇقرالىرى گەرچە بىر ئوچۇم قاپاقباشلار، مەجرۇھلار، ئوغرى - قاراقچىلار ۋە تىلەمچىلەر بولغان بولسىمۇ، بۇلار كارايىتى چاغلىق ئىدى. نېمىدېگەن بىلەن ئۇلار ئۆزىنىڭ پۇقرالىرى، ئۆزى بولسا تەختتە ئولتۇرغان پادىشاھ ئىدى. ئۇ پۇقرالىرىنىڭ مەسخىرىلىك ئالقىش - تەنتەنىلىرىنى ۋە ئىتائەتمەنلىك بىلەن بىلدۇرۇۋاتقان ھۆرمىتىنى قوبۇل قىلدى. ئەلۋەتتە، ئۆز گېپىمىزگە كەلسەك، ئۇ دوك بولسىمۇ، جىسمانىي جەھەتتە يەنىلا ساغلام ئىدى. گەرچە خامۇت پۇت بولسىمۇ، لېكىن مېڭىش - تۇرۇشى ئوبدانلا چاققان ئىدى. گەرچە ئۇ قوڭغۇراق چالىدىغانلا ئادەم بولسىمۇ، لېكىن قولىدىن ھەر بالا كېلىدىغان ۋەھشىي ئادەم ئىدى. شۇڭا، كىشىلەر ئۇنى مەسخىرە قىلىشتىن خېلىلا ھېيىقاتتى، ئۇنىڭدىن ئەيمىنەتتى.

يېڭىدىن سايلانغان ئەخمەقلەر پادىشاھى كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە بولغان، شۇنداقلا ئۆزىدە بارلىققا كەلگەن تەسىراتنى قانچىلىك چۈشىنىلىسە، شۇنچىلىك چۈشەندى. لېكىن، بۇ ھەقتە بىزنىڭ ئېنىق بىرنەرسە دېيىلىشىمىز ناتايىن ئىدى. ئۇنىڭ ئوي -

خىيالىلىرى كەمىتۇك بەدىنىگە نەزەربەند قىلىنغان بولغاچقا، مۇشۇ دەقىقىدە بۇ ئەھۋالىنى سەل - پەل گۇڭگا، خىرە ھالەتتە ھېس قىلالىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئۆزىدىكى بۇ تۇغما مېيىپلىكنى بىلىپ كېتەلمىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنداقتىمۇ غەلىبە تەنتەنىسىدىن مەستخۇش بولۇپ، تەختىراۋاننىڭ ئېگىز - پەس ئىرغاڭلىشىغا پەرۋاسىز ھالدا تۇۋرۇكلۇك سارايىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقاندا، بىر ئەر كىشى توپ ئارىسىدىن سەكرەپلا دېگۈدەك چىقىپ، ئۇنىڭ قولىدىكى ئەخمەقلەر پادىشاھىنىڭ سالاھىيىتىگە سۇۋول بولىدىغان ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن مەرتىۋە ھاسىسىنى دەرغەزەپ بىلەن تارتىۋالدى. ئادەملەر تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك تاسادىپىي يۇز بەرگەن بۇ ئىشتىن ئېسەنگىرەپ قېلىشتى.

يۇرىكىنى قاپىتەك قىلىپ سەكرەپ چىققان بۇ ئادەم دەل ھېلىقى جامائەت ئارىسىغا سۇقۇنۇپ كىرىۋېلىپ بۇخېمىيەلىك ساھىبجامالنىڭ ئۇسسۇلىنى كۆرۈپ تۇرغان تاقىر باشنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇ ۋەھىمىلىك سۆزلىرى بىلەن ئۇسسۇلچى قىزنى قورقۇتقان، ئۇنى يامان ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغان ھېلىقى ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ جامائەت ئارىسىدىن تۇيۇقسىز ئوتتۇرىغا چىققىنىغا دىققەت قىلىپ كېتەلمىگەن گرىنگورى ئەمدىلىكتە بىر قاراپلا ئۇنى تونۇۋالدى.

— ئۆزى شۇ ! — دېدى گرىنگورى دىنىي خادىملارنىڭ مۇراسىم كىيىمىنى كىيىۋالغان بۇ ئادەمدىن ھەيران بولۇپ، — ئۇ مېنىڭ خېرمېس ① چە ئوقۇتقۇچىم دوم كلاۋدې فروللوغۇ؟ ئۇ زادى نېمە قىلماقچى؟ ئاۋۇ يەكچەشمە ئۇنىڭ مىجىقىنى چىقىرىۋەتمەي بولدى قىلمايدۇغۇ دەيمەن !

---

① خېرمېس — يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئون ئىككى باش ئىلاھەنىڭ بىرى، زېۋىس ۋە باشقا ئىلاھلارنىڭ ئەلچىسى، شۇنداقلا ھايۋاناتلار، سودا، قاتناش ۋە تەنتەربىيە ھەرىكىتىگە مەسئۇل ئىلاھ، ئوغرىلارنىڭ پىرى. ھيوگو بۇ يەردە خېرمېسنى مىستىتسىزمنىڭ ۋەكىلى ئورنىدا كۆرسىتىدۇ.

راست دېگەندەك، كۆاسمىدو بىرلا چىرقىراپ تەختىراۋاندىن سەكرەپ چۈشتى. قورقۇنچاق ئاياللار پوپنىڭ ئەجىلى توشتى دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، ھەممىسىلا بۇ ئىشنى كۆرمەسكە سېلىۋالدى.

لېكىن، ئەھۋال مۇنداق بولۇپ چىقمىدى. كۆاسمىدو بىرلا تاقلاپ پوپنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئۇنىڭغا شۇنداقلا قاراپ قويۇپ، ئىتائەتمەنلىك بىلەن يەرگە تىزلاندى.

پوپ ئۇنىڭ بېشىدىكى تاجنى ئېلىۋەتتى. قولىدىكى سەۋلىجاننى سۇندۇردى، ئالتۇن رەڭ تاۋلىنىپ تۇرغان شاھانە تونىنى يىرتىپ تاشلىدى.

كۆاسمىدو قولىنى قوۋۇشتۇرغان پېتى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرىۋەردى.

ئاندىن ئۇلار ئۆزلىرىلا چۈشىنىدىغان قول ئىشارىتى بىلەن بىرنېمىلەرنى دېيىشتى، لېكىن ئېغىز ئېچىپ سۆزلەشمىدى. ئۆرە تۇرۇۋاتقان پوپ ئاچچىقىدىن يېرىلىپ كەتكۇدەك ئەھۋالدا ئىدى، ئۇ كۆاسمىدونى قوپال ھەربىكەتلىرى بىلەن تازا قورقۇتتى. كۆاسمىدو يارەمچى ئېپىسكوپنى بىر بارمىقى بىلەنلا بىر ياقلىق قىلىۋېتەلەيدىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ قىلچە قارشىلىق كۆرسەتمىدى، يارەمچى ئېپىسكوپقا ھۆرمەت بىلدۇرۇپ، قىمىرلىماي تۇرىۋەردى.

پوپ ئاخىر كۆاسمىدونىڭ بىلىكىنى جان ـ جەھلى بىلەن سىلكىدى، ئۇنىڭغا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزى بىلەن مېڭىشنى شەرەت قىلدى.

كۆاسمىدو ئورنىدىن تۇردى.

ئەخمەقلەر دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى شۇ چاغدىلا ئەس ـ ھوشىنى تاپتى، ئەخمەقلەر پادىشاھىنى قوغداش كېرەكلىكى ئۇلارنىڭ ئېسىگە كەلدى ۋە ئەخمەقلەر پادىشاھىنى تەختتىن چۈشۈرۈۋېتىكەن ئادەمنى ئەدەپلەپ قويماقچى بولۇشتى.

بۇخېمىيەلىكلەر، ئوغرى ـ يانچۇقچىلار، سوت مەھكىمىسىنىڭ پۈتۈكچىلىرى پوپنى ئورىۋېلىپ ۋارقىرغىلى تۇردى.

كۆزاسمىدو پوپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، ئىككى مۇشتىنى چىڭ تۈگدى، ئەلپازى بۇزۇلغان يولۋاستەك چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى ۋە پوپقا ھۇجۇم قىلماقچى بولغانلارغا ئۆزىنى كۆرسەتتىپ قويماقچى بولدى.

پوپنىڭ چىرايى شۇ زامانلا سۇرلۇك تۈس ئالدى، ئۇ كۆزاسمىدونى بىر ئىشقا شەرەتلەپ قويۇپ، ئۇندىمەستىن ماڭدى.

كۆزاسمىدو ئالدىدا يول ئېچىپ ماڭدى. ئادەملەرنىڭ بىرىمۇ قالماي ئارقىسىغا ياندى.

كۆزاسمىدو بىلەن پوپ ئىككىيلەن توپتىن ئايرىلىپ مەيداندىن چىقتى. تاماشا كۆرۈشكە ئامراق بىرمۇنچە ئادەم ۋە بىكار تەلەپ كىشىلەر ھەرىگە ئوخشاش غوڭۇلدىغان پېتى ئۇلارغا ئەگەشتى. كۆزاسمىدو ئەمدىلىكتە پوپنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، كېلىۋاتقان ئادەملەرگە يۈزلەندى ـ دە، يارەمچى ئېپىسكوپنى مۇھاپىزەت قىلغان ھالدا داجىپ مېڭىشقا باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ دىققاق، تولغان بەستى، قاپىقىدىن قار ياغىدىغان خۇي ـ پەيلى، تىكلىشىپ كەتكەن قاشلىرى، تۇرمەل بولۇپ كەتكەن بۇلجۇڭ گۆشلىرى، قاۋاننىڭكىدەك ھېڭگاڭ چىشلىرى، ياۋايى ھايۋانىدەك ھۆركىرەشلىرىگە تايىنىپ، قولىنى شۇنداقلا بىر كۆتۈرۈپ ياكى شۇنداقلا بىر ئالىيىپ، پۈتكۈل جامائەتنى تىرىپىرەن قىلىۋېتىدىغان ئەلپازدا ئىدى.

ئىككىيلەن بىر تار كوچىغا بۇرۇلدى. ئادەملەر ئۇلارنىڭ كەينىدىن مېڭىۋېرىشكە پېتىنالماي، كۆزلىرىنى پارقىراتقان ھالدا قاراپلا تۇردى. كۆزاسمىدونىڭ يىرتقۇچلاردەك خىرىس قىلىشلىرى ئالدىدا، ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا چېكىنمەكتىن باشقا ئامالى يوق ئىدى.

ـــ غەلىتە ئىش بولدى، ـــ دېدى گرىنگورى، ـــ لېكىن مەن كەچلىك تاماق ئۈچۈن نەگە بارسام بولا؟

4. كېچىدە ساھىبجامالنىڭ ئىزىغا چۈشۈپ تاپقان ئاۋارىچىلىك

گرىنگورى قارامىلىق بىلەن ئوغلاق يېتىلىۋالغان قىزنىڭ ئىزىغا چۈشۈپ بېقىش نىيىتىگە كەلدى ـ دە، كەينىدىن مېڭىپ قايچا ـ پىچاق كوچىسىغا كىردى.

«نېمىشقا ئىزىغا چۈشمىگۈدەكمەن؟» دېدى گرىنگورى ئۆزىگە ئۆزى.

گرىنگورى پارىژ كوچىلىرىدىكى كونكرېت ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش روھىنى قولدىن بەرمىگەن پەيلاسوپ بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئادەمنىڭ تەسەۋۋۇرىنى تازا ئۇرغۇتىدىغان ئىش چىرايلىق بىر قىزغا ئەگىشىپ مېڭىش شۇنداقلا بۇ قىزنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى بىلمەي تۇرۇپمۇ مېڭىۋېرىش ئىكەنلىكىنى چۈشەۋر ھېس قىلغانىدى. مۇنداق ئەھۋالدا، ئۇ ئەركىن ئىرادىسىدىن ئۆز ئىختىيارى بىلەن ۋاز كېچىلەمەيتتى، باشقا بىرىنىڭ ھەرىكىتىگە ئۆز رازىلىقى بىلەن بويسۇنالايتتى، ئۇ ئادەمىمۇ نېمە ئىش يۈز بېرىۋاتقانلىقىنى قىلچە تۇيمايتتى. گرىنگورى قۇللۇق بىلەن ئەركىنلىك، ئۆزىگە ئۆزى ئىگە بولىدىغان مۇستەقىللىق بىلەن قارىغۇلارچە ئىتائەت قىلىش ئارىسىدىكى مۇشۇ خىل سۈس ھالەتنى ياقتۇراتتى. يەنە كېلىپ ئۇنىڭ كاللىسىدىكى مۇرەسسە ـ مادارا خېلىلا مۇرەككەپ بولغاچقا، ئاخىرقى چېكىگە يېتىپ قالغان ھەرقانداق ئىش ئالدىدا تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاشنى خالايتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلاردىكى تۇرلۇك ـ تۇمەن ئادەت ئارىسىدا ئارىسالدى بولۇپ

ياشاشمۇ بەربىر ئىدى، چۈنكى بۇ ئىككى تەرەپ ئاخىرقى ھېسابتا بىر ـ بىرىنى يوققا چىقىرالايتتى. ئۇ ئۆزىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىگە ئوخشىتىشقا ئامراق ئىدى. ئىككى پارچە ماگنىت تاش بۇ قەبرىنى قارىمۇقارشى ئىككى تەرەپكە تارتىپ تۇرغاچقا، ئۇ ئەبەدىلئەبەد گۈمبەز بىلەن يەر يۈزى، چوققا بىلەن ئويمان، ئەرشئەلا بىلەن زېمىن ئارىسىدا مۇئەللەق تۇرالايتتى.

ئەگەر گىرىنگورى بىزنىڭ مۇشۇ دەۋردە ياشىغان بولسا، ئۇ چوقۇم قەدىمىيلىك بىلەن رومانتىكىلىق ئارىسىدا بىر تەرەپكە قىڭغىيىپ كەتمەي، مۇرەسسە ـ مادارا يولىدا چىڭ تۇرغان بولاتتى !

ئەپسۇس، ئۇ بۈگۈنگىچە ئۆمۈر كۆرەلمىدى، ئۇ ئۇچ يۈز ياشقا كىرەلەيدىغان ئىپتىدائىي ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۆلۈمى تۈپەيلى قۇرۇق قالغان بۇ بوشلۇقنى ھېچكىم تولدۇرالمايتتى. بۇ ئەھۋالنى بۈگۈنكى كىشىلەر چۈشىنىپ ھېس قىلالايتتى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە، گىرىنگورى ئۆزىنىڭ بۇ كېچىدە نەگە بېرىپ پاناھلانسا بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. شۇڭا، تۈن قاراڭغۇدا كېتىپ بارغان بىر يولۇچىنىڭ ئىزىغا چۈشۈش، بولۇپمۇ چىرايلىق بىر قىزنىڭ كەينىدىن مېڭىش ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىش ئىدى.

مۇشۇلارغا كۆرە، ئۇ خېلى جىق ئىشلارنى ئويلاپ قىزنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. ساھىبجامال قىز شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئۆيىگە قايتىشقا ئالدىراۋاتقانلىقىنى، شۇ كۈنى ئادەتتىكىدەك تىجارەت قىلىشقا ئىجازەت ئالغان مەيخانىلارنىڭمۇ تاقىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قەدىمىنى تېزلەتتى. ئادەمنىڭ مەستلىكى كېلىدىغان ھېلىقى ئوغلاقمۇ ئىلاجسىز يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى.

«نېمىلا بولسۇن، ئۇنىڭ تۇرىدىغان جايى باردۇ، ــ دەپ خىيالغا چۆمدى گرىنگورى، ــ بۇخېمىيەلىك ئايالىلار ئاق كۆڭۈل، كىم بىلىدۇ؟ ...»

بۇ جۈملىدىكى كۆپ چېكىتلەرنىڭ ئىچىگە دەۋېتەي دەپمۇ دېگىلى بولمايدىغان گادىرماچ ئوي ـ پىكىرلەر يوشۇرۇنغانىدەك ئىدى.

لېكىن، ئۇ تاقىلىش ئالدىدا تۇرغان ئەڭ ئاخىرقى دۇكانىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈۋاتقاندا، دۇكاندارلارنىڭ ئۆزئارا دېيىشىۋاتقان ئۇششاق ـ چۈششەك گەپلىرى ئۇنىڭ ھېلىقى كۈلكىلىك خىيالىنى بۆلۈۋەتتى.

ئىككى بوۋاينىڭ ئۆزئارا سالاملىشىپ دېيىشكەن گەپلىرى ئاڭلاندى.

ــ تىباۋۇت فېرىنكلى خوجايىن، ھاۋانىڭ ئىنتايىن سوغۇقلۇقىنى بىلدىڭىزغۇ دەيمەن؟ (گرىنگورى قىش پەسلى يېتىپ كېلىشى بىلەنلا بۇنى ھەممەيلەندىن بەكرەك ھېس قىلغانىدى).

ــ ھە، شۇنداق ! بونىفاس دىسوم خوجايىن ! بۇ يىلمۇ ئۇچ يىل ئىلگىرىكى 80 ـ يىلى ① دەك بىر باغلام ئوتۇننى سەككىز سوغا ئالارمىز؟

ــ ھەي، ئۇ قانچىلىك ئىش ئىدى، تىباۋۇت خوجايىن ! ئالاھازەل 1407 ـ يىلى سېينت مارتىن بايرىمىدىن مۇقەددەس شام بايرىمىغىچە بولغان ئارىلىقتا ھەممە يەر ئاق قار، كۆك مۇز بولۇپ كەتكەنىدى دەڭە ! سوغۇق شۇنداق قاتتىق بولغانىدىكى، سوت مەھكىمىسىنىڭ پۈتۈكچىلىرى ئۈچ ھەرپنى يېزىپ بولغۇچە قەلەمنىڭ ئۇچىدا مۇز توڭلاپ قېلىپ، سوت خاتىرىسىنى ئۆزۈلدۈرمەي يېزىشقا مۇمكىن بولمىغانىدى !

سەل نېرىدا، بىرنەچچە قوشنا ئۆيلۈك ئايالنىڭ قولىغا شام

① بۇ يەردە 1480 ـ يىلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېلىپ دېرىزىنىڭ ئالدىدا تۇرغانلىقى كۆرۈندى. سوغۇق تۇماندىن بولسا كېرەك، شامنىڭ كۆيۈۋاتقان يېپىدىن چاراسلاپ ئاۋاز چىقاتتى.

— ئېرىكىز هېلىقى بولمىغۇر ئىشنى سىزگە دەپ بەرگەندۇر — هە، بۇدراكۇي خانىم؟

— دېمىدى، سىز قايسى ئىشنى دېمەكچى، تورکۆزانت خانىم؟

— چاتېلىپ سوتخانىسىدىكى هۆكۈمەت گۇۋاهلىقىنى بېجىرىدىغان گىللىس گودىنىڭ ئېتىنى فلاندېرلىق ئەلچىلەر بىلەن ئۇلارنىڭ مۇلازىملىرى ئۇركۈتۈۋېتىپتۇ. نەتىجىدە ئۇ ئات سېلىشتۇرۇن موناستىردىكى فىلىپ ئاۋرىلوتنى تېپىپ يىقىتىۋېتىپتۇ!

— راست دەۋاتامسىز؟

— راست!

— هېلىمۇ ياخشى، شەهەرلىكلەرنىڭ ئېتى بولغاچقا، ئۇنچە قاتتىق تەپمەپتۇ، ئەگەر رېتسارلارنىڭ ئېتى بولغان بولسا ئىشنىڭ يوغىنى چىقار ئىكەن!

گەپنىڭ تۈگىشى بىلەن تەڭ دېرىزىمۇ يېپىلدى. لېكىن، گرىنگورىنىڭ خىيالى يەنە بىر قېتىم ئۇزۇلدى.

لېكىن، گرىنگورى يەنىلا تەلەيلىك ئىدى. ئۇ ئالدىدا كېتىپ بارغان بۇخېمىيەلىك قىز بىلەن گالىغا قاراپ، ئۇزۇلۇپ كەتكەن خىيالىنى بىردەمدىلا ئۇلاپ ئۇلگۈردى. ئۇ ئىككىيلەن راستىنىلا ئىنتايىن كېلىشكەن، نازۇك، جەلپكار يارانتۇچىلاردىن ئىدى! گرىنگورى ئۇلارنىڭ ئىنچىكە پۇتلىرىنى، نازاكەتلىك قىياپىتىنى قانغۇدەك تاماشا قىلدى. هەتتا ئۇ ئىككىيلەن گرىنگورىنىڭ كۆزىگە بىر گەۋدە بولۇپمۇ كۆرۈندى. ئەقىل — پاراسەت ۋە دوستلۇق جەهەتتىن ئېيتقاندا، هەر ئىككىسى بويىغا يەتكەن قىزنىڭ ئۆزىلا ئىدى. زىلۋالىق، شوخلۇق، قەدەملىرىنىڭ چەبدەسلىكى جەهەتتىنمۇ ئۇلارنى ئوخشاشلا ئۆچكە دېيىشكە بولاتتى.

كوچا ئاسمىنى بارغانسېرى قارامۇغۇلاشقىلى تۇردى، پىيادە

كېتىپ بارغانلارمۇ بارغانسېرى ئازايدى، كىچىلىك يۇرۇشنى مەنئى قىلىش قوڭغۇرىقى چىلىنىغانغىمۇ خېلى ۋاقىت بولۇپ قالغاندى. ئاندا ـ ساندا يالغۇز كېتىپ بارغانلار ئۇچرايتتى، بەزىدە بىرەر دېرىزىدىن غۇۋا چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپ قالاتتى. گرىنگورى بۇخىمىيەلىك قىزىنىڭ ئارقىسىدىن تاپ باستۇرۇپ مېڭىپ «مەسۇملار قەبرىستانلىقى»[1] غىچە كەلدى. بۇ ئەتراپ تار يول، خالتا كوچا، ئاچا يول بىلەن تولۇپ كەتكەن بولۇپ، خۇددى مۇشۇك تارتىپ بۇزۇۋەتكەن يىپتەك مۇرەككەپ، چىگىچ بىر جاي ئىدى.

ــ بۇ كوچىلار نېمانچە قالايمىقان ! ــ دېدى گرىنگورى. ئۇ ئەگرى ـ توقاي چىغىر يولدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا چۆرگىلەپ ئايلىنىپ قالغىلى تاس ـ تاس قالدى. لېكىن، هېلىقى چىرايلىق قىز خۇددى ئۆزىگە تونۇش يولدا كېتىپ بارغانىدەك، قەدەملىرى شۇنچىكى يەڭگىل ئىدى. ناۋادا گرىنگورى كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن قايرىلىدىغان جايدا كۆكتات بازىرىدىكى سەككىز بۇرجەكلىك جازا سوپىسىنى كۆرۈپ قالمىغان بولسا، ئۆزىنىڭ زادى نەدە ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمىغان بولاتتى. جازا سۇپىسىنىڭ چىش شەكىللىك چوقىسىدىكى قارا سايە ۋېردىلىت كوچىسىدىكى دېرىزىدىن چۈشۈۋاتقان چىراغ يورۇقىدا كۆزگە ئېنىق تاشلىنىپ تۇراتتى.

ساھىبجامال قىزىنىڭ گرىنگورىغا دىققەت قىلغىنىغا خېلى ۋاقىت بولغانىدى. ئۇ بىرنەچچە قېتىم كەينىگە قايرىلىپ، گرىنگورىغا ئەنسىزلىك بىلەن قاراپ قويدى. ھەتتا كېتىپ بارغان يولدىن چىپىدە توختاپ، بولكا ساتىدىغان ئۆينىڭ يېرىم ئوچۇق دېرىزىسىدىن چۈشۈۋاتقان سۇس چىراغ يورۇقىدىن پايدىلىنىپ گرىنگورىغا بېشىدىن ـ ئايىغىچە سەپ سالدى.

---

① مەسۇملار قەبرىستانلىقى ــ پارىژدىكى جامائەت قەبرىستانلىقىنى كۆزدە تۇتىدۇ. 1186 ـ يىلىدىن 1786 ـ يىلىغا قەدەر بۇ يەر جەسەت دۆۋىلەيدىغان جاي بولغانىدى.

گرىنگورىمۇ ئۇنىڭ كۆندۈزدە كۆرگەن چاغدىكىگە ئوخشاش ئاغزىنى ئۆمەللەپ قويۇپ كېتىۋەرگەنلىكىنى كۆرۈپ تۇردى.

قىزنىڭ ئاغزىنى ئۆمەللىشى گرىنگورىنى يەنە بىر قېتىم تۇڭى يوق خىيال دەريالىرىغا تاشلىدى. ئۇنىڭ ئاغزىنى مۇنداق كېلىشتۇرۇپ ئۆمەللىشىدە چوقۇم مەسخىرە ۋە زاكىلىق قىلىش ئالامەتلىرى بار ئىدى. گرىنگورى بېشىنى تۆۋەن قىلدى، قەدەملىرىنى ئاستىلاتتى، ئايىغى ئاستىدىكى شېغىل تاشنى ساناۋاتقاندەك بولۇۋېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن بولغان ئارىلىقىنى ئۇزارتىشقا تىرىشتى. بۇخېمىيەلىك قىز يەنە بىر دوقمۇشتىن قايرىلىپ، گرىنگورىنىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى، ئارقىدىنلا ئۇنىڭ قاتتىق چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

گرىنگورى ئالدى تەرەپكە ئۇچقاندەك يۈگۈردى.

كوچىنىڭ ئىچى گۆردەك قاراڭغۇ ئىدى. لېكىن، كوچىنىڭ بۇرجىكىدىكى بۇۋى مەريەم ھەيكىلىنىڭ رېشاتكىسىدا كۆيۈۋاتقان شام بار ئىدى. گرىنگورى ئاجىز شام يورۇقىدا بۇخېمىيەلىك قىزنىڭ ئىككى ئەر كىشىنىڭ قۇچىقىدا تېپىرلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇلار قىزنىڭ ئاغزىنى ئەتمەكچى، ئۇنىنى ئۆچۈرمەكچى بولاتتى. قورقۇپ كەتكەن ئوغلاق بېشىنى ئەگكەن ھالدا ئېچىنىشلىق مەرەيتتى.

ـــ كېچىلىك چارلىغۇچىلار، تېز كېلىپ ئادەم قۇتقۇزۇڭلار ! ـــ دەپ توۋلىدى گرىنگورى ۋە باتۇرلۇق بىلەن ئالدىغا ئېتىلدى. ئىككى ئەرنىڭ ئىچىدىكى بىرى شارتتىدە قايرىلىپ گرىنگورىغا تىكىلدى، ئۇ كۆزاسمىدو ئىدى.

گرىنگورى قاچمىدى، لېكىن ئالدىغمۇ ماڭمىدى.

كۆزاسمىدو ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ، بىرلا ئىتتەردى ـ دە، گرىنگورىنى نەچچە قەدەم نېرىدىكى ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەرگە ئېتىۋەتتى، ئاندىن بۇخېمىيەلىك قىزنىڭ بىلىدىن كاپىلا ئېلىپ، خودىدى بىر تال لۆڭگىنى مۇرىسىگە ئارتقاندەكلا قىلدى ـ دە، ئۇنى كۆتۈرگەن پېتى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تېزلىك بىلەن

غايىب بولدى. شېرىكى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ كەتتى. ئىگىسىدىن ئايرىلغان ئوغلاقمۇ ئېچىنىشلىق مەرىگەن هالدا ئۇلارنى قوغلاپ ماڭدى. شۇم پېشانە بۇخېمىيەلىك قىزنىڭ «قۇتۇلدۇرۇڭلار ! قۇتۇلدۇرۇڭلار !» دېگەن ئاۋازى ئەتراپنى بىر ئالدى.

ـــ توختا ئەبلەخ ! ئادەمنى قويۇۋەت ! ـــ ياندىكى تۆت كوچا ئاغزىدىن تۇيۇقسىزلا گۈلدۈرمامدەك دەھشەتلىك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. ئاۋاز بىلەن تەڭلا ئارغىماق ئاتقا مىنگەن بىرەيلەن سۈرلۈك ۋە هەيۋەتلىك ئەلپازدا قاراڭغۇلۇق قوينىدىن چىقىپ كەلدى.

بۇ كىشى پادىشاهنىڭ ئوردىسىدىكى گۈزاردىيە كاپىتانى بولۇپ، باشتىن ـ ئاياغقىچە تولۇق قوراللانغان، قولىدا قىلىچ بار ئىدى.

ئۇ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالغان كۆزاسمىدونىڭ قۇچىقىدىن هوشىنى يوقاتقان بۇخېمىيەلىك قىزنى شارتتىدە تارتىپ چىقاردى ـ دە، ئېگەرنىڭ ئالدىغا توغرىسىچە ياتقۇزدى. بەتبەشىرە دۇمچەك خۇددى قورقۇنچلۇق چۈشتىن ئېسىگە كەلگەندەك بولۇپ، گۈزاردىيە كاپىتانغا شىددەت بىلەن ئېتىلدى ۋە قولىدىن چىقىپ كەتكەن ئولجىنى ئۇنىڭدىن قايتۇرۇۋالماقچى بولدى. شۇ ئەسنادا گۈزاردىيە كاپىتانىدىن ئايرىلماي كېلىۋاتقان ئون نەچچە ئادەم قوللىرىغا قىلىچ ۋە ئوقيا تۇتقان هالدا پەيدا بولۇپ قالدى. پادىشاه ئوردىسىدىكى گۈزاردىيەنىڭ بىر تارمىقى بولغان بۇ ئەترەت پارىژ گۇبېرناتورى روبېرت دېستوتۈبلىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن كېچىلىك چارلاشقا چىققانىدى.

گۈزاردىيەدىكىلەر كۆزاسمىدونى قورشاۋغا ئېلىپ تۇتقاندىن كېيىن، ئارغامچا بىلەن چەمبەرچاس باغلىدى. كۆزاسمىدو بار ئاۋازى بىلەن هۆركىرىدى، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ قارشىلىق كۆرسەتتى، ئاغزىدىن كۆپۈك ياندى. ئەگەر بۇ ئىش كۈندۈزدە يۈز بەرگەن بولسا، كېچىلىك چارلاش ئەترىتىدىكىلەر كۆزاسمىدونىڭ

ئاچچىقتىن تېخىمۇ سەتلىشىپ كەتكەن چىرايىنى كۆرۈپلا بەدەر تىكىۋەتكەن بولاتتى. لېكىن، ھازىر ھېچ نەرسىنى پەرق ئەتكىلى بولمىغۇدەك قاراڭغۇ ئىدى. گىۋاردىيەدىكىلەر ئۇنىڭ ھەددىدىن زىيادە سەت چىرايىنى كۆرەلمەيتتى.

كۇاسمىدونىڭ شېرىكى پاتىپاراقچىلىقتىن پايدىلىنىپ غىپپىدە قېچىپ كەتكەنىدى.

بۇخېمىيەلىك قىز ئېگەرگە چاپلىشىپ تۇرۇپ ئۆزىنى رۇسلىدى، ئىككى قولىنى گىۋاردىيە كاپىتانىنىڭ مۇرىسىگە ئاستا تەگكۈزۈپ، كۆزىنى ئۇزمەي بىرھازا قارىدى. كاپىتانىنىڭ مەردانە تەق ـ تۇرقى، ئۆزىگە قىزغىنلىق بىلەن يارەم قولىنى سۇنغانلىقى بۇخېمىيەلىك قىزنى تەسىرلەندۈردى. ئارىدىكى جىمجىتلىقنى ئالدى بىلەن قىز بۇزدى. ئۇ تېخىمۇ مۇلايىم، تاتلىق بىر ئاۋاز بىلەن:

ـــ ئوفىتسېر جانابلىرى، ئىسىم ـ فامىلىڭىزنى سورىسام بولامدۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ گىۋاردىيە باشلىقى كاپىتان فوبۇس شاتوپىر ! ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئوفىتسېر يىگىت قەددىنى تىك تۇتۇپ، ـــ خىزمىتىڭىزگە تەييارمەن، چىرايلىق قىز !

ـــ رەھمەت سىزگە !

ساھىبجامال گىۋاردىيە كاپىتانى مەمنۇنىيەت بىلەن بۇرۇتىنى سىلىغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئاتنىڭ ئۈستىدىن سىيرىلىپ چۈشتى ـ دە، كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قارىسىنىمۇ كۆرسەتمىدى. چاقماقمۇ ئۇنىڭدەك تېز سۈرئەت بىلەن يوقالمىغان بولاتتى.

ـــ تەڭرى گۇۋاھ بولسۇن، ـــ دېدى گىۋاردىيە كاپىتانى كۇاسمىدونى باغلىغان تاسمىنى تېخىمۇ چىڭىتىشقا بۇيرۇق قىلىپ، ـــ بۇ قىزنى ئۆز ھىمايەمگە ئالغىنىم ئالغان !

ـــ كاپىتان ! ـــ دېدى بىر چەۋەنداز، ـــ نېمە قىلاي دەيسىز؟ بۇلبۇل ئۇچۇپ كەتكەن بىلەن، شەپەرەڭ يەنىلا بار.

5. «ئاۋارىچىلىك ...»نىڭ داۋامى

كوچا بۇرجىكىدىكى بۇۋى مەرىيەم ھەيكىلىنىڭ ئالدىغىلا يىقىلىپ ھوشىدىن كەتكەن گىرىنگورى ئاستا ـ ئاستا ئېسىگە كەلدى. دەسلىپىدە ئۆزىنى تاتلىق بىر چۈشنىڭ قوينىدا لەيلەپ يۈرگەندەك ھېس قىلدى، بۇ خىلمۇخىل خىيالىي تۈيغۇ، پەرىشتە سۈپەت بۇخېمىيەلىك قىز ۋە ئويناقلاپ تۇرىدىغان ئوغلاق بىلەن كۆاسمىدونىڭ گۈرزىدەك ئېغىر مۇشتى بىرلىشىپ كەتكەن جايدەك بىلىندى. لېكىن، تاتلىق چۈش ئۇزاققا سوزۇلمىسا كېرەك، گىرىنگورى ياپىلاق تاشتىن سۆڭەكنى سىرقىرىتىدىغان سوغۇقنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى سەزدى ـ دە، بىراقلا سەگەكلەشتى. «مۇزنىڭ ئۆزىلىغۇ بۇ !» دېدى گىرىنگورى ۋە شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ يول ياقىسىدىكى يەر ئاستى ئېرىققا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. ئۇنىڭ ئورنىدىن تۇرغۇسى كەلدى، لېكىن بېشى قاتتىق قېيىپ بولالماي قالدى. ئۇنىڭدا مىدىرلىغۇدەكمۇ مادار بولمىغاچقا، يېتىۋەرمەكتىن بۆلەك ئامال تاپالمىدى. بۇرنىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ، يەر ئاستى ئېرىقتىن چىقىۋاتقان سېسىق پۇراققا چىداشقا مەجبۇر بولدى.

«پارتىزىنىڭ پاتقاقلىرى !» دېگەن ئوي گىرىنگورىنىڭ كۆڭلىدىن كەچتى. لېكىن، پاتقاق بىلەن تىنىپ كەتكەن بۇ يەر ئاستى ئېرىقنىڭ ئۆزى دەم ئالىدىغان بىردىنبىر قونالغۇ ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەن گىرىنگورى بۇ پاتقاقنى ئەلۋەتتە ھېچ نەرسە قىلالمايتتى. پارتىزىنىڭ پاتقاقلىرىنىڭ مۇنداق سېسىق، مۇنداق بەتبۇي بولۇشىدا ئۇنىڭدا چوقۇم ئۇچۇشچان نىتراتلارنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئىدى. ھېچبولمىغاندا نىكولا فىلامېل بىلەن كىمىياگەرلەر مۇشۇنداق قارايتتى ...

«كىمىياگەر» دېگەن سۆز بىلەن تەڭلا گىرىنگورىنىڭ يادىغا

يارده‌مچى ئېپېسكوپ كلاۋدې فروللو كه‌لدى. ئۇ بايىلا سادىر بولغان زوراۋانلىقنى ئېسىگه ئالدى. بۇخېمىيه‌لىك ساھىبجامال قىز ئىككى ئەرنىڭ قۇچىقىدا تېپىرلاۋاتقاندا، كۆزاسمىدونىڭ قىلمىشىغا ھەمده‌م بولغان يه‌نه بىر ئادەم بار ئىدى ئەمەسمۇ؟ گرىنگورىنىڭ كۆز ئالدىدىن يارده‌مچى ئېپېسكوپنىڭ قاپقىدىن قار ياغىدىغان ته‌كه‌ببۇر چىرايى غىل ـ پال ئۆتۈپ كه‌تكه‌نده‌ك بولدى. «غه‌لىته ئىشقۇ بۇ !» ده‌پ ئويلىدى گرىنگورى. ئۇ مۇشۇ ده‌لىل ـ ئىسپاتنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ پەرىزىدىكى «غايىبانه مه‌نزىره»نى بارلىققا كه‌لتۈرۈشكه ئۇرۇندى. ھالبۇكى بۇ شۇ ئەسنادا ئۇ بىرلا سىلكىنىپ رېئاللىققا قايتتى ۋه چىداپ تۇرالماي ۋارقىراپ تاشلىدى.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي ! چوكا مۇز بولۇپ كېتەمدىمەن، نېمه !

يەر ئاستى ئېرىقىنىڭ ئىچىده تۇرىۋېرىشكه بولمايدىغانده‌ك قىلاتتى. چېپىلداپ ئېقىۋاتقان سۇ تامچىلىرى گرىنگورىنىڭ بەدىنىدىكى ھارارەتنى بىر ـ بىرلەپ ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. بەدىنىنىڭ تېمپېراتۇرىسى بېرىپ ـ بېرىپ يەر ئاستى ئېرىقىدىكى سۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالدى.

بۇ ئازابنىڭ ئاخىرى چىقماي تۇرۇپلا يەنه بىر ئازاب يوپۇرۇلۇپ كه‌لدى.

بۇ ئازابنى ئېلىپ كه‌لگه‌نلەر پارتىزىنىڭ كوچىلىرىدا كۇنبويى يالاڭ ئاياغ لاغايلاپ يۈرۈپ تېجىمه‌للىك بىلەن كۇن ئۆتكۈزىدىغان، ئىگه ـ چاقسىز بولغانلىقى تۈپەيلى ياۋايىلىشىپ كه‌تكه‌ن سەرگەردان شۇمتەكلەر ئىدى. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بالىلار بىز كىچىك چاغدا، مەكتەپتىن يانغىنىمىزنى كۆرۈپ قالسىلا بىزنى تاش ئېتىپ بوزەك قىلاتتى. ئەمدىلىكته بۇ بىر ئوچۇم چاتاقچى بالىلار قاقاقلاپ كۈلۈپ، قالايمىقان توۋلاپ، گرىنگورى ياتقان كوچىنىڭ ئاغزىغا يۈگۈرۈپ كه‌لدى. ئەتراپتىكى پۇقرالارنىڭ ئۇيقۇسىغا دەخلى بولار دېگه‌ننى ئويلاپمۇ قويمىدى.

ئۇلار نېمە ئۈچۈندۇر يوغان بىر تاغارنى سۆرىۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ يول ماڭغانىدىكى پالاق - پۇلۇق قەدەم ئاۋازىنىڭ ئۆزىلا ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئۇيقۇسىنى هارام قىلاتتى. يېرىم جان بولۇپ قالغان گرىنگورى بىلىنەر - بىلىنمەس مىدىرلىدى.

— هىنىكون داندش ! ژان پىنسبورد ! — دەپ ۋارقىراشتى بالىلار، — دوقمۇشتىكى تۆمۈرچى ئىسداش موبۇن هېلىلا ئالەمدىن ئۆتتى. بىز بېرىپ بۇ قېرىنىڭ پاخال بورىسىنى ئېلىپ كېلەيلى - دە، گۇلخان ياقايلى، بۇ فلاندېرلىق ئەلچىلەرنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى قارشى ئېلىش مۇراسىمى بولسۇن !

ئۇلار تاشلىغان پاخال بورا دەل گرىنگورىنىڭ ئۇستىگە چۈشتى. بالىلار ئولاش - چولاش بولۇپ گرىنگورىنىڭ يېنىغىلا كەلدى. لېكىن، ئۇلار بۇ يەردە بىر ئادەمنىڭ مىدىر - سىدىر قىلماي ياتقانلىقىغا دىققەت قىلمىدى. بىرى دەرهال بىر تۇتام پاخالنى ئېلىپ، بۈۋى مەريەم هەيكىلىنىڭ ئالدىدىكى شامدىن ئوت تۇتاشتۇرۇپ كەلمەكچى بولدى.

«نەس باستىغۇ مېنى ! — دەپ غوتۇلدىدى گرىنگورى، — ئەمدى ئىسسىپ بىر يەرگە بارامدىمەن - نېمە؟»

ئەھۋال ناهايىتى خەتەرلىك ئىدى. ئوت بىلەن سۇدىن كېلىدىغان قوش زەربە ئۇنى تۇگەشتۇرمەي قويمايتتى. گرىنگورى ئېمىمەن دەپ ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى چىشلىگەن چاغدىكىدەك زورۇقۇپ باقتى، يەنە خۇددى يالغان پۇل ياسىغانلىقى ئۈچۈن قاينىاۋاتقان ياغقا تاشلىنىش ئالدىدىكى جىنايەتچىدەك قېچىپ كېتىشكە تەييارلاندى. شۇ دەقىقىدە ئۇ پۈرژىنىدەك بىرلا قاڭقىپ ئۆرە بولدى. ئۇستىدىكى بورىنى بىر يانغا چۆرۈۋەتتى، ئاندىن ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى.

— ئېھ، بۈۋى مەريەم ! — دەپ چۇرقىراشتى بالىلار، — تۆمۈرچى خوجايىن تىرىلىپ قالدى !

بالىلار قىيا - چىيا بىلەن قاچقىلى تۇردى. ئۇلار قورقۇپ كەتكەنىدى.

نەتىجىدە ھېلىقى پاخال بورا مۇشۇ قېتىملىق جەڭنىڭ خوجايىنى بولۇپ قالدى. دىنىي سوتچى بىللىفورت پوپ بىلەن كوررۇزىت مۇشۇ رايوندىكى پوپنىڭ ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندىلا ھېلىقى پاخال بورىنى داغدۇغا ئىچىدە تېپىپ كەلگەنلىكىنى ۋە ئۇنى ساينت ئوپپۇرتىن چېركاۋىدىكى ساقلاش ئۆيىگە قويۇپ قويغانلىقىنى جەزملەشتۈردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تاكى 1789 ـ يىلىغا قەدەر، شۇ چېركاۋىدىكى مۇقەددەس بۇيۇملارنى ساقلاشقا مەسئۇل بولغۇچىلار ئاشۇ پاخال بورىنى كۆز ـ كۆز قىلىپ جىق پۇل تاپتى. ئادەملەر ماۋكونسىل كوچىسىدىكى بۇۋى مەريەم 1482 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 7 ـ كۈنىگە ئۆتىدىغان بۇ خاسىيەتلىك كېچىدە پانىي دۇنياغا روھىنى كۆرسىتىپ تۆمۈرچىنىڭ ئەرۋاھىنى قوغلىۋەتكەن، بۇنىڭ سەۋەبى ھېلىلا ئۆلگەن تۆمۈرچى ئۆزىنىڭ ئەرۋاھىنى بورىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ، داۋاملىق بىمەنە چاقچاق قىلماقچى بولغان، دەپ ئۇزاققىچە سۆزلەپ يۈرۈشتى.

6. چېقىلغان ئىدىش

گرىنگورى ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ بىرھازا يۈگۈردى، لېكىن قېچىپ نەگە كېلىپ قالغانلىقىنى بىلەلمىدى. بىرنەچچە قېتىم يەر ئاستى ئېرىقىغا يىقىلىپ چۈشتى، كوچىنىڭ ئەگىلىدىغان يېرىدىكى بۇرجەككە بېشى تېگىپ كەتتى. كوچا يولىدىن، خالتا كوچىدىن، ئاچال ئېغىزىدىن بىرنەچچە قېتىم ئۆتتى. كۆكتات بازىرىدىكى ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان ئەگرى ـ بۈگرى كونا يولنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ھاياتلىقى ئۈستىدە باش قاتۇردى. ئېسەنگىرەش ئىچىدە تۇرۇپمۇ «يول ۋە يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك» دەپ قالتىس جايىدا ئېيتىلغان بۇ لاتىنچە سۆزنىڭ ئىچكى مەنىسى ھەقىدە ئويلاندى، شائىر گرىنگورى

چىپىمده توختاپ قالدى. باشتا ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ قېلىۋاتقاندەك بولدى. ئارقىدىنلا گاڭگىراپ قالدى. قولىنى پېشانىسىغا قويۇپ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ كەتتى. «گرىنگورى ئەپەندى، راستتىنلا قاپاقباش ئىكەنسەن، ــ دېدى ئۇ، ــ سەن ھېلىقى چاتاقچى بالىلاردىن قورقۇپ قاچقىنىڭ بىلەن، ئۇلار سەندىن قورقۇپ جان ـ ئىمانى چىقىپ كەتتى. ساڭا شۇنى دەپ قويايي، سەن شىمال تەرەپكە قاراپ قاچقاندا، ئۇلار ساندالىرىنى سۆرىگەن پېتى جەنۇبقا قاچقاندى. بۇ يەردە پەقەت ئىككىلا ئېھتىماللىق بار: بىر بولسا بالىلار قاچقان چاغدا ئالاقزادە بولۇپ كېتىپ، كارىۋىتىڭغا ماتراس ئورنىدا ئىشلەتسەڭ بولىدىغان پاخال بورىنى ئېلىپ كېتىشنى ئۇنتۇپ قالدى. ئۇ بۇڭى مەريەم سېنىڭ مراكىل تىياتىرىنى مۇڭەپپەقىيەتلىك يېزىپ چىققانلىقىڭ ئۈچۈن ئىنئام قىلىپ بەرگەن نەرسە ئىدى؛ بىر بولسا بالىلار قېچىپ كەتمەي، بورىغا ئوت يېقىپ يانغىن پەيدا قىلدى. ئوتقا ئۆزۈڭنى قاقلاپ ئىسسىنىۋېلىشىڭ، ھۆل بولغان كىيىملىرىڭنى قۇرۇتۇۋېلىشىڭ مۇمكىن ئىدى. مەيلى كارىۋات بولسۇن، مەيلى ئوت بولسۇن، ھەممىسى تەڭرى ساڭا ئاتا قىلغان سوۋغات بولالايتتى. ماۋكونسىل كوچىسىدىكى مېھرىبان بۇڭى مەريەمنىڭ مۇشۇ سەۋەبلەرگە كۆرە ئىسىداش موبوننى ئۇ دۇنياغا ماڭدۇرۇۋەتكەنلىكى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى. سەن بىغەرەزلىك قىلىپ خۇددى پىكاردلىقلار فىرانسۇزلاردىن خۇدۇكسىرىگەندەك ئۆلەر ـ تىرىلىشىڭگە باقماي بەدەر تىكىۋەتتىڭ، بۇرۇن ئىنتىزار بولۇپ ئىزدىگەن نەرسىنى قاراپ تۇرۇپلا تاشلىۋەتتىڭ. سەن راستتىنلا ئۆتۈپ كەتكەن كالۋا !»

ئۇ قايرىلىپلا كەينىگە ياندى، بىر ياقتىن قايسى تەرەپكە مېڭىۋاتقانلىقىنى پەملىدى، يەنە بىر ياقتىن ئىككى قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ ئەتراپىغا قۇلاق سالدى. تۇمشۇقىنى سوزۇپ پۇراپ باقتى. ئۆزىگە بەخت ـ سائادەت ئېلىپ كېلىدىغان ھېلىقى بورىنى تېپىش ئۈچۈن قىلمىغان چارىسى قالمىدى. لېكىن،

بۇلارنىڭ ھەممىسى بىھۇدە ئىش ئىدى. كۆز ئالدىدا قاتار مىنگىشىپ كەتكەن ئۆي، ئىتنىڭ چىشىدەك ئېگىز ـ پەس، چوڭ ـ كىچىك كوچىدىن بۆلەك ھېچ نەرسە يوق ئىدى. ئۇ راستتىنلا بىرنەرسىگە پېتىپ قالغاندەك، يا ئالدىغا، يا كەينىگە ماڭالمىدى. بۇ تار كوچىلار تورنېل ① بىناسىدىكى سىرلىق ئوردىدىنمۇ مۇرەككەپ ئىدى. ئۇ سەۋر قاچىسى توشۇپ، ئۆزىنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى جاكارلاشقا مەجبۇر بولدى.

ــ لەنەتگەردى كوچىلار ! سەنلەرنى قارغىش تەگكۇر ئىبلىس قولىدىكى تۆمۇر ئارىنىڭ ئۆزىدەكلا ياساپتىكەنغۇ !

بۇ بىر ژاۋقىراش بىلەن ئۇنىڭدىكى جىددىيلىك پەسكويغا چۈشكەندەك بولدى. شۇ ئەسنادا ئۇچەيدەك ئۇزۇن بۇ كوچىنىڭ يەنە بىر بېشىدىن ئەتراپىنى قىزىللىق بىلەن پۈركىگەن ئوتنىڭ يورۇقى كۆرۈندى. گرېنگورىغا يېڭىباشتىن جان كىردى.

«تەڭرىگە تەشەككۇر ! يولنىڭ بويىدا كۆيۈۋاتقان مېنىڭ بورام بولمىسۇن يەنە ! ــ ئۇ ئۆزىنى كېچىدە يولدىن ئېزىپ قالغان ماتروسقا ئوخشىتىپ، تولىمۇ ئىخلاسمەن ئاۋازدا قوشۇپ قويدى، ــ بۇۋى مەرىيەمنىڭ ئىلاھىي نۇرىغا مىڭ قەتلە ھەشقاللا !»

ئۇ بۇۋى مەرىيەمگە يۈزلىنىپ دۇئا قىلدىمۇ ياكى ھېلىقى بورىغا يۈزلىنىپ دۇئا قىلدىمۇ، بۇنىسى بىزگە نامەلۇم. لېكىن، ئۇ قىڭغىر ـ قىيسىق، پاتقاق بىلەن تولۇپ كەتكەن، ئەگرى ـ بۇگرى ئۇزۇن كوچىدا ھېچقانچە ماڭار ـ ماڭمايلا غەلىتە بىر ئىشقا دۇچ كەلدى. قارىغاندا، بۇ ئۇزۇن كوچا ئىنىس ـ جىن ئاياغ باسمايدىغان كوچىلاردىن ئەمەستەك قىلاتتى. يول بويى ئېنىق سۇپەتلىگىلى، تۈزۈكرەك ئىلغا قىلغىلىمۇ بولمايدىغان ئاللىقانداق بىرنېمىلەر كوچىنىڭ بېشىدىكى ئوتنىڭ يورۇقىغا قاراپ مىدىرلاۋاتقاندەك ئىدى. بۇ نېمىلەر خۇددى يېرىم كېچىدە يۇمران ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئۇستىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، يىراقتىكى

① تورنېل ــ پارىژدىكى يەنە بىر پادىشاھلىق ئوردا.

پادىچى ياققان گۈلخان تەرەپكە ئېرىنچەكلىك بىلەن ئۆمىلەۋاتقان قوڭغۇزغا ئوخشايتتى.

ھەرقانداق نەرسىدىمۇ يانچۇقىدا تېمىنىڭ تايىنى يوق نامرات ئادەمدىكىدەك تەۋەككۈلچىلىككە باي روھ بولمايتتى. گىرىنگورى ھەدەپ مېڭىۋەردى ۋە ھايال ئۆتمەيلا ھۇرۇنلۇقىدىن ھەمىسىنىڭ كەينىدە قالغان ئۆلۈمتۇك قۇرتنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ يەنە ئازراق يېقىنلاپ، ئۇنىڭ پۈتى ناكار بىچارە بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدى. بۇ ئادەم ئىككى قولىلاپ يەرگە تايىنىپ، بىر ئۆرە، بىر پەس بولۇپ تاقلاپ مېڭىۋاتاتتى. شۇ تۇرقىدا ئۇ يارىدار بولۇپ، پەقەت ئالدى ئىككى پۈتىلا قالغان ئۆمۈچۈكنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشاپ قالغانىدى. گىرىنگورى بۇ ئادەم يۇزلۇك ئۆمۈچۈكنىڭ يېنىدىن ئۆتۈۋاتقاندا، ئادەم يۇزلۇك ئۆمۈچۈك لىككىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ قالدى.

ــ رەھىم قىلىپ، ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭلار ! بېگىم، ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭ ! ــ دېدى ئۇ تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئاۋاز بىلەن.

ــ يوقال كۆزۈمدىن ! سېنىڭ نېمە دەۋاتقىنىڭنى بىلىسەم، سەن بىللە ئىبلىسقا يەم بولغان بولاتتىم ! ــ دېدى گىرىنگورى قاينىاپ.

ئۇ قەدىمىنى توختاتماي مېڭىۋەردى.

ئۇ بىر توكۇر ئادەمنى قوغلاپ يەتتى ـ دە، ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ ئۇستىبېشىغا زەن سېلىپ قارىدى. شۇ چاغدىلا بۇ ئادەمنىڭ بىر پۈتى ئاقساق، بىر قولىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى بىلدى. قولىدىكى ھاسا بىلەن بىر پۈتىغا باغلانغان ياغاچ پۈت بۇ ئادەمنى تامچىلار ئىشلىتىدىغان تاختىپەرگە ئوخشىتىپ قويغانىدى. نەپىس كىلاسسىك ئوخشىتىشنى بەك بىلىدىغان گىرىنگورى ئۇنى ۋولكان ① نىڭ ئوچ پۈتلۈق ھەربىكەتچان جازىسىغا قىياس قىلىپ ئولگۈردى.

---

① ۋولكان ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئوت ئىلاھى شۇنداقلا مېتال تاۋلاش ئىلاھى، چىرايى ئىنتايىن سەت دەپ تەسۋىرلىنىدۇ.

توكۇر ئادەم يېقىن كېلىپ گرىنگورىغا سالام بەردى، ئاندىن ئۇنىڭ قۇلىقىغا:

ــ جاناب، بولكا ئالغۇدەك پۇل بەرگەن بولسىڭىز !ــ دەپ توۋلىدى.

ــ ئۇ ماڭا گەپ قىلىۋاتامدۇ ! نېمانداق چۈشەنگىلى بولمايدىغان تىل بولدى بۇ؟ ئەگەر ئۆزى چۈشەنگەن بولسا، چوقۇم مەندىن تەلەيلىك، ــ دېدى گرىنگورى.

ئۇشتۇمتۇتلا ئۇنىڭ خىيالىغا بىر ئىش كېلىپ، پېشانىسىغا پاققىدە بىرنى ئۇردى. «ئۇلاردىن سوراپ باقايچۇ، ــ دەپ ئويلىدى ئۇ، ــ ئۇلار بۇگۈن ئەتىگەندە دېيىشكەن ‹ئەسىرالدا› دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى نېمە بولغىيدى؟»

گرىنگورى تېزرەك مېڭىشقا تەمشەلدى، لېكىن قانداقتۇر بىر نەرسە يەنە بىر قېتىم يولىنى توسقاندەك بولدى. بۇ «سولتەك»، ئېنىقراقى بۇ «ئادەم» چاڭگا ساقال، چىرايى يەھۇدىيلارنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان پاكىنەك ئەما بولۇپ چىقتى.

ئۇ قولىدىكى تاياق بىلەن يەرگە توكۇلدىتىپ ئۇرۇپ، تىمسىقلىغان ھالدا قەدەم تاشلايتتى. ئالدىدا يول باشلاپ ماڭىدىغان بىر ئىت بار ئىدى. ئۇ ئادەم ۋېنگىرلاردىكى دىمىقدا سۆزلەيدىغان ئادەت بويىچە گرىنگورىغا ئىلتىجا قىلغىلى تۇردى:

ــ رەھىم قىلىپ ئاتىغىنىڭىزنى بەرگەن بولسىڭىز !

ــ ئەمدى قاملاشتى، ــ دېدى گرىنگورى، ــ نېمىلا بولسۇن، خىرىستىيانلارنىڭ تىلىدا سۆزلەيدىغاندىن بىرى چىقتىڭ! مەندە خەير ـ ساخاۋەت بېرىشكە ئامراق قىياپەت بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن، يېنىمدا يارماقنىڭ پۇچۇقمۇ يوق، بۇرادەر، ــ ئۇ مۇشۇ گەپنى دەۋېتىپ ئەما ئادەم تەرەپكە قايرىلدى، ــ ئۆتكەن ھەپتە ئەڭ ئاخىرقى كۆڭلەكمىنى سېتىۋەتتىم. ناۋادا سىلەر پەقەت سىسېرو[1] نىڭ تىلىنىلا بىلىدىغانلاردىن بولساڭلار، شۇنى يەنە بىر قېتىم سەمىڭلارغا

---

① سىسېرو (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 106 ــ 43 ـ يىللار) ــ قەدىمكى رىمدىكى سىياسىيون، ناتىق، سىسېرونىڭ تىلى دېگەن سۆز بۇ يەردە لاتىن تىلىنى كۆزدە تۇتىدۇ.

سېلىپ قويايى، مەن ئۆتكەن ھەپتىدە ئەڭ ئاخىرقى كۆڭلىكىمنى سېتىپ خەجلىدىم !

گىرىنگورى گېپىنى تۈگەتتى ـ دە، كەينىگە بۇرۇلۇپلا يولغا چۈشتى. لېكىن، ھېلىقى ئەمامۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا قەدەملىرىنى ئىتتىكلەتتى. پۈتى ناكار، بىلىكى يوق ئىككى مېيىپمۇ ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ، ياغاچ پۈتىنى سۆرەپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئۇچ تىلەمچى مۇشۇ ھالەتتە بىچارە گىرىنگورىنى تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ، ئۇنىڭدىن خەير ـ سەدىقە تەلەپ قىلىپ توختىمىدى.

ـــ رەھىم قىلىپ، ئاتىغىنىڭىزنى بەرگەن بولسىڭىز ! ـــ دېدى ئەما ئاۋازىنى سوزۇپ.

ـــ ئىچىڭىز ئاغرىسۇن ! ـــ دېدى توكۇر ئادەم.

ـــ بىر پارچە بولكا بېرىڭ ! ـــ دېدى بىلىكى يوق بىرى خورسىنىپ.

ـــ ئاھ ! بابىتا [1] ! ـــ دەپ توۋلىۋەتتى گىرىنگورى قۇلىقىنى ئېتىۋېلىپ.

گىرىنگورى يۈگۈردى. ئەما، توكۇر، بىر بىلىكى يوق ئۇچەيلەنمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمىدى.

گىرىنگورى يۈگۈرە ـ يۈگۈرە يەنە بىر كوچىغا كىردى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىردىنلا ئەما، توكۇر، بىلىكى يوق، يەكچەشمە، ماخاۋ كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيدى. ئۇلار يېقىنلا جايدىكى ئۆيلەردىن، خالتا كوچىلاردىن، گەمىلەردىن بىر ـ بىرلەپ چىقىشقا باشلىدى. ئۇلار ۋارقىرايتتى، ھۆركىرەيتتى، توۋلايتتى، يىقىلىپ، مۇدۇرۇپ، بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇپ دېگۈدەك چىراغ يېنىپ تۇرغان يەرگە ئېتىلاتتى، يامغۇردا قالغان قۇرتلاردەك پاتقاق ئىچىدىن ئۆمىلەپ چىقاتتى.

گىرىنگورى ھېلىقى ئۇچ نەپەر مېيىپ ئادەمدىن ھەرگىز قۇتۇلالمىدى. ئاقىۋەتتىنڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەش

---

① بابىتا ـــ بۇ ھەر خىل تىلدا سۆزلىشىدىغان ئادەملەر يىغىلىپ قالغان جاي نامى.

تەس ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قالغان گرىنگورى تەشۋىش ئىچىدە قالدى. ئۇ توكۇر ئادەملەردىن ئەگىپ ئۆتتى، پۇتى يوق ئادەملەردىن ئاتلاپ ئۆتتى، شۇنداقتىمۇ تېخىمۇ كۆپ توكۇرلارنىڭ قورشاۋىغا چۈشۈپ قالدى. شۇ تاپتا ئۇ بەئەينى يوشۇرۇن خادا تاشلارنىڭ ئىچىگە قاپسىلىپ قېلىپ، بىر قەدەممۇ ماڭالمايۋاتقان ئەنگلىيەلىك كاپىتاننىڭ ئۆزى ئىدى.

ئۇ دەرھال كەينىگە قايتىش نىيىتىگە كەلدى، لېكىن كېچىككەنىدى. ھېلىقى ئادەملەر ئۇنىڭ چېكىنىش يولىنى قامال قىلىۋالغانىدى. ئۇچ نەپەر تىلەمچى كانىدەك چاپلىشىپ كېلىۋاتقان بولغاچقا، گرىنگورىغا داۋاملىق ئالدىغا ماڭماقتىن باشقا يول يوق ئىدى. گرىنگورىنىڭ ئوي - پىكرى قالايمىقانلاشتى، كۆڭلىدە ئەنسىزلىك پەيدا بولدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا چۈش كۆرۈۋاتقاندەك بىلىندى.

گرىنگورى شاپاشلاپ مېڭىۋېرىپ كوچىنىڭ تۈگەيدىغان يېرىگە كەلدى. بۇ يەر كەڭ كەتكەن مەيدان بولۇپ، ئۇ يەر - بۇ يەرگە يېقىلغان چىراغلارنىڭ سۇس نۇرى يېرىم كېچىدىكى يېيىلىپ كېلىۋاتقان تۇمان ئىچىدە ئاجىز جىمىرلايتتى. گرىنگورى مەيداندىن چىقىپ كېتىشكە تەمشىلىپ، قەدىمىنى تېزلەتتى ۋە تاپ باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ئۇچ نەپەر مېيىپنى تاشلىۋەتمەكچى بولدى.

— نەگە قاچىسەن؟ — پۇت - قولى ناكار ھېلىقى توكۇر بىرلا ۋاقىراپ قولىدىكى ھاسىسىنى نەلەرگىدۇر چۆرۈۋەتتى - ده، خۇددى يەل تاپان ئادەملەردەكلا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇنى پارىز كوچىلىرىدا ئاز ئۇچرايدىغان يەل تاپان دېيىشكە بولاتتى.

دەل شۇ ئەسنادا ھېلىقى بىر پۇتى يوق تىلەمچى شارتتىدە ئۆرە بولۇپ، قولىدىكى خۇمرىنى گرىنگورىنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈپ قويدى. ئويلىمىغان يەردىن ئەما تىلەمچى چوغدەك يېنىپ تۇرغان ئىككى كۆزنى يوغان ئېچىپ گرىنگورىغا يەۋېتىدىغاندەك چەكچىيىپ قارىدى.

ـــ نەگە كېلىپ قالدىم؟ ـــ دەپ تۇۋلاپ سالدى قورقۇپ كەتكەن شائىر.

ـــ مراكىل رايونى ① ! ـــ دېدى تۆتىنچى بىرى گەپكە قوشۇق سېلىپ.

ـــ قىزىق ئىش، ـــ دېدى گىرىنگورى، ـــ مەن ئەمالارنىڭ ئالىيمۇاتقانلىقىنى، ئاقساقالارنىڭ يۈگۈرەۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتىمەن. ئۇنداقتا تەڭرى نەدە قالدى؟

جاۋاب ئورنىدا ئادەمنى يىرگەندۈرىدىغان كۈلكە ئاۋازى ئاڭلاندى.

بىچارە شائىر ئەنسىزلىك ئىچىدە ئەتراپىغا كۆز يۈگۈرتتى. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ۋەھىمە قاپلىغان مراكىل رايونىغا كېلىپ قالغانىدى. دۇرۇس ئادەملەر ئەزەلدىن تارتىپ مۇنداق ۋاقىتتا بۇ يەرگە ئاياغ بېسىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. بۇ شۇنداق بىر سىرلىق چەمبىرەك ئىدىكى، چاتېلىپ سوتخانىسىنىڭ ئەمەلدارلىرى ياكى گۇببىرناتور مەھكىمىسىنىڭ كاتتىباشلىرى قارامىلىق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپلا قالمىغان بولسا، چوقۇم ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولۇپ كېتەتتى. بۇ يەر ئوغرى ـ قاراقچىلارنىڭ ئۇۋىسى، پارىژنىڭ يۈزىگە چۈشكەن بەتبەشىرە جاراھەت ئىدى. بۇ يەر جىنايەتنىڭ، تىلەمچى ـ دىۋانىلەرنىڭ، سەرگەردانلارنىڭ يەر ئاستى ئېرىقى ئىدى. ھەرقايسى چوڭ شەھەرلەرنىڭ چوڭ ـ كىچىك كوچىلىرىدىكى يەر ـ جاھاننى بىقىستۇبتىدىغان مەينەت سۈلار ھەر كۈنى مۇشۇ يەردىن ئېقىپ، كەچ بولغاندا يەنە مۇشۇ يەرگە ئېقىپ كېلەتتى. بۇ يەر ناھايىتى چوڭ ھەرە كۆنىكى ئىدى، ھەر كۈنى ئاخشىمى جەمئىيەتتىكى رەڭگارەڭ ئەركەك

---

① مراكىل رايونى ـــ شۇ چاغدىكى پارىژنىڭ بىر رايونى، زور تۈركۈمدىكى تىلەمچىلەر، تېجىمەللەر، سەرگەردانلار مۇشۇ رايونغا مەركەزلەشكەن. ئۇلار مېيىپ ـ مەجرۇھ قىياپىتىدە ياسىنىپ تىلەمچىلىك قىلىپ ياكى ئوغرىلىق قىلىپ كۈن ئۆتكۈزگەن، قايتىپ كەلگەندە نورمال ئادەمگە ئايلانغان. بۇ «مۇقەددەس ئەرۋاھنىڭ كارامىتى» دېگەن سۆزدىن كەلگەچكە، مراكىل رايونى دەپ ئاتالغان.

ھەرىلەر ھەددىدىن زىيادە مەينەت نەرسىلەرنى ئۆشىنىسىگە ئارتىپ مۇشۇ يەرگە كېلەتتى. بۇ يەر يالغان كېسەللىكلەرنى ياسايدىغان دوختۇرخانا ئىدى. بۇخېمىيەلىكلەر، راھىبلىقنى تاشلىغان موناخ ـ راھىبلار، چۈشكۈنلەشكەن ئالىم ـ ئۆلىمالار، دۆلەت تەۋەلىكى ئوخشاش بولمىغان بۇزۇقلار؛ ئىسپانلار، ئىتالىيانلار، گېرمانلار، دىنى ئوخشاش بولمىغان ھەر خىل داشقاللار: يەھۇدىي دىنى، خىرىستىيان دىنى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ مۇرىتلىرى، بۇتقا باش ئۇرىدىغانلار مۇشۇ يەردە پاناھلىناتتى. ئۇلار كۈندۈزى ھەممە يېرىنى يىرىڭلىق چىيقان بىلەن تولدۇرۇپ تىلەمچىلىك قىلغىلى چىقاتتى، گۈگۈم چۈشكەندە شارتتىدە ئۆزگىرىپ ئوغرى ـ قاراقچى بولاتتى. يىغىپ ئېيتقاندا، بۇ يەر چوڭ ھەجمىلىك ھۆسىن تۈزەيدىغان گىرىمخانا ئىدى. شۇ دەۋردىكى پارىژ كوچىلىرىدىن ئۆتىدىغان ئوغرىلار، پاھىشىلەر ۋە قاتىللاردىن تەشكىللەنگەن مەڭگۈلۈك كومىدىيەنىڭ رول ئالغۇچىلىرى ئۆزلىرىگە مۇشۇ يەردە گىرىم قىلاتتى، «ئويۇن» تۈگىگەندىن كېيىن گىرىملىرىنى مۇشۇ يەردە يۇياتتى.

بۇ تولىمۇ كەڭرى، لېكىن تولىمۇ رەتسىز مەيدان بولۇپ، ئۇنىڭ ئوبدانراق تۈزلەنمىگەنلىكى ياكى ئۈستىگە بىرنەرسە ياتقۇزۇلمىغانلىقى كۆزگە چېلىقىپلا تۇراتتى. شۇ چاغدىكى پارىژنىڭ ھەممە مەيدانلىرىغا ئوخشاش ئۇتتۇر كەلگەن يەرگە گۈلخان يېقىلاتتى. گۈلخانىنىڭ چۆرىسىگە ئولاشقان تەندۇرۇس بولمىغان غەلىتە شەكىلدىكى ئادەملەر ئۇيانداىن ـ بۇيانغا ماڭاتتى، تىنىم تاپماي غەلۋە ـ غوۋغا قىلاتتى. قۇلاقنى مۇشت بىلەن ئۇرغاندەك ئاڭلىنىدىغان كۈلكە، كىچىك بالىلارنىڭ يىغىسى ۋە ئاياللارنىڭ غەيۋەت قىلىۋاتقان گەپ ـ سۆزلىرى ئاڭلىناتتى. بۇ ئادەملەرنىڭ كاللىسى ۋە بىلەكلىرى كۈچلۈك ئوت يورۇقىدا يەرگە ئاجايىپ ـ غارايىپ سايە تاشلايتتى. ئوتنىڭ يورۇقى بەزىدە يەر ئۈستىدە ئۇيانداىن ـ بۇيانغا سىلكىنەتتى، تەۋرىنەتتى، ئۇنىڭ ئىچىگە غەلىتە شەكىلدىكى كۆرۈمسىز ئالۋۇن

ئارىلاشقاندەك بولاتتى. ئادەمگە ئوخشايدىغان بىرەر ئىت ياكى ئىتقا ئوخشايدىغان بىرەر ئادەم ئارىلىقىغا قىستۇرۇلۇپ ئۆتۈپ قالاتتى. ئادەم بىلەن شەيئىلەرنىڭ چەك ـ چېگرا‌سى بۇ يەردە بەجايىكى ئالۋاستىلار ئوردىسىدىكىدەك تۇپ يىلتىزىدىن يوقىلاتتى. ئەر ـ ئاياللارنىڭ، ھايۋانلارنىڭ، ياش بىلەن جىنسنىڭ، ساغلام ئادەم بىلەن كېسەل ئادەمنىڭ پەرقى يوقتەك ھالەت شەكىللىنەتتى. ھەممە نەرسە ئۆزئارا ئارىلىشىپ، ئۈست ـ ئۈستىگە دەستىلىنىپ، ئەبجەش بىرنەرسە بولۇپ قالاتتى. بۇ يەردىكى ئادەملەرنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋالغىلى بولمايتتى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن مۇشۇ مۇكەممەل توپنىڭ ھەرقانداق ئالاھىدىلىكىنى تاپقىلى بولاتتى.

گرىنگورى لىپىلداپ يېنىۋاتقان ئوتنىڭ يورۇقىدا بۇ غايەت زور مەيدانىنىڭ ئەتراپى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن كونا ئۆيلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى ئېنىق كۆردى. بۇ ئۆيلەرنىڭ ئالدى تېمى مايماق كېتىپ يېرىلغان، ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتكەندى. ھەممە ئۆيلەرنىڭ بىر ـ ئىككى دېرىزىسىدىن غۇۋا چىراغ يورۇقى چىقىپ تۇراتتى. قاراڭغۇلۇق بىلەن چۈمكەلگەن بۇ ئۆيلەر باشلىرىنى بىر يەرگە قىلىپ قاتار تۇرغان، قاشلىرىنى يىمىرىپ، كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ جىن ـ ئالۋاستىلارنىڭ ئۈسۈلىنى كۆرۈۋاتقان قېرى مومايلارغا ئوخشايتتى.

بۇ يېپىيېڭى بىر دۇنيا، بۇ دۇنيادىكى ھەممىلا نەرسە شۇنچىكى ناتونۇش، ئەزەلدىن ئاڭلاپ باقمىغان نەرسىلەر، ئۇلار شۇنچىكى بەتبەشىرە، تېتىقسىز، بىمەنە، ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىدى.

گرىنگورى قورقۇشقا باشلىدى. ئۇچ تىلەمچى خۇددى ئۇچ ئامبۇرغا ئوخشاش ئۇنى چىڭ قىسۋالغاندى. ئەتراپىدىكى ئادەملەر ئۇياندىن ـ بۇيانغا يۆتكىلەتتى، ھۆركىرەپ توۋلايتتى، قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتكۈدەك چىرقىرايتتى. نەس باسقان گرىنگورى

ئۆزىنى ئوڭلاپ، بۇگۈن شەنبە كۈنى ① ئىككىنچىسى ياكى ئەمەسلىكىنى ئويلاپ باقماقچى بولدى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇ ئورۇنۇشلىرىنىڭ ھەممىسى ئەخمىقانە ئىش ئىدى. ئۇنىڭ خاتىرىسى بىلەن ئوي ـ پىكرى ئاللىقاچان ئۈزۈلگەنىدى. ئۇ ئەتراپىدىكى ھەممە نەرسىدىن دەرگۇمان بولدى، كۆرۈۋاتقانلىرى بىلەن ھېس قىلغانلىرى ئارىسىدا تېڭىرقىدى، ئۆز ـ ئۆزىگە «ئەگەر مەن راستىنلا مەۋجۇت بولسام، مەن كۆرۈۋاتقان ئىشلار مەۋجۇت ئەمەس؟ ئەگەر بۇلارنىڭ ھەممىسى مەۋجۇت بولمىغان بولسا، مەن مەۋجۇتمۇ؟» دېگەن قىيىن سوئالنى قويدى.

قىيا ـ چىيا قىلىۋاتقان توپ ئىچىدىن سۈزۈك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

ـــ ئۇنى شاھىنشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىڭلار !

«كىچىرەملىك بۇۋى مەريەم، سەن ھەممىگە قادىرسەن ! ـــ گىرىنگورى ئىچىدە پىچىرلىدى، ـــ بۇ يەرنىڭ شاھىنشاھى بىرەر سەركە بولۇپ يۈرمىسۇن يەنە !»

ـــ شاھىنشاھ بىلەن كۆرۈشەيلى، شاھىنشاھ بىلەن ! ـــ دېيىشتى ئالامان.

ئۇلار گىرىنگورىنى سۆرەپلا ئېلىپ ماڭدى، دېمىسىمۇ ئۇنى ھەرقانداق ئادەمنىڭ سۆرەپ مېڭىشىغا ھەددى بار ئىدى. لېكىن، ئۇچ نەپەر تىلەمچى گىرىنگورىنى مەھكەم تۇتۇۋالغان، ئۇلار ئادەملەرنى ئىككى تەرەپكە ئىتتىرىپ ۋارقىرىدى:

ـــ ئۇنى بىز تۇتۇپ كەلگەن !

شائىرنىڭ ئۇچىسىدىكى كونىراپ كىيگۈچىلىكى قالمىغان كۆڭلەك مۇشۇنداق ئۇياق ـ بۇياقتا تارتقۇچلاش نەتىجىسىدە يىرتىلىپ پارە ـ پارە بولۇپ كەتكەنىدى.

قورقۇنچلۇق مەيداندىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، گىرىنگورىنىڭ قېيىۋاتقان بېشى ئوڭلىنىپ قالغانىدەك بولدى. بىرنەچچە قەدەم

① غەرب دۇنياسىدىكى رىۋايەتلەردە جىن ـ ئالۋاستىلار ھەپتىنىڭ 6 ـ كۈنى كەچتە ئارام كۈنىنى خاتىرلەيدۇ دېيىلىدۇ.

ماڭار ـ ماڭمايلا ئۆزىدىكى ھەقىقىي سېزىمى ئەسلىگە كەلدى، ئەتراپىدىكى مۇھىتقا كۆنۈپ قالمىدىغان ھالغا يەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ جەھەننەمگە سەپەر قىلمىدىغان يولدا ئەمەس، بەلكى رېئال دۇنيانىڭ پاتقاقلىرىدا كېتىپ بارغانلىقىنى؛ دەرەخىتىكى دۇۋە ـ پەرىلەرنىڭ دۆشكىلىشى بىلەن ئەمەس، بەلكى بىر ئوچۇم ئوغرى، قاراقچىلارنىڭ ئىتتىرىشى بىلەن مېڭۈاتقانلىقىنى؛ شۇ تاپتا ئازاب ـ ئوقۇبەتكە دۇچار بولۇۋاتقىنى ئۆزىنىڭ روھى ئەمەس، بەلكى ھەقىقىي جىسمانىي ھاياتى ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئۇ كۆز ئالدىدىكى بۇ قورقۇنچلۇق مەنزىرىنى تېخىمۇ يېقىندىن، تېخىمۇ سوغۇققانلىق بىلەن كۆزىتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ئۇ مانا مۇشۇنداق بىر كىچىك قاۋاقخانىغا يېقىلغانىدى.

مراكىل رايونىنى راستىنلا قاۋاقخانا دېيىشكە بولاتتى. لېكىن، ئۇ ھېلىقى ئوغرى ـ قاراقچىلارنىڭ تۆۋەن دەرىجىلىك قاۋاقخانىسى ئىدى. بۇ يەردىكى مەيىنىڭ رەڭگى ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتىدىغان قانداق توق قىزىل ئىدى.

جۇلدۇر كېپەن ئادەملەر گرىنگورىنى يالاپ مېڭىپ كۆزلىگەن نىشانغا كەلگەن چاغدا، كۆز ئالدىدا ئايان بولۇۋاتقىنى ئۇنى شېئىرىي تۇيغۇغا قايتۇرۇپ كېلىدىغان مەنزىرىگە ئوخشىمايدىغانلا بىرنەرسە بولۇپ چىقتى، ئەكسىچە گرىنگورى تۇرمىگە يېتىپ كەلگەندەكلا بولدى. بۇ يەر دەل شېئىرىي تۇيغۇغا كەمبەغەل، ياۋۇزلۇق يامراپ تۇرغان رېئال دۇنيا ئىدى. ئەگەر بۇ ئىش 15 ـ ئەسىردە يۈز بەرمىگەن بولسا، بىزنىڭ گرىنگورىنى مىكىلانجېلو ① دەۋرىدىن بىراقلا كاللوت ② دەۋرىگە موللاق ئاتتى دېيىشىمىزگە توغرا كېلەتتى.

غايەت زور بىر پارچە دۇگىلەك ياپىلاق تاشنىڭ ئۈستىدە گۇرۇلدەپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى. ئوتنىڭ قىپقىزىل يالقۇنى تېخىچە

① مىكىلانجېلو (1475 ـــ 1564) ـــ ئىتالىيەلىك ھەيكەلتىراش، رەسسام ۋە شائىر.

② كاللوت (1592 ـــ 1635) ـــ فىرانسىيەلىك رەسسام، ھەيكەلتىراش.

بىرنەرسە قاچىلانمىغان تۆمۈر داڭقاندىن يۇقىرىغا قاراپ ئېتىلاتتى. تۆمۈر داڭقانىنىڭ چۆرىسىگە بىرنەچچە سۇنۇق شىرە ئوڭدا ـ دۈمدە تىزىپ قويۇلغاندى. شىرەنى تىزغان ئادەملەر ئەقەللىيسى گېئومېترىيەدىكى ئاددىي ساۋاتتىنمۇ خەۋەرسىز بولسا كېرەك، شۇڭا شىرەلەرنى بەكمۇ قالايمىقان تىزغاندى. ئۇلار ھېچبولمىغاندا شىرەلەرنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن چاپلىشىدىغان بۇرجىكىنى مۇنداق سەت ئورۇنلاشتۇرمىغان بولسا ياخشى بولاتتى. شىرەدىكى ئۇزۇم ھارىقى بىلەن ئارپا ھارىقى قاچىلانغان بىرنەچچە بوتۇلكا ئوتنىڭ يورۇقىدا پارقىرايتتى. شىرەنىڭ يېنىغا ئولىشۇالغان ئادەملەر ئوتقا ئۇزاق قاقلانغىنى ئۇچۇنمۇ ياكى ھاراقنىڭ كەيپىدىنمۇ ئەيتاۋۇر، ئۇلارنىڭ يۈزى ئوتقاشتەك قىزارغاندى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كالانپاي بىر ئەر سېمىزلىكىدىن ئۆزىنى يىغىشتۇرالماي قالغان بىر پاھىشە ئايالنى قۇچاقلاپ، ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۈدەك كۈلمەكتە ئىدى. قارا گەپ بويىچە سۆزلىگەندە «يالغان ئەسكەر» دەپ ئاتىلىدىغان بىرى ئىسقىرتقان ھالدا يالغان جاراھەت ئۈستىدىكى بىنتلارنى يېشىپ، ئەتىگەندىن باشلاپلا چەمبەرچاس باغلىۋەتكەن ساغلام تىزىنى ھەربىكەتلەندۈرمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدە تۇرغان بىر يالغان ئاغرىق ئەتە قاق سەھەردە ئۆزىنىڭ يالغاندىن زەخىملەنگەن پۇتىغا سۈرتۈش ئۇچۇن، كالا مېيىي بىلەن كالا قېنىنى ھەدەپ ئارىلاشتۇرۇۋاتاتتى. نېرىراقتىكى ئىككى شىرەنىڭ يېنىدا، تاۋاپچىلارنىڭ كىيىمىنى كىيىۋالغان يالغان تاۋاپچى «مۇقەددەس ئايال پادىشاھ»نىڭ نادامەت ناخشىسىنى ئېيتماقتا ئىدى. يەنە بىر يەردە ياش بىر تىلەمچى ياشانغان بىرىدىن تۇتقاقلىق كېسەللىكىنى دوراشنى ئۆگەنمەكتە ئىدى. ياشانغان تىلەمچى ئۇنىڭغا سوپۇن پارچىسىنى ئاغزىغا سېلىۋېلىپ، ئۇنىڭدىن قانداق قىلغاندا ماغزاپ چىقارغىلى بولىدىغانلىقىنى ئۆگىتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ قېشىدىكى يالغاندىن سۇلۇق ئىشىق بولۇۋالغان بىمار «گىرىمنى يۇيۇپ»، ئىشىقنى يانداۋرماقتا

ئىدى. بەتبۇي پۇراققا چىدىيالمىغان تۆت ـ بەش ئايال ئالدامچى ئالمان ـ تالمان بۇرۇنلىرىنى ئېتىۋالدى. ئۇلار شۇ كۈنى كەچتە ئوغرىلاپ كەلگەن بىر كىچىك بالىنى تالىشىپ، بىر ـ بىرى بىلەن جېدەللەشمەكتە ئىدى. بۇ مەنزىرە دەل ئىككى ئەسىر كېيىن ياشىغان سائۇۋالنىڭ دېگىنىدەك «ئوردا بۇنداق مەنزىرىگە ئىنتايىن كۈلكىلىك، قىزىق بىر ئىش دەپلا مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇنداق ئىشلار پادىشاھنىڭ كۆڭۈل ئېچىشىغا ماتېرىيال بولالايتتى. شۇنداقلا ئۇنى بوربوندىكى كىچىك ئوردىنىڭ سەھنىسىدە ئويناپ چىقىدىغان تۆت پەردىلىك بالېت تىياترى «زۇلمەتلىك كېچە»نىڭ مۇقەددىمىسى قىلغىلى بولاتتى.» مۇشۇ تىياترنى 1653 ـ يىلى كۆرگەن بىرەيلەن: «مراكىل رايونىدىكى ھەدىسىلا ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان مۇنداق مەنزىرىنى ھېچكىممۇ مۇنداق ئەينەن ئورۇنلاپ باقمىغان. بېنسېرادې ① مۇشۇ ئىشنى دەپ ئەڭ چىرايلىق شېئىرلارنى يازغان» دېگەنىدى.

نەگىلا قارىساڭ بەتقىلىق كۈلكە ۋە شالاق ناخشا ئاۋازى، ئادەملەر ئۆزىچە بىرنېمىلەرنى دەپ كۈلەتتى، كىمدۇر بىرلىرىنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللايتتى، بىرلىرىنىڭ ئۇستىدىن ئۆسەك سۆز قىلاتتى، باشقىلارنىڭ نېمىدەپ سۆزلىشىۋاتقانلىقى بىلەن كارى بولمايتتى. ھاراق بوتۇلكىلىرى چېقىلاتتى، جېدەل ـ ماجىرا بولاتتى، بوتۇلكىنىڭ سۇنغان پارچىلىرى ئەسلىدىلا يىرتىلىپ كەتكەن كۆڭلەكلەرنى يەنە بىر قېتىم يىرتىپ ئۆتەتتى.

يوغان بىر ئىتنىڭ ئوتقا قاراپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغانىدى. مانا، بىرنەچچە كىچىك بالىمۇ بۇ سورۇنغا قوشۇلدى. ئوغرىلاپ كەلگەن ھېلىقى كىچىك بالا يىغلىغىلى تۇردى، خەقىشلىك قىلىپ زادى تىنچىمىدى. يەنە بىر سېمىز ئوغۇل بالا لام ـ جىم دېمەيلا كېلىپ، ئېگىز بىر ئورۇندۇقتا ئولتۇردى، ئېڭىكى

① بېنسېرادې (1613 ـــ 1691) ـــ لۇئى XIII، لۇئى XIV دەۋرىدىكى فىرانسىيە ئوردا شائىرى.

شىرەنىڭ گىرۋىكىگە ئاران يەتتى. يەنە بىر بالا شامنىڭ ئېقىپ چۈشۈۋاتقان يېغىنى بارمىقى بىلەن شىرەنىڭ ئۈستىگە سۈركىگىلى تۇردى. ئەڭ ئاخىرقى بىرى پاتقاق لايغىلا زوڭ ئولتۇردى، ئۇنىڭ ئاۋاق بەستى يوغان قازانغا گەپ - سۆزسىز پېتىپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى. ئۇ ساپالىنىڭ سۇنۇقى بىلەن قازاننىڭ چۆرىسىدىكى قىسماقنى قىرغىلى تۇردى. قىسماقنى ھەربىر قىرغاندا، قازاندىن ستىرادىۋارىس [1] نى ھوشىدىن كەتكۈزىدىغان سەت ئاۋاز چىقاتتى.

گۈلخاننىڭ يېنىدىكى ھاراق تۇڭنىڭ ئۈستىدە بىر تىلەمچى ئولتۇراتتى. ئۇ دەل تەختتە ئولتۇرغان تىلەمچى شاھنىڭ ئۆزى ئىدى.

ھېلىقى ئوچ تىلەمچى گىرىنگورىنى قەلەندەرلەر پادىشاھىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىشى بىلەن تەڭ، جىمىكى قىيقاس - سۈرەن، پەلىپەتىش ئوينىلىۋاتقان ئۈسسۈللار چېچىدە توختىدى. پەقەت ھېلىقى كىچىك بالىلار قازانىنىڭ قىسمىقىنى قىرىش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

گىرىنگورى چوڭراق بىرنى تىنىشقىمۇ، كۆزىنى يەردىن ئۈستۈن قىلىشقىمۇ پېتىنالمىدى.

— بۇرادەر، شىلەپەڭنى ئېلىۋەت! — دەپ تۇۋلىدى گىرىنگورىنى يالاپ كەلگەن ئوچ تىلەمچىنىڭ بىرى. گىرىنگورى ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالماي تۇرغاندا، يەنە بىر تىلەمچى كېلىپ ئۇنىڭ شىلەپىسىنى ئېلىۋەتتى، بۇ شىلەپە بەك كونىراپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاپتاپنى توسۇش، يامغۇردىن پاناھلىنىشتا يەنىلا كارغا كېلەتتى. گىرىنگورى كۆزى قىيالمىغان ھالدا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى.

دەل شۇ چاغدا تۇڭنىڭ ئۈستىدە چوقچىيىپ ئولتۇرغان

---

① ستىرادىۋارىس (1644 — 1737) — ئىتالىيەدىكى مەشھۇر چالغۇ ئەسۋابلىرىنى ياسىغۇچى.

قەلەندەرلەر پادىشاھىنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:

ــ بۇ ئەبلەخنى نەدىن سورايمىز؟

گرىنگورىنىڭ تېنى جۇغلىنىپ قالدى. بۇ ئاۋاز جاراڭلىق، كۈچلۈك، ۋەھىمىلىك چىقىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئاۋازنى نەدىدۇر بىر يەردە ئاڭلىغاندەك ئىدى. شۇ كۈنى چۈشتىن ئىلگىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر ئاۋاز مىراكىل مەيدانىدىكى ئالامانىنىڭ ئىچىدىن «رەھىم قىلىپ ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭلار!» دېگەندەك قىلغانىدى. گرىنگورى بېشىنى كۆتۈرۈپ تۇڭنىڭ ئۈستىدىكى ئادەمگە زەن سېلىپ قارىدى. بۇ ئادەم كلوپىن تروللېپ ئىدى.

كلوپىن تروللېپ قەلەندەرلەر پادىشاھىنىڭ بەلگىسىنى تاقىۋالغان بولسىمۇ، كىيىمى يەنىلا كونىراپ كەتكەن يىرتىق كىيىم ئىدى. بىلىكىدىكى يالغان جاراھەت ئەمدىلىكتە نەگىدۇر يوقالغانىدى. قولىدا سوتخانىنىڭ ئىجراچىلىرى يول ئاچىدىغان چاغدا كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان ئاق رەڭلىك تاسما قامچا، مۇنداقچە ئېيتقاندا شۇ چاغلاردا «ئادەم قوغلايدىغان دەررە» دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل جازا قورالى بار ئىدى. بېشىغا كىيىۋالغان چىكىلىكى يۇمىلاق ئېگىز شلەپە ئاران ـ ئاران پاتقان بولغاچقا، ئۇنىڭ كىچىك بالىلار كىيىدىغان قالپاق ياكى پادىشاھلار كىيىدىغان تاج ئىكەنلىكىنى پەرقلەندۈرگىلى بولمايتتى. چۈنكى، بۇ ئىككىسى بىر ـ بىرىگە بەكمۇ ئوخشىشىپ كېتەتتى. گرىنگورى مىراكىل رايونىدىكى قەلەندەرلەر پادىشاھىنىڭ ئەدلىيە سارىيىنىڭ زالىدىكى ھېلىقى قارغىش تەگكۈر قەلەندەر ئىكەنلىكىنى بىلدى. نېمە ئۈچۈنكى، گرىنگورى ئۇمىدلىنىپ قالغاندەك بولدى.

ــ ئەپەندى، ــ گرىنگورى دۈدۈقلاپ قالدى، ــ ھەزرەتلىرى ... جانابىي ئالىيلىرى ... مەن سىزنى نېمىدەپ ئاتسام بولار؟

ئۇ قارشى تەرەپنىڭ مەرتىۋىسىنى يۇقىرى پەللىگە چىقاردى ـ يۇ، لېكىن قانداق قىلغاندا يەنىمۇ ئۆرلەتكىلى بولىدىغانلىقىنى

ياكى قانداق قىلغاندا چۈشۈرگىلى بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەي، يەنىلا ئۇنىڭ ئۆزىدىن سوراشقا مەجبۇر بولدى.

ــ ئالىيلىرى بولامدۇ، جانابلىرى بولامدۇ ياكى بۇرادەر بولامدۇ، نېمە دېسەڭمۇ بەربىر! لېكىن ۋاقىتنى چىڭ تۇت، سېنىڭ ئۆزۈڭنى ئاقلىغۇدەك بىرنەرسەڭ بارمۇ؟

«ئۆزۈمنى ئاقلايمەنمۇ؟ ــ دەپ ئويلىدى گرىنگورى، ــ مېنىڭ مۇنداق گەپ بىلەن ئېقىم كېلىشمەيدۇ!»

ئۇ يەنە دۇدۇقلىغىلى تۇردى.

ــ مەن بۇگۈن ئەتىگەندىكى ھېلىقى ...

ــ تۇگەشتىڭ! ــ تروللېبۇس ئۈنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى، ــ ئىسمىڭنى مەلۇم قىل، بەچچىخەر! تولا جۆيلۈمە! قۇلاق سېلىپ تىڭشا! سېنىڭ ئالدىڭدا قۇدرەتلىك ئۇچ رەھبەر تۇرۇپتۇ: مەن كلوپىن تروللېبۇس تۇنىس شاھى، قەلەندەرلەر پادىشاھلىقىنىڭ ئەڭ ئالىي ھۆكۈمرانى، گراند كايوسنىڭ ۋارىسى؛ ئاۋۇ بىرى ماكىياس ھونياد سىپكالى، مىسىر بىلەن بۇخېمىيەنىڭ كىنەزى، مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىماي بىر جالاپ خوتۇن بىلەن پومىداقلىشىپ يۈرگەن ئاۋۇ بودەك گاللىي ① نىڭ پادىشاھى گۇئىللائۇم رۇسسو. بىز ئۇچەيلەن سېنى سوتلايدىغان سوتچى. سەن قارا گەپ قىلماي، قەلەندەرلەر پادىشاھلىقىنىڭ زېمىنىغا ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن سۇقۇنۇپ كىرىپ، بۇ رايوننىڭ ئىمتىيازىدىن پايدىلانماقچى بولدۇڭ. سەن ياكى ئۆلۈمتۇك، ياكى ئۇچ قوللۇق ۋە ياكى كوچا ـ كويدا لاغايلاپ يۈرىدىغان بىكار تەلەپ بولمىغانكەنسەن، ياكى سەندەك ئالىيجانناب ئادەملەرنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ئوغرى، قەلەندەر، سەرگەردان بولمىغانكەنسەن، ئۇنداقتا چوقۇم جازالىنىشىڭ كېرەك. سەن مۇشۇ تائىپىگە ياتىدىغان ئادەممۇ؟ ئۆزۈڭنى ئاقلاپ باقە، قېنى!

ــ ھەي! ــ دېدى گرىنگورى، ــ مەن مۇنداق شانۇ ـ

---

① گاللىي ــ پەلەستىندىكى بىر رايون.

شەۋكەتكە لايىق ئەمەسمەن، مەن يازغۇچى ...

ــ بولدى بەس ! ــ تروللېيف ئۇنىڭ گېپىنى يەنە بىر قېتىم بۆلۈۋەتتى، ــ سېنى ھازىرلا دارغا ئاسمىمىز. گەپ مۇنداق، ئالىيجاناب شەھەرلىك ئەپەندى ! بىز قانغا قان، جانغا جان ئالمىدىغان ئادەملەر ! سىلەر قانۇن تۈزۈپ تىلەمچىلەرنى ئەدەپلىگەنىكەنسىلەر، تىلەمچىلەرمۇ بۇگۈن سىلەرگە كېلىشتۈرۈپ جاۋاب قايتۇرىدۇ ! ئەگەر بەك رەھىمسىزلىك قىلغان بولساق، بۇنى ئۆزۈڭلاردىن كۆرۈڭلار! بىز ئۆزىنى دۇرۇس ئادەم چاغلايدىغان بىر ئەربابنىڭ بوينىغا سىرتماق چۈشكەن چاغدىكى ئادەم سىياقىدىن چىقىپ كېتىدىغان سەت چىرايىنى كۆرۈپ باقماقچى ! مۇشۇ ئەھۋالدىلا ئۇ ئىززەت ـ ئابرۇيى بىلەن دارغا ئېسىلغان بولىدۇ. يېقىن كەل، ئاغىنە ! يىرتىق كىيىملىرىڭنى رازىلىقىڭ بىلەن سېلىپ ماڭا خانىملارغا بېرىۋەت، ھەمىيىنىڭنى چىقار، ئۇنىڭدىكى پۇللارغا ماڭا قەلەندەرلەر ھاراق ئىچسۇن. ئەگەر يەنە باشقا ھۇنىرىڭ بولسا، ئاڭا ياقتىكى گەمىدە ساينت پېررې ئاكوس بوف چېركاۋىدىن ئوغرىلاپ كەلگەن تاش بۇت بار، بەش مىنۇت ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭغا دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىۋال، روھىڭنى تاپشۇرۇپ بەرگىن. ئاندىن مەن سېنى دەرھال دارغا ئېسىشقا بۇيرۇق چۈشۈرىمەن، كۆچىلىكىنىڭمۇ كۆڭلى خۇش بولۇپ قالىدۇ.

بۇ گرىنگورى ئۇچۇن ئىنتايىن قورقۇنچلۇق نۇتۇق ئىدى.

ــ كلوپىن تروللېيفنىڭ سۆزى بەئەينى مۇقەددەس پەدەر پاپا ۋەز ئېيتقاندەكلا بەلەن سۆز بولدى، ــ دېدى گالىلې پادىشاھى ئاۋازىنى بولۇشچە چىقىرىپ، ئۇ ھاراق بوتۇلكىلىرىنى سۇندۇرۇپ، شىرەنىڭ يۇزىنى ئېگىزلەتمەكتە ئىدى.

ــ پادىشاھ ئالىيلىرى، ــ دەپ گەپ باشلىدى گرىنگورى، مۇنچىلىك باتۇرلۇقنىڭ ئۇنىڭغا نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى. گەپ ـ سۆزى دانىمۇدانە، ناھايىتى كەسكىن ئىدى، ــ خىيالىڭلارغىمۇ كىرىپ چىقمىغاندۇر، مەن شائىر گرىنگورى،

بۇگۈن ئەتىگەن ئەدلىيە ساراينىڭ ئالدىدىكى زالدا ئويناڭغان مۇراكىل سەھنە ئەسىرىنى مەن يازغان !

ـــ ھە ! ئەسلىدە سەن ئىكەنسەن ـ دە، جاناب ! ـــ دېدى كلوپىن، ـــ شۇ چاغدا مەنمۇ زالدا ئىدىم. تەڭرى گۇۋاھ بولسۇن ! ھەي، ئاغىنە، چۈشتىن ئىلگىرى سەن بىزدىن جاق تويغانىدىڭ، ئەجەبا، مۇشۇ ئەھۋال سېنى دارغا ئاسماسلىقىڭ سەۋەبى بولالامدۇ؟

«پېشانەمگە پۈتۈلگەننى كۆرمەي ئىلاجىم يوقتەك قىلىدۇ» گرىنگورى شۇنداق خىيالغا كەلدى ـ يۇ، يەنىلا سىناپ باقماقچى بولۇپ دېدى؛

ـــ نېمىشقا شائىرلار قەلەندەر بولالمايدىكەن؟ ئېزوپ ① مۇ سەرگەردان بولۇپ ياشىغان، گومېر ② مۇ قەلەندەرچىلىك قىلغان. مىركورى ③ يانچۇقچى بولغان ...

كلوپىن ئۇنىڭ گېپىنىڭ بىلىگە تېپىۋەتتى.

ـــ ئادەم چۈشەنمەيدىغان گەپلىرىڭ بىلەن بىزنى ئەخمەق قىلمەن دېمە خۇنپەر، زۇۋانىڭنى ئۆچۈر ! سېنى ئېسىۋەتسەكلا قىلىدىغان قىلىق تاپالمايدىغان بولسەن !

ـــ كەچۈرۈڭ، قەلەندەرلەر پادىشاھى جانابلىرى، ـــ گرىنگورى پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، رەددىيەگە تەييارلاندى، ـــ ئۆپكىڭىزنى بېسىۋېلىڭ ... سەل ـ پەل تەخىر قىلىڭ ... مېنىڭ گېپىمنىمۇ ئاڭلاپ بېقىڭ ... ئۆزۈمنى ئاقلاشلىرىم تامامىلانماي تۇرۇپلا مېنى ئېسىۋەتسىڭىز بولماس ...

ئۇنىڭ ئەنسىز ئاۋازى ئەتراپتىكى قىيا ـ چىيا ئىچىدە كۆمۈلۈپ قالدى. پەقەت ھېلىقى كەپسىز بالىنىڭ قازانىنى

---

① ئېزوپ ـــ مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 6 ـ ئەسىردىكى قەدىمكى يۇنانداڭ ئۆتكەن مەسەل يازغۇچى. «ئېزوپ مەسەللىرى»نىڭ ئاپتورى.

② گومېر ـــ قەدىمكى يۇنانىنىڭ مەشھۇر شائىرى. ئۆزىنىڭ شېئىرلىرىنى يادقا ئوقۇپ، نۇرغۇن جايلاردا بولغان.

③ مىركورى ـــ رىم ئەپسانىلىرىدىكى پېرسوناژ، يۇپىتېرنىڭ ئوغلى.

قىرىۋاتقان ئاۋازىلا ئاڭلىناتتى. تېخىمۇ قاملاشمىغىنى، قېرى بىر موماي لىققىدە ياغ قۇيغان قازانىنى گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ ئۈستىدىكى ئوچ پۈتلۈق جازىغا قويۇشى بىلەن، قازاندىكى ياغ پورۇقلاپ قاينىغىلى تۇردى. بۇ ئەھۋال خۇددى بىر توپ ئويۇنچى بالا يۇرنى يۆگىۋالغان بىرىنى قىيقاس ـ سۇرەن چىقىرىپ قوغلاپ كېتىۋاتقانغا ئوخشايتتى.

كلوپىن تروللېبۇس، مىستر كىنەزى، گالىلې پادىشاھى ئۇچەيلەن بىرنېمىلەرنى دېيىشتى. گالىلې پادىشاھى غەرق مەست بولۇپ خۇددىنى يوقاتقانىدى.

ـــ تىنچلىنىڭلار ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى كلوپىن تروللېبۇس كانىيى يىرتىلغۇدەك، لېكىن چوڭ قازان بىلەن ياغ قاينىۋاتقان قازان ئوتنىڭ بۇيرۇقىنى پىسەنتىگە ئالمىغاندەك ئىدى. دەرغەزەپ بولغان تروللېبۇس تۇڭنىڭ ئۈستىدىن لىككىدە كۆتۈرۈلدى ـ دە، ئالدى بىلەن چوڭ قازانىنى تېپىۋەتتى، قازاندىكى بالىلار ئون نەچچە قەدەم يىراقلىققا ئۇچۇپ چۈشتى. تروللېبۇس ياغ قاينىۋاتقان قازاننىمۇ بىرنى تەپتى، ياغ بىر تېمىمۇ قالماي كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ ئۈستىگە تۆكۈلدى. شۇ چاغدىلا ئۇ كۆڭلى جايىغا چۈشكەندەك بولۇپ، بۇت سۈپىسى ئۈستىدە سالاپەت بىلەن ئولتۇردى. كىچىك بالىنىڭ يىغىسى ۋە ھېلىقى مومايىنىڭ كەچلىك تاماقنىڭ يوققا چىققانلىقى تۇپەيلى قىلىۋاتقان تاپا ـ تەنىلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرىپمۇ قويمىدى.

تروللېبۇسنىڭ قول ئىشارىتى بىلەن كىنەز، پادىشاھلار، مۇھىم شەخسلەر ۋە يالغان تاۋاپچىلار تاقا شەكىللىك دائىرە ياساپ گىرىنگورىنى ئارىغا ئالدى ۋە ئۇنى مىدىرلىمىلماس قىلىپ قويدى. دائىرىنىڭ چۆرىسىدىكىلەر ھەممىسى دېگۈدەك يالغان زىبۇ ـ زىننەت بۇيۇملىرىنى تاقىۋالغان، قوللىرىغا تۆمۇر ئارا، كىچىك پالتا ئالغان، ئىككى پاچىقى ۋە بىلەكلىرى ئوچۇق، يۈز ـ كۆزى پاسكىنا، كالۋا چىراي، يىڭنە يەۋالغاندەك يادائغۇ، جۇلدۇر ـ كېپەن ئادەملەر ئىدى. كلوپىن تروللېبۇس جۇلدۇر كېپەن بۇ

ئادەملەر ئورۇنداشلىق يۇمىلاق شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ، ئاقساقاللار مەھكىمىسىنىڭ گۇبېرناتورى ياكى قەبىلە باشلىقىدەك ئەلپازى بىلەن بۇگۇنكى مەخپىي يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلماقتا ئىدى. بۇ يەردە ئۇنىڭلا دېگىنى ھېساب ئىدى، ھەممە ئىشقا ئۆزىلا ھۆكۈمرانلىق قىلاتتى. ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن تەپ تارتاتتى. ئۇ چوقچىيىپ تۇرغان تۇڭنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغاچقىمىكىن، چىرايىدىن ھاكاۋۇرلۇق چىقىپ تۇراتتى، سۈرلۈك ۋە قورقۇنچلۇق ئىدى، كۆزىدىن قانداقتۇر بىر سوغۇق نۇر چاقنايتتى. تەلۋىلەرچە تەق ـ تۇرقى بۇ سەرگەردان تائىپىنىڭ ھايۋان بولاي دەپ قالغان قىياپىتىنى تۇزەتكەندەك ئىدى. شۇڭا، ئۇنى ياۋا توڭگۇزلار توپىدىكى ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغىنى دېيىشكە بولاتتى.

ـــ قۇلاق سال، ـــ ئۇ سۆزلەۋاتقىچە يىرىك ئالىقىنى بىلەن گىرىنگورىنىڭ ئۇچلۇق ئېڭىكىنى سىلاپ قويدى، ـــ مېنىڭ سېنى دارغا ئاسمايدىغانلىغا ھېچقانداق ئاساسىم يوق. سەن دەرۋەقە بۇ خىل جازادىن يىرگىنىسەن، ئۇنىڭ سەۋەبىمۇ ناھايىتى ئاددىي، سىلەر ئالىيجاناب شاھلىرىمىز دارغا ئېسىش جازاسىنى بەك ئېغىر ئالىسىلەر، ئۇڭايلىقچە قوللانمايسىلەر. ھازىر سەن بۇ جازادىن خالاس بولىدىغان بىر چارە بار، مۇشۇ توپقا قوشۇلۇشنى خالامسەن؟

بۇ تەكلىپىنىڭ قانداق ئۇنۇم بېرىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولاتتى. گىرىنگورى ئۆزىنىڭ تۇڭشۇپ بىر يەرگە بارغىنىغا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ قاراپلا قالغان، تەقدىرگە تەن بەرگەن يەردە، مۇنداق پۇرسەتنى چىڭ تۇتماي بولمايتتى.

ـــ ئەلۋەتتە خالايمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ، ـــ ئۆز ئىختىيارىم بىلەن قاتنىشىمەن!

ـــ سەن ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئەسكىلىك قىلىدىغان قاراقچى بولۇشنى خالامسەن؟

ـــ خالايمەن!

— ئەركىن شەھەر پۇقراسى بولۇشنى خالامسەن؟ — يەنە سوردى تۇنىس شاھى.

— خالايمەن !

— قەلەندەرلەر پادىشاھلىقىنىڭ پۇقراسى بولۇشنى خالامسەن؟

— خالايمەن !

— قەلەندەر بولۇشنى خالامسەن؟

— خالايمەن !

— چىن كۆڭلۇڭدىن؟

— چىن كۆڭلۇمدىن !

— سەمىگە سىلىپ قويايى، — دېدى كلوپىن تروللىپ، — مۇشۇنداق بولغاندىمۇ ئوخشاشلا دارغا ئېسىلىسەن.

— قۇرۇق گەپ ! — دەۋەتتى گرىنگورى.

— بىراق، — دېدى كلوپىن تروللىپ تەمكىنلىك بىلەن، — ئازراق ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن دارغا ئېسىلىسەن. ئوبدانراق مۇراسىم ئۈيۈشتۇرىمىز، پارىژ شەھەر ئاھالىسى پۇل تاشلايدۇ. سېنى بىر بۆلەك دۇرۇس ئادەملەر كېلىپ، تاشتىن ياسالغان چىرايلىقراق دارغا ئېسىپ ئۆلتۇرىدىغان قىلىمىز. بۇمۇ بىر خىل تەسەللى !

— ئىلاھىم، دېگىنىڭىزدەك بولار، — دېدى گرىنگورى.

— شۇنداقتىمۇ ئەپسۇسلىنىدىغان بەزى ئىش بار. ئەركىن شەھەر پۇقراسى بولغاندىن كېيىن ئەخلەت پۇلى، نامراتلىق پۇلى ۋە چىراغ پۇلى دېگەنلەرنى تاپشۇرمايسەن. پارىژدىكى شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ بۇلارنى تاپشۇرۇش مەجبۇرىيىتى بار !

— ئەلۋەتتە شۇنداق، — دېدى شائىر، — قوبۇل قىلىمەن. قەلەندەر، تىلەمچى، ئەركىن پۇقرا، قاراپ تۇرۇپ ئەسكى ئىش قىلىدىغان ئوغرى ـ قاراقچى بولۇۋېرىمەن. ھەرقانداق قۇۋلۇق ـ شۇملۇقتىن يانمايمەن. ھۆرمەتلىك قەلەندەرلەر پادىشاھى ئالىيلىرى، ئەمەلىيەتتە مەن بۇرۇنلا شۇنداق بولۇپ بولغان.

چۈنكى، مەن بىر پەيلاسوپ، جەمئىيەتكى مەۋجۇداتلاردا پەلسەپە بولىدۇ. جامائەتنىڭ ھەممىسى پەيلاسوپنىڭ كاللىسىدا بولىدۇ. بۇ سىزنىڭ بىلگەنلىرىڭىز بىلەن ئوپمۇئوخشاش ئىش!

قەلەندەرلەر پادىشاھنىڭ قاپىقى تۈرۈلدى.

— سەن مېنى كىم چاغلاۋاتىسەن، بۇرادەر! سەن بۇ يەردە بىزگە ۋېنگرىيەدىكى يەھۇدىيلارنىڭ قارا گېپىنى بىلجىرلاۋاتىسەنغۇ؛ مەن ئىبرانىي تىلىنى بىلمەيمەن. قاراقچى بولغانكەنسەن، دېمەك يەھۇدي ئەمەس دېگەن گەپ! مەن ئوغرىلىق دېگەنلەرنى ياراتمايمەن، مەن مۇنداق ئىشلاردىن ئاللىقاچان قولۇمنى يۇيۇۋەتكەن، ئادەم ئۆلتۈرۈش، كاللا كېسىش دېگەنلەر مېنىڭ ئىشىم؛ ھەمياڭ ئوغرىلايدىغان ئىشنى قىلمايمەن!

قەلەندەرلەر پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كەلدى بولغاي، سۆزلىرى بارغانسېرى ئۇزىراپ، قولاشماي كەتتى.

گرىنگورى كەچۈرۈم سوراشقا ئالدىراپ، ئىچى تىت ـ تىت بولدى.

— ئەپۇ قىلىڭ، ھەزرەتلىرى! بۇ ئىبرانىي تىلى ئەمەس، لاتىن تىلى!

— ساڭا شۇنى دەپ قويماي، مەن يەھۇدي ئەمەس،— كلوپىن ئاچچىقىدىن چىچاڭشىپ كەتتى، — سېنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرمەسەم بولمىغۇدەك، بەچچىخەر! يەنە تېخى سېنىڭ يېنىڭدىكى ۋەيران بولغان سودىگەر قېيابىتىگە كىرىۋالغان ئاۋۇ يەھۇدىيمۇ بار، ھامىنى بىر كۈنى ئۇنىمۇ دۇكانىنىڭ پوكىيىگە يارماقنى مىخلىغاندەك مىخلىۋەتمەيدىغان بولسام!

كلوپىن سۆزلەۋېتىپ ساقىلى ئۆسۈپ كەتكەن ۋېنگرىيەلىك پاكىنەك يەھۇدىينى ئىما قىلدى. ئۇ دەل لاتىن تىلىدا «رەھىم قىلىپ ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭلار!» دەپ، گرىنگورىنى گەپكە سالغان ھېلىقى قەلەندەر ئىدى. ئۇ باشقا ھەرقانداق تىلدىن خەۋەرسىز بولغاچقا، قەلەندەرلەر پادىشاھنىڭ مۇنچىۋالا چېچىلىپ كېتىشلىرى ئالدىدا ئۆزىنى يوقىتىپ قويغۇدەك ھالغا

يەتتى.

كلوپىن ھەزرەتلىرى ئاخىر تىنچىدى.

ــ مۇتتەھەم ! ــ دېدى ئۇ بىزنىڭ شائىرغا چالۋاقاپ، ــ سەن قەلەندەر بولۇشنى راستىنلا خالامسەن؟

ــ ئەلۋەتتە، ــ شائىر جاۋاب قايتۇردى.

ــ خالىغان بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ، ــ ئىچىدىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان كلوپىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ياخشى ئارزۇ ــ ئۈمىد كىچىك تاماقتىكى بىر تال غولپىيازچىلىكمۇ نەپ بەرمەيدۇ. پەقەت جەننەتكە كىرىدىغان چاغدىلا ئاز ــ پاز ئەسقاتىدۇ. لېكىن، جەننەت بىلەن قەلەندەرلەر دۆلىتى بىر ــ بىرىگە يېقىن كەلمەيدىغان ئىككى دۇنيا. ئەگەر توپقا قېتىلغۇڭ كەلسە، ئالدى بىلەن قولۇڭدىن نېمە ئىش كېلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىشىڭ كېرەك. ھەمىيان ئوغرىلاشنى ئىسپاتلاپ بېرەلەمسەن؟

ــ سىلەرگە نېمە لازىم بولسا، شۇنى ئوغرىلاپ بېرىمەن، ــ دېدى گرىنگورى.

كلوپىنىڭ قول ئىشارىتى بىلەن دائىرىدىن چىقىقان بىرنەچچە قەلەندەر ئاستى تەرىپى كەڭ تاختاي بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان ئىككى قوزۇقنى كۆتۈرگەن پېتى بىردەمدىلا قايتىپ كەلدى. ئۇلار ئىككى قوزۇقنى يەرگە مىدىرلىمايدىغان قىلىپ توختىتىپ، ئۈستىگە توغرا لىمدىن بىرنى قويدى. قارىماققا يۆتكەشكە قولايلىق بىر دار پۈتكەندەك ئىدى. گرىنگورىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئەمدىلىكتە ھېچ نەرسە كەمچىل ئەمەستەك قىلاتتى. ھەتتا بويۇنغا سالىدىغان سىرتماقمۇ توغرا لىمنىڭ ئۈستىدىن ساڭگىلاقلىق ئىدى.

«ئۇلار زادى نېمە قىلماقچى؟» گرىنگورى دەككە ــ دۈككىگە چۈشۈپ، ئۆزىگە ئۆزى سوئال قويدى. دەل شۇ چاغدا كىچىك كولدۇرمىلارنىڭ جىرىڭشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. گرىنگورىنىڭ بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغان يۇرىكى يەنە ئۆز ئورنىغا چۈشتى.

تىلەمچىلەر ئۆزلىرى ياساپ چىققان يالغان ئادەمنى بوينىغا سىرتماق سىلىپ بىرەمدىلا ئېسىۋەتتى. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ قۇشقاچلارنى قورقۇتىدىغان قارانچۇق ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. قارانچۇقنىڭ ئۇچىسىغا شەلپەر رەڭ كىيىم كىيدۈرۈلگەن، ئۇنىڭغا كاستىلىيان ① دىكى ئوتتۇز قېچىرغا يەتكۈدەك كىچىك كولدۇرمىلار ئېسىلغانىدى. ساناپمۇ تۈگەتكىلى بولمايدىغان بۇ كىچىك كولدۇرمىلار سىرتماقنىڭ مىدىرلىشىغا ئەگىشىپ جىرىڭلايتتى، بارا ـ بارا ئاجىزلاپ، ئاخىر تىمتاس بولۇپ قالاتتى. قارانچۇقمۇ سائەتنىڭ مايانتىكىدەك ئاستا ـ ئاستا توختايتتى.

كلوپىن قارانچۇقنىڭ پۇتى ئاستىدىكى بۇزۇق ئورۇندۇقنى گىرىنگورىغا شەرەت قىلدى.

ـــ ئۇستىگە چىق!

ـــ ئۆلدۈمغۇ! ـــ دېدى شائىر، ـــ يىقىلىپ چۈشسەم بوينۇم ئۈزۈلۈپ كەتكۈدەك! بۇ ئورۇندۇق مارتىيا ② نىڭ ئىككى مىسرالىق شېئىرلىرىغا نېمانچە ئوخشايدۇ، بىر پۇتى بەش بوغۇم، بىر پۇتى ئالتە بوغۇم، مېيىپنىڭ ئۆزىلىغۇ!

ـــ ئورۇندۇققا چىق! ـــ كلوپىن بۇيرۇقىنى يەنە بىر تەكرارلىدى.

گىرىنگورى ئورۇندۇققا چىقتى، بېشى بىلەن ئىككى بىلىكى بىرنەچچە قېتىم ئىرغاڭلىغاندىن كېيىن مىڭ تەستە چىڭ تۇرۇۋالدى.

ـــ ئەمدى، ـــ دېدى قەلەندەرلەر پادىشاھى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ ئوڭ پۇتۇڭنىڭ بېغىشى بىلەن سول پۇتۇڭنى ئىلمەكلە، ئاندىن سول پۇتۇڭنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئۆرە بول.

ـــ جانابلىرى، ـــ دېدى گىرىنگورى، ـــ سىز مېنى يىقىلىپ

---

① كاستىلىيان ـــ ئىسپانىيەدىكى بىر شەھەر.

② مارتىيا (تەخمىنەن مىلادىيەنىڭ 40 ـــ 104 ـ يىللىرى) ـــ قەدىمكى رىم شائىرى.

مېيىپ بولۇپ قالسۇن دېمەيدىغانسىز؟
كلوپىن بېشىنى چايقىدى.
ــ ئاڭلاپ تۇر، ئاغىنە، گېپىمگە بەك جىق بولۇپ كەتتى. ئىككى ئېغىزلا گەپ قىلساڭ كۇپايە. مېنىڭ دېگىنىمدەك قىل، پۇتۇڭنىڭ ئۆچىدا دەسسەپ تۇر، شۇنداق قىلساڭ قارانچۇقنىڭ يانچۇقىغا قولۇڭنى يەتكۈزەلەيسەن، ئوبدان ئاختۇرۇپ، ھەمياننى تارتىپ چىقار. قىلالمىساڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كولدۇرمىلار جىرىڭلاپ كەتمىسە، تىلەمچى بولغىنىڭ شۇ. ئاندىن سېنى بىر ھەپتە دۇمبالايمىز، شۇنىڭ بىلەن ئىش تۈگەيدۇ.
ــ ئاھ، تەڭرىم! بۇنىڭغا مەن بىرنېمە دېيەلمەيمەن، ــ دېدى گىرىنگورى، ــ ناۋادا مەن كولدۇرمىنى جىرىڭلىتىۋەتسەمچۇ؟
ــ دارغا ئېسىلىسەن، بىلدىڭمۇ؟
ــ ئازراقمۇ چۈشىنەلمىدىم! ــ دېدى گىرىنگورى.
ــ يەنە بىر قېتىم دەپ قويايى. سەن قارانچۇقنىڭ بەدىنىنى سىلاشتۇرۇپ، ھەمياننى قولۇڭغا ئېلىشىڭ لازىم. ئەگەر بىرەر كولدۇرمىنى جىرىڭلىتىۋەتسەڭ چوقۇم دارغا ئېسىلىسەن، چۈشەندىڭمۇ؟
ــ چۈشەندىم، ــ دېدى گىرىنگورى، ــ ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ؟
ــ ناۋادا ھەمياننى ئالالمىساڭ، كولدۇرمىمۇ جىرىڭلاپ كەتمىسە، يانچۇقچى بولغىنىڭغا ھېسابلا! لېكىن، بىز سېنى ساق بىر ھەپتە دۇمبالىشىمىز كېرەك، ئەمدى بىلدىڭمۇ؟
ــ يوقسۇ، ھەزرەتلىرى، مەن تېخىمۇ گاڭگىراپ قېلىۋاتىمەن، دارغا ئېسىلمىغان تەقدىردىمۇ بىر ھەپتە تاياق يەيدىكەنمەن، بۇنىڭ ماڭا نېمە پايدىسى؟
ــ يانچۇقچى بولسەن دېدىمغۇ! يانچۇقچى بولۇش ئۇچۇن ئازراق تاياق يېسەڭ يەنىلا چىقىش قىلىدۇ ئەمەسمۇ! بىز سېنى قامچىلىساق ئۆزۈڭگە ياخشى، بەرداشلىق بېرەلىگەن بولسەن! ــ دېدى كلوپىن تولۇقلاپ.
ــ مەڭ تەشەككۇر! ــ دېدى شائىر جاۋاب بېرىپ.

ـــ ھەي، چاقىقان بول ! ـــ كىلوپىن تۇڭنى تېپىپ داراڭشىتۇەتتى، ـــ قارانچۇقنى سىلاپ باق. يەنە بىر قېتىم ئاگاھلاندۇرۇپ قويايلى، ئىشنى پۈتكۈزگەن تەقدىردىمۇ، بىرەر ـ يېرىم كولدۇرمىنىڭ جىرىڭلىغىنىنى ئاڭلاپ قالىدىغان بولسام، قارانچۇقنىڭ ئورنىغا ئۆزۈڭ چىقىسەن !

كلوپىنىڭ سۆزلىرى قەلەندەرلەر پادىشاھلىقىنىڭ پۇقرالىرىغا بەك ياراپ كەتتى بولغاي، ئالقىش سادالىرى ئەترايىنى بىر ئالدى. ئۇلار دارنى چۆرىدەپ، گىرىنگورىغا ئىچ ئاغرىتىش بۇيىاقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە قاقاقلاپ كۈلۈشتى. گىرىنگورى ئۆزىنىڭ ئۇلارغا ئەرمەك بولۇۋاتقانلىقىنى ئاخىر ھېس قىلدى. ئۇلارنىڭ قىلىقلىرىدىن ھوشيار بولۇش لازىملىقىنى بىلدى. مۇشۇلارغا كۆرە، ئۇ جىمىكى خام خىيالدىن ۋاز كېچىپ، كۆز ئالدىدىكى جاپالىق ۋەزىپىنى تاسادىپىي ھالدا بولسىمۇ ئورۇنلاشقا بەل باغلىدى ۋە تەۋەككۈل قىلىپ بىر ئېيتىشىپ باقمايمۇ دېگەن يەرگە كەلدى. ئىشنى باشلاشتىن ئىلگىرى، ئالدى بىلەن قارانچۇق بولۇپ تۇرغان يالغان ئادەمدىن ئۆزىگە مەدەت تىلىدى، ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇ قارانچۇق يالغان ئادەمدىكى ئادەمگەرچىلىك تىلەمچىلەرگە قارىغاندا جىقراقتەك قىلاتتى. تىلىنى ساڭگىلىتىپ تۇرغان كولدۇرمىلار ئۇنى چېقىۋېلىش ئۈچۈن ۋىشىلداپ ئاۋاز چىقىرىۋاتقان زەھەرلىك يىلانلارغا ئوخشايتتى.

ـــ ئاھ، ـــ دەۋەتتى گىرىنگورى پەس ئاۋازدا، ـــ مېنىڭ ھاياتىم مۇشۇ كولدۇرمىلارنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىدىرلاپ كېتىشىگە باغلىق بولۇپ قالغان بولسا ـ ھە ! ـــ ئۇ ئىككى قولىنى جۈپلەپ، ـــ كولدۇرمىلار، جىرىڭلاپ سالماڭلار، ھەرگىز جىرىڭلىماڭلار ! ـــ دەپ قوشۇپ قويدى.

ئۇ تېخىچە كلوپىننى بىرنەرسە دېگۈزۈش خىيالىدا ئىدى.

ـــ تۈيۈقسىز شامال چىقىپ كەتسىچۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ.

ـــ شۇنداق ئەھۋال يۈز بەرسىمۇ دارغا ئېسىلىسەن ! ـــ

كەسكىن جاۋاب بەردى كلوپىن.

گرىنگورىنىڭ جازانى كېچىكتۇرۇش، جازانى قىسقارتىش ياكى بۇ جازادىن قېچىپ قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتىنىڭ يوقلۇقىغا كۆزى يېتىپ، قەتئىي نىيەتكە كەلدى ـ دە، ئوڭ پۇتىنىڭ بېغىشى بىلەن سول پۇتىنىڭ پاچىقىنى ئىلمەكلىدى، ئاندىن سول پۇتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ، بىر قولىنى يۇقىرى ئۇزارتتى. لېكىن، قولىنى ھېلىقى يالغان ئادەمگە ئەمدى تەگكۈزۈشىگە، ئۈچ پۇتلۇق ئورۇندۇقتا تۇرغان بەدىنى ئىختىيارسىز ھالدا تەۋرەپ كەتتى، ئۆزىمۇ تۇيمىغان ھالدا قارانچۇقىنى تۇتۇپ سالدى ـ دە، تەڭپۇڭلۇقىنى يوقىتىپ، پالاققىدە يىقىلىپ چۈشتى. مىدىرلاپ كەتكەن قارانچۇقىمۇ ئىككى قوزۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدا لەپەڭشىپ جىم تۇرمىدى. ساناپ تۇگەتكىلى بولمايدىغان كولدۇرمىلاردىن قۇلاق ـ مېڭىنى يەپ كەتكۈدەك ئاۋاز چىقتى.

ـــ نەس باستى ! ـــ گرىنگورى يىقىلىۋاتقان چاغنىڭ ئۆزىدىلا ۋارقىراپ تاشلىدى، ئۆلگەن ئادەملەردەك يەرگە چاپلىشىپ، مىدىر ـ سىدىر قىلمىدى.

ئۇ بېشى ئۈستىدىكى كولدۇرمىلارنىڭ جىرىڭلىغىنىنى ئاڭلىدى، تىلەمچىلەرنىڭ ئالۋاستىدەك سەت كۈلگەن ئاۋازىنى ئاڭلىدى، كلوپىن تروللىبفنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدى.

ـــ بۇ خۇنپەرنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ چىڭ ئېسىۋېتىڭلار !

تىلەمچىلەر گرىنگورىنى سۆرىدى، ئۇلار ھېلىقى قارانچۇقىنى بالدۇرلا ئېلىۋېتىپ، گرىنگورىنى ئاسىدىغان يەرنى بىكارلاپ بولغانىدى.

قەلەندەرلەر پادىشاھلىقىدىكى ئادەملەر ئۇنى ئورۇندۇقىغا چىقاردى. كلوپىن ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ سىرتماقنى بوينىغا سالدى، ئاندىن ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى ۋە:

ـــ خەير ـ خوش، ئاغىنە ! رىم پاپاسىدەك تەلەيلىك بولۇپ كەتسەڭمۇ، يەنىلا قاچالمايدىغان بولدۇڭ ! ـــ دېدى.

ـــ بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىڭلار ! ـــ گرىنگورى

ئېيتقۇسىز بىر ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە قالغان بولسىمۇ، يەنىلا بىرنەرسە دەپ باققۇسى كەلدى. ئۇ كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۆت ئەتراپىغا باقتى، ھەممە ئادەم ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك كۈلۈشمەكتە، ئۆزىنىڭ ھايات قېلىشىدىن قىلچىمۇ ئۈمىد قالمىغاندەك ئىدى.

ــ بىللىۋىگنى دەيتوئىل، ــ قەلەندەرلەر پادىشاھى ئېگىز بويلۇق بىر يانچۇقچىنى توۋلىدى، بۇ ئادەممۇ دەرھال ئالدىغا ئۆتتى، ــ لىمىنىڭ ئۈستىگە چىق!

بىللىۋىگنى دەيتوئىل توغرا لىمىغا شۇنداق چاقماق يامىشتىكى، گرىنگورى بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپلا ئۇنىڭ ئاللىقاچان لىمىغا چىقىپ بولغانلىقىنى كۆردى.

ــ ئەمدى، ــ دېدى كلوپىن، ــ قىزىل يۈزلۈك ئاندىرى، ئالىقانلىرىمنى ئۇرۇشۇمغىلا سەن بېرىپ ئورۇندۇقنى تېپىۋەت؛ فرانس چانتې رى پىروني، سەن بېرىپ بۇ ئەبلەخنىڭ پۇتىدىن تارت؛ بىللىۋىگنى دەيتوئىل، سەن ئۇنىڭ گەجىگىدىن تۇتۇپ پەسكە باس، ئۇچۇڭلار تەڭلا كۇچەپ ئىشنى تۈگىتىڭلار، ئېنىق ئۇقتۇڭلارمۇ؟

گرىنگورى لاغىلداپ تىترەپ كەتتى.

ــ تەييار بولدۇڭلارمۇ؟ ــ دېدى كلوپىن تروللىپ ئۈچ نەپەر تىلەمچىگە. ئۇلار خۇددى چۈشىنىنى كۆرگەن ئۆمۈچۈكتەك، گرىنگورىغا ئېتىلىشقا ئارانلا تۇراتتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، بىچارە گۇناھكار بىكاردىن ـ بىكار يەنە بىردەم قىينىلىدىغاندەك ئىدى. كلوپىن ئەكسىچە خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك، كۆيۈپ بولالمىغان بىرنەچچە تال ئوتۇننى ئوچاق تەرەپكە تېپىۋەتتى.

ــ تەييار بولدۇڭلارمۇ؟ ــ ئۇ يەنە بىر قېتىم سورىۋېلىپ، قولىنى سوزغىلى تەمشەلدى. بىر سېكۇنتتىن كېيىن ھەممە ئىش ئاخىرلىشاتتى.

لېكىن، كلوپىن خۇددى تۈيۇقسىزلا بىر ئىش يادىدىن كەچكەندەك، ئەمدىلەتىن سوزغان قولىنى شارتتىدە توختىتىۋالدى.

— تۇرۇپ تۇرۇڭلار ! — دېدى ئۇ، — ئۇنتۇغلىلى تاس قاپتىمەن ... ئادەت بويىچە، بىرەر ئايال ئۇنىڭغا ياتلىق بولۇشنى خالامدۇ - يوق دېگەن سوئالنى سورىماي تۇرۇپ، ھەرقانداق ئەر كىشىنى دارغا ئېسىشقا بولمايدۇ. ئاغىنە، بۇ سەن ئۇچۇن ئاخىرقى پۇرسەت، بىرەر ئوغرى ئايالنى ئەمرىڭگە ئېلىشقا ئۇنىمىساڭ، ئۇ چاغدا سىرتماق بىلەنلا توي قىلىسەن !

بۇخېمىيەلىكلەرنىڭ بىز ئۇچۇن ئىنتايىن بىمەنە تۇيۇلىدىغان بۇ قانۇنى ھېلىمۇ ھەم ئەنگلىيەنىڭ دىنىي قانۇنلىرىدا ئۆز پېتى ساقلىنىپ تۇرۇۋاتىدۇ. «ۋىرىتېننىڭ كۆزىتىش دوكلاتى»نى كۆرسەك، بۇنى ئېنىق بىلىۋالالايمىز.

گىرىنگورى «ئۇھ» ! دەپ تىنىۋالدى. بۇ ئۇنىڭ يېرىم سائەت ئىچىدە ئىككىنچى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇشى ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

— ۋاي - ۋۇي ! — كلوپىن تەختتە قايتىدىن ئولتۇردى، — بولدى، چوكانلار، قىزلار ! ئايال پېرىخونلاردىن تارتىپ ئۆلىمگۈر چىشى مۇشۇكلەر، سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى قايسى جالاپنىڭ بۇ لايغەزەلگە خوتۇن بولغۇسى بار؟ كولىت لاشارون ! ئىلىزابېت تۇڭائىن ! سىمون يودوئىن ! ماريىيە پىدىپ ! تونى لالونگى ! بىراردى فانوئىل ! مىچېل گېنائىل ! كلاۋدې روك ئورىل ! ماتىرىنا گىرورى ! ئىسابىللاتىر ! ھەممىڭلار كېلىپ قاراپ بېقىڭلار ! بىر ئەرنى ھەقسىز بېرىۋېتىمەن، كىمگە لازىم؟

گىرىنگورىنىڭ مۇشۇ ھالەتتە بىرەرىنى جەلپ قىلغۇدەك يېرى قالمىغاندى. ئايال قەلەندەرلەر بۇ تەكلىپكە مىتمۇ قىلىپ قويمىدى.

— لازىمى يوق، كېرەك ئەمەس ! ئېسىۋېرىڭلار، كۆڭلىمىز ئېچىلىپ قالسا بولدى ! — دەپ ۋارقىراشتى ئۇلار. تەلىيى تەتۇر كېلىۋاتقان گىرىنگورى ئۇلارنىڭ ۋارقىراشلىرىنىلا ئاڭلىدى، خالاس !

شۇنداقتىمۇ توپنىڭ ئىچىدىن ئۇچ نەپەر ئايال چىقىپ، ئۇنىڭ

باش ـ ئايىغىغا سەپسالدى. بىرىنچىسى چاسا يۇز كەلگەن بىر ئادەك بىر قىز ئىدى. ئۇ گىرىنگورىنىڭ يىرتىق چاپىنىغا زەن سېلىپ قاراپ چىقتى. چاپاننىڭ تېشىلىپ كەتكەن يەرلىرى كاشتان پىشۇرىدىغان تاۋىنىڭ تۆشۈكىدىن قېلىشمايتتى. پوندىلەك قىز چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ غوتۇلدىدى:

ـــ رەختىنىڭ پۈرۈچلىرىغۇ بۇ ! ـــ شۇ گەپنى دەپ بولۇپلا گىرىنگورىغا قارىدى، ـــ قالپىقىڭغا قاراپ باقاي !

ـــ چۈشۈپ قالدى، ـــ دېدى گىرىنگورى.

ـــ قۇلاقچاڭچۇ؟

ـــ باشقىلار بۇلاپ كەتتى.

ـــ كەشكۈچۇ؟

ـــ چەمى ئۇپراپ كەتتى.

ـــ پۇل قاپچۇقۇڭچۇ؟

ـــ بىر تىيىنمۇ يوق، ـــ دەپ جاۋاب بەردى گىرىنگورى كېكەچلەپ.

ـــ ئۇنداقتا سېنى دارغا ئاسسا بولغۇدەك، رەھمەت ئېيتىشنى ئېسىڭدىن چىقارما ! ـــ پوندىلەك قىز گېپىنى تۇگىتىپ كەينىگە قايرىلدى.

يۇز ـ كۆزىنى قورۇق بېسىپ كەتكەن، ئۆڭى كۆمۈرگە ئوخشاش قاپقارا، چىرايى تولىمۇ سەت، كۆرۈمسىز ئادەملەر توپلىشىپ قالغان مراكىل رايونىدىمۇ بەتبەشىرە ئادەملەرنىڭ بىرىنچىسى بولالايدىغان ئىككىنچى ئايال گىرىنگورىنىڭ ئەتراپىدا بىرھازا ئايلاندى. گىرىنگورى بۇ ئايالنىڭ ماڭا كۆزى چۈشۈپ قالامدۇ ـ نېمە دەپ بەك ئەنسىرىدى. كىم بىلسۇن، ئۇمۇ چىشىنى يېرىپ:

ـــ ئۇرۇقلا نەرسىغۇ بۇ ! ـــ دەپ قويۇپلا كېتىپ قالدى.

ئۇچىنچىسى تېرىلىرى يۇمران، چىرايى ئادەتتىكىدەك، خىلىلا قاملاشقان قىز ئىدى.

ـــ مېنى قۇتۇلدۇرۇڭلىڭ ! ـــ دەپ ئۆتۈندى گىرىنگورى

زەئىپ ئاۋازدا.

قىز ئىچ ئاغرىتقاندەك بولۇپ، ئۇنىڭغا خېلى ئۇزاققىچە سەپسېلىپ قارىدى، ئاندىن يەرگە قاراپ، قولى بىلەن يوپكىسىنىڭ ئېتىكىنى تۇزەشتۇردى. قارىغاندا، ئۇ ئىككىلىنىۋاتقاندەك ئىدى. گرىنگورى ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزمىدى. بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى ئۇمىد ئىدى.

ــ بولمىغۇدەك، ــ دېدى قىز ئاخىرىدا، ــ گۇئىللائۇم لونگىيودىن تاياق يەيدىغاندەك قىلمەن ! ــ مۇشۇ گەپنى دەپ بولۇپلا ئۇمۇ توپنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ــ بۇرادەر ! ــ دېدى كلوپىن، ــ سەن راستتىنلا بىتەلەي ئىكەنسەن !

مۇشۇ گەپتىن كېيىن ئۇ ئورنىدىن قوزغىلىپ تۇڭنىڭ ئۈستىدە ئۆرە بولدى ـ دە، كىمئارتۇق قىلىپ مال ساتىدىغان سودىگەرلەرنىڭ ئاۋازىنى دوراپ ۋارقىرىدى:

ــ ئۇنىڭغا ئىگە بولىدىغان ئادەم يوقمۇ؟

ئادەملەرنىڭ گۇلقەلىرى ئېچىلىپ ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك كۈلدى.

ــ ئۇنى ئالىدىغانلار بارمۇ؟ بىر، ئىككى، ئۈچ !

كلوپىن دار تەرەپكە ئالدىنى قىلدى.

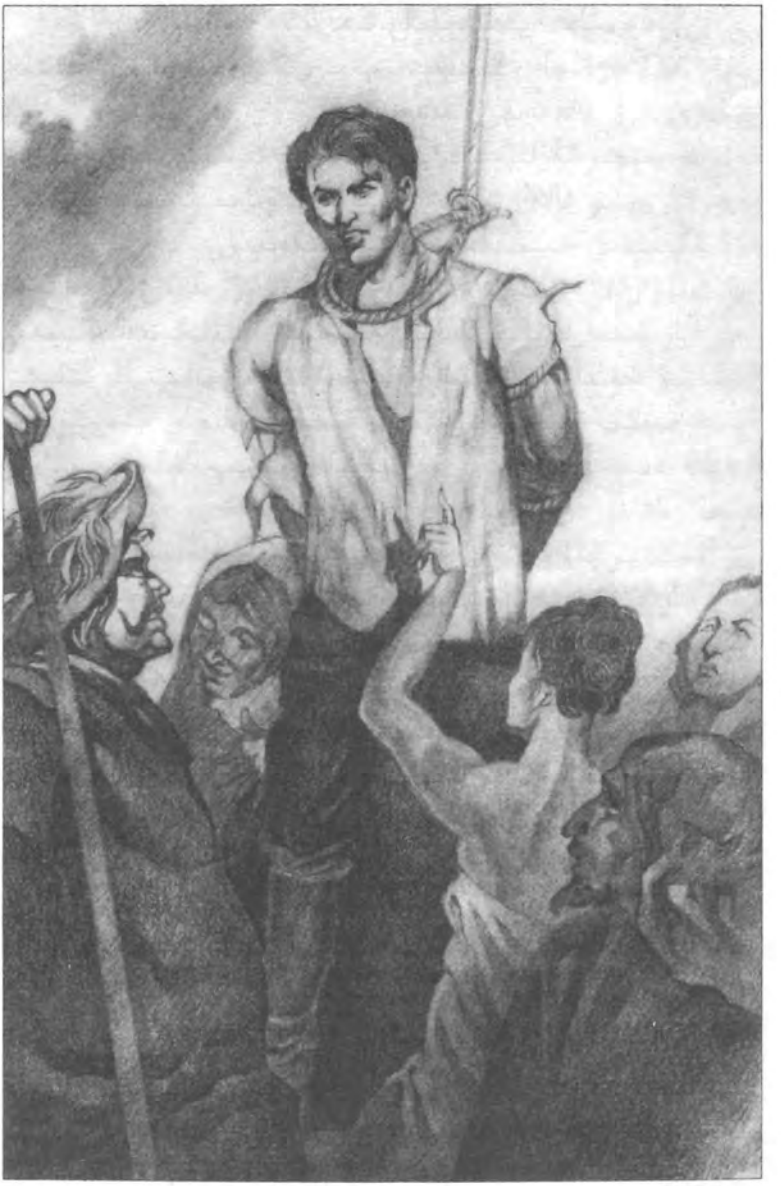
ــ پۈتتى ! ــ دېدى ئۇ.

بىللىۋىگنى دەيتوئىل، قىزىل يۈزلۈك ئاندىرى، فرانس چانتى پرونى ئۇچەيلەن شاپاشلىغان پېتى گرىنگورىنىڭ يېنىغا كەلدى.

دەل شۇ چاغدا قەلەندەرلەر پادىشاھلىقىنىڭ پۇقرالىرى گۈرۈلدەپ كەتتى.

ــ ئەسمېرالدا ! ئەسمېرالدا !

گرىنگورى تېنى جۇغلىنىپ بولۇپ، قىيىقاس ـ سۈرەن كۆتۈرۈلگەن تەرەپكە قارىدى. ئادەملەر ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ يولنى بىكارلىدى، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان بىرەيلەن

توپنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ كەلدى.

بۇ بۇخېمىيەلىك ساھىبجامال ئىدى.

— ئەسمېرالدا! — دەۋېتىپ يۈرىكى ئوينىپ كەتكەن گىرىنگورى كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىنى كۆرۈپ داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇ سېھىرگەرلىكتەك بىلىنگەن بۇ ئىسسىنىڭ كۈندۈزى يۈز بەرگەن بىر تالاي ئىشلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى.

بۇ ئەتىۋارلىق جانىۋار مراكىل رايونىغا ئۆزىدىكى گۈزەللىك بىلەن جازىبىدارلىقىنى نامايان قىلغىلى كەلگەنىدەك ئىدى. دېمىسىمۇ شۇنداق، ئاۋۇ ئايال تىلەمچىلەر يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە قېقىپ قويغان قوزۇقتەك قىمىر قىلماي جىم تۇردى. ئۇلارنىڭ بەتبەشىرە چىرايى بۇ قىزنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن باشقىچە رەڭ تۇزدى.

ئۇ ئەسمېرالدا يەڭگىل قەدەم تاشلاپ، شۇنچىكى نازاكەت بىلەن جازالانغۇچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ھېلىقى چىرايلىق ئوغلاق گالىمۇ قىزغا ئەگىشىپ كەلمەكتە ئىدى. گىرىنگورى بېشى قېيىپ، كۆزلىرى تورلاشقاندەك بولدى. ساھىبجامال قىز ئۇنىڭغا تىكىلدى.

— سىلەر بۇ ئادەمنى دارغا ئاسماقچىمۇ؟ — دەپ سورىدى چىرايى جىددىي تۇس ئالغان قىز كىلوپىندىن.

— شۇنداق، سىڭلىم! — دېدى قەلەندەرلەر پادىشاھى، — ناۋادا سەن ئۇنىڭغا تېگىشىنى خالىساڭ، ئۇ چاغدا باشقا گەپ بولىدۇ!

ساھىبجامال ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ:

— مەن ئۇنىڭغا تېگىمەن، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرغان گىرىنگورى ئۆزىنىڭ ئەتىگەندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە راستتىنلا چۈش كۆرۈۋاتقىنىغا قەتئىي ئىشەندى. مۇشۇ تۇرقىدا ئۇ يەنىلا چۈش كۆرۈۋاتاتتى.

ئۆزگىرىش گەرچە ئادەمنى ھاياجانغا سالغۇدەك تەسىرلىك

بولسمۇ، لېكىن بەك تۆيۈقسىز يۈز بەرگەنىدى.

سىرتماق بوشىتىلىدى، گرىنگورى ئورۇندۇقتىن پەسكە چۈشتى. ئۇ تاسادىپىي سادىر بولغان بۇ يېڭىلىق ئالدىدا گاڭگىراپ قالغانىدى. ئۇنىڭ روھىي ئالىمىدە شۇنداق كۈچلۈك زىلزىلە پەيدا بولدىكى، ئۇ بەرداشلىق بېرەلمەي لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

مىسىر كىنەزى لام ـ جىم دېمەيلا بىر ئىدىشنى كۆتۈرۈپ كەلدى. بۇخېمىيەلىك ساھىبجامال ئۇنى گرىنگورىغا تەڭلىدى.

ـــ يەرگە تاشلاڭ ! ـــ دېدى ئۇ.

ئىدىش چېقىلىپ تۆت پارچە بولۇپ كەتتى.

ـــ ئىنىم، ئۇ ئەمدى سېنىڭ ئايالىڭ؛ سىڭلىم، ئۇ سېنىڭ ئېرىڭ. ئۆي تۈتۈش مۆھلىتى تۆت يىل بولىدۇ. مېڭىڭلار ! ـــ مىسىر كىنەزى ئىككى قولىنى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئۇلارنىڭ پېشانىسىغا تەگكۈزدى.

7. توي كېچىسى

ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا، شائىر ئۆزىنى ئىشىك ـ دېرىزىلىرى ھىم ئېتىلگەن، ئەگمە تورۇسلۇق ئىسسىق بىر ئۆيدە كۆردى. بىرنەرسە ئېلىشقا ئەپلىك بولارمىكىن دەپ، يېمەك ـ ئىچمەك سېلىنىدىغان جاۋەننىڭ يېنىدىكى شىرەگە يېقىنراق ئولتۇردى. «جانغا ئارام بېرىدىغان بىر كارىۋات، مۇڭداشقىلى بولىدىغان بىر قىز بولغان بولسا» دەپ ئويلىدى ئۇ. بۇگۈنكى ئاجايىپ ئۇچرىشىش سېھىرلىك تۇس ئالغىنى ئۈچۈنمىكىن، ئۆزىنى ئەپسانىلەردىكى پېرسوناژغا ئوخشاتقۇسى كەلدى. ئىككى باشلىق يالماۋۇزنىڭ ئارىسىدىكى ئوچاقنىڭ ئۆز جايىدا ياكى ئەمەسلىكىنى بىلگۈسى كەلگەندەك، كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ ئەتراپىغا قارىدى. ئۇنىڭ خىيالىچە پەقەت ئوچاقتىن

كۆتۈرۈلۈۋاتقان كۆكۈچ تۈتۈنلا ئۇنى جەھەننەمدىن جەننەتكە يولغا سېلىپ قويالايدىغاندەك ئىدى. شۇڭا، ئۇ رېئاللىقنى قولدىن بەرمەسلىك، بەھوش بولۇپ يېتىپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۈچىسىدىكى كۆڭلەكنىڭ تۆشۈكىدىن كۆزىنى ئۇزمىدى. مۇشۇ ئەسنادا تۈرلۈك ـ تۈمەن بەھۈدە خىياللار كۆڭلىدىن كەچتى، ھاياتلىقنىڭ جىمىكى ئۇمىدى پەقەت مۇشۇنداق قىلىشقىلا باغلىق بولۇپ قالغاندەك ئىدى.

ئالدىدىكى ياش قىز ئۇنىڭغا قاراپ قويايمۇ دېمەيتتى، قىز ئۆزىنىڭ ئىچىدە ئۇيلاندىن ـ بۇيانغا توختىماي ماڭاتتى. بىر دەم ئورۇندۇققا پۇتلىشىپ، ئۇنى ئۆرۈۋېتەتتى، بىر دەم سۆيۈملۈك ئوغلىقى بىلەن بىرنەملەرنى دېيىشەتتى، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ لەۋلىرىنى دومسايتىپ قويىاتتى. ئۇ گىرىنگورىنى ئۆزىگە قانغۇدەك قارىۋالسۇن دەپ ئويلىدىمۇ، شىرەنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، سېنىڭمۇ بالىلىق چاغلىرىڭ بولغان، ياكى بولمىسا تەلىيىڭ ئوڭدىن كېلىپ، تا بۈگۈنگە قەدەر كىچىك بالىدەك تۇرۇۋاتىسەن. سەن چوقۇم ھاۋا ئوچۇق كۇنلەردە شىرىلداپ سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىقنىڭ بويىغا نەچچە قېتىملاپ بارغان، توپ ـ توپ چاتقاللارنىڭ يېنىدىن نەچچە قېتىم ئۆتۈپ، گاھ ئۆرلەپ، گاھ پەسلەۋاتقان، دەرەخلەرنىڭ ئۈچىدىن سۇركىشىپلا دېگۈدەك ئۆتۈۋاتقان ھاۋا رەڭ ياكى يېشىل يىڭنىغۇچلارنى قوغلاپ ئوينىغان (ماڭا كەلسە، مەن بالىلىقىمنى كۇنبويى شۇنداق ئۆتكۈزگەن، ئۇ مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ گۈزەل مىنۇتلار ئىدى). قۇيۇنغا ئوخشاش غۇيۇلداپ ئاۋاز چىقىرىۋاتقان بۇ كىچىك جانىۋارنىڭ تىنىمسىز پىلدىرلاۋاتقان، تۇتقىلى بولمايدىغان بېغىر رەڭ قاناتلىرىنى ئىچ ـ ئىچىڭدىن سۆيۈنۈپ، دىققەت ـ ئېتىبارىڭ بىلەن تاماشا قىلغانلىرىڭ چوقۇم يادىڭدىن چىقمىدى. ئۇچۇشنى بىلمىدىغان بۇ جانىۋار شۇنچىلىك خىيالىي، گىرىمسەن، تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان، كۆرگىلىمۇ بولمايدىغان، تۇتقىلىمۇ بولمايدىغان نەرسىدەك ئىدى. لېكىن، ئۇ

ئاخىرىغا كېلىپ بىر تال گۈلنىڭ شېخىغا قونغاندا، سەن دېمىگىنى ئىچىگگە يۇتۇپ، ئۇنىڭ بىر جۈپ نېپىز قانىتىغا، پارقىراق، سىلىق تونى بىلەن خىرۇستالدەك سۈزۈك كۆزلىرىگە تۇجۇپىلەپ زەن سالاتتىڭ، ھەيرانۇھەس بولاتتىڭ، ئۇنىڭ قاراڭغۇلۇق قوينىدا يەنە بىر قېتىم غايىب بولۇپ كېتىشىدىن، پايانى يوق ھاۋا بوشلۇقىغا كىرىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتىڭ. ئەگەر سەن مۇشۇ تاتلىق تۇيغۇلارنى قايتا ئېسىگگە ئالالىساڭ، گىرىنگورىنىڭ ئەسمېرالداغا شۇنچە ئەستايىدىل، ئىنچىكىلەپ سەپسېلىۋاتقاندەكى ھېسسىياتىنى ئوڭايلا پەرەز قىلالايتتىڭ. بۇ سىلاپ باققىلى، شۇنداقلا كۆرگىلى بولمىدىغان بەدەن ئىدى. لېكىن، گىرىنگورى بۇ بەدەننى ئىلگىرى پەقەت ئۇ پىرقىراپ ئۇسسۇل ئوينىغاندىلا كۆرگەنىدى.

گىرىنگورى چۈش قوينىغا غەرق بولۇپ كەتتى. ئۇ ئەمدىلا ئۇيقۇدىن ئويغانغان ئادەمدەك قاپاقلىرىنى تەستە كۆتۈرۈپ ئالدىدىكى قىزغا قارىدى. ئاندىن ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى: «ئەجەبا ! ھېلىقى ھەممەيلەن ‹ئەسمېرالدا› دەپ توۋلاپ يۈرگەن قىز مۇشۇمۇ؟ يولدىلا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئۇسسۇلچى ! بۇگۈن چۈشتىن ئىلگىرى مېنىڭ تېياتىرىمنى قاپ بەلدىن ئۇزۇپ قويغان قىز مۇشۇغۇ ! بۇگۈن كەچتە مېنىڭ ھاياتىمنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغان قىزمۇ مۇشۇغۇ ! ھەم تالانتلىق ئۇسسۇلچى، ھەم ماڭا شەپقەت قىلغان پەرىشتە ! دېمىسىمۇ ئۇ نېمانچە چىرايلىق ! ئۇ مېنى ياخشى كۆرۈپ قالغاچقا، خەتەرلىك ئەھۋالدىمۇ ماڭا ئىگىدارلىق قىلغان بولسا كېرەك ! ـــ گىرىنگورى تۇيۇقسىزلا ئېسىنى تاپقاندەك بولدى، خىيالىي تۇيغۇلارنىڭ قوينىدىن رېئاللىق دۇنياسىغا قايتتى، ـــ لېكىن، ئۆزۈمنىڭ قاراپ تۇرۇپلا ئۇنىڭ ئېرى بولۇپ قالغانلىقىمنى چۈشەنمەيۋاتىمەنغۇ !»

ئۇ تولا ئويلاپ كاللىسى قوچۇلۇپ كەتتى، كۆزلىرىدىن ھەۋەس ئۇچقۇنى چاقنىغاندەك بولدى، ئاستا مېڭىپ قىزغا

يېقىنلاشتى. چىرايىغا جىددىيلىك يۈگۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن شەرم ـ هايانى قولدىن بەرمىدى. بۇخېمىيەلىك ساھىبجامال قورقۇپ كېتىپ كەينىگە داجىدى.

ـــ نېمە قىلاي دەيسىز؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ زەردە بىلەن.

ـــ سۆيۈملۈك ئەسمىرالدا، سىز ماڭا نېمىشقا مۇنداق سوئال قويىسىز، ـــ گىرىنگورى شۇنداق هاياجانلانغانىدىكى، قىلغان گېپىدىن ئۆزىمۇ هەيران بولدى.

ـــ نېمە دەۋاتقىنىڭىزنى بىلمىدىم، ـــ بۇخېمىيەلىك قىزنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

ـــ بۇ قانداق گەپ؟ ـــ گىرىنگورى بارغانسېرى هاياجانلىنىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئوي ـ خىيالى مۇكەممەل رايونىدىكى قائىدە ـ يوسۇنىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىلا قالغانىدى، ـــ ئەجەبا، مەن سىزگە مەنسۇپ ئەمەسمۇ، سۆيۈملۈك دوستۇم! سىزمۇ ماڭا تەئەللۇق ئەمەسمۇ؟

گىرىنگورى شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ ئۆزىنى باسالمىدى بولغاي، قىزنى قۇچاقلىۋالدى.

بۇخېمىيەلىك ساھىبجامال خۇددى يىلانبېلىقىدەك چاقچاقلىق بىلەن ئۇنىڭ قۇچىقىدىن شارتتىدە سۇغۇرۇلۇپ چىقتى. ئۇ بىرلا تاقلاپ ئۆينىڭ يەنە بىر بۇرجىكىگە باردى ـ دە، بېلىنى ئەگكەندەك بولۇپ، ئارقىدىنلا ئۆزىنى رۇسلاپ ئۆرە بولدى. ئۇ قولىدا ئۆتكۈر بىر خەنجەرنى سىقىملىۋالغانىدى. ئۇنىڭ هەربىكىتى شۇنداق تېز بولدىكى، گىرىنگورى ئۇنىڭ خەنجەرنى نەدىن ئالغانلىقىنىمۇ كۆرەلمىدى. قىز ئاچچىقلاندى، جىلە بولدى، لەۋلىرىنى دومسايىتتى، بۇرنىنىڭ چاناقلىرى مىدىرلىدى، ئىككى مەڭزى ئالمەدەك قىزاردى، كۆزىنىڭ قارىچۇقىدىن ئوت ياندى. ئوغلاق گالى بىرلا سەكرەپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتتى ـ دە، گىرىنگورى بىلەن ئېلىشىدىغان ئەلپازدا ئۇنىڭغا ئېتىلدى. چوقچىيىپ تۇرغان مۆڭگۈزى پارقىراپ كەتتى. بۇ ئىشلارنىڭ هەممىسى كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئاردا

يۇز بەرگەنىدى.

يېڭىناغۇچ ھەربىگە ئايلانىدى، ئەمدى ئادەمنى چېقىۋالسىلا بولاتتى.

بىزنىڭ پەيلاسوپ ئېسەنگىرەپ، تۇرغان ئورنىدا داڭ قېتىپ قالدى، بىردەم ئوغلاقتا، بىردەم قىزغا كۆز يۇگۈرتتى.

ــ كېرەملىك بۇۋى مەرىيەم ! ھازازۇل خوتۇندىن بىراقلا ئىككىسى پەيدا بولدىغۇ ! ــ گاڭگىراپ قالغان گىرىنگورى ئاخىر ئېغىز ئاچتى، ــ ئىككىلىسى بىشەم خوتۇنلاردىن ئىكەنغۇ !

بۇخېمىيەلىك ساھىبجامالمۇ قاراپ تۇرىۋەرمىدى.

ــ جەزم قىلىمەنكى، سىز ئۆتۈپ كەتكەن سارايڭ ئىكەنسىز !

ــ كەچۇرۈڭ، خان قىز، ــ گىرىنگورى كۈلۈمسىرىدى، ــ ئۇنداقتا سىز نېمىشقا ماڭا ياتلىق بولۇشنى خالاپ قالدىڭىز؟

ــ ئەجەبا، مەن سىزنىڭ بىھۇدە ئۆلۈپ كېتىشىڭىزگە قاراپ تۇرسام بولارمىدى؟

ــ دېمەك، ــ شائىر گېپىنى داۋام قىلدى، چۈنكى مۇھەببەت توغرىسىدىكى خىيالىي تۇيغۇ ئۇزۇل ـ كېسىل بەربات بولغانىدى، ــ سىز مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قويۇش ئۈچۈنلا مەن بىلەن توي قىلىشقا ماقۇل بوپتىكەنسىز ـ دە؟

ــ سىز مېنى باشقا خىيالى بار دەپ ئويلاپ قالغانمىدىڭىز؟

ــ بوپتۇ، ــ گىرىنگورى لېۋىنى چىشلىدى، ــ مەنغۇ مۇھەببەت ئىلاھى يۇپىتېر تەرەپتىن ئالغاندا تەسەۋۋۇرۇمدىكىدەك مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ باققان ئادەم ئەمەس. بىراق، ئىدىشنى يەرگە تاشلاپ چۇل ـ چۇل قىلىۋەتكەننىڭ نېمە پايدىسى بولدى؟

شۇ تاپتا ئەسمېرالدا بىلەن ئوغلاق ھەر ئىككىسى ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىدىغان قىياپەتتە ئىدى، بىرى قولىغا خەنجەر ئالغان، بىرىنىڭ مۇڭگۈزلىرى دىڭگايغانىدى.

ــ ئەسمېرالدا خان قىز، ــ دېدى شائىر، ــ يارىشىپ قالايلى. سىز خۇپىيانە ھالدا خەنجەر ئېلىپ يۈرسىڭىز بولمايدۇ. بۇ گۈبېرناتورنىڭ چەكلەش بۇيرۇقىغا خىلاپ، سىز بىلمەيدىغان

يەردە ئەمەس، بىر ھەپتە بۇرۇن نوئىل لىسكىرىۋائىن يېنىدا خەنجەر ئېلىپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن بەش ـ ئون سو جەريمانە تۆلىدى. ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ گېپىگە كېلەيلى، شۇنىڭغا ھۆددە قىلمەنكى، سىزنىڭ ماقۇللۇقىڭىزنى ئالماي تۇرۇپ سىزگە قول تەگكۈزمەيمەن. لېكىن، نېمىلا بولسۇن، سىز ماڭا ئازراق كەچلىك تاماق بەرگەن بولسىڭىز !

راستىنى ئېيتقاندا، گىرىنگورىمۇ دېسپرېئو ① ئەپەندىگە ئوخشاش ئۇنداق خوتۇنپەرەس ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى. ئۇنى نارەسىدە قىزلارغا پايلاپ تۇرۇپ ھۇجۇم قىلىدىغان رىتسار ياكى ئوۋچى دېيىشكە تېخىمۇ بولمايتتى. ئۇ مۇھەببەتكە نىسبەتەن خۇددى باشقا ئىشلارغا مۇئامىلە قىلغان چاغدىكىدەك پۇرسەت كۈتۈشكە ئامراق، قارشى تەرەپ بىلەن بەلگىلىك ئارىلىق ساقلىيالايدىغانلاردىن ئىدى. بولۇپمۇ قورسىقى ئېچىپ ئۇچىيى دۇمبىسىگە چاپلىشىپ قالاي دەۋاتقاندا بىر ۋاخلىق كەچلىك غىزانىڭ بولۇشى، ئۇنىڭ ئۇستىگە چىرايلىق بىر قىزنىڭ ھەمراھ بولۇشى ئۇنىڭ ئۈچۈن خۇددى مۇھەببەتتىكى تاسادىپىيلىق تەسۋىرلىنىدىغان دىرامىلاردا بولىدىغان مۇقەددىمە بىلەن خاتىمە ئارىلىقىدىكى بىر ئابزاس تاتلىق لىرىك چېكىنىش ئىدى.

شىرە ئۇستىگە بىرەمدىلا بىر پارچە بولكا، بىر پارچە تۇزلانغان چوشقا گۆشى، قورۇلۇپ كەتكەن بىرنەچچە تال ئالما بىلەن بىر بوتۇلكا پىۋا تىزىلدى. گىرىنگورى ئالدىدىكى نەرسىلەرنى ئېچىرقاپ كەتكەن بۆرىدەك چاينىمايلا يۇتقىلى تۇردى. ۋىلكا بىلەن تەخسىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇپ جاراڭلىشى ئۆينى بىر ئالدى. قورساقنى تويدۇرۇش ھاۋايى ـ ھەۋەسىنىڭ ئورنىغا ئۆتكەنىدى.

ھېلىقى چىرايلىق قىز گىرىنگورىنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ تاماق يېيىشىگە لام ـ جىم دېمەي قاراپ تۇردى. بۇ چاغدا

① دېسپرېئو (1636 ـــ 1711) ـــ فىرانسىيەلىك شائىر، ئوبزورچى.

ئۇنىڭ باشقا بىر ئىشلارنى خىيال قىلىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا كۈلۈمسىرەپ قويياتتى، ئايىغى تۇۋىدە تۇگۈلۈپ ياتقان ئوغلاقنىڭ بېشىنى سىلايتتى.

گۈگۈم قوينىدىكى شام تاماقنى ئاچ قالغان بۆرىدەك يېيىش بىلەن خىيالىي تۇيغۇ بىرلىكتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان بۇ مەنزىرىگە يورۇق چاچاتتى. قورسىقى تويغان گىرىنگورى شىرەدە پەقەت بىرلا ئالمىنىڭ ئېشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ئوڭايسىزلانغاندەك بولدى.

ـــ ئەسمېرالدا خان قىز، ـــ دەپ سورىدى ئۇ، ـــ سىز يېمەمسىز؟

قىز بېشىنى چايقاپ، خىيالچان كۆزلىرى بىلەن ئۆينىڭ تورۇسىغا قارىدى.

«ئۇ نېمىنى ئويلاۋاتقاندۇ؟ ـــ گىرىنگورى قىزنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى قىياس قىلغاچ ئۇ قاراۋاتقان تەرەپكە كۆز يۈگۈرتتى، ـــ تورۇستىكى ئاۋۇ بەتبەشىرە تاش ئويما ئۇنى مۇنچىلىك مەپتۇن قىلمايۋاتقاندۇ، سەتلىكىنى قارىمامدىغان! ئۆزۈمنى ئۇنىڭ بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقامدىمەن يا!»

گىرىنگورى گېپىنى قىرىپ قويدى.

ـــ ئەسمېرالدا خان قىز!

قىز ھېچنېمىنى ئاڭلىمايۋاتقاندەك ئىدى.

ـــ ئەسمېرالدا خان قىز! ـــ گىرىنگورى ئاۋازىنى بەكرەك چىقىرىپ توۋلىدى.

بۇ توۋلاشمۇ بىكار كەتتى. قىزنىڭ كۆڭلى باشقا يەردە ئىدى. گىرىنگورىنىڭ ئاۋازىدا قىزنى ئۆزىگە قارىتالمىغۇدەك جەلپكارلىق يوق ئىدى. ئۇنىڭ تەلىيىگە يەنىلا ھېلىقى ئوغلاق ئىگىسىنىڭ پېشىدىن بىلىنەر ـ بىلىنمەس تارتىپ، ئۇنىڭ تاتلىق خىياللىرىغا بەرھەم بەردى.

ـــ ساڭا بىرنەرسە لازىمۇ، گالى؟ ـــ ئەسمېرالدا خۇددى كۆرۈۋاتقان چۈشىدىن تۇيۇقسىز ئويغىنىپ كەتكەندەك ئىدى. ئۇ

چوڭقۇر خىيال ئىچىدە گالىنىڭ كۆزىگە تىكىلدى.

— قورسىقى ئاچتى، — دېدى گرىنگورى بۇ گەپنى جايىدا قىلغانلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ.

ئەسمېرالدا بولكىنى ئۇشتۇپ، بىر پارچىسىنى ئالىقىنىغا قويدى. خۇشال بولغان گالىنىڭ كالىتە قۇيرۇقى لىكىلداپ كەتتى.

قىزنىڭ قانداقتۇر بىر خىيال بىلەن داۋاملىق بەند بولۇشىغا پۇرسەت بەرمەسلىك كېرەك، دەپ ئويلىغان گرىنگورى دادىللىق بىلەن ئىنتايىن بىر نازۇك مەسىلىنى تىلغا ئالدى.

— مېنىڭ سىزنىڭ ئېرىڭىز بولۇشۇمنى خالىمامسىز؟

— ياق، — دېدى قىز ئۇنىڭ كۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇرۇپ.

— ئاشىقىڭىز بولسامچۇ؟

— ياق، — قىزنىڭ كالپۇكلىرى دومسايدى.

— دوستىڭىز بولسام قانداق؟ — دېدى گرىنگورى.

قىز ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزمەي، سەل - پەل ئويلىنىپ قالدى.

— ئېھتىمال شۇنداق بولار !

«ئېھتىمال» دېگەن بۇ سۆز گرىنگورى ئۈچۈن تولىمۇ قىممەتلىك ئىدى. ئۇنىڭغا جان كىرگەندەك بولدى.

— دوستلۇقنىڭ نېمىلىكىنى بىلەمسىز؟

— بىلىمەن، — دېدى بۇخېمىيەلىك قىز، — دوستلۇق دېگەن ئاكا - سىڭىللارچە ھېسسىيات، ئۇ قولنىڭ ئىككى بارمىقىغا ئوخشايدۇ، بىر - بىرىگە تېگىشىپ تۇرىدىغان، لېكىن بىرلىشەلمەيدىغان روھ !

— مۇھەببەتچۇ؟

— ئاھ، مۇھەببەت ! — قىزنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، كۆزلىرىدىن نۇر چاقنىدى، — ئۇ ئىككى ئادەمنىڭ بىرىكىپ بىر ئادەم بولۇشى. بىر يىگىت بىلەن بىر قىزنىڭ ۋىسال

شادلىقىغا چۆمۈپ پەرىشتىگە ئايلىنىشى. ئۇ دېگەن بىر جەننەت !

كوچىدا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان بۇ قىزنىڭ چىرايى مۇشۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ مۇشۇ ھالىتىدىن گىرىنگورى ئىنتايىن تەسىرلەندى. قىزنىڭ گۈزەللىكى ئۇنىڭ شەرقىلىقلارغا خاس مەردانىلىك يېغىپ تۇرغان سۆزلىرى بىلەن ئاجايىپ ماسلاشقانىدى. ئۇ بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۈلۈمسىرىدى، قىزىلگۈلدەك غۇبارسىز لەۋلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىدىرلىدى، يارىشىملىق، كىر قونمىغان پېشانىسى كۆڭلىدىكى تاتلىق خىياللاردىن سىرلىق تۇس ئالدى، بوشقىنا پۈۋلەپ قويۇش بىلەن تەڭلا بىر قەۋەت نېپىز مانىدا قالغان ئەينەكتەك جىلۋىلەندى. ئۇنىڭ ھەم قويۇق، ھەم قارا قاشلىرى ئاستىدىن تەسۈرلىگۈسىز بىر خىل نۇر چاقنىدى. بۇ نۇر ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامالىغا ئۆزگىچە رەڭ بەرگەندەك، ئۇنى تېخىمۇ نازاكەتلىك قىلىپ قويدى. خۇددى رافائېل ① بۇۋاي مەريەمنىڭ رەسىمىنى سىزغاندا ئويلىغاندەك مەسۇم قىزلاردىلا بولىدىغان پاكلىق، ئانىلاردىلا بولىدىغان مېھرىبانلىق، ئىلاھىلاردىلا بولىدىغان مەنىۋى جەلپكارلىق بىر گەۋدىگە مۇجەسسەم بولدى.

ــ قانداق ئادەم سىزنىڭ ياخشى كۆرۈشىڭىزگە نائىل بولالايدۇ؟ ــ گىرىنگورى يەنە ئاسماقچىلاپ سورىدى.

ــ راۋرۇس ئوغۇل بالا !

ــ مەنچۇ، ــ دەپ سورىدى ئۇ، ــ مەن ھېساب ئەمەسمۇ؟

ــ بېشىغا دۇبۇلغا كىيگەن، قولىدا قىلىچ تۇتقان، ئۆتۈكىنىڭ ئۆكچىسى كەينىگە سىرىق رەڭ شىپۇر بېكىتىلگەن ئەر !

ــ بولدى قىلىڭا، ــ دېدى گىرىنگورى، ــ ئېتى بولمىسا ئوغۇل بالا ھېسابلانمامدۇ؟ كۆڭلىڭىز چۈشۈپ قالغان بىرەرى بارمۇ؟

---

① رافائېل (1483 ــ 1520) ــ ئىتالىيەلىك رەسسام، ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئۇچ مەشھۇر زاتنىڭ بىرى.

— مۇھەببەتنى دەۋاتامسىز؟
— مۇھەببەت!
قىز ئىچىنى تىڭشىغاندەك بىردەم تۇرۇۋالدى. ئاندىن ئۆزگىچە تەلەپپۇز بىلەن جاۋاب بەردى:
— بۇ تەرىپىنى تېزلا ئايدىڭلاشتۇرىمەن!
— نېمىشقا بۇگۈن كەچتە ئەمەس، — دېدى شائىر مۇلايىم ئاۋازدا، — ئۇ نېمىشقا مەن ئەمەس؟
— مەن پەقەت مېنى ئۆز ھىمايىسىگە ئالالايدىغان ئوغۇل بالىغىلا كۆڭۈل بېرەلەيمەن.
گىرىنگورى ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى. بۇ گەپنىڭ ئىككى سائەت ئىلگىرىكى خەتەرلىك پەيتتە ئۇنىڭ مەيدىسىنى كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقالمىغانلىقىغا قىلىنىۋاتقان تەنە گەپ ئىكەنلىكىنى بىلدى. بۇگۈن كەچتە يۇز بەرگەن باشقا قورقۇنچلۇق ئىشلاردىن ئاللىقاياقلارغىدۇر غايىب بولغان ھېلىقى ئەھۋال شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى. ئۇ پېشانىسىغا پاققىدە بىرنى ئۇردى.
— شۇنداق، — خان قىز. مەن گەپنى ئەسلىي مۇشۇ ئىشتىن باشلىسام بوپتىكەن. مېنىڭ بىپەرۋالىقىمنى ئەپۇ قىلىڭ. سىز كۆزاسمىدونىڭ ئالىقىنىدىن قانداقلارچە قۇتۇلدىڭىز؟
بۇخېمىيەلىك ساھىبجامالىنىڭ تېنى جۇغىدە قىلىپ قالدى.
— ئاھ، قورقۇنچلۇق دۇمچەك! — ئۇ قولى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ چىرقىراپ تاشلىدى، تىترەپ لاغىلداپ كەتتى، سوغۇق ئۇنىڭ سۆڭىكى ـ سۆڭىكىدىن ئۆتۈۋاتقاندەك بولدى.
— بەكمۇ قورقۇنچلۇق ئىش بولدى، — دېدى گىرىنگورى ئەزۈەيلەپ، — لېكىن سىز زادى قانداق قۇتۇلۇپ قالدىڭىز؟
ئەسمىرالدا كۈلۈمسىرىدى، ئۇھ تارتىپ خورسىنىدى، لېكىن گەپ قىلمىدى.
— ئۇ نېمىشقا سىزنىڭ پېيىڭىزگە چۈشىدۇ؟ — گىرىنگورى گەپنى ئەگىتىپ، كونا خامانىنى قايتىدىن سورىغىلى تۇردى.
— بىلمىدىم، — دېدى قىز، ئۇ ياندۇرۇپلا گىرىنگورىغا سوئال

قويدى، ــ بىراق سىزمۇ مېنىڭ پېيىمغا چۈشتىڭىزغۇ، سىز نېمىشقا شۇنداق قىلدىڭىز؟

ــ راست گەپنى قىلسام، ــ دەپ جاۋاب بەردى گىرىنگورى، ــ مەنمۇ ھېچ بىلمىدىم!

ھەر ئىككىيلەن بىرھازاغىچە ئۇن چىقمىدى. گىرىنگورى ۋىلكا بىلەن تەخسىنى ئۇرۇپ قويدى. قىز بەجايىكى تامنىڭ كەينىدىكى بىرنەرسىنى كۆرۈۋاتقاندەك كۆلۈمسىرەيتتى. ئۇ بىردىنلا تازا ئېنىق ئۇققىلى بولمايدىغان ئاۋازدا ناخشا ئېيتتى:

پەيلىرى رەڭدار كىچىك قۇش،
سۈكۈتكە چۆمگەندە، يەر ـ زېمىن ...

ئۇ بىردىنلا توختاپ، گالىنى سىلاپ قويدى.

ــ قولىڭىزدىكى بۇ ئەتىۋارلىق جانىۋار تولىمۇ چىرايلىق، ــ دېدى گىرىنگورى.

ــ بۇ مېنىڭ سىڭلىم، ــ دېدى قىز.

ــ خەقلەر سىزنى نېمىشقا «ئەسمېرالدا» دەپ چاقىرىدۇ؟

ــ مەن بۇنى بىلمەيمەن!

ــ شۇنداقتىمۇ بىرەر سەۋەبى باردۇ؟

قىز مەيدىسىدىن تەسۋىگە ئۆتكۈزۈلگەن ئىللىپىس شەكىللىك چاققان بىر قاپچۇقنى چىقاردى. قاپچۇقتىن ئەتراپقا ئەنبەرنىڭ پۇرىقى تارقالدى. يېشىل يىپەك ياغلىققا ئورالغان بۇ قاپچۇقنىڭ ئوتتۇرىسىغا ياقۇتقا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر تال يېشىل رەڭلىك مارجان پاتۇرۇپ قويۇلغانىدى.

ــ مۇشۇنىڭ سەۋەبىمىكىنتاڭ، ــ دېدى قىز.

گىرىنگورى قاپچۇقنى ئېلىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزارتتى، قىز قولىنى شارتتىدە تارتىۋالدى.

ــ تەگكۈچى بولماڭ، بۇ دېگەن تىلتۇمار، سىز ئۇنىڭ سېھرىي كۈچىنى بۇزۇۋېتىسىز ياكى بولمىسا ئۇنىڭ سېھرىي

كۆچىدىن ئۆزىگىزگە كۆڭۈلسىزلىك تېپىۋالمىسىز.
شائىرغا بۇ ئىش بارغانسېرى قىزىق تۇيۇلدى.
— كىم بەرگەن؟
قىز بارمىقىنى لېۋىگە تەگكۈزۈپ، تىلىتۇمارنى مەيدىسىگە سېلىۋەتتى. گرېنگورى يەنە بىرنەچچە ئىشنى سورىدى، لېكىن قىز پەرۋا قىلمىدى.
— «ئەسىرالدا»نىڭ مەنىسى نېمە؟
— بىلمەيمەن!
— قايسى دۆلەتنىڭ تىلى؟
— مىسىرنىڭ تىلىغۇ دەيمەن.
— مېنىڭچىمۇ شۇنداقتەك قىلىدۇ، — دېدى گرېنگورى، — سىز فرانسىيەلىكمۇ؟
— بىلمەيمەن.
— ئاتا ـ ئانىڭىز بارمۇ؟
قىز يەنە بىر قەدىمكى ناخشىنى باشلىۋەتتى:

دادىسى ئۇنىڭ قۇشلار ئىچىدە شاھ،
ئانىسى مۇناسىپ ھەمراھ بولۇشقا.
كۆڭۈەجىگەن سۇلاردىن ئۆتسەم،
كېمىلەر، قېيىقلار بىھاجەت ماڭا.
دادىسى ئۇنىڭ قۇشلار ئىچىدە شاھ،
ئانىسى مۇناسىپ ھەمراھ بولۇشقا.

— نېمىدېگەن چىرايلىق ناخشا، — دەۋەتتى گرېنگورى، — سىز فرانسىيەگە نەچچە يېشىڭىزدا كەلگەن؟
— كىچىك چېغىمدىلا!
— پارىژغىچۇ؟
— ئۆتكەن يىلى. بىز پاپال دەرۋازىسىدىن شەھەرگە كىرىۋاتقاندا، بىر توپ تورغاي قومۇشلۇقتىن ئۇچۇپ چىقىپ

كۆككه كۆتۈرۈلگەنىدى. ئۇ 8 ـ ئاي مەزگىلى ئىدى. مەن بۇ يىل قىش پەسلىنى بەك سوغۇق بولغۇدەك دېگەنىدىم.

ـــ دەرۋەقە ئۆتكەن يىلى قىشتا بەك سوغۇق بولغانىدى، ـــ دېدى گرىنگورى گەپنىڭ ئۈزۈلۈپ قالمىغانلىقىدىن خۇش بولۇپ، ـــ مەنمۇ توختىماي قولۇمنى ھورداپ، سوغۇق قىش پەسلىدىن ئاران ئۆتۈۋالغانىدىم. سىزدە ئالدىن كۆرەلەيدىغان تۇغما ئىقتىدار بار ئىكەن ـ دە؟

قىز بۇ گەپنىمۇ پىسەنتىگە ئالمىدى.

ـــ ئۇنداق ئەمەس!

ـــ سىلەر مىسىر كىنەزى دەپ ئاتىغان ھېلىقى كىشى مۇشۇ رايوننىڭ كاتتىبېشىمۇ؟

ـــ شۇنداق.

ـــ شۇ كىشى ئىككىمىزنىڭ نىكاھ مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلغانىدى، ـــ دېدى شائىر قورۇنغان ھالدا.

قىز ئادەتتى بويىچە يەنە ئاغزىنى دومسايتىپ قويدى.

ـــ مەن تېخىچە سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى بىلمىدىمغۇ؟

ـــ مېنىڭ ئىسمىمنى دەمسىز؟ پېررې گرىنگورى!

ـــ مەن سىزنىڭ ئىسمىڭىزدىنمۇ چىرايلىق يەنە بىر ئىسمىنى بىلىمەن.

ـــ سىز بەك يامان قىز ئىكەنسىز، ـــ دېدى شائىر، ـــ بىراق كارايىتى چاغلىق! قانداق قىلسىڭىز مەيلى، خاپا بولمايمەن. ئوبدانراق تونۇشساق مېنى ياقتۇرۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. سىز ماڭا شۇنچىۋالا ئىشىنىپ، ئۆزىڭىزنىڭ ھاياتى ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەنىكەنسىز، مەنمۇ ئۆزۈمنى تونۇشتۇرۇپ قويماي. سىز ئىسمىمنىڭ پېررې گرىنگورى ئىكەنلىكىنى بىلدىڭىز. مەن گونىس دېگەن جايدا پۇتۇكچى بولغان بىر ئىجارىكەشنىڭ ئوغلى. يىگىرمە يىل ئىلگىرى، پارىژ قەلئەسى قورشاۋىغا ئېلىنغان چاغدا دادامنى بۇرگۇندىلا دارغا ئېسىپ ئۆلتۈردى. ئانامنى پىكاردلىقلار قارىنىنى يېرىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. شۇڭا، ئالتە

يېشىمدىلا يېتىم قالدىم، كىيىدىغان كەش يوق، شېغىل يوللاردا يالاڭ ئاياغ مېڭىپ كۇن ئۆتكۈزدۇم. ئالتە يېشىمدىن ئون ئالتە ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا قانداقلارچە هايات قالغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. مېۋە - چېۋە ساتىدىغان ئاياللار بىرەر - يېرىم تال قارا ئۈزۈك بېرەتتى. بولكا پىشۇرىدىغانلار بىرەر پارچە بولكا بېرەتتى. كەچ بولغاندا چارلىغۇچىلارنى تۇتۇۋېلىپ تۇرمىگە سولىۋېتەتتى، ئۇ يەردە شال پاخلىنى تۆشەك قىلىپ بىر كېچىنى ئۆتكۈزەتتىم. بۇلارنىڭ هېچقايسىسىمۇ مېنىڭ بوي تارتىپ، يادائىغۇ ئادەم بولۇشۇمغا دەخلى قىلالمىدى. خۇددى هازىر سىز كۆرۈپ تۇرغانغا ئوخشاش. قىش پەسلىنى روهىي كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا كۇنگە قاقلىنىپ ئۆتكۈزدۇم، سايىنت ژاندىكى گۇلخانىنىڭ تۇمۇز كۇنلىرىدىمۇ گۈرۈلدەپ كۆيۈپ تۇرۇشى كۇلكىلىك بىر ئىش ئىدى. ئون ئالتە ياشقا كىرگەندە بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتاي دەپ ئويلىدىم، هەر خىل كەسىپ بىلەن تىنىمسىز رەۋىشتە ئېيتىشىپ باقتىم. ئەسكەر بولدۇم، لېكىن باتۇرلۇقۇم يېتەرلىك بولمىدى؛ مۇناخ بولدۇم، لېكىن تەقۋادارلىقىم يېتەرلىك بولمىدى؛ كۆرگۈلۈكۇمنى كۆردۇم. هەممە نەرسىدىن ئۈمىدىمنى ئۈزگەندە، ياغاچچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ شاگىرت بولدۇم، لېكىن ئاجىز كېلىپ قالدىم. ئوقۇتقۇچى بولاي دەپ ئويلىدىم، لېكىن ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنىمۇ بىلمەيتتىم. بۇنى ئەلۋەتتە باهانە دېيىشكە بولمايتتى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزۈمنىڭ هېچقانداق ئىشقا يارىمايدىغانلىقىمنى بىلدىم. بىرەر ئىشنىمۇ ئەپلەشتۇرەلمىگەندىكىن شائىر بولغۇم كېلىپ قالدى. ئىككى جۈملە گەپنى قاپىيە بىلەن قۇراشتۇرسىلا، هەرقانداق تېجىمەلمۇ شائىر بولالايتتى. ئوغرىلىق بىلەن جان باقىدىغان بىرنەچچە ئاغىنەم گۈرۈهقا قوشۇلۇشقا ئۇندىدى، لېكىن نېمىلا دېگەنبىلەن شائىر بولۇش ئوغرى بولغاندىن ياخشى ئىدى. تەلىيىمگە يارىشا، بىر كۇنى پارتىز بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ يارەمچى ئېپىسكوپى

كلاۋدې فروللوغا يولۇقۇپ قالدىم. ئۇ ماڭا تولىمۇ ئېتىبار بىلەن قارىغاچقا، ئەدىلىكتە ئۇنىڭغا تايىنىپ قورسىقىدا ئۇمىچى بار شائىرلاردىن بولۇپ قالدىم. لاتىن تىلىنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە ئىگىلىدىم، سىسىرونىڭ دۇرۇتلىرىدىن تارتىپ سېلېستىن مەزھەپىدىكى پوپلارنىڭ دۇئا كىتابلىرىغا قەدەر ھەممىنى بىلىدىغان دەرىجىگە يەتتىم، پېداگوگىكا، پوئېتىكا، فونېتىكا، ھەتتا كىمىياگەرلىكتەك ئەڭ يۇقىرى ئەقىل - پاراسەت تەلەپ قىلىدىغان پەنلەرگىمۇ كۆچۈم يېتىدىغان بولدى. مەن يەنە بۇگۈن ئەتىگەن ئەدلىيە سارىيىنىڭ زالىدا ئويۇنالغان مۇراكىل تىياتىرىنىڭ ئاپتورى. بۇ شېئىرىي تىياتىر جامائەتنىڭ قارشى ئېلىشىغا نائىل بولدى، يېنىشلاپ - يېنىشلاپ ياڭرىغان ئالقىش سادالىرى بىلەن كۆمۈلدى. مەن يەنە 1465 - يىلى كۆرۈنگەن غايەت زور قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز مەزمۇن قىلىنغان ئالتە يۈز بەت ئەتراپىدىكى چوڭ بىر ئەسەرنىمۇ يازدىم. باشقا مۇڭۇپپەقىيەتلەرنىمۇ قولغا كەلتۈردۇم. ئىشچى بولدۇم، ژان مانگو زەمبىرىكىنى ياساشقىمۇ قاتناشتىم. خەۋىرىڭىزدە بولۇشى مۇمكىن. تۇنجى قېتىم سىناق قىلغاندا، زەمبىرەك ئوقى چارېنىتون كۆۋرۈكىدە پارتلاپ، تاماشا كۆرۈۋاتقان يىگىرمە تۆت ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغانىدى. ئەمدى بۇ نىكاھقا قاراپ بېقىڭ، مەنمۇ ئوبدان جورا بولالايدىغان يەردە ئىدىم. ئاجايىپ ھۈنەرنى بىلەتتىم، بۇنى كېيىنكى كۈنلەردە ئوغلىقىڭىزغىمۇ ئۆگىتىپ قويالايتتىم. پارىژدىكى ئېپىسكوپنى دوراش دەيلى، قارغىش تەگكۈر بۇ ساختىپەز سۇ چىغرىقىدىن چىققان كاشىلىنى ئوڭلاپ قويماي، شامال تۇگمەن كۆۋرۈكىدىن ئۆتىدىغان يولۇچىلارنىڭ ئۈستىبېشىنى چىلىق - چىلىق ھۆل قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن يازغان مراكىل تىياتىرىغا تۈزۈكرەك ھەق بەرگەن بولسا، خېلى پۇللۇق بولۇپ قالغان بولاتتىم. ئاخىرىدا شۇنى دېگۈم بار. مەن سىزنىڭ تاپىلاشلىرىڭىزغا تولۇقى بىلەن ئىتائەت

قىلمەن، جىسمىم، روھىم، بىلىمىم، ماقالىلىرىم ھەممىسى سىز بىلەن بىللە ياشاشقا تەييار ! ناۋادا سىز ئەر ـ خوتۇن بولۇش مۇڭاپىق دېسىڭىز، ئەر ـ خوتۇن بولايلى، ئاكا ـ سىڭىل بولۇش مۇڭاپىق دەپ قارىسىڭىز، ئاكا ـ سىڭىل بولۇشۇپ ئۆتەيلى !

گرىنگورى جىمىپ قالدى. يۈرەك سۆزلىرىنىڭ ساھىبجامال قىزدا قانداق ئىنكاس پەيدا قىلىدىغانلىقىنى كۈتتى. قىز كۆزىنى يەردىن ئالماي جىم تۇراتتى.

ـــ فوبۇس، ـــ دېدى قىز ئاخىر پەس ئاۋازدا، ئاندىن شائىر تەرەپكە قايرىلدى، ـــ فوبۇس ، بىگەن بۇ سۆزنىڭ مەنىسى نېمە؟

گرىنگورى بايىقى گەپلىرىنىڭ بۇ سۆز بىلەن قانداق مۇناسىۋەت بارلىقىنى چۈشەنمىدى. لېكىن، ئۇ ئۆز بىلىمىنى كۆز ـ كۆز قىلىش پۈرسىتىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىدىن رازى ئىدى.

ـــ بۇ لاتىن تىلى، ـــ دېدى ئۇ كۆرەڭلەپ، ـــ قۇياش دېگەن گەپ !

ـــ قۇياش، ـــ دەپ تەكرارلىدى قىز، ـــ ئۇ ئىنتايىن كېلىشكەن بىر ئوقياچىنىڭ ئىسمى، ئۇ بىر ئىلاھ !

ـــ ئۇ بىر ئىلاھ ! ـــ مىسرلىق قىز بۇ سۆزنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازىدا قانداقتۇر بىر ئۇي ـ خىيال، بىر خىل ھېسسىيات بارەڭ قىلاتتى.

دەل مۇشۇ چاغدا قىزنىڭ چاچ قىسقۇچى يەرگە چۈشۈپ كەتتى. گرىنگورى دەرھال ئېگىلىپ ئۇنى ئالدى. لېكىن، قەددىنى رۇسلاپ ئۆرە بولغاندا قىزمۇ، ئوغلاقمۇ غايىب بولغاندى. ئىشىككە دەم سېلىنغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

ـــ ئۇ ماڭا بىر كارىۋاتنىغۇ قالدۇرغاندۇر ! ـــ دېدى بىزنىڭ پەيلاسوپ.

گرىنگورىي ئۆينىڭ ئىچىنى بىر ئايلاندى. لېكىن، كارىۋات قىلسا بولغۇدەك ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى. پەقەت تۆت ئەتراپىغا گۈل چېكىلگەن يوغان ياغاچ ساندۇقلا بار ئىدى. گرىنگورى

ساندۇق ئۈستىگە يانپاشلاۋېتىپ خۇددى مىكرومىگا ① ئالپېس تېغىدا ياتقاندەك تۇيغۇغا كەلدى.

«بولدىلا، شۇكۇر قىلاي، ـــ ئۇ ئوبدانراق يېتىش ئۈچۈن ئۈياق ـ بۇياققا مىدىرلاپ قويدى، ـــ بۇ راستتىنلا غەلىتە بىر توي كېچىسى بولدى. ئارمىاندا قالدىم. ئىدىشنى چېقىۋېتىپ نىكاھ قىلىش نېمىدېگەن ئاددىي ـ ساددا ئۈسۈل ـ ھە ! لېكىن، ماڭا تازا باب كېلەتتى !»

① مىكرومىگا ـــ ژولىتېر يازغان رومان «مىكرومىگا»دىكى ئاسمان بۆرىسى (يۇلتۇزلار تۈركۈمى)دىن كەلگەن گىگانت ئادەم.

ئۇچىنچى باب

1. بۇۋى مەريەم چېركاۋى

پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى سەلتەنەتلىك، بۇيۇك قۇرۇلۇش سۈپىتى بىلەن بۇگۈنگە قەدەر قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا. ئاي ـ يىللار ئېقىن سۈدەك ئۆتتى، لېكىن بۇ چېركاۋنىڭ گۈزەللىكى مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋەردى. ۋاقىت بىلەن ئادەم ئۇنى كۆپ قېتىم بىللە زەخىملەندۈردى، ۋەيران قىلدى، ئۇنىڭ ئۇلىغا بىرىنچى تاشنى قويغان ئىمپېراتور چارلېمان ① بىلەن قۇرۇلۇش تامامىنىش ئالدىدا ئۇنىڭغا ئەڭ ئاخىرقى تاشنى قويغان فىلىپ ئاۋگۈست ② نى كۆزگە ئىلىپمۇ قويمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەر ئىختىيارسىز ھالدا خورسىندى ۋە غەزەپلەندى.

بۇۋى مەريەم چېركاۋى كاتولىك دىنى چېركاۋلىرىنىڭ ئارىسىدىكى قېرى خانىش، ئۇنىڭ يۇزىدىكى ھەربىر قورۇقنىڭ يېنىدىن بىردىن جاراھەت ئىزىنى تاپقىلى بولىدۇ. مۇشۇلارغا كۆرە، بىز «ۋاقىت بۇزدى، ئادەملەر دەم تارتتى» دېگەن بۇ لاتىنچە سۆزنى «ۋاقىت كور، ئىنسانلار ئېشەك» دەپ تەرجىمە قىلساق تازا جايىغا چۈشىدۇ.

مۇبادا بىز بۇ قەدىمىي چېركاۋنىڭ گەۋدىسىدىكى ھەر خىل، ھەر رەڭدىكى جاراھەتلەرنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن بىللە بېرىپ كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولساق، بىز ئۇنىڭغا ۋاقىتتىن

---

① چارلېمان I (742 ــ 814) ــ جەنۇبىي ستىرى پادىشاھى، فىرانسىيە پادىشاھى، كېيىنچە پۈتكۈل ياۋروپاغا پادىشاھ بولغان.

② ئاۋگۈست (1165 ــ 1223) ــ فىرانسىيە پادىشاھى فىلىپ II.

كەلگەن بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئىنتايىن كىچىك ئىكەنلىكىنى، ئادەملەردىن، بولۇپمۇ سەنئەت بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ئادەملەردىن كەلگەن بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئىنتايىن ئېغىر ئىكەنلىكىنى بايقىيالايمىز. ئۇلارنى «سەنئەت بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ئادەملەر» دەپ ئاتاشتىنمۇ مۇزاپىق سۆز يوق. يېقىنقى ئىككى ئەسىر مابەينىدە بەزى ئەبلەخلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى قۇرۇلۇش سەنئەتكارى دېگەن نامغا ئىگە بولدى.

بىرنەچچە مۇھىم مىسالنى كۆرسەتسەكلا كۇپايە. ئۇنىڭ ئالدى تېمى شۇنچىلىك كۆركەم ئىدىكى، ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلەيدىغان قۇرۇلۇش ناھايىتى ئاز تېپىلاتتى. ئۇچ يەردىكى چوقۇلۇق تورۇسلۇق دەرۋازا كاربىدورى، يىگىرمە سەككىز پادىشاھنىڭ ھەيكىلى ئويۇلغان بۇت تەكچىسى، قاق ئوتتۇرىدىكى يۇمىلاق گۇلۇك دېرىزە، ئىككى تەرەپتىكى ئۇنى قوغداپ تۇرىدىغان كىچىك دېرىزىلەر خۇددى پوپقا ھەمراھ بولىدىغان كاھىن ۋە ياردەمچى كاھىنلارغا ئوخشايتتى. ئۇچقۇلاق شەكىللىك ئېگىز ۋە ھەشەمەتلىك ئايلانما دالاننىڭ تورۇسىنى كىچىك تۇۋرۇكلەر يۆلەپ تۇراتتى. ئەڭ ئاخىرىدا يەنە ئاۋۇ ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان لەمپە، رەڭگى قاپقارا غايەت زور ئىككى قوڭغۇراق مۇنارى، ئۇلار ئاستى ـ ئۈستىگە دەستىلىنىپ تولىمۇ ھەيۋەتلىك بىنا بولۇپ شەكىللەنگەن ھەمدە مۇشۇ ھەيۋەتلىك بىنالارنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى بىلەن ئىنتايىن ماسلاشقانىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆز ئالدىمىزدا شۇنچىكى رەتلىك، توپ ـ توپ بولۇپ نامايان بولاتتى، شۇنداقلا سان ـ ساناقسىز ئويما نەقىشلەر، ھەيكەللەر، قاپارتما گۈللەر بىلەن بېزەلگەن قاتالتىرلار ئۇنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسىگە خۇددى سۈكۈت ئىچىدە تۇرغاندەك سۈرلۈك، تەمكىن قىياپەت ئاتا قىلغانىدى. بۇنى كاتتا تاش سىمفونىيە، ئىنسانىيەت بىلەن مىللەتنىڭ بۈيۈك قۇرۇلۇشى دېيىشكە بولاتتى. ئۇنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى ھەم ئاددىي، ھەم مۇرەككەپ، بەئەينى ئاچا ـ سىڭىل «ئىلئادا» بىلەن «ئودىسسا»غا ئوخشايتتى. ئۇ شۇ

دەۋردىكى ھەر خىل كۈچلەرنىڭ بىر ياقىدىن باش چىقارغانلىقىنىڭ خاسىيەتلىك مەسئولى ئىدى. ئۇنىڭغا قويۇلغان ھەربىر پارچە تاشتىن سەنئەتكارلار بىلەن ھۈنەردە كامالەتكە يەتكەن ئۈستاملار بىرلىكتە ئىجاد قىلغان كارامەت بىر رېئاللىقنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى. يىغىپ ئېيتقاندا، بۇ ئىنسانلارنىڭ ئىجادىيىتى، شۇنداقلا ئىلاھلارنىڭ ئىجادىيىتىگە ئوخشاش قۇدرەتلىك ۋە يارقىن رېئاللىق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ ئىلاھلارنىڭ ئىككى خىل خاراكتېرىنى — ئۇلاردىكى ئۆزگىرىشچانلىق بىلەن ئەبەدىيلىكنى تارتىۋالغاندەك ئىدى.

بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان مۇشۇ چېركاۋنىڭ ئالدى تېمى توغرىسىدىكى تەسۋىر ئەملىيەتتە پۈتكۈل چېركاۋغىمۇ لايىق ئىدى. بىز بۇ يەردە تىلغا ئالغان پارىژدىكى مۇشۇ چېركاۋ توغرىسىدىكى گەپ ـ سۆزلەرمۇ ئەملىيەتتە ئوتتۇرا ئەسىردىكى جەمئىي خىرىستىيان چېركاۋلىرىغا تەئەللۇق بولالايتتى. مۇنداق بولۇشتىكى سەۋەب ئۇلار مەنتىقە ئۇيغۇن كېلىدىغان، ئۆزلۈكىدىن تاناسىپ بولالايدىغان سەنئەتنى ئۆزىگە مەنبە قىلغانىدى. بۇ گىگانت ئادەمنىڭ پۈتۈنلۈك بارمىقىنى ئۆلچەپ كۆرۈپلا، ئۇنىڭ بوي ئېگىزلىكىنىمۇ بىلگىلى بولغاندەك بىر ئىش ئىدى.

يەنىلا بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ ئالدى تېمىغا قايتىپ كېلەيلى. بۇ سەلتەنەتلىك، بۇيۇك چېركاۋغا ئىخلاس ۋە ھۆرمەت ئىلكىدە تۇرۇپ نەزەر تاشلىغاندا، بەزى يىلنامىچىلارنىڭ ئېيتقىنىدەك «ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشىدىن ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلەتتى.»

چۈنكى، مۇشۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئالدى تېمىدىن مۇنداق مۇھىم ئۇچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى: ئالدى بىلەن ئۇنى بىر چاغلاردا يەر يۈزىدىن غايەت ئېگىز كۆرسىتىدىغان ئون بىر باسقۇچلۇق پەلەمپەي نەلەرگىدۇر غايىب بولغانىدى؛ ئىككىنچىسى، ئۇچ يەردىكى دەرۋازا كاردورىنىڭ تۆۋىنىگە

چىقىرىلغان بۇت تەكچىلىرىدىكى بىر قاتار ھەيكەل كۆزدىن يوقالغانىدى؛ يەنە بىرى، ئىككىنچى قەۋەتنىڭ ئايلانما كارىدورىدىكى فرانسىيەنىڭ ئەڭ دەسلەپكى پادىشاھلىرىغا ئاتالغان يىگىرمە سەككىز ھەيكەل بۇ يەردىن ئېلىۋېتىلگەنىدى. ئۇلار چىلدىببىردىن باشلىنىپ، قولىغا ئىمپېرىيەنىڭ زېمىنىغا سىمۋول قىلىنغان يۇمىلاق شارنى تۇتۇپ تۇرغان فىلىپ ئاۋگۇستقىچە بولغان پادىشاھلارنىڭ ھەيكىلى ئىدى.

ۋاقىتنىڭ ئېقىن سۈدەك ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ئۇيۇق قارشىلىق كۆرسەتكىلى بولمايدىغان قۇدرەت بىلەن ئاستا ـ ئاستا ئۆرلىدى، ئاخىرىغا بېرىپ تاش پەلەمپەيلەرنى كۆمۈۋەتتى. لېكىن، پارىژ كوچىلىرىدىكى يول يۈزى كۈنسايىن كۆتۈرۈلۈپ چېركاۋنى ھەيۋەتلىك ۋە ئۇلۇغۋار قىلىپ كۆرسەتكەن ئون بىر باسقۇچلۇق پەلەمپەينى تەدرىجىي رەۋىشتە يالماپ كەتكەن بولسىمۇ، ۋاقىتنىڭ ئۇنىڭغا بەرگىنى تارتىۋالغىنىدىن كۆپ بولدى، يەنى چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىنى ئىلكىگە ئالغان بىرنەچچە ئەسىر مابەينىدىكى تىنىپ كەتكەن تۇتۇق رەڭ بۇ قەدىمىي بىنانى تېخىمۇ جازىبىدارلىققا ئىگە قىلغانىدى.

بىراق، ھېلىقى ھەيكەللەرنى كىم چېقىۋەتتى؟ ھېلىقى بۇت تەكچىلىرىنى كىملەر بوش ـ بىكار قىلىپ قويىدى؟ مەركىزىي ئەگمە دەرۋازىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا يەنە كىملەر يېڭىدىن چوققىلىق ئەگمە ياسىدى؟ يەنە كىم بىسكورنېتتىكى ئەرەبچە گۈللۈك نەقىشلەرنىڭ يېنىغا لۇئى XV ئۇسلۇبىدىكى مۇنداق قوپال، كۆرۈمسىز ياغاچ دەرۋازىنى تۇرغۇزۇشقا جۈرئەت قىلالىدى؟ ئۇلار ئادەملەر، ئارخىتېكتورلار، بىزنىڭ دەۋرنىڭ سەنئەتكارلىرى ئىدى.

ناۋادا بىز بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ئىچىگە كىرىپ قاراپ باقساق، ئۇ يەردىكى كىرىستوپنىڭ چوڭ ھەيكىلىنى كىم ئۆرۈۋەتتى دەپ سورىمايمىز. بۇ ھەيكەل پۈتۈن دۇنياغا داڭلىق، ھەممىلا ئادەم ماختايدىغان، ئەدلىيە سارىيىدىكى چوڭ زال،

ستراسبۇرگدىكى ئۇچلۇق مۇنارغا ئوخشاش قىممەتلىك ئابىدە ئىدى. ئىلگىرى ئالدى ـ كەينىدىكى ئوردا ـ قەسىرگە، يۇمىلاق تۆۋرۈكلەر ئارىسىغا تىمتاس ھالدا زىننەت بەرگەن سان ـ ساناقسىز ھەيكەللەر ياكى تىزلانغان، ياكى ئۆرە تۇرغان ۋە ياكى ئاتقا مىنگەن يىگىت ـ قىزلارنىڭ، بالىلارنىڭ، پادىشاھلارنىڭ، ئېپىسكوپلارنىڭ، ساقچىلارنىڭ ھەيكەللىرى، تاشتىن ياسالغان ياكى مەرمەردىن ياسالغان، ئالتۇندىن، كۈمۈشتىن، بىرونزىدىن ۋە ياكى مومىدىن ياسالغان ھەيكەللەرنى يەنە قايسى تەرىپىە كۆرمىگەن نائەھلىلەر سۈپۈرۈپ تاشلىدى؛ بۇنىڭغا جاۋابكار بولىدىغىنى ۋاقىت ئەمەس.

ئەسلىدىكى ئىكونالار تەكچىسى ۋە مۇقەددەس بۇيۇملارنى قويىدىغان تەكچىلەر بىلەن لىق تولغان گوت ئۇسلۇبىدىكى ھەشەمەتلىك مېھرابنى مۇئەككەللەرنىڭ بېشى بىلەن تەڭ لەيلەپ يۈرگەن بۇلۇتلار ئويۇلغان ئېغىر مەرمەر تاشلىق مېيىت ساندۇقىغا ئالماشتۇرۇۋەتكەنلەر كىم؟ بۇ يىلنامىسى خاتا ئويۇلغان كېلەڭسىز بىر پارچە تاشنى ئاناكنورىس ياسىغان كارولىن ① خانىدانلىقىدىكى ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يولغا پاتۇرۇپ قويغان كىم؛ ئەجەبا، بۇنى لۇئى XIV نىڭ لۇئى XIII نىڭ ۋەسىيىتىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن قىلغان ئىشى دېگىلى بولامدۇ؟

دەرۋازا كارىدورىنىڭ تورۇسىدىكى يۇمىلاق گۇللۇك دېرىزە بىلەن يېرىم يۇمىلاق شەكىللىك ئارقا ساراي ئارىسىدىكى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنى مەھلىيا قىلغان، كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلىپ ھەيران قالدۇرغان رەڭلىك ئەينەك دېرىزىلەرنىڭ ئورنىغا ئوزايىدىن مۇز چىقىپ تۇرىدىغان رەڭسىز ئەينەكنى ئالماشتۇرۇۋەتكەنلەر كىم؟ بۇگۈنكى كاردىنالالار مەدەنىي يادىكارلىقلارغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنى قالتىس

① كارولىن خانىدانلىقى فىرانسىيە ئىككىنچى ئەۋلاد خانىدانلىقىنى كۆزدە تۇتىدۇ. مىلادىيە 751 ـ يىلىدىن باشلانغان. 987 ـ يىلىغا كەلگەندە، يەنى لۇئى V ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ۋارىسى بولمىغانلىقى تۈپەيلى ئاخىرلاشقان.

چاغلاۋاتىدۇ، ۋاندال ① كاردىناللىرى ئۆزلىرىنىڭ چېركاۋلىرىغا تەپ تارتماستىن سېپىق ھالدا سۇركەۋاتىدۇ. 16 ـ ئەسىردىكى مۇناجات ناخشىلىرىنى ئېيتىدىغانلار كۆرسە نېمە دەپ قالار؛ ئۇلار چوقۇم بۇ رەڭنىڭ جاللاتلار تەرىپىدىن تۇرمىنىڭ تېمىغا سۇرتۇلىدىغان رەڭ ئىكەنلىكىنى يادىغا كەلتۈرىدۇ ! بوربون ئوردىسىمۇ ئوردا غوجىدارى ئاسىيلىق قىلغاندىن كېيىن تاملارغا مۇشۇنداق رەڭنى ئىشلەتكەن. ساۋۇالنىڭ گېپى بويىچە ئالغاندا «ئۇ نېمىلا بولسۇن، سۇپىتى ئىنتايىن ياخشى رەڭ» بولغاچقا، يۇز نەچچە يىلدىن بۇيان ئۆچۈپ كەتمىگەن. لېكىن، ئۇ بۇ مۇقەددەس جاينىڭ مۇشۇ رەڭ تۇپەيلى ھەممە بالايىئاپەتنىڭ مەنبەسى بولۇپ قالغانلىقىنى بىلگەن بولسا، قورقۇپ قېچىپ كەتكەن بولاتتى !

مۇبادا بىز يۇزلىگەن، مىڭلىغان ياۋايى قىلمىشلارنىڭ يادنامىسى بولۇپ قالغان بۇ خارابە ئىزلىرىنى ۋاقىتلىق بولسىمۇ بىر يانغا قويۇپ، ئۇدۇل ماڭغان پېتى چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىگە چىقساق، ئاۋۇ سۆيۈملۈك كىچىك قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ قانداقلارچە بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى سورىماي تۇرالمايمىز.

ياۋروپادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەردە، بولۇپمۇ فرانسىيەدە ئوتتۇرا ئەسىردىن يادىكار قالغان داڭلىق سەنئەت ئىزنالىرى تەتۇر قىسمەتلەرگە دۇچ كەلدى. بىز ئۇنىڭ خارابىلىرىدىن ئېغىرلىق دەرىجىسى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئۇچ خىل زىيان ـ زەخمەتنى تېپىپ چىقالايمىز. بۇ زىيان ـ زەخمەت ئالدى بىلەن ۋاقىتتىن كەلدى، ۋاقىت چېركاۋنىڭ سىرتقى يۈزىنى تىنىمسىز رەۋىشتە يالدى، ئۇپراتتى، بارغانلا يېرىدە بىلىنەر ـ بىلىنمەس يېرىقلارنى پەيدا قىلدى؛ ئىككىنچىسى، سىياسىي

① ۋاندال مىللىتى ـــ ياۋروپالىقلار بۇ مىللەتنى «ياۋايى مىللەت» دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئەسلىدە بالتىق دېڭىزى بويلىرىدا ياشىغان. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ گاللىيە، ئىتالىيە، رىم ۋە شىمالىي ئافرىقا قاتارلىق جايلارغا تاجاۋۇز قىلغان.

ئىنقىلاب بىلەن دىنىي ئىنقىلاب تەلۇنلەرچە، قارىغۇلارچە ئېتىلىپ كېلىپ، ھەيكەل ۋە ئويما نەقىشلەرنىڭ يارىشىملىق كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋەتتى، ئۇنىڭ يۇمىلاق گۈللۈك دېرىزىلىرىنى سۇندۇردى، ئەرەبچە گۈل چېكىلگەن مېدالیونلار بىلەن مارجانلارنى ئۈزۈپ، پارچە - پارچە قىلىۋەتتى، ھەيكەللەرنى چاقتى. ئۇلار گاھىدا دىنىي ئاممىلار، گاھىدا سىياسىي ئاممىلار سەۋەبىدىن مۇشۇنداق سارىڭلىق قىلدى. ئەڭ ئاخىرقىسى شۇ بولدىكى، «ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى» بىلەن باشلانغان قالايمىقانچىلىق ۋە ھەشەمەتچىلىك مودىغا ئايلانغاندىن بۇيان، كېلەڭسىز ۋە تۇتۇرۇقسىز يېڭىدىن - يېڭى قىلىقلار بارغانسېرى ئەدەپ، بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ مۇقەررەر رەۋىشتە زاۋاللىققا يۈزلىنىشى داۋامىدا ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملاشقانلىقى ئۈچۈن، يېڭى مودا، يېڭى شەكىلدىن كېلىدىغان زىيانكەشلىك ئىسلاھاتتىنمۇ بەكرەك ھەددىدىن ئاشتى. بۇ خىل پاسون - فورمىلار سەنئەتنىڭ ئاساسىي قۇرۇلمىسىنى ئۈزۈل - كېسىل ۋەيران قىلىپ، بىنالارنى شەكلىدىن تارتىپ سىمۇۋول بولىدىغان مەزمۇنلارغا قەدەر، ئىچكى مەنتىقىتىدىن تارتىپ سىرتقى كۆرۈنۈشكە قەدەر ھەرىددى، يونۇدى، پارچىلىدى، بۇزۇپ تۈگەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە يېڭى مودا پەيدا بولدى، مودا دېگەن بۇ نېمە ئۆزىنىڭ ھېلىقى ئاتالمىش پەرقلەندۈرۈش ئىقتىدارىنى پەش قىلىپ، گوت ئۇسلۇبىدىكى بىنالارنىڭ پۈتمەيۋاتقان يارا ئىزلىرى ئۇستىگە ۋاقتىنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلمەيدىغان، قىلچە بەدئىي زوقلىنىش بېرەلمەيدىغان نەرسىلەرنى چاپلىدى. مەرمەر تاشلاردىكى بەلباغ، مېتال بۇيۇمدىن ياسالغان شار شەكىللىك زىبۇ - زىننەتلەر، ئېللىپىس شەكىللىك زىبۇ - زىننەتلەر، ئېللىپىس شەكىللىك، قاينامسىمان، بۇرما شەكىللىك پەرداز جابدۇقلار، پەردە، بېزەك، چۇچا، تاش ئويما، سىمىزلىكىدىن ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي قالغان

مۇھەببەت ئىلاھى، پۈۋلەپ قويغاندەك ھۆپپىدە بالا پەرىشتە قاتارلىقلار دەسلەپتە كاتېرىن دې مېدىش[1] نىڭ ئىستىقامەتخانىسىدىكى زېبۇ ـ زىننەتلەرنىڭ بەدىئىي قىممىتىنى يوقاتتى. ئىككى ئەسىر ئۆتكەندىن كېيىن سەنئەتنىڭ قىيىن ـ قىستاقىغا ئېلىشى ئارقىلىق دۇبار[2] نىڭ مېھمانخانىسىدا ھەممە نەرسە تەلتۆكۈس تۇگىدى.

يۇقىرىدىكى بايانلارنى يىغىنچاقلىساق، ئالاھازەل ئۇچ خىل بالا ـ قازا گوت سەنئىتىنىڭ رەڭگىرويىنى بۇزدى ۋە ئۆزگەرتىپ تاشلىدى، دېگەن خۇلاسىگە كېلىمىز. ۋاقىت يۇزەكى جاراھەت ۋە يىمىرىلىشنى پەيدا قىلدى؛ لۇتېر[3] دىن مىرابىئو[4] غىچە ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاب بىزگە ۋەيران بولغان، چەيلەنگەن ئىزنالارنى قالدۇردى. پىروفېسسورلار ۋىتتىروۋې[5] بىلەن ۋىگنولى[6] نىڭ نەزەريەسى بويىچە گىرېكلارنىڭ، رىملىقلارنىڭ ۋە ياۋايى مىللەتلەرنىڭ قىلىقىنى دوراپ بۇ سەنئەت بۇيۇملىرىنى پارچىلىدى، كەستى، ئورنىنى يۆتكىدى، بىر ـ بىرىدىن ئاجراتتى، چاپىقىنى ئالىمەن دەپ قارىغۇ قىلدى. ئەپلاتونچىلار شانلىق گوت سەنئىتىنى بوغۇپ تۇنجۇقتۇردى. ۋاقىت بىلەن ئىنقىلابنىڭ بۇزغۇنچىلىقى خېلى ئوچۇق ـ ئاشكارا بولغان

---

① كاتېرىن دې مېدىش (1519 ـــ 1578) ـــ فىرانسىيە خانىشى، ھېنرى II نىڭ ئايالى. ھېنرى III بىلەن چارلېز XI نىڭ ئانسى. چارلېز XI كىچىك چاغدا نائىب پادىشاھ بولغان.

② دۇبار (1743 ـــ 1793) ـــ لۇئى XV تەرىپىدىن ئەتىۋارلانغان كىنەز ئايال.

③ لۇتېر (1483 ـــ 1546) ـــ گېرمانىيەلىك دىنىي ئىسلاھاتچى.

④ مىرابىئو (1749 ـــ 1791) ـــ فىرانسىيەدىكى داڭلىق سىياسىي ئەربار ۋە ناتىق.

⑤ ۋىتتىروۋې ـــ مىلادىيەدىن بىر ئەسىر بۇرۇن ياشىغان قەدىمكى رىم ئارخىتېكتورى، «بىناكارلىق توغرىسىدا» ناملىق كىتاب يازغان.

⑥ ۋىگنولى (1507 ـــ 1573) ـــ ئىتالىيەلىك ئارخىتېكتور، مىكېلانجېلودىن كېيىن سائىنت پېررې چېركاۋنىڭ رېمونت قۇرۇلۇشىغا مەسئۇل بولغان. «بىنانىڭ بەش خىل سىستېمىسى» ناملىق كىتابنى يازغان.

بولسا، ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرى چاكىنا، پەزىلىتى ناچار، پەرق قىلىش ئىقتىدارى تۆۋەن بىر تۇپ ئارخىتېكتورلار چۈشەنگە ئوخشاش يوپۇرۇلۇپ كېلىپ تېخىمۇ ئەسكىلىك قىلدى. ئۇلار قاراپ تۇرۇپلا لۇئى XV نىڭ دەۋرىدىكى كۆكچېچەكنىڭ شەكلىنى پارتېنون ئىبادەتخانىسى① نىڭ شانۇشەۋكىتىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان گوت ئۇسلۇبىدىكى گۈللۈك گىرۋەكلەرنىڭ ئورنىغا دەسسەتتى. سەنئەتنى مۇشۇ تەرىقە ئاياغ ئاستى قىلىش ئەقلى يوق ئېشەكنىڭ سەكراتقا چۈشۈپ قالغان شىرنى تەپكىنىگە ئوخشاش ئىش بولدى. ئۇلار باراقسان قېيىن دەرىخىنىڭ يوپۇرماقلىرىنى يالماۋاتقان قۇرتقا ئوخشاش، سەنئەتنىڭ بۇ ئۇلۇغۋار ئوردا ـ سارايلىرىنى غاجاپ، ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى زىدە قىلىۋەتتى.

روبېرت سېنالى ياشىغان دەۋر تولىمۇ ئۇزاقتا قالدى ! ئۇ شۇ زامانلاردىلا پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىنى ئېپىسوستىكى داڭلىق دىئانا ئىبادەتخانىسى② بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقىقاندى. ئۇ ئىبادەتخانا ئۆز ۋاقتىدا «قەدىمكى غەيرىي دىن مۇخلىسلىرىنى ئەيىبۇھەننات دېگۈزگەن» كاتتا ئىبادەتخانا ئىدى. ئېروستاتنىڭ نامىمۇ ئۇ مۇشۇ ئىبادەتخانىغا ئوت قويۇپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن تارىخنىڭ بېتىدىن ئورۇن ئالغانىدى.③ شۇنداقتىمۇ، روبېرت سېنالى گاللىيەلىكلەر ياسىغان بۇۋى مەريەم چېركاۋى مەيلى ئۇزۇنلۇق، مەيلى ئېگىزلىك، مەيلى كەڭلىك، مەيلى قورۇلما

---

① پارتېنون ئىبادەتخانىسى ئافېنا قەلئەسىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 5 ـ ئەسىردە ياسالغان، گىرېكلەر ئافېنادا نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزىدىغان مۇقەددەس سارايى.

② دىئانا ئىبادەتخانىسى ـــ رىم ئەپسانىلىرىدىكى ئاي بىلەن ئوۋغا مەسئۇل ئىلاھە.

③ ئېروستات ـــ قەدىمكى يۇنانىنىڭ ئېپېفىس قەلئەسىدىن بولۇپ، تارىختا نام قالدۇرۇش كويىدا دۇنيادىكى يەتتە چوڭ مۆجىزىنىڭ بىرى دەپ ئاتالغان دىئانا ئىبادەتخانىسىغا ئوت قويغان.

جەھەتتە بولسۇن، دىئانا ئىبادەتخانىسىغا قارىغاندا تېخىمۇ داڭلىق دېگەنىدى.

لېكىن، پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىنى سىرتقى كۆرۈنۈشىدە نۇقسان يوق، قۇرۇلمىسى مۇقىم، مەلۇم بىر تۈرگە ياتىدىغان قۇرۇلۇش دېيىشكە بولمايتتى. ئۇ ھەم رومانىس شەكلىدىكى چېركاۋ ئەمەس، ھەم گوت ئۇسلۇبىدىكى چېركاۋمۇ ئەمەس ئىدى. مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، ئۇ پەقەت بىر خىل تىپقىلا مەنسۇپ بولىدىغان چېركاۋ قاتارىغا كىرمەيتتى. پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى تورنىس ئىبادەتخانىسىغا ئوخشىمايتتى. ئۇنىڭدىن پالاستەك يېيىلىپ كەتكەن كېلەڭسىزلىكنى، ئېگىز ۋە يۇمىلاق ئەگمە تورۇسنى، سۆرۈن تەلەت شەكلىنى، ھالقىسىمان يۇمىلاق ئەگمىلىك قۇرۇلۇشلاردا بولىدىغان سەلتەنەت قاتارلىقلارنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇ بورگىس چوڭ چېركاۋىغىمۇ ئوخشىمايتتى. ئۇنىڭدا چوققىلىق ئەگمە ھالەتتىكى قۇرۇلۇشلاردا بولىدىغان ھەشەمەت، ئەتراپى بۇك ـ باراقسان دەرەخلىك مەنزىرە يوق ئىدى. ئۇنى يۇمىلاق ئەگمىلەرنىڭ تېگىدە قىلىپ بېلى پۈكۈلۈپ كەتكەن قاراڭغۇ، سىرلىق، پاكار قۇرۇلۇشلارنىڭ قاتارىغا قويۇشقىمۇ بولمايتتى. ئۇنداق چېركاۋلارنىڭ تورۇسى مىسىر ئۇسلۇبىغا يېقىن، پۈتۈنلەي دېگۈدەك تەسۋىرىي شەكىلىك بولغاچقا، ھېچقانداق بىرنېمىسىنى چۈشەنگىلى بولمايتتى. نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىدا لازىم بولىدىغان ۋە سىمۋوللۇق مەنىسى بار بېزەك ـ نەقىشلەرنىڭ كۆپىنچىسى گۈل ـ گىياھ بولماستىن، ئەكسىچە ئۇچار قۇشلارنىڭ، ھايۋاناتلارنىڭ نەقىشلىرى ئىدى. ئۇلارنى ئارخىتېكتورلارنىڭ قولىدىن چىققان ئەسەر دېگەندىن كۆرە، ئېپىسكوپلارنىڭ ئىجادىيىتى دېسە جايىغا چۈشەتتى. ئۇلار سەنئەتنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى تۆرەلمىلىرى بولۇپ، ھەممىسىدىن غەربىي رىم ئىمپېرىيەسى دەۋرىدە باشلىنىپ ئىستېلاچى

گۇئىللائۇم ① بىلەن ئاخىرلاشقان ئىلاھىي ھاكىمىيەت سىياسىتى بىلەن مىلىتارىزمنىڭ روھى پۈراپ تۇراتتى. بۇ‌ۋاقىتتا مەريەم چېركاۋىنى باشقا خىلدىكى چېركاۋلار بىلەن بىرلىكتە تىلغا ئېلىشقىمۇ بولمايتتى. رەڭلىك سىزما سىزىلغان ئەينەكلىك چوڭ دېرىزە ۋە ئويما نەقىش بىلەن تولۇپ كەتكەن مۇنداق چېركاۋلار ئاسمانىنىڭ قەرىگە قادالغاندەك ئۇچلۇق، تەق ـ تۇرقى قوپال ۋە ھەددىدىن زىيادە ئېگىز، ئەركىن سىياسىينىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە شەھەر ـ بازار ۋە شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ خۇي ـ پەيلىنى ئىپادىلەيتتى. بۇ سەنئەتنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق تۇرەلمىسى بولۇپ، تەسۋىرىي يېزىق ئۇسلۇبىدىكى چېركاۋلار قاتارىغا كىرمەيتتى، ئۇزگەرمەيدىغان، چۈشەنگىلىمۇ بولمايدىغان چېركاۋلاردىن دېگىلىمۇ بولمايتتى. بۇ خىل ئۇزگىرىش ئەھلىسەلىپىنىڭ شەرققە قىلغان يۈرۈشتىن قايتىپ كېلىشى بىلەن تەڭ باشلىنىپ، لۇئى XI خانىدانلىقىدا تامامىلانغانىدى. پارىژ بۇۋاق مەريەم چېركاۋى بىرىنچى خىل تىپقا ياتىدىغان نوقۇل رىم ئۇسلۇبىدىكى چېركاۋىمۇ ئەمەس، ئىككىنچى خىل تىپقا ياتىدىغان نوقۇل ئەرەب ئۇسلۇبىدىكى چېركاۋىمۇ ئەمەس ئىدى.

پارىژ بۇۋاق مەريەم چېركاۋى بولۇپمۇ خىلمۇخىل ئۇزگىرىشلەرنىڭ پاساھەتلىك ئەۋرىشكىسى ئىدى. خاتىرىلەش قىممىتى بار ھۆرمەتكە سازاۋەر بۇ قۇرۇلۇشنىڭ تامىلىرىدىن، تاشلىرىدىن دۆلىتىمىزنىڭ تارىخىنى تاپقىلى بولاتتى، ئۇنىڭغا دۆلىتىمىزنىڭ ئىلىم ـ پەن تارىخى بىلەن سەنئەت تارىخى يېزىلغانىدى. ئالايلۇق، گىل رەڭ كىچىك دەرۋازا 15 ـ ئەسىر گوت ئۇسلۇبىدىكى نەپىس سەنئەتنىڭ ئەڭ يۇكسەك پەللىسىگە

① ئىستېلاچى گۇئىللائۇم (1027 ـ 1087) ـ نۇرماندىيە كىنەزى. ئەنگلىيە پادىشاھى خارولد II نى مەغلۇپ قىلىپ شۇ يەرگە ھۆكۈمران بولغان. 1066 ـ يىلىدىن 1087 ـ يىلىغىچە تەختتە ئولتۇرغان.

يەتكەن دېسەك ئارتۇق كەتمەيتتى. زالدىكى يوغان ئېغىر تۇڭرۇكلەر بىزنى ساينت گېرمائىن دىسپېرىس چېركاۋنىڭ كارولىن ئۇسلۇبىدىكى موناستىر دەۋرىگە ئېلىپ بارالايتتى. گىل رەڭلىك كىچىك دەرۋازا بىلەن تۇڭرۇكلەر ئارىسىدىكى ھۇنەر - سەنئەتتە ساق ئالتە يۈز يىللىق پەرق بار ئىدى. ھەتتا كىمىياگەرلەرمۇ دەرۋازا كاردورىدىكى نەقىشلەردىن ئۆزلىرى قانائەتلەنگۈدەك جاۋابقا ئېرىشەلەيتتى. مۇشۇلارغا كۆرە، ساينت ياكوئىس دېلا بۇچىر چېركاۋىغىمۇ ئۇلارنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. بۇنىڭدىكى سەۋەب، رومانىس ئۇسلۇبىدىكى ئىبادەتخانىلار، پەلسەپىۋى مەنىگە باي چېركاۋلار، گوت ئۇسلۇبىدىكى سەنئەت، ساكسون سەنئىتى، گىرېگوۋا Ⅶ ① نى ئەسلىتىدىغان كېلەڭسىز يۇمىلاق تۇڭرۇكلەر، لۇتېر پېشۋالىرىدىن نىكولا فىلامېل ② نىڭ سىرلىق سىمۋولىزمى، پاپالارنىڭ ھوقۇقىنىڭ بىرلىككە كېلىشى ۋە پارچىلىنىشى، ساينت گېرمان دىسپېرىس چېركاۋى، ساينت ياكوئىس دېلا بوچىر چېركاۋى قاتارلىقلار پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ قۇرۇلمىسىغا سىڭگەن، ئۇنىڭ بىلەن بىرىككەن ۋە ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. پارىژدىكى قەدىمكى چېركاۋلارنىڭ مەركىزى ھېسابىدىكى بۇ چېركاۋ سوزۇلۇپ يانتاق غەلىتە مەخلۇققا ئوخشايتتى، ئۇنىڭ بېشى مۇشۇ چېركاۋ، قول - پۇتلىرى يەنە بىر چېركاۋ، ساغرىسى يەنە باشقا چېركاۋ بولغاچقا، ئۇ بارلىق قەدىمىي چېركاۋلارغا خېلىلا ئوخشاپ كېتەتتى.

بىز بۇ خىل ئەبجەش قۇرۇلما سەنئەتكارلار، ئارخېئولوگلار،

---

① گىرېگوۋا Ⅶ (1020 — 1085) — 1073 - يىلىدىن 1085 - يىلىغىچە رىمدا پاپا بولغان. دىنىي ئەھكاملارنى قوغداش ئۈچۈن ھېنرى Ⅳ بىلەن ئۇزاققىچە ئېلىشقان.

② نىكولا فىلامېل — قۇدا - باجىلىق مۇناسىۋىتى بىلەن غايەت كۆپ مال - مۈلۈككە ئىگە بولغان سىرلىق شەخس دەپ تەرىپلىنىدۇ. ئۇ بۇ بايلىقنى كىمىيا-گەرلىكنىڭ مەخپىي رېتسېپىغا تايىنىپ تاپقان دەيدۇ. تۇڭەندە تىلغا ئېلىنىدىغان ساينت ياكوئىس دېلا بوچىر چېركاۋى ئۇنىڭ مال - مۈلكىنىڭ بىر قىسمى.

تارىخشۇناسلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىيالايدۇ، بىزنىمۇ بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئىپتىدائىي ساددىلىقىدىن خەۋەرلەندۈرەلەيدۇ، دەپ ئېيتالايمىز. چۈنكى، ئۇ قەدىمكى يۇنانىنىڭ تاش بىلەن قويۇرۇلغان چوڭ ھەجملىك بىنالىرىغا، مىسىرنىڭ پىرامىدالىرىغا شۇنداقلا ھىندىستانىنىڭ غايەت زور مۇنارلىرىغا ئوخشاش ئىدى. بۇيۇك بىنالار كۆپ ھاللاردا شەخسنىڭ مۇلكى ئەمەس، بەلكى جەمئىيەتنىڭ مەھسۇلى بولاتتى. ئۇلارنى قانداقتۇر تالانت ئىگىلىرىنىڭ ئىجادىيىتى دېگەندىن كۆرە، مېھنەتكەش ئامما يارانقان سەنئەتنىڭ جەۋھىرى دېيىش كېرەك ئىدى. ئۇلار مىللەتنىڭ بايلىقى، ئەسىرنىڭ جۇغلانمىسى، ئىنسانلار دۇنياسى داۋاملىق يۈكسەلگەندىن كېيىن ھاسىل بولغان تىندۇرما ئىدى. يىغىپ ئېيتقاندا، ئۇلار ھەر خىل شەكىللەر بىلەن بارلىققا كەلگەن قاتلام ئىدى. ھەرقايسى دەۋرنىڭ بوران ـ چاپقۇنى بىر قەۋەت، بىر قەۋەتتىن توپا دۆۋىلەيتتى. ھەرقايسى دەۋر ئادەملىرى ئۇنىڭغا يەنە بىر قەۋەتتىن مەزمۇن قوشاتتى. ھەربىر ئادەم ئۇنىڭغا بىر پارچىدىن خىش قويياتتى. قۇندۇز بىلەن ھەسەل ھەرىسى شۇنداق قىلاتتى، ئىنسانلارمۇ شۇنداق ئىشلەيتتى. بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ بۇيۇك ئابىدىسى بولغان بابىل مۇنارى ① مۇ كاتتا ھەرە كۆنكى ئىدى.

چوڭ چېركاۋلارمۇ ھەيۋەتلىك ئېگىز تاغلارغا ئوخشاش بىرنەچچە ئەسىرنىڭ مەھسۇلى ھېسابلىناتتى. كۆپ ھاللاردا سەنئەتتە ئۆزگىرىش يۈز بېرەتتى ـ يۇ، قۇرۇلۇش تېخى تاماملانمىغان بولاتتى. لېكىن، بۇ قۇرۇلۇش سەنئەتتە يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشكە ئەگىشىپ، ئۇن ـ تىنسىز رەۋىشتە داۋاملىق ياسىلىۋېرەتتى. يېڭى بىناكارلىق سەنئىتى ئۆزى بايقىغان قۇرۇلۇشقا مەھكەم چاپلىشىپ، ئۇنىڭغا سىڭىپ كىرەتتى ۋە ئۇنى

① بابىل مۇنارى ـــ «ئىنجىل»دىكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىچاقلىرى تەرىپىدىن ياسالغان ئىنتايىن چوڭ مۇنار.

ئاسسىملياتسىيە قىلاتتى، ئۇنى ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرى بويىچە راۋاجلاندۇراتتى، ئىمكانىيەت يار بەرسە ئۇنى ياساپ پۈتكۈزەتتى. قۇرۇلۇش مۇشۇ تەرزدە تەبىئىي ھەمدە شەپە چىقارمايدىغان قانۇنىيەتكە ئاساسەن ھەرقانداق توسالغۇغا پەرۋا قىلماي، ئىنجىقلاپمۇ ئولتۇرماي، قارشىلىقىمۇ دۈچ كەلمەي تاماملىناتتى. بۇ ھېچكىممۇ تۈيۈپ بولالمايدىغان ئۇلاش، دەرەخلەرنىڭ تېنىدىكى سۈيۇقلۇقنىڭ ئايلانما ئېقىمى، قايتىلىنىش خاراكتېرىنى ئالغان تېرىقچىلىق ئىدى. ئوخشاش بولمىغان قاتلامغا تەئەللۇق نەچچە خىل سەنئەتنى بىر بىنانىڭ گەۋدىسىدە بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت بۇ رېئاللىق ھەققىدە نەچچە پارچە چوڭ ئەسەرنى، ھەتتا ئىنسانلارنىڭ ئومۇمىي تارىخىنى يېزىپ چىقىشقا بولاتتى. ئىنسانلار، سەنئەتكارلار، شەخسلەر بۇ غايەت زور بىنالاردا ئۆزىنىڭ ئىسمىنى قالدۇرمايتتى. ھالبۇكى، ئىنسانلارنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى شۇ يەرگە ئۈيۈپ قالغان ۋە مەركەزلەشكەن بولاتتى. ۋاقىتنىڭ ئۆزىلا ئارخىتېكتور، خەلقنىڭ ئۆزىلا تامچى ئىدى.

بىز بۇ يەردە پەقەت ياۋروپادىكى خىرىستىيان بىناكارلىق سەنئىتىنىلا تەتقىق قىلىۋاتىمىز. ياۋروپادىكى خىرىستىيان بىناكارلىقى شەرق بىناكارلىقىنىڭ سىڭلىسى. ئۇنىڭ غايەت زور قۇرۇلما قاتلىمىدىن تەركىب تاپقانلىقى ئوخشايلا كۆزگە چېلىقىدىغان ئالاھىدىلىك بولۇپ، بۇ قاتلامنى ھەم ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ھەم ئۆزئارا دەستىلەنگەن ئۇچ قىسىمغا، يەنى رومانىس قاتلىمى①، گوت قاتلىمى بىلەن ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرىدىكى قاتلامغا ياكى مۇنداقچە ئېيتقاندا،

① رايون، كىلىمات ۋە تۇر بويىچە لومبارد قاتلىمى، ساكسون قاتلىمى، ۋىزانتىيە قاتلىمى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ تۆت خىل بىناكارلىق سەنئىتى بىر گەۋدىگە مۇجەسسەم بولغان تەقدىردىمۇ، ھەرقايسىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئالاھىدىلىكى بولىدۇ. ھەممىسى ھالقىسمان يۇمىلاق ئەگمىنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە بارلىققا كېلىدۇ. (ئاپتورنىڭ ئىزاھى)

بىز گىرىك ـ رىم قاتلىمى دەپ ئاتايدىغان ئۇچ بۆلەككە بۆلۈشكە بولاتتى. رومانىس قاتلىمى بۇنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ قەدىمىي، ئەڭ چوڭقۇر قاتلام بولۇپ، يېرىم يۇمىلاق شەكىل بۇ خىل بىنالاردىكى ئاساسىي ئالاھىدىلىك ئىدى. بۇ خىل بىنا يېقىنقى دەۋردىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش قاتلىمىدا يېڭىباشتىن پەيدا بولغاندا، ئۇنى رىم ئۇسلۇبىدىكى تۇۋرۇكلەر داۋاملاشتۇردى. چوققىلىق ئەگمىلىك قۇرۇلۇشلار ئىككى قاتلامنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشتۇرۇلدى. بۇ ئۇچ قاتلامنىڭ ھەرقانداق بىر قاتلىمىغا ياتىدىغان بىنالارنى ناھايىتى ئوڭايلا پەرقلەندۈرگىلى بولاتتى. ئۇلار ئۆز ئالدىغا يەككە ھالەتتىمۇ يەنىلا مۇكەممەل بىنالاردىن ھېسابلىناتتى. يۇمىگىس راھىبخانىسى، رېيىمىس چېركاۋى، ئورلېئاندىكى ساينت كرويىكىس قاتارلىقلار مۇشۇ تىپقا تەئەللۇق ئىدى. لېكىن، بۇ ئۇچ قاتلامنىڭ گىرۇپكى قۇياشنىڭ چۆرىسىدىكى يەتتە خىل رەڭگە ئوخشاش دائىم دېگۈدەك ئۆزئارا ئارىلىشىپ كېتەتتى. مۇشۇلارغا كۆرە، ئارىلاشما تىپلىق قۇرۇلۇش، ئۆتكۈنچى خاراكتېردىكى قۇرۇلۇشلار بارلىققا كەلدى. ئۇنىڭدىكى بەزى قۇرۇلۇشلارنىڭ ئاستى قىسمى رومانىس ئۇسلۇبىدا، ئوتتۇرا قىسمى گوت ئۇسلۇبىدا، باش قىسمى گىرىك ـ رىم ئۇسلۇبىدا ياسالدى. مۇنداق قۇرۇلۇشلارنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ساق ئالتە يۈز يىل سەرپ بولدى. ھالبۇكى، بۇ تىپتىكى قۇرۇلۇش كەمدىن ـ كەم ئىدى، دىتامىپستىكى ئاساسلىق مۇنار مۇشۇ خىلدىكى قۇرۇلۇشقا مىسال بولالايتتى. ئەكسىچە، دەستىلەنگەن قۇرۇلمىلىق بىنالارنى ھەممە يەردىلا كۆرگىلى بولاتتى. ئالايلۇق، پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىن ئىبارەت ئەگمە شەكىللىك بۇ بىنانىڭ ئەڭ باشتا ئورنىتىلغان بىرنەچچە تۇۋرۇكى ئۇنىڭ رومانىس قاتلىمىدا ئىدى. بۇ ئەھۋال ساينت دېنىس چېركاۋىنىڭ دەرۋازا ئايلانمىسى بىلەن ساينت گىرمائىن دېسپېرىس چېركاۋىدىكى زالنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ كېتەتتى. يەنە

مەسىلەن، بوشىرۇلدىكى يېرىم گوت ئۇسلۇبى بىلەن قۇرۇلغان چىرايلىق زالنىڭ رومانىس قاتلىمى ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىغچە سوزۇلغانىدى. لۇئانسىدىكى چوڭ چېركاۋمۇ شۇنداق ئىدى. ئەگەر ئۇنىڭ مەركىزى ئۇچلۇق مۇنار ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش مەزگىلىدىكى ئۇسلۇب بولمىغان بولسا، ئۇنى سېپى ئۆزىدىن گوت ئۇسلۇبىدىكى بىنا دېيىش لازىم ئىدى. ①

چويلىدا توختىمايدىغان بەزى كىچىك ئۆزگىرىشلەر ئارىسىدىكى پەرق بۇ قۇرۇلۇشلارنىڭ يۈزەكى قىسمىدىلا ساقلىنىپ، تاشقى كۆرۈنۈشىگە ئاز ـ پاز تەسىر كۆرسەتكىنى بىلەن، خىرىستىيان چېركاۋلىرىنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىنى ھېچقانداق قىلالمىغانىدى. بۇ چېركاۋلارنىڭ ياغاچ ـ تاشلىرى ۋە ھەرقايسى بۆلەكلىرى يەنىلا مەنتىقىە ئۇيغۇن ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى. بىرەر چوڭ چېركاۋنىڭ سىرتىدىكى ئويما نەقىشلەر ۋە گۈللۈك بېزەكلەر قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ ئىچكى قىسمىدىن يەنىلا قەدىمكى رىم چېركاۋلىرىنىڭ دەسلەپكى شەكلىنى تاپقىلى بولاتتى. چېركاۋلارنىڭ تەرەققىياتى باشتىن ـ ئاخىرىغچە ئوخشاش بىر خىل قانۇنىيەتكە ئەمەل قىلغانىدى. ئۇلار خۇددى كاۋاپمۇ كۆيمىسۇن، زىخمۇ كۆيمىسۇن دېگەندەك باشتىن ـ ئاياغ ئۆزئارا گىرەلىشىپ كىرىست شەكىللىك قوشماق ئىبادەتخانىلارنى بارلىققا كەلتۈرگەنىدى. تۆۋەن تەرىپى بىر قاتار تۇۋرۇكلەر بىلەن ئايرىلغان بولۇپ، ھەرقانداق چاغدا چوڭ زال ئارقىلىق ئىككى يېقىدىكى كارىدورغا چىققىلى بولاتتى. زال ئىچىدىكى مۇراسىم خادىملىرىمۇ مۇشۇ يەردىن ئۆتەلەيتتى. بۇ يەر ئوخشاشلا زالدىكى ئايلىنىپ يۈرۈپ ھاردۇق چىقىرىدىغان ئارامگاھ بولالايتتى. مۇشۇ ئالدىنقى شەرت ئېتىراپ قىلىنغان ئەھۋالدا، كىچىك نەزىر ـ چىراغ سۇپىسى،

① ياغاچ بىلەن ياسالغان چوققىلىق ئۆگزىنىڭ بىر بۆلىكى 1823 ـ يىلى كۆيۈپ كەتكەن. (ئاپتورنىڭ ئىزاھى)

ئۇدۇل ئىشىك، قوڭغۇراق مۇنارى، ئەگمىلىك تورۇسلارنىڭ سانىنى دەۋرنىڭ، مىللەتنىڭ ۋە سەنئەتنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ ئۇزۇكسىز ئۆزگەرتىپ تۇرۇش مۇمكىن ئىدى. نەزىر ـ چىراغ مۇراسىملىرىغا لازىملىق نەرسىلەر تەييارلانغان ھامان، بىناكارلىق سەنئىتى ئۇنى ھەق ـ دادىغا يەتكۈزۈپ رويابقا چىقىرالايتتى. ئالايلۇق، ھەيكەل، رەڭلىك ئەينەك دېرىزە، گۈللۈك يۇمىلاق دېرىزە، ئەرەب نۇسخىسىدىكى گۈللۈك تىرەك، ھەرە چىشلىق ئويما نەقىش، تۇۋرۇك، قاپارتما نەقىش قاتارلىق تەسەۋۋۇرغا سىغمىدىغان جىمىكى نەرسىنى جاي ـ جايىدا تىزغىلى، گۈرۈپپىلاشتۇرغىلى بولاتتى. شۇڭا، گەرچە ھېلىقى قۇرۇلۇشلار تاشقى قىياپىتىدىن قارىغاندا تىكىشى توختىمىغاندەك ئۆزگىرىشچان كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئىچكى قىسمى رەتلىك ۋە بىرلىككە كەلگەن كۆرۈنۈشتە كۆزگە چېلىقاتتى. دەرەخنىڭ چوڭ غولى ھامان ئۆز پېتى تۇراتتى، بىراق شاخلىرى، يوپۇرماقلىرى كۆندە بىر قېتىم رەڭ تۇزۇپ، تىنىمسىز رەۋىشتە ئۆزگىرىپ چوڭ بولاتتى.

2. پارىژغا نەزەر

ئابايا بىز پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىن ئىبارەت بۇ نەپىس بىنانى ئەسلىي ھالىتىگە ياندۇرۇش ئۈچۈن ئۇرۇنۇپ باقتۇق ھەمدە ئۇنى 15 ـ ئەسىردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان كۆرۈنۈشكە ئىگە قىلدۇق. ئەمدى ئۇنىڭ كۆركەم ھۆسنىنىڭ ئاساسەن كۆزدىن غايىب بولغانلىقىنى ئوقۇرمەنلەرگە قىسقىچە تونۇشتۇرىمىز. شۇنداقتىمۇ بىز ئەڭ مۇھىم بىر ئىشنى، يەنى پارىژنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشىگە ئۇنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىدا تۇرۇپ نەزەر سالغانلىقىمىزنى ئەستىن چىقارغاندەك قىلمىمىز.

دەرۋەقە، ناۋادا بىز قوشۇغۇراق مۇنارىنىڭ تېمىدىكى بۇرمىسىمان تىك پەلەمپەيدىن تېنەپ - تەمتىرەپ بىرھازا ماڭىدىغان بولساقلا، ئاخىرىغا كەلگەندە كۆزىمىز پاللىدە يورۇپ، ئۇ يەردىكى چوقچىيىپ تۇرغان ئىككى بالىخانىغا چىقاتتۇق - دە، شەھەرنىڭ جىمىكى گۈزەللىكى مانا مەن دەپ نامايان بولغان بولاتتى. ناۋادا كىمدۇر بىرى گوت ئۇسلۇبىدىكى بۇ شەھەرنىڭ ئومۇمىي قىياپىتىنى ئۆز پېتى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالىغان بولسا، ئۇمۇ بىزگە ئوخشاش ھېسسىياتقا كېلەلەيتتى. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، مۇنداق شەھەردىن ئاران بىرنەچچىسىلا، ئالايلۇق باۋارىيەدىكى نۈرنبېرگ شەھىرى، ئىسپانىيەدىكى ۋېكتورىيە شەھىرى، نىسبەتەن كىچىكرەكلىرىدىن بىرىتانىيەدىكى ۋېتىرې شەھىرى، پىرۇسسىيەدىكى نورخاۋزىن شەھەرلىرىلا قالدى.

ئۇچ يۈز يىل بۇرۇنقى پارىژ، 15 - ئەسىردىكى پارىژ كۆلەم جەھەتتە كارامەت كاتتا شەھەر ئىدى. ھازىرقى زامانداا ياشاۋاتقان پارىژلىقلار ئۇنىڭدا شۇ دەۋردىن ئېتىبارەن بارلىققا كەلگەن مەھەللىۋى ئىلگىرىلەشنى خاتا مۆلچەرلەۋاتىمىز. پارىژنىڭ مەھەللىۋى قۇرۇلۇشى لۇئى XI دىن باشلاپ كۆپ بولغاندىمۇ ئاران ئۇچتىن بىر ھەسسە كېڭەيدى، خالاس ! بىراق، شەھەرنىڭ گۈزەللىك جەھەتتە قولدىن بېرىپ قويغانلىرى ئۇنىڭ مەھەللىۋى كېڭىيىشتە قولغا كەلتۈرگەنلىرىدىن كۆپ بولدى.

ھەممەيلەنگە مەلۇم، پارىژ بۇگۈنكى كۈندە كونا شەھەر رايونى دەپ ئاتىلىدىغان، قارىماققا بۆشۈككە ئوخشاپ كېتىدىغان كىچىك ئارالدا ئاپىرىدە بولغانىدى. ئارالنىڭ قىرغىقى ئۇنىڭ ئەڭ باشتىكى سېپىل، سېپىنا دەريانى ئۇنىڭغا ئەڭ دەسلەپكى سېپىلنى ئوراپ تۇرغان خەندەك بولغانىدى. پارىژ ئۇدا بىرنەچچە ئەسىر ئاشۇ كىچىك ئارال ھالىتىدە تۇرىۋەردى. ئۇنىڭ بىرى شىمال تەرەپكە، بىرى جەنۇب تەرەپكە جايلاشقان ئىككى كۆۋرۈكى ھەم شەھەر دەرۋازىسىنىڭ، ھەم قورغانىنىڭ رولىنى ئويناتتى.

چوڭ چاتىلىپ دەرۋازىسى ئوڭ قىرغاقتا، كىچىك چاتىلىپ دەرۋازىسى سول قىرغاقتا بولدى. كىيىنچە، يەنى تۇنجى خانىدانلىق بۇ قىستا ـ قىستاڭ كىچىك ئارالدا مىدىر ـ سىدىر قىلالمىغان ھالغا يەتكەندىلا سېينا دەريا سىدىن ئۆتۈشكە جۈرئەت قىلدى ۋە شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ چوڭ ـ كىچىك چاتىلىپ دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدا، سېينا دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى سەھرا دالالىرىدا ئەڭ دەسلەپكى شەھەر سېپىلىنى ۋە بىرنەچچە راۋاقنى قۇرۇپ چىقتى. بۇ قەدىمىي سېپىلنىڭ قالدۇقلىرى بىرنەچچە ئەسىر ساقلىنىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭدىن خاتىرىمىزدىكى سارقىندىلار ۋە ئۇ يەر ـ بۇ يەردىكى پارچە ـ پۇرات ئىزنالاردىن بۆلەك، ئالايلۇق بوتې دەرۋازىسى ياكى بودوپېر دەرۋازىسى ۋە ياكى باگودا دەرۋازىسى① دىن باشقا ھېچ نەرسە قالمىدى. تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ شىددەتلىك كەلكۇنى شەھەر ئىچىدىن شەھەر سىرتىغا يامراپ ھېلىقى سېپىلنى ئۆرۈپ تاشلىدى، دەم تارتىپ تۇڭەتتى. فىلىپ ئاۋۇستا تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ كەلكۇنى ھەمە يەرگە يامراپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يېڭى توسما ياساپ، پارىژنى ھەم يوغان، ھەم مۇستەھكەم قورغانلاردىن شەكىللەنگەن مۇنارسىمان بىنالارنىڭ قورشاۋىغا نەزەربەند قىلدى. يۇز يىل ئۆتۈۋىدى، تۇرالغۇ ئۆيلەر بارا ـ بارا قويۇلۇپ، ئۆزئارا قاپسىلىپ قالدى، كۆلچەكنىڭ سۇيىدەك ئۆرلىدى، ئاسمانغا بوي تارتىپ، ھەدەپ ئېگىزلىگىلى تۇردى. پىرېسلىۋەتكەن سۇدەك ئېتىلىپ چىقىپ، قوشنىلىرىدىن ئۈستۈنرەك بولۇشقا، بوينىنى سوزۇپ يېڭى ھاۋادىن نەپەسلىنىشكە تەمشەلدى. كوچىلار بارغانسېرى تارىيىپ، چاپانىنىڭ يېڭىدەك بولۇپ قالدى. ھەتتا مەيدانلارغىمۇ ئۆي سېلىنىپ، بىر ئوبدان ئازادە سەينالار تۇڭىدى. نەتىجىدە بۇ ئۆيلەر فىلىپ ئاۋۇستىنىڭ سېپىلىدىن تۇرمىدىن قاچقان

① باگودا دەرۋازىسى ـــ بوتې دەرۋازىسىنىڭ لاتىنچە ئاتىلىشى.

جىنايەتچىلەردەك قېچىپ چىقىپ، ئويناقلاپ، پۇت ـ قولىنى تەرتىپسىز هالدا ئايدالاغا قاراپ سۇندى. ئۇلار چېچىكى چاي بولغاندەك قىن ـ قىنىغا پاتماي، شەھەر سىرتىدىكى جايلاردا يېڭىدىن ـ يېڭى گۇللۇكلەرنى بەرپا قىلدى. ئالاھازەل 1367 ـ يىلىدىن باشلاپ، بۇ شەھەر خېلىلا چوڭلاپ قالدى ـ دە، يېڭى سېپىل سوقمىسا بولمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. چارلىز V كە كەلگەندە، ئۇ سېپىنا دەريا سىنىڭ ئوڭ قىرغىقىدا يەنە بىر سېپىلىنى ئۆرە قىلدى. دېمىسىمۇ، پارىژدەك مۇنداق بىر شەھەرنىڭ بىر ئىزىدا تۇرۇپبرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. راست گەپنى قىلساق، مۇشۇنداق بىر شەھەرلا دۆلەتنىڭ پايتەختى بولالايتتى. مۇنداق شەھەرلەر نەق سۇ ئامبىرىنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇنىڭغا شۇ دۆلەتنىڭ سىياسىي تۈس ئالغان، جۇغراپىيەلىك، ئېتنىكىلىق، ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن تويۇنغان ئېقىنلىرىنىڭ ھەممىسى ئېقىشى، بىر مىللەتتىكى بارلىق ئېقىنلارنىڭ ئۇنىڭغا جەم بولۇشى كېرەك ئىدى. ئۇنى مەدەنىيەتنىڭ قۇدۇقى ياكى ئېرىق ـ ئۆستىكى دېيىشكە بولاتتى. ئۇ يەردە سانائەت، سودا، ئەقىل ـ ئىدراك ۋە نوپۇس، مۇشۇ دۆلەتنىڭ جېنى، ھاياتىي كۈچى ۋە روھى بىلەن مۇناسىۋەتلىك جىمىكى نەرسە ئەسىرمۇ ـ ئەسىر توپلىنىشى ۋە تىندۇرما ھاسىل قىلىشى زۆرۈر ئىدى. مۇشۇلارغا كۆرە، چارلىز V نىڭ سېپىلى بىلەن فىلىپ ئاۋگۇستنىڭ سېپىلى تەقدىرداش ئىدى. 15 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىغا كەلگەندە، شەھەر سېپىلى ئۆرۈلۈپ چۈشتى، ۋەيران بولدى. شەھەر سىرتىدىكى مەھەللىلەر تېخىمۇ نېرىغا ماڭدى. 16 ـ ئەسىرگە كەلگەندە، ئەڭ دەسلەپكى سېپىللار تەدرىجىي يوسۇندا چېكىنىپ قەدىمىي كونا شەھەر رايونىغىلا تەئەللۇق بولۇپ قالدى. شەھەر سىرتىدا يېڭى بىر شەھەر قەد كۆتۈردى.

پارىژ بىزنى ئۆزىدە ياشاپ قېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، 5 ـ ئەسىردىن باشلاپ ئۆزىنىڭ ئۈچ قات

سېپىللىرىنى بۇزدى. شۇنى قەيت قىلىپ ئۆتۈش كېرەككى، بۇ سېپىللار ئۆزىنىڭ دىنىدىن يۈز ئۆرۈگەن جۇلئان دەۋرىدىكى چوڭ ـ كىچىك چاتىلىپ دەرۋازىلىرىدىن باشلاپ راۋاجلانغانىدى. لېكىن، بۇ شەھەر خۇددى بالىلار چوڭ بولغاندىن كېيىن ئۆتكەن يىلى كىيگەن كىيىملىرى كىچىك كېلىپ بۆسۈلۈپ كەتكەنىدەك، ئۆزىنىڭ تۆت قات سېپىلىنى چاك ـ چېكىدىن بۆسۈۋەتتى. لۇئى XI نىڭ زامانىدا بەزى جايلاردىن ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ قاينىمىدىن قەدىمىي سېپىلدىكى مايماق كەتكەن راۋاقلارلا قالدى. ئۇلار پايانسىز دېڭىزدا چوقچىيىپ تۇرغان خادا تاشلاردەك ۋە ياكى يېڭى پارىژنىڭ قوينىغا چۆكۈپ كەتكەن قەدىمىي پارىژنىڭ تاقىم ئاراللىرىدەك ھالغا كېلىپ قالدى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، پارىژ ناھايىتى زور ئۆزگىرىشلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ پەقەتكىنە بىرلا سېپىلدىن، يەنى لۇئى XV ياسىغان ھېلىقى سېپىلدىن، پاتقاق بىلەن بۇلغانغان كونا سېپىلدىنلا ھالقىپ ئۆتەلىدى. بۇ ئەھۋالنى شۇ سېپىللارنى ياسىغان پادىشاھلارغا ئاتاپ يېزىلغان: «پارىژنى چۆرىدىگەن سېپىللار پارىژنى قاتقىغىر قاقشاتتى» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىسە تازا باب كېلەتتى.

15 ـ ئەسىردىكى پارىژ يەنىلا ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئۇچ رايونغا بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەربىر رايونىنىڭ ئۆزىگە خاس قىياپىتى، تەق ـ تۇرقى، ئالاھىدىلىكى، ئۆرپ ـ ئادىتى، ئارتۇقچىلىقى ۋە تارىخى بار ئىدى. بۇ ئۇچ رايون بىز باشتا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، كونا شەھەر رايونى، ئۇنۇۋېرسىتېت رايونى ۋە شەھەر ئاھالىسى رايونىدىن ئىبارەت ئىدى. كونا شەھەر رايونى كىچىك ئارالنى تولۇق ئىگىلىگەن بولۇپ، ئۇچ رايونىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ قەدىمىي، ئەڭ كىچىك رايون ئىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇ قالغان ئىككى رايونىنىڭ ئانىسى ھېسابلىناتتى ياكى بولمىسا ئۆسكىلەڭ، چىرايلىق ئىككى قىزنىڭ ئارىسىدا تۇگۈلۈپ تۇرغان قېرى مومايغا ئوخشايتتى. سېينا دەرياسىنىڭ سول

قىرغىقىدىكى ئۇنىۋېرسىتېت رايونى تورنېل مۇنارىدىن نېسلى مۇنارىغچە باراتتى. تورنېل مۇنارىنىڭ ئورنىنى بۇگۈنكى ھاراق بازىرى، نېسلى مۇنارىنىڭ ئورنىنى بۇگۈنكى بانكا دېيىشكە بولاتتى. ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى سېپىل ئۆز ۋاقتىدا جۇلىئان سۇ ئۇزۇش كۆلچىكى ياسىغان ئېتىزلىقىنىڭ ئىچىگە پېتىپلا كەتكەنىدى. سائىنت ژېنېۋېيېۋې دۆڭلۇكى شەھەر سېپىلىنىڭ قورشاۋىدا قالغانىدى. بۇ ئەگرى ـ بۇگرى شەھەر سېپىلىنىڭ ئەڭ ئېگىز جايى پاپال دەرۋازىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنى بۇگۈنكى پارتېنون ئىبادەتخانىسىغا يېقىنراق جايغا توغرا كېلەتتى. شەھەر ئاھالىسى رايونى ئۈچ رايونىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چوڭى بولۇپ، ئورنى سېينا دەرياسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىدا ئىدى. دەريا دامبىسى گەرچە پىرىستان قۇرۇش تۈپەيلى بىرنەچچە يەردىن ئۇزۇلۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا سېينا دەرياسىنى ياقىلاپ بىللى مۇنارىدىن ياغاچ مۇنارغا قەدەر داۋاملاشقانىدى. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئالاھازەل بۇگۈنكى ئاشلىق ئامبىرىدىن تۈيلېر سارىيىنىڭ ئارلىقىغا تەڭ كېلەتتى. بۇ تۆت مۇھىم ئورۇن دەل سېينا دەرياسى بىلەن پايتەخت سېپىلىنىڭ كېسىشكەن جايىدا ئىدى، يەنى تورنېل مۇنارى بىلەن نېسلى مۇنارى سول قىرغاقتا، بىللى مۇنارى بىلەن ياغاچ مۇنارى ئوڭ قىرغاقتا بولۇپ، ئۇلار «پارىژدىكى تۆت مۇنار» دەپ ئاتىلاتتى. شەھەر ئاھالىسى رايونى شەھەرنىڭ سىرتىغا ئۇنىۋېرسىتېت رايونىغا قارىغاندا بەكرەك چوڭقۇرلاپ كىرىپ كەتكەنىدى. شەھەر ئاھالىسى رايونىدىكى سېپىل (چارلېز V نىڭ سېپىلى)نىڭ ئەڭ ئېگىز جايى ساينت دېنىس دەرۋازىسى بىلەن ساينت مارتىن دەرۋازىسىدا بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنى بۇگۈنگىچە ئۆزگەرمىگەنىدى.

بىز ئاباياى ئېيتقاندەك، پارىژدىكى بۇ ئۈچ چوڭ رايون ئۆز ئالدىغا بىردىن شەھەر ئىدى. لېكىن، ئۇلار ئۆزى بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، مۇكەممەل قۇرۇلما شەكىللەندۈرەلمىگەچكە، قالغان ئىككى رايوندىن ئايرىلىپ قالسا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايتتى.

ئەلۋەتتە، بۇ ئۇچ رايونىڭ تاشقى قىياپىتى بىر - بىرىگە ئوخشمايتتى. كونا شەھەر رايونىدا چېركاۋ كۆپ، شەھەر ئاھالىسى رايونىدا ئوردا - قەسىرلەر كۆپ، ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدا ئالىي ئوقۇتۇش ئورۇنلىرى كۆپ ئىدى. ئەگەر بىز كونا پارىژنىڭ ئانچە مۇھىم بولمىغان ئالاھىدىلىكلىرىنى بىر يانغا قايرىپ قويۇپ، شەھەر مەمۇرىيىتىنىڭ باشقۇرۇشى تۈپەيلى داش قازاندىكى ئۇماچىتەك بولۇپ كەتكەن ئومۇمىي ئەھۋالىنىلا سۆزلىسەك، كىچىك ئارالنى ئېپىسكوپلارنىڭ تەۋەلىكىدە، ئولۇق قىرغاقنى سودىگەرلەر ئۈيۈشمىسىنىڭ تەۋەلىكىدە، سول قىرغاقنى ئۇنىۋېرسىتېت مۇدىرلىرىنىڭ تەۋەلىكىدە دېيىشكە بولاتتى. پارىژ گۈبېرناتورى ھۆكۈمەت ئەمەلدارى ئەمەس، بەلكى پادىشاھلىق جەمەتىنىڭ ئەزاسى بولغاچقا، ئۇنىڭ ھەممە ئىشقا كۆچى يېتەتتى. كونا شەھەر رايونىدا پارىژ بۇۋى مەرىيەم چېركاۋى، شەھەر ئاھالىسى رايونىدا لوئۇرې سارىيى بىلەن گۈبېرناتور مەھكىمىسى، ئىنستىتۇت رايونىدا سوربون ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسى بار ئىدى. شەھەر ئاھالىسى رايونىدا كۆكتات بازىرى، كونا شەھەر رايونىدا دوختۇرخانا، ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدا كاھىنلار مەيدانى بار ئىدى. ئىستۇدېنتلار سول قىرغاقتا ــ كاھىنلارنىڭ چىملىقىدا جىنايەت سادىر قىلاتتى. ناۋادا ئۇنىۋېرسىتېت مۇدىرلىرى ئۆزىنى پادىشاھتىن كۈچلۈك چاغلاپ ئوتتۇرىغا چىقالمىسا ۋە جىنايەت ئۆتكۈزگەن ئىستۇدېنتنى ياندۇرۇپ كېلىپ ئۇنىۋېرسىتېت قورۇسىدا بىر تەرەپ قىلالمىسا، بۇ ئىستۇدېنتلار يەنىلا ئوڭ قىرغاقتىكى لاچىنتاغدا جازاغا تارتىلاتتى. چۈنكى، ئىستۇدېنتلار ئۆزى ئوقۇۋاتقان مەكتەپتە دارغا ئېسىلسا بولىدىغان ئىمتىيازغا ئىگە ئىدى.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەك، ئىستۇدېنتلاردىكى ئىمتىياز ۋە ئۇلاردىكى تېخىمۇ پەۋقۇلئاددە ئىمتىيازلارنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى پادىشاھنىڭ نەزىرىدە توپىلاڭ ۋە ئىسيان

كۆتۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. پادىشاھلار خەق ئىسيان كۆتۈرمىگەن ئەھۋالدا ھېچقانداق ئىشقا مەرھەمەت كۆرسەتمەيتتى. بۇ ئۇلاردىكى ئەزەلدىن ئۆزگەرمەي كېلىۋاتقان قانۇنىيەت ئىدى. ساداقەت دېگەن گەپكە كەلسەك، قەدىمكى بىر پارچە ھۆججەتتە ئوچۇقتىن - ئوچۇقلا «شەھەر پۇقرالىرى پادىشاھقا بولغان ساداقىتىنى بىلدۈرۈپ، بىرمۇنچە ئىمتىيازغا ئېرىشىدۇ. لېكىن، ئۇلار ئارقا - ئارقىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ پادىشاھقا بولغان ساداقەتسىزلىكىنى نامايان قىلىدۇ» دەپ يېزىلغانىدى.

15 - ئەسىردە سېينا دەرياسىدىكى بەش كىچىك ئارال يەنى، ئىلگىرى ھەر يوغان دەرەخلەر ئۆسكەن، ئەمدىلىكتە پەقەت پاكار چاتقاللارلا قالغان لوۋېر ئارلى؛ ئېپىسكوپلارنىڭ سۈيۈرغاللىق يېرى ھېسابىدىكى ۋاخىس ئارلى بىلەن بۇۋى مەريەم ئارلى (17 - ئەسىرگە كەلگەندە ئادەملەر بۇ ئىككى ئارالنى تۇتاشتۇرۇپ ئۆي - ئىمارەت بىلەن تولدۇرۇۋەتتى، بۈگۈنكى كۈندە ئۇ ساينت لۇئى ئارلى دەپ ئاتىلىدىغان بولدى)، ئەڭ ئاخىرىدا كونا شەھەر رايونىدىكى ئارال بىلەن ئۇنىڭ باش تەرىپىدىكى نېئوف ئارلى پارىژ سېپىلىنىڭ ئىچىگە ئېلىندى. نېئوف ئارلى كېيىنكى كۈنلەردە يېڭى كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدىكى پاتقاققا چۆكۈپ تۇگەشتى. شۇ چاغدىكى كونا شەھەر رايونىدا بەش كۆۋرۈك بولۇپ، تاش بىلەن ياسالغان بۇۋى مەريەم كۆۋرۈكى، ئوۋچاڭگى كۆۋرۈكى، ياغاچ بىلەن ياسالغان شامال تۇگمەن كۆۋرۈكى ئوك قىرغاقتا، تاش بىلەن ياسالغان كىچىك كۆۋرۈك بىلەن ساينت مىچېل كۆۋرۈكى سول قىرغاقتا ئىدى. بۇ بەش كۆۋرۈكنىڭ ئۈستىگىمۇ ئۆي سېلىنغانىدى. ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدا فىلىپ ئاۋگۈست تەرىپىدىن ياسالغان ئالتە دەرۋازا بولۇپ، ئۇلار تورنېل مۇنارىدىن باشلانغان ساينت ۋىكتور دەرۋازىسى، بوردېل دەرۋازىسى، پاپال دەرۋازىسى، ساينت ياكوبۇس دەرۋازىسى، ساينت مىچېل دەرۋازىسى، ساينت گېرمائىن دەرۋازىسى قاتارلىقلار

ئىدى. شەھەر ئاھالىسى رايونىدىكى چارلېز V تەرىپىدىن ياسالغان ئالتە دەرۋازا بىللى مۇنارىدىن سانىغاندا، رەت تەرتىپى بويىچە ساينت ئانتوئېن دەرۋازىسى، ئىبادەتخانا دەرۋازىسى، ساينت مارتىن دەرۋازىسى، ساينت دېنىس دەرۋازىسى، مونتمارت دەرۋازىسى ۋە ساينت ھونۇر دەرۋازىسى ئىدى. سېپىلدىكى بۇ دەرۋازىلار ئىنتايىن كۆركەم شۇنداقلا ئىنتايىن مۇستەھكەم ئىدى، ئۇنى بۇزۇش ئۇنداق ئوڭايغا توختىمايتتى. شەھەرنى قورشاپ تۇرىدىغان سېپىلنىڭ تۆۋىدىلا ھەم كەڭ، ھەم چوڭقۇر خەندەك بار ئىدى. قىشلىق كەلكۇن مەزگىلىدە سېينا دەرياسىدىن كېلىدىغان سۇ ناھايىتى شىددەتلىك بولغاچقا، ئادەملەر كەچ بولار - بولمايلا سېپىل دەرۋازىلىرىنى تاقاپ، سېپىلنىڭ ئىككى بېشىدىكى قاپقاقلارنى توم تۆمۇر زەنجىر بىلەن باغلۇۋېتەتتى. پارىژ مۇشۇ بىر كېچىنى ئۆندەرەپ كەتمەي خاتىرجەم ئۆتكۈزۈۋالاتتى.

ناۋادا پارىژدىكى بۇ ئۇچ رايونغا ئېگىز جايدىن نەزەر سېلىشقا توغرا كەلسە، ھەربىر رايونىنىڭ كوچىلىرى شۇنداق قالايمىقان كۆرۈنەتتىكى، ئالدىراپ ئېنىق بىرنەرسە دېگىلى بولمايتتى. شۇنداقتىمۇ بۇ ئۇچ بۆلەكنىڭ يەنىلا مۇكەممەل بىر گەۋدە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. يانمۇيان جايلاشقان ئىككى چوڭ كوچىنىڭ شەھەردىكى ئۇچ رايونىنى جەنۇبتىن شىمالغا تۇز سىزىق ھالىتىدە كېسىپ ئۆتكەنلىكى، ئۇلارنىڭ سېينا دەرياسى بىلەن كېسىشكەنلىكى ۋە ئۇچ رايونىنى بىر - بىرى بىلەن تۇتاشتۇرغانلىقى، ئادەملەرنىڭ پۇتى كۆيگەن توخۇدەك ئۇ رايوندىن بۇ رايونغا يوپۇرۇلۇپ كىرىۋاتقانلىقى كۆزگە تاشلىناتتى. بىرىنچى كوچا ساينت ياكوئېس دەرۋازىسىدىن ساينت مارتىن دەرۋازىسىغا تۇتىشاتتى، ئۇنىڭ ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى بىر بۆلىكىمۇ ساينت ياكوئېس دەپ ئاتىلاتتى. كونا شەھەر رايونىدىكى بۆلىكى يەھۇدىيلار كوچىسى دەپ ئاتىلاتتى. شەھەر ئاھالىسى رايونىدىكى بۆلىكى ساينت مارتىن كوچىسى

دېيىلەتتى. ئىككىنچى كوچىنىڭ سېينا دەريا سىنىڭ سول قىرغىقىدىكى بۆلۈكى چىلتار كوچىسى دەپ ئاتىلاتتى، ئۇنىڭ ئارالدىكى بۆلۈكى چېلەكچىلەر كوچىسى ئىدى. ئوڭ قىرغاقتىكى بۆلۈكى ساينت دېنىس كوچىسى دېيىلەتتى. سېينا دەريا سىنىڭ بىر تەرىپىدە ساينت مىچىل كۆۋرۈكى، يەنە بىر تەرىپىدە ئوۋچاڭگى كۆۋرۈكى بولغاچقا، ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى ساينت مىچىل دەرۋازىسىدىن ئۇدۇل مېڭىپ شەھەر ئاھالىسى رايونىدىكى ساينت دېنىس دەرۋازىسىغا چىققىلى بولاتتى. گەرچە يوللارنىڭ نامى ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولسىمۇ، لېكىن چوڭ كوچا باشتىن - ئاخىر يەنىلا ئىككى ئىدى. بۇ ئىككى كوچىنى پارىژنىڭ ئىككى قان تومۇرى دېيىشكە بولاتتى. ئۇچ شەھەر رايونىدىكى باشقا كوچىلار يا بولمىسا ئۇنىڭدىن باشلىناتتى، يا بولمىسا ئۇنىڭغا يىغىلاتتى.

پارىژنىڭ ھەممە يېرىنى ئۆزئارا باغلاپ تۇرغان بۇ ئىككى ئاساسلىق كوچىدىن باشقا، شەھەر ئاھالىسى رايونى بىلەن ئۇنىۋېرسىتېت رايونىنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا ئالاھىدە بولغان كوچىلىرى بار ئىدى. ئۇلار سېينا دەريا سى بىلەن پاراللېل مېڭىپ، تومۇرغا ئوخشايدىغان ھېلىقى ئىككى كوچا بىلەن كېسىشكەن جايدا تىك بۇلۇڭ بولۇپ شەكىللىنەتتى. مۇشۇ ئەھۋالغا كۆرە، شەھەر ئاھالىسى رايونىدىكىلەر ساينت ئانتوئېن دەرۋازىسىدىن ساينت ئونۇر دەرۋازىسىغا ئۇدۇل بارالايتتى. ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدا ساينت ۋېكتور دەرۋازىسىدىن ساينت گېرمائىن دەرۋازىسىغا ئۇدۇل بارغىلى بولاتتى. بۇ ئىككى چوڭ يول ھېلىقى ئىككى چوڭ كوچا بىلەن كىرىست ھالىتىگە كېلىپ تورسىمان گىرەلىشەتتى. پارىژنىڭ سىرلىق قەسىرلەردەك گادىرماچ شەھەر كوچىلىرى يېيىلىپ تۇرغان تورغا ئايلىناتتى. بىراق، ئەستايىدىل زەن سالغاندا، پەرق قىلىش تەسكە توختايدىغان بۇ تورنىڭ ئىچىدىن ئۇنىۋېرسىتېت رايونى بىلەن شەھەر ئاھالىسى رايونىدىكى ئۆزئارا قىستىلىپ تۇرغان ھېلىقى

ئىككى كوچىنىڭ بىر تىلغا ئالغان كۆۋرۈكلەر ئارقىلىق يەنىلا سېپىل دەرۋازىسىغا قەدەر بارىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى.

تەكشىلىك گېئومېتىرىيەسىدىكى بۇ نەرسىلەر ھازىرمۇ ئۆز پېتى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

لېكىن، 1482 - يىلى پارىژ بۇۋۇى مەريەم چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىدىن قارىغاندا كۆرۈنگەن ئەھۋال زادى قانداق ئىدى؟ بىز ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئېنىق سۆزلەشكە تىرىشۋاتقان ئىش دەل مۇشۇ!

ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ قوڭغۇراق مۇنارىغا چىقىقان ھەرقانداق ئادەمنىڭ سان - ساناقسىز ئۆگزە، تۇرخۇن، كوچا، كۆۋرۈك، مەيدان، ئېگىز مۇنار ۋە بالىخانىلارنى كۆرۈپ كۆزى ئالا چەكمەن بولۇپ كېتىشى تۇرغانلا گەپ. ياپىلاق قىبلىن تاملار، چوقىلىق تورۇسلار، ئىمارەتلەرنىڭ بۇرجىكىدىن چوقچىيىپ چىقىپ تۇرغان راۋاقلار، 11 - ئەسىردىكى چوققىلىق تاش مۇنارلار، 15 - ئەسىردىكى ياپىلاق تاش بىلەن ياسالغان تورۇسلىرى چوقىلىق تۆت چاسا مۇنارلار، قەلئەلەرنىڭ ياغلاپ قويغانىدەك سىلىق يۇمىلاق مۇنارلىرى، چېركاۋلارنىڭ گۈل نۇسخا بېزەكلەر بىلەن زىننەتلەنگەن تۆت چاسا مۇنارلىرى، ئۇلارنىڭ چوڭلىرى چوڭ، كىچىكلىرى كىچىك، بەزىسى كېلەڭسىز، بەزىسى چاقىقان، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۆرە بولغانلىقى تۇپەيلى كۆرۈپمۇ ئۇلگۈرگىلى بولمايتتى. ئادەم خۇددى سىرلىق ئوردىغا كىرىپ قالغاندەك كۆزى تورلىشاتتى. رەسىم سىزىلغان ۋە ئويما نەقىش چىقىرىلغان، ياغاچ بىلەنلا ياسالغان ئېللىپس شەكىللىك دەرۋازا ئايلانمىلىرى، پەلەمپەيلەرنىڭ ئۈستىگىلا قوندۇرۇلغان ئەپچىل ھۆجرا ئۆيلەر، يانمۇيان تۇۋرۇكلەر بىلەن ئورالغان ھەيۋەتلىك لوئورې سارىيى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى قانداقتۇر بىر ئىلاھىي ھۇنەر - سەنئەت ئارقىلىق ئۇستاتىلىق بىلەن لايىھەلەنگەندەك شۇنچىكى كۆركەم، شۇنچىكى ھەشەمەتلىك، شۇنچىكى سەلتەنەتلىك، سىياقىدىن سەنئەت دۇردانىلىرى

چېچىلىپ تۇرغانىدەك گۈزەل ئىدى. شۇنداقتىمۇ كۆرۈڭاتقان ئادەمنىڭ كۆزى بۇ رەڭدار قۇرۇلۇشلارغا كۆنگەنىدىلا، ئۇلارنىڭ قاتاردىكى ئاساسلىق ئىمارەتلەرنى ئايرىۋېلىش مۇمكىنچىلىكى بارلىققا كېلەتتى.

ئالدى بىلەن كۆزگە چېلىقىدىغىنى كونا شەھەر رايونى ياكى سائۇڭالنىڭ سۆزى بويىچە «ئارال شەھەر» بولاتتى. سائۇڭالنىڭ ئەسەرلىرىدە تارازىنى باسالمايدىغان قۇرۇق گەپ قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرسىمۇ، بەزىدە تاسادىپىي يوسۇندا «ئارال شەھەر بەئەينى سېپىنا دەريا سىدىكى پاتقاقتا كىرىپ كېتىپ، زوڭ ئولتۇرۇپ قالغان كالانپاي كېمىگە ئوخشايتتى» دەيدىغان ئوبرازلىق سۆزلەرمۇ چېلىقىپ قالاتتى. ئارال شەھىرىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى كېمىگە ئوخشايدىغان بولغاچقا، كېمە شەكىللىك يوللۇق بەلگىلەرنى تەتقىق قىلىدىغانلار ئۇنىڭغا بەكرەك كۆڭۈل بۆلەتتى. فاۋۇن بىلەن پاسكۇۋۇرا①نىڭ خاتىرىلىگەنلىرى بويىچە پارىژنىڭ قەدىمىي قورال ـ ياراغلىرىدىكى كېمە شەكىللىك يوللۇق بەلگە نورمانلىقلار شەھەرنى قورشاۋىغا ئالغان ۋاقىتتا ئەمەس، بەلكى ئۆز زامانىسىدىلا باشلانغانىدى. يوللۇق بەلگىنى بىلىدىغانلار ئۇچۇن يوللۇق بەلگە ئالگىبىرا ياكى تىلنىڭ ئۆزى بولالايتتى. ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئومۇمىي تارىخنىڭ كېيىنكى يېرىمى دەل يوللۇق بەلگىلەر بىلەن يېزىلغانىدى. بۇ ئەھۋال يۇقىرىدىكى تارىخنىڭ ئالدىنقى يېرىمى رومانىس ئۇسلۇبىدىكى چېركاۋلارغا سىمۋوللۇق بېزەكلەر بىلەن يېزىلغانغا ئوخشاپ كېتەتتى. بۇ ئىلاهىي هاكىمىيەت دەۋرىدىكى تەسۋىرىي يېزىقىدىن كېيىنكى فېئودالىلىق دەۋرنىڭ تەسۋىرىي يېزىقى ئىدى.

شۇڭا، كۆز ئالدىمىزدىكى بۇ كېمە بېشى غەربكە، قۇيرۇقى شەرققە قارىغان هالدا نامايان بولاتتى. ئالدىمىزنى كېمىنىڭ

① پاسكۇۋۇرا (1529 ـــ 1615) ـــ فىرانسىيەدىكى قانۇنشۇناس، مەدەنىيەت ـ تارىخ ئالىمى، «فىرانسىيە ئۇستىدە تەتقىقات» ناملىق ئەسەرنى يازغان.

بېشى تەرەپكە قىلىپ تۇرغاندا، بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن قەدىمىي ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىلىرى ئاجايىپ بىر مەنزىرىنى شەكىللەندۈرەتتى. ئۇلارنىڭ ئۈستىدە چوقچىيىپ تۇرغان ساينت چاپپىل چېركاۋىنىڭ قاڭالتىرلىق يۇمىلاق ئۆگزىسى بەجايىكى ساغرىسىنى قوڭغۇراق مۇنارىسىغا تەگكۈزۈپ تۇرغان پىلغا ئوخشاپ كېتەتتى. قوڭغۇراق مۇنارى ئەتراپلىق لايىھەلەنگەن، كۆركەم ياسالغان، ئىنچىكە زىننەتلەنگەن بولۇپ، تەشمە نەقىشلىك كونۇسسىمان مۇنارنىڭ ئۆگزىسى سۈزۈك ئاسماندا شۇنچىكى چىرايلىق، شۇنچىكى ئوچۇق كۆرۈنەتتى. بۇڭى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ ئالدىدىكى ئوچ كوچا ئۇدۇل بېرىپ، بىرمۇنچە كونا ئۆي - ئىمارەتلەر چوقچىيىپ تۇرغان ھەشەمەتلىك مەيداندا جەم بولاتتى. مەيداننىڭ جەنۇبىدىكى دوختۇرخانىنىڭ ئالدى تېمى سۈرلۈك كۆرۈنەتتى، ئۆگزىسى سەپكۈن چوشكەنىدەك ياكى بولمىسا زىپە بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈمسىز ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن سول ڭە ئوڭ، شەرق ڭە غەرب تەرەپتىكى كۆرۈنۈشلەر كۆزگە چېلىقاتتى. كونا شەھەر رايونىدەك مۇشۇنداق تار بىر يەردە قاراپ تۇرۇپلا يىگىرمە بىر چېركاۋ ڭە ئۇلارنىڭ قوڭغۇراقخانىلىرى قەد كۆتۈرگەنىدى. ساينت دېنىس چېركاۋىنىڭ قۇرت يەپ ئويمان - چوڭقۇر بولۇپ كەتكەن رومانىس ئۇسلۇبىدىكى پاكار قوڭغۇراقخانىسى، ساينت پېررې چېركاۋى، ساينت لاندرى چېركاۋىنىڭ نەپىس چوقىلىق ئۆگزىسى قاتارلىقلارنىڭ ياسالغان يىلى، شەكلى، كۆلىمى ھەرگىزمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمايتتى.

بۇڭى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ كەينى، يەنى شىمال تەرىپى گوت ئۇسلۇبىدىكى ئايلانما كارىدورلۇق مونىستىر، جەنۇب تەرىپى ئېپىسكوپنىڭ يېرىم رومانىس ئۇسلۇبىدىكى قورۇ - جايى، شەرق تەرىپى چۆلدەرەپ كەتكەن تېررىئان ساھىلى ئىدى. بىر - بىرىگە يانداپ سېلىنغان بۇ ئۆيلەرنىڭ قاتارىدىن، قورۇ - جايلارنىڭ چوقچىيىپ تۇرغان ئۆگزىسى ڭە ئەڭ ئۇستۇنكى

دېرىزىگە يېقىن تۇرغان تاش تۇرخۇندىن چارلىز VI نىڭ دەۋرىدە يوۋىنال دېس ئۇرسىنس① تۇرغان سارايىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئۇنىڭدىن نېرىدا پالوس بازىرىدىكى قارىماي كىگىز بىلەن يېپىلغان، ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن تاختايلىق ئۆيلەر، بۇنىڭدىن باشقا يەنە ساينت گېرمائىن چېركاۋىدا يېڭىدىن ياسالغان ياپىلاق ھەمدە 1458 ـ يىلى فېبۇئىس كوچىسىنىڭ بىر بېشىغىچە كېڭەيتىلگەن مۇناجاتخانا بار ئىدى. بۇ يەردە يەنە ئۆتكۈنچىلەر تىقما ـ تىقما بولۇپ كېتىدىغان ئاچا يول، كوچىنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئۆرە قىلىنغان دار، فىلىپ ئاۋگۇست مەزگىلىدە ياسالغان ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان چىرايلىق يول بار ئىدى. ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان بۇ يولنىڭ بىر بۆلىكى ئات چاپتۇرىدىغان جاي قىلىپ ئايرىلغانىدى. 16 ـ ئەسىرگە كەلگەندە ئۇنىڭ ئورنىنى لېئاگۇچە يول ياساش ئۇسۇلى بىلەن ياسالغان شېغىل يول ئىگىلىدى. مۇشۇلارغا ئۇلىشىپلا ياۋا ئوت ـ چۆپ ئۆسۈپ كەتكەن ئارقا ھويلا ۋە ئۇنىڭ يېنىدىكى پەلەمپەيلىرىنى ئاران پەرق ئەتكىلى بولىدىغان راۋاق كۆزگە چېلىقاتتى. بۇ خىل ئۇسلۇب 15 ـ ئەسىردە مودا بولۇپ كەتكەنىدى. بۇگۈنكى كۈندىمۇ بوردولېينىڭ بەزى كوچىلىرىدىن ئۇنىڭ قالدۇقىنى ئۇچراتقىلى بولاتتى. ئەڭ ئاخىرىدا كۆرىدىغىنىمىز ساينت چاپپىل چېركاۋىنىڭ ئوڭ يېقىدىكى، كونا شەھەر رايونىنىڭ غەربىي دوقمۇشىغا يېقىن يەردىكى ئۆي ـ ئىمارەتلەر بولۇپ، ئەدلىيە سارىيى ۋە قاتار كەتكەن مۇنارلىق بىنالار دەريانىڭ قىرغىقىنى بويلاپ سېلىنغانىدى. پادىشاھلىق باغچىنىڭ ئىچىدىكى كونا شەھەر رايونىنىڭ غەربىگە سايە تاشلاپ تۇرىدىغان باراقسان دەل ـ دەرەخلەر نېئوف ئارلىنى توسۇپ تۇراتتى. سېينا دەرياسىنىڭ سۈيىگە كەلسەك، پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىدىن پەسكە قارىغاندا، بۇ ئارالچە

① يوۋىنال دېس ئۇرسىنس (1360 ــ 1431) ــ 1388 ـ يىلىدىكى پارىژ شەھەر باشلىقى.

شەھەرنىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئېقىۋاتقان سۇنى ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى. سېپىنا دەرياسى كۆۋرۈكلەرنىڭ ئاستىدا كۆرۈنمەيدىغان ھالەتتە ئىدى. كۆۋرۈكلەر ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئاستىدا قالاتتى.

ناۋادا سەن نەزەر دائىرەڭنى كۆۋرۈكنىڭ ئوستىگە يۆتكىسەڭ، ئۇ يەردىكى ئۆيلەر قارىماققا ياپيېشىل كۆرۈنەتتى، چۈنكى دەريادىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان نەم ھاۋانىڭ تەسىرى تۈپەيلى بۇ ئۆيلەرنىڭ تېمى ۋە ئۆگزىسى ئاللىبۇرۇن موخ بىلەن قاپلىنىپ بولغانىدى. ناۋادا سول تەرەپتىكى ئۇنۇۋېرسىتېت رايونى تەرەپكە قارىساڭ، سەندە ئەڭ چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدىغانلىرى ھەم پاكار، ھەم قوپال ياسالغان بىر توپ راۋاق بولۇپ چىقاتتى. ئۇ يەردىكى كىچىك چاتىلې دەرۋازىسى قوينىنى يوغان ئېچىپ كۆۋرۈكنىڭ ئاخىرىنى قۇچاقلىۋالغاندەك بىلىنەتتى. ناۋادا سەن شەرقتىن غەربكە، تورنېل مۇنارىدىن نېسلى مۇنارىغا قەدەر سەپ سالساڭ، قاتار كەتكەن ئۆيلەر، نەقىشلەنگەن ۋاسلار، رەڭدار ئەينەكلىك دېرىزىلەر بىرىنىڭ ئوستىگە بىرىنى دەستىلەپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى. ناۋادا يولغا قارىساڭ، ئىككى تەرەپتىكى ئاخىرىغا چىققىلى بولمايدىغان ئەگرى - بۈگرى تاملار كۆزۈڭگە چېلىقاتتى. ئۇلار بەزىدە تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ئېگىز بىنالارنىڭ ئالدى تېمى ياكى بۇرجەكلىرىنىڭ دالدىسىدا توسۇلۇپ قالاتتى. مۇنداق بىنالار ئۆزلىرىنىڭ ھويلىسى ۋە گۈللۈكى، يان ئۆي ۋە مېھمانخانىلىرى بىلەن بىللە، خۇددى بويى ئېگىز تەمبەل خوجايىن بىر توپ مالايلىرىنىڭ ئارىسىدا تۇرغاندەك، ھېلىقى ئېگىز - پەس، تار پۇقراۋى ئۆيلەرنىڭ قاتارىغا قىستىلىپ قالغان بولاتتى. پىرىستاندا مۇنداق چوڭ بىنالاردىن بەش - ئالتىسى بار ئىدى. يېقىنلا جايدىكى تورنېل مۇنارىنىڭ قۇرۇق تېمىدىن بېرنارىدىن ئىبادەتخانىسى بىلەن بىرلىكتە پايدىلىنىدىغان بۇ بىنالار لوررايىندىن نېسلى بىناسىغىچە سوزۇلغان بولۇپ، بۇ بىنادىكى ھەيۋەتلىك مۇنار بىر چاغلاردا پارىژنى ئەتراپىدىكى

يۇرتلاردىن ئايرىپ تۇرمدىغان چېگرا بەلگىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچ بۇرجەكلىك قارا تېمى قۇياش نۇرىنى ھېچبولمىغاندا ئۈچ ئاي توسۇۋالاتتى.

سېپىنا دەريا سىنىڭ بۇ قىرغىقىدىكى دۇكانلار قارشى قىرغاقتىكىدەك كۆپ بولمىسىمۇ، لېكىن ئىستۇدېنتلار ھۇنەرۋەنلەردىن كۆپ ئىدى. گەپنىڭ ئوچۇقى ساينت مىچېل كۆۋرۈكىدىن نېسلى مۇنارىغچە بولغان ئارىلىقتىكى دەريا قىرغىقىدا پىرىستان يوق ئىدى. سېپىنا دەريا سى ساھىلىدىكى باشقا جايلار، ئالايلۇق بېرناردىن ئىبادەتخانىسى ئەتراپىدىكى دەريا قىرغىقى ھېچنېمە يوق قاقاسلىق ئىدى؛ يەنە مەسلەن، ئىككى كۆۋرۈكنىڭ ئارىسىدىكى ئۆيلەرنىڭ ئۈلى سۇغا چىلىشىپ تۇراتتى. دەريا قىرغىقىدىن كىرچى ئاياللارنىڭ قىيا ـ چىيالىرى ئۇزۇلمەيتتى، ئۇلار ئەتىدىن ـ كەچكىچە توۋلىشاتتى، مۇڭدىشاتتى، ناخشا ئېيتىشاتتى. بۇگۈنكى كىرچى ئاياللاردەك، كىر كىيىملەرنى قولىدىكى كالتەك بىلەن ئۇراتتى، بۇ پارىژلىقلارنىڭ كۆڭلى خۇش بولمىدىغان بىر ئىش ئىدى.

ئۇنىۋېرسىتېت رايونىنى بىر قاراپلا بېشىدىن ـ ئايىغىغچە رەتلىك، مۇستەھكەم گەۋدە دېيىشكە بولاتتى. بېجىرىم، قېلىن يېپىلغان، رەتلىك نەچچە ئونمىڭ ئۆگزە بىر خىل گېئومېتىرىيەلىك شەكىل بىلەن پىلانلانغان بولۇپ، ئېگىزدىن قارىغاندا ئوخشاش بىر ماددىدىن ھاسىل بولغان كىرىستالدەك كۆرۈنەتتى. قىرىق ئىككى ئوقۇتۇش ئورنى ئۇنىۋېرسىتېت رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تەكشى تارقالغانىدى. بۇلۇتقا تاقىشىپ تۇرغان بۇ كۆركەم قۇرۇلۇشنىڭ ئۆگزىلىرى شۇنچىكى قىزىقارلىق، ھەممىسىلا بىر ھۇنەرۋەننىڭ قولىدىن چىققانىدەك ئىدى. ئەمەلىيەتتە بۇلار پەقەت گېئومېتىرىيەلىك شەكىلدىكى كىشادىرات ياكى كۇب ئىدى، خالاس ! چۈنكى، گېئومېتىرىيە ئۆزئارا ماس بولۇشىنى تەكىتلەيتتى. شۇڭا، پۈتكۈل قۇرۇلۇش شۇنداقلا قاراشقا مۇرەككەپ كۆرۈنگىنى بىلەن، قالايمىقان ئەمەس

ئىدى. كېيىنكى كۈنلەرگە كەلگەندە مەۋجۇت بولۇشتىن قالغان بىرنەچچە ھەشەمەتلىك مېھمانخانا، ئالايلۇق نېۋېر مېھمانسارىيى، رىم مېھمانسارىيى، رېيىمىس مېھمانسارىيى قاتارلىقلار سول قىرغاقتىكى سۈرەتكە ئوخشاش يارىشىملىق ئۆگزىلەرنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغانىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىن كۈن سارىيى سەنئەتكارلارغا تەسەللى بولىدىغان تەرىقىدە بۇگۈنكى كۈنگە قەدەر قەد كۆتۈرۈپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن مۇنارسىمان بۇ بىنانىڭ ئۈستۈنكى قىسمى بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىدىلا چېقىۋېتىلدى. كۈن سارىيىغا يانداش ياسالغان جۇلئان كۆلچىكى يۇمىلاق ئەگمە دەرۋازلىق رىم ئۇسلۇبىدىكى قەسىرلەرگە ئوخشاپ كېتىدىغان چىرايلىق قۇرۇلۇش ئىدى. يەنە بىرمۇنچە ئىبادەتخانا ـ چېركاۋلار ھېلىقى بىنالارغا قارىغاندا تېخىمۇ نەپىس، تېخىمۇ سۆلەتلىك بولۇپ، سىياقىدىن تەقۋادارلىق چىقىپ تۇرغاندەك ئىدى. ئادەمنىڭ كۆزىنى پاللىدە يورۇتۇۋېتىدىغان قۇرۇلۇش قاتارىدا ئالدى بىلەن بېرنارىدىن ئىبادەتخانىسى بىلەن ئۇنىڭ ئوچ قوتغۇراق مۇنارىنى ساناشقا بولاتتى. يەنە بىرى سايىنت ژېنېۋېيېۋ ئىبادەتخانىسى بولۇپ، ئۇنىڭ بۇگۈنگىچە ساق تۇرغان چاسا مۇنارىنى كۆرگەن ئادەم بۇزۇپ تاشلانغان باشقا مۇنارلارغا بەكمۇ ئەپسۇسلىناتتى ھەم ئۇنۇېرسىتېت، ھەم موناستىر ھېسابىدىكى سوربون ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىنىڭمۇ ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان زالىدىن بۆلەك ھېچنېمىسى قالمىغانىدى. ئەمدى كۆزىمىزگە چېلىقىدىغىنى تۆت بۇرجەكلىك ماتۇرىن موناستىرى ۋە ئۇنىڭغا قوشنا سايىنت بېنوئىت موناستىرى بولۇپ، دەل قولىمىزدىكى كىتاب يەتتىنچى قېتىملىق قايتا نەشرىدىن سەككىزىنچى قېتىملىق قايتا نەشرىگىچە بولغان ئارىلىقتا، كىمدۇر بىرلىرى ئۇنىڭ ھويلىسىغا تەپ تارتمايلا تىياتىر سەھنىسى ياساشقا پۇرسەت تاپتى. ئۇنىڭ يېنىدىكىسى فرانسىكان ئۇيۇشمىسىنىڭ موناستىرى بولۇپ، ئۇنىڭ غايەت زور ئۆچ تېمى بىر ـ بىرىگە

چاپلىشىپ تۇرغانىدەكلا ئىدى. يەنە ئازراق ماڭغاندا نەپىس بالىخانىلىرى بار ئاۋگۈست مۇناسىتىرىغا بارغىلى بولاتتى. بۇ پارىژنىڭ غەربىدىكى نېسىلى مۇنارىدىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان كۇنگۇرىلىك قۇرۇلۇش ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ مەكتەپلەر مۇناستىر بىلەن پانىي ئالەمنى باغلاپ تۇرىدىغان ئۆتكۇنچى هالقا بولۇپ، قاتار كەتكەن ئېگىز بىنالار بىلەن چېركاۋلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقانىدى. ئۇلار ئاددىي ـ ساددا، لېكىن سالاپەتلىك ئىدى. ئويما نەقىشلىرىنىڭ گۈزەللىكى ئوردا ـ قەسىرلەردىن، قۇرۇلۇشنىڭ هەيۋەتلىك كۆرۈنۈشى چېركاۋلاردىن قېلىشمايتتى. شۇنداقتىمۇ بۇ قۇرۇلۇشلاردىن بۇگۈنكى كۈندە هېچقانداق ئىزنا قالمىغانلىقى ئادەمنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇراتتى.

ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى چېركاۋلار خېلى كۆپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە خېلىلا هەيۋەتلىك ئىدى. سايىنت جۇلىئاننىڭ هالقىسىمان يۇمىلاق ئەگمىسىدىن تارتىپ سايىنت سۇلاننىڭ ئۇچلۇق ئەگمىسىگە قەدەر هەرقايسى مەزگىلدىكى بىناكارلىق سەنئىتىنى نامايان قىلالايتتى. بۇ چېركاۋلار تۆۋەندىكى هەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرالايتتى، خۇددى بىر پۈتۈن گەۋدىدىكى گارمونىيەگە يېڭى بىر گارمونىيەنى قوشقاندەك، ئويۇق چىقىرىلغان چوقۇلۇق تورۇسلىرى، تەشمە نەقىشلىك قوڭغۇراقخانىلىرى، ئىنچىكە ۋە ئۇچلۇق مۇنارلىرى بىلەن چوققا تاملاردىكى تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان زىننەت سىزىقلىرى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. چوقۇلۇق تورۇسلار، قوڭغۇراقخانىلار، مۇنارلارنىڭ سىزىقلىرى ئەمەلىيەتتە مۇشۇ بۇرجەكلىك ئىمارەتلەرگە هەشەمەت قوندۇرىدىغان كۆپتۇرمىچىلىك ئىدى.

ئۇنىۋېرسىتېت رايونىنىڭ يەر يۈزى ئېگىز ـ پەس ئىدى. سايىنت ژېنېۋيېۋې تېخى پارىژ شەهىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا خۇددى غايەت زور لامپا شېشىسىدەك كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. بۇ ۋاقىت

مەريەم چېركاۋىدىن پەسكە قارىغاندا، ئەگرى - بۈگرى تار كوچىلار (بۈگۈنكى لاتىن رايونى)، قالايمىقان سېلىنغان قاتار - قاتار ئۆيلەر تاغنىڭ ئۈستىدىن دەريا قىرغىقىغىچە سوزۇلغانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى. بەزىلىرى دۆڭدىن سىيرىلىپ چۈشۈۋاتقاندەك، بەزىلىرى دۆڭگە يامىشىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

بۇ ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرى، چوقىقىلىق تورۇسلىرى ئۇنۇڭبرستېبت رايونىنىڭ چەت ياقىسىدا غەلىتە شەكىل بىلەن دەستىلىنىپ، مايماقلىشىپ ھەرە چىشىدەك شەكىل ھاسىل قىلغانىدى. ئارىلىقتىكى بوش - بىكار جايلاردىن يېشىل مۇخ بىلەن قاپلانغان قېلىن تاملار، پۈختا قوپۇرۇلغان يۇمىلاق مۇنارلار، قارىماققا ئىستىھكامدەك كۆرۈنىدىغان كۇنگۇرىلىك سېپىل دەرۋازىلىرى كۆزگە چېلىقاتتى. بۇلار ئاۋۇستىن سېپىلىنىڭ نەق ئۆزى ئىدى. سېپىلىنىڭ سىرتىدىكى يېشىل چىملىقتىن ئۇچەيدەك سوزۇلغان يوللار كېسىپ ئۆتەتتى. ئىككى قاسناقتىكى مەھەللە ئۆيلىرى شەھەردىن يىراقلىغانسېرى شالاڭلاپ قالاتتى. بەزى مەھەللە - بازارلارنىڭ نام - ئاتىقى خېلىلا چوڭ ئىدى. تورنېل مۇنارىدىن ئۆتكەن ھامان ساينت ۋىكتور بازىرى بولۇپ، بازار ئىچىدىلا بېۋزى دەرياسىدىن ئۆتىدىغان كۆۋرۈك، سېمىز لۇئى ① نىڭ قەبرە تەزكىرىسى ساقلانغان ئىبادەتخانا، ئۇچلۇق مۇنارى سەككىز بۇرجەك قىلىپ ياسالغان بىر چېركاۋ بار ئىدى. ئۇنىڭ چۆرىسىگە 11 - ئەسىر مەزگىلىدىكى چاققان توّت قوڭغۇراقخانا جايلاشقانىدى. شۇنىڭغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان يەنە بىر چېركاۋ لېيودىۋىك چېركاۋى بولۇپ، ئۇ ھېلىمۇ ھەم چېقىلمىغانىدى. ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ ساينت مارسېئو بازىرىغا بارغىلى بولاتتى. بۇ يەردە ئۇچ چېركاۋ، بىر موناستىر بار ئىدى. سول تەرەپتىكى گوبېلىن تۇگمىنى بىلەن ئۇنىڭ قاردەك ئاپپاق تاملىرىدىن ئۆتكەندە ساينت

① سېمىز لۇئى — بۇ يەردە لۇئى VI نى كۆزدە تۇتىدۇ.

ياكوئستكى شەھەر رايونى باشلىناتتى. ئۇنىڭ تۆت كوچا ئېغىزىغا ئويما نەقىشلىك نەپىس ئىشلەنگەن كىرپىست ئورنىتىلغانىدى. ساينت ياكوئىس چېركاۋى شۇ چاغلاردا گوت ئۇسلۇبىدىكى قۇرۇلۇش ئىدى، ساينت ماگلوئىر چېركاۋىنىڭ 14 ـ ئەسىردە ياسالغان ئاساسلىق سارىيى ناپولېئون تەرىپىدىن يەم ـ خەشەك ئامبىرى قىلىنغانىدى. شەھەرنىڭ سىرتىدىمۇ بۇۋى مەريەم چېركاۋى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىچى ۋىزانتىيە ئۇسلۇبىدا زىننەتلەنگەنىدى. بۇنىڭدىن كېيىنكىلىرى ئېتىز ـ ئېرىق بىلەن قورشالغان، كىچىك گۈللۈكى بار چاتىلې موناستىرى بىلەن جەن ـ ئالۋاستىلار گاھ ئاشكارا، گاھ پىنھان پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان ۋاۋېرت خارابلىكى ئىدى. غەرب تەرەپكە قارىغان ھامان رومانىس ئۇسلۇبىدىكى ئۇچ تورۇسلۇق ساينت گېرمائىن دىسپېرىس ئىبادەتخانىسى كۆرۈنەتتى. ساينت گېرمائىن بازىرى بۇ كۈنلەردە ئاللىقاچان ئون ـ يىگىرمە كوچىدىن تەركىب تاپقان مىسسىيونېر تەۋەلىكىدىكى سۈيۈرغاللىق رايون بولۇپ قالغانىدى. ساينت سۇلپىس موناستىرىنىڭ قوڭغۇراقخانىسى بازارنىڭ بۇرجىكىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا يېقىن جايدىن ساينت گېرمائىن بازىرىنىڭ رەسمىي سودا مەيدانىغا ئايلانغان تۆت چاسا بازارلىرىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئۇنىڭغا ياندىپلا موناستىرنىڭ جازا سۈپىسى بار ئىدى. ئۇ قوغۇشۇن بىلەن قۇيۇلغان كونۇسسمان ئۆگزىسى بار كۆركەم يۇمىلاق مۇنارلىق قۇرۇلۇش ئىدى. ئۇنىڭمۇ نېرىسىدا كاھىش پىشۇرىدىغان خۇمدان، خۇمدان كوچىسى، دۆڭنىڭ ئۈستىدىكى تۇگمەن، ماخاۋ كېسەللىكى دوختۇرخانىسى قاتارلىقلار كۆزگە چېلىقاتتى. ماخاۋ كېسەللىكى دوختۇرخانىسى يەككە ـ يېگانە كىچىك بىر ئۆي ئىدى. لېكىن، ئادەمنى ئۆزىگە بەكلا تارتىدىغىنى ئىبادەتخانا قورۇسى بولۇپ، كۆرگەنلىكى ئادەمنىڭ خىلى ئۇزاققىچە كەتكۈسى كەلمەيتتى. بۇ چوڭ ئىبادەتخانا ھەم چېركاۋغا ئوخشايتتى، ھەم ئاقسۆڭەكلەرنىڭ قورۇ ـ جايىغا

ئوخشايتتى. پارىژدا ئېپىسكوپ بولغانلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ قورۇدا بىر كېچە قونۇشنى شەرەپ چاغلايتتى. ئارخىتېكتورلار ئۇنىڭغا چوڭ چېركاۋلاردا بولۇشقا تېگىشلىك سالاپەت بىلەن كۆركەملىكنىڭ ھەممىسىنى ئاتا قىلغان، ئۇنىڭغا كۆزنىڭ يېغىنى يېگۈدەك نەپىس ئويما گۈللۈك دېرىزىلەرنى بېكىتكەن، كۆركەم بۇۋى مەريەم سارىيىنى، ھەيۋەتلىك ياتاقخانا، كەڭ ـ كۇشادە گۈللۈكلەرنى ياسىغانىدى.

ئۇنۇۋېرسىتېت رايونىنىڭ مەنزىرىسىنى قانغۇدەك كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن ئوڭ قىرغاقتىكى شەھەر ئاھالىسى رايونىغا قارايدىغان بولساق، ئۇ يەردىكى كۆرۈنۇشنىڭ تۈيۇقسىزلا ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلغىلى بولاتتى. شەھەر ئاھالىسى رايونى ئەملىيەتتە ئۇنۇۋېرسىتېت رايونىدىن خېلىلا چوڭ، لېكىن ئۇنۇۋېرسىتېت رايونىدەك رەتلىك ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ روشەن ھالدا پىرقانچە دائىرىگە بۆلۈنگەنلىكىنى بىر قاراپلا بىلگىلى بولاتتى. شەرق تەرەپتىكى تا ھازىرغىچە سازلىق دەپ ئاتىلىدىغان دائىرە كامۇلوگېنىس بىر چاغلاردا قەيسەر①نىڭ قوشۇنلىرىنى قايمۇقتۇرۇپ رەسۋا قىلغان ئوتتۇرا رايون ئىدى ئەمدىلىكتە ئۇ يەرگە سېلىنغان ئوردا ـ قەسىرلەر، چوڭ ـ چوڭ قۇرۇلۇشلار دەريانىڭ بويىغا قەدەر سوزۇلغانىدى. ياھۇ سارىيى دەمسەن، سانىس سارىيى دەمسەن، بارېئاۋ سارىيى دەمسەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى خانىش سارىيى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەندەك قىلاتتى. ئۇلارنىڭ تاش ئۆگزىلىرىگە ھەم يېنىك، ھەم ئېچىل مۇنارلىق راۋاقلار چىقىرىلغان بولۇپ، سايىلىرى سېيىنا دەرياسىغا چۈشۈپ تۇراتتى. بۇ تۆت بىنا نونايىندىرستېن سېلىستېن موناستىرغىچە بولغان بوش جايىنى ئىگىلىگەنىدى. گەرچە بۇ ھەشەمەتلىك سارايلارنىڭ ئالدىدىكى سۇنىڭ ياقىسىدا

① قەيسەر (مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 100 ــ 44 ـ يىللىرى) ــ رىم ئىمپېرا-تورى. قول ئاستىدىكى قوماندانلاردىن رابېئانى گاللىيەگە ھۇجۇم قىلغاندا، گاللە-يەلىكلەرنىڭ رەھبىرى كامۇلوگېنىس دۈشمەننى تۇزاقتا دەسستىش ھىيلىسىنى ئىشلىتىپ قارشىلىق كۆرسەتكەنىدى.

قىيسايغان، ئۆرۈلگەن، ۋەيران بولغان تام ۋە قاشالار ئادەملەرنىڭ ئالدى تامنىڭ چىرايلىق بۇرجەكلىرىنى، تاش رامغا ئېلىنغان كىرپىست شەكىللىك دېرىزىلەرنى، ئويما نەقىش بىلەن بولۇشىغا زىننەتلەنگەن ئەگمە دەرۋازىلارنى، مەڭگۈ رەڭگى ئۆچمەيدىغان ئېگىز تاملارنى سىنچىلاپ تاماشا قىلىشلىرىغا هالاقەت يەتكۈزمەيتتى. بۇ سارايلارنىڭ كەينىدىكى مۆجىزىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ساينت پول بىناسىنىڭ قورۇق تېمى تەرەپ ـ تەرەپكە سوزۇلغان بولۇپ، ئۇ گاهىدا سېپىل بىلەن قاشا چۆرىدىۋالغان قەلئەگە، گاهىدا كۆككە تاقاشقۇدەك ئېگىز دەرەخلەر تۇپەيلى توسۇلۇپ قالىدىغان كارتىسىئان موناستىرىغا ئوخشاپ قالاتتى. بۇ بىنانىڭ كۆلىمى چوڭ، سىرتقى كۆرۈنۈشى هەيۋەتلىك بولغىنى ئۈچۈنمىكىن، فىرانسىيە پادىشاهى بىر چاغلاردا مەرتىۋە جەهەتتە ۋەلىئەهد بىلەن بۇرگۇندى كىنەزىگە تەڭ كېلەلەيدىغان يىگىرمە ئىككى نەپەر شاهزادىنى ۋە ئۇلارنىڭ مۇلازىملىرى بىلەن هەمراهلىرىنى مۇشۇ جايدا مېهمان قىلغانىدى. باشقا ئاقسۆڭەكلەر، پارىژغا زىيارەتكە كەلگەن پادىشاهلار، ئوردا بىنالىرىدا تۇرىدىغان ئەتىۋارلىق ئەمەلدارلار تېخى بۇنىڭ سىرتىدا ئىدى. ئىزاهلاپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك بىر ئىش: شۇ زامانلاردا شاهزادىلەر تۇرىدىغان ئۆيلەر پارات زالىدىن تارتىپ ئىلتىجاخانىغىچە هېسابلىغاندا ئون بىر زالدىن كەم ئەمەس ئىدى. راۋاقلار، مۇنچىلار، ئىسسىنىش ئۆيلىرى، تۇرالغۇ ئۆيلەر بىلەن تۇتىشىدىغان «زاپاس بوش يەرلەر»مۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئىدى. هەرقايسى پادىشاهلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئايرىم كۈتۈۋالىدىغان مېهمانلىرىغا تەييارلانغان پەۋقۇلئادده باغچىلارمۇ بۇ قاتاردا ئەمەس ئىدى. ئاشخانىلار، يەر ئاستى ئامبارلىرى، ئىشخانىلىرى، ئائىلىۋى تاماقخانا، قۇرۇتۇش ئۆيى بىلەن هاراق ساقلايدىغان ئۆينى ئۆز ئىچىگە ئالغان هالدا يېمەكلىك تەييارلايدىغان يىگىرمە ئىككى دۇكان؛ كالتەك توپ، چويلا توپ ئويناىدىغان، ماهارەت كۆرسىتىدىغان هەر خىل مەيدانلار؛

قۇشلارنى باقىدىغان ساتما، بېلىق باقىدىغان كۆلچەك، هايۋاناتلارنى باقىدىغان باغ، ئات باقىدىغان ئېغىل قاتارلىقلار؛ كۇتۇپخانا، قورال ـ ياراغ ئىسكىلاتى، قۇيمىچىلىق ئورنى قاتارلىقلارمۇ باشقا بىر گەپ ئىدى. بۇ شۇ دەۋردىكى پادىشاھ سارىيى، لۇئۇرې سارىيى، ساينت پول سارىيى قاتارلىقلارنى شەھەرنىڭ ئىچىدىكى شەھەر دېيىشكە بولاتتى.

بىز تۇرۇۋاتقان قوڭغۇراق مۇنارىدىن قارىساق، ساينت پول سارىيىنىڭ يېرىمى بىز بايىلا تىلغا ئالغان تۆت سارايىنىڭ دالدىسىدا توسۇلۇپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنىلا ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. چارلىز V ئوردا يېنىدىكى ئۇچ سارايىنى رەڭدار ئەينەكلىك دېرىزە ۋە كىچىك تۇۋرۇكلۇك كارىدور ئارقىلىق ئۇستىلىق بىلەن ئوردىغا تۇتاشتۇرغان ھەمدە ئۇچ سارايىنىمۇ ئوچۇق كۆرگىلى بولىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ئەنە ئاۋۇ بىرى كىچىك مىس سارىيى، ئۇنىڭ ئۆگزىسى يەڭگىل سالاسۇن بىلەن چۆرىدەلگەنىدى؛ ئاۋۇ بىرى مونا ستىر باشلىقى ساينت مائۇرنىڭ سارىيى بولۇپ، سىرتىدىن قارىماققا ھەيۋەتلىك قەلئەدەك كۆزگە تاشلىناتتى، ئۇنىڭغا غايەت زور مۇنار، كۆپمە كۇنگۇرە، ئېتىش تۆشۈكى ۋە تۆمۇر چۇشۇرگە ياسالغان، ئىبادەتخانىنىڭ نەقىشلىك سىزىقچىلىرى ئاسما كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىدىكى كېسەك ئارىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ساكسون ئۇسلۇبىدىكى دەرۋازا قاناتلىرىغا ئويۇلغانىدى؛ يەنە بىرى كىنەز ئېتامىپىسنىڭ سارىيى، ئۆگزىسىدىكى بالىخانا ئۆرۈلۈپ كەتكەن بولغاچقا، يېرىمى ئۇچۇپ كەتكەن خوراز تاجىسىغا ئوخشاپ قالغانىدى. باراقسان ئۆسكەن ئۇچ ـ تۆت تۇپ قېرى دۇپ دەرىخىنى، توپ ـ توپ ئاق قۇلارنىڭ سۇپسۇزۇك كۆل سۈيىدە ئوينىشىۋاتقانلىقىنى، سۇرەتتەك رەڭدار بىرمۇنچە كاتتا ھويلا ـ ئارانلارنى كۆرگىلى بولاتتى. ئەتىۋارلىق ئەمەلدارلارنىڭ ياسداق قورۇ ـ جايلىرى، ساكسون ئۇسلۇبىدىكى

تاش تۇرۇكلەرگە قوندۇرۇلغان پاكار ئەگمىلەر، قاتار كەتكەن تۆمۇر رېشاتكىلار كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى، ئايىغى ئۇزۇلمەيدىغان ھۆركىرەشلەر ئاڭلىناتتى. ① مۇشۇلارنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن كاھىشسىمان زىننەتلەنگەن بۇۋى مەريەم مۇناجاتخانىسىغا نۆۋەت كېلەتتى. سول تەرەپتىكىسى گۇبېرناتورنىڭ قورۇ ـ جايى بولۇپ، ئىككى يېقىغا چاققانغىنا تۆت ئېغىزلىق ئۆي سېلىنغانىدى. قاپ ئوتتۇرىدىكىسى بايىلا تىلغا ئالغان ساينت پول سارىيى بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدى تېمى چارلېز V تىن تارتىپلا زىننەتلىنىپ كەلگەنىدى. ھالبۇكى، ئىككى ئەسىر بۇرۇن ياشىغان ئارخىتېكتورلار يوقىلاڭ خىيالىلار بىلەن، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە قالايمىقان ۋە ئارتۇقچە نەرسىلەرنى قوشۇپ قويغانىدى: ئالايلۇق، ئىبادەت زالىنىڭ ئەگمە تورۇسى، دەم ئېلىش كارىدورى ۋە چوققا تام، بىرمۇنچە ئانىمومېتىر دېگەنلەر قىلمىسىمۇ بولىدىغان ئىش ئىدى. ساراينىڭ ئىككى تەرىپىگە يانمۇيان ئىككى مۇنار ياسالغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆگزىسى كونۇس شەكىللىك ئىدى.

ناۋادا بىز كۆزىمىزنى شەھەر ئاھالىسى رايونىنىڭ ئۆگزىلىرى ئارىسىدىكى چوڭقۇر ئازگالدىن، يەنى ساينت ئانتونى كوچىسىدىن يۆتكەپ، يىراق ـ يىراقتا سوزۇلغان كونۇس شەكىللىك تىياتىرخانا شەكلىدىكى سارايلاردا توختاتساق، ئۇ يەردىكى ئاساسلىق ئۆي ـ ئىمارەتلەر بىزنى ئۆزىگە جەلىپ قىلغان بولاتتى، بىزمۇ ئانگولىمنىڭ قورۇ ـ جايىنى كۆرەلەيتتۇق. ئۇ بىرقانچە ئەۋلاد پادىشاھلارنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ياسالغان زور قۇرۇلۇش بولۇپ، بەزى جايلىرى قارىماققا يېڭىدىن ئاقلانغانەك ئىنتايىن سەت ئىدى، ئومۇمىي گەۋدە يېقىدىن ئالغاندىمۇ ھاۋا رەڭ چاپانغا قىزىل ياماق سېلىپ قويغاندەك ئىدى. لېكىن،

① فىرانسۇزچىدا «ئەتىۋارلىق ئەمەلدار» دېگەن گەپنىڭ يەنە بىر مەنىسى «شىر»، بۇ يەردىكى «ئەتىۋارلىق ئەمەلدار»لار شىرغا مىسال قىلىنغان.

زامانۇی ئۇسلۇبتا سېلىنغان بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ھەم ئۇچلۇق، ھەم ئېگىز چىقىرىلغان قوغۇشۇن قاڭالتىرلىق ئۆگزىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىچىگە ئالتۇندەك نۇر چېچىپ تۇرىدىغان پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈككە ئوخشايدىغان سىزىقچىلار ئويما نەقىش بىلەن پاتۇرۇلغانىدى. ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ھەل بېرىلگەن، نەقىشلەرنى بىر ـ بىرى بىلەن جىپسىلاشتۇرغان غەلىتە كۆرۈنۈشلۈك بۇ ئۆگزە بۇ قەدىمىي قۇرۇلۇشنىڭ سۈرلۈك خارابىلىرى ئىچىدە ئۆزگىچە قىياپەت بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى، شۇنداقلا ئادەملەرنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلاتتى. خارابىلىكتىكى بىرنەچچە قەدىمىي مۇنار ئۇزاق يىللاردىن بېرى رېمونت قىلىنمىغاچقا يېرىلغان، قىيسايغان، مايماق كەتكەن بولۇپ، ئېچىلىپ كەتكەن قورساققىلا ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئايغىدىكىسى تورنېل ساريىي ئىدى. بۇ يەردە ئۇچلۇق مۇنارلار، قوڭغۇراقخانىلار، تۇرخۇنلار، ئايلانما پەلەمپەيلەر، بىر قېلىپتىن چىققانىدەك ئوخشىشىپ كېتىدىغان تەشمە نەقىشلىك پانۇسلار، شىپاڭ ـ بالخانىلار ۋە مۇنارسىمان بىنالار قەد كۆتۈرگەنىدى. ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە يېقىن كەلمەيدىغان ئېگىز ـ پەس شەكلى بەئەينى تاش تىزىپ قويغان يوغان شاھمات تاختىسىنىڭ ئۆزىلا ئىدى. مەيلى چامپور ① دا بولسۇن، مەيلى ئالھامبرا ② دا بولسۇن، دۇنيانىڭ باشقا ھەرقانداق جايلىرىدىمۇ بۇنىڭدەك ھەيۋەت، بۇنىڭدەك غەلىتە بىنالارنى تاپقىلى بولمايتتى.

تورنېل ساريىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە خۇددى كۈيە سۈرتۈپ قويغاندەك بىر ـ بىرىگە ياندىشىپ كەتكەن قاپقارا مۇنارسىمان بىنالار بولۇپ، قارىغان ئادەمنىڭ كۆزىگە ئەتراپى خەندەك بىلەن ئورالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئاساسلىق بىنالىرىدىكى ئېتىش

---

① چامپور ـــ يەر نامى. فىرانسىيەنىڭ روبىۋا شەھىرىدە. فىرانسىيە كارولى فرانسۇۋا I نىڭ ئوردىسى قۇرۇلغان جاي.

② ئالھامبرا ـــ ئىسپانىيەنىڭ گىرىنادا شەھىرىگە ئەرەب پادىشاھلىرى تەرىپىدىن سېلىنغان داڭلىق ئوردا.

تۆشۈكى دېرىزىلەردىنمۇ كۆپ ئىدى. ئاسما كۆۋرۈك مەڭگۈ ئېسىقلىق پېتى تۇراتتى. تۆمۈر توسۇق مەڭگۈ تاقاقلىق بولاتتى، كۈنگۈرىدىن ئېڭىشىپ قارىغاندا قارا قاغىنىڭ تۇمشۇقىدەك زەمبىرەككە ئوخشايتتى. بۇ دەل باستىلىيە ① تۇرمىسى ئىدى.

ئادەمنى شۇركۈندۈرىدىغان بۇ بىنانىڭ تۆۋىدە، ئاغزىنى ھاڭدەك ئېچىپ تۇرغان زەمبىرەكلەرنىڭ ئاستىدىكى ئىككى راۋاقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ساينت ئانتونى دەرۋازىسى يوشۇرۇنغانىدى. تورنېل سارىيىدىن چارلىز V نىڭ سېپىلغىچە بولغان ئارىلىق باراقسان ئۆسكەن دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھ، رەت ـ رەت ئېتىز ۋە خان جەمەتىنىڭ ئورمانلىرى بولۇپ خۇددى يۇمشاق يېشىل گىلەمدەك كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئەگرى ـ توقاي گىرەلىشىپ كەتكەن چىغىر يوللارنى، كۆكىرىپ تۇرغان دەل ـ دەرەخلەرنى كۆرگىلى، لۈئى XI كوئىكتېرگە ھەدىيە قىلغان داڭلىق دادېئالوس باغچىسىنى تونۇۋالغىلى بولاتتى. ئوردا ئاستىرونوملىرىنىڭ رەسەتخانىسى ئازغىن ئوردا بىنالىرىنىڭ ئۈستىدە يېتىمسىرەپ قالغان يالغۇز تۇۋرۈكتەك بوينىنى قىسىپ تۇراتتى. تۇۋرۈكنىڭ چوققىسىدا كىچىك ھۈجرا بار ئىدى. قورقۇنچلۇق مۇنەججىملىك شۇ ھۈجرىدا بولاتتى.

بۇ جاي دەل بۈگۈنكى كۈندىكى ئوردا ئالدى بازىرى ئىدى.

بىز ئەسلىدە ئوقۇرمەنلەرگە ئاساسىي ئەھۋالنى تەسۋىرلەپ بەرمەكچى بولغانىدۇق، لېكىن بۇ يەردە پەقەت ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىسىلا تونۇشتۇرۇلدى. ئەمدى پادىشاھلىق ئوردىغا كەلسەك، ئۇ يېڭى شەھەرنىڭ شەرقىي دوقمۇشىدا بولۇپ، دەل چارلىز V نىڭ سېپىلى بىلەن سېينا دەرياسى ئۇچرىشىدىغان قىسىلچاقتا توغرا كېلەتتى. شەھەر ئاھالىسى رايونىنىڭ مەركىزى رەت ـ رەت پۇقراۋى ئۆيلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. ئەمەلىيەتتە كونا شەھەر رايونىدىكى ئۇچ كۆۋرۈكنىڭ ھەممىسى

① باستىلىيە ـــ پارىژدىكى چوڭ تۇرمە، 1789 ـ يىلى چوڭ ئىنقىلاب مەزگىلىدە چېقىۋېتىلگەن.

مۇشۇ يەردىن دەريانىڭ ئوڭ قىرغىقىغا ئۆتەتتى. كۆۋرۈك ئاستىغا ئالدى بىلەن پۇقراۋى ئۆيلەر، ئاندىن پادىشاھلىق ئوردا سېلىنغاندى. مېشچانلارنىڭ پۇقراۋى ئۆيلىرى ھەرە كۆنكىنىڭ تۆشۈكىدەك قىستا ـ قىستاڭ بولغىنىغا قارىماي، ئۆزىگە تۇشلۇق چىرايلىق يەرلىرىمۇ بار ئىدى. پايتەخت ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىسى دېڭىزدىكى دولقۇندەك قالتىس سەلتەنەتلىك كۆرۈنەتتى. ئالدى بىلەن بازارنىڭ ئەتراپىدىكى كوچىلارنى تىلغا ئالساق، ئۇلار شۇنداق ئىرماش ـ چىرماش، خىلمۇخىل ئىدىكى جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلاردىن تۆت تەرەپكە چېچىلىپ تۇرغان تالا ـ تالا نۇرغا ئوخشايتتى. ساينت دېنىس كوچىسى بىلەن ساينت مارتىن كوچىسى شاخلىرى بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلاشقان، يىلتىزلىرى ئۆزئارا تۇتىشىپ كەتكەن ئىككى تۈپ چوڭ دەرەخكە ئوخشايتتى. ئۇنىڭدىن قالسا پۈتكۈل رايونغا ئۆمۈچۈك تۇردەك يېيىلغان ئەگرى ـ توقاي كوچىلار ئىدى، سېمونت كوچىسى، ئەينەكچىلىك كوچىسى، تېكىسراندىر كوچىسى قاتارلىقلار مۇشۇنداق كوچىلاردىن ئىدى. چىرايلىق بەزى بىنالار نۇرغۇن بالىخانىلارنىڭ ئارىسىدا كۆرۈنۈپمۇ قالاتتى. ئوۋچاڭگى كۆۋرۈكىنىڭ بېشىدىنلا چاتېلې دەرۋازىسى باشلىناتتى. كۆۋرۈكىنىڭ ئارقىسىدىن شامال تۇگمەن كۆۋرۈكىدىكى سۇ چىغرىقىنىڭ ئاستىدىن ئېقىۋاتقان سېپىنا دەرياسىنى كۆرۈش مۇمكىن ئىدى. چاتېلې دەرۋازىسى دىنغا ئاسىيلىق قىلغۇچى جۇلىئانىنىڭ دەۋرىدىكى رىم ئۇسلۇبىدا ياسالغان راۋاق بولۇشتىن ئاللىقاچان قالغانىدى. ئېشىپ قالغىنى پەقەت 13 ـ ئەسىردە خەرسەڭ تاشلار بىلەن قوپۇرۇلغان راۋاقلا ئىدى، خالاس. مۇنداق راۋاقنى تۆمۈر جوتۇ بىلەن چوقۇغان تەقدىردىمۇ، ئۇچ سائەت ھەپىلىشىپ مۇشتەك تاشنى چوقۇپ چىقارغىلى بولمايتتى. ئۇنىڭدىن بۆلەك يەنە ساينت ياكوئىس دېلا بوچېر چېركاۋىنىڭ ھەشەمەتلىك تۆت چاسا قوڭغۇراقخانىسىمۇ مۇشۇ يەردە ئىدى. قوڭغۇراقخانىنىڭ بۇرجەكلىرى ئويما نەقىش بىلەن تولۇپ

كەتكەن بولغاچقا، بىر قاراشقىلا ناھايىتى يېقىملىق بىلىنەتتى. ئۇ 15 ـ ئەسىرگە كەلگەندىمۇ پۈتمىگەن تۇرۇقلۇق، يەنىلا كىشىلەرنىڭ ئالقىشىغا نائىل بولغان قۇرۇلۇش ھېسابلىناتتى. بولۇپمۇ ئۇلارنى زوقلاندۇرغىنى تېخى ئورنىتىپ بولۇنمىغان غەلىتە تۆت مەخلۇق ئىدى. ئۇلارنىڭ قىياپىتى قارىماققا يېڭى پارىژدىن كونا پارىژنىڭ سىرىنى يېشىپ بەر دەپ سوراشقا كەلگەن سفىنكسلارغا ئوخشايتتى. ئۇلارنى ھەيكەلتىراش خارت 1526 ـ يىلى يىگىرمە فرانكنىڭ بەدىلىگە ئورناتقانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر باشتىلا ئوقۇرمەنلەرگە قىسقىچە تونۇشتۇرغان گرىف مەيدانىدىكى تۇۋرۇكلۇك ئۆيى، مۇنداقچە ئېيتقاندا ساينت گېرۋائىس چېركاۋى ئىدى. كېيىنچە ياسالغان ئاتالمىش «سۆلەتلىك» چوڭ دەرۋازا ئۇنىڭ شان ـ شۆھرىتىنى يەر بىلەن يەكسان قىلدى. ساينت مارىبرى چېركاۋىنىڭ چوققىلىق ئەگمىسى يەنىلا يېرىم يۇمىلاق ئىدى. ساينت ژان چېركاۋىنىڭ گۈزەللىكىدىن ھەممەيلەن تىلىنى چاكىلدىتاتتى. دۇتراخوئىردىكى كىرىستىنىڭ پەلەمپىيى كۇنبويى مىغ ـ مىغ ئادەم بىلەن تولۇپ كېتىدىغان كوچا ئېغىزىدا ئىدى. بۇ يەردە يەنە بىر قاراپلا ئىلغا قىلغىلى بولمىدىغان، فىلىپ ئاۋگۇستىنىڭ دەۋرىدىن باشلاپ ئاران ئۆرە تۇرغان سېپىلىنىڭ قاتمۇقات خارابىلىك ئىچىگە كۆمۈلۈپ كەتكەن ئىزنالىرى، پىچەكگۈلنىڭ پېلەكلىرى ئاستىدا كۆرۈنمەس بولۇپ قالغان راۋاقلار، ئۆرۈلگەن دەرۋازىلار، ئەسلىنى يوقتىپ غەلىتە بولۇپ قالغان ۋەيرانە تاملار بار ئىدى. پىرىستاندىكى سان ـ ساناقسىز دۇكانلار، قان پۇراپ تۇرىدىغان قۇشخانىلار، يەم ـ خەشەك پىرىستانىدىن تارتىپ ئېپىسكوپنىڭ سوتخانىسىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى كېمە بىلەن تولۇپ كەتكەن سېينا دەرياسىمۇ مۇشۇ يەردە ئىدى. ئاخىر بىزدە 1682 ـ يىلىدىكى پارىژنىڭ يېڭى شەھىرىگە، يەنى شەھەر ئاھالىسى رايونىنىڭ مەركىزىدىكى پەلەمپەي شەكىللىك دائىرىگە نىسبەتەن ئومۇمىيۈزلۈك بىر تەسىرات بارلىققا كېلەتتى.

ئېگىز ساراي ۋە پۇقراۋى ئۆيلەردىن باشقا، شەھەر ئاھالىسى رايونىدا شەرقتىن غەربكە قاراپ تىزلىپ كەتكەن مۇناستىرلار ئۇنىڭ ئۇچىنچى بۆلىكى ئىدى. بۇ مۇناستىرلار ۋە چېركاۋلار شەھەر ئاھالىسى رايونىنى چۆرىدەپ دېگۈدەك، پارىژدىكى خەندەكلەرنىڭ كەينىدە ئىككىنچى ئىچكى شەھەر قورۇقىنى شەكىللەندۈرگەنىدى. مۇشۇلارغا كۆرە، تورنېل سارىيىدىكى گۈللۈكنىڭ يېنىدا، ساينت ئانتونى كوچىسى بىلەن كونا چېركاۋ كوچىسى ئارىلىقىدا كاتېرىن ئىبادەتخانىسى بىلەن كەڭ كەتكەن چىمەنزارلىق بار ئىدى. بۇ چىمەنزارلىققا پارىژنىڭ سېپىل تېمى پاسىل ئىدى. كونا ـ يېڭى ئىككى ئىبادەتخانا كوچىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېلىقى ئىبادەتخانا بولۇپ، ئۇنىڭ ئادەمنى سۈر باسىدىغان ئېگىز مۇنارى گۈنگۈرلىك قاشا تامنىڭ ئىچىدە يالغۇز چوقچىيىپ تۇراتتى. يېڭى چېركاۋ كوچىسى بىلەن ساينت مارتىن كوچىسىنىڭ ئارىلىقىدا ساينت مارتىن مۇناستىرى بار ئىدى. ھەيۋەتلىك ۋە مۇستەھكەم سېلىنغان بۇ چېركاۋ گۈللۈك بىلەن قورشالغان بولۇپ، قاشا تامدىكى كۆتۈرمە زەمبىرەكخانىلار قەدەمدە بىر دېگۈدەك كۆپ ئىدى. قوڭغۇراقخانا گويا‌كى پاپانىڭ ئېگىز قالپىقىغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ مۇستەھكەم ۋە كۆركەملىكىگە ساينت گېرمائىن دېسپېرېس چېركاۋىلا تەققاس بولالايتتى. ساينت مارتىن كوچىسى بىلەن ساينت دېنىس كوچىسى ئارىلىقىدا تىرىنىت چېركاۋىنىڭ قۇرۇق تاملىرى بار ئىدى. ئەڭ ئاخىرىدىكىسى ساينت دېنىس كوچىسى بىلەن مونتورگوئىل كوچىسى ئارىلىقىدىكى راھىبەلەر مۇناستىرى ئىدى. ئۇنىڭغا يېقىنلا جاي مراكىل رايونىدىكى ھېلىقى ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ئۆگزىلەر بىلەن ۋەيران بولغان تاملار ئىدى.

تۆتىنچى بۆلەك بۇگۈنكى ئوڭ قىرغاقتا توپلاشقان ئۆگزىلەر ئۇستىدە نامايان بولاتتى. سېپىلىنىڭ غەربىي بۇرجىكى بىلەن سېينا دەريا‌سىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى قىرغاق ئارىسىغا قىستىلىپ لوئۇرې سارىيىغىچە كەلگەنلىرى رەتمۇرەت ئوردا

سارايلىرى ۋە قورۇ ـ جايلار ئىدى. فىلىپ ئاۋگۇستىنىڭ كونا لوئۇرې ساربيى پەۋقۇلئاددە يوغان قۇرۇلۇش بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسي مۇنارى ئەتراپىغا يىگىرمە ئۈچ چوڭ مۇنار ۋە بىرمۇنچە كىچىك مۇنار ئورۇنلاشقانىدى. ئۇلار يىراقتىن قاراشقا ئالانسون ساربيى بىلەن گوت ئۇسلۇبىدىكى بوربون ساربيىنىڭ ئۆگزىلىرىگە ئوپمۇئوخشاش ئىدى. مۇنارىدىكى غەلىتە مەخلۇق، پارىژنى قوغدىغۇچى ئىلاھ، ئۇنىڭ مەڭگۇ تىك تۇرىدىغان يىگىرمە تۆت كاللىسى، شۇنداقلا قاڭالتىر ياكى كاھىشسىمان ياپىلاق تاش بىلەن يېپىلىپ ئالتۇندەك نۇر چېچىپ تۇرىدىغان غايەت زور جىسمى، ئادەمنى ھەيران قالدۇرغۇدەك شەكلى ئارقىلىق يېڭى شەھەرنىڭ غەربىي قىسمىنى رويابقا چىقارغانىدى.

شەھەر ئاھالىسىنىڭ چەت ـ چېتى كۆرۈنمەيدىغان، قەدىمكى رىملىقلار «چوڭ ئارال» دەپ نام بەرگەن بۇ تۇرالغۇ رايونىنىڭ شەرق ۋە غەرب قاسنىقىدا قاتار كەتكەن ئوردا سارايلىرى سىلىنغانىدى. شەرقىي تەرەپتىكىسى لوئۇرې ساربيى، غەرب تەرەپتىكىسى تورنېل ساربيى، شىمال تەرەپتىكىسى موناستىرنىڭ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان تېمى ۋە چوڭ كۆلەمدىكى چىمەنزارلىق ئىدى. شۇنداقلا قارايدىغان بولساڭ، ھەممە نەرسە ئۆزئارا گىرەلەشكەن، بىر گەۋدىگە مۇجەسسەم بولغاندەك تۇيۇلاتتى. بۇ سان ـ ساناقسىز ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىلىرى ياكى كاھىش بىلەن، ياكى ياپىلاق تاش بىلەن يېپىلغان بولۇپ، ئۇست ـ ئۇستىگە دەستىلەنگەندەك ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان بىر مەنزىرىنى شەكىللەندۇرەتتى. بۇ ئۆگزىلەردە ئويما نەقىش بىلەن تۇجۇپىلەپ بېزەلگەن قىرىق تۆت قوڭغۇراقخانا بار ئىدى. ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ كوچىلارنىڭ بىر تەرەپتىكى چېگراسى چاسا مۇنارنىڭ ئېگىز تېمى ئىدى (ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى مۇنارنىڭ ھەممىسى يۇمىلاق ئىدى). يەنە بىر تەرەپتىكى چېگراسى كىمە بىلەن توشۇپ كەتكەن سېينا دەرياسى

ئىدى. مانا بۇلار دەل 15 ـ ئەسىردىكى شەھەر ئاھالىسى رايونىنىڭ ئەھۋالى ئىدى.

سېپىلنىڭ سىرتىدا، شەھەر دەرۋازىسىغا يېقىن رايونلاردا سېلىنغان ئۆيلەرنى ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى ئۆيلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا سان جەھەتتىلا ئاز بولۇپ قالماي، ئورۇن جەھەتتە بەك تارقاق ئىدى. باستىلىيە تۇرمىسىنىڭ كەينىدىكى يىگىرمە نەچچە ئېغىز كەپە ئويما نەقىشلىرى چىرايلىق فاۋېن كىرېستى بىلەن شەھەر ئەتراپىدىكى سائىنت ئانتونى موناستىرىنى چۆرىدەپ سېلىنغانىدى. ئۇ يەردىن ئازراق ماڭغاندا بۇغدايلىققا تۇتىشىپ تۇرغان پوپىنگورت مەھەللىسىگە، يەنە سەل ئۆتۈپ كورتىل مەھەللىسىگە بارغىلى بولاتتى. ئۇ ھەممىلا يېرىدە قاۋاقخانىلىرى بار، شاد ـ خۇراملىق ئىچىدە ئۆتىدىغان مەھەللە ئىدى. ئەڭ ئاخىرىدىكىسى سائىنت لاۋرېنت بازىرى بىلەن ئۇنىڭدىكى چېركاۋ بولۇپ، يىراقتىن قارىغاندا چېركاۋنىڭ قوڭغۇراقخانىسى سائىنت مارتىن دەرۋازىسىنىڭ ئۈچلۇق مۇنارى بىلەن بىر گەۋدە بولغاندەك كۆرۈنەتتى. بۇ يەردە يەنە سائىنت دېنىس شەھەر رايونىغا ئۇلىنىدىغان سائىنت لاندرى چېركاۋى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكىسى بور قاتلاملىق يانتۇ دۆڭدىكى مونتمارت رايونى بولۇپ، مونتمارت دەرۋازىسىنىڭ سىرتى ئاق رەڭلىك سېپىلنى چۆرىدەپ تۇرىدىغان قانال ئىدى. ئۇ چاغلاردا بۇ يەردىكى چېركاۋلار تۈگمەنگە ئوخشاش جىق ئىدى، ئەمدىلىكتە تۈگمەندىن باشقىلىرى قالمىدى. بۇنىڭ سەۋەبى ھازىرقى جەمئىيەت ھاياتلىقنى ساقلاپ قالمىدىغان ئاشلىققىلا ئېھتىياج ئىدى. مۇشۇنداق مېڭىۋەرگەندە لوئۇرې سارىيىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ خېلىلا كۆلەملىشىپ قالغان سائىنت ھونۇر رايونىنى، ياپىيشىل كۆكىرىپ تۇرغان بىرىتاگېن مەھەللىسى بىلەن چوشقا بازىرىنى كۆرگىلى بولاتتى. چوشقا بازىرىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا ساختا پۇل ياسىغۇچىلارنى قاينىتىپ ئۆلتۈرۈشكە ئىشلىتىدىغان قورقۇنچلۇق چوڭ قازان ئورنىتىلغانىدى. سىلەر

كورتل مەھەللىسى بىلەن ساينت لاۋرېنت بازىرى ئارىلىقىدىكى چۆلدە چوقچىيىپ تۇرغان دۆڭگە دىققەت قىلغان بولۇشۇڭلار مۇمكىن، دۆڭنىڭ تۆپىسىدىكى گىياھ ئۇنمەيدىغان تاقىر تۇزلىڭدە ئۆرە تۇرغان نەرسە يىراقتىن قارىغاندا ئۆرۈلۈپ چۈشكەن تۇۋرۇكتەك كۆرۈنەتتى، لېكىن ئۇ پارتېنون ئىبادەتخانىسىمۇ ئەمەس، ئولىمپىيە تېغىدىكى زېۋىس ئىبادەتخانىسىمۇ ئەمەس، بەلكى لاچىنتاغ① دىكى دار ئىدى.

ئەگەر بىزنىڭ ساناپ تۇگەتكىلى بولمايدىغان بىنالار توغرىسىدىكى كالتە بايانلىرىمىز ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆڭلىدە كونا پارىژغا قارىتا تۇزۇكرەك تەسىرات پەيدا قىلالمىغان بولسا، ئۇنداقتا بىز يەنە بىرنەچچە ئېغىز گەپنى ئارتۇق قىلىپ ئومۇمىي خۇلاسە چىقىرىشقا تىرىشىپ كۆرىمىز. پارىژنىڭ مەركىزى ھېسابىدىكى بۇ ئارال شەھىرى دېگىز تاشپاقىسىغا تازا ئوخشايتتى. تەڭگىسىمان كاھىش بىلەن يېپىلغان چوڭ كۆۋرۈكلەر دېگىز تاشپاقىسىنىڭ دۇمبىسىدىن سوزۇلۇپ چىققان پۇتلىرىدەك ئىدى. ئۇنىڭ سول تەرىپىدە پۇختا سېلىنغان، زىچ ئورۇنلاشتۇرۇلغان، قىستا ـ قىستاڭ، شاۋقۇن ـ سۇرەنلىك، پەلەمپەي شەكلىدىكى ئۇنىۋېرسىتېت رايونى، ئوڭ تەرىپى يېرىم يۇمىلاق ھالەتتىكى ئازادە شەھەر ئاھالىسى رايونى بولۇپ، ھەممىسى بىرمۇنچە گۈللۈك ۋە تارىخىي بىنالار بىلەن تەركىب تاپقانىدى. كونا شەھەر رايونى، ئۇنىۋېرسىتېت رايونى ۋە شەھەر ئاھالىسى رايونىدىن ئىبارەت بۇ ئۈچ دائىرىگە مەرمەر تاشنىڭ ئۇستىدىكى سىزىقچىلاردەك گىرەلىشىپ كەتكەن ھەددى ـ ھېسابسىز كوچىلار يېيىلغانىدى. پوپ دۇبرىئول «ئانا سېينا» دەپ تەرىپلىگەن سېينا دەرياسى شەھەرنى تۇغرىسىغا كېسىپ ئۆتەتتى. قۇملۇق دۆمبەل، كۆۋرۈك ۋە كېمە بىلەن لىققىدە تولۇپ تۇرىدىغان بۇ دەريانىڭ تۆت ئەتراپى كەڭ كەتكەن دالا بولۇپ، ھەر

① لاچىنتاغ ـــ پارىژدىكى قەدىمىي جازا مەيدانى، دار ۋە يەر ئاستى قەبرىستانلىقى ئىنتايىن كۆپ جاي.

خىل زىرائەتلەر تېرىلىدىغان نەچچە مىڭ پارچە ئېتىز كۆركەم مەھەللە ـ بازارلارنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشاتتى. سول تەرەپكە ماڭسا ئىسسى بازىرى، ۋائۇگىرا بازىرى، ۋانۇار بازىرى، مونتروگ بازىرى، بارگېنتىل بازىرى قاتارلىقلار بار ئىدى، سول تەرەپكە ماڭسا يەنە ئون ئىككى يېزا ـ بازار بولۇپ، كونفىلان بازىرىدىن ئېپىسكوپ قەلئەسىگىچە بارغىلى بولاتتى. يىراق شەرق تەرەپتە ۋىننىسسىنىس ئورمانلىقى بىلەن تۆت چاسا ياسالغان يەتتە كۆزىتىش مۇنارى كۆرۈنەتتى؛ غەرب تەرەپتە بىسىترى رايونى بىلەن ئۇنىڭ چوققىلىق، بۇرجەكلىك مۇنارى كۆزگە چېلىقاتتى؛ شىمالىي ياقتا ساينت دېنىس چېركاۋى بىلەن ئۇنىڭ چوققىلىق ئۆگزىسى بار ئىدى. بۇ 1482 ـ يىلى قارا قاغىلار بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىغا قونۇپ تۇرۇپ، يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قارىغاندا كۆرگەن پارىژ ئىدى.

مۇشۇنداق بىر شەھەر ھەققىدە ۋولتېر: «لۇئى XIV تىن ئىلگىرى ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاران تۆتلا چىرايلىق بىناسى بار ئىدى» دېدى. بۇ تۆت بىنا سوربون ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىنىڭ يۇمىلاق ئۆگزىسى، مېھىر ـ شەپقەت جىلغىسىدىكى راھىبەلەر موناستىرى ۋە يېقىنقى دەۋردىكى لوئۇرې ساريىي ئىدى. تۆتىنچىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۇ تىلغا ئالمىدى. ئۇ بەلكى لىيۇكسېمبۇرگ ساريىي بولۇشى مۇمكىن. ۋولتېر تەلىيگە يارىشا ئۆزىنىڭ «ياۋاش ئادەم» ① ناملىق ئەسىرىنى يۇقىرىقى نۇقتىلار ئاساسىدا يازماي ياخشى قىلدى، بولمىسا ئۇ مۇشۇ ئىشقا كۆرە ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئالۋاستىغا ئوخشاش كۈلەلەيدىغان ئادەملەرنىڭ بىرى بولۇپ قالغان بولاتتى. شۇنداقتىمۇ بۇ ئىش دەل بىر ئادەمنىڭ ئۆز كەسپى بولمىغان سەنئەتتىن قىلچە خەۋەرسىز تۇرۇپمۇ يەنىلا داڭلىق تالانت ئىگىلىرىدىن بولالايدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

① «ياۋاش ئادەم» ـــ ۋولتېرنىڭ داڭلىق رومانى، كىتابنىڭ نامى رومانىدىكى باش پېرسوناژنىڭ لەقىمىدىن ئېلىنغان.

موللىر رافائىل بىلەن مىكېلانجېلونى «شۇ دەۋرنىڭ مىگنارى»[1] دەپ، بۇنى ئۆزىچە ئۇلار ئۇچۇن ئەڭ چوڭ ماختاش دەپ بىلگەن ئەمەسمىدى؟

بىز يەنىلا 15 ـ ئەسىردىكى پارىژغا قايتىپ كېتەيلى !

شۇ چاغدىكى پارىژ يالغۇز چىرايلىق شەھەر بولۇپلا قالماي، قۇرۇلمىسىمۇ رەتلىك شەھەر ئىدى. ئۇ ئوتتۇرا ئەسىر بىناكارلىق سەنئىتى بىلەن تارىخنىڭ بىر بىكىشىدىن بارلىققا كەلگەن مەھسۇلات، شۇنداقلا تاش توغرىسىدىكى يىلنامە ئىدى. ئۇ رومانىس ئۇسلۇبى بىلەن گوت ئۇسلۇبىدىن ئىبارەت قوش قاتلاملىق قۇرۇلۇشتىن تەركىب تاپقان شەھەر ئىدى. مانا ئەمدى رومانىس قاتلىمىنىڭ يوقالغىنىغا خېلى يىللار بولۇپ قالدى، جۇلىئان كۆلچىكىلا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قېلىن قاتلاملىرىغا بوي بەرمەي، تەرسالىق بىلەن ياشاپ كەلدى. كېيىنكى قاتلىمىغا كەلسەك، يەرنى ھەرقانچە كولاپ ئۆڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتكەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ ئىزنالىرىنى تاپقىلى بولمايدۇ.

ئەللىك يىل ئۆتۈپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى يېتىپ كەلدى، ئۇ پارىژنىڭ سەلتەنەتلىك، ئۆزگىرىشچان رەتلىك قۇرۇلمىسىغا ئادەمنىڭ كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلىۋېتىدىغان يېڭى تەسەۋۋۇر ۋە بىناكارلىق سىستېمىسىنى ئاتا قىلدى. رومانىس ئۇسلۇبىدىكى تەڭداشسىز ھالقىسمان يۇمىلاق ئەگمىلەرنىڭ، يۇنان ئۇسلۇبىدىكى تۇۋرۇك ۋە گوت ئۇسلۇبىدىكى يۇمىلاق ئەگمىلەرنىڭ يولىنى ئاچتى. سىلىق، مۇكەممەل ئويما نەقىشلەرنى، ئەرەبچە چوڭ سۇپەت گۈللۈك بېزەكلەرنى ۋە ياپراقسىمان گۈللۈك بېزەكلەرنى، باشقا يۇرتنىڭ پۇرىقى چىقىپ تۇرىدىغان لۇتېر ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق ئۇسلۇبىنى ئېلىپ كىردى. بۇ ئاستە كۆزىتىش جەھەتتە بۇرۇنقىدەك گارمونىك تۇيغۇ ھاسىل قىلالمىسىمۇ، لېكىن مۇشۇ سەۋەبلەرگە كۆرە، پارىژ تېخىمۇ چىرايلىقلىشىپ

① موللىر (1622 ــ 1673) ــ فىرانسىيەلىك دراماتورگ. مىگنارى (1606 ــ 1668) ــ فىرانسىيەلىك رەسسام.

كەتكەندەك بولدى. لېكىن، بۇ شانلىق تارىخىي پۈرسەتنىڭمۇ قۇيرۇقىنى قۇم باستى. ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى ئىككى بىسلىق خەنجەر سۈپىتىدە، بىر بىسى بىلەن ئۆي ـ ئىمارەت قۇرۇلۇشىغا ھېرىسمەن بولسا، يەنە بىر بىسى بىلەن ئۇنىڭغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى. ئۇنىڭ مۇنداق قىلىشىغا ئەلۋەتتە سورۇن لازىم ئىدى. شۇ تۈپەيلى گوت ئۇسلۇبىدىكى پارىژ پەقەت قىسقا مەزگىللىك مۇكەممەللىككىلا ئىگە بولالىدى. ساينت ياكوئىس دېلا بوچېر چېركاۋى پۈتمەي تۇرۇپلا، كىشىلەر كونا لوئۇرې سارىيىنى چېقىشقا تۇتۇش قىلدى.

بۇ چوڭ شەھەر شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئەسلىدىكى ھۆسن ـ چىرايىدىن كەتتى. رومانىس ئۇسلۇبىدىكى پارىژ گوت ئۇسلۇبىدىكى پارىژنى تۇگەشتۇرۇۋېتىدى، ئەمدىكى نۆۋەتە رومانىس ئۇسلۇبىنىڭ ئۆزىگە كەلدى. بىراق، ئۇنىڭ ئورنىغا يەنە قانداق پارىژنىڭ دەسسەيدىغانلىقىنى كىم بىلىدۇ؟

كاتېرىن دېمېدىس دەۋرىدىكى پارىژ تۇيلېرى سارىيىدا ئىدى ① ھېنرى II دەۋرىدىكى پارىژ گۇبېرناتور مەھكىمىسىدە ئىدى؛ بۇ ئىككى بىنانىڭ ئۇسلۇبى ھېلىمۇ شۇنداق سەلتەنەتلىك، ھېنرى IV دەۋرىدىكى پارىژ خانلىق ئوردا مەيدانىدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدى

---

① ئادەملەر بۇ گۈزەل سارايىنى كېڭەيتمەكچى، رېمونت قىلماقچى، قايتىدىن قۇرماقچى بولۇشتى، لېكىن بۇ سارايىنى ۋەيران قىلغانغا باراۋەر ئىدى. بۇ ئەھۋالدىن بىزنىڭ كۆڭلىمىز يېرىم بولىدۇ، ئاچچىقىمىز كېلىدۇ. ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى مەزگىلىدىكى نادىر ئەسەرلەرگە ھازىرقى زامان ئارخىتېكتورلىرى تولىمۇ يەڭگىللىك قىلدى. بىز ئۇلاردىن قاپ يۈرەكلىك قىلماسلىقنى ئۈمىد قىلىمىز. تۇيلېرى سارىيىنى بۇزۇپ ـ چاقىمىز دېسە ۋاندالىلىق پېيىنچۇكلەرنىڭمۇ يۈزى قىزىرىدىغان يەردە، ئۇلارنىڭ بۇ خىل ياۋايى قىلمىشى مۇئەييەن دەرىجىدىكى ئاسىيلىق، تۇيلېرى سارىيى 16 ـ ئەسىر سەنئىتىدىكى سەرخىل ئەسەر، 19 ـ ئەسىردىكى تارىخنىڭ بىر سەھىپىسى، بۇ ساراي پادىشاھلارغا تەئەللۇق ئەمەس، خەلققە تەئەللۇق ! ئۇ مۇقەددەس ساراي، ئەسلىي قىياپىتى بويىچە ساقلىنىپ قېلىنىشى كېرەك ! ئۇنىڭ پېشانىسىدە، يەنى ئۇنىڭ ئالدى تېمىدا ئىنقىلابتىن قالغان ئىككى تاتۇق بار. بىر تېمىغا 8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئوق تەگكەن، يەنە بىر تېمىغا 7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئوق تەگكەن.

تېمى پىششىق خىش بىلەن قوپۇرۇلغان، تاملىرىنىڭ بۇرجىكى تاش بىلەن تۇرغۇزۇلغان، ئۆيلىرى ئوچ خىل رەڭدا زىننەتلەنگەنىدى؛ لۇئى XIII دەۋرىدىكى پارىژ مېھىر ـ شەپقەت جىلغىسىدىكى راھىبەلەر موناستىرىدا بولۇپ، ئۇ بەھەيۋەت چوڭ قۇرۇلۇش ئىدى. ئۇنىڭ ئەگمە تورۇسى گۈل سېۋىتىنىڭ تۇتقۇچىغا ئوخشايتتى. تۇۋرۇك ئارىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان يۇمىلاق ئايۋانلار تۆگىنىڭ لوككىسىدەك كۆرۈنەتتى؛ لۇئى XIV نىڭ دەۋرىدىكى پارىژ ھەيۋەتلىك، كۆركەم، سۇرلۇك كۆرۈنىدىغان مېيىپلەر ساناتوريىسىدە ئىدى؛ لۇئى XV نىڭ دەۋرىدىكى پارىژ سايىنت سۇلپىس موناستىرىدا ئىدى، ئۇنىڭدىكى بەزى بۇرمىسمان پەلەمپەيلەر جۇلالىنىپ تۇرغان بۇلۇتلار، جۇخارگۇللۇك نەقىشلەر تاشتىن قىلىنغانىدى؛ لۇئى XVI نىڭ دەۋرىدىكى پارىژ پارتېنون ئىبادەتخانىسىدا بولۇپ، ئۇ رىمدىكى سايىنت پېررې چېركاۋىنىڭ قاملاشمىغان تەكرار نۇسخىسى ئىدى. بۇ بىنا ئاللىقاچان سول تەرەپكە قىڭغىيىپ، تىك تۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى؛ جۇمھۇرىيەت دەۋرىدىكى پارىژ مېدىتسىنا تېخنىكومىدا ئىدى. قەدىمكى يۇنان بىلەن رىمنىڭ ئۇسلۇبى ئارىلىشىپ كەتكەن بۇ بىنا مىلادىيە 3 ـ يىلى مىنوس ھۆكۈمرانلىقى مەزگىلىدىكى ماھارەت كۆرسىتىش مەيدانى بىلەن پارتېنون سارىيىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى. ناپولېئون دەۋرىدىكى پارىژ ئۈندوم مەيدانىدا بولۇپ، ئۇ يۇكسەك ۋە ئۇلۇغۋار پارىژ ئىدى، ئۇنىڭدا بىرمۇنچە زەمبىرەكنى ئېرىتىپ قۇيۇپ چىققان يوغان مىس تۇۋرۇك بار ئىدى؛ قايتا تىرىلىش مەزگىلىدىكى پارىژ سودا بازىرىدا بولۇپ، زالدىكى قاردەك ئاپپاق تۇۋرۇكلەر يالاپ قويغاندەك سىلىق تامنى يۆلەپ تۇراتتى، تۆت چاسا ياسالغان بۇ قۇرۇلۇشقا يىگىرمە مىليون پۇل سەرپ بولغانىدى.

پارىژنىڭ ھەرقايسى رايونلىرىغا ياسالغان مەلۇم ساندىكى بۇ قۇرۇلۇشلار مەيلى ئۇسلۇب، مەيلى پاسون، مەيلى شەكىل

جەھەتتە بولسۇن، بەلگىلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بۇ بىنالار بىلەن ئوخشىشىپ كېتەتتى. لېكىن، بىلىدىغان ئادەملەر ئۇلارنى بىر - بىرىدىن ئوڭايلا پەرقلەندۇرەلەيتتى. تۇزىتىشكە ماھىر ھەرقانداق ئادەم بىر ئەسىرنىڭ روھىنى، بىر پادىشاھنىڭ سىياقىنى، ھەتتا ئۇنىڭ دەرۋازىنى قانداق قاقىدىغان قىياپىتىنىمۇ يېڭىباشتىن بايقىيالايتتى.

شۇڭا، ھازىرقى پارىژنىڭ نوقۇل ئۇسلۇبتىكى تاشقى كۆرۈنۈشى يوق ئىدى. ئۇ بىرقانچە ئەسىرنىڭ ئۇنۇمۇبرسال مەنزىرىسى ئىدى، ئەمدىلىكتە بولسا ئۇنىڭ ئەڭ جازىبىدارلىق تەرەپلىرى كەلمەسكە كەتكەن، ئۇنىڭغا پەقەت ئۆي - ئىمارەتلەر قوشۇلغانىدى، خالاس ! لېكىن بۇ ئۆي - ئىمارەتلەر قانداق ئۆي - ئىمارەتلەر بولدى؛ پارىژنىڭ ھازىرقى تەرەققىيات سۈرئىتى بويىچە، ئۇ ھەر ئون بەش يىلدا بىر قېتىم يېڭىلىنىپ تۇرغان بولغاچقا، بىنالاردىكى تارىخىي مەنىنىڭ بەلگىلىرىمۇ ھەر كۈنى يوقىلىپ تۇرۇشقا يۈزلەندى. خاتىرىلەش ئەھمىيىتىگە ئىگە قۇرۇلۇشلار بارغانسېرى ئازايدى. ئادەملەر ئۇلارنىڭ ھېلىقى ئۆيلەرنىڭ ئارىسىدا تەدرىجىي يوقىلىۋاتقانلىقىنى كۆزىنى چەكچەيتكەن ھالدا كۆرۈپ تۇردى. ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئىلكىدىكى تاشتىن قوپۇرۇلغان پارىژ نەۋرە - چەۋرىلەرنىڭ قولىدا گەج پارىژ بولۇپ قالدى.

يېڭى پارىژنىڭ ھازىرقى قۇرۇلۇشلىرى توغرىسىدىكى گېپىمىزنى غەرەزلىك ھالدا قىسقارتىۋەتتۇق، لېكىن بۇ ئۇنىڭغا مۇناسىپ يوسۇندا باھا بېرىلمىسىمۇ بولىدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. سوۋۇل ئەپەندى سالدۇرغان ساينت ژېنېۋىيېۋې ئىبادەتخانىسى ئەلۋەتتە ساۋۇا ئۆلكىسىدىكى تاشتىن ياسالغان ئەڭ چىرايلىق تورت دېيىشكە بولاتتى. ئۆزلىرىنىڭ شانۇشەۋكىتى ئارقىلىق شەرەپ ئۇنۇانى ئالغان پولكىنىڭ بىناسىمۇ ئىنتايىن قالتىس ياسالغان تورت دېيىش كېرەك. بۇغداي بازىرىدىكى يۇمىلاق ئۆي ئەنگلىيەلىك چەۋەندازلار شوتىنىڭ ئۇچىغا ئىلىپ قويغان

كەپكىگە ئوخشايدۇ. ساينت سۇلپىس ئىبادەتخانىسىدىكى ئىككى قوڭغۇراق مۇناري بەئەينى ئىككى چوڭ بۇرغىنىڭ ئۆزى. ئېگىلىپ سەتلەشكەن توك سىملىرى ئۆگزىدىكى ئەڭ سۆيۈملۈك زىننەت بۇيۇمى بولۇپ قالغان. ساينت روچ چېركاۋىنىڭ يوغان دەرۋازىسىغا پەقەت رېئاكۇيىنىدىكى ساينت توماس چېركاۋىنىڭ گۈزەللىكىلا تەڭ كېلەلەيدۇ. ئۇنىڭ يەر ئاستى ئۆيىدە ئەيسا ئەلەيھىسسالام رىيازەت چەككەنگە ئائىت قاپارتما ھەيكەل بىلەن ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن ياغاچ قۇياشنىڭ ھەيكىلى بار، ھەر ئىككىلىسى ئىنتايىن قىممەتلىك، سەرخىل يادىكارلىق، ئۆسۈملۈك باغچىسىدىكى بۇرمىسىمان رەڭدار چىراغلارمۇ ئۇستاتلىق بىلەن ئىجاد قىلىنغان ئەسەر قاتارىغا كىرىدۇ. سودا بازىرىغا كەلسەك، ئۇنىڭ ئايلانما كارىدورى گىرىك ئۇسلۇبىدا، ئىشىك ـ دېرىزىلىرىدىكى يۇمىلاق ئەگمىلەر رىم ئۇسلۇبىدا، چوڭ ئەگمە تورۇسلار ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى دەۋرىدىكى ئۇسلۇبتا ياسالغان. بۇ ئىنتايىن ئۆلچەملىك، ئىنتايىن پاكىز سېلىنغان قۇرۇلۇش، تەق ـ تۇرقى ئېلىپتەك تۇز ۋە نەپىس، تۇرخۇنلىرى يارىشىملىق ھالدا كۆتۇرۇلگەن بولۇپ، مۇنداق كېلىشكەن ئۇسلۇب ئافېنادىمۇ ئاز ئۇچرايدۇ. يەنە شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ھەرقانداق بىر قۇرۇلۇشنىڭ ئالاھىدىلىكى چوقۇم ئۇنىڭ ئىستېمال ئەھمىيىتى بىلەن ماسلاشقان بولۇشى لازىم، ئۇنىڭ پەۋقۇلئاددە تاشقى كۆرۈنۈشىگە قاراپلا ئۇنىڭ نېمىگە ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگۈدەك بولۇشى كېرەك. مۇشۇنداق ئەھۋالدا خانلىق ئوردا، تۆۋەن پالاتا، شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسى ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدىغان، ھەربىي گازارما، قەبرىستانلىق، چېركاۋ، تىياتىرخانا ئورنىدىمۇ ئىشلەتكىلى بولىدىغان، ھەر جەھەتتىن كارغا يارايدىغان قۇرۇلۇشنى كۆرگەن ئادەم ھەيران قالمايدۇ، بىز كۆرۈۋاتقان بۇ قۇرۇلۇش سودىغا لايىقلاشتۇرۇپ ياسالغانىدەك قىلىدۇ. ھەرقانداق بىر قۇرۇلۇش يەنە كىلىماتقا ماسلىشىشىمۇ

كۆزده تۇتقان بولۇشى لازىم. سودا بازىرى روشەن ھالدا پارىژنىڭ ئىزغىرىن، يامغۇر كۆپ ياغمىدىغان كىلىمات ئالاھىدىلىكىگە ماس ياسالغان بولسا كېرەك. ئۇنىڭ شەرق ئۇسلۇبىدىكى تۇپىتۇز ئۆگزىسى بار، قىش پەسلىدە قار ياغقاندا سۇپۇرۇۋۇەتمەك ئوڭاي، ئابايا بىز تىلغا ئالغان كۆپ خىل ئىستېمالغا كەلسەك، بۇ قۇرۇلۇش ئۇ ئىشنى بەكمۇ ئەپلەشتۇرۇپ تاماملىغان. ئۇ فىرانسىيەدە سودا بازىرىنىڭ رولىنى ئويناپغان بىلەن، ئەگەر گىرېتسىيەدە بولۇپ قالسا، ئۇلار ئۇنى چوقۇم چېركاۋ قىلىدۇ. ئارخىتېكتورلار مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كەتكۇچە ئويلىنىپ، ئالدى تامنىڭ گۈزەل سىياقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش ئېھتىماللىقى بولغان قوڭغۇراقخانىنى ئاران تەستە يېپىۋېتىشكە ئۇلگۈرگەن. بىراق، باشقىچە ئېيتساق، ناۋادا مۇشۇ سارايىنى ئايلىنىدىغان ئايلانما كاردور بولغان بولسا، كاتتا دىنىي مۇراسىم ئۆتكۈزۈلىدىغان كۇنلىرى ۋاستىچىلەر بىلەن دەللاللار تەمكىنلىك بىلەن گەپ ساتقان ۋە پو ئاتقان بولاتتى.

شەكسىزكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى پەۋقۇلئاددە يۇكسەك سەۋىيەگە يەتكەن، خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان قۇرۇلۇشلاردىن ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە تاماشا قىلىشقا ئەپلىك، قىزىقارلىق، ھەر خىل كۆرۈنۇشتىكى ئىنتايىن چىرايلىق كوچىلارمۇ بار ئىدى. ئالايلۇق، رىۋولى كوچىسى شۇنىڭغا مىسال بولالايتتى. مۇبادا بىر كۇنى شارغا ئولتۇرۇپ پارىژغا نەزەر سېلىشقا توغرا كەلسە، ئىشىنىمەنكى كۆز ئالدىمىزدا جىمىرلاپ جىلۋە قىلىدىغان رەڭدار سىزىقلار، تىنىمسىز ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان چىرايلىق مەنزىرىلەر، كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ھەر خىل شەكىللەر بولغان بولاتتى، چۈنكى ئاددىي مەنە بىلەن ئىپادىلىنىدىغان ئۇلۇغۋارلىق پەرۋاسىز تۇرغان چاغدىكى گۈزەللىكتىن كېلەتتى.

لېكىن، سېنىڭ بۇگۈنكى پارىژنى قانچىلىك ماختىسا ئەرزىيدۇ دەيدىغان ھېسسىياتتا بولۇشۇڭدىن قەتئىينەزەر، مەن

يەنىلا سېنىڭ قەلبىڭدە 15 - ئەسىردىكى پارتىزانى قايتا قۇرۇپ چىقىشىڭنى تەۋسىيە قىلىمەن ! ئەقىلنى لال قىلىدىغان شۇنچىۋالا كۆپ چوقۇلۇق ئۆگزىلەر، ئېگىز مۇنارلار ۋە قوڭغۇراقخانىلاردىن ھالقىپ ئوتۇپ، ئالتۇندەك چاراقلاۋاتقان قۇياش نۇرىنى كۆزىتىش كېرەك ئىدى؛ يىلانىڭ قاسىرىقىدەك تىنمىسىز ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان سېپىنا دەرياسىنى، ئۇنىڭ سېرىق رەڭ بىلەن يېشىل رەڭگە مايىل دولقۇنلىرىنىڭ بۇ گىگانت شەھەرنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن كۆۋۈجەپ ئېقىپ ئوتكەنلىكىنى، ئارالدىكى قىيا تاشلارغا ئۇرۇلۇپ پارچىلانغانلىقىنى، كۆۋرۈكنىڭ گۈندىسىغا سوقۇلۇپ تەرەپ - تەرەپكە چاچرىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش كېرەك ئىدى؛ قېنىق ھاۋا رەڭلىك ئاسمان گۈمبىزىگە قەدىمكى پارتىزانىڭ گوت ئۇسلۇبىدىكى سىيماسىنى، ئۇنىڭ سان - ساناقسىز تۇرخۇن يېنىدىكى قويۇق مانادا لەيلىگەندەك كۆرۈنىدىغان قىياپىتىنى، يەنە ئۇنىڭ تۇن قاراڭغۇسى ئىچىدە غايىب بولۇۋاتقان ئەھۋالىنى سېزىپ چىقىش كېرەك ئىدى؛ يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇقنىڭ سىرلىق ئوردىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىنالار ئارىسىدا بىر - بىرىنى يوقىتىۋاتقانلىقىنى ۋە بىر - بىرىنى پەيدا قىلىۋاتقانلىقىنى، يۈرەكنى ئوينىتىدىغان گۈزەل بىر مەنزىرىنى پەيدا قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈش كېرەك ئىدى؛ ئاينىڭ غۇۋا يورۇقىنى باشلاپ كېلىپ، ئاۋۇ ئېگىز مۇنارلارنى تۇمان قوينىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ چىقالايدىغان قىلىش كېرەك ئىدى؛ ياكى بولمىسا، پارتىزانىڭ قارا رەڭلىك رۇخسارىنى يەنە بىر مەرتىۋە نامايان قىلىپ، ئۆتكۈر بۇرجەكلىرىنى كۆز - كۆز قىلىۋاتقان چوققىلىق ئۆگزىلەر بىلەن چوققا تاملارنى قايتىدىن زۇلمەت ئىچىگە چۆكتۈرۈۋېتىش، كۈن ئولتۇرۇپ گۈگۈم چۈشۈۋاتقان چاغدىكى كۆك پەردىسىدە ئۇلارنىڭ ئاكۇلا چىشىدەك ئېگىز - پەس كۆلەڭگىسىنى ئاپىرىدە قىلىش كېرەك ئىدى. ئاندىن، قەدىمكى پارتىز بىلەن بۈگۈنكى پارتىزانى سېلىشتۇرۇپ بېقىشقا بولاتتى !

ناۋادا سەن ھازىرقى پارتۇ ساڭا بېرەلمەيدىغان تەسىراتنى قەدىمكى پارتۇدىن ئېلىشقا نىيەت قىلساڭ، ئۇنداقتا كاتتا بايرام ئۆتكۈزۈلىدىغان بىر كۈنى، ئالايلۇق پاسخا بايرىمى، تىروئىتسا بايرىمى ئۆتكۈزۈلىدىغان ئەتىگەنلىكى تاڭ قۇياشى شەرقتىن كۆتۈرۈلۈش بىلەن تەڭلا پارتۇنىڭ ئومۇمىي مەنزىرىسىنى كۆرگىلى بولىدىغان ئېگىز بىر يەرگە چىقساڭ، ئەتىگەنلىك قوڭغۇراقنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغىلى، قۇياش نۇرى بىلەن پۈركەنگەن زەڭگەر ئاسمانىنى كۆرگىلى بولاتتى. مىڭلىغان چېركاۋدىن كېلىۋاتقان قوڭغۇراق ئاۋازى بىر چېركاۋدىن يەنە بىر چېركاۋغا يېتىپ باراتتى، بەجايىكى سازەندە مۇزىكا باشلىنىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغاندەك ئەھۋال يۈز بېرەتتى. دەسلىپىدە ھەربىر قوڭغۇراقنىڭ تىترەك ئاۋازى تاڭ نۇرى بىلەن زىننەتلەنگەن كۆك ئاسمانغا ئۆرلەيتتى. ئارقىدىنلا، قوڭغۇراق ئاۋازلىرى بارغانسېرى كۈچىيىپ، تەدرىجىي يوسۇندا بىر ـ بىرى بىلەن ئارىلىشاتتى، بىر ـ بىرىگە سىڭىپ كېتەتتى، بېرىپ ـ بېرىپ ھەيۋەتلىك بىر سىمفونىيەنى ھاسىل قىلاتتى. مۇنداق چاغدا بىرلا گەۋدىدىن چىقىۋاتقان مۇزىكىلىق رېزونانس سان ـ ساناقسىز قوڭغۇراقخانىدىن ئۇزۇلىمەي كۆتۈرۈلۈپ، پارتۇنىڭ ئاسمىنىنى بىر ئالاتتى، ئەكس سادا پەيدا قىلاتتى، دەبدەبىلىك تىترەڭگۈ ئاۋازنى ئۇپۇققىچە ئېلىپ باراتتى. ھالبۇكى، بۇ گارمونىك ئاۋاز دېگىزدىن ھېچقانداق ئەجەش نەرسىنى تاپقىلى بولمايتتى. قانچە پايانسىز بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ يەنىلا شۇنداق سۈزۈك، غۇبارسىز بىلىنەتتى. سەنمۇ شۇ تۇرقۇڭدا توپ ـ توپ نوتىلارنىڭ ھەربىر قوڭغۇراقتىن شۇنچىكى ناز ـ كەرەشمە بىلەن چىقىۋاتقانلىقىنى بىلەلەيتتىڭ، ياغاچ كولدۇرما ۋە غايەت زور قوڭغۇراققا ھەمدەم بولۇپ گاھ چىرقىراق، گاھ بوغۇق ئاۋازنىڭ بىلەن ماسلاشقان بولاتتىڭ؛ نوتىلار كۈمۈش قوڭغۇراقلاردىن لەرزان قەدەم تاشلاپ، جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ئۇچۇپ چىقىۋاتقاندەك، ياغاچ كولدۇرمىلاردىن بوغۇلۇپ،

تىتىرەپ، مۇدۇرۇپ ـ سوقۇلۇپ چىقىۋاتقانىدەك دىققىتىڭىنى تارتاتتى؛ سەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ساينىت ئىنئوستاش چېركاۋىدىكى يەتتە قوڭغۇراقتىن گاھ پەسكويغا چۈشۈپ، گاھ يۇلقۇنۇپ، گاھ چىپچىدە توختاپ قېلىپ، گاھ شارتتىدە ئۇلىنىپ چىقىۋاتقان، تىنىمسىز ئۆزگىرىش ياساۋاتقان پەللىدىن ئالاھىدە مەمنۇن بولغان بولاتتىڭ؛ ئاۋۇ ياقتىن ساينىت مارتىن چېركاۋىنىڭ خىرىلداپ ئېيتىلىۋاتقان ناخشىلىرى، بۇياقتىن باستىلىيە تۈرمىسىدىكى ئېچىنىشلىق، مۇڭلۇق مۇزىكا ئاھاڭلىرى، يەنە بىر ياقتىن لوئۇرې ساريىدىكى چوڭ قوڭغۇراق مۇنارىدىن كېلىۋاتقان ئەر ناخشىچىنىڭ تۆۋەن ئاۋازلىق ناخشىسى، كونا ئوردىدىكى قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازى تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىلاتتى. بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىدىكى قوڭغۇراق ئاۋازى خۇددى بولقىنىڭ زەربىسى تۇپەيلى سەندەلدىن ئۇچۇۋاتقان ئۇچقۇنغا ئوخشاش چاچرايتتى. ساينت گېرمائىن دېسپېرېس چېركاۋىدىكى مۇزىكىلىق قوڭغۇراقتىن توختىماي كېلىۋاتقان ئۇچ قاتلاملىق مۇزىكىنىڭ ھەر خىل ئاھاڭلىرى قۇلاققا كىرەتتى. بۇ ھەيۋەتلىك مۇزىكىنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئورۇنلىنىدىغان مەرغۇللىرى ئارىسىغا بۇۋى مەريەم مۇناستىرىدىكى بۇۋى مەريەمگە بېغىشلانغان مۇناجات قىستۇرۇلغان بولاتتى. ئۇ خۇددى يۇلتۇز بىلەن بېزەلگەن تاجغا ئوخشاش گەۋدىلىنىپ تۇراتتى. تۆۋەندە، مۇشۇ سىمفونىيەنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا چېركاۋ ئىچىدىكى ناخشا ئاۋازلىرىدىن ئەگمە تورۇسلاردىكى تىترەۋاتقان بوشلۇقنى بويلاپ سىرغىپ چىقىۋاتقان ئاھاڭلارنىڭ بارلىقىنى خىرە ـ شىرە پەرق قىلغىلى بولاتتى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ قۇلاقنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاشقا ئەرزىگۈدەك ئۇپپېرا ئىدى. ئادەتتىكى كۇندۇز كۇنلىرى پارىژدىن ئاڭلىنىدىغىنى شاۋقۇن ـ سۇرەن، گۈلدۇر ـ غالاپ ئاۋازلار بولاتتى، مۇنداق چاغدا شەھەر سۆزلەيتتى؛ كېچىسى شەھەر ئارامخۇدا نەپەس ئالاتتى؛ ئەمدىلىكتە بولسا شەھەر ناخشا

ئېيتماقتا ئىدى. مۇشۇ دەقىقىدە مۇزىكىلىق قوڭغۇراقلاردىن تەڭ قەدەم بىلەن چىقىۋاتقان سادالارغا قۇلاق سال ! بەش يۈز مىڭ ئادەمنىڭ پىچىر ـ پىچىرلىرىنى ئاڭلاپ باق ! سېيىنا دەرياسىنىڭ ھەسرەت ـ نادامىتىنى، مەيىن شامالنىڭ پۇتمەس ـ تۈگىمەس ئىزتىراپلىرىنى، ئۈپۈقتا يېقىن تاغ چوقىلىرىدىكى تۆت ئورمانلىقنىڭ فىسگارموندا ئورۇنلاۋاتقاندەك ئاڭلىنىۋاتقان مۇڭلۇق تۆت قاتلاملىق ئاھاڭنى تىڭشاپ كۆر ! دەپ باققىنا، قوڭغۇراق ئاۋازى بىلەن كولدۇرما ئاۋازىنىڭ بىرىكمىسى ئالدىدا، مۇزىكىنىڭ مۇشۇ گىگانت پىچى ئالدىدا، يەر يۈزىدىن ئۈچ يۈز غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى بۇلۇت قوينىدا بىرلا ۋاقىتتا ياڭراۋاتقان بىرونزا قوڭغۇراقلار ئالدىدا، سېپى ئۆزىدىن ئورکېستىرغا ئوخشاپ قالغان مۇشۇ چوڭ شەھەر ئالدىدا، گۈرۈلدەپ سوقۇۋاتقان بوران ـ چاپقۇنىدەك مۇشۇنداق بىر سىمفونىيە ئالدىدا بۇنىڭدىنمۇ سەلتەنەتلىك، بۇنىڭدىنمۇ شانلىق، بۇنىڭدىنمۇ يارقىن بىرنەرسە بۇ دۇنيادا بارمىدۇ؟

تۆتىنچى باب

1. ئاق كۆڭۈل ئادەملەر

مۇشۇ ھېكايە يۈز بەرگەن دەۋردىن ئون ئالتە يىل ئىلگىرى، پاسخا بايرىمىدىن كېيىنكى بىرىنچى يەكشەنبە كۈنى ئەتىگەندە، پارىژ بۈۋى مەريەم چېركاۋىدا سەھەرلىك مېسسانى تۈگەتكەن كىشىلەر چېركاۋنىڭ ئالدى كارىدورىنىڭ سول تەرىپىدىكى ساينت كىرىستوپنىڭ ھەيكىلى ئالدىدىكى ياغاچ كارىۋاتقا تاشلاپ قويۇلغان بىر بۇۋاقنى كۆرۈپ قالدى. چەۋەندار ئانتونى دېس ئېسار جانابلىرىنىڭ تاش ھەيكىلىمۇ 1413 ـ يىلىدىن باشلاپ تاكى ئادەملەر ئۈنى قىلچە ھېيىقمايلا چېقىۋەتكەنگە قەدەر ئاشۇ چوڭ ھەيكەلنىڭ ئالدىدا تىزلانغان پېتى تۇرىۋەرگەنىدى. شۇ چاغدىكى ئادەت بويىچە بۇ يەردىكى ياغاچ كارىۋاتقا تاشلاپ قويۇلغان بوۋاق رەھىمدىل جامائەتنىڭ ئۆزىنى بېقىۋېلىشىغا ئىنتىزار ئىدى. ياغاچ كارىۋاتنىڭ ئالدىدا ئادەملەر ئاتىغانلىرىنى سېلىپ قويسا بولىدىغان مىس جاۋۇر بار ئىدى.

مىلادىيە 1467 ـ يىلى پاسخا بايرىمىدىن كېيىنكى بىرىنچى يەكشەنبە كۈنى ئەتىگەندە، بۇ يەردىكى ياغاچ كارىۋاتقا تاشلاپ قويۇلغان ھېلىقى بوۋاق ئۆزىنى چۆرىدەپ تۇرغانلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغاپ قويغاندەك قىلاتتى. چۆرىدەپ تۇرغانلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى ئاياللار ئىدى. بولۇپمۇ يېشى چوڭ ئاياللار كۆپ ئىدى.

ھەممىنىڭ ئالدىدا ياغاچ كارىۋاتقا يېقىنراق تۇرغان تۆت ئايال بوۋاقنىڭ ئۇستىگە بەكرەك ئېڭىشتى. بۇ ئاياللارنىڭ كۆل رەڭ

رومىلى ۋە قارا نىمچىسىدىن قاربۇغاندا ئۇلارنىڭ بىرەر خەير ـ ساخاۋەت كوللېكتىپىدىكى ئايال مۇدىرلاردىن ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. لېكىن، ھۆرمەتكە سازاۋەر سىرلىق بۇ تۆت ئايالنىڭ نام ـ شەرىپى نېمىشقا بىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەنلىكى غەلىتە ئىش ئىدى. ئۇلار ئاگىنىس لاھىرم، ژاننى دېلا تارمى، ھېنىرىت لاگۇالتىر، گۇاشىر لاۋىئولىت بولۇپ ھەممىسىلا تۇل ئايالىلاردىن ئىدى. ئۇلار ئېتىن ھۇۋادرى چېركاۋىدىن شۇ يەردىكى ئاقساقاللارنىڭ تەلىپى بويىچە پېررې دالىلىنىڭ ۋەز ـ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاشقا كەلگەن راھىبەلەر ئىدى.

لېكىن، بۇ تۆت راھىبەنىڭ ۋەز ـ نەسىھەت ئاڭلاشقا كېلىشى پېررې دالىلىنىڭ ئەھكاملىرىغا ئىتائەت قىلغانلىقتىن بولغان دېيىلسە، ئەمدىلىكتە ئۇلار قىن ـ قىنىغا پاتماي خۇشال بولۇپ مىچىل دېبىراك بىلەن پىسادىكى كاردىنالنىڭ خالىغانچە گەپ قىلماسلىق توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلىرىگە خىلاپلىق قىلماقتا ئىدى.

ـــ ئاچا، نېمە بۇ؟ ـــ ئاگنىس گۇاشىردىن سورىغاچ كارىۋاتتا تۇگۇلۇپ ياتقان كىچىك جانلىققا سەپسالدى. قارىماققا ئۇ جانلىق شۇنچىۋالا جىق ئادەمنىڭ ئۆزىگە قاراۋاتقانلىقىدىن قورقۇپ كەتكەندەك ئىدى.

ـــ ناۋادا ئادەملەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇنداق بالا تۇغسا، ـــ دېدى ژاننى، ـــ بۇ زامان نېمە بولۇپ كېتەر؟

ـــ بالا تۇغۇشنىڭ قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن، ـــ دېدى ئاگنىس، ـــ لېكىن، مۇشۇنداق بىر بالىغا تىكىلىپ قاراشنىڭ ئۆزىلا گۇناھ!

ـــ ئۇنىڭ ھېچېيىرىمۇ ئادەم بالىسىغا ئوخشىمايدۇ، ئاگنىس.

ـــ چالا تۇغۇلغان مايمۇندەك قىلىدۇ، ـــ دېدى گۇاشىر تازا ئوبدان بىر قارىۋېلىپ.

ـــ غەلىتە ئىشقۇ بۇ! ـــ دەپ قوشۇپ قويدى ھېنىرىت

لاگۇالتىر.

ــ ئۇنداقتا، ــ دېدى ئاگنېس ئۇلارنىڭ سەمىگە سېلىپ، ــ لۇتېر يەكشەنبەسىدىن كېيىن ئۇچىنچى قېتىم يۇز بەرگەن مۆجىزە دېيىش كېرەك. بىر ھەپتە ئىلگىرى ئاۋېستا ئۆز روھىنى نامايان قىلىپ، ئىخلاسمەن مۇخلىسلارنى مازاق قىلغۇچىنى ئېغىر جازالىغان، بۇ يەنە مۇشۇ ھەپتىدىكى ئىككىنچى مۆجىزە ئىدى!

ــ تاشلاندۇق بۇ بالا بەتبەشىرە مەخلۇقنىڭ ئۆزىلىغۇ! ــ دېدى ژاننى.

ــ ئۇنىڭ يىغىسىدىن بىبلىيە ئوقۇيدىغانلارمۇ قورقۇپ زۇۋانى تۇتۇلۇپ قالغۇدەك، ــ دېدى گۇاشىر ژاننىڭ گېپىگە ئۇلاپلا، ــ ئۇنۇڭنى پەس قىل، شۇمتەك!

ــ ئاڭلىسام رېيمىسنىڭ ئېپىسكوپى بۇ مەخلۇقنى پارىژنىڭ ئېپىسكوپىغا بەرگەنمىش! ــ دېدى لاگۇالتىر ئىككى ئالقىنىنى جۇپلەپ تۇرۇپ.

ــ مېنىڭچە، ــ دېدى ئاگنېس لاھېرم، ــ ئۇ بىر ھايۋان، ياۋايى ھايۋان، يەھۇدىيلاردىن ياكى مېكىجىندىن تۇغۇلغان نەرسە، ئەيتاۋۇر ئۇ غەيرىي دىنىدىكىلەرنىڭ پۇشتى، كۆيدۇرۇۋېتىش ياكى سۇدا تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىش كېرەك!

ــ بىرەرى بېقىۋالمىسا ياخشى بولاتتى، ــ دېدى لاگۇالتىر.

ــ ئاھ، خۇدا! ــ توۋلاپ كەتتى ئاگنېس، ــ مۇبادا ئادەملەر بۇ غەلىتە مەخلۇقنى ئېپىسكوپ جانابلىرىنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدىكى دەريا بويىدا تۇرۇشلۇق يېتىملەر مەكتىپىگە باققىلى بەرسە، ئۇ يەردىكى ئېمىكئانىلارنى نەس باسىدۇ دېگەن گەپ. ماڭا نۆۋەت كېلىپ قالغان بولسا، ئۇنى ئەمەس، يالماۋۇزنىلا ئېمىتكەن بولاتتىم.

ــ ئاگنېس، ــ دېدى ژاننى، ــ تولىمۇ ساددا ئىكەنسەن! ــ بۇ مەخلۇقنىڭ ھېچبولمىغاندا تۆت ياشلىق بالا ئىكەنلىكىگە كۆزۈڭ يەتمىدىمۇ؟ ئۇ چوقۇم سۈت ئەمگەندىن گۆش يېگەننى

ياخشى كۆردۇ.

دەرۋەقە «بۇ كىچىك شۇمتەك» (بىزنەك ئۇنىڭغا باشقا ئات قويۇش ئىمكانىيىتىمىز يوق ئىدى) ئەمدىلەتىن تۇغۇلغان بوۋاق ئەمەس، بەلكى تاغار ئىچىدىكى تۆت ئەزايى تولۇق يېتىلمەپ بولالمىغان ھەربكەتچان گۆش ئىدى. تاغارنىڭ ئاغزىدىن ئۇنىڭ بېشىنىلا كۆرگىلى بولاتتى. تاغارنىڭ سىرتىغا شۇ چاغدىكى پارتز ئېپىسكوپى گۇئىللائۇم چارتىرنىڭ باش ھەرپى يېزىپ قويۇلغانىدى. كۆرۈنۈپ تۇرغان ھېلىقى باش قانچىلىك سەت دېسە، شۇنچىلىك سەت ئىدىكى، ئۇنىڭدىن پەقەت بىر تۇتام قىزىل چاچنى، بىرلا كۆزنى، ئېچىلىپ تۇرغان ئاغزىنى ۋە ئۇنىڭدىكى بىرنەچچە تال چىشنى پەرق ئېتىش مۇمكىن ئىدى. ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش ئاقاتتى، ئاغزىدىن يىغا ئاۋازى چىقاتتى، چىشلىرى بىرەرنى چىشلەيدىغانىدەك ئەلپازدا ئىدى. ئۇنىڭ بەدىنى تاغارنىڭ ئىچىدە يۇلقۇناتتى. توۋا دەپ ياقىسىنى تۇتقان ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيدى، كېلىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى.

قول ئىلكىدە بار ئېسىلزادە خېنىم ئالوئىس دې گوندىلاۋۇر شىلەپىسىنىڭ جىيىكىدىن ئۇزۇن رومىلى ساڭگىلاپ تۇرغان ئالتە ياش چامىسىدىكى چىرايلىق بىر قىزنى يېتىلىگەن ھالدا كارىۋاتنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ئاندىن ھېلىقى شور پېشانە كىچىك مەخلۇققا سەپسالدى. يىپەك ۋە ماموق تەۋىت كىيىملەرگە پۈركەلگەن ئوماق قىز فلوئىر دې لىس نازۇك بارماقلىرى بىلەن كارىۋاتقا يىل بويى ئېسىقلىق تۇرىدىغان تاختايىنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭدىكى «تاشلاندۇق بالىلارنى قويۇش ئورنى» دېگەن خەتلەرنى ئوقۇدى.

ھېلىقى خانىم كۆڭلى ئاينىغاندەك بولۇپ، چىرايىنى پۈرۈشتۇرگەن پېتى كەينىگە ئۆرۈلدى.

ـــ قانداق گەپ بۇ ! ئادەملەرنىڭ كىچىك بالىنى بۇ يەرگە قويۇپ قويغىنى نېمىسى !

ئۇ مىس جاۋۇرغا بىر تال كۇموش تەڭگىنى تاشلاپلا يولىغا

راۋان بولدى. كۇموش تەڭگە بىرنەچچە مىس يارماقنىڭ ئارىسىدا باشقىچە كۆرۈندىمىكىن، ئېتىن ھۇۋادرى چېركاۋىدىن كەلگەن تۆت نامرات راھىبەنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

ھايالسىزلا خان جەمەتىنىڭ سۈرلۈك، لېكىن كۆپ ئىشنى بىلىدىغان دىنىي ئىشلار كاتىپى روبېرت مىستېركول بىر قولىدا پومپىيىپ كەتكەن مىسسا كىتابىنى تۇتۇپ، بىر قولىدا ئايالى گوئىللىمىت مايرېسنى يۆلەپ توپىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ قالدى.

ــ تاشلىۋېتىلگەن بۇ بالا، ــ دېدى روبېرت بوۋاقنا تازا بىر قارىۋېلىپ، ــ فىلىپگتون دەرياسىنىڭ بويىدىن تېپىۋېلىنغاندەك قىلىدۇ!

ــ يەنە كېلىپ يەكچەشمە، ــ دېدى گوئىللىمىت خانىم، ــ بىر كۆزىنىڭ ئورنىغا ئۆسمە ئۆسكەن!

ــ ئۇ ئۆسمە ئەمەس، ــ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى روبېرت مىستېركول، ــ ئۇ دېگەن تۇخۇمدان. ئۇنىڭ ئىچىدە چوقۇم ئۇنىڭغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان بىرنەرسە بار. ئۇنىڭدىمۇ مۇشۇنداق بىر تۇخۇمدان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئوخشاشلا بىر سەت نەرسە بار بولىدۇ. ئۇ نەرسە يوغىناپ ...

ــ بۇنى نەدىن بىلىسىز؟ ــ گەپنىڭ بىلىگە تېپىۋەتتى گوئىللىمىت مايرېس.

ــ مەن ئەلۋەتتە بىلىمەن، ــ دېدى دىنىي ئىشلار كاتىپى جاۋاب ئورنىدا.

ــ كاتىپ ئەپەندى، ــ دېدى گۇاشىر ــ تاشلىۋېتىلگەن مۇنداق بوۋاق نېمىنىڭ بېشارىتى؟

ــ ئەڭ چوڭ بەختسىزلىكنىڭ بېشارىتى! ــ دېدى مىستېركول.

ــ خۇدا ئۆزۈڭ بار! ــ دەۋەتتى توپ ئىچىدىكى بىر موماي، ــ ئۆتكەن يىلقى پەۋقۇلئاددە چوڭ ۋابا كېسەللىكىمۇ بىكارغا يۇز بەرمەپتىكەن ــ دە! مۇشۇ كۇندە ئادەملەر ئەنگلىيە ئارمىيەسى پات ئارىدا ئالفرې ئارقىلىق قۇرۇقلۇقتا چىققۇدەك دېيىشىدۇغۇ!

ـــ خانىش بولىدىغان قىزمۇ 9 ـ ئايدا پارىژغا كېلەلمەيدۇ، دەڭلار ! ـــ دېدى يەنە بىرى.

ـــ تىرىكچىلىك تەسكە توختايدىغان بولدى ـ دە،

ـــ مېنىڭچە، ـــ دېدى ژانىنى دېلا تارمى، ـــ پارىژ پۇقرالىرىنى دېسە بۇ بالىنى ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈرۈۋەتسە بولىدۇ، بۇ ئۇنىڭ بۇ يەردە ياتقىنىدىن ياخشىراق !

ـــ ئوتۇننى جىقراق قالاش كېرەك، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى هېلىقى موماي.

ـــ بولىدىغان گەپ، ـــ دېدى مىستىرىكول.

توپ ئىچىدىكى ياش بىر مىسسىيونېر راهىبەلەرنىڭ ۋە دىنىي ئىشلار كاتىپىنىڭ سۆزلىرىنى بىرھازاغىچە ئاڭلاپ تۇردى. ئۇ چىرايى سۇرلۇك، پېشانىسى كەڭ، ئورا كۆزلىرى پارقىراپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ گەپ قىلمايلا توپنى يېرىپ ئۆتۈپ، هېلىقى «كىچىك مەخلۇق»قا زەن سېلىپ قاراپ چىقتى، ئارقىدىنلا قولىنى بالىنىڭ بېشىغا ئۇزارتتى. بۇ دەل ۋاقتىدا بولۇۋاتقان ئىشتەك قىلاتتى. چۈنكى، هېلىقى تەقۋادار راهىبەلەر گۇرۇلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئاغزىنى تەمشىگىلى تۇرۇشقانىدى.

ـــ بۇ بالىنى مەن بېقىۋالىمەن، ـــ دېدى هېلىقى پوپ.

ئۇ شۇ گەپنى دەپ بولۇپ، بالىنى تونىنىڭ ئىچىگە يۆگەپلا توپتىن ئايرىلدى. چۆرىدەپ تۇرغانلار كۆزلىرىنى ئالاق ـ جالاق قىلىپ ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى. پوپ هايال ئۆتمەيلا قىزىل قاناتلىق دەرۋازىنىڭ يېنىدا كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇ شۇ چاغلاردا بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىن مونىستىرغا تۇتىشىدىغان كارىدور ئىدى.

ژانىنى دېلا تارمى ئېسىنى يىغىپ لاگۇالتىرَنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

ـــ ئاچا، مەن سىزگە بۇ ياش مىسسىيونېر كلاۋدې فروللونى پېرىخون دېگەنىدىم، ئېسىڭىزدە باردۇ؟

2. كلاۋدې فروللو

كلاۋدې فروللو ھەقىقەتەن ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى.

ئۇ ئوتتۇرا بۇرژۇئازىيەگە تەئەللۇق، يېقىنقى زامان تىلى بويىچە ئالغاندا ئالىي دەرىجىلىك شەھەر پۇقراسى ياكى كىچىك ئاقسۆڭەكلەردىن ئىدى. بۇ ئائىلە موناخ پاكلېتىنىك قولىدىكى ئەسلىدە پارىژنىڭ كاردىنالىغا قارايدىغان تىرېكاپتىكى سۇيۇرغاللىق يەرگە ۋارىسلىق قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى يىگىرمە بىر كورپۇس ئۆيىنىڭ جېدەل ـ ماجىراسى 13 ـ ئەسىردىن تارتىپ ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقانىدى. مۇشۇ سۇيۇرغاللىق يەرلەرنىڭ ئىگىسى كلاۋدې فروللو پارىژ ۋە ئۇنىڭ يېقىن ئەتراپىدىكى يەر ـ زېمىنىنىڭ ئىگىدارلىق ھوقۇقىنى تالىشىدىغان بىر يۇز قىرىق بىر نەپەر ئاقسۆڭەكنىڭ بىرى بولغاچقا، ئادەملەر ئۇنىڭ نام ـ شەرىپىنىڭ تانكارۇئل ساربىي (فرانىس لېزىر جانابلىرىنىڭ تەئەللۇقاتى) بىلەن دوۋر ئىنىستىتۇتى ئارىلىقىدىكى ساينت مارتىن چېركاۋنىڭ ئارخىپىدا تىزىملاقلىق ئىكەنلىكىنى بۇرۇنلا بىلگەن يەردە ئىدى.

كلاۋدې فروللونىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇ تېخى كىچىك چېغىدىلا ئۇنى ئۆمۈرۋايەت دىنىي ۋەزىپە بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، دەپ كېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ لاتىن تىلىنى، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ يول مېڭىشنى، ئۇنىنى پەس قىلىپ سۆزلەشنى ئۆگەندى. ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى بالدۇرلا ئىنىستىتۇت رايونىدىكى تورچ ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىگە ئوقۇشقا بەردى. شۇنداق قىلىپ ئۇ مىسسا دەستۇرى بىلەن لۇغەت دۆۋىسى ئارىسىدا چوڭ بولدى.

ئۇ غەمكىن، ئەستايىدىل، ھەرقانداق ئىشقا جىددىي مۇئامىلە قىلىدىغان بالا بولۇپ چىقتى. تىرىشىپ ئۆگەندى، ئۆگەنگەن

نەرسىلەرنى تېز ئۆزلەشتۈردى. دەرس ئارىلىقىدىكى تەنەپپۇستە ۋاقىراپ ـ جاقىرايدىغان ئىشلارنى قىلمىدى. فوۋارى كوچىسىدىكى پىيەنچۇكلەر بىلەنمۇ ئاپاق ـ چاپاق بولمىدى. «باشقىلارنىڭ يۈزىگە كاچاتلاش ۋە بىر ـ بىرىنىڭ چېچىدىن تارتىش» دېگەننىڭ نېمىلىكىنىمۇ بىلمىدى. 1463 ـ يىلىدىكى تارىخچىلار تەرىپىدىن «ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى ئالتىنچى قېتىملىق غەلىيان» دەپ ئاتالغان توپىلاڭدىمۇ قاتناشمىدى. مونتايگۇدىكى باشقىلار «كىچىك تېجىمەل» دەپ لەقەم قويغان نامرات ئوقۇغۇچىلارنى زاڭلىق ئېتىدىغان ئىشلارنى قىلمىدى. كۆل رەڭ، ھاۋا رەڭ، بېغىر رەڭ رەختلەردىن قۇراشتۇرۇپ تىكىلگەن فورمىلارنى كىيىپ ھۆكۈمەت راسخوتى بىلەن ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇستىدىن كۈلۈپمۇ يۇرمىدى.

ئەكسىچە، ئۇ ساينت ژان دې بوۋايس كوچىسىدىكى چوڭ ـ كىچىك مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىگە بېرىپ دەرس ئاڭلىدى. ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان ئالىم ساينت پېررې دې ۋال ھەر نۆۋەت دىنىي قائىدە ـ قانۇنلاردىن دەرس سۆزلەيدىغان چاغدا، كلاۋدې فرولللو ئۇنىڭ كۆزىگە بىرىنچى بولۇپ چېلىقىدىغان ئوقۇغۇچىغا ئايلاندى. ئۇ ۋەز مۇنبەرگە ئالدىنى قىلىپ، تاش تۇۋرۇككە يۆلەنگەن ھالدا ئولتۇراتتى ـ دە، بىر قولىدا سىيادانىنى تۇتۇپ، قەلەمنىڭ سېپىنى چىشلەپ، دەپتەرنى ئۈپراپ ھالى قالمىغان ئىشتاننىڭ تىزىغا قويۇپ خەت يازاتتى. قىش كۈنى مۇزلاپ قېتىپ كەتكەن قولىنى ھورداپ تىنمايتتى. ھەر دۇشەنبە ئەتىگەندە، كېچى ساينت دېنىس مەكتېپىنىڭ دەرۋازىسى ئېچىلغاندا، تېئولوگىيە دوكتورى مىلىس دىلىسلېر كلاۋدې فرولللونىڭ مەكتەپ دەرۋازىسىغا ھاسراپ ـ ھۆمۈدەپ بىرىنچى بولۇپ يېتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرەتتى. بۇ مەسىسيونېر ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق تىرىشچانلىقىغا تايىنىپ ئون ئالتە يېشىدىلا تېئولوگىيە پەنلىرى بويىچە ھەرقانداق بىر چېركاۋدىكى پوپ

بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ، تەڭ قوپالايدىغان دەرىجىگە يەتتى. تېئولوگىيە جەھەتتە پارلامېنتتىكى پوپلار بىلەن مۇنازىرىلىشىلەيدىغان بولدى، پېداگوگىكا جەھەتتە سوربون ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىدىكى ھەرقانداق دوكتور بىلەن يۈقىرى - تۆۋەنلىكنى تالىشالايدىغان دەرىجىدە بىلىم ئىگىلىدى.

ئۇ مۇشۇ دەرسلەرنى ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن قانۇن ئىلمى بىلەن ھەپىلىشىپ باقتى. «ھېكمەت دانىشمەنلىرى» بىلەن «چارلېمانىنىڭ قانۇنلىرى»غا قەدەر ئوقۇدى. بىلىم ئېلىش ئىستىكى كۈچەيمەپ، ھېسپالدىكى ئېپىسكوپ تېئودۇرنىڭ دىنىي يارلىقلىرىنى، ۋورمدىكى ئېپىسكوپ بۈكاردنىڭ دىنىي يارلىقلىرىنى، كارتىردىكى ئېپىسكوپ يوئىسنىڭ دىنىي يارلىقلىرىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئۆگەندى. پاپا گىرىگورى XI نىڭ تاللانغان ماقالىلىرىنى، ھونۇرى III نىڭ «تەپەككۇر يۈكسەكلىكى»نى ئوقۇپ چىقتى. 618 - يىلىدىكى ئېپىسكوپ تېئودۇردىن باشلاپ 1227 - يىلىدىكى پاپا گىرىگورىغىچە بولغان ئارلىقتا ھەرىكىم ھەرنېمە دەپ، بىر - بىرىگە يول قويماي قالايمىقانلىشىپ كەتكەن پۈقرالار قانۇنى بىلەن دىنىي قانۇنلارنى زىر - زەۋەرىگىچە ئىگىلەپ، ھەممىسىنى ئادەمنى قايىل قىلغۇدەك ئېنىق سۆزلىيەلەيدىغان بولدى.

قانۇن دەستۇرلىرىنى تاماملىغاندىن كېيىن، ئۇ نىشانىنى مېدىتسىنا بىلەن ئەركىن پەنلەرگە يۆتكىدى ① . ئۆسۈملۈك دورا ئىلمى، مەلھەم دورا ئىلمى، تەرلەش كېسەللىكى، يىقىلىپ زەخمىلىنىش، قان چىرىش كېسەللىكى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلدى. ياكوئىس دىسپار ئۇنى ئىچكى كېسەللىكلەر دوختۇرى دېسە، رىچارد ھىللايىن تاشقى كېسەللىكلەر دوختۇرى دەپ ماختىدى. ئۇ مىسسىيونېرلىقتىن ئۆتۈپ ئوقۇتقۇچى، ئىلىم - پەن ساھىبى بولۇپ قالدى. ئۇ لاتىن تىلىنى، گىرېك تىلىنى ۋە

① ئەركىن پەنلەر ئوتتۇرا ئەسىردە گىرامماتىكا، لوگىكا، ئىستىلىستىكا، گېئو - مېتىرىيە، مۇزىكا، ئاستىرونومىيە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

ئىبرانىي تىلىنى ئۆگەندى. بۇ شۇ چاغلاردا ناھايىتى ئاز ئادەملەرنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىش ئىدى. ئۇ بىلىم ئىگىلەش ۋە ئۇنى جۇغلانما قىلىش جەھەتتە كەم - كوتىسىز سەۋدايى بولدى. ئون سەككىز يېشىدا تۆت پەن بويىچە كامالەتكە يەتتى. بۇ ياش يىگىتنىڭ تۇرمۇشىدا ئۆگىنىشتىن بۆلەك مەقسەت يوقتەك ئىدى.

ئالاھازەل مۇشۇ ۋاقىتتا، يەنى 1466 - يىلىدىكى ھەددىدىن زىيادە پىژغىرىم ياز پەسلى بىر قېتىملىق ۋابا كېسەللىكىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولدى. پارىژنىڭ ۋىكونتىغا تەۋە قىرىق مىڭدىن كۆپرەك ئادەم ھاياتىدىن ئايرىلدى. ژان دې تىرويسنىڭ خاتىرىلىگەنلىرى بويىچە «پادىشاھنىڭ ئارنۇل ئەپەندىدەك سەممىي، ئەقىللىك، خۇشخۇي ئادەم»مۇ بۇ بالا - قازادىن ئامان قالمىدى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئىنستىتۇت رايونىدىكى ۋابا كېسەللىكى قاتتىق يامراپ كەتكەن جاي تىركاپ كوچىسى بولۇپ، كلاۋدېنىڭ ئاتا - ئانىسى مۇشۇ كوچىدىكى ئۆزلىرىگە تەئەللۇق سۇيۇرغاللىق يەردە ئىدى. ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ چۆچۈپ كەتكەن بۇ ياش ئالىم شاپاشلىغان پېتى ئاتا - ئانىسى تۇرۇشلۇق ئۆيگە يېتىپ باردى. لېكىن، ئۇلار ئالدىنقى كۈنى كەچتىلا ئالەمدىن ئۆتكەنىدى. يۆگەكتىكى كىچىك ئىنىسىلا ھايات قالغان بولۇپ، ئۇنىڭ يۆگەكتە يېتىپ يىغلىغىنى يىغلىغانىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ كلاۋدېنىڭ بىردىنبىر قېرىندىشى بولۇپ قالدى. ياش يىگىت بوۋاقنى قۇچىقىغا ئېلىپ، ئېغىر غەم - قايغۇ ئىچىدە ئۆيدىن چىقتى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى ھاياتلىقنى بىلىم ئىگىلەش دەپلا بىلگەن بولسا، ئەمدىلىكتە تۇرمۇش بىلەن تونۇشۇشقا قەدەم قويماي بولمىدى.

بۇ قېتىمقى ئاپەت كلاۋدېنىڭ ھاياتىدىكى بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولدى. دېمەك، ئۇ ئون توقۇز يېشىدا ھەم قارا يېتىم، ھەم ئىنىسىغا ئاكا بولۇپ، ئائىلە باشلىقلىق يۈكىنى زىممىسىگە ئالدى. ئۇ مەكتەپ قويىندا كۆرۈۋاتقان چوشىدىن بىراقلا

ئويغىنىپ، رېئال تۇرمۇشقا قايتتى. دىلى ئېزىلگەن بۇ يىگىتنىڭ قولىدىكى كىچىك بالىغا، يەنى ئىنىسىغا راۋرۇس ئاتىدارچىلىق قىلغۇسى كەلدى. ئۆزىنىڭ جىمىكى مۇھەببىتىنى مۇشۇ بالىنى بېقىپ چوڭ قىلىشقا سەرپ ئېتىشكە بەل باغلىدى. ئۇ بۇنىڭدىن بۇرۇن كىتابىنىلا ياخشى كۆرەتتى. مۇشۇ ۋەقە يۈز بەرگەندىن باشلاپ، كىشىلىك ھاياتنىڭ غەلىتىلىكىنى، ئۇنىڭ ئادەمگە ئاجايىپ تاتلىق تۇيغۇلارنى ئاتا قىلالايدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى.

بۇ ھېسسىيات بارا ـ بارا كۈچىيىپ ئاجايىپ بىر باسقۇچقا قەدەم قويدى، ھازىرغا قەدەر ھاياتلىقنىڭ تەمىنى تېتىپ باقمىغان كلاۋدىيا تۇنجى مۇھەببەتكىلا ئوخشاپ قالدى. دەرۋەقە، ئۇ ئېسىنى بىلگەندىن باشلاپلا ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلدى، مۇناخ بولدى، قىرائەتخانىغا بېكىنىۋېلىپ، ھەممە نەرسىنى بىرلىپ تەتقىق قىلدى. ھازىرغىچە پەقەت پەن ئارقىلىقلا ئەقىل ـ پاراسەتنى ئاچقىلى بولىدۇ، ئەدەبىيات ئارقىلىقلا تەسەۋۋۇر كۈچىنى تەرەققىي قىلدۇرغىلى بولىدۇ، دەپ كەلگەن بىچارە ئىستۇدېنت ئۆز روھىنىڭ ئورنى زادى نەدە ئىكەنلىكىنى بىلىشكە چولىسى تەگمىدى. مانا ئەمدى گۆدەك ئىنىسى، يۆگەكتىكى ھېلىقى بوۋاق ئۇنىڭ قۇچىقىغا بەجايىكى ئەرشئەلادىن چۈشكەندەك توككىدە پەيدا بولۇپ، ئۇنى يېڭىچە ئادەم قىلىپ قويدى. ئۇنىڭغا بۇ ئالەمدە سوربون ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىدىكى نەزەريە بىلەن گومېرنىڭ شېئىرلىرىدىن باشقىمۇ نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى، ھېسسىيات دېگەن نەرسىنىڭ ئادەمگە تولىمۇ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويدى. مېھرىبانلىق بىلەن مۇھەببەت بولمىغان ھاياتلىق خۇددى مايسىراپ كەتكەن ھارۋا چاقىدەك قالايمىقان غىچىرلىغاندىن باشقا ساداً چىقىرالمايتتى. بۇ ئىشتا تېخى ئۇنى ئەيىبلىگىلى بولمايتتى. چۈنكى، ئۇ بىر خىيال بىتچىت بولسا، يەنە بىر خىيال ئالدىنقى خىيالنىڭ ئورنىنى ئالىدىغان، خىيالنىڭ

ئورنىنى يەنىلا خىيال ئىگىلەيدىغان ياشتا ئىدى. شۇڭا، ئۇ قېرىنداشلىقنىڭ بولغىنىلا يېتەرلىك، پەقەت ئۆزىنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسىنىلا ياخشى كۆرۈپ ياشىسا، بۇ ھاياتنىڭ ئاغرىنغۇدەك يېرى قالمايدۇ، دېگەن يەرگە كەلدى.

شۇنداقلا كىلاۋدې ئۆز مىجەزىدە ئەزەلدىنلا بار بولغان ئالاھىدىلىككە ئاساسەن، ئۆزىنىڭ بارلىق مۇھەببىتىنى كىچىك ژانغا تەقدىم قىلدى. ئۇنى چىن قەلبىدىن شۇنچىكى ئىخلاسمەنلىك ۋە يەكدىللىك بىلەن ئاسرىدى. ئادەمنىڭ ئىچىنى ئاغرىتىدىغان، پۇۋلىسە ئۇچۇپ كەتكۇدەك ئاجىز، يۇمران ھاياتلىق، يېتىملىكتىن باشقا تايانچى يوق قارا يېتىم ئۇنىڭ قەلب چوڭقۇرلۇقىدا زىلزىلە پەيدا قىلدى. ئۇ يەتتە ئۆلچەپ بىر كېسىدىغان ئادەم بولغاچقا، كىچىك ژانىنىڭ كەلگۈسى ئۇچۇن چەكسىز سۆيۈنۈش ئىچىدە باش قاتۇردى. ئۇنىڭغا خۇددى ئىنتايىن نازۇك، ئىنتايىن قىممەتلىك بىرنەرسىگە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقاندەك كۆڭۈل بۆلدى، غەمخورلۇق قىلدى. ئۆز ئىنىسىغا ئاكىلا ئەمەس، تېخىمۇ مۇھىمى مېھرىبان ئانا بولدى.

كىچىك ژان ئانىسى تۇغۇپ كەتكەندە تېخى ئەمچەكتىن ئايرىلمىغانلىقى ئۈچۇن، كىلاۋدې ئۇنى بىر ئېمىكئانىغا تاپشۇردى. ئۇ تىركاپتىكى يەر ـ مۇلۇكتىن باشقا، گېنتىلدىكى تۇغمەنگىمۇ ۋاربىلىق قىلغانىدى. بۇ تۇغمەن ۋىنكېستتىكى دۆڭدە ئىدى. تۇغمەننىڭ ئايال خوجايىنى مۇشۇ كۇنلەردە ئۆزىنىڭ كىچىك قىزىنى ئېمىتىۋاتقانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ يەر ئىنىستىتۇت رايونىدىن بەك يىراق ئەمەس ئىدى. مۇشۇ ئەھۋالدا، كىلاۋدې ئىنىسى ژانىنى ئايال خوجايىنغا ئېمىتىشكە بەردى.

ئۇ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن زىممىسىدىكى يۇكنىڭ ئېغىرلىقىنى ھېس قىلىپ، تۇرمۇشقا ناھايىتى جىددىي مۇئامىلە قىلىدىغان بولدى. ئىنىسىدىن خەۋەر ئېلىش ئۇنىڭ مەنىۋىيىتىگە تەسەللى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئىلىم تەتقىقاتى ئۇچۇنمۇ

هەربىر تەندۇرگۇچ كۈچ بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بارلىقىنى ئىنسانىڭ ياراملىق ئادەم بولۇشى ئۈچۈن بېغىشلاش نىيىتىگە كەلدى، توي قىلماسلىق، پەرزەنتلىك بولماسلىق، ئىنسانىڭ بەختى ۋە بايلىقىنى ئۆزىنىڭ بەختى ۋە بايلىقى دەپ بىلىشكە قارار قىلدى. مۇشۇ تۈپەيلى ئۆزىنىڭ دىنىي ۋەزىپىسىنى بۇرۇنقىدىنمۇ بەك بەجانىدىل ئىشلىدى. ئىقتىدارى، بىلىمى، ئۇنىڭ پارتىز ئېپىسكوپلىرى قاتارىدىكى ۋاسسالىلىق سالاھىيىتى ئۇنىڭ دىنىي جەمئىيەتتىكى يۇقىرىغا ئۆرلەيدىغان يولىنى راۋانلاشتۇردى. يېگىرمە ياشقا كىرگەندە، رىمدىكى ۋاتىكانىنىڭ ئىجازىتى ئارقىلىق بۇۋاي مەريەم چېركاۋىغا ئەڭ ياش پوپ بولۇپ تەيىنلەندى ھەمدە مىسسا مۇراسىمىنى كېچىكىپ باشلىغانلىقى سەۋەبلىك ئاتىلىپ قالغان «يالقاۋ قەسىدىخانا»غا ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىنى قولغا ئالدى.

ئۇ رىسالە ـ دەستۇرلارنىڭ ئىچىگە ئىلگىرىكىدىنمۇ بەك كىرىپ كەتتى. بىر سائەتتە شامال تۇغمىنىگە بېرىپ ئىنسانى يوقلاپ كەلگەندىن باشقا چاغلىرىنىڭ ھەممىسىدە كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرمىدى. مۇنداق ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىش بۇ ياشتىكى ئادەملەردە ئاز ئۇچرايدىغان ئەھۋال ئىدى. شۇڭا، ئۇ ناھايىتى تېزلا مۇناستىردىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەننىڭ ھۆرمىتىگە ۋە ئىلتىپاتىغا سازاۋەر بولدى. ئۇنىڭ بىلىم جەھەتتىكى نام ـ ئاتىقى مۇناستىردىن جامائەت ئارىسىغا تارقالغۇچە سەل ـ پەل ئۆزگىرىش ياسىدى، خالاس ! جامائەتنىڭ ئۇنى «پېرىخون» دەپ ئاتىغانلىقى ئۇ چاغلاردا ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس ئىدى.

پاسخا بايرىمىدىن كېيىنكى بىرىنچى يەكشەنبە كۈنى كىلاۋدې «يالقاۋ قەسىدىخانا»دا مىسسا بىلەن بەند بولدى. قەسىدىخانا زالىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى بۇۋاي مەريەم ھەيكىلىگە يېقىنلا يەردە ئىدى. ئۇ ئەمدىلا ياتاي دەۋاتقاندا، تاشلۇۋېتىلگەن بوۋاقنىڭ كارىۋىتىنى چۆرىدەپ تۇرغان بىر مومايىنىڭ گېپىنى ئۇنىڭ

دققەتنى تارتتى.

ئۇ ھېلىقى بەتبەشىرە، شور پېشانە كىچىك جاننىڭ قېشىغا يېقىن باردى. بوۋاقنىڭ كۆرۈمسىزلىكى، تاشلىۋېتىلگەندىن كېيىنكى ئېچىنىشلىق تەقدىرى ئىنىسىنى ئېسىگە سالدى. «ناۋادا مەنمۇ ئۆلگەن بولسام، سۆيۈملۈك كىچىك ژانمۇ ئوخشاشلا مۇشۇنداق يامان كۈنگە قالغان، مۇشۇ كارىۋاتقا تاشلىۋېتىلگەن بولاتتى» دېگەن خىيال كاللىسىدىن غىل ـ پال ئۆتۈپ كەتكەندەك بولدى. بۇ خىيال قانداق تېز پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق تېزلىك بىلەن يوقالدى. كلاۋدېنىڭ ئىچى سىيرىلدى. ئۇ تاشلىۋېتىلگەن بوۋاققا قول ئۇزارتتى.

ئۇ بوۋاقنى تاغاردىن ئېلىپ، ئۇنىڭ راستىنلا بەكلا كۆرۈمسىز بالا ئىكەنلىكىنى كۆردى. بۇ بىچارە بايقۇش سول كۆزىگە ئۆسمە ئۆسكەن، بېشى ئىككى مۇرىسىنىڭ ئارىسىغا ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ھەم دۇمچەك، ھەم توخۇ تۆش، خامۇت پۇت بولغىنىغا قارىماي، جىسمىدىن قانداقتۇر بىر ھاياتىي كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغاندەك ئىدى. گەرچە ئۇ بۇ بالىنىڭ نېمىدەپ ئىكراۋاتقانلىقىنى بىلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازىدىن ساغلام بىر بەدەننى ۋە كۈچ ـ قۇدرەتنى سەزگەندەك بولدى.

بالىنىڭ سەتلىكى كلاۋدېنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىدى. ئۇ «شۇ تۇرقىدا ئىنىمغا بولغان كۆيۈنۈش يۇزىسىدىن بۇ بالىنى چوقۇم قاتارغا قوشىمەن، ناۋادا كىچىك ژان بىلىپ ـ بىلمەي بىرەر سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويسا، مۇشۇ ساخاۋەتسىم بىلەن بولسىمۇ ئۇنىڭ گۇناھىنى يۇيىمەن» دەپ قەسەم ئىچتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇ بۇ خەير ـ ساخاۋەتنى ئىنىسىنى كۆزدە تۇتۇپ قىلدى، ئىنىسىنى دەپ بىر قېتىم ھەققانىيەت بايرىقىنى كۆتۈردى.

كلاۋدې ئۆزى ئاسرىۋالغان بۇ بالىنى چوقۇندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا كۆاسمىدو ① دەپ ئىسىم قويدى. ئۇ مۇشۇنداق

① كۆاسمىدونىڭ بۇ يەردىكى مەنىسى پاسخا بايرىمىدىن كېيىنكى بىرىنچى يەكشەنبىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىسسم قويۇش ئارقىلىق ياكى ئۇنى بېقىۋالغان كۈننى خاتىرىلەشنى ۋە ياكى بۇ بىچارە جاننىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئەيىبناق ئىكەنلىكىنى تەكىتلەشنى ئويلىدى بولغاي، بۇنى ھېچكىم بىلمىدى. دەرۋەقە، كۆاسمىدو يەكچەشمە، دۈمچەك، خامۇت پۇت ئىدى، ئۇنى زورغا بولسىمۇ ئادەم سىياقى بار دېيىشكە بولاتتى.

3. بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى قوڭغۇراق چالغۇچى

1482 ـ يىلىغا كەلگەندە، كۆاسمىدو چوڭلا ئادەم بولدى. بېقىۋالغان دادىسى كلاۋدې فروللونىڭ تەۋسىيەسى بويىچە بۇۋى مەريەم چېركاۋىدا قوڭغۇراق چېلىۋاتقىنىغىمۇ خېلى يىللار بولدى. بۇ ئاردا كلاۋدې ئۆزىنىڭ شەپقەتچىسى لۇئى بېئامۇننىڭ غەمخورلۇقى بىلەن ياردەمچى ئېپىسكوپلۇققا تەيىنلەندى. مۇنداق بولۇشىدا، گۇئىللائۇم كارتىر 1472 ـ يىلى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، بېئامون ئۆزىنىڭ ھامىيسى، پادىشاھ لۇئى XI نىڭ ساتىراشى ئولىۋېر دائىمنىڭ گېپىگە بىلەن پارىژنىڭ باش ئېپىسكوپلۇقىغا ئولتۇرغانىدى.

شۇنداق قىلىپ، كۆاسمىدو پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىدا قوڭغۇراق چالغۇچى بولدى.

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ پەيدا بولغان مەلۇم يېقىنلىق مۇناسىۋىتى قوڭغۇراق چالىدىغان بۇ ئادەم بىلەن چېركاۋنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان ھالەتكە كەلتۈردى. ئائىلە نەسەبنىڭ ئېنىق بولماسلىقى ۋە چىرايىنىڭ سەتلىكى سەۋەبلىك، بالا چېغىدىن تارتىپلا پانىي دۇنيادىن يىراقلاشقان، ئۆزىگە پاناھلىق بەرگەن دىنىي چەمبىرەكنىڭ سىرتىدىكى ئىشلاردىن بىخەۋەر ياشاشقا ئادەتلەنگەن بۇ ئادەمنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدىكى ھەربىر باسقۇچتا، بۇ چېركاۋ ئۇنىڭغا شاكال بولدى ياكى كاتەك

بولدى، ئائىلە بولدى، ۋەتەن بولدى، شۇنداقلا پۈتۈن ئالەم بولدى.

ئۇنىڭ بىلەن بۇ بىنا ئارىسىدا، چوقۇم بىر خىل سىرلىق ۋە بىنورمال ماسلىشىش مەۋجۇت دېيىشكە بولاتتى. ئۇ كىچىك چېغىدىن باشلاپلا ئەگمە چوققىلىق ئۆگزىلەر ئاستىدىكى خىلۋەت، قاراڭغۇ بۇرجەكلەردە بوينىنى سوزۇپ، مۈكچەيگەن پېتى دەلدۇگۇنۇپ مېڭىشنى ئۆگەندى. ئۇنىڭ يۈز - كۆزى، هايۋانلارنىڭكىدەك پۈت - قولى، قاراڭغۇ ۋە زەي يەردە ئۆسۈپ يېتىلگەن بەئەينى ئۆمىلىگۈچىلەرگە ئوخشاپ قېلىۋاتقان سىياقى رومانىس ئۇسلۇبىدىكى تۇۋرۇكلەرنىڭ ئەتراپىغا ئاجايىپ - غارايىپ سايىلارنى قالدۇردى.

كېيىنچە، ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم ئۆزىمۇ تۇيمىغان هالدا قوڭغۇراق مۇنارىدىكى ئارغامچىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ قوڭغۇراق چالغان هالىتى بېقىۋالغان دادىسى كلاۋدىغا كىچىك بالىنىڭ تۇنجى مەرتىۋە ئاغزىنى ئېچىپ گەپ قىلىۋاتقىنىدەك بىلىندى.

كۇاسمىدۇ چېركاۋدا مۇشۇ تەرىقىدە كۇن ئۆتكۈزدى، ئۇخلىدى، چېركاۋغا بېقىنىپ ئاستا - ئاستا ئۆسۈپ چوڭ بولدى. تالا - تۇزگە چىقىپ قويايمۇ دېمىدى. دائىم دېگۈدەك چېركاۋنىڭ سىرلىق تەسىرىدىن خالىي بولمىدى. ئۇ بەجايىكى ئۆزىنى چېركاۋغا شۇنداق ئاتىۋەتتىكى، بېرىپ - بېرىپ چېركاۋ بىلەن بىر تەن بولۇپ كەتتى. هەتتا بىز ئۇنى ئۆزىنىڭ تومپىيىپ - بۆرتۇپ چىقىپ قالغان جايلىرىنى چېركاۋنىڭ ئويمان يەرلىرىگە كىرگۈزۈۋەتتى دېسەكمۇ بولاتتى. ئۇ چېركاۋنىڭ پۇقراسىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، قۇلۇلە يوغىناۋېرىپ ئۆزىنىڭ قېپىنى هاسىل قىلغان بولسا، ئۇمۇ ئۆسۈۋېرىپ چېركاۋنىڭ شەكلىگە كىردى. چېركاۋ ئۇنىڭغا قونالغۇ، كاتەك، بەئەينى قاپ بولدى. ئۇنىڭ بىلەن بۇ قەدىمىي چېركاۋ ئارىسىدا ئىنتايىن چوڭقۇر تەبىئىي هېسسىيات بارلىققا كەلدى. بىر - بىرىنى ماگنىتتەك تارتىپ بىر - بىرىدىن نېرى كېتەلمىدى. شۇنداق

دېيىشكه بولىدۇكى، ئۇ چېركاۋغا خۇددى تاشپاقا ئۆزىنىڭ قېپىغا تايانغاندەك تايانىدى، ئويمان - چوڭقۇر، ئېگىز - پەس چېركاۋ ئۇنىڭغا قاپىنىڭ رولىنى ئويناتتى.

بىر ئادەم بىلەن بىر چېركاۋ ئارىسىدىكى پەۋقۇلئاددە، ئىرماش - چىرماش، خۇددى بىر گەۋدە بولۇپ كەتكەنىدەك ماسلىشىشنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بەزى ئوخشىتىشنى قوللانساق ئوشۇقلۇق قىلمايدۇ. بۇ قونالغۇ كۆاسمىدوغا ئوبدانلا ياراشتى. ئۇ چېركاۋنىڭ ھېچ يېرىنى ئالا قويماي، بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغچە ئارىلاپ چىقتى. ئەڭ ئېگىز يېرىغچە يامىشىپ باقتى. كىشىلەر ئۇنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ سىرتقى تېمىدىكى تىك جايلاردا تامدا يۈرىدىغان پاتمىچۇقتەك چاپلىشىپ مېڭىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇردى. بۇ بىر جۈپ قوڭغۇراق مۇنارى شۇنچە ئېگىز، ئادەم ئەيمەنگۈدەك سۇرلۇك بولغىنىغا قارىماي، كۆاسمىدو ئۇنىڭ ئۈستىدە بېشى قايماي، قىلچە قورقماي تۇرالىدى. بۇ ئىككى مۇنار ئۇنىڭ ئالىقىندا شۇنچىكى مۇلايىم، ئوڭايلا ياماشقىلى بولىدىغان نەرسىگە ئايلاندى، ئادەملەر كۆاسمىدو ئۇلارنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇۋاپتۇ، دەپ قېلىشتى. تىنىمسىز سەكرەش، ئۆملەش، چېركاۋنىڭ ئىچكى جايلىرىغا ئىچكىرىلەپ كىرىش نەتىجىسىدە ئۇ مايمۇنەدەك ياكى بۆكەنەدەك سەزگۈر بولۇپ قالدى ياكى خۇددى كالابرىيە ① دىكى تېخى ئايىغى چىقماي تۇرۇپلا سۇ ئۈزۈشنى بىلىدىغان بالىلاردەك، كىچىكىدىنلا دېڭىزدا ئويناپ چوڭ بولغاندەك چاققان بولۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە، يالغۇز ئۇنىڭ جىسمىلا ئەمەس، ھەتتا روھىمۇ چېركاۋنىڭ ئالاھىدىلىكىنى قوبۇل قىلغاندەك ئەھۋال كېلىپ چىقتى. ئۇنىڭدىكى روھنىڭ بۇ كۆرۈمسىز قوپال بەدەنده قانداق ھالەتتە تۇرىدىغانلىقى، ئۆزىدە قانداق ئادەتلەرنى يېتىلدۇرگەنلىكى ھەقىدە بىرنەرسە دېگىلى بولمايتتى.

① كالابرىيە ــ ئىتالىيەنىڭ بىر رايونى، ئاپېننىنېس يېرىم ئارىلىدا.

كۆاسمدو يەكچەشمە، دۇمچەك، خامۇت پۇت بولۇپ تۇغۇلدى. كلاۋدې بەك جىق كۇچ سەرپ قىلىپ، تولىمۇ سەۋر - تاقەت بىلەن ئۇنىڭغا سۆزلەشنى ئۆگەتتى. لېكىن، تەقدىر خۇددى بۇ يېتىم ئوغلاق بىلەن قەستەن قەبرىشقاندەك بىر ئىشنى قىلدى، يەنى ئۇ ئون تۆت يېشىدا بۇۋى مەريەم چېركاۋدا قوڭغۇراق چالغۇچى بولدى، ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇنىڭغا يەنە بىر مېيىپلىك قوشۇلدى. قوڭغۇراق ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاق پەردىسىنى يىرتىۋەتتى، ئاخىر ئۇ پاڭ بولۇپ قالدى. تەبىئەت ئۇنىڭ پانىي دۇنيانى قانغۇدەك بىلىۋېلىشى ئۈچۈن ئۇلۇغ ئېچىپ بەرگەن بىردىنبىر دەرۋازا مەڭگۈلۈك تاقالدى.

دەرۋازىنىڭ تاقىلىشى بىلەن تەڭ، كۆاسمدونىڭ مەنۇيىتىگە ئىچكىرىلەپ كىرەلەيدىغان خۇشاللىق بىلەن يورۇقلۇقنىڭ نۇرىمۇ ئۇزۇلدى. ئۇنىڭ مەنۇيىتى زۇلمەت ئىچىگە شۇڭغۇدى. بۇ شور پېشانىنىڭ ھەسرىتى ئۇنىڭ مېيىپلىكى بىلەن قوشۇلۇپ تېخىمۇ تولۇقلاندى، داۋالاش مۇمكىن بولمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. بۇ گاسلىق ئۇنى خۇددى ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك گاچا قىلىپ قويدى. ئۇ ئۆزىنىڭ پاڭ بولۇپ قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، باشقىلارنىڭ كۆلكىسىگە قالماسلىق ئۈچۈن ئاغزىنى چىڭ يۇمۇپ، تەنھا قالغاندىن باشقا چاغلاردا گەپ قىلمايدىغان بولۇۋالدى. كلاۋدې قاتتىق باش قاتۇرۇپ ئازادلىققا چىقارغان ئۇنىڭ تىلى جاھىللىق بىلەن ئۆزىنى پىنھانغا ئالدى. شۇڭا، ئۇ ئىلاجىنىڭ يوقىدىن گەپ قىلىشقا توغرا كېلىپ قالغان چاغلاردا، تىلى ئېغىرلىشىپ، كالۋالىشىپ كېتەتتى، بۇ تىل بەئەينى داتلىشىپ قالغان گىرەچىدەك قېتىۋالاتتى.

ئەمدى، ئەگەر كىمدىكىم كۆاسمدونىڭ كۇيتەك قاۋۇل تاشقى قىياپىتىدىن چوڭقۇرلاپ، ئۇنىڭ مەنۇيىتى ئۇستىدە ئىزدەنسە، ئەگەر كىمدىكىم بۇ كالانپاي گەۋدىنىڭ پىنھان جايلىرىنى قىدىرىپ تەكشۈرسە، ئەگەر كىمدىكىم بۇ نۇرسىز بەدەننى

يورۇتۇپ بېقىشقا بەل باغلىسا، بۇ قاشاڭ جانلىقنىڭ گۈگۈم قوينىغا چۆككەن ئىچكى دۇنياسىنى ئاختۇرۇپ باقماقچى بولسا، قاراڭغۇ بۇرجەكلىرىنى بىلىپ باقماقچى بولسا، ئىچىگە بەند قىلىنغان روھىغا يورۇقلۇق ئاتا قىلماقچى بولسا، ئۇنداقتا ئۇ راخىت كېسەللىكى تۈپەيلى نورمالسىز چوڭ بولغان بۇ بەختسىزنىڭ نەقەدەر ئاجىز ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ۋېنتسىيەدىكى ھەددىدىن زىيادە پاكار، قۇتىدەك كىچىك قاڭالتىر ئۆيدە تۇگۇلۇپ ياتقان مەھبۇس ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولاتتى.

ئادەمنىڭ پېشانىسىغا نەسلىكنىڭ تامغىسىنى باسىدىغان مۇنداق فىزىيولوگىيەلىك قۇرۇلما تۇنجى بولۇپ ئۇنىڭ نەرسىلەرگە تۇتىدىغان مۇئامىلىسىنى قالايمىقان قىلىۋەتتى. ئۇ ھەتتا بىۋاستە ئىنكاس قايتۇرالمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. ئۇنىڭ تاشقى ئالەم بىلەن بولغان ئارىلىقى بىزدىنمۇ بەكرەك يىراقلاپ كەتتى.

ئۇنى بەختسىز قىلىپ قويغان ئىككىنچى ئاقىۋەت ئۇنىڭدىكى ۋەھشىيلىك بولدى.

ئۇ ھەقىقەتەن ۋەھشىي ئادەم ئىدى، چۈنكى ئۇ ئەسلىدىلا قىلىقسىز ئىدى. ھالبۇكى ئۇنىڭ قىلىقسىزلىقى ئۇنىڭ سەتلىكىدىن ئىدى. خۇددى بىزنىڭ مىجەزىمىز ئۆزىمىزگە تۇشلۇق مەنتىق ياراتقاندەك، ئۇنىڭ خۇي ـ پەيلىمۇ ئۇنىڭغا شۇنداق مەنتىق ئاتا قىلدى.

ئۇنىڭ ۋەھشىيلىكىدىكى يەنە بىر سەۋەب، ئۇ كۆچتۇڭگۇر ئادەم ئىدى. خۇددى ھوببېس [1] ئېيتقاندەك: «شىجائىتى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان بالىلار ۋەھشىي كېلەتتى.»

شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ ھەققىدە ئادىل گەپ قىلماي بولمايتتى: ئۇنىڭ تۇغما خاراكتېرىنى ۋەھشىي ئەمەس دېيىشكىمۇ بولاتتى.

---

① ھوببېس (1588 ــ 1679) ــ ئەنگلىيەلىك پەيلاسوپ.

ئۇ هاياتلىقىنىڭ تۇنجى قەدىمىنى باسار ـ باسمايلا ئۆزىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلگەنلىكىنى، باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن يىرگىنىدىغانلىقىنى، ئۆزىنى ئارىغا ئالمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. بارا ـ بارا بۇنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشكىمۇ ئۇلگۈردى. ئۇ باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپ ـ سۆزلەرنىڭ ئەبەدىلئەبەد ئۆزىنى مازاق قىلىش ۋە قارغىشتىن باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى بىلدى. كۈاسمىدۇ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدا ئۆزىگە نىسبەتەن نەپرەتلىنىشتىن باشقا ئىشنى يولۇقتۇرمىدى. مۇشۇ تۈپەيلى ئۇمۇ نەپرەتلىنىشنى ئۆگەندى. ئادەملەرنىڭ ھەممىسىدە بولىدىغان ۋەھشىيلىك ئۇنىڭدىمۇ بولدى. ئادەملەر ئۇنى زەخمىلەندۈرۈشتە ئىشلىتىدىغان قورالنى ئۇمۇ قولغا ئالدى.

قىسقىسى، ئۇ باشقىلار بىلەن روبىرو بولمىسا بولمايدىغان چاغدىلا باشقىلارغا ئۆرۈلۈپ قارايتتى. چۈنكى، بۇنىڭسىزمۇ چېركاۋنىڭ ھەمراھلىقى ئۇنىڭغا يېتىپ ئاشاتتى. چېركاۋنىڭ ھەممىلا يېرىدە مەرمەر تاشلىق ھەيكەللەرنى كۆرگىلى بولاتتى. پادىشاھ ـ خان، مۇرىت ـ مۇخلىس، ئېپىسكوپ دېگەنلەر تولا گەپ ئىدى. ھېچبولمىغاندا ئۇلار ئۇنى يۇزىدىن ـ يۇزىگە مازاق قىلمايتتى، ئەكسىچە ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن نەزەر سالاتتى. باشقا جىن ـ ئالۋاستىلارنىڭ ھەيكەللىرىمۇ كۆاسمىدوغا ئۆچ ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ئۇلارمۇ كۆاسمىدوغا ئوخشاش بەتبەشىرە ـ دە، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار باشقىلارنى مازاق قىلسا قىلاتتىكى، ئۇنى مازاق قىلمايتتى. مۇرىت ـ مۇخلىسلار ئۇنىڭ بىلەن دوست ئىدى، ئۇنىڭغا بەخت تىلەيتتى. جىن ـ ئالۋاستىلارمۇ ئۇنىڭ بىلەن دوست ئىدى، ئۇنى باشقىلارنىڭ بوزەك ئېتىشىدىن قوغدايتتى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار بىلەن ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق مۇڭدىشاتتى. بەزىدە بىرەر ھەيكەلنىڭ ئالدىدا نەچچە سائەتلەپ ئولتۇراتتى، ئۆزى يالغۇز ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشاتتى. ناۋادا توساتتىن بىرەرى كېلىپ قالسا، مەشۇقىغا

ناخشا ئېيتىپ بېرىمەن دەپ خۇدىنى يوقىتىپ قويۇپ، باشقىلارنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالغان يىگىتلەردەك دەس ئورنىدىن تۇرۇپ بەدەر تىكىۋېتەتتى.

چېركاۋ ئۇنىڭغا يالغۇز جەمئىيەتلا ئەمەس، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە تەبىئەت دۇنياسى ئىدى. ئۇ گۈل ـ گىياھلارنىڭ رەسىمى سىزىلغان رەڭدار ئەينەكلىك دېرىزىلەر ئالدىدا، باشقا ئوت ـ چۆپلەر خىيالىغىمۇ كىرمەيتتى؛ ساكسون ئۇسلۇبىدىكى تۇۋرۇكلەرنىڭ چوققىسىغا تاشتىن ئويۇپ چىقىرىلغان ياپراقلار بىلەن ئۇچار قۇشلار ئالدىدا، باشقا گۈل ـ چىمەنزارلارنى ئويلاپمۇ قويمايتتى؛ چېركاۋدىكى بىر جۈپ قوڭغۇراق مۇنارى ئالدىدا، باشقا تاغلارنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيتتى؛ پەستىكى قىيقاس ـ سۇرەنلىك پارىز ئالدىدا، ھەرقانداق پايانى يوق دېڭىز ـ ئوكيانىنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى.

مېھرىبان ئانىغا ئوخشايدىغان بۇ بىنادا كۆڭىلىدە ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان، ئۇنىڭ روھىنى غىپلەت ئۇيقۇسىدىن ھۆرلۈكە چاقىرىدىغان، قايغۇ ـ ئەلەم تۇپەيلى پۈرلىشىپ قالغان مەنىۋى قاناتلىرىغا جان كىرگۈزىدىغان، ئۇنى بەختلىك قىلالايدىغان نەرسە ئاشۇ قوڭغۇراق ئىدى. كۆڭىلىدە بۇ قوڭغۇراقنى سۆيەتتى، ئاسرايتتى، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشەتتى، ئۇنىڭ ھالىغا يېتەتتى. ئاسمانغا بىگىزدەك قادىلىپ تۇرغان قوڭغۇراق بىناسىدىكى قوڭغۇراق بىلەن ئەگمە دەرۋازىنىڭ تۆپىسىدىكى چوڭ قوڭغۇراققا ئۇنىڭدا ئۆزگىچە مۇھەببەت بار ئىدى. كىرىست شەكىللىك دېرىزىنىڭ ئۈستىدىكى قوڭغۇراق بىناسى بىلەن ھېلىقى بىر جۈپ قوڭغۇراق مۇنارى قوشۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئۇچار قۇشلارنى باقىدىغان ئۇچ يوغان قەپەستەك بىلىنەتتى. قەپەستىكى قۇشلار ئۇنى توۋلايتتى، ئۇنىڭغا ناخشا ئېيتىپ بېرەتتى. گەرچە مۇشۇ قوڭغۇراقلارنىڭ ساداسى ئۇنىڭ قۇلىقىنى پاڭ قىلىپ قويغان بولسىمۇ، ئۇ بۇ قوڭغۇراقلارنى يەنىلا ياخشى كۆرەتتى. ئانىلارمۇ ئۆزىگە ئەڭ جىق جاپا سالىدىغان بالىسىغا بەكرەك

ئامراق كېلىدۇ ـ دە.

دەرۋەقە، قوڭغۇراقتىن جاراڭلاپ چىقىدىغان ئاۋاز كۆڭۈلسىزدۇ بىردىنبىر ئاڭسىيالايدىغان ئاۋاز ئىدى. بۇ قوڭغۇراقلار بايرام كۈنلىرى خوددى پىخىلداپ كۆلۈۋاتقان بىر توپ قىزلاردەك ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئىرغاڭلايتتى. ئۇنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن كۆيىدىغىنى ماريې ئىسىملىك چوڭ قوڭغۇراق بولۇپ، ئۇ يېنىدىكى كىچىكرەك قەپەسكە سېلىنغان سىكلىسى جاكۈنلىن بىللە جەنۇب ياقتىكى قوڭغۇراق مۇنارىغا ئېسىلغانىدى. جاكۈنلىن ئۇنى چېركاۋغا تەقدىم قىلغان ژان مونتاگۇنىڭ ئايالىنىڭ ئىسمى بولسىمۇ، لېكىن ئۇمۇ شۇنچىۋالا چوڭ سۈڭغىنى تەقدىم قىلغىنىغا قارىماي، يەنىلا دارغا ئېسىلىش تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىغانىدى. يەنە بىر قوڭغۇراق مۇنارىدا ئالتە قوڭغۇراق، ئاخىرقى قوڭغۇراق بىناسىدا كىچىك ئالتە قوڭغۇراق بار ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا بىر قوڭغۇراق ئەرشكە چىقىش بايرىمى كۈنى چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىت بىلەن پاسخا بايرىمىنىڭ ھارپا كۈنى ئەتىگەنگىچە بولغان ئارىلىقتا بىر قېتىم چېلىنىاتتى. دېمەك، كۆڭۈلسىزدۇ تۇرىدىغان بۇۋى مەريەم چېركاۋىدا ھەممىسى بولۇپ ئون بەش قوڭغۇراق بار ئىدى. ھالبۇكى، ئۇنىڭ ئەڭ ئىچى كۆيىدىغىنى ماريې ئىسىملىك ھېلىقى چوڭ قوڭغۇراق ئىدى.

قوڭغۇراق بىرلا ۋاقىتتا چېلىنغان كۈنلەردە، كۆڭۈلسىزدۇنىڭ قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىدى. ھەر قېتىم قوڭغۇراق چالىدىغان چاغدا، ياردەمچى ئېپىسكوپ ئۇنىڭغا «قېنى، ئەمىسە !» دەپ قويسىلا ئىش پۈتەتتى. ئۇ قوڭغۇراق بىناسىنىڭ بۇرمىسىمان پەلەمپىيىدىن قۇيۇندەك چىقىپ كېتەتتى، ئۇنىڭ سۈرئىتى ھەتتا تۆۋەنگە چۈشكەندىنمۇ تېز بولاتتى. ئۇ ئۆپكىسى ئاغزىغا قاپلاشقۇدەك بولۇپ، ھېلىقى چوڭ قوڭغۇراق قويۇلغان ئۆيگە كىرەتتى ـ دە، خوددى مەجنۇن سۈپەت ئادەملەردەك، قوڭغۇراققا لام ـ جىم دېمەستىن بىرھازا قاراپ تۇراتتى. ئاندىن قوڭغۇراقنى ئالقىنى

بىلەن ئۇرۇپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىلەن يۈمشاق ـ سىپايە سۆزلىشىپ كېتەتتى. ئۇ خۇددى ئىككىنچى قېتىم ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىش ئالدىدىكى ئاتنى كۆرۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭ بېشىغا چۈشىدىغان جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى ئويلاپ ئىچ ئاغرىتقاندەك بولاتتى. ئۇمۇ شۇنداق بىر دەملىك تەسەللىدىن كېيىن قاتتىق بىرنى ھۆركىرەپ، تۆۋەن قەۋەتتىكى تۇم ئارغامچىغا ئېسىلىق قوڭغۇراقنا بۇيرۇق چۈشۈرەتتى. چىغرىق غىچىرلايتتى، ھېلىقى يوغان قوڭغۇراق ئاستا ـ ئاستا تەۋرىنىشكە باشلايتتى. كۆزاسمىدو تۇيۇقسىزلا قاتتىق بىر ۋارقىرىۋېتەتتى ـ دە، ئارقىدىنلا سارالىڭ بولۇپ قالغاندەك قاقاقلاپ كۈلەتتى، ئۆزىچە بىرنېمىلەرنى دەپ تۇۋلايتتى، قوڭغۇراق تېخىمۇ تېز تەۋرىنىپ ھەددىدىن زىيادە يوغان دائىرە ھاسىل قىلغاندا، كۆزاسمىدونىڭ كۆزلىرى پىيالىدەك بولۇپ، پاللىدە يورۇپ كېتەتتى. ئەڭ ئاخىرقى خور باشلىناتتى. پۈتكۈل قوڭغۇراق مۇنارى مىدىرلاۋاتقاندەك بولاتتى، ياغاچ كۆتۈرمە، قوغۇشۇن تاختاي، تاش پارچىلىرى گۈرۈلدەپ سادا چىقىراتتى. بۇ ئاۋازلار پەستكى قەۋەتنىڭ ياغاچ قوزۇقلىرى ئارقىلىق مۇنارنىڭ ئۆگزىسىدىكى رېشاتكىغا قەدەر ئۆرلەيتتى. خۇشاللىقىدىن قىن ـ قىنىغا پاتماي كەتكەن كۆزاسمىدونىڭ ئاغزىدىن ئاپپاق كۆپۈكلەر بۇزۇلدايتتى. ئۇ ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭاتتى، پۈتكۈل بەدىنى قوڭغۇراق بىناسى بىلەن تەڭ ئىرغاڭلايتتى. ئەسەبىيلەشكەن بۇ چوڭ قوڭغۇراقنىڭ ھاڭدەك ئېچىلىپ تۇرغان بىرونزا كانىيى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئوڭ ـ سولدىكى كارىدورغا قاراپ يۇلقۇناتتى، گۈلدۈرماملىق يامغۇردەك گۈرۈلدەيتتى، بۇ ئاۋازنى ئۇچ ـ تۆت چاقىرىم نېرىدىنمۇ ئاڭلىغىلى بولاتتى. كۆزاسمىدو ھاڭدەك ئېچىلغان ھېلىقى كانايىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قوڭغۇراقنىڭ تەۋرىنىشىگە ماس ھالدا گاھ زوڭزىيىپ ئولتۇراتتى، گاھ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەتتى، قوڭغۇراقنىڭ ئالەمنى مالەم قىلىدىغان تىنىقلىرىنى ئىچىگە دەم

تارتىپ، گاھ ئىككى يۇز نەچچە فرانسۇز چىسى كېلىدىغان چوڭقۇرلۇققا قارايتتى، گاھ قۇلاق تۇۋىدە تىنىمسىز جارانلاۋاتقان قوڭغۇراقنىڭ بىرونزا تىلىغا تىكىلەتتى. بۇ كۆاسمىدو بىردىنبىر ئاڭلىيالايدىغان، ئۇنىڭ مۇتلەق تىمتاس ھالەتتىكى روھىنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋېتەلەيدىغان ئاۋاز ئىدى. ئۇ پەقەت مۇشۇ ئاۋاز ئىچىدىلا چاراقلاپ يانغان قۇياش نۇرىدا قانىتىنى كەرگەن قۇشتەك سوزۇلۇپ ئارام ئالالايتتى. قوڭغۇراق ئىككى تەرەپكە پۇلاڭلاپ ئۆزىگە يېقىنلاشقاندا خۇددى چۈننى كۆرگەن ئۆمۈچۈكتەك ئېتىلىپ بېرىپ، قوڭغۇراق ئارغامچىسىغا ئېسىلاتتى. بوشلۇقتا ساڭگىلاپ تۇرۇپ، قوڭغۇراق بىلەن بىرلىكتە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۇچاتتى. مۇئەللەقتە تۇرغان بۇ غەلىتە مەخلۇقنىڭ ئىككى قۇلىقىنى چىڭ تۇتۇپ، ئىككى تىزىنى ئۇنىڭغا مەھكەم چاپلايتتى، پۇتى بىلەن دەسسەپ تۇرۇپ، بەدىنىنىڭ ئېغىرلىقىغا تايانغان ھالدا قوڭغۇراقنىڭ تەۋرىنىشىنى تېخىمۇ كۈچەيتەتتى. مۇنداق چاغدا قوڭغۇراق مۇنارىمۇ قوشۇلۇپ تەۋرەيتتى. كۆاسمىدو ھۆركىرەيتتى، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، قاراسلىغان ئاۋازلارنى چىقىراتتى. كۆزلىرىدىن نۇر چاقنايتتى. قۇيقا چاچلىرى ئۆرە بولاتتى. مەيدىسى تۆمۈرچىنىڭ كۈرىكىدەك ئاۋاز چىقىراتتى. سۇرلۇك تۈس ئالغان قوڭغۇراقمۇ ئۇنىڭ بەدىنى ئاستىدا ھاسىرايتتى، چىرقىراپ كېتەتتى. بۇ ھالدا، بۇۋى مەرىيەم چېركاۋى ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن قالاتتى، كۆاسمىدومۇ نەلەرگىدۇر غايىب بولاتتى. بۇ يەردە پەقەت چۇشكە ئوخشاش خىيالىي مەنزىرە، تۈتۈق بەرمەيدىغان قۇيۇن، شارىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇردىن باشقا نەرسە بولمايتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى شاۋقۇن ـ سۇرەن قوينىدىكى بىھوشلۇق، دۇلدۇلغا مەھكەم ئېسىلغان ئەرۋاھ، يېرىمى ئادەم، يېرىمى قوڭغۇراق سىياقىدىكى مەخلۇق، بىرونزا

ئالۋاستىغا چاپلىشۋالغان ئاستولپوس ① ئىدى، خالاس !

بۇ غەلىتە ئادەمنىڭ مەۋجۇتلۇقى پۈتكۈل چېركاۋنى قانداقتۇر بىر خىل ھاياتىي كۈچ بىلەن تويۇندۇرغاندەك ئىدى. كىشىلەرنىڭ سۆزى بويىچە ئالغاندا، بۇ ئادەمنىڭ بەدىنىدىن قانداقتۇر بىر خىل سىرلىق نەپەس گۈپۈلدەيتتى. بۇ نەپەس بۇ قەدىمىي چېركاۋنىڭ جىسمىدا تىنىمسىز مىدىرلايتتى، بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى ھەربىر پارچە تاشنى دېگۈدەك ھەربىرىكەتكە كەلتۈرەتتى. چېركاۋدا ئۇ بولسىلا، ئادەملەرگە دەرۋازا ئايلانمىسى ۋە كارىدوردىكى ھەيكەللەرنىڭ ھەممىسى تىرىلگەندەك، جىم تۇرمايۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. دېمىسىمۇ، بۇ چېركاۋ ئۇنىڭ قولىدا كۆندۈرۈلگەن ياۋاش جانلىقىنىڭ ئۆزىلا ئىدى. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ كۆاسمىدونىڭ ئىلكىگە ئۆتكەن، كۆاسمىدو ئارقىلىق بېجىرىم ھالەتكە كەلگەن، كۆاسمىدونى مۇرىسىگە قونۇپ ئولتۇرغان پەرىشتە دەپ بىلگەن يەردە ئىدى، ئۇنىڭغا كۆاسمىدو بولغىنى ئۈچۈنلا تىنىق كىرگەن دېيىشكە بولاتتى. كۆاسمىدونىڭ چېركاۋ ئىچىدە بارمايدىغان يېرى يوق ئىدى، ئۇنى چېركاۋنىڭ ھەرقانداق يېرىدە ئۈچراتقىلى بولاتتى. كىشىلەر دەككە ـ دۈككە ئىچىدە بۇ كۆرۈمسىز پاكىنەكنىڭ بەزىدە قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۈچىغا يامىشىپ مۇئەللەقتە ئېسىلىپ تۇرغانلىقىنى، ئۆملەۋاتقانلىقىنى، ئېڭىشكەن پېتى تۆۋەنگە سىيرىلۋاتقانلىقىنى، بىر لەمپىدىن يەنە بىر لەمپىگە سەكرەۋاتقانلىقىنى، رىۋايەتلەردىكى ئىبلىستەك ھەيكەللەرنىڭ قورسىقىدىن بىرنەچچىلەرنى ئاختۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتى. بۇ كۆاسمىدونىڭ قاغا ئۇۋلىرىنى مالتىلاۋاتقان ۋاقتى ئىدى. ئۇلار يەنە بەزىدە تەق ـ تۇرقى غەلىتە، ئالۋاستىغا ئوخشايدىغان بىرنىڭ چېركاۋنىڭ قارىڭغۇ بۇلۇڭىدا شۇمشىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالاتتى، بۇ

① ئاستولپوس ـــ ئەنگلىيە چۆچەكلىرىدىكى شاھزادە، ئۇنىڭ قولىدا پەرىشتە تەقدىم قىلغان بىر بۇرغا بولۇپ، ئۇنىڭدىن چىققان قورقۇنچلۇق ئاۋازغا ھېچكىم چىدىيالمايتتى.

كۆاسمىدونىڭ خىيال سۈرۈۋاتقان چاغلىرى ئىدى؛ بەزىدە ئۇلار خاپان باش، پۇت ـ قولى مايماق ـ سايماق بىر قارا نەرسىنىڭ قوڭغۇراق بىناسى ئاستىدىكى ئارغامچىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا پۇلاڭلاۋاتقانلىقىنى ئىلغا قىلاتتى، بۇ ئەلۋەتتە كۆاسمىدونىڭ كەچلىك ئىبادەتكە قوڭغۇراق چالغان ياكى جامائەتنى ئىبادەتكە چاقىرىپ قوڭغۇراق چالغان كۆرۈنۈشى بولاتتى. كىشىلەر بەزى كېچىلىرى قورقۇنچلۇق بىر سايىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۆگزىسى بىلەن يېرىم يۇمىلاق سارايىنىڭ گۈللۈك رېشاتكىسى ئەتراپىدا چۆرگۈلەپ يۈرگەنلىكىنى چىلىقتۇراتتى، بۇ يەنىلا بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى دۇمچەك كۆاسمىدو بولۇپ چىقاتتى. مۇشۇلارغا كۆرە، چېركاۋ ئەتراپىدىكى كىشىلەر چېركاۋدا پانىي دۇنيادىن ھالقىغان، ۋەھىمىلىك غەلىتە بىرنەرسە بار، ھەممىلا يەردە ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرىنى، كامارەك ئېچىلغان ئېغىز ـ لىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ، دەپ سۆز ـ چۆچەك قىلىشاتتى. ئۇلار بۇ غەيرىي چېركاۋنى كېچە ـ كۈندۈز ھىمايە قىلىپ تۇرغان سۆرۈن تەلەت تاش ئىت، تاش ئەجدىھا، تاش شىرلارنىڭ تۇرۇپلا ھۆركىرىگەن ئاۋازلىرىنى ئاڭلىغاندەك بولاتتى. ناۋادا مىلاد بايرىمى ئاخشىمى ھېلىقى چوڭ قوڭغۇراق جامائەتنى كېچىلىك مىسساغا چاقىرىپ قالسا، ئۇلارغا قاراڭغۇلۇق ئىچىگە چۆككەن چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىدىن ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركۈندۈرىدىغان ۋەھىمە يامراپ چىقىۋاتقاندەك، دەرۋازىنىڭ ئايلانما كارىدورى خۇددى ئۆزلىرىنى كاپ قىلىپلا يۇتۇۋېتىدىغاندەك، دەرۋازىنىڭ ئۈستىدىكى ئويما نەقىشلىك دېرىزە ئۆزلىرىگە قاراپ تۇرۇۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇ يەردە كۆاسمىدونىڭ بولغانلىقىدىن ئىدى. ئەگەر بۇ ئىش مىسىردا يۈز بەرگەن بولسا، ئادەملەر ئۇنى ئىبادەتخانىدىكى ئىلاھ بىلىپ، بېشىدا كۆتۈرگەن بولاتتى. لېكىن، ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئادەملەر ئۇنى ئىبلىس ياكى ئىبلىسنىڭ ئەرۋاھى دەپ قارايتتى.

كۆاسمىدونىڭ تەسىرىنىڭ شۇنچىۋالا زور ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ بىر زامانلاردا مۇشۇ چېركاۋدا ياشىغانلىقىنى بىلگەنلەر ئۇچۇن، بۇگۇنكى كۈندىكى بۇۋى مەريەم چېركاۋى چۆلدەرەپ قالغان، هاياتىي كۈچىنى يوقاتقان، ئۆلۈك بىرنەرسىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. دېمىسىمۇ بۇ غايەت زور گەۋدە ئەمدىلىكتە ئىچى كاۋاك بولۇپ، روهى چىقىپ كەتكەن ئىسكىلىتىنىڭ ئۆزىلا بولۇپ قالغانىدى. بۇرۇن سەلتەنەتلىك بىر روھ پاناھلانغان بۇ جاي، قارىماقتا ئىككى كۆزنىڭ ئورنىدا كامارلا قالغان قۇرۇق كاللىنىڭ ئۆزىلا ئىدى، بۇ كامارىدىن چاقنايدىغان نۇرمۇ ئاللىقاچان كۆزدىن يىتكەنىدى.

4. ئىت ۋە ئۇنىڭ ئىگىسى

كۆاسمىدو هەرقانداق ئادەمگە يامان كۆزى بىلەن قارايتتى، ئۇلارنى ئۆچ كۆرەتتى. لېكىن، بىرلا ئادەم بۇنىڭ سىرتىدا ئىدى. ئۇ بۇ ئادەمنى هەتتا بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىنمۇ ئارتۇق بىلەتتى. ئۇ كلاۋدې فروللو ئىدى.

دېمىسىمۇ بۇ هەممەيلەنگە چۈشىنىشلىك ئىش ئىدى. كلاۋدې ئۇنى بېقىۋالغان، چوقۇندۇرغان، ئېمىكىنانا تېپىپ ئۇنى ئەمدۇرگەن، پەپىلەپ ئادەم قاتارىغا قوشقانىدى. كۆاسمىدو تېخى كىچىك چېغىدا ئىت قوغلاپ كەتسە ياكى كەپسىز بالىلار بوزەك ئەتمەكچى بولسا، كلاۋدېنىڭ كەينىگە مۆكۈنۈۋالاتتى. كلاۋدې فروللو ئۇنىڭغا سۆزلەشنى، كىتاب ئوقۇشنى، خەت يېزىشنى ئۆگەتتى. ئاخىرىغا بېرىپ ئۇنى قوڭغۇراق چالىدىغان ئادەم قىلىپ قويدى، خۇددى جولېتتانى رومېئو[1]غا ئېلىپ بەرگەندەك، هېلىقى چوڭ قوڭغۇراقنى ئۇنىڭغا ياتلىق قىلدى.

① شېكسپېرنىڭ داڭلىق تىراگېدىيەسى «رومېئو ــ جولېتتا» دىكى ئەر ــ ئايال پېرسوناژ.

مۇشۇلارغا كۆرە، كۆاسمىدونىڭ ئۇنىڭغا بولغان مىننەتدارلىقى زىيادە چوڭقۇر، قىزغىن، چەكسىز ئىدى، گەرچە بېقىۋالغان دادىسى چىرايى ئېچىلمايدىغان چۈس ئادەم بولسىمۇ، گەپلىرى قىسقا ۋە توك بولسىمۇ، بەزىدە ھەتتا كىشى چىدىيالمايدىغان دەرىجىگە يەتسىمۇ، لېكىن كۆاسمىدونىڭ ئۇنىڭغا بولغان مىننەتدارلىقى بىردەمۇ سۇسلاپ قالمايتتى. ئۇنى يارداەمچى ئېپىسكوپنىڭ ئەڭ پەس مالىيى، قۇلقى يۇمشاق خىزمەتكارى، ھوشيار مۇھاپىرەتچىسى دېيىشكە بولاتتى. بۇ شور پېشانە قوڭغۇراق چالغۇچى ئىككى قۇلقى پاك بولۇپ قالغاندىن كېيىن، كلاۋدې بىلەن ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا قول ئىشارىتى بىلەنلا ئىپادىلىگىلى بولىدىغان سىرلىق بىر تىلنى پەيدا قىلدى. بۇ تىلنى پەقەت شۇ ئىككىيىلەنلا بىلەتتى. شۇڭا، يارداەمچى ئېپىسكوپ كۆاسمىدو موڭدىشالايدىغان بىردىنبىر ئادەم بولۇپ قالدى. ئۇ بۇ دۇنيادا پەقەت ئىككىلا نەرسە بىلەن ئالاقە ئورناتتى. ئۇنىڭ بىرى بۇۋى مەرىيەم چېركاۋى، يەنە بىرى كلاۋدې فروللو بولدى.

يارداەمچى ئېپىسكوپنىڭ قوڭغۇراق چالغۇچىنىڭ قەلبىدىكى نوپۇزنىغا ھېچقانداق نەرسىنى تەڭ قىلغىلى بولمايتتى. يارداەمچى ئېپىسكوپقا باغلانغان رىشتە ھەرقانداق نەرسىدىن چىڭ ئىدى. كلاۋدې شەرەتلەپلا قويسا، كۆاسمىدو ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش ئۈچۈن قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرىدىنمۇ سەكرەپ چۈشۈشكە رازى ئىدى. كۆاسمىدونىڭ كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە كۈچلۈك تۇرۇپمۇ يەنە بىر ئادەمنىڭ جېكىلەشلىرىگە قارىغۇلارچە ئىتائەت قىلىشى كىشىنى ئەجەبلەندۇرەتتى. شەكسىزكى، بۇ بالىنىڭ دادىغا بولغان ۋاپادارلىقى، بىر كۆڭۈلنىڭ يەنە بىر كۆڭۈلگە بولغان مەپتۇنكارلىقى ئىدى. بۇ تۆت ئەزايى بېجىرىم بولمىغان ئاجىز بىر بەدىنىنىڭ باشقىلارغا سىر بەرمەيدىغان، پەملىك، تەكەببۇر شۇنداقلا قولىدا ھوقۇقى بار يەنە بىر ئادەمنىڭ سىزغان

سىزنىڭدىن چىقمايدىغانلىقى ئىدى. لېكىن، يەنە دېسەك يەنە شۇ، بۇ يەردە ھەممىنى بېسىپ چۈشۈۋاتقىنى ھېلىقى مىننەتدارلىق بولۇپ، بۇ مىننەتدارلىقنىڭ راۋاجى ھەرقانداق بىر ئىش بىلەنمۇ سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئىدى، مۇنداق ئەھۋالنى نورمال ئادەملەردىن ھەرگىز تاپقىلى بولمايتتى. قىسقىسى، كۆڭلىدىكى يارەمچى ئېپىسكوپقا بولغان ئامراقلىقى ئىت ـ ئېشەكلەرنىڭ ئۆز ئىگىسىگە بولغان ساداقىتىدىنمۇ ئېشىپ چۈشەتتى.

5. كلاۋدې فروللونىڭ داۋامى

1482 ـ يىلى كۆڭلىدىكى يىگىرمە ياشلارغا، كلاۋدې فروللو ئوتتۇز ئالتىلەرگە كىرىپ قالدى. بىرى بالاغەتكە يەتتى، يەنە بىرى بېشىدىن ئىسسىق ـ سوغۇق تولا ئۆتۈپ، ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ قالدى.

كلاۋدې فروللو ئەدەبىياتقا تورچ ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىنىڭ بىر چاغلاردىكى ئاددىي ئىستۇدېنتى، شۇنداقلا تاۋى نازۇك بالىلارنىڭ ھىمايىچىسىمۇ ئەمەس ئىدى. كۆپ نەرسىنى بىلىدىغان، يەنىمۇ كۆپ نەرسىنى بىلىشكە ئىنتىلىدىغان ياش خىيالپەرەس بولۇشتىنمۇ ئاللىقاچان قالغانىدى. بۈگۈنكى كۈندە ئۇ باش روھانىيلار توپى ئىچىدىكى ئىككىنچى كاتتىباش، يەنى يوساسىنىڭ يارەمچى ئېپىسكوپى، پانىي ئالەمدىكى ئادەملەرنىڭ روھىنى ئۆز ئىلكىدە تۇتىدىغان تەلەپچان ۋە خىيالچان بىر پوپ بولۇپ قالغانىدى. ئۇ مونتلېرى بىلەن كاتافوردىكى ئىككى رايونغا ۋە يېزا ـ كەنتلەردىكى بىر يۈز يەتمىش تۆت نەپەر يەرلىك مىسسىيونېرغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ سۈرلۈك ۋە كەسكىن ئادەم بولغاچقا، مۇناجاتخانىنىڭ ئېگىز ۋە چوققىلىق ئەگمىسىدىن ئاستا ـ ئاستا

پەسكە چۈشكەندە مۇناجاتخانىدىكى يەكتەك كىيىۋالغان كىچىك بالىلار، سايىنىت ئاۋگۇستىنىدىكى جامائەت ۋە بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا ئەتىگەنلىك ئىبادەتكە كەلگەن مىسسىيونېرلار ئۇنىڭدىن تەپ تارتماي تۇرالمايتتى. ئۇنىڭ ھەيۋىسى ۋە سالاپىتى ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ بېشىنى ساڭگىلاتقان پېتى جىم تۇرغان كىشىلەر پەقەت ئۇنىڭ تاقىر بېشىنىلا كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالايتتى.

ئەلۋەتتە، كلاۋدې فرولىلو ئىلىم ـ پەن تەتقىقاتى ۋە ئىنىسىنى تەربىيەلەشتىن ۋاز كەچمىدى. بۇ ئۇنىڭ ھاياتىدىكى چوڭ ئىككى ئىش ئىدى. لېكىن، ئادەمنى ھۇزۇرلاندۇرىدىغان بۇ ئىككى ئىشقا ۋاقىتىنىڭ ئۇزىرىشى بىلەن ئاستا ـ ئاستا چېچەك چىققىلى تۇردى. بۇ ئىش خۇددى پاۋۇل دېئاكرې ① نىڭ «ۋاقىت ئۇزارغانسېرى، ئەڭ ياخشى تۇزلانغان گۆشمۇ سېسىيدۇ» دېگىنىدەك بولدى. كىچىك ژان تۇگمەندە چوڭ بولغاچقا «ژان فرولىلو تۇگمەن» دەيدىغان لەقەمگە نائىل بولدى. ئۇنىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرى كلاۋدې فرولىلونىڭ ئۇمىد قىلغىنىدەك بولمىدى. ئاكىسى ئۇنى تەقۋادار، سەمىمىي، قۇلىقى يۇمشاق ئوقۇغۇچى بولار دەپ ئويلىغانىدى. بىراق، ئۇ خۇددى باغۋەننىڭ ئەجرىنى زايە كەتكۈزۈۋەتكەن كۆچەتتەك، قەستەن ئاپتاپ چۈشىدىغان ۋە ساپ ھاۋا لەيلەپ يۈرىدىغان تەرەپكە قاراپ قىڭغىر ئۆستى. ئۇنىڭ غۇزمەك ـ غۇزمەك شاخلىرى يالقاۋلىقا، شالاقلىقا ۋە نادانلىققا قاراپ بوي تارتتى. گەرچە ئۇنىڭ چېچەنلىكى ۋە قىزىقچىلىقى كلاۋدېنى ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك كۈلدۈرۈپ تۇرغان بولسىمۇ، بىراق ئۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئىنتايىن بېشىم ئالىقاپ

---

① پاۋۇل دېئاكرې (720 ـــ 799) ـــ قەدىمكى ئىتالىيە لومبارد خانلىقىدا ئۆتكەن تارىخشۇناس، شائىر. «لومبارد‌لىقلارنىڭ تارىخى» ناملىق ئەسەرنىڭ ئاپتورى. لومبارد خانلىقى مىلادىيە 6 ـ ئەسىردە ئىتالىيەگە يېسىپ كىرگەن گېرمانلار تەرىپىدىن قۇرۇلغان قۇدرەتلىك دۆلەت بولۇپ، 774 ـ يىلىغا كەلگەندە فرانسىيە ئىمپېراتورى چارلېمان تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنغان.

ئادەم بولۇپ چىقتى، كلاۋدېنى قاپىقى ئېچىلمايدىغان قىلىپ قويدى. كلاۋدې ئۇنى ئۆزى بىر چاغلاردا بىرنەچچە يىل ئىلىم تەھسىل قىلغان تورچ ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىگە تۇتۇپ بېردى. شۇ چاغلاردا كلاۋدې دېگەن بۇ فامىلىنى ئۆزىگە شان ـ شەرەپ بىلگەن بۇ ئىلاھىي قەسىر ئەمدىلىكتە بۇ فامىلىدىن ئۆزىنى ھاقارەتلەنگەندەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ئەھۋال كلاۋدېغا تېخىمۇ جىق باش ئاغرىقى تېپىپ بېردى. ئۇ ئىنسانىي گېلى قۇرۇپ، لېۋى گەز باغلاپ كەتكۈچە ئەيىبلىدى، يامان گەپلەر بىلەن تىللىدى، ژانمۇ غىك قىلماي جىم ئولتۇرۇپ ئاڭلىدى. قارىماققا تېياتىردىكى ھەزىلكەشلەرگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ تېجىمەلدە ئازراق ۋىجدان بارەك ئىدى. لېكىن، ئۇ دەككىسىنى يەپ بولغاندىن كېيىنلا ئۆزى بىلگەن سەنەمگە ئويناۋەردى، نېمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قىلدى. ئۇ بەزىدە چۈجە ـ خوراز (ئىنستىتۇتتىكى يېڭىدىن كەلگەن ئىستۇدېنت)لارنى بوزەك ئېتەتتى. يېڭىدىن كەلگەن ئىستۇدېنتلارنى بوزەك ئېتىدىغان بۇ قىممەتلىك ئەنئەنە بۇگۈنكى كۈندىمۇ بار. ئۇ يەنە بەزىدە بىر بۆلەك ساۋاقداشلىرىنى كۈشكۈرتۈپ، بىرەر قاۋاقخانىغا تۈيۈقسىز بېسىپ كىرەتتى ـ دە، قاۋاقخانا خوجايىنىنى «ھۈجۈم كالتىكى» بىلەن ياتقۇزۇۋېتىپ، ئۇ يەردىكى نەرسە ـ كېرەكلەرنى پاك ـ پاكىز سۈپۈرۈپ ماڭاتتى. ھەتتا گەمىدىكى ھاراق تۆكۈلرىنىمۇ ساق قويمايتتى. شۇڭا، تورچ ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىدىكى يارەمچى مۇپەتتىش كلاۋدېغا ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن بىر پارچە دوكلات سۇندى، ئۇنىڭغا تېخى ئادەمنىك ئوغىسىنى قاينىتىدىغان لاتىن يېزىقى بىلەن «مەيخورلۇق بىر قېتىملىق مۇشتلىشىشقا سەۋەب بولدى» دېگەنلەرنى قوشۇپ قويدى. شۇنىڭدىن كېيىنمۇ كىشىلەر ژانىنىك تاپتىن چىقىپ گلاتىگىن ① كوچىسىدا لاغايلاپ يۈرىدىغانلىقىنى

① گىلاتىگىن كوچىسىدا قىمارخانا كۆپ ئىدى.

سۆزلەپ يۈردى. بۇ ئەمدى ئون ئالتە ياشقا كىرگەن بىر ئۆسمۈر ئۇچۇن ئېيتقاندا راستىنلا قورقۇنچلۇق ئىش ئىدى. بۇ ئىشلاردىن يۈرىكى زېدە بولۇپ كەتكەن كلاۋدې بېشىنى ئىچىگە تىققان پېتى ئىلىم ـ پەننىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى. ئىلىم ـ پەن دېگەن بۇ قوشكېزەك ئاچا ـ سىڭىل ئۇنىڭ دىلىغا ئازار بەرمەيتتى. گەرچە ئۇنىڭدىن تېگىدىغان نەپ بەزىدە يوقنىڭ ئورنىدا بولسىمۇ، لېكىن دېگەن يېرىدىن چىقالىسىڭ، ئۇ سېنى رازى قىلماي قويمايتتى. شۇنداق قىلىپ، كلاۋدېنىڭ قورسىقىدىكى ئۇماچ بارغانسېرى كۆپەيدى. ئالغان بىلىمى بارغانسېرى چوڭقۇرلىدى. شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا، بۇ پوپ بارغانسېرى سالماق، بارغانسېرى غەمكىن بولۇپ قالدى. بىزنىڭ چۈشەنچىمىز بويىچە، ئەقىل ـ پاراسەت، ئۆرپ ـ ئادەت ۋە شىجائەت ئارىسىدا مەلۇم تەڭپۇڭلۇق بولۇشى كېرەك ئىدى.

كلاۋدې ياش ۋاقتىدا ئىنسانلار جۇغلانما قىلغان بىلىملەرنىڭ ئىچىدىكى ئىجابىي نەرسىلەرنى، ھەتتا ئۇنىڭ سىرتىدا قالغانلىرىنى، قانۇنغا ئۇيغۇن دائىرىدىكى ھەممە بىلىمنى تەلتۆكۈس ئۆگەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۆزى «ئەمدى بىر باشقا چىقتىم» دېمىسىلا ئالغا ئىلگىرىلەشتىن توختىمايدىغاندەك، بىلىمگە بولغان ئىشتىياقىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن مېڭۈېرىدىغاندەك قىلاتتى. «يىلان تۇمشۇقىدىن قۇيرۇقىغىچە مىدىرلايدۇ» دېگەن بۇ قەدىمىي ئىبارە ئىلىم ـ پەنگە تازا باب كېلىدىغان سۆز ئىدى. كلاۋدېمۇ ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىگە كۆرە، بۇ ئوخشىتىشنى ئوبدان چۈشەنگەن يەردە ئىدى. يالغان گەپ قىلمايدىغان بەزى مۆمىن كىشىلەر: «ئىنسان قانۇنغا ئۇيغۇن بىلىمنى قوبۇل قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئەيمەنمەيلا قانۇنسىز بىلىملەرنىڭ ئىچىگە موللاق ئاتىدۇ» دەيتتى. ئەتراپتىكىلەرمۇ كلاۋدې ئەقىل ـ پاراسەت دەرىخىدىكى ھەممە مېۋىنىڭ تەمىنى تېتىپ باقتى، ئاغزى بەتتام بولغاندا، چوقۇم چەكلەنگەن مېۋىنىمۇ چىشلەپ باقىدۇ، دەپ قارايتتى. دەرۋەقە، ئۇ ھەرقانداق

بىر ئىلمىي يىغىندىن قۇرۇق قالمىدى. ئىلاھىيەت ئاكادېمىيەسىدىكى لوگىكا ئىلمىي يىغىنىدىن تارتىپ ساينت ھىلائىرنى چوقۇنۇش ئوبيېكتى قىلغان پەلسەپە ئىلمىي يىغىنىغىچە، ساينت مارتىننى چوقۇنۇش ئوبيېكتى قىلغان دىنىي ئەھكاملار بەس - مۇنازىرىسىدىن تارتىپ بۇۋى مەريەم چېركاۋى يېنىدىكى مۇقەددەس بۇلاق بويىدا چاقىرىلغان فىزىيولوگىيە ئىلمىي يىغىنىغىچە ھەممىنى چىتلاپ چىقتى. بۇيۇك تۆت ئاشپەز ــ تۆت بۇيۇك پەن ــ ئىنسانلار ئۈچۈن تەييارلىغان ھەمدە ئۇلارنىڭ يېيىشىگە رۇخسەت قىلغان ئېسىل تائاملارنى چالا قويماي يېدى. لېكىن، قورسىقى تويغۇدەك يېمەي تۇرۇپلا ئۇلاردىن زېرىكتى. ئاللىقاچان بىر يەرگە بېرىپ قالغان تەبىئىي پەنلەرنى تېخىمۇ يىراقتىن، تېخىمۇ چوڭقۇر جايلاردىن قىدىرىپ باقماقچى بولدى. ئۇنىڭ روھى ئېكسپېدىتسىيەگە ئاتلانغانلىقى، ئۆڭكۇرنىڭ ئىچكىرىسىگە بېرىپ ئۇ يەردىكى خىمىكلار، ئاستىرولوگلار، كىمىياگەرلەر بىلەن بىر ئورۇندۇقتا ئولتۇرماقچى بولغانلىقى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى. بۇ سىرلىق ئورۇندۇقنىڭ يەنە بىر بېشىدا ئوتتۇرا ئەسىردىلا ئاۋېرروئېس[1] ، پارىژنىڭ ئېپىسكوپى گۇئىللائۇم ۋە نىكولا فىلامېل قاتارلىقلار ئولتۇرۇپ بولغانىدى. يەتتە شامداننىڭ يورۇقىدا كۆزنى چاقنىتىپ تۇرغان بۇ ئورۇندۇق شەرقتىكى سولومون [2] ، پىفاگور [3]، زوروئاستىر[4] لارنىڭ قېشىغىچە سوزۇلغانىدى. قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئادەملەر مۇشۇنداق پەرەز

---

① ئاۋېرروئېس (1126 ــ 1198) ــ ئەسلىي ئىسىم ئىببىن روشىد. ئوتتۇرا ئەسىردىكى مەشھۇر ئەرەب مۇتەپەككۇرى، پەيلاسوپ، مېدىتسىنا ئالىمى. ئەرەب پەلسەپىسىگە ئاساس سالغۇچى، ئىسپانىيەدىكى كوردۇۋا شەھىرىدە تۇغۇلغان.

② سولومون (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 970 ــ 931 - يىللار) ــ ئىسرائىلىيەنىڭ ئەقىل - پاراسەتلىك پادىشاھى، داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ۋە تەخت ۋارىسى.

③ پىفاگور (تەخمىنەن مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 570 ــ 480 - يىللار) ــ قەدىمكى يۇنان پەيلاسوپى، ماتېماتىكى.

④ زوروئاستىر ــ ئاتەشپەرەسلىكنىڭ ئاساسچىسى.

قىلىشاتتى.

ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ مەسۇملار قەبرىستانلىقىنى پات ـ پات زىيارەت قىلىپ تۇرىدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋە 1466 ـ يىلىدىكى ۋابا كېسەللىكى ئۇ ئالەمگە ئېلىپ كەتكەنلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغانىدى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قەبرىسىگە ئورنىتىلغان ھەيۋەتلىك كىرىستقا قارىغاندا ئۇنىڭ يېنىغىلا قويۇرۇلغان نىكولا فىلامېل بىلەن كلاۋدې پىرنىل① نىڭ ئۆزگىچە ھەيكىلىگە بەكرەك مايىل ئىدى.

ئادەملەر ئۇنىڭ لومبارد كوچىسى بىلەن مېڭىپ، دېس ئېكرىۋان كوچىسى بىلەن مارىۋا ئۇت كوچىسى كېسىشىدىغان يەرگە كەلگەندە، شۇ يەردىكى بىر كىچىك ئۆيگە غىپىدە كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى كۆرۈپ قالاتتى. بۇ نىكولا فىلامېل ياسىغان ئۆي بولۇپ، ئۇ 1417 ـ يىلى مۇشۇ ئۆيدە ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، بۇ ئۆي تاشلىنىپ قالغانىدى. بۇ ئۆيگە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى كىمىياگەر بىلەن ئىلمىي ھېكمەتچىلەرمۇ كېلەتتى. تامغا ئۆز ئىسىملىرىنى ئويۇپ، بۇ زاتقا بولغان ھۆرمىتىنى ئىپادىلەيتتى. شۇ سەۋەبتىنمىكىن، بۇ تام بۇزۇلۇپ، ئەمدىلىكتە ئۆرۈلۈپ چۈشەي دەپلا قېلىۋاتاتتى. قوشنىلارنىڭ سۆزىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئۇلار كلاۋدېنىڭ ئىككى گېرەمنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى كولاۋاتقانلىقىنى ھاۋا ئۆتۈشىدىغان كامارىدىن كۆرۈپ قېلىشقانىدى. بۇنىڭدىكى سەۋەب، گېرەمدىكى تۇزۇرۇكلەرگە نىكولا فىلامېل ئۆزى يازغان شېئىرلار ۋە تەسۋىرىي يېزىقلىرى ئويۇلغانىدى. ئادەملەر ئۇستاز فىلامېل «سىنتاش»نى مۇشۇ ئىككى گېرەمگە كۆمگەن، دەپ قارايتتى. ماگىستىرىدىن تارتىپ پوپ فاسپىككە قەدەر ئۆتكەن كىمىياگەرلەر بۇ گېرەمنى ئىككى ئەسىر مابەينىدە توختىماي

① كلاۋدې پىرنىل ــ نىكولا فىلامېلنىڭ ئايالى.

كولاپ، يەرنىڭ يۈزىنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتكەن، تاكى بۇ ئۆي چاك ـ چېكىدىن بۆسۈلۈپ ئۆرۈلگەن چاغدىلا بولدى قىلىشقانىدى.

يارەمچى ئېپپىسكوپىنى بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى سىمۇوللۇق ئەھمىيەتكە ئىگە دەرۋازا پېشايۋىنىغا پەۋقۇلئاددە مۇھەببەت بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ دېيىشكە بولاتتى. دەرۋەقە، بۇ دەرۋازا پېشايۋىنى پارىژدىكى باش ئېپپىسكوپ گۇئىللائۇم تاش بىلەن يازغان تىلسىمنامىنىڭ ئۆزى ئىدى. چېركاۋ بىناسىنىڭ باشقا يەرلىرىدە مەڭگۈ ئۇزۇلمەيدىغان مۇناجات كۈيلىرى جاراڭلايدىغان تۇرۇقلۇق، باش ئېپپىسكوپىنىڭ قاراپ تۇرۇپلا دەرۋازا ئايلانمىسىغا مۇنچە ئوسال پېشايۋاننى چىقارغانلىقىدىن قارىغاندا، ئۇنى چوقۇم دوزاخقا غەرق قىلىش لازىم ئىدى. يارەمچى ئېپپىسكوپ كلاۋدې يەنە كېلىپ ساينت كىرىستوپنىڭ چوڭ ھەيكىلى بىلەن چېركاۋنىڭ ئالدى ئايلانمىسىغا كىرىش ئېغىزىدىكى ئادەملەر مەسخىرە قىلىپ «مونسېئورلېگرىس» دەپ ئاتايدىغان ھەددىدىن زىيادە ئېگىز ھەيكەلنى تەتقىق قىلىشقا ئامراق ئىدى. شۇنداقتىمۇ جامائەت دىققەت قىلغان بولسا كېرەك، كلاۋدې چېركاۋنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا ئورنىتىلغان رېشاتكىدا ئولتۇرۇپ، دەرۋازىنىڭ پېشايۋىنىدىكى ئويما نەقىشلەرگە كۆزىنى مىت قىلماي قاراپ تۇرۇشنى ياخشى كۆرەتتى. گاھ بېشىنى ئاسمانغا قىلىپ، پۈتىنىڭ ئالقىنىدا چىراغ كۆتۈرگەن سەۋدايى قىزلارغا، گاھ بېشىغا چىراغ قويۇپ تىك تۇرغان ئەقىللىك قىزلارغا سەپسالاتتى. نىكولا فىلامېلنىڭ يەر ئاستى ئۆيىگە كۆمۈلمىگەن بولسا، ئۇ چوقۇم مۇشۇ يەرگە كۆمۈلگەن بولۇپ چىقاتتى. شۇنى ئەسكەرتىپ قويۇش لازىمكى، بۇۋى مەريەم چېركاۋى مۇشۇ كۈنلەردە قۇلاق ئاڭلىمىغان، كۆز كۆرمىگەن غەلىتە بىر تەقدىرگە دۇچ كېلىۋاتاتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، كلاۋدې بىلەن كۆاسمىدودىن ئىبارەت قاينىتسا قېنى قوشۇلمايدىغان ئىككى ئادەم بۇۋى مەريەم چېركاۋىنى ئوخشاش

بولمىغان ئىككى خىل ئۇسۇلدا ياخشى كۆرۈپ قالدى ھەم جاھىل، ھەم قوپال، يېرىمى ئادەم سىياقى، يېرىمى ھايۋان سىياقىدىكى بىرى بۇۋى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ ھەم چىرايلىق، ھەم مەردانە تۇرقىغا، ئۇنىڭ مۇكەممەل گەۋدە ھالىتىدىكى سەلتەنەتى بىلەن گۈزەللىكىدىن بەرق ئۇرۇۋاتقان گارمونىك لاتاپىتىگە مەپتۇن بولدى. ئەقىللىك، قىزغىن، تەسەۋۋۇرى مول بىرى ئۇنىڭدىكى ئەزگۈ جازىبىدارلىققا، ئۇنىڭدىكى ئەپسانىۋى خاراكتېرگە، ئۇنىڭ قات ـ قېتىمدىكى خۇددى قوي تېرىسىگە يېزىلغان يېڭى خەتلەرنىڭ ئاستىدىن خىرە ـ شىرە كۆرۈنىدىغان كونا خەتكە ئوخشاپ كېتىدىغان يوشۇرۇن مەنىلەرگە، ئالدى تامدىكى ئويما نەقىشلەرنىڭ سىمۋوللۇق ئەھمىيىتىگە مەھلىيا بولدى. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتقاندا، بۇلارنىڭ ھەممىسى بۇۋى مەريەم چېركاۋى ئىنسانلارنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ئۈچۈن ئۈزۈكسىز رەۋىشتە تەمىنلەپ كېلىۋاتقان، تېگى ـ تەكتىگە يەتكىلى بولمايۋاتقان تېپىشماقلار ئىدى.

شەكسىزكى، يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ گرىف مەيدانىنى كۆرگىلى بولىدىغان ھېلىقى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ قوڭغۇراق قويۇلغان ياغاچ رېشاتكىسى يېنىغا ئۆزىگە مەخسۇس ئىنتايىن سىرلىق كىچىك بىر ئۆي سېلىۋالدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمىغان ھەرقانداق ئادەم، ھەتتا باش ئېپىسكوپنىڭمۇ ئۇ ئۆيگە كىرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مۇنارنىڭ چوققىسىدىكى قاغا ـ قۇزغۇنلارغا قوشنا بولۇپ تۇرغان بۇ ھۇجرىنى ئىلگىرىكى باش ئېپىسكوپ ھيۇگو دې بېسانسۇن [1] ياساتقان بولۇپ، بۇ ئۇنىڭ شۇ چاغلاردا ئەپسۇن ئوقۇيدىغان جايى ئىدى. ئۆينىڭ ئىچىدە زادى نېمىلەرنىڭ بارلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى، لېكىن كېچىلىرى تىرىكلەن دەريا ساھىلىدا مېڭىپ يۈرگەن ئادەملەر قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى كىچىك

① ھيۇگو دى بېسانسۇن ـــ بېسانسېئو ھيۇگو II (1326 ـــ 1332).

كۆزنەكتىن يېنىۋاتقان غەلىتە قىزىل نۇرنى كۆرەلەيتتى، بۇ نۇر ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تەڭ ئارىلىق تاشلاپ پەيدا بولاتتى ـ دە، لاپىدە يېنىپ، لاپىدە ئۆچۈپ قالاتتى. ئۇنى چىراغنىڭ نۇرى دېگەندىن كۆرە، ئوتنىڭ يورۇقى دېگەن تۇزۇك ئىدى. قاراڭغۇدا، شۇنچە ئېگىز يەردە يېنىۋاتقان بۇ قىزىل نۇر ئادەملەرنى تەئەججۇپلەندۇرەتتى. كوچىدىكى ئايالالار: «بۇ چوقۇم ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ بىرنەرسىنى پۇژلەۋاتقىنى، مۇنداق ئېگىز جايدا لىپىلداۋاتقان يورۇق دوزاخنىڭ يورۇقى» دېيىشەتتى.

بۇ ئىشلارنىڭ پېرىخونلۇق ئىكەنلىكىنى ھەرقانداق قەلىپمۇ دەلىللىگىلى بولمايتتى. لېكىن، ئۇ يەردىن دائىم دېگۈدەك تۇتۇن چىقىدىغان بولغاچقا، ئادەملەرنىڭ بۇنى ئوتنىڭ يورۇقى دەپ گۇمان قىلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. شۇڭا، ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ نام ـ شەرىپى كىشىنى چۆچۈتىدىغان بىر ئىشقا ئايلىنىپ قالغانىدى. شۇنى ئىزاھلاپ قويۇش زۆرۈركى، مەيلى مىسرنىڭ ئىلىم ـ پەنلىرى بولسۇن، مەيلى سېھىرگەرلىك، پېرىخونلۇق بولسۇن، ھەتتا ئادەملەرگە ياخشى نىيەت بىلەن ياردەم بېرىشنى خالايدىغان جادۇگەرلىك بولسۇن، بۇڭى مەرىيەم چېركاۋىدىكى لاۋازىملار ياردەمچى ئېپىسكوپنى جەھەننەمدىن چىققان ئەرۋاھ، ئۇ جادۇگەرلىكنىڭ ئۇۋىسىغا مۆكۈنۈپ، پىتنە ـ پاسات بىلەن بەتنىيەتلىكنىڭ قاراڭغۇ دۇنياسىدىن ئۆزىگە كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئىزدەيدىغان ئادەم دەيدىغان يەرگە يەتتى. پۇقرالارمۇ خاتالاشمىدى. سەللا كاللىسى بار ئادەملەر كۆاسمىدونى ئالۋاستى، كلاۋدېنى پېرىخون دەپ جەزملەشتۇردى. ئۇلارنىڭ پەرىزىچە بولغاندا، قوڭغۇراق چالىدىغان كۆاسمىدو ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان مۇھلەت توشقان ھامان، ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ روھىنى بېرىلگەن ھەق ھېسابىدا ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتەتتى. شۇڭا، ياردەمچى ئېپىسكوپ ئۆزىنى ھاۋايى ـ ھەۋەستىن قانچە خالىي

هېسابلايدىغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان تەقۋادار يىگىت ـ قىزلارنىڭ نەزىرىدە يۇز ـ ئابرۇيى تۆكۈلۈپ بولغان قاتاردا ئىدى. ئەڭ كالۋا ئادەممۇ ئۇنىڭ بەدىنىدىن چىقىۋاتقان پېرىخونلۇقنىڭ ھىدىنى پۇرىيالايتتى.

ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان ئادەمنىڭ ھاياتلىق سەپىرىدە ياشنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ئويلىمىغان ئوڭۇشسىزلىقلار پەيدا بولغاندەك، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش ئوڭۇشسىزلىقلار يۈز بېرىدۇ. ئادەملەر يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ چىرايىغا قاراپلا ئۇنىڭدىمۇ مۇشۇنداق ئالامەتلەرنىڭ بولۇۋاتقىنىنى بىلىپ قالدى، ئۇلار بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ كەتكەن ئوزايمدىن روھىي دۇنياسىنى كۆرەلەيدىغان بولدى. ئۇنىڭ كەڭ پېشانىسى نېمىشقا تاقىر بولۇپ قالغان بولغىيدى؟ ئۇ نېمىشقا بېشىنى ساڭگىلىتىپ يول ماڭىدۇ؟ نېمىشقا ھەدېسىلا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ يۇرىدۇ؟ قانداق يوشۇرۇن ۋەسۋەسە ئۇنى مۇشۇنداق ئازابلايدىغاندۇ؟ ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلگەندە، بىر ـ بىرىگە جۇپلىشىپ كېتەي دەپ قالغان قاشلىرى نېمىشقا ئۇرۇشقاق خورازلاردەك ھۇرپىيىپلا تۇرىدۇ؟ ئۇنىڭ ئارانلا قالغان بىرنەچچە تال چېچى نېمىشقا ۋاقىتسىز ئاقىرىپ كەتتى؟ ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئەكس ئېتىۋاتقىنى ئىچكى دۇنياسىدىكى قانداق يانغىنىدۇ ـ ھە؟

مۇشۇ ئىشلار سادىر بولۇۋاتقان مەزگىلدە، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى كەسكىن ئېلىشىشنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان بەزى ئالامەتلەر ئاللىقاچان يۇقىرى پەللىگە يەتكەنىدى. قەسىدىچىلەر سىنىپتىكى بالىلار ئۇنىڭ چېركاۋ ئىچىدە ئۆزى يالغۇز ئۇيىاندىن ـ بۇيانغا مېڭىپ يۈرگەنلىكىنى پات ـ پات كۆرۈپ قالاتتى. ئۇنىڭ كىشىنى دەككە ـ دۈككىگە سالىدىغان قاراشلىرىدىن قورقۇپ كەتكەن بالىلار دەرھال قاچاتتى. قەسىدىچىلەر سىنىپىدا دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىۋاتقان پوپلار ئۇنىڭ ھېچكىم ئاڭقىرالمايدىغان بەزى گەپ ـ سۆزلىرىنى مىننەتدارلىق قەسىدىسىگە ئارىلاشتۇرۇپ قويۇۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالاتتى. تىررېئان دەرياسىنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ مىسسىيونېرلارنىڭ كىر كىيىملىرىنى يۇيىدىغان

ئاياللار يوساستىكى بۇ ياردەمچى ئېپىسكوپىنىڭ كىيىمىدە تىرناقنىڭ پېتىپ كەتكەنلىكى ياكى پۇت بىلەن تېپىشكەنلىكى تۇپەيلى يىرتىلغان جايلارنى كۆرۈپ قالاتتى.

لېكىن، ئىشلار مۇشۇنىڭلىق بىلەن تۈگىمىدى. ياردەمچى ئېپىسكوپ تېخىمۇ سۈرلۈك، تېخىمۇ تەلەپچان بولۇپ كەتتى. خۇي ـ مىجەزى ۋە شارائىت ۋەجىدىن، ئەزەلدىن تارتىپ قىز ـ ئاياللارنى كۆرگەن هامان يىراقتىن ئەگىپ ماڭىدىغان بۇ ئادەم ئەمدىلىكتە ئۇلاردىن ئۆزىنى تېخىمۇ بەك تارتىدىغان بولۇپ قالدى. يىپەك كىيىملەرنىڭ شىلدىر ـ شىلدىر قىلغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالسىمۇ، شىلەپىسىنى دەرھال چۈشۈرۈپ، كۆزىنى تۇسۇۋالىدىغان هالەتكە يەتتى. ئۇ بۇ جەھەتتە شۇنچىلىك مۇتەئەسسىپ ئىدىكى، 1481 ـ يىلى دېكابىردا پادىشاهنىڭ قىزى بيئاتىرىس خانىم بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى موناستىرنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەندە، تەرىنى تۇرۇپ، ئۇنىڭ كىرىشىنى رەت قىلغان هەمدە باش ئېپىسكوپىنى ئاگاهلاندۇرۇپ 1334 ـ يىلىدىكى ساينت بارتولوم تۇنەك بايرىمى هەققىدە يېزىلغان قارا تاشلىق كىتابتىكى مىسسىيونېرلارنىڭ «مەيلى قېرى، مەيلى ياش، مەيلى توي قىلغان، مەيلى توي قىلمىغان هەرقانداق ئايالنى قوبۇل قىلىش مەنئى قىلىنىدۇ» دېگەن بەلگىلىمىلەرنى كۆتۈرۈپ چىققانىدى. شۇ چاغدا باش ئېپىسكوپىمۇ بوش كەلمىگەن، رىم پاپاسىنىڭ پەۋقۇلئاددە ئەلچىسى ئېدونىڭ «بەزى ئېسىلزادە ئاقسۆڭەك ئاياللارنى بىكاردىن ـ بىكار رەت قىلماسلىق لازىم» دېگەن پەرمانىنى كۆرسىتىپ نارازىلىق بىلدۈرگەنىدى. شۇنداقتىمۇ، ياردەمچى ئېپىسكوپ ئۆز گېپىدىن يانماي، پاپانىڭ پەرمانى 1207 ـ يىلى جاكارلانغان، قارا تاشلىق كىتابتىكى بەلگىلىمىلەردىن ساق بىر يۇز يىگىرمە يەتتە يىل بۇرۇنقى ئىش، ئۇ ئەمەلىيەتتە كېيىنكى پەرمان جاكارلانغان هامان ئەمەلدىن قالغان، دەپ پەقەت يول قويمىغان. ئاخىرىدا ئىش مەلىكىنى قوبۇل قىلماسلىق بىلەن تاماملانغانىدى.

كىشىلەر ياردەمچى ئېپىسكوپىنىڭ قاچانلاردىن باشلاپ

مىسىرلىق قىزلار بىلەن سىگان قىزلىرىدىن ئىنتايىن يىرگىنىدىغانلىقىغا دىققەت قىلدى. ئۇ ھەتتا باش ئېپىسكوپتىن بۇخېمىيەلىك ئاياللارنىڭ بۇۋى مەريەم چېركاۋى ئالدىدىكى مەيدانداۋ ئۇسسۇل ئويناپ، دۇمباق چېلىشىنى چەكلەش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرۈشىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن ئىلتىماس قىلدى. ئۇ دەل مۇشۇ ۋاقىتتىن ئېتىبارەن، نەم تارتىپ كۆكىرىپ كەتكەن كونا ئارخىپلار ئىچىدىن ئەر - ئايال پېرىخونلارنىڭ مۇشۇك، چوشقا ياكى ئۆچكە بىلەن سۈيىقەست پىلانلاپ جادۇگەرلىك قىلغان قىلمىشلىرى ئۈچۈن ئوتقا تاشلانغانلىقى ياكى دارغا ئېسىلغانلىقى توغرىسىدىكى دېلولارنى ئىزدەش بىلەن بولۇپ كەتتى.

6. نەزەردىن چۈشكەنلەر

بىز باشتىلا دېگەندەك، چېركاۋ ئەتراپىدىكى چوڭلار ۋە كىچىك بالىلارنىڭ مەيلى كلاۋدې بىلەن، مەيلى كۋاسمىدو بىلەن بولسۇن، ئوخشاشلا خۇشى يوق ئىدى. ئۇلار بۇ ئىككىيلەننىڭ بىر - بىرىگە ھەمراھ بولۇپ، بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا يېقىن جايدىكى تار - خىلۋەت، زەي پۇراپ تۇرىدىغان قاراڭغۇ كوچىلاردىن كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتى. ئۇلار بۇ ئىككىسىنى يۇزىدىن - يۇزىگە سەت گەپلەر بىلەن تىللايتتى. تەنە گەپلەر بىلەن مەسخىرە قىلاتتى، زاڭلىق قىلاتتى. كلاۋدې بوينىنى غازنىڭ بوينىدەك سوزۇپ، بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كېتىۋېرەتتى. ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپلا تىل تەگكۈزىدىغان بۇ شۇم ئېغىزلار ئۇنىڭ كىشىنى ئەيمەندۇرىدىغان پېشانىسىنىلا كۆرەلەيتتى.

ئىككىسىنىڭ بېشىغا چۈشىدىغان بۇ قىسمەت رېگنىر [1] يازغان «شائىرلار» دېگەن شېئىرىدىكى: «خىلمۇخىل كىشىلەر

[1] ماتىلان رېگنىر (1573 — 1613) — فىرانسىيەدىكى ھەجۋي شائىر. فىرانسىيە شېئىرىيىتىدىكى بالوك مەزھىپىنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى.

ماڭار شائىر كەينىدىن، ئۇلار بەئەينى مۇشۇكىياپىلاق كەينىدىن ژۇچىر ـ ژۇچىر سايراۋاتقان ئوماق قۇشقاچ» دېگەن مىسرالارنىڭ ئۆزى ئىدى.

ناگان ـ ناگاندا بەزى كەپسىز، جېنىدىن تويغان بالىلار ئۆزىنىڭ پارە ـ پارە بولۇپ كېتىش خەۋپىگە قارىماي، كۆاسمىدونىڭ دۇمچەك دۇمبىسىگە يېڭنە سانجىپ ئويناياتتى. بەزىدە چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان، لېكىن شەرم ـ ھايانى بىلمەيدىغان قىزلار يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ پېشىدىن تارتىپ تۇرۇپ ناخشا ئېيتاتتى، «سېنى تۇتتۇق ئالۇاستى ! توختاپ تۇرمامسەن» دەپ چىشىغا تېگەتتى. بەزىدە دەرۋازا ئالدىدىكى پەلەمپەينىڭ قاراڭغۇ دالدىسىدا تىزلىپ ئولتۇرغان ئايالىلار، يارەمچى ئېپىسكوپ بىلەن قوڭغۇراق چالىدىغان دوكىنىڭ ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ بىرنېمىلەرنى دېيىشەتتى. ھايال ئۆتمەيلا غەزىپى قىزىق گەز ئۆرلەپ: «ھەي، ماۋۇ ئادەمنىڭ روھى ئاۋۇ بىرىنىڭ جىسمىغا ئوخشايدىكەن !» دەپ كۈلۈشەتتى. بەزىدە مەكتەپتىن يانغان ئوقۇغۇچىلار ياكى يولدا تاش تېپىپ ئويناۋاتقان بالىلار شارتتىدە قاتار بولۇپ، ئۇلارغا بىر ياقتىن سالام بەرگەچ، يەنە بىر ياقتىن لاتىن تىلىدا: «ۋاي ـ ۋۇي ! بۇ كىلاۋدې بىلەن توكۇرغۇ !» دېيىشىپ قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈشەتتى.

ھالبۇكى، يارەمچى ئېپىسكوپ بىلەن قوڭغۇراق چالىدىغان ئادەمنىڭ بۇ تىل ـ ئاھانەتلەردىن پەرۋايى پەلەك ئىدى. ئۇلار بۇ ئىشلارنى سەزمەيتتى. چۈنكى، كۆاسمىدو گاس ئىدى، كلاۋدېنىڭ خىيالى بولسا ئۆز ئىشى بىلەن بەند بولاتتى. چاقچاق گەپلەرنىڭ بىرىمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى.

بەشنچى باب

1. ساينت مارتىن موناستىرىنىڭ باشلىقى

كلاۋدېنىڭ نامى تەرەپ ـ تەرەپكە پۇر كەتتى، شۇڭا ئۇنىڭغا تېۋىنىپ زىيارەت قىلغىلى كېلىدىغانلارمۇ كۆپەيدى. ئۇ بيۇزى خانىم بىلەن كۆرۈشۈشنى رەت قىلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا يۇز بەرگەن بىر قېتىملىق زىيارەت ئۇنىڭ كۆڭلىدە بەك چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغاچقىمىكىن، بۇ زىيارەتنى خېلىغچە ئېسىدىن چىقارماي يۈردى.

قاش قارايغان مەھەل، كلاۋدې ئىشخانىسىدىن چىقىپ بۇۋۇى مەريەم چېركاۋىنىڭ موناستىرىدىكى ھېلىقى مەخپىي ھۇجرىغا قايتتى. ھۇجرا ئىچىدە بۇلۇڭدىكى ئاغزى ھىم ئېتىلگەن بىرنەچچە دورا بوتۇلكىسىدىن باشقا نەرسىنىڭ ھەممىسىنى چاڭ ـ توزان بېسىپ كەتكەنىدى. تامنىڭ ھەممە يېرى ياكى نوقۇل ئىلىم ـ پەن ئاتالغۇلىرى بىلەن ياكى بولمىسا ئۇ ئۆزى داڭلىق چاغلىغان يازغۇچىلارنىڭ كىتابلىرىدىن ئېلىنغان دىنىي ھېكمەتلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. ياردەمچى ئېپىسكوپ ماقالە قەغىزى يېيىقلىق شىرەنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، تۇچ شامداننىڭ يورۇقىدا ئېچىلىپ تۇرغان كىتابنىڭ ئۈستىگە جەينىكىنى قويدى. بۇ ھونۇرېئۇس دېئاۋتۇن يازغان «تەقدىرچىلىك ۋە ئەركىن ئىرادە توغرىسىدا» ناملىق كىتاب ئىدى. ئۇ يەنە بىر قولى بىلەن تېخى بايىلا قولغا چۈشۈرگەن بىر پارچە يېرىم تاۋاق نەشر بۇيۇمىنى بىر بەت ـ بىر بەتتىن ۋاراقلىدى. بۇ ئۇنىڭ ھۇجرىسىدىكى بىردىنبىر نەشر بۇيۇمى ئىدى. ئۇ چوڭقۇر

خىيالغا چۆمۈپ، ئاللىنىمىلەرنى ئويلاۋاتقاندا ئىشىك چېكىلدى.

— كىم؟ — دەپ توۋلىدى ئۇ بەئەينى سۆڭەك تالىشىۋاتقاندا باشقىلار تەرىپىدىن قوغلانغان ئىتنىڭ خىرىلدىغىنىدەك ئاۋاز بىلەن. ئىشىك سىرتىدىن:

— ئاغىنىڭىز ياكوئىس كوئىكتېر، — دېگەن جاۋاب ئاڭلاندى.

كىرگەنلەرنىڭ بىرى پادىشاھنىڭ دوختۇرى بولۇپ، ئالاھازەل ئەللىك ياشلار چامىسىدا ئىدى. كۆزلىرىدىن مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرغان مەككارلىق ئالدىدا، ئۇنىڭ ئۆلۈكنىڭكىدەك جانسىز چىرايى ئۇنچە بىلىنمەيتتى. يەنە بىرەيلەن ئۇنىڭ ھەمراھى بولسا كېرەك، ھەر ئىككىيلەن كۈل رەڭ چېكىت چۇشۇرۇلگەن قېنىق قىزىل رەڭلىك تون كىيىپ، بەللىرىنى بەلباغ بىلەن باغلىۋالغانىدى. قارىماققا، ئۇلارنىڭ كىيىمى ئۆزلىرىگە ناھايىتى چىڭ كەلگەندەك ئىدى. ھەر ئىككىيلەننىڭ بېشىدا بىر خىل رەختتىن تىكىلگەن، ئوخشاش رەڭلىك قالپاق بار ئىدى. ئۇلار قولىنى يانچۇقىغا سالغان، كىيىنىۋالغان ئۇزۇن تونلىرىنىڭ پېشى پۇتىنىڭ دۇمبىسىگىچە تېگىپ تۇراتتى، بېشىدىكى قالپىقى كۆزىنى تۇسۇۋالغۇدەك دەرىجىدە چۆكۈرۈلگەنىدى.

— خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، ئەپەندىلەر، — يارەمچى ئېپىسكوپ شۇنداق دېگەچ ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى، — مۇنداق كەچتىمۇ ئەزىز مېھمانلارنىڭ كېلىپ قالىدىغانلىقىنى ئويلىماپتىكەنمەن، قەۋەت خۇش بولدۇم!

يارەمچى ئېپىسكوپ تەكەللۇپ قىلدى، خاۋاتىرلىنىش ۋە سىناق نەزىرى بىلەن دوختۇرغا ۋە ئۇنىڭ ھەمراھىغا سەپسېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىدى.

— تىرىكاپتىكى داڭلىق ئۆلىما كلاۋدې فرولىونى زىيارەت قىلغاندا، كەچ بولۇپ كەتسىمۇ ھېچ گەپ ئەمەس، — دېدى دوختۇر كوئىكتېر. ئۇنىڭ تەلەپپۇزى سېپى ئۆزىدىن ياقا

يۇرتلۇق ئادەملەرنىڭ تەلەپپۇزى ئىدى.

ياردەمچى ئېپىسكوپ بىلەن دوختۇر ئۆزئارا سالاملاشتى. شۇ چاغدىكى ئادەت بويىچە، ئۆلىما ـ ئالىملار بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشكەندە مۇشۇ تەرىقىدە ئامان ـ ئېسەنلىك سورىشاتتى. لېكىن، ئۆزئارا ئامان ـ ئېسەنلىك سوراش ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئۆچ ـ ئاداۋەتنى توسۇپ قالالمايتتى. ھېلىمۇ ھەم شۇنداق، بىرەر ئۆلىما يەنە بىر ئۆلىمانى ماختاپ ئۇچۇرۇۋاتقاندا، ئۇنىڭ خۇشامەت گەپلىرى ھەسەل ئارىلاشتۇرۇلغان بىر بوتۇلكا زەھەرگىلا ئوخشاپ قالاتتى.

كلاۋدې فروللو ياكوئىس كوئىكتېرنىڭ ياغلىما گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كەسپىتىكى قولايلىقتىن، بولۇپمۇ پادىشاھنىڭ كۆپ قېتىم ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىدىن پايدىلىنىپ ئەھلى جامائەتنى قاقتى ـ سوقتى قىلغانلىقىغا كېلىشتۇرۇپ دەككىسىنى بەردى. ئۇنىڭ قارىشىچە، پادىشاھنىڭ كېسىلىنى كۆرۈش كىمىياگەرلىك بولۇپ، راست ئالتۇننى ئىزدەپ ئاۋارە بولغانغا قارىغاندا تېزرەك نەپكە ئېرىشكىلى بولاتتى.

ـــ شۇنداق ! كوئىكتېر ئەپەندى. جىمىن ئوغلىڭىز، ھۆرمەتكە سازاۋەر پېررې ئەپەندىنى باش ئېپىسكوپلۇققا كۆتۈرۈلدى دەپ ئاڭلىدىم، ناھايىتى خۇش بولدۇم، جىمىن ئوغلىڭىز ئامىئېنسىنىڭ ئېپىسكوپى بولدىغۇ دەيمەن؟

ـــ شۇنداق، ياردەمچى ئېپىسكوپ جانابلىرى، بۇمۇ خۇدانىڭ شاپائىتى دەڭە !

ـــ ئېسىڭىزدە باردۇ؟ مىلاد بايرىمى كۈنى ئىقتىسادىي مۇپەتتىش مەھكىمىسىدىكىلەرنى باشلاپ ماڭغاندا، تولىمۇ سۆلەتلىك بولۇپ كېتىپتىكەنسىز !

ـــ نېمىلەرنى دەيدىغانسىز، كلاۋدې جانابلىرى، مەن بىر مۇئاۋىن غوجدارغۇ شۇ.

ـــ سىز ساينت ئاندرى كوچىسىدا ياستۇاتقان ھەشەمەتلىك قورۇ پۇتەي دەپ قالغاندۇ؟ ئۇنى لوئۇرې سارىيى دېسەكمۇ

ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ. بولۇپمۇ دەرۋازىغا ئويۇلغان ئۆرۈك دەرىخى بىلەن ھېلىقى قوش مەنىلىك سۆزگە بەك ئۇچىم كۆيىدۇ ھەم «ئۆرۈكلۈك ھويلا»، ھەم «كوئىكتېرنىڭ ھويلىسى»① دەڭە.

— كلاۋدې جانابلىرى، مەن بۇ قۇرۇلۇشقا ناھايىتى جىق پۇل خەجلىۋەتتىم. قورۇ - جاي پۈتكەن ھامان ۋەيران بولۇپ كېتىشىم مۇمكىن.

— تۇرمە بىلەن ئەدلىيە ئەمەلدارلىقىدىن كىرىدىغان كىرىمىڭىز بارغۇ؟ ئۇنىڭدىن بۆلەك تېخى كلوسىردىكى ئۆيلەرنىڭ، گۆش دۇكىنىنىڭ، مېھمانخانىنىڭ، ماگىزىنىنىڭ ئىجارىسىنى يىغىسىز! قولىڭىزدا بىر ئوبدان سوت چىقىدىغان سىيىر تۇرسا!

— بۇ يىل پوئىسىدىكى يېرىمدىن ھېچقانچە ھوسۇل ئالالمىدىم.

— لېكىن، سىزنىڭ تىرىكىل، ساينت يامېس، ساينت گېرما - ئىنوردىن يىغىۋالىدىغان ئىجارىڭىز ئەزەلدىنلا ياخشى ئىدىغۇ؟

— بىر يۇز يىگىرمە لىۋر دەڭە، ئۇنىڭ ئۈستىگە پارىژ پۇلى ئەمەس.

— سىز يەنە پادىشاھنىڭ مەسلىھەتچىلەر ئىشخانىسىدىنمۇ مائاش ئالىسىز، بۇ دېگەن مۇقىم كىرىم تۇرسا!

— راست دەيسىز، بۇرادەر كلاۋدې. بىراق، پولىگىنى قورۇقىدىن ھەر يىلى قىلىدىغان كىرىمىم ئاتمىش تىللاغىمۇ يەتمەيدۇ.

كلاۋدې بىر ياقتىن كوئىكتېرنىڭ پۈتىغا ھۆل خىش قويۇپ، بىر ياقتىن ئۇنىڭ يىغىرىغا تېگىپ، پۇخادىن چىقىۋاتقان مەسخىرە قىلىۋالدى. كۆلۈپ تۇرۇپ گەپ قىلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ گەپلەرنىڭ تېگىگە رەھىمسىزلىك، ئىچى قارىلىق يوشۇرۇنغانىدى. بۇ دەل تەلىيى ئوڭىدىن كەلمىگەن ئادەم قول

① فىرانسۇز تىلىدا «ئۆرۈكلۈك» بىلەن كوئىكتېرنىڭ ئاتىلىشى يېقىن كەلگەچ- كە، بۇ يەردە كوئىكتېر پادىشاھنىڭ چاپىنىدا تەرلەيدۇ، دەپ مەسخىرە قىلىنىدۇ.

ئـلكـده بـار ئـپـلاس بـر ئادەم بـلەن تۇتـۇشـۇپ قالـغـانـدا دېيىشىدىغان گەپلەرنىڭ نەق ئۆزى ئىدى. ئەپسۇسكى، قارشى تەرەپ كۆز ئالدىدىكى بۇ ئادەمنىڭ سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ يۇگۇرۇتۇۋاتقانلىقىنى بىلەلمىدى.

ـــ شۇنداق ھۆددە قىلالايمەنكى، ـــ كلاۋدىي ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ مۇشۇنداق ساغلام تۇرغىنىڭىزدىن بەك سۆيۈندۇم.

ـــ رەھمەت، كلاۋدىي جانابلىرى !

ـــ شۇنى سوراپ باققۇم بار، ـــ كلاۋدېنىڭ ئاۋازى بىردىنلا چىڭ چىقىپ كەتتى، ـــ پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ كېسىلى قانداقراقكەن؟

ـــ داۋالانغان پۇلنى تولۇق بېرەلمىگۈدەك ھالى يوق، ـــ دوختۇر مۇشۇ گەپنى قىلىۋېتىپ يېنىدىكى ھەمراھىغا لەپپىدە قاراپ قويدى.

ـــ ئاز بولۇپ قالدى دەۋاتامسىز، بۇرادەر كوئىكتېر؟ ـــ دەپ سورىدى ھەمراھ بولۇپ كىرگەن كىشى.

بۇ ئادەمنىڭ تەلەپپۇزىدىكى ھەيرانلىق ۋە نارازىلىق ئالامەتلىرى يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ بۇ ناتونۇش كىشىگە بولغان دىققىتىنى قوزغىدى. راستىنى ئېيتقاندا، كلاۋدىي ئۆزىنىڭ كۆزىگە غەلىتە كۆرۈنۈۋاتقان بۇ ئادەمنى مەخپىي ھۇجرىنىڭ بوسۇغىسىدىن كىرگەندىن باشلاپلا كۆزىتىپ تۇرغانىدى. كلاۋدىي ئۇنىڭ پادىشاھ لۇئى XI نىڭ خۇسۇسىي دوختۇرى ياكوئىس كوئىكتېرغا يان باسىدىغانلىقىنى دېمىسە، كوئىكتېرنىڭ مۇنداق ناتونۇش بىرىنى ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا بىللە ئېلىپ كىرىشىگە ھەرگىز يول قويمايتتى.

مۇشۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، دوختۇر ئۆزىنىڭ ھەمراھىنى تونۇشتۇرۇشقا باشلىغاندا، كلاۋدېنىڭ چىرايى بىرقىسما بولۇپ كەتتى.

ـــ ئېيسىم قۇرۇسۇن، كلاۋدىي ! ھەمراھىمنى تونۇشتۇرۇپ

قوياي. ئۇ سىزنىڭ نام ـ شەرىپىڭىزنى تولا ئاڭلاپ، زىيارەت قىلىش نىيىتىدە مۇشۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغانىدى.

ـــ ئەپەندى، سىزمۇ ئىلىم تەھسىل قىلامسىز؟ ـــ دەپ سورىدى يارەمچى ئېپېسكوپ، ئۇ ئۆتكۇر كۆزلىرى بىلەن كوئىكتېرنىڭ ھەمراھىغا تىكىلدى. ناتونۇش كىشىنىڭ كۆزلىرىدىنمۇ ئادەمنى ھودۇقتۇرىدىغان سوغۇق نۇر چاقنىدى.

چىراغ نۇرى ئاجىز بولغىنىغا قارىماي، ئاتمىش ياشلار ئەتراپىدىكى بۇ قېرى ئادەمنىڭ ئوتتۇرا بوي، دوغلاق كەلگەن قامىتىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى. قارىماققا ئۇ كىيىمل بولۇپ قالغاندەك ئىدى. نۇر يېغىپ تۇرىدىغان سۇزۇك چىرايىدىن قانداقتۇر بىر قەتئىيلىك ۋە جىددىيلىك چىقىپ تۇراتتى. قاشلىرى ئاستىدىكى كۆزلىرىدىن تېرەن ئوي ـ پىكىر جىلۋە قىلاتتى. قاڭشىرىغىچە چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان يۇمشاق قالپاقنىڭ تېگىدە تالانتلىق بىر مېڭىنىڭ مىدىرلاپ تۇرغانلىقىنى ھېس قىلغىلى بولاتتى.

ئۇ يارەمچى ئېپېسكوپنىڭ سوئالىغا تەمتىرەپ كەتمەيلا جاۋاب بەردى:

ـــ ھۆرمەتلىك جاناب، ھەممە يەرگە داڭقىڭىز كەتكەن بولغاچقا، سىزدىن ئۆگىنەي دەپ قېشىڭىزغا كېلىپ تۇرۇپتىمەن. مەن باشقا بىر ئۆلكىدىن كەلگەن مۆتىۋەر، ئەسلىدە ئۆلىمالارنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىشتىن بۇرۇنلا ئايىغىمنى سېلىۋېتىشىم لازىم ئىدى. ئېھتىمال، سىز مېنىڭ ئىسمىمنى بىلمىسىز، مېنى تورانگوۋا ئاقساقال دەيدۇ.

«مۆتىۋەر ئادەملەرنىڭمۇ چويلىدا توختىمايدىغان ئىسمى بولىدىكەنە» دەپ ئويلىدى يارەمچى ئېپېسكوپ، ئۇ شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ مۇھىم ۋە جىددىي بىر ئىشقا دۇچ كەلگەنلىكىنى تۇيدى. ئۇنىڭ ھەددىدىن زىيادە ئەقىللىك كاللىسى تورانگوۋا ئاقساقال كىيىۋالغان تېرە قۇلاقچىنىڭ ئىچىدە ئۆزىنىڭكىگە ئوخشاش ھەددىدىن زىيادە ئەقىللىك بىر كاللىنىڭ بارلىقىنى

پەرەز قىلدى. ئالدىدىكى سۈرلۈك چىرايغا سەپسېلىۋېتىپ، تېخى ئاتايا ياكوئىس كوئىكتېرغا تاقابىل تۇرغان چاغدىكى زورغا پەيدا بولغان كۈلۈمسىرەش خۇددى قاراڭغۇلۇق قوينىدا غايىب بولغان شەپەقىتەك نەلەرگىدۇر يوقالدى. يۈز ـ كۆزىنى مەيۈسلۈك چۈلغىدى، لام ـ جىم دېمەيلا يۆلەنچۈكى بار سافاغا چۆكۈپ، بىر جەينىكىنى ئادىتى بويىچە شىرەنىڭ ئۈستىگە تىرىدى، يەنە بىر قولى بىلەن پېشانىسىنى تۇتتى. بىردەملىك سۈكۈتتىن كېيىن، تېخىچە ئۆرە تۇرغان ئىككىيلەننى ئولتۇرۇشقا شەرەتلەپ، تورانگوۋا ئاقساقالغا قارىدى.

ـــ جاناب، مەن بىلەن بەس ـ مۇنازىرە قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولسىڭىز، نېمىنى مۇنازىرە قىلىدىغانلىقىمىزنى دەپ بېقىڭ!

ـــ ھۆرمەتلىك جاناب، ـــ دېدى تورانگوۋا ئاقساقال، ـــ مەن ئاغرىپ قالدىم، كېسىلىم ناھايىتى ئېغىر، باشقىلار ماڭا سىزنى دانىشمەن ئائېسكولاپ ① دەپ تەرىپلەپ بەردى. شۇڭا، مەن سىزنى رېتسېپ يېزىپ بېرەرمىكىن دەپ كەلدىم.

ـــ رېتسېپ؟ ـــ ياردەمچى ئېپېسكوپ بېشىنى چايقىدى. ئاندىن بىردەم ئويلىنىۋالدى، ـــ تورانگوۋا ئاقساقال، ئىسمىڭىزنى مۇشۇنداق ئاتىغانلىقىمنى ئەيىبكە بۇيرۇماڭ، قايرىلىپ قاراپ بېقىڭ، سىزگە بېرىدىغان جاۋابنامىڭ تامغا يېزىپ قويۇلغانلىقىنى كۆرەلەيسىز.

تورانگوۋا ئۇنىڭ سۆزى بويىچە كەينىگە قايرىلدى. تامنىڭ ئۈستۈنرەك يېرىگە «مېدىتسىنا دېگەن خام خىيالنىڭ قىزى ـــ يامبلكوي»② دېگەن خەت ئويۇلغانىدى.

ياكوئىس كوئىكتېر ھەمراھىنىڭ بايقى جاۋابنى ئاڭلاپ خاپا بولۇپ تۇرۇۋىدى، كلاۋدىنىڭ تامغا يېزىپ قويغان جاۋابنى

---

① ئائېسكولاپ ـــ قەدىمكى يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى دورا ـ دەرمەك ئىلاھى. قۇ-ياش ئىلاھى ئاپوللونىڭ ئوغلى.

② يامبلكوي (مىلادىيەنىڭ 250 ـــ 330 ـ يىللار) ـــ قەدىمكى يۇنان يېڭى ئەپلاتونچىلار مەزھىپىدىكى پەيلاسوپ.

كۆرۈپ تېخىمۇ ئوغىسى قاينىدى. ئۇ تورانگوۋا ئاقساقالنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا:

ــ مەن ئۇنى سىزگە قىپقىزىل سارالڭ دېگەنىدىمغۇ، كۆرۈشىمەن دەپ كەلگىنىڭىزگە خوپ بولدى ! ــ دەپ پىچىرلىدى.

ــ ياكوئىس كوئىكتېر دوختۇر، بەلكى بۇ سارالڭنىڭ ئېيتقانلىرى توغرىدۇر، ــ دېدى ئاقساقالمۇ پەس ئاۋازدا ۋە ئاچچىق كۈلۈپ قويدى.

ــ ئىختىيارىڭىز ! ــ دېدى كوئىكتېر توڭ تېگىپ، ئارقىدىنلا يارەمچى ئېپىسكوپ بىلەن پارالڭغا چۈشۈپ كەتتى.

ــ كلاۋدې، سىزنىڭ داۋالاش تېخنىكىڭىز بەك قالتىس، سىز خۇددى مايمۇن ياڭاقنى چوڭ نەرسە چاغلاپ كەتمىگەندەك، ھىپپوكرات ① نىمۇ پوش دېمەيدىغاندەك ئەلپازدا گەپ قىلىۋاتىسىز. ناۋادا ھەممە دوختۇر مۇشۇ سورۇندا تۇرۇپ، سىزنىڭ مېدىتسىنا خام خىيال دېگەن سۆزىڭىزنى ئاڭلىسا، سىزنى تاش بوران قىلىۋەتكەن بولاتتى ! دېمەك، سىز غىدىقلىغۇچى دورىلارنىڭ قانغا، مەلھەم دورىلارنىڭ مۇسكۇلغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلمايدىكەنسىز ــ دە ! سىز ئوخشاشلا يەنە گۇل ــ گىياھ بىلەن مېتالدىن تەركىب تاپقان، ئادەملەر تەرىپىدىن دۇنيا دورا ساندۇقى دەپ ئاتىلىدىغان بۇ دورا ساندۇقىنىڭ كېسەللىكنى داۋالاش ئۈچۈنلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلمايدىكەنسىز.

ــ مەن دوراشۇناسلىقىمۇ ئىنكار قىلمايمەن، كېسەل ئادەمنىمۇ ئىنكار قىلمايمەن. مېنىڭ ئىنكار قىلىدىغىنىم دوختۇرلار !

ــ دېگەنلىرىڭىز بويىچە بولغاندا، ــ كوئىكتېر قاينىپلا كەتتى، ــ رېماتىزمنىڭ ئىچكى ئەزالاردىكى ئەسۋە ئىكەنلىكى،

---

① ھىپپوكرات (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 460 ــ 377 ـ يىللار) ــ قەدىمكى يۇنانىنىڭ مەشھۇر دوختۇرى. غەرب مېدىتسىناسىنىڭ ئاتىسى دەپ تەرىپلىنىدۇ.

كۆيۈپ چۈچۈلا بولۇپ كەتكەن چاشقاننى ئېزىپ ياسىغان مەلھەم دورا بىلەن زەمبىرەك ئوقىدا زەخمىلەنگەن تېرىنى ساقايتقىلى بولىدىغانلىقى، ياش ئادەملەرنىڭ قېنىنى ئۇرغاندا قېرىلارنىڭ ياشلىق باھارىنى ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولىدىغانلىقى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى يالغان گەپ ئىكەن ـ دە ! ئىككىنى ئىككىگە قوشسا تۆت بولىدۇ دېگەنمۇ يالغانمۇ؟

يارەمچى ئېپىسكوپ چىرايىنى مىتمۇ قىلىپ قويماي:

ـــ بەزى شەيئىلەرگە مېنىڭمۇ ئۆز قارىشىم بار، ـــ دېدى.

كوئىكتېر ئاچچىقىدا شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى.

ـــ بولدى ! بولدى ! كوئىكتېر ئاغىنە، رەنجىش ھاجەتسىز، ـــ دېدى تورانگوۋا ئاقساقال، ـــ يارەمچى ئېپىسكوپ بىز بىلەن دوست تۇرسا.

كوئىكتېر ئۆزىنى بېسۋېلىپ، جىم ئولتۇردى، لېكىن پەس ئاۋازدا:

ـــ نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ بىر سارايمۇ، ـــ دېدى رەنجىپ.

ـــ كلاۋدې جانابلىرى، ـــ تورانگوۋا ئارىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزدى، ـــ مېنى بەكمۇ تەڭلىكتە قويدىڭىز. ئەسلىدە ئىككى قېيىن مەسىلىنى سىزدىن سوراپ بىلۋالماقچىدىم. ئۇنىڭ بىرى مېنىڭ سالامەتلىكىم، يەنە بىرى مېنىڭ يۇلتۇزۇم ھەقىقىدىكى ئىش ئىدى.

ـــ ئەپەندى، ـــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ، ـــ سىزنىڭ راستتىنلا مۇشۇنداق خىيالىڭىز بولسا، شۇنچە جىق پەلەمپەيدىن چىقىپ مېنىڭ قېشىمغا كېلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى، مەن ھەم مېدىتسىناغا ئىشەنمەيمەن، ھەم مۇنەججىملىككە ئىشەنمەيمەن.

ـــ گەپلىرىڭىز راستمۇ؟ ـــ تورانگوۋا ئاقساقال تەئەججۈپلەندى.

كوئىكتېر زورغا كۈلۈمسىرەپ ئاغزىنى تورانگوۋانىڭ قۇلىقىغا يېقىن قىلدى:

ـــ ئەمدى ئوچۇق كۆرۈۋاتقانسىز، ئۇ دېگەن بىر سارائ دېمىدىمۇ ! ئۇ ھەتتا مۇنەججىملىككىمۇ ئىشەنمەيدىغان تۇرسا !

ـــ ھەربىر يۇلتۇزنىڭ نۇرى، ـــ دېدى كلاۋدې بايىقى گېپىنى تولۇقلاپ، ـــ سىلەر تەسەۋۋۇر قىلغانغا ئوخشاش ئادەملەرنىڭ بېشىغا چىگىپ قويۇلغان بىر تال يىپ !

ـــ ئۇنداقتا سىز نېمىگە ئىشىنىسىز؟ ـــ دەپ سورىدى تورانگوۋا ئاقساقال ئونلۇك ئاۋازدا.

ياردەمچى ئېپىسكوپ بىرپەس دېلىغۇل بولدى. ئاندىن قاپىقى چۈشۈپ كەتكەن ھالدا كۇلۇمسىرەپ، خۇددى ئۆزىنىڭ جاۋابىنى ئىنكار قىلىۋاتقاندەك جاۋاب قايتۇردى:

ـــ خۇداغا ئىشىنىمەن !

ـــ ئىككىمىزگە، ـــ تورانگوۋا ئاقساقال شۇنداق دەۋېتىپ، ئالمان ـ تالمان چوقۇنۇۋالدى.

ـــ ئامىن ! ـــ دېدى كوئىكتېر.

ـــ ھۆرمەتلىك جاناب، ـــ ئاقساقال يەنە گەپ باشلىدى، ـــ سىزدىكى مۇنداق تەقۋادارلىقنى كۆرۈپ، مەن تولىمۇ تەسىرلەندىم. لېكىن، سىز يەنە شۇنداق چوڭ ئالىم تۇرۇپ، پەنگە ئىشەنمىگىنىڭىز نېمىسى؟

ـــ ئۇنداق ئەمەس، ـــ ياردەمچى ئېپىسكوپ تورانگوۋا ئاقساقالنىڭ بىلىكىنى تۇتتى. خۇنى كەتكەن كۆزنىڭ قارىچۇقىدىن ئاللىقانداق بىر كۆچلۈك نۇر ئېتىلىپ چىققانىدەك بولدى، ـــ ئۇنداق ئەمەس. مەن پەننى ئېتىراپ قىلمايدىغان يەردە ئەمەس. مەن ئۇزاق چاغلاردىن بۇيان، يەر ئۈستىدە ئۆمىلەپ، قورسىقىمنى يەرگە چاپلاپ، تىرناقلىرىمنى لايغا پاتۇرۇپ، يەر ئاستى ئۆيلىرىدىكى ھەددى ـ ھېسابسىز سوقماق يوللاردا مېڭىپ يۈردۈم. قاراڭغۇ ئۆڭكۇرنىڭ ئۇ يېقىدا يېنىۋاتقان يورۇقلۇقنى، يالقۇنغا ئوخشاش بىرنەرسىنى كۆرگەندەك بولدۇم. ئۇ چوقۇم مەركىزىي تەجرىبىخانىدىن چىقىۋاتقان، كۆزنى قاماشتۇرىدىغان ئەكس نۇر دەپ ئويلىدىم. سەۋر ـ تاقەتلىك، ئەقىللىك ئادەملەرلا

ئۇنىڭ ئىچىدىن خۇدانى كۆرەلەيتتى !

— ئاخىرقى ھېسابتا، — دەپ سورىدى تورانگوۋا ئاقساقال، — سىزگە نىسبەتەن چىن ۋە مۇئەييەنلەشتۈرگىلى بولمىدىغان نەرسە زادى نېمە ئۆزى؟

— كىممىياگەرلىك.

— دەرۋەقە، — دېدى كوئىكتېبر ئۆزىنى باسالماي، — كلاۋدې، كىممىياگەرلىكمۇ بولمىدىغان ئىش. لېكىن، سىز نېمىشقا مېدىتسىنا بىلەن مۇنەججىملىككە تىل تەگكۈزىسىز؟

— سىز دەۋاتقان ئادەم توغرىسىدىكى پەن مەۋھۇم نەرسە، ئۇ ئالەم توغرىسىدىكى پەنمۇ ئوخشاشلا مەۋھۇم نەرسە، — دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ قوپاللىق بىلەن:

— ئېپىداروس ① بىلەن كالدىيە ② دە شۇنداق گۇللەنگەن مەنزىرە بارلىققا كېلىۋاتىدۇ ! — دوختۇر سوغۇق كۇلۇپ ئېتىراز بىلدۈردى.

— قۇلاق سېلىڭ، جانابىي ياكوئىس ! مېنىڭ دەۋاتقانلىرىم راست گەپ. مەن پادىشاھنىڭ دوختۇرى ئەمەس، ئۇ ماڭا يۇلتۇزلارنى كۆزەتسۇن دەپ دايدالوس باغچىسىنى ئىنئام قىلغانمۇ ئەمەس. چېچىلمايدىغان تۇرۇڭ، گېپىمنى ئاڭلاڭ. سىز قانداق ھەققەتنى بايقىدىڭىز؟ مەنمۇ بۇ يەردە مېدىتسىنانى كۆزدە تۇتمىدىم. ئۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولۇش تولىمۇ ئەخمەقلىق. مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم مۇنەججىملىك. ماڭا سۆزلەپ بېرىڭچۇ. ئەرشئەلاغا تۇز چىقىپ، ئۇ يەردىن يەر يۈزىگە تۇز تارتىلىپ تۇرغان ھېلىقى يىپ ③ لار، زىرۇق سانلىرى ۋە

---

① ئېپىداروس — قەدىمكى يۇنانىڭ ئېگېي دېڭىزى قىرغىقىدىكى شەھەر. دورا — دەرمەك ئىلاھى ئائىسكولاپنىڭ چېركاۋى مۇشۇ يەردە.

② كالدىيە — ئورنى مېسوپوتامىيەنىڭ جەنۇبىدىكى بابىلون پادىشاھلىقىغا توغرا كېلىدۇ. ئۇ يەردە ناھايىتى بۇرۇنلا ئاستىرونومىيە تەتقىقاتى يولغا قويۇلغان.

③ مۇنەججىملىك ھەربىر ئادەمنىڭ بېشىدا بىر تالدىن يىپ بولىدۇ. ئۇ شۇ ئادەمنىڭ ئاسماندىكى يۇلتۇزىغا چېگىلگەن بولىدۇ. يۇلتۇزلار مۇشۇ يىپ ئارقىلىق ئادەمنىڭ ھاياتىنى كونترول قىلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

زېفرود سانلىرى ھەقىقەتكى يېڭى بايقاشلار زادى نېمىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ؟

ــ سىز ئوقۇرمەن سۆڭەكنىڭ ئىندۇكسىيەلىك كۈچى ۋە ئۇنىڭ روھقا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىقتىدارىغا قايىل ئەمەس، شۇنداقمۇ؟ ــ دېدى كوئىكتېر.

ــ خاتالاشتىڭىز، كوئىكتېر ئەپەندى! سىزنىڭ ئېتىقادىڭىزنىڭ بىرەرنەمۇ ئەمەلىيەتكە يېقىن ئەمەس. لېكىن، كىمىياگەرلىكتە بەزى يېڭى بايقاشلار بار. سىزنىڭ بۇ مۇڭەپپەقىيەتلەرگە تەن بەرگۈڭىز يوقمۇ؟ ئەينەكنى يەر ئاستىغا نەچچە ئون مىڭ يىل كۆمۈپ قويسا خىرۇستالغا ئايلىنىدۇ. قوغۇشۇن جىمىكى مېتالنىڭ بوۋىسى (ئالتۇن مېتال ئەمەس نۇر). قوغۇشۇن ئىككى يۈز يىلنى بىر باسقۇچ قىلىپ، تۆت باسقۇچتىن ئۆتسىلا ئوڭۇشلۇق ھالدا زەرنىخ بولىدۇ، زەرنىختىن قەلەيگە، قەلەيدىن كۈمۈشكە ئۆزگىرىدۇ. ئەجەبا، بۇنىڭ راستلىقىدىن گۇمان قىلامسىلەر؟ لېكىن، ئوقۇرمەن سۆڭىكىگە ئىشىنىش، يۇلتۇزلارغا ئىشىنىش، يۇلتۇزغا تۇتىشىدىغان يىپقا ئىشىنىش بەئەينى بۇلبۇلنىڭ قارىغۇ چاشقانغا ئۆزگىرىشىگە، بۇغداي دېنىنىڭ سازاق بېلىقىغا ئۆزگىرىشىگە ئىشىنىدىغان كىشىلەردەكلا كۇلكىلىك ئىش!

ــ مەنمۇ كىمىياگەرلىكنى تەتقىق قىلغان، ــ دەپ ۋارقىرىدى كوئىكتېر، ــ شۇنىڭغا جەزم قىلىمەنكى ...

تولا ئەزۋەيلەپ ھاياجانلانغان يارەمچى ئېپىسكوپ ئۇنىڭ سۆزىنى تۇگىتىشىگە يول بەرمىدى.

ــ مەن مېدىتسىنانى، مۇنەججىملىكنى، كىمىياگەرلىكنى تەتقىق قىلغان، ــ دېدى ئۇ كوئىكتېرنىڭ گېپىنى ئۇزۇپ، ــ لېكىن بىردىنبىر ھەقىقەت مانا مۇۋۇ (ئۇ سۆزلەۋېتىپ توپا بېسىپ كەتكەن ھېلىقى كىچىك دورا بوتۇلكىسىنى شەرەنىڭ ئۇستىگە قويدى)، بىردىنبىر نۇر دېگەن مانا مۇشۇ. ھېيپوكرات بولسۇن، ئۇرانىيە ① بولسۇن، ھەممىسى خام خىيال، خېرىپسىمۇ

① ئۇرانىيە ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئىلاھەلەرنىڭ بىرى. ئاسترونومىيە بىلەن جۇغراپىيەگە مەسئۇل.

بىر خىل ئىدىيە، خالاس. پەقەت ئالتۇننىلا قۇياش دېيىشكە بولىدۇ. ئالتۇن ياسىغانلىق ئۆزىلا خۇدا، تەڭداشسىز پەن دېگەن شۇ. مەن مېدىتسىنانى، مۇنەججىملىكنى تەتقىق قىلدىم دېگىنىم بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى مەۋھۇم نەرسە بولۇپ چىقتى. ئادەم بەدىنى بىلگىلى بولمايدىغان سىرلىق نەرسە، يۇلتۇزلارمۇ بىلگىلى بولمايدىغان سىرلىق نەرسە !

ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپلا ئۆزىنى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقىغا تاشلىدى. خۇددى ئىلاھتىن ۋەھىي تاپشۇرۇۋالغاندەك گۈلقەلبلىرى ئېچىلدى. تورانگوۋا بىرنېمە دېيەلمەي ئۇنىڭغا قاراپلا قالدى. كوئىكتېر زورغا كۈلۈمسىرەپ مۇرىلىرىنى كۆتۈرۈپ قويدى ۋە: «سارائىنىڭ ئۆزىلىغۇ بۇ !» دېدى نەچچە قېتىم پەس ئاۋازدا.

ــ ئۇنداقتا، ــ تورانگوۋا ئاقساقال بىردىنلا سوراپ قالدى، ــ سىز ئۆزىڭىز كۆزلىگەن ھېلىقى سىرلىق مۇددىئاغا يېتەلمىدىڭىزمۇ؟ ئالتۇن تاۋلىيالمىدىڭىزمۇ؟

ــ ئالتۇن تاۋلىيالمغان بولسام ئىدىم، ــ يارەمچى ئېپىسكوپ بىرنەرسە ئېسىگە كەلگەندەك، ئالدىرىماي جاۋاب بەردى، ــ ئۇ چاغدا فرانسىيەنىڭ پادىشاھى لۇئى بولماي كلاۋدې بولغان بولاتتى.

ئاقساقالنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى.

ــ ئاتايا مەن نېمىلەرنى دېدىم؟ ــ كلاۋدې مەنسىتمىگەندەك كۈلۈپ قويدى، ــ ناۋادا شەرقتىكى بۇ ئىمپېرىيەنى يېڭىباشتىن ئۆرە قىلالمغان بولسام، فرانسىيەنىڭ شاھلىق تەختكە كۆڭۈل بۆلەرمىدىم؟

ــ بەلەن گەپ بولدى، ــ دېدى ئاقساقال.

ــ ۋاي، بىچارە سارائ ! ــ دېدى كوئىكتېر ئۆزىچە غوتۇلداپ.

يارەمچى ئېپىسكوپ مەمەدانلىق قېلىشتىن توختايدىغاندەك ئەمەس، ئۇ خۇددى ئۆزىنىڭ سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بېرىۋاتقاندەك

ئىدى.

— لېكىن، مەن يەنىلا ئۆمىلەيمەن. يەردىكى شېغىل تاشلار يۈز - كۆزۈمنى سۇرۇپ، تىزمىنى يېرىۋەتسىمۇ مەيلى. شۇ چاغدا تىكىلىپ قارىيالمىسامۇ، خىرە - شىرە كۆرەلەيدىغان بولىمەن. مەن ئوقۇيالمايمەن، لېكىن ھەرپلەرنى بىر - بىرىگە ئۇلايمەن.

— ئوقۇيالايدىغان دەرىجىگە يەتكەندە، — دەپ سورىدى ئاقساقال، — ئالتۇننى تاۋلاپ بولغان بولامسىز؟

— سوراپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بارمۇ؟

— بۇۋاي مەريەم ماڭا پۈل لازىملىقىنى بىلىدۇ. ئۇنداقتا، مەنمۇ سىزنىڭ كىتابلىرىڭىزنى ئوقۇغان بولاي. ماڭا دەپ بېرىڭ ھۆرمەتلىك جاناب، سىز دەۋاتقان پەن بۇۋاي مەريەمنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ ئەمەستۇ؟

كلاۋدې ئاقساقال سورىغان بۇ سوئالغا ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇپ، ھاكاۋۇرلۇق بىلەن جاۋاب بەردى:

— مەن كىمنىڭ ئۆيىدىكى يارىمچى ئېپىسكوپ؟

— بۇ دېگىنىڭىز توغرا، جانابلىرى. ماڭا ئۆگەتسىڭىز قانداق؟ مەنمۇ بۇ ھەرپلەرنى سىز بىلەن بىللە ئۇلاپ باقاي!

كلاۋدې دەرھال سامۇئېل ① دەك ھەيۋەتلىك، مۇقەددەس بىر خىل قىياپەتكە كىردى.

— ئەپەندى، بۇ سىرلىق نەرسىلەرنىڭ ئىچىدە بىر قېتىم سايىاھەت قىلىش ئۈچۈنمۇ تالاي ۋاقىت كېتىدۇ. سىزنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىڭىز بۇنىڭغا يەتمەي قالار! چاچلىرىڭىزمۇ ئاللىقاچان ئاقىرىپ كېتىپتۇ! چاچ ئاقارغاندا ئۇچەكتىن چىققان بىلەن، كىرگەن چاغدا چوقۇم قارا چاچلىق بولۇش كېرەك. پەن دېگەن ئۇنداق ئوڭاي ھەپىلەشكىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس، ئادەم ئورۇقلاپ كېتىدۇ، يادايدۇ، لېكىن ئۇنىڭغا ياشانغان ئادەملەرنىڭ قورۇلۇپ كەتكەن چىرايى لازىم ئەمەس.

① سامۇئېل — مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 11 - ئەسىردە ياشىغان ئىسرائىلىيەلىك سوتچى، ئالدىن بىلگۈچى.

شۇنداقتىمۇ، ئەگەر سىز مۇشۇنداق ياشتا تەربىيە ئالاي دەپ نىيەت قىلغان بولسىڭىز، ئاقىللارمۇ تەپ تارتىدىغان ھەرپلەرنى تونۇپ باقاي دەپ بەل باغلىغان بولسىڭىز، ئۇنداقتا مېنىلا ئىزدەڭ. مەنمۇ ئۇرۇنۇپ باقاي. سىزدەك مۇنداق بىر بەختسىز بوۋاينى مەن ھەرگىزمۇ ھېرودوت ① تىلغا ئالغان پىرامىدانىڭ مەخپىي خانىلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا بۇيرۇمايمەن. بابىلوندىكى خىش بىلەن قوپۇرۇلغان ئېگىز مۇنارنى تەكشۈرۈپ بېقىشقىمۇ ئەۋەتمەيمەن. ئېكىلىنگادىكى ھىندى ئىبادەتخانىلىرىنىڭ ئاپىاق مەرمەردىن ياسالغان دۇئا ـ تىلاۋەتخانىلىرىنى زىيارەت قىلىشقىمۇ ئۇندىمەيمەن. سىكرادىكى مۇقەددەس ئۇسلۇبنى دوراپ ياسىغان كالدېئان تاش بىنالىرىنى مەنمۇ سىزگە ئوخشاشلا كۆرۈپ باقمىغان. بۇگۈنكى كۈندە ئاللىقاچان خارابلاشقان سولومون ئىبادەتخانىسىنىمۇ كۆرمىگەن. ئىسرائىلىيە پادىشاھىنىڭ مەقبەرىسىدىكى ۋەيران بولغان دەرۋازىدىنمۇ خەۋىرىم يوق. خېرىستىيانىڭ ئەسەرلىرىنىڭ قولىمىزدىكى پارچىلىرىغىلا ئېھتىرام بىلدۇرسەك كۈپايە. مەن سىزگە كىرىستوپنىڭ ھەيكىلىنى چۈشەندۈرۈپ قويىمەن. ئۇ ئىكىن ئەككۈچلەرنىڭ سىمۋولى. يەنە تېخى ساينت چاپپىل چېركاۋىنىڭ ئەگمە دەرۋازىسى ئۈستىدىكى ئىككى پەرىشتىنى سۆزلەپ بېرىمەن. بىر پەرىشتىنىڭ قولى بوتۇلكىغا، يەنە بىرىنىڭ قولى بۇلۇتقا ئۇزارتىلغان...

ئۇ سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، بايىلا يارەمچى ئېپىسكوپتىن ئەدىپىنى يەپ رەسۋا بولغان كوئىكتېرغا جان كىرگەندەك بولدى ـ دە، بىر ئۆلىما يەنە بىر ئۆلىمانىڭ گېپىنى ئوڭلاپ قويىدىغاندەك غالىبلارچە تەلەپپۇزدا گەپ قىستۇرۇشقا

---

① ھېرودوت (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 484 ـــ 420 ـ يىللار) ـــ قەدىمكى يۇنان تارىخچىسى، «تارىخ ئىلمىنىڭ ئاتىسى» دەپ تەرىپلىنىدۇ. «گىرېتسىيە ـ پېرسىيە ئۇرۇشى تارىخى» ناملىق كىتابى بار.

تەمشەلدى.

ــ ھەي، كلاۋدې ئاغىنە، سىمۇول دېگەن سان ئەمەس، سىز خاتا ھالدا ئورپۇس ① نى خېرىمبس قىلىپ سۆزلەپ قويدىڭىز.

ــ ئۇنداقتا ئۆزىڭىز خاتالىشىپسىز، ــ دەپ جاۋاب قايتۇردى ياردەمچى ئېپىسكوپ ئەستايىدىل ھالدا، ــ دېدالوس ② ئۆينىڭ ئۇلى، ئورپۇس ئۆيىنىڭ تېمى. خىرىمبس شۇ بىنانىڭ ئۆزى. ئەھۋال مۇشۇنداق. قاچاندا كەلگۈڭىز كەلسە، شۇ چاغدا كېلىڭ، ــ ئۇ تورانگوۋا تەرەپكە قايرىلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ مەن سىزگە نىكولا فىلامېلىنىڭ قەبرىسىگە كۆمۈلگەن بىر بۆلەك ئالتۇننى كۆرسىتىپ قويىمەن، ئۇنى پارىژدىكى گۇئىللائۇمېنىڭ ئالتۇنلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقسىڭىز بولىدۇ. مەن سىزگە «پېرىستېرا»③ دېگەن سىرلىق گىرېكچە سۆزنىڭ مەنىسىنى يېشىپ بېرىمەن. بىراق، بۇنىڭدىن بۇرۇن مەن سىزگە شۇ كىتابنىڭ مەرمەر ھەرپلىرى بىلەن گىرانىت بەتلىرىنى ئوقۇشنى ئۆگىتىمەن. بىز باش ئېپىسكوپ گۇئىللائۇمنىڭ دەرۋازىسى بىلەن سايىنت ژاندىكى يۇمىلاق ئىبادەتخانىدىن مانا ۋۇل كوچىسىدىكى نىكولا فىلامېلنىڭ ئۆيىگىچە بارىمىز. ئاندىن ئۇنىڭ مەسۇلار قەبرىستانلىقىدىكى قەبرىسىگە، مونتمورىنىس كوچىسىدىكى ئىككى دوختۇرخانىغا بارىمىز. مەن سىزگە

---

① ئورپۇس ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى قەھرىمان. داڭلىق شائىر ۋە ناخشىچى، بۇ يەردە قەدىمكى يۇنانلار لىقا كەلگەن پانتېئىزم پەلسەپە ئېقىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ پىغاگورنىڭ ھاياتلىق ئايلىنىپ تۇرىدۇ تەلىماتى بىلەن ئىلىھۇسنىڭ تىلسىمشۇناسلىقنى بىرلەشتۇرۇپ، كىمىياگەرلىك قاتارلىق سېھىرگەرلىكنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سىرلىق تەلىمات بولۇپ قالغان.

② دېدالوس ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ھۈنەرۋەن. گىرېكلار ئۇنى ياغاچچىلىقنىڭ پىرى، ھەرە، پالتا قاتارلىق سايمانلارنىڭ كەشپىياتچىسى، سىرلىق ئايۇان ــ سارايلارنى سالالايدۇ، ئۇچىدىغان سايمانلارنى ياسىيالايدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ يەردە بىلگىلى بولمايدىغان، چۈشىنىش تەس بولغان شەيئىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ پېرىستېرا ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى تاغ ــ ئورمان، دەريا ــ سازلىقلارنى باشقۇرىدىغان ئىلاھە.

تۆمۈرچىلەر كوچىسىدىكى ساينت گېرۋا دوختۇرخانىسىنىڭ قاۋاللىتىر بىلەن قاپلانغان دەرۋازىسىغا يېزىلغان تەسۋىرىي يېزىقلارنى ئوقۇشنى ئۆگىتىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىمىز بىرلىكتە ساينت كوم، ساينت ژېنېۋېيۋې، ساينت مارتىن، ساينت ياكوبۇس دېلا بوچىر چېركاۋلىرىنىڭ ئالدى تېمىدىكى مەخپىيەتلىكنى تەتقىق قىلىمىز ...

تورانگوۋا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ شۇنچە سەگەكلىك بىلەن دىققەت قىلغىنىغا قارىماي، كلاۋدېنىڭ زادى نېمىدەپ بىلجىرلاۋاتقانلىقىنى خېلى بىرھازاغىچە ئاڭقىرالمىدى.

ــ ئاھ خۇدا ! ــ دېدى ئۇ گەپكە قوشۇق سېلىپ، ــ ئاغىزى ـ ئاغزىڭىزغا تەگمەي دەۋاتقانلىرىڭىز قايسى كىتاب ئۆزى؟

ــ مۇشۇ يەردىلا بىرى بار، ــ دېدى يارداەمچى ئېپىسكوپ.

ئۇ مەخپىي ھۇجرىنىڭ دېرىزىسىنى ئېچىپ بۇۋى مەريەم چېركاۋىنى ئىشارەت قىلدى. غايەت زور ئىككى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ تاشتىن قويۇرۇلغان تاشقىرىقى ئايلانما تېمى بىلەن ئۇنىڭ كالانپاي گەۋدىسى ئاستىدىكى قېنىق قارا سارايلارنىڭ سىيماسى شەھەرنىڭ مەركىزىدە زوڭ ئولتۇرغان ئىككى باشلىق سفىنكس ① تەك يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا تاقاشقانىدى.

يارداەمچى ئېپىسكوپ چېركاۋدىن كۆزىنى ئۈزمەي خېلىغىچە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن خورسىنىپ قويدى. ئوڭ قولى بىلەن شىرە ئۇستىدە ئېچىقلىق تۇرغان كىتابنى، سول قولى بىلەن بۇۋى مەريەم چېركاۋىنى ئىما قىلىپ، غەمكىن كۆزلىرىنى كىتاب ئۇستىدىن چېركاۋغا يۆتكىدى.

ــ ھەي، ــ دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ــ ۋاقىت ـ سائىتى كەلگەندە، بۇ بىرى يەنە بىرىنى يەۋېتىدۇ !

كوئىكتېر ئالدىراپ ـ تېنەپ ئېچىقلىق تۇرغان كىتابنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئۆزىنى باسالمای:

---

① سفىنكس ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى شىر تەنلىك، ئادەم يۈزلۈك ئايال پېرىشتە.

ـــ شۇنداق دېگەنبىلەن، ھەي ! بۇ خەتلەرنىڭ قورقۇدەك نېمىسى بار؟ ناھايىتى كەلسە بۇ ئانتونئو كوبۇرگېر 1474 ـ يىلى نەشر قىلىپ تارقاتقان «سېينت پائۇل خەت ـ چەكلىرىنىڭ شەرھى» ناملىق كىتاب ئىكەنغۇ ! بۇ يېڭى كىتاب ئەمەس، ھېكمەتلىك سۆزلەرنىڭ ئۇستازى پېررې لومبارد يازغان ئەسەر ! نەشردىن چىققانلىقى ئۇچۇنلا مۇشۇنداق قىلامسىلەر ـــ دېدى.

ـــ سۆزلىرىڭىز ئورۇنلۇق، ـــ دەپ جاۋاب بەردى كلاۋدې. ئۇ چوڭقۇر خىيالغا غەرق بولغاندەك، مىدىر ـ سىدىر قىلماي، ئېگىلگەن بارمىقىنى داڭلىق نيۇرنبېرگ مەتبەئەسى تەرىپىدىن بېسىلغان يېرىم تاۋاقلىق كىتاب ئۇستىگە تەگكۈزۈپ، بىرقانچە ئېغىز سىرلىق گەپنى دەۋەتتى:

ـــ ھەي ! كىچىك نەرسىلەر كۆپ هاللاردا يوغان نەرسىدىن غالىب كېلىدۇ. بىر تال چىش بىر پارچە خەرسەك تاشنى يېڭىدۇ. نىل دەرياسىدىكى چاشقان تىمساھنى چىشلەپ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ. شەمشەر بىلىق كىتتىك جېنىنى ئالىدۇ. مۇشۇ كىتابىمۇ مانا مۇشۇ چېركاۋنى خانۇەيران قىلىدۇ !

مۇناستىردا چىراغ ئۆچۈرۈشكە قوڭغۇراق چېلىندى. ياكوئىس كوئىكتېر دوختۇر ھەمراھىغا «ئۇ دېگەن قىپقىزىل سارالىق !» دېگەن سۆزنى پەس ئاۋازدا يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى. ھەمراھىمۇ «دېگەنلىرىڭىز راست چىقتى !» دەپ قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئۇخلاش ۋاقتى بولغاندا، سىرتتىن كەلگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ مۇناستىردا لاغايلاپ يۈرۈشىگە بولمايتتى. ئىككى نەپەر مېھمان ئورنىدىن تۇرۇپ، خوشلىشىشقا تەييارلاندى.

ـــ جاناب، ـــ دېدى تورانگوۋا ياردەمچى ئېپىسكوپ بىلەن خوشلىشۇېتىپ، ـــ مەن ئۆلىمالارغا ۋە ئەقىل ـ پاراسەتلىك كىشىلەرگە چوقۇنمەن. بولۇپمۇ سىزنى ھەممەيلەندىن بەكرەك ھۆرمەتلەيمەن. سىزنى ئەتە تورنېل سارىيىغا تەكلىپ قىلىمەن. ساينت مارتىن مۇناستىر باشلىقى تورسىنى ئىزدەيمەن

دېسىڭىزلا بولىدۇ.

يارده‌مچى ئېپىسكوپ هۈجرىسىغا قايتقاندىن كېيىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزى كامارده‌ك ئېچىلىپلا قالدى. ئاخىر ئۇ بايىقى تورانگوۋا ئاقساقالنىڭ نېمە ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدى. ساينت مارتىن موناستىرى باشلىقىنىڭ خاتىرە دەپتىرىگە يېزىلغان «ساينت مارتىن موناستىرىنىڭ باشلىقى فرانسىيە پادىشاھى. ئۇمۇ ساينت ژېنانتيوسقا ئوخشاش ئاز مىقداردىكى مائاشتىن بەھرىمەن بولىدۇ. شۇنداقلا چېركاۋنىڭ خەزىنىسىنى باشقۇرىدۇ» دېگەن گەپلەر يادىغا كەلدى.

شۇنىڭدىن باشلاپ، پادىشاھ لۇئى XI ھەر نۆۋەت پارىژغا كەلگەنده، يارده‌مچى ئېپىسكوپنى چاقىرىپ ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولىدىغان بولدى. ھەتتا ئۇنىڭ كلاۋدېغا بولغان ئىشەنچى ئولۇغ دايىم بىلەن ياكوئىس كوئىكتېردىنمۇ ئېشىپ كەتتى. كېيىنكىسى دوختۇر بولغاچقا، داۋاملىق يوسۇندا كونا ھۈنىرىنى بازارغا سېلىپ ياشىدى. پادىشاھقا بولغان مۇئامىلىسى تېخىمۇ ئوساللىشىپ كەتتى.

2. «بۇ بىرى يەنە بىرىنى يەۋېتىدۇ»

ئوقۇرمەنلەردىن بىزنىڭ بىرىدەم تۇرۇۋېلىپ، يارده‌مچى ئېپىسكوپ ئېيتقان «بۇ بىرى يەنە بىرىنى يەۋېتىدۇ، مۇشۇ كىتابمۇ مۇشۇ چېركاۋنى خانىۋەيران قىلىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ تېگىگە نېمە مەنە يوشۇرۇنغانلىقىنى مۇلاھىزە قىلىپ بېقىشىمىزغا رۇخسەت بېرىشنى ئۆتۈنىمەن.

بىزنىڭ قارىشىمىزچە، بۇنىڭدا مۇنداق ئىككى تەرەپ بار دېيىشكە بولاتتى. ئۇنىڭ بىرى پوپنىڭ ئىدىيەسى بولۇپ، ئۇ روھانىيلاردا يېڭى شەيئىي ھېسابىدىكى مەتبەئەچىلىك

تېخنىكىسىغا قارىتا پەيدا بولغان ۋەھىمە ۋە ئىلاھىي قەسىرگە كۆنۈپ قالغان كىشىلەردە گۇتېنبېرگ ① مەتبەئە بۇيۇملىرى سەۋەبىدىن بارلىققا كەلگەن قورقۇنچ بىلەن ئالاقزادىلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. بۇ دىنىي مۇنبەرنىڭ قول يازما، ئاغزاكى نۇتۇق ۋە قولدا كۆچۈرۈلگەن سۆزلەر بىلەن بىللە مەتبەئە بۇيۇملىرى ئالدىدا ئىپادىلەۋاتقان خاۋاتىرلىنىشى ۋە ئەنسىزچىلىكى ئىدى. بۇ قارىغاچ ياكى قۇشقاچنىڭ ئالتە مىليون قاناتلىق مالائىك لېگىئوننى كۆرگەن چاغدىكى ئېسەنگىرەشلىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئىش ئىدى. شۇنداقلا بۇ ئالدىن بىلەرلەر ياكى كارامەت قىلغۇچىلارنىڭ قۇلىقىغا ھۆرلۈككە ئېرىشكەن ئىنسان تەرەپتىن يېتىپ كەلگەن غەلىيان شاۋقۇنلىرى ئىدى. ئۇلار دىنىي ئەقىدىلەرنىڭ ئورنىغا ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ دەسسەيدىغانلىقىنى، كونا ئېتىقادنىڭ جامائەت پىكرى تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلىدىغانلىقىنى، ئادەملەرنىڭ رېمنىڭ ئورنىنى تەۋرىتىپ قويىدىغانلىقىنى كۆرەلەيدىغانلار ئىدى. بۇلار پەيلاسوپلاردىكى پەرەز ئىدى. ئۇلار ئىنسانىيەت ئىدىيەسىنىڭ مەتبەئە تېخنىكىسى ئارقىلىق تەرەپ ـ تەرەپكە يامرايدىغان گازغا ئايلىنىدىغانلىقىنى ۋە ئىلاھىي ھاكىمىيەتنىڭ كۆلچەكلىرىدە غايىب بولىدىغانلىقىنى بىلگەن يەردە ئىدى. بۇ لەشكىرىي قوشۇندىكى ساراسىمە ئىدى. ئۇلار بىرونزا بىلەن بولقىنىڭ سوقۇلۇشىغا قاراپ، «مۇنار ئۆرۈلىدىغان بولدى» دەپ چىرقىرىماقتا ئىدى. قىسقىسى، بۇ مەلۇم بىر ھوقۇقنىڭ يەنە بىر ھوقۇقنى گۇمران قىلىدىغانلىقىدىن بېشارەت ئىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، «مەتبەئە بۇيۇملىرى چېركاۋنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىدۇ» دېگەنلىك ئىدى.

لېكىن، بىرىنچى قاتلامنىڭ يۈزەكى مەنىسى ئاستىدا يەنە بىر

① يوھان گۇتېنبېرگ (1400 ــ 1468) ــ گېرمانىيەلىك مەتبەئە ئىشچىسى، مەتبەئە تېخنىكىسىدىكى بېسىش ماشىنىسىنى كەشپ قىلغان.

يېپيېڭى مەنە بار ئىدى. ئۇ بىرىنچى قاتلامدىكى مەنسىدىن كېلىۋاتقان ئەقلىي يەكۈن بولغاچقا، ئۇنداق ئوڭاي ھېس قىلغىلى بولمايتتى، ئەكسىچە تېخىمۇ ئوڭايلا غۇلغۇلىغا سەۋەب بولىدىغان تەرەپ ئىدى. شۇنداقلا ئۇ پوپتىن ئىبارەت بىر ئادەمنىڭ كۆزقارىشى ياكى ئالىملار بىلەن سەنئەتكارلارنىڭ كۆزقارىشى بولۇشتىن قالغان، نوقۇل ھالدىكى پەلسەپىۋى نۇقتىئىنەزەر ئىدى. ئۇ ئىنسانىنىڭ تەپەككۇر شەكلىنى ئۆزگەرتىش بىلەن تەڭلا ۋاقىتتا ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتىمۇ ئۆزگىرىش ياسىيالايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. مۇنداق ئەھۋالدا، ھەربىر دەۋرنىڭ تەپەككۇرى ئوخشاش بىر مەزمۇننى يەنىلا ئوخشاش ئۇسۇل بىلەن ئىپادىلەپ ئولتۇرمايتتى. ئەقەللىيسى، تاشقا ئويۇلغان ھەمدە ئۇزاققىچە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان ئەسەرلەرمۇ ئۇنىڭدىن بەكرەك مۇستەھكەم، تېخىمۇ ئۇزاققىچە پايلايدىغان قەغەزگە پۈتۈلگەن ئەسەرلەرگە ئورۇن بىكارلايتتى. شۇڭا، يارىمچى ئېپىسكوپنىڭ سىرلىق سۆزلىنىڭ ئىككىنچى قاتلىمىدا مەلۇم بىر سەنئەت يەنە بىر خىل سەنئەتنى گۈمران قىلىدۇ دېگەن مەنە بار ئىدى. ئۇنىڭ بۇ يەردىكى مەنىسى «مەتبەئە تېخنىكىسى بىناكارلىق سەنئىتىنى يوقىتىدۇ» دېگەنلىك ئىدى.

ئەمەلىيەتتە، بىناكارلىق سەنئىتى ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىن تاكى مىلادىيە 15 ـ ئەسىرگە قەدەر ئىزچىل ھالدا ئىنسانلارنىڭ چوڭ ھەجىملىك كىتابى، ئىنسانلارنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى بىلەن ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ ئوخشىمىغان تەرەققىيات باسقۇچلىرىدىكى ئاساسلىق ئىپادىلىنىش شەكلى بولۇپ كەلگەنىدى.

ئەجدادلار ئۆزلىرىنىڭ خاتىرىسى كۆڭۈلنىڭ سىغمىچانلىقىدىن ھالقىپ كېتىپ بارغانلىقىنى ھېس قىلغاندا، ئىنسانىنىڭ ئەسلىمىلىرى بارغانچە ئېغىرلىشىپ، قالايمقان يۈك ـ تاقىتەك بولۇپ قالغاندا، بارغانچە ئەدەپ تىلىنىڭ تەلتۆكۈس

يوقىلىپ كېتىش ئېھتىماللىقىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان چاغدا، ئۇلارنى بىر قاراپلا كۆرگىلى بولمىدىغان، ئۇزاققىچە ساقلىنىپ تۇرالايدىغان، شۇنداقلا ئەڭ تەبىئىي شەكىل بىلەن تۇپراقنىڭ يۈزىگە يېزىپ قالدۇرماقچى بولدى. ئادەملەر مۇشۇ تەرىقىدە ئۆزلىرىنىڭ ھەر خىل ئادەتلىرىنى كۆپتىن - كۆپ خاتىرە تاشلارغا خاتىرىلەپ قويدى.

ئەڭ دەسلەپكى خاتىرە تاشلار مۇسا ئەلەيھىسسالام ① ئېيتقاندەك «تۆمۈر - تەسەك تەگمىگەن» ئاددىي قورام تاشلاردىن ئىبارەت بولدى. بىناكارلىق سەنئىتى ئۆزىنىڭ باشلانغۇچ دەۋرىدە باشقا ھەرقانداق يېزىقتا ئوخشاش ھەرپتىن باشلاندى. ئادەملەر تىكلىگەن بىر پارچە تاش بىر ھەرپ بولدى. ھەربىر ھەرپ بىردىن تەسۋىرىي يېزىقتا ئايلاندى. ھەربىر تەسۋىرىي يېزىق تۈزۈلۈكىنىڭ ئۇچىدىكى ياپراقسىمان نەقىشتەك بىردىن ئۇقۇمغا ۋەكىللىك قىلدى. دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇنداق قىلدى. ئاسىيا قىتئەسىدىكى سىبىرىيەدە، ئامېرىكا قىتئەسىدىكى پامپاس يايلىقىنىڭ ھەممىلا يېرىدە «تىكلىمە ئابىدە تاش»لارنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

ئادەملەر كېيىنچە يەككە سۆزلۈكلەرنى ئىجاد قىلدى. ئۇلار گىرانىت تاشلارنى دۆۋىلەپ، بۇ تاشلارنىڭ بوغۇمىنى بىر - بىرىگە ئۇلىدى. گەپ - سۆزلەرنىڭ گۈرۈپپىلىشىشى مۇشۇ يوسۇندا رويابقا چىقتى. كېلتىلار ياسىغان تاش كۆلبە ۋە تاش چەمبىرەك، ئېتروريە ① لىكلەرنىڭ قەبرىسى، ئىبرانىيلارنىڭ گۆرلىرى شۇ خىلدىكى يەككە سۆزلۈكلەر ئىدى. بولۇپمۇ ھېلىقى قەبرىلەرگە مەخسۇس ئىسىم قويۇلاتتى. ئادەملەر بەزىدە كەڭ بىر سەينا‌غا خېلى جىق تاش دۆۋىلەپ، ئۇنىڭدىن بىر جۈملە سۆزنى

---

① مۇسا ئەلەيھىسسالام ــ قەدىمكى دەۋردىكى يەھۇدىيلارنىڭ داھىيىسى. «ئىنجىل»دىكى ئالدىنقى بەش باب مۇسا ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن يېزىلغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

② ئېتروريە ــ قەدىمكى ئىتالىيەنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بىر رايون.

ياساپ چىقاتتى. كارناك ① تىكى تاش دۆۋىسى دەل مۇشۇ خىلدىكى مۇكەممەل بىر جۈملە سۆزنىڭ ئىپادىلىنىشى ئىدى.

ئاخىرىغا كېلىپ، ئادەملەر كىتاب يېزىشنى باشلىۋەتتى. ئەنئەنىۋى سىمۋول بارلىققا كەلدى. ئەنئەنە بىرىپ ـ بىرىپ سىمۋولنىڭ ئىچىگە سىڭىپ كەتتى. دەرەخ شاخلىرى يوپۇرماقلارنىڭ قورشاۋىدا كۆرۈنمەي قالغاندەك ئەھۋال كېلىپ چىقتى. ئىنسانلار چوقۇنماقچى بولغان بۇ سىمۋوللار كۈنسايىن كۆپەيدى، ئۆزئارا ئارىلىشىپ كەتتى، بارغانسېرى مۇرەككەپلەشتى. نەتىجىدە ئەڭ باشتىكى بىرنەچچە خاتىرە تاش دېمەكچى بولغان مەقسەتنى ئۆزىگە سىغدۇرالمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىمۋولنىڭ تېگىدە بېسىلىپ قالدى. بۇ خاتىرە تاشلار گەرچە قىسقا ۋە ئاددىي ئىپتىدائىي ئەنئەنىلەرنى ئىپادىلەپ بېرەلىگەن بولسىمۇ، بارا ـ بارا زورۇقۇپ قالدى. سىمۋول بىنالارغا كۆچمىسە بولمايدىغان ئاقىۋەت يۈز بەردى. شۇنداق قىلىپ، بىناكارلىق سەنئىتى ئىنسانىنىڭ تەپەككۇرىغا ئەگەشكەن ھالدا راۋاجلاندى. ئۇ خۇددى سان ـ سانىقسىز بېشى بار، ھەددى ـ ھېسابسىز قولى بار گىگانت ئادەمدەك، سىمۋوللۇق مەنىگە ئىگە، لېكىن تىنىمسىز رەۋىشتە ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدىغان تەپەككۇرنى تۇۋلىسا ئېتى بار، تۇتسا سېپى بار، ئەبەدىيلىك شەكىل ئىچىگە بېكىتىۋەتتى.

دېدالوس كۇچ ـ قۇدرەتنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە ئۆلچەش بىلەن بولۇۋاتقاندا، ئورپۇس ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە ناخشا توۋلاپ يۈرگەندە، تۇۋرۇكلەر ھەرپ، ئەگمە كارىدورلار بوغۇم، تۆت چاسا مۇنارلار يەككە سۆزلۈك بولۇپ بولدى. گېئومېتىرىيە قائىدىلىرى بىلەن شېئىرنىڭ رېتىمى ئۇلارنى گۈرۈپپىلاشتۇردى، يەر يۈزىگە توپلىدى. بىر ـ بىرى بىلەن تۇتاشتۇردى، ئارىلاشتۇردى، ياكى يۇقىرىغا بوي

① كارناك ـــ قەدىمكى مىسىرنىڭ جەنۇبىدىكى داڭلىق شەھەر بىدىسىنىڭ خارابىسى ئۈستىگە جايلاشقان ئىككى چوڭ يېزىنىڭ بىرى.

تارتقۇزدى، ياكى تۆۋەنگە چۆكتۇردى، قاتار قىلىپ تىزدى، ئاسمانغا تاقاشتۇردى. تاكى ئۇلار بىر دەۋرنىڭ يېتەكچى ئىدىيەسىنى مۇنەۋۋەر بىر پارچە كىتاب قىلىپ يېزىپ بولمىغۇچە، مۇنداقچە ئېيتقاندا ئېكلىنگادىكى مۇنار، مىسىردىكى رامېسېئون پىرامىداسى ياكى سولومونلۇقلار ئىبادەتخانىسىدەك ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان بىنا بولۇپ چىقمىغۇچە توختىمىدى.

ئاساسلىق ئىدىيە ھېسابىدىكى گەپ ـ سۆز يالغۇز بىنالارنىڭ ئىچكى قىسمىدىلا ئەمەس، ئۇلارنىڭ تاشقى قىياپىتىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. ئالايلۇق، سولومون ئىبادەتخانىسى ئىلاھىي دەستۇرنىڭ نوقۇل شەكلىدىكى مۇقاۋىسى ئەمەس، بەلكى ئىلاھىي دەستۇرنىڭ ئۆزى بولدى. پوپلار يۇمىلاق مەركەزدىن سوزۇلغان تاملارنى ياقىلاپ كۆز ئالدىدىكى قاراپلا چۈشەنگىلى بولىدىغان گەپ ـ سۆزلەرگە كۆز يۈگۈرتتى. ئۇلار بىر مۇقەددەس قەسىردىن يەنە بىر مۇقەددەس قەسىرگە قاتراپ، گەپ ـ سۆزلەردىكى ئۆزگىرىشلەرنى تىنىمسىز رەۋىشتە ئىزدەپ، تاكى ئەڭ ئاخىرقى ئىبادەتخانىنىڭ مۇقەددەس پەردىسىدىن ئۇنىڭ ئەڭ كونكرېت شەكلىنى ـــ تەۋرات ساندۇقى [1]نى تاپقانغا قەدەر توختىمىدى. ئۇ ئاتايا دېگىنىمىزدەك يەنىلا بىناكارلىق سەنئىتىگە تەئەللۇق نەرسە ئىدى. مۇشۇلارغا كۆرە، تىل بىنالارنىڭ ئىچكى قىسمىغا مەھكۇم قىلىندى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئوبرازلىق كۆرۈنۈشى خۇددى ئادەملەرنىڭ پورترېتى مۇمىيا قاچىلايدىغان مېيىت ساندۇقىدەك، بىنالارنىڭ تاشقى قىياپىتىگە مەنسۇپ بولدى.

---

① تەۋرات ساندۇقى ـــ «ئىنجىل. مىسىردىن چىقىش»تىكى خاتىرە بويىچە، مۇسا ئەلەيھىسسالام مىسىردا قۇل قىلىنغان يەھۇدىيلارنى باشلاپ كەنئانغا قايتىش سەپىرىدە سىناي تېغىغا كەلگەندە، خۇدا تەرىپىدىن ئىككى پارچە تاشقا يېزىپ قويۇلغان ئون ئىبرەتنى قوبۇل قىلغان. خىرىستىيان دىنى بۇنى «مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن قالغان ئون ئىبرەت» دەپ ئاتايدۇ. چېركاۋىدىكى «مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن قالغان ئون ئىبرەت» سىلىنغان ساندۇق كۆزدە تۇتىدۇ. بۇ چېركاۋىدىكى ئەڭ مۇقەددەس ئورۇن.

ئادەملەر بىنالارنىڭ شەكلىنىلا ئەمەس، ھەتتا بىنا سالىدىغان يەرنىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيەسىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان قىلىپ تاللىدى، يۇنانلىقلار ئىپادىلىنىۋاتقان سىمۋوللۇق نەرسىلەرنىڭ كۆركەم ياكى تۇتۇقلۇقىغا ئاساسەن، ئىبادەتخانىلارنى تاغ چوققىلىرىغا ياسىدى، ھىندىلار تاغ يېرىپ يول ئېچىپ، ئۇنىڭ ئىچكىرى جايلىرىغا گىرانىت تاش پىل كۆتۈرۈپ تۇرغان ھەيۋەتلىك مۇنارلارنى قۇرۇپ چىقتى.

ئىش مۇشۇ تەرىقىدە داۋاملاشتى، دۇنيانىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئالتە مىڭ يىلدا ھىندىستاندىكى ئەڭ قەدىمىي مۇنارىدىن تارتىپ كولوگنېدىكى چوڭ چېركاۋغا قەدەر قۇرۇلۇشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىنسانلار تەرىپىدىن يېزىلغان ئۇلۇغ خەتتاتلىق ئىكەنلىكى قىل سىغمايدىغان ھەقىقەت بولۇپ قالدى. يالغۇز دىنغا سىمۋول قىلىنغان نەرسىلەرلا ئەمەس، بەلكى ئىنسانلارنىڭ جىمكى ئىدىيەسى مۇشۇ گىگانت كىتابنىڭ ئىچىدىن شانلىق بىر بەتنى ئىگىلىدى، بۇ كىتاب ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە تېگىشلىك خاتىرە تاشلار بار بولدى.

ھەرقانداق مەدەنىيەتنىڭ ئىلاھىي ھاكىمىيەت سىياسىتىدىن باشلىنىپ دېموكراتىيە بىلەن ئاياغلىشىدۇ. ئەركىنلىك مۇستەبىتلىكنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ. بۇ قانۇنىيەتمۇ مۇشۇ بىناكارلىق سەنئىتىگە يېزىپ قويۇلدى. بىزنىڭ نۇقتىئىنەزىرىمىز بويىچە بولغاندىمۇ، بىناكارلىق سەنئىتى ئىبادەتخانا سېلىش، رىۋايەت ـ ئەپسانە ۋە دىنغا سىمۋول بولىدىغان نەرسىلەرنى ئىپادىلەش بىلەنلا چەكلەنمەسلىكى، قانۇنىيەت سۈپىتىدىكى سىرلىق ئون تەنبىھىنمۇ تاشتىن ياسالغان كىتاب بەتلىرىگە تەسۋىرىي يېزىق بىلەن يېزىشى كېرەك ئىدى. ئەگەر پاكىت راستىنلا مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، ئىنسانىيەت جەمئىيىتى شۇنداق بىر كۈنگە تۈيۈقسىز دۇچ كېلىپ مۇقەددەس سىمۋوللار ئەركىن ئىدىيە ئاستىدا ئۆزىنىڭ تەسىرىنى يوقىتىپ كۆزدىن غايىب بولسا، ئۇنداقتا

ئادەملەرمۇ پوپلارنىڭ كونتروللۇقىدىن قۇتۇلغان، پەلسەپە بىلەن تۇزۇم دىنىنىڭ ئىناۋىتىنى ئۆسمىگە ئوخشاش چىرىتىپ تۇگەتكەن بولاتتى. شۇنداق چاغلار كەلگەندە، بىناكارلىق سەنئىتى ئىنسان روھىنىڭ يېڭى ھالىتىنى ئىپادىلەشتىنمۇ قالاتتى. ئۇنىڭ ئالدى تېمىغا لىققىدە بىرنېمىلەر يېزىلغاندەك قىلغىنى بىلەن، ئارقا تېمى قۇيقۇرۇق نەرسىگە ئايلىناتتى. ئەسەرلەر قىسقارتىلاتتى، خەتلەر ئۆزىدىكى مۇكەممەللىكنى يوقىتاتتى. ھالبۇكى، ئەھۋال بىزنىڭ پەرەز قىلغىنىمىزدەك بولمىدى.

ئوتتۇرا ئەسىرنى ئالايلۇق، ئۇ بىزگە نىسبەتەن يېقىن بولغاچقا، بىز ئۇنىڭ توغرىسىدا خېلى ئېنىق بىرنەرسىلەرنى دېيەلەيمىز. ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىدە، ئىلاھىي ھاكىمىيەت پۈتكۈل ياۋروپاغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان چاغلاردا، ۋاتىكان ① يېڭى بىر رىمنى قايتا ئۆرە قىلىش كويىدا، كاپىتول ② تېغى ئەتراپىدىكى رىم يادىكارلىقلىرى قايتىدىن بەرپا بولدى. خرىستىيان دىنى تەبىقە تۇزۇمىدىكى يېڭى جەمئىيەتنى قايتىدىن قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، بۇرۇنقى مەدەنىيىلىكنىڭ خارابلىرىدىن ھەر خىل ئىجتىمائىي قاتلاملارنى ئاختۇردى، ھالبۇكى روھانىيلار دەل مۇشۇنداق بىر دۇنيانىڭ ئەگمە چوققا تېشى ئىدى. ئادەملەر مۇشۇ پەيتتە يۈز بېرىۋاتقان قالايمىقانچىلىق، خرىستىيان دىنىدىكى ئەخلاقسىزلىق، مەدەنىيەتسىز مىللەتلەردىكى بەتقىلىقلىق ئىچىدىن گىرىك ـ رىم ئۇسلۇبىدىكى بىنا قالدۇقلىرىنىڭ بىر ـ بىرلەپ قېزىپ چىقىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. رومانىس ئۇسلۇبىدىكى بۇ سىرلىق قۇرۇلۇشلار مىسىر بىلەن ھىندىستانىنىڭ ئىلاھىي ھاكىمىيەت دەۋرىدىكى بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئاچا ـ

---

① ۋاتىكان ـــ رىمنىڭ غەربىي شىمالىغا توغرا كېلىدۇ. دۇنيا كاتولىك دىنىنىڭ مەركىزى، رىمدىكى ۋاتىكان تۇرۇشلۇق جاي.

② كاپىتول ـــ رىمدىكى يەتتە تاغنىڭ بىرى، يۇپىتېرنىڭ ئىبادەتخانىسى جايلاشقان ئورۇن.

سىڭىللىرى، نوقۇل كاتولىك دىنىنىڭ مەڭگۈلۈك نامايەندىسى، رىم پاپاسىنىڭ بۇيۇك بىرلىكتىكى ھاكىمىيىتىنىڭ ئۆزگەرمەيدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان تەسۈرىي يېزىق ئىدى. ئادەملەر نەگىلا بارسۇن شۇ يەرنى نوپۇز، مۇشكۈللۈك، مۇتلەقلىق، پوپلار قاپلاپ كەتكەندەك بولدى. ھەممە يەردە ئادەتتىكى ئادەملەرنى كۆرگىلى بولمىدى؛ ھەممە يەردە يۇقىرى قاتلامدىكىلەر لاغايلاپ يۈرگەنىدەك بولدى، پۇقرالار كۆرۈنمىدى. دەل شۇ چاغدا ئەھلىسىلىپ شەرقىە يۈرۈش قىلىدىغان دەۋر كېلىپ قالدى. بۇ بىر قېتىملىق ئۇلۇغ ئاممىۋى ھەرىكەت ئىدى. ھەرقانداق ئاممىۋى ھەرىكەتنىڭ سەۋەبى، مەقسەت ـ نىشانىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچقا كەلگەندە ھامان ئەركىن روھنى ئاپىرىدە قىلاتتى، يېڭى شەيئى تەۋەللۇت بولاتتى. شۇنداق قىلىپ ياكوئىسلار مەزھىپى، پىراگا مەزھىپى ۋە ئىتتىپاقداشلار باشلىغان بوران ـ چاپقۇنلۇق دەۋر يېتىپ كەلدى. نوپۇزلار تەۋرەپ قالدى. بۇيۇك بىرلىك ۋەزىيىتى چاك ـ چېكىدىن بۆسۈلۈپ كەتتى. فېئودال يەر ئىگىلىرى ئىلاھىي ھاكىمىيەت تۈزۈمىگە ھوقۇقتىن تەڭ بەھرىمەن بولمىز دېگەن تەلەپنى قويدى. ئۇلارغا خەلقنىڭ قوشۇلۇشمۇ مۇقەررەر ئىدى. خەلقمۇ ئۆزىگە تېگىشلىك ھوقۇق بېرىلىشى كېرەك ئىدى. «چۈنكى، ئۇلار ھۆركىرىيەلەيدىغان شىر ئىدى.» فېئودال يەر ئىگىلىرىنىڭ ھاكىمىيىتى روھانىيلارنىڭ ئىسكەنجىسى ئىچىدە ئۆزىنىڭ شانۇشەۋكىتىنى نامايان قىلدى. كومۇنامۇ يەر ئىگىلىرىنىڭ ھاكىمىيىتى ئاستىدا ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويدى. ياۋروپانىڭ قىياپىتى ئۆزگىرىش ياسىدى. بىنالارنىڭ ئۇسلۇبى يېڭىلاندى. پۈتكۈل مەدەنىيىلىك قاتاردا ئۇنىڭدىمۇ بىر سەھىپە ئۆرۈلدى. دەۋرنىڭ يېڭى روھىنى يېزىشقا تەييار بولدى. ئەھلىسىلىپ ئۆزىنىڭ قايتىش سەپىرىدە ھەرقايسى مىللەتكە ئەركىنلىك ئېلىپ كەلگەندەك، بىناكارلىق سەنئىتىگىمۇ چوققىلىق قۇببىلەرنى ئېلىپ كەلدى. رىمنىڭ سۇلكىتى بىر ـ

بىرلەپ يىمىرىلىشكە يۈزلەنگەندە، رومانىس ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق سەنئىتىمۇ تىنىقتىن قالىدىغان دەرىجىگە چۈشۈپ قالدى. تەسۋىرىي يېزىق چېركاۋلارنىڭ قەلئە ـ مۇنارلىرىنى بېزەشتىن ۋاز كېچىپ، فېئودالىلىق تۈزۈمنىڭ چىرايىنى جۇلالاندۇرۇش بىلەن بولۇپ كەتتى. ئىلگىرى دىنىي ئەھكاملار بىلەن تولۇپ كەتكەن چېركاۋلار ئەمدىلىكتە شەھەر ئاھالىسى، كوممۇنا ۋە ئەركىن ئىدىيەنىڭ دولقۇنىغا غەرق بولدى، پوپلاردىن قۇتۇلۇپ، سەنئەتكارلارنىڭ قولىغا چۈشتى. سەنئەتكارلار ئۇنى قانداق ياسايمەن دېسە، شۇنداق ياسايدىغان بولدى. سىرلىقلاشتۇرۇش، ئەپسانىلەشتۇرۇش ۋە قانۇنلاشتۇرۇش نەلەرگىدۇر كەتتى، خىيالىي تەسەۋۋۇر ۋە ئۆزى بىلگەن سەنەمگە ئوينىاش ئالدىنقى ئورۇنغا ئۆتتى. پوپلارمۇ ئۆزلىرى تۇرىدىغان چېركاۋ ۋە نەزىر ـ چىراغ سۇپىسى بىلەن قانائەتلىنىپ، باشقا ئىشلارغا چېپىلىۋالمايدىغان بولدى. تۆت تامنىڭ ھەممىسى سەنئەتكارلارغا قالدى. بىناكارلىق سەنئىتى تەسەۋۋۇرغا، شېئىرغا، خەلقە مەنسۇپ بولدى، روھانىيلارنىڭ، دىنىنىڭ، رىمنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلدى، ئاران ئۇچ ئەسىر داۋاملاشقان بىناكارلىق سەنئىتى تېز سۇرئەتتە ئۆزگىرىش ياساپ، سان ـ ساناقسىز مۆجىزىنى بارلىققا كەلتۈردى. ئالتە ـ يەتتە ئەسىر مابەينىدە جاھان سوراپ كەلگەن رومانىس ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق سەنئىتى تۈرغان ئورنىدا تۇرۇپ قالدى. يېڭى سەنئەت چوڭ قەدەم بىلەن ئىلگىرىلىدى، جامائەتنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە مۇستەقىل ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش بۇرۇنقى ئېپىسكوپلارنىڭ خىزمىتىنى تاماملىدى، ھەربىر ئادەم ئۆزىنىڭ خېتىنى ئۆزى يازىدىغان بولدى. ئۇلار چېركاۋلارنىڭ ئالدى تېمىدىكى قەدىمىي رومانىس تەسۋىرى يېزىقلىرىنى ئۆچۈرۈپ تاشلىدى. پەقەت ئۇلار بىزگە قالدۇرغان يېڭى سىمۋول ئارقىلىق ئۇ يەردىكى كونا دىنىي ئەقىدىلەرنى ئاران ـ ئاران پەرق قىلغىلى بولىدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى. دىنىنىڭ ئىسكىلىت

سۆڭەكلىرى ئەل ئىچىدىكى پەردىلەرنىڭ تېگىدە كۆمۈلۈپ قالدى. مۇشۇ مەزگىلدىكى ئارخىتېكتورلار چېركاۋلارنى شۇنچە باشباشتاقلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇردىكى، ئۇلارنىڭ ئالىجوقلىقى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. تۇغۇلكەرنىڭ چوققىسىغا ئەر ـ ئايال مۇناخلارنىڭ نومۇس قىلماي ئارىلىشىپ ئولتۇرىدىغان كۆرۈنۈشلىرى نەقىش ئورنىدا ئويۇلدى. مۇنداق ئىش پارىژ ئەدلىيە ساراينىنىڭ تام مەشلىك زالىدا، بۇغرگېس چېركاۋىنىڭ پېشايۋىنىغا ھەر خىل يېزىق بىلەن ئويۇپ چىقىرىلغان نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ سەرگۈزەشتىدە، بوچرۇئىل مۇناستىرىنىڭ يۇز يۈيىدىغان پەشتىقىدا يۇز بەردى. ھەتتا قولىغا قەدەھ ئېلىپ، جامائەتنىڭ كۆز ئالدىدىلا ژارقىراپ يۇرگەن ئېشەك قۇلاق مۇناخنىڭ كۆرۈنۈشىمۇ پەيدا بولدى.

شۇ دەۋردە تاشقا يېزىلغان ئىدىيەلەردىكى ئۇلار بەھرىمەن بولىدىغان ئىمتىياز بۇگۈنكى نەشرىيات ئورۇنلىرى بەھرىمەن بولۇۋاتقان ئەركىنلىك بىلەن بىر قېلىپتىن چىققانەكلا ئوخشاش ئىدى. بۇ دەل بىز دەۋاتقان بىناكارلىق سەنئىتىدىكى ئەركىنلىك ئىدى.

بۇ ئەركىنلىك خېلى بىر يەرلەرگىچە بارىدى، بەزىدە بىرەر پېشايۋان، بىرەر تام، ھەتتا پۈتۈنسۈرۈك چېركاۋلاردىمۇ دىنىي ئېتىقاد بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق، ھەتتا ئۇنىڭ بىلەن قارشىلىشىدىغان سىمۋوللۇق مەنىلەر ئېپادىلەندى. پارىژدا 13 ـ ئەسىردە ياشىغان گۇئىللائۇم، 15 ـ ئەسىردە ياشىغان نىكولا فىلامېل قاتارلىقلار غەلىيان پۇراپ تۇرىدىغان مۇشۇنداق يازمىلاردا ئۆزلىرىنىڭ خاتىرىسىنى قالدۇردى. ساينت ياكوئىس دېلا بوچېر چېركاۋى مۇشۇنداق ئۆكتىچى ئىدىيەنى تەرغىب قىلىدىغان چېركاۋغا ئايلاندى.

شۇ چاغلاردىكى ئىدىيە پەقەت مۇشۇنداق ئۇسۇل ئارقىلىقلا ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرەلەيتتى. شۇڭا، جىمكى ئىدىيەنى پەقەت قۇرۇلۇشلارغىلا يازغىلى بولاتتى. ناۋادا كىمدىكىم مۇنداق

ئىدىيەنى قۇرۇلۇش شەكلىدە ئەمەس، ئەكسىچە يۇرىكىنى قاپتەك قىلىپ قول يازما ھالىتىدە ساقلاپ قېلىشقا جۇرئەت قىلسا، جاللاتلار تەرىپىدىن كۆيدۈرۈۋېتىلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. چېركاۋنىڭ پېشايۋىنىغا ئويۇلغان ئىدىيەلەرمۇ كىتاب - دەستۇرلارنىڭ قاتتىق جازاسىغا داخىل بولۇشتىن ئامان قالمايتتى. بىناكارلىق سەنئىتى ئىدىيەنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان بىخەتەر شەكىل بولغاچقا، كۇننىڭ سېرىقىنى كۆرۈشكە تەقەززا بولغان بۇ ئىدىيەلەر تەرەپ - تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، ياۋروپادىكى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان چېركاۋلارنى بارلىققا كەلتۈردى. بۇ چېركاۋلارنىڭ زادى قانچە ئىكەنلىكىنى ئېنىق سانىغىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ شۇنچىۋالا كۆپلۈكى ئەقلىگە سىغمايتتى. جەمئىيەتتىكى بارلىق ماددىي ۋە مەنىۋى كۈچ - قۇدرەت بىر نۇقتىغا، يەنى بىناكارلىق سەنئىتىگە مانا مۇشۇنداق مۇجەسسەم بولدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، سەنئەت خۇدا ئۈچۈن چېركاۋ ياسايمىز دېگەننى باھانە قىلىپ، شانلىق تەرەققىياتقا ئېرىشتى.

نەتىجىدە بەزى تالانتلىق شائىرلارمۇ ئارخىتېكتور بولۇپ كەتتى. ئەل ئىچىگە چېچىلىپ كەتكەن تالانتلىق كىشىلەر فېئودال ھۆكۈمرانلىقنىڭ ئىلكىدە بەئەينى بىرونزا قالىپاقنىڭ تېگىدە قالغاندەك قاتتىق بېسىم ئاستىدا ياشىغاندى. ئۇلار پەقەت بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقاندىلا چىقىش يولىنى تاپالايتتى، تالانتىنى جارى قىلدۇرالايتتى. شۇڭا، ئۇلار «ئىلئادا»نى چېركاۋلارنىڭ شەكلى بىلەن ئالماشتۇردى. باشقا ھەممە سەنئەت بىناكارلىق سەنئىتىگە بويسۇنۇپ، ئۇنىڭ بىر تارمىقىغا ئايلاندى. ئۇلار جىمكى بۇيۇك سەنئەتنىڭ ئۇستىلىرى بولدى. ئارخىتېكتورلار شائىر ۋە ئالىم بولدى. بىرنەچچە كەسىپنى قوشۇمچە زىممىسىگە ئېلىپ، ھەيكەلتىراشلىق سۈپىتى بىلەن بىنالارنىڭ ئالدى تېمىغا نەقىش چىقاردى؛ رەسسام بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەينەكلىك دېرىزىلەرگە رەڭ

بەردى؛ مۇزىكانت بولۇش سۈپىتى بىلەن سۈنايىلىق چالغۇ ئەسۋابى چالدى، بويىنىنى قىسىپ، قىسىلچاقتىن چىقالمىغان شېئىرلار ئۆزىنىڭ قەغەزدىكى يازما ھالىتىنى جاھىللىق بىلەن قوغدىغان بولسىمۇ، ئاخىرىغا بېرىپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئوقۇپ بېقىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، چېركاۋنىڭ بىنالىرى ئىچىدىن مۇناجات ياكى نەسرىي شەكلىدە ئورۇن ئالدى. يېغىپ ئېيتقاندا، ئۇلار يۇنانداكى ھەدىيە بايرىمىدا ئويىنىلىدىغان ئېسكىلوس ① نىڭ تىراگېدىيەلىرى، سولومون ئىبادەتخانىسىدا ئويىنىلىدىغان «ئالەمنىڭ بىنا بولۇشى» ② بىلەن ئوخشاش رول ئويناتتى.

دېمەك، گۈتېنبېرگ مەتبەئە تېخنىكىسىنى كەشىپ قىلىشتىن ئىلگىرى، بىناكارلىق سەنئىتى ئىجادىيەتتىكى ئاساسلىق ژانىر بولۇپ قالدى. گىرانىت تاشلىق بۇ كىتاب شەرقتىن باشلىنىپ، قەدىمكى يۇنانلىقلار ۋە رىملىقلار تەرىپىدىن داۋاملاشتۇرۇلدى، ئوتتۇرا ئەسىرگە كەلگەندە ئەڭ ئاخىرقى بىر بەت يېزىلىپ بولدى. دەرۋەقە، ئوتتۇرا ئەسىردىكى خەلق يولغا قويغان بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ تەبىقىلىق بىناكارلىقنىڭ ئورنىنى ئېلىش ھادىسىسى ئىنسانلارنىڭ باشقا ئەقلىي پائالىيەتلىرى تارىخىنىڭ ھەرقايسى باسقۇچلىرىدىمۇ بارلىققا كەلگەنىدى. بىز ئۇنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى ئىخچاملاپ تۇرۇپ تۆۋەندىكىچە بايان قىلىمىز: يىراق قەدىمىي دەۋرلەردە، بىناكارلىقنىڭ بۆشۈكى ھېسابىدىكى شەرقتە، يەنى ھىندىستاندىكى بىنالارغا ئۇلىشىپلا يارىشىملىق ئەرەب بىناكارلىقنىڭ ئانىسى بولغان فىنكىيە بىناكارلىقى قەد كۆتۈردى؛ قەدىمكى مىسىرنىڭ بىناكارلىقىدىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۆزگەرگەن ۋارىيانتى سۈپىتىدە ئىتروسىيان ۋە مىتىسىنئان

---

① ئېسكىلوس (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 525 ــ 456 ـ يىللار) ــ قەدىمىي يۇنانداكى داڭلىق تىراگېدىيە شائىرى. «باغلاقتا چۈشكەن پرومېتې»نىڭ ئاپتورى.

② «ئالەمنىڭ يارىتىلىشى» ــ «تەۋرات» بىرىنچى جىلد. خۇدانىڭ ئالەمدىكى شەيئىلەرنى يارىتىلىشى بايان قىلىنىدۇ.

بىناكارلىق ئۇسۇلۇبى ① دىكى قۇرۇلۇشلار پەيدا بولدى. رىم ئۇسۇلۇبىدىكى قۇرۇلۇشلار پەقەت گىرېك قۇرۇلۇشلىرىغا كارفاگېنلارنىڭ يۇمىلاق ئۆگزىلىرىنى قوشۇپ بىلەنلا بولدى قىلدى. يېقىنقى دەۋردە، رومانىس ئۇسۇلۇبىدىكى قۇرۇلۇشتىن كېيىن گوت ئۇسۇلۇبىدىكى قۇرۇلۇشلار مەيدانغا كەلدى. بىز بۇ ئۈچ گۇرۇپپا قۇرۇلۇشنى ئىنچىكىلەپ تەھلىل قىلساق، ئاچا ئورنىدىكى ھىندىستان بىناكارلىق سەنئىتى، مىسىر بىناكارلىق سەنئىتى ۋە رومانىس بىناكارلىق ئۇسلۇبىدىن ئوخشاش بىر خىل ئالاھىدىلىكنى، يەنى ئىلاھىي ھاكىمىيەت، تەبىقە تۈزۈمى، بۇيۇك بىرلىك، دىنىي ئەقىدە، ئەپسانە ۋە خۇدا قاتارلىقلارنى تاپالايمىز. سىڭىل ئورنىدىكى فىنكىيە بىناكارلىق سەنئىتى، گىرېك بىناكارلىق سەنئىتى، گوت ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق سەنئىتىدىن، مەيلى ئۇلاردا ئەزەلدىن بار بولغان شەكىللەرنىڭ قانداق پەرقلىق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىز يەنىلا ئوخشاش بولغان بەلگىلەرنى، يەنى ئەركىنلىكنى، ئاۋامنى ۋە ئادەمنى تاپالايمىز.

مەيلى ئۇلارنىڭ ئىسمى بىراخمان ② بولسۇن، زوروئاستىرىزم روھانىيلىرى بولسۇن ياكى پاپا بولسۇن، بىز ھىندىستان، مىسىر ياكى رومانىس ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق سەنئىتىدىن ئەبەدىلئەبەد پەقەت «كاھىنىڭ مەۋجۇت» ئىكەنلىكىنى، ئادەملەرنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىمىز. خەلقنىڭ بىناكارلىق سەنئىتىدىكى ئەھۋال ئۇنداق ئەمەس، بۇ قۇرۇلۇشلار ئۇنچىۋالا مۇقەددەس بولمىغنى بىلەن، تېخىمۇ ھەشەمەتلىك ۋە ھەيۋەتلىك. فىنكىيەلىكلەرنىڭ بىناكارلىق سەنئىتىدە سودىگەرلەرنىڭ پۇرىقى بار، گىرېكلارنىڭكىدە جۇمھۇرىيەت

---

① مىتىسىنئان بىناكارلىق ئۇسلۇبى ــ قەدىمىي يۇنانىدىكى مىكناي دەۋرىدە ياسالغان بىنالار تۈركۈمىنى كۆزدە تۇتىدۇ.

② بىراخمان ــ ھىندىلاردىكى كاھىن ئاقسۆڭەكلەرنى، ھىندى جەمئىيىتىدىكى يۇقىرى قاتلامنى كۆزدە تۇتىدۇ.

هاكىمىيەت تۈزۈلمىسى بار، گوت ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق سەنئىتىدە بولسا شەھەر پۇقرالىرىنىڭ پۇرىقى بار.

ئىلاھىي هاكىمىيەت دەۋرىدىكى قۇرۇلۇشلارنىڭ ئومۇمىي ئالاھىدىلىكى مەڭگۈ ئۆزگەرمەسلىك، ئالغا ئىلگىرىلەشتىن قورقۇش، ئەنئەنىدە جاھىللىق بىلەن چىڭ تۇرۇش، بارلىق ئىپتىدائىي شەكىلگە چوقۇنۇش، خىيالىغا كەلگەن ھەرقانداق تەسەۋۋۇرنى ئادەملەر بىلەن تەبىئەت دۇنياسىدىكى بارلىق فورماتسىيەلىك سىمۋول قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. شۇڭا، بۇ تېتىقسىز كىتابلارنى پەقەت دىنىڭ تىلسىملىرىنى بىلىدىغان ئادەملەرلا ئوقۇپ چۈشىنەلەيتتى. بۇنىڭدىن باشقا، بىناكارلىق سەنئىتى بولمىش بۇ كىتابلار شەكلى قانداق بولۇش ۋە قانداق ئۆزگەرگەن ۋاريانتقا ئىگە بولۇشتىن قەتئىينەزەر، پەۋقۇلئادده مەنىگە ئىگە بولغاچقا، ئادەملەر ياۋاشلىق بىلەن ئىتائەت قىلىشتىن باشقا، دەخلى ـ تەرۇز قىلىشقا هەددى يوق ئىدى. ھىندىستان، مىسىر، رومانىس ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق سەنئىتى ھەققىدە ئۆزگەرتىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا بولمايتتى. ھەرقانداق شەكىلدىكى ئۆزگەرتىش، ئەقەللىيسى نەقىشلەرنى ئۆزگەرتىش ياكى ئويما نەقىشلەرگە تۇزىتىش كىرگۈزۈشمۇ چېكىدىن ئاشقان دەھرىيلىك بولۇپ، بۇ خىل بىناكارلىق سەنئىتىدە، ھەتتا تاشلارغىمۇ دىنىي ئەقىدىنىڭ قاتماللىقى سىڭىپ كەتكەن، ھەتتا يەنە بىر قېتىم ئېرىتسە قايتىدىن تاغ جىنسقا ئايلىنىدىغاندەك قىلاتتى. بۇ ئەھۋالنىڭ ئەكسىچە، خەلقنىڭ بىناكارلىق سەنئىتى ئۆزگىرىشنى، ئىلگىرىلەشنى، ئۆزگىچە بولۇشنى، رەڭدار بولۇشنى ۋە پۇتمەس ـ تۈگىمەس ھاياتىي كۈچىنى ئومۇمىي ئالاھىدىلىك قىلاتتى. دېمىسىمۇ ئۇلار ئاللىقاچان مۇئەييەن دەرىجىدە دىندىن قول ئۈزگەن، ئۆزىنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ھەيكەللىرىگە ياكى ئەرەب ئۇسلۇبىدىكى بېزەك نەقىشلەرگە تۇزىتىش كىرگۈزۈشنى ئويلاشقا باشلىغانىدى.

چۈنكى، بۇ نەرسىلەر ئەھلى ئىنسانلارغا يېقىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلاردا ئىنسان تەبىئىتىگە مۇناسىپ تەرەپلەر ئىپادىلەنگەن، شۇنداقلا مۇقەددەس سىمۋوللار بىلەن ئۇزۇكسىز ھالدا بىرىكىپ، ئادەملەر ئەقلىي ۋە تەسەۋۋۇر جەھەتتە قوبۇل قىلالايدىغان قۇرۇلۇشلارنى بارلىققا كەلتۈرگەنىدى. گەرچە ئۇلاردا بۇرۇنقىدەكلا سىمۋوللۇق خاراكتېر بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنى تەبىئەتنى چۈشەنگۈدەك ئوڭاي چۈشەنگىلى بولاتتى. دىنىي ھاكىمىيەت دەۋرىدىكى بىناكارلىق سەنئىتى بىلەن بۇ خىل بىناكارلىق سەنئىتى ئارىسىدىكى پەرق دەل ئىلاھلارنىڭ تىلى بىلەن ئادەمزاتنىڭ تىلى، تەسۋىرىي يېزىق بىلەن گۈزەل سەنئەت، سولومون بىلەن فىدىيە ① ئارىسىدىكى پەرق ئىدى.

بىز يۇقىرىدا بايان قىلغانلىرىمىزنى ھەر خىل دەلىل - ئىسپات ۋە تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق قارشى پىكىرلەردىن خالىي ھالدا تۆۋەندىكىلەرگە ئىخچاملايمىز، يەنى بىناكارلىق سەنئىتى تاكى 15 - ئەسىرگە قەدەر ئىنسانلارنىڭ ئاساسلىق خاتىرىسى بولىدى. دۇنيا مىقياسىدا مۇشۇ مەزگىل ئىچىدە يۇز بەرگەن بارلىق مۇرەككەپ ئىدىيەلەر قۇرۇلۇش شەكلى بىلەن ئىپادىلەندى. خەلقنىڭ تەپەككۇرىمۇ دىنىي قائىدىلەرگە ئوخشاش ئۆزىنىڭ خاتىرە تاشلىرىنى ياراتتى. ئاخىرىدا ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ جەمئىكى مۇھىم ئىدىيەلىرىنى بىنالارغا نەقىش قىلىپ ئويدى. بۇنىڭغا نېمىلەر سەۋەب بولدى؟ مەيلى دىنىي ئەقىدىلەر ياكى پەلسەپىۋى ئىدىيەلەر بولسۇن، ھەممىسى دېگۈدەك ئۆزلىرىنىڭ تارىخ بېتىدىن ئۆچۈپ كەتمەسلىكىنى، ئادەملەرنىڭ تەپەككۇرىغا تەسىر كۆرسىتىشىنى، شۇنداقلا كېيىنكى ئەۋلادلارغىمۇ داۋاملىق ئىلھام بېرىشنى ئويلايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، قول يازمىلارنىڭ مەڭگۈلۈك ساقلىنىپ قېلىشى تۈپكى جەھەتتىن ئالغاندا ئەسلا مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئىدى ! پەقەت

---

① فىدىيە (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 490 — 431 - يىللار) — قەدىمىي يۇنانىدىكى ھەيكەلتىراش، پارتېنون ئىبادەتخانىسىنى زىننەتلىگەن.

قۇرۇلۇشلارلا ئۇزاققىچە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان، يىللارنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلەيدىغان كىتاب ئىدى ! بىر قېتىملىق ئوت ئاپىتى ياكى بىرەر رەھىمسىز ئادەمنىڭ قول يازمىلارنى يوقىتىۋېتىشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن، تىل نەقىش قىلىنغان بىنالارنى ۋەيران قىلىش ئۈچۈن چوقۇم بىر قېتىملىق ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ياكى بىر قېتىملىق دىندىن خالىي ئىسلاھات يۈز بەرمىسە بولمايتتى. قەدىمكى رىم تىياتىرخانىسى ياۋايى ئادەملەر تەرىپىدىن ئاياغ ئاستى قىلىنغان، قەدىمكى مىسىر پىرامىدالىرى كەلكۇننىڭ تېگىدە قالغانىدى.

15 ـ ئەسىرگە كەلگەندە ئەھۋال پۈتۈنلەي باشقىچە بولدى.

ئىنسانلار ئۆزىنىڭ ئىدىيەسىنى مەڭگۈ ساقلاپ قالغىلى بولىدىغان ئۇسۇلنى تاپتى. ئۇ بىناكارلىق سەنئىتىگە قارىغاندا كۆپ چىداملىق، كۆپ مۇستەھكەم بولۇپلا قالماي، ئىنتايىن ئۆڭاي قوللانغىلى بولىدىغان ئۇسۇل ئىدى. نەتىجىدە بىناكارلىق سەنئىتى شاھانە تەختتىن پەسكە چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى. گۈتېنبېرگنىڭ قوغۇشۇن ھەرپلىرى ئورپۇسنىڭ تاشتىن ياسالغان خەتلىرىنىڭ ئورنىنى ئالدى.

كىتابلار بىنالارنى ۋەيران قىلىشقا ئاتلاندى.

مەتبەئە تېخنىكىسىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى ئەڭ زور تارىخىي ۋەقە بولدى. ئۇ ئىنقىلابنىڭ ئانىسى، ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ مەقسىتىنى ئىپادىلەش ئۇسۇلىدا پۈتۈنلەي يېڭىلىق ياراتقان ئىنقىلاب بولدى. ئىنسانلارنىڭ تەپەككۇرى بىر خىل شەكىلدىن ۋاز كېچىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يەنە بىر خىل شەكىلنى ئالماشتۇردى. ئەقىل ـ پاراسەت يىلنىي ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن بۇيان ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىم قاسراق تاشلىدى.

ئىدىيەنىڭ تارقىلىشى مەتبەئەچىلىك شەكىلىنىڭ ياردىمىدە ھەرقانداق چاغدىكىدىنمۇ ئۆڭايلاشتى. ئۇ ئۆزىدە كېڭىيەلەيدىغان شەرتنى ھازىرلىدى، تىزگىنلىگىلى بولمىدى، ۋەيران قىلغىلىمۇ بولمىدى، ھاۋا بىلەن بىرىكىپ كەتكەندەك بولدى. ئۇ بىناكارلىق

سەنئىتى ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرغان مەزگىلدە تاغنىڭ شەكلىدە تەۋەللۇت بولۇپ، مەلۇم بىر رايونىنى زورلۇق - زومبۇلۇق بىلەن ئىگىلىگەن، ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ساق بىر ئەسىر يولغا قويغانىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ قانىتلىق قۇش بولۇپ، تەرەپ - تەرەپكە قاراپ ئۇچتى، ئاسمانىڭ ۋە زېمىنىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇچقىقىنى ئىشغال قىلدى.

يەنە دېسەك يەنە شۇ، ئۇنى تېخىمۇ يوقاتقىلى بولمايدىغان ئاقىۋەت كېلىپ چىقتى. ئۇنىڭ شەكلى قاتمالىقتىن جانلىق، تېتىكلىككە، ئۇزاق بەرداشلىق بېرىشتىن مەڭگۈ ئۆلمەسلىككە قاراپ ئۆزگەردى. خوش، توپ - توپ بىنالارنىغۇ ۋەيران قىلغىلى بولار، ھەممە يەرگە سەلدەك يامراپ كەتكەن كىتابلارنى يوقاتقىلى بولارمۇ؟ تاغلار كەلكۈن سۈنىڭ تېگىدە قالغىنى بىلەن، قۇشلار پەرۋاز قىلىپ يۇرۇۋېرىدۇ ئەمەسمۇ؟ پايانسىز سۇ يۈزىدە بىرلا قېيىق قالغان تەقدىردىمۇ، بۇ ئۇچار قاناتلار شۇ قېيىققا قونۇپ دېمىنى ئالالايتتى، قېيىق بىلەن بىللە لەيلەپ مېڭۈۋېرەتتى، كەلكۈننىڭ يېنىشىنى ئېرىنمەستىن كۆزىتەلەيتتى. ئەلمىساقتىن بۇرۇنقى مانان قوينىدىن تۇغۇلغان يېڭى دۇنيا ئالەمگە كۆز ئاچقان ھامان ئۆزىدىن ئىلگىرى بۇرۇقتۇرما بولۇپ قالغان دۇنيادىكى تەپەككۇرنىڭ قانات قېقىپ پەرۋاز قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالايتتى.

ئادەملەر مەتبەئىدە بېسىلغان كىتابلارنىڭ ساقلاشقا ئوڭاي ئىكەنلىكىنىلا ئەمەس، ھەجىم جەھەتتىنمۇ ئەڭ چاققان، كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە ئەپلىك، كۆرۈپ چىقىشقىمۇ ئىنتايىن قولايلىق ئىكەنلىكىنى بايقىدى. ئۇنى ئېغىر يۈك - تاق قىلىپ باغلاشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى، يۆتكەپ مېڭىشقا توغرا كەلسە، كالانپاي جابدۇق - سايمانلارمۇ كەتمەيتتى. ئىدىيەنى بىنالارنىڭ يارىدىمىدە ئىپادىلەش ئۈسۈلىنى قوللانغان چاغلاردا، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە تۆت - بەش خىل سەنئەتكە مۇراجىئەت قىلىشقا، تونىنا - تونىنا مېتال، تاغدەك دۆۋىلەنگەن تاش، ئورمانلىقتىكى ياغاچ

قاتارلىقلارنى توشۇپ كېلىشكە، ئىشچىلارنىڭ كۈچىگە تايىنىشقا توغرا كېلەتتى. مەتبەئەدىن چىقىدىغان كىتابلارنىڭ يارىدىمى ئازغىنە قەغەز، رەڭ، سىياھ بىلەنلا ھەل بولدى. ئادەملەر مۇشۇنداق سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق بىناكارلىق سەنئىتىنى تاشلىۋېتىپ، مەتبەئە تېخنىكىسىنى قوللانماقچى بولغان بولسا، ئۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك نېمىسى بار؟ ئېرىق ـ ئۆستەڭنى دەريادىكى سۇنىڭ يۇزىدىن پەس ياساپ، ئاندىن دەريانىڭ سۈيىنى توسۇۋەتسە، دەريا سۈيى ئەسلىدىكى يولىنى تاشلىۋېتىپ، يېڭى ئۆستەڭگە مېڭىۋېرەتتى.

ئەھۋال شۇنداق بولدى. مەتبەئە تېخنىكىسى كەشىپ قىلىنغاندىن كېيىن، بىناكارلىق سەنئىتى تەدرىجىي يوسۇندا كونىراپ، مەززىسى يوق بىرنەرسە بولۇپ قالدى، كۈنسايىن ماغدۇرىدىن كەتتى، قۇرۇدى، ئادەملەرمۇ دەريا سۈيىنىڭ پەسلەۋاتقانلىقىنى، ھاياتىي كۈچىنىڭ يوقىلىۋاتقانلىقىنى، ھەرقايسى دەۋردىكى مىللەتلەرنىڭ تەپەككۇرى ئۇنىڭدىن چېكىنىپ چىقىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئادەملەر 15 ـ ئەسىردە ئۇنىڭ مۇنچىلىك ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئۇنچە بىلمەپ كەتكەن يەردە ئەمەس ئىدى. چۈنكى، مەتبەئە تېخنىكىسى تېخى پىشىپ يېتىلمىگەنىدى. كۆپ بولغاندىمۇ، ئۇ پەقەت قۇدرەتلىك بىناكارلىق سەنئىتىدىن ئازغىنە بىرنەرسىلەرنىلا ئولجا ئالالايدىغان دەرىجىدە ئىدى. لېكىن، 16 ـ ئەسىردىن باشلاپ، بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئەيىب ـ نۇقسانلىرى بارغانسېرى ئاشكارىلانغىلى تۇردى. ئىجتىمائىي ئىدىيەنى ئەكس ئەتكۈزۈش جەھەتتە ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان بولمىدى. بېرىپ ـ بېرىپ ئېچىنىشلىق يوسۇندا كىلاسسىك سەنئەتكە ئايلىنىپ قالدى. مۇنداقچە ئالغاندا گاللىيەلىكلەرنىڭ، ياۋروپالىقلارنىڭ، يەرلىك ئاھالىنىڭ سەنئىتىدىن گىرىك ۋە رىم ئۇسلۇبىدىكى سەنئەتكە، ھەقىقىي، ھازىرقى زامان سەنئىتىدىن يالغان كىلاسسىك سەنئەتكە ئايلىنىپ قالدى. بۇ يەردە زاۋاللىقا

يۇزلىنىۋاتقان نەرسە دەل ئاتالمىش ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى بولدى. لېكىن، بۇ شانۇشەۋكەتلىك خارابلىشىش ئىدى. چۈنكى، گوت ئۇسلۇبىدىكى بۇ قەدىمىي تالانت، ماينىتز [1] نىڭ گىگانت مەتبەئە ماشىنىسى كەينىدە ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان قۇياش، ئۆزىنىڭ ئاداقىقى نۇرىنى لاتىن ئۇسلۇبىدىكى ئەگمە پېشايۋانلار بىلەن كورنىس ئۇسلۇبىدىكى تۇۋرۇكلۇك پېشايۋانلاردىن تەركىب تاپقان رەتسىز بىنالار ئۇستىگە چۈشۈرۈپ ئۇلگەرگەنىدى.

غەربكە قىيسايغان بۇ قۇياش، بىز ئۇچۇن دەل تاڭ نۇرى ئىدى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە، بىناكارلىق سەنئىتى سەنئەتنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى بولۇشتىن، باشقا سەنئەت تۈرلىرىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىش ۋە ئۇلارنى بېسۇيتىشتىن قېلىپ، باشقا سەنئەت تۈرلىرى بىلەن تەڭ ئورۇنغا چۈشۈپ قالغاندا، باشقا سەنئەت تۈرلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا توسالغۇ بولالمىغۇدەك قۇدرەتتىنمۇ مەھرۇم قالدى. ئۇ سەنئەت تۈرلىرى ئۆزلۈكىدىن ئازاد بولدى، ئارخىتېكتورلارنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلدى، ئايۇان ـ سارايلار بىلەن ئادا ـ جۇدا بولۇپ، ئۆزىنىڭ يولىنى ئۆزى تاپتى. ئويما نەقىشلەردىكى ماھارەت ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتى بولۇپ ئۆزگەردى، چېرتيوژ سىزىش رەسساملىققا ئۆزگەردى. مۇزىكا ئاھاڭلىرى تەۋرات ئايەتلىرىدىن مۇستەسنا بولدى. بۇ ئەھۋال خۇددى ئالېكساندىر ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئىمپېرىيە شىددەت بىلەن بۆسۇلۇپ، ھەرقايسى ئۆلكىلەر مۇستەقىل پادىشاھلىققا ئايلانغانغا ئوخشاپ قالدى.

---

[1] ماينىتز ـــ گېرمانىيەدىكى شەھەرنىڭ نامى، گېرمانىيەنىڭ غەربىدە. رېئىنلاند ـــ پفالز ئىشتاتىنىڭ مەركىزى.

مۇشۇلارغا كۆره، رافائىل، مىكېلانجېلو، ژان گاۋۇيۇن ①، پالېستىرىنا ② قاتارلىقلار ئوتتۇرىغا چىقتى. بۇلار شانلىق 16 ـ ئەسىرنىڭ كۆزنى چاقنىتىدىغان مۇنەۋۋەر سەنئەتكارلىرى ئىدى.

ھەرقايسى سەنئەت تۈرلىرى ئازادلىققا ئېرىشىش بىلەن تەڭلا ۋاقىتتا، ئىدىيە ـ تەپەككۇرمۇ ھەرقايسى جەھەتلەردە ھۆرلۈككە ئىگە بولدى. ئوتتۇرا ئەسىردىكى بىدئەتلىك كاتولىك دىنىغا غايەت زور دەرىجىدە زەخىم يەتكۈزگەن بولسا، 18 ـ ئەسىرگە كەلگەندە دىندىكى بۇيۇك بىرلىك بۇزۇلدى. مەتبەئە تېخنىكىسى بارلىققا كېلىشتىن ئىلگىرى دىنىي ئىسلاھات دىنىي جەمئىيەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بۆلۈنۈشنى بارلىققا كەلتۈرگەن بولسا، مەتبەئە تېخنىكىسى بارلىققا كەلگەندىن كېيىن ئۇ بىر قېتىملىق ئىنقىلاب بولۇپ ئۆزگەردى. مەتبەئە ماشىنىلىرى بولمىغان تەقدىردە، ھېلىقى بىدئەتلىك كۆچى يوق ئاجىز بىر نەرسە بولۇپ قالغان بولاتتى. مەيلى پېشانىغا پۈتۈلگەن قىسمەت بولسۇن، مەيلى تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بولسۇن، گۇتېنبېرگ لۇتېرنىڭ پېشۋاسى بولۇپ چىقتى.

ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قۇياشى تاغنىڭ كەينىگە ئولتۇرۇپ، گوت ئۇسلۇبىدىكى تالانت سەنئىتىنىڭ ئۇپۇق سىزىقىدىن مەڭگۈلۈك ئۆچكەن مۇشۇ كۈنلەردە، بىناكارلىق سەنئىتىمۇ كۈنسايىن غۇۋالاشتى، رەڭگىدىن كەتتى ۋە ئاخىر پۈتۈنلەي غايىب بولدى. مەتبەئەدىن چىققان كىتابلار بىناغا چۈشكەن مىتىدەك بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئىچىنى قۇرۇقداپ قويدى، ئۇنى يەپ تۈگەتتى. بىناكارلىق سەنئىتى پەسكويغا چۈشتى، گادايلاشتى، ئورۇقلىدى، تىلغا ئېلىشقا ئەرزىمەيدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى. بىرەر نەرسىنى ئىپادىلەپ بېرىش ئىقتىدارىدىن قالدى، ھەتتا كۆپچىلىكنىڭ ئۆتكەن ئەسىردىكى سەنئەتكە بولغان

① ژان گاۋۇيۇن (1510 ــ 1566) ــ فىرانسىيەلىك ھەيكەلتىراش، ئارخىتېكتور.

② پالېستىرىنا (1525 ــ 1594) ــ ئىتالىيەلىك مۇزىكانت.

ئەسلىمسىگىمۇ يار ـ يۆلەك بولالمىدى. ئۇ يېتىمسىرەپ قالدى. ئىنسانلارنىڭ ئىدىيەۋى تەپەككۇرىدىن قوغلاندى بولغاچقا، باشقا سەنئەت تۈرلىرىنىڭمۇ ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى. مۇشۇلارغا كۆرە، سەنئەتكارلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىيالمىدى، پەقەت ھۇنەرۋەنلەردىن ياردەم تەلەپ قىلىش بىلەنلا قانائەتلەندى. نەتىجىدە رەڭسىز ئەينەكلەر رەڭلىك ئەينەكلەرگە ئورۇن بوشاتتى، تاشچىلار نەقاشلارنىڭ ئورنىغا ئۆتتى، مۇستەقىل ئىجادىيەت، ھاياتىي كۈچ دېگەنلەردىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

بىناكارلىق سەنئىتى ئىش مەيدانىدىكى بىچارە تىلەمچىلەردەك، بۇرۇنقىلارنىڭ ئەسەرلىرىگە تەقلىد قىلىش بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدىغان بولدى. ئەمەلىيەتتە، مىكېلانجېلو 16 ـ ئەسىردىلا بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ سەكراتقا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغان، شۇنداقلا ئەڭ ئاخىرقى بىر ئۆينى، يەنى ئەمەلگە ئاشمايدىغان بىر خىيالنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. بۇ گىگانت سەنئەتكار نېمىلا بولسۇن، پارتېنون ئىبادەتخانىسىنىڭ خارابىسى ئورنىغا جەم ئىلاھ ئىبادەتخانىسى①نى قۇردى، رىمدىكى ساينت پېررې چېركاۋىنى ياساپ پۈتكۈزدى. بۇ مۇشۇ بىناكارلىق سەنئىتىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مۇستەقىل ئىجادىيەت، بىر ئۇلۇغ سەنئەتكارنىڭ تاماملىنىش ئالدىدىكى گىگانت تاش ئەسەرگە قويۇپ بەرگەن ئىمزاسى بولدى. مىكېلانجېلو ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئەرۋاھلار ۋە كۆلەڭگە ئاستىدا ئېشىپ قالغان بىناكارلىق سەنئىتى يەنە نېمىگە كارغا كېلەتتى؟ ئەلۋەتتە، ئۇ يەنىلا رىمدىكى ساينت پېررې چېركاۋىغا تەقلىد قىلىش، ئۇنى بۇرمىلاش بىلەن ئاۋارە بولدى. بۇ بىر خىل غەلىتىلىك شۇنداقلا ھەسرەت ـ نادامەتتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى، بىر پاجىئە دېيىشكە بولاتتى. دېمىسىمۇ ھەممە ئەسىردە بىردىن رىمدىكىدەك ساينت پېررې چېركاۋى سېلىنغانىدى. ئالايلۇق، 17 ـ ئەسىردە

① جەم ئىلاھ ئىبادەتخانىسى ـــ قەدىمىي يۇنانىدىكى ئىبادەتخانا، رىمدىكى يۇ-مىلاق مەيداننىڭ شىمالىي تەرىپىدە، ئاۋگۈستىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن ياسالغان.

ژالدى گراس چېركاۋى، 18 ـ ئەسىردە ساينت چېركاۋى پەيدا بولدى. ھەرقايسى دۆلەتلەرمۇ رىمدىكى ساينت پېررې چېركاۋىدىن قۇرۇق قالمدى. لوندۇندا بىرى، پېتېربۇرگدا بىرى، پارىژدا ئۇچى قۇرۇلدى. ئۇلۇغ، ئەمما قېرىپ جېنى ئاران قالغان سەنئەتنىڭ سەكرات ئالدىدىكى جان تالىشىشى ئادەملەرگە ئەقىلگە سىغمايدىغان ۋەسىيەت بىلەن جۆيلۇشتىن باشقا نەرسە قالدۇرمىدى.

ئەگەر بىز ئابايا تىلغا ئالغان ئۆز ئالدىغا ئالاھىدىلىكى بار، خاتىرىلەش ئەھمىيىتىگە ئىگە قۇرۇلۇشلارنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ 16 ـ ئەسىردىن 18 ـ ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئەھۋالىنى تەكشۈرسەكلا ئۇنىڭدىكى خارابلىشىش ۋە يىگلەشنىڭ ئوخشاشلا مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى كۆرەلەيمىز. فرانسۇا II دىن باشلاپ، بىناكارلىقنىڭ سەنئەت شەكلى تەدرىجىي رەۋىشتە يوقىلىشقا يۈزلەندى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپلا خۇددى ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان بىمار سىياقىدىكى گېئومېتىرىيەلىك شەكىللەر بارلىقىقا كەلدى. گېئومېتىرىيەلىك فىگۇرىلارنىڭ سۈرلۈك سىزىقچىلىرى بەدىئىي تۈسكە ئىگە كۆركەم سىزىقچىلار بىلەن ئورۇن ئالماشتۇردى. قۇرۇلۇشلار قۇرۇلۇش بولۇشتىن قېلىپ، كۆپ تەرەپلىمىلىك جىسىم بولۇپ ئۆزگەردى. بىناكارلىق سەنئىتى ئېچىلىپ قېلىۋاتقان جايلىرىنى يېپىشقا ئورۇندى. شۇڭا، ھېنرى IV نىڭ بۇلۇڭلىرى تاش بىلەن قوپۇرۇلغان قىشلىق ئايۋان ـ سارايلىرى، ئوردا مەيدانى، شاھزادە مەيدانى قاتارلىقلار قەد كۆتۈردى؛ يۇمىلاق شەكىللىك ئەگمە تورۇستەك ھەم كالانپاي، ھەم پاكار لۇئى XIII چېركاۋى بىنا بولدى؛ مازارىن ① ئۇسلۇبىدىكى بىناكارلىق سەنئىتى، ئىتالىيە ئۇسلۇبىغا تولىمۇ سەت تەقلىد قىلىپ ياسالغان ئۇنىۋېرسىتېتلار

① مازارىن (1602 ــ 1661) ــ كاردىنال، فرانسىيە پادىشاھى لۇئى XIII، لۇئى XIV لەرگە ۋەزىر بولغان.

پەيدا بولدى. لۇئى XIV نىڭ ئوردىسى، ۋەرسال ـ ۋۇزرالارنىڭ سوغۇق تەلەت تۇرالغۇلىرى سىبلىندى. ئاخىرىدا لۇئى XV نىڭ خانلىق سارىيى ياسالدى. جۇخارگۇللۇك سىزىقچىلار ۋە ئىنچىكە كېسىلگەن ئۇگرىدەك سوزۇنچاق بېزەكلەر، چىقمايدىغان يەرگە چىققان سۆگەلدەك دىڭگىيىپ تۇرغان ئارتۇقچە نەرسىلەر ۋاقتى ئۆتكەن، كەمتۈك، ئۆزىنى چىرايلىق كۆرسىتىش كويىدا يۈرگەن بۇ بىناكارلىق سەنئىتىنى تولۇق كاردىن چىقاردى. فرانسۇزا II دىن لۇئى XV كە قەدەر گېئومېترىيەلىك شەكىللىنىڭ چاپلىنىدا تەرلىگەن بۇ قۇرۇلۇشلارنىڭ ئەھۋالى بارغانسېرى ياماڭ بولدى. سەنئەت ياداپ ئۆپكىسى كۆرۈنۈپ قالدى، تىنىقى پەسلەپ، ھالاك بولۇش گىردابىغا دۇچ كەلدى.

بۇ مەزگىلدىكى مەتبەئە تېخنىكىسىنىڭ ئەھۋالى قانداق بولدى؟ بىناكارلىق سەنئىتىدىن ئېقىپ كەتكەن ھاياتىي كۈچ مەتبەئە تېخنىكىسىغا دەسمايە بولدى. بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ زاۋاللىققا يۈزلىنىشىگە ئەگىشىپ، مەتبەئە تېخنىكىسى تەرەققىي تاپتى، زورايدى، قۇدرەت تاپتى. بىناكارلىققا سەرپ قىلىنىدىغان ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتى كىتاب ـ دەستۇرلارغا سەرپ قىلىندى. شۇڭا، بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ خارابلىشىغا ئەگىشىپ ئۆسۈپ يېتىلمۇاتقان مەتبەئە تېخنىكىسى 16 ـ ئەسىردىن ئېتىبارەن بىناكارلىق سەنئىتى بىلەن ئېلىپ بارغان كۈرەش داۋامىدا ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىدى. مەتبەئە تېخنىكىسى 17 ـ ئەسىرگە كەلگەندە، ھەممىنى ئىداره قىلىدىغان ئورۇنغا ئۆتۈپ، ئۆزىنىڭ شاھانە تەختىدە غەلىبە تەنتەنىسىگە چۆمۈلدى. پۈتۈن دۇنيانى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ يېڭى ئەسىرىنى تەبرىكلەيدىغان خۇشاللىق بىلەن تەمىن ئەتتى. لۇئى XIV نىڭ ئوردىسىدا ئۇزاق مەزگىللىك تەرەققىياتنى بېشىدىن كەچۈرگەن مەتبەئە تېخنىكىسى 18 ـ ئەسىرگە كەلگەندە، لۇتېر ئىشلەتكەن شەمشەرنى قايتىدىن قولغا ئېلىپ ۋولتېرنى قوراللاندۇردى. ئاندىن بىناكارلىق سەنئىتى ئاللىقاچان ۋەيران بولغان قەدىمىي

ياۋروپاغا ئەلپازىنى بۇزغان ھالدا ھۇجۇم قىلدى. 18 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا، مەتبەئە تېخنىكىسى ھەممە نەرسىنى بىتچىت قىلدى ۋە ھەممە نەرسىنى يېڭىباشتىن ئىجاد قىلىشقا ھازىرلاندى.

لېكىن، بىز ئۇچ ئەسىردىن بۇيان بۇ ئىككى سەنئەتنىڭ قايسىبىرى ئىنسانلار تەپەككۇرىنى ھەقىقىي يوسۇندا ئىپادىلەپ بەردى دەپ سورىماي تۇرالمايمىز. زادى قايسى سەنئەت ئۇلارنىڭ ئەدەبىيات بىلەن سخولاستىكىزمغا بولغان ھېرىسمەنلىكىنى ئىپادىلەپلا قالماي، ئۇلاردىكى كەڭ، چوڭقۇر، ئومۇمىيۈزلۈك ئۆزگىرىشلەرنىمۇ ئەكس ئەتكۈزۈپ بېرەلىدى؟ زادى قايسى سەنئەت ئىنساندىن ئىبارەت بۇ قورقۇنچلۇق مەخلۇق بىلەن كەم ـ كوتىسىز ھالدا، مەڭگۈ ئۇزۇلۇپ قالمايدىغان دەرىجىدە بىرىكەلىدى؟ بىناكارلىق سەنئىتىمۇ ياكى مەتبەئەچىلىك تېخنىكىسى؟

مەتبەئەچىلىك تېخنىكىسى ! بىز بۇ يەردە بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئاللىقاچان جان ئۇزگەنلىكىنى، ئۇنىڭ قايتا تىرىلمەيدىغانلىقىنى بىلگەن بولۇشىمىز كېرەك. ئۇ ئۇزاققىچە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان، شۇنداقلا بەك قىممەت توختايدىغان بولغاچقا، مەتبەئەدىن چىققان كىتابلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. چۈنكى، ھەربىر چېركاۋغا پۈتۈنسۇرۇك بىر شەھەرنى قۇرغىلى بولىدىغان پۇل خەجلەندى. كۆپچىلىك زادى قانچىلىك مەبلەغ سالغاندا، ئاندىن بىناكارلىق سەنئىتىدىن ئىبارەت بۇ كىتابنى قايتا يېزىپ چىققىلى بولىدىغانلىقىنى، مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان چېركاۋلار ئۆرە بولىدىغان سەلتەنەتلىك مەنزىرىنى قايتىدىن كۆرگىلى بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقسا بولىدۇ.

كىتابلارنىڭ مەتبەئەدىن چىقىشى شۇنچە تېز، باھاسى شۇنچە ئەرزان، تارقىلىش دائىرىسى شۇنچە كەڭ ۋە يىراق بولىدىكى، پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ تەپەككۇرى مۇشۇ يانتۇلۇقتىن يۇمىلاپ چۈشىدىغان ھالەتكە يېتىپ، ئادەمنىڭ ئەقلىنى لال قىلدى ! لېكىن، بۇ ھېچقانداق يەردە ھەرقانداق ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇشلارنى،

يەككە ـ يېگانە ئۇلۇغ ئەسەرلەرنى يارىتىشقا يول قويۇلمايدۇ دېگەنلىك ئەمەس ئىدى. مەتبەئە تېخنىكىسى دەۋرىدىكى ئادەملەرمۇ خۇددى بىناكارلىق سەنئىتى دەۋرىدە «ئىلئادا»، «ئوتللو»، «ماخابخاراتا»[1]، «نىبېلونگىن ناخشىسى» [2] قاتارلىق ئەسەرلەر بارلىققا كەلگەندەك، يېڭىدىن ـ يېڭى تۇۋرۇكلەرنى پەيدا قىلىپ تۇردى. مېنىڭچە، ئۇ تۇۋرۇكلەر ئولجىغا چۇشكەن زەمبىرەكلەرنى ئېرىتىپ ياسىغان تۇۋرۇكلەردەك قىلاتتى. ئەلۋەتتە، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئەسەرلەر مىللەت ھەققىدىكى ئېپوسلارنىڭ جۇغلانمىسى ئىدى. 20 ـ ئەسىرگە بارغاندا 13 ـ ئەسىردە تۇيۇقسىز دۇنياغا كەلگەن دانتې [3]دەك بىر ئۇلۇغ ئارخىتېكتورنىڭ ئوخشاشلا تاسادىپىي يوسۇندا دۇنياغا كېلىپ قېلىشى مۇمكىن. لېكىن، بىناكارلىق سەنئىتى داۋاملىق يوسۇندا ئىجتىمائىي سەنئەت بولۇشتىن، كوللېكتىپنىڭ سەنئىتى بولۇشتىن، ھۆكۈمرانلىق ئورۇندىكى سەنئەت بولۇشتىن قالىدۇ. ئىنسانلار ياراتقان بۇيۇك داستانلار، سەلتەنەتلىك بىنالار، ئۇلۇغ ئەسەرلەر بىنا بولۇپ ياسالمايدۇ، بەلكى مەتبەئەدە كىتاب بولۇپ بېسىلىدۇ.

مۇشۇنىڭدىن ئېتىبارەن، بىناكارلىق سەنئىتى قايتىدىن باش كۆتۈرگەن تەقدىردىمۇ، دۇنياغا يېڭىباشتىن خوجايىن بولالمايدۇ. ئىلگىرى ئەدەبىيات ئۇنىڭ باشقۇرۇشىغا ئىتائەت قىلغاندەك، كەلگۈسىدە ئەدەبىياتقا خوش دەپ قول باغلاپ تۇرىدىغان بولىدۇ. بۇ ئىككى سەنئەتنىڭ ئورنىدا بۇرۇلۇش، ئالمىشىش كېلىپ چىقىدۇ. بىناكارلىق سەنئىتى دەۋرىدە، شېئىر بىلەن بىنالارنىڭ

---

① ماخابخاراتا ـــ قەدىمىي ھىندىستاندا سانسكرىت يېزىقىدا يېزىلغان ئېپوس. مەنىسى «بۇيۇك پولودۇ خان جەمەتى» دېگەن بولىدۇ. دۇنيادىكى ئەڭ ئۇزۇن ئېپوس ھېسابلىنىدۇ.

② «نىبېلونگىن ناخشىسى» ـــ گېرمانىيەنىڭ قەھرىمانلىق ئېپوسى.

③ دانتې (1265 ـــ 1321) ـــ ئىتالىيەلىك شائىر. ئىتالىيە «شېئىر ئاتىسى» دەپ تەرىپلىنىدۇ. «ئىلاھ كومېدىيەسى»نىڭ ئاپتورى.

ئوخشىشىپ كېتىدىغان يېرى يوقنىڭ ئورنىدا ئىدى. ھىندىلاردىكى ۋايسا ① بەئەينى بىر مۇنار ئىدى، كۆككە تاقىشىدىغان راۋاق ـ پەشتاقلار بىرنەرسە دېگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئۆزگىچە ئىدى؛ مىسرنىڭ شەرقىي رايونىدىكى شېئىرلارمۇ سەلتەنەتلىك ئىدى. قەدىمكى يۇنانىنىڭ شېئىرلىرى شۇنچىكى چىرايلىق، خىرامان، تېرەن ئىدى. خىرىستىيان ياۋروپاسىنىڭ شېئىرلىرىدا كاتولىك دىنىنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى ۋە پۇقرالارنىڭ ساددىلىقى بار ئىدى. ئۇنىڭدىن قايتا گۈللىنىش دەۋرىدىكى رەڭدارلىقنى ۋە ئاۋاتچىلىقنى كۆرگىلى بولاتتى. «ئىنجىل» پىرامىدانىڭ ئۆزىلا ئىدى. «ئىلئادا» پارتېنون ئىبادەتخانىسىغا، گومېر فىدىيەگە ئوخشايتتى. دانتې 13 ـ ئەسىرنىڭ ئەڭ ئاخىرىدىكى رومانىس ئۇسلۇبىدىكى چېركاۋ، شېكسپىر 16 ـ ئەسىرنىڭ ئەڭ ئاخىرىدىكى گوت ئۇسلۇبىدىكى دۇئومو چېركاۋى ئىدى.

شۇڭا، ئەگەر بىز يۇقىرىدىكى ئۇنچىلىك مۇكەممەل بولمىغان شۇنداقلا قىسقارتىلغان بايانلارنى يىغىنچاقلىساق، ئىنسانلاردا ئىككى خىل كىتابنىڭ، ئىككى خىل خاتىرە دەپتەرنىڭ، ئىككى خىل كىلاسسىك دەستۇرنىڭ، يەنى بىناكارلىق سەنئىتى بىلەن مەتبەئە تېخنىكىسىنىڭ بولغانلىقىنى بىلىمىز. ئۇنىڭ بىرى تاش بىلەن قوپۇرۇلغان «ئىنجىل»، يەنە بىرى قەغەزگە پۈتۈلگەن «ئىنجىل» بولۇپ چىقىدۇ. ناۋادا بىز ئىنسانلار كۆپ ئەسىر مابەينىدە ۋاراقلاپ ئوقۇغان بۇ ئىككى پارچە مۇقەددەس دەستۇرغا ھۆرمەت بىلەن كۆز يۈگۈرتسەك، گىرانىت تاش بىلەن يېزىلغان يېزىقلارغا چوقۇم ئىچ ئاغرىتمىز، غايەت زور ھەرپلەردىن شەكىللەنگەن تۈۋرۈكلۈك كارىدورلار، مۇنار دەرۋازىلىرى، چاسا شەكىللىك ئۇچلۇق مۇنارلارنى، پىرامىدادىن تارتىپ قوڭغۇراق

① ۋايسا ـــ قەدىمىي ھىندىستان ئەپسانىلىرىدىكى ئەۋلىيا. رىۋايەتلەردە «ماخابخاراتا» ئېپوسىنى شۇ كىشى يازغان دېيىلىدۇ.

مۇنارلىرىغچە، كېئوپس ① تىن ستراسبۇرگ ② قىچە بولغان ئارىلىقتا دۇنياغا ۋە ئۆتۈپ كەتكەن ئاي ـ يىللارغا سەلتەنەت بەرگەن بۇ سۇنئىي تاغلاردىكى ئوڭايلا كۆزگە چۈشىدىغان ئۇلۇغۋارلىقنى، سۆلەت ـ ھەشەمەتنى ئەسلىمەي تۇرالمايمىز. مەرمەر تاشلىق بەتلەرگە يېزىلغان ئۆتمۈشنى چوقۇم قايتا ـ قايتا ئوقۇش كېرەك، بىناكارلىق سەنئىتى يېزىپ قالدۇرغان بۇ ئەسەرلەرنى زېرىكمەستىن ۋاراقلاش ۋە ئۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىش كېرەك، شۇنداقلا ۋەزىيەتنىڭ ئېھتىياجى تۈپەيلى يۈكسەلگەن مەتبەئە تېخنىكىسىدىن ئىبارەت بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ئۇلۇغلۇقىغمۇ شەك كەلتۈرمەسلىك كېرەك.

بۇ قۇرۇلۇشنى سېلىشتۇرغۇسىز دەرىجىدە يۈكسەك دېيىشكە بولاتتى. ئىستاتىستىكا مۇتەخەسسىسلىرى ھېسابلىغان ئەھۋالغا قارىغاندا، گۈتېنبېرگدىن بۇيان نەشرىدىن چىققان كىتابلارنى بىر پارچە ـ بىر پارچىدىن دۆۋىلىسە ئاي شارىغا تاقىشىدىغانلىقى ھەقىقەت ئىدى. لېكىن، بىزنىڭ كۆزدە تۇتىدىغىنىمىز باشقا بىر خىل خاراكتېرىدىكى يۈكسەكلىك، ئەگەر ئادەملەر مەتبەئە ماشىنىسى كەشىپ قىلىنغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە نەشرىدىن چىققان ئەسەرلەرنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسىنى قىياس قىلىپ باقسا، ئۇنىڭدىن كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدىغان مەنزىرە پۈتكۈل دۇنيانى قاپلىغان چوڭ ھەجىملىك قۇرۇلۇش بولماي نېمە بولىدۇ؟ مۇشۇ بىر قۇرۇلۇش ئۈچۈن، ئىنسانلار ئۇنىڭ يەنە بىر بېشىنىڭ كەلگۈسىدىكى غۇۋا مانان ئىچىگە سوزۇلۇپ كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىغا قارىماي، ھېرىش ـ چارچاشنى ئۇنتۇغان ھالدا خىش قويدى، كاھىش چاپلىدى. چۈنكى، ئۇ ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ ئۇۋىسى، جىمىكى تەسەۋۋۇرنىڭ ھەرە سانداۋقى ئىدى. تەسەۋۋۇرنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى بەئەينى ھەسەل ھەرىلىرىدەك،

---

① كېئوپس ـــ قەدىمكى مىسىر پادىشاھى. ئۇنىڭ چوڭ پىرامىدانىڭ قۇرغۇچىسى.

② ستراسبۇرگ ـــ فىرانسىيەنىڭ شەرق شىمالىدىكى شەھەر. ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى مۇھىم مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى.

ئۆزىدىكى شېرىن ـ شەربەتلەرنى كۆتۈرۈپ مۇشۇ ساندۇققا قاراپ ئۇچاتتى. بۇ قۇرۇلۇشنىڭ قەۋەتلىرىنى ساناپ تۇگەتكىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئىللىم ـ پەننىڭ يۇشۇرۇن ئۆڭكۈرلىرى ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن ۋە كۆپلىگەن پەلەمپەيلەر بىلەن تۇتاشقانىدى. بۇ قۇرۇلۇشنىڭ سىرتى ئەرەب نۇسخىسىدىكى گۈللۈك بېزەكلەر، ئويما نەقىشلەر ۋە ئويما گۈللۈك دېرىزىلەر بىلەن زىننەتلەنگەنىدى. ھەربىر ئەسەر قارىماققا خىيالىغا كەلگەنچە ئىشلەنگەندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن بىر ـ بىرىگە يېقىن كەلمەيتتى. ئەملىيەتتە ھەممىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا قىممىتى ۋە ئالاھىدىلىكى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇلار ئومۇمىي گەۋدە يېقىدىن گارمونىك ئورتاقلىققا ئىگە ئىدى. شېكىسپىرنىڭ دۇئومو چېركاۋىدىن تارتىپ بايرونىڭ مەسچىتىگە قەدەر سان ـ ساناقسىز كىچىك قوڭغۇراقخانىلار مۇشۇ تەپەككۇرنىڭ پايتەختىدە بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ئەڭ تۆۋەندىكى قەۋىتىگە ئىنسانلارنىڭ بىناكارلىق سەنئىتى ئەزەلدىن خاتىرلىمىگەن ئۆتمۇشىگە ئائىت شەجەرىلەر يېزىلغانىدى. كىرىش ئېغىزىنىڭ سول تەرىپى ئادەملەر ئاق مەرمەرنى پاتۇرۇپ ئىشلىگەن گومبىرنىڭ قاپارتما ھەيكىلى بولۇپ، ئوڭ تەرەپتە ھەر خىل يېزىق بىلەن يېزىلغان «تەۋرات» كۆزگە چېلىقاتتى. يەنە ئازراق ماڭغاندا، ھۆرپىيىپ تۇرغان يەتتە يىلاننىڭ قورشاۋىدىكى «ئوتتىللو»نى ۋە باشقا غەلىتە مەخلۇقلارنى ئالايلۇق، «ۋېدا» ① بىلەن «نىبېلونگېن ناخشىسى»نى كۆرگىلى بولاتتى. مۇشۇنداق بولغىنىغا قارىماي، بۇ خاسىيەتلىك قۇرۇلۇش ئوڭايلىقچە تاماملانمايدىغاندەك ئىدى. مەتبەئە ماشىنىسى ئەقىل ـ پاراسەت ئۇرۇقىنى ئىشلەشتىن توختاي دېمەيتتى. ئۆزىنىڭ ئايۇان ـ سارايلىرىنى ياساپ چىقىش ئۇچۇن يېڭىدىن ـ يېڭى ماتېرىياللارنى پۈركۈپ چىقىراتتى.

① «ۋېدا» ـــ ھىندىستاندىكى ئەڭ قەدىمىي دىنىي ۋەسىقىلەر ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

پۈتكۈل ئىنسانىيەت تاختىپەر ئۇستىدە ئاۋارە بولاتتى. قورسىقىدا ئازراق ئۇمىچى بار ھەربىر ئادەم تامچى ئۇستاملارىدىن ئىدى. ئەڭ چاكىنا، تۆتۈرۈقسىز ئادەمۇ بۇ بىنانىڭ بوش جايلىرىنى تولدۇرۇشقا، ئۇنىڭغا بىرەر پارچە تاش قويۇشقا تىرىشاتتى. ھەر كۈنى ئۇنىڭغا بىر قەۋەت تاش قوشۇلاتتى. يازغۇچىلارنىڭ ئۆزى مۇستەقىل ئىجاد قىلغان ئەسەرلىرىدىن باشقا، كوللېكتىپ رەۋىشتە يېزىلغان ئەسەرلەر نەشرىدىن چىقاتتى. 18 ـ ئەسىردىكى قامۇس، بۇيۇك ئىنقىلابتىكى «ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش» مۇشۇ تەرىقىدە رويىاپقا چىققانىدى. ئەلۋەتتە، بۇ ئۇزۇكسىز تەرەققىي قىلىدىغان، زورىيىدىغان، ئايلىنىپ ئۆرلەيدىغان ئىنشائات ئىدى. ھەر خىل تىل بىر ـ بىرى بىلەن ئۇچرىشاتتى، ھەر خىل پائالىيەت بىرىدىمۇ تىنىم تاپمايتتى، ھەر خىل ئەمگەكنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى، پۈتكۈل ئىنسان ئۆزئارا ھەمكارلىشاتتى. بۇ يەر شۇنداقلا ئىنسانلارنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى يېڭى بالا ـ قازادىن ۋە ياۋايى قىلمىشلاردىن پاناھلىنالايدىغان ماكان ئىدى. بۇ يەر ئىنسانلار ئۈچۈن ئىككىنچى بابىل مۇنارى ئىدى.

ئالتىنچى باب

1. قەدىمكى دەۋر ئەدلىيە ساھەسىگە ئادىل باھا بېرىش كېرەك

1482 ـ يىلى روبېرت دېستوتىۋېلىنىڭ بېشىغا ئامەت قۇشى قوندى. شۇ يىلى ئۇ ھەم چەۋەندار، ھەم بېئىندىكى يەرلىك ئاقسۆڭەك، مانچې ئۆلكىسىگە قاراشلىق دىلۇرى بىلەن ساينت ئاندرىيدىكى سۈيۈرغاللىق يەرگە بارون، يەنە تېخى پادىشاھنىڭ مەسلىھەتچىسى، ياساۋۇللار باشلىقى ۋە پارىژنىڭ گۇبېرناتورى بولدى. ئەلۋەتتە، پارىژنىڭ گۇبېرناتورلۇقىدىن ئىبارەت نەپ تېگمىدىغان بۇ ئەمەلگە، ئۇ يۇقىرىدىن چۈشكەن يارلىق بويىچە تەخمىنەن ئون يەتتە يىل ئىلگىرى، يەنى قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز ① كۆرۈنگەن 1456 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىلا ئولتۇرۇپ بولغانىدى. ئوبدانلا مەسئۇلىيىتى بار بۇ ئەمەل ئۇنىڭغا بەئەينى سۈيۈرغال قىلىنغان يەرگە ئىگە بولغاندەكلا ئىش ۋە ياكى ژان لوئىمنوس ئېيتقاندەك «جەمئىيەت ئامانلىقىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۆزىنى كۆرسەتكىلى بولىدىغان، بىر تالاي ئىمتىيازغا ئىگە مۇھىم ۋەزىپە» ئىدى. بىرەر مۆتىۋەرنىڭ پادىشاھنىڭ ئىشەنچىگە نائىل بولۇشى 1482 ـ يىلىدىكىدەك چاغلاردا ئىنتايىن قالتىس ئىش ھېسابلىناتتى. ئۇنى ئاز دەپ، پادىشاھنىڭ يارلىقىدا ئۇنىڭ ۋەزىپە ئۆتەش مۇھلىتى لوئىXI

① قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز ـــ ھالىلېي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزى كۆرۈنگەن چاغدا، پاپا گالىست (بولىيانىڭ تاغىسى) ئومۇميۈزلۈك دۇئا ـ تىلاۋەتكە بۇيرۇق چۈشۈرگەنىدى. بۇ يۇلتۇز 1835 ـ يىلى يەنە بىر قېتىم كۆرۈندى. (ئاپتورنىڭ ئىزاھاتى)

نىڭ نىكاھسىز تۇغۇلغان قىزى بىلەن بوربوننىڭ ھارامدىن بولغان ئوغلى توي قىلغان كۈندىن ئېتىبارەن كۆچكە ئىگە بولدى. روبېرت دېستوتۇبل ياكوئىس دۇبللىرنىڭ ئورنىغا ئۆتۈپ پارىژنىڭ گۈبېرناتورلۇقىغا تەيىنلەنگەن كۈنى ژان داۋىت ھالى دىدورىتنىڭ ئورنىغا پارلامېنت باشلىقى بولدى. ژان يوۋىنىل دىسئورسىن پېررې دىمورۇللىرنىڭ ئورنىغا ئۆتۈپ، فىرانسىيەنىڭ ئەدلىيە ۋەزىرى بولدى. رىگناۋول دېس دورمان پېررې پويىنى چەتكە چىقىرىپ، پادىشاھ ئوردىسىدا تەپتىش بولدى. ئومۇمەن، روبېرت دېستوتۇبل پارىژنىڭ گۈبېرناتورلۇقىنى زىممىسىگە ئالغان كۈندىن باشلاپ، كاتتىباشلار، سودىيەلەر، ئاساسلىق باشقۇرغۇچى خادىملار ئۇياقتىن - بۇياقتا موكىدەك ئۆتۈپ تۇردى، بىرمۇنچە ئادەملەرنىڭ ئورنى ئالماشتى. لېكىن، روبېرت دېستوتۇبل يارلىقتىكى «داۋاملىق ئىشلىسە بولۇبرىدۇ» دېگەن بۇيرۇقتا ئاساسەن، قولىدىكى ئەمەلگە كانىدەك چاپلىشۇبلىپ، ئۇنى بىردەمگىمۇ بوش قويۇۋەتمىدى. قىسقىسى، ئەمەلنىڭ ئىچىگە بولۇشچە چۆكۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىچقويۇن - تاشقويۇن بولۇپ كەتتى. شۇڭا، لۇئى XI نىڭ ئەسەبىيلەرچە ئادەم يۆتكەيدىغان سۇيىقەستىدىنمۇ ئامان قالدى.

لۇئى XI تۇغما ھەسەتخور، قورسقىدا چايان قاترايدىغان، كۆزى كىچىك ۋە ئۆتۈپ كەتكەن بېخىل ئادەم ئىدى. ئازراقلا بىكار بولۇپ قالسا، ھوقۇقىنىڭ چەكسىز ئىكەنلىكىنى كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن، پۈتكۈل ۋاقتىنى ئەمەلدار تەيىنلەش ياكى ئۇلارنى قالدۇرۇش بىلەن ئۆتكۈزەتتى. مۇشۇ كاۋاكتىن پايدىلاندىمكىنتاك، باتۇر چەۋەنداز ياكوئىس دېستوتۇبل ئۆزىنىڭ ئەملىگە ئوغلى ۋارىسلىق قىلسا بولۇبرىدىغان ئالاھىدە رۇخسەتنى قولغا كەلتۈرۈۋالدى. ئىككى يىل بۇرۇن، پارىژ مەھكىمىسىنىڭ ھۆججەتلىرىگە ئىسمى چۈشتى. شاھانە ھىممەتلەرنىڭ بۇ تەرىقىدە بولۇپ كېتىشى ئاز ئۇچرايدىغان

ئەھۋال ئىدى ! دەرۋەقە، ياكوئىس دېستوتىۋېل بىر زامانلاردا لاياقەتلىك جەڭچى ئىدى. ئادالەت بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، «جامائەت پاراۋانلىق ئىتتىپاقى»غا قارشى چىققانىدى. 1400 ـ يىلى خانىش پارىژغا قەدەم تەشرىپ قىلغاندا، ئۇنىڭغا ئىپار پۇرايدىغان بۇغا تەقدىم قىلغانىدى. ئۇنىڭ ئوردا چەۋەندازلىرىنىڭ باش نازارەتچىسى تىرىستېئان ئىمرىت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمۇ ئىنتايىن قويۇق ئىدى.

روبېرت جانابلىرىنىڭ كۇنى كۆڭۈلدىكىدەك ئۆتەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ قولىدىن پۇل كەم بولمايتتى. ئالايلۇق، گۇبېرناتور بۇۋاستە بېجىرىدىغان دەۋا ئىشلار دېلوسى بىلەن جىنايى ئىشلار دېلوسىنى ئەنگە ئېلىشتىن كېلىدىغان كىرىم خۇددى تىزىپ قويغان مارجاندەك ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىۋېرەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە چاتېلې سوتخانىسىدىكى دەۋا ئىشلار دېلوسى بىلەن جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن كېلىدىغان پۇل، مانتېس كۆۋرۈكى بىلەن كوربېل كۆۋرۈكىدىكى يايمىچىلاردىن يىغىۋالىدىغان بىرمۇنچە ئۇششاق ـ چۈششەك باج، پارىژدىكى تېخنىكومدىن تاپىدىغان تېخنىكا پۇلى، گۇۋاھنامە پۇلى، تۈز جىڭلاش پۇلى قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى. چەۋەندازلارغا قوشۇلۇپ چارلاشقا چىقاندا ئۆزىنىڭ جەسۇر قامىتىنى كۆز ـ كۆز قىلىشتىن، ئالىيېشىل كىيىنىۋالغان شەھەر ئەمەلدارلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئۆتكەندە ئۇچىسىدىكى شىنىلىنى داملىتىشتىن تاپقان خۇشاللىق بۇنىڭ سىرتىدا ئىدى. نورماندىيەدىكى ۋالمون مۇناستىرى ئالدىغا قويۇرۇلغان قەبرىلەردىكى ئويما نەقىشلەردىن ئۇنىڭ ھېلىقى شىنىلىنى ھېلىمۇ كۆرگىلى بولىدۇ. ئۇ يەنە چاتېلې سوتخانىسىدىكى ئون ئىككى ئىجرائىيە ئەمەلدارىنى، دېلو بېجىرىدىغان ئىككى نەپەر يارەمچى خادىمنى ۋە تۇرمىدىكى مۇھاپىزەتچىلەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە؛ ھۇجرا ئۆيلەر بىلەن كۆزىتىش مۇنارى، ئون ئالتە بۆلۈمدىكى ئون ئالتە نەپەر ھەيئەت ئەزاسى، تۆت جايدىكى سۈيۇرغاللىق يەرنىڭ ئىجرائىيە

ئەمەلدارلىرى، بىر يۇز يىگىرمە نەپەر ئاتلىق ئەسكەر، كېچىلىك چارلاش ئەترىتى، ئۆزى قوماندانلىق قىلىدىغان شۆبە چەۋەندازلار ئەترىتى، ئالدىنقى مۇھاپىزەتچى قىسىمى، ئارقا مۇھاپىزەتچى قىسىمىمۇ ئۇنىڭ قولىدا؛ باشلانغۇچ سوت بىلەن يۇقىرى سوتنىڭ ھوقۇقى ئۆز ئىلكىدە؛ ئۇنىڭ يەنە سازايى قىلىش، دارغا ئېسىش، سۆرەپ جازالاش ھوقۇقى بار؛ ئۇ يەنە پارتىزدىكى ۋىكونتلارنىڭ ئىگىدارلىقىدىكى يەر بىلەن ئۇلارغا قاراشلىق يەتتە ئورۇندىكى سۈيۇرغال قىلىنغان يەرنىڭ ئەڭ ئالىي ئەدلىيە ھوقۇقىنىمۇ چاڭگىلىغا ئېلىۋالغان. روبېرت دېستوتىۋېل ھەر كۈنى چاتىلىپ سوتخانىسى بىلەن فىلىپ ئاۋگۇستىنىڭ يۇمىلاق ئەگمىسىدە ئولتۇرۇپ ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ ۋە بىر تەرەپ قىلىدۇ. دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق كۆرەڭلىك بارلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولامدۇ؟ ئۇ ھەر كۈنى كەچتە، ئادىتى بويىچە ئوردىغا يېقىن جايدىكى گاللىلى كوچىسىغا جايلاشقان قورۇسىغا بېرىپ دەم ئالىدۇ. قولىدا تىيىنىنىڭ سۇنۇقى يوق قانداقتۇر بىر نامراتنى تۇرمە كامېرىغا ماڭدۇرۇپ بولۇپ ھاردۇقىنى چىقىرىدۇ.

روبېرت دېستوتىۋېل پارتىز گۇبېرناتورلۇقى بىلەن ۋىكونتنىڭ ئەدلىيە ھوقۇقى ئاز كەلگەندەك، پادىشاھنىڭ ئەڭ ئالىي ھۆكۈم قىلىش ھوقۇقىغىمۇ چات كېرەلەيتتى. تۆتىنىڭ بىرى بولۇپ قالغان ھەرقانداق ئادەم ئۇنىڭ قولىدىن ئۆتكەندىن كېيىنلا جاللاتلارغا تاپشۇرۇپ بېرىلەتتى. كىنەز نىمۇرسىنى ساينت ئانتونىدىكى باستىلىيە تۇرمىسىدىن ئاچىقىپ كۆكتات بازىرىدىكى جازا سوپىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن، مارشال ساينت پولنى گىرىفتىكى جازا سۇپىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن دەل مۇشۇ كىشى ئىدى. ساينت پول جازا مەيدانىغا ئېلىپ مېڭىلغاندا جان ـ جەھلى بىلەن ۋارقىراپ، گۇبېرناتورنى خۇش قىلىۋەتكەنىدى. بۇ يەردىكى سەۋەب ئىككىيلەن پەقەت چىقىشالمايتتى.

مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئالەمشۇمۇل بەخت ئاتا قىلدى، ئۇنىڭ نامىنى تونۇتتى. ئادەملەر كېيىنكى مەلۇم

كۆنلەردە پارىژ گۈۋېرناتورى ھەققىدە يېزىلغان تەرجىمھالىنىڭ باش بېتىدىن ئۈدار دۇللۇقنوپنىڭ بايىلا قاسساپلار كوچىسىدىكى بىر ئۆيدە بولغانلىقى، گۈئىللائۇم دېگانخىستېنىڭ ساۋۇدىكى قورۇ ـ جايىنى سېتىۋالغانلىقى، گۈئىللائۇم تېببىسنىڭ كلوپىن كوچىسىدىكى بىرنەچچە ئۆينى ساينت ژېنېۋىيېۋې چېركاۋىدىكى مۇخلىسلارغا تەقدىم قىلغانلىقى، ھۈگۈس ئابۇرېئوتنىڭ ھېلىلا پورې ـ ئېپىك ساريىدا بولغانلىقى ھەققىدىكى خاتىرىلەرنى كۆرەلەيدۇ دېسە ھەرگىز ئارتۇق كەلمەيتتى.

روبېرت دېستوتىۋېل ئەركىن ـ ئازادە ياشاشقا پۇتۇنلەي ھەقلىق بولغىنىغا قارىماي، 1482 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ئەتىگەندە ئۈيقۇدىن كۆزىنى ئاچقاندا، ئۆزىنى ناھايىتى ئوسال ھېس قىلدى. لېكىن، ئۆزىنىڭ نېمىشقا مۇشۇنداق بولۇپ قالغانلىقىنى پەقەت بىلەلمىدى. ھاۋا تۇتۇق بولغانلىقى ئۈچۈنمىدۇ؟ ياكى بولمىسا مونتلېرىدىكى كونا بەلباغ بېلىنى بەك چىڭ قىسۋەتكىنى ئۈچۈنمىدۇ؟ ياكى ئۇ رەتسىز كىيىنگەن، كۆڭلەك كىيمەيلا ئۈچىسىغا پەلتو يېپىنىۋالغان، شىلەپىلىرىنىڭ چوققىسى ئوچۇق، بېلىگە تىلەمچىلىك خالتىسى بىلەن سۇدان ئېسۋالغان بىر توپ بىكار تەلەپنىڭ تۆتتىن قاتار بولۇپ دېرىزىسى يېنىدىن ئۆتۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالغانلىقى تۈپەيلى شۇنداق بولۇپ قالغانمىدۇ؟ ۋە ياكى پات ئارىدا تەختكە ئولتۇرىدىغان چارلېز Ⅷ نىڭ كېلەر يىلدىن ئېتىبارەن گۈۋېرناتورنىڭ ماڭاشىدىن ئۈچ يۈز يەتمىش لىۋر تۇتۇپ قالىدىغانلىقىنى كۆڭلى تۈيغانلىقى ئۈچۈنمىدۇ؟ ئوقۇرمەنلەرنىڭ قانداق پەرەز قىلىشىدىن قەتئىينەزەر، بىزنىڭ قارىشىمىزچە ئۇنىڭ مۇنداق پاراكەندە بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشى كۆڭلىنىڭ ئارامى بۇزۇلغانلىقىدىن ئىدى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ دەل بايرامنىڭ ئىككىنچى كۈنى، يەنە كېلىپ ئادەملەر ھېرىپ ـ چارچاپ جاق تويغان كۈن ئىدى. بولۇپمۇ گۈۋېرناتور ئالىيلىرى ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئۇ شۇ كۈنى

پارتز كوچىلىرىنى توشتۇرۇۋەتكەن ھەممە ئەخلەتنى، جۇملىدىن جىمىكى ئىجتىمائىي ئەخلەتنى پاك ـ پاكىز ئادالاشقا مەسئۇل بولمىسا بولمايتتى. ئادەمنىڭ كەيپىنى تېخىمۇ ئۇچۇرىدىغىنى، شۇ كۇنى ئۇنىڭ چاتىلىپ سوت كوللېگىيەسىدىكى سوتقا قاتنىشىشى لازىم ئىدى. بىزگە شۇنىسى مەلۇم ئىدىكى، سوتچىلار پادىشاھنىڭ، قانۇننىڭ ۋە سوتنىڭ چاپىنىدا تەرلەپ، نەس باسقان بىرەرنى تېپىپ ئاچچىقىنى چىقىرىۋېلىش ئۇچۇن، سوتنى ئۆزلىرىنىڭ كۆڭلى تازا پاراكەندە بولغان كۇنگە توغرىلاشقا ئامراق ئىدى.

سوت ئۇنىڭ كېلىشىنى ساقلاپ تۇرمايلا باشلانغانىدى. ئادەت بويىچە بۇ ئىشنى دەۋا ئىشلار، جىنايى ئىشلار ۋە پەۋقۇلئادە سوتنىڭ يارەمچى خادىملىرى بىر ياقلىق قىلسا بولۇېرەتتى. نەچچە ئونلىغان ئەر ـ ئايال شەھەر ئاھالىسى ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن باشلاپ چاتىلىپ سوت كوللېگىيەسىنىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭىدا قىستىلىشىپ تۇرغانىدى. ئۇلار دۇپ يېغىچىدىن ياسالغان رېشاتكا بىلەن يەنە بىر تامنىڭ ئارىلىقىغا قىستىلىپ، چاتىلىپ سوت كوللېگىيەسىدىكى تەرگەۋچى فىلورېئان باربىدىننىڭ دېلو بېجىرىشىگە قۇلاق سېلىشقا تەييارلانغانىدى. لېكىن، ئۇنىڭ دېلونى بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى تايىنلىق بولغاچقا، ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلاپ، بىر ئوبدان سوتنى ئويۇن قويۇۋاتقاندەك ھالغا چۇشۇرۇپ قويدى ـ دە، ئاڭلاپ تۇرغانلارنى خۇش قىلىۋەتتى.

ھەم پەس، ھەم كىچىك ئەگمە تورۇسلۇق يۇمىلاق سوتخانىنىڭ نېرى يېقىغا ماگنولىيەگۇلى ئويۇلغان شىرەنىڭ كەينىدىكى دۇب ياغىچىدىن ياسالغان ئويما گۇللۇك، ئايلانما تۇتقۇچلۇق ئورۇندۇق گۇۋېرناتورنىڭ ئورنى ئىدى. سول تەرەپتىكى ئورۇندۇقتا تەرگەۋچى فىلورېئان ئولتۇراتتى. جامائەتنىڭ قارشىسىدىكى تۆۋەنرەك جايدا خاتىرە يازىدىغان پۇتۇكچىلەر ئۆز ئىشى بىلەن ئاۋارە ئىدى. گۇۋېرناتورنىڭ مۇھاپىزەت ئەترىتىدىكى ئۇچىسىغا

كىرىست بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن بېغىر رەڭ ماموق كىيىملەرنى كىيگەن مۇھاپىزەتچىلەر ئىشىكنىڭ ۋە شىرەنىڭ ئالدىدا ئىدى. قوبۇلخانىدىكى قىزىل بىلەن ھاۋا رەڭ ئارىلاش كۆرۈمسىز تۈتۈت رەختتىن كالتا پەلتو كىيگەن ئىككى مۇھاپىزەتچى چىڭ تاقالغان دەرۋازىنىڭ ئالدىدا پوستتا تۇرغان بولۇپ، ئۇ يەردىن شىرەنىڭ كەينىدىكى سوتخانىنى خېلى بىر يەرگىچە ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى. قېلىن تامدىكى پاتۇرۇپ قويغاندەكلا بىلىنىدىغان ئەگمە دېرىزىدىن سىرغىپ كىرىۋاتقان ئاجىز قۇياش نۇرى تولىمۇ سەت، تولىمۇ غەلىتە ئىككى چىراينىڭ ئۈستىدە جىمىرلايتتى. ئۇنىڭ بىرى زىننەت ئورنىدا ئەگمە تورۇستىكى تاشقا ئويۇپ ساڭگىلىتىپ قويۇلغان ئىبلىسنىڭ رەسىمى بولۇپ، يەنە بىرى سوتخانىنىڭ نېرى يېقىدىكى ھېلىقى ماگنولىيەگۈلى ئويۇلغان شىرە ئالدىدا ئولتۇرغان سوتچى ئىدى.

سىلەر چاتېلې سوتخانىسىدىكى تەرگەۋ ئەمەلدارى فىلورېئان باربىدېن جانابلىرىنىڭ چىراي شەكلىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭلار! ئۇ گۈبېرناتور ئۈچۈن تەييارلانغان شىرەنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان بولۇپ، شىرەنىڭ ئۈستىگە ئىككى دۆۋە دېلو ماتېريالى تاشلاقلىق تۇراتتى. فىلورېئاننىڭ ئىككى جەينىكى شىرەگە تىرەلگەن، بىر پۇتى سۆرۈلۈپ تۇرىدىغان جىگەر رەڭ تونىنىڭ ئارقا پېشىگە دەسسەكلىك، يۇزى ئاپپاق قۇي تېرىسى تۇتۇلغان ياقىسىنىڭ ئىچىگە چۆكۈپ كەتكەنىدى. چىڭ يىمىرىلگەن قاشلىرى ئاستىدىكى كۆزى تىنىمسىز چىمچىقلايتتى. ئىككى قوۋۇزىدىكى ساڭگىلاپ تۇرغان گۆش ئېڭىكىنىڭ تېگىدە بىر ـ بىرى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەندەك ئىدى.

مەزكۇر تەرگەۋچى گاس ئىدى. بۇ ھەرقانداق بىر تەرگەۋ ئەمەلدارى ئۈچۈن تىلغا ئېلىشقا ئەرزىمەيدىغان يېتەرسىزلىك ھېسابلىناتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە فىلورېئان جانابلىرى چىقارغان ھۆكۈمگە نارازلىق بىلدۈرۈشكە بولمايتتى. ئۇ ھەرقانداق دېلوغا

بەك جايىدا ھۆكۈم چىقىرالايىتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ، تەرگەۋ ئەمەلدارى جاۋابكارنىڭ سۆزىگە ئەستايىدىل قۇلاق سېلىۋاتقاندەك قىياپەتتە ئولتۇرۇپ بەرسىلا بولاتتى. بۇ مۇنتىزىم بىر سوت ئۇچۇن ئەڭ زۆرۈر شەرت ھېسابلىناتتى. تېخىمۇ قاملاشمىغىنى، بۇ تەرگەۋچى يۇقىرىدىكى شەرتكە ئىنتايىن لايىق كېلەتتى. چۇنكى، ھەرقانداق تاراق - تۇرۇق ئۇنىڭ دىققىتىنى چاچالمايتتى.

لېكىن، بۇگۈن سوتنى ئاڭلاشقا كەلگەنلەرنىڭ قاتاردا ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى كۆزىنى مىت قىلماي كۆزىتىپ تۇرۇۋاتقان بىرەيلەن بار ئىدى. ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز تۇگمەنچى ژان فروللو ئىدى. بۇ بىز تۇنۇگۈن تىلغا ئالغان، پارىژنىڭ كوچىلىرىدا كۇنبويى لاغايلاپ يۇرىدىغان، ئوقۇشقا قىلچە رايى يوق ھېلىقى چاتاقچىنىڭ ئۆزى ئىدى.

ـــ قاراپ تۇر، ـــ دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا يېنىدىكى خىرىلداپ كۇلۇۋاتقان ھەمراھى روبىن پوسسىبېيانغا، ـــ ئاۋۇ بىرى يېڭى شەھەر مەيدانىدىكى تەييارغا ھەيىار چىرايلىق قىز يوھانتون بىسسون ئەمەسمۇ؟ روھىمنى شېپى كەلتۇرۇپ قەسەم ئىچىمەنكى، ماۋۇ قېرى ئەبلەخ ئۇنى چوقۇم جىنايەتچى دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ؟ بۇ ئەبلەختە قۇلاقمۇ يوق، كۆزمۇ يوق دېگىنە ! ئىككى تىزىق مەرۋايىتنى ئېسىۋېلىپ، بىرمۇنچە جەرىمانە قويۇۋەتتىغۇ، نېمىدېگەن رەھىمسىز ! ئاۋۇ كىم بولدى؟ روبىن چېفدۇبېلغۇ ! ھۇنەرۋەن ئىشچىلارغا ئۇستام بولغىنى ئۇچۇن شۇنداق قىلامدۇ؟ بۇ ئۇنىڭ سورۇنغا كىرىش راسخوتى بولۇپ يۇرمىسۇن يەنە ! ھەي، قارىغىنا ئاۋۇ ئىككى نەپەر قاراقچى مۆتىۋەرگە، بىرى ئايگىلىت دېسونىس، يەنە بىرى ھۇتىن دېمائىل! ئىككى نەپەر قالقانچى چەۋەنداز ! ئاھ، خۇدا ! ئۇلار قىمار ئوينىغان بولغىيمىدى؟ بىزنىڭ مەكتەپ مۇدىرىنى مۇشۇ يەردە كۆرگەن بولسام ئوبدان بولاتتى - دە ! ئۇ پادىشاھقا يۇز لۇزنى شۇڭغۇتۇۋەتكەنمىش ! فلورېئان گاس ئادەملەردەكلا ئىچى

يامانلىق قىلىۋاتىدۇغۇ؟ نېمە قىلسا قىلمامدۇ ! ئەگەر جەريانە قويۇپلا مېنى قىماردىن توسقىلى بولىدىغان بولسا، ئاكامنىڭ قېشىغا بېرىپ ياردەمچى ئېپىسكوپ بولسام بولغۇدەك ! مېنى شۇنىڭغا چىن پۈتىدۇ دەمسەن؟ قىمار دېگەننى كېچە ـ كۈندۈز ئويناپ، تىرىلسەمۇ قىماردا تىرىلىپ، ئۆلسەمۇ قىماردا ئۆلۈپ، قاق سەنەم بولۇپ كەتكۈچە ئويناينا ! ئاھ، تەڭرىم ! نېمانچە كۆپ قىزلار بۇ؟ قوينىڭ قوزىسىدەك بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى قاتار بولۇپ كىرگىلى تۇردىغۇ ! ئامبروسى لىكوئىر ! ئىسابىيولا پاينىت ! بېراردى گىرۇننىن ! بۇ قىزلارنىڭ ھەممىسى ماڭا تونۇش. خۇدا ئۆزۈڭ گۇۋاھ بول ! جەريانە ! يەنە جەريانە ! تاپتىن چىقىپ كەتكەن بۇ جىنلارغا ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن بەلباغلارنى باغلاپ كېلىشنى كىم قويۇپتۇ ! ئون سو جەريانە ! قېرى سوتچىنىڭ ئەپتىگە قارىغىنا ھەم گاس، ھەم دۆت ! ھەي، قاپاقباش فىلورېئان ! ئۇ شەرەنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇۋېلىپ، دەۋاگەرلەرنى شۇلۇپ يەيدۇ، قارنى ئېتىلىپ كەتكۈچە يەپ كۈپتەك سەمرىيدۇ، چۆنتىكىنى يوغىنىتىدۇ ! جەريانە، دەۋا راسخوتى، باج، زىيانىنى تۆلىتىش پولى، ئىشكەل پۇلى، تۈرمە پۇلى دېگەنلەر ئۇنىڭغا مىلاد بايرىمىدىكى تورت بىلەن ساينت ژانىڭ مېغىزلىق پوشكىلىدەكلا ئىش ! قارىغىنا، ئۇ چوشقىغا ! بولدىلا ! ئادەمنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرىدىغان قىزدىن يەنە بىرى كىردىغۇ ! دۈرۈس، تىباۋۇر لاتىباۋۇدقۇ بۇ ! ئۇنى گىلاتىگىن كوچىسىدىن چىقتى دەپ مۇشۇنداق قىلامدۇ؟ ئاۋۇ يىگىت كىم؟ ئوقياچى گېپفورى مابۇن، چۈنكى ئۇ خۇداغا تىل تەگكۈزۈپتۇ. لاتىباۋۇدقا جەريانە ! گېپفورىغا جەريانە ! ھەر ئىككىيلەنگە جەريانە قويغىنىنى كۆرمەمدىغان، بۇ قېرى پاڭقاشنىڭ ! ئۇ بۇ ئىككى ئىشنى ئۇماچ قىلىۋەتتىغۇ ! ئۇ چوقۇم ئاۋۇ قىزنى خۇداغا تىل تەگكۈزگەن دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. ئاۋۇ ئەسكەرنى بولسا شەھۋانىيلىق جىنايىتى بىلەن ھۆكۈم قىلىدۇ. دىققەت قىل، روبىن پوسسىبېيان ! ئۇلار بىرىنى ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ !

ساقچىلار نېمانچە جىق ! كاللەكلىشىلا كېتىپتۇغۇ! يۇپتېر ئۆزۈڭ بار ! ئىت ـ ئېشەكلەرنىڭ ھەممىسى بىراقلا يوپۇرۇلۇپ چىققاندەك ئىش بولۇۋاتامدۇ نېمە؟ ئۇلار يوغانراقتىن بىرىگە يولۇقۇپ قالغان بولسا كېرەك. قاۋاندەكلا بىرى كەلدىغۇ ! راستتىنلا يوغان نەرسىدەك قىلىدۇ، روبىن ! ئەجەب تەمبەل نەرسە ئىكەن ! ماۋۇ كارامەتنى كۆرۈڭ، ئۇ بىزنىڭ تۇنۇگۈنكى شاھزادىمىزغۇ، بىز سايلىغان ئەخمەقلەر پادىشاھى، بىزنىڭ قوڭغۇراق چالغۇچى، يەكچەشمە، دۈمچەك، ھېلىقى بەتبەشىرە مەخلۇق ! كۆاسمىدو ! ...

ئۇنىڭ دېگىنى دەرھەقىقەت ئىدى.

كېيلىۋاتقىنى راستتىنلا كۆاسمىدو ئىدى. بىر توپ مۇھاپىزەتچى قولى مەھكەم باغلانغان كۆاسمىدونى شامال ئۆتمىگۈدەك دەرىجىدە ئارىغا ئېلىپ، كېچىلىك چارلاشقا مەسئۇل چەۋەندازنىڭ قوماندانلىقىدا سوتخانىغا يالاپ كىردى. چەۋەنداز ئۇچىسىغا دۇبۇلغا كىيگەن، مەيدىسىگە فرانسىيەنىڭ يوللۇق بەلگىسى، دۈمبىسىگە پارىژ شەھىرىنىڭ يوللۇق بەلگىسى كەشتىلەنگەنىدى. ھالبۇكى، كۆاسمىدودا سەت چىرايىدىن باشقا ھېچ نەرسە بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ خۇددى قىل ئۈستىدە تۇرغاندەك مۇنداق جىددىيلىشىپ كېتىشىنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇلار خۇددى بىرىگە ھازا تۇتقان ئادەملەردەك بوشۇشۇپ كەتكەن، قاپاقلىرى تۇرۇلگەن بولۇپ، زۇۋان سۈرمەي كېلىۋاتاتتى. پەقەت تاسادىپىي يوسۇندا كۆاسمىدونىڭ قولىنى باغلىغان ئارغامچىغا قاراپ قويىاتتى، كۆزلىرى ئاچچىقتىن قان قۇيۇلغاندەكلا ئىدى.

كۆاسمىدومۇ ئوخشاشلا نەزەر بىلەن ئەتراپىغا قارىۋالدى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ خۇنى كەتكەنىدى. ئايالار قوللىرىنى شىلتىپ، بىرنېمىلەرنى دەپ كۇلۇشتى.

تەرگەۋ ئەمەلدارى فلورېئان پۇتۇكچىلەرنىڭ قولىدىن كۆاسمىدونى ئەيىبلەيدىغان دېلو ماتېريالىرىنى ئېلىپ،

زېھنىنى يىغقان ھالدا ۋاراقلاپ باقتى. كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن خىيالغا چۆمگەندەك بىردەم جىم بولدى. ئۇ ھەر قېتىملىق سوتتىن ئىلگىرى، جىنايەتچىلەرنىڭ ئىسمىنى، كىملىكىنى، سادىر قىلغان جىنايى قىلمىشىنى ئالدىنئالا ئەستە تۇتۇۋېلىش، شۇنداقلا جاۋابكارنىڭ سوراپ قېلىش ئېھتىمالى بولغان سوئاللىرىغا رەددىيە بېرىش ۋە ئۆزىنىڭ گاسلىقىنى چاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن خېلىلا زورۇقۇپ باقاتتى. دېلو ماتېرىيالى ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئەمىغا يول باشلايدىغان ئىتنىڭ رولىنى ئوينايتتى. ناۋادا ئۆزىنىڭ جىسمانىي جەھەتتىكى كەمتۈكلۈكى ئاشكارا بولۇپ قالسىمۇ، ئالايلۇق بەزى مەسىلىلەرگە جايدا جاۋاب بېرەلمىسىمۇ، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق ئىدى. بىرلىرى ئۇنى ئۆتۈپ كەتكەن كالۋا بىرنەرسە ئىكەن دېسە، يەنە بىرلىرى ئۇنى چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىۋاتىدۇ دەيتتى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ھەممە ئىش تۈگەيتتى. قانداقلا بولسۇن، سوتچى جانابنىڭ ئىناۋىتىگە دەخلى يەتمەيتتى. ئۇ سوتچى بولغانلىقى ئۈچۈن باشقىلار ئۇنى قورسىقىدىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئادەم ياكى ئۆتۈپ كەتكەن دۆت دېسە دەيتتىكى، ھېچكىمۇ ئۇنى سېپى ئۆزىدىن گاس چاغلىمايتتى. مۇشۇلارغا كۆرە، ئۇ جامائەت ئالدىدا ئۆزىنىڭ گاسلىقىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئالاھىدە دىققەت قىلاتتى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىش ئادەملەرنىڭ پەرەز قىلىدىغىنىدىنمۇ ئوڭاي ئىدى. ھەتتا ئاخىرىغا كەلگەندە، بۇ ئىشنىڭ قانداقلارچە شۇنداق بولغانلىقىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالاتتى. چۈنكى، ھەرقانداق دوك ئادەم مەيدىسىنى كېرىپ يول مېڭىشقا ئامراق ئىدى. ھەرقانداق گاچا ئادەمنىڭ قۇرۇق گەپنى تولا قىلغۇسى كېلەتتى. ھەرقانداق گاس ئادەم پىچىرلاپ گەپ قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇچۇ، ئۇ ناھايىتى كەلسە قولىقىمدا ئازراق چاتاق بار دەپلا قارايتتى. ھالبۇكى، بۇمۇ پەقەت ئۇ توۋا قىلىپ گۇناھىنى بوينىغا ئالغاندا ياكى قالپىقىنى ئېلىۋېتىپ ئويلانغاندا جامائەتنىڭ غۇلغۇلىسىغا يول قويۇش يۈزىسىدىنلا قىلىپ قويىدىغان ئىش ئىدى.

ئۇ كۆاسمىدونىڭ دېلوسىنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغچە يادلاپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ھەيۋىسىنى ۋە خالىس ئىش بېجىرىدىغان قىياپىتىنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن غادايغىنىچە كۆزلىرىنى يېرىم يۇمدى. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ھەم گاس، ھەم ئەما سوتچى توققۇزى تەل بولىدىغان سوتچىلاردىكى قوش شەرتنى ئۆزىدە تەلتۆكۈس ھازىرلىغانلار قاتارىغا كىرەلەيتتى. سوتچى دەل مۇشۇ خىلدىكى سۈرلۈك ئەلپازىغا تايىنىپ سوراقنى باشلىۋەتتى.

ــ ئىسمىڭ؟

بىر گاسنىڭ قاراپ تۇرۇپ يەنە بىر گاسنى سوراق قىلىشى «قانۇن قىياس قىلىپ بولالمايدىغان» غەلىتە بىر ئىش ئىدى.

كۆاسمىدو ئۇنىڭ نېمىلەرنى سوراۋاتقانلىقىنى قىلچە ئاڭلىمىدى. سوتچىدىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ تۇرىۋەردى. سوتچى گاس بولغاچقا، جىنايەتچىنىڭمۇ گاس ئىكەنلىكى خىيالىدىن كەچمىدى. ئۇ كۆاسمىدونى ئابايا سورىغان سوئالغا نورمال دېلو بېجىرىش تەرتىپى بويىچە جاۋاب قايتۇردى دەپ ئويلاپ، خۇددى ئالجىپ قالغان ئادەملەردەك، سوراقنى كونا پەدىسى بويىچە داۋاملاشتۇردى.

ــ بىلدىم، يېشىڭ؟

كۆاسمىدو بۇ سوئالغىمۇ جاۋاب بەرمىدى. سوتچى ئۇنى ئۆزى سورىغان سوئالغا جاۋاب بېرىپ بولدى دەپ قاراپ، ئۇنىڭغا يەنە سوئال قويدى.

ــ كەسپىڭ؟

جاۋابكاردىن يەنىلا سادا چىقمىدى. ئاڭلاۋاتقانلار ئۆزئارا كۈسۈرلىشىپ، تەئەججۈپلەنگەن ھالدا بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

ــ بولدى، ــ ئېغىر ـ بېسىق تەرگەۋچى جاۋابكار ھېلىلا سورىغان ئۈچ سوئالغا تولۇق جاۋاب بەردى دېگەن يەرگە كېلىپ، سالماق ھالدا گەپ باشلىدى، ــ سەن سوتقا ئەيىبلەنگىنىڭ بويىچە، بىرىنچىدىن، كېچىسى كوچىغا چىقىپ، ئامانلىقنى

قالايمىقان قىلدىڭ؛ ئىككىنچىدىن، بىر قىزغا پوخۇرلۇق قىلدىڭ؛ ئۈچىنچىدىن، پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ ئوقياچىلار ئەترىتى بىلەن قارشىلاشتىڭ. سەن يۇقىرىدىكى قىلمىشلىرىڭنى چوقۇم ئېنىق تاپشۇرۇشۇڭ كېرەك. پۇتۇكچى، جاۋابكارنىڭ ئاتايا دېگەنلىرىنى خاتىرىلىدىڭلارمۇ؟

قاملاشمىغان بۇ سۆزنى ئاڭلىغان پۇتۇكچىلەردىن تارتىپ تەڭشىغۇچىلارغىچە هەممەيلەن پاراقلاپ كۆلۈۋەتتى. كۆلكە ئاۋازى شۇنچە قاتتىق، شۇنچە ئەسەبىي، شۇنچە تەسىرلىك بولدىكى، بۇنى هەتتا ئىككى گاسمۇ هېس قىلدى. كۆاسمىدو دوك دۇمبىسىنى لىككىدە كۆتۈرۈپ قويۇپ كەينىگە قايرىلدى. فىلورېئانمۇ يۈز بېرىۋاتقان ئىشتىن كۆاسمىدوغا ئوخشاشلا هەيران بولدى. لېكىن، ئۇ كۆاسمىدونىڭ مۇرىسىنى قىسقان هەرىكىتىگە قاراپ، ئۇنىڭ بولمىغۇر گەپلىرى، سوئال ـ سوراقنى مەنىستىمىگەنلىكى ئاڭلاپ تۇرغانلارنىڭ كۆلكىسىگە سەۋەب بولغان دەپ پەرەز قىلدى ـ ده، ئاچچىقىغا هاي بېرەلمەي ئاغزىنى بۇزغىلى تۇردى:

ـــ ئىپلاس ! مۇشۇ جاۋابىڭ ئۈچۈنلا سېنى دارغا ئېسىۋەتسە بولغۇدەك ! سەن كىم بىلەن تاكاللىشىۋاتقىنىڭنى بىلەمسەن؟

ئۇنىڭ مۇنچىۋالا بوغۇلۇپ كايىپ كېتىشلىرىمۇ ئادەملەرنى كۆلكىدىن توختىتالمىدى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، سوتچىنىڭ دەۋاتقانلىرى تۇخۇمدىن تۇك ئۈندۈرىدىغان گەپلەر ئىدى. هەتتا قوبۇلخانىدىكى ئەسكەر ـ ساقچىلارمۇ ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك كۆلۈپ كەتتى. ئەسلىدە ئۇلار قارتىدىكى قاغىنىڭ سالدىتىدەك گومۇش بىرنېمىلەر ئىدى. پەقەت كۆاسمىدولا ئۇندىمەي جىم تۇردى. بۇ يەردىكى ئەڭ چوڭ سەۋەب، ئۇ ئەتراپىدا سادىر بولۇۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىدى. سوتچى تېخىمۇ قاينىاپ، قۇيقا چاچلىرى ئۆرە بولدى. ئۇنىڭچە بولغاندا جاۋابكارنى ئۈزۈلدۈرمەي تىللاش، قورقۇتۇش، ئۇنىڭ ئەيمىنىشى ئارقىلىق ئاڭلىغۇچىلارغا تەسىر كۆرسىتىش، ئۇلاردىكى سوتچىغا بولغان قايىللىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش لازىم ئىدى.

ـــ دېمەك، سەن ئەبلەخ سوتنى كۆزگە ئىلمىدىڭ، تەپ تارتماستىن چاتپلې سوتخانىسىدىكى تەرگەۋ ئەمەلدارنىڭ چىشىغا تەگدىڭ. پارىژ ساقچې ئىدارىسىنىڭ مەمۇرى باشلىقنى مەنسىتمىدىڭ! ئۇ دېگەن قانۇنغا خىلاپ ئىشلارنى ۋە جىنايى قىلمىشلارنى تەكشۈرۈشكە، سودا ـ سېتىقنى باشقۇرۇشقا، مەخسۇس سېتىش ھوقۇقىنى چەكلەشكە، ئۆي قۇشلىرى ۋە ياۋايى ھايۋانلارنى يۆتكەپ سېتىشنى توسۇشقا، ياغاچ ـ تاشلارنى ئۆلچەشنى نازارەت قىلىشقا، شەھەر كوچىلىرىدىكى پاتقاقنى ۋە ھاۋادىكى يۇقۇملۇق كېسەللىك تارقىتىدىغان نەرسىلەرنى تازىلاشقا، يوللارنى رېمونت قىلىشقا مەسئۇل ئادەم، ھاردىم ـ تالدىم دېمەي جاماۋەت پاراۋانلىقى بىلەن مەشغۇل بولىدىغان، ئەكسىچە تىرناقچىلىك تەمىنات ئالمايدىغان ئادەم! سەن مېنىڭ فىلورېئان باربىدېن ئىكەنلىكىمنى، گۈبېرناتور جانابلىرىنىڭ خۇسۇسىي يارەمچىسى، قوشۇمچە ۋالىيى، مەمۇرىي مۇپەتتىش، تەكشۈرگۈچى، شۇنداقلا ئەدلىيە، تەپتىش، ئىسكىلاتچى ۋە بىرىنچى قېتىملىق سوتلاش ھوقۇقىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرغان ئادەم ئىكەنلىكىمنى بىلەمسەن؟

بىر گاس يەنە بىر گاسقا توختىماي سۆزلىگەندە، ئۇلارنى توختىتۇپلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ناۋادا سوتچىنىڭ ئارقىسىدىكى يان ئىشىك تۈيۇقسىز ئېچىلىپ، پارىژ گۈبېرناتورى زالغا كىرىپ كەلمىگەن بولسا، فىلورېئانىڭ يەنە قاچانغىچە كاپشىيدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ سۆزلەپ قەيەرگە كەلگەندە ئاندىن ئۆزىنىڭ بىمەنە سەپسەتىلىرىنى تۈگىتىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى.

فىلورېئان گۈبېرناتور جانابلىرىنىڭ زالغا كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇنچە ھودۇقۇپ كەتمىدى. ئەكسىچە تېخى بايىلا كۆاسمىدوغا ئەزۆەيلىگەن گەپلىرىنى ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى.

ـــ جانابلىرى، ـــ دېدى ئۇ، ـــ مەن سىزدىن سوتنى

مەنستىمگەن بۇ جىنايەتچىگە ئېغىر جازا بېرىشنى تەلەپ قىلىمەن.

ئۇ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئورنىغا قايتتى، پېشانىسىدىن تەپچىرەپ چىققان مونچاقتەك تەرنى ئالدىراپ ـ سالدىراپلا سۈرتتى. ئېقىپ چۈشكەن تەر تامچىلىرى شىرەدىكى تېرە قەغەزنى ھۆل قىلىۋەتكەنىدى. روبېرت دېستوتىۋېل جانابلىرىنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى. كۆزاسمىدوغا تەكەببۇر قىياپەتتە قولىنى شىلتىدى. بۇ گاس بىرنەرسىنى چۈشەنگەندەك ئىدى.

ـــ ئەبلەخ ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى گۇبېرناتور تەرىنى بۇزۇپ، ـــ سەن نېمە جىنايىتىڭ ئۈچۈن بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىندىڭ؟

گۇبېرناتور چوقۇم ئالدى بىلەن ئىسمىنى سورايدۇغۇ دەپ ئويلىغان بۇ بايقۇش ئادەتلەنگەن جىمغۇرلۇقىنى بۇزۇپ، خىرىلدىغان ئاۋازى بىلەن جاۋاب قايتۇردى:

ـــ كۆاسمىدو.

چەك باسمىغان بۇ جاۋابتىن زالىنىڭ ئىچىنى قاقاقلىغان كۈلكە ئاۋازى بىر ئالدى. روبېرت جانابلىرىنىڭ يۈزى قانسىراتمىغان ئۆپكىدەك قىزىرىپ كەتتى.

ـــ ئەبلەخ ! ـــ دەپ تۇۋلىدى ئۇ يەنە بىر قېتىم، ـــ سەن مېنى مەسخىرە قىلىشقا پېتىنىۋاتامسەن؟

ـــ بۇۋى مەرىيەم چېركاۋىدىكى قوڭغۇراق چالغۇچى بولىمەن، ـــ دېدى كۆاسمىدو، ئۇ بۇ سوتچىغا ئۆزىنىڭ كەسپىنى ئىزاھلاپ قويۇش لازىم دېگەن قاراشتا ئىدى.

ـــ قوڭغۇراق چالغۇچى ! ـــ دېدى گۇبېرناتور ئۆز ـ ئۆزىگە، ئۇمۇ بۇگۈن ئەتىگەنده خۇددى بىز باشتا ئەسكەرتكەندەك مەجەزى بۇزۇلۇپ ئورنىدىن تۇرغانىدى. ئەمدىلىكتە ئېغى بىلەن بېغىنىڭ تايىنى يوق بۇ جاۋاب ئۇنىڭغا ئۆلىمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەكتە بولۇۋاتاتتى.

ـــ قوڭغۇراق چالغۇچى ! ـــ دېدى ئۇ ئەلپازىنى بۇزۇپ، ـــ مەن سېنى سازايى قىلىمەن ! تاسما بىلەن ساۋاپ، يۇلۇنۇڭنى

سۇغۇرۇۋالىمەن ! ئەبلەخ، ئۇقتۇڭمۇ؟

ـــ يېشىمنى بىلگۈڭىز كەلگەن بولسا، سايىنت مارتىن بايرىمى يېتىپ كەلگەندە يىگىرمىگە كىرىمەن، ـــ دېدى كۆڭسىدو.

ئۇ تولىمۇ ئېشىپ كەتكەندى. گۈبېرناتور ئەمدى چىداپ تۇرۇشقا تاقەت قىلالمىدى.

ـــ ۋۇي، ئەبلەخ ! سەن پېقىر گۈبېرناتورنى نېمە چاغلاپ قالدىڭ؟ قېنى، كالتەكچىلەر، بۇ كۆكەرمىنى گىرىپ مەيدانىدىكى جازا سۇپىسىغا ئېلىپ بېرىپ، ئۆلگۈچە دۇمبالاڭلار، بىر سائەت سازايى قىلىڭلار ! خەپ، مەن ئۇنى بوش قويۇۋەتمەيمەن ! بۇيرۇقۇمنى ئاڭلاڭلار، تۆت نەپەر جاكارچى پارىژ ۋىكونتىغا تەۋە يەتتە يەردە مۇشۇ ھۆكۈمنى ئېلان قىلىپ، ئۇنىڭدىن ھەممە ئادەمنى خەۋەردار قىلسۇن !

پۇتۇكچىلەر ھۆكۈمنى دەرھال خاتىرىلىدى.

ـــ خۇدانىڭمۇ قارنى بالا ئىكەنغۇ ! بۇ ھۆكۈمىتىڭ قاملاشقىنىنى قارىمامدىغان، ـــ دېدى تۇگمەنچى ژان فروللو بىر بۇلۇڭدا غوتۇلداپ.

گۈبېرناتور يېنىغا قايرىلىپ، چوغدەك قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرى بىلەن كۆڭسىدوغا ھومايدى.

ـــ مەن بۇ ئۇششۇقنىڭ «خۇدانىڭمۇ قارنى بالا ئىكەنغۇ» دېگىنىنى ئاڭلاپ قالغاندەك قىلىمەن. پۇتۇكچى، ھۆكۈمنامىگە ئون ئىككى پارىژ دېنىرىس جەرىمانە قويۇلسۇن دېگەن سۆزنى قىستۇرۇپ قوي. ئۇنىڭ يېرىمىنى سايىنت ئىئوستاش رايونىدىكى مالىيە كومىتېتىغا ئىئانە قىلىمىز، مەن سايىنت ئىئوستاش ئىبادەتخانىسىغا قەۋەتلا چوقۇنمەن !

قىسقا ھەم ئىخچام يېزىلغان ھۆكۈمنامە ھايال ئۆتمەيلا پۈتتى. ئۇ دەۋردە، پارىژ گۈبېرناتورى بىلەن ۋىكونتنىڭ ئىگىدارلىقىدىكى يەرلەردە ئىجرا قىلىنىدىغان ئادەت قانۇنى پارلامېنت باشلىقى تىباۋۇت بايللېت بىلەن پادىشاھنىڭ

ئادۆوكاتى روگبر بارمەننىڭ كۆرۈپ چىقىشىغا سۇنۇلمىغان، بۇ ئىككى قانۇنشۇناس 16 ـ ئەسىردە قوشۇپ قويغان ئوشۇقچە قائىدە ـ يوسۇنلارنىڭ ئىسكەنجىسىدە تۇنجۇقۇپ قېلىشقا ئۇلگۈرمىگەنىدى. ئۇنىڭدىكى ماددىلار شۇنچىكى ئېنىق، ئوچۇق، پاكىز ئىدى. ئادەملەر ھۆكۈمنامىنى ئاڭلاپ بولۇپلا، ئۇنىڭدا كۆرسىتىلگەن مەنزىلگە شاپاشلاپ بېرىپ، بىردەمدىلا يولنىڭ بېشىدىكى ئايلانما چىغرىق، دار، جازالاش سۈپىسى قاتارلىقلارنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالايتتى. ئۇلار ھېچبولمىغاندا ئۆزلىرىنىڭ نەگە بارسا بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

پۇتۇكچى ھۆكۈمنامىنى گۇبىرناتورغا تەڭلىدى. گۇبىرناتور ھۆكۈمنامىگە تامغىسىنى باسقاندىن كېيىن، سوتنى ئاڭلاشقا كەلگەنلەرنىڭ ئارىسىغا بېرىپ ئايلىنىپ چىقتى. ئۇنىڭ بۇگۈنكى ئەلپازىدىن قارىغاندا، پارىژدىكى تۇرمىلەرنىڭ لىقىدە توشۇپ كېتىدىغانلىقىغا گەپ توغرا كەلمەيتتى. ژان فرولىو بىلەن روبىن پوسسىبىيان بىر ـ بىرىگە قاراپ ئوغرىلىقچە كۈلۈپ قويدى. كۆڭۈلسىزلىق ۋە ھەيرانلىق ئىلكىدە ئەتراپىغا كۆز يۈگۈرتتى.

فىلورېئان باردىن جانابلىرى ھۆكۈمنامىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭغا ئىمزا قويىدىغان چاغدا، پۇتۇكچىنىڭ جازاغا ھۆكۈم قىلىنغان بۇ شور پېشانىغا بىردىنلا ئىچى ئاغرىپ قالدى ـ دە، جازا ئازراق بولسىمۇ قىسقارتىلسا ئەجەب ئەمەس دېگەن نىيەت بىلەن ئاغزىنى تەرگەۋچىنىڭ قۇلىقىغا يېقىن قىلدى.

ـــ بۇ ئادەم گاس ئىدى، ـــ دېدى ئۇ كۆڭۈلدىكىنى ئىما قىلىپ.

«ئۇ دەردمەنىڭ دەردىنى دەردمەن بىلىدۇ» دېگەن گەپ بويىچە فىلورېئاننىڭ ھېسداشلىقى قوزغىلىپ، جىنايەتچىگە ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويار دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن، ئالدى بىلەن بىز باشتىلا گەپ بىر، قۇلاق ئىككى دەپ سەمىڭلارغا سېلىپ قويغاندەك، فىلورېئان ئۆزىنىڭ گاسلىقىنى باشقىلارنىڭ

بايقاپ قېلىشىغا يول قويمايتتى؛ ئىككىنچىدىن، گاسلىقىقا كەلگەندە، ئۇ ھەرقانداق گاستىنمۇ بەتتەر گاس بولغاچقا، پۇتۇكچىنىڭ گېپىنى پەقەت ئاڭلىمىدى. لېكىن، ئۇ پۇتۇكچىگە ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئوچۇق ئاڭلىغاندەك قىياپەت بىلەن جاۋاب بەردى.

ـــ ھە ! ھە ! بۇ راستتىنلا ئوخشىمايدىغان ئىش. بۇنىڭدىن خەۋىرىم يوق ئىكەن ـ دە. ئۇنداقتا ئۇنى بىر سائەت ئارتۇق سازايى قىلىشقا ھۆكۈم قىلساق بولىدىكەن !

ئۇ شۇ گەپلەرنى دەپ بولۇپ، بايىلا ئۆزگەرتىلگەن ھۆكۈمنامىگە ھاپىلا ـ شاپىلا ئىمزا قويۇۋەتتى.

ـــ خوپ بولدى ! ـــ دېدى روبىن پوسسىبىيان كۇاسمىدوغا يان بېسىپ، ـــ ماۋۇ ئەبلەخنى ئەدەپلەپ قويۇش كېرەك ئىدى، كىممۇ ئۇنى مۇنچە ۋەھشىي بولسۇن دەپتۇ !

2. چاشقان كامىرى

ئوقۇرمەنلەر بىزنىڭ گرىف مەيدانىغا قايتىپ كەلگىنىمىزنى ئەيىبكە بۇيرۇماس، چۈنكى بىز تۇنۇگۈن ئەسمېرالدانىڭ كەينىدىن مېڭىپ، گرىنگورى بىلەن بىللە بۇ يەردىن كېتىپ قالغانىدۇق.

چۈشتىن بۇرۇن سائەت ئون بولغان ۋاقىت، ھەممە نەرسىدىن بايرامدىن كېيىنكى رەسۋاچىلىقنىڭ ئىزنالىرىنى كۆرگىلى بولاتتى. ياپلاق تاش ياتقۇزۇلغان يول ئەخلەت ـ چاۋار، يىپەك لېنتا، تىتىلىپ كەتكەن رەخت پارچىلىرى، چۈشۈپ قالغان پەي، مەشئەلدىن تېمىپ چۈشكەن ماي، زىياپەتتىن ئېشىپ قالغان قورۇما، يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن تولغانىدى. قىلىدىغان قىلىق تاپالماي لاغايلاپ يۈرگەن شەھەر پۇقرالىرى پۇتلىرى بىلەن گۇلخانىڭ كۈلىنى چۇقچىلىماقتا، تۇڑۇكلۇك قورۇنىڭ ئالدىدا

تۇرۇپ بىرنېمىلەرنى خىيال قىلماقتا. تۇنۇگۈن بۇ ئۆيلەرگە تارتىلغان شۇنچە چىرايلىق پەردىنىڭ ئورنىدا بۇگۈن بىرنەچچە تال مىختىن باشقا نەرسە قالمىغان بولسىمۇ، ئادەملەر يەنىلا پۇخادىن چىقمىغاندەك ئىدى. مېۋە سۈيى بىلەن پۇتا ساتىدىغانلار بوچكىلىرىنى دۇمبىلىتىپ ئادەملەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتمەكتە، ھەممەيلەن شۇنچىكى ئالدىراش، سودىگەرلەر دۇكانلىرىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ بىرنېمىلەرنى دېيىشمەكتە، بىر - بىرىدىن ئەھۋال سورىماقتا ئىدى. ھەممە ئادەم بايرام، ئەلچىلەر، كوپپېنول، ئەخمەقلەر پادىشاھى خۇسۇسىدا گەپ قىلىشماقتا، مۇسابىقىدە كىمنىڭ سۆزى ئەڭ قىزىق بولغانلىقى، كىمنىڭ قانغۇدەك كۈلۈۋالغانلىقى ئۈستىدە گەپ بولماقتا ئىدى. ئاتقا مىنگەن تۆت نەپەر ساقچى كېلىپ، جازا سۈپىسىنىڭ تۆت تەرىپىدە قاراۋۇللۇقتا تۇردى. مەيداندىكى مۇتلەق كۆپ ئادەمنىڭ دىققىتى جازا سۈپىسىغا مەركەزلەشتى. زېرىكىپ ئاران تۇرغان بۇ ئادەملەر بۇگۈن ئىجرا قىلىنىدىغان جازانى تېزرەك كۆرۈۋېلىشقا ئالدىراۋاتقاندەك قىلاتتى.

شۇ ئەسنادا، ئەگەر ئوقۇرمەنلەر مەيداندىكى شاۋقۇن - سۈرەنلىك مەنزىرىنى كۆرۈپ بولۇپ، ئۆزىنىڭ نەزىرىنى ياندىكى يېرىم گوت ئۇسلۇبى، يېرىم رومانىس ئۇسلۇبى بىلەن ياسالغان رولاند مۇنارىغا يۆتكىسە، ئالدى تامنىڭ بۇرجىكىدىكى جامائەت پايدىلىنىدىغان دۇئا رىسالىسىنى كۆرگەن بولاتتى. ئەلۋەتتە، دۇئا رىسالىسى قويۇلغان يەرنىڭ يان تەرىپىگە ئەگمە دېرىزە چىقىرىلغان بولۇپ، كىرىست شەكىللىك ئىككى تۆمۇر رېشاتكا دېرىزىنى توسۇپ تۇراتتى. دېرىزە مەيدان تەرەپكە ئېچىلاتتى. ئىشىك قويۇلمىغان بولغاچقا، بۇ ئۆينىڭ ھاۋاسىنى پەقەت دېرىزە ئارقىلىقلا ئالماشتۇرغىلى بولاتتى. مەيداندىكى قىيا - چىيا قانچە كۈچەيگەنسېرى، بۇ ئۆي شۇنچە تىنچ، سۈرلۈك تۇيۇلاتتى.

بۇ ئۆينىڭ ئۆچ ئەسىر ئىلگىرى پارىژنىڭ يىراق - يېقىنغا

داڭقى كەتكەندى، رولاند مۇنارىنىڭ خوجايىنى رولاندىڭ خانىم ئەھلىسەلىپ يۇرۇشىدە قازا قىلغان دادىسىغا تا ئۆلگۈچە تالا ـ تۈزگە چىقماي، بېكىنىپ ئولتۇرۇپ ھازا تۇتۇش ئۇچۇن بۇ ئۆيىنى ياساتقاندى. ئۇ بۇ قورۇدىكى ئۇششاق ـ چوڭ بىساتىنىڭ ھەممىسىنى نامراتلارغا سەدىقە قىلىپ ياكى تەڭرىنىڭ يولىغا ئىئانە قىلىپ تۇگەتكەندىن كېيىن، ئۆزىگە خىش بىلەن ئېتىۋەتكەن ئىشىك ۋە قىش ـ ياز ئېچىلمايدىغان دېرىزىدىن باشقا ھېچ نەرسىنى قالدۇرمىدى. يۇرىكى ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن زېدە بولۇپ كەتكەن بۇ ئايال يىگىرمە يىلدىن بۇيان ئالدىنئالا تەييارلاپ قويغان بۇ قەبرىدە ئۆزىنىڭ ئۆلۈمىنى كۈتۈپ ئولتۇرىۋەردى. كېچە ـ كۈندۈز دېگۈدەك دادىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلدى. قارا رەڭلىك رەختتىن قارىلىق كىيىپ، كۈلىنىڭ ئىچىدە ئۇخلىدى، بېشىغا ھەتتا ياستۇق ئورنىدا بىر پارچە تاشنىمۇ ئىشلەتمىدى. ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر دېرىزىگە قويۇپ قويغان بولكا بىلەن سۇغا تايىنىپ قورسىقىنى غەملىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بارلىق مال ـ مۈلكىنى سەدىقە قىلىۋەتكەن بولغاچقا، باشقىلارنىڭ سەدىقىسىنىمۇ قوبۇل قىلدى. ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەندە، يەنى كىشىلەر ئۇنى يەنە بىر قەبرىگە ئۇزىتىپ ماڭغاندا، ئۇلار بۇ ئۆينىڭ مۇشۇ ئۆيدە ياشاپ ئۆزى ئۇچۇن ياكى باشقىلار ئۇچۇن دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىشنى خالايدىغان، ئۆزىنى تىرىك پېتى پۈتمەس ـ تۈگىمەس قايغۇ ـ ئەلەم ۋە تۇۋا ـ ئىستىغپار ئىچىگە كۆمۈشكە رازى بولىدىغان تۇل خوتۇن، قېرى موماي ياكى قىزلارغا، ئومۇمەن كۆڭلى ئازار يېگەن ئاياللارغا ئەبەدىيلىك قالدۇرۇلغانلىقى ھەققىدىكى ۋەسىيەتنامىنى كۆردى. رولاندىڭ خانىم بىلەن بىر دەۋرده ياشىغان كەمبەغەللەر يىغا ـ زار ۋە كۆپتىن ـ كۆپ ياخشى تىلەكلەر بىلەن ئۇنى يەرلىكىگە قويدى. لېكىن، ئۇلارنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى، بۇ پاك ئايال ھېچقانداق يۆلەنچۇكى بولمىغانلىقى ئۈچۇن دانىشمەن ـ ئەۋلىيالار قاتارىغا تىزىلمىدى. مۇشۇلارغا كۆرە، ئۇلارنىڭ

ئارىسىدىكى دىنغا ئۇنچە ئېتىقاد قىلىپ كەتمەيدىغان كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئۆمىدىنى تەڭرىگە باغلىدى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، بۇ ئىشنى رىم پاپاسىغا قارىغاندا جەننەتتە ھەل قىلىش ئۇڭايراق ئىدى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئادەملەر رولاندې خانىمنى ئەۋلىيا بىلىپ ياد ئەتتى. ئۇنىڭ جۇل ـ جۇل بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى تەۋرۈك قىلىپ ساقلىدى. بۇ شەھەرمۇ بۇ ئاقسۆڭەك خان قىزنىڭ ئارزۇ ـ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، دېرىزە تەكچىسىگە دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىدىغانلار ئورتاق ئىشلەتسە بولىدىغان، شۇنداقلا يولدىن ئۆتكەنلەر خالىغان ۋاقىتىدا توختاپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىشقا قولايلىق يارىتىپ بېرىدىغان، بۇ ئارقىلىق بىچارە دۇئاگۇيلارنىڭ، يەنى رولاندې خانىمنىڭ ماكانىغا ۋارىسلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئەستىن كۆتۈرۈلۈپ، ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن خەير ـ سەدىقە بېرىشنى دۇئا ـ تىلاۋەت قىلغۇچىلارنىڭ سەمىگە سىلىپ تۇرىدىغان دۇئا رىسالىسىنى قويدى.

مۇنداق قەبرىلەر ئوتتۇرا ئەسىردىكى شەھەرلەردە ئاز ئەمەس ئىدى. ئادەملەر پىيادە ماڭىدىغانلار ئەڭ كۆپ كوچىلاردا، قىستا ـ قىستاڭ رەستە ياكى شاۋقۇن ـ سۇرەنلىك بازار مەركەزلىرىدە، ئات ـ ھارۋىلار ئۆتۈپ تۇرىدىغان جايلاردا بىرەر غار ـ ئۆڭكۇر، بىرەر قۇدۇق ياكى تېمى قوپۇرۇلغان، رېشاتكا ئورنىتىلغان بىرەر كىچىك ئۆيلەرنى ئۇچرىتىپ قالاتتى. ئۇ يەرلەردە كىچە ـ كۈندۈز دۇئا ـ تىلاۋەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ئۆزىنى ئايىغى چىقماس مۇسىبەت ۋە چوڭقۇر توۋا ـ ئىستىغپارغا بەند قىلىۋەتكەن ئادەملەر بولاتتى. بۇ ئاجايىپ مەنزىرە، قورقۇنچلۇق ئۆيلەر بەئەينى ئۆي بىلەن قەبرە، شەھەر ـ بازارلار بىلەن قەبرىستانلىق ئارىسىدىكى ئۆتكۈنچى ھالقىنىڭ ئۆزى ئىدى. پانىي دۇنيادىن ئايرىلغان، ئۆزىنى ئۆلۈكلەرنىڭ قاتارىغا ھېسابلىۋەتكەن بۇ تىرىك ئادەملەر، قاراڭغۇ كىچىدە ئەڭ ئاخىرقى بىر تامچە مېيىمۇ كۆيۈپ بولغان بۇ چىراغلار، غار ـ

ئۆڭكۇرلەر ئىچىدە تىترەپ بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلاۋاتقانلار، تاش قۇتىغا قامال بولغان ئارامسىز نەپەس ۋە ئىڭراشلار، ئەبەدىيلىك ھالدا باشقا بىر ئالەمگە يۈزلەنگەن چىرايلار، باشقا بىر ئالەمنىڭ قۇياش نۇرى چاقناۋاتقان جۇپ ـ جۇپ كۆزلەر، زىندانغا مەھكۇم بولغان بەدەن، روھنىڭ بەدەن بىلەن گىرانىت تاش ئىسكەنجىسىدىكى ئازابلىق نىدالىرى، بۇگۈنكى كۈندە بىزنىڭ خاتىرىمىزنى ئويغىتمىدىغان بۇ نەرسىلەرگە شۇ دەۋرنىڭ ئادەملىرى كۆز يۇگۈرتمەي قالمىدى، بىلمىگەنگە سېلىپ ئۆتكۈرۈۋەتمىدى. لېكىن، ئۇ چاغلاردىكى تەقۋادارلىق ئىدراكى ئەمەس، شۇنداقلا ئۇنچە نازۇكمۇ ئەمەس ئىدى. ئۇلار بىرەر دىنىي قىلمىشنىڭ ھەممە تەرىپىنى ئۇنچە تەپسىلىي كۆرۈپ كېتەلمەيتتى. شەيئىلەرگە تومتاق مۇئامىلە قىلاتتى. بىرەر ھەرىكەتكە دەرھال بېرىلەتتى ۋە ئۇنى چوڭ ئىش دەپ بىلەتتى. زۆرۈر تېپىلغاندا، ئۇنى مۇقەددەس چاغلايتتى ـ يۇ، لېكىن ئۇنىڭ تېگىدىكى ئازاب ـ ئوقۇبەتنى تەھلىل قىلمايتتى، ھېسداشلىقمۇ ئىپادىلىمەيتتى. كىمدۇر بىرلىرى بۇ بەختسىز دۇئاگۇيلارغا ئاز ـ پاز سەدىقە بېرىپ قالاتتى. ئۇنىڭ تىرىك ياكى تىرىك ئەمەسلىكىنى بىلىش مەقسىتىدە دېرىزىدىن مۇنداقلا قاراپ قويياتتى. بىراق، ئۇنىڭ كىملىكىنى، ئۇنىڭ جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان مۇشۇ ئەھۋالدا قانچە يىللارنى ئۆتكۈزگەنلىكىنى بىلمەيلا كېتىپ قالاتتى. بىرەر ناتونۇش ئادەم قوشنا ئۆيدىكىلەردىن ئۆڭكۇردىكى بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ كىملىكىنى سورىغاندا، ئۇ ناھايىتى قىسقىلا جاۋاب بېرەتتى. ئەر بولسا، ئۇ چوقۇم راھىب، ئايال بولسا، ئۇ چوقۇم راھىبە بولۇپ چىقاتتى.

ئۇ چاغدىكى ئادەملەر ھەممە ئىشقا مۇشۇنداق مۇئامىلىدە بولاتتى، ئۆزلىرىنى ئەتەي سىرلىق كۆرسەتمەيتتى، پوپاك چىقىرىپ مۇبالىغە قىلمايتتى، لوپا ئەينەك ئىشلەتمەيتتى، ھەممە نەرسىگە ئۆزىنىڭ ئاددىي كۆزلىرى بىلەن قارايتتى. ئۇ

چاغلاردا ماددا بىلەن روھنى كۆزىتىشكە ئىشلىتىدىغان مىكروسكوپ تېخى كەشىپ قىلىنمىغانىدى.

شەھەر مەركىزىدىكى مۇنداق ئىستىقامەتخانىنى خۇددى بىز ئاڭلىغاندەك ھەممىلا يەردە كۆرگىلى بولاتتى. شۇڭا، ئادەملەر ئۇنىڭدىن ھېچقانچە ھەيرانلىق ھېس قىلمايتتى. تەڭرىگە دۇئا - تىلاۋەت قىلىدىغان ۋە توۋا - ئىستىغپار ئېيتىدىغان مۇنداق كىچىك ئۆي پارىزدا ئىنتايىن كۆپ ئىدى. ئۇنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ئادەم تۇراتتى. دىنىي ۋەزىپە ئۆتەيدىغانلار بۇ ئۆيلەرنىڭ بىكار تۇرۇشىنى خالىمايتتى، مۇنداق قىلغاندا مۇرىتلارنىڭ قىزغىنلىقى سۇسلاپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، ئۇلار توۋا - ئىستىغپار ئېيتىدىغانلار يوق بولغان ئەھۋالدا ماخاۋ كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلارنى بولسىمۇ، ئۇ يەرگە جايلاشتۇرۇپ قويىاتتى. ئۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئۆي گىرىۋانىدىكىدىن باشقا، مەسۇملار قەبرىستانلىقىدىكى قەبرىلەردىمۇ بولاتتى. يەنە بىرى ئېھتىمال كىلىشوندىكى بايلارنىڭ تۇرالغۇسىدا بولسا كېرەك، بۇ تازا ئېسىمدە يوق. رىۋايەتلەردە مۇنداق ئۆيلەرنىڭ يەنىمۇ بارلىقى تىلغا ئېلىنىدۇ، لېكىن خارابە ئىزلىرىنى تاپماق تەس. ئىنستىتۇت رايونىدىمۇ بىرى بارەدەك قىلىدۇ. ساينت ژېنېۋىيېۋې تېغىدىكى قۇدۇقنىڭ تېگىدە ھەر كۈنى يەتتە قېتىم توۋا - ئىستىغپار شېئىرى ئوقۇيدىغان بىر ئادەم ياشىغان دەيدۇ. يوب ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ئادەم ئوتتۇرا ئەسىردە ساق ئوتتۇز يىل شېئىر ئوقۇغانمىش. ئارخېئولوگلار ھېلىمۇ ھەم ئاشۇ «گەپ قىلالايدىغان قۇدۇق»قا كىرىپ، ھېلىقى ئادەم ئېيتقان ناخشىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ يۇرگۈدەك!

رولاند مۇناردىكى بۇ كىچىك ئۆيدە ئىستىقامەت قىلىدىغان راھىبەلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلۇپ قالمىدى. رولاندې خانىم ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن بىرەر - ئىككى يىل ئادەم ئولتۇرمايدىغان ئىش ناھايىتى ئاز يۈز بەردى. بىرمۇنچە قىز - ئايالار بۇ يەرگە

كېيلىپ، تا ئۆلۈپ كەتكەنگە قەدەر ئاتا ـ ئانىسى ئۇچۇن، سۆيۈملۈك كىشىلىرى ئۇچۇن، ئۆزىنىڭ گۈناھى ئۇچۇن كۆز ياش تۆكتى. پارىژلىقلارنىڭ ھەممە نېمىگە قوشۇق سالغۇسى، ھەتتا ئۆزلىرى بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق ئىشلارنىمۇ سۇرۇشتۇرگۈسى كېلىدۇ. ئۇلار راھىبەلەرنىڭ ئىچىدە تۇل خوتۇنلار ئاز ئىدى، دەپ سۆز ـ چۆچەك قىلىپ يۇرۇشتى.

شۇ چاغدىكى ئادەت بويىچە تامنىڭ ئۈستىگە بىرقۇر لاتىنچە خەت يېزىلىپ، خەت تونۇيدىغان يولۇچىلارغا بۇ ئۆينىڭ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىدىغان ئۆي ئىكەنلىكى ئەسكەرتىلەتتى. ئىشىكنىڭ بېشىغا خەت يېزىلغان تاختاينى مىخلاپ، بۇ قۇرۇلۇشنىڭ نېمىگە ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى ئىزاھلاپ قويىدىغان ئادەت ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغچە داۋاملاشقانىدى. مۇشۇلارغا كۆرە، فىرانسىيەدە كىشىلەر تورۇلدىكى يەر ئىگىلىرىنىڭ قورۇ ـ جايىنىڭ ئىشىكى بېشىدىن «جىم ئولتۇرۇپ ساقلاڭ» دېگەن خەتنى؛ ئېيرلاندىيە فورسكويدىكى داچىنىڭ چوقىسىغا چىقىرىلغان يول بەلگىلىرى ئاستىدىن «قۇدرەتلىك قالقان داھىيلارنىڭ نىجاتكارى» دېگەن خەتنى؛ ئەنگلىيەدە گىراف كوپېرنىڭ قوبۇلخانىسىغا كىرىش ئېغىزىدىكى «ئۆزىڭىزنى ئۆيىڭىزگە كەلگەندەك ھېس قىلىڭ» دېگەن خەتنى كۆرەلەيتتى. ئۇ دەۋرلەردە، ھەرقانداق بىر بىنا مەلۇم بىر ئىدىيەدىن خەۋەر بېرەتتى.

رولاند مۇنارىنىڭ تېمىغا ئويۇپلا دېگۈدەك ياسالغان بۇ كىچىك ئۆينىڭ ئىشىكى بولمىغاچقا، كىشىلەر دېرىزىنىڭ ئۈستى تەرىپىگە «دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىڭ» ① دېگەن رومانچە خەتنى يېزىپ قويغانىدى.

لېكىن، ئادەتتىكى پۇقرالار ئەستىن چىقمايدىغان بۇ خەتنىڭ ئۆز ئىچىگە قانداق چوڭقۇر مەنىلەرنى يوشۇرغانلىقىنى

① رومانچە يېزىقتىكى TU,ORA نىڭ ئوقۇلۇشى فىرانسۇزچىدىكى «چاشقان كامىرى» دېگەن سۆزگە يېقىن كېلىدۇ.

بىلەلمەيدىغان يەردە ئىدى. ئۇلار ھەتتا ئىمپېراتور لىيوۋىدىگ① دېگەننى ساينت دېنىس دەرۋازىسى دەپ تەرجىمە قىلىشتىن يانمايتتى. شۇڭا، ئۇلار ھەم قاراڭغۇ، ھەم زەيلەپ كەتكەن بۇ ئۆڭكۇرنى «چاشقان كامىرى» دەپ ئاتىدى. گەرچە بۇ ئاتالغۇ ئەسلىدىكى رومانچە يېزىقتەك سىپايە چىقمىغان بولسىمۇ، لېكىن تېخىمۇ ئەينەن، تېخىمۇ جانلىق بولغاندەك قىلاتتى.

3. كۆممىقوناق قوتۇرمىچى ھەققىدە ھېكايە

مۇشۇ ۋەقە يۈز بەرگەن كۈنلەردە، رولاند مۇنارىدىكى كىچىك ئۆيدە تۇرۇۋاتقان ئادەم بار ئىدى. ناۋادا ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ ئۆيدە تۇرۇۋاتقان ئادەمنىڭ كىملىكىنى بىلگۈسى كەلگەن بولسا، ئۇنداقتا ماۋۇ ئۇچەيلەننىڭ گېپىگە قۇلاق سالسا كۇپايە. بىز سىزنىڭ دىققىتىڭىزنى چاشقان كامىرىغا بۇراۋاتقان چاغدا، ئۇلار دەل دەريانى يېقىلاپ مېڭىپ، چاتېلپ دەرۋازىسىدىن گىرىف مەيدانىغا كېتىپ باراتتى.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىككىيلەننىڭ پارىژچە كىيىنىشلىرىدىن، نەپىس ئىشلەنگەن ئاق شارپىسى، كاناپ بىلەن يۇڭ ئارىلاش رەختتىن تىكىلگەن ھاۋا رەڭ يوللۇق يوپكىسى، پاچىقى بىلەن پۇتنىڭ بېغىشىنى چىڭ قىسىپ تۇرغان كەشتىلىك ئاق پايپىقى، تۇز تۇمشۇقلۇق قارا توپلىيى، بولۇپمۇ شىلەپىسىدىن ئۇلارنىڭ سودىگەرلەر قاتلىمىدىكى باي ئاياللاردىن، شۇنداقلا دېدەكلەر بىلەن مالايلار «خېنىم» ياكى «خانىم» دەپ ئاتايدىغان ئىككى خىل ئاياللارنىڭ تەۋەسىدىن ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. ئۇلار قوللىرىغا ئۇزۇك

① ئىمپېراتور لۇئى فىرانسىيە پادىشاھى لۇئى XIV نى كۆزدە تۇتىدۇ. يەتمىش ئىككى يىل تەختتە ئولتۇرغاچقا، قۇياش پادىشاھ دەپ نام ئالغان.

سالمىغان، بوينىغا ئالتۇن كىرىست ئېسىۋالمىغانىدى، لېكىن بۇ ئۇلارنىڭ قولى قىسقىلىقىدىن ئەمەس، بەلكى جەريمانىدىن قورققانلىقىدىن ئىدى. ئۇلارنىڭ يەنە بىر ھەمراھىمۇ ئاساسەن ئوخشاش كىيىنگەنىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ زىبۇ - زىننەتلىرىدىن ۋە تەق - تۇرقىدىن ياقا يۇرتلۇق ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بەلباغىنى بەلنىڭ ئوستۇن تەرىپىگىرەك باغلىغانلىقىدىن قارىغاندا، ئۇ پارىژغا ئەمدىلەتىن كەلگەنىدەك قىلاتتى. ئۇنىڭ بوينىدىكى شارپىغا پۇرمە چىقىرىلغان، توپلىينىڭ ئوستىگە بانتىك چىگىلگەن بولۇپ، يوپكىسىنىڭ يولى ئۇزۇنىغا ئەمەس، توغرىسىغا ئىدى. خېلى جىق يەرلىرىدىن ئۇنچە نازاكەتلىك ئەمەستەك قىلاتتى.

ئالدىدىكى ئىككى ئايال پارىژ ئاياللىرىغا خاس سىلىق قەدەم بىلەن، ئۆزلىرىنىڭ پارىژلىق سالاپىتى بىلەن ماڭماقتا ئىدى. ياقا يۇرتلۇق ئايال سېمىز بىر ئوغۇل بالىنى يېتىلىۋالغان، بالىنىڭ قولىدا بىر پارچە قوتۇرماچ بار ئىدى.

تولىمۇ ئەپسۇس، شۇنى ئىزاھلاپ قويۇش كېرەككى، ھاۋا سوغۇق بولغانلىقى ئۈچۈن، بالا ئاغزىنى قول ياغلىق بىلەن ئېتىۋالغانىدى. ئۇ ھەدىسلا كەينىدە قالاتتى. خۇددى ژېرگىل ①

ئېيتقاندەك «ئىككى يېقىغا لىڭشىپ قەدەم ئالاتتى»، ئۇنىڭ ئوستىگە تولا يىقىلىپ، ئانىسىنى بىئارام قىلاتتى. بالىنىڭ كۆزى قولىدىكى قوتۇرماچتا بولغاچقا، ياپىلاق تاش يېيىتىلغان يول بىلەن قىلچە كارى يوق ئىدى. قولىدىكى قوتۇرماچىنى يېمەيدىغانغا بىرەر سەۋەب بارمىكىنتاڭ، قوتۇرماچقا مۇلايىملىق بىلەن قاراپ قويۇپلا بولدى قىلاتتى.

راستىنى ئېيتقاندا، ئانىسى ئۇنىڭ قولىدىكى قوتۇرماچىنى ئېلىۋالسىمۇ بولىۋېرەتتى. بالىنى مۇنچىۋالا قىينىپ تانتالۇس②

---

① ژېرگىل (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 70 ــ 19 ـ يىللار) ــ قەدىمكى رىم شائىرى.

② تانتالۇس ــ زېۋسنىڭ ئوغلى. قەدىمكى لىدىيە پادىشاھلىقىنىڭ پادىشاھى. باشقا ئىلاھلارنىڭ چىشىغا تەگكەنلىكى ئۈچۈن دوزاخقا بەند قىلىنغان ۋە مەڭگۈ ئازاب چېكىشكە ھۆكۈم قىلىنغان.

تەك قىلىپ قويۇش، تولىمۇ رەھىمسىزلىك ئىدى.

ئۇچ نەپەر خېنىم (خانىم دېگەن سۆزنى پەقەت ئاقسۆڭەكلەرگىلا قوللانغىلى بولاتتى) ماڭغاچ پاراڭغا چۈشتى.

ئۇچەيلەننىڭ ئىچىدىن يېشى ئەڭ كىچىك، ئەڭ سۆلەتلىك، ياقا يۈرتلۇق هېلىقى ئايال ئالدى بىلەن گەپ باشلىدى.

— كەچ قالمىغىيدۇق، چاتپلې دەرۋازىسىدىكى چاغدىلا ئۇنى جازا سۈپىسىغا ئېلىپ چىقىدۇ دەپ ئاڭلىۋىدىم.

— ۋۇي ! ئۇدارىدې مۇسىيو خېنىم، نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟ — دېدى پارىژلىق يەنە بىر ئايال، — ئۇنى جازا سۈپىسىدا ساق ئىككى سائەت سازايى قىلىدۇ دەڭە ! بىز ئۇلگۈرۈپ بارالايمىز. سۆيۈملۈك ماهىيەت، سىز جازا سۈپىسىنى كۆرگەنمۇ؟

— كۆرگەن، — دېدى ياقا يۈرتلۇق ئايال، — رېيمىس① تا كۆرگەن.

— بولدىلا ! سىلەرنىڭ رېيمىستىكى جازا سۈپىسى قانچىلىك بولماقچىدى؟ سەھرالىقنى سولاپ قويىدىغان چۈۋۈق قەپەسنى جازا سۈپىسى دېگىلى بولاتتىمۇ؟

— سەھرالىق ! — دېدى ماهىيەت، — بىز رېيمىستىكى يىپەك سودا سارىيىنىڭ جازا سۈپىسىدا خېلى يۇز - ئابرۇيلۇق جىنايەتچىلەرنى كۆرگەن. تەپ تارتمايلا ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن جىنايەتچى دەڭە، تېخى! سەھرالىق ئىمىش ! سىز بىزنى كىم چاغلاۋاتىسىز، گېرىۋايىس؟

ياقا يۈرتلۇق ئايال ئۆز يۈرتىدىكى جازا سۈپىسىنىڭ نامىنى قوغداش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ تەلىيىگە ئۇدارىدې مۇسىيو گەپنى باشقا ياققا بۇراۋەتتى.

— مۇنداقلا سوراپ باقاي، ماهىيەت خېنىم، سىزنىڭچە بىزنىڭ فلاندىرلىق ئەلچىلەر قانداقراق؟ سىلەرنىڭ رېيمىستىكى ئەلچىلەرمۇ ئۇلاردەك داڭلىقمۇ؟

---

① رېيمىس — فىرانسىيەنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى شەھەرنىڭ نامى.

ـــ مەن قايىل، ـــ جاۋاب بەردى ماھىبەت، ـــ مۇنداق داڭلىق فلاندېرلىقلارنى پەقەت پارىژدىلا كۆرگىلى بولىدىكەن.

ـــ سىز ئەلچىلەرنىڭ قاتارىدىكى ھېلىقى سېمىز پايپاق سودىگىرىنى كۆردىڭىزمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇدارىدې.

ـــ كۆردۇم، ـــ دېدى ماھىبەت، ـــ ئۇ پانىي ئالەمگە چۈشكەن ساتۇرن [1] نىڭ ئۆزىلا ئىكەن.

ـــ يەنە بىر بوەكىنچۇ؟ يۈزى قېرىنغىلا ئوخشايدىغان؟ ـــ دەپ سورىدى گېرۇايىس، ـــ يەنە ھېلىقى پاكىنەك، پىت كۆز، قىزىل قاپاق، چاڭگا ساقالىنچۇ؟

ـــ ئۇلارنىڭ مىنۇالغان ئاتلىرى قالتىس ئىكەن ! ـــ دېدى ئۇدارىدې، ـــ ھەممىسى فلاندېرلىقلارنىڭ ئەڭ مودا كىيىملىرى بىلەن ياسىنۇاپتۇ !

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، سۆيۈملۈكۈم، ـــ دېدى ياقا يۇرتلۇق ماھىبەت، ـــ ئەگەر سىز رېيمىستىكى تاج كىيدۇرۇش مۇراسىمىنى كۆرگەن بولسىڭىز، يەنە قانچىلىك ئۇھ تارتىپ كېتەتتىڭىز؟ شاھزادە بىلەن ئوردا مۇلازىملىرىنىڭ ئوخشاش رەڭدىكى ئاتلىرى، ھەر خىل، ھەر رەڭدىكى ئېگەر ـ جابدۇق بىلەن زىننەت بۇيۇملىرى، دەمەشق رەختلىرى بىلەن تىكىلگەنلىرى، ئالتۇن رەڭلىك نېپىز رەختلەرگە تۇتۇلغان سۆسەر تېرىلىرى، ئاق قۇنىڭ تۈتىتىدىن قىلىنغان كۆڭلەككە تۇتۇلغان تېيىن تېرىلىرى، ئونچە ـ مەرۋايىت تىزىلغانلىرى، ئۇلارغا ئېسىلغان چوڭ ـ كىچىك ئالتۇن ـ كۈمۈش قوڭغۇراقلار قانچە پۇلغا يارايدىغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ دەمسىلەر ! ئاتلىق مۇلازىملار كۆزىنىڭ يېغىنى يەيدۇ دەڭلار !

ئۇدارىدې بوش كەلمەي، داۋاملىق تاكاللاشقىلى تۇردى.

ـــ نېمىلا دېگەنبىلەن يەنىلا تۇنۇگۈنكى فلاندېرلىق

---

[1] ساتۇرن ـــ قەدىمكى يۇنان ئېپسانىلىرىدىكى ئورمان مۇئەككىلى، بەدىنىدە قوينىنىڭ مۇڭگۈزى ۋە تۇيىقى ئۆسكەن، يېرىمى ئادەم، يېرىمى ھايۋان سۈپەتلىك مەخلۇق.

ئەلچىلەرنىڭ ئېتىغا يەتمەيدۇ ! ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار تۇنۇگۈن گۈببرناتورنىڭ مەھكىمىسىدە زىياپەتكە قاتناشتى. سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى ئۇلارغا ئۇزۇم ھارىقى، تاتلىق ـ تۇرۇم، ھەسەل، بىرمۇنچە مەززىلىك تاماقلارنى تەييارلىدى.

ـــ توغرا ئەمەس، ـــ دېدى گېرۇايىس، ـــ ئۇلار كىچىك بوربون مەھكىمىسىدە، كاردىنال ئالىيلىرىنىڭ قورۇسىدا كەچلىك زىياپەتتە بولدى.

ـــ ياقەي، گۈببرناتور مەھكىمىسىدە !

ـــ راستتىنلا كىچىك بوربوندا !

ـــ يالغان ئېيتمىدىم، گۈببرناتور مەھكىمىسىدە، ـــ دېدى ئۇداردې رەددىيە بېرىپ، ـــ دوكتور سكورابىل قارشى ئېلىش نۇتقىنى لاتىنچە سۆزلەپ، ھەممەيلەننى رازى قىلىۋەتتى. بۇنى مېنىڭ كىتابخانا خوجايىنىم دەپ بەردى.

ـــ چوقۇم كىچىك بوربوندا بولدى، ـــ گېرۇايىسمۇ بوش كەلمىدى، ـــ كاردىنال ئالىيلىرىنىڭ بوغالتىرى ئۇلارغا تېخى قىزىلگۈل شەربىتى ئارىلاشتۇرۇلغان ئون ئىككى كۇاتىز ئاق ئۇزۇم ھارىقى، لېئوننىڭ ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن يېگىرمە تۆت كىيىم ساندۇقى، ھەربىرى ئىككى قاداق كېلىدىغان نەچچە تال مەشئەل ھەم سۇزۇك، ھەم سوغۇق ئالتە يېرىم تۇك بېئاۋۇن ھارىقى سوۋۇغا قىلدى. بېئاۋۇن ھارىقى ھاراقلارنىڭ ئەڭ ئەتىۋارلىقى دەڭلار ! ئىشنىڭ ھەقىقىتى مانا شۇ، چۇنكى مەن بۇنى ئۇلارنىڭ قاتاردا كۇتكۇچى بولغان ئېرىمدىن ئاڭلىدىم. بۇگۈن ئەتىگەندە ئۇ تېخى بۇ مېھمانلارنى پېرىستېر ژان ۋە ئىمپېراتور تېرىبزوندنىڭ ئەلچىلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقتى. تېرىبزوندنىڭ ئەلچىلىرى ئالدىنقى پادىشاھ ھايات چاغدا مېسوپوتامىيەدىن پارىژغا كەلگەن، ئۇلار قۇلىقىغا ئالتۇن ھالقا سېلىۋاپتىكەن.

ـــ ئۇلار راستتىنلا گۈببرناتور مەھكىمىسىدە كەچلىك تاماق يېدى، ـــ گېرۇايىسنىڭ سۆزى ئۇداردىنىڭ ئاچچىقىنى

كەلتۇرگەندەك ئىدى، ــ ھاراق ـ شاراب، تاتلىق ـ تۇرۇم دېگەنلەر ھەددى ـ ھېسابسىز بولدى !

ــ شۇنى سەمىگىزگە سېلىپ قويايلى، ئۇلارنى قوغدىغانلار شەھەردىكى ئەسكەرلەر ۋە ساقچىلار، ئۇلار كىچىك بوربوندىكى سارايدا كەچلىك تاماق يېدى !

ــ مەنمۇ سىزگە شۇنى دەپ قويايلى، گۇببرناتور مەھكىمىسى !

ــ كىچىك بوربون، سۆيۈملۈكۈم ! ئىشىكنىڭ بېشىدىكى «ئۇمىد» دېگەن ئىككى خەت لامپىنىڭ يورۇقىدا شۇنچە ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان تۇرسا !

ــ گۇببرناتور مەھكىمىسى، گۇببرناتور مەھكىمىسى ! خوسسون لېۋوئىر نەي چېلىپ بەردى ئەمەسمۇ !

ــ ئۇنداق ئەمەس !

ــ ئۇنداق ئەمەس !

ــ ئۇنداق ئەمەس !

سېمىزلىكىدىن تىقىلىپ كەتكەن ئۇدارداپنىڭ يەنە تالاشقۇسى بار ئىدى، لېكىن ماھىيەت دەرھال ئۇلارنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تەپتى:

ــ قاراڭلار ! كۆڭۈلۈكنىڭ بېشىدىكى ئادەملەر تىقماق ـ تىقماق بولۇپ كېتىپتۇغۇ ! چۆرىدەپ تۇرۇپ بىرنەرسىنى كۆرۈۋاتامدۇ نېمە؟

ــ راست ! ــ دېدى گېرۋايىس، ــ دۇمباقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك قىلىمەن. كىچىك ئەسمېرالدا بىلەن ئۇنىڭ ئوغلىقى ئويۇن قويۇۋاتقان ئوخشايدۇ. تېز بولۇڭ، ماھىيەت ! ئوغلىڭىزنىڭ قولىدىن تۇتۇپ چاققان مېڭىڭ ! سىز پارىژغا تاماشا كۆرۈشكىلا كەلگەن ئەمەسمۇ، تۇنۇگۈن فلاندېرلىق ئەلچىلەرنى كۆرگەنىدىڭىز، بۈگۈن مىسرلىق قىزنى كۆرىدىغان بولدىڭىز !

ــ مىسرلىق قىز ! ــ ماھىيەت شۇنداق دېگەچ ئوغلىنىڭ قولىدىن چىڭ تۇتۇپ قەدەملىرىنى تېزلەتتى، ــ خۇدا ئۆزۈڭ ساقلىغايسەن ! ئوغلۇمنى ئالداپ كەتمىسۇن يەنە ! يېقىن كەل ئىئوستاش !

ئۇ پىرىستاندىن ئۇدۇللا گىرىپ مەيدانىغا قاراپ ماڭدى. كۆڭۈلۈك خېلى بىر يەردە قالدى. لېكىن، دەل مۇشۇ پەيتتە ئوغلى يەنە يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ توختاشقا مەجبۇر بولدى. ئۇدارديې بىلەن گېرۋايىس ئۇنىڭغا يېتىشتى.

ـــ مىسرلىق قىز ئوغلىڭىزنى ئالداپ كېتەرمۇ! ـــ دېدى گېرۋايىس، ـــ غەلىتە خىياللارنى قىلىدىكەنسىز!

ماھىيەت كۆڭلى پاراكەندە بولۇپ، بېشىنى چايقاپ قويدى.

ـــ تېخىمۇ غەلىتە بولغىنى، ـــ دېدى ئۇداردې، ـــ ئاۋۇ كاناپ خالتىلىق مومايمۇ مىسرلىق قىزنىڭ كىچىك بالىلارنى ئالداپ كېتىشىدىن قورقىدۇ.

ـــ قايسى كاناپ خالتىلىق مومايىنى دەيسىز؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى ماھىيەت.

ـــ ئېمىكئانا گۈدۈل! ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇداردې.

ـــ كىم دېدىڭىز؟ ئېمىكئانا گۈدۈل دېگەن كىم ئۆزى؟

ـــ سېپى ئۆزىدىن رېيىمسلىق ئىكەنسىز، مۇشۇنىمۇ بىلمىگىنىڭىزنى قاراڭ! ـــ دېدى ئۇداردې ماھىيەتقا جاۋاب بېرىپ، ـــ چاشقان كامىرىدىكى راھىبە ئايالچۇ؟

ـــ نېمە دېدىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى ماھىيەت، ـــ بىز قوتۇرماچ بەرگەن ھېلىقى ئايالمۇ؟

ئۇداردې جاۋاب ئورنىدا باش لىڭشىتتى.

ـــ دەرۋەقە شۇنداق، سىز ھايال ئۆتمەيلا گىرىپ مەيدانىدىكى دېرىزىدىن ئۇ ئايالنى كۆرەلەيسىز. ئۇمۇ سىزگە ئوخشاش، دۇمباق چېلىپ كىشىلەرگە پال ئاچىدىغان مىسرلىق سەرگەردانلارغا پەقەت ئىشەنمەيدۇ. ئۇنىڭ سىگانلار بىلەن مىسرلىقلاردىن نېمىشقا مۇنچە ئەنسىرەيدىغانلىقىنى پەقەت چۈشەنمىدىم. لېكىن، سىزچۇ ماھىيەت، مىسرلىقلار بىلەن سىگانلارنىڭ ئىسمى چىقسىلا يۈرەكئالدى بولۇپ كېتىدىكەنسىز، بۇ قانداق بولغىنى؟

ـــ ھەي، ـــ دېدى ماھىيەت ئوغلىنىڭ بېشىنى چاڭگالىلاپ

تۇرۇپ، ــ مەن پاكويىت لاشانتىپلوئىردەك يامان كۆنگە قېلىشنى خالىمايمەن.

ــ بەللى، قارىغاندا بىزگە ھېكايە سۆزلەپ بېرىدىغاندەك قىلىسىز، چىرايلىقىم ماھىيەت، ــ دېدى گېرۇايىس ئۇنىڭ قولىنى تارتىپ.

ــ قۇللۇق، ــ دېدى ماھىيەت، ــ لېكىن سىزمۇ ئۆتۈپ كەتكەن پارىژلىق ئىكەنسىز، مۇشۇنچىلىك ئىشتىنمۇ خەۋىرىڭىز يوق ئىكەن ! دەپ بەرسەممۇ دەپ بېرەي، بىراق تۇرۇپ قالمايلى، ماڭغاچ مۇڭدىشايلى. بۇ ئون سەككىز يىل بۇرۇنقى ئىش. پاكويىت لاشانتىپلوئىر شۇ چاغدا ئون سەككىز ياشقا كىرگەن چىرايلىق قىز ئىدى. مەنمۇ شۇ يىلى ئون سەككىزدە ئىدىم. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ماڭا ئوخشاش ئوتتۇز ئالتە ياشقا كىرگەن، ئېرى بار، بالىسى بار، تولغان ۋە كېلىشكەن ئايال بولالىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇنى ئۇ ئۆزىدىن كۆرسە بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇنى تېخى ئون تۆت يېشىدىلا نەس باستى. بەكلا بالدۇر شۇنداق بولۇپ قالدى ! بۇ رېيىمىستىكى پاراخوتتا ئىسكىرىپكا چالىدىغان گۈبېرتانتنىڭ قىزى ئىدى. چارلېز Ⅶ تاج كىيىپ تەختكە ئولتۇرغاندا، پادىشاھ سېللېبىردىن مۇئىسسۇنغا بېرىش ئۈچۈن شۇ كېمىگە چىقىپ، ۋېسلا دەريا سىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا قاراپ ماڭغان. گوبېرتانت پادىشاھقا ئىسكىرىپكا چېلىپ بەرگەن. بىسلى فېنىممۇ شۇ كېمىگە چىققان. دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندە پاكويىت كىچىك بولغاچقا، ئانىسى بىلەن بىللە بىر ـ بىرىگە يۆلەك بولۇپ ياشىغان. پاكويىتنىڭ ئانىسى برادون ئەپەندىنىڭ سىڭلىسى بولۇپ، برادون ئەپەندى پارىژدىكى فارم گارلىن كوچىسىدا مىسكەرچىلىك دۇكىنى ئېچىپ تۇرمۇشىنى قامدىغان. تېخى ئۆتكەن يىلدىلا تۇگەپ كەتتى. ئۇ قىزنىڭ خېلى ئوبدان ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەنلىكىنى سىلەرمۇ بىلىسىلار. ئانىسى ئاق كۆڭۈل ئايال بولغاچقا، پاكويىتقا يېگىنە ئىشىنى ۋە ئويۇنچۇق ياساشنى ئۆگەتكەن ۋە ئۇنى بىر ئوبدان چوڭ قىلغان. لېكىن، ھال ـ

كۇنى ياخشى بولمىغان. ئانا ـ بالا ئىككىيلەن رېيمىس شەھەرنىڭ دەريا ياقىسىدىكى «لېۋنى چىشلەپ جان باقىدىغانلار كوچىسى»دا تۇرغان. بۇ كوچىنىڭ نامىغا دىققەت قىلمىغىلار. مېنىڭچە، دەل مۇشۇ كوچىنىڭ نامى پاكويىتنى بەختسىز قىلىپ قويغانمىكىن دەيمەن. 61 ـ يىلى تەڭرى ئۆز پاناھىغا ئالغان لۇئى XI تەختكە ئولتۇرغان يىلى پاكويىتنىڭ تازا بويىغا يەتكەن چاغلىرى ئىدى. هەممەيلەن ئۇنى شانتىپلوئىر ① دەپ توۋلايتتى. بىچارە قىز ! ئۇنىڭ چىشلىرى بەك چىرايلىق ئىدى. كۆلگۈنچەك بولغاچقىمىكىن، كۆلگەن هامان ئاپپاق چىشلىرى تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتەتتى. لېكىن، كۆلگۈنچەك قىزلار يىغلاڭغۇ كېلىدۇ، چىرايلىق چىشلارمۇ كۆپ هالدا كۆزنى كاردىن چىقىرىدۇ. شانتىپلوئىر شۇنداق بولدى، ئانىسى بىلەن بىللە بەكمۇ قىينىلىپ تۇرمۇش كەچۈردى. دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئائىلە ئەھۋالى تېخىمۇ ناچارلاشتى. يىڭنە ئىشى بىلەن شۇغۇللاندى دېگەنبىلەن، هەپتىدە ئىككى تەڭگە تاپالايتتى. دادىسى گۈبېرتانتىمۇ پادىشاهلار تاج كىيگەندە بىر قېتىم ئىسكىرىپكا چالسا ياكى ناخشا ئېيتسىلا تۆت تەڭگە تاپاتتى. ئەمدىلىكتە مۇنداق كۈنلەرمۇ كەلمەسكە كەتكەندى. 61 ـ يىلىنىڭ قىش پەسلى ناهايىتى سوغۇق كەلدى. ئانا ـ بالا ئىككىيلەندە قالمىغۇدەك ئوتۇن ـ ياغاچ بولمىغاچقا، شانتىپلوئىرنىڭ يۈزى توڭلاپ شەلپەردەك قىزىرىپ كەتكەن چاغلاردا، ئەرلەر ئۈنى «تۇمۇچۇقۇم» دەپ چاقىرىدىغان بولۇۋالدى، بەزىلىرى هەتتا ئۈنى «تۇمۇچۇق قىز !» دەپ ئەركىلەتتى. بىر يەكشەنبە كۈنى بىز ئۇنىڭ ئالتۇن كىرپىست ئېسىپ چېركاۋغا كەلگەنلىكىنى كۆردۇق، ئۇنىڭ تاپتىن چىققانلىقىنىمۇ بىلدۇق ! ئەمدى ئون تۆتكە كىرگەن تۇرۇقلۇق، مۇشۇنداق ئىش بولدى دېمەمسىلەر ! ئۇنىڭ بىرىنچى ئاشنىسى

① فىرانسۇزچە ناخشا ئېيتالايدىغان، نۇر چاقناپ تۇرىدىغان گۈل مەنىسىدە.

ۋىكونت كورمانتيوئىل بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭ قەلئەسى رېيمىستىن ئۇچ فىرانسىيە چاقىرىمى① نېرىدا ئىكەن. ئىككىنچى بولۇپ، پادىشاھنىڭ چەۋەندازى ھېنرى تىرېئانورت بىلەن ئويناپتۇ. ئۇچىنچىسى، ئەملى تۆۋەن، ئىزناك تاقاپ يۈرىدىغان ئىجراچى ئىكەن. كېيىنكى كۈنلەرگە كەلگەندە، پادىشاھنىڭ قولىدىن ئىش كېلىدىغان خىزمەتكارى گېيئورى ئابىرگون، ۋەلئەھد ئالىيلىرىنىڭ چېچىنى ياسايدىغان ساتىراش ماسى فرېپوس، ئاشپەزلەرنىڭ غوجىدارى تېۋىنېن موئىن قاتارلىقلار بىلەن يۈرۈپتۇ. بۇنىڭدىن بۆلەك يەنە يېشى تېخىمۇ چوڭ، سالاھىيىتى تېخىمۇ تۆۋەن ئادەملەر بار ئىكەن. بېرىپ ـ بېرىپ ياشىنىپ قالغان سەرگەردان ناخشىچى گۈئىللائۇم راسىن، چىراغچى تېررى دېمىرلارنىڭ قولىغا چۈشتى دەيدىغان گەپ بار. بىچارە شانتىپلوئىر ھەممە ئادەمنىڭ يوتقىنىنى قۇرۇق قويمايدىغان پاھىشە بولۇپ كەتتى، تاپقان تىللالىرىمۇ ئۆتمەيدىغان نەرسىگە ئايلاندى. خېنىملار، سىلەرگە يەنە نېمىلەرنى دەپ بەرسەم بولار؛ 61 ـ يىلى، يەنى پادىشاھقا تاج كىيدۈرۈش مۇراسىمى بولغان يىلى، قاراپ تۇرۇپلا بىر تىلەمچىنىڭ ئايىغىدا چۆرگۈلەيدىغان دەرىجىگە يەتتى ! تاج كىيدۈرۈش مۇراسىمى بولغان يىلى دەڭلار !

ماھىيەت ئۇھسىنىپ قويدى، كۆزلىرى ياشاڭغىرىدى.

ـــ بۇ ھېكايىنىڭ ئۇنچە ۋاي دەپ كەتكۈدەك يېرى يوق ئىكەن، ـــ دېدى گېبرۋايىس، ـــ بۇنىڭ مىسىرلىق ئايال ۋە بالىلار بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟

ـــ ئۆپكىڭىزنى بېسىۋېلىڭ ! ـــ دېدى ماھىيەت، ـــ بالىلارنىڭ گېپىنى ھازىرلا ئاڭلايسىز. 66 ـ يىلى سەينت پائۇل بايرىمى كۈنى، بۈگۈن ئون ئالتە يىل بولغاندەك قىلىدۇ، پاكىيەت بىر قىز تۇغدى. بۇ بەختسىز ئايالنىڭ خۇش بولۇپ كەتكىنىنى

① فىرانسىيە چاقىرىمى ـــ فىرانسىيەدىكى قەدىمكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى، بىر فىرانسىيە چاقىرىمى تەخمىنەن تۆت كىلومېتىرغا تەڭ كېلىدۇ.

دېمەيسىلەر، ئۇنىڭ خېلى بالدۇرلا بالىلىق بولغۇسى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرىنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ يۈرىدىغان ئوخشاش ئايال بۇ چاغدا ئاللىقاچان ئالەمدىن ئۆتكەنىدى. دېمەكچىمەنكى، بۇ دۇنيادا ئەمدى پاكويېتقا كۆيۈنىدىغان بىرەرى قالمىغانىدى، ھېچكىممۇ ئۇنىڭغا كۆيۈنمەيتتى. ئۇنىڭ يامان يولغا كىرىپ قالغىنىغا بەش يىل بولغانىدى. تىكەندەك يالغۇز قالغان شور پېشانە شانتېلوئېرنى كۆرگەنلا ئادەم دۆشكەلەيتتى، كوچا ـ كويىدىكىلەر ئۇنى ھاقارەتلەيتتى، ساقچى ـ ئەسكەرلەر ئۇنى ئۇچرىغانلا يېرىدە دۇمبالايتتى. ھەتتا جۇلدۇر كېپەن ئوغۇل بالىلارمۇ ئۇنى بوزەك قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ يىگىرمە ياشقا كىردى. يىگىرمە ياش دېگەن پاھىشە ئاياللار ئۇچۇن چىشى چۇشۇپ كەتكەن قېرى مومايناڭ يېشى ئىدى. بەدىنىنى سېتىش بەدىلىگە تاپقان پۇلمۇ يىگىنە ئىشقا تايىنىپ تاپقان پۇلچىلىك بولمىدى. چىرايىدا بىر تال قورۇق كۆپەيگەن ھامان كۇموش تەڭگىدىنمۇ بىرى ئازىيىپ تۇردى. قىش پەسلى كىرگەندە، ئوچاققا قالايدىغان ئوتۇن، ئاشخانىدا قولىنى ئۇزارتسىلا ئالىدىغان بولكا قالمىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ يىگىنە ئىشىدىنمۇ يالتايدى. شاللاق تۇرمۇش ئۇنى ھۇرۇن قىلىۋەتكەنىدى. ھۇرۇنلاشقاندىن كېيىن ئۇ تېخىمۇ شاللاق بولۇپ كەتتى. ساينت رىمۇ چېركاۋ تەۋەسىدىكى مىسسىيونېرلار مۇنداق ئاياللارنىڭ يېشى بىر يەرگە بارغاندا نېمىشقا باشقا نامرات ئاياللارغا قارىغاندا بەكرەك توڭغاق بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ۋە ئاچ قالىدىغانلىقىنى مۇشۇنداق چۇشەندۇرەتتى.

ـــ دەرۋەقە شۇنداق، لېكىن مىسىرلىقلارچۇ؟ ـــ دېدى گېرۋايىس ئۇنىڭ سەمىگە سېلىپ.

ـــ سەل ـ پەل تاقەت قىلىڭ، گېرۋايىس، ـــ دېدى ئۇدارىدىكى سەۋرچانلىق بىلەن، ـــ ناۋادا ھەممە ئىشنى باشتىن تارتىپ سۆزلىسە قاچان تۇگەيدۇ؟ ئۇلاپ دەۋېرىڭ ماھىيەت، شانتېلوئېرغا

ئىچىم ئاغرىپ قالدى !

ماھىيەت سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ يۇقىرىدىكى ئىشلار تۈپەيلى ئۇ بەكمۇ ئازابلاندى، كۆڭلى يېرىم بولدى، كۆزى ياشتىن قۇرۇمىدى. تولا يىغلاپ ئىككى مەڭزى ئولتۇرۇشۇپ كەتتى. گەرچە ئۇ تىل ـ ھاقارەتكە قالغان، تاشلىۋېتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن مۇشۇ دۇنيادا بىرەر نەرسىنى ياكى بىرەر ئادەمنى ياخشى كۆرۈپ قالسا، ئۇنى ياخشى كۆرەلىگەن بولسا، مۇنداق تىل ـ ھاقارەتلەرگە، باشقىلارنىڭ كۆزگە ئىلماسلىقلىرىغا پەرۋا قىلماي يۇرۇۋەرگەن بولاتتى. پەقەت بىر بالىغىلا، پەقەت ئۇنىڭ ئۆز بالىسىغىلا ئۇنىڭ تېگى ـ تەكتى نامەلۇم ئىدى. ئۇ بىر يانچۇقچىغا كۆڭلى چۈشۈپ قالغان ئاردا بۇنى ھېس قىلدى. بۇ يانچۇقچى ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشنى خالايدىغان بىردىنبىر ئەركەك ئىدى. لېكىن، ئۇزاق ئۆتمەي ھەتتا مۇشۇ يانچۇقچىنىڭمۇ ئۆزىنى ياراتمايدىغانلىقىنى بىلىپ قالدى. مۇھەببەتنى ھاياتلىق دەپ بىلىدىغان مۇنداق بىر ئايال ئۇچۇن، چوقۇم ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرالايدىغان بىر كىشىنىڭ ياكى بىر پەرزەنتىنىڭ بولۇشى لازىم ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۇ تېخىمۇ خارلىقتا قالاتتى. سۆيىدىغان ئادەم بولمىغاندىكىن، ئۇ پەرزەنتلىك بولۇشنى ئويلىدى. ئەزەلدىنلا تەقۋادار بولغانلىقى ئۇچۇن، كەرەمىلىك تەڭرىگە تىنىم تاپماي دۇئا ـ تىلاۋەت قىلدى. تەڭرىنىڭ ئۇنىڭغا رەھمى كەلدى، ئۇنىڭغا بىر قىز ئاتا قىلدى، ئۇنى شادلىققا چۆمۈلدۈردى. ئۇ قىن ـ قىنىغا پاتماي كۆز يېشى قىلدى، بالىسىنىڭ باش ـ كۆزىنى سىلىدى، ئۇنى پۇرىدى، سۆيدى، ئۆزىنىڭ سۈتى بىلەن باقتى، كاربۇاتتىكى تەئەللۇقاتى بولغان بىردىنبىر يوتقانىنى يىرتىپ يۆگەك قىلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سوغۇق، ئاچلىق دېگەنلەر ئۇنىڭ خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمايدىغان بولدى. چىرايى يېڭىباشتىن سۈزۈلۈپ، قېرى قىزدىن ياش ئانىغا ئايلاندى، قايتىدىن قانات ـ قۇيرۇق چىقىرىپ، خېرىدارلارنىڭ پېيىگە چۈشتى. تاپقان پۇلىغا كىچىك

جىلىتكە، كىچىك قالپاق، يىپەك لېنتا، يىپەك ياغلىق قاتارلىقلارنى ئالدى. ئۆزىگە بىرەر پارچە يوتقان - كۆرپە قىلىۋېلىش ئېسىگە كەلمىدى. قىز بوۋاققا ئاگنېس دەپ ئىسىم قويۇلدى، لېكىن فامىلىسى تىلغا ئېلىنمىدى. ئۇنىڭ فامىلىسى بۇرۇنلا يوق ئىدى. ئۇنىڭغا يىپەك لېنتىسى بار، جىيىكىگە گۈل تۇتۇلغان كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ قويىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئالدىدا مەلىكىلەرمۇ يىپ ئېشىلمەيتتى ! بولۇپمۇ ئۇنىڭ پوپۇچىچۇ تېخى، ھەتتا پادىشاھ لۇئى XI دىمۇ ئۇنداق ياخشى نەرسىنىڭ بولۇشى ناتايىن ئىدى ! ئۇنى ئانىسى ئۆز قولى بىلەن تەييارلاپ بەرگەنىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇ ئەينى يىللىرى يىڭنە ئىشىنى قىلغاندا ئۆگەنگەن ھۈنىرىنى ئىشقا سېلىپ، بۇ پوپۇچىنى تىكىپ چىققانىدى. ئۇنى بۇ دۇنيادا كەمدىن - كەم تېپىلىدىغان ئەڭ چىرايلىق پوپۇچ دېيىشكە بولاتتى. چوڭلۇقى باشمالتاقچىلىك بولغاچقا، ئۇنى بوۋاقنىڭ پۈتىدىن سالدۇرغاندىلا، ئاندىن مۇشۇ بىر جۈپ كىچىك پۇتقا ئاشۇ چاققان ئاياغ كىيىمىنى كىيدۈرگىلى بولىدىغانلىقىغا ئىشەنگىلى بولاتتى. ئۇنىڭ بىر جۈپ پۇتى راستىنلا بەك كىچىك، ئادەمنىڭ مەستلىكى كەلگۈدەك چىرايلىق ئىدى. ئۇداردىڭ خېنىم، سىزمۇ بالىلىق بولغاندا، ھەرقانداق نەرسىنىڭ بۇ يۇمران پۇت - قوللاردەك چىرايلىق بولالمايدىغىنىنى بىلمىسىز !

— ئۇغۇ شۇنداق ! — دېدى ئۇداردىڭ خورسىنىپ، — ئىلاھىم، ئاندىرى مۇسىبرنىڭ تەلىيى ئوڭ كەلگەي !

— يەنە دېسەم، — ماھىيەت سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — پاكويىتنىڭ قىزىنىڭ چىرايلىق يېرى يالغۇز ئۇنىڭ پۇتىلا ئەمەس. مەن ئۇنى تۆت ئايلىق بولغان چېغىدا كۆرۈپلا، كۆزۈم چۈشۈپ قالغانىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئاغزىدىنمۇ چوڭ ئىدى. تۇغۇلۇشىدىلا بۇدۇر، قارا چاچلىرىنى دېمەيسىز، ئون ئالتە ياشقا كىرگەندە، ئۇنىڭ بېغىر رەڭ چاچ بولىدىغىنى ئېنىق ئىدى. ئانىسى ئۇنى كۈندىن - كۈنگە ياخشى كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ

بۇ ئامراق قىزىنى سىلاپ ـ سىيپاپ، تەۋرىتىپ، سۆيۈپ، يۇيۇپ ـ تاراپ قاتارغا قوشتى. ئۇنىڭ بىللەن بىللە ئويناشقىدىن ئۇنى ھام ئېتىپ يەۋەتكۈدەك ھالغا يەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھاياتىدىن سۆيۈندى، قىزى ئۇچۇن تەڭرىگە مىننەتدارلىق بىلدۈردى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ قىزىلگۈلدەك چاققان بىر جۈپ پۇتى ئانا بولغان بۇ ئايالغا ئالەمشۇمۇل خۇشاللىق بېغىشلىدى. ئۇ دائىم دېگۈدەك قىزىنىڭ يۈمران پۇتلىرىغا لېۋىنى تەككۈزەتتى، قويۇپ بەرگۈسى كەلمەيتتى. ئۇ ھېلىقى پوپۇچنى ئۇنىڭ پۇتىغا كىيدۈرەتتى، بىردەم تۇرۇپ سالدۇراتتى، لەۋلىرىنى تەمشيتتى. ئۇنىڭ ھەر كۈنلۈك ئىشى مانا شۇ تەرتىپە داۋاملىشاتتى. ئۇ يەنە شۇ يۈمران پۇتلارنى كارىۋات ئۈستىدىلا مېڭىشقا ئۆگىتەتتى، قاراپ ـ قاراپ ئىچى ئېچىشىپ كېتەتتى. ئۇ بىر ئۆمۈر مۇشۇ تەڭداشسىز ئېسىل پۇتنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، قالغان كۈنلىرىنى پوپۇچنى كىيدۈرۈش، سالدۇرۇش بىلەن ئۆتكۈزۈشكە رازى ئىدى. بۇ بىر جۈپ پۇت ئۇنىڭغا بەئەينى مەسۇم بوۋاق ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇتى بولۇپ كۆرۈنەتتى.

ــ بەكمۇ تەسىرلىك ھېكايە ئىكەن، ــ دېدى گېرۇايىس پەس ئاۋازدا، ــ لېكىن ئۇنىڭ مىسىرلىقلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىچۇ؟

ــ كېلەي دەپ قالدۇق، ــ دېدى ماھىبت، ــ مەلۇم بىر كۈنى غەيرىي بىر توپ ئاتلىق ئادەم رېيمىس قەلئەسىدە پەيدا بولۇپ قالدى. دۆلەتنىڭ ھەممە يېرىدە سەرسان بولۇپ يۈرىدىغان بۇ تىلەمچىلەر بىلەن تېجىمەللەرنى ئۆزلىرىنىڭ كىنەزلىرى بىلەن گىرافلىرى مۇشۇ يەرگە ئەكەلگەنىدى. ئۇلار چىرايى قاردىپ كەتكەن، چاچلىرى بۇدۇر، قۇلىقىغا كۈمۈش ھالقا سېلىۋالغان ئادەملەر ئىدى. بېشىدا زىبۇ ـ زىننەت بۇيۇملىرى يوق، يىرتىق كىيىملەرنى كىيگەن، مۇرىسىگە كونا رومال ئارتىۋالغان، چاچلىرى ئاتنىڭ قۇيرۇقىدەك، ئايالالار ئەرلەردىنمۇ بەكرەك سەت، يۈز ـ كۆزى كۆمۈردەك قارا ئىدى. ئۇلارنىڭ ئايىغىدا

ئۇياقتىن ـ بۇياقتا ئۆمىلەپ يۇرگەن بالىلار بولۇپ، ناۋادا بۇ بالىلارنى مايمۇنلار كۆرۈپ قالغۇدەك بولسا، مايمۇنلارمۇ قورقۇپ بەدەر تىكىۋەتكەن بولاتتى. ئادەتتىكى ئادەملەرگە مۇتلەق ئوخشىمايدىغان بۇ بىر توپ ئادەم مىسىردىن ئايلىنىپ پولشاغىچە، ئۇ يەردىن ئۆتۈپ رېيمىسقا كەلگەنلەر ئىدى. باشقىلارنىڭ ئاغزىدا «رىم پاپاسى ئۇلارغا جاھاندا يەتتە يىل جاھانكەزدى بولۇپ يۈرۈش، كارىۋاتتا ئۇخلىماسلىق جازاسىنى بەرگەن» دېگەن گەپ بار. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇناھىغا تەۋا قىلارمىش. شۇڭا، ئۇلار ئۆزلىرىنى تەۋا قىلغۇچىلار دەپ ئاتايدىكەن. ئۇلار بەدەن ـ بەدىنىدىن بىر خىل سېسىق پۇراق چىقىپ تۇرغىنىدىن قارىغاندا ساراسېن① لاردەكمۇ قىلاتتى. شۇڭا، ئۇلار يۇپىتېرغا ئېتىقاد قىلاتتى. پاپانىڭ يەنە بىر يارلىقىدا ئۇلار قەيەردىن ئۆتسە، شۇ يەردىكى ئارخىئېپىسكوپ، ئېپىسكوپ ۋە كىرېست ئاسقان، سودىيە قالپىقى كىيگەن پوپلاردىن ئادەم بېشىغا ئون لىۋىردىن پۇل ئالسا بولىدۇ دەپ بەلگىلەنگەنمىش. ئۇلارنى ئالجىرىيە پادىشاھى بىلەن گېرمانىيە ئىمپېراتورىنىڭ نامىدا رېيمىسقا كېلىپ رەمىاللىق قىلىدىكەنمۇ دەيدۇ. ئويلاپ بېقىڭلار، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا ئۇلارنى قەلئەگە كىرگۈزمەسلىككە سەۋەب بولالايتتى.

ئۇ ئادەملەرمۇ ئارتۇق تالىشىپ يۈرمەي، برائىن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىكى تۆگمەن بار تاغدا ئىلگىرى ھاك ئېلىش ئۈچۈن كولانغان ئازگاللارنىڭ يېنىغىلا قىستىلىپ جېنىنى بېقىشقا باشلىدى. رېيىمس قەلئەسىدىكىلەر ئۇلارنى كۆرۈش ئۈچۈن بىرىپ ـ كېلىپ يۈردى. ئۇلارمۇ بۇ يەرگە كەلگەنلەرنىڭ ئالقىنىغا قاراپ پال ئېچىپ، كارامەت كۆرسىتىدىغان ئىنتايىن كۈلكىلىك گەپلەر بىلەن ئۇلارنى يولغا سېلىپ تۇردى. ئەگەر پال ئاچۇرۇش ئۈچۈن يەھۇدا كېلىپ قالغان تەقدىردە، ئۇلار ئۇنىڭغا

① ساراسېنلار ـــ ئوتتۇرا ئەسىردىكى ياۋروپالىقلار مۇسۇلمانلارنى مۇشۇ نام بىلەن ئاتايتتى.

كەلگۈسىدە پاپا بولىدىكەنسەن دېگەن بولاتتى. ئەينى ۋاقىتتا يەنە ھەممىلا يەردە، ئۇلار كىچىك بالىلارنى ئالداپ ئەپقاچىدىكەن، نەرسە ـ كېرەكلەرنى بۇلايدىكەن، ئادەم گۆشى يەيدىكەن، دېگەندەك گەپ ـ سۆزلەرمۇ ئېقىپ يۈردى. يەتتە ئۆلچەپ بىر كېسىدىغان ئادەملەر بەزى ئالىجوقىلارغا: «ئۇلارنىڭ قېشىغا بارغۇچى بولماڭلار» دەپ قويۇپ، ئەكسىچە ئۆزلىرى ئوغرىلىقچە بېرىپ كەلگەن بولدى. گەپنى قىسقارتسام، ئادەملەر سارايغا بولغان، ئالجىغانىدى. ئەمەلىيەتتە، كاردىنالارمۇ ئۇلارنىڭ كارامەتلىك گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، توۋا دەپ ياقىسىنى تۇتقان بولاتتى، مىسىرلىق ئاياللار بالىلارنىڭ ئالىقىنىنى كۆرگەندىن كېيىن غەيرىي دىندىكى ۋە تۈركىيەدىكى ئاجايىپ ـ غارايىپ كارامەتلىك سۆزلەرنى قىلاتتى، ئاڭلاپ تۇرغان ئانىلارنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ، شامىسى چاي بولۇپ كېتەتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ دېگەنلىرى بويىچە بۇ بالىلارنىڭ بىرى كەلگۈسىدە پادىشاھ بولاتتى، بىرى پاپا بولاتتى، يەنە بىرى گېنېرال بولاتتى. بىچارە شانتېپلوئېرمۇ بۇنىڭغا قىزىقىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۆز تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى، ئاگنېسىنىڭ كەلگۈسى بىر كۈنلەردە ئەرمانىيەگە ئايال پادىشاھ بولالايدىغان ياكى بولالمايدىغانلىقىنى بىلگۈسى كەلدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ بالىسىنى كۆتۈرگەن پېتى ھېلىقى مىسىرلىقلار بىلەن كۆرۈشكىلى باردى. مىسىرلىق ئاياللار ئۇنىڭ قىزىنى ئاغزىغا كەلگەن جىمى ياخشى گەپ بىلەن ماختىدى، باش ـ كۆزىنى سىلىدى، قاپقارا كالپۇكلىرى بىلەن ئۇنى سۆيۈپ قويدى. ئۇنىڭ بۇدرۇق قوللىرىنى، چاققان پۇتلىرىنى، ئادەمنى ھەيرانۇھەس قىلىدىغان پوپۇچىنى پۇۋلەپ كۆككە كۆتۈردى. شانتېپلوئېرمۇ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. يېشىغا توشمىغان قىزىمۇ ئەمدى چىققان تىلى بىلەن بىرنېمىلەرنى دەپ، ئۇنى قانغۇدەك كۈلدۈردى. خېلىلا ئەت قونۇپ قالغان، ھەر خىل تاتلىق قىلىقلىرى بار، پەرىشتىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ئوماق قىز

مىسىرلىق ئايالالاردىن قورقۇپ تازا يىغلىدى. ئىچى ئاغرىغان ئانا ئۇنى مەھكەم قۇچاقلاپ، ئاران تەستە پەس قىلدى. پالچى ئاگىنىسىنىڭ بىرمۇنچە ياخشى گېپىنى قىلدى؛ كەلگۈسىدە ئۇ چوقۇم چىرايلىق، سالاپەتلىك، ئەقىللىك قىز بولىدۇ، خانىش بولىدۇ، دېدى. ئانىسى ئۇنى لېۋىنى چىشلەپ جان باقىدىغانلار كوچىسىدىكى بالىخانىغا قايتۇرۇپ كەلدى ۋە خانىش بولىدىغان قىزىم بار بولدى دەپ، خۇشاللىقىدىن قىلغىلى قىلىق تاپالمىدى. ئەتىسى ئەتىگەندە قىزىنىڭ كارىۋاتتا بىر تاتلىق ئۇخلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ ئىشكىنى ئاستا يېپىپ قويۇپ، تالاغا چىقتى ـ دە، ساشىر كوچىسىدىكى تونۇشلىرى بىلەن مۇڭداشتى، ئۇلارغا ئاگىنىسىنىڭ ھامىنى بىر كۈنى رونۇق تېپىپ قالتىس ئادەم بولۇپ كېتىدىغانلىقى، ئەنگلىيە پادىشاھى ياكى ئېفىئوپىيە كىنەزى تەرىپىدىن زىياپەتكە چاقىرتىلىدىغانلىقى، شۇنداقلا ئادەمنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدىغان باشقا ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. ئۇ قايتىپ كېلىپ، پەلەمپەيدىن چىقىۋاتقاندا كىچىك بالىنىڭ يىغا ئاۋازىنى ئاڭلىمىغاچقا، ئۆز ـ ئۆزىگە: «نېمىدېگەن ئوبدان، تېخىچە ئويغانماپتۇ ـ دە» دەپ قويدى. شۇ ئەسنادا ئۇ ئىشكىنىڭ ھاڭدەك ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆردى. لېكىن، بىچارە ئانا ئۆيگە كىرەر ـ كىرمەيلا ئۆزىنى كارىۋاتقا ئاتتى ... بالا يوق، كارىۋات قۇپقۇرۇق ئىدى. كارىۋاتتا چىرايلىق بىر جۈپ پوپۇچتىن بۆلەك ھېچ تەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئۆيدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى، يۈگۈرگەن پېتى تالاغا چىقتى، بېشىنى تامغا ئۇرۇپ: «بالام ! مېنىڭ بالام قەيەردە؟ ئۇنى كىم ئېلىپ كەتتى؟» دەپ زار ـ زار يىغلىدى. ئادەتتىكى كۈنلەردىمۇ بۇ كوچىدا ئادەم ناھايىتى ئاز بولاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئۆيمۇ يالغۇز ئۆي ئىدى. ھېچكىممۇ ئۇنىڭغا بىرنەرسە دەپ بېرەلمىدى. ئۇ شەھەرنى چالا قويماي ئايلىنىپ چىقتى، كىرمىگەن كوچا قالمىدى، ئېسىنى يوقىتىپ گاراڭ بولۇپ قالغان ئادەملەرگە ئوخشاش، ئۇچرىغانلا ئۆينىڭ ئىشىك ـ

دېرىزلىرىنى قاقتى. ئۇستىباشلىرى يىرتىلىپ، چاچلىرى چۈۋۈلۈپ، چىرايى ئادەم قورققۇدەك بولۇپ قالدى. كۆزلىرىدىن يېنىۋاتقان ئوت ئۇنىڭ يېشىنى قۇرۇتۇۋەتتى. ئۇ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنىڭ ئالدىنى توسۇپ: «قىزىم ! مېنىڭ قىزىم ! مېنىڭ چىرايلىق قىزىم ! مېنىڭ قىزىمنى كىم ماڭا قايتۇرۇپ بېرسە، مەن ئۇنىڭغا مالاي بولسامۇ، ئىتىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالسامۇ مەيلى ئىدى. يۇرىكىڭنى سۇغۇرۇپ بەر دېسىمۇ بەرگەن بولاتتىم !» دەپ ۋارقىرىدى. ساينت رىمۇدىكى مىسسىيونېرغا ئۇچراپ، ئۇنىڭغا: «مىسسىيونېر ئەپەندى، قولۇڭ بىلەن يەر كولا دېسىڭىزمۇ كولاپ بېرەي، بالامنى تېپىپ بەرگەن بولسىڭىز !» دەپ يالۋۇردى. بەكمۇ ئېچىنىشلىق ئىش بولدى، ئۇداردې ! مەن ھەتتا باغرى تاش ئادۋوكات پانىس لاكابىرنىڭمۇ ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرالماي يىغلىۋەتكەنلىكىنى كۆردۈم. ئاھ، بەختى قارا ئانا ! ئۇ كۇن ئولتۇرغاندىلا ئۆيىگە قايتتى. ئايال قوشنىسى ئۇنىڭغا ئۇ ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن چاغدا تاغار كۆتۈرۈۋالغان مىسىرلىق ئىككى ئايالنىڭ ئەتراپىغا ئوغرىدەك قاراپ ئۇستۇنكى قەۋەتكە ماڭغانلىقىنى، ھايال ئۆتمەيلا پەلەمپەيدىن چۈشۈپ شاپاشلىغان پېتى قېچىپ كەتكەنلىكىنى، ئۇلار كېتىپلا پاكويىتنىڭ ئۆيىدىن كىچىك بالا يىغلىغاندەك ئاۋاز ئاڭلانغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. پاكويىتنىڭ چىرايى ئېچىلىپ، خۇددى قانات چىقارغاندەك ئالدىراپ پەلەمپەيدىن يۇگۈردى، ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ كارىۋاتقا ئۆزىنى ئاتتى ـ دە، ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپ، چىپىدە تۇرۇپ قالدى ! ئۇ ئوماق پەرزەنتى ئاگىنىسىنى كۆرمىدى، لېكىن ئۇنىڭ كۆزى تەڭرى ئەۋەتكەن يېڭى بىر سۇۋغاتقا تىكىلدى: كارىۋاتتا خامۇت پۇت، چىرايى سەت، يەكچەشمە، دۇمچەك غەلىتە بىر مەخلۇق توگۈلگەن پېتى ئۆمىلىمەكتە ئىدى. ئۇ قورقۇپ كېتىپ، ئىككى كۆزىنى قولى بىلەن ئېتىۋالدى. «ئاھ، خۇدا، ـــ دېدى ئۇ، ـــ ھېلىقى ئايال پېرىشتىلار مېنىڭ قىزىمنى مۇشۇ قورقۇنچلۇق مەخلۇققا ئۆزگەرتىپ قويغان بولمىسۇن يەنە !»

ئۆيگە كىرگەنلەر بۇ خامۇت پۇتنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتتى، ئۇنداق قىلمىغان تەقدىردە، پاكىتنىڭ ئېلىشىپ قېلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. بىرەر مىسرلىق ئايالدىن تۇغۇلغان بۇ مەخلۇق، مۇنداقلا قاراشقا تۆت ياش ئەتراپىدا ئىدى، قىلىۋاتقان گەپلىرىنى ھېچكىم چۈشەنمەيتتى. شانتىپلوئىر ھېلىقى چىرايلىق تىكىلگەن پوپۇچنىڭ ئالدىغا يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. ئۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن قىزى ئۇنىڭغا يادىكار قىلغان بىردىنبىر نەرسە ئىدى. ئۇ بىرھازاغىچە ئورنىدىن تۇرمىدى، گەپ ـ سۆزمۇ قىلمىدى. جامائەت ئۇنى ئۆلدىگە چىقاردى. لېكىن، ئۇ بۇ دۇنياغا يېڭىدىن كۆز ئاچقاندەك لاغىلداپ تىترىدى، خۇددىنى يوقاتقان ھالدا ھېلىقى پوپۇچنى سۆيدى. خۇددى يۈرىكى پارە ـ پارە بولۇپ كەتكەندەك ئۇزاقتىن ـ ئۇزاقتا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. قاراپ تۇرغانلارمۇ يىغلاپ تاشلىدى. «ئامراق قىزىم ! چىرايلىق قىزىم ! نەلەردە يۈرىدىغانسەن ! ـــ دەپ نالە ـ زار قىلدى. ئەتراپتىكىلەرنىڭمۇ يۈرىكى ئېزىلىپ كەتكەندەك ئىدى، ـــ ھېلىمۇ ئويلىسامىلا يىغا تۇتىدۇ. سىلەرمۇ بىلىسىلەر، بالا دېگەن ئادەمنىڭ يۈرەك پارىسى ! قاراڭلار، مېنىڭ بۇ پاقلىنىم ئىئوستاشقا ! نېمىدېگەن كېلىشەڭگۇ ! نېمىدېگەن ياۋاش ! تۇنۇگۈن ئۇ ماڭا: ‹گىۋاردىيەدە چەۋەنداز بولىمەن !› دەيدۇ تېخى ! ئاھ، ئىئوستاش ! ناۋادا مەن سېنى يوقىتىپ قويسام، بۇ دۇنيادا قانداقمۇ ياشىيالايمەن !» شانتىپلوئىر شارتتىدە ئورنىدىن تۇردى. رېيمىستىكى كوچىلارنى قويماي ئايلاندى. بىر ياقتىن يۈگۈرۈپ، بىر ياقتىن: «مىسرلىقلارنىڭ چېدىرىغا بېرىڭلار ! مىسرلىقلارنىڭ چېدىرىغا بېرىڭلار ! ئەسكەرلەر، بۇ پېرىخونلارنى كۆيدۈرۈڭلار !» دەپ ۋارقىرىدى. لېكىن، مىسرلىقلار ئاللىقاچان كېتىپ قالغانىدى. قاراڭغۇ چۈشكەن بولغاچقا، ئۇلارغا يېتىشۋالغىلى بولمايتتى. ئىككىنچى كۈنى ئادەملەر رېيمىستىن ئىككى فرانسىيە چاقىرىم يىراقلىقتىكى گىيۇكىس بىلەن تىلوي ئارىلىقىدا يېيىلىپ ياتقان چاتقاللىقتىن

كۆيۈپ بولالمىغان بەزى نەرسىلەرنى ــ پاكويىتىنىڭ قىزىنىڭ بىرنەچچە تال يىپەك لېنتىسىنى، بىرنەچچە تامچە قان ۋە ئاتنىڭ تېزىكى قاتارلىقلارنى بايقىدى. ئالدىنقى ئاخشىمى دەل ھەپتىنىڭ ئالتىنچى كۈنى بولغاچقا، ئادەملەر ھېلىقى مىسرلىقلار چاتقاللىقتا شەبىات مەريكىسى ئۆتكۈزگەن، ئۆزلىرىنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتى بويىچە سېھىرگەر بىلىزبوب بىلەن بىللە پاكويىتىنىڭ قىزىنى يەۋەتكەن دەپ پەرەز قىلدى. شانتىپلوئىر ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ئەتىسى يىغلاي دېسىمۇ يىغلىيالمىدى، ئاغزىنى ئۆمەللەشتىن باشقا ئىش بولمىدى، گەپ قىلاي دېسىمۇ ئاغزىدىن گەپ چىقمىدى. چاچلىرى ئاپپاق ئاقىرىپ كەتتى. ئۇچىنچى كۈنى ئۇ غايىب بولدى.

ــ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق ئىش، ــ دېدى ئۇدارىدې، ــ بۇرگۇندىلار ئاڭلىسىمۇ يىغلىماي تۇرالمىغۇدەك.

ــ مىسرلىقلارنىڭ گېپىنى چىققان ھامان يۇرىكىڭىزنىڭ پوكۇلداپ كېتىشى مۇشۇنىڭدىن ئىكەن ـ دە ! ــ دېدى گېرۇايىس.

ــ ئاباياى سىزنىڭ بالىڭىزنى تارتقۇچلاپ مىسرلىقلاردىن نېرىراق تۇرغىنىڭىزمۇ توغرا ئىكەن، ــ دېدى ئۇدارىدې، ــ ئاڭلىسام، ئۇلارنىمۇ پولشادىن كەلگەن، دېيىشىدۇ.

ــ ئۇنداق ئەمەس، ــ دېدى گېرۇايىس، ــ ئۇلار ئىسپانىيە بىلەن كاتالونىيەدىن كەلگەنمىش !

ــ كاتالونىيە؟ ــ دېدى ئۇدارىدې، ــ بۇمۇ ئېھتىمال. مەن كۆپ چاغلاردا كاتالونىيە، پولشا، ۋالوگىنىيەلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىمەن. لېكىن، ئۇلارنىڭ مىسرلىق ئىكەنلىكىدە گەپ يوق.

ــ ئۇلارنى چىشى ئۇزۇن، كىچىك بالىلارنىلا يەيدۇ دەيدۇ، ــ دېدى گېرۇايىس گەپكە قوشۇلۇپ، ــ ئەگەر ئەسمېرالدانمۇ لەۋلىرىنى پۇرۇشتۇرگەن ھالدا كىچىك بالىلارنى يەيدۇ دېسە، مەنمۇ ھەيران قالمايمەن. ئۇنىڭ ئوغلىنىڭمۇ بىر تالاي غەلىتە

هۇنىرى بار، كۆزۈمگە سىغمايدۇ.

ماھىيەت لام ـ جىسم دېمەي مېڭىۋەردى. ئوي ـ خىيالى بايىقى ئېچىنىشلىق ھېكايە تۈپەيلى پەيدا بولغان گۈڭگا بىر خىيالنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپ بارغانىدەك بولدى. بەدىنىدىكى تىتىرەك يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر جايلىرىغىچە تارقالدى. گېرۋايىسنىڭ ئۇنى گەپكە سالغۇسى كېلىپ قالدى.

ـــ شانتىپلوئىرغا كېيىنچە نېمە بولدى؟

ماھىيەت جاۋاب قايتۇرمىدى. گېرۋايىس ئۇنىڭ بىلىكىنى ئىتتىرىپ قويدى، توۋلاپ باقتى. شۇ چاغدىلا ماھىيەت خىيال ئىچىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقتى.

ـــ شانتىپلوئىرغا كېيىنچە نېمە بولدى؟ ـــ بايىقى سوئالنى يەنە بىر مەرتىۋە تەكرارلىدى گېرۋايىس.

ماھىيەت بۇ گەپنى خۇددى تۇنجى قېتىم ئاڭلاۋاتقاندەك، بىرھازا كۈچەپ ئاران تەستە ئېسىنى يىغدى، ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى بىلگەندىن كېيىن جاۋاب بەردى:

ـــ ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كەتتى.

ئۇ بىردەم تۇرۇۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ بىرلىرىنىڭ ئۇنى گۈگۈم چۈشكەن چاغدا فلشامبوت دەرۋازىسى ئارقىلىق رېيمىستىن چىقىپ كەتتى دېگىنىنى ئاڭلىدۇق. يەنە بىرلىرى ئۇنى تاڭ ئاتارغا يېقىن كونا باسىي دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ شەھەردىن ئايرىلدى، دېدى. نامرات بىر ئادەم بازارغا يېقىن يەردىكى ئېتىزلىقتا ئۇنىڭ بويىنىدىكى ئالتۇن كىرىستىنىڭ تاش كىرىستقا ئىلىنىشىپ قالغىنىنى كۆرۈپتۇ. ئۇنى 61 ـ يىلى تۈگەشتۇرۇۋەتكەن نەرسە دەل مۇشۇ زىنىەت بۇيۇمى ئىدى. بۇنى ئۇنىڭ تۇنجى ئاشنىسى، ئاشنا دېگۈچىلىكى بار ۋىكونت كورمانتيوئىل ئۇنىڭغا سوۋغات قىلىپ بەرگەن. پاكويىت گەرچە قول ئىلكىدە بولمىسىمۇ، سوۋغا ـ سالامنى سېتىۋېتىپ قاراپ ئولتۇرىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇ مۇنداق نەرسىلەرنى ئۆزىنىڭ ھاياتىنى قەدىرلىگەندەك قەدىرلەيتتى!

مۇشۇلارغا كۆره، بىز ئۇنىڭ هەتتا مۇشۇ كىرىستىنىمۇ تاشلىۋەتكىنىدىن ئۇنى ئۆلۈپتۇ دېگەن يەرگە كەلدۇق. بۇ چاغدا بەزى پىيەنچۇكلەر ياپىلاق تاش يېيىتىلغان يولدا يالاڭ ئاياغ كېتىپ بارغانلىقىنى ۋە پارىزنىڭ كوچىلىرىدىن ئۆتكەنلىكىنى كۆرگەنلىكىنى دېيىشتى. شۇنداقتىمۇ ئۇنى ۋېسلا دەرۋازىسى ئارقىلىق شەھەردىن چىقىپ كەتكەن دېيىشكە بولىدۇ. لېكىن، گەپلەر ئوخشاش ئەمەس. مەن ئۇنىڭ ۋېسلا دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ، ئاندىن شەھەردىن چىقىپ كەتكەنلىكىگە جەزم قىلىمەن. ئۇ مۇشۇ تەرىقە بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشتى.

ــ گېپىڭىزنى چۈشىنەلمىدىم.

ــ ۋېسلا، ــ ماهىيەت ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى، ــ دەريانىڭ نامى.

ــ شور پېشانە شانتىپلوئىر، ــ ئۇداردېنىڭ بەدىنى جۇغۇلداپ كەتتى، ــ ئۇنداقتا ئۇ دەريانى ئۆزىنى تاشلىۋالدىمۇ؟

ــ سۇغا چۆكۈپ كەتتى، ــ دېدى ماهىيەت، ــ ئىلگىرى ئۇنىڭ دادىسى گۇبىرتانت ئىسكىرىپكا چېلىپ ناخشا ئېيتقاچ كېمىگە ئولتۇرۇپ، تىنگوكىس كۆۋرۈكىدىن ئېقىنىنى بويلاپ تۆۋەنگە ماڭغان. لېكىن، ئۇ كىچىك پاكويتىنىڭ ناخشىمۇ ئېيتماي، كېمىگىمۇ ئولتۇرماي، هامىنى بىر كۈنى مۇشۇ كۆۋرۈكىنىڭ ئاستىدىن ئۆتىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغان ــ دە!

ــ هېلىقى پوپۇچچۇ؟ ــ سوراپ قالدى گېرۋايىس.

ــ ئانىسى بىلەن بىللە يوقاپ كەتتى.

ــ بىچارە پوپۇچ!

تاۋى نازۇك، ئوڭايلا مىشىلدايدىغان سېمىز ئايال ئۇداردې ماهىيتقا هەمدەم بولۇپ ئۇلۇغ ــ كىچىك تىندى. لېكىن، هەممە نەرسىگە قىزىقسىنىدىغان گېرۋايىسنىڭ گەپ كوچىلىغۇسى كېلىپ كەتكەنىدى.

ــ هېلىقى بەتبەشىرىچۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ تۇيۇقسىز، ــ پېرىخون ئايال شانتىپلوئىرنىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭ قىزى بىلەن

ئالماشتۇرۇۋالغان ھېلىقى سەت مەخلۇقنى دەيمەن، سىلەر ئۇنى قانداق قىلدىڭلار؟ ئۇنى سۇدا تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولساڭلار ئوبدان بولاتتى!

ــ ئۇنداق بولمىدى، ــ دېدى ماھبەت.

ــ قانداق بولدى؟ ئوتقا تاشلىۋەتتىڭلارمۇ؟ جاجىسىنى يېسۇن ئىلاھىم! پېرىخونىڭ بالىسى دېگەننى مۇشۇنداق ئەدەپلەش كېرەك.

ــ سۇدا تۇنجۇقتۇرۇپمۇ ئۆلتۈرمىدۇق، ئوتقا تاشلاپمۇ كۆيدۈرمىدۇق، گېرۋايىس، ئېپىسكوپ جانابلىرى مىسرلىق بۇ بالىغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىپ، بېشىدىن كېرىست ئۆرۈدى، ئۇنى چوقۇندۇردى. جىسمىدىكى ھاۋايى ـ ھەۋەسنى قوغلىدى. ئۇنى پارىژغا ئېلىپ بېرىپ، تاشلاندۇق بالا قاتارىدا بۇۋاى مەرىيەم چېركاۋى ئالدىدىكى ياغاچ كارىۋاتقا قويۇپ قويدى.

ــ بۇ ئېپىسكوپلارنى قارىمامدىغان، ــ دېدى گېرۋايىس غوتۇلداپ، ــ قورسىقىدا ئۇمىچى بار ئادەملەر تۇرۇقلۇق، قىلغان ـ ئەتكەنلىرى باشقىلارنىڭكىگە زادى ئوخشمايدۇ. سىزدىن سوراپ باقاي ئۇداردې، ئالۋاستىدەك بىر بالىنى يېتىم ـ يېسىر قاتارىدا كۆرۈش قانداق بولغىنى؟ ئۇ بەتبەشىرە مەخلۇق چوقۇم ئالۋاستى! بولدىلا، ماھبەت! پارىژغا كەلگەندىن كېيىن قانداق بولدى؟ ئۇنى بېقىۋالىدىغانغا بىرەر ياخشى نىيەتلىك ئادەممۇ چىقمىغاندۇ؟

ــ خەۋىرىم يوق، ــ دەپ جاۋاب بەردى ياقا يۇرتلۇق ئايال، ــ بۇ دەل مېنىڭ ئېرىم بېرندىكى پۈتۈكچىلىك قىلىدىغان ئەمەلنى سېتىۋالغان چاغ ئىدى. ئۇ يەر شەھەردىن ئىككى فىرانسىيە چاقىرىم نېرىدا ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ ھېلىقى ئىش بىلەن كارىمىز بولمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە سېرناي رايونىدىكى ئىككى دۆڭ بېرىنى توسۇۋالغان بولغاچقا، رېيىمىستىكى چوڭ چېركاۋنىڭ قوڭغۇراقخانىسىنى كۆرمەكمۇ تەس ئىدى.

تەق ـ تۇرقى سالاپەتلىك بۇ ئۆچ ئايال مۇشۇنداق مۇڭداشقان پېتى گىرىف مەيدانغا يېتىپ كەلگىنىنمۇ تۇيماي قالدى. گەپ

بىلەن بولۇپ كېتىپ، رولاند مۇنارىدىكى دۇئا ـ تىلاۋەتكە ئورتاق ئىشلىتىدىغان كىتاب قويۇلغان جايدىمۇ توختىماي، ئۇدۇللا جازا سۇپىسىغا قاراپ ماڭدى. سۇپىنىڭ چۆرىسىدىكى ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيمەكتە ئىدى. ناۋادا ماھېت يېتىلەپ ماڭغان ئالتە ياشلىق سېمىز ئىئوستاش ئۇلارنىڭ سەمىگە سالمىغان بولسا، كۆز ئالدىدىكى بۇ مەنزىرىنى تاماشا قىلىمىز دەپ ئۆزلىرى كۆرمەكچى بولغان چاشقان كامىرىنى ئېسىدىن چىقارغان بولاتتى.

ــ ئانا، ــ دېدى ئىئوستاش قانداقتۇر بىر غايىب نەرسە ئۇنىڭغا چاشقان كامىرىدىن ئۆتۈپ كەتتۇق دەپ بېشارەت بېرىۋاتقاندەك، ــ ئەمدى قولۇمدىكى قوتۇرماچنى يېسەمغۇ بولار؟

ئىئوستاشنىڭ دەل شۇ ئەسنادا تۈيۇقسىزلا قوتۇرماچنىڭ گېپىنى قىلىشى ماھېتنى سەگەكلەشتۇرۇپ قويدى.

ــ ئاپلا، ــ دېدى ئۇ، ــ بىز راھىبەنى ئۇنتۇپ قاپتۇق! مېنى چاشقان كامىرىغا ئېلىپ بېرىڭلار، ماۋۇ قوتۇرماچنى ئۇنىڭغا بېرىۋالاي!

ــ دەرھال ماڭايلى، ــ دېدى ئۇداريې، ــ بۇ ساۋابلىق ئىشقۇ!

ئىئوستاش مۇنداق ئاقىۋەتنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ كۆرمىگەنىدى.

ــ ئىسىت، قوتۇرمىچىم! ــ دەپ كەتتى ئىئوستاش بېشىنى قاشلاپ ۋە خۇيى تۇتۇپ دولىسىنى قىسىپ قويدى.

ئۇچەيلەن كەينىگە قايرىلىپ، رولاند مۇنارىغا يېقىنلاشقاندا، ئۇداردې:

ــ چاشقان كامىرىنىڭ ئىچىگە ئۇچەيلەن تەڭلا قارىمايلى. راھىبە چۆچۈپ كېتىپ يۇرمىسۇن. مەن دېرىزىگە يۈزۈمنى چاپلاپ تۇرۇپ ئاۋۇال قاراپ باقاي. سىلەر دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىۋاتقان قىياپەتتە كىتابقا قاراپ تۇرۇڭلار. مەن ئۇ ئايال بىلەن ئازراق تونۇشلۇقۇم بار. قاچان يېنىمغا كەلسەڭلار بولىدۇ. ئۆزۈم

بىرنېمە دەي، ــ دېدى.

ئۇ دېرىزە تۈۋىگە بېرىپ، ئۆيىنىچىگە قاراپلا كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ كەتتى، خۇددى كۈن نۇرى چۈشۈپ تۇرغان يەردىن ئاينىڭ يورۇقى بار يەرگە كېلىپ قالغاندەك، چىرايى بىردىنلا ئۆزگەردى. كۆزى ياشاڭغىراپ، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن بىگىز قولىنى ئاغزىغا تەگكۈزۈپ، ماھېتىنىڭ كېلىشىگە ئىشارەت قىلدى.

ماھېت يۇرىكى پوكۈلداپ، خۇددى سەكراتتىكى ئادەم يانقان كارىۋاتنىڭ ئالدىغا كېتىپ بارغاندەك، پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ كەلدى.

ئىككى ئايال دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، مىدىر ـ سىدىر قىلماي جىم تۇرغان پېتى تۆمۈر رېشاتكىدىن ئۆينىڭ ئىچىگە نەزەر سالدى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىكى مەنزىرە تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى. ھەم تار، ھەم ئەگمە شەكىللىك بۇ ئۆيىنىچى قارىماققا ئېپىسكوپنىڭ بېشىدىكى سودىيە قالپىقىغلا ئوخشايتتى. سىلىقلىنىپ پارقىراپ كەتكەن ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەرنىڭ بۇلۇڭىدىكى ئايالنى ئولتۇرۇپتۇ دېگەندىن كۆرە، تۇگۇلۇپ قاپتۇ دېگەن تۇزۇك ئىدى. ئۇ قولىنى مەيدىسىگە قويۇۋالغان، ئېڭىكىنى تىزلىرى ئۈستىگە يېقىن قويغان بولۇپ، ئۈستىدىكى ماتادىن تىكىلگەن ئۇزۇن تون پۈرلىشىپ كەتكەندى. ئۇچىتىك ئاقارغان ئۇزۇن چېچى پېشانىسىدىن چۈشۈپ، ئىككى پۈتىنى بويلىغان ھالدا ئوشۇقىغچە سۆرىلىپ تۇراتتى. بىرلا قاراشقا ئۇنى قاراڭغۇ ئۆينىڭ نېرىقى تېمىغا ئويۇپ قويۇلغان غەلىتە شەكىلدىكى جىسىم دېيىشكە بولاتتى، چۈنكى ئۇ راستتىنلا قارىداپ كەتكەن ئۇچ بۇرجەك بىرنەرسىگە ئوخشايتتى. دېرىزىدىن شۇڭغۇپ كىرىۋاتقان قۇياش نۇرىدا خۇددى كىشىلەر چۈشىدە ياكى گويا ① نىڭ غەلىتە ئەسەرلىرىدە كۆرگەن قەبرىستانلىقتا

① گويا (1746 ــ 1828 ـ يىللار) ــ ئىسپانىيەلىك رەسسام.

ياكى تۇرمىنىڭ تۆمۈر رېشاتكىلىرىدا تۇگۈلۈپ يۇرگەن، چىرايىدا قان دىدارى يوق، كۆزلىرىنىڭ خۇنى كەتكەن، تۇرقىدىن ۋەھىمە يېغىپ تۇرىدىغان، خىرە ـ شىرە ئەرۋاھلارنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

تاش ئۆيگە ھىم يەملىۋەتكەندەك تۇرغان بۇ بەدەنىدە نە ھەرىكەت، نە نەپەس دېگەنلەر يوقتەك ئىدى. بۇ سوغۇق جاندىن ئۆتىدىغان يانۋار كۈنلىردە، ئۇ تولىمۇ نېپىز ماتا كىيىم بىلەن، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىنى ئۇزۇن تونىنىڭ ئىچىگە تىقىپ، گىرانىت ياپىلاق تاش ئۈستىدە تۇگۈلگەن پېتى ئولتۇراتتى. ئىسسىنىدىغان ئوت بولمىغاچقا، پەقەت مۇشۇ قاراڭغۇ بۇلۇڭدا ئارام تاپالايدىغاندەك ئىدى. دېرىزىدىن قۇياش نۇرىنىڭ ئورنىغا ئىزغىرىن شامال ئۇچۇپ كىرەتتى. مۇشۇنداق ئەھۋالدىمۇ، ئۇ بەجايىكى ھېچقانچە ئازابلانمايدىغاندەك، ئېسىنى يوقاتقاندەك، مۇشۇ ماكان بىلەن بىللە تاشقا ئايلىنىپ كەتكەندەك، مۇشۇ پەسىل بىلەن بىللە مۇز بولۇپ قېتىپ كەتكەندەك ئىدى. ئىككى قولىنى گىرەلەشتۇرۇپ ئولتۇرغان بۇ ئايالنىڭ كۆزلىرى نۇرسىز ئىدى. بىرىنچى قېتىم كۆرگەن ئادەم ئۇنى ئەرۋاھ چاغلىغان بولسا، ئىككىنچى قېتىم كۆرگەندە ئۇنى ھەيكەل دەپ ئويلاپ قالاتتى.

ئۇ كۆكرىپ كەتكەن لەۋلىرىنى يېرىم ئېچىپ نەپەس ئالاتتى. بەزىدە تۇيۇقسىزلا شۇركۈنۈپ كەتكەندەك بولاتتى، لېكىن بوراندا ئۇچۇپ يۈرگەن غازاڭدەك جانسىز ئىدى.

بەزىدە ئۇنىڭ خۇنى كەتكەن كۆزلىرىدىن بىر خىل غەمكىن، خىرە ـ شىرە، ئىپادىسىز نۇر لەپىلدەپ چاقناپ قالاتتى، لېكىن بۇنىڭ نېمە ۋەجىدىن ئىكەنلىكىنى سۆز بىلەن تەسۋىرلىگىلى بولمايتتى، بەزىدە ئۆينىڭ بىرەر بۇلۇڭىغا كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ كېتەتتى، شۇنداق چاغلاردا، ئۇنىڭ كۆزى بۇ بەختسىز ۋۇجۇدنىڭ جىمىكى ھەسرەت ـ نادامەتلىرىنى قانداقتۇر بىر سىرلىق شەيئى تەرىپكە ئېلىپ كېتىپ بارغاندەك بولاتتى.

ئۇ مۇشۇنداق بىر ماكاندا ياشىغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلار ئۇنى راھىبە دەپ چاقىراتتى. كىيىۋالغان كىيىملىرىگە قاراپ، ئۇنى كاناپ خالتىلىق موماي دەپ ئاتايتتى.

گېرۋايىسمۇ ماھىيەت بىلەن ئۇدارداپىنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇچەيلەن ئۆينىڭ ئىچىگە تەڭلا كۆز تاشلىدى. گەرچە ئۇلارنىڭ بېشى كامارداكى سۇس يورۇقنى توسۇۋالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆيئىچىدىكى ھەممە بىساتىدىن قۇرۇق قالغان بەختسىز ئايال دېرىزە تۈۋىدە ئادەم بارلىقىنى سەزمىگەندەك ئىدى.

— بىز ئۇنى چۆچۈتۈپ قويمايلى، — دېدى ئۇداردې، — ئۇ ئىخلاس بىلەن دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىۋاتىدۇغۇ دەيمەن!

ماھىيەت ئۇنىڭ قورايدەك بولۇپ قالغان بەدىنىگە، ياداڭغۇ چىرايىغا، چۈۋۈلۈپ كەتكەن چېچى ۋە مەينەت بولۇپ كەتكەن يۈزىگە قاراپ بەك ئازابلاندى، كۆز چاناقلىرىغا مۆللىدە ياش كەلدى.

— غەلىتە ئىشقۇ بۇ! — دېدى ئۆز ـ ئۆزىگە غودۇراپ.

ئۇ بېشىنى دېرىزىدىن كىرگۈزۈپ، ئۆيئىچىدىكى شور پېشانە ئايال تىكىلىپ تۇرغان بۇلۇڭغا كۆز يۈگۈرتتى.

ئۇ دېرىزىدىن بېشىنى تارتقاندا، يۈز ـ كۆزى پۈتۈنلەي ياش يۇقى بولۇپ كەتكەنىدى.

— سىلەر بۇ ئايالنى نېمە دەپ چاقىرىسىلەر؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئۇداردىدىن.

— بىز ئۇنى گۈدۈل ئاچا دەپ چاقىرىمىز.

— بىراق مەنچۇ، مەن ئۇنى پاكويىت شانتىپلوئىر دەپ چاقىرغۇدەكمەن!

ئۇ بىر بارمىقىنى لېۋىگە تەگكۈزۈپ، ئۇداردىقا بېشىڭنى دېرىزىدىن كىرگۈزۈپ قاراپ بېقىڭ، دەپ شەرەت قىلدى.

ئۇداردې راھىبەگە كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ تۇرغان بۇلۇڭدىن ئالتۇن بىلەن كۈمۈشتىن ھەل بېرىلگەن يىپتا كەشتىلەنگەن، تېشى ئاچ قىزىل دۇخاۋلىق پوپۇچنى كۆرۈپ قالدى.

گېرۇايىسمۇ ئۇداردېنىڭ كەينىدىنلا بويىنىنى سوزدى. ئۇچەيلەن بۇ بەختسىز ئانىغا قاراپ تۇرۇپ يىغلاپ تاشلىدى.

لېكىن، ئۇلارنىڭ قاراپ تۇرۇشلىرى ۋە تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرى راھىبەگە تەسىر قىلالمىدى. ئۇنىڭ قولى يەنىلا چىڭ يۇمۇقلۇق، كۆزلىرى ئوخشاشلا ئېچىلمىسىز ئىدى. بۇ سېپىتا تىكىلگەن، چاقنان پوپۇچنىڭ ئۈجۈر - بۈجۈرىنى بىلگەنلەر ئۇنىڭ بۇ ئايالغ كىيىمىگە شۇنچىلىك زارىقىپ قاراپ تۇرۇشلىرىنى كۆرگەندە، كۆڭلى يېرىم بولماي قالمايتتى. ئۇچەيلەن بۇرۇنقىدەكلا ئۇندىمەي جىم تۇردى. ئۇلار بىرنەرسە دېيىشكە، ھەتتا يېچىرلاپ گەپ قىلىشقىمۇ پېتىنالمايتتى. ئۇلار مۇنداق چىدىغۇسىز جىمجىتلىق ۋە ئازاب ئالدىدا، پوپۇچتىن بۆلەك ھېچقانداق بىرنەرسىنى ئەسلىيەلمەيدىغان مۇنداق ئۇنتۇلۇش ئالدىدا، ئۆزلىرىنى خودىدى پاسخا بايرىمى ياكى مىلاد بايرىمى كۈنى نەزىر - چىراغ سۈپىسى ئالدىدا تۇرۇۋاتقاندەك ھېس قىلدى. ئۇلار ئۇندىمىدى، چۆكتۈر ئوي - خىيال ئىچىگە غەرق بولدى. تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، سەجدە قىلغۇدەك ھالغا يەتتى. ئۇلار شۇ تاپتا ئەيسانىڭ رىيازەت چەككەنلىكىنى خاتىرىلەيدىغان كۈنى چېركاۋغا كىرگەن ئادەملەرگىلا ئوخشايتتى.

ئۇچەيلەننىڭ ئىچىدە گېرۇايىس تەمكىنرەك ئايال ئىدى. شۇڭا، ئۇ بىرەر ئىشقا ئالدىراپ ئېرىپ كەتمەيتتى. ئۇ ئاخىر گەپ باشلاپ راھىبەنى ئېغىز ئاچۇرماقچى بولۇپ:

ـــ راھىبە ئاچا ! گۇدۇل ئاچا ! ـــ دېدى.

ئۇ ئارقا - ئارقىدىن ئوچ قېتىم توۋلىدى. راھىبە مىت قىلىپمۇ قويمىدى. ئۇ خودىدى تىرىكتاپنىڭ ئۆزىلا ئىدى.

نۆۋەت ئۇداردېغا كەلدى. ئۇ يۇمشاق، يېقىملىق ئاۋازى بىلەن توۋلاپ باقتى:

ـــ راھىبە ئاچا ! ساينت گۇدۇل ئاچا !

يەنىلا سادا چىقمىدى. ئۆيئىچى ئوخشاشلا تىمتاس ئىدى.

ـــ مـجەزى غەلـبـتە ئايـالغۇ بـۇ ! ـــ دېـدى گـېـرۋايـيـس، ـــ زەمبـرەك ئاتسمـۇ پەرۋا قـىلمـىغۇدەك !

ـــ قۇلـقى گـاس ئوخشايدۇ ! ـــ دېدى ئۇداردې ئۇھسـىنـىپ.

ـــ ئەمـا بولسـا كـېرەك، ـــ دېدى گـېـرۋايـيس قوشۇق سېلىپ.

ـــ ئۆلۈپ قالغان بولـمـىغيدى، ـــ دېدى ماھيت.

ئەمەلـيـەتتە ئۇنـىڭ روھى تېخى بۇ ھاياتـىـي كـۇچى قـالـمـىغـان بـەھوش بەدەندىن ئايرىلـمـىغان، بەلكى تاشقى دۇنيادىن كېلىۋاتقان ھەرقانداق ئاۋاز يېتـىپ بارالمايدىغـان چوڭقۇرلـۇقتا چېـكـىنگـەن ياكى يوشۇرۇنغانـدى.

ـــ قوتۇرماچنى دېرىزىگە قويۇپ قويماقتـىن باشقا ئامال يوق، ـــ دېدى ئۇداردې، ـــ لېكـىن مۇنداق قـىلساق ئۇدۇل كەلگەن كـىچـىك بالـىدىن بـىرى ئۇنى ئېلىۋالـىدۇ، ئۇنى قانداق قـىلـىپ ئويغـاتقـىلـى بولار؟

يوغانلا بـىر ئـىـت سۆرەپ ماڭغـان ھارۋىدىن كـۆزىنى ئۇزمـەي قاراپ تۇرغان ئـىئوستـاش چوپچوك ئـۇچ ئادەمنـىڭ دېرىزىـدىـن ئۆيىنـىڭ ئىچىگە سەپسېلىۋاتقـىنـىنى كۆرۈپ قـالدى ـ دە، پاسـىـل تاشقا پۈتـىنـىڭ ئۇچىدا دەسسەپ تۇرۇپ، بۇدرۇق يۈزىنى دېرىزىگـە يېقىن ئەكېلىپ:

ـــ ئانا، مەنمۇ كۆردۇم ! ـــ دەپ ۋارقـىرىدى.

راھـبە كـىچـىك بالـىنـىڭ سۇزۇك، يۇمـران، جاراڭلـىق ئاۋازىنى ئاڭـلاپ تـىترەپ كـەتتى. ئۇ ئـاستـا يانـغا ئۆرۈلـدى، ھـەيرانلـىـق ئالامـەتلىرى چـىقىپ تـۇرغان، ئازاب ۋە ئۇمـىدسـىزلـىك بـىلـەن تولغان كۆزى بالىغا تـىكـىلدى. بـۇ كـۆزلەر بەئـەينى چاقـماقتـىنـىڭ يورۇقـىدەك نۇرلـۇق ئىدى.

ـــ ئاھ، خۇدا ! ـــ دېدى ئۇ بېشـىنى ئىكـكى تـىزى ئـارىسـىغـا ئېلىپ، قارىماققا ئۇنـىڭ يۈرىكى ئېزىلـىپ كەتكەندەك ئـىـدى، ـــ سادىغاڭ كېتەي، ماڭا باشقىلارنـىڭ بالـىسـىنى كۆرسەتمـىسەڭ !

ـــ ياخشـىمۇسـىز، مۆھتـەرەم خېنـىم ! ـــ دەپ چاقـىردى بـالا ساددىلىق بىلەن.

نېرۋىنى غىدىقلايدىغان بۇ سۆز راھىبەنى ئويغاتتى بولغاي، ۋۇجۇدى بىرھازاغچە تىترەپ توختىمىدى. چىشلىرى كاسىلداپ كەتتى. بېشىنى سەل كۆتۈردى. ئىككى جەينىكىنى تىزىغا قويدى، ئاندىن تاپىنىغا قولىنى تەگكۈزۈپ، ئىسسىق ئۆتكۈزمەكچى بولدى.

— بەك توڭلاپ كەتتىم ! — دېدى ئۇ.

— بىچارە ئايال، — دېدى ئۇدارىدىكى ئىچ ئاغرىتىپ، — ئوتقا قاقلىناي دەمسىز؟

ئۇ ھاجىتى يوق دېگەندەك بېشىنى چايقىدى.

— ئۇنداقتا، — ئۇدارىدىكى قولىدىكى بوتۇلكىنى ئۇنىڭغا ئۇزارتتى، — دورا ـ دەرمەك چىلانغان بۇ ھاراق سوغۇققا دال بولىدۇ، ئىچىۋېتىڭ !

ئايال يەنىلا بېشىنى چايقىدى، لېكىن ئودارىدىن كۆزىنى ئالمىدى.

— سۇ بولسىلا بولاتتى !

— ئۇنداق قىلسىڭىز بولماس، راھىبە ئاچا ! ئايمۇئاي سۇ ئىچىپلا ئولتۇرغان بىلەن ئىش تاڭ ئاتمايدۇ. ئازراق دورا ھارىقى ئىچىڭ، تاۋىدا پىشۇرغان بۇ قوتۇرماچقا ئېغىز تېگىڭ.

ئۇ ماھىيەت تەڭلىگەن سوۋغىنى نېرى ئىتتەردى.

— قارا بولكا بەرسىڭىز ئالاي.

— ماۋۇنى، — دېدى گېرۋايىسمۇ ئىچ ـ ئىچىدىن ئېچىنىپ، ئۇ ئۇچىسىدىكى پوپايكىنى يەشتى، — بۇ سىزنىڭ كىيىۋالغىنىڭىزدىن ئىسسىقراق، دەرھال كىيىۋېلىڭ !

ئايال بوتۇلكا بىلەن قوتۇرماچنى ئالمىدى، پوپايكىنىمۇ رەت قىلدى.

— ماتا كىيىم بولسا مەيلى، — دېدى ئۇ.

— لېكىن، — دېدى كۆڭلى يۇمشاق ئۇدارىدې، — تۇنۇگۈنكى كۈن بايرام ئەمەسمۇ؟

— بىلىمەن، — دېدى راھىبە، — سۇداندا سۇ قالمىغىلى

ئىككى كۈن بولدى.

ئۇ بىردەم ئۈن چىقماي جىم تۇرغاندىن كېيىن، گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— بايرام دەيسىلەر، لېكىن ئادەملەر بايرامدا مېنى ئۇنتۇپ قالدى. بۈمۇ نورمال ئىش. مەن بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلمىگەن تۇرسام، بۇ دۇنيا قانداقلارچە ماڭا كۆڭۈل بۆلسۇن؟ مەشتە سوغۇق كۈلدىن باشقا نەرسە يوق!

ئۇ خۇددى تولا گەپ قىلىپ مادارىدىن كەتكەن ئادەمدەك، بېشىنى يەنە بىر قېتىم تىزلىرىنىڭ ئۈستىگە قويدى.

ساددا، ئاق كۆڭۈل ئوداردىي ئۆزىچە ئۇنىڭ ئاخىرقى بىر جۈملە سۆزىنى چۈشەندىم دېگەن يەرگە كېلىپ، «ئۇ ھېلىمۇ ئۆزىنىڭ توڭلاپ كەتكەنلىكىگە تاپا ـ تەنە قىلىۋاتقان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە:

— ئۇنداقتا، سىزنىڭ ئوتقا قاقلانغۇڭىز كەپتۇ ـ دە! — دېدى ساددىلىق بىلەن.

— ئوت! — خالتىلىق مومانىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىپ كەتتى، — سىزنىڭچە يەر ئاستىدا ياتقىنىغا ئون بەش يىل بولغان جىگەر پارەمۇ ئوتقا قاقلانسا بولىدىكەن ـ دە؟

ئۇنىڭ ۋۇجۇدى، ئاۋازى تىترەپ، كۆزلىرى چاقناپ كەتتى. ئاخىر تۇپتۇزلا تىزلاندى. ئاندىن قېنى قاتقان، قورايدەك بولۇپ قالغان قولىنى شارتتىدە ئۇزارتىپ، ئۆزىگە ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرغان بالىنى كۆرسەتتى ـ دە:

— ئۇنى بۇ يەردىن ئېلىپ كېتىڭلار! مىسرلىق ئاياللار مۇشۇ يەردىن ئۆتۈپ قالىدۇ! — دېدى.

ئۇ مۇشۇ گەپنى قىلىپ بولۇپلا دۈم يىقىلدى، بېشى ياپىلاق تاشقا تېگىپ، خۇددى تاش بىلەن تاش سوقۇلغاندەك ئاۋاز چىقىپ كەتتى. ئۇچ ئايال ئۇنى ئۆلىدىگە چىقاردى. لېكىن، ئۇ ھايال ئۆتمەيلا يەنە مىدىرلاپ قالدى. ئاياللار ئۇنىڭ پۇتلىرىنى سۆرەپ ئۆمىلىگەن پېتى ھېلىقى پوپۇچ قويۇلغان بۇلۇڭغا كېتىپ

بارغىنىغا قاراپ تۇردى. ئەمدى ئۇلار داۋاملىق قاراۋبرىشكە پېتىنالمىدى. ئاخىر ئۇلار توختىماي چىقىۋاتقان چوكۇلداپ سۆيۈشلەرنى، خورسىنىش ئاۋازىنى، يىغلاپ تۇرۇپ بېشىنى تامغا ئۇرۇۋاتقان چاغدىكى ئاۋازىنىلا ئاڭلىيالمىدى. ئاخىرقى ئۇرۇلغان ئاۋاز شۇنداق قاتتىق چىقتىكى، ئۇچەيلەننىڭ يۇرىكى قارتتىدە قىلىپ قالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن باشقا ھېچقانداق ئاۋاز ئاڭلانمىدى.

ــ ئۇ ئۆلۈۋالامدۇ نېمە؟ ــ دېدى گېرۋايىس قاراملىق بىلەن بېشىنى دېرىزىدىن تىقىپ.

ــ راھىبە ئاچا ! راھىبە ئاچا ! گۇدۇل ئاچا !

ــ گۇدۇل ئاچا ! ــ دەپ توۋلىدى ئۇدارداېمۇ.

ــ ئاھ، خۇدا ! ئۇ قىمىرلىمايدۇغۇ ! ــ دېدى گېرۋايىس، ــ ئۇ ئۆلۈپ قالدىمۇ يا؟ گۇدۇل، گۇدۇل !

ماھىيەت ئېسەدەپ ئۇنىنى چىقىرالمىدى.

ــ توختاپ تۇرۇڭلار، ــ دېدى ئۇ ئۆزىنى ئوڭلاپ، ــ پاكويىت ! پاكويىت شانتىپلوئىر !

پوجاڭزىنىڭ پىلىكىگە ئوت تۇتاشمىغاندا، قانداق ئاقىۋەتنىڭ سادىر بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان بىر بالىنىڭ ئېڭىشىپ پۇۋلىگىنىنى، پوجاڭزا پارتلاپ ئۇنىڭ كۆزىنى زەخىملەندۇرگىنىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭلار.

راھىبە لاغىلداپ تىترەپ، ئورنىدىن تىك تۇردى ــ دە، سەكرىگەن پېتى دېرىزە ئالدىغا كەلدى. ماھىيەت، ئۇدارداې، يەنە بىر ئايال ۋە ماھىيەتنىڭ بالىسى راھىبەنىڭ كۆزىدىكى ئۇچقۇندىن شۇنداق قورقتىكى، كەينىگە داجىغان پېتى پىرىستانىنىڭ رېشاتكىسىغا قىستىلىپ قالدى.

بۇ چاغدا چىرايى ئېچىنىشلىق تۇس ئالدىغان راھىبە يۇزىنى دېرىزىنىڭ رېشاتكىسىغا يېقىن ئەكەلدى.

ــ ئاھ ! ــ دېدى ئۇ يىرتقۇچ ھايۋاندەك سەت كۈلۈپ، ــ مېنى توۋلاۋاتقان قايسى مىسرلىق ئايال؟

ئۇنىڭ ئالاقزادىلىك ئىچىدىكى كۆزلىرى جازا سۇپىسىدىكى مەنزىرىگە يۆتكەلدى. بىرنەرسىدىن يىرگىنىگەندەك بولدى، قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى. ئۇ ئىككى بىلىكىنى تۆمۈر رېشاتكىنىڭ سىرتىغا چىقىرىپ، سەكراتتا جان تالىشىۋاتقاندەك ھاسىرىدى.

ــ ئەسلىدە سەن ئىكەنسەنغۇ، مىسرلىق ئايال ! ــ دېدى ئۇ ۋارقىراپ، ــ مېنى توۋلاۋاتقان سەن ئىكەنسەنغۇ، بالا ئوغرىسى ! ھۇ ئۆلگۇر ! لەنەتگەردى !

4. بىر تامچە ياشقا بىر تامچە سۇ

راھىبەنىڭ بايىقى بىرنەچچە ئېغىز گېپىنى تىياتىردىكى ئىككى پەردىنىڭ قوشۇلۇش نۇقتىسى دېيىشكە بولاتتى. سىلەرنىڭ ئاتايا ئوقۇغىنىڭلار چاشقان كامىرىدا ئوينىغان بىر پەردە، بىزنىڭ ئەمدى سۆزلىمەكچى بولغانلىرىمىز جازا سۇپىسىدا ئوينىلىدىغان بىر پەردە ئىدى. بۇنىڭدىن سەللا ئىلگىرى، ئىككى پەردىلىك بۇ تىياتىرنىڭ ھەرقايسى پەردىلىرى ئۆزىگە خاس پەۋقۇلئاددە تىياتىرخانىدا ماس قەدەمدە باشلانغانىدى. بىرىنچى پەردىنىڭ گۈۋاھچىلىرى ئوقۇرمەنلەرگە تونۇش ھېلىقى ئۇچ نەپەر ئايال، ئىككىنچى پەردىنىڭ تاماشىبىنلىرى بۇرۇن بىز گىرىف مەيدانىدا كۆرگەن، ئەمدىلىكتە جازا سۇپىسى بىلەن دارىنىڭ ئەتراپىدا قىستىلىشىپ يۈرگەن جامائەت ئىدى.

تۆت نەپەر ئەسكەر ۋە ساقچى ئەتىگەن سائەت توققۇزدىن باشلاپلا جازا سۇپىسىنىڭ تۆت بۇلۇڭىغا ھازىر بولغانىدى. جامائەتمۇ بۇ يەردە گەرچە دارغا ئېسىش جازاسى ئىجرا قىلىنمىغان تەقدىردىمۇ، باشقا بىرەر دەھشەتلىك جازانىڭ، يەنى پالاق بىلەن ئۇرۇش، قۇلىقىنى كېسىش ياكى قانداقتۇر بۆلەك بىر ياماق جازانىڭ ئىجرا قىلىنىدىغانلىقىنى ئالدىنئالا پەرەز

قىلىپ بولغاندى. ھەش ـ پەش دېگۈچە ئارىدا يوپۇرۇلۇپ كېلىپ بولغان ئالامان بىر ـ بىرىنى قىستاپ ھېلىقى تۆت نەپەر ئەسكەر ۋە ساقچىنىڭ يېنىغىلا بېرىپ قالدى. قاپسىلىپ مىدىرلىغۇچىلىكى قالمىغان ئەسكەر ۋە ساقچىلار ئالامانىنى ئاتنىڭ ساغرىسى ياكى قولىدىكى قامچا بىلەن بىرنەچچە قېتىم «ھەيدەپ»مۇ ھېچنېمە قىلالمىدى.

جازانىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا تەقەززا بولۇپ كۆنۈپ كەتكەن جامائەت، بۇگۈنمۇ ئۇنچىلىك بىئارام بولۇپ كەتمىدى. ئەكسىچە، ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن جازا سۈپىسىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزەتتى. ئۇ ئون فىرانسۇز چى ئېگىزلىكتىكى سېمونت سۈپا بولۇپ، باشقىلار «شوتا» دەپ ئاتايدىغان قوپال تاش پەلەمپەي ئارقىلىق ئۇنىڭ ئۈستىگە چىققىلى بولاتتى. سۈپىغا دۈپ ياغىچىدىن ياسالغان چىغرىق ياتقۇزۇپ قويۇلغاندى. كىشىلەر قولى كەينىگە قايرىپ باغلانغان جىنايەتچىنى مۇشۇ چىغرىققا تاڭاتتى. چىغرىقنىڭ مەركىزىي قىسمىدا ئايلاندۇرغىلى بولىدىغان ياغاچ ئوق بولاتتى. ئوق ئايلانغاندا، چىغرىقمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئايلىناتتى ـ دە، مەيدانىنى ئورىۋالغان تاماشىبىنلار جىنايەتچىنىڭ چىرايىنى ھەممە تەرەپتىن تەڭ كۆرەلەيتتى. جىنايەتچىلەرنى «سازايى قىلىش» دېگەن مۇشۇ ئىدى.

سىلەرمۇ كۆرگەن بولغىيدىڭلار، گىرىق مەيدانىدىكى جازا سۈپىسى كۆكتات بازىرىدىكى جازا سۈپىسىدەك ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭدىن بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ سايىسىنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى، ئۇنچە ھەيۋەتلىكمۇ ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭدا نە تۆمۈر كىرىستلىق ئۆگزە، نە سەككىز بۇرجەكلىك زىننەت چىرىغى، ئۆگزىلەرنىڭ يان تەرىپىدىن چوقچىيىپ چىقىپ تۇرىدىغان گۈلسىمان ۋە ياپراقسىمان بېزەلگەن نەپىس تۇڭرۇكلەر، غەلىتە شەكىلدىكى نور، ئىخلاس بىلەن ئىشلەنگەن ئويما نەقىشلىك كاتەكچە، تۇجۇپلەپ ياسالغان تاش ھەيكەل دېگەنلەرمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭدا ئۇششاق تاش بىلەن قوپۇرۇلغان تۆت تام

بىلەن ئىككى تۆۋرۈكتىن باشقا نەرسە يوق ئىدى. بار نەرسىمۇ پەقەتلا ئۇنىڭ يېنىدىكى ھەم ئىنچىكە، ھەم سىيدام، تەلەتى سۆرۈن، قورقۇنچلۇق دار ئىدى، خالاس!

گوت سەنئىتىنىڭ ھەۋەسكارلىرى ئۇچۇن ئالغاندا، ئۇنىڭدىن ھۇزۇرلانغۇدەك بىرەر ئالامەتنى تاپقىلى بولمايتتى. ئوتتۇرا ئەسىردىكى بىكار تەلەپ ھۇرۇنلار بىناكارلىق سەنئىتىگە پەرۋاسىز قارايدىغان بولغاچقىمىكىن، ئۇلار جازا سۇپىسىنىڭ چىرايلىق ياكى سەت بولۇشىغا ئۇنچە كۆڭۈل بۆلۈپ كەتمىگەنىدى.

ھارۋىنىڭ كەينىگە باغلاپ قويۇلغان جىنايەتچى مەيدانغا يالاپ كېلىندى. كىشىلەر ئۇنى جازا سۇپىسىغا سۆرەپ دېگۈدەك ئېلىپ چىقىپ، جازا سۇپىسىدىكى ئايلانما چىغىرىققا ئارقان ۋە تاسما بىلەن چەمبەرچاس تېڭىۋەتتى. مەيداننىڭ ئەتراپىدىكى جامائەت ئۇنى ئېنىق كۆردى. ئەتراپىنى بىر ئالغان كۈلكە ۋە تەنتەنە ئاۋازى مەيداننى زىلزىلىگە كەلتۈردى. تاماشىبىنلار ئۇنىڭ كۆاسمىدو ئىكەنلىكىنى بىلدى.

ئۇ ھەقىقەتەن كۆاسمىدو ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ھالەتتە قايتىپ كېلىشى ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمىغانىدى. تېخى تۇنۇگۈن ئاخشام مەيداندىكى ئالامان ئۇنىڭغا بىر ئېغىزدىن ئالقىش ياغدۇرغان، سالام بەجا كەلتۈرگەن، ئۇنى ئەخمەقلەر پادىشاھى قىلىپ سايلىغان، مىسىر كىنەزى، تۇنىس پادىشاھى، ئىمپېراتور گالىلې قاتارلىقلار ئۇنى يول بويى ئۇزىتىپ ماڭغانىدى. مانا ئەمدى ئۇ جازا سۇپىسىغا باغلىنىپ تۇرماقتا. ئەلۋەتتە، جامائەت ئارىسىدىكى ھېچقانداق ئادەم، ھەتتا بىردەم قەھرىمان، بىردەم مەھبۇس بولۇپ تۇرۇۋاتقان كۆاسمىدومۇ بۇ ئىككى خىل قىسمەتنىڭ ئۆزئارا قانداق باغلىنىشى بارلىقى ھەققىدە ئوچۇق بىرنەرسە دېيەلمەيتتى. گرىنگورى ۋە ئۇنىڭ پەلسەپەسىمۇ مۇنداق ئەھۋالغا يولۇقمىغانىدى.

پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ كانايچىسى مىچىل نوئىربت

ئادەملەرنى تەنچلىنىشقا ئىشارەت قىلدى، ئارقىدىنلا گۈبېرناتورنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن يېزىلىغان ھۆكۈمنامىنى ئوقۇدى، ئاندىن فورما كىيگەن مۇلازىملارنى باشلاپ ھارۋىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى.

ئەدلىيە ئورۇنلىرىنىڭ شۇ چاغدىكى ئاتالمىش «ھەم چىڭ، ھەم قاتتىق باغلىشى» ئالدىدا ياكى شۇ چاغدىكى سۆز بىلەن ئالغاندا، ئارقان بىلەن تاسمىنىڭ گۆشنىڭ قېتىغا كىرىپ كېتىشى ئالدىدا كۆاسمىدو مىت قىلىپ قويمىدى، ھەتتا قاشلىرىنىمۇ يىمىرىپمۇ قويمىدى. ئۇنىڭ نەزىردە ھەرقانداق قارشىلىقمۇ بىكار ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مۇنداق جازالاش ئەنئەنىسى مۇشۇ كۈنگىچە ئەملدىن قالدۇرۇلمىغانىدى. بىزنىڭ بۇ مەدەنىي، مۆتىدىل، ئىنسانپەرۋەر مىللەت پۈتىغا ئىشكەل، قولىغا كويزا سېلىش (قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىش ۋە جازا سۈپىسىدا كاللىسىنى ئېلىش) قاتارلىقلارنى بۇگۈنگە قەدەر ئەتىۋارلاپ كېلىۋاتقان مىللەت ئىدى.

كۆاسمىدو ئۇلار نېمە قىلسا شۇنىڭغا ماقۇل دەپ تۇرىۋەردى. سۆرىگەنگىمۇ، ئىتتەرگەنگىمۇ، كۆتۈرگەنگىمۇ، باغلىغانغىمۇ، تاڭغانغىمۇ ئۇنىدى. كىشىلەر ئۇنىڭ چىرايىدىن ياۋايى ئادەملەردە يېكى دېۋەڭ ئادەملەردىلا بولىدىغان ھەيرانلىقتىن بۆلەك ھېچقانداق ئىپادىنى كۆرمىدى. ئۇلار ئۇنىڭ گاسلىقىنى بىلەتتى، ئەمدىلىكتە ئۇ ئەما ئادەمگىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

كىشىلەر كۆاسمىدونى شىللىسىدىن بېسىپ ئايلانما چىغرىق ئالدىغا تىزلاندۇردى. ئۇ قارشىلىق كۆرسەتمىدى؛ كىشىلەر ئۇنى قىپيالىڭاچ قىلىپ، دۇمبىسى بىلەن مەيدىسىنى ئوچۇق قويدى، ئۇ نېمە قىلساڭ قىل دېگەندەك جىم تۇردى؛ كىشىلەر ئۇنى تاسما بىلەن ئايلانما چىغرىققا تېڭىۋەتتى، ئۇ يەنىلا قىلچە نارازىلىق بىلدۇرمىدى. پەقەت قۇشخانىنىڭ ھارۋىسىغا باغلانغان موزايدەك توختىماي ھاسىرىدى، ساڭگىلاپ چۈشكەن بېشىمۇ خۇددى ھارۋىدىكى موزاينىڭ بېشىدەك ئىككى يېقىغا لىڭشىپ تۇردى.

ـــ ماۋۇ كالۇانى كۆرمەمدىغان ! ـــ دېدى ژان فروللو ئاغىنىسى روبىن پوسسىبىيانغا (بۇ ئىككى ئىستۇدېنت جىنايەتچىگە ئەگىشىپ بۇ يەرگە كەلگەندى)، ـــ ئۇ قۇتىغا سېلىپ قويغان تاشپاقىدىنمۇ ئۆتەر كالۇا نەرسە ئىكەنغۇ !

كىشىلەر كۇاسمىدونىڭ ئېچىلىپ قالغان توخۇ تۆش مەيدىسىنى، دۇمچەك دۇمبىسىنى، تېرىلىرى قېتىپ كەتكەن تۇكلۇك مۇرىسىنى كۆرۇپ قاقاقلاپ كۇلۇشتى، مەيدان گۇرۇلدەپ كەتتى. ئۇلار تېقىملىرىغا ئۇرۇپ، تازا كۇلۇۋاتقاندا، مەھكىمە فورمىسىنى كىيگەن، بەستلىك، پاكار بىر ئەر ئۆملىگەندەكلا مېڭىپ سۇپىغا چىقتى ۋە جىنايەتچىگە يېقىن كەلدى. ئۇنىڭ كىملىكى بىردەمدىلا جامائەتكە مەلۇم بولدى. ئۇ چاتىلى سوتخانىسىدىكى پالاق جازاسىنى ئىجرا قىلغۇچىلارنىڭ كاتتىبېشى پېررات تورتېرو ئىدى.

ئۇ قارا بىر قۇم سائەتنى جازا سۇپىسىنىڭ بۇلۇڭىغا قويدى، ئاندىن ئۇچىسىدىكى رەڭلىك تونىنى يەشتى. جامائەت شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ ئوڭ بىلىكىگە ئۆتكۇزۇكلۇك تاسمىلىق قامچىنى كۆرۇپ قالدى. پېررات تورتېرو ئوڭ يېڭىنى ھېچنېمە بولمىغاندەك قولتۇقىغچە تۇردى.

ژان فروللو قوڭۇر چاچلىرى پاخپىيىپ تۇرغان موكىدەك ئۇچلۇق بېشىنى توپتىن ئېگىز چىقاردى. ئۇ يۇز بېرىۋاتقان ۋەقەنى ئوچۇقراق كۆرۇۋېلىش ئۈچۈن روبىن پوسسىبىيانىڭ دولىسىغا چىقىۋالغانىدى.

ـــ ئەپەندىلەر، خانىملار ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ جامائەتنىڭ بېشىدىن ئېگىزدە تۇرۇپ، ـــ تېز كۆرۈڭلار ! ئۇلار يوساستىكى يارەمچى ئېپىسكوپ ئاكامنىڭ قولىدا قوڭغۇراق چالىدىغان كۇاسمىدونى قامچىلىماقچى بولۇۋاتىدۇ. ئۇ شەرقنىڭ بىنالىرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان غەلىتە مەخلۇق، دۇمبىسى يۇمىلاق ئەگمە تورۇسقا، ئىككى پۇتى ئېگىلىپ كەتكەن تۇۋرۇككە ئوخشايدىغان نەرسە !

جامائەت تولا كۆلۈپ، ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگۈدەك بولدى. كىچىك بالىلار بىلەن قىزلارنىڭ كۆلكىسى ئەتراپنى بىر ئالدى.

ئاخىر جاللات پۇتىنى چىغرىققا قويدى، چىغرىق ئايلىنىشقا باشلىدى. كۆاسمىدونىڭ باغلاق ئىچىدە قورۇلۇپ كەتكەن بەدىنى تىترەپ كەتتى. ئۇنىڭ بەتبەشىرە يۈزلىرىدە بىردىنلا چۆچۈپ داڭ قېتىپ قالىدىغان ئالامەت پەيدا بولدى. جامائەت قىن ـ قىنىغا پاتماي تېخىمۇ قاتتىق كۆلگىلى تۇردى.

ئايلىنىۋاتقان چىغرىق كۆاسمىدونىڭ كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان دۈمچەك گەجگىسىنى قىرىشقاندەك پىررىلداپ ئۇدۇلىغىلا ئېلىپ كەلدى. ئۇ ئوڭ قولىنى سىلكىشى بىلەن، ئىنچىكە تاسمىلىق قامچا ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى ـ دە، يىلانغا ئوخشاش ۋىشىلدىغان پېتى شور پېشانە كۆاسمىدونىڭ گەجگىسىگە زەرب بىلەن ئۇرۇلدى.

كۆاسمىدو چۈشىدىن ئويغىنىپ كەتكەندەك، قامچا بىلەن تەڭلا دىرىڭشىدە سەكرەپ كەتتى ـ دە، دەرھال ئېسىگە كەلدى. باغلاقتا تۇرغىنىغا قارىماي، بوشىنىشقا ئۇرۇنۇپ باقتى. ئالاقزادىلىك ۋە ئازاب دەستىدىن يۈزىنىڭ تېرىلىرى تارتىشتى. تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقتى. لېكىن، ئۇ غىڭ قىلماي جىم تۇرۇۋەردى. پەقەتلا بېلىگە كۆكۈيۈن قونغان قاۋۇل بۇقىدەك، كالىسىنى بىردەم ئالدى ـ كەينىگە، بىردەم ئوڭ ـ سولغا سىلكىپ قويۇش بىلەنلا كۆپايىلەندى.

بىرىنچى قامچىغا ئۇلىشىپلا ئىككىنچى، ئۇچىنچى، تۆتىنچى قامچىمۇ تەگدى. پىررات توختاپ قالىدىغاندەك قىلمايتتى. چىغرىقمۇ توختىماي ئايلىناتتى. قامچا يامغۇر ئاۋازىدەك تاراسلايتتى. كۆاسمىدونىڭ ئۇچىسى تىتىلىپ، قان چىققىلى تۇردى. توختىماي ئېقىۋاتقان قان دۈمچەكنىڭ ئىسلاپ قويغاندەك قاپقارا دۈمبىسىدىن سارقىپ چۈشتى. سوزۇلۇپ تۇرغان ئىنچىكە قامچا ھاۋادا توختىماي ئايلىناتتى، ۋىشىلدايتتى. قامچىنىڭ ئۇچىدىكى قان تامچىلىرى قاراپ تۇرغان جامائەتنىڭ باش ـ كۆزىگە چۈشەتتى.

كۆاسمىدو ئەسلىدىكى پەرۋاسىز ھالەتكە يانغاندەك بولدى. ئۇ تەرىنى بۇزمايتتى، ئىگراپمۇ قويمايتتى، بىلىنەر - بىلىنمەس سىلكىنىپ قويغاندەك قىلاتتى. لېكىن، كۆزلىرى يوغان ئېچىلغان، بۇلجۇڭ گۆشلىرى پۇلتىيىپ چىققان، پۇتۇن ئەزايى كىرىشىپ كەتكەن بولغاچقا، بىرلا قاراشقا تاسما بىلەن زەنجىرنى ئۇزۇۋېتىدىغاندەك ئىدى. دېمىسىمۇ، ئۇ ئەقىلگە سىغمىغۇدەك دەرىجىدە كۈچتۈڭگۈر ئىدى ! شۇنداقتىمۇ، گۈبىرناتور مەھكىمىسىدىكى كونا ئىشكەللەر يەنىلا ئۇنىڭ پۇتىدا ئىدى. بۇ ئىشكەل كۆاسمىدو ھەربىر سىلكىنگەندە شاراقلاپلا قويياتتى، ئۇنىڭدىن بۆلەك بىر ئىشنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. كۆاسمىدو مادارىدىن كەتتى، ماجالى قالمىدى. ئاغرىق ئازابى ۋە چۈشكۈنلۈك چىرايىدىكى ئالاقزادىلىكنىڭ ئورنىنى باستى. يەكچەشمە كۆزلىرى يۇمۇلدى، خۇددى جېنى چىقىپ كەتكەندەك، بېشى مەيدىسىگە سانگىلاپ قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ قايتا مىدىرلىمىدى. بەدىنىدە يۇز بېرىۋاتقان ئىشلار ئۇنىڭدا قىلچىلىكمۇ ئىنكاس پەيدا قىلمىدى. مەيلى توختىماي سىرغىپ ئېقىۋاتقان ئىسسىق قانىنى، بارغانسېرى كۈچىيىپ، ئەسەبىيلەرچە تېگىۋاتقان قامچىنى جازا ئىجرا قىلغۇچىنىڭ دەرغەزەپ بولۇپ، جان - جەھلى بىلەن ئېلى شلىرىنى، ھېلىقى تاسما قامچىنىڭ ھاۋادا لەيلىگەن چاغدىكى ۋىشىلداشلىرىنى بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى قېتىغمۇ ئېلىپ قويمىدى.

چاتېلې سوتخانىسىنىڭ جازا ئىجرا قىلىنغان چاغدىن تارتىپ تاش پەلەمپەينىڭ يېنىدا تۇرغان قارا كىيىملىك، قارا ئاتلىق ئىشىك باقار قولىدىكى قارا كالتەكىنى شىلتىپ تۇرۇپ قۇم سائەتكە تەڭلىدى. جازا ئىجرا قىلغۇچى قولىنى جىم قىلدى، چىغرىقمۇ ئايلىنىشتىن توختىدى. كۆاسمىدونىڭ يەكچەشمە كۆزلىرى ئاستا - ئاستا ئېچىلدى.

قامچىلاش جازاسى تاماملاندى، جازا ئىجرا قىلغۇچىنىڭ قول

ئاستىدىكى ئىككى چاپارمەن جىنايەتچىنىڭ دۇمبىسىدىكى قانىنى پاكىز يۇيۇپ، ئۇ يەرگە ھەرقانداق جاراھەتنى بىردەمدىلا ساقايتۇبتەلەيدىغان بىر خىل مەلھەمنى سۈرتتى. ئاندىن ئۇنىڭغا پوپلار كىيىدىغان سېرىق توننى كىيدۈردى. پېررات تورتېرو قولىدىكى قان بىلەن بويالغان قامچىنى سىلكىدى. ئۇنىڭدىكى قان تامچىلىرى ياپىلاق تاش يانقۇزۇلغان سۇپىنى بويىۋەتتى.

لېكىن، كۆزاسمىدونىڭ بېشىغا كەلگەن دىشۋارچىلىق بۇنىڭ بىلەن تۈگىمەيتتى، ئۇنىڭ روبېرت دېستوتىۋېل تەستىقلىغان ھۆكۈمنامىگە فىلورېئان باربىدېن تەرىپىدىن ئىنتايىن ئېنىق قىلىپ قوشۇپ قويۇلغان يەنە بىر سائەتلىك جازاغمۇ چىدىشى كېرەك ئىدى. بۇ ژان دېكومىننىڭ ھەم فىزىيولوگىيە، ھەم پسىخولوگىيەگە ئۇيغۇن كېلىدىغان «گاس ئادەمنىڭ قىلغان ئىشى ھامان بىمەنە ۋە كۈلكىلىك بولىدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنىى دەل جايىدا ئىسپاتلاپ بېرەتتى. نەتىجىدە قۇم سائەت يەنە بىر قېتىم دۇم قويۇلدى. جازانىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملىشىشى ئۈچۈن، كۆزاسمىدونىڭ دۇمچەك دۇمبىسى باغلاقتا تۇرىۋەردى.

خەلقنىڭ، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئەسىردىكى خەلقنىڭ ئىجتىمائىي ھالىتى ئۆيدىن تالاغا چىقمايدىغان كىچىك بالىلارنىڭ ئەھۋالى بىلەن ئوخشاش ئىدى. ئۇلار ئۇزاقىچە ئىپتىدائىي نادانلىقتا قېلىۋېرەتتى، ئەخلاق بىلەن ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ بالىلىق باسقۇچىدا ياشايتتى. ناۋادا كىچىك بالىلارنى تەسۋىرلەيدىغان سۆز بىلەن تەسۋىرلەشكە توغرا كەلسە، ئۇلارنىڭ بۇ يېشىدا ھېسداشلىق بولمايتتى.

ئوقۇرمەنلەر جامائەتنىڭ كۆزاسمىدودىن راستىنلا بەك نەپرەتلىنىدىغانلىقىنى بىلىپ بولدى. دېمىسىمۇ، توپ ئىچىدىكى ھەممە ئادەمنىڭ بۇۋۇى مەرىيەم چېركاۋىدىكى بۇ ئەسكى دۇمچەكتىن نەپرەتلىنىشكە يېتەرلىك ئاساسى بار ئىدى. ئۇلار ئۇنىڭ جازا سۇپىسىدا رەسۋا بولغانلىقىنى كۆرۈپ قانغۇدەك

كۆلۈڭالدى. بۇ ئابايا دەھشەتلىك قىيناقتا بەرداشلىق بەرگەن چاغدىكى ئېچىنىشلىق مەنزىرىدىن ھېچكىمنىڭمۇ كۆڭلى يېرىم بولمىدى. ئەكسىچە، ئۇلار قىزىق بىر ئويۇننى كۆرۈۋاتقاندەك خۇشال بولدى، ئۇلارنىڭ كۆڭاسمىدودىن يىرگىنىشى تېخىمۇ ئۇچىغا چىقتى، تېخىمۇ زەھەرلىك تۈس ئالدى.

مۇشۇلارغا كۆرە، «ئەيىبلەش» (سودىيەلەر بۇگۈنگە قەدەر قوللىنىپ كېلىۋاتقان كەسپىي ئاتالغۇ) ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئۆچ ئېلىپ ئاچچىقىنى چىقىرىۋېلىش نۆۋىتى شەخسلەرگە كەلدى. ئاياللار خۇددى ئەدلىيە ئەمەلدارلىرى بىلەن بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالغاندەك قىيا ـ چىيا قىلىپ، تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆڭاسمىدوغا بىر خىل ئۆچمەنلىك قىلاتتى. بەزىلىرى ئۇنى ھېيلىگەر، قۇۋ دەپ ئۆچلۇك قىلاتتى، بەزىلىرى ئۇنىڭ سەتلىكىدىن بىزار بولاتتى، كېيىنكىلەرنىڭ تىل ـ ھاقارىتى ھەممەيلەننىڭكىدىن ئېغىر، چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئىدى.

ـــ غەيرىي دىندىكى ھايۋان ! ـــ دېدى بىرى.

ـــ سۇپۇرگىگە مىنىپ يۇرىدىغان ئىبلىس ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى بىرى.

ـــ سەت، بىرنى ھىجايغىنا ! ـــ دېدى ئۇچىنچى بىرى، ـــ مۇشۇنداق قىلالىساڭ، بۇگۈنمۇ ئەخمەقلەر پادىشاھى بولىسەن !

ـــ خەپ ! ـــ دېدى بىر ئايال، ـــ بۇگۈنغۇ جازا سۇپىسىدا كۆلەرسەن، دارغا ئېسىلغان چېغىڭدىكى كۆلكەڭنى بىر كۆرسەم بولاتتى !

ـــ بېشىڭنى يەيدىغان قوڭغۇراق چالغۇچى، سېنى يۇز چى ئېگىزلىكتىكى قوڭغۇراقنىڭ تېگىگە قاچانمۇ كۆمۈۋېتەرمىز؟

ـــ كەچلىك ئىبادەتكە قوڭغۇراق چالىدىغىنى دەل مۇشۇ مۇناپىق !

ـــ تۇفى ! لەنىتى گاس ! يەكچەشمە ! دۇمچەك ! دۆيۈز !

ـــ قاراڭلار ئۇنىڭ بەتبەشىرە تۇرقىغا، ھامىلىدار ئايال بىرلا كۆرسە بويىدىن ئاجراپ كېتىدۇ. ھامىلە چۈشۈرۈش دورىسىنى يېگەندىنمۇ تېز دەڭلار !

ئىككى ئىستۇدېنت ـــ تۇڭمەنچى ژان بىلەن روبىن پوسسىبېيان كانىينى كىرىپ، «بىر تال سىرتماق تېجىمەلگە قالسۇن ! بىر تال كالتەك بەتبەشىرىنىڭ جېنىنى ئالسۇن !» دەيدىغان قەدىمىي خەلق قوشاقلىرىنى توۋلىدى.

ئەيتاۋۇر، ئىسقىرتىش، كۈلكە ـ چاقچاق، قارغاش، تىل ـ ئاھانەت كۆاسمىدونىڭ بېشىغا يامغۇردەك ياغقىلى تۇردى. ئۇنىڭغا قارىتىپ تاش ئېتىۋاتقانلارمۇ ناھايىتى كۆپ ئىدى.

كۆاسمىدو گاس بولغىنىغا قارىماي، جامائەتنىڭ ئۆز نەپرىتىنى يالغۇز گەپ ـ سۆز بىلەنلا ئەمەس، بەلكى قىلچە ئىككىلەنمەي چىرايى ئارقىلىقمۇ ئىپادىلەۋاتقىنىنى ئوچۇق كۆرۈپ تۇردى. ئۇچۇپ كېلىۋاتقان تاشلارمۇ تاماشىبىنلارنىڭ قاقاقلاپ كۈلۈشلىرىدىن قىلچىلىك ياخشى نىيەتنىڭ يوقلۇقىنى بىلدۈرەتتى.

دەسلەپ كۆاسمىدو جازا ئازابىغا چىداپ جىم تۇردى. لېكىن، جازا ئىجرا قىلغۇچىنىڭ شىددەتلىك قامچا زەربىسىدىن ئاخىر سەۋر ـ تاقىتى تۈگەپ ئاستا ـ ئاستا بولالمىدى، بەل قويۇۋەتتى. ئىسپانىيەدىكى ئاستورى ① بۇقىلىرىمۇ بۇقا بىلەن ئېلىشىدىغان تورېئادورلارنىڭ ھۇجۇمىنى پىسەنت قىلمىغان بىلەن، ئەتراپتىكى ئىتلارنىڭ توختىماي قاۋاشلىرىغا ۋە نەيزىنىڭ كۆزنى ئالاچەكمەن قىلىشلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەيتتى.

كۆاسمىدە دەسلىپىدە كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ، ئادەملەر توپىغا بىر ـ بىرلەپ كۆز يۇگۈرتتى. بىراق، چىغىرىققا

① ئاستورى ـــ ئىسپانىيەدىكى بىر ئۆلكىنىڭ كونا نامى.

چەمبەرچاس تېگىۋېتىلگەن بولغاچقا، جاراھەتكە قونۇپ، باش ـ كۆزىدە گىژىلداپ يۇرگەن چۈشىنىلەر ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن قورقۇپ قالمىدى. ئاقىۋەت ئۇ ئۆزىنى ـ تىرىلىشىگە باقماي، جان ـ جەھلى بىلەن تىركىشىپ باقتى. كونا ئايلانما چىغرىق غىچىرلاپ كەتتى. بۇ ئىشقا قاراپ تۇرغان ئالامان ئۇنى تېخىمۇ مازاق قىلدى، تىل ـ ھاقارەت ئەتراپنى بىر ئالدى.

بىچارە شور پېشانە زەنجىردىن بوشىنىشقا كۆزى يەتمىگەن ياۋايى ھايۋاندەك تەقدىرگە تەن بېرىپ جىمىپ كەتتى. مەيدىسى ئېگىز ـ پەس بولدى، پۇشۇلداپ توختىمىدى. شۇنداقتىمۇ يۇزى قىزارمىدى، چىرايىدا خىجىل بولىدىغان ئالامەتلەر كۆرۈلمىدى. ئەلۋەتتە، ئۇ ئىجتىمائىي مەدەنىيلىكتىن بەك نېرىدا، تەبىئىي تۇرمۇش ھالىتىگە بەك يېقىن جايدا بولغاچقا، خىجىللىق، ئار ـ نومۇس دېگەنلەرنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ بۇ سەت يۇزىدە ئىزا ـ ئەلەم دېگەنلەرنىڭ ئىپادىلىنىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ غەزەپلەندى، نەپرەتلەندى، بىر ـ بىرلەپ پەيدا بولۇۋاتقان ئۇمىدسىزلىك ئۇنىڭ قورقۇنچلۇق چىرايىغا قارا بۇلۇتتەك قاپساپ كەلدى. ئۇنىڭ يەكچەشمە كۆزلىرى چاقماقتەك چاقناشقا باشلىدى.

شۇ ئەسنادا قېچىرغا مىنگەن بىر پوپ ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ قالدى. ئۇنىڭ يۇزىدىكى ئەنسىز قارا بۇلۇت كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئارىدا نەلەرگىدۇر غايىب بولدى. ئۇ مېڭىۋاتقان قېچىرغا ۋە قېچىر ئۈستىدىكى پوپقا يىراقتىن نەزەر سالدى. يۈز ـ كۆزلىرىدە مۇلايىملىق جىلۋە قىلدى. ئۇنى تىزگىنلىۋالغان ھېلىقى غەزەپ ـ نەپرەتنىڭ ئورنىغا كۆڭۈلچەكلىك، خۇش پېئىللىق بىلەن تولغان غەلىتە كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى. پوپ يېقىنلاشقانسېرى ئۇنىڭ چىرايىدىكى بايىقى كۈلۈمسىرەش خۇددى بېشىغا كۇن چۈشكەن ئادەم تېۋىنىپ يۇرگەن قۇتقۇزغۇچى ئىلاھ

ئەرشتىن چۈشكەندەك تېخىمۇ ئېنىق بىلىندى. لېكىن، قېچىر جازا سۈپىسىغا يېقىن كېلىپ، ئۇستىدە ئولتۇرغان پوپ جىنايەتچىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تونۇغاندا كۆزلىرىنى يەردىن ئالماي، قېچىرنى دەرھال كەينىگە ياندۇردى. ئۇ بەجايىكى ئار - نومۇسىنىڭ ئىلتىجاسىدىن قېچىپ كەتمەكچى بولغاندەك، قېچىرغا ئايانماي قامچا ئۇردى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇ مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالغان بىر بايقۇشنىڭ ئۆزىنى تونۇپ قېلىشىنى ۋە ئۆزىگە سالام بېرىشىنى خالىمايتتى.

بۇ پوپ دەل يارەمچى ئېپىسكوپ دوم كلاۋدې فروللو ئىدى.

كۈاسىمدونىڭ چىرايى تۈتۈلۈپ كەتتى، دېمى سىقىلدى. لەۋلىرىگە بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلكە ياماشقان بولسىمۇ، بۇ كۈلكە شۇنچىلىك ئاچچىق، جانسىز، ئېيتقۇسىز دەرىجىدە غەمكىن ئىدى.

ۋاقىت پەرۋاسىزلىق بىلەن ئۆتۈۋەردى. كۈاسىمدونىڭ جازا سۈپىسىدىكى چىغىرتقا تېگىلغان پېتى تىزلىنىپ ئولتۇرغىنىغا بىر يېرىم سائەت بولدى. پۈتكۈل بەدىنى سىرقىراپ ئاغرىپ، قاتتىق قىينالدى. كىشىلەر ئۇنى مەسخىرە قىلىپ تىنمىدى، ھەتتا قالايمىقان تاش ئېتىپ، ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاس قالدى.

كۈاسىمدو بىردىنلا مىدىرلاپ، ھەددىدىن زىيادە ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە زەنجىر بىلەن يەنە بىر قېتىم تىركەشتى. ئاستىدىكى ياغاچ تاختاي غىرىسلاپ كەتتى. ئۇ جاھىللىق بىلەن ساقلاپ كېلىۋاتقان جىمغۇرلۇقنى بۇزۇپ، خىرىلداپ چىقىۋاتقان غەزەپلىك ئاۋازى بىلەن: «سۇ بېرىڭلار !» دەپ ۋارقىرىدى. بۇ ئادەمنىڭ ئاۋازىدەك قىلمايتتى، بەلكى بىرەر ھايۋاننىڭ ھۆركىرىشىگە ئوخشايتتى. بۇ ئاۋاز مەيداندىكى تىل - ئاھانەتلەرنىڭ ھەممىسىنى بېسىپ چۈشتى.

بۇ ئېچىنىشلىق ئىلتىجا ھېچكىمنىڭمۇ ھېسداشلىقىنى قوزغىيالمىدى. ئەكسىچە، جازا سۈپىسىنى چۆرىدەپ تۇرغان پارىژ شەھەر ئاھالىسىنىڭ تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشىگە سەۋەب بولدى. شۇنى ئىزاھلاپ قويۇش كېرەككى، قاراپ تۇرغان جامائەتنىڭ رەھىمسىزلىكى ۋە قارا قورساقلىقى شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا تۇرىدىغان سەرگەردان تىلەمچىلەردىن كەم ئەمەس ئىدى. بۇ گەپنى بىز ئوقۇرمەنلەرگە باشتىلا ئەسكەرتكەنىدۇق. ئەتراپتىن بىچارە جىنايەتچىنىڭ ئۇسساپ كەتكىنىنى زادىلىق قىلىپ كۈلگەندىن بۆلەك ئاۋاز ئاڭلانمايتتى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى تۇرقى ئۇنچىلىك ئىچ ئاغرىتىپ كەتكۈدەك ھالدا ئەمەس ئىدى. ئەكسىچە، ئۇ تېخىمۇ غەلىتە، تېخىمۇ كۈلكىلىك، ئادەمنى يىرگەندۇرىدىغان دەرىجىدە ئىدى. ئۇنىڭ يۈزى چىڭقىلىپ شەلپەردەك قىزاردى، يۈز ـ كۆزىدىن تەر قۇيۇلدى. كۆزلىرىدىن ئەسەبىي نۇر چاقنىدى. تىلىنىڭ يېرىمى ساڭگىلاپ قالدى. يەنە شۇنى تىلغا ئېلىش كېرەككى، ناۋادا شۇ تاپتا جامائەت ئىچىدىكى قانداقتۇر بىر ياخشى نىيەتلىك ئەر ياكى ئايال ئازاب ـ ئوقۇبەت دەستىدە قىينىلىۋاتقان بۇ بىچارە ئادەمگە بىر قاچا سۇ بېرىشكە جۈرئەت قىلغان تەقدىردىمۇ، جازا سۈپىسىنىڭ رەزىل تاش پەلەمپەيىنى قاپلىغان مۇنداق ئېغىر بىر ئاداۋەت ۋە ھاقارەت ئالدىدا يۈرىكى قارتتىدە بولۇپ توختاپ قېلىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

بىرنەچچە مىنۇت ئۆتتى. كۆزاسمىدو ئۇمىدسىز كۆزلىرى بىلەن جامائەت تۇرغان مەيدانغا يەنە بىر مەرتىۋە قارىدى. ئادەمنىڭ يۈرىكىنى لەختە ـ لەختە قىلىۋېتىدىغان ئاۋازى بىلەن يەنە بىر قېتىم ۋارقىرىدى:

ـــ سۇ بېرىڭلار !

كۆزاسمىدونىڭ بۇ گېپىگە پۈتۈن مەيداندىكىلەر قاقاقلاپ

كۆلۈشتى.

— ئىچىي دېسەڭ مانا ! — روبىن پوسسىبىيان يۈندى ئېرىقىغا چىلانغان بىر پارچە بۇلۇتنى ئۇنىڭ يۈزىگە ئاتتى، — ئالە، بۇزۇق ! ساڭا قىلغان ياخشىلىقىم بولۇپ قالسۇن !

— بۇ سېنىڭ قاراڭغۇ كېچىدە ئادەمنى سەسكەندۈرىدىغان قوڭغۇراق ئاۋازى بىلەن ئۇيقۇمنى هارام قىلغىنىڭنىڭ جازاسى ! — دېدى بىر ئايال ئۇنىڭ بېشىغا تاش ئېتىپ تۇرۇپ.

— هوي، خۇنپەر ! — دەپ توۋلىدى بىر توكۇر هاسسىنى تورۇكلىتىپ مېڭىپ، — سېنىڭ بۇۋۇى مەريەم چېركاۋىنىڭ مۇنارىدا تۇرۇپ مېنى قارغىغىنىڭنى كۆرەي !

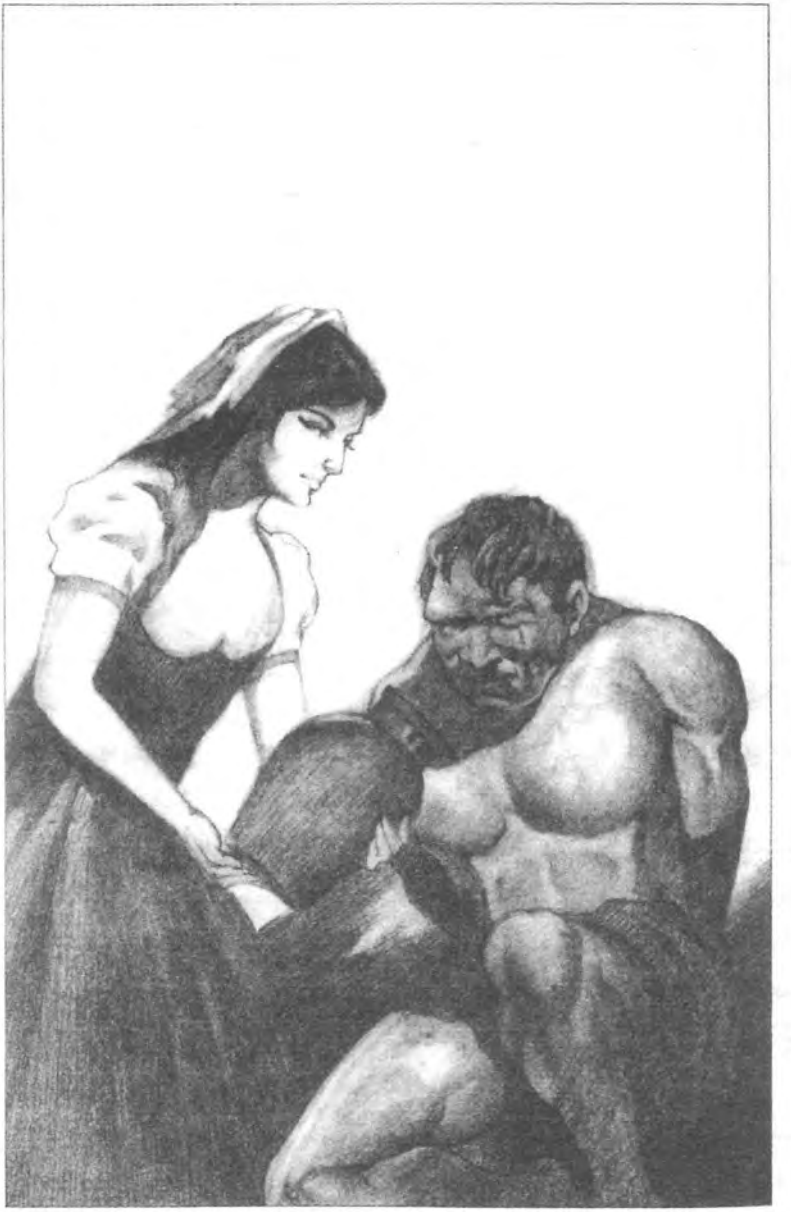
— مۇشۇ قاچىدا سۇ ئىچ ! — دېدى بىر ئەر قولىدىكى ئىدىشىنىڭ سۇنۇقىنى ئۇنىڭ مەيدىسىگە ئېتىپ، — خوتۇنۇمنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋىدىڭ، ئۇ ئىككى باشلىق بالا تۇغۇپ قويدى ئەمەسمۇ !

— ئۇنىڭ كاساپىتىدىن مۇشۇكۇم ئالته پۇتلۇق ئاسلانلاپ قويدى، — قېرى بىر ئايال ئىنچىكە ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ، قولىدىكى كاهىشىنىڭ پۇچۇقىنى ئۇنىڭ بېشىغا ئاتتى.

— سۇ بېرىڭلار ! — كۆاسمىدو هاسراپ تۇرۇپ ئۇچىنچى قېتىم توۋلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى بوغۇلۇپ قالغاندەك قىلاتتى.

شۇ ئەسنادا كۆاسمىدو ئادەملەرنىڭ ئىككى تەرەپكە داجىپ ئارىلىقتىن بىرىگە يول بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى، ئۇ يولدىن ئۆزگىچە كىيىنگەن ياش بىر قىز چىقىپ كەلدى. قىزنىڭ قولىدا چاققان بىر دۇمباق، يېنىدا ئالتۇن رەڭلىك مۇڭگۈزى بار قارەك ئاپپاق ئوغلاق ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى.

كۆاسمىدونىڭ يەكچەشمە كۆزى چىمچىقلاپ كەتتى. بۇ قىز ئۇ تۇنۇگۈن ئاخشام بۇلاپ قاچاقچى بولغان بۇخېمىيەلىك قىزنىڭ ئۆزى ئىدى. كۆاسمىدو دەل مۇشۇ قىز تۇپەيلى ئۆزىنىڭ

بۇ يەردە جاپا چېكىۋاتقانلىقىنى خىرە ـ شىرە ھېس قىلغانىدەك بولدى. ئەھۋال ئەملىيەتتە مۇنداق ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ گاس بولغانلىقى، شۇنداقلا گاس بىر سودىيە تەرىپىدىن سوراق قىلىنغانلىقىدىن جازاغا تارتىلغانىدى. كۆاسمىدو ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان قىزنىڭ ئۆچ ئېلىش، ئۆزىنى باشقىلارغا ئوخشاش ئەدەپلەپ قويۇش ئۈچۈن كېلىۋاتقانلىقىنى جەزملەشتۈردى.

كۆاسمىدو قىزنىڭ راستىنلا ئىتتىك ـ ئىتتىك مېڭىپ تاش پەلەمپەيگە چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇردى، غەزەپ ۋە ئۆچمەنلىكىدىن ئۇنىڭ نەپىسى بوغۇلدى، جازا سۈپىسىنى كۆمپەيكۈم قىلىۋەتكۈسى كەلدى. ناۋادا ئۇنىڭ يەكچەشمە كۆزىدىن چاقماق ئۈچقۇنلىرى چاقنىغان بولسا، بۇخېمىيەلىك بۇ قىز سۈپىغا چىقىشتىن ئىلگىرىلا بېشىغا چاقماق چۈشۈپ، كۈكۈم ـ تالقان بولۇپ كەتكەن بولاتتى.

قىز لام ـ جىم دېمەيلا يۈزىنى تەتۈر ئۆرۈپ ئۆزىنى قاچۇرۇش كويىدا بولۇۋاتقان جىنايەتچىگە يېقىنلاشتى ۋە بېلىدىكى قاپاقنى ئېلىپ، بۇ بىچارە ئادەمنىڭ گەز باغلاپ يېرىلىپ كەتكەن لەۋلىرىگە مېھرىبانلىق بىلەن ئۈزارتتى.

كىشىلەر دەل شۇ پەيتتە ئۇنىڭ قاغجىراپ كەتكەن ۋە ئوت يېنىۋاتقان كۆزلىرىدىن مونچاقتەك ئېقىۋاتقان ياش تامچىسىنىڭ قىيسىيىپ شەكلى ئۆزگىرىپ كەتكەن مەڭزىنى بويلاپ ئاستا ـ ئاستا سىرغىپ چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئېھتىمال بۇ ياش ئۇ بىچارە ئادەمنىڭ كۆزىدىن پۈتۈن ئۆمرىدىكى تۇنجى قېتىم تۆكۈلگەن ياش ئىدى.

كۆاسمىدو سۇ ئىچىش كېرەكلىكىنى ئۇنتۇغاندەك ئىدى. مىسرلىق قىز جىلە بولۇپ لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈردى ۋە كۈلۈمسىرىگەن ھالدا قاپاقتىكى سۇنى كۆاسمىدونىڭ چىشلىرى ھىڭگىيىپ تۇرغان ئاغزىغا قارىتىپ قۇيدى. كۆاسمىدو

چۇشۇۋاتقان سۇنى گۇپۇلدىتىپ ئىچىۋەتتى، دېمىسىمۇ بەكلا ئۇسساپ كەتكەنىدى.

بىچارە بايقۇش سۇنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن قارىداپ كەتكەن لەۋلىرىنى ئۆمەللىدى. شۇبھىسىزكى، ئۇ ئۆزىگە ئاتىدارچىلىق قىلغان بۇ نازۇك قولنى سۆيۈپ قويماقچى بولغانىدى. بەلكىم بۇ قىزمۇ ئېھتىيات قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ۋە ئۇنىڭ تۇنۇگۇن كەچتىكى مەقسىتىگە يېتەلمىگەن زوراۋانلىقىنى ئەسكە ئالغان بولسا كېرەك، خۇددى يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ چىشلىۋېلىشىدىن قورققان كىچىك بالىدەك چۆچۈپ كەتتى ۋە قولىنى شارتتىدە تارتىۋالدى.

بىچارە گاسنىڭ كۆزى قىزغا قادىلىپلا قالدى. بۇ كۆزلەردىن ئەيمىنىش ۋە ئېيتقۇسىز بىر خىل غەمكىنلىك بىلىنىپ تۇراتتى.

چىرايلىق، غۇبارسىز، جەلپكار ۋە نازۇك بىر قىزنىڭ شۇنچىلىك ياخشى نىيەت بىلەن بېرىپ، مۇشۇنداق بىر مايماق، كۆرۈمسىز، سەت بىرىنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشى ھەرقانداق جايدا يۈز بېرىشىدىن قەتئىينەزەر تولىمۇ تەسىرلىك ئىش ئىدى. بۇ ئىشنىڭ يەنە كېلىپ جازا سۈپىسىدا يۈز بېرىشى تېخىمۇ تەسىرلىك دېيىشكە بولاتتى.

جامائەت بۇ ئىشتىن بۆلەكچە تەسىرلىنىپ كەتتى، ئارقىدىنلا چاۋاك ۋە ئالقىش سادالىرى پەلەككە يەتتى.

— بەللى ! — دەپ چۈرقىراشتى ھەممەيلەن.

دەل شۇ چاغدا، راھىبە ھېلىقى دېرىزە روجىكىدىن بېشىنى چىقاردى ۋە مىسرلىق قىزنىڭ جازا سۈپىسىغا چىققانلىقىنى كۆرۈپ:

— ئۆلمىگۇر مىسرلىق ! بېشىڭنى يەيدىغان ! — دېدى ئۇ ئاغزىنى بۇزۇپ.

5. كۆممىقوناق قوتۇرمىچى ھەققىدىكى ھېكايىنىڭ ئاخىرى

ئەسىرالدا رەڭگى تاتىرىپ، دەلدەڭشىگەن ھالدا جازا سۇپىسىدىن چۈشۈپ كەتتى. راھىبەنىڭ تىللاپ ـ قارغىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى.

ـــ چۈشۈپ كەت ! مىسرلىق ئايال يانچۇقچى ! يەنە چىقامسەن !

ـــ كاناپ خالتىلىق مومايىنىڭ تۇتقاقلىقى يەنە تۇتۇپتۇ ! ـــ دېدى ئادەملەر پىچىرلىشىپ، ئاندىن ھېچكىم ھېچنېمە دېمىدى. ئۇنىڭدەك ئايالالارنى ئادەملەر ئەزەلدىنلا ئەۋلىيا بىلىپ ئۇلۇغلايتتى ۋە ھۆرمەت قىلاتتى. ھېچكىممۇ كېچە ـ كۈندۈز دۇئا ـ تىلاۋەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇنداق كىشىلەرگە دەخلى ـ تەرۇز قىلىشنى خالىمايتتى.

كۆڭۈلسىزلىك قويۇپ بېرىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالغانىدى. بىرلىرى كېلىپ ئۇنى باغلاقتىن بوشاتتى. ئادەملەر بىر ـ بىرلەپ تارقىلىشتى.

ماھىيەت ئىككى ھەمراھى بىلەن بىللە كۆۋرۈكنىڭ ئالدىغا كەلگەندە قەدىمىنى توختاتتى.

ـــ ئىئوستاش، ـــ دېدى ئۇ، ـــ ھېلىقى كۆممىقوناق قوتۇرمىچى قېنى؟

ـــ ئانا، ـــ دېدى ئۇ، ـــ سەن چاشقان كامىرىدىكى ھېلىقى خېنىم بىلەن پاراڭلىشىۋاتقاندا، يوغانلا بىر ئىت يۇگۇرۇپ كېلىپ قولۇمدىكى قوتۇرماچقا ئېغىز سالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى يەۋەتتىم.

ـــ نېمە ! سەن ئۇنى يەپ بولدۇڭمۇ؟

ـــ ئانا، ئىت ئاۋۇال يېدى. مەن ئۇنى يېمە دېسەم گېپىمنى

ئاڭلىمىدى، ئاندىن مەنمۇ بىللە يېيىشىپ بەردىم. شۇنداق بولدى.

— ئادەم قورقۇتىدىغان بالا بوپسەن، — ئانىسى ئۇنى كۈلۈپ تۇرۇپ ئەيىبلىدى، — بىلەمسەن؟ مەن سىزگە دېسەم ئوداردې، ئۇ ئۆزى يالغۇزلا باغدىكى گىلاسنىڭ ھەممىسىنى يەۋەتكەنىدى، بوۋىسى ئۇنى چوڭ بولغاندا گېنېرال بولغۇدەك دېمەمدۇ، تېخى ! ئەدىپىڭنى بەرمەيدىغان بولسام ئىشتاش ! ماڭ، ئاچ كۆز ئاسلان !

Notre Dame De Paris

ئىككىنچى قىسىم

يەتتىنچى باب

1. ئوغلاققا تايىنىپ سىر ساقلىغانلىقنىڭ خەتىرى

بىرنەچچە ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى.

ۋاقىت 3 ـ ئاينىڭ باشلىرىغا بېرىپ قالغان، گەرچە كىلاسسىك ئىستىلىستىكا ئىلمىنىڭ پېشۋاسى دۇبارتاس قۇياشنى «شاملارنىڭ ئىچىدىكى چوڭ كىنەز»گە ئوخشىتىشقا ئۇلگۇرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن قۇياش يەنىلا ئوتقاشتەك تاۋلىناتتى، بۇ باھار پەسلىدىكى ئەڭ چىرايلىق، ئەڭ كۆڭۈللۈك كۈنلەر ــ پارىژلىقلار مەيدانغا بېرىشقا ۋە كوچىلارغا چىقىشقا ئامىراق كۈنلەر ئىدى. نۇرانە، قىزغىن، سەلتەنەتلىك مۇنداق كۈنلەردە غەربكە قىيسايغان قۇياشنىڭ ئاداققى نۇرى چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىغا ئۇدۇل چۈشىدىغان مۇنداق چاغدا، كىشىلەر قائىدە بويىچە بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ دەرۋازىسىغا ھۆرمەت بىلەن قارايتتى. بۇ مەھەلدە، پېتىۋاتقان قۇياشنىڭ ئاداققى نۇرى مەيدان ئالدىدىكى يەرنىڭ يۈزىدىن ئاستا ـ ئاستا ئايرىلاتتى ۋە چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىنى بويلاپ ئۇنىڭ چوققىلىق ئۆگزىسىگە قاراپ كۆتۈرۈلەتتى. خىرە ـ شىرە گۇگۇم قويىنىدىكى قاپارتما نەقىشلەر تېخىمۇ ئېنىق كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى، چېركاۋنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سوكلوپ ① نىڭ يەكچەشمە كۆزىدەك كۆرۈنىدىغان يۇمىلاق شەكىلدىكى ئويما گۈللۈك چوڭ دېرىزىدىن تۆمۈرچىنىڭ ئوچىقىدا كۆيۈۋاتقان ئوتتەك قىپقىزىل ئوت

① سوكلوپ ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى يەكچەشمە گىگانت ئادەم. ئېيتىشىچە يانار تېغىنىڭ قاپتىلىدا ئوت ئىلاھىغا ياردەملىشىپ تۆمۈرچىلىك قىلغان.

ئۇچقۇنلىرى چاچراپ چىقاتتى.

هازىر دەل شۇ چاغ ئىدى.

ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان چېركاۋ كەچكى قۇياش نۇرىدا توق قىزىل تۇسكە كىرگەن، ئۇنىڭ ئۇدۇلىدىكى پارۋى كوچىسىدىن پارۋى مەيدانىغا ئەگىلىدىغان دوقمۇشتا گوت شەكىلدە سېلىنغان ھەشەمەتلىك بىر قورۇ بار ئىدى. قورۇنىڭ دەرۋازىسى ئۇستىدىكى تاش بىلەن قويۇرۇلغان بالكوندا رەسىدە بولغان بىرنەچچە چىرايلىق قىز بىرنېمىلەرنى دەپ كۈلەتتى ۋە بىر - بىرىگە چاقچاق قىلاتتى. ئۇلارنىڭ بېشىدىكى ئۇچلۇق بۆكلىرىگە ئۇنچە - مارجان تاقالغان، بۆكلىرىدىكى شايى لېنتىلار ئۇلارنىڭ تاپىنىغچە ساڭگىلاپ چۈشكەنىدى. كەشتىلەنگەن چىرايلىق لېپتىكىدىن كۆكسى سەل - پەل ئېچىلىپ قالغانىدى. يارشىملىق كۆرىكەم كۆڭلەكلىرىگە بىر تالاي پۆپۈك تۇتۇلغان، كۆڭلەكلىرىنىڭ ئۈستىدىن چاقچان كەمزۇل كىيىۋالغانىدى. كەمزۇلنىڭ سىرتىمۇ يىپەك ۋە مامۇق بىلەن بېزەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ قارەك ئاپپاق قولى ئېغىر ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانمايدىغانلىقىنى بىلدۈرەتتى؛ ئۇلار فلېئور دې لىس گوندىلاۋۇر خان قىز ۋە ئۇنىڭ دىئانا كىرىستوئىل، ئامىلوت مونتمىكىل، كولۇمبى گائىللىفونتايىن ۋە بويىغا يەتمىگەن قىز دىشامپىشوۋىر قاتارلىق دوستلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى باي ئائىلىنىڭ قىزلىرى بولۇپ، ئەمدىلىكتە 4 - ئايدا پارىژغا يىغىلىپ، ئاقسۆڭەك قىز مارگېرىت مەلىكىگە قىز قولدىشى بولىدىغانلارنى تاللايدىغان پائالىيەتكە قاتنىشىش ۋە ئارقىدىنلا پىكاردىستىن كەلگەن فلاندېرلىق ئەلچىلەرنىڭ قېشىغا بېرىپ مەلىكىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن تۇل ئايال گوندىلاۋۇرنىڭ ئۆيىدە بىئاۋۇي جانابلىرى بىلەن ئۇنىڭ خانىمى بىئاۋىيەنى ساقلاۋاتاتتى. نەچچە ئون چاقىرىم دائىرىدىكى ھاللىق ئائىلىلەر ئۆز قىزلىرىغا بۇ شان - شەرەپنى ئېلىپ بېرىش كويىدا ئىدى. شۇ سەۋەبلىك ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قىزلىرىنى ئاللىبۇرۇن

پارىژغا ئېلىپ كەلگەن ياكى بولمىسا ئۇلارنى پارىژغا يولغا سالغان ھەمدە ئۇلارنى ئېھتىياتچان ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر ئالويىس دې گوندىلاۋۇر خانىمنىڭ باشقۇرۇشىغا ھاۋالە قىلغانىدى. پادىشاھلىق ئوردىدىكى ئوقياچىلار ئەترىتىنىڭ سابىق كوماندىرىدىن تۇل قالغان بۇ ئايال مۇشۇ كۇنلەردە پارىژدىكى پارۇى مەيدانىغا سېلىنغان ئۆيدە قىزى بىلەن بىللە تۇراتتى.

قىزلار ئوينىشىۋاتقان بالكونىنىڭ ئىچى تەرىپىدىكى رەڭدار پەردە ئېسىلغان ئۆي تولىمۇ ياسىداق ئىدى. توروستىكى قاتار كەتكەن لىملارغا قارىغان ئادەمنى ھۇزۇرلاندۇرىدىغان رەڭلىك ئويما نەقىشلەر چىقىرىلغانىدى. ئويۇپ نەقىشلەنگەن بىرنەچچە كىيىم ئاسقۇچقا بىرمۇنچە چىرايلىق ساۋۇت ئېسىپ قويۇلغانىدى، رەڭلىك ساپالدا ياسالغان قاۋاننىڭ بېشى ئىككى تەكچىلىك قاچا ـ قۇچا ئىشكاپىنىڭ ئوستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى. ئىككى تەكچىلىك بۇ قاچا ـ قۇچا ئىشكاپى بۇ ئۆيدىكى خوجايىن ئايالىنىڭ چاسا بايراقلىق چەۋەندا ز[1]نىڭ ئايالى ياكى يەسىرە خوتۇن ئىكەنلىكىنى بىلدۇرەتتى. ئالاھازەل ئەللىك بەشلەر ئەتراپىدىكى گوندىلاۋۇر خانىم چەتكىرەك قويۇلغان شەلپەر رەڭلىك ماموق كىرىسلودا ئولتۇراتتى. كىرىسلونىڭ يېنىغا قالقان ۋە ئوردىن ئويۇلغان چوڭ تام مەش جايلاشقانىدى. گۈزاردىيە ئوقياچىلار ئەترىتىنىڭ كاپىتان فورمىسىنى كىيگەن ياش چەۋەنداز گوندىلاۋۇر خانىمنىڭ بىر تەرىپىدە ئېلىپتەك قېتىپ تۇرغان بولوپ، ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپلا ئۇچىغا چىقىقان ھاكاۋۇر نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. قارىماققا سۇيۇق، ھارامزادە ئادەمدەك قىلاتتى. لېكىن، قىز ـ چوكانلارنىڭ نەزىرىدە يۇرەكىنى ئوينىاتقۇدەك كېلىشكەن يىگىت ھېسابلىناتتى. ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ئەرلەر ياكى چىرايغا قاراپ پال ئاچىدىغانلار ئۇنى كۆرگەن ھامان مەنىستىمەسلىك

① چاسا بايراقلىق چەۋەنداز ـــ چاسا بايراق كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان يەر ئىگىلىرى يېتەرلىك ياللانما قوشۇن يىغىپ جەڭگە قاتنىشالىسا چەۋەنداز بولالايتتى.

بىلەن مۇرىلىرىنى قىسىپ قويغان بولاتتى.

قىزلار ئۆيدە ياكى بالكوندا، ئۇتۇرىچ① نىڭ ئالتۇن رەڭ جىيەك تۇتۇلغان ماموق سېلىنچىلىرى ئۇستىدە ياكى ئادەملەر، گۈل - گىياھلارنىڭ شەكلى ئويۇلغان ئورۇندۇقلاردا ئولتۇراتتى. ئۇلار ھەممىسى بىرلىكتە چوڭ بىر پەردىنى كەشتىلەۋاتقان بولۇپ، پەردىنىڭ يېرىمى ئۇلارنىڭ تىزىدا، يەنە بىر يېرىمى پولنى يېپىپ تۇرغان پاخال بورنىڭ ئۇستىدە ئىدى.

نەق مەيداندا تۇرغان يىگىت قىز - چوكانلارنى ھاياجانغا سالمايتتى. ئۇلار بۇ يىگىتنىڭ دىققىتىنى قوزغاش ئۈچۈن، بىر - بىرى بىلەن پىچىرلاشقىلى، پەس ئاۋازدا بىرنېمىلەرنى دېيىشكىلى تۇردى. بىر - بىرىدىن قىزغىنسىپ، يىگىتكە قاش ئېتىشقا، كۆزنى قىسىپ ئىما - ئىشارەت قىلىشقىمۇ ئۇلگۈردى. لېكىن، چەۋەنداز يىگىت قولىدىكى بۇغا تېرىسى پەلىيى بىلەن كەمىرىدىكى تۇغمىلەرنى سۇرتۇشكە ئالدىراۋاتقاندەك، قىزلارنىڭ قىلىقلىرىنى كۆرمىگەنگە سېلىپ، پەرۋاسىز قىياپەتتە تۇرىۋەردى.

گوندىلاۋۇر خانىم ئۇنىڭغا پەس ئاۋازدا بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويغاتتى. لېكىن، يىگىتنىڭ سۆزلىرى تولىمۇ جانسىز، ئاڭلىماققا زورمۇزور جاۋاب بېرىۋاتقاندەك چىقاتتى. خانىم كاپىتان يىگىت بىلەن كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئۇنى - بۇنى دېيىشكەچ، قىزى فلېئور دې لىس گوندىلاۋۇرغا ئۇستىلىق بىلەن قول ئىشارىتى قىلاتتى، كۆزنى چىمچىقلىتىپ قويغاتتى. بۇ ئىشلار كىشىنى ھە دېگەندىلا بۇ بىر جۈپ يىگىت - قىز ئارىسىدا چاي ئىچۈرۈپ قويغان ئەھۋال بار ئوخشىمامدۇ، دېگەن خىيالغا كەلتۈرۈپ قويغاتتى. لېكىن، يىگىتنىڭ بەكمۇ بوشاڭ، مىجەزى سۇس ئىكەنلىكى، چىرايىدىن ھارغىنلىق، زېرىككەنلىك ئالامەتلىرى مانا مەن دەپلا بىلىنىپ تۇراتتى، ئۇنىڭدا مۇھەببەت

① ئۇتىرىچ — گوللاندىيەدىكى شەھەر.

دېگەندىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. مۇشۇنداق چاغدا بىزنىڭ گارنىزوندىكى لېيتېنانتلار ئۇنى كۆرۈپ قالسا، كۆڭلىدە چوقۇم ئۇنى «جالاپ خوتۇنلارغىلا لايىق نەرسە ئىكەنغۇ!» دەپ تىللىغان بولاتتى.

بۇ خانىم قارىغاندا قىزىنى قەۋەت ياخشى كۆرىدىغان، مۇشۇنداق قىزى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان بولسا كېرەك. بىراق، ئۇ ياش كاپىتاندىكى بوشاڭلىقتىن بىخەۋەر هالدا ئۇنى قىزىنىڭ پەردە تىكىۋاتقان چاغدىكى تەق ـ تۇرقىغا ئوبدانراق سەپسېلىشقا دەۋەت قىلىشتىن توختىمىدى.

ـــ قارىڭا، جىيەنىم، ـــ دېدى ئۇ يىگىتنىڭ يېڭىنى تارتىپ، ئارقىدىنلا ئاغزىنى يىگىتنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكەلدى، ـــ ئۇنىڭ بېشىنى پەسكە قىلىپ ئولتۇرغان تۇرقىغا قاراپ بېقىڭا!

ـــ شۇنداق! ـــ دەپ قويدى يىگىت سوغۇق تەلەپپۇزدا، ئاندىن بايىقىدەك گەپ قىلماي جىم تۇردى.

بىردەم ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ گوندىلاۋۇر خانىمنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىش ئۈچۈن، بېلىنى ئېگىپ ئېڭىشىشكە مەجبۇر بولدى.

ـــ سىز بولغۇسى ئايالىڭىزدىنمۇ كېلىشكەن، چىرايلىق بىر قىزنى كۆرۈپ باقمانمۇ؟ كىمدىنمۇ ئۇنىڭكىدەك سۆزۈك بەدەن، ئۇنىڭكىدەك ئالتۇندەك چاچ بار؟ ئۇنىڭ قوللىرىدىن بىرەر ئېۋەن تېپىلامدۇ؟ ئۇنىڭ بوينى ئاق قۇنىڭ بوينىدەك چىرايلىق ئەمەسمۇ؟ مەن سىزگە هەسەت قىلىۋاتىمەن! ئۇجمە كۆڭۈللۈك قىلماڭ، ئۇنىڭ ئېرى بولۇش نېمىدېگەن بەخت! قىزىم فلېئۇر دې لىسقا هەرقانداق ئادەم بىر كۆرۈپلا كۆيۈپ قالىدۇ. ئۇنىڭغا مەهلىيا بولمىغاندەك تۇرامسىز؟

ـــ شۇنداق، شۇنداق، ـــ دەپ جاۋاب قايتۇردى يىگىت، لېكىن ئۇنىڭ خىيالى باشقا بىر ئىشتا ئىدى.

ـــ ئۇنداق بولسا قىزىم بىلەن پاراڭلىشىڭ، ـــ گوندىلاۋۇر خانىم ئۇنىڭ مۇرىسىدىن ئىتتىرىپ قويدى، ـــ گەپ قىلىڭ،

ئەجەب قورقۇنچاق ئىكەنسىز !

قورقۇنچاقلىق ئۇنىڭ يېتەرسىزلىكىمۇ ئەمەس، ئارتۇقچىلىقىمۇ ئەمەس ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ خانىمنىڭ دېگىنىدەك قىلماقچى بولدى.

ــ نەۋرە سىڭلىم، ــ دېدى ئۇ فلېئور دې لىسقا يېقىن كېلىپ، ــ بۇ پەردىگە نېمىلەرنى كەشتىلەۋاتىسىز؟

ــ نەۋرە ئاكا، ــ فلېئور دې لىس نارازى بولغان ئاھاڭدا جاۋاب بەردى، ــ سىزگە دېڭىز ئىلاھىنىڭ سارىيىنى كەشتىلەۋاتىمىز دەپ نەچچە قېتىم دېدىمغۇ !

فلېئور دې لىس بۇ ياش كاپىتاننىڭ مەجەزىدىكى سۈسلۇقنى، كۆڭلىنىڭ بىر جايىدا ئەمەسلىكىنى ئانىسىغا قارىغاندا بەكرەك بىلىدىغاندەك ئىدى. يىگىت ئىچىنى تىڭشاپ تۇرۇپ كەتتى ـ دە، بىرھازادىن كېيىن ئاران ئېغىز ئاچتى:

ــ دېڭىز ئىلاھىنىڭ سارىيى چۈشۈرۈلگەن بۇ پەردىنى كىمگە كەشتىلەۋاتىسىز؟

ــ شەھەر رايونىدىكى ساينت ئانتونى چېركاۋىغا كەشتىلەۋاتىمىز، ــ دېدى فلېئور دې لىس، ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈش تۈگۈل قاپىقىنىمۇ ئېچىپ قويمىدى.

ياش كاپىتان پەردىنىڭ بۇرجىكىنى كۆتۈردى.

ــ سۆيۈملۈك سىڭلىم، قوۋۇزنى كۆپتۈرۈپ بۇرغا پۈۋلەۋاتقان بۇ بودەك جەڭچى كىم؟

ــ تىس تىرىتون !

فلېئور دې لىس چورتلا جاۋاب بەردى، قارىغاندا ئۇ تېخىچە خاپا ئىدى. ياش كاپىتان نەۋرە سىڭلىسىغا ئازراق خۇشامەت قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى بولغاي، ئاستا بېلىنى ئەگدى. مۆلچەرىمىزچە ئۇنىڭ تېخىمۇ بەكرەك يېقىنچىلىقىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان يۈمشاق گەپلەرنى تاپالمىشى ناتايىن ئىدى.

ــ ئانىڭىز نېمىشقا دائىم يوللۇق بەلگە كەشتىلەنگەن كالتە

كىيىم كىيىپ يۈرىدۇ؟ بۇ مېنىڭ مومام چارلېز VII نىڭ زامانىسىدىلا كىيگەن كىيىملەردىن ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئانىڭزنىڭ كىيىملىرىگە كەشتىلەنگەن شارنىر شەكىللىك ۋە ئوسمانتۇس گۈلى شەكىللىك بەلگىلىرى ئانىڭزنى يۆتكىگىلى بولمىغان ئوچاققىلا ئوخشىتىپ قويىدىكەن. ئوبدان سىڭلىم، شۇنى ھۆددە قىلىمەنكى، تېشىغا كىيىدىغان مۇنداق كالتە كىيىملەرنىڭ مودىدىن قالغىنىغا نەكەم!

فلېئور دې لىس بۇلاقتەك كۆزلىرىنى ئوينىتىپ نارازى بولغاندەك، ئالىيىپ قويدى.

— سىزنىڭ ماڭا ھۆددە قىلغىنىڭىز مۇشۇلىمۇ؟ — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا.

ئاق كۆڭۈل گوندىلاۋۇر خانىم ئىككىيلەننىڭ كۈسۈلدىشىۋاتقانلىقىنى، قۇلاقنى قۇلاققا يېقىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىنتايىن خۇش بولدى.

— مۇھەببەت ئىزھار قىلىشتىكى نەقەدەر تەسىرلىك مەنزىرە — ھە! — دېدى ئۇ خۇشال ھالدا قولىدىكى ئىبادەت رىسالىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ.

ياش كاپىتان خىجىل بولۇپ قالدى بولغاي، پەردىنى سىلاپ تۇرۇپ قىلىدىغان گېپىنى ئۆزگەرتتى.

— ئەجەب قالتىس ھۇنىرىڭىز بار ئىكەن! — دېدى ئۇ ئۇنلۇك ئاۋازدا.

تېرىلىرى ئاپپاق، چاچلىرى سېرىق، ھاۋا رەڭ دۇخاۋا كىيىم كىيىۋالغان كولۇمبى گائىللىفونتايىن بايىقى ماختاشنى ئاڭلاپ فلىئور دې لىسقا قارىدى.

— سۆيۈملۈك گوندىلاۋۇر، — دېدى ئۇ قورقۇمسىراپ، — سەن روچى گۈيون سارىيىدىكى پەردىنى كۆرگەنمۇ؟

راستىنى ئېيتقاندا، ئۇ بۇ گەپكە يېنىدىكى كېلىشكەن يىگىتنىڭ جاۋاب بېرىشىنى بەكرەك ئارزۇ قىلاتتى.

— سېنىڭ دەۋاتقىنىڭ لوئۇرې سارىيىدىكى باغچىغا يېقىن

هېلىقى سارايمۇ؟ ــ دەپ سورىدى دىئانا دې كىرىستوئىل كۇلۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ چىشلىرى ئاجايىپ چىرايلىق ئىدى.

ــ ئۇ يەردە پارىژنىڭ كونا قەلئەسىدىكى ھەم ئېگىز، ھەم يوغان كۆزىتىش مۇنارى بار، ــ تېرىسى سۇس قوڭۇر كەلگەن ئاملوت قوشۇمچە قىلىۋېتىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى. ئۇنىڭ مەڭزى قىپقىزىل، قاپقارا بۇدۇر چېچى ئادەمنىڭ مەستلىكى كەلگۈدەك چىرايلىق ئىدى.

ــ سۆيۈملۈكۈم كولۇمبى، ــ دېدى گوندىلاۋۇر، ــ سېنىڭ دەۋاتقىنىڭ پادىشاھ چارلىز VI نىڭ دەۋرىدىكى باكوۋىل ئەپەندىنىڭ قورۇسمۇ؟ ئۇ يەردىكى پەردىلەر نەپىسلىكتە تەڭداشسىز ئىدى!

ــ چارلىز VI دەۋرىدىكەنسىلەر! ــ ياش كاپىتان بۇرۇتىنى سىلاپ تاپا ـ تەنە قىلغىلى تۇردى، ــ خۇدايا توۋا! ھۆرمەتلىك خانىم، بۇ كونىراپ كەتكەن نەرسىلەرنى ئېسىڭىزدە ئەجەب ئېنىق ساقلاپسىز!

گوندىلاۋۇر خانىم:

ــ دەرۋەقە بەك چىرايلىق پەردىلەردىن ئىدى! ئۇنىڭدىكى ھۇنەرنى كىم كۆرسە شۇ ياخشى كۆرۈپ قالاتتى! ــ دېدى.

بالكوننىڭ رېشاتكىسىغا مەيدىسىنى قويۇپ مەيدانغا قاراۋاتقان يەتتە ياشلىق ئورۇق قىز بېرانگېردې شامپىشوۋېر تۇيۇقسىزلا توۋلاپ كەتتى.

ــ قاراڭ، فلېئۇر دې لىس ھامما! ئاۋۇ جامائەت تەرەپكە قاراڭ، ئۇسسۇل ئوينايدىغان ھېلىقى چىرايلىق قىز ياپىلاق تاش يانقۇزۇلغان يولدا دۇمباق چېلىپ ئۇسسۇل ئويناۋاتمدۇ!

دۇمباقنىڭ ئاۋازىنى ھەممەيلەن ئاڭلىدى.

ــ ھەرقاچان ھېلىقى مىسرلىق سەرگەردان قىزدۇ! ــ دېدى فلېئۇر دې لىس مەيدانغا قايرىلىپ قاراپ خۇشياقمىغاندەك تەلەپپۇز بىلەن.

ــ يۇرۇڭلار! بېرىپ قاراپ باقايلا! ــ ئۇنىڭ شوخ

دوستلىرى قىيا ـ چىيا قىلىشقان پېتى بالكونغا يۈگۈردى. فلېئور دې لىس بولغۇسى ئېرىنىڭ ئۆزىگە قىلغان سوغۇق مۇئامىلىسىنى ئويلاپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئېرىنچەكلىك بىلەن ئەگەشتى. بولغۇسى كۆيۈ ئوغۇل بۇ تاسادىپىي ئەھۋالنىڭ تېتىقسىز سۆھبەتنى ئۇزۇپ قويغانلىقىدىن خۇش ئىدى. خۇددى مۇھىم بىر ئىشنى قىلىپ بولغان ئادەمدەك ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا ئاستا ماڭدى. ياش كاپىتان ئۇچۇن ئالغاندا، چىرايلىق قىز فلېئور دې لىستىن خەۋەر ئېلىش ئويىنىغانىنىڭ ئورنىدىكى ئىش ئىدى. لېكىن، ئۇ بۇ قىزدىن زېرىكىۋاتقاندەك ئىدى. توي كۈنى يېقىنلاشقانسېرى، ئۇنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە كۆڭلى سۇۋۇپ كېتىپ باراتتى.

يىگىتنىڭ ئىرادىسى ئاجىز، بۇنىڭغا گەپ قىلىشنىڭ ئورنى بارمۇ؟ ئۇ گەرچە كاتتا ئائىلىنىڭ بالىسى بولسىمۇ، لېكىن ئەسكەرلەردىكى بۇزۇقچىلىقنى خېلى كۆپ يۇقتۇرۇۋالغانىدى. ئۇ قاۋاقخانىلاردا لاغايلاپ يۈرۈشكە ئامراق ئىدى. پەقەت ئاشۇ قىلىقسىز ئەسكەرلەر بىلەن بىللە بولغان چاغلاردىلا ھەممە ئىشنى قولايلىق ۋە ئازادە ھېس قىلاتتى. ئاشۇلار بىلەن بىللە ئەدەپسىز گەپلەرنى قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى. ئوڭايلا قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىغان قىزلار ۋە مۇۋەپپەقىيەت ئىچىدە، ئۆزىنى سۈدىكى بېلىقتەك ئەركىن سېزەتتى. گەرچە ئائىلىسىدە ياخشى تەربىيە كۆرگەن، ئەدەپ ـ قائىدىنى ئۆگەنگەن، ياش ۋاقتىدىلا پۈتۈن مەملىكەتنى ئايلىنىپ بولغان، ھەربىي سەپكە قاتناشقان بولسىمۇ، بىراق ئەدەپ ـ قائىدە تۈپەيلى ئېلىپ بېرىلغان زىيارەتتە بەكرەك قىيىن ئەھۋالدا قالغان ئىش دەل فلېئور دې لىسنىڭ ئۆيىدە يۈز بەردى. ئالدى بىلەن ئۇ مۇھەببىتىنى كۆرگەنلا قىزغا ئىزھار قىلىپ فلېئور دې لىسقا ئۇنچىلىك كۆڭۈل بەرمىدى. ئىككىنچىدىن، بۇ نازاكەتلىك قىزلارنىڭ ئارىسىدا يامان گەپكە ئۆگىنىپ قالغان بىرەرىنىڭ قاۋاقخانىدىكى گەپلەردىن بىرەرىنى پوسۇققىدە دەپ سېلىشتىن ئەنسىرەپلا

يۈردى. ئۇنداق مەنزىرىنىڭ نەقەدەر قالتىس بولىدىغانلىقىنى كۆپچىلىك تەسەۋۋۇر قىلىپ باقسا بولىدۇ !

ھالبۇكى، بۇ ئىشلار ئۇنىڭدىكى سالاپەت ۋە پۈزۈر كىيىنىشلەر بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. مەن پەقەت ھېكايە سۆزلەيدىغانلا ئادەم بولغاچقا، قالغان تەرەپلىرىنى ئۆزۈڭلار ئويلاپ باقساڭلار بولىدۇ.

ئۇ ئويما نەقىشلىك تام ئوچاققا يۆلىنىپ بىرنەرسىنى خىيال قىلىۋاتقاندەك، سۈكۈتكە چۆمدى، بىرھازاغىچە ئۇن چىقمىدى.

ـــ سۆيۈملۈك نەۋرە ئاكا، ـــ دېدى فلېئور دې لىس بىردىنلا ئۇنىڭغا يۈزلىنىپ، ـــ سىز ماڭا ئىككى ئاي ئىلگىرىكى بىر ئاخشىمى كېچىلىك چارلاشقا چىققانىدا، بۇخېمىيەلىك كىچىك بىر قىزنى ئون نەچچە بۇلاڭچىنىڭ قولىدىن قۇتۇلدۇرۇۋالدىم دېگەنىدىڭىز، راست شۇنداق بولغانمىدى؟

ـــ شۇنداق ئىش بولغاندەك ئېسىمدە، نەۋرە سىڭلىم !

ـــ بۇياققا كېلىڭا ! ـــ دېدى قىز، ـــ كېلىپ قاراپ بېقىڭ، پارۋى مەيدانىدا ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان سەرگەردان قىز سىز تونۇيدىغان شۇ قىز بولۇپ چىقسىمۇ ئەجەب ئەمەس. يېقىنراق كېلىڭا فوبۇس ئاكا !

كاپىتان نەۋرە سىڭلىسىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ يېنىغا چاقىرىۋاتقانلىقىدىن ئەپلىشىپ قالايلى دەۋاتقان بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى. ئىش مۇشۇ دەرىجىگە يەتكەنىدە، كاپىتان فوبۇس دې شاتوپىر پۇتىنى تەستە يۆتكەپ بالكونغا كەلمەكتىن باشقا ئامال تاپالمىدى.

ـــ قارا‌ڭ، ـــ فلېئور دې لىس مۇلايىملىق بىلەن فوبۇسنىڭ بىلىكىدىن تۇتتى، ـــ توپ ئىچىدە ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان قىز سىز دېگەن سەرگەردان قىز شۇمۇ؟

ـــ دەل ئۆزى، مەن ئۇنى يېنىدىكى ئوغلاقنى كۆرۈپلا تونۇدۇم !

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، ئوغلىقى راستىنلا بەك چىرايلىق ئىكەن ! ـــ دەپ ماختاپ كەتتى ئاملوت ئالقىنىنى بىر ـ بىرىگە جۈپلەپ.

— ئۇنىڭ ئىككى مۇڭگۈزى راست ئالتۇنمۇ؟ — دەپ سورىدى بېرانگېر.

كىرپىسلودا خېلىدىن بېرى قىممەت قىلماي ئولتۇرغان گوندىلاۋۇر خانىم:

— ئۆتكەن يىلى گىبارد دەرۋازىسىدىن بىرمۇنچە بۇخېمىيەلىكلەر كىرگەن، بۇ قېتىم شۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرەرىدەك قىلامدۇ؟ — دېدى.

— ھۆرمەتلىك ئانا، — دېدى فلېئۇر دې لىس پەس ئاۋازدا، — ئۇ دەرۋازىنى بۇگۈنكى كۈندە دوزاخ دەرۋازىسى دەيدۇ.

گوندىلاۋۇر خان قېتىم ئانىسىنىڭ ھەدىسىلا قەدىمكى نەرسىلەرنىڭ گېپىنى قىلىدىغانلىقىدىن ياش كاپىتانىنىڭ تولىمۇ بىزار بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى. راست دېگەندەك، ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ زاڭلىق ئېتىدىغان گەپلەرنى قىلغىلى تۇردى:

— گىبارد دەرۋازىسى ! گىبارد دەرۋازىسى ! يەنىلا پادىشاھ چارلېز Ⅵ نىڭ دەۋرىدىكى نەرسىلەرغۇ !

— چوقۇندۇرغۇچى ئانا، — دېدى بېرانگېر كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ. ئۇ شارتتىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ، بۇۋى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ مۇنارىغا تىكىلدى، — ئۇ يەردىكى قارا كىيىم كىيىۋالغان ئەر كىشى كىم؟

قىزلارمۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇنارغا قارىدى. شىمال تەرىپى گرىف مەيدانىغا بېقىشىپ تۇرىدىغان قوڭغۇراقخانىنىڭ ئۈستىدە رېشاتكىغا يۆلىنىپ بۇتتەك تۇرغان بىر ئەر كىشى مەيدانغا ھاڭۋاققان پېتى قاراپ تۇراتتى. ئۇچىسىدىكى كىيىمىدىن ئۇنىڭ پوپ ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى.

ئۇنىڭ تۇرقى پاقلانىنى كۆرۈپ قالغان ئاچ يولۋاسقا ئوخشايتتى. ئۇ بۇ پاقلانغا يەۋەتكۈدەك ئەلپازدا تىكىلگەندەك قىلاتتى.

— ئۇ يوساستىكى يارەمچى ئېپىسكوپ، — دېدى فلېئۇر دې

لىس.

— كۆزۈڭ راستىنلا ياخشى ئىكەن، — دېدى گائىللىفونتايىن، — شۇنچە يىراقتا تۇرۇپمۇ ئۇنى تونۇيالىدىڭ!

— ئۇ ئۇسسۇلچى قىزغا قاراۋاتقانىدەك قىلىدۇ، — دېدى دىئانا كىرىستوئىل.

— ئۇنداقتا مىسىرلىق قىز هوشيار تۇرمىسا بولمايدۇ، — دېدى فلېئور دې لىس، — ئۇ مىسىرلىقلارنى ياماڭ كۆرىدۇ.

— ئۇ قىز ئۇسسۇلنى قەۋەت ياخشى ئويناىدىكەن! — دېدى ئامىلوت، — لېكىن ئاۋۇ ئادەمنىڭ بۇ قىزغا قاراشلىرىدىن ئادەم سەسكىنىدۇ!

— فوبۇس ئاكا، — دېدى فلېئور دې لىس تۇيۇقسىزلا، — سىز بۇ سەرگەردان قىزنى تونۇغاندىكەن، ئۇنى چاقىرىپ كەلمەمسىز، كۆڭلىمىز ئېچىلىپ قالار.

— بەلەن گەپ بولدى، — قىزلار چاۋاك چېلىپ چۈرقىرىشىپ كەتتى.

— قاملاشمايدىغان ئىشقۇ بۇ! — دېدى فوبۇس، — بۇ قىز مېنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ قالغاندۇ. هەتتا مەن ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ نېمىلىكىنىمۇ بىلمەيدىغان تۇرسام. شۇنداقتىمۇ سىلەر خالىساڭلار، سىناپ باقاي.

ئۇ بالكونىنىڭ رېشاتكىسىغا يېقىن بېرىپ توۋلىدى:

— قىزچاق!

ئۇسسۇلچى قىز دەل مۇشۇ پەيتتە دۇمبىقىنى چالمىغان بولغاچقا، بىرىنىڭ ئۆزىنى توۋلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئاۋاز چىققان تەرەپكە قايرىلدى، نۇر چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن فوبۇسقا قارىدى ـ دە، ئويناۋاتقان ئۇسسۇلدىن چىپىدە توختىدى.

— قىزچاق! — دەپ يەنە بىر قېتىم توۋلىدى كاپىتان هەمدە ئۇنى يېقىن كېلىشكە شەرەتلىدى.

قىز كاپىتاندىن كۆزىنى ئالماي بىردەم قاراپ تۇرغاندىن

كېيىن، مەڭزى ئوت كەتكەندەك ۋىللىدە قىزاردى، ئەپچىل ياسالغان دۇمباقنى قولتۇقىغا قىستۇردى، ئاۋايلاپ ئاستا قوزغالغان بولسىمۇ، يەنىلا ئىككى يېقىغا سەنتۇرۇلۇپ كەتتى. يىلاننىڭ ئېزىقتۇرۇشىدىن قېچىپ قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمىگەن چۇجىدەك ئېسەنگىرىدى. ھەيران قالغان توپنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ، فوبۇس تۇرغان بىنانىڭ دەرۋازىسىغا قاراپ ماڭدى.

ھايال ئۆتمەيلا پەردە قايرىلدى. سەرگەردان قىز ئارىسالدىلىق ئىچىدە بوسۇغىنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى، يۈزلىرى شەلپەردەك قىزاردى، نەپەسلىرى ئېغىرلاشتى، پۇت ـ قولى كالۋالاشتى. كۆزىنى پولغا تىككىنىچە، ئالدىغا قەدەم تاشلاشقا پېتىنالماي تۇرۇپ قالدى.

بېرانگېر چاۋاك چېلىۋەتتى.

ئۇسسۇلچى قىز بوسۇغىنىڭ ئالدىدا قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپ قېلىپ، مىدىر ـ مىدىر قىلمىدى. ئۇنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن تەڭلا، قىزلاردىمۇ بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئۆزگىرىش يۈز بەردى. بۇ چاغقىچە قىزلارنىڭ ھەممىسى قانداقلا قىلىپ بولسۇن كېلىشكەن كاپىتاننىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋېلىش كويىدا پايپېتەك بولغان، ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى نەپىس تىكىلگەن فورما قىلىق چىقىرىپ نازلىنىشنىڭ نىشانىغا ئايلىنىپ قالغان، ئۇنى كۆرگەندىن باشلاپلا قىزغىنىپ، بىر ـ بىرىگە كۇندىشلىق قىلىدىغان ئەھۋال يۈز بەرگەنىدى. لېكىن، بۇ ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ ھېس قىلمىغان، پەقەت يۈرۈش ـ تۇرۇش، گەپ ـ سۆزلىرىدىن بىلىنىپ قېلىۋاتقان ئىش ئىدى. ئۇلارنىڭ ھۆسن ـ جامالى بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايتتى، ئەگەر گۈزەللىكتە مۇسابىقىگە چۈشىدىغان بولسا ھەممىسىلا ئۇتۇپ چىقىمەن دەيدىغان نىيەتتە ئىدى. ئەپسۇس، بۇ گۈزەللىكتىكى باراۋەرلىك سەرگەردان قىزنىڭ كېلىشى بىلەن بىراقلا بۇزۇلغانىدى.

سەرگەردان قىزنىڭ گۈزەللىكىگە گەپ توغرا كەلمەيتتى. ئۇ ئىشكىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، بەجايىكى پەۋقۇلئاددە بىر يورۇقلۇق

ئادەملەر قىستىلىشىپ يۇرگەن ئۆينىڭ ئىچىگە يېيىلغانىدەك بولدى ـ دە، پەردە بىلەن توسۇقتىن قايتقان نۇردا ئۇنىڭ چىرايى مەيداندىكىگە قارىغاندا نەچچە ھەسسە چىرايلىق بولۇپ كەتتى. خۇددى بىر مەشئەل قۇياش نۇرى ئاستىدىن قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كەلگەندەك تېخىمۇ نۇرلىنىپ، كۆزنىڭ يېغىنى يېگۈدەك دەرىجىگە يەتتى، يۇقىرى مەرتىۋىلىك، ئېسىلزادە خان قىزلارمۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ كۆزنى ئالاچەكمەن قىلىۋېتىدىغان گۈزەل رۇخسارىنى كۆردى. ئۇنىڭدىكى گۈزەللىك ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ ئازراق بولسىمۇ چېنىپ قېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى.

ئەرلەر ئۆزىنىڭ ئەقلىگە تايىنىدۇ، ئاياللار ئۆزلىرىدىكى بىۋاستە تۇيغۇ ئارقىلىق بىر ـ بىرىنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىۋالىدۇ، بىر ـ بىرىنىڭ ئىچىدىكىنى بىلىۋالىدۇ. ئەمدىلىكتە شۇنداق بولدى. قىزلار ئۆزلىرىنىڭ كۈچلۈك بىر رەقىب بىلەن روبىرو بولۇپ قالغانلىقىنى بىلدى. ھوشىنى يىغىپ، يېڭىباشتىن قەددىنى رۇسلاش لازىملىقىنى كۆڭلىگە پۈكتى. دەرۋەقە، بىر قاچا سۇنى شەلپەردەك قىپقىزىل قىلىش ئۈچۈن، بىر تامچە ئۇزۇم ھارىقىنى تېمىتسىلا كۈيايە؛ بىر توپ قىزنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلىش ئۈچۈن، تېخىمۇ چىرايلىق قىزدىن بىرى بولسا يېتەرلىك؛ بولۇپمۇ بىر ئەر ئۆزى يالغۇز شۇ سورۇندا ھازىر بولغان بولسا تېخىمۇ شۇنداق.

قىزلارنىڭ سەرگەردان قىزغا ئادەتتىن تاشقىرى سوغۇق مۇئامىلە قىلىدىغانلىقى تەبىئىي ئەھۋال ئىدى. ئۇلار بۇ قىزنى بېشىدىن ـ ئايىغىچە قاراپ چىقىپ، ئاندىن بىر ـ بىرى بىلەن كۆز بېقىشۇالدى ـ يۇ، لام ـ جىم دېمىدى. ئىشتانغا چىققان كۆڭۈلگە تايىن بولۇۋاتاتتى. لېكىن، سەرگەردان قىز باشقىلارنىڭ ئۆزىگە بىرنېمە دېيىشىنى ساقلاپ تولىمۇ تەڭلىكتە قېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭدا ھەتتا قىزلارغا لەپپىدە قارىغۇدەك جۇرئەتمۇ يوق ئىدى.

جەمجىتلىقنى ئالدى بىلەن كاپىتان ئۆزى بۇزدى.

ـــ جەزم قىلمەنكى، ئۇ راستتىنلا تۇغما گۇزەللەردىن ئىكەن، ـــ ئۇ قىلچە تەمتىرىمەي سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ سىڭلىم، سىز دەپ بېقىڭا!

ئەدەپلىك كىشىلەر ئەسلىدە باشقىلارنى ماختايدىغان مۇنداق سۆزنى ئاۋازىنى بوش چىقىرىپ، ئاۋايلاپ تۇرۇپ دەيتتى. مۇنداق ماختاشلار سەرگەردان قىزنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرغان خان قىزلاردىكى ھەسەت ئوتىنى ئۆچۈرەلمەيتتى.

فلېئور دې لىس مەنستىمەسلىك بىلەن جاۋاب بەردى:

ـــ يامان ئەمەستەك تۇرىدۇ!

باشقىلار بىر ـ بىرى بىلەن قۇلاق قېقىشۇالدى.

گوندىلاۋۇر خانىمنىڭمۇ ئىچى ئاداپ كەتتى. ئۇ ئەلۋەتتە قىزى ئۈچۈن بولسىمۇ قىزغانماي تۇرالمايتتى.

ـــ بېرىراق كەلگىنە، قىزچاق! ـــ دېدى ئۇ ئۈسسۈلچى قىزغا.

ـــ بېرىراق كەلگىنە، قىزچاق! ـــ خانىمنىڭ كەينىدە تۇرغان بېرانگېر ئادەم ياراتمايدىغان كۈلكىلىك تەلەپپۇزدا ئۇنىڭ گېپىنى تەكرارلىدى.

سەرگەردان قىز ئېسىلزادە ئايالنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى.

ـــ گۇزەل قىز، ـــ فوبۇس قىزنىڭ ئالدىغا قاراپ بىرنەچچە قەدەم ماڭدى، قىلماقچى بولغان سۆزنىگە سالاپەتلىك تۇس بەردى، ـــ سەن مېنى تونۇدۇڭمۇ؟ مۇشۇنداق شان ـ شەرەپكە نائىل بولالامدىمەن، بولالمامدىمەن، شۇنى بىلگۈم بار ...

قىز بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا تىكىلدى، كۆزلىرىدىن ئاجايىپ بىر مۇلايىملىق بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا كاپىتاننىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى:

ـــ ھە، شۇنداق!

ـــ ئېسى جايىدا ئىكەنغۇ! ـــ دېدى فلېئور دې لىس.

ـــ لېكىن، ـــ فوبۇس سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ شۇ كۈنى كەچتە ناھايىتى تېز يۈگۈرۈپ قېچىپ كەتتىڭ، مەن

قورقۇتۇۋەتتىمۇ؟

ــ ھە، ئۇنداق ئەمەس ! ــ دېدى سەرگەردان قىز.

«ھە، شۇنداق» بىلەن «ھە، ئۇنداق ئەمەس»نىڭ ئارىسىدا يوشۇرغىلى بولمايدىغان قانداقتۇر بىرنەرسە بارەك ئىدى. فلېئور دې لىس رەنجىپ قالدى.

ــ چىرايلىقىم ! ــ فوبۇس كوچىغا چىقىپ قالغان قىزلارغا دەپ كۆنۈپ قالغان تەلەپپۇز بىلەن سۆز باشلىدى، ــ سەن كەتكەندىن كېيىن، يىرگىنچلىك بىر لۇكچەكنىڭ سەن تۇرغان ئورۇندا تۇرغانلىقىنى كۆردۇم. بۇ يەكچەشمە دۇمچەك يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ قوڭغۇراق چالىدىغان ئادىمىغۇ دەيمەن. بىرلىرى ماڭا ئۇنى يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ ئاسراندى بالىسى، تۇغما ئىبلىس دېگەنىدى. ئۇنىڭ ئىسمىنى «قىرىق كۇنلۇك رامىزان»، «پاسخا بايرىمىدىكى كالىيدوسكوپ»، «رامىزاننىڭ ئالدىدىكى سەيشەنبە» ياكى باشقا بىرنېمە دېدىمۇ، ئەيتاۋۇر ناھايىتى كۇلكىلىك، ھەممىسىلا مۇھىم بايرامىلارنىڭ نامى بولغاچقا، تازا يادىمدا قالماپتۇ. سەن خۇددى چېركاۋدىكى ھاشارچىلارنىڭ كۆڭلىنى ئېچىشقا تۇغۇلغاندەك، ئۇنىڭ تەپ تارتمايلا سېنى بۇلاپ ماڭغىنىنى قارىمامدىغان ! نەدە مۇنداق ئىش بار ! دەپ باققىنا، ئۇ ھۇۋقۇش سېنى زادى نېمە قىلماقچىدى؟

ــ كىم بىلىدۇ ! ــ دېدى قىز.

ــ قوڭغۇراق چالىدىغان بىرىنىڭ قاراپ تۇرۇپ بىر قىزنى بۇلاشقا پېتىنغانلىقىنى ئويلىسامىلا ئىچىم ئېلىشىدۇ ! بىر سولتەك پۇقرانىڭ ئەيمەنمەيلا يۇقىرى تەبىقىدىكى ۋەكونتىلار قىلىدىغان ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەنلىكى قۇلاق ئاڭلىمىغان، كۆز كۆرمىگەن بىر ئىش ــ دە ! لېكىن، ئۇمۇ ئۆزىنىڭ قىلمىشى ئۈچۈن ئېغىر بەدەل تۆلىدى. پېررات تورتېروەك ۋەھشىي ئادەم، مۇنداق بىر تېجىمەلنى بوش قويامتى ! ماقۇل دېگەن بولساڭ، ئۇ ھېلىقى قوڭغۇراق چالىدىغان ئەبلەخنىڭ تېرىسىنى تەتۈر سويۇۋەتكەن بولاتتى !

— بىچارە ئادەم! — جازا سۈپىسىدىكى بايىقى مەنزىرە سەرگەردان قىزنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە ئايان بولغانىدى.

— ئۆزۈڭنى ئۇپراتما! — دېدى كاپىتان قاقاقلاپ، — مۇنداق ئادەملەرگە ئىچ ئاغرىتىش چوشقىنىڭ قۇيرۇقىغا قۇشنىڭ پېيىنى قاداپ قويغاندەك ئىش بولىدۇ! مەن قورسىقىمنىڭ پاپانىڭ قورسىقىدەك يوغىناپ كېتىشىنى خالايمەن، ناۋادا ...

ئۇ قىلىۋاتقان گەپنىڭ پېرىمنى بوغۇزىغا يۇتۇۋەتتى.

— كەچۈرۈڭلار، خانىملار، چاتاق گەپتىن بىرنى قىلغىلى تاس - تاس قاپتىمەن!

— ئەسكى ئادەم ئىكەنسىز، ئەپەندى، — دېدى گائىللىفونتايىن.

— ئۇ پەقەت ئاۋۇ تېگى پەس دېدەككىلا راست گېپىنى قىلىدۇ، — دېدى فلېئور دې لىس پېچىرلاپ. ئۇنىڭ كۈنداشلىقى بارغانسېرى كۈچەيىپ كېتىۋاتقاندەك ئىدى. ئۇ كاپىتاننىڭ سەرگەردان قىزغا ئەسىر بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ بارغانسېرى كۆرەڭلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتەندى. كاپىتان جىم تۇرالماي، ئەسكەرلەردىلا بولىدىغان قوپال ساددىلىق بىلەن، سەرگەردان قىزغا يېنىش - يېنىشلاپ خۇشامەت قىلغىلى تۇردى.

— ئەجەبمۇ چىرايلىق قىز ئىكەنسەن! ۋۇجۇدۇم بىلەن جەزم قىلىمەن!

— ئۇنىڭ ئۇستىبېشى نېمىدېگەن كۆرۈمسىز! — دېئانا كىرىستوئىل كۈلۈۋۈندى سەدەپتەك چىرايلىق چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالدى.

بۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن قىزلارنىڭ كۆزى پاللىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ئۇلار نېمىلا بولسۇن، مىسرلىق قىزنىڭ ھۆجۇم قىلسا بولىدىغان يېرىنى تېپىۋالغاندەك ئىدى. ئۇنىڭ رەڭگى - رۇخسارىدىن قۇسۇر - ئېۋەن ئىزدەش مۇمكىنچىلىكى يوق ئەھۋالدا، كىيگەن كىيىملىرىگە قاراپ بولسىمۇ بىرنېمە

دېگىلى بولاتتى.

ـــ مانا مەن دەپلا تۇرمامدۇ، ـــ دېدى مونتمىكىل، ـــ سەن كۆكسۈڭىنى ياپقۇدەك ئىچ كۆڭلەك كىيمەي، شارپىمۇ سالماي كوچىدا ناياقلاپ يۈرۈشنى نەدىن ئۆگەنگەن بولغىيدىڭ؟

ـــ كۆڭلىكىمۇ بەك قىسقا ئىكەن، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى گائىللىفونتايىن.

ـــ سۆيۈملۈكۈم، ـــ دېدى فلېئور دې لىس ئىچى قارىلىق قىلىپ، ـــ سەن ئالتۇندىن ھەل يالاتقان بەلباغ بىلەن سىرتلاردا سوكۇلداپ يۈرىدىكەنسەن. ناۋادا چاتېلې سوتخانىسىنىڭ ساقچىلىرى كۆرۈپ قالسا، سېنى چوقۇم تۇتۇپ كېتىدۇ.

ـــ ۋوي قىزچاق، ۋوي قىزچاق! ـــ دېدى كىرىستوفىل سۆرۈن تەلەتى بىلەن ھىجىيىپ، ـــ يەڭلىرىڭ بىلىكىڭنى توسۇپ تۇرغان بولسا، كۇننىڭ نۇرىدا كۆيۈپ ئېچىشمىغان بولاتتى.

بۇ مەنزىرىگە فوبۇستىن ئەقىللىك بىرى داخىل بولۇپ سىرتتىن قاراپ تۇرغان بولسا ئوبدان بولاتتى. شۇ چاغدا، ئۇ بۇ قىزلارنىڭ مىسرلىق قىزغا ئىچى قارىلىق، چىدىماسلىق ۋە زەھەرخەندىلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىۋاتقانلىقىنى، ئۆزلىرى ئېرىشمەكچى بولغان ئوۋغا تىلىنى چىقارغان يىلاندەك يامىشۇاتقانلىقىنى كۆرەلەيتتى. قىزلار تىلى ھەسەل، دىلى زەھەر، ئاغزىدا كۈلكە ـ چاقچاق، قوينىدا خەنجەر ـ پىچاق بىلەن ياشايدىغانلاردىن بولغاچقا، مىسرلىق قىزنى شەپقەتسىزلىك بىلەن سوراققا تارتماقتا، ئۇنىڭ ئاددىي، كۆرۈمسىز كىيىم ـ كېچەكلىرىنى زاڭلىق ئەتمەكتە ئىدى. ئۇلار بۇ سەرگەردان قىزنى بولۇشچە مازاق قىلدى، يەتكۈدەك كەمسىتتى، مۇزدەك سوغۇق سۆزلىرىنى ئۇنىڭ باش ـ كۆزىگە تۆكتى. ئۆزلىرىنىڭ يالغان مېھىر ـ شەپقىتىنى ۋە يامان غەرىزىنى تەلتۆكۈس كۆرسەتتى. قىسقىسى، ئۇلار قەدىمكى رىمنىڭ خان قىزلىرى كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن ئايال قۇللارنىڭ كۆكسىگە يېڭنە سانجىيدىغاندەك قىلىقنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ باقتى. ئۇلار

خۇددى پۇراش سېزىمى ئۆتكۈر تايغانلاردەك، بۇرۇن تۆشۈكلىرى لىپىلدىدى، كۆز قارىچۇقلىرى كېڭەيدى، ئىگىسىنىڭ چىشلىۋالمىسۇن دەپ توسقىنىغا ئۇنماي، بىر ئاجىز بۇغىنىڭ ئەتراپىدا چۆرگۈلەپ يۈردى.

جەددى ـ جەمەتى كاتتا بۇ خان قىزلارنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى نىھايەت كوچىدا ئۇسسۇل ئويناپ جان باقىدىغان نامرات بىر قىز ئىدى ! ئۇ خان قىزلار بۇ قىزنى ھېچنېمە چاغلىمىدى، كۆزىگە ئىلمىدى، يۈزىدىن ـ يۈزىگە سۆز ـ چۆچەك قىلدى. شۇنچىلىك پاكىز، قىزىقارلىق، چىرايلىق نەرسىدىنمۇ قۇسۇر، ئېۋەن تېپىشقا ئۇرۇندى.

سەرگەردان قىزنىڭ يۈزى ئىزا ـ ئاھانەتتىن قىزاردى. كۆزلىرىدە غەزەپ ئۇچقۇنى چاقنىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ دىلىغا ئازار بېرىدىغان مۇنداق ئىشلارنىڭ ئالدىدا مېت قىلماي تۇرۇۋېرىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇ قىزلارنىڭ جان ـ ئىمانىنى چىقىرىۋېتىدىغان سۆزلەر نەچچە ـ نەچچە قېتىم ئۇنىڭ ئاغزىغا كەلدى، لېۋىنى پۈرۈشتۈردى، چىرايىدا پىسەنت قىلمايدىغان ھالەت ئىپادىلەندى. شۇنداقتىمۇ تىنمىدى، تۇرغان جايىدا قىمىر قىلماي تۇرىۋەردى. نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ھەم ئەلەملىك، ھەم مۇلايىم كۆزلىرى بىلەن فوبۇسقا قارىدى.

فوبۇسچۇ، يەنىلا ئۆزىنىڭ تومپاي مىجەزى بىلەن، كۈلۈمسىرىگىنىچە بۇ سەرگەردان قىزغا چاپان ياپماقچى بولاتتى.

ـــ قىزچاق ! ئۇلار نېمە دېسە ئۆزىنىڭ ئاغزى، ـــ دېدى ئۇ، ـــ كىيىنىشلىرىڭ سەل ـ پەل غەلىتە، ئاددىي بولسا نېمە بوپتۇ ! سەن دېگەن ئاجايىپ چىرايلىق قىز تۇرساڭ !

ـــ ئاھ خۇدا ! ـــ قوڭۇر چاچلىق گائىللىفونتايىن بوينىنى سوزۇپ، ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى، ـــ پادىشاھ ئوردىسىدىكى ئوقياچى ئەپەندى مىسرلىق قىزغا ئۇچراپ، كۆزىدىن ئوت چىقىپ كەتتىمۇ نېمە؟

ـــ شۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ؟ ـــ دېدى فوبۇس. كاپىتاننىڭ

ئويلىمايلا قىلغان بۇ سۆزى، خۇددى نەگە چۈشكەنلىكىنى كۆرگىلى بولمايدىغان تاشقىلا ئوخشاپ قالغاندى. گائىللىفونتايىن كۈلۈپ تاشلىدى. ئاملوت بىلەن فلېئور دې لىسمۇ كۈلدى.

گائىللىفونتايىن گەپ قىلىۋاتقاندا، سەرگەردان قىز كۆزىنى پولدىن ئالماي تۇرغاندى. ئەدىلىكتە ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، فوبۇسقا سەپسېلىپ قارىدى. شۇ تاپتا ئۇ راستتىنلا ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپ كەتكەندى.

بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرغان خانىمنىڭ غۇرۇرىدە ئاچچىقى كەلدى.

— ۋايجان، — دەپ ۋارقىراپ كەتتى ئۇ بىردىنلا، — ماڭا سۈركىشىپ يۈرگەن نېمە بۇ؟ ۋىيەي، ئېپلاس هايۋان!

بۇ هېلىقى ئوغلاق ئىدى. ئۇ ئىگىسىنى ئىزدەپ ئەدىلەتىن يېتىپ كەلگەن ۋە ئۇنى كۆرۈپ قىيغىتىپ سەكرىگەن چاغدا ئىككى مۆڭگۈزى ئېسىلزادە خانىم ئولتۇرغان جايدىن پەسكە سىيرىلىپ چۈشكەن يۈك ئەدىيالغا تېگىپ كەتكەندى.

بۇ ئوبدان پۈرسەت ئىدى. سەرگەردان قىز گەپ قىلمايلا بېرىپ، ئوغلاقنى يېتىلىگەن پېتى يېنىغا ئەكېلىۋالدى.

— ۋاي - ۋۇي! بۇ هېلىقى سېرىق پەنجىلىك ئوغلاقنىڭ ئۆزىغۇ! — بېرانگېر خۇشاللىقىدىن سەكرەپ كەتتى.

سەرگەردان قىز تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئوغلاقنى قۇچىقىغا ئالدى. شۇنچە ئۇزاق ۋاقىتقىچە ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىغانلىقىغا ئەپۇ سورىغاندەك، مەڭزىنى ئوغلاقنىڭ مەڭزىگە يېقىپ، ئۇنىڭغا ئۆزرىخاهلىق ئېيتتى.

دىئانا كولۇمبىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

— ۋاي خۇدايىمەي، ئېسىم قۇرۇسۇن! بۇ راستتىنلا هېلىقى ئوغلىقىنى يېتىلەپ يۈرىدىغان سەرگەردان قىزنىڭ ئۆزىغۇ. ئاڭلىسام ئۇنى ئايال پېرىخون دەيدۇ. ئوغلىقىنىڭمۇ ئاجايىپ - غارايىپ هۇنىرى بارمىش!

— شۇنداقمۇ، — دېدى كولۇمبى، — ئۇنداقتا بۇ ئوغلاق بىزگىمۇ ھۇنەر كۆرسىتىپ بەرسۇن، كۆزىمىز ئېچىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

دىئانا بىلەن كولۇمبى ئېچىلىپ - يېيىلىپ تۇرۇپ مىسرلىق قىزغا مۇراجىئەت قىلدى:

— قىزچاق، ئوغلىقاڭ بىزگە بىرەر ھۇنەر ئورۇنلاپ بەرسۇن!

— نېمە دەۋاتقىنىڭىزنى چۈشەنمىدىم، — دېدى ئۇسسۇلچى قىز.

— ئويۇن ئويناپ بەرسۇن، سېھىرگەرلىك قىلىپ بەرسۇن، سەن بىلمىدىغان سېھىرگەرلىكتىنچۇ!

— مەن بىلمەيمەن! — ئۇ ئوغلىقىنىڭ بوينىنى سىلاپ تۇرۇپ، — گالى، گالى، — دەپ توۋلاپ قويدى.

فلېئور دې لىس ئوغلاقنىڭ بوينىغا ئېسىقلىق تۇرغان كەشتىلىك قاپچۇقنى كۆرۈپ، مىسرلىق قىزدىن سورىدى:

— بۇ قانداق نەرسە؟

مىسرلىق قىز بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا تىكىلدى - دە، ئەستايىدىللىق بىلەن جاۋاب قايتۇردى:

— بۇ مېنىڭ مەخپىيىتىم!

«سېنىڭ مەخپىيىتىڭنى بىر كۆرۈپ باقمايدىغان بولسام» دەپ ئويلىدى فلېئور دې لىس كۆڭلىدە.

ياشانغان خانىمنىڭ چىرايى تۇتۇلدى.

— بۇخېمىيەلىك قىزچاق، ئەگەر سەن بۇ يەرگە ئوغلىقىڭ بىلەن بىللە ئويۇن قويۇپ بېرىشكە كەلمىگەن بولساڭ، ئەمىسە نېمىدەپ كەلدىڭ؟

سەرگەردان قىز بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي، ئاستا ئىشىككە قاراپ ماڭدى. لېكىن، ئىشىككە يېقىنلىغانسېرى خۇددى بىر پارچە ماگنىت ئۇنى ئۆزىگە تارتىۋاتقاندەك، قەدەملىرى ئاستىلاپ قالدى. ئۇ تۇيۇقسىزلا چىپچىدە توختاپ كەينىگە قايرىلدى - دە، فوبۇسقا قارىدى، ئۇنىڭ نەملەشكەن كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى

لىغىلداپ تۇراتتى.

ــ خۇدانىڭمۇ كۆزى بار ! ــ دېدى فوبۇس ژارقىراپ، ــ سەن مۇنداقلا كەتسەڭ بولمايدۇ، قايتىپ كەل، قايتىپ كەل، بىزگە بىرەر نەرسە ئورۇنلاپ بەر. توختاپ تۇر، سۆيۈملۈك گۈزەل قىز، ئىسمىڭنى دەپ بەر !

ــ ئەسمېرالدا، ــ دېدى ئۇسسۇلچى قىز كۆزىنى ئۇنىڭدىن ئۈزمەي. بۇ غەلىتە ئىسىمنى ئاڭلاپ، قىزلارنىڭ ھەممىسى پاراققىدە كۈلۈۋەتتى.

ــ بىر خان قىزنىڭ مۇنداق قورقۇنچلۇق ئىسمى بولغىنى نېمىسى ! ــ دېدى دىئانا.

ــ خۇپسەنلىك قىلما، ــ دېدى ئاملوت، ــ ئۇ پېرىخون تۇرسا !

ــ سۆيۈملۈكۈم، ــ دېدى گوندىلاۋۇر خانىم ئەستايىدىل تەلەپپۇز بىلەن، ــ بۇ ئىسىم چوقۇم سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭ سېنى چوقۇندۇرغاندا قويغان ئىسىم ئەمەس !

بېرانگېر باشقىلارنىڭ دىققەت قىلمىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئوغلاقنى بىر تال كەمپۈت بىلەن ئالداپ، ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىغا ئېلىپ باردى ۋە بىردەمدىلا ئىككىسى دوست بولۇپ كەتتى. ھەممە ئىشقا چېپىلىدىغان بۇ قىز ئوغلاقنىڭ بويىندىكى قاپچۇقنى يېشىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى نەرسىلەرنى بىرنى قالدۇرماي پولغا تۆكتى. ئەسلىدە بۇلارنىڭ ھەممىسى بىردىن ھەرپ بولۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا كىچىك تاختاي پارچىلىرىغا ئويۇپ قويۇلغانىدى. بېرانگېر ئويۇنچۇق ھەرپىلەرنى پولغا قويغاندىن كېيىن، ئوغلاقنىڭ تاختاي پارچىلىرىنى پۈتى بىلەن ئىتتىرىپ، رەت ـ تەرتىپى بويىچە تىزىۋاتقانلىقىغا ھەيران بولۇپ قاراپ تۇردى. ھەرپىلەر ئوغلاققا ئىنتايىن تونۇشتەك قىلاتتى. ئۇ ھېچقانچە كۆچىمەي بىردەمدىلا ھەرپىلەرنى رەتلىك تىزىپ چىقتى. بېرانگېر تەئەججۈپ ئىچىدە قولىنى جۇپلەپ تۇرۇپ ژارقىراپ سالدى.

— فلېئور دې لىس چوقۇندۇرغۇچى ئانا ! سىز ئوغلاقنىڭ بايات‌ىن بېرى نېمە قىلغانلىقىغا قاراپ بېقىڭ !

فلېئور دې لىس يۇگۇرۇپ بېرىپ شۇنداقلا بىر قارىدى ـ دە، ئاچچىقىدىن تىترەپ كەتتى. پولدىكى ھەرپلەردىن PHOEBUS[1] دېگەن خەت تىزىپ چىقىلغانىدى.

— بۇنى ئوغلاق يازدىمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ بوغۇق ئاۋازى بىلەن.

— شۇنداق، چوقۇندۇرغۇچى ئانا ! — جاۋاب بەردى بېرانگېر، ئەلۋەتتە بۇ ئىشتىن گۇمانلىنىشقا بولمايتتى. چۈنكى، بېرانگېر خەت يېزىشنى بىلمەيتتى.

— ئەسلىدە ھېلىقى مەخپىيەتلىك مۇشۇ ئىكەن ـ دە ! فلېئور دې لىس ھەممىنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى.

بېرانگېرنىڭ ۋارقىرىغىنىنى ئاڭلاپ، گوندىلاۋۇر خانىم، قىزلار، بۇخېمىيەلىك قىز، ھېلىقى ئوفىتسېر ھەممىسى شۇ تەرەپكە يۇگۇردى.

ئوغلاقنىڭ ئەخمىقانە ئىش قىلىپ قويغانلىقىنى بىلگەن سەرگەردان قىز خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويغان كىچىك بالىدەكلا بولۇپ قالدى، چىرايى بىردەم شەلپەردەك قىزارسا، بىردەم ئۆڭۈپ شامدەك تاتاردى. ئوفىتسېرنىڭ ئالدىدا لاغىلداپ تىترىدى. لېكىن، ئوفىتسېر ھەم رازىمەنلىك، ھەم ھەيران بولغان ھالدا قاراپ تۇرىۋەردى.

— فوبۇس ! — ھاڭ ـ تاڭ قالغان قىزلار يەنە پىچىرلىشىپ كەتتى، — بۇ ئوفىتسېرنىڭ ئىسمىغۇ؟

— ئېسىڭ راستىنلا جايىدا ئىكەن ! — دېدى فلېئور دې لىس قورقمىنىدىن داڭ قېتىپ قالغان سەرگەردان قىزغا. ئارقىدىنلا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، چىرايلىق ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى توسۇۋالدى، ئاچچىق ئازاب ئىلكىدە «خەپ، سەن

[1] فوبۇس — قۇياش ئىلاھى ئاپوللونىڭ باشقىچە ئاتىلىشى.

پېرىخوننى !» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىدى. لېكىن، شۇ دەمدە ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر جايلىرىدىن «ئۇ سېنىڭ رەقىبىڭ !» دېگەن ئەلەملىك ندا چىقىۋاتقاندەك.

فلېئور دې لىس ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى.

ـــ جىگەر پارەم ! ئوبدان قىزىم ! ـــ گوندىلاۋۇر خانىم قورقۇپ توۋلاپ كەتتى، ـــ يوقال كۆزۈمدىن، سەندەك بۇخېمىيەلىكنى دوۋزاختا تاشلىسا بولىدۇ !

ئەسمېرالدا ھەش ـ پەش دېگۈچە پولدىكى ھەرپلەرنى يىغىشتۇردى، ئاندىن گالىغا شەرەت قىلىپ، ياندىكى ئىشىكتىن غىپپىدە چىقىپ كەتتى. دەل شۇ چاغدا باشقىلارمۇ يەنە بىر ئىشىكتىن فلېئور دې لىسنى كۆتۈرۈپ چىقتى.

فوبۇس يالغۇز قالدى. ئىككى ئىشىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئارىسالدى بولۇپ بىردەم تۇردى ـ دە، سەرگەردان قىزنىڭ كەينىدىن سىرتقا چىقتى.

2. پوپ بىلەن پەيلاسوپ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئادەم

قىزلار قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ رېشاتكىسىغا يۆلەنگىنىچە سەرگەردان قىزنىڭ ئۇسسۇلىغا كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ھېلىقى پوپ راستىنلا يارەمچى ئېپىسكوپ كلاۋدې فروللو ئىدى.

يارەمچى ئېپىسكوپ مۇنارىنىڭ ئۈستىدىن ئۆزىگە قالدۇرغان مەخپىي ئۆي يادىمىزدىن چىقىپ كەتمىگەن بولۇشى مۇمكىن. (بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئاشۇ ئۆينى كۆرگىلى بولىدىغان ـ بولمايدىغانلىقى ھەققىدە كېسىپ بىرنەرسە دېيەلمەيمەن. ئۇ ئىككى مۇنارنىڭ ئۇلىدىن ئۆرە بولغان ئېگىزلىكتىكى سۇپىغا سېلىنغان بولۇپ، شەرق تەرىپىدىكى ئادەم بويى ئېگىز تۆت چاسا

دېرىزىدىن ئىچىدىكى نەرسىلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. سىيدام، قۇپقۇرۇق، كونىراپ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن بۇ كىچىك ئۆينىڭ تاملىرى تولىمۇ قالايمىقان ئاقارتىلغانىدى. بەئەينى ھازىرقى چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىغا ئوخشايتتى. بۇ تام سېرىق رەڭلىك ئويما نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەنىدى. بۇ مەخپىي ھۇجرىنىڭ ئادەتتىكى چاغلاردا شەپەرەڭ بىلەن ئۆمۈچۈككە ماكان بولغانلىقى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس. شۇڭا، نەس باسقان قۇرت ـ قوڭغۇزلار قوشلاپ زەربىگە دُوچار بولاتتى.)

يارەمچى ئېپىسكوپ ھەر كۈنى ئولتۇرۇشتىن بىر سائەت بۇرۇن قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ شوتىسى ئارقىلىق يۇقىرىغا چىقىپ، مۇشۇ مەخپىي ئۆيگە بېكىنىۋالاتتى، بەزىدە شۇ يەردە قونۇپمۇ قالاتتى. شۇ كۈنمۇ ئۇ ئادىتى بويىچە ئۆزى دەم ئالىدىغان بۇ ئۆينىڭ پاكار ئىشكى ئالدىغا كېلىپ، يېنىغا ئېسىپ يۇرىدىغان قاپچۇقتىن ئاچقۇچنى چىقاردى ـ دە، ئۈنى قۇلۇپنىڭ تۆشۈكىگە كىرگۈزۈۋاتقان چاغدا يىراقتىن كېلىۋاتقان دۇمباق ئاۋازىنى ۋە غەلىتە تاراق ـ تۇرۇقنى ئاڭلاپ قالدى. بۇ ئاۋاز پارۋى مەيدانىدىن كېلىۋاتاتتى. بىز سىلەرگە بۇ مەخپىي ئۆينىڭ بىر دېرىزىسى چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىگە تۇتىشىدۇ دېگەنىدۇق. كلاۋدې فروللو ئاچقۇچنى شارتتىدە سۇغۇرۇۋېلىپ، قاپچۇققا سالغاندىن كېيىن، بىردەمدىلا قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۆگزىسىدە پەيدا بولدى. ئۇنىڭ سۇرلۇك ۋە خىيالغا چۆمگەن تۇرقى دەل قىزلار كۆرگەن چاغدىكى ئەھۋالنىڭ ئۆزى ئىدى.

فروللو بىر خىل جىددىيچىلىك ئىچىدە قىمىر قىلماي تۇرۇۋەردى، زېھنىنى بىر يەرگە يىغىپ پەسكە قارىدى، ئويلانىدى. ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا پۈتكۈل پارىژ ۋە ئۇنىڭدىكى مىڭلىغان ـ ئونمىڭلىغان بىنالارنىڭ ئۆگزىسى، كۆركەم تۆپىلىكلەرنىڭ سىيماسى، سېيىنا دەريا سىنىڭ شارىلداپ ئېقىۋاتقان سۈلىرى، كوچا ـ كوچىدىن لۆمۈلدەپ ئۆتۈپ تۇرغان ئادەملەر، بۇۋۇى مەريەم چېركاۋنىڭ ئېگىز ـ پەس ئۆگزىلىرىنى ئەگىپ يۇرگەن

بۇلۇت ۋە ئاقۇچ تۇمان كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. لېكىن، ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ نەزىرىدە، مەيلى پۇتكۈل شەھەر بولسۇن، مەيلى جىمىكى كوچىلار بولسۇن، ھەرقانداق جايمۇ ئۇنىڭ دىققىتىنى پارۇى مەيدانىدەك جەلپ قىلالمايتتى. ھەممە ئادەم ئىچىدە ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتقىنى ھېلىقى سەرگەردان قىزلا ئىدى.

ئۇنىڭ كۆزىدە چاقناۋاتقان نۇرنىڭ قانداق نۇر ئىكەنلىكى خۇسۇسىدا ئېنىق بىرنەرسە دېگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ كۆزىدە يېنىۋاتقان نۇرنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىگىمۇ بىرنەرسە دېگىلى بولمايتتى. ئۇ كۆزىنى مىت قىلماي تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ كۆزلەر پەرىشانلىق ۋە ئەنسىزلىك بىلەن تولغانىدى. ئۇنىڭ پۇتكۈل جىسمى قېتىپ قالغانىدەك ئىدى، پەقەت ئاندا ـ ساندا چىققان سالقىن شامالدا ئىرغاڭلىغان دەرەخ شېخىدەك ئىختىيارسىز ھالدا تىترەپ قويياتتى. ئۇ جەينىكىنى رېشاتكىغا قويغان ھالدا، مەرمەر تاشتەك مىدىر ـ مىدىر قىلمايتتى. كۈلۈمسىرىگەنده يۈزلىرى تارتىشىپ، چىرايىدىن بىر خىل ھاڭۋاقتىلىق چىقىپ تۇراتتى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەم فروللونىڭ جىسمىدا ئۇنىڭ كۆزىلا تىرىك ئوخشايدۇ، دەپ قالاتتى.

سەرگەردان قىز ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى. قولىدىكى دۇمباق بارماقلىرىنىڭ ئۇچىدا تىنىمسىز ئايلىناتتى. پروۋېنسىنىڭ سارايباند ① ئۇسسۇلىنى ئوينىغاندا دۇمباقنى ئاسمانغا قارىتىپ ئاتاتتى. ئۇ شۇنچە يەڭگىل، شۇنچە ئازادە، شۇنچە خۇشال ئىدىكى، لېكىن ئۆزىگە مىختەك قادالغان قورقۇنچلۇق كۆزلەردە زادى نېمە مەقسەت ـ مۇددىئانىڭ بارلىقىنى بىلمەيتتى.

ئادەملەر ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئۆرىتۆپە بولاتتى، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئالا ـ بۇلماچ كىيىنىۋالغان بىر ئەر كىشى ئادەملەر توپىنى چۆرگۈلەپ چىقىپ، ئۇسسۇلچى قىزدىن بىرنەچچە قەدەم

① سارايباند ـــ قىزغىن، شوخ ئويىنلىدىغان تانگونىڭ بىر خىلى.

نېربىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇراتتى ـ دە، ئوغلاقنىڭ بېشىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا ئېلىۋالاتتى. قارىماققا ئۇ ئەر سەرگەردان قىزنىڭ ھەمراھىغا ئوخشايتتى. كلاۋدې فرولىلو ئېگىزدە تۇرغان بولغاچقا، ئۇنىڭ چىرايىنى پەرق ئېتەلمەيتتى.

ناتونۇش ئەرگە قاراۋېرىپ يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ دىققىتى چېچىلىپ كەتتى، تەلەتى تېخىمۇ سۆرۈلەشتى. ئۇ شارتتىدە بېلىنى رۇسلاپ ئۆرە بولدى، پۈتكۈل بەدىنىگە تىترەك ياماشتى. «بۇ ئەر كىشى كىم ئۆزى؟ ــ دېدى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، ــ ئۇ قىز دائىملا ئۆزى يالغۇز يۈرەمدۇ؟»

فرولىلو ئايلانما پەلەمپەي بىلەن پەسكە چۈشۈپ، قوڭغۇراقخانىنىڭ يېرىم ئوچۇق ئىشىكىدىن ئۆتۈۋاتقاندا يەنە بىر ئىش كۆزىگە چېلىقتى ـ دە، يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى، ئۇ كۈاسمىدونىڭ تاش لەمپىنىڭ ئاستىدىكى دېرىزە ئالدىدا تۇرۇپ، ئۆزىگە ئوخشاشلا مەيدانغا قاراۋاتقانلىقىنى، مەست ئادەمدەك بىر نۇقتىدىن كۆزىنى ئۈزمەيۋاتقانلىقىنى، ھەتتا بېقىۋالغان دادىسىنىڭ بۇ يەردىن ئۆتكەنلىكىنىمۇ سەزمەيۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ ياۋايىلىق چىقىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدە قانداقتۇر بىر خىل غەلىتە ئىپادە بىلىنىپ تۇراتتى. «بۇ ئەمدى نېمە بولغىنى، ــ دېدى فرولىلو ئۆز ـ ئۆزىگە غوتۇلداپ، ــ ئەجەبا، ئۇمۇ مۇشۇ ئەلپازى بىلەن ئاشۇ مىسرلىق قىزغا قاراۋاتقانمىدۇ؟» ئۇ داۋاملىق پەسكە قاراپ ماڭدى. كۆڭلى ئەنسىزچىلىك ئىچىدە قالغان يارەمچى ئېپىسكوپ بىرنەچچە مىنۇت ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئاستىدىكى ئىشىكتىن چىقىپ، مەيداندا ھازىر بولدى.

ــ بۇخېمىيەلىك قىزغا نېمە بولدى؟ ــ ئۇ توپ ئىچىگە قىستىلىپ كىرىپ، دۇمباقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ بۇ يەرگە كەلگەنلەردىن سورىدى.

ــ بىلمىدۇق ! ــ دەپ جاۋاب بەردى يېنىدىكى بىرى، ــ بايىلا مۇشۇ يەردە ئىدى. ئېھتىمال ئۇنى ئۇدۇلدىكى ئۆيدىكىلەر

ئۇسسۇل ئويناپ بېرىشكە تەكلىپ قىلغان بولسا، شۇلارنىڭكىگە كەتتىغۇ دەيمەن، ھېلى بىرى ئۇنى توۋلىغاندەك قىلىۋىدى !

مىسىرلىق قىز باياتىن تۇرغان جايدا بىر پارچە گىلەم قالغانىدى، ئۇ شۇ گىلەم ئۇستىدە جەۋلان قىلىپ ئۇسسۇل ئويىنىغاندا، گىلەمدىكى چىرايلىق گۈل نۇسخىلىرىنىڭمۇ رەڭگى ئۆچۈپ كېتىدىغانلىقى تۇرغانلا گەپ ئىدى. يارەمچى ئېپىسكوپ ئالا ـ بۇلماچ كىيىنىۋالغان ھېلىقى ئەرنى كۆردى. بىرنەچچە يارماق پۇل تېپىش نۆۋىتى ئۇنىڭغا كەلگەن بولسا كېرەك، ئۇ قاراپ تۇرغانلارنىڭ ئالدىدىن بىرنەچچە قېتىم ئايلاندى. قولى بىلەن بېلىنى تىرەپ، بېشىنى ئارقىغا ئەگدى، يۈزلىرى قىزاردى، بويىنى سوزۇلدى، ئاغزىدا مەھكەم چىشلىۋالغان ئورۇندۇققا بايلا يانداكى بىر ئايال تاماشىبىندىن ئارىيەت ئېلىنغان مۇشۇك باغلاپ قويۇلغانىدى. مۇشۇك قورقۇپ كېتىپ، توختىماي مىياڭلايتتى.

كوچا ـ كويدا ئويۇن كۆرسىتىپ پۇل تاپىدىغان بۇ ئادەم مۇشۇك بىلەن ئورۇندۇقتىن قۇراشتۇرۇلغان پىرامىدانى كۆتۈرۈپ، باش ـ كۆزىدىن قۇيۇلۇۋاتقان تەرگىمۇ قارىمايلا كېتىۋاتقاندا، يارەمچى ئېپىسكوپ توۋلاپ تاشلىدى:

ـــ ۋاي ـ ۋۇي ! پېررې گرىنگورى ئەپەندى، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ سۈرلۈك ئاۋازى بىلەن تەڭ، نەس باسقان ئويۇنچىنىڭ يۈرىكى قارتتىدە قىلىپ قالدى. پىرامىدانىڭ تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلدى، ئورۇندۇق بىلەن مۇشۇك گۈلدۈر ـ تاراق قىلغان پېتى يانداكى ئادەملەرنىڭ بېشىغا چۈشتى، ئارقىدىنلا خەلقىرنىڭ تىللىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

كلاۋدې فروللو ئۇنىڭغا كەينىدىن «ماڭ» دېگەندەك شەرەت قىلدى. گرىنگورى ئەپەندى پاتىپاراقچىلىقتىن پايدىلىنىپ چېركاۋغا كىرىۋالدى. ئۇنداق قىلمىغان بولسا، ئۇنىڭ بىلەن ھېلىقى مۇشۇكنىڭ ئىگىسى، ئەتراپىدىكى قاش ـ قاپاقلىرى

يېرىلغانلار ئارىسىدا چوقۇم بىر مەيدان ئويۇن چىققان بولاتتى.

چېركاۋنىڭ ئىچى قاراڭغۇ، بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمەيتتى. كىچىك چېركاۋدىكى چىراغنىڭ نۇرى يۇلتۇزلاردەك سۇس جىمىرلايتتى. ئۇپۇقتا پېتىۋاتقان قۇياشنىڭ ئاداققى نۇرى چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىدىكى ئويما نەقىشلىك يۇمىلاق دېرىزىلەردە سۇس جىمىرلايتتى. بۇ مەنزىرە بەجايىكى قاراڭغۇلۇقتا پارقىراۋاتقان بىر دۆۋە ياقۇتنى ئەسكە سالاتتى. كۆزنى چاقنىتىدىغان ئەكس نۇر چېركاۋنىڭ يىراقتىكى بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدا جۇلالىنىپ تۇراتتى.

بىرنەچچە قەدەم ماڭسا ـ ماڭمايلا كلاۋدې فروللو توختىدى ـ دە، تۇۋرۇككە يۆلىنىپ، ھاڭۋاقتان ھالدا گرىنگورىغا قارىدى. مۇندىق قاراش گرىنگورى ئۇچۇن ھېچنېمە ئەمەس، چۈنكى ئۇ مۇشۇ دەقىقىدە تولىمۇ خىجىل ئىدى. ئۇنىڭچە بولغاندا، مۇنداق سۈرلۈك، بىلىملىك ئادەمگە قىزىقچىلارنىڭ كىيىمىنى كىيگەن ھالدا كۆرۈنمەسلىكى، ئۇنى مۇنچە ھەيران قالدۇرماسلىقى لازىم ئىدى. لېكىن، پوپنىڭ چىرايىدا ئۇنى مەسخىرە قىلمىدىغان ئالامەتلەر يوق ئىدى. ئۇنىڭ قاراشلىرى جىددىي، تەمكىن ئىدى. يارەمچى ئېپىسكوپ سۆز باشلىدى:

ــ بۇياقتا كەل، گرىنگورى ئەپەندى ! ماڭا بەزى ئىشلارنى چۈشەندۈرۈپ قوي. ئالاھازەل ئىككى ئاي بولۇپ قالدى. سېنى كۆرمىدىم، نەلەردە يۈردۈڭ، نېمىشقا مۇنداق غەلىتە كىيىمنى كىيىپ تۆت كوچىنىڭ ئاغزىدا پەيدا بولىسەن؛ شۇنداقمۇ ـ ئەمەسمۇ؟ يېرىمى سېرىق، يېرىمى قىزىل، بەئەينى كادوبىسنىڭ ئالمىسى !

ــ ئەپەندى، ــ دەپ جاۋاب بەردى گرىنگورى شۇمشىيىپ، ــ سىزمۇ كۆرۈپ تۇرۇپسىز، بۇ كىيىمنىم دەرۋەقە ئۆزگىچە. مەن ئۇنى كىيگەندە قىسقىسى مۇشۇككە پالمىنىڭ شاكىلىنى كىيدۈرۈپ قويغاندەك تەڭلىكتە قالىمەن. ناۋادا ساقچىلار پىغاگور مەزھىپىدىكى پەيلاسوپنىڭ مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ قويسا تېخىمۇ

چاتاق. نېمە ئامال بار دەيسىز، ھۆرمەتلىك ئۇستاز ! بۇنى مەن كىيگەن ھېلىقى كونا تونىدىن كۆرۈش كېرەك، ئۇ قىش پەسلى يېتىپ كېلىشى بىلەنلا مەندىن ئايرىلغان تۇرسا قانداق قىلاي ! كونىراپ ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتكەندىكىن، ئەخلەت يىغىدىغانلارنىڭ سېۋىتىگە تاشلاشتىن بۆلەك چارە يوق ئەمەسمۇ؛ مەدەنىي بولدۇم دەپ قەدىمكى دەۋردىكى دىئوگېن ① ئارزۇ قىلغاندەك قىپيالىڭاچ يۈرسەم بولمايدۇ ـ دە ! ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ كونىلەردە سۆڭەكتىن ئۆتكۈدەك سوغۇق شامال بار ئىدى، ئۇنداق ھاۋادا يېڭىياچە بىر ئىشنى قىلىپ باقاي دېگەنبىلەن قاملاشمايتتى ! بۇ كىيىم قولۇمغا چۈشۈۋىدى، كونا قارا تونىنى كۆزدىن يوقاتتىم. ئۇنىڭدا مەندەك سىرلىق پەيلاسوپ ئۇچۇن سىرلىق تۇيۇلغۇدەك ھېچنېمە قالمىغاندى. مۇشۇ ۋەجدىن، ئۇچامدىكى جاھانكەزدى ئويۇنچىلاردىلا بولىدىغان بۇ كىيىمنى كىيىپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولدۇم، ساينت گېنېست ② نىڭ ئۆزىلا بولدۇم دەڭە ! بۇنىڭدىن باشقا قولۇمدىن نېمە كېلەتتى؟ بۇنى جان ساقلاشنىڭ ۋاقىتلىق چارىسى دېسەكمۇ بولىدۇ ! ئاپوللو ③ مۇ ئادمېتۇس ④ نىڭ چوشقىسىنى باققانغۇ؟

ـــ جايىدا ئىش قىپسەن ! ـــ دېدى ياردەمچى ئېپىسكوپ.

ـــ ئەپەندى، بۇنى ئوبدان بىلىمەن، ئەڭ ياخشىنسى ئاندا ـ ساندا شېئىر يېزىپ، پەلسەپە بىلەن ھەپىلىشىپ ياكى ئوچاققا ئوت پۈۈلەپ، يۇلتۇزنى تاماشا قىلىپ ياشىسىمۇ بولىۋېرىدۇ. بۇ كوچىدا مۇشۇك يېتىلەپ يۈرگەندىن مېنىڭ ئەۋزەل. مېنى

---

① دىئوگېن (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى410 ـــ 323 ـ يىللار) ـــ قەدىمكى يۇنانىدىكى ھاياسىزلار ئېقىمىغا مەنسۇپ داڭلىق پەيلاسوپ.

② ساينت گېنېست ـــ قەدىمكى رىمدىكى دىن ئۇچۇن قۇربان بولغان داڭلىق شەخس.

③ ئاپوللو ـــ قەدىمكى يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى قۇياش ئىلاھى.

④ ئادمېتۇس ـــ قەدىمىي رىۋايەتلەردىكى فېل پادىشاھلىقىنىڭ پادىشاھى. ئاپوللو ئورمان ئىلاھەسىدىن قېچىپ فېل پادىشاھلىقىدا پاناھلانغان ھەمدە ئادمېتۇسنىڭ چوشقىسىنى باققان.

توۋلىغىنىڭىزنى ئاڭلاپ، ئۆزۈمنى كاۋاپ زىخىنىڭ ئالدىغا سۆرەپ ماڭغان ئېشەككە ئوخشىتىپ، كۈلۈۋەتكىلى تاس قالدىم. لېكىن، يەنە نېمە قىلالايىتىۇق ئەپەندى ! ئادەم بولغاندىكىن، كۈن ئۆتكۈزۈش كېرەك ـ دە ! مۇنداق چاغدا ئادەمنىڭ ئاغزىغا ئالېكساندىر ئۇسلۇبىدىكى شېئىردىن بىر چىشلەم پىشلاق تاتلىق تېتىيدۇ. سىزگە مەلۇم، مەنمۇ فلاندېر مەلىكىسى مارگېرىتنىڭ تويىغا ئاتاپ ئوبدانلا بىر شېئىر يازغانىدىم. لېكىن، شەھەردىكىلەر ئۇنى ھېچقانچە بىرنەرسە بولماپتۇ دەپ قەلەم ھەققى بەرمىدى. بەئەينى سۇفۇكلېس ① يازغان تراگېدىيەگە ئاران تۆت شىللىنگ بەرگەندەك ئىش بولدى. ئاچلىقتىن ئۆلەر ھالەتكە يەتتىم، تەلىيىمگە ياردىشا چىشىمنىڭ بېجىرىم ئىكەنلىكىنى بىلدىم ـ دە: «بەرداشلىق بەر، ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ باق !» دېدىم ئۆز ـ ئۆزۈمگە. كېيىنچە مېنىڭ بىر توپ تىلەمچى ئاغىنىلىرىم ماڭا يېگىرمە نەچچە خىل ھۈنەر ئۆگىتىپ قويدى. شۇنداق قىلىپ، ھەر كۈنى ئاخشىمى كۈندۈزدە پېشانەمدىن ئاققان تەرنىڭ بەدىلىگە تاپقان بولكا بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپ يۈردۈم. مەن تالانتىمنىڭ ئىسراپ بولۇۋاتقىنىنى ھەقىقەتەن بىر پاجىئە دەپ ئېتىراپ قىلىمەن. چۈنكى، ئادەم دېگەن دۇمباق چېلىپ، ئورۇندۇق چىشلەپلا ياشىسا بولمايدۇ ـ دە، لېكىن ھۆرمەتلىك ئەپەندى، ماڭا تىرىك ياشاشنىڭ ئۆزىلا كۈپايە ئەمەس، پۈل تېپىپ تىرىك ياشىشىم كېرەك !

كلاۋدې فرولىلو ئۇندىمەستىن ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىدى. لېكىن، ئۇنىڭ خىيالچان كۆزلىرى بىرەر ئىشنى سۈرۈشتۈرمەكچى بولغاندەك چاقناپ كەتتى، ھەتتا گرىنگورى كۆڭلۈمدىكىنى ئېنىق بىلىپ بولدى، دېگەندەك بىر ئويغا كېلىپ قالدى.

ـــ بۇنىڭغىمۇ سالاۋات، گرىنگورى ئەپەندى، لېكىن سېنىڭ

① سۇفۇكلېس (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 496 ـــ 406 ـ يىللار) ـــ قەدىمكى يۇنانىدا ئۆتكەن شائىر. «ئىدىپوس» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

ئاۋۇ مىسىرلىق قىز بىلەن بىللە يۈرگىنىڭ قانداق ئىش؟

— قانداق ئىش بولاتتى؟ — دېدى گىرىنگورى، — ئۇ مېنىڭ خوتۇنۇم، — مەن ئۇنىڭ ئېرى!

پوپنىڭ سۈرلۈك كۆزلىرى ئوت ئالغاندەك چاقناپ كەتتى.

— قاراپ تۇرۇپ مۇشۇنداق ئىش قىلغان بارمۇ، بايقۇش، — پوپ غەزەپتىن ئۆزىنى بېسىۋالالماي، گىرىنگورىنىڭ بىلىكىنى تۇتتى، — سەن ئاشۇ قىزنىڭ ئېرى بولۇش ئۈچۈن خۇدادىنمۇ ۋاز كەچتىڭمۇ؟

— مەن جەننەتكە كىرىدىغان ئىشنى دەۋاتامسىز، جانابلىرى، — گىرىنگورى تىترەپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى، — ئەگەر سىزنى دەككە - دۈككىگە سېلىۋاتقىنى مۇشۇ ئىش بولىدىغان بولسا، سىزگە شۇنى دەپ قويايلى، مەن ئۇ قىزنىڭ قولىنىڭ ئۈچىنمۇ تۇتۇپ باقمىدىم!

— ئۇنداقتا، بىز ئەر - خوتۇن دېگىنىڭ نېمىسى؟ — دەپ سورىدى كلاۋدې فروللو پوپ.

گىرىنگورى ئوقۇرمەنلەر ئاللىقاچان بىلىپ بولغان ھېلىقى كەچۈرمىشلەرنى، يەنى ئۆزىنىڭ قارامىلىق قىلىپ مراكىل رايونىغا بارغانلىقى ۋە ئىدىش سۇندۇرۇپ ئۆتكۈزگەن نىكاھ مۇراسىمىنى، بۇ نىكاھنىڭ قىلچە مەززىسى يوق نىكاھ بولغانلىقىنى، بۇخېمىيەلىك قىزنىڭ ھەر كۈنى ئاخشىمى تۇنجى ئاخشامدىكىگە ئوخشاشلا ئۇنى ئۆزىگە يېقىن يولاتمايدىغانلىقىنى ئېقىتماي - تېمىتماي سۆزلەپ بەردى.

— بۇ دەردنى تىل بىلەن ئىزھار قىلماق تەس، — دەپ گېپىنى ئاخىرلاشتۇردى ئۇ، — بۇنىڭ ھەممىسى مەن بىتەلەينىڭ بىر پاك قىز بىلەن توي قىلىپ قويغانلىقىمنىڭ كاساپىتى!

— بۇ قانداق گەپ؟ — دەپ يەنە سورىدى يارەمچى ئېپىسكوپ. ئۇ گىرىنگورىنىڭ بايىقى گەپلىرىنى ئاڭلاپ، خېلى تىنچلىنىپ قالغانىدى.

ـــ بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا تۇگەتكىلى بولمايدۇ، ـــ دەپ جاۋاب قايتۇردى شائىر گۈرىنگورى، ـــ خۇراپىيلىقتىن بولۇۋاتقان ئىش. بىز مىسىر كىنەزى دەپ ئاتايدىغان قېرى ئەبلەخنىڭ ماڭا ئېيتىپ بەرگىنىگە قارىغاندا، مېنىڭ خوتۇنۇم تاشلىۋېتىلگەن ياكى ئۇلار تېپىۋالغان بالا ئىكەن، نېمە بولسا بەربىر ! ئۇنىڭ بوينىدا تىلتۇمار ئېسىقلىق. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، مۇشۇ تىلتۇمار بولسىلا ئۇ ھامىنى بىر كۈنى ئاتا ـ ئانىسىنى ئىزدەپ تاپالايمىش. لېكىن، ئەگەر ئىپپەتسىنى يوقىتىپ قويسا، تىلتۇمارنىڭ سېھرىي كۈچى يوقىلىپ كېتەرمىش. شۇڭا، بىز ئىككىمىز پاكلىقىمىزنى ساقلاپ قالدۇق.

ـــ ئۇنداقتا، ـــ كلاۋدېنىڭ تۇتۇق چىرايى ئېچىلىپ كەتتى، ـــ سەن ئۇ نەرسىگە ئەرلەرنىڭ سوغۇق قولى تەگمىگەنلىكىگە ئىشىنەمسەن؟

ـــ كلاۋدې، بىر ئەر كىشى خۇراپىيلىق بىلەن ئېيتىشىپ نېمە قىلىدۇ؟ ئۇ نەرسە ئۇنىڭ مېڭىسىگە قاچىلاقلىق تۇرسا ! مەن ئەسلىي بۇخېمىيەلىك شېتىلە ئايالالرنىڭ ئىچىدە راھىبەلەردەك ئىپپەت ـ نومۇسىنى ساقلايدىغانلار ئىنتايىن ئاز دەپ قارايتتىم. لېكىن، ئۇنىڭدا ئۇچ قاتلام مۇھاپىزەت بار بولۇپ چىقتى. بىرى مىسىر كىنەزى، ئېھتىمال ئۇ بۇ قىزنى بىرەر مۇناستىرغا سېتىۋېتىشكە چوت سوقتى بولغاي؛ ئىككىنچىسى، ئۇنىڭ تەبىقىسىدىكى ئادەملەر، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىنتايىن ھۆرمەت قىلىدۇ، ئۇنى مۇقەددەس ئانا قاتارىدا سانايدۇ؛ ئۇچىنچىسى، ئۇنىڭ قوينىدىكى خەنجەر، ئەركىن ـ ئازادە ياشايدىغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى گۈبېرناتورنىڭ چەكلەش بۇيرۇقىغا قارىماي، دائىم دېگۈدەك يېنىدا خەنجەر ئېلىپ يۈرىدۇ. ئەگەر بىرەرى يۈرىكىنى قاپتەك قىلىپ ئۇنىڭغا يېقىنلاشسا، خەنجەر شۇ ھامان ئۇنىڭ قولىغا چىقىدۇ. ئۇ ئالدىراپ چېقىلغىلى بولمايدىغان تىكەنلىك ئەتىرگۈل، بىلىپ قېلىڭ !

يارەمچى ئېپىسكوپ گرىنگوربدن كۆپ نەرسىلەرنى

سوردى.

گرىنگورىنىڭ دېگەنلىرى بويىچە ئەسمېرالدا ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي، ئەرلەرنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلالايدىغان چىرايلىق قىز. پەقەت لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرىدىغان ئالاھىدىلىكىلا بىرئاز غەلىتە. ئۇ ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ، لېكىن ھەممە نەرسىگە قىزىقىدۇ. ئۇ ھەتتا ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ پەرقىنىمۇ چۈشەنمەيدۇ. چۈش كۆرگەندىمۇ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمايدۇ. تۇغۇلۇشىدىنلا ئۇسسۇلغا ھېرىس، قىزىقچىلىق بىلەن ساپ ھاۋانى ياخشى كۆرىدىغان مۇشۇنداق بىر ئىنسان، ئۇ ھەسەل ھەرە پادىشاھى، تاپىنىدا كۆرگىلى بولمايدىغان قانات بار، مەڭگۈلۈك پىرقىراش ئىچىدە ياشايدۇ. بۇ ئۇنىڭدىكى سەرگەردانلىق تۇرمۇشتا يېتىلگەن خاراكتېر.

گرىنگورى تاسادىپىي ھالدا ئۇنىڭ كىچىك چېغىدىلا ئىسپانىيە بىلەن كاتالونىيەگە بارغانلىقىدىن، سىتسىلىيەگىچە كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى. ئۇ ھەتتا بۇ قىزنى سىگان سەرگەردانلىرى ئالجىرىيە پادىشاھلىقىغىمۇ ئېلىپ بارغان، بۇ پادىشاھلىق ئاكايى چېگرا سى ئىچىدە، ئۇنىڭ بىر ئۇچى ئالبانىيە بىلەن گىرېتسىيەگە تۇتاش، يەنە بىر ئۇچى سىتسىلىيەنىڭ دېڭىز قىرغىقىغا تۇتاش، ئۇ يەردىن كونستانتىنوپولغا بارغىلى بولىدۇ دېگەن يەرگە كەلدى. گرىنگورىنىڭ دېيىشىچە، ئالجىرىيە پادىشاھى مورلارنىڭ ئاقساقىلى بولغان چاغدا، ھېلىقى سەرگەردانلار ئۇنىڭ تەۋەلىكىدە تۇرغان، ئەسمېرالدا چوقۇم كىچىك ۋاقتىدىلا ۋېنگرىيە ئارقىلىق فرانسىيەگە كەلگەن بولسا كېرەك.

بۇ قىز ئۆزى بارغان جايلاردىن غەلىتە دىيالېكت، ئۆزگىچە ئاھاڭ، پەۋقۇلئاددە ئوي ـ خىياللارنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ تىلى ئۇچىسىدىكى يېرىمى پارىژ ئۇسلۇبىدا، يېرىمى ئافرىقا ئۇسلۇبىدا تىكىلگەن كىيىملەردەك مۇرەككەپ ئىدى. ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈلۈكى، مىجەزىنىڭ بەلەنلىكى، مېڭىش ـ

تۇرۇشتىكى شوخلۇقى، ناخشىلىرىنىڭ يېقىملىقلىقى، ئويۇنغان ئۇسسۇلىنىڭ چىرايلىقلىقىغا كۆرە، نەگىلا بارسا ھەممە ئادەم ئۇنى ياقتۇرۇپ قالاتتى. ئۇ بۇ شەھەردە پەقەت ئىككى ئادەمنىڭلا ئۆزىنى ئۆچ كۆرسەتمىگەنلىقىنى جەزم قىلالايتتى، بۇ ئىككى ئادەم ئېسىگە كەلگەن ھامان قورقۇپ تىترەپ كېتەتتى. بۇنىڭ بىرى رولاند مۇنارىدىكى رەزىل راھىبە ئىدى، مەسىرلىق قىز ئۇنىڭ دېرىزىسى ئالدىدىن ئۆتۈپلا قالسا، بۇ راھىبە ئۇنى تىل ـ ئاھانەت بىلەن كۆمۈۋېتەتتى؛ يەنە بىرى پوپ، مەسىرلىق قىز ئۇنىڭ بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغاندا، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن، قىلغان گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئەندىشە قىلاتتى.

يارەمچى ئېپىسكوپ ئاخىرقى ئەھۋالىنى ئاڭلاپ، بەكلا ئوڭايسىزلىنىپ كەتتى. بىراق، گرىنگورى بۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى. ئىككى ئايدىن بۇيانقى كەچۈرمىشلەر ئۇنى ئۇنتۇغاق قىلىۋەتكەنىدى. بۇ بىغەم شائىر مەسىرلىق قىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان ئاشۇ ئاخشامدىكى غەلىتە ۋەقەنى ئۇنتۇپ قالغان، يارەمچى ئېپىسكوپ بۇ مەيداندا ھازىر بولغان چاغدىكى كۆرۈنۈشلەرنى ئەستىن چىقارغانىدى. شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇسسۇلچى قىز ئەندىشە قىلغۇدەك ھېچ ئىش يوق ئىدى. چۈنكى، ئۇ ئەزەلدىن تارتىپ باشقىلارغا پال ئاچمايتتى. شۇڭا، باشقا سەرگەردان ئاياللاردەك ھەدىسىلا پېرىخونلۇق دېلوسىغا چېتىلىپ قالمىغان ئىشمۇ يوز بەرمەيتتى.

گرىنگورىنى ئۇنىڭ ئېرى دېگىلى بولمايتتى، بەك ئېشىپ كەتتى دېگەندىمۇ، پەقەت ئاكىسى قاتارىدا ھېسابلاشقا بولاتتى. بۇ پەيلاسوپ ئۆزىدىكى تەڭداشسىز سەۋر ـ تاقەت ئارقىلىق بۇ خىل ئەپلاتونچە نىكاھقا بەرداشلىق بەردى، تۇرالغۇغا ۋە بىر بۇردا بولكىغا ئېرىشتى. ھەر كۈنى ئەتىگەندە تىلەمچىلەرنىڭ لاگېرىدىن مەسىرلىق قىز بىلەن بىللە يولغا چىقىپ، كوچا ـ كويلاردا ئۇنىڭغا پارچە ـ پۇرات تەڭگىلەرنى يىغىشىپ بەردى. ھەر كۈنى كەچتە بىللە بىر ئۆيگە كىردى. مەسىرلىق قىزنىڭ

كىچىك ھۇجرىسىغا تەنھا بېكىنىۋېلىشىغا كۆزىنى پارقىرىتىپ قاراپ تۇردى، ئۆزى بەخىرامان يالغۇز ئۇخلىدى.

ــ كۇنلىرىم يامان ئەمەس، كۆپ ئىشلارنى ئۆگىنىۋالدىم، ــ دېدى ئۇ، ــ مەسىلىلەرنى ئويلىشىمغا تازا باب كېلىدۇ.

يەنە شۇنى دەپ قويۇش زۆرۈركى، پەيلاسوپنىڭ بۇ سەرگەردان قىزغا چىن قەلبىدىن مەپتۇن بولغانلىقى ھەققىدە چورتلا بىر نېمە دېگىلى بولمايتتى. قارىماققا ئۇ ھېلىقى ئوغلاققا بەكرەك ئامراقتەك قىلاتتى ! ئوغلاق راستىنلا مۇلايىم، ئەقىللىك، ھوشيار، ياخشى مەشىق قىلدۇرۇلغان، كۆرگەنلا ئادەمنىڭ ئىچى كۆيىدىغان جانۋار ئىدى. ئوتتۇرا ئەسىردە مۇنداق كۆندۈرۈلگەن ھايۋاننى ھەممىلا يەردە ئۇچراتقىلى بولاتتى. ئادەملەرمۇ ئۇلارنى ياخشى كۆرەتتى. لېكىن، كۆپ ھاللاردا ئۇنى كۆندۈرگەنلەر ئوتتا كۆيدۈرۈش جازاسىغا ئۇچرايتتى. راستىنى ئېيتقاندا، سېرىق پەنجىلىك بۇ ئوغلاقنىڭ ئويناپ بېرىدىغان ئويۇنى ئىنتايىن ئاددىي ئويۇنلاردىن ئىدى.

يارەمچى ئېپىسكوپ گرىنگورى تەپسىلىي بايان قىلغان بۇ ئەھۋاللارغا ئىنتايىن قىزىقىۋاتقانىدەك ئىدى. گرىنگورى يەنە كىچىك دۇمباقنى ئوغلاققا مۇنداقلا تاشلاپ بەرسە، ئۇ ھەر خىل قىزىقارلىق ئويۇنلارنى ئورۇنلاپ بېرىدۇ، ئۇ بۇنى ئاشۇ سەرگەردان قىزدىن ئۆگىنىۋالغان دېگەنلەرنى قوشۇپ قويدى. دېمىسىمۇ بۇ سەرگەردان قىزنىڭ ئىقتىدارى ئالاھىدە ئىدى. ئۇ ئاران ئىككى ئاي ۋاقىت ئىچىدىلا ئوغلاققا يۆتكىگىلى بولىدىغان ھەرپلەرنى تەرتىپ بويىچە تىزىپ، ئۇنىڭدىن «فوبۇس» دېگەن خەتنى چىقىرىشنى ئۆگىتىپ بولغانىدى.

ــ فوبۇس؟ ــ دەۋەتتى پوپ، ــ نېمىشقا فوبۇس دېگەن خەتنى چىقىرىدۇ؟

ــ بۇنى بىلمەيمەن، ــ جاۋاب بەردى گرىنگورى، ــ بەلكى سەرگەردان قىز بۇ خەتنىڭ پەۋقۇلئاددە مەنىسى بار دەپ قارايدىغاندۇ. ئۇ ئۆزى يالغۇز قالغان چاغلاردا، پەس ئاۋازدا مۇشۇ

خەتنى تەكرار ـ تەكرار تىلغا ئالىدۇ.

كلاۋدې فرولىلو ھەممە نەرسىنى ئېنىق كۆرەلەيدىغان كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ:

ـــ سەن ئۇنىڭ ئادەم ئىسمى بولماي، ئادەتتىكى سۆز ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلالامسەن؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ كىمنىڭ ئىسمى بولغۇدەك؟ ـــ دەپ سورىدى شائىر.

ـــ بۇنى نەدىن بىلەي!

ـــ مەنمۇ باش قاتۇرۇپ باقتىم، ئەپەندى. ئېھتىمال بۇ سەرگەردانلار زاراتوستىرا دىنىغا چوقۇنىدىغان، قۇياش ئىلاھى فوبۇسقا ئېتىقاد قىلىدىغانلاردىندۇر.

ـــ بۇنى مېنىڭ ساڭا ئوخشاش چۈشەنگۈم يوق، گرىنگورى ئەپەندى!

ـــ لېكىن ئۇنىڭ مەن بىلەن نېمە چاتىقى؟ ئۇنىڭ «فوبۇس» دەپ ۋاتىلداشلىرى بىلەن نېمە كارىم! بىراق، گالى مېنى، مەن ئۇنى ياخشى كۆرگەندەكلا ياخشى كۆرىدۇ. بۇ دېگەن ئەمەلىيەت.

ـــ گالى دېگەن كىم؟

ـــ ھېلىقى ئوغلاق!

ياردەمچى ئېپىسكوپ خىيال سۈرگەندەك، قولىنى ئېڭىكىگە تىرەپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن شارتتىدە ئۆرۈلدى ـ دە، گرىنگورىغا قوپاللىق بىلەن سوئال قويدى:

ـــ سەن ئۇنىڭغا چېقىلمىدىم دەپ قەسەم ئىچەلەمسەن؟

ـــ كىمگە چېقىلىپتىمەن؟ ئوغلاققىمۇ؟

ـــ ئاۋۇ قىزغا!

ـــ ئۆزۈمنىڭ خوتۇنىغا؟ خۇدا ھەققى، چېقىلمىدىم دەپ قەسەم ئىچەلەيمەن.

ـــ لېكىن سەن ئۇنىڭ بىلەن دائىم بىللە بولىسەنغۇ؟

ـــ ھەر كۈنى ئاخشامدا بىر سائەت!

ـــ بەللى! بىر ئەر كىشى بىر ئايال بىلەن يالغۇز قالغاندا، دۈگا ـ تىلاۋەت قىلىش ئېسىگە كەلمەيدۇ.

روهىم بىلەن ھۆددە قىلمەنكى، دۇئا ـ تىلاۋەت ئايەتلىرىنى ئوقۇيمەن. بۇۋى مەرىيەم ھەققىدىكى مۇناجاتنى ۋە «خۇداغا ئىشىنىمەن، قۇدرەتلىك باشپاناھىمغا ئىبتىقاد قىلىمەن» دېگەنلەرنىمۇ ئوقۇيمەن.

ـــ سەن ئاناڭنىڭ روھىنى شېپى كەلتۇرۇپ قەسەم قىل، ـــ ياردەمچى ئېپىسكوپ ھەددىدىن ئاشقانىدى، ـــ ئۇ قىزغا قولۇمنىڭ ئۇچىنىمۇ تەگكۈزمىدىم دەپ باقە !

ـــ مەن تېخى دادامنىڭ روھىنىمۇ شېپى كەلتۇرۇپ ھۆددە قىلالايمەن. مۇنداق قىلغاندا مېنىڭ كېپىللىكىم قوش ئۇنۇمگە ئىگە بولىدۇ. لېكىن، ھۆرمەتلىك ئەپەندى، مەنمۇ ئۆز نۆۋىتىدە بىر سوئال سوراپ باقاي.

ـــ مەرھەمەت !

ـــ بۇ ئىشنىڭ سىز بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟

ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ تامدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا قىزلارنىڭ مەڭزىدىكىدەك ۋىللىدە قىزىللىق ئۆرلەپ چىقتى، جاۋاب بېرەلمەي خىلىغچە تۇرۇپ قېلىپ، ئۇڭايسىزلانغان نەزەردە ئېغىز ئاچتى:

ـــ گېپىمگە قۇلاق سال، پېررې گىرىنگورى ئەپەندى. مۇشۇ ئەھۋالدىلا مەن سېنىڭ چۈشكۈنلەشمىگەنلىكىڭنى بىلەلەيمەن. بۇ مېنىڭ ساڭا كۆڭۈل بۆلگەنلىكىم، ساڭا ياخشى بولسۇن دېگەنلىكىم. ناۋادا سەن ئاشۇ ئىبلىس سۈپەت مىسرلىق قىزغا يېقىنلاشساڭ، گەپ ـ سۆزسىز شەيتانىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالىسەن. بىلىشىڭ كېرەككى، جىسمانىي بەدەن كۆپ ھاللاردا روھنى تۈگەشتۈرىدۇ. ئاشۇ قىزغا يېقىن يولىدىكىمۇ، بالاغا قالغىنىڭ شۇ !

ـــ بىر قېتىم ئۇرۇنۇپ باقتىم، ـــ دېدى گىرىنگورى قۇلىقىنى قاشلاپ، ـــ بۇ توي قىلغان ئاخشىمى ئىدى، لېكىن ئەدىپىمنى يېدىم.

ـــ تەپ تارتماي مۇشۇنداق ئىشنى قىلدىكىمۇ، گىرىنگورى

ئەپەندى؟ ــ پوپنىڭ چىرايى يەنە تۇتۇلۇپ كەتتى.

ــ يەنە بىر قېتىمدا، ــ دېدى شائىر كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، ــ ئۇخلاشتىن ئىلگىرى قۇلۇپنىڭ تۆشۈكىدىن ماراپ باقتىم. ئىچ كىيىم بىلەنلا تۇرغان چىرايلىق بىر قىزغا كۆزۈم چۈشتى. ئۇنىڭ يالاڭ ئاياغ پۇتى ئاستىدىكى كارىۋات غىچىرلاپمۇ قويمىدى.

ــ ئىبلىس بىلەن تەڭ يوقال!

پوپنىڭ كۆزىدىن قورقۇنچلۇق بىر نۇر چاقناپ كەتتى. ئۇ ھۆركىرىگەن پېتى گىرىنگورىنى ئىتتىرىۋەتتى ـ دە، چوڭ قەدەم تاشلاپ چېركاۋنىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭىدا كۆزدىن غايىب بولدى.

3. قوڭغۇراق

ئاشۇ كۈنى ئەتىگەندە يۈز بەرگەن جازا سۈپىسىدىكى جازالاشتىن كېيىن، كىشىلەر كۆاسمىدودىكى قوڭغۇراق مۇزىكىلىرىنى ئورۇنلايدىغان قىزغىنلىقنىڭ پەسكويغا چۈشۈپ قېلىۋاتقانلىقىنى بايقىدى. ئىلگىرى تاڭ سەھەردىكى تىلاۋەت قوڭغۇرىقى، كەچقۇرۇنلۇق تىلاۋەت قوڭغۇرىقى، يۇقىرى ئاۋازلىق مىسسا قوڭغۇرىقى، نىكاھ قوڭغۇرىقى، چوقۇندۇرۇش قوڭغۇرىقى ... قىسقىسى، بىرەر ئىش بولسىلا قوڭغۇراق چېلىناتتى، قوڭغۇراقنىڭ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاققا ياڭرىغان ئاۋازى ھاۋا بوشلۇقىغا يېيىلاتتى، ھەر خىل ئاۋازلارنىڭ ئارىلاشمىسىدىن پۈتۈپ چىققان يېقىملىق مۇزىكا ئاڭلىناتتى. قەدىمىي چېركاۋ تىترەيتتى، ئەكس سادا قايتۇراتتى. ئادەملەر مۇشۇ ئاۋازنىڭ قاينىمىدا تۇرۇپ مەڭگۈلۈك خۇشاللىقتىن بەھرىمەن بولۇۋاتقاندەك تۇيغۇغا چۆمەتتى. ئۇلار قانداقتۇر بىر پەرىشتە قوڭغۇراقنىڭ مىستىن ياسالغان ئاغزىدا شاۋقۇن ـ سۇرەن سېلىۋاتىدۇ، ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ، دەپ ھېس قىلاتتى. ئەمدىلىكتە

ئۇ پەرىشتە نەگىدۇر يوقالغانىدى. چېركاۋمۇ جانسىز بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. مەيلى توي - بايرام بولسۇن، مەيلى ئۆلۈم - يېتىم بولسۇن، قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازى شۇنچىكى يېقىمسىز، قۇلاققا ياقمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇنى قانداقتۇر مۇراسىملارنى ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۈچۈنلا تەييارلانغان نەرسە دېيىشكە بولاتتى. ئىلگىرى بىر چېركاۋدىن ئىككى خىل ئاۋاز ياڭرايتتى، ئۇنىڭ بىرى فىسگارمونىنىڭ ئاۋازى، يەنە بىرى سىرتتىكى قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئەمدى فىسگارمونىنىڭ ئاۋازىلا قالغانىدى. قارىماققا قوڭغۇراقلارنى چالىدىغان ئادەم قوڭغۇراق مۇنارىدىن كەتكەنىدەك قىلاتتى. لېكىن، كۆڭلىمىدە يەنىلا شۇ يەردە ئىدى. قانداق بىر ئىش ئۇنىڭ ئىچىنى پىشۇرۇۋاتقاندۇ؟ جازا سۈپىسىدىكى ھاقارەت ۋە ئۆمىدسىزلىك ئۇنىڭ كۆڭلىنى ھېلىغىچە بىسەرەمجان قىلىۋاتقانمىدۇ؟ ياكى ئۇنىڭ روھى جازا ئىجرا قىلغۇچىنىڭ قامچىسى تۈپەيلى ئايىغى چىقمايدىغان پاراكەندىچىلىك ئىچىدە تۇرۇۋاتقانمىدۇ؟ ئېھتىمال ھېلىقى رەھىمسىز جازا ئۇنىڭ جىمىكى قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىۋەتكەندۇ ياكى ئۇنىڭدىكى قوڭغۇراقلارغا بولغان قىزغىنلىقىنى تۈگەتكەندۇ، يا بولمىسا بۇۋى مەريەم چېركاۋىدا قوڭغۇراق چالىدىغان بۇ ئادەمنىڭ قەلبىدە مارىيەگە ئۆچمەنلىك پەيدا بولغاندۇ.

مىلادىيەنىڭ 1482 - يىلىدىكى پەرىشتىلەرنىڭ خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش بايرىمى كېلىپ قالغانىدى. شۇ كۈنى دەل 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، يەنى سەيشەنبە بولۇپ، ھاۋا ئىنتايىن ئوچۇق، يېقىملىق ئىدى. كۆڭلىمىدە قوڭغۇراقلارغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتى سەل - پەل بولسىمۇ ئەسلىگە كېلىۋاتقاندەك، شىمال تەرەپتىكى قوڭغۇراق مۇنارىغا ياماشتى. بۇ چاغدا، چېركاۋدىكى خىزمەتكارلارمۇ تۆۋەندىكى دەرۋازىلارنى يوغان ئېچىۋەتكەنىدى. دۇپ ياغىچىدىن ياسالغان، سىرتى ھايۋان تېرىسى بىلەن قاپلانغان، ئالتۇن يالاتقان تۆمۇر مىخ قېقىلغان بۇ دەرۋازىلار

«ئەڭ نەپس» ئويما نەقىشلەر بىلەن زىننەتلەنگەنىدى.

كۆاسمىدو قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئەڭ يۇقىرى قەۋىتىگە چىققاندىن كېيىن، ئۇ يەردىكى ئالتە چوڭ قوڭغۇراقنا بىرھازا قاراپ تۇردى. قانداقتۇر غەلىتە بىرنەرسە قوڭغۇراقلار بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىنى ئايرىپ تۇرغاندەك ئېچىنىش ئىچىدە بېشىنى چايقىدى. كۆاسمىدو قوڭغۇراقلارنى ئىتتەردى، ئارقىدىنلا قوڭغۇراقلار كەينى ـ كەينىدىن ئىرغاڭلاشقا باشلىدى. تىترەك ۋە سوزۇك ئاۋازلار تەرەپ ـ تەرەپكە تارقالدى. كۆاسمىدو كۆڭلى يايراپ، ھەممە ئىشنى ئېسىدىن چىقاردى، چىرايىغا قايتىدىن كۈلكە يۈگۈردى.

كۆاسمىدو ئۇياقتىن ـ بۇياققا تاقلىدى، چاۋاك چالدى، بۇ ئارغامچىدىن يەنە بىر ئارغامچىغا يامىشىپ ئۆتتى.

ـــ سايراڭلار ! ـــ دېدى ئۇ، ـــ سايراڭلار ! گابرىللى، ئاۋازىڭنى مەيدانغا يەتكۈز، بۈگۈنكى كۈننىڭ بايرام ئىكەنلىكىنى يادىڭدىن چىقارما ! تىباۋۇلد مىدىرلا، بەك ئاستا بولۇپ قالدىڭ. مىدىرلا دەيمەن، ئويغانمىغان ئوخشىمامسەن؟ ھورۇن ! بولدى، تېزرەك ھەرىكەت قىل ! تېزرەك ! سۈرئىتىڭ شۇنداق تېز بولسۇنكى، ئىككى تەرەپكە تەۋرەۋاتقىنىڭنى خەقلەر كۆرەلمەي قالسۇن، ئۇلارنىڭ قۇلىقىنىمۇ مېنىڭكىدەك پاك قىلىۋەت ! مانا مۇشۇنداق، تىباۋۇلد، ئەمدى قاملاشتى ! گۈئىللائۇم، گۈئىللائۇم دەيمەن، سەن قوڭغۇراقنىڭ ئەڭ چوڭى، پاسكوئىر ئەڭ كىچىكى، لېكىن سەن ئۇنىڭچىلىك جاراڭلىيالمايۋاتسەن، ھۆددە قىلىمەنكى، جامائەتمۇ سېنى ئۇنىڭدەك ئاۋاز چىقىرالمىدى دەيدۇ. بولدى، بولدى، گابرىللى ! يەنە ئازراق مەدەت قىل ! ۋاي ـ ۋۇي، ئىككىڭلار ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلىۋاتسىلەر؟ قۇشقاچنىڭ ئۆزىلىغۇ سىلەر ! ئونۇڭلارنى ئاڭلىيالمىدىم. ناخشا توۋلايدىغان چاغدا ئەسنەپ ئولتۇرغىنىڭلار نېمىسى؟ مۇنداق ئېغىزنىڭ نېمە پايدىسى ! ھە، جىم تۇرماڭلار ! بۈگۈن دېگەن پەرىشتىلەر خۇش خەۋەر يەتكۈزىدىغان بايرام، قۇياش چاراقلاپ كېتىپتۇغۇ،

ياخشىراق مۇزىكىغا ئورۇنلاڭلار. بىچارە گۈئىللائۇم، تىنالمايلا قاپسەنغۇ سېمىز ئاغىنە!

كۆڭسىدو قوڭغۇراق مۇنارىنى توسۇۋالغان چوققا تامنىڭ ئارىسىدا تۇرۇپ تۆۋەنگە قارىدى. غەلىتە كىيىنىپ مەيدانغا كېلىۋاتقان بىر قىزنى، ئۇنىڭ چېچىدە توختاپ بىر پارچە گىلەمنى يەرگە يايغانلىقىنى، بىر ئوغلاقنى يېتىلەپ گىلەم ئۈستىدە توختاتقانلىقىنى، بىر توپ ئادەمنىڭ چۆرىدەپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. بۇ مەنزىرە توساتتىنلا ئۇنىڭ خىيالىنى باشقا يەرگە ئەپقاچتى. ئۇنىڭ مۇزىكىغا بولغان قىزغىنلىقى بىردىنلا سوۋۇپ كەتتى. ئۇنىڭ مىدىرلىغۇسى كەلمەي قالدى، قوڭغۇراقلار بىلەنمۇ كارى بولمىدى. تاش لەمپىنىڭ كەينىدە تۇگۈلۈپ، ياردەمچى ئېپىسكوپنى ھەيران قالدۇرغان خىيالچان، مۇلايىم كۆزلىرى بىلەن ئۈسسۇلچى قىزغا تىكىلدى. دەل شۇ پەيتتە قوڭغۇراقلار تىمتاس بولۇپ قالدى. قوڭغۇراق ئاۋازىغا كۆيىدىغان ئادەملەرنىڭ ئۇمىدى يوققا چىقتى. ئۇلار ئەسلىدە ئۇچاڭگى كۆۋرۈكىدە تۇرۇپ، قوڭغۇراق ئاۋازىغا خۇشاللىق بىلەن قۇلاق سېلىۋاتقانلار ئىدى. بۇ خۇددى كانارىغا قۇيرۇق ئېسىپ قويۇپ، كەلگەن خېرىدارلارغا ئۆپكە ساتقاندەك بىر ئىش ئىدى.

4. تەقدىر

ئوخشاشلا 3 ـ ئاي، ئوخشاشلا يېقىملىق بىر تاڭ سەھەر ئىدى، يېگىرمە توققۇزىنچى كۈندىكى شەنبە بولسا كېرەك. بۇ ساينت ئىئوستاش خاتىرە كۈنى بولغاچقا، بىزنىڭ ياش ئاغىنىمىز، تۈگمەنچى ژان فرولىلو پەلتوسىنى يېپىنىپ كارىۋاتتىن چۈشىدىغان چاغدا، ئىشتان يانچۇقىدىكى لىققىدە پۇل سېلىنغان قاپچۇقنىڭ يېلى چىقىپ كەتكەن تۆپتەك بوشاپ

قالغانلىقىنى بىلدى.

«بىچارە قاپچۇق، ــ دېدى ئۇ قاپچۇقنى ئىشتانىنىڭ يانچۇقىدىن ئېلىپ، ــ بۇ قانداق گەپ، بىر تال تەڭگىنىڭمۇ قالمىغىنى نېمىسى؟ قىمار، پۇڭا، ۋېناس دەيدىغان نېمىلەر نەقەدەر ۋەھشىي، ئۇلار سېنى قورۇتۇپلا قويۇپتۇغۇ ! مىجىلىپ، لەپەڭشىپلا قاپسەنغۇ ! ئاچچىقىغا هاي بېرەلمەيۋاتقان ئېغىزغىلا ئوخشاپ قاپسەن. سىسىرو ئەپەندى، سېنىكا ئەپەندى، سىلەرنىڭ ئەسەرلىرىڭلار، خورۇم تاشلىق كىتابلىرىڭلار پولغا چېچىلىپ يېتىپتۇ. سىلەردىن سوراپ باقاي، مېنى پۇل چىقىرىدىغان زاۋۇتنىڭ باشلىقى ياكى ئوۋچاڭگى كۆۋرۈكىدىكى پۇل تېگىشىدىغان يەھۇدىيدىن ئۈستا دېگەن تەقدىردىمۇ، پادىشاهنىڭ تاجى چۈشۈرۈلگەن تىللانى ئوتتۇز بەش ئونزايىنغا، بىر ئونزايىنىنى يىگىرمە بەش سو سەككىز دېنىرىسقا؛ هىلال ئاي چۈشۈرۈلگەن بىر تەڭگىنى ئوتتۇز ئالتە ئونزايىنغا، هەر ئونزايىنىنى يىگىرمە ئالتە تور ئالتە دېنىرىسقا ئايرىباشلىغىلى بولىدۇ، بۇنىڭ ماڭا نېمە پايدىسى؟ مەندە قوش ئالتىگە دو چىققۇدەك قارا يارماقنىڭ سونۇقىمۇ بولمىسا ! كونسول سىسىرو جانابلىرى، بۇ بالا ـ قازادىن قوتۇلۇشنىڭ چارىسى بارمۇ؟ ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرۇش ياكى ‹قانداق قىلىمىز›، ‹لېكىن› دېگەن بىرنەچچە سۆز بىلەن ئىش پۈتەمدۇ؟»

ژان فروللو غەمكىن هالدا كىيىمىنى كىيدى، تۇگمىسىنى ئېتىۋاتقاندا كاللىسىغا تۇيۇقسىزلا بىر خىيال كەچتى، باشتا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ئويلىماسلىققا تىرىشقان بولسىمۇ، هايال ئۆتمەيلا ئۇ خىيال يەنە كاللىسىغا كىرىۋالدى. بېشى پىرقىراپ، ئىچ مايكىسىنىمۇ تەتۇر كىيىپ سالدى. قارىغاندا، ئونىڭ كۆڭلىدە قاتتىق كۈرەش بولۇۋاتقاندەك ئىدى. ئاخىر بەرداشلىق بېرەلمەي، شىلەپىسىنى پولغا ئاتتى ـ دە، ئۆز ـ ئۆزىگە تۇۋلاپ كەتتى: «خەپ ! نېمە بولسا بولمامدۇ ! ئۆزۈمنىڭ ئاكىسى بولغاندىكىن، ئىزدەپ باقمايمەنمۇ؟ ناهايىتى كەلسە تىللاپ

تويدۇرۇپ قويار شۇ! كۇموش تەڭگىدىن بىرنى ئېلىۋالسىلا بولغىنى.»

ئۇ يۇڭ ياقلىق پەلتوسىنى ئالدىراپلا كىيىپ، شلىپىسىنى يەردىن ئالدى، ئاندىن قورسىقى كۆپكەن هالدا ئۆيدىن چىقتى.

ئۇ چىلتار كوچىسىدىن كونا شەهەر رايونىغا قاراپ ماڭدى. دوقمۇشتىن قايرىلىدىغان چاغدا، هاۋادا لەيلەپ يۈرگەن كاۋاپنىڭ مەززىلىك پۇرىقى دىمىقىغا گۇپپىدە ئۇرۇلدى. ئۇ ئىختىيارسىز هالدا يان تەرەپتىكى كاۋاپخانىغا لەپپىدە قاراپ قويدى. قاچاندۇر بىر چاغلاردا فرانسىسكانىڭ مونىاخى كالاتاگىرۇنىڭ كاۋاپخانىغا قاراپ تۇرۇپ شۇمشەيگەن هالدا: «بۇ قاۋاقلار هەقىقەتەن بولىدىكەن!» دەپ خورسىنغانلىقىنى ئەسكە ئالدى. لېكىن، ژانىڭ ناشتىلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ تولىمۇ ئەپسۇسلىنىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. مېڭىپ ـ مېڭىپ كېچىسى چاتېلې دەرۋازىسىدىن ئۆتتى ـ دە، سېپىل كارىدورىغا كىردى. ئۇ يەر ئۇچقۇلاق شەكىللىك ئېگىز مۇنارنىڭ هىمايىسىدىكى كونا شەهەر رايونى ئىدى.

ژاننىڭ بۇرۇنقىدەك پېرىنسىت لېكلېرنىڭ هەيكىلىگە تاش ئېتىپ ماڭىدىغانغا ۋاقتى يوق ئىدى. دەل مۇشۇ پېرىنسىت لېكلېر چارلېز VI نىڭ پارىژنى ئەنگلىيەگە ئىككى قوللاپ سۇنۇپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ئادەملەر ئۇنىڭ ئەدىپىنى بېرىمىز دەپ باش ـ كۆزىنى يېرىۋەتكەن، يۈزىگە پاتقاق لاي سۈرتۈۋەتكەنىدى. ئۇ ئۇچ ئەسىر مابەينىدە خۇددى لەنەت تۇۋرۇكىگە ئەبەدىيلىك مىخلاپ قويۇلغاندەك، چىلتار كوچىسى بىلەن بىس كوچىسىنىڭ ئارىلىقىدا قىينىلىپ كەلگەنىدى.

ئۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، يېڭى ساينت ژېنېۋيېۋې كوچىسىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، بۇۋاي مەريەم چېركاۋىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى ـ دە، ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى. لېگرىس ئەپەندىنىڭ هەيكىلى ئەتراپىدا بىردەم چۆرگۈلىدى. «تىل ئىشىتىدىغىنىم چوقۇم، ـــ دېدى ئۇ ئىچى پۈشۈپ، ـــ تەڭگىنى ئالالىشىمۇ

ناتايىن !»

ئۇ موناستىردىن چىقىۋاتقان بىر خىزمەتكارنىڭ ئالدىنى توستى ۋە:

ــ يوساستىكى ياردەمچى ئېپىسكوپنى نەدىن تاپقىلى بولىدۇ؟ ــ سورىدى.

ــ مېنىڭچە، ئۇ مۇنارنىڭ ئۈستىدىكى ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىدا، ــ دېدى خىزمەتكار، ــ لېكىن، ئەگەر سىز پاپا ياكى پادىشاھ جانابلىرى ئەۋەتكەن ئادەم بولمىسىڭىز، ئۇنىڭ ياخشىسى ئۇ يەرگە بېرىپ ئۇنى ئاۋارە قىلماڭ.

«ئوبدان بولدى، ــ ژان فروللو چاۋاك چېلىپ كەتتى، ــ مەن ئۇنىڭ بۇ ئالۋاستى غارىنى بىر كۆرۈشكە پۈرسەت ئىزدەپ يۈرگەن ئەمەسمىدىم !»

ئۇ مۇشۇلارنى ئويلاپ قەتئىي نىيەتكە كەلدى ـ دە، ئالدىدىكى قاپقاراڭغۇ ئىشىكتىن ئېتىلىپلا كىرىپ كەتتى، ئاندىن ئۇياققا ئەگىلىپ، بۇياقىقا قايرىلىپ دېگۈدەك قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۆگزىسىگە ئېلىپ بارىدىغان پەلەمپەيگە ياماشتى.

«كۆرۈپ باقايچۇ، ــ دېدى ئۇ كېتىۋېتىپ، ــ بۇۋى مەريەمنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىمەنكى، ئۇ يەردە چوقۇم سىرلىق بىر ئىش بار. مەن ھۆرمەتلىك ئاكامنىڭ ئۇ يەرگە ئېھتىياتچانلىق بىلەن بېكىنىۋېلىپ، بەزىدە جەھەننەمنىڭ ئوچىقىغا ئوت ياقىدىغانلىقىنى، ئالتۇنغا ئايلاندۇرىمەن دەپ تاش كۆيدۈرىدىغانلىقىنى ئاڭلىدىم. مېنىڭچە، ئۇ كىمىياگەرلىك قىلىپ كۆيدۈرۈۋاتقان تاش چوقۇم ئادەتتىكىچە تاش، ئۇنىڭ ئوچىقىدىن دۇنيادىكى ئالتۇن بولۇپ چىقىدىغان ئەڭ چوڭ تاشنى تاپقاندىن، پاسخا بايرىمىدا يەيدىغان مايلىق تورتنى تاپقىنىم ئەۋزەل !»

ئۇ تۇۋرۇكلۇك كىچىك دەھلىزنىڭ ئالدىدا بىردەم توختاپ دېمىنى رۇسلىۋالدى، مېڭىپ تۇڭەتكىلى بولمايدىغان پەلەمپەينى زەھەرخەندىلىك بىلەن قارىغىدى. ئاندىن ئۆزىگە مەدەت بېرىپ،

شمال تەرەپتىكى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ كىچىك ئىشىكىگە قاراپ ماڭدى. بۇگۈنكى كۈندە ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ بۇ يەردىن مېڭىشى چەكلەنگەنىدى. قوڭغۇراق ئېسىلغان رېشاتكىدىن ئۆتۈپ بىرنەچچە مىنۇتتىن كېيىن يان تەرەپتىكى تەكچىگە ۋە بېشىنى ئېگىپ ئۆتمەسە بولمايدىغان ئەگمە ئىشىككە كۆزى چۈشتى. ئۇدۇلىدا ئايلانما پەلەمپەينىڭ يان تېمى بىلەن ئوق ئاتىدىغان تۆشۈك بار ئىدى. ئۇنىڭدىن ئىشىككە سېلىنغلىق يوغان قۇلۇپنى ۋە تۆمۈر رامكىنى كۆرگىلى بولاتتى. مۇشۇ كۈنلەردە بۇ يەرگە زىيارەتكە كەلگەنلەر ئىستىن قارىيىپ كەتكەن تامدىكى بىرنەچچە ئاق خەتنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى تۇرغان گەپ. بۇ «مەن گورالىنى سۆيىمەن. 1823 ـ يىلى ئۆگۈن ئىمزا قويغان» دېگەن خەت بولۇپ، «يازغان» دېگەن سۆزلەرمۇ ئەسلىدىلا بار ئىدى.

ـــ ئۇھ ! ـــ دېدى ژان ئىنجىنقلاپ، ـــ مۇشۇ يەر بولسا كېرەك.

ئوقۇرمەنلەر چوقۇم رېمبراندىنىڭ داڭلىق ئەسەرلىرىنى كۆرگەن بولۇشى كېرەك، ئۇ رەسساملارنىڭ ئىچىدىكى شېكىسپىر، ئۇنىڭ بىرمۇنچە داڭلىق ئويما رەسىملىرى ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان بىر پارچە مىس ئويما رەسىمى بار. ئۇ دوكتور فائۇستنىڭ ئوبرازى بولغىنى ئۈچۈنمىكىن، كىشىنى ئۆزىگە بەكمۇ مەھلىيا قىلىدۇ. رەسىمدە بىر كىچىك قاراڭغۇ ھۇجرا سىزىلغان، ھۇجرىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا بىر شىرە قويۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستى ئۆلۈكىنىڭ باش سۆڭىكى، گىلوبۇس، دەستىلەش سايمىنى، كومپاس، تەسۋىرىي يېزىق يېزىلغان تېرە قەغەز قاتارلىق ئادەم چۆچۈتىدىغان بەزى نەرسىلەر بىلەن تولغان. ھېلىقى دوكتور ئۈچىسىدا تون، بېشىدا قېشىغىچە چۆكۈرۈلگەن قالپاق بىلەن شىرە ئالدىدا ئولتۇرىدۇ. قارىغان ئادەمگە ئۇنىڭ بېلىنىڭ يۇقىرىسىلا كۆرۈنىدۇ. ئۇ قوپال كىرىسلودىن ئۆرە بولۇپ، چىڭ توگۈلگەن مۇشتىنى شىرەگە تىرەپ ھەم قىزىقسىنىش، ھەم

ۋەھىمە ئىچىدە بىرمۇنچە سىرلىق ھەرپلەردىن شەكىللەنگەن يورۇق چەمبىرەكلەرگە تىكىلىدۇ. ئۇ نەرسىلەر بۇ ھۇجرىنىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا خۇددى ئەرۋاھقا ئوخشاش كۆرۈنگەندەك بولىدۇ. قۇياشمۇ جادۇ قىلىنغانغا ئوخشاش كۆز ئالدىدا تىترەڭاتقاندەك بولىدۇ. ئۇنىڭ سىرلىق شولىسى ھۇجرىغا چېچىلىپ ھەم چىرايلىق، ھەم قورقۇنچلۇق بىر مەنزىرە پەيدا قىلىدۇ.

ژان فرولىلو قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن بېشىنى تىقىۋىدى، كۆز ئالدىدا دوكتور فائۇستنىڭ مەخپىي ھۇجرىسىغا ئىنتايىن ئوخشىشىپ كېتىدىغان مەنزىرە پەيدا بولدى: ئوخشاشلا ئادەمنى تىترەك باسىدىغان قاراڭغۇ ئۆڭ؛ ئوخشاش كىرپىلو ۋە يوغان بىر شىرە؛ بىرنەچچە كومپاس، بىرنەچچە دەستىلەش سايمىنى، ھايۋانلارنىڭ سۆڭىكى تورۇسقا ئېسىقلىق؛ چۆرگۈلەڭاتقان گىلوبۇس؛ ھەر خىل رەڭدىكى سۇيۇق دورا قاچىلانغان بىرنەچچە بوتۇلكا ئۇ يەر - بۇ يەرگە قالايمىقان تاشلاپ قويۇلغان؛ ئۇنىڭ ئىچىدە ئالتۇندەك ساپسېرىق بىرنەچچە تال غازاڭ تۇراتتى. غەلىتە خەت بىلەن تولۇپ كەتكەن ۋە ئادەملەرنىڭ رەسىمى سىزىلغان تېرە قەغەز ئۇستىگە ئۆلگەن ئادەمنىڭ بىرنەچچە پارچە باش سۆڭىكى قويۇلغان؛ شىرەگە ئاڭايلىمىسا بۇرجىكى قاتلىنىپ ئوڭايلا تىتىلىپ كېتىدىغان تېرە قەغەزگە يېزىلغان قول يازما دۆڭىلەكلىك؛ ئۆيدىن خىمىيەلىك دورىلارنىڭ دىماقنى ئېچىشتۇرىدىغان پۇرىقى بىقسىپ تۇرىدۇ. رەتسىز قويۇلغان نەرسىلەرنى توپا بېسىپ، ئۆمۈچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن.

بىراق، بۇ كىچىك ئۆيدە ئادەم يوق ئەمەس ئىدى، شىرەگە جەينىكىنى تىرەپ كىرپىلودا بىر ئەر ئولتۇراتتى. ئۇ دۇمبىسىنى قىلىپ ئولتۇرغان بولغاچقا، ژان پەقەتلا ئۇنىڭ مۇرىسىنى ۋە بېشىنىڭ كەينىنى كۆرەلەيتتى. ئۇ چېچى چۈشۈپ كەتكەن بۇ باشنى بىر قاراپلا تونۇدى. بۇيۇك تەبىئەت خۇددى

ئادەملەرگە يارداەمچى ئېپېسكوپنىڭ دىنىي ۋەزىپىسى ھېچكىمنىڭكىگە ئوخشمايدىغانلىقىنى تاشقى قىياپىتىدىكى ئالاھىدىلىككە ئاساسەن دەپ بېرىۋاتقاندەك، ئۇنىڭ بېشىغا مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان چاچ شەكلىنى ئاتا قىلغانىدى.

ژان فروللو ئۇنىڭ ئۆز ئاكىسى ئىكەنلىكىنى بىلدى، لېكىن ئىشىكنى بەكمۇ ئاۋايلاپ ئاچقانلىقى ئۈچۈن، كلاۋدې فروللو ئۇنىڭ قانداق كىرگەنلىكىنى قىلچە تۇيمىدى. ھەممە نەرسىگە قىزىقمىدىغان ژان پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئۆيئىچىگە بىرقۇر سەپسالدى، دەسلىپىدە ئورۇندۇقنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى دېرىزىنىڭ تۆۋىدىكى ئوچاقتا دىققەت قىلمىدى. كۈن نۇرى ھەم چوڭ، ھەم يۇمىلاق ئۆمۈچۈك توربىدىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، دېرىزىنىڭ ئەگمىسىدە جۇخارگۈلدەك ئويما نەقىش ھاسىل قىلغانىدى. ئوچاقنىڭ ئۈستىگە ھەر خىل كىچىك دورا بوتۇلكىلىرى قالايمىقان تاشلاپ قويۇلغانىدى. ژان فروللو ئوچاقنىڭ ئۈستىدە قازاننىڭمۇ يوقلۇقىنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز ئۇھسىنىپ قويدى.

«بۇ ئاشخانا سايمانلىرى تازىمۇ يېڭى ئىكەنغۇ!» دەپ ئويلىدى ژان فروللو.

يەنە كېلىپ ئوچاقتا ئوت يوق، ئۇزاقتىن بۇيان ئوت قالانمىغاندەك، تاماقمۇ ئېتىلمىگەندەك قىلاتتى. ژان فروللو بىر دۆۋە خىمىيەلىك سايمانلار ئارىسىغا تاشلاپ قويۇلغان ئەينەك نىقابنى كۆرۈپ قالدى. قارىماققا ئاكىسى خەتەرلىك تەجرىبە بىلەن شۇغۇللانغاندا يۈزىنى توسۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بۇ نەرسە بىر بۇلۇڭدا تۇراتتى، ئۈستىگە قېلىن بىر قەۋەت چاڭ ـ توزان قونغان، ئەستىن چىقىپ كەتكەندەك قىلاتتى. ياندىكى شامال ساندۇقىنىمۇ توپا بېسىپ كەتكەنىدى. ئۈستىدىكى مىس تاختايغا «تىنىقلا بولسا ئۈمىد بولىدۇ» دېگەن خەت ئويۇلغانىدى.

تامدىكى كىمىياگەرلەر دائىم قوللىنىدىغان ئويما يېزىقلارنىڭ بەزىلىرى سىياھ بىلەن يېزىلغان، بەزىلىرى پىچاق بىلەن ئويۇلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە گوت يېزىقىمۇ، ئىبرانىي

يېزىقمۇ، گىرىك يېزىقمۇ، ھەتتا رىم يېزىقمۇ بار ئىدى. بۇ يېزىقلار خوددى ئۇزۇن ـ قىسقا، ئېگىز ـ پەس دەرەخ شاخلىرى ئۆزئارا ئۆتۈشۈپ كەتكەندەك بىر نەرسىگە بىرى مىنگىشۇالغان، يېڭى يېزىلغانلىرى كونىلىرىنى بېسىۋالغان، بەئەينى جەڭ مەيدانىدىكى يالمان بىلەن نەيزىدەك ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ يېزىقلاردا ئەقىل ـ پاراسەت، خام خىيال ۋە ئىنسانىيەتكە تەئەللۇق جىمىكى بىلىم ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. بۇ خەتلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئادەملەر يازغان بولۇپ، ئۇلار لاتىنلار ۋە گىرېكلاردىكى «قاچاندىن باشلاپ؟ قەيەرگىچە؟»، «بىر ئادەم باشقا بىر ئادەم ئۈچۈن ئالۋاستى»، «يۇلتۇز، يۇلتۇزلار تۇركۈمى، نام ـ شەرىپى، ئىلاھىيەت»، «بىر ئۇلۇغ كىتاب، ئېغىر قايغۇ ـ ھەسرەت»، «ئەقىل ئىزدەشكە بەل باغلاش»، «ئىدىيە ئېھتىياجدىن تۇغۇلىدۇ» قاتارلىق قىسقا ھېكمەتلىك جۈملىلەر ئىدى. بەزىلىرى ھېچقانداق ئېنىق مەنىسى بولمىغان بىرلا گىرېكچە خەت ياكى مۇناسىتىرلىق تۇزۈمدىن كېلىۋاتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك بېشارەت ئىدى. يەنە بەزىلىرى ئالتە تۇراقلىق شېئىردىن پۈتكەن «سېنىڭ بۇ تۈپراقتىكى ھۆكۈمرانلىقىڭ تەڭرىنىڭ قۇدرىتىگە تايىنىدۇ» دەيدىغان پەند ـ نەسىھەت ئىدى. يەنە بەزىلىرى قولىنىڭ ئۇچىدىلا يېزىپ قويغان ئىبرانىيچە تېز يازما بولغاچقا، بۇلار گىرېكچە بىرنەچچە ھەرپىنى ئاران تونۇيدىغان ژان ئۇچۇن ئوقۇغىلى بولمايدىغان تىلىسىمنامىنىڭ ئۆزى ئىدى. بۇ خەتلەرنىڭ ئەتراپى يۇلتۇز، ئادەملەرنىڭ رەسىمى، ھايۋانلارنىڭ شەكلى ۋە گىرەلىشىپ كەتكەن ئۇچ بۇلۇڭلۇق شەكىللەر بىلەن بېزەلگەنىدى. ئۆينىڭ تۆت تېمى خوددى بىر مايمۇن سىياھقا مىلەنگەن پەلكۈچنى كۆتۈرۈۋۈلىپ قەغەزنى قارىقويۇق بويىۋەتكەندەك رەسۋا بولۇپ كەتكەنىدى.

ئۆينىڭ ئىچى «كۆتۈرەلمەسلىك ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك كونىراپ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن بولۇپ، نەرسە ـ كېرەكلەر

ئىنتايىن قالايمىقانىدى. قارىغاندا ئۆي ئىگىسى ئۇزاقتىن بېرى باشقا ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشتىن قولىنى يۇيۇۋەتكەندەك قىلاتتى.

مۇشۇ دەقىقىدە ئۆي ئىگىسى ھەر خىل شەكىل چۈشۈرۈلگەن قول يازمىغا قاراش بىلەن بەند ئىدى. مۇنداقلا قاراشقا ئۇنىڭ كاللىسى ھە دېسىلا كۆڭلىگە بۆسۈپ كىرىۋاتقان تۇرلۇك - تۇمەن خىياللار تۈپەيلى قاپاق بولۇپ كەتكەندەك ئىدى. ژان خىيالىدا يارىدەمچى ئېپىسكوپنىڭ ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇپ، خۇددى چۈشەكەپ سۆزلەپ كەتكەن ئادەمدەك بىرنېمىلەرنى غودۇڭشۇۋاتقانلىقىنى جەزم قىلدى: «دۇرۇس، مانۇ مۇنداق دېگەن، زوروئاستىرمۇ بىزگە: ‹ئوتتىن كۇن تۇغۇلىدۇ، كۇندىن ئاي تۇغۇلىدۇ. ئوت جىمىكى شەيئىنىڭ مەنبەسى، ئۇنىڭ ئاتوملىرى تىنىمسىز رەۋىشتە ھەددى - ھېسابسىز ئېقىم بولۇپ شەكىللىنىدۇ، يەر شارىغا قاراپ ئاقىدۇ. ئۇلار ھاۋادا بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا نۇرغا ئايلىنىدۇ. يەر شارىدا بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا ئالتۇنغا ئايلىنىدۇ›. ‹نۇر بىلەن ئالتۇن ئەمەلىيەتتە بىر شەيئى، مۇنداقچە ئېيتقاندا ئالتۇن ئوتنىڭ شەكلى. ئوخشىمايدىغان يېرى بىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ، بىرىنى تۇتقىلى بولىدۇ؛ بىرى سۇيۇق ھالەتتە بولىدۇ، بىرى قاتتىق ھالەتتە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى سۇ بىلەن مۇزنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشايدۇ. باشقا مۇناسىۋەت بولۇشى مۇمكىنمىدى؟›، ‹بۇ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئادەتتىكى قانۇنىيەت. لېكىن، بۇ ئادەتتىكى قانۇنىيەتنىڭ سىرىنى قانداق قىلغاندا ئىلىم - پەنگە تايىنىش ئارقىلىق تاپقىلى بولىدىغاندۇ؟ قولۇمغا چۈشكەن نۇر شارتتىدە ئالتۇن بولۇپ قالسىچۇ؟ بۇ ئاتوملار مەلۇم قانۇنىيەت بويىچە تارقالغان بولغاندىكىن، يەنە باشقا بىر قانۇنىيەتكە ئاساسەن قاتۇرۇۋالسا بولىدىغاندۇ؟›، ‹قانداق قىلىش كېرەك؟›، ‹بىرلىرى كۇننىڭ نۇرىنى يوشۇرۇپ قويۇش خىيالىدا بولىدۇ›، ‹ئاۋېررۇئې!›، ‹شۇنداق، ئاۋېررۇئې›،

«ئاۋىررۇئي بىر چاغلاردا كوردوۋا چېركاۋىدىكى شاھلار قەبرىسىنىڭ سول تەرىپىگە، بىرىنچى تۇۋرۇكنىڭ ئاستىغا كۇن نۇرىنى كۆمۈپ قويغان. لېكىن، بۇ تەجرىبىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سەككىز مىڭ يىلدىن كېيىن دەلىللىگىلى بولمىدىغان تۇرسا!»

ـــ تازا قاملاشمىغان ئىش بولدى ـ دە! ـــ دېدى ژان بىر چەتتە تۇرۇپ، ـــ بىر تەڭگىنى دەپ يەنە قانچىلىك ساقلارمەن؟

ـــ ... بىرى مۇنداق دېگەن، ـــ يارەمچى ئېپىسكوپ ھېلىمۇ جۆيلۇمەكتە ئىدى، ـــ ئاسمان بۆرىسى (يۇلتۇزلار تۇركۇمى)نىڭ نۇرىدىن پايدىلىنىپ تەجرىبە قىلىپ باقسا تېخىمۇ ئۇنۇمى بولارمىكىن. لېكىن، ئاسمان بۆرىسىنىڭ نۇرىنى تېپىش ئۇنداق ئوڭاي ئەمەس. باشقا يۇلتۇزلارنىڭ نۇرى ئۇنىڭ نۇرى بىلەن ئارىلاش. فىلامېل دوزاخنىڭ ئوتىنى ئىشلەتسە ئوڭاي بولىدۇ دېگەنىدى.»، «فىلامېل! بۇ كارامەت كۆرسەتكۈچى كىم بولغىيدى؟ فىلاممې، ھە، فىلاممې ① ئەسلىدە مۇنداق ئىكەن دەڭلار! ياقۇت كۆمۈرنىڭ ئىچىدە، ئالتۇن نۇرنىڭ ئىچىدە»، «لېكىن ئۇنى قانداق ئالغىلى بولىدۇ؟ بەزى ئاياللارنىڭ ئىسمى ئاجايىپ تاتلىق، سىرلىق بولىدۇ، ئۇلاردا پەۋقۇلئاددە سېھرىي كۈچ بار، تەجرىبە قىلغاندا ئۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاتىسا ئوبدان دېگەندەك قىلىۋىدى!

بىز مانۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىگە قاراپ باقايلى: «ئومۇمەن ئاياللار ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان جاي ئىلاھلار رازى بولغان ئورۇن؛ ئاياللار ھاقارەتلەنگەن ئەل چوقۇم تەڭرىنىڭ قارغىشىنى ئالغان ئەل»، «ئاياللارنىڭ لېۋى مەڭگۈ ھالال، ئۇ ئېقىپ تۇرغان سۇ، چاراقلاپ يانغان قۇياش»، «ئايال خەقنىڭ ئىسمى تاتلىق بولۇشى، سۆيۈملۈك بولۇشى، مەۋھۇم بولۇشى، يېقىملىق

① «فىلاممې» ـــ فىرانسۇز تىلىدا Flamel ، «ئوت»نى Flamme دەيدۇ.

ئاڭلىنىدىغان بولۇشى، ئاخىر سوزۇق تاۋۇش بىلەن توگىگەن بولۇشى، دۇئا ـ تىلاۋەتتىكى خەتلەردەك بولۇشى لازىم !» بەرھەق، بۇ دانانىڭ سۆزى ئورۇنلۇق، دېمىسىمۇ شۇنداق. ماربيە، سۇفىيە، ئەسمېرالدا ... شورۇم قۇرۇسۇن ! نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىم !

يارەمچى ئېپىسكوپ كىتابنى پاققىدە يېپىۋەتتى.

كلاۋدې فرولللو ئازابلىق خىياللارنى قوغلىۋەتمەكچى بولغاندەك، ئالقىنى بىلەن پېشانىسىنى باستى. ئاندىن بىر تال مىخ بىلەن كېچىك بولقىنى شىرەنىڭ ئوستىگە قويدى. بولقىنىڭ سېپىغا غەلىتە سىرلىق خەتلەر ئويۇلغانىدى.

ـــ يېقىندىن بۇيان، ـــ ئۇ ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى، ـــ قىلغان تەجرىبىلىرىم مەغلۇپ بولۇپلا تۇردى. بەزى ئوي ـ خىياللار مېنى چىرمىۋېلىپ ئارامىمدا قويمىدى. قىزدۇرۇلغان داغمالدەك مېڭەمگە چاپلاشتى. مېنى كاسىئودورۇنىڭ مەخپىيەتلىنىمۇ تاپالمىغۇدەك ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇ پىلانكمۇ كەتمەيدىغان، مايمۇ ئىشلەتمەيدىغان، لېكىن يېنىۋېرىدىغان بىر چىراغ ئىجاد قىلغانىدى. بۇ ئۆتۈپ كەتكەن ئاددىي نەرسە ئىدى ـ دە !

ـــ غەلىتە ئىشقۇ بۇ ! ـــ دەپ غوتۇلدىدى ژان.

ـــ كارغا كەلمەيدىغان خىيال، ـــ دېدى پوپ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ يا ئادەمنى لاتا قىلىۋېتىدۇ، يا بولمىسا سارايڭ قىلىۋېتىدۇ. كلاۋدې بېرنىل نېمە دەپ زاڭلىق ئەتسە ئەتسۇن. مۇنداق خىيالدىن نىكولا فلامېلىنىڭ بېشى قېيىپ باققانمۇ؟ ئۇ ئايالمۇ نېمە دېسە دەۋەرسۇن ! قولۇمدا قورقۇنچلۇق ئەۋلىيا ھىسىپلىنىڭ سېھىرلىك بولقىسى تۇرسا؟ ئۇ ئۆيىدىلا ئولتۇرۇپ بىر تال مىخنى بولقا بىلەن ئۇرۇپ قويىدىغان بولسا، قارغىش تەككۈر دۇشمەنلىرى ئون مىڭ چاقىرىم نېرىدا بولسىمۇ، بىر غۇلاچ چوڭقۇرلۇقتىكى يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتكەن. ھەتتا فىرانسىيەنىڭ پادىشاھىمۇ مەلۇم بىر ئاخشىمى بۇ ئەۋلىيانىڭ

ئىشكىنى يەڭگىللىك قىلىپ چىكىپ قويغاچقا، پارىژنىڭ كوچىسىدىلا تىزىغچە يەرگە كىرىپ كەتكەن. بۇ ئىشنىڭ يۈز بەرگىنىگە ئۇچ ئەسىرمۇ ئۆتمىدى. بولدىلا ! مەندىمۇ مىخ بىلەن بولقا بار، لېكىن بۇ نەرسىلەر مېنىڭ قولۇمدا كاسىپىنىڭ قوللىدىكى قەلەمتىراشچىلىكىمۇ قورقۇنچلۇق ئەمەس. مۇھىمى ھىسسىيات مىخنى قاقىدىغان چاغدا ئوقۇيدىغان ئەپسۇنىنى قولغا چۈشۈرۈشى كېرەك.

«تېتىقسىزلىق !» دەپ ئويلىدى ژان.

— چوقۇم سىناپ باقىمەن، — دېدى يارىدەمچى ئېپىسكوپ تاقىتى تاق بولۇپ، — ناۋادا مۇۋەپپەقىيەت قازانسام، مىخنىڭ ئۇچىدىن چاقنىغان كۆكۈچ يالقۇننى كۆرگەن بولىمەن. ئامېن ـ ھېتان ! ئامېن ـ ھېتان ① توغرا بولمىدى ... سىگېئانى سىگېئانى ! ② ئىلاھىم، بۇ مىخ فوبۇس ئاتلىق بىرىگە گۈر كولىغاي ! ... ئۆلمىگۈر، نېماندىاق ... ئوخشاشلا بىر خىيال مېڭەمنى قوچۇيدىغاندۇ !

ئۇ يېرىلغۇدەك بولۇپ بولقىنى چۆرۈۋەتتى ـ دە، شىرە ئالدىدىكى كىرپىلوغا لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. كىرپىلونىڭ ئېگىز يۆلەنچۈكى ژاننىڭ ئالدىنى توسۇۋالغاچقا، ئاكسىنى كۆرەلمىدى. ئۇ ئاكسىنىڭ مۇشتىنى چىڭ تۇگۇپ، شىرەنىڭ ئۈستىدىكى كىتابقا قولىنى قويغىنىغا بىرھازاغىچە قاراپ تۇردى. كلاۋدې فروللو بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېچ گەپتىن ـ ھېچ گەپ يوقلا كومپاسنىڭ يىڭنىسىنى قولىغا ئالدى ـ دە، ئالدىدىكى تامغا ③ «ANALKH» دېگەن گىرىكچە خەتنى يوغان قىلىپ ئويۇپ قويدى.

— ئاكام ئالجىپتۇ، — دېدى ژان فروللو ئۆز ـ ئۆزىگە ، —

---

① فىرانسۇزچىدىكى ئەپسۇننىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى، «بۇ يەردە ـ ئۇ يەردە» دېگەنلىك بولىدۇ.

② سىگېئانى — رىۋايەتلەردىكى پەرىشتىنىڭ نامى.

③ گىرىكچە سۆز، تەقدىر مەنىسىدە كېلىدۇ.

لاتىنچە يازغان بولسا ئوڭاي ئەمەسمىدى ! ھەممە ئادەمنىڭ گىرىك يېزىقىنى چۈشىنەلىشى ناتايىن !

يارەمچى ئېپىسكوپ كىرىسلوغا ئولتۇردى، قىزىتمىسى ئۆرلەپ كەتكەن بىمارەك بېشىنى چاڭگاللىۋالدى.

ژان فروللو ھەيران بولغان ھالدا ئاكىسىغا قارىدى، ئۇ ئەزەلدىن ئاق كۆڭۈل، تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىدىن بۆلەك ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان، ھېسسىياتىنىڭ تەبىئي ئۇرغۇپ چىقىشىغا يول قويىدىغان، لېكىن كەمدىن - كەم ھاياجانلىنىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ گەرچە ھەر كۈنى ئەتىگەنده يېڭى - يېڭى ئېرىقچىلارنى كولاپ، يىغىلىپ قالغان سۇلارنى چىقىرىۋېتىشكە ئادەتلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىنسانىنىڭ ھېسسىيات دېگىزى توسۇلۇپ قالسا، ئۇنىڭ قانچە زور ئەسەبىيلىك بىلەن كۆۋۈجەپ دولقۇن ئاتىدىغانلىقىنى، شىددەت بىلەن ئوقچۇيدىغانلىقىنى، يۈرەكنە نەشتەردەك سانجىلىدىغانلىقىنى، ئادەمنى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىشقا مەجبۇرلايدىغانلىقى ۋە سارايغ قىلىپ قويىدىغانلىقىنى، ئاخىرىدا ئىنساندىكى ھېسسىيات دېگىزىنىڭ قىرغىقىنى ئۆرۈپ ئاپەتكە ئايلىنىدىغانلىقىنى چۈشەنمەيتتى. ژان فروللو كۆپ ھالاردا كلاۋدې فروللودىكى سۈرلۈك تاشقى كۆرۈنۈشنىڭ، ئايىغى چىقمايدىغان تارتىنچاقلىقنىڭ تېگى - تەكتىگە يېتەلمەيتتى. ئۇ ئېتىنا يانار تېغىنىڭ ئاپىياق قار ئاستىدىكى گىرانىت تاشلارنىڭ تېگىده كۆۋجەۋاتقان، ئېغىر ھاسىرايدىغان، ئەقلىدىن ئازغان ماگمىنىڭ بولىدىغانلىقىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى.

ئۇنىڭ شۇ تاپتا نېمىنى ئويلاۋاتقانلىقى بىزگە نامەلۇم ئىدى. لېكىن، مىجەزى چۈس ژان ئۆزىنىڭ كۆرمەسلىكە تېگىشلىك ئەھۋالنى كۆرۈپ قالغانلىقىنى بىلگەن يەردە ئىدى. ئۇ مۇشۇ دەقىقىده ئاكىسىنىڭ روھى ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان بىر خىلۋەت ماكانغا كىرىپ قالغانلىقىنى پەملىگەنىدى. مۇشۇلارغا كۆرە، ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ يەردە ئىكەنلىكىنى يارەمچى ئېپىسكوپ

كلاۋدې فروللوغا بىلىنىدۇرمەسلىكى لازىم ئىدى. ئۇ ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ كىرىسلوغا قايتىدىن چۆكۈپ، بۇرۇنقىدەكلا مىدىر ـ سىدىر قىلماي ئولتۇرغانلىقىغا قاراپ، شەپە چىقارماي ئارقىسىغا يانىدى. ئاندىن ئىشىكنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، ئۆزىنىڭ هازىرلا كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلىپ قويماقچى بولغاندەك يەرگە بىرنەچچىنى تېپىپ قويدى.

ـــ مەرهەمەت ! ـــ دېدى ياردەمچى ئېپىسكوپ مەخپىي هۇجرىنىڭ ئىچىدىن، ـــ كىرىۋېرىڭ، ئاچقۇچ قۇلۇپنىڭ تۆشۈكىگە سېلىنغلىق. سىزنى كۈتۈۋاتقىنىمغا خېلى بولدى، ياكۇئىس جانابلىرى !

ژان دادىللىق بىلەن مېڭىپ ئۆيگە كىردى. قاملاشمىغان چاغدا كەلگەن مېهمانىنى كۆرگەن ياردەمچى ئېپىسكوپ ئارامى بۇزۇلغاندەك قىمىرلاپ قويدى.

ـــ نېمە؟ بۇ سەنمىدىڭ ژان !

ـــ بىز نېمىلا بولسۇن، ئىسمىمىز ئوخشاش هەرپ بىلەن باشلىنىدىغانلاردىن ئەمەسمۇ؟ ـــ ژانىنىڭ يۈزى هۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ يۈزىنى داپتەك قىلىپ، خۇشاللىق بىلەن جاۋاب قايتۇردى.

كلاۋدې فروللو سۇرلۇك قىياپەتتە:

ـــ بۇ يەرگە نېمىدەپ كەلدىڭ؟ ـــ دېدى.

ـــ ئوبدان ئاكا، ـــ ئىستۇدېنت ئېغىر ـ بېسىق، بىچارە قىياپەتكە كىردى ۋە ساددا ئادەمدەك قولىدىكى شىلەپىسىنى پىرقىرىتىپ گەپ باشلىدى، ـــ مەن سىزدىن ...

ـــ نېمە؟

ـــ مەن سىزدىن ئازراق تەنبىھ ئاڭلاي دەپ كېلىۋىدىم، ـــ ژان «يەنە ئازراق پۇلمۇ لازىم ئىدى» دېگەن گەپنى دېيىشكە پېتىنالمىدى.

ـــ ئەپەندى، ـــ دېدى ياردەمچى ئېپىسكوپ سوغۇق تەلەپپۇزدا، ـــ مەن سەندىن رازى ئەمەس !

— هه ! — ژان خورسىنىپ قويدى.

كلاۋدې فروللو كىرىسلونى يېرىم ئايلاندۇرۇپ ژانغا تىكىلدى.

— مېنىڭمۇ سېنى كۆرگۈم كەلگەنىدى.

بۇ ياخشى ئىشتىن دېرەك بەرمەيدىغان گەپ ئىدى. ژان سېسىق گەپ ئاڭلاشقا تەييارلىق قىلىپ قويدى.

— ژان، ئادەملەر ماڭا ھەر كۈنى سېنىڭ ئۇستۈڭدىن ئەرز قىلىدۇ. سېنىڭ گىراف ئالبېرت رامۇنچاپ بىلەن مۇشتلاشقىنىڭ قانداق ئىش؟

— ھەي، — دېدى ژان، — بۇ ھېچقانداق ئىش ئەمەس ! ئۇ كاساپەت پاتقاق يولدا ئات چاپتۇرۇپ، ئۇستىبېشىمنى غەرق لاي قىلىۋەتتى !

— سەن ماھىيەت خارگىلىنىڭ كىيىمىنى يىرتىۋېتىپ، — دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ، — ئۇ ماڭا كىيىملىرىمنى «كىيگۈسىز» قىلىۋەتتى، دەپ كەلدى. بۇ قانداق بولغىنى؟

— راست گەپ قىلماپتۇ، رومىلىنىڭ بىر بۇرجىكىلا يىرتىلغان تۇرسا !

— ئۇ «يىرتىۋەتتى» دېمىدى، «كىيگۈسىز» قىلىۋەتتى دېدى. سەن لاتىنچىنى بىلەمسەن؟

ژان جىم تۇرۇۋالدى.

— مۇشۇ كۈنلەردە تىل ئۆگىنىش تازا ئاقمايدىغان بولۇپ قېلىۋاتىدۇ، — پوپ بېشىنى چايقاپ قويۇپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — لاتىن تىلىنى چۈشىنەلەيدىغانلارنى تاپماق تەس. سۇرىيە تىلىنى بىلىدىغانلار تېخىمۇ يوق. گىرېك تىلىدىنمۇ ئادەملەرنىڭ ئىچى ئېلىشىدىغان بولۇپ قالدى. قورسىقىدا ئۇمىچى بارلارمۇ گىرېكچە خەتلەرنى كۆرسە ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتىدىغان بولۇۋالدى. تېخى ئۇيالمايلا گىرېكچە خەتنى ئوقۇغىلى بولمايدۇ دەپ باھانە كۆرسىتىدۇ.

ژان جۇرئىتىگە ئېلىپ يارەمچى ئېپىسكوپقا تىكىلدى.

— جانابلىرى، سىز مېنىڭ تامدىكى ئاۋۇ گىرېكچە سۆزنى ئەڭ پاكىز فىرانسۇز تىلى بىلەن چۈشەندۈرۈپ بېرىشىمگە ماقۇل بولارسىزمۇ؟

ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ يۈزىگە ۋىللىدە قىزىللىق يامىشى ۋە:

— ياخشى گەپقۇ، ژان، — دېدى ئۇ كېكەچلەپ، — بۇ خەتنىڭ مەنىسى نېمە؟

— تەقدىر!

كلاۋدې فروللونىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى. ئىستۇدېنت پەرۋاسىز ھالدا گېپىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇردى:

— تېگىدىكى گىرېكچە سۆزمۇ بار، ئوخشاشلا بىر ئادەم ئويۇپ يازغان بۇ گىرېكچە سۆزمۇ بار، مەنىسى «ئىپلاس» دېگەنلىك بولىدۇ. گىرېك تىلىنى خېلى يامان ئەمەس ئۆگەنگەندەك قىلامدىمەن!

ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ چىرايىدا قان دىدارى قالمىدى، بۇ گىرېك تىلى دەرسى ئۇنى ئويلاندۇرۇپ قويغانىدى. ژان ئەكسىچە ئەركىلەپ ئۆگىنىپ قالغان كىچىك بالىدەك، كۆڭلىدىكى تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويۇشنىڭ ئەڭ ياخشى پۇرسىتى يېتىپ كەلدى، دەپ ئويلاپ، مۇلايىملىق بىلەن يېلىنىشقا باشلىدى:

— ئوبدان ئاكا، سىز مېنىڭ باشقىلار بىلەن مۇشتلاشقىنىمغا خاپا بولۇپ يۈرمىگەنسىز؟ مەن ئۇلار بىلەن ئازراق تاكاللىشىپ قالدىم شۇ، قولۇم تېگىپ كەتكەنمۇ بولدى. مەندىن ئۇنچىلىك بىزار بولۇپمۇ كەتمىگەنسىز؟ ئۆزىڭىزمۇ كۆرۈپ تۇردىڭىز، لاتىنچىنى خېلى ياخشى ئۆگەنگەندەك قىلىمەن!

لېكىن، بۇ يالغان يالۋۇرۇش قاپىقىنى تۇرۇپلا يۇرىدىغان ياردەمچى ئېپىسكوپنى ئىلگىرىكىدەك ئېرىتەلمىدى. تايغانىڭ تورت يېمەيدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ كەتكەن چىرايى ئېچىلاي دېمەيتتى.

ـــ زادى نېمىدەپ كەلدىڭ، ـــ دېدى ئۇ توڭ تېگىپ.
ـــ راست گەپنى قىلاي ! ـــ دېدى ژان جۇرئىتسىگە ئېلىپ، ـــ ماڭا پۇل لازىم !
ئۇنىڭ گەپنى مۇنداق ئوچۇق ـ يورۇق قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ چىرايىدا دەرھال مېھرىبانلىق ئالامەتلىرى پەيدا بولدى. ئۇنىڭغا ئۇستاز ياكى كۆيۈمچان دادا ئورنىدا گەپ قىلغۇسى كەلدى.
ـــ ژان ئەپەندى، ـــ دېدى ئۇ، ـــ بىزنىڭ تىرىكاپتىكى يەرلىرىمىزدىن كىرىدىغان كىرىمنىڭ تازا كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەسلىكىنى بىلىسەن. يېگىرمە بىر ئۆينىڭ ئىجارىسى بىلەن باشقا ئالۋان ـ ياساقتىن كېلىدىغان پۇلمۇ ئاران دېگەندە ئوتتۇز توققۇز پارىژ لىۋر ئون بىر سودىن ئاشىدۇ. بۇ پاكلىتتا مونـاخ بولغان چاغدىكىدىن يېرىم ھەسسە كۆپ. لېكىن، يەنىلا بەك كۆپ ئەمەس.
ـــ ماڭا پۇل لازىم، ـــ دېدى ژان ئاكىسىنىڭ گەپلىرىنى پىسەنتىگە ئالماي.
ـــ ئۆزۈڭگە مەلۇم، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى بىزنىڭ ئېپىسكوپنىڭ باشقۇرۇش رايونىغا يېقىن جايدىكى يېگىرمە بىر ئېغىز ئۆيمىزنى ئېپىسكوپنىڭ رەسمىي سۈيۈرغال قىلىپ بېرىلگەن يەرلىرىگە تەۋە دەپ كېسىم چىقاردى. ئۇنى ھەق تۆلەپ قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئالتە پارىژ لىۋرغا تەڭ كېلىدىغان ئىككى ئالتۇن ماركىنى ھۆرمەتلىك ئېپىسكوپ جانابلىرىغا بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. مېنىڭ تاپقان ـ تەرگەنلىرىم ئىككى ئالتۇن ماركىغا يەتمەيدۇ. بۇنىڭدىن خەۋىرىڭ بار.
ـــ مەن ئۆزۈمگە پەقەت پۇل لازىملىقىنىلا بىلىمەن، ـــ ژان بىر گەپنى ئۈچىنچى قېتىم تەكرارلىدى.
ـــ ساڭا بۇ پۇل نېمىگە لازىم بولۇپ قالدى؟
ژاننىڭ كۆزلىرىدىن ئۈمىد ئۇچقۇنى چاقنىدى. ئۇ تېخىمۇ مۇلايىملىشىپ قالغاندەك ئىدى.

— گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، سۆيۈملۈك ئاكا! مەن بەتخەجلىك قىلغىنىم ئۈچۈن سىزدىن پۇل سوراپ كەلمىدىم. سىزدىن پۇل ئېلىپ ھاراقكەشلىك قىلغۇمۇ يوق. گۈللۈك دۇخاۋا كىيىملەرنى ئالاي دەپمۇ ئويلىمايمەن. تېكتېكچىلارنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ كۆرەڭلەپ يۈرگۈمۇ كەلمەيدۇ. ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئاكا! ئازراق پۇل ئېلىپ بىر ياخشى ئىش قىلغۇم بار ئىدى.

— قانداق ياخشى ئىش؟ — كلاۋدېغا بۇ گەپ يېڭىلىق تۇيۇلدى.

— ئىككى ئاغىنەم بۇۋى ماريېەنىڭ ئەرش سەپىرى جەمئىيىتىدىكى نامرات راھىبەنىڭ بالىسىغا زاكىلىق رەخت ئالماقچى بولغان. ئۇنىڭغا ئۇچ تەڭگە كېتىدىغان بولغاچقا، مەنمۇ بىر ئۇلۇش پۇل چىقارماقچىدىم.

— ئىككى ئاغىنەڭنىڭ ئىسمى كىم؟

— پېررې لاسوممۇر بىلەن باپتىست گروكىيۇ ئوئىسۇن ①.

— ھە! — دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ، — بۇ ئىككى ئەبلەخنىڭ ساۋابلىق ئىش قىلىشى نەزىر - چىراغ سۇپىسىدا پوجاڭزا ئاتقاندەك بولمامدۇ؟

ژان ئىككى ئاغىنىسىنىڭ ئىسمىنى توقۇپ چىقىپ ئىشنى بۇزغانىدى. بىراق، ئۇ بۇنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە ۋاقىت ئۆتكەنىدى.

— ئۇنىڭ ئۇستىگە، — سەگەك كلاۋدې فرولىلو داۋاملىق سۇرۇشتۇرگىلى تۇردى، — ئۇچ تەڭگىگە توختايدىغان قانداق ئەتىۋارلىق زاكا ئىكەن ئۇ؟ ئاشۇنداق زاكىلىق رەختنى بۇۋى ماريېەنىڭ ئەرش سەپىرى جەمئىيىتىدىكى بالىلارغا ئىشلەتكەن نەدە بار؟ راھىبەلەرنىڭ قانداقمۇ زاكىلاپ يۈرگۈدەك بالىسى بولسۇن؟

---

① بۇ ئىككى ئىسمىنىڭ ئەسلىدىكى مەنىسى ئايرىم - ئايرىم ھالدا جاللات ۋە قىمارۋاز.

ژانغا يۇزىنى سىيرىۋەتمەي ئامال قالمىدى.

ــ دۇرۇس، مېنىڭ پۇل سوراپ كېلىشىم بۇگۈن كەچتە مۇھەببەت جىلغىسىغا بېرىپ ئىسابىئو تېررې بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئىدى.

ــ ناپاك نەرسە ئىكەنسەن ! ــ دېدى پوپ ۋارقىراپ.

ــ «ئىپلاس» نەرسە دېسەكمۇ بولىدۇ، ــ دېدى ژان.

ژان تامدىكى سۆزنى قەستەن ئاغزىغا ئالدى، پوپ ئۇجۇقۇپ كەتكىلى تاس ـ تاس قالدى، لەۋلىرىنى چىشلىدى، قۇلاقلىرىغچە قىزىرىپ كەتتى.

ــ كەت، ــ دېدى ئۇ ژانغا، ــ مېھمانلىرىم ھازىرلا كېلىپ قالىدۇ.

ژان يەنە بىر قېتىم ئېيتىشىپ باقماقچى بولدى.

ــ ئاكا، ھېچبولمىغاندا كەچلىك تامىقىم ئۈچۈن بولسىمۇ بىر تەڭگە بېرىڭ !

ــ گىراتئاننىڭ نەسىھەتلىرىنى قانداقراق ئوقۇۋاتسەن؟

ــ مەشىق دەپتىرىمنى چۈشۈرۈپ قويدۇم.

ــ لاتىن مەدەنىيىتى تارىخىنى قەيەرگىچە ئوقۇدۇڭ؟

ــ خوراتىئۇسنىڭ كونسپېكتىنى باشقىلار ئوغرىلىۋالدى.

ــ ئارىستوتېلنى ئوقۇپ نەگىچە كەلدىڭ؟

ــ شۇنداق، ئاكا ! چېركاۋدىكى پوپ بېدئەتچىلەر ئارىستوتېلنىڭ پەلسەپەسىدىن ئەگىتمە گەپ ئىزدەيدۇ، دەيدۇ. ئارىستوتېل دېگەن كىم ئۇ؟ مەن ئۇنىڭ پەلسەپىسىنىڭ دىنىي ئېتىقادىمنى بۇزۇۋېتىشىگە ھەرگىز يول قويمايمەن !

ــ ياش يىگىت، ــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ، ــ پادىشاھ ئۆتكەن نۆۋەت پايتەختكە كىرگەندە فىلىپ دېكومىنىس ئىسىملىك مۇلازىم مىنگەن ئاتنىڭ ئېگىرىگە كەشتىلەنگەن مۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆزگە كۆزۈم چۈشكەنىدى. قۇلىقىڭنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلا! ئۇ «ئىشلىمىگەن چىشلىمەيدۇ» دېگەن سۆز ئىدى.

ژان دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، قۇلىقىنى ئۇۋۇلىدى، يەرگە قارىدى، چىرايى ئۆڭدى. ئۇ سۆڭگۈچكە ئوخشاش لىككىدە تاقلاپ، كلاۋدې فروللو تەرەپكە ئۆرۈلدى.

ــ ئۇنداقتا، ئوبدان ئاكا ! بولكىنىڭ ئۇۋۇقىنى بولسمۇ سېتىۋېلىش ئۈچۈن بىر تال تەڭگىنى ئايمايدىغانسىز؟

ــ ئىشلىمىگەنلەر چىشلىمەيدۇ.

ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ ئۆزگەرمەس جاۋابىنى ئاڭلىغان ژان قولى بىلەن يۈزىنى تۈتۈۋېلىپ، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭ تۇرقى ھازا ئېچىپ كۆز ياش قىلىۋاتقان ئاياللارغا ئوخشايتتى.

ــ ئەپەندى، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ ــ ياردەمچى ئېپىسكوپ ئۇنىڭ ئېسەدەشلىرىدىن ھەيران بولۇپ سورىدى.

ژان مۇشتى بىلەن كۆزىنى ئۇۋۇلاپ شەلپەردەك قىزارتتى، يىغلىغان قىياپەتكە كىرىپ بېشىنى كۆتۈردى ۋە:

ــ نېمە بولدى؟ بۇ گىرىك يېزىقىغۇ ! ئېسكىلوسنىڭ كۆڭلى بۇزۇلغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇغۇ!

ژان قاقاقلاپ كۈلدى، ياردەمچى ئېپىسكوپمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۈلۈۋەتتى. بۇ ئەلۋەتتە كلاۋدې فروللونىڭ سەۋەنلىكى ئىدى. كىممۇ ئۇنى ئۆز ئىنىسىنى مۇشۇنداق ئەركە ـ ناياق چوڭ قىلسۇن دەپتۇ !

ــ كلاۋدې ئاكا، ــ ئاكىسىنىڭ كۈلگىنىنى كۆرۈپ، ژانغا جان كىرىپ قالغاندەك بولدى، ئاۋازىمۇ خېلى جارانلىق چىقتى، ــ ئۆتۈكۈمگە قاراپ بېقىڭ ! چەمى چۈشۈپ قالاي دېدى. دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئېچىنىشلىق ئىش بولامدۇ؟

ياردەمچى ئېپىسكوپ بايىقى سۈرلۈك قىياپىتىگە يېنىپ:

ــ مەن ساڭا بىر جۈپ يېڭى ئۆتۈك بېرەي. لېكىن، بېرىدىغانغا پۇل يوق ! ــ دېدى.

ــ ئاكا، شۇ بىرلا تەڭگىغۇ ! ــ ژان يېلىنىپ ـ يالۋۇردى، ــ مەن مىننەتدارلىق ئايەتلىرىنى يادقا ئېيتىپ بېرەي، خۇداغا

ئىشىنىدىغانلىقىمغا ۋەدە بېرەي، لېكىن ماڭا بىر تەڭگە بېرىڭ، ئۆتۈنۈپ قالاي ! مېنى ئاچلىق دەم تارتىۋەتمەسۇن، بولامدۇ؟ ئاچلىق مېنىڭ ئالدىمدا ئاغزىنى ھاڭدەك ئېچىپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇرنى راھىبەلەر ياكى تاتارلارنىڭكىدىنمۇ قارا، شۇنچىلىك مەينەت، شۇنچىلىك چوڭقۇر.

كلاۋدې فروللونىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى.

ــ ئىشلىمىگەنلەر ...

ژان ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى.

ــ بەس ! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، ــ قۇرۇپ كەتسۇن بۇ گەپلىرىڭىز ! خۇشاللىق ياشىسۇن ! بېرىپ قىمار ئوينايمەن، مۇشتلىشىمەن، قىزلارنى تاپىمەن ! جېنىمنى تىكىپ قويدۇم !

ژان گېپىدىن توختاپ، شىلەپىسىنى تامغا ئاتتى، چىڭ يۇمۇلغان بارماقلىرىدىن قارسىلدىغاندەك ئاۋاز چىقىپ كەتتى.

ياردەمچى ئېپىسكوپ تەرىنى تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئالايدى.

ــ ژان، سەندە ۋىجدان يوق ئىكەن.

ــ ۋىجدانىنى دەۋاتامسىز؟ ئېپىسكۇرنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، مەندە نامۇس يوق، كارغا كەلمەيدىغان بىرنەرسىلا كەمچىل، خالاس !

ــ ژان، توۋا ــ ئىستىغپار ئېيتساڭ ياخشى بولارمىكىن.

ــ دەيدىغىنىڭىز شۇمۇ، ــ ژان ئاكىسىغا قارىدى. ئارقىدىنلا قۇتا ئىچىدىكى دىستىلياتورغا كۆز تاشلىدى، ــ بۇ يەردىكى نەرسىلەر شۇنچىلىك غەلىتە، قىلىۋاتقان خىيال ۋە تىزىپ قويۇلغان بوتۇلكىلارچۇ !

ــ ژان، قىيانىڭ لېۋىگە كېلىپ قالدىڭ، سىيرىلىپ نەگە كېتىدىغانلىقىڭنى بىلەمسەن؟

ــ قاۋاقخانىغا، ــ دەپ جاۋاب بەردى ژان.

ــ قاۋاقخانا ئار ــ نومۇس تۇۋرۇكىگە تۇتىشىدۇ.

ـــ ئوخشاشلا يەنە بىر خىل پانۇس، ھېچقانداق پەرق يوق. دېئوگېن ئېھتىمال مۇشۇ پانۇس ئارقىلىق ھەمراھلىرىنى تاپقان بولۇشى مۇمكىن.

ـــ ئار ـ نومۇس تۇۋرۇكى سېنى دارىنىڭ تۇۋىگە ئېلىپ باردۇ.

ـــ دار دېگەن تارازا، ئۇنىڭ بىر ئۇچىدا ئىنسان، بىر ئۇچىدا پۈتكۈل دۇنيا. ئاشۇنداق ئادەم بولۇشمۇ ياخشى ئىش!

ـــ دار سېنى جەھەننەمگە ئېلىپ باردۇ.

ـــ جەھەننەم دېگەن گۇرۇلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوت.

ـــ ژان، ژان! ئۇ يەردىكى كۈنۈڭ بەك ئېچىنىشلىق بولىدۇ جۇمۇ.

ـــ لېكىن، باشلىنىشى چوقۇم خەيرلىك بولىدۇ.

پەلەمپەيدىن بىرىنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى.

ـــ ئۇنۇڭنى چىقارما! ـــ ياردەمچى ئېپىسكوپ بىگىز قولىنى لېۋىگە تەگكۈزدى، ـــ ياكوئېس جانابلىرى كېلىۋاتىدۇ، ژان! گېپىمگە قۇلاق سال، بۇ يەردە كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىڭنى ئەبەدىلئەبەد ئىنىس ـ جىنغا تىنغۇچى بولما. دەرھال بېرىپ ئوچاقنىڭ ئۇ تەرىپىگە مۆكۈۋال. جىم يات!

ژان ئۆمىلىگەن پېتى ئوچاقنىڭ ئاستى تەرىپىگە كىرىپ كەتتى. بىردىنلا تاتلىق بىر خىيال كۆڭلىگە كەچتى ۋە:

ـــ بوپتۇ، ئاكا! ئۇنۇمنى چىقارمىسامۇ مەيلى، لېكىن ماڭا بىر تال تەڭگە قەرزدار! ـــ دېدى.

ـــ ئۇنۇڭنى چىقارما! دېگىنىڭدەك بولسۇن.

ـــ ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا!

ـــ ئالە، مانا! ـــ ياردەمچى ئېپىسكوپ جىلە بولۇپ ھەمياننى ئۇنىڭغا قارىتىپ تاشلىدى. ژان ئوچاقنىڭ ئاستىغا كىرىۋالدى، ئارقىدىنلا ئىشىك ئېچىلدى.

5. قارا كىيىملىك ئىككى ئادەم

ئۆيگە ئۇزۇن قارا تون كىيگەن، قاپىقى تۇرۇلگەن بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. ئوچاقنىڭ ئاستىغا مۆكۈنۈۋالغان بۇرادىرىمىز ژان كۆپرەك نەرسىنى كۆرۈۋېلىشقا، ئاڭلاپ بېقىشقا ئۇرۇندى. ئۇ باشتا كىرگەن ئادەمنىڭ ئۇچىسىدىكى كىيىمگە ۋە چىرايىدىن مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇرغان قايغۇ ـ ئەلەمگە دىققەت قىلدى. لېكىن، بۇ چىرايدىن ئازراق دىلكەشلىك، پەقەت مۇشۇك ياكى سودىيەلەردىلا بولىدىغان مۇلايىملىق، بىر خىل مېھرىبانلىق ئالامەتلىرى بىلىنىپمۇ تۇراتتى. ئۇ چېچىغا ئاق كىرگەن، يۈزلىرىنى قورۇق باسقان ئاتمىش ياشلار ئەتراپىدىكى ئادەم بولۇپ، كۆزىدىن نۇر چاقناپ تۇراتتى. قاشلىرى ئاقارغان، كالپۇكى قېلىن، ئىككى قولىمۇ يوغان ئىدى. ژان بۇ ئادەم دوختۇر ياكى سودىيە بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ بۇرنى بىلەن ئاغزىنىڭ ئارىلىقى يىراق بولۇپ، ژاننىڭ نەزىرىدە بۇ دۆت ئادەملەردە بولىدىغان ئالامەت ئىدى. مۇشۇ سەۋەبتىنمىكىن، ژان ئوچاقنىڭ موريىسغا تۆگۈلۈپ كىرىۋالدى. قارىغاندا كىرگەن ئادەم خېلى بىرھازاغىچە چىقىپ كەتمەيدىغاندەك قىلاتتى. لېكىن، ئوچاقنىڭ موريىسدا تۆگۈلۈپ تۇرغان ژان قىينىلىپ كەتتى، ئۆزىنى نەس باسقانلىقىنى جەزم قىلدى.

ياردەمچى ئېپىسكوپ قارا كىيىملىك ئادەمنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرمىدى، پەقەت ئىشىكنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇقىغا تەكلىپ قىلىش بىلەن كۇپايىلەندى. خېلى بىرھازادىن كېيىن ئاندىن ئەھۋال سوراپ سالاملاشتى:

ـــ ياخشى تۇرامسىز، ياكوئىس ئەپەندى!

ـــ سىزگە قۇللۇق، جانابلىرى! ـــ دېدى قارا كىيىملىك

ئادەم.

بىرىنىڭ «ياكوئىس ئەپەندى» دېيىشىدىن، يەنە بىرىنىڭ تەكەللۇپ بىلەن «جانابلىرى» دېگىنىدىن ئۇلار ئارىسىدا «ئالىيلىرى» بىلەن «ئەپەندى»نىڭ ياكى «خوجايىن بىلەن مالاي» نىڭ مۇناسىۋىتى بارەڭ ئىدى. بۇ ئەلۋەتتە ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچىنىڭ ئارىسىدىكى پەرق ئىدى.

ــ ياخشى، ــ يارەمچى ئېپىسكوپ يەنە بىردەم جىمىپ قالدى. ياكوئىس ئەپەندى ئۇنىڭ ئارامنى بۇزۇشقا پېتىنالمىدى.

ــ ئىشىڭىز ئەپلەشتىمۇ؟

ــ نېمىسىنى دەيسىز، جانابلىرى، ــ ياكوئىس ئاچچىق كۈلۈپ قويدى، ــ پۈتۈلەپ توختىمىدىم، پەرەز قىلغىنىمدىنمۇ جىق كۈل چىقتىكى، بىر تال ئالتۇننىڭ ئۇڭۇقىمۇ كۆرۈنمىدى.

كلاۋدې فروللو تاقەتسىزلەنگەندەك بولدى.

ــ بۇنى سورىغۇم يوق، ئەپەندى. مېنىڭ سوراۋاتقىنىم سىزنىڭ قولىڭىزدىكى پېرىخوننىڭ دېلوسى. مۇپەتتىش مەھكىمىسىنىڭ ئاشپىزى مارك سىنايىن ئۆزىنىڭ جادۇگەرلىكىنى ئىقرار قىلدىمۇ؟ سوراق قىلىپ بىرنەرسە چىقىرالىدىڭىزمۇ؟

ــ يوقسۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى ياكوئىس تېخىچە ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ، ــ غەمدىن خالاس بولىدىغان ئىش يۇز بەرمىدى. ئۇ ئەبلەخ شۇنچىلىك جاھىل ئىكەنكى، چوشقا بازىرىغا ئېلىپ بېرىپ قاينىتاسىمۇ ئاغزىدىن بىر گەپ چىقمايدىغانىدەك قىلىدۇ. ھەقىقىي ئەھۋالنى تاپشۇرۇشقا كۆزىمىز يەتسىلا، ھەرقانداق چارە ــ ئامالنى ئىشقا سېلىشتىن يانمايمىز. ئۇنىڭ سۇنمىغان سۆڭىكىمۇ قالمىدى. ھەممە جازانىڭ تەمىنى تېتىپ باقتى. خۇددى كونا يۇمۇرچى ئەپلاتون ① ئېيتقاندەك: «تاياق ــ توقماق، داغمال، ئىشكەل ــ كويزا، تاسما قامچا، زەنجىر، سىرتماق، قول ــ

① ئەپلاتون (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 427 ــ 347 ــ يىللار) ــ قەدىمكى يۇنانىدا ياشىغان پەيلاسوپ، مۇتەپەككۇر، «غايىۋى دۆلەت» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

پۈتقا سالىدىغان تاقاقنىمۇ ئىشقا سالدۇق. بىراق، يەنىلا نەتىجىسى چىقمىدى. بۇ ئەبلەخ بەكمۇ قورقۇنچلۇق، قىسقىسى بىكار ئاۋارە بولدۇق.»

ــ ئۆيىدىن باشقا ھېچقانداق نەرسە تاپالمىدىڭلارمۇ؟

ياكوئىس ياقىسىنى سىلاپ قويۇپ:

ــ تېرە قەغەزگە يېزىلغان بىر پارچە ھۆججەتنى تاپتۇق. لېكىن، ئۇنىڭدىكى خەتلەرنى تونۇيالمىدۇق. ھەتتا جىنايى ئىشلار كوللېگىيەسىدىكى فىلىپ لېۋۈللىرمۇ تونۇيالمىدى. ئۇ كانتېرستېن كوچىسىدىكى بىرنەچچە يەھۇدىينىڭ دېلوسىنى تەكشۈرۈش جەريانىدا يەھۇدىيلارنىڭ يېزىقىنى ئازراق بولسىمۇ ئۆگەنگەنىدى!

ياكوئىس سۆزلەۋېتىپ بىر پارچە تېرە قەغەزنى شىرەنىڭ ئۈستىگە يايدى.

ــ ماڭا بېرىڭ، ــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ، ئاندىن ھۆججەتكە بىرقۇر كۆز يۈگۈرتتى، ــ جادۇگەرلىك، سېپى ئۆزىدىن جادۇگەرلىك، ياكوئىس ئەپەندى! ــ دېدى ئۇ ۋارقىراپ، ــ بۇ ئاشۇ ئايال پېرىخونلار شەببات كۈنلىرىدىكى يىغىلىشتا ئوقۇيدىغان ئەپسۇن؛ بۇ ئىبلىسنى جەھەننەمگە نەزەربەند قىلىش بۇيرۇقى. ياكوئىس ئەپەندى، سىز خان جەمەتىنىڭ ۋاتىكان تەپتىش ئەمەلدارى بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن بۇ ھۆججەتنى جەھەننەمگە راۋان قىلىشىڭىز كېرەك.

ــ بىز ئۇ ئەبلەخنى يەنە سوراق قىلىمىز. بۈنىمۇ كۆرۈپ بېقىڭ، ــ ياكوئىس يانچۇقىنى كولىدى، ــ بۈنىمۇ بىز مارك سىنايىننىڭ ئۆيىدىن تاپتۇق.

بۇ كىچىك قۇتا كلاۋدې فرولونىڭ ئوچىقى ئۈستىدىكى قۇتىلاردىن كۆپ پەرقلەنمەيتتى.

ــ پاھ، ــ دېدى كلاۋدې فرولو، ــ بۇ ئالتۇن تاۋلايدىغان قۇتىغۇ!

ــ مەن سىزگە راستىنى ئېيتاي، ــ ياكوئىس ئەپەندى

خجىل بولۇپ كۆلۈمسىرىدى، ــ بۇنى مەن ئوتقا قويۇپ سىناپ باقتىم، لېكىن ئۇ ئۆزۈمنىڭكىدەك ياخشى چىقمىدى.

ياردەمچى ئېپىسكوپ قۇتىغا سەپسالدى.

ــ ئالتۇن تاۋلايدىغان بۇ قۇتىغا ئويۇلغىنى نېمە خەتتۇ؟ «هوي ـ هوي !» دېگەن بۇ گەپ پىت ـ بۇرگىلەرنى قوغلايدىغان ئەپسۇنغۇ دەيمەن. مارك سىنايىن راستتىنلا ئالجىپ قالغان ئوخشىمامدۇ ! مېنىڭچە بۇ قۇتىنى ئىشلىتىپ ئالتۇن تاۋلاش مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس. يازنىڭ كۈنى كارىۋىتىڭىزغا قويۇپ قويسىڭىز ئازراق پايدىسى بولامدىكىنتاڭ ! مۇشۇنچىلىكلا ئىشقۇ بۇ !

ــ مەن ئاتايا بىناغا چىقىشنىڭ ئالدىدا دەرۋازىنى تەتقىق قىلىپ باقتىم، ــ دېدى خان جەمەتىنىڭ تەپتىشى، ــ ئەگەر هەممىمىز خاتالاشقان بولساق، ئۇنداقتا سىز دوختۇرخانىنىڭ يېنىدىكى بۇ دەرۋازىدا مۇشۇ پەتنىڭ ئىچىگە كىرگىلى بولىدىغان سىر بار دەپ جەزم قىلامسىز؟ بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ ئاستىنقى قاتلىمىدىكى يەتتە يالڭاچ هەيكەلنىڭ قايسىسىنىڭ تاپىنىدا قانات بولغان بولسا شۇنى مېركۇرىي دەپ هۆددە قىلالامسىز؟

ــ ئەلۋەتتە، ــ دەپ جاۋاب بەردى پوپ، ــ ئىتالىيەلىك دوكتور ئاۋگۇستىن نۇپهو شۇنداق دەپ يازغان. ئۇنىڭ قولىدىكى بومبا ساقال ئىبلىس ئۇنىڭغا هەممە ئىشنى ئۆگەتكەن. پەسكە چۈشەيلى، مەن نەق مەيداندىلا شۇ خەتلەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ سىزگە چۈشەندۈرۈپ قويىمەن.

ــ رەهمەت، جانابلىرى ! ــ ياكوئىس ئېگىلىپ تەزىم بەجا كەلتۈردى، ــ ۋاي ـ ۋۇي، ئېسىم قۇرۇسۇن. سىز ماڭا هېلىقى كىچىك ئايال پېرىخوننى قاچان قولغا ئېلىشقا بۇيرۇق بېرىسىز؟

ــ قايسى كىچىك ئايال پېرىخوننى دەيسىز؟

ــ هۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ چەكلەش بۇيرۇقىغا قارىماي هەر كۈنى مەيدانغا بېرىپ ئۇسسۇل ئويناىدىغان هېلىقى

سەرگەردان قىزچۇ؟ ئۇنىڭ يېنىدىن ئايرىلمايدىغان، ئالۋاستىنىڭكىدەك مۇڭگۈزى بار ئوغلاق تېخى خەت ئوقۇيالايدۇ، خەت يازالايدۇ دەڭە ! ماتېماتىكىغا پىكاتىردىنمۇ ئۇستا. سەرگەردان قىزنى مۇشۇ ئىشى ئۈچۈنلا دارغا ئاسسىمۇ بولىۋېرىدۇ. ئەيىبنامە ئاللىقاچان تەييار بولدى، ھەممە ئىش پۈتتى، پەقەت سىزنىڭ گېپىڭىزگىلا قاراشلىق تۇرۇۋاتىمىز. ھەي ! شۇنداق دېيەلەيمەنكى، ئۇسسۇل ئويناىدىغان بۇ سەرگەردان قىز ھەقىقەتەن بەك چىرايلىق جۇمۇ، ئۇنىڭ قاپقارا كۆزلىرى مىسرىنىڭ بىر جۈپ ياقۇتى ! قاچان قول سالىمىز؟

ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ چىرايى شامدەك ئاقىرىپ كەتتى.

ـــ مەن سىزگە خەۋەر قىلىمەن، ـــ ئۇ نېمە دېگىنىنى ئۇققىلى بولمايدىغان ئاۋاز بىلەن كېكەچلەپ جاۋاب بەردى. ئارقىدىنلا ئازراق كۈچەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ يەنىلا مارك سىنايىنىنى چىڭ تۇتۇڭ !

ـــ بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ، ـــ دېدى ياكوئىس كۈلۈمسىرەپ، ـــ ئۇ ئەبلەخنى ئۆيگە قايتىپ بېرىپلا كارىۋاتقا باغلىۋېتىمەن. لېكىن، ئۇ ئالۋاستىمىكىنتاك، پېررات تورتېرونىمۇ ھالىدىن كەتكۈزدى. پېررانتنىڭ قولى مېنىڭكىدىن چوڭ، ئەگەر ئۇنى قىپيالىڭاچ قىلىپ باغلاپ، پۈتىنى ئاسمانغا قىلىپ تۇرۇپ جىڭىلسا ساق يۈز قاداق كېلىدۇ. سىرتماقىقا كەلسەك، ھەرقاندىقى بىزنىڭ قولىمىزدىكى سىرتماقنىڭ ئالدىدا يىپ ئېشەلمەيدۇ. سىرتماقنىمۇ ئۇنىڭ بوينىغا سالىمىز.

كلاۋدې فروللو يەنە بىر ئىش يادىغا كەلگەندە جىمىپ قالدى. بىردەمدىن كېيىن قايرىلىپ ياكوئىسقا قارىدى:

ـــ پېررات ئەپەندى، ياق ! ياكوئىس ئەپەندى، مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم يەنىلا مارك سىنايىنىنىڭ ئىشىغا ئالدىرىغىنىڭىز تۇزۇك.

ـــ شۇنداق ! كلاۋدې فروللو، ئۇ بىچارىنىڭ زىيان تارتقىنى تارتقان. شەبىات جەمئىيىتىگە قاتنىشىش دېگەن قاناق خىيال

ئۇ ! مۇپەتتىش مەھكىمىسىدىكى ئاشپەز چارلىماننىڭ: «ئۇ ناۋادا جادۇگەر بولمىسا، چوقۇم قان شورايدىغان جىن !» دېگەن پەرماننى بىلىشى كېرەك ـ دە ! ئەسمىرالدا دېگەن قىزنىڭ ئىشىغا كەلسەك، مەن سىزنىڭ تاپىلىشىڭىزنى كۈتمەن. ھە، ئاۋۇ دەرۋازىنىڭ دەھلىزىدىن ئۆتىدىغان چاغدا ماڭا چۈشەنچە بەرمەكچىدىڭىزغۇ؟ چېركاۋنىڭ كىرىش ئېغىزىدىكى ئاۋۇ قاپارتما ھەيكەلگە كۆز ـ قۇلاق بولىدىغان باغۋەن نېمىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ؟ ھازىرغىچە بىلەلمەي يۇرمەن. ئۇرۇق چاچقۇچمۇ؟ جانابلىرى، نېمىنى ئويلاپ قالدىڭىز؟

كلاۋدې خىيالغا غەرق بولغاچقا، ئۇنىڭ نېمە داۋاتقىنىنى ئاڭلىمىدى. ياكوئىس ئۇ قاراۋاتقان تەرەپكە نەزەر ئاغدۇرۇپ، يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ دېرىزىدىكى توغرىسىغا ساڭگىلاپ تۇرغان ئۆمۈچۈك تورىغا كۆز ئۇزمەي قاراۋاتقانلىقىنى بىلدى. دەل شۇ ئەسنادا، مارت ئايلىرىدىكى قۇياش نۇرىنى ئىزدەپ بېشى ئايلىنىپ قالغان بىر چۈن ئۆمۈچۈك تورىنىڭ ئالدىغا ئۇچۇپ كەلدى ۋە ئېھتىياتسىزلىقتىن تورغا ئىلىنىشىپ قالدى. ئۆمۈچۈك تورىنىڭ تىترىشى بىلەن تەڭ، تورنىڭ مەركىزىدە يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئۆمۈچۈك چاققانلىق بىلەن چۈشىنگە قاراپ ئۆمىلىدى. ئۇ بىرلا سەكرەپ چۈشىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئالدى ئىككى پۇتىنى ئىشقا سېلىپ چۈشىنى ئىككى پارچە قىلىۋەتتى.

ـــ بىچارە چۈشەن، ـــ دېدى خان جەمەتىنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى ۋە چۈشىنگە يارەم بېرىش ئۇچۇن قولىنى ئۇزارتتى. يارەمچى ئېپىسكوپ چوش كۆرۈۋاتىپ تۇيۇقسىز ئويغىنىپ كەتكەندەك، ئىختىيارسىز ھالدا تەپتىشىنىڭ بىلىكىنى تۇتۇۋالدى.

ـــ ياكوئىس ئەپەندى، ـــ دەپ توۋلىدى ئۇ، ـــ تەقدىرگە تەن بېرەيلى !

تەپتىش ئەمەلدارى چۆچۈپ كەينىگە قايرىلدى، بىلىكى

ئامبۇر بىلەن قىسقاندەك سىرقىراپ كەتتى. پوپىنىڭ كۆزلىرى چەكچەيگەن، ئىككىلىنىپ قاراشلىرىغا قانداقتۇر بىر خىل قورقۇنچ يوشۇرۇنغانىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چۈشىن بىلەن ئۆمۈچۈكتىن ئىبارەت ئىككى قورقۇنچلۇق نەرسىگە تىكىلگەنىدى.

ــ ھە، شۇنداق ! ــ بۇ سۆز پوپىنىڭ يۈرىكىدىن چىقىۋاتقاندەك ئىدى، ــ مانا بۇ ھەممە نەرسىگە سىمۋول. ئۇچۇپ يۈرگەن چۈشىنچىكى خۇشال. تۆرەلگىنىگە ئۇزاق بولمىغاچقا، باھارنى، ھاۋانى ۋە ئەركىنلىكنى ئىزدەيدۇ. شۇنداق، لېكىن ئۆزىنىڭ مۇشۇ دېرىزىدە جېنىدىن جۇدا بولىدىغانلىقى پىشانىسىغا پۈتۈلگەندەك، ئۆمۈچۈك ئۆمىلەپ كېلىۋاتىدۇ. رەزىل ئۆمۈچۈك ! بىچارە ئۇسسۇلچى قىز ! تەقدىرى پىشانىسىغا پۈتۈلگەن بىچارە چۈشىن ! ياكوئىس ئەپەندى، مەيلىگە قويۇپ بېرىڭ ! بۇ دېگەن تەقدىر ـ قىسمەت ! ھەي كلاۋدې ! سەن ئاشۇ ئۆمۈچۈك ! كلاۋدې، سەن ئاشۇ چۈشىنگىمۇ ئوخشايسەن ! سەن ئىلىم ـ پەنگە، يورۇقلۇققا، قۇياشقا قاراپ ئۇچىۋاتقان ! ئەركىنلىك ھاۋاسىنىڭ قوينىغا، مەڭگۈلۈك ھەقىقەتنىڭ چەكسىز نۇرى ئىچىگە كىرمەكچى بولدۇڭ. ئىلىم ـ پەنگە، يورۇق نۇرغا تۇتاشقان دۇنياغا يېقىنلاشتىڭ. ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن ئىلىم ـ پەن دۇنياسىنىڭ دېرىزىسىدە چاراقلاۋاتقان يورۇقلۇقنى كۆردۈڭ. ھەي، ئەما چۈشىن، كالۋا ئالىم، سەن تەقدىرنىڭ بىر پارچە ئۆمۈچۈك تورىنى يورۇقلۇق بىلەن سېنىڭ ئاراڭغا يايغانلىقىنى، سېنىڭ ئوتقا ئۆزىنى ئاتقان پەرۋانىدەك شۇ تورغا ئۆزۈڭنى ئاتىدىغانلىقىڭنى ئويلاپ باقمىدىڭ ! ھەي، بەختسىز سەۋدايى ! ئەمدىلىكتە سەكراتقا چۈشۈپ جان تالىشىۋاتسەن ! بېشىڭ يېرىلدى. قانتىڭ سۇندى ! سەن تەقدىر ئىلاھىنىڭ قولىدا تىركىشىۋاتسەن ! ياكوئىس ئەپەندى، ياكوئىس ئەپەندى، ئۆمۈچۈكنىڭ مەيلىگە قويۇپ بېرىڭ !

ــ سىزگە قەسەم قىلىپ بېرەي، ــ دېدى ياكوئىس ئۇنىڭغا

بىچارىلەرچە تەلمۇرۈپ، ــ مەن ئۆمۈچۈكىكە ھەرگىز چېقىلمايمەن، لېكىن ئۆتۈنۈپ قالاي ! بىلىكىمنى قويۇۋېتىڭ، قولىڭىز ئامبۇرنىڭ ئۆزىلا ئىكەن !

ياردەمچى ئېپىسكوپ ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىغاندەك، دېرىزىگە تىكىلىپ سۆزلەۋەردى:

ــ ھەي، ئۆزىنى بىلمەيدىغان ئەبلەخ ! سەن مۇشۇ رەزىل ئۆمۈچۈكنى قانىتىڭ بىلەن ئۇرۇپ پارە ــ پارە قىلىۋەتكەن ھالەتتىمۇ قۇياشقا قاراپ ئۇچالامتىڭ؟ ئالدىڭدا ئەينەكلىك دېرىزە تۇرۇپتۇ. بۇ رەڭسىز توسۇق، خىرۇستالدەك تام، پەيلاسوپ بىلەن ھەقىقەتنى بىر ــ بىرىدىن ئايرىۋېتەلەيدىغان بوشلۇق شۇنچىلىك مۇستەھكەم تۇرسا ! ئۇ ھازىرقىدىنمۇ بەكرەك مۇستەھكەم بولالايدۇ ! ئۆتۈپ كېتەلەمسەن؟ ھەي، ئىلىم ــ پەن دېگەن مۇشۇنداق مەۋھۇم نەرسە ! نى ــ نى رەھىمدىل، ئىرادىلىك ئادەملەر يىراق ــ يىراقلاردىن كېلىپ چۈنىغا ئوخشاش پەرۋاز قىلغان بولسىمۇ، مۇشۇ يەردە باش ــ كۆزى يېرىلىپ، قان بىلەن بويالدى ! بۇ ئەبەدىيلىك دېرىزە ئالدىدا ھەرقانچە ئېيتىشىپمۇ ھەل قىلغىلى بولمايدىغان، جېدەل ــ ماجىرانىڭ ئايىغى چىقمايدىغان مەسىلىنى ئاز دەمسەن؟

ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ ئاغزى بېسىقتى. بايىقى ئوي ــ خىيال ئۇنى ئىختىيارسىز ھالدا ئىلىم ــ پەننىڭ ئىچىگە سۆرەپ ماڭغانىدى، مانا ئەمدى جىمىپ قالغاندەك بولدى. ياكوئىسىنىڭ بىر ئېغىز گېپى ئۇنى رېئال دۇنياغا قايتۇرغاندەك ئىدى.

ــ ئۇنداقتا، جانابلىرى ! مېنىڭ ئالتۇننى تاۋلاپ چىقىشىمغا قاچان ياردەم بېرىسىز؟ مەن مەغلۇپ بولۇپلا كېلىۋاتىمەن !

ياردەمچى ئېپىسكوپ ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ بېشىنى چايقىدى ۋە:

ــ مېچىل پىسخىللوسىنىڭ «ئىقتىدارنىڭ دىيالوگى ۋە ئالۋاستىنىڭ پائالىيىتى» ناملىق كىتابىنى كۆرۈپ باقايلى. بىزنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىمىز تازا پاكىز ئىش ئەمەستەك قىلىدۇ، ــ دېدى.

ـــ ئۇنىڭىزنى پەس قىلىڭ، جانابلىرى ! ـــ دېدى ياكوئىس، ـــ مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن. لېكىن، مەن ناھايىتى كەلسە پادىشاھ ئوردىسىدىكى تەپتىش، يىللىق مائاشىم ئاران ئوتتۇز تەڭگە. كىمىياگەرلىك بىلەن شۇغۇللانمىسام بولمايدۇ. شۇنداقتىمۇ، ئاۋايلاپ بىر ئىش قىلايلى !

شۇ ئەسنادا ئوچاقنىڭ تېگى تەرىپىدىن بىرنەرسىنىڭ نېمىنىدۇر غاجاۋاتقىنىدەك ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ ئاۋازدىن ياكوئىس چۆچۈپ كەتتى.

ـــ نېمىنىڭ ئاۋازى، ـــ دەپ سورىدى ئۇ.

بۇ ژان ئىدى. ئۇ مۆكۈنۈپ يېتىپ تازا چارچىغان، پۈت ـ قولىنى سوزالمىغان ئەھۋالدا قېتىپ قاقتەك بولۇپ كەتكەن بىر پارچە بولكا بىلەن كۆكىرىپ كەتكەن پىشلاقنى تېپىۋىلىپ، ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي غاجاشقا باشلىغانىدى. مۇنداقتا ھەم ئىچ پۇشۇقىنى چىقارغىلى بولاتتى، ھەم ناشتىدىن قۇرۇق قالمايتتى. قارىغاندا ئېچىرقاپ كەتكەن بولسا كېرەك، ئاۋاز بەكرەك چىقىپ كەتتى. غاجىغاندا چىقىۋاتقان ئاۋازدىن تەپتىش ئەمەلدارىنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا كەپلەشكەندەك بولاتتى.

ـــ ئۆيۈمدىكى مۇشۇك، ـــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ ئويلىنىپ تۇرمايلا، ـــ ئۇ چوقۇم چاشقان چاينىۋاتىدۇغۇ دەيمەن ! ياكوئىسنىڭ يۈرىكى جايىغا چۈشكەندەك بولدى.

ـــ شۇنداق، جانابلىرى، ـــ ئۇ خۇشامەت قىلىۋاتقان تەرزدە كۈلۈپ تۇرۇپ گەپ باشلىدى، ـــ كاتتا پەيلاسوپلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئەتىۋارلىق نەرسىلىرى بولىدۇ. سېرۋىئۇس [1] بىزگە: «ھامىيلىق قىلىدىغان ئىلاھ ھەممىلا يەردە بار» دېگەنىدى.

---

① سېرۋىئۇس (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 578 ـــ 537 ـ يىللار) ـــ قەدىمكى رىمنىڭ پادىشاھلىق دەۋرىدىكى ئالتىنچى پادىشاھ. زور سىياسىي، ئىجتىمائىي ئىسلاھاتلارنى يولغا قويۇپ، ئۇرۇقداشلىقتىن دۆلەتكە ئۆتۈش جەريانىنى تاماملىغان.

كلاۋدې فرولـلو ئىنسسنىڭ يەنە بىر چاتاق ئىش تېرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، بىللە بېرىپ دەرۋازىدىكى ھەيكەلنى تەتقىق قىلىپ باقىدىغان ئىشنى شاگىرتنىڭ سەمىگە سالدى. ئىككىيلەن ئۆيدىن بىللە چىقتى. ژاننىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىش بولغانىدى. ئۇ تىزىم بىلەن ئېڭىكىم بىر ـ بىرىگە چاپلىشىپ قالامدۇ نېمە دەپ غەم قىلىۋاتقاندا، ئۇلار ئۆيدىن ئايرىلدى.

6. كاپىتان فوبۇس شاتوپىر

«مەرھەمىتىڭگە ھەشقاللا، خۇدا ! ــ ژان ئوچاقنىڭ ئاستىدىن ئۆمىلەپ چىقتى، ــ ئىككى قۇزغۇننى يولغا سالغىنىڭغا رەھمەت ! سەكرەپ تىنمايدىغان بۇرگىلەر ! غالجىر ئىتلار ! نەگە بارسىڭ بارمامسەن؟ ئەپقاچتى گەپلىرىڭدىن قۇلىقىم يادىاپ كەتتىغۇ ! مېڭەمىدىكى قوڭغۇراقخانىدەك گۇرۇلدەۋاتىدۇ ! بازاردا غىچلا كۆكىرىپ كەتكەن پىشلاقنى ساتامدۇ نېمە؟ خەپشۇك ! ئاكام بەرگەن ھەمىيانىنى ئېلىپ، پۇلنىڭ ھەممىسىگە ھاراق ئىچىۋەتمەيدىغان بولسام !»

ژان ھەمىيانغا زوقلانغاندەك تەرزدە قاراپ قويدى ـ دە، كىيىملىرىنى تۈزەشتۈردى، تۈگمىلىرىنى ئەتتى، ئۇستىبېشىدىكى چاڭ ـ توزانىنى قاقتى، ئىسقىرتقىنىچە تاپىنى بىلەن پىرقىرىدى. ئېلىپ ماڭغۇدەك بىرەر نەرسە تېپىلىپ قالارمۇ دېگەن خىيالدا ئۆيئىچىنى ئايلىنىپ چىقتى. ئىسابىئۇ تىررىغا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن ئوچاق بېشىدىن بىرنەچچە ئەپچىل ئەينەك بۇيۇمنى ئېلىپ يانچۇقىغا سالدى، ئاندىن ئىشكىنى ئېچىپ سىرتقا چىقتى. ئاكىسىنىڭ ئىشكىنى قۇلۇپلاپ قويمىغانلىقى ئۈنىڭ ئۆزىگە قىلغان غەمخورلۇقى ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. ئاخىر ئۇ ئىشكىنى ئۇلۇغ ئوچۇق قويۇپ، چۈجىدەك دىكىلدىغان پېتى بۇرمىسمان پەلەمپەيدىن پەسكە ئۆزىنى ئاتتى.

ژان قاراڭغۇ پەلەمپەيدە نېمىگىدۇر پۈتلىشىپ كەتتى. ئۇ نەرسە كەينىگە داجىپ غىڭشىغاندەك ئاۋاز چىقاردى، بۇ پۈتلاشقان نەرسە كۆاسمىدو بولمىغىيدى، دەپ ئويلاپ كۆلۈپ قويدى ۋە شۇ كۆلگىنىچە پەلەمپەيلەردىن چۈشۈپ تاكى مەيدانغا بارغاندىمۇ كۆلكىسىنى توختىتالمىدى.

ئۇ ئاخىر ئۆزىنىڭ يەردە تۇرغانلىقىنى بىلىپ، يەرگە گۈرسۈلدىتىپ تەپتى.

ـــ ئېخ، پارىژنىڭ ھۆرمەتكە سازاۋەر سۆيۈملۈك ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يوللىرى ! داۋېخور پەلەمپەيلىرى ! ياكوپىنىڭ يول باشلاپ ماڭىدىغان پەرىشتىلىرىمۇ ئۇ يەردە ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئاران ماڭسا كېرەك. كۆكىرىپ كەتكەن پىشلاقنى يەيمەن، دېرىزىنىڭ كامىرىدىن پارىژنىڭ قوڭغۇراقلىرىنى كۆرىمەن دەپ بۇلۇتقا تاقاشقۇدەك تاش دۆۋىلىرىنىڭ ئىچىگە بېرىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان !

ئۇ بىرنەچچە قەدەم مېڭىپلا ئىككى قۇزغۇننىڭ ـــ كىلاۋدې فروللو بىلەن ياكوئىس شارمولۇينىڭ دەرۋازا ئالدىدا ھەيكەل تاماشا قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئۇلارنىڭ كەينىگە كەلدى ـ دە، يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ ياكوئىسقا دەۋاتقان گەپلىرىگە قۇلاق سالدى.

ـــ پارىژلىق گۈئىللائۇم، ـــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ پەس ئاۋازدا، ـــ مۇشۇ ئالتۇن گىرۋەكلىك كۆك تاشقا يوبىنىڭ پورترېتىنى ئويۇڭلار دەپ تاپىلىغانىدى. يوب ئالتۇنغا ئايلاندۇرغىلى بولمىغان تاشنىڭ سىمۋولى، ئۇنىڭ پورترېتى چۈشۈرۈلگەن تاش سىناقتىن ئۆتەلمىسە ۋە ئاز ـ پاز ھەرەج تارتسا ئاندىن بىز كۆتكەندەك بىرنەرسە بولالايدۇ. بۇ دەل رايموند لۇللىنىڭ «روھ ئۆزىنىڭ پەۋقۇلئاددە شەكلىنى ساقلاپ قالالىغاندىلا ئۆزىنى قۇتۇلدۇرالايدۇ» دېگىنىدەك بىر ئىش !

«بۇ سۆز مېنىڭ ئەھۋالىمغىمۇ تازا باب كېلىدۇ، ـــ دېدى ژان ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەپ، ـــ چۈنكى، ھەمىيان مېنىڭ قولۇمدا !»

شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىن بىرىنىڭ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاۋاتقان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ئىگەمنىڭ قېنى ! ئىگەمنىڭ بەدىنى ! بىلزىبۇتنىڭ كىندىكى ! پاپانىڭ نامى ! ھايۋاننىڭ مۇڭگۈزى، ئاسمانىنىڭ چاقمىقى !

— روھىمنى شېپى كەلتۇرۇپ قەسەم ئىچىشكە ھۆددە قىلمەنكى، — دېدى ژان ئۇنلۇك ئاۋازدا، — بۇ چوقۇم مېنىڭ ئاغىنەم كاپىتان فوبۇس !

فوبۇسنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغاندا، ياردەمچى ئېپىسكوپ خان جەمەتىنىڭ تەپتىش ئەمەلدارىغا ئەجدىھانىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى. ھېكايىدە ئەجدىھانىڭ قۇيرۇقى بىر كۆلچەكتە بولىدۇ، شۇ چاغدا كۆلچەكتىن ئىس چىقىدۇ ۋە پادىشاھنىڭ بېشى كۆرۈنىدۇ دەيدىغان گەپلەر بار ئىدى. ياردەمچى ئېپىسكوپ فوبۇسنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ سىلكىنىپ كەتتى ۋە سۆزىدىن توختاپ قالدى. ياكوئىسمۇ نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلەلمەي تەئەججۇپلەندى. ياردەمچى ئېپىسكوپ كەينىگە قايرىلىپ ئىنىسى ژاننىڭ گوندىلاۋۇر دەرۋازىسى ئالدىدا ئېگىز بويلۇق بىر ئوفىتسېر بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

بۇ راستتىنلا كاپىتان فوبۇس شاتوپىر ئىدى. ئۇ بولغۇسى ئايالىنىڭ ئۆيىنىڭ بۇرجىكىدە تۇرۇپ، خۇددى دەھرىيلەرگە ئوخشاش ئاغزىنى بۇزۇپ كوتۇلداۋاتاتتى.

— ۋاي - ۋۇي كاپىتان فوبۇس، — دېدى ژان ئۇنىڭ قولىنى سىقىپ، — بەكلا قايناپ كەتتىڭغۇ !

— بەچىنەرلەر ! — دېدى كاپىتان ئاچچىقىدا.

— بەچىنەرلىك ئۆزۈڭگە قالسۇن ! — دېدى ژان، — لېكىن كاپىتان، مۇنداق چىرايلىق سۆزلەرنى نەدىن ئۆگەنگەنسەن؟

— مېنى كەچۇر، بۇرادەر ژان، — دېدى فوبۇس قولىنى پۇلاڭلىتىپ، — ئۇچقاندەك يۇگۇرۇپ كېتىۋاتقان ئاتنىڭ بىراقلا توختاپ قالغىنى نېمىسى؟ ئىچىمنى بوشىتىۋالاي دەپ تۇراتتىم

دېگىنە، بايىلا يالغاندىن نومۇسچان بولۇۋالغان بىر ئايالنىڭ ئۆيىدىن چىقىشىم، ھەر قېتىم چىققاندا بىر تالاي سېپىسق گەپ بوغۇزۇمغا كەپلىشىپ قالىدۇ، دەۋالمىسام تۇنجۇقۇپ ئۆلگۈدەك بولۇپ كېتىمەن !

ــ ھاراق ئىچكۈڭ بارمۇ؟ ــ سورىدى ژان.

بۇ تەكلىپ كاپىتاننى پەسكويغا چۈشۈردى.

ــ ئىچكۈم بار، لېكىن پۇلۇم يوق !

ــ مەندە بار !

ــ راستمۇ، ئالە، كۆرۈپ باقاي !

ژان تەمەننا قىلىۋاتقاندەك، لېكىن تۇز كۆڭۈللۈك بىلەن ھەمياننى چىقىرىپ، كاپىتاننىڭ كۆز ئالدىدا پۇلاڭلاتتى. دەل شۇ پەيتتە، ياردەمچى ئېپىسكوپ ھاڭۋېقىپ قالغان ياكوئىس بىلەنمۇ كارى بولماي ئۇلار تەرەپكە يۈگۈردى ـ دە، بىرنەچچە قەدەم نېرىدا توختىدى. ئىككىيلەننىڭ ئەس ـ يادى ھەميان بىلەن بولۇپ كەتكەچكە، ئۆزلىرىگە مىختەك تىكىلىپ تۇرغان ياردەمچى ئېپىسكوپقا دىققەت قىلمىدى.

ــ ژان، ــ دېدى فوبۇس ئۇنلۈك ئاۋازدا، ــ قولۇڭدىكى ھەميان سۇدىكى ئاي، كۆرگىلى بولغان بىلەن تۇتقىلى بولمايدۇ. ئۇ پەقەتلا ئاينىڭ شولىسى. باغلىشىمەنكى، ئۇنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە تال شېغىل تاشتىن باشقا نەرسە يوق !

ــ خوپ، ــ دېدى ژان سوغۇق تەلەپپۇزدا، ــ يانچۇقۇمدىكى شېغىل تاش بولسىمۇ بولسۇن ! ــ ئۇ ئارتۇق گەپ قىلمايلا، خۇددى ئۆز ئېلىنى قوتۇلدۇرماقچى بولغان رىملىقلار - دەك، ھەميانىنى يول ياقىسىغا تۆكتى.

ــ ئاھ، خۇدا ! راست ئىكەنغۇ ! ــ ۋارقىراپ تاشلىدى فوبۇس، ــ ھەممىسى كۆموش پۇلغۇ، چوڭ تەڭگە، كىچىك تەڭگە، مىس يارماق، راست ئىكەنغۇ، بۇركۇت سۈرەتلىك تەڭگىلەر ... كۆزۈم ئالاچەكمەن بولۇپ كەتتى !

ژان پېتىنى بۇزماي جىم تۇردى، لېكىن قورۇنۇپ

قېلىۋاتقاندەك ئىدى. بۇركۇت سۇرەتلىك بىرنەچچە تەڭگە دوملاپ توپىنىڭ ئىچىگە كۆمۈلۈپ كەتتى. كاپىتان ئېلىۋالاي دەپ ئېڭىشىۋىدى، ژان ئۇنى تارتىپ:

— بولدىلا، كاپىتان فوبۇس! — دېدى.

فوبۇس تەڭگىلەرنى ساناپ باقتى.

— بىلەمسەن، ژان، — دېدى ئۇ چوڭ بىر ئىشنى سۆزلەۋاتقاندەك، — هەممىسى يىگىرمە ئۈچ سو چىقتى! تۇنۇگۈن كەچتە چىراي بۇزۇش كوچىسىغا بېرىپ بىرەرنىڭ پۇلىنى بۇلىمىغان بولغىيدىڭ؟

ژان ئالتۇندەك سېرىق بۇدۇر چېچىنى كەينىگە سىلكىۋېتىپ كۆزىنى قىسىپ قويدى ۋە:

— مېنىڭ قاپاقباش يارەمچى ئېپىسكوپ ئاكامنىڭ بارلىقىنى بىلمەيدىغان ئوخشىمامسەن؟

— ياپىر! — دەۋەتتى فوبۇس، — ئۇ شۇنداق بىر ئىززەتلىك كىشىغۇ!

— هاراق ئىچەيلى، قانداق؟

— نەگە بارىمىز؟ — دېدى فوبۇس، — هاۋا ئانا ئالمىزار قاۋاقخانىسىغا بارساق بولامدۇ؟

— ياق، كاپىتان! ئىلىم ـ پەن قاۋاقخانىسىغا بارايلى، ئۇ تېپىشماقتەك سىرلىق بىر جاي، مەن بەك ياخشى كۆرىمەن.

— كىشىنى بىزار قىلىدىغان تېپىشماق! ژان، هاۋا ئانا ئالمىزار قاۋاقخانىسى ئۇنىڭدىن تۇزۇكرەك، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەرۋازىسى ئالدىدا كۈنگەيگە قارايدىغان ئۇزۇملۇك بار. ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ ئىچىسەك كۆڭلۈڭ ئېچىلىپ قالىدۇ.

— بارساق باردۇق. هاۋا ئانا ئالمىزار قاۋاقخانىسىغا بارايلى! — ژان فوبۇسنى قولتۇقلىدى، — سۆيۈملۈك كاپىتان، ئاباياۋ چىراي بۇزۇش كوچىسىنىڭ گېپىنى قىلدىڭ، لېكىن خاتالاشتىڭ، ئادەملەر هازىر ئۇنچىۋالا قوپال ئەمەس، هەممەيلەن ئۇ يەرنى كاناي كېسىش كوچىسى دەپ ئاتايدۇ.

ئىككى ئاغىنە پۇلنى غەملەپ، ھاۋا ئانا ئالمىزار قاۋاقخانىسىغا قاراپ يولغا چىقتى. ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ ئۇلارغا ئەگىشىپ ماڭىدىغانلىقى تۇرغانلا گەپ ئىدى. ئۇ ئىككىيلەننىڭ كەينىدىن تاپ باستۇرۇپ كېلىۋەردى. قاپاقلىرى ساڭگىلىدى. ئۆتكەن قېتىمدا گرىنگورى بىلەن سۆزلىشىپ بولغاندىن كېيىن، فوبۇس دېگەن ئىسىم ئۇنىڭ ئارامىنى بۇزۇۋەتكەنمىكىن؟ بۇنىڭغا بىرنېمە دەپ بولمايتتى، ئۆزىگىمۇ بۇ ئىش تازا ئايان ئەمەس ئىدى. لېكىن، نېمىلا بولسۇن فوبۇستىن بىرى پەيدا بولغان بولغاچقا، ئالۋاستىغا ئوخشايدىغان بۇ نام ياردەمچى ئېپىسكوپنى ئەگىشىپ مېڭىشقا مەجبۇر قىلالايتتى. ئۇ غەمسىز كېتىپ بارغان ئىككى ئاغىنىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە ئەنسىزلىك ئىچىدە قۇلاق سېلىپ تۇردى، ئۇلارنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس ھەرىكەتلىرىنىمۇ كۆزىدىن غەلەت قىلمىدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاش ئۇنداق تەس ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ سۆزلىشەتتى، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىغىمۇ پەرۋا قىلمايتتى. ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن دۇئېل، ئايال، ھاراق بوتۇلكىسى ۋە باشقا ناشايان ئىشلار توغرىسىدىكى گەپلا چىقاتتى.

ئۇلار دوقمۇشتىن قايرىلىپلا، كوچىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى دۇمباقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. كاپىتاننىڭ ژانغا دەۋاتقان گېپى كلاۋدېنىڭ قۇلىقىغا كىردى.

— دۇمباق ئاۋازى ! تېزرەك ماڭايلىچۇ !

— نېمە بولدى، فوبۇس !

— مەن ئاۋۇ سەرگەردان قىزنىڭ مېنى كۆرۈپ قېلىشىدىن قورقۇۋاتىمەن !

— قايسى سەرگەردان قىزنى دەيسەن؟

— ئوغلاق يېتىلەپ يۈرىدىغان مىسىرلىق قىز !

— ئەسمېرالدامۇ؟

— شۇنداق، ژان. بۇ قاملاشمىغان ئىسمىنى دائىم ئۇنتۇلۇپ

قالمەن. چاقىرىم ماڭمىساڭ، ئۇ مېنى تونۇۋالمىدۇ. مەن ئۇ قىزنىڭ كوچىدىلا مەن بىلەن سۆزلىشىشنى خالىمايمەن.

— ئۇنى تونۇمسەن، فوبۇس؟

گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، يارەمچى ئېپىسكوپ فوبۇسنىڭ ھەجايىغانلىقىنى، ژانىنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىغانلىقىنى، ئارقىدىنلا قاقاقلاپ كۈلۈپ، تەكەببۇرانە ھالدا بېشىنى ئىرغاڭلاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇردى.

— راستمۇ؟ — دەپ سورىدى ژان.

— قەسەم قىلىپ بېرىمەن ! — دېدى فوبۇس.

— بۇگۈن كەچتە؟

— بۇگۈن كەچتە.

— سەن ئۇنى چوقۇم كېلىدۇ دەپ جەزم قىلالامسەن؟

— ئەقلىڭ جايىدىمۇ، ژان؟ مۇنداق ئىشمۇ يالغان بولامدۇ؟

— كاپىتان فوبۇس، تەلەيلىك ئەسكەر ئىكەنسەن !

يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى، ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاۋېتىپ، بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى، مېڭىشتىن توختاپ، خۇددى مەست بولۇپ قالغان ئادەمدەك ياندىكى تۇۋرۇككە يۆلەندى. ھايال ئۆتمەيلا، يەنە ھېلىقى ئىككى بىغەمنىڭ كەينىگە چۈشتى. يېقىن باراي دېگەندە، ئۇلارنىڭ گەپنى باشقا ئىشلارغا يۆتكەپ، ئاۋازىنىڭ بارچە قەدىمي بىر ناخشىنى توۋلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى:

يول بويىدا يايما ئاچقان بالا،
ئەخمەقلاردەك ئېسىلدى دارغا.

7. ئالۋاستى روھانىي

يىراق ـ يېقىنغا داڭقى كەتكەن ھاۋا ئانا ئالمىزار

قاۋاقخانىسى ئۇنىۋېرسىتېت رايونى دائىرىسىدە، روندىل كوچىسى بىلەن ئادۋوكات كوچىسىنىڭ ئەگىلىدىغان يېرىدە بولۇپ، بىرىنچى قەۋەتكە جايلاشقان، ئىچى خېلى ئازادە، لېكىن تورۇسى پەس بىر ئۆي ئىدى. ئەگمە تورۇسنى سېرىق سىرلانغان يوغان ياغاچ تۈۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۆينىڭ ئىچى شىرە بىلەن لىق تولغان، تامنىڭ تۈۋىدە قەلەي بوتۇلكىلار تىزىقلىق ئىدى. دۇكان ھەرقانداق چاغدا پىيەنچۇكلەر ۋە ئويۇنىنىڭ قېپىنى يارىدىغان شاللاق ئاياللار بىلەن تولغان بولاتتى. ئۇنىڭ كوچىغا قارايدىغان تېمىغا دېرىزە چىقىرىلغان بولۇپ، ئىشىكنىڭ يېنى ئۇزۇم بارىكى ئىدى. ئىشىك بېشىغا ئېسىلغان قاڭالتىر قالايمىقان تاراڭلايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىر تال ئالما بىلەن بىر ئايالنىڭ رەسىمى سىزىلغانىدى. شامال بىلەن يامغۇردا ھەددىدىن زىيادە داتلىشىپ كەتكەن قاڭالتىر بىر تال مىخقا ئىلىنغان پېتى شامالغا ئەگىشىپ ئىرغاڭلايتتى. شامالنىڭ يۆنىلىشىنى بىلدۈرىدىغان بۇ قاڭالتىرنى قاۋاقخانىنىڭ بەلگىسى دېيىشكە بولاتتى.

كەچ، كوچا قاپقاراڭغۇ، پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان شام بىلەن تولغان قاۋاقخانا يىراقتىن قاراڭغۇلۇق قوينىدىكى كىمىياگەرلىك ئوچىقىغا ئوخشايتتى. رومكىلارنىڭ ئۆزئارا سوقۇلغاندىكى ئاۋازى، يەۋاتقان، ئىچىۋاتقانلارنىڭ ۋارقىراشلىرى، تىل ـ ھاقارەت ۋە جېدەل ـ ماجىرا ئاۋازلىرى ئەينىكى چېقىلغان دېرىزىدىن قىسىلىپ چىقىپ خېلى يەرلەرگىچە ئاڭلىنىاتتى. ئۆيئىچى ئىسسىق، دېرىزە ئەينىكىگە ياماشقان بىر قەۋەت نېپىز تۇماندىن ئادەملەرنىڭ چىرايىنى خىرە ـ شىرە پەرقلەندۈرگىلى بولاتتى. ئۆيدىن تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا قاقاقلىغان كۈلكە ئاۋازى ئېتىلىپ چىقاتتى. ئالدىراپ ماڭغان ئادەملەر شاۋقۇن ـ سۈرەنلىك دېرىزىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويمايتتى. كىيىم ـ كېچىكى جۇل ـ جۇل بولۇپ كەتكەن بىرنەچچە ئوغۇل بالا پۇتىنىڭ ئۇچىدا ئۆرە

بولۇپ، دېرىزىگە يامىشىپ ئۆيئىچىگە قارايتتى، مەستلەرنى مەسخىرە قىلىپ:

ــ ئۆلگۈر ھاراقكەشلەر ! ــ دەپ ۋارقىرايتتى.

شۇ تاپتا، مۇشۇ قىيا ـ چىيا چىقىپ تۇرغان قاۋاقخانىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا، قاراۋۇلخانىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيدىغان قاراۋۇلدەك تۇرغان ئورۇندىن سەل ـ پەل يىراق كېتىشنىمۇ ئويلىماي، ئەتراپىغا ئەلەڭلەپ قاراپ، توختىماي ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ تۇرغان يەنە بىر ئەر بار ئىدى. ئۇستىگە كىيىۋالغان پلاش ئۇنىڭ بۇرنىنىمۇ توسۇپ تۇراتتى. بۇنى ئۇ 3 ـ ئايدىكى ئىزغىرىن شامالدىن پاناھلىنىش ئۈچۈنمۇ ياكى ئۆزىنى باشقىلارنىڭ تونۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈنمۇ، ئەيتاۋۇر تېخى ھېلىلا يېقىن ئەتراپتىكى بىر ماگىزىندىن سېتىۋالغانىدى. ئۇ بىردەم ـ بىردەم سىم تورنىڭ كەينىدىكى دېرىزىنىڭ تۈۋىدە توختاپ بىرنېمىگە قۇلاق سالاتتى، بىرنېمىنى كۆزەتكەندەك قىلاتتى، شەپە چىقارماي جىم تۇراتتى.

ئاخىر قاۋاقخانىنىڭ ئىشىكى ئېچىلدى. ئۇنىڭ ساقلاۋاتقىنىمۇ مۇشۇ ئىشتەك قىلاتتى. ئىككى ھاراقكەش دەلدەڭشىپ چىقتى. ئۇلار تولىمۇ خۇشال، ئىشكتىن چىققان شام يورۇقىدا ئىككىسىنىڭ يۈزى شەلپەردەك قىزارغانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى. پلاش كىيىۋالغان ئادەم ئۇلارنىڭ پېيىگە چۈشۈشكە ئەپلىك بولسۇن ئۈچۈن، كوچىنىڭ قارشى تەرىپىدىكى بىر پېشايۋانغا بېرىپ تۇردى.

ــ ئاپلا ! ــ دېدى ئىككى ھاراقكەشنىڭ بىرى، ــ سائەت يەتتە بولۇپ قالاي دېدى. كۆرۈشىدىغان ۋاقىت توشتى.

ــ ساڭا شۇنى دەپ قويايى، ــ ھەمراھى كالۋالىشىپ قالغان تىلىنى ئاران مىدىرلىتىپ جاۋاب بەردى، ــ مەن تىل ـ ھاقارەت كوچىسىدا ئەمەس، ژان پائىن موللىت كوچىسىدا تۇرىمەن. كاللا دېسە پاقالچاق دېمە. بولمىسا تاق مۇڭگۈزلۈك ھايۋاندىنمۇ ئۆتەر بىرنېمە بولۇپ قالىسەن. ئېيىقنىڭ دۈمبىسىگە بىر قېتىم

مەنگەن ئادەمنىڭ خۇدادىنمۇ قورقمايدىغان، يەردىنمۇ قورقمايدىغان بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. لېكىن، دوختۇرخانىدىكى ساينت ياكوئىس ئېيتقانىدەك، سېنىڭ ھەممە نەرسىنى پۇراپ تاپالايدىغان ئالامەت ياخشى بۇرنۇڭ بار.

— مەست بولۇپ قاپسەن، ژان. ئوبدان ئاغىنەم! — دېدى يەنە بىرى.

— نېمە دېگۈڭ كەلسە دەۋەر، — دېدى يەنە بىرى ئىككى يېقىغا سەنتۇرۇلۇپ، — لېكىن ئەپلاتوننىڭ رەسىمىگە يان تەرەپتىن قارىسا سېپى ئۆزىدىن تايغانغا ئوخشايدۇ.

ئوقۇرمەنلەر بۇ بىر جۈپ ئاغىنىنى چوقۇم تونۇدى. ئۇلار كاپىتان بىلەن ژان ئىدى. قاراڭغۇدا تۇرۇپ ئۇ ئىككىسىنى كۆزىتىۋاتقان ھېلىقى ئەر كىشىمۇ ئۇلارنىڭ كىملىكىنى بىلىپ بولغانىدى. ژان كاپىتاننى سۆرەپ، ئەگرى ـ بۈگرى يوللاردىن ئۆتتى. ھېلىقى ئەرمۇ قەدىمىنى ئاستىلىتىپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. قارىغاندا كاپىتان ئۆزىنىڭ ھەمراھىدىن كۆپرەك ئىچكەندەك قىلسىمۇ، لېكىن كاللىسى ئۇنىڭدىن سەگەك ئىدى. پلاش كىيىۋالغان ئەر ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى ئېنىق ئاڭلىدى. شۇنداقتىمۇ بولۇنۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەردىن مۇنۇ بىرنەچچە ئېغىز گەپكە بەكرەك دىققەت قىلدى.

— ژان ئەپەندى! ئۇدۇل ماڭساڭ بولمامدۇ، سولىتەك؟ ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، سائەت يەتتە بولدى، بىر ئايال بىلەن پۇتۇشۇپ قويغان تۇرسام، كېتىۋەردىم جۇمۇ!

— ئەمىسە مەن بىلەن كارىڭ بولمىسۇن! يۇلتۇزلارنى كۆرۈۋاتىمەن، ئوت ئۇچقۇنلىرىنى كۆرۈۋاتىمەن، سەنچۇ! دامپمارتىن قەلئەسىدەك چېچىكىڭ چاي بولۇۋاتىدۇغۇ سېنىڭ!

— مومامنىڭ پوقىقىنى شېپى كەلتۇرۇپ قەسەم قىلمەنكى، ژان! بىمەنە گەپلىرىڭدىن كۈلگۈم كېلىۋاتىدۇ. شۇنداقتىمۇ ژان، دېگىنە، يەنە قانچىلىك پۇل بار؟

— مۇدىر ئەپەندى، پۇل تۆگىدى. ئۆزۈڭمۇ كۆردۈڭغۇ، ئۇ

ھەمیان كىچىككىنە تۇرسا !

— ژان، ئوبدان ئاغىنەم ! مېنىڭ ئۇ قىز بىلەن ساينت مىچىل كۆۋرۈكىدە كۆرۈشمەكچى بولغانلىقىمدىن خەۋىرىڭ بار. مەن ئۇنى فالوردېلنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارسام، ئۇنىڭغا پۇل تۆلىشىم كېرەك. ئۇ قېرى پاھىشە ئەزەلدىن نېسى ئىش قىلمايدۇ. ژان، بىر ياخشىلىق قىلىۋەتكىنە ! بىز بىر تۇتام پۇلنىڭ ھەمىسىنى خەجلىۋەتمىگەندىمىز؟ بىرەر ياماقمۇ ئېشىپ قالمىغانمىدۇ؟

— شىرەدىكى مەززىلىك نازۇنېمەتلەرگە خۇش بولۇپ نەچچە سائەتنى ئۆتكۈزگەن تۇرساق !

— قويە، مۇنداق گەپلىرىڭنى ! يوقىلاڭ بىرنېمىلەرنى جۆيلۈيدىكەنسەن ! راستىڭنى ئېيتقىنا، زادى قانچىلىك پۇل بار؟ ئۇنى ماڭا بېرىۋەت، خۇدا ھەققى ! بولمىسا يانچۇقۇڭنى تەتۇر ئۆرۈيمەن ! يوبقا ئوخشاش ماخاۋ كېسەللىكى ياكى قەيسەرگە ئوخشاش قىچىشقاق بولۇپ قالغان بولساڭمۇ كارىم يوق !

— ئەپەندى، گالىياش كوچىسىنىڭ بىر ئۇچى ئەينەك زاۋۇتىغا ، يەنە بىر ئۇچى تىكسېراندېريە كوچىسىغا تۇتىشىدۇ !

— توغرا دېدىڭ، سۆيۈملۈك ئاغىنەم ژان، بىچارە بۇرادىرىم، گالىياش كوچىسى دېدىگىمۇ، توغرا، تازا ئوبدان بولدى. خۇدا ھەققى، كۆزۈڭنى ئاچقىنا، ماڭا بىر تەڭگە بولسىلا يېتىدۇ. سائەت يەتتە بولاي دەپ قالدى !

— تولا كاپشىماي جىم تۇر ! ماۋۇ يېقىملىق ناخشىغا قۇلاق سال:

مۇشۇكنى يەپ كۆلىدۇ چاشقان،
ئاخا شەھىرىدە شاھلار ئالماشقان.
ياز پەسلىدە مۇزلايدۇ دېڭىز،
پاناھ ئىزدەپ پۇقرالار قاچقان.

— بولدى بەس، مۇتتەھەم، ئاناڭنىڭ ئۇچىيىدە بوغۇلۇپ

ئۆلسەڭچۇ، ئىلاھىم ! ــ دېدى فوبۇس ۋە بىر كۈچەپلا مەست بولۇپ قالغان ژاننى تام تەرەپكە ئىتتىرىۋەتتى. جېنى قالمىغان ژان ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يولغا پالاققىدە يىقىلدى. فوبۇس ئۇنى تېپىپ يول بويىدىكى ياستۇقنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى. بۇ مەرھەمەتلىك تەڭرى ھەممە كوچىنىڭ دوقمۇشىدا كەمبەغەللەر ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلاپ قويغان ياستۇق ئىدى. پۈلى بار ئادەملەر مۇندىق ياستۇققا قاراپمۇ قويمايتتى. ئۇ ياستۇقنىڭ نامى ئەخلەت دۆڭىسى دەپ ئاتىلاتتى. كاپىتان ژاننىڭ بېشىنى بىر تال سېسىق يېسىۋېلەكنىڭ كۆتىكىگە ئەمدىلەتىن جايلاشتۇرۇۋېدى، ئۇ بىلىنەر ـ بىلىنمەس خورۇلداپ ئۇيقۇغا كەتتى. لېكىن، كاپىتان تېخىچە ئاچچىقىدىن يانمىغان بولغاچقا، ئۇخلاۋاتقان ژانغا، ــ ئىبلىسنىڭ ھارۋىسى مۇشۇ يەردىن ئۆتكەندە سېنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتسە، بۇمۇ ئۆزۈڭنىڭ شورى ! ــ دېگىنىچە يولغا راۋان بولدى.

پلاش كىيىۋالغان ھېلىقى ئەر كىشى كاپىتاننىڭ كەينىدىن ماڭماي، قاتتىق ئۇخلاۋاتقان ژاننىڭ ئالدىغا كېلىپ بىردەم تۇردى. نېمە قىلارىنى بىلەلمىگەندەك ئارىسالدى بولدى. ئاندىن ئۇلۇق ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ، يەنىلا كاپىتانغا ئەگەشتى.

بىزمۇ يۇلتۇزلارنىڭ پەپىلىشىدە بەخىرامان يېتىقان ژانغا ياخشى چۈش تىلەپ، ئاۋۇ ئىككىيلەننىڭ پېيىگە چۈشەيلى !

سائىت ئاندىرى دىسئارك كوچىسىغا كەلگەندە، كاپىتان فوبۇس بىرىنىڭ تاپ بېسىپ كېلىۋاتقانلىقىنى پەملىدى، بىرنەچچە قېتىم ئارقىسىغا قاراپ، بىر قارا كۆلەڭگىنىڭ تامنىڭ تۈۋى بىلەن مېڭىۋاتقىنىنى كۆرۈپ توختىدى. بۇ چاغدا ئۇ قارا كۆلەڭگىمۇ توختىدى. ماڭسا ئۇمۇ ماڭدى. فوبۇس يەنىلا پەرۋاسىز كېتىۋەردى.

«تۈفى ! ماڭسا ماڭمامدۇ؟ ــ دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە، ــ بەربىر يېنىمدا بىر تىنىمۇ يوق !»

ئۇ داۋتۇن ئىنستىتۇتىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا بىردەم توختاپ

دېمىنى ئېلىۋالدى. ئۇ ئوقۇشىنى دەل مۇشۇ مەكتەپتىن باشلىغانىدى. ھەر قېتىم مەكتەپنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە كەپسىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئادىتىنى دوراپ، دەرۋازىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى كاردىنال پېررې بېرترانىنىڭ ھەيكىلىنى ھاقارەتلەپ ئۆتمىسە كۆڭلى تىنمايتتى. بۇ ئەدناسى پىرئىاپۇس خوراتىئۇسنىڭ ھەجۋىي شېئىرلىرىدىكى مىسرالاردىن نەقىل كەلتۈرگەندە: «مەن ئىلگىرى ئەنجۇرنىڭ شېخى ئىدىم» دەپ خورسىنغانىدەك چىدىماسلىق ئىدى. مۇشۇنداق ئادەملەرنىڭ ئۆكتەملىكى تۇپەيلى بۇ ھەيكەلگە يېزىلغان بېغىشلىما سۆزلەر بۇگۈنكى كۈندە كۆرگۈسىز بولۇپ كەتكەنىدى. مانا ئەمدى ئۇ ئۆگەنگەن كۆڭۈل ئۆلگۈچە دېگەندەك ھەيكەلنىڭ تۈۋىدە توختىدى. كوچىدا بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمەيتتى. ئۇ شامالغا يۈزىنى تۇتۇپ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك تەرزدە كىيىمىنى تۈگمىلەۋاتقاندا، بىرنىڭ ئېرىنچەكلىك بىلەن ئۆزى تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. كېلىۋاتقان ئادەم پلاش كىيىۋالغان شىلەپىلىك ئادەم ئىدى. ئۇ كاپىتانغا يېقىن كېلىپ توختىدى، بېرترانىنىڭ ھەيكىلىدەك قىمىر قىلماي جىم تۇردى. ئۇنىڭ فوبۇسقا تىكىلگەن كۆزلىرىدىن كېچىدىكى مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك كۆكۈچ نۇر چاقنايتتى.

كاپىتاندا قىلچىمۇ ئېسىنگىرەش بولمىدى. قولىغا تاياق ـ توقماق ئالغان ئۇششاق ـ چۇششەك ئوغرىلار ئۇنىڭ نەزىرىدە بىر پەشۋاغىمۇ يارىمايتتى، لېكىن مېڭىۋاتقاندەك بىلىنگەن بۇ ھەيكەلنى، ئۆزىگە يەۋېتىدىغاندەك قاراۋاتقان بۇ قورقۇنچلۇق ئەرنى كۆرگەن كاپىتان قورققىنىدىن شۇركۈنۈپ كەتتى. كېچىلىرى پارىژ كوچىسىدا لاغايلاپ يۈرىدىغان ئالۋاستى روھانىي ھەققىدىكى سۆز ـ چۆچەكلەر ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى. ئۇ بىرنەچچە مىنۇتقىچە ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ، ئۆزىنى تەستە رۇسلىۋالغاندىن كېيىن كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئېغىز ئاچتى:

ـــ ئەپەندى، شۇنداق قارىسام قاراقچىدەك قىلىسەن، ـــ دېدى

ئۇ، ــ ئۇنداقتا سەن ياڭاقنىڭ شاكىلىنى چوقۇيدۇغان ئاققۇتاندەك ئاخىرىدا يەنىلا قۇرۇق قول يانسەن. مەن سۇنغان ئائىلىنىڭ ئوغلى، قەدىرلىكىم ! باي بولاي دېسەڭ باشقا يەرگە بار. مۇشۇ مەكتەپنىڭ ئىبادەتخانا زالىدىكى ئامبارىدا ئوبدانلا پۇلغا يارايدىغان كىرىستلار بار. ھەممىسى كۈمۈشتىن !

ئۇ ئادەم پلاشنىڭ ئىچىدىن قولىنى چىقىرىپ، خۇددى چۈجىنى قامالليغان بۈركۈتتەك، فوبۇسنىڭ بىلىكىنى كاپلا تۇتتى.

ــ كاپىتان فوبۇس شاتوپىر !

ــ ما ئىشنى كۆرۈڭ ! مېنىڭ ئىسمىمنىمۇ بىلمىدىكەنسەنغۇ، ــ دېدى فوبۇس.

ــ ئىسمىڭنىلا ئەمەس، ــ پلاش كىيىۋالغان ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئالۋاستىنىڭ ئاۋازى دېيىشكە بولاتتى، ــ مەن سېنىڭ بۇگۈن كەچتە بىرى بىلەن كۆرۈشكىلى بارىدىغانلىقىڭنىمۇ بىلىمەن.

ــ شۇنداقمۇ، ــ ھەيران بولۇپ قېتىپلا قالدى فوبۇس.

ــ سائەت يەتتىدە.

ــ چارەك ۋاقىتتىن كېيىن.

ــ فالور دېلىنىڭ ئۆيىدە.

ــ توغرا دېدىڭ !

ــ ساينت مىچىل كۆۋرۈكىدىكى ھېلىقى پاھىشىنىڭكىدە.

ــ ئۇ دېگەن ساينت مىچىلدىكى پەرىشتە. خۇددى دۇئا ــ تىلاۋەتتە تىلغا ئېلىنغاندەك !

ــ پاھىشۋاز، ــ دەپ ۋارقىرىدى، ــ بىر قىز بىلەن؟

ــ خاتالاشمىدىڭ.

ــ ئۇنىڭ ئىسمى ...

ــ ئەسىرالدا، ــ دېدى فوبۇس خۇشاللىق بىلەن، شۇ تاپتا ئۇ ھېچ ئىش بولمىغاندەك خاتىرجەم ھالىتىگە يانغانىدى.

ھېلىقى كىشى بۇ ئىسمىنى ئاڭلاپ، فوبۇسنىڭ بىلىكىنى سىلكىدى.

ـــ يالغان ئېيتىۋاتسەن، كاپىتان فوبۇس شاتوپىر !

كىمدىكىم كاپىتاننىڭ مۇشۇ چاغدىكى ئەلپازىنى كۆرگەن بولسا، قورقمىدىن ئىشتانغا چىقىرىۋەتكەن بولاتتى. ئۇ بەقەمدەك قىزىرىپ كەينىگە داجىدى ـ دە، ھېلىقى ئادەمنىڭ قولىدىن بىلىكىنى بوشىتىۋالدى، ئاندىن مەغرۇر قىياپەتتە يېنىدىكى خەنجەرگە قول ئۇزارتتى. ئۇنىڭ تۇرقى تاش ھەيكەل بىلەن دۇئېلغا چۈشكەن دون جۇئان ① غا ئوخشاپ قالغانىدى.

ـــ ئەيسا بىلەن شەيتان ② ، ـــ دېدى كاپىتان ھۆركىرەپ، ـــ ھېچكىممۇ مەن بىلەن مۇنداق گەپلەرنى قىلىشقا پېتىنغان ئەمەس ! نوچى بولساڭ يەنە بىر قېتىم دەپ باقە !

ـــ يالغان سۆزلەۋاتسەن ! ـــ دېدى ھېلىقى ئادەم تەرىنى تۇرۇپ.

غەزەپتىن كاپىتاننىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى. ئەرۋاھ، خۇراپىيلىق توغرىسىدىكى سۆز ـ چۆچەكلەرمۇ نەلەرگىدۇر غايىب بولدى.

ـــ ياخشى، تازا ئوبدان بولدى ! ـــ ئاچچىقىدىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان كاپىتان قىلىدىغان گېپى بوغۇزىغا تىقىلىپ قېلىپ كېكەچلەپ كەتتى، بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى. كالۇشىۋاتقان قولى بىلەن خەنجەرنى سۇغاردى، ـــ كېلە، ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ! چىقىرە خەنجىرىڭنى ! تۇتۇشۇپ باقايلى ! قېنىمىزنى ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يولغا ئاقتۇرايلى !

ھېلىقى ئادەم مىدىر ـ سىدىر قىلمىدى. لېكىن، قارشى تەرەپتىكى ھوشيارلىقنى كۆرۈپ، ئۆزىنى قوغداشقا تەييارلاندى.

ـــ كاپىتان فوبۇس، ـــ ئاۋازىدىن ئۇنىڭ ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى، ـــ ئۇچرىشىشقا بارىدىغانلىقىڭنى ئۇنتۇپ

---

① دون جۇئان ـــ ئىسپانىيە رىۋايەتلىرىدىكى شاللاقلىقتا ئۇچىغا چىققان ئاقسۆڭەك ياش. موللىر، بايرۇن، مۇزارت، پۇشكىن قاتارلىقلار دون جۇئاننى تېما قىلىپ كۆپ ئەسەرلەرنى يازغان.

② شەيتان ـــ غەرب ئەپسانىلىرىدىكى ئىبلىس شاھ.

قىلىۋاتسەن.

فوبۇسقا ئوخشاش مۇنداق ئوڭاي ھاياجانلىنىدىغان ئادەملەرنىڭ ئاچچىقى بىر تامچە سۇ بىلەنلا قاينىشىتىن توختايدىغان قازاندەك، ھەش ـ پەش دېگۈچىلا پەسكويغا چۈشۈپ قالاتتى. بۇ ئاددىي گەپنى ئاڭلىغان كاپىتان ۋالىلداپ تۇرغان خەنجىرنىڭ تىغىنى يەرگە قارىتتى.

ـــ فوبۇس، ـــ دېدى ناتونۇش ئادەم گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ مەيلى ئەتە، ئۆگۈن بولسۇن، مەيلى بىر ئاي ياكى ئون يىللاردىن كېيىن بولسۇن، ماڭا يولۇقۇپلا قالمىغان بولساڭ، قۇشقاچنى بوغۇزلىغاندەك بوغۇزلىۋېتىشىمدىن ھەزەر ئەيلە. بىراق، ھازىر سەن ئالدى بىلەن كۆرۈشمىغان يەرگە بار.

ـــ بۇمۇ بولمىغان گەپ، ـــ دېدى فوبۇس ۋە پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئۇزەكتىدىن چۈشۈۋالدى، ـــ قىز بىلەن ياكى خەنجەر بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ ھەممىسى قىزىقارلىق. لېكىن، قوش ئامەتكە دۇچ كەلگەندە، نېمىشقا ئالدىنقىسىنى دەپ كېيىنكىسىدىن ۋاز كېچىش لازىملىقىنى ھېچ چۈشەنمىدىم!

ئۇ خەنجەرنى غىلاپقا سالدى.

ـــ ئۇچرىشىدىغان يەرگە دەرھال ماڭ! ـــ دېدى ناتونۇش ئادەم.

ـــ ئەپەندى، ـــ دېدى فوبۇس تەڭلىكتە قىلىپ، ـــ ياخشى كۆڭلۈڭگە مىڭ مەرتىۋە رەھمەت. دەرۋەقە، ئەتە بىرنېمە دېيىشىسەكمۇ كېچىكمەيمىز. مۆرىتى كەلگەندە، ئادەم ئەلەيھىسسالام بىزگە بەخشەندە قىلغان تولۇمنى ئۆتىمتۆشۈك قىلىۋېتىشكە ئۇلگۈرەلەيمىز. يەنە ئون بەش مىنۇتنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزۈشۈمگە يول قويغىنىڭغا تەشەككۇر. ئەسلىدە سېنى قانغا غەرق قىلىۋېتىپ، ئاندىن ئۇ چىرايلىقنىڭ قېشىغا بېرىشىم كېرەك ئىدى. مۇنداق چاغدا ئايالارنى ئۇزاقراق ساقلاتقان ئادەمنىڭ تېخىمۇ ئەتىۋارى بولمىدۇ. لېكىن، مۇنداق قارىسام خېلى خالىس ئادەمدەك قىلىسەن. ئارىمىزدىكى دۈئېلنى

ئەتىگە قالدۇرساق تېخىمۇ ئوبدان بولىدىغاندەك قىلىدۇ. ئەمدى ماڭاي. كېلىشۈالغان ۋاقىت سائەت يەتتە ئىكەنلىكىنى بىلدىڭ، ـــ سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، فوبۇس قۇلىقىنى تاتىلاپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ ھەي، چاتاق بولدى ! يېنىمدا بىر تىينىمۇ پۇل يوق. ئادەمنى جىلە قىلىدىغان ئۆي ئىجارىسىنى تۆلىيەلمىگۈدەكمەن. ئۇ قېرى جادۇگەرگە پۇلنى ئالدىنئالا بەرمىسە پەقەت ئۇنمايدۇ. نېسى بىلەن خۇشى يوق !

ـــ ئالە بۇنى !

فوبۇس مۇزدەك سوغۇق قولىنىڭ چوڭ بىر تەڭگىنى ئالىقىنىغا قويغانلىقىنى بىلدى. ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا پۇلنى ئېلىپ، ھېلىقى ئادەمنىڭ قولىنى چىڭ سىقتى.

ـــ بۇگۈن راستتىنلا تەلىيىم كەلدى ! ئوبدان ئادەم ئىكەنسەن !

ـــ بىر شەرتىم بار، ـــ دېدى ناتونۇش ئادەم، ـــ ماڭا ناتوغرا مۇئامىلە قىلغانلىقىڭنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، مېنى بىر بۇلۇڭغا يوشۇرۇپ قوي. ئۇ قىزنىڭ سەن ماڭا ئىسمىنى دەپ بەرگەن قىزنىڭ ئۆزى ياكى باشقا قىز ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ باقاي.

ـــ ھە، ـــ دېدى فوبۇس جاۋاب بېرىپ، ـــ بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق. بىز ئۇچرىشىدىغان ئۆينى ساينت مارتا دەيدۇ. سەن ياندىكى ئۆيگە كىرىۋېلىپ، قانداق كۆرگۈڭ كەلسە، شۇنداق كۆر.

ـــ ئۇنداق بولسا ماڭايلى، ـــ دېدى ناتونۇش ئادەم.

ـــ جېكىلەشلىرىڭنى ئاڭلىدىم، ـــ دېدى كاپىتان، ـــ سېنى ئالۋاستىمىكىن دېگۈم كېلىۋاتىدۇ. لېكىن، بۇگۈن كەچتە ئاغىنە بولساقمۇ ئوشۇقلۇق قىلمىغۇدەك. ئەتە ھەممە قەرزىڭنى ـــ پۇلۇڭ بىلەن خەنجەرنى تەڭلا قايتۇرىمەن.

ئۇلار ئالدىراپ يولغا چۈشتى. بىرنەچچە مىنۇت ئۆتۈپ، دەريانىڭ شارقىراشلىرىدىن ئۇلارنىڭ ساينت مىچىل كۆۋرۈكىگە يېتىپ كەلگەنلىكى مەلۇم بولدى.

ـــ ئاۋۋال سېنى بىللە ئېلىپ كېرەي، ئاندىن ئۆزۈمنىڭ

چىرايلىقىنى ئىزدەپ تاپاي. ئۇ چوقۇم چاتپلې دەرۋازىسىغا يېقىن يەردە مېنى ساقلاپ تۇرىدۇ.

ھېلىقى ئادەم ئۇندىمىدى، ئىككىيلەن يانمۇيان مېڭىپ مۇشۇ يەرگە كەلگۈچە ئارىدا پەقەت گەپ قىلمىدى. فوبۇس بىر ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختاپ ئىشكىنى قاقتى. ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن يورۇق چىقىپ تۇراتتى.

ـــ كىم؟ ـــ دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ـــ ئىگەڭنىڭ جىسمى ! ئىگەڭنىڭ كاللىسى ! ئىگەڭنىڭ كىندىكى ! ـــ دېدى فوبۇس.

ئىشىك ئېچىلدى. چىراغ كۆتۈرگەن موماي لاغلىدىغان ھالدا ئىشكىنىڭ كەينىدە پەيدا بولدى. ئۇ بېلى پۈكۈلگەن، ئۇستىبېشى جۇل ـ جۇل، بېشى ئىككى يېقىغا لىڭشىپ تۇرىدىغان، قىيسىق كۆز ئايال بولۇپ، بېشىغا بىر پارچە يىرتىق لاتىنى يۆگۈۋالغانىدى. قولىنىڭ دۈمبىسى، يۇز ـ كۆزى، بويۇنلىرى قورۇق بىلەن قاپلانغان، قوۋۇزى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، بىر تال چىشىمۇ قالمىغان، ئاپپاق چېچى چۈۋۈلۈپ ئاغزىنىڭ چۆرىسىگىچە چۈشكەنىدى. ئۇنىڭ يۇزى مۇنداقلا قاراشقا بۇرۇتلۇق مۇشۇكنىڭ يۇزىگىلا ئوخشايتتى. ئۆيىمۇ خۇددى مال ئىگىسىنى دورىمىسا ھارام دېگەندەك ۋەيرانە ئىدى. تامنى چاڭ ـ توزان بېسىپ كەتكەن، تورۇستىكى ۋاسىلارمۇ قارايغانىدى. ئۆيدە كونا ئوچاقلا بولۇپ، ھەممە بۇلۇڭدىن ئۆمۈچۈكنىڭ تورى ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە بىر پۈتى بولسا، بىر پۈتى يوق بىرنەچچە ئورۇندۇق قويۇلغان، يۇز ـ كۆزى مەينەت بىر بالا ئوچاقنىڭ ئالدىدا كۈل ئۆيناۋاتاتتى. نېرىراق تەرەپتە بالىخانىغا چىققىلى بولىدىغان پەلەمپەي بار ئىدى.

فوبۇسنىڭ ھەمراھى ئوغرىلارنىڭ ئۇۋۇسىدەك كۆرۈنىدىغان ئۆيگە كىرىپلا پىلاشنىڭ بۆكىنى كۆزىگىچە چۈشۈرۈپ قويدى. كاپىتان بىر ياقتىن ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ، بىر ياقتىن ھۆرمەتكە سازاۋەر رېگىمېنتنىڭ تەسۋىرىدىكى «قۇياش نۇرىدەك

چاراقلاپ تۇرىدىغان كۆموش تەڭگە» نى كۆز - كۆز قىلغىلى تۇردى.

— ساينت مارتانىڭ ئۆيىنى ئېچىپ بەر، — دېدى كاپىتان.

قېرى موماي ئۇنى ئابرۇيلۇق مېھمانلارنى كۈتكەندەك كۈتۈۋېلىپ، تەڭگىنى تارتمىغا تاشلىدى، بۇ تەڭگە قارا پلاش كىيگەن ئادەم بايىلا فوبۇسقا بەرگەن تەڭگە ئىدى. موماي قايرىلىپ مېڭىشىغلا، ئوچاقنىڭ ئالدىدا كۈل ئۆيناۋاتقان، چاچلىرى گەدىنىگە چۈشكەن جۇلدۇر كېپەن بالا تارتمىنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇ تەڭگىنى ھېچكىمگە تۇيدۇرمايلا ئېلىۋالدى - دە، ئۇنىڭ ئورنىغا ئوچاقنىڭ ئالدىدىكى ئوتۇننىڭ ئارىسىدىن ئالغان قۇرۇپ كەتكەن يوپۇرماقنى قويۇپ قويدى.

قېرى موماي ئىككىيلەننى مۆتىۋەر كۆرۈپ، ئۇلارنى ئۆزىگە ئەگىشىپ مېڭىشقا شەرەتلىدى. ئۇ ئالدىدا مېڭىپ، پەلەمپەي ئارقىلىق ئۆگزىگە چىققاندىن كېيىن، چىراغنى ياغاچ ساندۇقنىڭ ئۈستىگە قويدى. بۇ يەر فوبۇسقا تونۇش بولسا كېرەك، ئۇ ياندىكى قاراڭغۇ ئۆيگە ئۆتىدىغان ئىشىكنى ئېچىپ، ھەمراھىغا: «مۇشۇ ئۆيگە كىر، قەدىرلىكىم» دېدى. پلاش كىيگەن ئادەم ناھايىتى ياۋاشلىق بىلەن لام - جىم دېمەيلا كونا ئۆيگە كىرىپ كەتتى. بوسوغىدىن ئاتلىشىغلا ئۆينىڭ ئىشىكى قايتىدىن تاقالدى. فوبۇسنىڭ ئىشىككە دەم سېلىپ، قېرى موماي بىلەن بىللە پەسكە چۈشۈۋاتقانلىقى ئاڭلاندى، چىراغمۇ ئۆچتى.

8. دەريانى قارايدىغان دېرىزە

كلاۋدې فرولو (ئوقۇرمەنلەر ئېھتىمال فوبۇستىن ئەقىللىك، ئالۋاستى روھانىينىڭ باشقا بىرى ئەمەس، دەل ياردەمچى ئېپىسكوپ ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولدى) قاراڭغۇ ئۆيدە بىرھازاغىچە ئۇياق - بۇياقنى تىمىسقىلاپ يۈردى.

كاپىتان ئۇنى سولىۋەتكەن بۇ ئۆي بىناكار ئۇستام يانتۇ ئۆگزە بىلەن توسما تام ئارىسىدىكى بىكار بۇلۇڭغا سالغان بالخانا ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە فوبۇس ئىتنىڭ كاتىكى دەپ قارايدىغان بۇ بالخانا ئۇچ بۇرجەكلىك بولۇپ، ئۇنىڭدا يا دېرىزە، يا شامال ئۆتىشىدىغان تۆشۈك يوق ئىدى.

ئۆينىڭ ئۆگزىسى ئىككى تەرەپتىن يۇقىرىغا قاراپ قىڭغىيىپ تۇرغاچقا، بالخانىنىڭ ئىچىدە ئۆرە تۇرغىلى بولمايتتى. كىلاۋدې فروللو باشقا ئامال يوق، شېرىلداپ تۇرغان ھاك بىلەن ئۆلۈك توپىنىڭ ئۇستىدە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. بېشى قىزىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى. ئۇ يەرنى سىلاپ يۇرۇپ، بىر پارچە سۇنۇق ئەينەكنى تاپتى ـ دە، ئۇنى پېشانىسىغا باستى. ئەينەكنىڭ سوغۇقى ئۇنىڭغا ئازراق ئارام بەرگەندەك بولدى.

بۇ چاغدا يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ كۆڭلىدە قانداق ئوي ـ خىيالنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى پەقەت بىر خۇدا، بىر ئۆزىلا بىلەتتى.

قانداقتۇر بىر سىرلىق كۈچ يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ كاللىسىدا شۇنچە كۆپ ئادەملەرنىڭ ئوبرازىنى ۋە غەلىتە نەرسىلەرنى پەيدا قىلغاندۇ؟ ئەسمېرالدا، فوبۇس، ياكوئېس شارمولۇي، ئىنىسى ژان (بىراق ئۇ ئىنىسىنىڭ ئەخلەت توشۇپ كەتكەن پاتقاقتا يېتىپ قالغىنىنى كۆرۈپمۇ، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى)، يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ مۇراسىم كىيىمى ياكى بولمىسا فالوردېلىنىڭ ئۆيىدە يەر بىلەن يەكسان بولغان نام ـ شەرىپى، بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغمۇ بىرنەرسە دېگىلى بولمايتتى. لېكىن، مۇشۇ ئوي ـ خىياللار ئۇنىڭ مېڭىسىنى قوچۇپ، ئەنسىرىگۈدەك نەرسىگە ئايلانغانىدى.

ئۇ چارەك ۋاقىت تەخىر قىلدى. بىراق، ئۇنىڭغا بۇ ۋاقىت ساق بىر ئەسىرەدەك بىلىنىدى. تۇيۇقسىز پەلەمپەيىنىڭ تاراقشۇاتقىنى ئاڭلاندى، بىرلىرى ئۆگزىگە چىقىۋاتقانىدەك ئىدى. ئۆگزىدىكى قاپىقاق ئېچىلىپ، بالخانىغا ئازراق يورۇق چۈشتى. كۆرگۈسىز بولۇپ كەتكەن بالخانىنىڭ چىرىپ كەتكەن

ئىشكىدە خېلى چوڭ بىر كامار كۆرۈندى. ياردەمچى ئېپېسكوپ يۈزىنى يېقىپ تۇرسىلا قوشنا ئۆيدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئوچۇق كۆرەلەيتتى. يۈزى مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشايدىغان موماي چىراغ كۆتۈرگەن ھالدا ئۆگزىگە چىقتى. ئارقىسىدىكىسى فوبۇس ئىدى. ئۇ شۇ تاپتا ساقلىنى سىلاپ كېلىۋاتاتتى. تاپ باستۇرۇپلا ئۇچىنچى بىرەيلەن چىقتى. بۇ ئەسمېرالدا، ھېلىقى ھەم چىرايلىق، ھەم سۆيۈملۈك قىزنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇنى كۆرۈپلا ياردەمچى ئېپېسكوپنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى، ئىختىيارسىز ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولاشتى. كۆز ئالدى تۇمانلاشقاندەك بولدى. ئەسمېرالدانىڭ پەيدا بولۇشى قانداقتۇر بىر يارقىن خىيالىي ئوبراز زېمىن يۈزىدىن كۆتۈرۈلگەندەك، ئەتراپ گۈرۈلدەۋاتقاندەك ۋە تىنمسىز چۆرگۈلەۋاتقاندەك بولدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىدى، قۇلىقىغا ھېچقانداق ئاۋازمۇ كىرمىدى.

ئۇ مىڭ تەستە ئېسىگە كەلدى، كۆزىنى ئېچىپ فوبۇس بىلەن ئەسمېرالدانىڭ يېغاچ ساندۇقىنىڭ ئۈستىدە يانمۇيان ئولتۇرغانلىقىنى، يېنىدىكى كونىراپ كەتكەن چىراغنى كۆردى. چىراغ نۇرىدىن ئىككى ياشىنىڭ چىرايى ياردەمچى ئېپېسكوپقا ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى، يەنە كونا ئۆينىڭ ئىچكىرىسىدىكى چۈۋۈلۈپ كېتەي دەپ قالغان كارىۋاتمۇ كۆزگە ئېنىق تاشلىنىپ تۇراتتى.

كارىۋات يېنىدىكى دېرىزە ئەينىكى خۇددى يامغۇردا قالغان ئۆمۈچۈك توردەك تېشىلىپ كەتكەن بولۇپ، بۇ تۆشۈكلەردىن ئاسمانىنىڭ بىر بۇرجىكىنى، مامۇقتەك يۇمشاق بۇلۇت قوينىدا ئۇزۇپ يۈرگەن تولۇن ئايىنى كۆرگىلى بولاتتى.

قىزنىڭ يۈزى خجىللىق ئىلكىدە تاۋلىناتتى، پۈت ـ قولىنى قويىدىغان يەر تاپالمىغاندەك قورۇناتتى، تېز ـ تېز نەپەس ئالاتتى، شەلپەردەك قىزارغان ئىككى مەڭزىگە كىرپىكى سايە تاشلاپ تۇراتتى، يېنىدىكى ياش ئوفىتسېرغا بېشىنى كۆتۈرۈپ

لەپىدە بىر قارىۋېلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى. ئوفىتسېرنىڭ چىرايىدا بولسا شادلىق ئۇچقۇنلىرى بەرق ئۇراتتى. قىزنىڭ ئولتۇرۇشى كىچىك بالىلاردەك ساددا ۋە سۆيۈملۈك ئىدى. ئۇ ئورۇندۇقنىڭ ياغىچىغا تىرنىقى بىلەن ھەدەپ بىرنېمىلەرنى سىزاتتى. تىرنىقىغا قاراپ خىيالغا غەرق بولاتتى. ئۇنىڭ پۇتلىرىنى كۆرگىلى بولمايتتى، چۈنكى ئۇنىڭ ئوغلىقى ئايىغى ئالدىدىلا تۇگۈلۈۋالغانىدى.

كاپىتان ناھايىتى مودا كىيىنگەن بولۇپ، يېقىمسىغا ۋە يېگىمنىڭ ئۇچىغا كالۇۋتۇن جىيەك تۇتۇلغانىدى.

قېنى قاينىاپ بولالمايۋاتقان كلاۋدې فروللو ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئېنىق ئاڭلىۋېلىش ئۈچۈن ئۆزىگە مەدەت بېرىپ، دىققىتىنى مەركەزلەشتۈردى. ئېھتىمال، «سېنى سۆيىمەن» دېگەن سۆز مۇھەببەتتىكى مەڭگۈلۈك سۆز بولسا كېرەك، ھېچقانداق پەرداز قىلمىغان ئەھۋالدىمۇ شۇنچىكى تاتلىق، شۇنچىكى يېقىملىق ئاڭلىنىدىغان بۇ سۆزنىڭ بىر ياندا ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرىدىغان مۇناسىۋەتسىز ئادەملەرگە ئىنتايىن مەززىسىز تۇيۇلۇشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن، بالىخانىدا بۇ سۆزگە قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ تۇرغان كلاۋدې فروللو بىر ياندا ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرىدىغان مۇناسىۋەتسىز ئادەمدەك قىلمايتتى.

— مېنى يارىتامسىز، — دېدى قىز كۆزلىرىنى يەردىن ئالماي، — سۆيۈملۈك جاناب، مەن ئۆزۈمنىڭ ياخشى قىلمىغانلىقىمنى بىلىمەن.

— سىزنى ياراتماسمەنمۇ؟ چىرايلىقىم ! — ئوفىتسېر كىشىنىڭ غىدىقى كەلگۈدەك مۇلايىملىق بىلەن جاۋاب قايتۇردى، — توۋا، سىزنى ياراتمايدىغانمۇ ئىش بولامدۇ؟

— چۈنكى مەن سىزگە ئەگىشۋالدىم.

— مۇشۇ گەپمىدى، چىرايلىقىم. بىز تېخى بىر ـ بىرىمىزنى بىلىشمەيمىزغۇ؟ مەندە ياراتمايدىغان ئىش يوق. لېكىن، سىزگە ئاچچىقىم بار.

قىز ئۇنىڭغا شۇبھە بىلەن لەپپىدە قاراپ قويدى.

— ماڭا ئاچچىقىڭىز بارمۇ؟ ئاچچىقىڭىزنى كەلتۈرگۈدەك نېمە ئىش قىلدىم؟

— مېنى كۆپ قېتىم تەلەپ قويدۇردىڭىز !

— ھەا — دېدى قىز، — مۇشۇنداق قىلمىسام لەۋزىمدە تۇرمىغان بولۇپ قالاتتىم. ئەپسۇنمۇ ئۆزىنىڭ كۆچىنى يوقاتقان بولاتتى ... ئاتا ـ ئانامنى تېپىۋالمىغان پۇرسەتتىنمۇ مەھرۇم بولغان بولاتتىم ... لېكىن، بۇنىڭ ئەمدى نېمە ھاجىتى؟ ئاتا ـ ئانامنى ئىزدەپ نېمىمۇ قىلارمەن؟

مۇشۇلارنى دەۋېتىپ قىز ئوفىتسېرغا تىكىلدى. ئۇنىڭ ياش لىغىلداپ تۇرغان قارا كۆزلىرىدىن خۇشاللىق بىلەن مۇلايىملىق نۇرلىرى چاقنىدى.

— سىزنىڭ بۇ گەپلىرىڭىزدە نېمە مەنە بارلىقىنى كىم بىلىدۇ؟

ئەسمېرالدا بىر دەقىقە جىمىپ قالدى، ئاندىن كۆز ياشلىرى تارىلاپ تۆكۈلدى، ئاغزىدىن خورسىنىش ئارىلاش بىر سۆز چىقىپ كەتتى:

— مەن سىزنى سۆيىمەن، جاناب !

قىزنىڭ ۋۇجۇدىدىن شۇنداق پاك، شۇنداق مەسۇم، سەبىيلەردىلا بولىدىغان مەززىلىك خۇش پۇراق تارالدى، چىرايىدا يۇزى ئېچىلمىغان قىزلاردىكى نازاكەت جىلۋە قىلدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئەزەلدىن قارامىلىق قىلىشقا پېتىنالماي كەلگەن فوبۇس مۇشۇ بىر ئېغىز گەپنى ئاڭلاپ خىلىلا يۇرەكلىك بولۇپ قالدى.

— مېنى سۆيەمسىز؟ — فوبۇسنىڭ گۈلدەكلىرى ئېچىلىپ كەتتى. بىردىنلا غۇلىچىنى كېرىپ قىزنىڭ بېلىدىن قۇچاقلىدى، ئۇ تەقەززا بولغان پۇرسەت مۇشۇ ئىدى.

بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ تۇرغان پوپ قوينىغا قولىنى سېلىپ، يوشۇرۇن ئېلىپ يۈرگەن خەنجەرنىڭ بىسىنى تۈتۈپ باقتى.

— فوبۇس، — ئۇنىڭ بېلىگە گېرە سېلىۋالغان سەرگەردان

قىز قولىنى بوشاتتى، ــ سىز ئاق كۆڭۈل، چىقىشقاق، قەددى ـ قامەتلىك، مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭىز ! مەن شۇ تېنەپ ـ تەمتىرەپ بۇخېمىيەلىكلەرنىڭ ئارىسىغا بېرىپ قالغان بىچارە قىز ! مەن سىز بىلەن تونۇشۇشتىن ئىلگىرى سىزنى چۈشۈمدە كۆرگەن. بىر ئوفىتسېرنىڭ مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقىنى چۈشىگەن. فوبۇس، سىز شۇ چاغدىمۇ چىرايلىق ھەربىي فورما بىلەن ئىدىڭىز. چىرايىڭىز شۇنداق ئالىيجاناب ئىدى، يېنىڭىزدا خەنجەر بار ئىدى. فوبۇس دېگەن بۇ ئىسىم نەقەدەر چىرايلىق. مەن سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى ياخشى كۆرىمەن، خەنجىرىڭىزنى سۆيىمەن. خەنجىرىڭىزنى چىقىرىڭ، كۆرۈپ باقاي.

ــ بالىدەكلا گەپ قىلىسىزغۇ، ــ دېدى فوبۇس ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ خەنجەرنى چىقاردى. مىسىرلىق قىز خەنجەرنىڭ سېپىغا، ئاندىن تىغىغا كۆز يۈگۈرتتى. خەنجەرنىڭ سېپىدىكى نەقىشلەرگە ماختاش نەزىرى بىلەن قاراپ چىقتى.

ــ بۇ ئەزىمەتنىڭ خەنجىرى، ــ دېدى قىز خەنجەرگە لېۋىنى تەگكۈزۈپ، ــ مەن كاپىتانىمنى سۆيىمەن.

فوبۇس قىز بېشىنى ئەگكەن پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۇنىڭ بوينىغا چوككىدە بىرنى سۆيۈپ قويدى. قىز شارتتىدە بېشىنى كۆتۈردى. ئىككى مەڭزى گىلاستەك قىزىرىپ كەتتى. قاراڭغۇلۇقتا تۇرغان پوپنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلىدى.

ــ فوبۇس، ــ دېدى بۇخېمىيەلىك قىز، ــ گېپىمگە قۇلاق سېلىپ، ئالدىڭىزغا بىرنەچچە قەدەم مېڭىڭ. كېلىشكەن قامىتىڭىزنى قانغۇچە كۆرۈۋالاي، شىپۇرلىرىڭىزنىڭ جىرىڭلىشىنى ئاڭلىۋالاي. سىز نېمانچە قاملاشقان يىگىت ـ ھە !

ئوفىتسېر ئۇنىڭ كۆڭلىنى يەردە قويماسلىق ئۈچۈن دەرھال ئورنىدىن تۇردى، كېرىلگەن ھالدا كۈلۈمسىرىدى.

ــ سىز بەكمۇ گۆدەك ئىكەنسىز، ــ دېدى ئۇ قېيىدىغاندەك، ــ راستىنى ئېيتسام چىرايلىقىم، سىز مېنى تېخى مۇراسىم كىيىملىرى بىلەن كۆرۈپ باقمىغان

بولغيدىكىز؟

ـــ كۆرمىگەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى قىز.

فوبۇس ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ، بايىقىدىنمۇ بەكرەك يېقىنلاشتى.

ـــ گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، سۆيۈملۈكۈم ...

مىسرلىق قىز چىرايلىق ئالقىنى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا يەڭگىل شاپىلاقلاپ قويدى. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ كىچىك بالىغا ئوخشاشلا خۇش بولۇپ، قىز ـ قىزغا پاتماي قېلىۋاتاتتى.

ـــ ياق، ـــ دېدى قىز نازلىنىپ، ـــ گېپىڭىزنى ئاڭلىغۇم يوق. سىز مېنى سۆيەمسىز؟ مەن سىزنىڭ مېنى سۆيىدىغان ـ سۆيمەيدىغانلىقىڭىزنىلا ئاڭلاشنى خالايمەن.

ـــ نېمىشقا سۆيمەيدىكەنمەن؟ ھاياتىمنىڭ پەرىشتىسى ! ـــ فوبۇس يېرىم تىزلاندى، ـــ مېنىڭ پۈتكۈل جىسمىم، قېنىم، روھىم ھەممىسى سىزگە تەئەللۇق. ھەممىسى سىز ئۈچۈن ! سىزنى سۆيىمەن، مەن ھېلىغىچە سىزدىن باشقا بىرىنى سۆيۈپ باقمىغان !

كاپىتان بۇ گەپنى مۇشۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان سورۇنلاردا تالاي مەرتىۋە ئېغىزىدىن چىقارغان بولغاچقا، بۇ قېتىمىمۇ ئۆز ئەينى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى. كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان بۇ سەممىي گەپنى ئاڭلاپ تۇرغان مىسرلىق قىز پەرىشتىلەرنىڭكىدەك غۇبارسىز كۆزلىرىنى مەينەت تورۇسقا تىكتى.

ـــ ئاھ ! ـــ دېدى ئۇ مۇلايىم ئاۋازى بىلەن ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ، ـــ ئادەم مۇشۇنداق ۋاقىتتا ئۆلۈپ كەتسىمۇ بولغۇدەك !

فوبۇس مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ بوينىغا يەنە بىرنى سۆيۈۋالدى. قاراڭغۇ بۇلۇڭدا قاپسىلىپ تۇرغان ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كەتتى.

ـــ ئۆلۈش ! ـــ شەھۋانىي نەپسىنىڭ ئوتىدا پۈچۈلىنىۋاتقان كاپىتاننىڭ ئېغىزى ئېچىلدى، ـــ نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟

پەرىشتەم، بۇ دەل ھاياتلىقتىن لەززەت ئالىدىغان ياخشى ۋاقىت تۇرسا ! مۇشۇنداق شېرىن دەقىقىلەر ئەمدى باشلانغان چاغدا ئۆلۈپ كېتىمىزمۇ؟ ئىش دېگەن مۇنداق بولمايدۇ. گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، سۆيۈملۈكۈم سىملا... ياق، ئەسمېرالدا ... ئەپۇ قىلىڭ ! سىزنىڭ ئىسمىڭىز راستىنلا غەلىتە، ساراسىنلارنىڭ ئىسمىغىلا ئوخشايدۇ. ھەرقانداق قىلىپمۇ ئېسىمدە تۇتالمايۋاتىمەن. پالاكەت باستىغۇ مېنى.

ــ خۇدايىمەي، ــ دەۋەتتى بىچارە قىز، ــ مەن ئىسمىمنى ئاز ئۇچرايدىغان چىرايلىق ئىسىم دەپ يۇرسەم ! ناۋادا سىزگە ياقمىغان بولسا گاتون دەپ ئۆزگەرتىۋەتسەمۇ بولىدۇ.

ــ ياق، مۇنچىۋالا ئىشقا كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، چىرايلىقىم ! دېمەكچى بولغىنىم، بۇ ئىسىمغا ئاستا ــ ئاستا كۆنۈپ قالىمەن. بىر قېتىمدىلا يادىمدا تۇتۇۋالسام ياخشى بولغان بولاتتى. ئاڭلاپ تۇرۇڭ، سۆيۈملۈك سىملا، سىزگە مەجنۇنلارچە چوقۇنىمەن، سىزنى چىن يۈرىكىمدىن ياخشى كۆرىمەن. بۇ گېپىمنى بىرەر قىز ئاڭلاپ قالسا، چوقۇم ئاچچىقىدا ئۆتى يېرىلىپ كېتىدۇ ...

كۇنداشلىقى تۇتقان قىز ئۇنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تەپتى ــ دە:

ــ ئۇ كىم؟ ــ دەپ سورىدى

ــ بۇنىڭ بىز بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى؟ ــ دېدى فوبۇس، ــ سىز مېنى سۆيەمسىز؟

ــ ھەئە ! ... ــ دېدى قىز.

ــ بولدى، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا يېتەرلىك ! سىزمۇ مېنىڭ سىزنى قانچىلىك ياخشى كۆرىدىغىنىمنى بىلدىڭىز. سىزگە دۇنيادىكى ئەڭ خاتىرجەم ياشايدىغان قىزلارنىڭ خۇشاللىقىنى ئاتا قىلىمەن. لەۋزىمدە تۇرمىسام دېڭىز ئىلاھى دېۋە نېپتۇننىڭ تۆمۈر ئارىسى ماڭا سانجىلسۇن. بىرەر جايغا بېرىپ چىرايلىق، ئىللىق بىر ئائىلە قۇرىمىز. مېنىڭ ئارغىماقلارنى مىنگەن، قولىغا نەيزە، ئوقيا، مىلتىق تۇتقان ئەسكەرلىرىم دېرىزىڭىزنىڭ

تۇۋىدىن ئۆتۈپ تۇرىدىغان بولىدۇ. كاپىتان مىگنونىڭ ئەسكەرلىرى ئاچچىق يۈتۈپ تىرىك پېتىلا ئۆلۈپ كېتىدۇ. مەن سىزنى روللىدىكى ئامبارغا ئېلىپ بېرىپ، پارىزنىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپ نەرسىلىرىنى كۆرسىتىمەن. سەكسەن مىڭ دۇبۇلغا، ئوتتۇز مىڭ مۇھاپىزەت قالقىنى، زەنجىرلىك ئاق ساۋۇت، ئاتمىش يەتتە خىل تۇغ ـ ئەلەم، پارلامېنت، مۇپەتتىش مەھكىمىسى، گېنېراللار خەزىنىسى، پۇل زاۋۇتى قاتارلىقلارنىڭ بەلگىسى، نېمىنى كۆرگۈڭىز كەلسە ھەممىسى تېپىلىدۇ. ھارۋىلاپ يۆتكىسىمۇ تۇگىمەيدىغان مالىماتاڭ نەرسىلەر ! سىزنى ئوردا سارىيىغا ئېلىپ بېرىپ ۋەھشىي ياۋايى ھايۋانلارنى تاماشا قىلدۇرىمەن. مۇنداق نەرسىلەرگە ئاياللار بەك ئامراق !

كىشىنى مەھلىيا قىلىدىغان ئارزۇ ـ ئىستەكلەردىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويغان قىز ئۇنىڭ گەپلىرىنىڭ تېگىگە يېتەلمىدى، شېرىن تەسەللىسىدىن مەست بولۇپ، نۇرغۇن ئىشلار خىيالىدىن كەچتى.

ـــ چوقۇم خۇش بولىسىز، ـــ دېدى كاپىتان ۋە قىزنىڭ كىيىمىنى يېشىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزارتتى.

ـــ نېمە قىلاي دەيسىز؟ ـــ دېدى قىز سەگەكلىشىپ، كاپىتاننىڭ ئۆزىگە چېقىلىشقا تەمشەلگەنلىكى قىزنى خىيالىي دۇنيادىن رېئاللىققا قايتۇرۇپ كەلگەندى.

ـــ ھېچ ئىش يوق، ـــ دېدى فوبۇس، ـــ دېمەكچى بولغىنىم، مەن بىلەن بىللە بولغاندا مۇنداق غەلىتە كوچا كىيىملىرىنى قويماي تاشلىۋەتكەن تۇزۇك.

ـــ سىز بىلەن بىللە بولغان چاغدىمۇ؟ فوبۇس ! ـــ دېدى قىز مۇلايىملىق بىلەن. ئۇ بىرنەرسىنى ئويلاۋاتقاندەك، گېپىنىڭ ئايىغىنى بوغۇزىغا يۇتۇۋەتتى.

كاپىتان قىزنىڭ نازاكىتىدىن جۇرئىتىگە كېلىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدى، قىزمۇ قارشىلىق كۆرسەتمىدى. كاپىتان ئۇنىڭ كويتىسىنى ئاستا يېشىپ، شارتتىدە مۇرىسىدىن چۈشۈرۈۋەتتى.

نېپىز شايى رومىلىدىن سەرگەردان قىزنىڭ يالىڭاچ، يۇپيۇمىلاق ئاچ بېغىر رەڭ مۇرىسى كۆرۈندى. بۇ نازۇك بەدەن خۇددى يىراق ئۇپۇقتىكى بۇلۇت قوينىدا يۇيۇنۇۋاتقان تولۇن ئايغا ئوخشايتتى. پوپنىڭ نەپسى قىسىلىپ ھاسىراپ كەتتى.

قىز ھېچ نەرسىنى سەزمىگەندەك، كاپىتاننىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرىنى تۇتۇشقا پەرۋاسىز ھالدا تۇرىۋەردى. نەپسى تاقىلداپ كەتكەن كاپىتاننىڭ كۆزىدىن شەھۋانىيلىق ئۇچقۇنى چاچراپ كەتتى.

قىز شارتتىدە ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ كاپىتانغا قارىدى.

ـــ فوبۇس، ـــ دېدى قىز چەكسىز مۇھەببەت بىلەن، ـــ مېنى سىزنىڭ دىنىڭىزغا كىرىشكە تونۇشتۇرۇپ قويۇڭ!

ـــ مېنىڭ دىنىمغا؟ ـــ كاپىتان كۈلۈپ تاشلىدى، ـــ مەن سىزنى دىنىمغا كىرىشكە تونۇشتۇرامدىمەن! مېنىڭ دىنىم سىزگە نېمىگە كېرەك بولۇپ قالدى؟

ـــ توي قىلىشمىز ئۈچۈن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى قىز.

كاپىتاننىڭ چىرايىدا مۇرەككەپ بىر ئىپادە پەيدا بولدى ھەم ھەيرانلىق، ھەم مەنسىتمەسلىك، ھەم پىسەنت قىلماسلىق، ھەم شەھۋانىيلىق ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتتى.

ـــ شۇنداقمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ، ـــ چوقۇم توي قىلىش ھاجەتمۇ؟

سەرگەردان قىزنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى، بېشى مەيدىسىگىچە ئېگىلدى، كۆڭلى قاتتىق ئازار يېدى.

ـــ تەنھا گۈزىلىم، ـــ دېدى فوبۇس ئۇنى ئەركىلىتىپ، ـــ ئەخمەق بولماڭ. توي قىلىش دېگەن قانداق گەپ؟ مىسسىيونېرلارنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ بىرنەچچە جۈملە لاتىنچە ئايەت ئوقۇمىساق مۇھەببىتىمىز سۇسلاپ قالارمۇ؟

فوبۇس مىسىرلىق قىزغا تېخىمۇ يېقىن كەلدى، كىشىنى مەستخۇش قىلىدىغان تاتلىق ـ شېرىن گەپلەرنى دېدى، قىزنى سىلاپ ـ سىيپاپ تۇرغان قوللىرى ئۇنىڭ مەجنۇنتالىدەك ئىنچىكە، ئەۋرىشىم بېلىنى چىڭ تۇتتى. كۆزلىرىدە يېنىۋاتقان

شەھۋانىي ئۇچقۇنلىرى بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى فوبۇسنىڭ ئۆزىنى يوقىتىپ قويىدىغان دەقىقىگە يېقىنلاشقانلىقىنىڭ دەلىل ـ ئىسپاتى ئىدى. مۇنداق دەقىقىدە ھەتتا پۈپتېرمۇ ئەقلىدىن ئازغان، ياخشى نىيەتلىك گومېرمۇ بۇلۇتتىن ياردەم سورىغان بولاتتى.

ئىشىكنىڭ ھەممە يېرى يېرىق بولغاچقا، كلاۋدې فروللو بولۇۋاتقان ئىشلارنىڭ بىرىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلمىدى. ئۇنىڭ بۇركۇتنىڭكىدەك ئۆتكۇر كۆزلىرى ھەممىنى ئوچۇق كۆرۈپ تۇردى. قوڭغۇر رەڭگە مايىل، بەستلىك كەلگەن پوپ مۇشۇ كەمگىچە مونا ستىردىكى پەرھىزنى ئىزچىل ئادا قىلىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمدىلىكتە ئۆزىنى تۇتالماي قالدى. مۇھەببەت، قاراڭغۇ كەچ، كۆڭۈل ئېچىش ئۆزئارا چىرمىشىپ كەتكەن بۇ مەنزىرە ئالدىدا ئۇ تىترەپ كەتتى. ياش يىگىتنىڭ چىرايلىق بىر قىزغا قاراپ تۇرۇپلا پوخۇرلۇق قىلىۋاتقانلىقى پوپنىڭ قان تومۇرىغا قوغۇشۇن ئېرىتمىسى قۇيغاندەك بولدى. ئۇنىڭ كۆزى قىزنىڭ مەيدىسىدىكى مېدالیونىنىڭ ئاستىغىراق يۆتكەلدى ـ دە، كۆزىدە شەھۋەتپەرەسلىك ۋە ھەسەتخورلۇقنىڭ ئوتى يېنىشقا باشلىدى. ئەگەر كىمدىكىم مۇشۇ دەقىقىدە ئىشىكنىڭ يېرىقىغا چاپلىشىپ تۇرغان بۇ بايقۇشنىڭ چىرايىنى كۆرگەن بولسا، ئۇنى چوقۇم قەپەستىكى ئېچىرقاپ كەتكەن يولۋاس دېگەن بولاتتى. ئەمدىلىكتە بۇ يولۋاس بىر بۆرىنىڭ ئاجىز جەرەنىنى يەۋاتقانلىقىغا قاراپ تۇرماقتا ئىدى. ئۇنىڭ كۆزىدىن خۇددى ئىشىكنىڭ يېرىقىدا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان شامنىڭ يالقۇنىدەك بىر يالقۇن ئېتىلىپ چىقتى.

ئويلىمىغان يەردىن، فوبۇس بىرلا تارتىپ مىسرلىق قىزنىڭ لىپتىكىنى ئېچىۋەتتى. بىچارە قىزنىڭ يۈزى شامدەك ئاقىرىپ كەتتى. ئۇ خۇددى چوش كۆرۈۋاتقىنىدەك تۇيۇقسىزلا ئويغىنىپ كەتكەندەك، شەھۋانىي نەپسى يۇرىكىنى قاپىتەك قىلىۋەتكەن ئوفىتسېرنىڭ يېنىدىن نېرىراقىقا ماڭدى. ئېچىلىپ قالغان

بوينىغا ۋە مۇرىسىگە قاراپ خىجىل بولدى، يۈزى قىزاردى. قوللىرى بىلەن كۆكسىنى توستى، ئالاقزادىلىكتىن نېمە قىلارىنى بىلەلمىدى. ئۇنىڭ چىراغ يورۇقىدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ، قىمىرلىماي تۇرۇشلىرى ئىزا تارتقان ھەيكەلگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى.

فوبۇسنىڭ بىر تارتىشى بىلەن قىزنىڭ بوينىدىكى سىرلىق تۇمار كۆرۈنۈپ قالغانىدى.

ــ بۇ نېمە؟ ــ دېدى فوبۇس ۋە تېخى ھېلىلا چۆچۈپ قاچقان چىرايلىق قىزغا يېقىن كەلدى.

ــ تەككۈچى بولماڭ ! ــ دېدى قىز ئالدىراپ ـ تېنەپ، ــ بۇ مەندىكى تىلىتۇمار. ناۋادا مەن ئۆزۈمنىڭ ئىپپىەت ـ نومۇسۇمنى پاك ساقلىيالمىسام، كۇنلەرنىڭ بىرىدە قېرىنداشلىرىمنى ئىزدەپ تاپالايمەن. ئاھ، مېنى قويۇۋېتىڭ، فوبۇس جاناب ! ئانا، بەختسىز ئانا ! سىز نەدە؟ تېز كېلىپ مېنى قۇتۇلدۇرۇۋالسىڭىزچۇ؟ رەھىم قىلىڭ، فوبۇس جاناب ! لىپتىكىمنى قايتۇرۇپ بېرىڭ !

ــ ھە ! ــ دېدى فوبۇس كەينىگە داجىپ قوپال تەلەپپۇز بىلەن، ــ خان قىز ! بىلدىم، مېنى سۆيمەيدىكەنسىز ـ دە!

ــ مەن سىزنى سۆيمەيمەن ! ــ بىچارە بەختسىز قىز ۋارقىرىغان پېتى كاپىتاننى چىڭ تۇتۇپ، يېنىغا ئولتۇرغۇزدى، ــ مەن سىزنى ياخشى كۆرمەيمەن، فوبۇس ! سىز نېمىشقا مۇشۇنداق گەپنى قىلىسىز؟ نېمىشقا مېنىڭ كۆڭلۈمگە ئازار بېرىسىز؟ كېلىڭ، مېنى ئېلىپ كېتىڭ ! ھەممە نېمەم سىزنىڭ بولسۇن ! مېنى قانداق قىلغۇڭىز كەلسە، شۇنداق قىلىڭ. مەن سىزگە تەئەللۇق. تىلتۇمار نېمىگە ئەسقاتاتتى؟ ئانام نېمىگە ئەسقاتاتتى؟ سىز مېنىڭ ئانام، چۈنكى مەن سىزنى سۆيىمەن ! فوبۇس، مەن چىن يۈرىكىمدىن ياخشى كۆرىدىغان فوبۇس، ماڭا قاراڭ ! بۇ مەن، ماڭا قاراپ بېقىڭ، مەن سىزنىڭ تاشلىۋەتكۈڭىز كەلمەيدىغان ھېلىقى قىز، مەن كەلدىم، سىزنى دەپ كەلدىم.

روهىم، هاياتىم، جىسمىم، هەممە نەرسەم سىزنىڭ ! توي قىلىشنى خالىمىسىڭىز توي قىلمايلى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن قانچىلىك ئادەم ئىدىم؟ مەن دېگەن كوچا ـ كويدا سەرسان بولۇپ يۈرگەن شور پېشانە قىز. سىزچۇ، فوبۇس، سىز دېگەن مەرتىۋىلىك ئادەم. ئالجىپ قالغان ئوخشايمەن، بىر ئۇسسۇلچى قىزنىڭ بىر ئوفىتسېر بىلەن توي قىلماقچى بولغىنىنى قارىمامدىغان ! سارىڭ بوپتىمەن. ياق، فوبۇس ! ياق. مەن سىزنىڭ ئاشىنىڭىز بولۇشنى، ئويۇنچۇقىڭىز بولۇشنى، كۆڭلىڭىزنى ئالىدىغان ئادىمىڭىز بولۇشنى چىن قەلبىمدىن خالايمەن. پەقەت سىز رازىلىق بەرسىڭىزلا. مەن سىزگە تەئەللۇق قىز بولۇپ قېلىۋېرىمەن. مېنىڭ تەقدىر ـ قىسمىتىم مۇشۇنچىلىك. پەقەت سىزنى سۆيسەملا، ھاقارەتلەنسەمۇ، كەمسىتىلسەمۇ كارايىتى چاغلىق ! يەنىلا ئەڭ مەغرۇر، ئەڭ خۇشال ئايال بولۇپ ياشاۋېرىمەن ! بىر كۈنلىرى قېرىسام، چىرايىم سەتلىشىپ كەتسە، سىزنىڭ سۆيۈشىڭىزگە ئەرزىمەيدىغان ھالغا يەتسەم، جاناب، خىزمىتىڭىزدە بولۇشۇمغا رۇخسەت قىلىڭ. ئوردېن، لېنتىلىرىڭىزنى باشقىلار كەشتىلىسۇن. مەن مالاي بولۇپ سىزدىن خەۋەر ئالاي. شېپۇرلىرىڭىزنى سۈرتۈپ قويۇشۇمغا، ساۋۇت ـ دۇبۇلغىلىرىڭىزنى يۇيۇشۇمغا، ئۆتۈكىڭىزنى تازىلاشقا ماقۇل دەڭ. شۇنداق قىلالامسىز، فوبۇس ! ماڭا مۇشۇنچىلىك ئىچ ئاغرىتالامسىز؟ كېلىڭ، مېنى ئېلىپ كېتىڭ فوبۇس، مەن سىزنىڭ ! پەقەت مېنى سۆيىسىڭىزلا كۆپايە ! بىزدەك بۇخېمىيەلىك قىزلارغا پەقەت ھاۋا بىلەن مۇھەببەت بولسىلا بولىدۇ !

ئەسمېرالدا مۇشۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ، كاپىتاننىڭ بوينىدىن گىرە سېلىپ قۇچاقلىۋالدى، كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ كۈلۈمسىرىگىنىچە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قارىدى. كۆزىنىڭ يېغىنى يەيدىغان چىرايلىق كۆكسى فوبۇسنىڭ سوكنا پەلتوسىغا سۈركەلدى. بەدىنىنىڭ يېرىم يالىڭاچ ئۇستۇن قىسمى

تولغاندى. كاپىتان مەستخۇشلۇق ئىلكىدە ئۆزىنى باسالمىدى. ئوتتەك لەۋلىرى بىلەن بۇ چىرايلىق ئافرىقىلىق قىزنىڭ مۇرىسىگە چوكۇلدىتىپ سۆيدى. قىزنىڭ كۆزلىرى خۇمارلاشتى، بەدىنى كەينىگە ئېگىلدى. قىز ئوتتەك سۆيۈشلەردىن لاغىلداپ تىترىدى.

قىز تۇيۇقسىزلا فوبۇسنىڭ كەينىدە يەنە بىر باشنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆردى. ئۇ كۆكرىپ كەتكەن، يۇز مۇسكۇللىرى لىپىلداپ تارتىشۇاتقان بىر چىراي ئىدى. ئۇ ئادەمنىڭ كۆزلىرىدە ئالۋاستىنىڭ كۆزىدىن چىقىۋاتقاندەك بىر نۇر چاقنايتتى. يان تەرەپتىن خەنجەر تۇتقان بىر قول كۆتۈرۈلدى. بۇ دەل هېلىقى پوپنىڭ يۈزى ۋە قولى ئىدى. ئۇ ئىشكنى بۇزۇپ كىرگەن بولغاچقا، فوبۇس ئۇنى كۆرەلمەيتتى. مىسرلىق قىز بۇ قورقۇنچلۇق كۆرۈنۈشتىن داڭ قېتىپ قالدى. ئۇنىڭ مىدىرلىشى، بىرەر ئېغىز گەپ قىلىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى، پەقەت كەپتەرنىڭ باچكىسىدەك شارتتىدە بېشىنى كۆتۈردى ـ دە، كۆزى چانقىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان قېرى بۇركۇتنىڭ كەپتەر ئۇۋىسىغا مىخىتەك قادىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەندەك بولدى.

مىسرلىق قىز ئاۋازىنى چىقىرالمىدى. ئۇ خەنجەرنىڭ فوبۇسنىڭ دۇمبىسىگە سانجىلغانلىقىغا كۆزىنى پارقىرىتىپ قاراپ تۇرۇشتىن بۆلەك ئامال قىلالمىدى. خەنجەر سۇغۇرۇلغان چاغدا، ئۇنىڭ تىغى قىپقىزىل قان بىلەن بويالغانىدى.

ـــ ئۆلگۈر ! ـــ فوبۇس شۇ گەپنى قىلىپلا يىقىلدى.

مىسرلىق قىز هوشىدىن كەتتى.

قىز كۆزى يۇمۇلۇپ، ئېسىنى يوقىتىۋاتقان ئاردا لەۋلىرى ئوتتا كۆيگەندەك بولدى. بۇ ئوتتەك سۆيۈش ئىدى، ئۇ جاللاتنىڭ قولىدىكى ئوتقا تاشلاپ قىزارتقان تۆمۈر قورالدىنمۇ بەكرەك كۆيدۈرەتتى.

قىز هوشىغا كېلىپ، كېچىلىك چارلاشقا چىققان

ساقچىلارنىڭ ئەتراپىدا تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئادەملەر قانغا مىلىنىپ ياتقان كاپىتاننى كۆتۈرۈپ چىقتى. پوپنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۆينىڭ بىر يېقىدىكى دەريا‌غا قارايدىغان دېرىزە ئوچۇق ئىدى. ئادەملەر ئۆيدىن بىر پلاشىنى تېپىۋالدى ۋە ئۇنى ئوفىتسېرنىڭ نەرسىسى دەپ جەزم قىلدى. بىچارە قىز ئەتراپىدا ئولىشىپ تۇرغانلارنىڭ: «بۇ مىسىرلىق پېرىخون ئايال كاپىتاننى ئۆلتۈرگەن دەل شۇ !» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىدى.

سەككىزىنچى باب

1. خازانغا ئايلىنىپ قالغان تەڭگە

گرىنگورى ۋە مراكىل رايونىدىكى ھەممە ئادەمنىڭ تەشۋىش ئىچىدە قالغىنىغا ساق بىر ئاي بولسىمۇ، ئۇلار ئەسمىرالدانىڭ قانداق ئىشقا دۇچار بولغانلىقىنى بىلمىدى، ئوغلىقىنىڭ تەقدىرىدىنمۇ خەۋەر ئالالمىدى. شۇ ئىش تۈپەيلى مىسرلىق كىنەز ۋە ئۇنىڭ تىلەمچى دوستلىرىنىڭ كۈنلىرىمۇ غەم ـ ئەندىشە ئىچىدە ئۆتتى، گرىنگورىنىڭمۇ بېشى قاتتى. مىسرلىق قىز ئاشۇ كۈنى كەچتە ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كەتكەندىن باشلاپ، ئۇنىڭ تېخى تىرىكلىكىگە ئائىت ھېچقانداق دەلىل ـ ئىسپات قولغا چۈشمىدى. بارلىق ئۇرۇنۇشلار بىكارغا كەتتى. بىرنەچچە تىلەمچى گرىنگورىغا بىر كۈنى گۈگۈم چۈشكەندە ئەسمىرالدانىڭ بىر ئوفىتسېر بىلەن ساينت مىچىل كۆۋرۈكى ئەتراپىدا بىللە كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرگەنلىكىنى دەپ بەردى. لېكىن، بۇ ئەر ـــ گۈمانخور پەيلاسوپ ھەمدە ئايالىنىڭ مەبۇدىلەردەك پاك ـ دىيانەتلىك ئىكەنلىكى ئۆزىگە ھەرقانداق ئادەمدىنمۇ بەكرەك ئايان بولغاچقا، ئۇنىڭ بىلەن بۇخېمىيەلىكلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتى بويىچە توي قىلغان بولغاچقا، تىلتۇمارنىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن مىسرلىق قىزنىڭ دىيانىتى بىرلىشىپ ھەرقانداق ھۇجۇمغا تاقابىل تۇرالايدىغانلىقىنى تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن جەزم قىلالايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇ بۇ خىل پاكلىقنىڭ يەنە بىر كۈچكە بولغان قارشىلىقىنى ماتېماتىكىلىق ئۇسۇل بىلەنمۇ ئىنتايىن دەل

هېسابلاپ باققاندى. مۇشۇلارغا كۆره، ئۇ ئەسمېرالدىن خاتىرجەم ئىدى.

لېكىن، ئەسمېرالدىنىڭ بۇ قېتىم ئىز - دېرەكسىز يوقاپ كېتىشى بىلەن، بەكلا بېشى قاتقان گىرىنگورى غەم - ئەندىشە ئىچىده قالدى. ئۇ هەممە نەرسىنى ئېسىدىن چىقاردى. چۈنكى، ئۇ ئەدەبىياتقا بەك قىزىقىدىغان ئادەم ئىدى. مۇشۇ سەۋەبلىك، ۋاندىلاند دىسىبل تەرىپىدىن تىزىلىدىغان هەرپ بىلەن بېسىلغان ساينت ۋېكتور هۇگەيسىنىڭ «بىلىم هەققىده» ناملىق كىتابىنى كۆرگەندىن كېيىن مەتبەئە تېخىنىكىسىغا چوقۇنۇپ يۈرگەن، ئۆزىنىڭ «قانۇنىيەتلىك ۋە غەيرىي قانۇنىيەتلىك ئىستىلىستىكا توغرىسىدا» ناملىق كىتابىنى يېزىپ پۈتكۈزگەن، ئەسلىده قولى پۇل كۆرگەن هامان بۇ كىتابنى نەشر قىلدۇرۇش كويىدا يۈرگەنىدى. ئەمدىلىكته بۇ ئىشلارنىمۇ ئۇنتۇدى.

بىر كۈنى ئۇ كۆڭلى پاراكەنده هالدا تورنىلدىكى جىنايى ئىشلار تۇرمىسىدىن ئۆتۈۋېتىپ، سوديه دەرۋازىسى ئالدىدا تۇرغان بىر توپ ئادەمنى كۆرۈپ قالدى.

ــ نېمه ئىش بوپتۇ، ــ دەپ سورىدى ئۇ چىقىۋاتقان ياش يىگىتتىن.

ــ مەنمۇ ئېنىق بىلمەيمەن، ئەپەندى، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ، ــ بىر ئايالنى سوراق قىلىدىغاندەكلا تۇرىدۇ. ئاڭلىسام، ئۇ بىر هەربىي ئەمەلدارنى ئۆلتۈرگەنمىش. لېكىن، بۇ بىر غەلىتە دېلو بولغاچقا، ئېپىسكوپ بىلەن دىنىي سوديىلەرنىڭ هەممىسى چات كېرىۋاپتۇ. يوساستىكى يارده‌مچى ئېپىسكوپ مېنىڭ ئاكام مەخسۇس مۇشۇ خىلدىكى دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان ئادەم. مەن ئۇنى ئىزدەپ پاراڭلىشاي، پۇل سوراي دەپ كەلسەم ئادەم بەك جىق بولغاچقا، بېقىنراقمۇ بارالمىدىم. بەكلا ئاچچىقىم كەلدى!

ــ ئەپەندى، ــ دېدى گىرىنگورى، ــ مېنىڭ ساڭا تازا پۇل قەرز بېرىپ تۇرغۇم بار ئىدى. بىراق، يانچۇقۇمنىڭ هەممە يېرى تۆشۈك. بۇ تۆشۈكلەر تەڭگىلەرنى كۆتۈرەلمەي پەيدا بولغان

تۆشۈكلەر ئەمەس دېگىنە.

گرىنگورى ئۇنىڭ ئاكىسىنى تونۇيتتى. لېكىن، ئۇ بۇ ئىشنى ياش يىگىتكە دەپ بېرىشكە كۆڭلى ئۇنىمىدى. گىرىنگورى ئۇ كىشى بىلەن چېركاۋدا كۆرۈشكەندىن ئېتىبارەن ئۇنى قايتا ئىزدەپ بارمىغان بولغاچقا، بۇ ھۆرمەتسىزلىكنى ئويلىسىلا خىجىلچىلىقتا قالاتتى.

يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ ئىنىسى يولغا راۋان بولدى. گرىنگورىمۇ توپقا ئەگىشىپ پەلەمپەيگە چىققاندىن كېيىن زال تەرەپكە قەدەم ئالدى. ئۇنىڭچە بولغاندا، دېلو بېجىرىش دېگەندەك ئىشلار ئۇنىڭ دەردىگە داۋا بولالمايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، كالۇا سودىيەلەرمۇ ئۆتۈپ كەتكەن نان قېپىلاردىن ئىدى. ئۇ توپنىڭ كەينىدىن قىستاپ يۈرۈپ كارىدورغا كىردى. بۇ يەردىكى كارىدور قەدىمىي بىنالارنىڭ كارىدورىغا ئوخشاش ئەگرى ـ توقاي ھەم ئۇزۇن، ھەم قاراڭغۇ بولۇپ، ئەدلىيە سارىيىنىڭ ئېچىدە ئۆمۈچۈك توربەدەك تەرەپ ـ تەرەپكە سوزۇلغاندى. ئۇ مىڭ تەستە زالغا ئۆتىدىغان بىر قاناتلىق پاكار ئىشىكنىڭ ئالدىغا بېرىۋالدى. بويى ئېگىز گرىنگورى مۇشۇ يەردە تۇرۇپمۇ ئادەملەرنىڭ بېشىدىن ئېچىدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى كۆرەلەيتتى.

زال كەڭ ھەمدە گۈڭگا بولغاچقا، ناھايىتى يوغانداەك تۇيۇلاتتى. قۇياش غەربكە يانپاشلىغان چاغ ئىدى. ئۇنىڭ ئاجىز ۋە سۇس كەچكى نۇرى ئەگمە شەكىللىك دېرىزىدىن سىرغىپ، ئەگمە تورۇستىكى لىمنىڭ تۆمۈر رېشاتكىلىرىغا بېرىشتىن بۇرۇنلا غايىب بولاتتى. بۇ چوڭ ئەگمە تورۇسقا ھەر خىل نەقىشلەر ئويۇلغان بولۇپ، بۇ ئويما نەقىشلەر قاراڭغۇلۇق ئىچىدە مىدىرلاۋاتقاندەك بىلىنەتتى. شىرە ئۇستىگە شام يېقىلغانىدى. شام يورۇقىدا بىرنەچچە ئادەمنىڭ بېشى پارقىراپ كۆرۈنەتتى. چۈنكى، بۇ باشلار ئالدىدىكى دۆۋە ـ دۆۋە قەغەزگە ئېڭىشكەنىدى. جامائەت زالنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى خېلى كۆپ يەرنى ئىگىلەپ بولغانىدى. ئۇزۇن تون كىيىۋالغان بەزى ئەرلەر

ئىككى تەرەپتىكى شىرەنىڭ ئالدىدا ئولتۇراتتى، سودىيەلەر بىرنەچچە قاتار بولۇپ زالنىڭ يەنە بىر بېشىدىكى سۇپىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ بولغانىدى. ئەڭ كەينىدىكىلەرنىڭ چىرايىنى پەرق قىلغىلى بولمايتتى. تەرى تۇرۇلگەن، قاپىقى سېلىنغان بۇ ئادەملەرنىڭ چىرايىدىن ھېچقانداق ھېسسىيات ئىپادىلەنمەيتتى. تاماڭا ماگنولىيە گۈللۈك نەقىش چىقىرىلغان بولۇپ، سودىيەلەرنىڭ بېشى ئۈستىگە ئەيسانىڭ كىرىستقا مىخلانغان رەسىمى قويۇلغانىدى. زالنىڭ ھەممە يېرىدە قولىغا قورال تۇتقان ئەسكەرلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. شامنىڭ نۇرىدا پاراقىراۋاتقان نەيزىلەرنىڭ ئۇچىدىن ئۇچقۇن چاچراۋاتقاندەك ئىدى.

— ئەپەندى، — گرىنگورى يېنىدىكى بىرەيلەندىن سورىدى، — ئاۋۇ ياقتا تىزىلىپ تۇرغانلار نېمە ئادەملەر؟ قارىماققا مىسسىيونېرلار جەمئىيىتىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك مىسسىيونېرلاردەك قىلىدۇ!

— ئەپەندى، — ياندىكى كىشى جاۋاب بەردى، — سول تەرەپتىكىسى مەسلىھەتچى ئەمەلدار، ئوڭ تەرەپتىكىسى پارلامېنت ئەزاسى، قارا تون كىيگىنى گۈۋاھلىق بەرگۈچى، قىزىل تون كىيگىنى ئادۋوكات!

— ياندىكى باش ـ كۆزىدىن تەر قۇيۇلۇۋاتقان قىزىل يۈزلۈك بودەك كىم ئۆزى؟

— مەھكىمە باشلىقى.

— كەينىدە تۇرغان ئوغلاق بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ؟ — دەپ سورىدى گرىنگورى. بىز باشتىلا ئۇنىڭ ئەمەلدارلار بىلەن خۇشى يوقلۇقىنى ئەسكەرتكەن. ئېھتىمال بۇ ئۇنىڭ غۇم ساقلاپ يۈرگەنلىكىدىن دېيىلگەن سۆزلەر بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى، ئۇ يازغان تىياتىر ئەدلىيە سارىيىدا مەغلۇبىيەت بىلەن ئاخىرلاشقانىدى.

— ئۇ پادىشاھلىق سارايدىكى ھۆججەتلەرنى ئوقۇپ چىققۇچى ئەمەلدار.

ـــ ئۇنىڭ ئالدىدىكى ئاۋۇ قاۋان كىم؟
ـــ ئالىي سوت مەھكىمىسىدىكى پۇتۇكچى.
ـــ ئوڭ تەرىپىدىكى تىمساھچۇ؟
ـــ فىلىپ لیۇلبر جانابلىرى. شىكايەتنى نازارەت قىلىدىغان پەۋقۇلئاددە ئادۋوكات!
ـــ سول تەرەپتىكى قارا مۇشۇكچۇ؟
ـــ ياكوئىس شارمولۇي جانابلىرى. خان جەمەتى دىنىي سوت مەھكىمىسىنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى. باشقىلىرى دىنىي سودىيەلەر.
ـــ بىراق، ئەپەندى! ـــ دەپ سورىدى گرىنگورى، ـــ بۇ ئەبلەخلەر بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ؟
ـــ دېلو ئۇستىدە سوراق قىلىدۇ.
ـــ كىمنى سوراق قىلىدۇ؟ جاۋابكارنى كۆرمەيمەنغۇ؟
ـــ جاۋابكار بىر ئايال، ئەپەندى. ئۇ بىزگە كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ. باشقىلار سىزنى توسۇۋالغاچقا، ئۇنى كۆرەلمەيۋاتقان ئوخشايسىز. قاراڭ، ئۇ ئاۋۇ تەرەپتىكى ئەسكەرلەر تىزىلىپ تۇرغان يەردە.
ـــ ئىسمى نېمە ئىكەن ئۇ ئايالنىڭ؟ ئىسمىنى بىلەمسىز؟
ـــ بىلمەيمەن، ئەپەندى. مەنمۇ بايىلا كەلگەن. لېكىن، مېنىڭ پەمىمچە جادۇگەرلىك دېلوسىدەك قىلىدۇ. دىنىي سودىيەلەرمۇ سوراقتا داخىل بوپتۇ ئەمەسمۇ!
ـــ بولدىلا! ـــ دەۋەتتى بىزنىڭ پەيلاسوپ، ـــ بىز نېمىلا بولسۇن، ئۇزۇن تون كىيىۋالغان بۇ ئەبلەخلەرنىڭ ئادەم گۆشى يېگەنلىكىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالايدىغان بولدۇق. بۇگۈنكى ھېيلە ـ نەيرەڭمۇ بۇرۇنقىدىكىدىن پەرق قىلمايدۇ!
ـــ ئەپەندى، ـــ دېدى ياندىكى ئادەم گرىنگورىنىڭ سەمىگە سېلىپ، ـــ سىز ياكوئىس شارمولۇيىنىڭ چىرايىدىكى مۇلايىملىقنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟

— هـم ! — دېدى گرىنگورى، — مەن بۇ مايمۇن چىراي بىرنېمىدە مۇلايىملىقنىڭ بولۇشىغا ئىشەنمەيمەن.

ياندىكىلەر ئۇلارنى جىم تۇرۇشقا ئىما قىلدى. سوت مۇھىم بىر گۇۋاھچىدىن سوئال سوراشقا باشلىغانىدى.

— جانابلار، — زالنىڭ مەركىزىدىن بىر مومايىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. كىيگەن كىيىم - كېچەكلىرى يۇز - كۆزىنى پۈتۈنلەي يېپىۋالغان بولغاچقا، مۇنداقلا قاراشقا ئۇ خۇددى يول ماڭالايدىغان بىر دۆۋە لاتىغا ئوخشايتتى، — جانابلار، بۇ ئىشنىڭ قىلچە يالغان يېرى يوق، مېنى فالوردېل دەپ ئاتىغانغا ئوخشاش ھەقىقەت. مېنىڭ ساينت مىچېل كۆۋرۈكىدە تۇرۇۋاتقىنىمغا قىرىق يىل بولدى. ھەر يىللىق ئۆي ئىجارىسىنى، باج - خىراجنى ئۆسۈمى بىلەن قوشۇپ ياۋاشلىق بىلەن ئۆز ۋاقتىدا تۆلەيمەن. مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ ئىشكى دەريا بويىدىكى ئۆيگە قارايدۇ. ئۇ دەريانىڭ باش ئېقىنىدىكى بوياقچى سودىگەر تاسسىن كائىللارتىنىڭ ئۆيى. ئىلگىرى مەنمۇ چىرايلىق بىر قىز ئىدىم، ئەمدىلىكتە يالغۇز كۇن ئۆتكۈزىدىغان باشپاناھسىز مومايى. جانابلار، بۇرۇن بىرى ماڭا: «قاراڭغۇدا چاق ئېگىرىۋەرسەڭ بولمايدۇ. ئالۋاستى قېرى خوتۇنلار ئېگىرگەن يېپىنى مۇڭگۈزى بىلەن تاراشقا ئامراق. ئۆتكەن يىلى چېركاۋنىڭ ئەتراپىدا پەيدا بولغان ھېلىقى ئالۋاستى روھانىي ئەمدىلىكتە كونا شەھەر رايونىدا پەيدا بولۇپ قالدى. فالوردېل، ئۇنىڭ ئىشىك چېكىشىدىن پەخەس بول» دېگەنىدى. بىر كۇنى كەچتە دەل چاق ئېگىرىۋاتسام، راستتىنلا بىرى ئىشىكىمنى چەكتى. كىم دەپ سورىشىمغىلا، ئۇ مېنى تىللاپ كەتتى. ئىشكىنى ئاچتىم. ئىككى ئەر كىشى كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بىرى قارا كىيىم كىيىۋالغان، يەنە بىرى كېلىشكەن ياش ئوفىتسېر ئىدى. قارا كىيىم كىيىۋالغان بىرىنىڭ ئۇچىسىدا پالاش، بېشىدا شلىپە، پەقەت ئىككى كۆزىلا ئوچۇق قالغانىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇددى كۆيۈپ قىپقىزىل بولۇپ كەتكەن چوغدەك ۋالىلدايتتى. ئۇلار

مەندىن ساينت مارتانىڭ ئۆيىنى سوربدى. بۇ بالىخانىدىكى ئەڭ ياخشى ئۆيى ئىدى. ئۇلار قولۇمغا بىر تەڭگىنى تۇتقۇزدى. مەن تەڭگىنى تارتمىغا سېلىۋېتىپ، ئەتىسى گۆش دۇكىنىدىن ئازراق گۆش ئېلىشنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم، ئاندىن بىز بالىخانىغا چىقتۇق. بالىخانىغا چىقىپ كەينىمگە قارىسام، ھېلىقى قارا كىيىملىك بىرى ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق، كۆرۈنمىدى. قورققىنىمدىن يۈرىكىم چىقىپ كېتەيلا دەپ قالدى. ھېلىقى ئوغىتسېر تۆرەملەردەك تولىمۇ قاملاشقان يىگىت ئىكەن، مەن بىلەن بىللە بالىخانىدىن چۈشتى ـ دە، چىقىپ كەتتى. ئالاھازەل يەنە بىردەم يىپ ئېگىرىۋىدىم، ياش ئوغىتسېر چىرايلىق بىر قىزنى يېتىلەپ كىرىپ كەلدى. ناۋادا ئۇ قىزنى ئوبدانراق كىيىندۈرسە، قۇياشنىڭ نۇرىدەك كۆزىنى چاقنىتار ئىكەندۇق. قىزنىڭ يېنىدىكى ئوغلاقنىڭ ئاق ياكى قارىلىقى يادىمدا قالماپتۇ. بۇنىڭدىن سەل ئارىسالدى بولۇپمۇ قالدىم. قىزچاققۇ ھېچ گەپ ئەمەس، لېكىن ھېلىقى ئوغلاقزە ... مېنىڭ مۇنداق ھايۋان بىلەن خۇشۇم يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ نەرسىنىڭ ساقلىلى بىلەن مۇڭگۈزى بار ئىدى، سەل ـ پەل ئادەمگە ئوخشايتتى دېسەممۇ بولىدۇ. تەق ـ تۇرقىدىن بىر شۇملۇق چىقىپ تۇرغاندەك بىلىندى. لېكىن، ئارتۇق گەپ قىلمىدىم. تەڭگىنى ئېلىشنىڭ ئۆزى كۆپايە ئىدى. شۇنداق ئەمەسمۇ، سوتچى ئەپەندى؟ مەن ھېلىقى قىز بىلەن ئوفىتسېرنى بالىخانىغا ئېلىپ چىقىپ، ئۆزۈم قايتىپ چۈشتۈم. ئۇلار ئىككىسى يالغۇز قالدى. ئوغلاقمۇ ئۇلار بىلەن بىللە قالدى. مەن تۆۋەندىكى ئۆيدە يىپ ئېگىرىپ ئولتۇردۇم. ئۆيۈم ئىككى قەۋەت، ئارقا تېمى دەريا‌غا ياندىش بولۇپ، كۆۋرۈكتىكى باشقا ئۆيلەر بىلەن ئوخشاش ئىدى. ئاستى ـ ئۇستىدىكى دېرىزىلەرنىڭ ھەممىسى دەريا‌غا قارايتتى. نېمە ئۈچۈنكىن، يىپ ئېگىرىۋاتقاندا ھېلىقى ئوغلاق ھەدىسىلا ئالۋاستى روھانىيىنى ئېسىمگە سېلىپ، مېنى ئوبدانلا ئاۋارە قىلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ھېلىقى قىزمۇ سېھىرگەردەك

ياسىنىۋالغاندى. شۇ ئەسنادا تۇيۇقسىزلا بالىخانىدا بىرى ۋارقىرىغاندەك قىلدى. ئارقىدىنلا قانداقتۇر بىرنەرسە پولغا يېقىلغاندەك بولدى. يۇگۇرۇپ دېگۈدەك بالىخانىغا چىقتىم ـ دە، ئۆيگە كىرىپلا بىر قارا كۆلەڭگىنىك ئالدىمدىن لىپىدە ئۆتۈپ دەريا‌غا ئۆزىنى ئاتقانلىقىنى كۆردۈم. ئۇنى بىر ئەرۋاھ، پوپىنىك كىيىمىنى كىيگەن ئەرۋاھ دېيىشكە بولاتتى. شۇ چاغ ئايدىك كېچە بولغاچقا، مەن بۇلارنىك ھەممىسىنى ئوچۇق كۆردۈم. ھېلىقى قارا سايە كونا شەھەر رايونى تەرەپكە قاراپ ئۇزۇپ كەتتى. مەن قورقۇنمىدىن لاغلداپ تىترەپ، كېچىلىك چارلاشقا چىققانلارنى چاقىردىم. ئۇلار ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، دەسلىپىدە نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭقىرالمىدى. چۈنكى، ئۇلار غىققىدە مەست ئىدى. ئۇلار شۇ مەستلىكىدە مېنى پۈخادىن چىققۇچە دۇمبالىدى. مەن ئۇلارغا ئەھۋالنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بولۇپ، بالىخانىغا بىللە چىقتىم. بالىخانىدىكى مەنزىرە ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ئىدى. بىچارە ئۆينىك ھەممە يېرى غەرق قان، قان ئىچىدە سۈنايلىنىپ ياتقان ئوفىتسېرنىك بوينىغا خەنجەر قادالغانىدى. قىزمۇ شۇ يەرگە يىقىلغان، ئوغلاقمۇ قورقۇپ كەتكەنىدى. «تۈگەشتىم» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە. ئىككى ھەپتىدىن كۆپرەك ۋاقىت سەرپ قىلمىسام پولنى يۇيۇپ بولغىلى بولمايتتى، پاكىزرەك يۇيۇش تېخىمۇ ئاۋارىگەرچىلىك ئىدى ! كەلگەنلەر بىچارە ئوفىتسېرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتتى ! قىزنىك بىلىنىك ئۇستى يالىڭاچ. ئەتىسى تېخىمۇ چاتاق بىر ئىش بولدى. مەن گۆش ئېلىپ كېلەي دەپ ھېلىقى تەڭگىنى ئاختۇرۇۋىدىم، ئۇنى قويغان يەردىن قولۇمغا قۇرۇپ قالغان بىر تال يوپۇرماق چىقتى !

موماينىك ئاغزى بېسىقتى. توپ ئىچىدە ۋەھىمىلىك غۇلغۇلا ئاڭلاندى.

ـــ ئاۋۇ ئەرۋاھ بىلەن ئوغلاقنىك ئەپتىدىن قارىغاندا، راستىنلا جادۇگەرلىكنىك ئالامەتلىرى باردەك قىلىدۇ، ـــ دېدى

گرىنگورىنىڭ يېنىدىكى بىرەيلەن.

— قۇرۇپ قالغان يوپۇرماقنى دېمەمسىلەر، تېخى! — دېدى يەنە بىرى.

— چوقۇم شۇنداق، — دېدى ئۇچىنچى كىشى، — شۇبھىلەنگىلى بولمايدۇ. ئايال پېرىخون بىلەن ئالۋاستى روھانىي ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، ھېلىقى ئوفىتسېرنى قەستلىمەككە كېلىشكەن.

بۇ گەپ ـ سۆزلەر ھەتتا گرىنگورىغىمۇ ھەم قورقۇنچلۇق، ھەم ئەينەندەك تۇيۇلدى.

— فالوردېل خانىم، — دېدى مەھكىمە باشلىقى جىددىي تەرزدە، — سىزنىڭ سوتقا بايان قىلىدىغان باشقا گەپلىرىڭىز بارمۇ؟

— تۇگىدى، جانابلىرى، — دېدى موماي، — لېكىن مۇشۇ ئىشتىن كېيىن خەقلەر مېنىڭ ئۆيۈمنى ھەم پاسكىنا، ھەم شەرمەندە قاتارىغا چىقىرىۋەتتى. ماڭا ئۇۋال بولدى. كۆۋرۈكتىكى ئۆيلەر تېشىدىن قارىسا سەت كۆرۈنگىنى بىلەن، ئۇ يەردە ئولتۇرىدىغانلار كۆپ، گۆش ئالىدىغانلار مۇشۇ يەرگە كېلىشكە ئامراق، ھەممىسى پۇلدار ئادەملەر، ھەممىسى ئۆزىنى تۇتۇۋالغان چىرايلىق ئاياللار بىلەن توي قىلغانلاردىن ئىدى.

دەل شۇ چاغدا گرىنگورى تىمساھقا ئوخشاتقان ھېلىقى ئەمەلدار ئورنىدىن تۇردى.

— تىنچلىنىڭلار! مەن ئەپەندىلەرگە جاۋابكارنىڭ يېنىدىن چىققان شەمشەرگە دىققەت قىلىش تەكلىپىنى بېرىمەن. تەڭگىدىن ئۆزگىرىپ قالغان قۇرۇق يوپۇرماقنى ئەكەلدىڭىزمۇ؟

— ئەكەلدىم، جانابلىرى، — دېدى موماي، — مانا بۇ يەردە.

جاكارچى قۇرۇپ قالغان يوپۇرماقنى تىمساھقا تەڭلىدى. تىمساھ سۇرلۇك ئەلپازدا بېشىنى چايقاپ، ئۇنى مەھكىمە باشلىقىغا سۇندى. مەھكىمە باشلىقى خان جەمەتى دىنىي سوتنىڭ تەپتىش ئەمەلدارىغا ئۇزارتتى. قۇرۇپ قالغان يوپۇرماق پوتكۇل

زالنى ئايلىنىپ چىقتى.

ــ بۇ قىزىل سۇۋادان دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقى، ــ دېدى ياكوئىس شارمولۇي، ــ جادۇگەرلىكنىڭ كۈچلۈك دەللى!

باھالىغۇچى سۆز ئالدى:

ــ ناھايىتى ئېنىق. سىز بىلەن بىللە بالىخانىغا چىققان ئىككى ئادەمنىڭ بىرى سىز باشتا كۆرگەن، كېيىن غايىب بولغان، ئاخىرىدا دەريادا سەكرىگەن ھېلىقى قارا كىيىملىك ئادەم؛ يەنە بىرى ياش ئوفىتسېر، سىزگە تەڭگە بەرگىنى بۇ ئىككىيلەندىن قايسىسى؟

موماي سەل ـ پەل ئويلىنىۋېلىپ جاۋاب قايتۇردى.

ــ ئوفىتسېر، ــ ئالامان گۇۋرىدە بولۇپ كەتتى.

ــ ھەي، ــ دەپ قالدى گرىنگورى، ــ چۈشىنىكسىز ئىشقۇ بۇ!

پادىشاھنىڭ پەۋقۇلئاددە ئادۇوكاتى فىلىپپىنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:

ــ شۇنى سەمىڭلارغا سېلىپ قويايلى، ئەپەندىلەر. زەخىملەنگەن ئوفىتسېرنىڭ كېسەل كارىۋىتىدا بەرگەن گۇۋاھلىق خاتىرىسى بويىچە ئالغاندا، ئۇنى ھېلىقى قارا كىيىملىك ئادەم ئازدۇرغان. ئۇنىڭ ھېلىقى ئالۋاستى روھانىي بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن، ئۇ كاللىسى قالايمىقان ئادەم، ئۇنىڭ ئۇستىگە دەل مۇشۇ ئەرۋاھ ئوفىتسېرنى جاۋابكار بىلەن كۆرۈشۈشكە قىستىغان. ئوفىتسېرنىڭ دېيىشىچە، يېنىدا پۇل بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ھېلىقى ئەرۋاھ ئۇنىڭغا بىر تەڭگە بېرىپ تۇرغان. بۇ تەڭگە بايىقى موماي دەرەخنىڭ قۇرۇپ قالغان يوپۇرمىقىغا ئايلىنىپ قالدى دېگەن تەڭگە شۇ. دېمەك، بۇ تەڭگە ئاخىرەتلىك تەڭگە بولۇپ قالغان.

خۇلاسە تۈسىنى ئالغان بۇ نۇتۇق گرىنگورى بىلەن قۇلىقىنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاۋاتقانلارنىڭ كۆڭلىدىكى گۇماننى ھەيدەۋاتقاندەك بولدى.

ـــ ئەپەندىلەرنىڭ ئالدىدا دېلو ماتېرىياللىرى تۇرۇپتۇ، ـــ دېدى پادىشاھنىڭ پەۋقۇلئاددە ئادۋوكاتى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ سىلەر فوبۇس شاتوپېرنىڭ شىكايەتنامىسىنى قاراپ بېقىڭلار !

بۇ ئىسمىنى ئاڭلىغان جاۋابكار لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئۆرە تۇرغان بولغاچقا، گرىنگورى ئۇنى بىر قاراپلا تونۇۋالدى. ئۇ دەل ئەسمېرالدا ئىدى.

ئەسمېرالدا چىرايىدا قان دىدارى يوق، چاچلىرى چۈۋۈلغان ھالەتتە ئىدى. لېكىن، ئۇ ئادەتتىكى چاغلاردا چېچىنى چىرايلىق ئۆرۈپ، ئالتۇن ياپراقچىلارنى قىستۇرۇپ يۈرەتتى. مانا ئەمدى لەۋلىرى كۆكىرىپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنىدى، ھەي !

ـــ فوبۇس ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئەسمېرالدا ئەقلىدىن ئازغاندەك، ـــ ئۇ نەدە؟ ئاھ، ئادەملەر. ئۆتۈنۈپ قالاي، سىلەر مېنى دارغا ئېسىشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭ ئۆلۈك ياكى تىرىك ئىكەنلىكىنى ماڭا دەپ بېرىڭلار !

ـــ ئاۋازىڭنى ئۆچۈر، ـــ دېدى مەھكىمە باشلىقى، ـــ ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىز ئەمەس.

ـــ ئۆتۈنۈپ قالاي، ئۇ تىرىكمۇ؟ ماڭا دەپ بېرىڭلار ! ـــ ئۇ قورايدەك بولۇپ قالغان قوللىرىنى مەيدىسىگە جۈپلىدى.

ـــ ئۇ ئۆلەي دەپلا قالدى. خۇش بولغانسەن؟ ـــ دېدى پادىشاھنىڭ پەۋقۇلئاددە ئادۋوكاتى پەرۋاسىزلىق بىلەن.

بىچارە قىز لاسسىدە بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدى. گەپمۇ قىلمىدى، كۆزىدىن ياشمۇ چىقمىدى، چىرايى تاتىرىپ، شام ھەيكەلدەك بولۇپ قالدى.

مەھكىمە باشلىقى ئالدىدا ئولتۇرغان بىرىگە ئېڭىشتى. سېرىق شىلەپە كىيگەن بۇ ئادەم بوينىغا تۆمۈر زەنجىر ئاسقان، ئۇچىسىدا قارا تون، قولىدا پالاق بار ئىدى.

ـــ جاكارچى، ـــ دېدى مەھكىمە باشلىقى ئۇنىڭغا، ـــ ئىككىنچى جاۋابكارنى ئېلىپ كەل.

ھەممە ئادەمنىڭ كۆزى ئوچۇق تۇرغان كىچىك ئىشىككە

تاشلاندى. گرىنگورىنىڭ تومۇرلىرى كۆپۈپ، يۈرىكى گۈپۈلدەپ سېلىپ كەتتى. ئۇ تۇيۇقلىرىغا ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن چىرايلىق بىر ئوغلاقنىڭ مېڭىپ چىققانلىقىنى كۆردى. بۇ نازۇك ھايۋان بوسۇغىدا بىردەم تۇرۇپ بويىنىنى سوزدى، خۇددى ھاڭنىڭ لېۋىدە تۇرۇۋاتقاندەك پايانسىز كۆككە قارىدى. تۇيۇقسىزلا ئىگىسىنى كۆرۈپ قېلىپ، شىرە بىلەن پۈتۈكچىنىڭ ئۇستىدىن تاقلاپ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قىزنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، ئاياغلىرى تۇۋىدە تۇگۈلۈپ، ئۇنىڭ بىرەر ئېغىز گېپىنى ياكى ئەركىلىتىپ سىلاپ قويۇشىنى كۈتكەندەك تەلمۈردى. لېكىن، جاۋابكاردىن ھېچقانداق سادا چىقمىغاندەك ئەمەس ئىدى. قىز بىچارە گالىغا قاراپمۇ قويمىدى.

ـــ بۇ دەل ئادەمنى يىرگەندۈرىدىغان ھېلىقى مەخلۇق، ـــ دېدى فالوردېل مومای، ـــ بۇ ئىككىسىنى مەن ئوبدانلا تونۇيمەن!

ياكوئىس شارمولۇي گەپ باشلىدى:

ـــ ئەپەندىلەر، بىز ئەمدى بۇ ئوغلاقنى سوراق قىلىمىز.

ئىككىنچى جاۋابكار شۇ ئىدى. شۇ چاغدىكى جادۇگەرلىك دېلوسىدا بىرەر ھايۋاننى سوراققا تارتىش ئومۇمىيۈزلۈك ئەھۋال ئىدى. 1466 ـ يىلىدىكى گۈبېرناتور مەھكىمىسىنىڭ ھېسابات دەپتىرىدىن كىشىلەر مۇنداق بىر غەلىتە خاتىرىنى كۆرەلەيتتى، يەنى بۇ دەپتەرگە گىللىبت سولارت بىلەن ئۇنىڭ چوشقىسىنىڭ سوراق قىلىنغانلىقى ھەمدە ئۇلارنىڭ جىنايىتى ئۈچۈن كوربىلدا ئۆلۈم جازاسى ئىجرا قىلىنىشقا كەتكەن خىراجەت خاتىرىلەنگەنىدى. ئۇنىڭدا بەزى ئىشلار ئىنتايىن تەپسىلىي يېزىلاتتى. يەنى «مورسانت پىرىستانىدىن بەش يۈز باغلام ئوتۇن ۋە باشقا نەرسىلەر كېلىنىدى؛ بۇلار جاللات بىلەن جازالانغۇچىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى دوستانە زىياپىتى ئۈچۈن ئىشلىتىلدى؛ چوشقىنى نەزەربەند قىلىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئىجارە ھەققى، ئون كۈنلۈك قاراش ھەققى ۋە يەم ـ خەشەك ھەققى ئېلىنىدى، ھەر كۈنلۈك خىراجەت سەككىز پارىژ دېنىرىس بولدى» دېگەنىدەك

گەپلەر بار ئىدى. بەزىدە ھەتتا ھايۋانلارنى سوراق قىلغاندىن باشقا ئەھۋاللارمۇ خاتىرلىنەتتى. ئىمپېراتور چارلېمان بىلەن كۆڭلى ـ كۆكسى كەڭ لۇئى يۇرىكىنى قاپتەك قىلىپ كۈندۈزدىمۇ لاغايلاپ يۈرىدىغان ئەرۋاھلارنى ئېغىر جازالاڭلار، دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەنىدى.

شۇ ئەسنادا ئوردىدىكى دىنىي سوتنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى ۋارقىراپ قالدى:

ــ بىز شۇنداق ئاگاھلاندۇرمىزكى، بۇ ئوغلاقنى يېتىلەپ يۈرگەن ئالۋاستى، جىن ـ شەيتانلارنى ئۇجۇقتۇرۇش تەدبىرىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغان جادۇگەر داۋاملىق سېھىر قىلىپ جامائەتنى قايمۇقتۇرسا، جىنايى قىلمىشىدا چىڭ تۇرۇپ سوت بىلەن قارشىلاشسا، بىز ئوتتا كۆيدۈرۈش ياكى دارغا ئېسىش جازاسى بىلەن تاقابىل تۇرۇشقا مەجبۇر بولمىز.

گىرىنگورىنىڭ باش ـ كۆزىدىن پۈرقىراپ سوغۇق تەر قۇيۇلدى. شارمولۇي شىرەدىن مىسىرلىق قىزنىڭ دۇمبىقىنى ئېلىپ، ئېگىز كۆتۈردى ـ دە، ئوغلاقنىڭ ئالدىغا ئۆتتى.

ــ ھازىر سائەت نەچچە بولدى؟

ئوغلاق زېرەك كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قارىۋېلىپ، پۈتىنى كۆتۈردى ۋە دۇمباقنى يەتتە قېتىم تەپتى. سائەت دەل يەتتە بولغان ۋاقىت ئىدى. ئالامان ساراسىمگە چۈشتى.

گىرىنگورى چىداپ تۇرالمىدى.

ــ ئۆزىنى تۇتۇۋالمىغان بولدى! ــ دېدى ئۇ ۋارقىراپ، ــ سىلەر كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسىلەر، ئۇ ئۆزىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى زادى بىلمەيدۇغۇ!

ــ ئارقىدا تۇرغان شەھەر پۇقرالىرى پاراڭ قىلماڭلار! ــ دەپ ۋارقىرىدى جاكارچى.

شارمولۇي دۇمباقتىن پايدىلىنىپ، ئوخشاش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئوغلاققا بۇيرۇنىڭ قايسى يېلىنىڭ قايسى ئاي نەچچىنچى كۈنى ئىكەنلىكىنى تاپتۇرۇش قاتارلىق خېلى كۆپ

ئويۇننى ئوينىتقۇزدى. مۇنداق ئويۇننى ئوقۇرمەنلەر بۇرۇنمۇ تولا كۆرۈپ ئادەتلىنىپ قالغاندى. لېكىن، سوتتا ئوينالغان بۇ ئويۇنلار ئۇلارنى قايمۇقتۇرۇپ قويدى. كىشىلەر گالىنىڭ كوچا ـ كويدا مۇنداق ئويۇننى كۆپ مەرتىۋە ئويناپ بەرگەنلىكىنى كۆرگەن ۋە ئۇنىڭ ھېچقانداق زىيىنى يوق دېگەن قاراشقا كەلگەندى، ئەمدىلىكتە ئۇلار ئەدلىيە سارىيىنىڭ ئەگمە تورۇسى ئاستىدا قايتىدىن كۆرگەنده دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇلار بۇ ئوغلاق چوقۇم ئالۋاستى، دەپ ئويلىدى.

تېخىمۇ چاتاق بولغىنى، ئوردىدىكى دىنىي سوتنىڭ تەپتىشى خۇرۇمدىن تىكىلگەن چاققان بىر قاپچۇقنى چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى تىزغىلى بولمىغان ھەرپلەرنى شىرەگە تۆككەندە، قاراپ تۇرغان ئادەملەر ئوغلاقنىڭ بۇ ھەرپلەرنى تۈيمەي بىلەن ئۇيان ـ بۇيان يۆتكەپ، جېنىدىن ئايرىلغان «فوبۇس» دېگەن ئىسمىنى تىزىپ چىققانلىقىنى كۆردى. ئادەملەر بۇنىڭ كاپىتانغا ئوقۇلغان ئەپسۇن ئىكەنلىكىگە، ئۇنى قۇربانلىق قىلىۋېتىشنىڭ پولاتتەك پاكىتى ئىكەنلىكىگە تېخىمۇ ئىشەندى. كۆپچىلىكىنىڭ نەزىرىدە، بۇ سەرگەردان قىز، ئىلگىرىكى تەڭداشسىز ساھىبجامال، ئەقىلنى لال قىلىدىغان ئۇسسۇلچى قىز بىكاردىن ـ بىكار غىلا ياۋۇز ئايال پېرىخون بولۇپ چىقتى.

ئەسىرالدا داڭ قېتىم تۇرۇپلا قالدى. گالى ئورۇنلىغان ئويۇنلارمۇ، تەپتىشنىڭ ھەيۋىسىمۇ، ئادەملەرنىڭ پەس ئاۋازدا تىللاشلىرىمۇ ئۇنىڭغا كار قىلمىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

بىر ئەسكەر قىزنى ئېسىگە كەلتۈرمەكچى بولغاندەك، ئۇنى كۈچىنىڭ بارچە سىلكىدى، پارلامېنت باشلىقى گېپلىنى قىرىپ قويۇپ سۈرلۈك ئاۋازدا:

ـــ قىزچاق، سەن بۇخېمىيەلىك، مەخسۇس جادۇگەرلىك بىلەن مەشغۇل بولىسەن. سەن مۇشۇ دېلو بىلەن چېتىشلىقى بار ئوغلاق بىلەن بىللە 3 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى كەچتە قاراڭغۇ زۇلمەتتىكى دۇۋە ـ پەرىلەر بىلەن ئېغىز ـ بۇرۇن يالىشىپ،

ئادەم ئازدۇرۇش ۋە جادۇ قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق گۇاردىيە ئوقياچىلار ئەترىتىنىڭ كاپىتانى فوبۇس شاتوپىرگە قەست قىلدىڭ ۋە ئۇنى ئۆلتۈردۈڭ. ئىقرار قىلمامسەن؟

— ئاھ، خۇدا! — قىز قولى بىلەن يۈزىنى تۇتتى، — فوبۇس! جەھەننەمنى كۆرۈۋاتامدىمەن، فوبۇس!

— ئىقرار قىلمامسەن؟ — دېدى مەھكىمە باشلىقى تەلەتىدىن مۇز ياغدۇرۇپ.

— ئەلۋەتتە ئىقرار قىلمايمەن! — دېدى قىز قورقۇنچلۇق ئاۋازدا. ئاندىن چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ئۇدۇل قاراپ ئورنىدىن تۇردى.

مەھكىمە باشلىقى گەپنى ئەگىتمەي كەسكىن ھالدا:

— ئۇنداقتا ئۇستۇڭدىن قىلىنغان بۇ شىكايەتتىكى پاكىتنى قانداق چۈشەندۈرىسەن؟ — دېدى.

قىز كەسكىن تەلەپپۇزدا جاۋاب قايتۇردى:

— مەن ئاللىقاچان دەپ بولغان، بىلمەيمەن، بۇ بىر پوپنىڭ قىلغان ئىشى. مەن تونۇمايدىغان، مېھنىڭ پېيىمگە چۈشكەن رەزىل بىر پوپنىڭ ئىشى!

— دۇرۇس، — دېدى سوتچى، — ھېلىقى ئالۋاستى روھانىي.

— ئاھ، جانابلار! سىلەردىن ئۆتۈنۈپ قالاي، مەن بىر بىچارە قىز ...

— مىسىرلىق قىز، — دېدى سوتچى.

— جاۋابكارنىڭ بىچارىلەرچە جاھىللىقىغا ئاساسەن، — دېدى ياكوئىس شارمولۇي مۇلايىم تەلەپپۇزدا، — ئۇنى قىيىن - قىستاققا ئېلىشنى تەلەپ قىلىمەن.

— قوشۇلىمەن! — دېدى مەھكىمە باشلىقى.

شور پېشانە قىز تىترەپ كەتتى. لېكىن، يەنىلا ئەسكەرلەرنىڭ جېمىلەشلىرىگە بويسۇنۇپ ئورنىدىن تۇردى. ياكوئىس شارمولۇي دىنىي سوتتىكى بىرنەچچە نەپەر پوپ بىلەن ئالدىدا ماڭدى. قوللىرىغا يالمان ئالغان ئىككى قاتار ساقچى شور پېشانە قىزنى

ئارىغا ئېلىپ، گۈرسۈلدەپ چىقىدىغان قەدەملىرى بىلەن يان ئىشىككە قايرىلدى. يان ئىشىك گۈلدۈرلەپ ئاۋاز چىقىرىپ ئېچىلدى. قىزنىڭ كىرىپ بولۇشى بىلەن تەڭ، بايىقىدەكلا گۈلدۈرلەپ يېپىلدى. يۈرىكى زېدە بولۇپ كەتكەن گرىنگورىغا ئۇنى خۇددى يوغان ئېچىلغان قانلىق بىر ئېغىز دەم تارتىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى.

قىز ھېلىقى يان ئىشىكتە كۆزدىن غايىب بولۇپ ئۇزاق ئۆتمەيلا، كىشىلەر ئوغلاقنىڭ ئېچىنىشلىق مەرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلىدى. ئوغلاق ئەلۋەتتە ئۆزىنىڭ ئىگىسى ئۈچۈن ياش تۆككەندى.

سوت ۋاقتىنچە توختىدى. باھالىغۇچى ئەملدار: «ھەممەيلەن چارچىدى، ئۆلۈم جازاسىنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا يەنە خېلى ۋاقىت بار» دېۋىدى، مەھكىمە باشلىقى: «ئەملدار دېگەن ۋەزىپىسىگە سادىق بولۇشى كېرەك، شەخسىنىڭ مەنپەئەتىنى قۇربان قىلالايدىغان بولۇش لازىم» دەپ، ئۇنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تېپىۋەتتى.

— لەنىتى بۇزۇق، — دېدى ياشنىپ قالغان بىر سوتچى، — ئۇنىڭ ئادەم كەچلىك تامىقىنى يەيدىغان چاغدا جازاغا تارتىلىدىغانلىقىنى قارىمامدىغان!

2. خازانغا ئايلانغان تەڭگىنىڭ داۋامى

كارىدور سىياھدەك قاراڭغۇ، كۈندۈزدىمۇ چىراغ ياقمىسا بولمايدىغاندەك ئىدى. ئەسىرالدا يەنىلا قورال تۇتقان ئەسكەرلەرنىڭ قورشاۋىدا بىرەدەم يۇقىرىغا، بىرەدەم پەسكە مېڭىپ، نۇرغۇن پەلەمپەينى ئارقىدا قالدۇردى. ئاخىرىدا ئەدلىيە سارىيىنىڭ زالىدىكى ساقچىلار ئۇنى ۋەھىمە پۇراپ تۇرىدىغان قورقۇنچلۇق بىر ئۆيگە ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋەتتى. بۇ يۇمىلاق

ئۆينىڭ ئورنى ئېگىز مۇنارنىڭ تۆۋەن قەۋىتىگە توغرا كېلەتتى. يېڭىدىن گۇللىنىۋاتقان پارىژدا بۇگۈنكى كۈندە سان ـ ساناقسىز زامانىۋى بىنالار قەد كۆتۈردى. مۇنداق بىنالار كونا پارىژنى ئاساسەن توسۇۋالدى. لېكىن، بۇ ئېگىز مۇنار زامانىۋى بىنالارنىڭ قاتاردا بۇرۇنقىدەك چوقچىيىپ تۇرىۋەردى. گۆرگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ئۆينىڭ دېرىزىسى يوق، ئىشىكتىن بۆلەك كىرىپ ـ چىقىدىغان ئېغىزمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئىشىكنىڭ ئالدىغا ھەم پەس، ھەم ئېغىر تۆمۈر ئىشىك ئورنىتىلغانىدى. لېكىن، ئۆينىڭ ئىچى يورۇق ئىدى. تام مەشتە گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوت ئۆينىڭ بۆلۈك ـ پۈچقاقلىرىغىچە قىپقىزىل قىلىۋەتكەنىدى. بۆلۈكىدىكى شامنىڭ يورۇقى ئۇنچە ئەمەس ئىدى. تام مەشنىڭ تۆمۈر قاپقىقى ئوچۇق بولغاچقا، مەشنىڭ قىزىرىپ كەتكەن ئاغزىدىن ئۇنىڭ ئىچىدىكى تۆمۈر شالانى كۆرۈشكە بولاتتى. تۆمۈر شالا ھەم ئۇچلۇق، ھەم شالاڭ، قارىداپ كەتكەن چىشقا ئوخشايتتى. تام مەش رىۋايەت ـ ئەپسانىلەردىكى ئاغزىدىن ئوت پۈركۈيدىغان ئەجدىھانى ئەسلىتەتتى. ئەسمىرالدا ئوتنىڭ يورۇقىدا ئۆينىڭ قورقۇنچلۇق قورال ـ سايمانلار بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. لېكىن، ئۇ بۇلارنى نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. بىر پارچە خۇرۇم سېلىنچا ئۆينىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا ـــ يەرنىڭ ئۈستىگىلا قويۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا خۇرۇم تاسمىغا ئوتكۈزۈلگەن تۆمۈر ئىلمەك ئېسىلغانىدى. خۇرۇم تاسما تۇچ ھالقا ئارقىلىق تورۇستىن پەسكە ساڭگىلاپ تۇراتتى. تۇچ ھالقا ئەگمە تورۇسنىڭ ئۈستىدىكى غەلىتە بىر مەخلۇقنىڭ ئاغزىغا چىشلىتىكلىك ئىدى. تۆمۈر زىخ، تۆمۈر ئامبۇر، تۆمۈر سوقا دېگەندەك نەرسىلەر مەشتە قىزدۇرۇلماقتا ئىدى.

مەشتىن ئېتىلىپ چىققان قانداق قىزىل بۇ نۇر ئۆيدىكى قورقۇنچلۇق نەرسىلەرگە چۈشۈپ كىشىنى شۇركۈندۈرەتتى.

ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇرىدىغان بۇ ئۆي قىيناپ سوراق قىلىدىغان

ئۆي ئىدى. جازا ئىجرا قىلغۇچى پىررات تورتىرو كارىۋاتتا ئىزىلەڭگۈلۈك بىلەن ئولتۇراتتى. يېنىدىكى ئىككى نەپەر پاكار، دوغلاق يارەمچى خۇرۇم پەرتۇق، كاناپتىن تىكىلگەن كالتە ئىشتان كىيىۋالغان بولۇپ، بەئەينى چاسا يۇزلۇك جىنىنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇلار ئوتتا قىزدۇرۇلۇۋاتقان تۆمۇر سايمانلارنى ئۇيان - بۇيان ئۆرۈش بىلەن بەند ئىدى.

بەختسىز قىز ئۆزىگە مەدەت بېرىش ئۈچۈن كۈچەپ باقتى، لېكىن بولمىدى. مۇشۇ ئۆيگە قەدەم ئىلىش بىلەنلا ۋەھىمە ئىچىدە قالغانىدى.

ئەدلىيە سارىيىدىكى چاپارمەنلەر بىر تەرەپتە، دىنىي سوتتىكى پوپلار يەنە بىر تەرەپتە تۇردى. پۇتۈكچى قەغەز - قەلەم، سىياھ قاچىلانغان دۇۋەتنى ئىلىپ، ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى شىرەنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. ياكوئىس شارمولۇي مىسرلىق قىزنىڭ يېنىغا كەلدى.

ـــ سۆيۈملۈك بالام، ـــ دېدى ئۇ مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ، ـــ يەنىلا ئىقرار قىلماسلىقتا چىڭ تۇرامسەن؟

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى قىز بوش ئاۋازدا.

ـــ ئۇنداقتا مەيلى، ـــ دېدى ياكوئىس شارمولۇي، ـــ بىزنىڭمۇ سېنى بەك قىينىپ سوراق قىلغۇمىز يوق. ئۇنداق قىلساق كۆڭلىمىز يېرىم بولىدۇ. كارىۋاتقا بېرىپ ئولتۇر. پىررات، خان قىزغا ئورۇن بوشىتىپ بار. ئىشىكنى تاقا.

پىررات دومسىيىپ ئورنىدىن قوزغالدى.

ـــ ئىشىكنى تاقاڭلار، ئوتنى ئۆچۈرۈڭلار !

ـــ مەيلى، سۆيۈملۈكۇم، ـــ دېدى شارمولۇي، ـــ ئىشىك ئوچۇق تۇرسۇن.

ئەسىرالدا تۇرغان جايىدىن مىدىرلىمىدى. نى - نى ئادەملەرنى قاڭقىر قاقشاتقان خۇرۇم كارىۋات ئۇنى بەكلا قورقۇنچقا سېلىپ قويۇۋاتاتتى. شۇ تاپتا، قورقۇنچتىن ئىچ - ئىچىدىن تىتىرەپ كېتىۋاتاتتى. شۇنداقتىمۇ نېمە قىلارىنى

بىلەلمەي جايىدا تۇرىۋەردى. ئىككى نەپەر ياردەمچى ياكوئىس شارمولۇينىڭ قول ئىشارىتى بويىچە ئۇنى تارتىپ كېلىپ كارىۋاتقا يېقىن ئەكەلدى، لېكىن قول تەگكۈزمىدى. ناۋادا ئۇلار ھەربىرىكە كېلىپ ئەسمىرالدانىڭ بەدىنى خۇرۇم كارىۋاتقا تېگىدىغانلا بولسا، بەدىنىدىكى قان يۇرىكىگە قاراپ قۇيۇلىدىغاندەك ئىدى. ئۇ ئالاقزادىلىك ئىچىدە ئۆينىڭ ئىچىگە بىرقۇر سەپسالدى ـ دە، بىر ـ بىردىن قورقۇنچلۇق جازا قوراللىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۆزىگە ئېتىلىپ كېلىۋاتقاندەك بولدى، ئۇنى چىشلەۋاتقاندەك، قىسىۋاتقاندەك، سانجىۋاتقاندەك تۇيۇلدى، بۇ جازا قوراللىرى ئۇنىڭغا ئۇچار قۇش ۋە ھاشاراتلار ئىچىدىكى شەپەرەڭ، سەكسەنپۇت، ئۆمۈچۈكتەك بىلىندى.

ـــ دوختۇر قېنى؟ ـــ دەپ سوردى ياكوئىس شارمولۇي.

ـــ بۇ يەردە، ـــ دېدى قارا تون كىيگەن بىرى. ياكوئىس شارمولۇي ئەسمىرالدا بۇ يەردە يەنە بىر ئادەمنىڭ بارلىقىغا دىققەت قىلمىغانىدى.

ئەسمىرالدا لاغىلداپ كەتتى.

ـــ بالام، ـــ دېدى دىنىي سوتنىڭ تەپتىشى بىرىنى ئەركىلىتىۋاتقاندەك تەلەپپۇزدا، ـــ سەندىن يەنە بىر قېتىم سوراپ باقاي، ساڭا ئارتىلغان جىنايەتكە ئىقرار قىلماسلىقتا يەنە چىڭ تۇرامسەن؟

بۇ نۆۋەت ئەسمىرالدا بېشىنى لىڭشىتىپلا جاۋاب بەردى. ئۇنىڭدا سۆزلىگۈدەك مادار قالمىغانىدى.

ـــ گېپىڭدىن يانمايسەن؟ ـــ دېدى شارمولۇي، ـــ ئۇمىدىمنى يوققا چىقاردىڭ. ئەمدى مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلمىسام بولمىغۇدەك!

ـــ تەپتىش ئەپەندى، ـــ دەپ سوردى پېررات قوپال ئاۋازدا، ـــ ئالدى بىلەن قايسى قورالنى ئىشلىتىمىز؟

ياكوئىس شارمولۇي ئىككىلىنىپ بىردەم تۇرۇپ قالدى، خۇددى شېئىرنىڭ رىتمىنى ئويلىنىپ بېشى قاتقان

شائىرلاردەك چىرايىنى پۈرۈشتۈردى.

ــ ئالدى بىلەن تۆمۈر ئۆتۈكنى، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ ئاخىر.

بۇ بەختسىز قىز دەل مۇشۇ دەقىقىدە ئۆزىنى خۇدانىڭمۇ، بەندىنىڭمۇ ئۈزۈل ـ كېسىل تاشلىۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى. بېشى خۇددى تىرەكسىز قالغان ئېغىر نەرسىدەك شىلىققىدە مەيدىسىگىچە چۈشتى.

جازا ئىجرا قىلغۇچى بىلەن دوختۇر ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئىككى يارەمچى ھېلىقى قورقۇنچلۇق قورال ـ سايمانلارنىڭ ئىچىدىن بىرنېمىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى.

ۋەھىمىلىك جازا قوراللىرىنىڭ تاراقشىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرغان ئەسمېرالدا خۇددى توك سوقۇۋەتكەن قۇشقاچتەك لاغىلداپ تىترەپ كەتتى.

«ئاھ، ــ دېدى ئەسمېرالدا ئۆز ـ ئۆزىگە، ئاۋازى تولىمۇ زەئىپ بولغاچقا، ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقىنىنى ھېچكىم ئاڭلىمىدى، ــ ئاھ، فوبۇس !» ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىپ بولۇپ، خۇددى مەرمەر تاشتەك مىدىر ـ سىدىر قىلمىدى. ئاۋازمۇ چىقارمىدى. مۇنداق ئېچىنىشلىق مەنزىرە ئالدىدا، تاش يۈرەك سودىيەلەردىن باشقا ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كەتكەن بولاتتى. ئۇ شۇ تاپتا خۇددى جەھەننەمنىڭ شەلپەر رەڭلىك تۆمۈر رېشاتكىلىرى ئىچىدە شەيتان تەرەپتىن سوراقىقا تارتىلىۋاتقان گۇناھكار روھ ئىدى. مۇشۇنداق بىر جازىبدار، مۇلايىم، نازاكەتلىك قىز ئامبۇر، چاقپەلەك، چىغرىق قاتارلىق قورقۇنچلۇق جازا قوراللىرىنىڭ قىينىشى بىلەن، جازا ئىجرا قىلغۇچى ۋە ئامبۇرنىڭ قولىغا چۈشۈش ئالدىدا تۇراتتى. ئەدلىيەنىڭ دەھشەتلىك جازا ــ تۆگمەنگە ئېزىپ ئۇن قىلىۋېتىش ئۇچۇن يوللاپ بېرىۋاتقىنى ئىنتايىن بىچارە ھالەتتىكى دان ئىدى !

پېررات تورتېرونىڭ ئىككى يارەمچىسى ئارىدەك كۆرۈمسىز قوللىرى بىلەن قىزنىڭ كەشىنى سالدۇرۇۋەتتى، پايپىقىنىمۇ

يېشىۋەتتى. ئادەمنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرگۈدەك چىرايلىق پۇتى ئوچۇق قالدى. بۇ شۇنداق نازۇك، شۇنداق چىرايلىق، شۇنداق چاققان پۇت ئىدىكى، ئۇ پارىژ كوچىلىرىدا تالاي ـ تالاي ئادەمنى مەپتۇن قىلغانىدى.

ئەپسۇس ! بۇ چىرايلىق پۇتقا كۆزى چۈشكەن جازا ئىجرا قىلغۇچى ئىختىيارسىز هالدا خورسىنىپ، ئىچىنى تىڭشاپ قالدى. ناۋادا يارەمچى ئېپىسكوپ نەق مەيدانda بولغان بولسا، ئۇ چۈنىن بىلەن ئۆمۈچۈكنى سېلىشتۇرغان هېلىقى سۆزلىرىنى چوقۇم يادىغا ئالغان بولاتتى. بەختسىز قىز هايال ئۆتمەيلا كۆز ئالدىدىكى مانانىڭ ئىچىدىن تۆمۈر ئۆتۈكنىڭ ئۆزىگە شىپقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى، ئىككى پۇتىنىڭ هەش ـ پەش دېگۈچە بۇ تۆمۈر سايمانىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى بىلدى. بۇ چاغدا قورقۇنچلۇق ۋەهىمە ئۇنىڭغا جان كىرگۈزدى.

ـــ ئۆتۈنۈپ قالاي ! ـــ قىز ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىدى، ئاندىن شارتتىدە ئورنىدىن تۇردى، ـــ بۇ نەرسىگىلارنى نېرى ئاپىرىڭلار !

ئۇ كارىۋاتتىن چۈشمەكچى، تەپتىش ئەمەلدارىنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ، ئۇنىڭغا يالۋۇرماقچى بولدى. لېكىن، ئىككى پۇتى قىيىن ياغىچىنىڭ تۆمۈر بىلەن قاپلانغان تاختىيى ئارىسىدا قىسىلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، تۆمۈر ئۆتۈكنىڭ ئۈستىگە لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ شۇ تاپتا قانىتىغا قوغۇشۇن ئېسىپ قويغان هەسەل هەرىسىدەك ماجالىدىن كەتكەنىدى.

شارمولۇي ئادەملىرىگە ئۇنى كارىۋاتقا ياتقۇزۇشقا شەرەت قىلدى. قوپال ئىككى قول تورۇستىن ساڭگىلاپ چۈشكەن تاسمىنى تارتىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئەۋرىشىم بېلىگە باغلىدى.

ـــ ئاخىرقى قېتىم سوراپ باقاي، ـــ دېدى شارمولۇي مېهىر ـ شەپقەتلىك قىياپەتتە، ـــ جىنايىتىڭنى تونۇمسەن؟

ـــ مەن گۇناهسىز !

ـــ ئۇنداقتا خان قىز، ساڭا بولغان ئەيىبلەشنى دەۋاگەرنىڭ گۇۋاهچىسىغا قانداق چۈشەندۈرىسەن؟

— بۇنى بىلمەيمەن، جانابلىرى.
— ئۇنداقتا، ئىقرار قىلمامسەن؟
— ياق!
— قىيناڭلار! — دېدى شارمولۇي پېررانتقا.
پېررات بۇرما مىخنى تولغىدى. تۆمۈر ئۆتۈك بارغانسېرى قىسىلدى. بىچارە قىز ئېچىنىشلىق ئاۋازدا چىرقىراپ تاشلىدى.
— توختاڭلار! — دېدى شارمولۇي پېررانتقا قاراپ.
— ئىقرار قىلدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ مىسىرلىق قىزدىن.
— ئىقرار قىلاي! — دېدى بىچارە قىز، — ھەممىنى ئىقرار قىلاي! رەھىمڭلار كەلسۇن!
قىز مۇنداق ئېغىر قىيناق ئازابىدا جاسارىتىنى پۈتۈنلەي يوقاتقانىدى. ئەزەلدىن تارتىپ شۇنداق خۇشال، شۇنداق ئوچۇق — يورۇق، شۇنداق تاتلىق تۇرمۇش كەچۈرۈپ ئۆگەنگەن شور پېشانە قىز بىرلا دەھشەتلىك جازا بىلەن تەڭ ئۇزۇل — كېسىل تۇگەشكەنىدى.
— ئىنسانپەرۋەرلىك نۇقتىسىدىن شۇنى دەپ قويايلى، — دېدى پادىشاھلىق ئوردىسىدىكى دىنىي سوتنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى، — ئىقرار قىلغانىكەنسەن، ساڭا ئەمدى ئۆلۈمدىن باشقا يول يوق.
— ئۆلۈشكە رازىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى قىز. ئاندىن بېلىگە باغلاقلىق تاسما بىلەنمۇ كارى بولماي خۇرۇم كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى ۋە ئۆلۈكتەكلا تۇگۈلۈپ قالدى.
— چىرايلىق قىز، بۇ يەرگە كەل، يەنە ئازراق غەيرەت قىل، — دېدى پېررات ئۇنى يۆلەپ تۇرۇپ، — چىرايىڭ بۇرگۇندىلىك ئەپەندىلەر بويىنىغا ئېسىپ يۇرىدىغان بىرونزا پاقلاندەكلا بولۇپ قاپتۇ.
— پۇتۇكچى، — دېدى شارمولۇي ئۇنلۇك ئاۋازدا، — خاتىرەڭنى ياز. مىسىرلىق قىز، سەن ئالۋاستى، ئايال پېرىخون، جادۇگەر خوتۇنلار بىلەن بىللە دوزاختىكى زىياپەتكە، شەببات

يىغىلىشىغا ۋە جىمىكى سېھىرگەرلىككە قاتناشتىڭمۇ؟ جاۋاب بەر !

— شۇنداق، — دېدى قىز. ئۇنىڭ ئاۋازى بەكلا بوش ئىدى.

— سەن بىلىزىبوبنى كۆرگەنلىكىڭنى، ئۇنىڭ شەببات جەمئىيىتىدىكىلەرنى يىغىش ئۈچۈن بۇلۇتنىڭ ئۈستىدە قوچقارغا ئايلانغانلىقىنى، پەقەت ئايال پېرىخونلار كۆرەلەيدىغان قوچقارغا ئايلانغانلىقىنى ئىقرار قىلىسەن، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق.

— سەن چېركاۋ چەۋەندازلىرى پولكىدىكى چەۋەندازلارغا ئوخشاش لەنىتى فاملىيارنىڭ باش سۈرىتىگە چوقۇنغانلىقىڭنى ئىقرار قىلىسەن، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق.

— سەن ئالۋاستى بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولغانلىقىڭنى، مۇنداقچە ئېيتقاندا دېلوغا چېتىشلىق ئوغلاق بىلەن ئىچقويۇن ـ تاشقويۇن بولغانلىقىڭنى ئىقرار قىلىسەن، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق.

— ئاخىرقى سوئال، سەن 3 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى كەچتە، ئالۋاستى روھانىي دەپ ئاتىلىدىغان ئەرۋاھنىڭ ياردىمى بىلەن فوبۇس شاتوپىر ئىسىملىك كاپىتاننى ئۆلتۈرگەنلىكىڭنى ۋە بۇنىڭغا توۋا قىلىدىغانلىقىڭنى ئىقرار قىلىسەن، شۇنداقمۇ؟

قىز ئىپادىسىز يوغان كۆزلىرىنى ئالدىدىكى سوراقچىغا تىكتى ـ دە، تىترىمەي ياكى ئالاقزادە بولماي، بەئەينى ماشىنا ئادەمدەك:

— شۇنداق ! — دەپ جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ روھى پۈتۈنلەي گۇمران بولغانىدى.

— خاتىرىلە، پۈتۈكچى، — دېدى شارمولۇي، ئاندىن جازا ئىجرا قىلغۇچىغا بۇيرۇدى، — مەھبۇسنى يېشىپ، زالغا ئېلىپ چىق !

جاۋابكارنىڭ پۈت ـ قولىنى بوشاتقاندىن كېيىن، پادىشاھلىق ئوردىسىدىكى دىنىي سوتنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى ئۇنىڭ تېخىچە ئاغرىۋاتقان پۈتىغا قاراپ قويدى ۋە:

ــ ھېلىمۇ ياخشى، ھېچقانچە ئىش بولماپتۇ. باياتىن دەل ۋاقتىدا توۋلاپ ساپتىكەنسەن، چىرايلىقسەن. ئۇسسۇل ئويىنىساڭ بولىۋەرگۈدەك، ــ دېدى. ئاندىن ئۇ سوتخانىسىدىكى ھەمراھلىرى تەرەپكە بۇرۇلۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ راستىنلا كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولدى. ئادالەت نېمىلا دېگەنبىلەن يېڭىپ چىقتى. بەك ئوبدان بولدى. ئەپەندىلەر ! بۇ خان قىزمۇ بىزنىڭ ئۇنىڭغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە يەڭگىل جازا قوللانغىنىمىزغا گۇۋاھچى بولدى.

3. خازانغا ئايلانغان تەڭگىنىڭ ئاخىرى

ئەسمىرالدا ئاقساپ، دەلدۇگۇنۇپ، چىرايىدا قان دىدارى قالمىغان ھالدا، زالدىكى كىشىلەر توپى ئىچىگە كەلگەندە ئۇنى خۇشال پىچىرلاشلار قارشى ئالدى. ئادەملەر ئۇنىڭغا خۇددى تىياتىرخانىدىكى پەردە ئارىلىقىدىكى قىستۇرما كۆي تۇگەپ، پەردە قايتا ئېچىلىپ، ئاخىرقى بىر پەردە ئويۇن باشلانىدى دېگەن سۆزگە تەقەززا بولغان چاغدىكىدەك سەۋرسىزلىك ئىچىدىكى رازىمەنلىك بىلەن قاراپ قويدى. سودىيەلەرنىڭمۇ كۆڭلى تىنغانىدى. ئۇلار ئەمدى سوتخانىدىن چىقىپ، كەچلىك تاماق ئۈچۈن ئۆيىگە قايتىسا بولىۋېرەتتى. ئوغلاقمۇ خۇشاللىقىدىن تېپىرلاپ كەتتى. ئىگىسىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بارغۇسى كەلگەن بولسىمۇ، ئورۇندۇقىغا باغلاپ قويۇلغانلىقى ئۈچۈن قىمىرلىيالمىدى.

ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغاندى. زالدىكى شام بۇرۇنقىدىن كۆپەيمىگەن بولغاچقا، خىرە ـ شىرە يورۇقتا زالنىڭ تامىلىرىمۇ ئوچۇق كۆرۈنمەيتتى. قاراڭغۇلۇق ھەممە نەرسىنى ئۆز قوينىغا ئالغان، ئادەملەر پەقەت سودىيەلەرنىڭ غۇۋا چىرايىنىلا پەرق ئېتەلەيتتى. ئۇلارنىڭ قارىشىدا، يەنى زالنىڭ يەنە بىر چېتىدىكى قاراڭغۇلۇقتا گۈڭگا بىر سايە مىدىرلىغانىدەك قىلاتتى. ئۇ جاۋابكار ئىدى.

ئەسىرالدا ئۇياق ـ بۇياققا سەنتۈرۈلۈپ، بەدىنىنى ئاران ـ ئاران سۆرەپ كېلىپ، ئورنىغا لوككىدە ئولتۇرۇپ قالدى. تەلەتىدىن مۇز يېغىپ تۇرىدىغان شارمولۇي ئورنىغا ئولتۇرۇپ بولۇپ، يەنە ئۆرە بولدى، مۇۋەپپەقىيەتتىن تاپقان خۇشاللىقىنى تەستە بېسىپ:

ـــ جاۋابكار گۇناھىنى بويىنىغا ئالدى، ـــ دېدى.

ـــ بۇخېمىيەلىك قىز، ـــ دېدى مەھكىمە باشلىقى، ـــ سەن جادۇگەرلىك جىنايىتىڭنىڭ ھەممىسىنى، يەنى جادۇگەرلىك قىلىپ سۈيىقەست ئۇيۇشتۇرغانلىقىڭنى، ئىپپەت ـ نومۇسۇڭنى ساتقانلىقىڭنى، فوبۇس شاتوپىر كاپىتانىنى ئۆلتۈرگەنلىكىڭنى ئىقرار قىلدىڭمۇ؟

ئەسىرالدانىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ كەتتى. ئادەملەر ئۇنىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭدا تۇرۇپ ئېسىدەپ يىغلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇردى.

ـــ سىلەر مېنى نېمىنى ئىقرار قىل دېسەڭلار ھەممىنى ئىقرار قىلدىم، ئۆتۈنۈپ قالاي، مېنى تېزرەك ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار ! ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ زەئىپ ئاۋازدا.

ـــ پادىشاھلىق ئوردا دىنىي سوت كوللېگىيەسىدىكى تەپتىش ئەپەندى، ـــ دېدى مەھكىمە باشلىقى، ـــ ئالىي سوت سىزنىڭ سوراق دوكلاتىڭىزنى كۈتىدۇ.

شارمولۇي قېلىن خاتىرە دەپتەرنى ئاچتى. خۇشاللىقىدىن

لاتىن تىلىدا تەييارلانغان نۇتۇقنى ئۇنلۇك ئاۋازدا ئوقۇشنى باشلىدى. نۇتۇقتىكى دەلىل ـ ئىسپات مىساللىرى ئۇ ياخشى كۆرىدىغان يۇمۇرىستىك يازغۇچى پلاۋتۇس ① نىڭ ئەسەرلىرىدىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، سۆز ـ جۈملىلەر سىسىرونىڭ ئۇسلۇبىدەك ئۇزۇن ئىدى. مەن بۇ ئالامەت نۇتۇقنى تولۇقى بىلەن كۆچۈرۈپ ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلالمىغىنىمدىن تولىمۇ ئۆكۈنىمەن. ناتىق ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي قالدى. گەپ ـ سۆزلىرى ناھايىتى ئوبرازلىق، رەڭدار چىقتى. كىرىش قىسمىنى تۇگەتمەي تۇرۇپلا پېشانىسىغا مونچاق ـ مونچاق تەر ئۆرلىدى، كۆزلىرى پۇلتايدى. ئۇ بىر جۈملە سۆزنىڭ قاق ئوتتۇرىغا كەلگەندە چىپچىدە توختىدى. ئادەتتە ئىنتايىن مۇلايىم، ھەتتا دۆتىرەك كۆرۈنىدىغان كۆزلىرى ئادەم يەيدىغاندەك سۇرلۇك تۇس ئالدى.

ـــ ئەپەندىلەر، ـــ ئەمدىلىكتە ئۇ بۇ سۆزنى فىرانسۇزچە دېگىلى تۇردى. چۈنكى، خاتىرە دەپتەرگە بۇ سۆز يېزىلمىغانىدى، ـــ بۇ دېلودا شەيتان شۇنچىلىك ھەددىدىن ئاشقانكى، ئۇ تەپ تارتماي سوتقا قاتناشتى، سوتخانىمىزنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە ھاقارەت قىلىشقا پېتىنىدى ! قاراڭلار !

ئۇ شۇ سۆزلەرنى دەۋېتىپ ئوغلاق تەرەپكە قولىنى شىلتىدى. ئوغلاق شارمولۇينىڭ ئىشارىتىنى كۆرۈپ، ئويۇن ئويناپ بېرىش كېرەك ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى ـ دە، ئارقا ئىككى پۇتى بىلەن لىككىدە ئۆرە بولدى. ئالدى ئىككى پۇتى ۋە ساقاللىق بېشى ئارقىلىق پادىشاھلىق ئوردا سوت كوللېگىيەسىنىڭ تەپتىشىنى، ئۇنىڭ سالاپەتلىك تۇرقىنى تازا قاملاشتۇرۇپ دوردى. بۇ ئۇنىڭ قالتىس ھۇنەرلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى چوقۇم ئوقۇرمەنلەرنىڭ

① پلاۋتۇس (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 254 – 184 ـ يىللار) ـــ قەدىمىي رىمدىكى كومېدىيەلىك شائىر.

ئېسىدە بار. لېكىن، نەق مەيداندىكى بۇ تاسادىپىي ئىش ئەڭ ئاخىرقى «دەلىل ـ ئىسپات» تەرىقىسىدە غايەت زور ئۇنۇم ھاسىل قىلغانىدى. ئادەملەر گۈررىدە كېلىپ ئوغلاقنىڭ تۆت پۇتىنى چەمبەرچاس باغلۇۋەتتى. ئوردا سوت كوللېگىيەسىنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى لەۋلىرىنىڭ گەز باغلاپ كەتكىنىگە قارىماي سۆزىنى داۋاملاشتۇردى.

نۆتۈق ئۇزۇن بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرى ئىنتايىن چىرايلىق تۈگىدى. ئوقۇرمەنلەر تۆۋەندىكى بىرنەچچە جۈملە سۆزدىن شارمولۇي ئەپەندىنىڭ خىرىلداپ قالغان ئاۋازىنى ۋە ھاسىراۋاتقان تۇرقىنى تەسەۋۋۇر قىلالايتتى.

«ھەرقايسى مۆھتەرەم جانابلار، مۇشۇلارغا كۆرە، جادۇگەرلىك قىلمىش دەللىلەندى. جىنايەتنىڭ چاۋىسى چىتقا يېيىلدى. جىنايەت مۇددىئاسى ئىشەنچلىك پاكىت ئارقىلىق ئاشكارىلاندى. ھەر دەرىجىلىك سوت كوللېگىيەلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى پارتىز بۇۋۇي مەريەم چېركاۋىنىڭ نامى بىلەن، مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلەرنىڭ روھىغا ئاساسەن، قانۇن بويىچە تۆۋەندىكىدەك ھۆكۈم چىقىرىشنى تەلەپ قىلىمەن:

1. جىنايەتچىگە كۆپ مىقداردا جەرىمانە قويۇلسۇن؛

2. ئۇنى بۇۋۇي مەريەم چېركاۋىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا تۇۋا قىلدۇرۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلسۇن.

3. مەزكۇر ئايال پېرىخونغا ئوغلىقى بىلەن قوشۇپ ئۆلۈم جازاسى بېرىلسۇن ھەمدە ئۆلۈم جازاسى گىرىق مەيداندا ياكى گەۋدىلىكىرەك بولسۇن دېيىلسە سېپىنا دەرياسىدا، پادىشاھلىق ئوردىغا قوشنا باغچىدىكى ئارالدا ئىجرا قىلىنسۇن.»

ئۇ شىلەپىسىنى كىيىپ، ئورنىدا ئولتۇردى.

ـــ ھەي ! ـــ كۆڭلى يېرىم بولغان گىرىنگورى ئۇلۇق ـ كىچىك تىندى، ـــ بۇ پوپنىڭ لاتىن تىلى تايىنلىقلا ئىكەنغۇ !

قارا كىيىملىك بىرەيلەن جاۋابكارنىڭ يېنىدىلا ئورنىدىن

تۇردى. ئۇ ئەسمىرالدانىڭ ئادۇوكاتى ئىدى. قورسىقى ئېچىپ كەتكەن سودىيەلەر غودۇڭشىپ كەتتى.

— ئادۇوكات، — دېدى مەھكىمە باشلىقى، — گېپىڭنى قىسقارتىڭ.

— مەھكىمە باشلىقى ئەپەندى، — دېدى ئادۇوكات، — جاۋابكار ھەممە جىنايى قىلمىشىنى تاپشۇرغان ئەھۋالدا، مېنىڭ ھەربىر ئېغىزىمدىن چىققان ھەربىر سۆز ئۈچۈن ئۆزۈمنى جاۋابكار دەپ بىلىمەن. مەن ئۆزۈمنى ئاقلاش ئۈچۈن ھېچقانداق سەۋەب كۆرسىتىشنى خالىمايمەن.

— بۇ مەسىلىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىشنى تەلەپ قىلىمەن.

— بۇ ماددا ئالىلىقاچان ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، — دېدى پادىشاھنىڭ پەۋقۇلئاددە ئادۇوكاتى.

— ئۇنداق ئەمەس ! — جاۋابكارنىڭ ئادۇوكاتى رەددىيە بەردى.

— قارار قىلايلى، — دېدى پارلامېنت ئەزاسى، — جىنايەت دەلىللىنىپ بولدى. ۋاقتىمۇ خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالدى.

سوتنىڭ ئۆزىدىلا قارار چىقىرىلىدىغان، سودىيەلەر شىلەپىسىنى ئېلىش شەكلى بىلەن بېلەت تاشلايدىغان بولۇشتى. چۈنكى، ئۇلار ئۆيگە قايتىشقا بەك ئالدىراۋاتاتتى. كوللېگىيە باشلىقى ئۇلاردىن بىر - بىرلەپ پىكىر ئالغاندا، كىشىلەر ئۇلارنىڭمۇ قاراڭغۇلۇقتا بىر - بىرلەپ شىلەپىلىرىنى ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. بەختسىز جاۋابكارمۇ شۇلار تەرەپكە قاراۋاتقاندەك ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ گۇناھسىز كۆزلىرى ھېچ نەرسىنى كۆرمەيتتى.

پۈتۈكچىنىڭ قەلىمى شىتىرلاپ كەتتى. ئۇ خاتىرىنى تاماملاپ، ئۇزۇن بىر پارچە تېرە قەغەزنى كوللېگىيە باشلىقىغا سۇندى.

بىچاره قىز ئادەملەرنىڭ ئوپۇر - توپۇر بولۇۋاتقان ئاۋازىنى، يالمان - نەيزىلەرنىڭ سوقۇلۇپ جاراڭلىغانلىقىنى، رەھىمسىز بىر سادانى ئاڭلىدى:

— بۇخېمىيەلىك قىز، پادىشاھ ئالىيلىرى مەلۇم بىر كۈننى بەلگىلەپ بېرىدۇ. شۇ كۈنى چىگقىچۇشتە، سەن ئىچ كۆڭلىكىڭ بىلەن يالاڭ ئاياغ بولۇپ، بوينۇڭغا ئارغامچا سېلىپ، دۇمباق ئاۋازى ئىچىدە بۇۋى مەريەم چېركاۋى دەرۋازىسى ئالدىدا قولۇڭغا ئىككى قاداق ئېغىرلىقتىكى شامنى كۆتۈرۈپ كەچۈرۈم سورايسەن. ئاندىن سېنى گىرىف مەيدانىغا ئېلىپ بېرىپ، مۇشۇ شەھەرنىڭ جازا سۇپىسىدا سېنى دارغا ئاسىمىز. ئوغلىقىڭمۇ ئوخشاشلا دارغا ئېسىلىدۇ. ئۆزۈڭ ئىقرار قىلغان جادۇگەرلىك، باشقىلارنى ئازدۇرۇش، ئىپپەت - نومۇسۇڭنى سېتىش، كاپىتان فوبۇس شاتوپىرنى ئۆلتۈرۈش قاتارلىق جىنايەتلىرىڭ ئۈچۈن ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە شىرنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن ئۇچ تىللا تۆلەم تۆلەيسەن. خۇدا سېنىڭ روھىڭنى قوبۇل قىلغاي!

— چۇش كۆرۈۋاتامدىمەن، نېمە! — دېدى ئەسمېرالدا ئۆز - ئۆزىگە، ئارقىدىنلا ئاللىكىملەرنىڭ ئۆزىنى تارتقۇچلاپ، قوپاللىق بىلەن سۆرەپ ماڭغانلىقىنى بىلدى.

4. كۆپۈككە ئايلانغان ئارزۇ

ئوتتۇرا ئەسىردە پۈختا سېلىنغان قۇرۇلۇش دەپ ئاتاشقا بولىدىغان ھەرقانداق بىنانىڭ يەر ئاستىدىكى قىسمى بىلەن يەر ئۈستىدىكى قىسمى ئوخشاش چوڭ بولاتتى. پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ ئۇلى قاتار تىزىلغان ياغاچ قوزۇقلاردىن بولۇپ، باشقىلىرى مەيلى ئوردا، قەلئە بولسۇن ياكى چېركاۋلار بولسۇن، ئۇلارنىڭ ئاستىنقى قىسمى ئىككى قەۋەت قىلىپ ياسىلاتتى. چوڭ بىر چېركاۋنىڭ تېگىدە خېلىلا پاكار، قاراڭغۇ، سىرلىق

يەنە بىر چېركاۋ بار ئىدى. بۇ چېركاۋ قۇياش نۇرى چاراقلاپ تۇرىدىغان، كېچە - كۈندۈز مۇزلىكا ئاۋازىدىن خالىي بولالمايدىغان، قوڭغۇراقلار جارانلايدىغان مەركىزىي چېركاۋنىڭ ئاستى گۆر ياكى تۇرمە ۋە ياكى زىندان بولاتتى. سېمونت ئىشلىتىلگەن بۇ قۇرۇلۇشلار خېلى مەزمۇت ئىدى. خۇددى باشقا جايلاردا تەسۋىرلىگەندەك، ئۇلارنىڭ قۇرۇلما شەكلىدە ھەم ئۇل بولاتتى، ھەم زور تۇركۈمدىكى يەر ئاستى ئۆيلىرى خۇددى دەرەخنىڭ يىلتىزىغا ئوخشاش تەرەپ - تەرەپكە يېيىلىپ، دەھلىز ۋە پەلەمپەيلەرنى ھاسىل قىلغان بولۇپ، ئۇستىدىكى قۇرۇلۇش بىلەن ھېچقانچە پەرقلەنمەيتتى. مۇشۇ تەرىقىدە، ئىبادەتخانا، ئوردا - ساراي، تۇرمە - زىندانلارنىڭ يېرىمى يەر ئاستىدا بولاتتى. بىر بىنانىڭ يەر ئاستىدىكى قىسمى يەنە بىر بىنا ھېسابلىناتتى. ئۇ يەرگە بارغاندا يۇقىرىغا قاراپ مېڭىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. پەقەت تۆۋەنگىلا مېڭىش كېرەك ئىدى. يەرنىڭ ئاستىنقى قىسمىدىكى چېركاۋ يەرنىڭ ئۈستىدىكى قۇرۇلۇشنىڭ داۋامى ھېسابلىناتتى. بۇ دەريا قىرغىقىدىكى دەل - دەرەخلەر بىلەن تاغ - ئېدىرلارنىڭ كۆلدىكى سۈزۈك سۇغا چۈشكەن سايىسىدەكلا بىر ئىش ئىدى.

ساينت ئانتونى رايونىدىكى باستىلىيە تۇرمىسى، پارىژدىكى ئەدلىيە سارىيى، لوئۇرې سارىيى قاتارلىق قۇرۇلۇشلارنىڭ يەر ئاستى قىسمى پۈتۈنلەي تۇرمە كامېرى ئىدى. تۇرمىنىڭ بىنا قەۋىتى پەسكە چۈشكەنسېرى تار، قاراڭغۇ، قورقۇنچلۇق بولاتتى. دانتېمۇ ئۇ يەردىن كۆڭلىگە تازا ياقىدىغان، ئەڭ ياخشى دوزاخنى تاپالىغان بولاتتى. يۇقىرى قەۋەتتىن ئايلىنىپ يۇرۇپ تۆۋەنگە چۈشىدىغان يەردە ئۆزگىچە ياسالغان ئۆڭكۈرلەر بولۇپ، زىنداننىڭ موريىسى كۆپىنچە شۇ جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلاتتى. دانتې شەيتاننى شۇ يەرگە جايلاشتۇرسا تازا ئەپلىشەتتى. ئۇ چاغلاردا، پەقەت ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان مەھبۇسلارنى مۇشۇنداق يەرگە تاشلايتتى. خارلانغان بىچارە بايقۇشلار مۇشۇنداق يەرگە

تاشلاندىمۇ، بولدى ! ئۇلار كۈن نۇرى بىلەن، ساپ ھاۋا بىلەن، ھاياتلىق بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلىشاتتى، جىمىكى ئارزۇ - ئارمانلىرى يوققا چىقاتتى، ئۇلار دارغا ئېسىش ياكى ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئېلىپ چىقىلمىسىلا، مۇشۇ زىنداندا يېتىپ ئۆلۈپ تۈگەيتتى، سېسىپ كېتەتتى، ئىنسانىيەت ئەدلىيەسى بۇ جايىنى «ئۇنتۇلۇش ئۆڭكۈرى» دەپ ئاتايتتى. بۇ يەردىكى مەھبۇسلار پەقەت ئۇستىدىكى بىر دۆۋە تاشنىڭ، بىر ئوچۇم گۈندىپايىنىڭ ئۆزىنى ئىنسانلاردىن ئايرىۋەتكەنلىكىنى، قورقۇنچلۇق زىندان، ۋەھىمىلىك تۈرمىلەرنىڭ ئۆزىنى مۇشۇ يەرگە قۇلۇپلاپ، ئىنسانلاردىن يىراقلاشتۇرغانلىقىنىلا ھېس قىلالايتتى.

دارغا ئېسىش جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغاندىن كېيىن، ئەسمىرالدا مۇشۇنداق بىر ئۆڭكۈرگە تاشلاندى. بۇ ساينت لۇئى ياساتقۇزغان «ئۇنتۇلۇش ئۆڭكۈرى»، تورنېل جىنايى ئىشلار تۈرمىسىنىڭ ئاستىدىكى زىندان ئىدى. ئۇلار ئەسمىرالدانى قېچىپ كەتمىسۇن ئۈچۈن مۇشۇ يەرگە قامىدى. ئۇنىڭ بېشىنىڭ ئۈستىدىلا ھېلىقى ھەيۋەتلىك ئەدلىيە سارىيى بار ئىدى. لېكىن، ئەسمىرالدا بۇ يەردە ئاجىز بىر چۈن، ئەڭ كىچىك بىر پارچە داڭگالنىمۇ مىدىرلىتالمايدىغان چۈن ئىدى !

پانىي دۇنيادىكى ئادالەتسىزلىك نەقەدەر كۆپ. ئاجىز بىر ئىنسانىنى ئۇجۇقتۇرۇش ئۈچۈن مۇشۇنچىۋالا خورلاش ۋە قىينىاش لازىممىدى !

قىزنى زۇلمەت قوينىغا ئالدى. زىنداندىكى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە پۈتۈنلەي ئاداشتى، قاراڭغۇلۇققا يەم بولدى. مۇشۇنداق بىر مەنزىلدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەنلەر، قۇياش نۇرى ئاستىدىكى كۈلكىسىنى ۋە ئۈسسۈلىنى كۆرگەن ئادەملەر ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن قورقۇپ تىترىمەي قالارمۇ؟ ئەسمىرالدا يەردىكى بىر پارچە بورا ئۈستىدە تۇگۈلۈپ ئولتۇردى. ئېغىر تۆمۈر زەنجىرنىڭ بېسىمى بىلەن قەددى پۈكۈلدى. زىنداننىڭ

تېمىدىن سىرغىپ چۈشۈۋاتقان سۇ ئايىغى ئاستىدىلا كۆلچەك بولدى. يان تەرىپىدە بىر كۇمزەك سۇ بىلەن بىر پارچە بولكا تۇرۇپتۇ. ئەتراپ قاراڭغۇ كېچىدەك مۇدھىش، گۆرىستانىدەك جىمجىت، چېچىنى يەلپۈپ ئۆتىدىغان مەيىن شامال يوق، قۇلىقىغا ھېچقانداق ئاۋاز ئاڭلانمايدۇ. كۆزىگە زەررىچىلىك قۇياش نۇرىمۇ كۆرۈنمەيدۇ. ئۇنىڭدا قىمىرلايدىغان ئىشمۇ يوق، ھەتتا تىنىقمۇ يوق. ئۇ ھەتتا ئۆزىنىڭ قىينىلىۋاتقانلىقىنىمۇ سەزمەيدۇ. فوبۇس، قۇياشنىڭ نۇرى، چىڭقىچۇش ۋاقتى، كۆك ئاسمان، پارىژنىڭ كوچىلىرى، ئالقىش سادالىرى ئىچىدىكى ئۇسسۇل، ئوفىتسېر بىلەن قىلىشقان مۇھەببەتلىك گەپلەر، پوپ، خەنجەر، دەھشەتلىك قىيناش، دار ... ئۇنىڭ كاللىسىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتتى. بەزىدە يېقىملىق ناخشا، تەبەسسۇملۇق سۆزلەرنىڭ خىيالىي مەنزىرىسى پەيدا بولدى. بەزىدە قورقۇنچلۇق چۈش يوپۇرۇلۇپ كەلگەندەك بولدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى قارا سىياھدەك قاراڭغۇلۇققا سىڭىۋاتقان تۇتۇرۇقسىز ئېسەنگىرەش ياكى تولىمۇ يىراق بىر جايدىكى مۇزىكا ئاۋازى ئىدى. شور پېشانە بايقۇش بۇ ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەندىن باشلاپ، ئۇ مۇڭلۇق مۇزىكىلارمۇ ئاڭلانمايدىغان بولۇپ قالغانىدى.

مۇشۇ يەرگە كەلگەن كۈندىن ئېتىبارەن، ئەسمېرالدا ئۇخلىغان بىلەن ئۇخلىمىغانىنىڭ ئارىسىدا ياشىدى. بۇ زىندانىدا، بۇ مۇدھىش ماكاندا، ئۆزىنىڭ ئويغاق ياتقانلىقى ياكى چۈش كۆرۈۋاتقانلىقىنى، ئۆزىنىڭ خىيالىي مەنزىرە ياكى رېئاللىق قوينىدا ئىكەنلىكىنى، ئەتراپىنىڭ يورۇق كۈندۈز ياكى قاراڭغۇ كېچە ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمىدى. ھەممە نەرسە باش ـ ئاخىرى يوق گادىرماچ بولۇپ كەتكەن، ھەممە نەرسە ئۇنىڭ كاللىسىدا يەلگە ئوخشاش لەيلەپ يۈرگەن، چېچىلاڭغۇ ھالەتتە ئىدى. ئۇ ھېس ـ تۇيغۇدىن، پىكىر قىلىشتىن، بىرنەرسىنى پەرق ئېتىشتىن مەھرۇم بولغانىدى. ھەممە نەرسە چۈشكە ئوخشاش غۇۋا تۇيۇلاتتى. ئۇ تەگسىز چوڭقۇر ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەنىدى.

ئۇ خارمۇش، بىخۇد، گاراڭ بولۇپ قالدى، بېشى تەرەپتە ئىشىك بارلىقىغا دىققەت قىلمىدى. بۇ ئىشىكنىڭ كۈندە ئىككى - ئۈچ قېتىم ئېچىلىدىغان چاغدىكى ئاۋازىنىمۇ ئاڭلىمىدى. ھەتتا بەزىدە كۈن نۇرىنىڭ غىل - پال كۆرۈنۈپ قالىدىغانلىقى، مۇنداق ۋاقىتتا كىمدۇر بىرىنىڭ بىر پارچە قارا بولكىنى تاشلاپ قويىدىغانلىقىمۇ ئۇنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمىدى. گۈندىپايلار ۋاقتى - ۋاقتىدا كېلىپ - كەتكەندىن باشقا، ئۇنىڭ باشقا ھەرقانداق تىرىك ئادەم بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئۈزۈلدى.

ئۇنىڭ ئىختىيارسىز ھالدا ئاڭلايدىغىنى سۇنىڭلا ئاۋازى ئىدى. ئۇ سۇ ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان ئۆزگىرىنىڭ ئاراچلىرىدىن ئېقىپ چىقاتتى ۋە بەلگىلىك ۋاقىتتا پەسكە تېمىپ چۈشەتتى. ئەسمىرالدا سۇ تامچىسىنىڭ يېنىدىكى كۆلچەككە بىر خىلدا چىكىلداپ چۈشكەنلىكىگە ھاڭۋاقتان پېتى ئولتۇراتتى.

كۆلچەككە تېمىپ چۈشىدىغان سۇ ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بىردىنبىر ئاۋاز ئىدى. بۇ ئاۋاز ئۇنىڭغا ۋاقىتتىن خەۋەر بېرەتتى، شۇنداقلا ئۇ بارلىق ئاۋاز ئىچىدىن ئۇنىڭ ئاڭ دۇنياسىغا تەسىر قىلالايدىغان بىردىنبىر ئاۋاز ئىدى.

نېمىلا بولسۇن، ئۇ پاتقاق ۋە قاراڭغۇلۇقتا مۇزدەك سوغۇق سۇ تامچىسىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلالايتتى. بىلىكىگە، پۇتىنىڭ دۇمبىسىگە چۈشۈۋاتقان سوغۇق سۇ ئۇنى ئەندىكتۈرۈۋەتتى.

ئەسمىرالدا ئۆزىنىڭ بۇ يەردە زادى قانچە ئۇزۇن تۇرغانلىقىنى بىلەلمىدى. ئۇ كىمدۇر بىرىنىڭ قانداقتۇر بىر جايدا ئۆزىنى ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلغانلىقىنى، ئاندىن مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەنلىكىنىلا ئەسلىيەلەيتتى. ئۇ قاراڭغۇ كېچىدە توڭلاپ كېتىپ ئويغىنىپ كېتەتتى، ئەتراپىنىڭ گۈردەك جىمجىتلىقىنى ھېس قىلاتتى. بەدەن - بەدىنىنىڭ مۇزلاۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. مىدىرلىغان ھامان قولىدىكى كويزا، پۇتىدىكى كىشەننىڭ زەنجىرى شاراقلاپ كېتەتتى. شۇنداق چاغلاردا ئەتراپىدا تۆت تامدىن بۆلەك تامچىپ چۈشكەن سۇ بىلەن ھۆل بولۇپ كەتكەن

ياپلاق تاشنىڭ ۋە بىر پارچە بورىنىڭلا بارلىقىنى، چىراغ ياكى شامال ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان كامارنىڭمۇ يوقلۇقىنى بىلەتتى. ئۇنىڭ بوردىلا ئولتۇرۇشى كېرەك ئىدى. بەزىدە ئۆزىنى ئوڭۇشسىزلىش ئۈچۈن زىنداننىڭ ئەڭ تۆۋەندىكى تاش پەلەمپىيىگە ئولتۇرۇپ باقاتتى. بەزىدە تامچىپ چۈشۈۋاتقان سۇنىڭ قېتىم سانى ئارقىلىق قاراڭغۇلۇقتا ئۆتۈۋاتقان ۋاقىتنى ھېسابلاپ كۆرمەكچى بولاتتى. لېكىن، مۇنداق ئېچىنىشلىق ئۇرۇنۇش زەئىپلىشىپ ھالىدىن كەتكەن قىزنى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئاردا ھالىدىن كەتكۈزۈۋېتەتتى. ئۇ يېڭىباشتىن بىخۇدلۇق قاينىمىغا شۇڭغۇيتتى.

ئاقىۋەت بىر كۈنى، گۆرگە ئوخشايدىغان بۇ يەردە چۈش ۋاقتى بىلەن يېرىم كېچىنى پەرقلەندۈرگىلى بولمىغاچقا، بىر كۈنى كەچتە، ئۇنىڭ بېشىدىلا تاراقشىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز ئادەتتە ئۇنىڭغا بولكا بىلەن سۇ ئەكېلىدىغان گۇندىپايلار ئىشىكنى ئاچقان چاغدىكى ئاۋازدىن چىڭراق ئىدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، تىمتاس زىنداننىڭ تورۇسىدىكى قاپقاقنىڭ يوچۇقىدىن چۈشكەن قىپقىزىل يورۇقنى كۆردى. ئارقىدىنلا ھېلىقى ئېغىر ئىشىك تاراقشىدى. داتلىشىپ كەتكەن زەنجىر، ئىشىكنىڭ قانىتى بىرھازا غىچىرلىغاندىن كېيىن ئىشىك ئېچىلدى. چىراغ تۇتقان قول ۋە ئىككى ئادەمنىڭ بېلىنىڭ تۆۋەن تەرىپى كۆرۈندى. ئىشىك بەك پاكار بولغاچقا، ئۇلارنىڭ بېشىنى كۆرگىلى بولمايتتى. چىراغنىڭ يورۇقى كۈچلۈك بولغىنى ئۈچۈنمىكىن، قىز كۆزىنى يۇمۇۋېلىشقا مەجبۇر بولدى.

ئۇ كۆزىنى ئاچقاندا ئىشىك ئاللىقاچان تاقۇۋېتىلگەن، چىراغ تاش پەلەمپەيگە قويۇلغان بولۇپ، ئالدىدا بىر ئەر كىشى ئۆرە تۇراتتى. بېشىدىن - ئايىغىچە قارا كىيىم كىيگەن، يۈزىنىمۇ قارا رومال بىلەن يۆگىۋالغانىدى. يۈز - كۆزى ۋە قولىدىن تارتىپ ئوچۇق قالغان يېرى يوق ئىدى. ئۇ شۇ تۇرقىدا تۇيۇقسىز تۇرغان ئۇزۇن كېپەننىڭ ئۆزىلا ئىدى. پەقەت كېپەننىڭ كەينىدە

قانداقتۇر بىرنەرسە مەدىرلاۋاتقاندەك ئىدى. ئەسمېرالدا ئەرۋاھقا ئوخشايدىغان بۇ نەرسىگە قادىلىپ بىرنەچچە سېكۇنتنى ئۆتكۈزدى. ئىككىيلەن خۇددى بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرغان ھەيكەلدەك بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي جىم تۇردى. ئۆڭكۈردە تىرىك جان يوقتەك، جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. پەقەت نەمخۇش ھاۋانىڭ تەسىرىدە چاراسلاۋاتقان چىراغ پىلىكىنىڭ ئاۋازى بىلەن تورۇستىن تامچىۋاتقان سۇنىڭ ئاۋازىلا ئاڭلىناتتى.

— سەن نېمە ئادەم؟ — مەھبۇس ئالدى بىلەن ئېغىز ئاچتى.

— مەن بىر پوپ.

سۆزنىڭ ئۇرانى ۋە تەلەپپۇزىدىن قىزنىڭ يۇرتكى قارتتىدە قىلىپ قالدى.

— تەييارلىقىڭ پۈتتىمۇ؟ — دەپ سوئال قويدى پوپ سالماق ئاھاڭدا ئوچۇق قىلىپ.

— نېمە تەييارلىق؟

— ئۆلۈم تەييارلىقى!

— ھە، — دېدى قىز، — شۇنچە تېزمۇ؟

— ئەتە.

ئەسمېرالدا خۇشال بولۇپ بېشىنى كۆتۈردى، ئارقىدىنلا يەنە يەرگە قارىدى ۋە:

— يەنە قانچىلىك ساقلايمەن، — دېدى پەس ئاۋازدا، — نېمىشقا بۇگۈن ئەمەس.

— چىدىيالماي قېلىۋاتامسەن؟ — دېدى پوپ بىردەملىك سۈكۈتتىن كېيىن.

— توڭلاپ كېتىۋاتىمەن!

قىز پۈتىنى تۈتتى. بۇ بەختسىز ئادەملەر توڭلىغان چاغدا قىلىشقا ئادەتلەنگەن ھەربىرىدە ئىدى. بىز رولاند مۇنارىدىكى راھىبەنىڭمۇ ئاشۇنداق قىلغانلىقىنى كۆرگەنىدۇق. قىزنىڭ چىشلىرى بىر - بىرىگە تېگىپ كاسىلداپ كەتتى.

پوپ بېشىغا يۆگىۋالغان ياغلىقنىڭ ئاستىدىن زىنداننىڭ تۆت

تەرىپىگە بىر ـ بىرلەپ قاراپ چىقتى.

ـــ يورۇقلۇق يوق ! مېھىر ـ شەپقەت يوق ! سۇغا چىلىنىپ ئولتۇرۇش نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق !

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى ئەسمېرالدا ھودۇقۇپ، ـــ پۈتۈن دۇنيادا كۆندۈز بار. ئۇلار ماڭا پەقەت قاراڭغۇ كېچىنىلا قالدۇردى.

ـــ سەن بۇ يەرگە نېمە سەۋەبتىن كەلگەنلىكىڭنى بىلەمسەن؟ ـــ دەپ سورىدى پوپ يەنە بىردەم سۈكۈتكە چۆمۈپ.

ـــ بىلىمەنغۇ دەيمەن ! ـــ ئەسمېرالدا خۇددى ئېسىنى تاپماقچى بولغاندەك، ئورۇق قولىنى پېشانىسىغا تەگكۈزدى، ـــ لېكىن يەنىلا بىلەلمەيۋاتىمەن، ئەپەندى، ـــ ئۇ بىردىنلا كىچىك بالىلاردەك ئېسەدەپ يىغلىۋەتتى، ـــ بۇ ئىپلاس ماكاندىن كېتىشىم كېرەك. توڭلىدىم، قورقتۇم، ۋۇجۇدۇمدا يىرگىنچلىك نەرسىلەر ئۆمىلەپ يۈرىدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا مەن بىلەن ماڭ !

پوپ سۆزىنى تۈگىتىپ ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتتى. توڭلاپ مۇزدەك بولۇپ كەتكەن قىزغا پوپنىڭ قولى سوغۇق بىلىندى.

ـــ ئاھ، ـــ دەۋەتتى قىز پەس ئاۋازدا، ـــ بۇ «ئەزرائىل»نىڭ مۇزلۇق قوللىرىغۇ، سەن زادى نېمە ئادەم؟

پوپ بېشىدىكى ياغلىقىنى ئېلىۋەتتى. قىز بىر قاراپلا ئۇنى تونۇدى. ئۇ ھېلىقى چىراي، ئۇزاقتىن بۇيان تاپ باستۇرۇپلا ئەگىشىپ يۈرگەن ھېلىقى ئادەمنىڭ مۇدھىش چىرايى، فالوردېلنىڭ ئۆيىدە ئۇ كۆڭۈل بەرگەن فوبۇسنىڭ بېشىنىڭ تۆۋىدىلا كۆرۈنگەن ھېلىقى كاللا، ھېلىقى كۆز، خەنجەرنىڭ قېشىدا پارقىرىغان كۆزلەر ئىدى.

قىز جىنايەتكە بوغۇلغان بۇ ئەرۋاھنى، ئۆزىنى خاتىرجەم تۇرمۇشتىن تەگسىز ھاڭغا ئىتتىرىۋەتكەن ئەرۋاھنى، ئۇنى قىيىن ـ قىستاققا گىرىپتار قىلغان ئەرۋاھنى كۆرۈپ، بىخۇدلۇق ئىچىدىن چۆچۈپ ئويغاندى. خاتىرىسىنى توسۇۋالغان

ئېغىر پەردە تۈيۇقسىزلا تارتىۋېتىلىدى. بېشىغا چۈشكەن مالامەتلەر، فالوردېلىنىڭ ئۆيىدىكى كەچتىن تارتىپ تورنېل سوتخانىسىدىكى ھۆكۈمگە قەدەر بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى كۆز ئالدىدا بىر ـ بىرلەپ ئايان بولدى. خاتىرىسىدىكى بۇرۇنقى گۇڭگىلىق تۇگىدى. يۈز بەرگەن ۋەقەنىڭ ھەممىسى كۆزىگە ئېنىق كۆرۈندى. قورقۇنچلۇق بىر ئىش سادىر بولۇۋاتقانىدەك بەدىنى تىكەنلەشتى. ئالدىدا تۇرغان سۆرۈن تەلەت بۇ ئادەم ئۇنىڭ ئاللىقاچان غايىب بولغان، يوقلىپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالغان خاتىرىسىنى بىرەدەمنىڭ ئىچىدىلا ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەردى. شەكىل يوشۇرۇندىغان سىياھ بىلەن كۆرۈنمەس خەت يېزىلغان ئاق قەغەزنى ئوتقا قاقلىغان ھامان ئۇ خەتلەرنى بىراقلا كۆرگىلى بولغانىدەك، بىر مۆجىزە بارلىققا كەلدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئازابلىغان جاراھەتنىڭ ھەممىسى تەڭلا ئېغىز ئېلىپ قان ئاققانىدەك بولدى.

ـــ ئاھ، ـــ قىز قولى بىلەن كۆزىنى ئېتىۋالدى، تۇتاقلىقى تۇتقانىدەك لاغىلداپ تىترىدى، ـــ ئەسلىدە سەن ئىكەنسەن ـ دە، مۇناپىق!

ئۇ قولىنى پەسكە تاشلىدى، ماغدۇرسىزلاندى، ئىلگىرىكىدەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، يەردىن بېشىنى ئۇستۇن قىلمىدى، لام ـ جىم دېمەي، لاغىلداپ تىترىدى.

پوپنىڭ كۆزى قىزغا قادالدى. شۇ دەمدە ئۇنىڭ بۇ كۆزلىرى ئېگىز ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ، بۇغدايلىقتا تۇرغان بىچارە تۇمۇچۇققا يەۋەتكۈدەك تىكىلگەن قۇرغۇيىنىڭ كۆزى ئىدى، قۇرغۇي ئەگىپ ئۇچۇشتىن سەل توختاپ، ئاندىن چاقماق تېزلىكىدە تۇمۇچۇققا ئېتىلىپ، ئۆتكۈر تىرناقلىرىنى ئۇنىڭغا پاتۇرماقچى بولاتتى.

ـــ ئاخىرلاشسۇن، ـــ دېدى قىز ئاران ئاڭلىنىدىغان ئاجىز ئاۋازى بىلەن، ـــ ئاخىرلاشسۇن! مۇشۇنىڭلىق بىلەن تۇگىسۇن! ـــ ئۇ قاسساپنىڭ جانىنى ئالىدىغان پىچىقىنى ساقلاۋاتقان قوزىدەك

ۋەھىمە ئىچىدە تىترەپ كەتتى، بېشى مۇرىلىرىنىڭ ئاغرىسىغا چۆكتى.

— سېنى قورقۇتۇۋەتتىمۇ؟ — دېدى پوپ جىمجىتلىقنى بۇزۇپ.

قىز جاۋاب قايتۇرمىدى.

— سېنى قورقۇتۇۋەتتىمۇ؟ — دېدى پوپ يەنە.

قىزنىڭ لەۋلىرى تارتىشقانىدەك بولدى. «شۇنداق، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە، — بۇ جاللاتنىڭ مەھبۇسنى ئەخمەق قىلغىنىمىدۇ؟ ئۇ مۇشۇ كۈنلەردە مېنىڭ پېيىمغا چۈشتى، ماڭا ھەيۋە قىلدى. تەھدىت سالدى. بۇنىڭغا نەچچە ئاي بولدى. ناۋادا ئۇ بولمىغان بولسا، ئاھ خۇدا، مەن بەختلىك ئۆتمەسمىدىم ! مېنى بۇ ھاڭغا تاشلىۋەتكەن ئاشۇغۇ ! ئاھ خۇدا ! ئۇنى، مېنىڭ فوبۇسۇمنى مۇشۇ ئەبلەخ ئۆلتۈردىغۇ، مۇشۇ ئەبلەخ ! ...»

خىيالى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە قىز يەنە يىغلىۋەتتى، بېشىنى كۆتۈرۈپ پوپقا قارىدى.

— رەزىل مۇناپىق، سەن قانچىلىك نېمە ئىدىڭ؟ سەن ماڭا شۇنچە ئۆچمەنلىك ساقلاپ، مەن ساڭا نېمە قىلغان؟ نېمىشقا ماڭا زىيانكەشلىك قىلىسەن؟

— مەن ساڭا ئاشىق بولۇپ قالدىم، — دېدى پوپ ئۇنىلۇك ئاۋازدا.

قىز يىغىدىن چىپىدە توختاپ، ھەيرانلىق كۆزلىرى بىلەن پوپقا قارىدى. پوپ تىزلىنىپ تۇرۇپ، قىزغا تىكىلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت ياناتتى.

— ئاڭلاۋاتامسەن؟ مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم !

— ئۇ قانداق ئاشقلىق؟ — بىچارە قىز تىترەپ كەتتى.

— دوزاخقا مەھكۇم بولغان بىر ئەرنىڭ ئاشقلىقى ! — دېدى پوپ.

ئىككىيلەن كۈچلۈك ھاياجان ئىلكىدە قالدى، ئۆيئىچىنى بىرپەس جىمجىتلىق باستى. پوپ ئالجىغاندەك، قىز داڭ قېتىپ

قالغاندەك ئىدى.

ـــ قۇلاق سال، ـــ پوپ تەمكىنلىكىنى يوقاتتى، ـــ ھەممە نەرسىنى دەپ بېرەي، ھەممە نەرسىنى، ھەتتا بىزنى خۇدامۇ كۆرەلمەيدىغان مۇشۇ قاراڭغۇ كېچىدە سۆزلەپ بېرەي. بىر چاغلاردا مەيدەمگە مۇشتلاپ تۇرۇپمۇ دېيىشكە جۈرئەت قىلالمايدىغان سۆزلىرىمنى بىرنى قالدۇرماي دەپ بېرەي. شۇ چاغدا ھەممىنى بىلىپ قالىسەن. ئاڭلاپ تۇر، قىزچاق، مەن ئىزچىل رەۋىشتە بەختلىك ئادەم ئىدىم. سېنى كۆرگەن شۇ كۈندىن باشلاپ ...

ـــ ئۇنداقتا؟ ـــ ماغدۇرسىزلىنىپ كەتكەن قىز ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى.

ـــ گېپىمنى ئۇزۇۋېتمە. مەن ئەسلىدە بەختلىك ئادەم ئىدىم. ھېچبولمىغاندا ئۆزۈمنى بەختلىك ھېسابلايتتىم. پاك ئىدىم، ۋۇجۇدۇم ئەينەكتەك سۈزۈك نۇر بىلەن تولغانىدى. مەغرۇر ئىدىم، بېشىمنى ھەرقانداق ئادەمدىنمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ يۈرەتتىم. ھەرقانداق ئادەمدىن روھلۇق، جانلىق ئىدىم. پوپلار مەن بىلەن ئار ـ نومۇس توغرىسىدا پاراڭلىشاتتى. ئالىملار مەن بىلەن دىنىي ئەھكاملار ھەققىدە سۆزلىشەتتى. ئىلىم ـ پەن مېنىڭ بارلىقىم، مۇھەببىتىم، مېنى رازى قىلالايدىغان مەشۇقۇم ئىدى. مەندە باشقا ئۇي ـ خىيالمۇ يوق ئەمەس ئىدى. يېشىمنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ، قىزلار ئالدىمدىن ئۆتكەندە ئۆزۈمنى تۇتالماي قالغان چاغلىرىم ناھايىتى كۆپ. ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىمدا ئەرلەردىكى فىزىيولوگىيەلىك تەلپۈنۈش بىلەن قېنىمدىكى كۈچ ـ قۇدرەت تىرىكچىلىك ھەلەكچىلىكىدە تۇنجۇقۇپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ قارايتتىم. ئەمدىلىكتە، بىچارە جىسمىمنى ئىلاھىي مۇنبەرنىڭ مۇزدەك سوغۇق تاشلىرىغا باغلىۋەتكەن زەنجىرنى ئۈزۈۋېتىشكە مۇيەسسەر بولدۇم. لېكىن، پەرھىز، دۇئا ـ تىلاۋەت، ئۆگىنىش، مۇناستىردىكى زاھىتلىق تۇزۇمى روھىمنى ئېگىپ، جىسمىمغا يېڭىباشتىن ھۆكۈمرانلىق

قىلدى. مۇشۇلارغا كۆرە، ئايال زاتىدىن قاچىدىغان، كىتاب ـ دەستۇرلارنى ئېچىپ قويۇپ، كاللامدا ئايلىنىپ يۈرگەن جىمىكى مەينەت تۇمانلارنى ئىلىم ـ پەننىڭ يۇكسەكلىكى ئارقىلىق يوقىتىشقا تىرىشىدىغان بولدۇم. ھايال ئۆتمەيلا، ئۆزۈمنى پانىي ئالەمنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىدىن يىراقلاشقاندەك ھېس قىلدىم. مەڭگۈلۈك ھەقىقەتنىڭ خاتىرجەملىك نۇرى مېنى پەسكويغا چۈشۈرۈپ، سالماق ئادەم قىلىپ قويدى. لېكىن، شەيتان مېنىڭ ئالدىمدا كۆپ قېتىم پەيدا بولدى، ئايال سىياقىغا كىرىپ، چېركاۋدا، كوچىلاردا، ئېتىزلىقلاردا مېنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن ئۇرۇندى. لېكىن، ئۇلار مېنىڭ كاللامدىن ئورۇن ئالالمىدى. مەن شەيتاننى ئۇنچە زورۇقمايلا مەغلۇپ قىلدىم. ناۋادا غالىبلىقنى مەڭگۈلۈك ھالدا ئۆزۈم تەرەپتە ساقلىيالمىغان بولسام، ئۇنداقتا خۇدا سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن بولاتتى. چۈنكى، ئۇ ئادەمگە شەيتان بىلەن تەڭ تۇرالايدىغان قۇدرەت بەرمىگەن بولۇپ چىقاتتى، قۇلاق سال ! بىر كۈنى ...

پوپ سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە تۇرۇپ قالدى. مەھبۇس ئۇنىڭ ئۈھ تارتىپ خورسىنغانلىقىنى ئاڭلىدى. بۇ ئاۋاز ئومىدسىزلىك ئالدىدىكى ئېڭىراشقا ئوخشايتتى.

ـــ بىر كۈنى كىچىك ھۇجرامنىڭ دېرىزىسى تۇۋىدە ئولتۇرۇپ... ـــ دېدى پوپ، ـــ قايسىدۇر بىر كىتابنى ئوقۇۋاتاتتىم. ھە، قايسى كىتاب بولغىيدى؟ مۇشۇ ئىشلار كاللامنى داشقايناق قىلىۋەتتى بولغاي ! شۇ چاغدا كىتاب ئوقۇۋاتقانىدىم. دېرىزە مەيدانغا قارايتتى. گۈمبۈرلىگەن دۇمباق ئاۋازى چوڭقۇر خىياللىرىمنى بۇزۇۋەتكەچكىمكىن، ئاچچىقلانغان ھالدا مەيدان تەرەپكە قارىدىم. شۇ دەقىقىدە مېنىڭ كۆرگىنىم باشقا ئادەملەرمۇ كۆرۈۋاتقان، لېكىن بىر قىسىم ئادەم كۆرسە بولمايدىغان مەنزىرە ئىدى. چىڭقىچۇش پەيتى بولغاچقا، قۇياشنىڭ نۇرى ئالتۇندەك ۋالىلدايتتى. ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان مەيداننىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا بىرى ئۇسسۇل

ئويناۋاتاتتى. ئۇسسۇل ئويناۋاتقىنى ئىنتايىن چىرايلىق ساھىبجامال بىر قىز ئىدى. خۇدا ئۇنى مەبۇدە قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئانىسى قىلىپ تاللىۋالغان بولاتتى. ناۋادا خۇدا دۇنياغا كېلىشتىن ئىلگىرى ئۇ قىز ھايات بولغان بولسا، مېنى شۇ قىز تەۋەللۇت قىلغان دەپ تۇرۇۋېلىشى تۇرغان گەپ ئىدى. قىزنىڭ قاپقارا كۆزىدىن نۇر چاقنايتتى، بىرنەچچە تال چېچى قۇياش نۇرىدا ئالتۇن يىپتەك پارقىرايتتى. ئۇنىڭ يەڭگىل قەدەم تاشلاپ ئويناۋاتقان سۈلكەتلىك ئۇسسۇلى كىشىگە تېز سۈرئەت بىلەن ئايلىنىۋاتقان چاقنىڭ شادىسىدەك تۇيغۇ بېرەتتى. ئۇنىڭ بېشىدىكى، چاچلىرىنىڭ ئارىسىدىكى زىبۇ ـ زىننەتلەر قۇياش نۇرىدا كۆزنى قاماشتۇراتتى. بۇ كۆرۈنۈش بەجايىكى يۇلتۇزلار ئۇنىڭ بېشىغا قونۇۋالغاندەك ئىدى. بىرمۇنچە پارقىراق پۇرۇچتىن ئۇلاپ تىكىلگەن ھاۋا رەڭ كۆڭلەكى ياز كېچىسىدىكى كۆك ئاسمانىنىڭ ئۆزى ئىدى. كۆڭلەكنىڭ ئېتەكلىرىدە تۇرلۇك ـ تۇمەن رەڭ يانغاندەك بولاتتى. ئۇنىڭ يۈمران، ئاچ بېغىر رەڭ بىلەكلىرى ئەۋرىشىم بەدىنىگە شۇنداق ماسلاشقانىدى. ئۇنىڭ قەددى ـ قامىتى تەسۋىرلىگۈسىز دەرىجىدە چىرايلىق ئىدى. نۇرغا پۈركەنگەن جىسمى گويا قۇياشنىڭ قوينىدا تۇرغاندەك ئۆزگىچە نۇرلىنىپ تۇرىدىغاندەك كۆرۈنەتتى ! ... ھەي، قىزچاق، شۇ سەن ئىدىڭ. ھەيران بولدۇم، ئەقىل ـ ھوشۇمنى يوقاتتىم، مەپتۇن بولدۇم. روھىم ساڭا قاراپ ئۇچتى، مەيلىگە قويۇپ بەردىم. ساڭا تەلمۈرۈپ باقتىم. چۆچۈپ، لاغىلداپ تىترىگىنىمنى بىلىپ تۇردۇم. تەقدىر ـ قىسمەتنىڭ قولى مېنى ئۆز ئىلكىگە ئالغانلىقىنى ھېس قىلدىم، ـــ پوپ ھاياجانلانغانىدى. ئۇ بىردەم تىنىۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ ماڭا جىن چاپلاشقاندەك ئىدى. يىقىلىپ كەتمەسلىكىم ئۈچۈن بىرەر نەرسىگە ئېسىلىۋالغۇم كەلدى. شەيتان ماڭا بىر چاغلاردا يايغان تورنى ئېسىمگە ئالدىم. ئالدىمدا تۇرغان قىز گۈزەللىكته تەڭداشسىز ئىدى. ئۇ ياكى ئاسماندىن چۈشكەندەك، ياكى بولمىسا دوزاختىن

چىققاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ پانىي دۇنيادىكى ئاددىي تۇپراقتىن ئاپىرىدە بولمىغانلىقى ئېنىق ئىدى، قەلبىدىن ئايالىلىقنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئۇچقۇنلىرى بەرق ئۇراتتى. ئۇ شۇنچىكى غۇبارسىز، بەئەينى پەرىشتىنىڭ ئۆزى ئىدى. لېكىن، ئۇ قاراڭغۇ كېچىدىكى پەرىشتە، كۆيۈپ تۇرىدىغان يالقۇنلۇق پەرىشتە ئىدىكى، ھەرگىزمۇ يورۇقلۇق پەرىشتىسى ئەمەس ئىدى. مۇشۇنداق ئويلاۋاتقان چېغىمدا، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئوغلاقنىڭ ماڭا قاراپ كۈلۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇ پىرىخونلار بىلەن بىللە يۇرىدىغان ھايۋان ئىدى. چىڭقىچۇش مەھەلدىكى كۈنىنىڭ نۇرى ئۇنىڭ مۇڭگۈزىدە جىلۋە قىلاتتى. بۇ مۇڭگۈزلەردىن يالقۇن ئېتىلىپ چىقىۋاتقاندەك ئىدى. مەن دىۋە ـ پەرىلەر ماڭا قۇرغان قىلتاقنى كۆرگەندەك بولدۇم. بۇ قىزنىڭ دوزاختىن كەلگىنىگە، مېنى رەسۋا قىلىش ئۈچۈن كەلگىنىگە گۇمان قىلمىدىم، بۇنىڭغا قەتئىي ئىشەندىم، ـــ پوپ مەھبۇس قىزغا قاراپ قويۇپ سۆزلەۋەردى، ـــ مەن بۇنىڭغا ھازىرمۇ ئىشىنىمەن. جادۇگەرلىك ماڭا تەدرىجىي رەۋىشتە تەسىر كۆرسەتتى. ئۇسسۇل ئويىنغان چاغدىكى قەدەملىرىڭ كاللامنى ئايلاندۇردى. مەن جادۇگەرلىكنىڭ سېھرىي كۈچى مېنى ئۆز ئىلكىگە ئالغانلىقىنى بىلدىم. ئەسلىدىكى سەگەك ۋۇجۇدۇم ئەمدىلىكتە غەپلەت ئۇيقۇسىغا غەرق بولدى. مەن مۇشۇنداق بىر ئۇيقۇنىڭ يېتىپ كېلىشىنى تۆت كۆزۈم بىلەن كۈتكەن بولسامۇ، ئاخىر قار ئىچىدە ياتقان ئۆلۈككە ئوخشاپ قالدىم. تاسادىپىي يوسۇندا، سېنىڭ ناخشا ئاۋازىڭ قۇلىقىمغا كىردى، نېمە قىلىش كېرەك، راستىتىنلا بەختسىز ئادەم ئىكەنمەن، دەپ ئويلىدىم ! ناخشاڭ مېنى ئۆزىگە ئۇسسۇلۇڭدىنمۇ بەكرەك رام قىلدى. قاچماقچى بولدۇم، لېكىن قاچالمىدىم. بىرەرى مېنى مىخلىۋەتكەندەك ياكى پۈتلىرىم يەرگە يىلتىز تارتقاندەك ۋە ياكى تاش ئادەمدەك مىدىرلىيالمىدىم. ئورنۇمدا تۇرىۋەردىم. پۈتلىرىم توڭلىدى. كاللام قىزىپ ئوت بولدى. ئاقىۋەت، ئېھتىمال ماڭا ئىچىڭ ئاغرىغاندۇ، ناخشاڭ

توختاپ، يولۇڭغا ماڭدىڭ. جاننى ئېلىپ جاڭگالدا قويىدىغان ئۇ مەنزىرە، ئۇ يېقىملىق، مۇڭلۇق ئاھاڭ كۆز ئالدىمدىن يوقالمىدى، قۇلىقىمنىڭ تۆۋىدىن كەتمىدى. دېرىزىنىڭ يېنىدىكى بۇلۇڭغا يىقىلدىم، ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ھەيكەلدىنمۇ قاتتىقراق چۈشتۈم. چۈل - چۆل بولۇپ كەتكىلى تاس قالدىم. كەچكى دۇئا - تىلاۋەتنىڭ قوڭغۇراق ئاۋازىدىن ھوشۇمغا كەلدىم. كۆزۈمنى ئېچىپ، قاچماقچى بولدۇم. لېكىن، قەلبىمدىكى قانداقتۇر بىرنەرسە سۈنۈپ كەتكەندەك، پەقەت ئورنۇمدىن تۇرالمىدىم. قانداقتۇر بىرنەرسە مەيدەمدىن بېسىۋالغاندەك، قېچىپ كېتىشكە پەقەت ئامال قىلالمىدىم.

پوپ يەنە بىردەم توختىۋېلىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— شۇ كۈندىن باشلاپ، مەن ھېچكىم تونۇمايدىغان ناتونۇش ئادەمگە ئايلىنىپ قالدىم. بۇرۇنقى كېسەل داۋالاش ئۇسۇللىرىدىن، مۇنداقچە دېگەندە، مۇناستىر، ئىلاھىي مۇنبەر، خىزمەت، كىتاب قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىپ ئۆزۈمنى داۋالىماقچى بولدۇم. لېكىن، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەمەلگە ئاشمايدىغان خام خىيال بولۇپ چىقتى ! قىزغىنلىق بىلەن تولغان كاللام ئۇمىدسىزلىك بىلەن چۈلغانغان چاغدا، ئىلىم - پەن دېگەنلەر ئىچى كاۋاك كامارغا ئوخشاپ قالدى ! قىزچاق، شۇنىڭدىن كېيىن كىتاب - دەستۇرلارنىڭ ئىچىدىن ۋە ئۆزۈمنىڭ جىسمىدىن كۆزۈمگە سەن كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى بىلەمسەن؟ سەن كۆرۈنىدىغان، سېنىڭ ئوبرازىڭ كۆرۈنىدىغان، شۇ كۈندىكى كۆزنىڭ يېغىنى يەيدىغان سىياقىڭ كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن، بۇ گۈلدەك قەددى - قامىتىڭ ئەسلىي رەڭگى بىلەن ئەمەس، بەلكى كۈنگە ئۇزاق قاراپ تۇرسا ئادەمنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك سۇرلۇك، تۇتۇق، خىرە كۆرۈنىدىغان بولدى. مەن سېنىڭ سىيمايىڭدىن ئۆزۈمنى تارتالمىدىم. ناخشاڭ قۇلىقىم تۆۋىدە جاراڭلاپ تۇردى. پۈتلىرىڭنىڭ دۇئا - تىلاۋەت كىتابلىرىم ئۈستىدە ئۇسسۇل

ئوينىغانلىقىنى كۆرۈپ تۇردۇم، گۈزەل رۇخسارىڭ چۈشلىرىمده جىسمىم ئۇستىدىن سىيرىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. سېنى كۆرۈشكە، سىلاپ بېقىشقا تەشنا بولدۇم. سېنىڭ زادى نېمە ئادەم ئىكەنلىكىڭنى بىلگۈم كەلدى. رېئاللىقتىكى سەن بىلەن قەلبىمگە ئورناپ كەتكەن يارقىن ئوبرازىڭنى سېلىشتۇرۇپ، ئىككىسىنىڭ ئوخشاش ياكى ئوخشاش ئەمەسلىكىگە قاراپ باققۇم كەلدى. مۇشۇ ئەھۋالدا، ئەگەر ئەمەلىي پاكىت مېنىڭ خام - خىيالىمنى كۆكۈم - تالقان قىلىۋەتسىمۇ مەيلى ئىدى. ئومۇمەن، يېڭى بىر ئوبرازنىڭ ئالدىنقى ئوبرازنى كۆزۈمدىن نېرى قىلىشىنى ئۈمىد قىلدىم. چۈنكى، ئالدىنقى ئوبراز بەك مۇكەممەل ئىدى، چىدىيالماي قالغانىدىم. شۇ ۋەجىدىن، سېنى ئىزدەپلا يۈردۇم. دەرۋەقە سېنى يەنە كۆردۇم. بىتەلەي ئىكەنمەن، خۇدا ! چۈنكى سېنى ئىككى قېتىم كۆرگەندىن كېيىن، مېنىڭ قېتىم كۆرسەم دېگەن يەرگە كەلدىم. سېنى مەڭگۈ كۆرۈپ تۇرۇشنى ئويلىدىم. دوزاخقا باردىغان يولدىكى قىيالىقتا ھارۋامنى توختىتالايتتىمۇ؟ سېنى سېغىنىپ يۈرگەن كۈنلەردە سېنى ئويلىماسلىققا ئامال بارمىدى؟ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمايدىغان دەرىجىگە يەتكەنىدىم. شەيتان يېنىڭ بىر ئۇچىنى مېنىڭ قانىتىمغا، بىر ئۇچىنى سېنىڭ پۇتۇڭغا چىگىپ قويغانىدى. شۇنداق قىلىپ، ساڭا ئوخشاش سەرسانلىق - سەرگەردانلىق يولىغا چۈشتۇم. كۆپتىن - كۆپ دەرۋازىلاردا سېنى ساقلىدىم. تالاي كوچا دوقمۇشلىرىدا سېنى ماردىم، قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۆگزىسىدە تۇرۇپ ساڭا ئوغرىلىقچە سەپسالدىم. ئۆيۈمدە ئولتۇرۇپ سېنى خىيال قىلدىم. مەپتۇن بولغانسېرى ئۈمىدسىزلەندىم. ئۈمىدسىزلەنگەنسېرى مەجنۇن بولدۇم. روھىم ئۇزۇل - كېسىل ۋەيران بولۇپ كەتتى !

ئاخىرىدا سېنىڭ نېمە ئادەم ئىكەنلىكىڭنى ئېنىقلىدىم. مىسرلىق، بۇخىمىيەلىك سەرگەردانلارنىڭ جادۇگەرلىك بىلەن مۇناسىۋىتى يوق ئىش نەدە بار؟ گېپىمگە قۇلاق سال. مەن بىر

قېتىملىق سوت بىلەن ماڭا قىلىنغان جادۇدىن قۇتۇلۇشنى ئارزۇ قىلدىم. برونوداستمۇ بىر ئايال داخانغا ئەسىر بولۇپ قېلىپ، ئۇنى ئوتتا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرگەندىن كېيىن جېنى ئامان قالغانىدى. مەن بۇ ئىشنى ئاڭلىغان. شۇڭا، مۇشۇ چارە ئارقىلىق ئۆزۈمنى قۇتۇلدۇرۇشنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم. بىر مەزگىلگىچە سېنىڭ بۇۋاي مەريەم چېركاۋى تەرەپكە كېلىشىڭنى چەكلىدىم. سەن كەلمىسەڭلا سېنى ئۇنتۇلۇپ كېتىمەن دەپ ئويلىدىم. لېكىن، سەن چەكلەش بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلمىغاچقا، سېنى بۇلىماقچى بولدۇم. بىر كۈنى كەچتە سېنى تۇتۇۋالدىم. بىز ئىككى ئادەم ئىدۇق. دەل شۇ چاغدا ھېلىقى رەزىل ئوفىتسېر كېلىپ قالدى ۋە سېنى قويۇۋەتتى. شۇ كۈندىن ئېتىبارەن سېنىڭ بەختسىزلىكىڭ باشلاندى. شۇنداقلا مېنىڭ بەختسىزلىكىمۇ، ئوفىتسېرنىڭ بەختسىزلىكىمۇ باشلاندى. مەن قانداق قىلىشىمنى، ئاقىۋەتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلەلمىدىم. ئامالىمنىڭ يوقىدىن سېنى ھېلىقى ئوفىتسېرغا تاشلاپ بەرمەكچى بولدۇم. شۇنداق قىلسام برونوداستقا ئوخشاش ئازادلىققا چىقالايمەن دەپ قاردىم. شۇنداقتىمۇ، ئۇستۈڭدىن ئەرز قىلىپ سېنى قولۇمغا كىرگۈزۈۋېلىش كويىدا بولدۇم. سېنى زىندانغا سولىتىۋەتسەملا ساڭا ئىگە بولالىشىم مۇمكىن ئىدى. چۈنكى، سەن ئۇ يەردىن قېچىپ كېتەلمەيتتىڭ. سەن مېنىڭ كۆڭلۈمنى شۇنچە ئۇزاق مالال قىلغاندىكىن، مېنىڭمۇ سېنى ئۆزۈمنىڭ قىلىۋېلىشىم كېرەك ئىدى. ئەسكى ئىشتىن بىرنى قىلغان ئادەمنىڭ ھەممە ئەسكى ئىشنى قىلغۇسى كېلىدۇ. پەقەت ساراڭلا ئارا يولدا توختاپ قالىدۇ ! جىنايەتنىڭ يەنە بىر بېشىدا ئادەمنى زارىقتۇرىدىغان خۇشاللىق بولىدۇ ! بىر پوپ بىلەن بىر ئايال پېرىخون پەقەت زىنداندىكى بوربىدا ئولتۇرغاندىلا بىر گەۋدىگە ئايلىنالايدۇ، خۇشاللىقتىن ئورتاق بەھرىمەن بولىدۇ !

شۇنداق قىلىپ مەن ئۇستۈڭدىن ئەرز سۇندۇم. شۇنىڭدىن

كېيىن بىز ھەر قېتىم ئۇچراشقاندا مەندىن قورقىدىغان بولۇپ قالدىڭ. بىراق، مەن ساڭا زىيانكەشلىك قىلىش ئۈچۈن سۈيىقەست پىلانلاشتا، ئەتراپىڭدا تەھدىت ۋە چاقماق پەيدا قىلىشتا، بېشىڭدا بوران چىقىرىشتا سەل ـ پەل ئىككىلەندىم. پىلانىمىڭ ئىچىدىكى بەزى نەرسىلەر بەك قورقۇنچلۇق بولغاچقا، تولا كەينىمگە داجىپ ئالدىمغا ماڭالمىدىم.

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن ۋاز كېچىشىمۇ ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى. ئېھتىمال مەلۇم ۋاقىتقا كەلگەندە، بۇ قورقۇنچلۇق خىيالنىڭ ھېچقانداق ئۇنۇمگە ئېرىشەلمەي كاللامدىن غايىب بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى. داۋاملاشتۇرۇشۇم كېرەكمۇ ياكى ئەرزنى قايتۇرۇۋېلىشىم كېرەكمۇ، ئىشىنىمەنكى مەن بۇ ھەقتە ئاخىرقى قارارغا كېلەلمەيۋاتاتتىم. ھەرقانداق رەزىل خىيالنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازانمىغۇچە بولدى قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مەن ھەممىنى بويسۇندۇرالايمەن دەپ ئويلايتتىم. لېكىن، تەقدىرنىڭ كۈچى مەندىن قۇدرەتلىكتەك قىلاتتى. ھە، تەقدىر ! تۇتۇق بەرمەيدىغان تەقدىر سېنى تۇتۇپ، مېنىڭ ئالىقىنىمغا تاشلاپ بەردى. مەن ئۆز قولۇم بىلەن ياسىغان قورقۇنچلۇق ماشىنىنىڭ چىشلىق چاقى ئاستىغا قويۇپ بەردى. ئاڭلاپ تۇر، تۇگەي دەپ قالدى.

بىر كۈنى قۇياش نۇرى چاقناپ تۇرغان بىر كۈنى، بىر ئەر قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئىسمىڭنى توۋلاپ ئالدىمدىن ئۆتۈپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن شەھۋانىيلىق چىقىپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتىم. كېيىنكى ئىشلاردىن خەۋىرىڭ بار.

پوپنىڭ گېپى تۈگىشى بىلەن تەڭ قىز ۋارقىراپ كەتتى:

ـــ ئاھ، مېنىڭ فوبۇسۇم.

ـــ بۇ ئىسمىنى تىلىڭغا ئالغۇچى بولما ! ـــ پوپ قىزنىڭ بىلىكىدىن تۇتتى، ـــ ئۇنىڭ گېپىنى قىلما ! بىزدەك بەختسىزلەرنى دەل مۇشۇ ئىسىم ۋەيران قىلدى ! ياكى بولمىسا

تاقابىل تۇرغىلى بولمايدىغان تەقدىر بىزنىڭ ھەممىمىزنى ۋەيران قىلدى ! شۇنداق ئەمەسمۇ؟ كۆڭلۈڭ يېرىم بولدى، توڭلىدىڭ، قاراڭغۇلۇق سېنى قارىغۇ قىلىپ قويدى، زىندان سېنى ئىلكىگە ئالدى. لېكىن، قەلبىڭدىكى ئازغىنە يورۇقلۇق يوقالمىدى. ئۇ ناھايىتى كەلسە سەندىكى نادانلارچە مۇھەببەت، خالاس ! سەن ھېلىقى تۇتامى يوق ئەرنىڭ سېنى قانداق ئەخمەق قىلىۋاتقىنىنى بىلەلمەي قالدىڭ. مېنىڭ قەلبىم ئۇنىڭ ئەكسىچە بىر تۇرمە، مېنىڭ قەلبىم مۇدھىش سوغۇق بىلەن قاپلانغان قىش پەسلى، ئۇ ئاق قار، كۆك مۇز ۋە ئۇمىدسىزلىك بىلەن تولغان، مېنىڭ قەلبىمدە قاراڭغۇلۇقتىن بۆلەك ھېچنېمە يوق. مەن دۇچ كەلگەن مالامەتلەرنى بىلەمسەن؟ مەن سەن بىلەن مۇناسىۋەتلىك بۇ دېلونىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە قاتناشقان ئادەم. مەن دىنىي سودىيەلەرنىڭ ئورنىدا، ئاۋۇ پوپلارنىڭ قاتارىدا، بېشىغا ياغلىق ئارتىۋالغان پوپلار بىلەن بىللە باش ـ كۆزۈمنى يۆگەپ، جىنايەتچىگە ئوخشاش ئولتۇردۇم. ئادەملەر سېنى سوتخانىغا ئەكەلگەن چاغدا مەن بار؛ ئادەملەر سېنى سوراق قىلغان جايدا مەن بار؛ ئۇ دېگەن چىلبۆرىلەرنىڭ ماكانىغۇ؟ ئۇ يەردە مېنىڭمۇ جىنايىتىم بار. جازالىنىدىغان ئادەم مەن. لېكىن، مەن كىشىلەرنىڭ بۇ جىنايەتنى ساڭا ئارتىپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ تۇردۇم. ھەر قېتىملىق گۇۋاھلىقنى، ھەر قېتىملىق ئاقلاشنى ئاڭلاپ تۇردۇم. سېنىڭ بۇ جاپالىق يولدىكى ھەربىر قەدىمىڭنى ھېسابلاپ تۇردۇم. رەھىمسىز ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ـــ مەنمۇ شۇ نەق مەيدانىدا ـــ سېنى قىيىن ـ قىستاقتا ئالىدىغانلىقىنى ئالدىنئالا پەرەز قىلالمىدىم. ئاڭلاپ تۇر، مەنمۇ سېنىڭ ئارقاڭدىن سېنى قىينايدىغان ھېلىقى ئۆيگە كىردىم. جازا ئىجرا قىلغۇچىنىڭ ئايىغىڭنى سالدۇرغانلىقىنى، پايپىقىڭنى يەشكەنلىكىنى كۆردۇم. پۇتۇڭ ئوچۇق قالدى. پۇتۇڭنى كۆردۇم. بۇ مەن بىر قېتىم سۆيۈپ قويۇپلا ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئەرزىيدىغان

پۇتلار ئىدى، بېشىمغا دەسسىگەن تەقدىردىمۇ مېنى مەستخۇش قىلىدىغان پۇتلار ئىدى. لېكىن، مەن بۇ پۇتلارغا تۆمۈر ئۆتۈكنىڭ كىيدۈرۈلۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرىدۇم. بۇ تۆمۈر ئۆتۈك قانچىلىغان ئادەملەرنىڭ پۇتىنى كاردىن چىقارمىغان ! شۇ چاغدا مەن بىر خەنجەرنى كۆڭلىكىمنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇۋالغانىدىم. مەن بۇ ئېچىنىشلىق مەنزىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپ سېنىڭ ھەر قېتىملىق ئىگىرىشىڭنى ئاڭلىغاندا، خەنجەرنى مەيدەمگە بىر قېتىم سانجىدىم. ئىككىنچى قېتىملىق ئىگىرىشىڭنى ئاڭلىغاندا، يەنە بىر قېتىم سانجىدىم. قاراپ باق، يارا ئاغزىدىن ھېلىمۇ قان ئېقىپ تۇرۇپتۇ !

پوپ كىيىمىنى يەشتى، مەيدىسى ھەقىقەتەنمۇ يولۇاسنىڭ تىرنىقى پاتقاندەك جاراھەتلەنگەن، ئىككى تال قوۋۇرغىسىنىڭ ئاستىدا يوغانلا بىر يارا ئېغىزى بار ئىدى، ئۇ تېخىچە ساقايمىغانىدى.

ئەسمېرالدا قورقۇپ كەينىگە داجىدى.

ــ ئاھ، ــ دېدى پوپ، ــ ماڭا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، قىزچاق ! سەن ئۆزۈڭنى بەختسىز چاغلايسەن، لېكىن نېمىنىڭ بەختسىزلىك ئىكەنلىكىنى بىلمەيسەن. ئۆزى بىر پوپ تۇرۇقلۇق، ئادەملەر پەس كۆرىدىغان پوپ تۇرۇقلۇق بىر ئايال زاتىنى چىن يۈرىكىدىن ياخشى كۆرۈپ قالسا، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۇنى سۆيسە، ئۇنىڭ پىسكۈنىدە كۇلۇمسىرىشىنى دەپ ساپ قېنىدىن، ئەخلاق ـ پەزىلىتىدىن، شان ـ شەرىپىدىن، ھەتتا پانىي ئالەم بىلەن باقي ئالەمدىكى ھاياتىدىن ۋاز كەچسە؛ ئۆزىنىڭ پادىشاھ، تالانت ئىگىسى، ئىمپېراتور، پەرىشتە ياكى ئىلاھ بولالمىغىنىدىن نەپرەتلەنسە؛ ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا ئىناۋەتلىك مالايدەك ئۆمىلىيەلمىسە؛ ئۇنى بىر قۇچاقلاشنى كېچە ـ كۈندۈز خىيال قىلسا، لېكىن ئۇنىڭ قاراپ تۇرۇپلا بىر ئوفىتسېرنىڭ فورمىسىنى ياقتۇرۇپ قالغىنىنى كۆرسە، ئۆزىنىڭ

بۇ قىزغا تەقدىم قىلالايدىغىنى پەقەتلا مىسسىيونېرلارنىڭ ئۇزۇن تونىلا بولسا، بۇ قىز جېنى چىقىۋەدەك قورقىدىغان ۋە ياراتمايدىغان پاسكىنا ئۇزۇن تونلا بولسا؛ بۇ قىز ئۆزىنىڭ مۇھەببىتىنى ۋە گۈزەل لاتاپىتىنى بىر رەزىل هاماقەتكە ئىسراپ قىلسا؛ پوپ ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىچى قارىلىق ۋە ئۆچمەنلىك بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولسا؛ بۇ پوپ قىزنىڭ جىسمىنى دەپ شەھۋانىي ئوتتا پۈچۈلانسا، قىزنىڭ يۈمران كۆكسى، گۈلدەك چىرايلىق بەدىنى باشقىلارنىڭ سۆيۈشلىرىدىن تىترىسە ! خۇدا، بۇلار ئۇنىڭ قېنىنى قاينىتامدۇ؟ ئۇ شۇ ئايال زاتىنىڭ جىلۇىگەر پۇتلىرىنى، قاشتېشىدەك بىلەكلىرىنى، ئەتىر پۇرايدىغان مۇرىلىرىنى سېغىنىپ، ئۇنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۆرۈنىدىغان كۆكۈچ تومۇرلىرىنى ئويلاپ، ئاچ بېغىر رەڭ تېرىسىنى خىيال قىلىپ، ئۆزىنىڭ كىچىك هۇجرىسىدا كېچە ـ كۈندۈزلەپ تۇگۈلۈپ ياتىدۇ. شۇنداقلا ئولتۇرسا ـ قوپسا ئېسىدىن چىقىرالمايدىغان بۇ دىلبەرنىڭ قىيىن ـ قىستاقتا دۇچار بولۇۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ تېرە بىلەن قاپلانغان كارىۋات ئۇستىدە جازاغا تارتىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ ! ئاھ، ئۇ دوزاخنىڭ ئوتى بىلەن قىزدۇرۇلغان ئامبۇر ئەمەسمۇ؟ هەرە بىلەن هەرىلەنگەن ياكى ئاتقا سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈلگەن ئادەممۇ بۇ پوپتىن بەختلىكقۇ؟ سەن مۇنداق قىينىلىشىنىڭ تەمى قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟ تاڭ ئاتمايدىغان ئۇزۇن كېچىلەردە، ئۇنىڭ قېنى شىددەت بىلەن مەۋج ئۇرىدۇ. يۈرەك باغرى پارە ـ پارە بولىدۇ. بېشى چىڭقىلىپ ئاغرىيدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ قولىنى ئۆزى چىشلەيدۇ. دەهشەتلىك قىيناق تۈپەيلى قىزدۇرۇلغان تۆمۈر تىرنا ئۇستىدە يۇمىلىغاندەك، مۇهەببەت، هەسەتخورلۇق ۋە ئۇمىدسىزلىك ئىلكىدە ئۆرتىنىدۇ ! قىزچاق، ماڭا رەهىم قىل ! تەسەللى بېرىپ كۆڭلۈمنى ئارامدا قوي ! يارامغا مەلهەم سۈرت ! پېشانەمدىن مونچاقتەك تۆكۈلۈۋاتقان تەرىمنى سۈرتۈپ قوي ! بىر

قولۇڭ بىلەن مېنى جازالاپ، بىر قولۇڭ بىلەن مېنى ئەركىلىتىپ قوي ! ماڭا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، قىزچاق، ماڭا رەھىم قىل !

پوپ كامبىردىكى سۇ كۆلچىكىدە يۇمىلاپ، بېشىنى تاش پەلەمپەيگە ئۇردى. مەھبۇس قىز ئۇنىڭ سۆزىگە باشتىن - ئايىاغ قۇلاق سالدى. ئۇنىڭغا ھاڭۇېقىپ قاراپ تۇردى. پوپنىڭ سۆزى تۈگىدى، چارچىدى، ئۇ مادارىدىن كېتىپ ھاسىراۋاتقان چاغدا، قىز پەس ئاۋازدا:

— ئاھ، مېنىڭ فوبۇسۇم ! — دېگەن سۆزنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى.

پوپ تىزلانغان پېتى ئۆمىلەپ قىزنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ئۆتۈنۈپ قالاي، — دەپ توۋلىدى ئۇ، - ئازراقلا ۋىجدانىڭ بولسا، مېنى رەت قىلما ! ئاھ، سېنى سۆيىمەن ! مەن ھەقىقىي بىچارە ! بەختسىز قىز، سەن مۇشۇ ئىسىمنى تىلغا ئالساڭلا راستتىنلا يۈرىكىمنىڭ تومۇرلىرىنى قويماي مىجىۋەتكەندەك بولىسەن ! رەھىم قىل ! ناۋادا سەن دوزاختىن كەلگەن بولساڭ، مەنمۇ سەن بىللە دوزاخقا كېتەي. سەن تۇرىدىغان دوزاخ مەن ئۈچۈن جەننەتنىڭ ئۆزى. سىرلىق بېقىشلىرىڭ ئىلاھەنىڭكىدىنمۇ سۆيۈملۈك ! گەپ قىل، مەيدەمدىن ئىتتەرمە ! ئەگەر بىر قىز مۇھەببەتنى مۇشۇنداق رەت قىلسا، ئېگىز تاغلارمۇ يەغلىۋېتىدۇ. خالايدىغانلا بولساڭ ! ... بىز بەختلىك بولالايمىز ! قېچىپ كېتىمىز، سېنى بۇ رەسۋا جايدىن ئەكېتەلەيمەن. يىراق - يىراقلارغا كېتىپ، يەر يۈزىدىكى قۇياش نۇرى چاراقلاپ تۇرغان، بۇك - باراقسان دەرەخلىرى بار، ئاسمىنى شېشىدەك سۇزۇك پاكىز جايىنى تاپالايمىز. بىر - بىرىمىزنى ياخشى كۆرىمىز، ئۆزئارا روھىمىزنى تولۇقلايمىز، ئارىمىزدا مەجنۇنلارچە سۆيگۇ - مۇھەببەت پەيدا بولىدۇ. تىنىمسىز رەۋىشتە ۋىسال مەيلىرىنى ئىچىمىز !

قىز ئاچچىق كۈلدى - دە، ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ:

ـــ كۆزۈڭنى ئېچىپ قاراپ باقە، ھۆرمەتلىك پوپ ! بارماقلىرىڭدىن قان ئېقىۋاتىدۇ، ـــ دېدى.

پوپ بۇتىنى بىرھازاغىچە ھاڭۋېقىپ قېلىپ، قولىغا سەپسالدى.

ـــ ھە، راست ! ـــ دېدى ئۇ غەلىتە مۇلايىم تەلەپپۇز بىلەن، ـــ مېنى ھاقارەت قىلساڭمۇ مەيلى، مەسخىرە قىلساڭمۇ مەيلى، ۋەيران قىلساڭمۇ مەيلى، لېكىن تېزرەك بول، دەرھال بۇ يەردىن كېتەيلى ! ساڭا شۇنى دەپ قويايلى، ساڭا بېرىلىدىغان جازا ئەتىلا ئىجرا قىلىنىدۇ. گىرىف مەيدانىدا دارغا ئېسىلىسەن، ئاڭلىدىڭمۇ؟ ئۇنىڭ سېنى ساقلاپ تۇرغىنىغا نەكەم ! بەك قورقۇنچلۇق، سېنىڭ مەھبۇس ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ سازايى قىلىنغىنىڭنى كۆرۈپ قانداق چىداپ تۇرالايمەن ! خۇدا، ماڭا رەھىم قىل ! مەن سېنى قانچىلىك ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ھازىرقىدەك بىلگەن ئەمەس، ئاھ، مەن بىلەن ماڭ ! مەن سېنى قۇتۇلدۇرۇپ چىققاندىن كېيىن مېنى ياخشى كۆرۈپ قالساڭمۇ ئولگۇرىسەن ! ماڭا قانچىلىك نەپرەتلەنسەڭ ئىختىيارىڭ، لېكىن تېز بول، ئەتىچۇ، ئەتە ! دار ! ئۆلۈم جازاسى ! ئاھ، ئۆزۈڭنى قۇتۇلدۇر ! مېنى ئەپۇ قىل !

پوپ قىزىنىڭ قولىنى قويۇۋەتمىدى. قاچىغاندا ئەقلىدىن ئازغاندى. ئۇنىڭ خىيالى قىزنى سۆرەپ بولسىمۇ ئېلىپ مېڭىش ئىدى.

ـــ مېنىڭ فوبۇسۇمغا نېمە بولدى؟ ـــ قىزنىڭ كۆزىدىن سوغۇق نۇر چاقنىدى.

ـــ ئاھ ! ـــ پوپ قولىنى ئۇنىڭ بىلىكىدىن بوشاتتى، ـــ سەن بەكمۇ تاش يۈرەك ئىكەنسەن !

ـــ مېنىڭ فوبۇسۇم نېمە بولدى؟ ـــ قىز بۇ سوئالىنى قەتئىيلىك بىلەن يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى.

ـــ ئۇ ئۆلدى ! ـــ دېدى پوپ ۋارقىراپ.

ـــ ئۆلدى؟ ـــ قىزنىڭ چىرايى سۇرلۇك تۇس ئالدى، ـــ ئۇنداقتا مېنى تىرىك قېلىشقا ئۇندەپ نېمە قىلماقچى؟

بۇ سۆز پوپنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى.

ـــ ئۇ چوقۇم ئۆلدى، ـــ دېدى پوپ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەپ، ـــ خەنجەر شۇنداق چوڭقۇر سانجىلغانىدى. خەنجەرنىڭ ئۇنىڭ يۈرىكىگە كىرىپ كەتكىنىگە ئىمانىم كامىل. ئاھ، مېنىڭ جىمى كۈچۈم خەنجەرنىڭ ئۇچىغا يىغىلغان تۇرسا!

قىز غەزەپلەنگەن ئانا يولۋاسقا ئوخشاش شىددەتلىك ئېتىلىپ بېرىپ، پوپنى بارلىق كۈچى بىلەن تاش پەلەمپەيگە ئىتتەردى.

ـــ يوقال، ئالۋاستى! كۆزۈمدىن يوقال، خۇنپەر! مېنى ئۆلگىلى قوي! بىزنىڭ قېنىمىز سېنىڭ پېشانەڭگە مەڭگۈلۈك لەنەت تامغىسى باسسۇن! سەن بىلەن؟ سەندەك بىر پوپ بىلەن؟ ئەبەدىلئەبەد مۇمكىن ئەمەس! ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس! مېنى ھېچقانداق نەرسە سەن بىلەن بىر يەرگە جەم قىلالمايدۇ. ئۇ ئىش دوزاخنىڭ قولىدىنمۇ كەلمەيدۇ! يوقال! ئىپلاس! مەڭگۈ مۇمكىن ئەمەس!

پوپ سەنتۇرۇلگەن پېتى تاش پەلەمپەينىڭ ئالدىغا باردى، لام ـ جىم دېمەي، پۈتلىرىنى ئۈزۈن تونىنىڭ ئىچىگە يىغىپ چىراغنى قولىغا ئالدى. ئاندىن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئىشىكنى ئاچتى ـ دە، غىپپىدە چىقىپ كەتتى.

ئەسمېرالدا ئۇنىڭ يەنە ئىشىكتىن بېشىنى چىقارغانلىقىنى كۆردى. پوپنىڭ چىرايىدىن شۇملۇق يېغىپ تۇراتتى.

ـــ ساڭا دەپ قويايى، ئۆلدى! ـــ دېدى پوپ غەزەپلەنگەن ۋە ئۇمىدسىزلەنگەن ئاۋاز بىلەن.

ئەسمېرالدا يەرگە دۇم يېقىلدى. زىندان تىنچىپ قالدى. قاراڭغۇدا سۇ تامچىسىنىڭ چىكىلداپ چۈشكەن چاغدىكى ئاۋازىدىن بۆلەك ئاۋاز ئاڭلانمايتتى.

5. ئانا

مەن دۇنيادا ھەرقانداق ئىشنىڭ ئانا بولغان ئايال ئۆز پەرزەنتىنىڭ كىچىك چاغدا كىيگەن پوپۇچىغا قاراپ ئولتۇرغاندىنمۇ كۆڭۈللۈك بولمايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. بولۇپمۇ بۇ پوپۇچ بايرام كۈنلىرى ياكى چوقۇندۇرغاندا كىيگەن ئاياغ بولسا ۋە ياكى چەمىگە گۈل كەشتىلەنگەن ئاياغ بولغان بولسا، ياكى بۇ بالا تېخى مېڭىشنى بىلمەيدىغان كۈنلەردە كىيگەن ئاياغ بولغان بولسا تېخىمۇ شۇنداق بولىدۇ. مۇنداق پوپۇچ نەپىس، چاقچاق تىكىلگەن بولىدۇ. مۇنداق پوپۇچنى كىيگەن بالىنىڭ تېخى ئايىغى چىقمىغان بولىدۇ. ئانا بولغان ئايال مۇنداق پوپۇچنى كۆرگەندە، بالىسىنى كۆرگەندەك بولىدۇ. ئاياغقا قاراپ كۈلىدۇ، ئۇنى لەۋلىرىگە بېسىپ كۈلىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشىدۇ. ئۆزىدىن «ئىنسان بالىسى مۇشۇنداق پوپۇچنىمۇ كىيەمدۇ؟» دەپ سورايدۇ. مۇشۇنداق چىرايلىق پوپۇچنى كۆرگەن ھامان، بالىسى يېنىدا بولمىغان تەقدىردىمۇ، شۇ يۇمران، مەسۇم يۈرەك پارىسى ئالدىدا تۇرغاندەك بىلىنىدۇ. ئۇ بالامنى كۆردۈم دەپ ئويلايدۇ. ئانا ھەتتا بالىسىنىڭ دىكىلداپ ـ سەكرەپ، كۈلۈپ ئويناۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ بۇدرۇق ئالقانلىرىنى، يۇپيۇمىلاق بېشىنى، غۇبارسىز لەۋلىرىنى، نۇر يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆرگەندەك بولىدۇ. ناۋادا قىش پەسلى بولۇپ، بۇ بالا گىلەمدە ئۆمىلەۋېتىپ، ناھايىتى تەستە ئورۇندۇققا ياماشقان بولسا، ئانا بولغۇچى ئايال قورقۇپ تىترەپ كېتىدۇ. ئۇنى شۇنداق ئۆمىلەپ يۈرۈپ ئوچاقنىڭ قېشىغا بېرىپ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرەيدۇ. ناۋادا ياز پەسلى بولسا، بۇ بالا تەمتىلەپ ھويلىغا چىقىدۇ، گۈللۈككە كىرىدۇ، ياپىلاق تاش ئاراچلىرىدىن ئۇنۇپ چىققان ئوت ـ چۆپلەرنى يۇلىدۇ، قىلچە ھودۇقماي ئىتلارغا، ئاتلارغا قارايدۇ.

پۇرچاق مايسىلىرى، گۈل شاخلىرى بىلەن ئويۇنۇشىدۇ. تەشتەكلەرگە قوم چاچىدۇ. چىغىر يوللارغا لاي ئاتىدۇ. باغۋەن تېرىكسىپ غوتۇلدايدۇ. ئەتراپتىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى شۇ بالىغا ئوخشاش كۆلۈمسىرەيدۇ، ۋالىلداپ نۇر چاچىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭ يۈمشاق بۇدۇر چاچلىرى ئارىسىدا ئويناۋاتقان ھاۋامۇ، قۇياش نۇرىمۇ كۆلۈۋاتقاندەك، خۇشال ئويناۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. بالىنىڭ بىر جۈپ پوپۇچى مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئانىنىڭ كۆز ئالدىدا زاھىر قىلىدۇ، ئۇنىڭ يۇرىكىنى شامدەك ئېرىتىدۇ. لېكىن، بالا يوقلىپ كەتكەن كۈندىن ئېتىبارەن، مۇشۇ پوپۇچ ئېلىپ كەلگەن جىمىكى شادلىق، كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان لاتاپەتلىك سىيمالار شەپقەتسىز، قورقۇنچلۇق بىرنەرسىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى. كەشتىلەنگەن پوپۇچ ئانىنىڭ كۆكسىگە مەڭگۈ سانجىلىپ تۇرىدىغان جازا قورالى بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ خىيالىدا ئوخشاش بىر تار توختىماي تەۋرەنگەندەك قىلاتتى. ئۇ زىل، ئىنتايىن سەزگۈر تار ئىدى. بىراق، ئۇنى تەۋرىتىدىغىنى كۆڭۈلگە تەسەللى بېرەلەيدىغان پەرىشتە ئەمەس، بەلكى ئادەمنى دەردكە مۇپتىلا قىلىدىغان ئالۋاستى ئىدى.

رولاند مۇنارىدىكى راھىبەنىڭ قۇلىقىغا گىرىف مەيدانى تەرەپتىن ھارۋا چاقىنىڭ تاراقشىغان ئاۋازى، ئات تۇياقلىرىنىڭ ۋە تۆمۈر قورالىلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تەگكەن چاغدىكى ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئانا چۆچۈپ كەتتى. بۇ ئاۋازلارنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن قۇلىقىنى چېچى بىلەن توسۇۋالدى. ئون بەش يىلدىن بۇيان بېشىغا ئېلىپ ئەتىۋارلاپ كەلگەن ھېلىقى جانسىز نەرسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلاندى. بىز بۇرۇنلا ئېيتقاندەك، بۇ نەرسە ئۇنىڭ پۈتكۈل ئالىمى، پۈتكۈل دۇنياسى ئىدى. ئۇنىڭ ئوي ـ خىيالى مۇشۇ پوپۇچ ئىچىگە ئۆلگەنگە قەدەر چىقمايدىغان دەرىجىدە نەزەربەند قىلىنغانىدى.

بۇ ئويۇنچۇققا ئوخشاپراق كېتىدىغان، ھال رەڭ دۇخاۋىدىن

تىكىلگەن ئەپچىل پوپۇچ ئىدى. ئۇ ئادەمنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرىدىغان مۇشۇ كىچىككىنە پوپۇچنى دەپ، ئۆزىنىڭ بارلىق ئەلەم ـ ھەسرىتىنى خۇداغا قانچە قېتىملاپ ئىزھار قىلغان، ندا قىلغان، خورسىنغاندى. مۇشۇ پوپۇچنى دەپ قانچە قېتىملاپ دۇئا قىلغان ۋە يىغلىغاندى. مۇشۇ پوپۇچتىن سۆيۈملۈك ۋە چىرايلىق كۆرۈندىغان ھەرقانداق نەرسىمۇ ئۇنىڭ دىلىنى مۇنچۇالا ئەزمىگەن، مۇنچۇالا نادامەتكە قويمىغانىدى.

شۇ كۈنى ئەتىگەندە ئانا ھەرقانداق چاغدىكىدىنمۇ بەكرەك ئازابلاندى. ئۇنىڭ يۈرەكنى مۇجۇيدىغان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشلىرى، چىرقىرىغاندەك ئاۋازدا چىقىۋاتقان ئىلتىجالىرى يىراق ـ يىراقلارغا كەتتى.

«ئوبدان قىزىم ! تاتلىق قىزىم ! ـــ دېدى ئانا ھەسرەتلىك ندا قىلىپ، ـــ بىچارە، سۆيۈملۈك جىگەر پارەم ! ئەمدى سېنى قايتا كۆرەلمەيدىغان ئوخشايمەن ! مەن تۇغقىشتىم ! بۇ ئىشلار ماڭا تۇنۇگۈنلا يۈز بەرگەندەك تۇيۇلىدۇ. خۇدا، مەرھەمەتلىك خۇدا، سەن ئۇنى مەندىن مۇشۇنداق تېز ئايرىۋەتكۈچە، باشتىلا بەرمەسەڭ بولماسمىدى؟ ئەجەبا، سەن پەرزەنت دېگەننىڭ مېنىڭ بەدىنىمدىكى بىر بۇردا گۆش ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن بولساڭ، بالىدىن جۇدا بولۇشنىڭ قانچىلىك قاتتىق ئازاب ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن بولساڭ ! ئاھ، خۇدا ! باشپاناھىم ! سەن ئۇنى مۇشۇ تەرىقىدە يېنىمدىن ئېلىپ كەتتىڭ، سەن ئۇنىڭ مەن بىلەن بىللە بولغان چاغلاردا ماڭا قانچىلىك راھەت ـ پاراغەت ئاتا قىلغانلىقىنى كۆرمەپمىدىڭ؟ مەن شۇ چاغلاردا ئۇنى باغرىمغا بېسىپ ئوتقا قاقلانغاچ شۇنچىلىك خۇشال بولغان، ئۇمۇ ئەمچىكىمنى چىشلەپ تۇرۇپ رازىمەنلىك بىلەن كۈلۈمسىرىگەن، يۇمران پۇتلىرىنى كۆكسۈمگە، ھەتتا لەۋلىرىمگە تەگكۈزگەنىدى.

ئاھ ! سەن بۇلارنى كۆرمىگەنمۇ؟ ناۋادا سەن بۇلارنى كۆرگەن بولساڭ ئىدىڭ، ئۇلۇغ ئىگەم، ماڭا ئىچ ئاغرىتمىدىغان، يۈرىكىمدىكى بۇ بىردىنبىر مۇھەببەتنى سۇغۇرۇۋالمىغان

بولاتتىڭ ! ئەجەبا، مەن راستتىنلا مۇشۇنچىۋالا نەس باسقان، ھەتتا سەن كۆرسەڭمۇ كۆرمەسكە سېلىپ، مۇشۇنچىۋالا ئېغىر جازالىساڭ بولىدىغان ئادەممىدىم؟ ھەي ! مانا ئەمدىلىكتە ئۇ كىيىگەن پوپۇچ ئالدىمدا تۇرۇپتۇ، لېكىن ئۇنىڭ پۈتى نەدە؟ پۈتۈنسۈرۈك بىر ئادەم نەگە كەتتى؟ بالام نەگە كەتتى؟ قىزىم، مېنىڭ قىزىم نەگە كەتتى ! خەقلەر سېنى نېمە قىلىۋەتكەندۇ، قىزىم ! ئۇلۇغ ئىگەم، مەن ساڭا تىزلىنىپ ئون بەش يىل دۇئا قىلدىم، ئىككى تىزىم يېغىر بولدى، قىزىمنى قايتۇرۇپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟ ھېچبولمىغاندا بىر كۈن بولسىمۇ، بىر سائەت، بىر مىنۇت بولسىمۇ مەيلىدى ! ئاھ، پېشىڭنى قانداق جايدا تۇتسا بولىدىغانلىقىنى بىلسەم، ئۇنى ئىككى قوللاپ تۇتاي، قىزىمنى قولۇمغا بەرگىن دەپ ئۆتۈنەي !

خۇدا، بۇ چىرايلىق پوپۇچ ئۇنىڭ ئايىغى، ئەجەبا سەندە قىلچىلىك ئىچ ئاغرىتىش دېگەن نەرسىمۇ يوقمۇ؟ سەن بىر بىچارە ئاننىنى ئون بەش يىلدىن بۇيان مۇشۇنداق رەھىمسىزلىك بىلەن قىيناۋېرىشكە يۈرىكىڭ قانداق چىدايدۇ؟ مېھىر ـ شەپقەتلىك بۇۋى مەريەم، كۆك ئاسماندىكى مېھىر ـ شەپقەتلىك بۇۋى مەريەم ! خەقلەر مېنىڭ جانجىگىرىمنى، بالامنى بۇلاپ كەتتى، ئوغرىلىدى، چاتقاللىق ئىچىدە ئۇنى يەۋەتتى، قېنىنى ئىچتى، سۆڭەكلىرىنى چاينap پۈركۈۋەتتى ! مېھىر ـ شەپقەتلىك بۇۋى مەريەم، ماڭا ئىچىڭ ئاغرىسۇن ! ئاھ، قىزىم ! ماڭا قىزىم كېرەك ! ئۇنى جەننەتتە قالدۇرمىساڭمۇ بولىدۇ، ئۇنى جەننەتتە قالدۇرساڭ ماڭا نېمە پايدىسى؟ ماڭا سېنىڭ پەرىشتىلىرىڭنىڭ لازىمى يوق، بالام بولسىلا بولىدۇ ! مەن بىر ئانا شىر، ماڭا بالا شىر كېرەك ! ئاھ، ساڭا تىزلىناي، ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەرگە بېشىمنى ئۇراي. ئەگەر بالامنى ماڭا قايتۇرمىساڭ، ئۆزۈمنى قارغايمەن، ساڭا لەنەت ئوقۇيمەن! كۆرمەيۋاتامسەن، بىلىكىمنى چىشلەپ يارا قىلىۋەتتىم. مېھىر ـ شەپقەتلىك خۇدا ئازراق مېھرىبانلىق كۆرسەتمەي قالارمۇ؟ ئەگەر بالام يېنىمدا

بولغان بولسا، مېنى قۇياشقا ئوخشاش ئىللىتقان بولاتتى. ئادەملەر سەدىقە قىلغان بىر چىنىدىم تۇز، بىر چىشلەم قارا بولكىمۇ ماڭا ئالەمچە قانائەت ئاتا قىلغان بولاتتى !

ئاھ، خۇدا، شەپقەتلىك ئىگەم ! مەن نەزىرىڭگە چۈشمەيدىغان شۇنچىلىكلا ئايال، لېكىن قىزىم بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزۈمنى دىيانەتلىك مۇخلىس ھېسابلايمەن. قىزىمغا بولغان مۇھەببەت تۇپەيلى ئېتىقادىم تولۇق. ئۇنىڭ پىسخىكىدە كۇلۇشلىرى مېنى جەننەتكە ئېلىپ بارالايدىغان دەرۋازا، مەن ئۇنىڭدىكى تەبەسسۇمدىن سېنى كۆرەلەيمەن. بۇ پوپۇچنى بىر قېتىم، پەقەت بىر قېتىم بولسىمۇ ئۇنىڭ شۇ چىرايلىق پۈتلىرىغا كىيدۈرۈشۈمگە پۈرسەت بەرگىن، ئاندىن ساڭا ئوقۇيدىغان ھەمدۇ ـ سانالىرىم ئىچىدە جان تەسلىم قىلسامۇ مەيلى. ھەممىگە قادىر خۇدا ! ئون بەش يىل بولدى ! ئۇ ھازىر چوقۇم بويىغا يەتتى ! ئاھ، شور پېشانە قىزىم! ئۇنى راستىنلا قايتا كۆرەلمەيمەنمۇ؟ ئۇ ئالەمدىمۇ كۆرۈش نېسىپ بولمامدۇ؟ ماڭا جەننەتتە ئورۇن يوق، شۇنداقمۇ؟ پاجىئەغۇ بۇ؟ ئۇنىڭ پوپۇچى قولۇمدا بولسىلا، قالغان ئىشلارغا سالاۋات !»

بەختسىز ئانا ئۆزىنى پوپۇچقا ئاتتى. نەپىس تىكىلگەن بۇ پوپۇچ ئون بەش يىلدىن بۇيان ئۇنىڭغا تەسەللى بولۇپ كېلىۋاتقان، شۇنداقلا ئۇنى ئۇمىدسىزلىكنىڭ چوڭقۇر ھاڭلىرىغا تاشلىغان بىردىنبىر نەرسە ئىدى. پوپۇچ ھەر قېتىم قارىغىنىدا بالىسى يوقلىپ كەتكەن ئاشۇ كۈندىكى كۆرۈنۈش كۆز ئالدىدا زاھىر بولاتتى ـ دە، ئىچ باغرى ئۆرتىلىپ قار ـ مۇز يىغلاپ كېتەتتى. بالىسىنى يوقىتىپ قويغان ئانا ئۇچۇن، بالىسىنى يوقىتىپ قويغان ئاشۇ كۈن ئەبەدىلئەبەد تۇنۇگۈنكى كۈندەكلا بىلىنەتتى. شۇ ئازابنىڭ تۈگەپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

مۇشۇنداق چاغلاردا، شوخ بالىلار كۇلۇپ ئويىنىغان پېتى ئۆيىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ قالاتتى. بىچارە ئانا بالىلارنىڭ كۇلكىسىنى ئاڭلاپلا قالسا، خۇددى قۇلىقىنى ياپىلاق تاش

ياتقۇزۇلغان پولغا چاپلىۋېلىشقا تەييارلانغاندەك، ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشنى خالىماي گۆرگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئۆينىڭ ئەڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭىغا بېرىۋالاتتى. لېكىن، بۇ قېتىم ئەكسىچە ئانا ئورنىدىن تۇرۇپ، قۇلىقىنى دىڭ تۇتقان هالدا، ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئوغۇل بالىنىڭ «بۇگۈن مىسرلىق بىر ئايالنى دارغا ئاسىدىكەن» دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ قالغانىدى.

ئۇ خۇددى توردا دىرىلداپ تىترەپ تۇرغان چۈشىنىغا ئۆزىنى ئاتقان ئۆمۈچۈكتەك، بىرلا تاقلاپ دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى. دېرىزە گرىف مەيدانىنىڭ دەل ئۇدۇلىغا توغرا كېلەتتى. مەيداندىكى دار ياغىچىنىڭ ئالدىغا راستتىنلا بىر شوتا قويۇلغانىدى. دارغا ئېسىش جازاسىنى ئىجرا قىلىدىغان جاللات دات بېسىپ كەتكەن زەنجىرنى ئادالاش بىلەن ئاۋارە ئىدى. بىر توپ ئادەملەر دارنىڭ چۆرىسىگە كېلىپ بولغانىدى.

بايىقى ئۆيناپ ـ كۈلۈپ ئۆتكەن بالىلار يىراقلاپ كەتكەن بولغاچقا، راهىبە بىرەرى كېلىپ قالار دەپ دىققەت قىلىدى. ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇش كويىدا قالغان ئايال ئۆيىنىڭ يېنىدا تۇرغان بىر پوپنى كۆرۈپ قالدى. پوپ هەممەيلەن ئورتاق ئىشلىتىدىغان دۇئا رىسالىسىنى ئوقۇۋاتقاندەك قىياپەتتە ئىدى. لېكىن، مۇنداقلا قاراشقا ئۇنىڭ ئەس ـ يادى قولىدىكى دۇئا رىسالىسىدە ئەمەس، بەلكى داردا بولۇۋاتقاندەك قىلاتتى. چۈنكى، ئۇ هەدىسلا شۇ تەرەپكە قارايتتى، كۆزلىرىدىن رەزىللىك ۋە ئەسەبىيلىك نۇرلىرى چاقنايتتى. راهىبە ئۇنى تونۇدى. ئۇ يوساستىكى يارەمچى ئېپىسكوپ، ئىچىدىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان سىرلىق بىر ئادەم ئىدى.

ـــ پوپ، دارغا بۇ نۆۋەت كىمنى ئاسىدىغاندۇ؟

پوپ ئايالغا لەپپىدە قاراپ قويۇپ جاۋاب قايتۇرمىدى. ئايال يەنە بىر قېتىم سورىدى.

ـــ خەۋىرىم يوق، ـــ دېدى پوپ.

ـــ ئاتايا بىرنەچچە كىچىك بالىنىڭ مىسرلىق بىر ئايالنى

دارغا ئاسقۇدەك دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قالدىم، ــ دېدى راھىبە.

ــ شۇنداقمىكىنتاڭ ــ دېدى پوپ.

راھىبە دەلدۇشتەك قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

ــ سىڭلىم، ــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ، ــ سىز مىسىرلىق ئاياللاردىن بەك نەپرەتلىنەمسىز نېمە؟

ــ قاتتىق نەپرەتلىنىمەن؟ ــ توۋلاپ كەتتى راھىبە، ــ ئۇلار پېرىخون، ئۇلار مېنىڭ بالامنى ئوغرىلىغان! مېنىڭ يۈرەك پارەم قىزىمنى يەۋەتكەن، بىردىنبىر بالامنى! مېنىڭ يۈرىكىم يوق، ئۇلار مېنىڭ يۈرىكىمنىمۇ سۇغۇرۇۋالغان!

ئۇنىڭ تۇرقى ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئىدى. پوپ ئىپادىسىز كۆزلىرى بىلەن قاراپ تۇردى.

ــ بولۇپمۇ بىرىدىن بەكلا نەپرەتلىنىمەن، ئۇنى قارغايمەن، ــ دېدى راھىبە، ــ ئۇ بىر قىز! ئەگەر ئۇنىڭ ئانىسى قىزىمنى يەۋەتمىگەن بولسا، قىزىممۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ياشىلىق بولۇپ قالاتتى. بۇ زەھەرلىك يىلان ھەر قېتىم ئۆيۈمنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، قېنىم مېڭەمگە تەپكەندەك بولىدۇ!

ــ بولدىلا، سىڭلىم! كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، ــ پوپنىڭ چىرايىدىن مۇز ياغاتتى، ــ سىز ئۇنىڭ دارغا ئېسىلغانلىقىنى ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆرەلەيسىز! ــ پوپ شۇلارنى دەپ بولۇپ، كاللىسىنى ساڭگىلاتقان پېتى مېڭىپ كەتتى.

ــ مەن بۇ ئالۋاستى قاچانلا بولسۇن دارغا ئېسىلىدۇ، دەپ بۇرۇنلا ئېيتقان! رەھمەت سىزگە، پوپ! ــ دېدى راھىبە.

راھىبە تۆمۈر دېرىزىنىڭ ئالدىدا ئۇياندىن ـ بۇيانغا ماڭدى. چاچلىرى چۈۋۈلدى، كۆزلىرىدىن ئوت يانغاندەك بولدى. خۇددى قەپەسىنىڭ ئىچىدە ئۇزاق تۇرۇپ ئېچىرقاپ كەتكەن چىلبۆرە يەيدىغان نەرسىنىڭ تەيىار بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگەندەك، مۇرىلىرىنى تامغا ئۇردى.

6. ھەر كاللىدا ھەر خىيال

راستىنى ئېيتقاندا ، فوبۇس ئۆلمىگەنىدى. مۇنداق ئەرلەرنىڭ ئاسان جېنى چىقمايتتى. پادىشاھنىڭ پەۋقۇلئاددە ئادۇوكاتى فلىپ لىيۇلىر ئەسمېرالداغا «ئۇ ئۆلدى» دەپ خاتالاشقان ياكى بولمىسا مۇنداقلا دەپ قويغانىدى. ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ جازالانغۇچىنىڭ ئالدىدا ئۇنى ھەدەپ «ئۆلدى» گە چىقىرىشمۇ، ئۇنى ئۆلىدۇ دەپ ئويلىغانلىقىدىن، شۇنداق پەرەز قىلغانلىقىدىن، ئۇنىڭ ئۆلۈشىگە ئىشەنگەنلىكىدىن، ئۆلۈشىنى تىلىگەنلىكىدىن ئىدى، ئەمەلىيەتتە، فوبۇسنىڭ ئۆلگەن ياكى ئۆلمىگەنلىكىنى پەقەت بىلمەيتتى. ئۇ ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان بىر ئايالغا رەقىبنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىپ بېرەمتى؟ ئېپىسكوپنىڭ ئورنىدا باشقا ئادەم بولسىمۇ، ئارىسالدى بولۇپ قېلىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

فوبۇسنىڭ ياردىسى خېلىلا ئېغىر ئىدى. لېكىن، ياردەمچى ئېپىسكوپ كۆپتۇرگەندەك ئۇنچىلىك ئېغىر دەپ كەتكىلىمۇ بولمايتتى. ئەسكەر ـ ساقچىلار ئۇنى تاشقى كېسەللىكلەر دوختۇرىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارغانىدا، دوختۇر ئۇنى كۆپ بولغاندىمۇ بىر ھەپتە ئۆمۈر كۆرەرمىكىن، دەپ مۆلچەرلىدى ھەمدە بۇ گەپنى لاتىن تىلىدا ئۇنىڭغا ئېيتتى. شۇنداقتىمۇ فوبۇسنىڭ ياشلىقى، تىمەنلىكى غالىب كەلدى. ئادەتتىكى ئەھۋالغا ئوخشاش، گەرچە ھەر خىل دىياگنوز قويۇلغان ۋە ھەر خىل پەرەز قىلىنغىنىدىن قەتئىينەزەر، خۇدا بۇ بىمارنى دوختۇرنىڭ قولى ئارقىلىق قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشقا ماقۇل بولدى. فوبۇس تاشقى كېسەللىكلەر دوختۇرىنىڭ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن كارىۋىتىدا ياتقان بىرنەچچە كۈندە، فلىپ لىيۇلىر ئۇنىڭدىن نەچچە قېتىملاپ گەپ سورىدى. دىنىي سوت كوللېگىيەسىدىكى سودىيەلەر ئۇنىڭ ئۇستىدىن خېلى كۆپ

تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. بۇ ئىشلاردىن ئۇ ئىنتايىن تېرىكتى. ھاۋا ئوچۇق بىر ئەتىگەنلىكى، ئۇ ئۆزىنى خېلى ياخشى ھېس قىلىپ، ئالتۇن شىپۇرنى دورا پۇلى ئورنىدا قالدۇردى ـ دە، ھېچكىمگە بىلىندۈرمەي غىپپىدە چىقىپ كەتتى. دېلونى تەرگەۋ قىلىشمۇ بۇنىڭلىق بىلەن يېرىم يولدا ئاقساپ قالمىدى. ئۇ چاغدىكى ئەدلىيە ئورگانلىرى دېلونىڭ دەل بولۇشىغا ئانچە كۆڭۈل بۆلۈپ كەتمەيتتى. جىنايەتچىنى دارغا ئېسىۋەتسىلا ئۇلار قىلمىدىغان ئىش تۇگىگەنگە ھېساب بولاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، سودىيەلەر ئەسمېرالداغا پايدىسىز يېتەرلىك دەلىل ـ ئىسپاتنى قولغا چۈشۈرگەنىدى. ئۇلار فوبۇس ئۆلگەن بولسا، ئىشنىڭ ئوڭۇشلۇق تاماملىنىدىغانلىقىغا كۆزى يېتەتتى.

فوبۇسقا كەلسەك، قېچىپ بەكمۇ يىراققا كەتمىدى. پەقەت پارىژغا بىرنەچچە بېكەت كېلىدىغان فرانسىي ئارلىدىكى قىسمىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ تۇرۇشلۇق قوشۇن ئارالدىكى كۇۋېن بري بازىرىدا مۇداپىئەدە تۇراتتى.

قىسقىسى، ئۇنىڭ سوتقا چىقىۋسى يوق ئىدى. بۇ دېلودا ئۆزىنىڭ بىر كۇلكىلىك شەخس ئىكەنلىكىنى گۇڭگا ھېس قىلاتتى. يۇز بەرگەن ئىشلارغا قاناق قاراشقىمۇ پەمى يەتمەيتتى. چۈنكى، ئۇ ئېتىقادى يوق، خۇراپىي ئىشلارغا چوقۇنىدىغان، كاللىسى ئاددىي ھەربىي ئىدى. بۇ غەلىتە ۋەقەنى تولا ئويلايتتى ـ يۇ، پۈتكۈل جەريانىنىڭ ئېغى بىلەن بېغىنى پەرقلەندۈرەلمەيتتى. ئوغلاقتىن، ئەسمېرالدا بىلەن تۇنجى كۆرۈشكەن چاغدىكى ئەھۋالىدىن، ئۇنىڭغا مۇھەببەت ئىزھار قىلغاندىكى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئۇسۇلدىن، مىسىرلىق قىزنىڭ خۇلۇق ـ مىجەزىدىن، ھەتتا ھېلىقى سىرلىق راھىبتىن ئوخشاشلا گاڭگىراپ قالغانىدى. بۇ مەزگىلدىكى كەچۈرمىشلەرنىڭ شاھىتى بولغان مۇھەببەتمۇ ئويلىغانسېرى جادۇگەرلىكتەك تۇيۇلاتتى. ئۇ قىز جادۇگەر ياكى ئالۋاستى بولسا ـ ھە؟ يىغىپ ئېيتقاندا، بۇ بىر كومېدىيە ياكى شۇ چاغدىكى ھەممەيلەن كۆنۈپ قالغان سۆز

بىلەن ئېيتقاندا، بىر قېتىملىق تېتىقسىز مراكىل تىياتىرى ئىدى. ئۇ ئالغان رولىمۇ ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەقنىڭ رولى ئىدى. ئۇ ھەممەيلەننىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنىدىغان، مەسخىرە قىلىدىغان نىشانغا ئايلانغانىدى. كاپىتان خىجىل بولاتتى، لاپونتايىننىڭ تەسۋىرلىگىنىدەك، ئۇ «مېكىيانىنىڭ قولىغا چۈشكەن تۈلكىدەك شەرمەندە بولدى» دېگەن ئەھۋالنىڭ ئۆز بېشىغا كەلگەنلىكىدىن بەكلا نومۇس قىلاتتى.

ئۇ بۇ ئىشنىڭ قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە، باش يېرىلسا بۆرك ئىچىدە بولۇشىنى بەك خالايىتتى. سوتقا چىقمىسىلا، باشقىلار ئۇنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ ئولتۇرمايتتى. ھېچبولمىغاندا، تورنېل سوتخانىسىدىكى مۇنازىرىدە ئۇنىڭ گېپى بولمايتتى. مۇشۇ بىر ئىشتا ئۇنىڭ ئويلىغانلىرى توغرا ئىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ تەلىيىگە ئۇ چاغلاردا سوت ھەققىدە ئاخبارات ئېلان قىلىنمايتتى. پارىژدىكى چوڭ ـ كىچىك سوت ناھايىتى كۆپ ئىدى. ساختا پۇل ياسايدىغان بىرەرىنى قاينىۋاتقان قازانغا تاشلىمايدىغان ياكى ئايال پېرىنخوندىن بىرەرىنى دارغا ئاسمايدىغان ۋە ياكى بىرەر بىدئەتچىنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرمەيدىغان بىرمۇ ھەپتە بولمايتتى. قېرىپ پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان، فېئودال تېمىس ① نىڭ يېڭىنى شمايلىغان ھالدا دار، شوتا ۋە جازا سۈپىسى ئارىلىقىدا ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈش ئۈچۈن شاپاشلاپ يۈرگەنلىكىنى كۆرمىز دەپ ھەرقايسى جامائەت سورۇنلىرىغا بېرىش پارىژ ئاھالىسىگە ئادەت بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار كىمنىڭ دارغا ئېسىلىدىغانلىقىغا، نېمە سەۋەبتىن دارغا ئېسىلىدىغانلىقىغا كۆڭۈل بۆلمەيتتى. ئۇ چاغدىكى ئاقسۆڭەكلەر جەمئىيىتىنىڭ كوچا دوقمۇشلىرىدىن ئۆتۈۋاتقان جىنايەتچىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى بىلەن كارى بولمايتتى. پارىژ ئاھالىسى تولا كۆرۈپ ھۆ بولۇپ كەتكەن مۇنداق ئىشلارغا پەرۋاسىز قارايتتى.

① تېمىس ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئەدلىيە ۋە ئادالەت ئىلاھەسى.

ئۆلۈم جازاسىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىغىمۇ خۇددى بولكا پىشۇرىدىغان چوڭ دۇخوپكىغا ياكى قاسساپلارنىڭ قۇشخانىسىغا قاراۋاتقاندەك، ئەجەبلەنمەي قاراپ تۇرىۋېرەتتى. ئادەملەر قاسساپ بىلەن جاللاتنى سېلىشتۇرۇپ، جاللاتنىڭ قاسساپقا قارىغاندا سەل - پەل ۋەھشىي ئىكەنلىكىنىلا ھېس قىلاتتى، خالاس!

شۇڭا، فوبۇس پېرىخون ئەسمېرالدانى بولسۇن ياكى ئاغزىدىن چىقىپ كەتكەن سىملا بولسۇن، سەرگەردان قىزنىڭ ياكى ھېلىقى ئالۋاستى روھانىيىنىڭ قولىدىكى خەنجەرنى بولسۇن، خەنجەرنىڭ كىمنىڭ خەنجىرى ئىكەنلىكىنى چوڭ ئىش چاغلاپ كەتمىدى. شۇنداقتىمۇ، كاللىسى ئازراقلا قۇرۇقدىلىپ قېلىۋىدى، فلېئور دې لىسنىڭ سىياقى كۆز ئالدىغا كەلدى.

بۇمۇ ئاز كەلگەندەك، كۇۋېن بىرې بەك زېرىكىشلىك، قىزىققۇدەك ھېچنېمىسى يوق بىر مەھەللە ئىدى. مەھەللىنىڭ نەرىگە قارىساڭلا تۆمۈرچىلەر بىلەن كالا باقىدىغان ئىسكەتى يوق ئايالىلاردىن بۆلەك ئادەم كۆرۈنمەيتتى. يېرىم چاقىرىم كېلىدىغان كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى كەپىلەر، خىشتىن قويۇرۇلغان ئۆيلەر كالىنىڭ قۇيرۇقىدەك خېلى بىر يەرلەرگىچە سوزۇلغانىدى.

فوبۇسنىڭ مۇھەببەت دۇنياسىدا فلېئور دې لىس ئىككىنچى ئورۇندا ئىدى. ئۇ چىرايلىق قىز بولغاندىن سىرت، توي قىلسا راۋرۇس توي مېلى كۆتۈرۈپ كېلەلەيدىغانلاردىن ھېسابلىناتتى. ھاۋا ئوچۇق بىر ئەتىگىنى، فوبۇس ئۆزىنى سەللىمازا ساقلىيىپ قالغاندەك ھېس قىلدى، ھەتتا ئىككى ئاي ئۆتۈپ كەتتى، سەرگەردان قىزنىڭ دېلوسىمۇ ئاياغلاشتى، خەقلەرنىڭ ئېسىدىنمۇ كۆتۈرۈلدى، دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ ئولگۇردى. مۇھەببەتتە شاپتۇلۇق باغقا كىرىپ قالغان بۇ چەۋەندەز ئەمدىلىكتە ھېچنېمىنى بىلمەسكە سېلىپ، گوندىلاۋۇرنىڭ ئىشىكىنى قاققىلى ماڭدى.

پارۋى مەيدانىدىكى بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ دەرۋازىسى

ئالدىغا بىرمۇنچە ئادەم توپلىشىپ قالغانىدى. 5 ـ ماي بولغاچقىمىكىن، فوبۇس ئۇلارنى دىنىي مۇراسىم ئۆتكۈزۈشكە ياكى بايرام پائالىيىتىگە قاتنىشىشقا كەلگەنلەر بولسا كېرەك، دەپ ئارتۇق بىرنېمىلەرنى ئويلىمىدى. ئاتنى دەرۋازىنىڭ يېنىغا باغلاپ قويۇپ، خۇشال هالدا بولغۇسى ئايالى تۇرىدىغان ئۆيگە قاراپ قەدەم ئالدى.

ئۇنىڭ بولغۇسى ئايالى فلېئور دې لىس ئانىسى بىلەن بىللە ئىدى.

فلېئور دې لىسنىڭ تېخىچە ئېسىدە بار ئىدى: ئۇ هېلىقى ئايال پېرىخون ئۆيگە كىرگەن چاغدىكى كۆرۈنۈشنى، ئوغلاقنى، هېلىقى ئۆلگۈر هەرپنى ئۇنتۇيالمايتتى، فوبۇس بىلەن ئۇزاقتىن بېرى كۆرۈشمىگەن بولغاچقا، كاپىتان ئۆيگە كىرىشى بىلەنلا، ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتىگە، يېپىيېڭى هەربىي فورمىسىغا، كۆزنى قاماشتۇرىدىغان پاگونلىرىغا، يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىكى قىزغىنلىقىغا قاراپ خۇشاللىقىدىن قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى. ئاقسۆڭەك خان قىزمۇ بۇرۇنقىدىن بەكرەك نازاكەتلىك بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ئادەمنىڭ مەستلىكى كېلىدىغان ئالتۇندەك سېرىق چېچىنى قاملاشتۇرۇپ ئۆرۈگەن، بېشىدىن ئايىغىچە هاۋا رەڭ كىيىم بىلەن پۈركەنگەنىدى. بۇ رەڭ ئۇنىڭ ئاپپاق تېرىسى بىلەن تازا ماسلاشقانىدى. كولۇمبى ئۇنىڭغا ناز ـ كەرەشمە قىلىشنى ئوبدان ئۆگىتىپ قويغان بولسا كېرەك، كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇرغان مۇهەببەتتىن پەيدا بولغان شېرىن ئازابلىق چىرايى ئۇنى تېخىمۇ چىرايلىق قىلىۋەتكەنىدى.

فوبۇس كۆۋۈن بېرىدىكى مۇداپىئەدىن بۇيان تۇزۇكرەك بىر ئايال بىلەن دەرقەمتە بولمىغاچقا، فلېئور دې لىسنىڭ هۆسن ـ جامالى ئۇنى رام قىلىۋالغانىدى. مۇشۇ سەۋەبلىك، بىزنىڭ ئوفىتسېرنىڭ مۇئامىلىسى بىردەمدىلا مۇلايىملىشىپ، ئۆزىنى قىزغىن ۋە خاتىرجەم تۇتقۇسى كېلىپ قالدى. گوندىلاۋۇر خانىم چوڭ كىرىسلودا بەھۇزۇر ئولتۇراتتى. ئۇ قىزى ئۇچۇن ئانىلىق

بۇرچىنى تەلتۆكۈس ئادا قىلىدىغان ئانىلاردىن ئىدى. بۇ قېتىم ئۇنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بۇ كۈيۇ ئوغۇلنى ئەيىبلەشكە تەييارلىغان سۆزلىرى ئايىغى چىقمايدىغان غوتۇلداش بىلەن بېسىقىپ قالدى.

فلېئور دې لىس تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغىنىچە بىر يېڭىنە - بىر يېڭىندىن دېڭىز مۇئەككىلى نېپتۇننىڭ ئۆڭكۇرىنى كەشتىلەش بىلەن بەند ئىدى. كاپىتان ئۇنىڭ ئورۇندۇقىغا يۆلەندى.

ــ ئەسكى جۇمۇ سىز، ــ دېدى قىز ئەركىلەپ، ئۇنىڭ پەس ئاۋازدا دەۋاتقان سۆزلىرىدىن ھەم نازلىنىش، ھەم قېيىداش چىقىپ تۇراتتى، ــ ئىككى ئايدىن بۇيان نەلەردە يۈردىڭىز؟

ــ قەسەم قىلىپ بېرىمەنكى، ــ قىزنىڭ گەپلىرىدىن ئوڭايسىزلىنىپ قالغان فوبۇس ئۇدۇل جاۋاب بېرىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، باغدىن سورىسا، تاغدىن جاۋاب بەرگەندەك گەپ باشلىدى، ــ گۈزەل ھۆسنىڭىزنى كۆرگەن مىسسىيونېرلارمۇ داڭ قېتىپ قاراپ قالمىدۇ جۇمۇ !

قىز كۈلۈۋەتتى.

ــ ئەپەندى، گۈزەل ھۆسنۈمنى قويۇپ تۇرۇپ، گېپىمگە جاۋاب بېرىڭ. چىرايلىق - چىرايلىق دەۋېرىدىكەنسىز !

ــ ۋاي - ۋۇي، سۆيۈملۈك سىڭلىم. بۇيرۇقىغا بىنائەن مۇداپىئەدىكى قىسمغا كېتىپ قالدىم.

ــ ئۇنىڭ نەدىلىكىنى ماڭا دېمەيدىغۇ؟ نېمىشقا خوش دېمەيلا كەتتىڭىز؟

ــ كۇۋېن بري.

فوبۇس گەپ يورغىلىتىپ، نەق جاۋاب بېرىشتىن ئۆزىنى قاچۇردى.

ــ يېقىنلا يەردىكەنغۇ، نېمىشقا بىرەر قېتىممۇ يوقلاپ كېلەي دېمەيدىڭىز؟

ــ چۈنكى ... مەسئۇلىيەت ... ئۇنىڭ ئۈستىگە، ــ فوبۇس دۇدۇقلاپ قېلىۋاتاتتى، ــ سۆيۈملۈك سىڭلىم، ئاغرىپ يېتىپ

قالدىم.

— ئاغرىپ ! — قىز چۆچۈپ كەتتى.

— شۇنداق ... يارىلاندىم.

— يارىلاندىم دەمسىز؟

بىچارە قىز ھەيران قالدى.

— ھېچ ۋەقەسى يوق، — دېدى فوبۇس پەرۋاسىز ھالدا، — شۇنچىلىكلا ئىش. ناھايىتى كەلسە بىرەر قېتىملىق تاكالىلىشىش، مۇشتلىشىش دېگەندەك گەپ. سىز بىلەن مۇناسىۋىتى يوققۇ؟

— مەن بىلەن مۇناسىۋىتى يوق؟ — فلېئۇر دې لىس لىككىدە بېشىنى كۆتۈردى، كۆزلىرىگە لىققىدە ياش كەلدى، — نېمە دەۋاتقىنىڭىزنى بىلمىدىم. دۇئېلغا چىققان بولماڭ يەنە؟ ئەينەن ئەھۋالنى بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ.

— ھەي، سۆيۈملۈك چىرايلىقىم ! ماشا فېد بىلەن تەگىشىپ قالدىم، بىلەمسىز؟ ئۇ ساينت گېرمائىن ئېنلايدىكى قۇرۇقلۇق ئارمىيەسىنىڭ پود پولكوۋنىكى، ھەر ئىككىمىزنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرى سۇرۇلگەن بولدى. ئەنسىرىگۈدەك ئىش يوق !

يالغان گەپ قىلىشقا ئامراق كاپىتان شەرەپ بىلەن يارىدار بولغان ئەرلەرنىڭ قىزلارنىڭ كۆزىگە تېخىمۇ ئىسسىق كۆرۈنىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. فلېئۇر دې لىس راستىنلا ھەم تەسىرلەندى، ھەم قورقتى، ھەم خۇشال بولدى، ھەم ئۇنى ماختىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ، ئۆزىنى باسالماي قالغىلى تاس قالدى. لېكىن، ئۇنىڭ تازا خاتىرجەم بولالمايۋاتقىنى ئېنىق ئىدى.

— ھېلىمۇ ياخشى، ساقىيىپ قاپسىز، قەدىرلىكىم ! — دېدى قىز، — مەن ئۇ ماشا فېد دېگەننى تونۇمايمەن. قارىسام بىشىم نەرسىدەك قىلىدۇ. نېمىدەپ ئۇرۇشۇپ قالدىڭىز؟

كاللىسى ئىشلىمەيدىغان فوبۇس گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە يالغان سۆزنى قانداق داۋاملاشتۇرۇشنى بىلەلمەي قالدى.

— هەي، مەن نەدىن بىلەي ! ... چاغلىقلا ئىش، ئات تالىشىپ ياكى بىرەر ئېغىز قۇرۇق گەپنى دەپ بولغان ئىش ! سىڭلىم، — دېدى فوبۇس گەپنىڭ تېمىسىنى ئۆزگەرتىۋېتىش ئۈچۈن ئۇنلۇك ئاۋازدا، — پارۋى مەيدانى قاينىاپ كېتىپتۇغۇ؟ خۇدايا توۋا، سىڭلىم، — ئۇ دېرىزىنىڭ ئالدىغىراق باردى، — مەيداندا نېمىدېگەن جىق ئادەم !

— بۇنىڭدىن خەۋىرىم يوق، — دېدى فلېئور دې لىس، — لېكىن بۇگۈن بىر ئايال پېرىخونىنى چېركاۋ ئالدىدا توۋا - ئىستىغپار ئېيتقۇزۇپ، ئاندىن دارغا ئاسقۇدەك دېگەن گەپنى ئاڭلىۋېدىم.

كاپىتان ئەسمېرالدانىڭ دېلوسى ئاللىقاچان تۈگىدى دەپ قارىغاچقا، فلېئور دې لىسنىڭ سۆزىنى قېتىغمۇ ئالماي، يەنىلا ئۆزىنىڭ گېپىنى يورغىلاتقىلى تۇردى.

— ئۇ ئايال پېرىخون كىم ئىكەن؟

— ئۇنى بىلمەيمەن، — دېدى فلېئور دې لىس.

— ئۇلار ئۇنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى دېمىدىمۇ؟

— بىلمەيمەن، — دەپ جاۋاب بەردى قىز، بۇرۇنقىدەكلا قارەڭ ئاپپاق ئىككى مۇرىسىنى كۆتۈرۈپ قويدى.

— ئاھ، خۇدا ! — دېدى قىزنىڭ ئانىسى گەپ باشلاپ، — مۇشۇ كۈنلەردە، ئايال پېرىخون نېمانچە كۆپ - ھە ! دىنىي جەمئىيەت ئۇلارنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرگىنى بىلەن، ئۆتكەن - كەچكەنلەر ئۇلارنىڭ ئىسمىنىمۇ بىلمەيدۇغۇ دەيمەن. ئۇلارنىڭ ئىسمىنى بىلىش ئاسماندىكى ھەربىر بۇلۇتنىڭ ئىسمىنى بىلىشتىنمۇ تەس. بىراق، بۇ ئىش بىلەن بىزنىڭ چاتىقىمىز يوق. نېمىلا دېگەنبىلەن، بەندىنىڭ ھايات - ماماتى مېھىر - شەپقەتلىك خۇدانىڭ ئىلكىدە ! — ئاقسۆڭەك ئايال سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئورنىدىن تۇرۇپ دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى، — شەپقەتلىك ئىگەم، — دېدى ئۇ گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — راست دەپسەن، فوبۇس ! ئۇ يەردە ئادەم بەكلا

جىققۇ. خۇدايىمەي، ئۆينىڭ ئۆگزىلىرىمۇ توشۇپ كېتىپتۇغۇ ! بىلەمسەن، فوبۇس! بۇ مېنىڭ ياش ۋاقتىمدىكى بىر ئىشنى يادىمغا سالدى. ئۇ پادىشاھ چارلىز Ⅶ پايتەختكە كىرگەن چاغ ئىدى. شۇ چاغدىمۇ ئادەم كۆپ ئىدى. قايسى يىلى ئىكەنلىكى ئېسىمدە يوق. بۇ ئىشلارنى ساڭا سۆزلەپ بەرسەم، مېنى كونا خامانىنى سورۇۋاتىدۇ دەپ قالارسەن، لېكىن ماڭا تېخى تۇنۇگۈنلا سادىر بولغان ئىشتەك تۇيۇلىدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ئاھ، شۇ چاغدىكى ئادەم بۇگۈنكىدىنمۇ كۆپ ئىدى. ھەتتا ساينت ئانتونى دەرۋازىسىنىڭ سېپىلىمۇ ئادەم بىلەن لىققىدە تولۇپ كەتكەنىدى. پادىشاھ مىنگەن ئاتنىڭ كەينىدە خانىش، ئەگىشىپ كېلىۋاتقان ئېسىلزادە ئاياللار چەۋەندازلارنىڭ كەينىگە مىنگەشكەن. ئېسىمدە قېلىشچە، ئۇلار ئوچەيلىرى ئۇزۇلگۈدەك كۈلۈشەتتى. چۈنكى، تەق ـ تۇرقى بەستىلىك كەلگەن چەۋەنداز ماتېفېلوننىڭ يېنىدىكىسى پاكار بويلۇق ئامانيون گارلاند ئىدى. ماتېفېلون ئۆز ۋاقتىدا ئىنگلىزلارنى ئايمای قىرىۋەتكەن ئادەم ئىدى! فرانسىيەنىڭ مۆتىۋەرلىرى سەپ تارتىپ ماڭغان، ئۇلار كۆتۈرۈۋالغان تۇغ ـ ئەلەمەر كۆك يۇزىنى بىر ئالغاندى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى نەيزىۋازلار بايرىقى بولۇپ، ئاندا ـ ساندا ئارمىيە بايرىقىمۇ كۆرۈنۈپ قالاتتى. ژان شاتومورانتنىڭ قولىدىكىسى ئۇچ بۇرجەكلىك تۇغ، كورسنىڭ قولىدىكىسى ئارمىيە بايرىقى ئىدى. بوربون كىنەزىدىن باشقىلىرى ئىنتايىن روھلۇق ئىدى ... ھەي ! شۇ يىللاردىكى كاتتا مەرىكىنى بۇگۈنكى كۈندە تاپقىلى بولمايدۇ. راستتىنلا پاجىئە !

بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇق ئاقسۆڭەك تۇل خوتۇننىڭ گېپىنى ئاڭلاپمۇ قويمىدى. فوبۇس بولغۇسى ئايالى ئولتۇرغان ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە يېقىن كەلدى، بۇ ئادەمنى ئۆزىگە شۇنداق تارتىدىغان ئورۇن ئىدىكى، ئۇ يەردە تۇرۇپ فلېئور دې لىسنىڭ بوينىدىن قارىسا، ئۇنىڭ ئېچىلىپ قالغان كۆكسىنى كۆرگىلى بولاتتى. قىز كىيىۋالغان كۆڭلەكنىڭ ياقىسى خۇددى

ئۇ يەردىكى يارىشملىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى فوبۇسنىڭ قانغۇدەك كۆرۈۋېلىشى ۋە بۇ ئارقىلىق باشقا نەرسىلەرنىمۇ ئۇنىڭ پەرەز قىلىشى ئۈچۈن پەسرەك ئويۇلغاندەك ئىدى. فلېئۇر دې لىسنىڭ قاشتېشىدەك تېرىسى فوبۇسنىڭ كۆزىنى ئالاچەكمەن قىلىۋەتتى. «مۇشۇنداق بېلىقتەك چىرايلىق بىرى تۇرغان يەردە، باشقا بىرىگە كۆڭۈل بېرىپ نېمە كەپتۇ !» دەپ ئويلىدى فوبۇس. ئىككىيلەن خېلىغىچە بىرنەرسە دېيىشمىدى. قىز بىرنەچچە قېتىم بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا لەپپىدە قاراپ قويدى. كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىن نازاكەت ئۇرغۇدى. چاچلىرى باھار قۇياشىدا بۆلەكچە چىرايلىق بولۇپ كەتكەنىدى.

ـــ فوبۇس، ـــ دېدى فلېئور دې لىس پەس ئاۋازدا، ـــ يەنە ئۇچ ئايدىن كېيىن تويۇم قىلىمىز. سىز ماڭا پەقەت سىزنىلا سۆيىدۇم، باشقا بىرىگە كۆز قىرىمنىمۇ سالمىدىم، دەپ قەسەم ئىچىپ بېرىڭ !

ـــ قەسەم ئىچىپ بېرەي، ئەلۋەتتە سىزنى ياخشى كۆرىمەن، پەرىشتەم ! ـــ دەپ جاۋاب بەردى فوبۇس. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قىزغىنلىق بەرق ئۇردى، تەلەپپۇزىدىن سەمىمىيلىك نامايان بولدى. قىزنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى. ھەتتا فوبۇسمۇ ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى ئىشىنىپ قالغاندەك بولدى.

بولغۇسى ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننىڭ نىيەت ـ ئىقبالىنى كۆرگەن مېھرىبان ئانا خۇددى بىر قوشۇق ھەسەل ئىچكەندەك تاتلىق سېزىم ئىچىدە قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى ـ دە، باشقا ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. فوبۇس ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى. ئىككىيلەن يالغۇز قالغانىدى. غەيرىي ئادەم يوق بۇ سورۇن تەۋەككۈل قىلىشقا ئامراق كاپىتاننى غەيرەتكە كەلتۈرگەندەك بولدى، كاللىسىدىن نۇرغۇن ئىشلار كەچتى. فلېئور دې لىس ئۇنى ياخشى كۆرەتتى، فوبۇسنىڭ قىزغا تېخىمۇ ھەۋىسى كەلدى. فلېئور دې لىس كۆزىگە گۈل كۆرۈندى، قەلبىدىكى قىزغىنلىقمۇ سۈسلاپ قالغاندەك

قىلمايتتى. پىشمىغان بۇغدايىنى تېتىپ باقسا ھېچقانچە چوڭ گۈناھ ھېسابلانمايتتى ! شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئاددىي كاللىسىدا قانداق بىر خىيالنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. لېكىن، جەزم قىلىشقا بولاتتىكى، فلېئور دې لىس ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپلا يۈرىكى قارتتىدە قىلىپ قالدى. ئەنسىزلىك ئىچىدە تۆت تەرىپىگە كۆز يۈگۈرتتى. ئانىسى كۆرۈنمەيتتى.

ــ ۋاي خۇدايىمەي ! ــ ئۇنىڭ يۈزى شەلپەردەك قىزىرىپ يۈرىكى پوكۇلداپ كەتتى، ــ نېمانچە ئىسسىق !

ــ شۇنداقتەك قىلىدۇ، ــ دېدى فوبۇس، ــ چۈش بولاي دەپ قالدى. قۇياشنىڭ قىزدۇرغىنىنى قارىمامدىغان، پەردىنى چۈشۈرۈۋېتەيلى !

ــ ياق، بولمايدۇ، ــ دەپ ۋارقىرىدى بىچارە قىز، ــ تىنالمايۋاتىمەن.

ئۇ خۇددى تايغانىنىڭ پۈرىقىنى ئالغان مارالدەك دىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، دېرىزىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى ـ دە، دېرىزىنى ئېچىپ، ئۆزىنى بالكونغا ئاتتى.

فوبۇس خاپا بولغان ھالدا كەينىدىن ئەگەشتى.

بالكون پارۇى مەيدانىنىڭ ئۇدۇلىدا ئىدى. لېكىن، شۇ ئەسنادا مەيدان ئادەم قورقۇدەك تۈسكە كىرگەنىدى. توخۇ يۈرەك فلېئور دې لىس بىردىنلا شۇمشىيىپ قالدى.

ئادەملەر مەيدانىنىڭ ئەتراپىنى كەلكۈن كەلسىمۇ كىرەلمىگۈدەك دەرىجىدە قاپسۇالغان، يېقىن ئەتراپتىكى كوچىلارمۇ ئادەم بىلەن لىق ئىدى. ئەگەر ئىككى يۈز يىگىرمە ئەسكەر ـ ساقچى ۋە قولىغا مىلتىق بىلەن قىلىچ تۇتقانلار نەچچە سەپ بولۇپ توسۇپ تۇرمىسا، پارۇى مەيدانىدىكى پاكار قاشا تام ئاللىقاچان ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بولاتتى. ھېلىمۇ شۇكۇر، قىلىچ ـ نەيزىلەرنىڭ ھەيۋىسى بىلەن، پارۇى مەيدانىغا ھېچكىم كىرەلمىگەنىدى. ئېپىسكوپنىڭ نەيزە تۇتقان تەمبەل لەشكەرلىرى كىرىش ئاغزىنى ساقلىماقتا ئىدى. چېركاۋنىڭ دەرۋازىلىرى

چاك تاقالغان، ئەكسىچە، مەيدانىنىڭ ئەتراپىدىكى سان - ساناقسىز ئۆيلەرنىڭ دېرىزىسى ئۇلۇغ ئېچىۋېتىلگەن، دېرىزىلەردە نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ بېشىلا كۆرۈنەتتى.

قاراپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ يۈز - كۆزى كۈل سۈركۈەتكەندەك مەينەت ئىدى. ھايال ئۆتمەيلا روي بېرىدىغان ئەھۋال ئاددىي پۇقرالار ئارىسىدىكى ھېچكىم يارىتالمايدىغان بۇ بىر توپ ئادەمنىڭ بىر يەرگە يىغىلىپ قالغان چاغدىكى پەۋقۇلئاددە كۈچ - قۇدرىتىگە ئوت تۇتاشتۇرۇپ قويىدىغاندەك ئىدى. چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن، سېرىق قالپاقلىق بۇ ئادەملەر قاتارىدىن قىيقاس - سۈرەن كۆتۈرۈلەتتى. جاھاندا بۇنىڭدىنمۇ قورقۇنچلۇق ئىش يوقتەك قىلاتتى. ئالامانىنىڭ قىيا - چىيالىرى ژارقىراش - جارقىراشلارنى بېسىپ چۈشەتتى. ئەرلەرنىڭ ئاۋازى ئاياللارنىڭ ئاۋازىدىن كۆپتەك ئىدى.

قىيقاس - سۈرەنىنىڭ ئىچىدىن ئاندا - ساندا تېتىرەك ئاۋازدىكى چىرقىراشلار ئاڭلىنىپ قالاتتى.

ـــ ھەي، ماھىيەت بالىغرى ! ئۇ قىزنى مۇشۇ يەردە دارغا ئاسامدىكەن؟

ـــ كالۋا ! بۇ يەرگە كۆڭلەكچان قىلىپ قويۇپ تۇۋا - ئىستىغپار ئېيتقۇزىدىغان جاي ! شەپقەتلىك خۇدا ئۇنىڭغا لاتىنچە سۆزلەپ لەنەت ئوقۇيدۇ ! بۇ ئىش بۇ يەردە ئەزەلدىن تارتىپ چىڭقىچۇش پەيتىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. دارغا ئاسقانىنى كۆرگۈڭ كەلسە، گىرىف مەيدانغا بار !

ـــ راست دەيسەن، سەل تۇرۇپلا ماڭىمەن.

ـــ دېگىنە، بوسانبرۇ ! ئۇ راستىنلا تۇۋا - ئىستىغپارغا مەسئۇل بىر پوپنى رەت قىپتۇمۇ؟

ـــ شۇنداقتەك قىلىدۇ، بىشايگىن خېنىم !

ـــ مانا، مانا ! دەھرىي دېمىدىممۇ؟

ـــ ئەپەندى، بۇ دېگەن رەسىم - قائىدە. ئەدلىيە مەھكىمىسى تەرىپىدىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ئادەم ئەگەر ئاددىي پۇقرا

بولسا، مەھكىمە ئۇنى پارتزانلىك گۇبېرناتورىغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. ئەگەر مىسسىيونېر بولسا، دىنىي سوت كوللېگىيەسىنىڭ سوتچىلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ.

ــ ھە، شۇنداقمىدى، رەھمەت ئەپەندى.

ــ ئاھ، خۇدا ! ــ دەۋەتتى فلېئور دې لىس، ــ ئۇ نېمىدېگەن بىچارە !

ئۇ ئالامانغا قارىدى. كۆزلىرىدىن ئازابلىنىش ئالامەتلىرى كۆرۈندى. كاپىتاننىڭ مەيدانىدىكىلەر بىلەن كارى يوق، ئۇنىڭ خىيالى ئالدىدىكى قىزدىلا ئىدى. ئۇ كۆڭلى ئېغىپ، فلېئوردې لىسنى مېھىر ـ مۇھەببىتى بىلەن بېلىدىن تۇتۇپلا قۇچاقلىدى. قىز كەينىگە قايرىلىپ كۈلۈمسىرىدى.

ــ قويۇۋېتىڭ، ــ دېدى قىز يالۋۇرۇپ، ــ ئانام كىرىپ قالسا، قولىڭىزغا كۆزى چۈشۈپ قالىدۇ !

دەل شۇ چاغدا بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى چوڭ قوڭغۇراق چۈش ۋاقتى ئون ئىككىگە ئېرىنچەكلىك بىلەن جاراڭلىدى. ئادەملەر خۇشاللىقىنى باسالماي، پەس ئاۋازدا كۈسۈرلىشۋالدى. قوڭغۇراقنىڭ ئون ئىككىنچى قېتىملىق ئاۋازى ئۆچمەي تۇرۇپلا، ئالامان ئوپۇر ـ توپۇر بولغىلى تۇردى. مەيىن شامال سۆيۈپ ئۆتكەن سۇنىڭ يۈزىدەك داۋالغۇدى. ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يولدىن، دېرىزىلەردىن، ئۆگزىلەردىن «ئۇ كەلدى !» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپ، قۇلاق ـ مېڭىنى يەپ كەتكۈدەك بولدى.

فلېئور دې لىس قاراپ تۇرۇۋېرىشكە پېتىنالماي، قولى بىلەن كۆزىنى ئېتىۋالدىم.

ــ چىرايلىقىم، ئۆيگە كىرىپ كەتكۈڭىز كېلىۋاتامدۇ؟

ــ ياق، ــ قىز ئابايا قورقۇپ كۆزىنى ئېتىۋالغانىدى، ئەمدىلىكتە قىزىقسىنىپ يەنە كۆزىنى ئاچتى.

نورماندى ئېتى قوشۇلغان ئىككى چاقلىق ھارۋا ساينت پېررې ئاۋبوف كوچىسىدىن مەيدانغا كىرىپ كەلدى. ئات ھارۋىسىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە مەيدىسىگە ئاق كىرىست ئېسىپ، قىزغۇچ

بىنەپشە رەڭ فورما كىيگەن چەۋەندازلار ھارۋىنى پەخەس بولۇپ قوغداپ كېلىۋاتاتتى. ئەسكەر ـ ساقچىلار قامچىلىرىنى پۇلاڭلىتىپ، توپ ئارىسىدىن ھارۋىغا يول ئاچاتتى. ھارۋىنىڭ يېنىدا ئاتلىق سودىيەلەر، ساقچى ئەمەلدارلار بار ئىدى. ئادەملەر ئۇلارنىڭ قارا رەڭلىك فورمىلىرى ۋە ئات ئۈستىدىكى قورال ئوينىتىپ پوپوزا قىلىۋاتقان ھالىتىدىنلا ئۇلارنىڭ نېمە ئادەملەر ئىكەنلىكىنى پەرقلەندۈرەلەيتتى. ھەممىنىڭ ئالدىدا سۇر كۆرسىتىپ، ھەيۋە بىلەن كېلىۋاتقىنى ياكوئىس شارمولۇي ئىدى.

نەس باسقان ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇلغان قىزنىڭ ئىككى قولى كەينىگە قىلىپ باغلانغان، يېنىدا پوپ يوق ئىدى. ئۇچىسىدا كۆڭلەك، چۈۋۈلۇپ پاخپىيىپ كەتكەن قاپقارا چاچلىرى بوينىغا ۋە يېرىم يالىڭاچ مۇرىسىگە يېيىلغانىدى. شۇ چاغدىكى قائىدە بويىچە، ئۇنىڭ چېچى دارنىڭ ئالدىغا كەلگەن چاغدا كېسىۋېتىلەتتى.

ئۇنىڭ قاغىنىڭ قانىتىدىنمۇ قاپقارا توم چاچلىرى مەيىن شامالدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس يەلپۈنەتتى. چاچلارنىڭ ئارىسىدىن ئۇنىڭ يۈمران بەدىنىنى كۆرگىلى بولاتتى. بۇ بەختسىز قىزنىڭ بوينىدىكى بىرنەچچە يېرىدىن چېگىلگەن كۇل رەڭ ئارغامچا قارىغان ئادەمگە ئۆملەپ مېڭىۋاتقان سازاڭدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ يۈمران تېرىسىگە سۇركىلىۋاتقان ئارغامچىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە بىر پارچە يېشىل رەڭلىك ئەينەك دەمۇدەم پارقىرايتتى. بۇ ھېلىقى چاققان ئىشلەنگەن تىلتۇمارنىڭ ئۆزى ئىدى. قارىغاندا، تۇرمىدىكى گۇندىپايلار ۋاقىت ـ سائىتى يېقىنلاپ قالغان گۇناھكارنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىشقا پېتىنالماي، بۇ تىلتۇمارغا تەگمىگەندەك ئىدى. ھارۋىغا يېقىنراق يەردىكى جامائەت ئۇنىڭ يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىنىمۇ كۆرۈپ ئولگۇردى. لېكىن، مەھبۇس قىز خجىللىق ۋە نومۇسنىڭ كۈچىدىن، ئېچىلىپ قالغان پۇتلىرىنى كۆڭلىكىنىڭ ئېتەكلىرى

بىلەن يېپىۋېلىشقا تىرىشاتتى. چەمبەرچاس باغلىۋېتىلگەن ئوغلاقمۇ ئۇنىڭ يېنىدىلا ئىدى. گۇناھكار قىز تۇگمىلەنمىگەن كۆڭلەكنىڭ ياقىسىنى چىڭ چىشلىۋالغانىدى. ئۇنىڭ ئىزا تارتىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق ئەھۋالدىمۇ، ئادەملەرنىڭ ئۆزىنىڭ ئوچۇق قالغان جايلىرىغا تىكىلىپ قاراشلىرىدىن ئەلۋەتتە قورۇناتتى. رەسىدە بولغان بىر قىزدىكى ئۇياتچانلىق مۇشۇنداق قىينىشقا بەرداشلىق بېرەلەيتتىمۇ؟

ــ ئاھ، خۇدا ! ــ دەۋەتتى فلېئور دې لىس ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرالماي، ــ تېز قاراڭە ! ئۇ ھېلىقى ئوغلاق يېتىلەپ يۇرىدىغان سەرگەردان قىز شۇغۇ !

ئۇ شۇ گەپنى دەۋېتىپلا فوبۇس تەرەپكە قايرىلدى ۋە فوبۇسنىڭ مەھبۇس ھارۋىسىغا قاراپ، چىرايىنىڭ تامدەك تاتىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى.

ــ ئوغلاق يېتىلەپ يۇرىدىغان سەرگەردان قىز، ــ دېدى ئۇ تىلى كالۋالىشىپ.

ــ نېمە؟ ــ دېدى فلېئور دې لىس، ــ ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ؟ ...

فوبۇس ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، ــ نېمە دەۋاتقانلىقىڭىزنى بىلمىدىم، ــ دېدى.

فوبۇس ئۆيگە كىرىپ كەتمەكچى بولۇپ، ئالدىغا بىر قەدەم ماڭدى. دەل بۇ چاغدا، مىسرلىق قىزنىڭ تېخى يېقىندىلا ئۆزىنى قاتتىق بىسەرەمجان قىلغانلىقى فلېئور دې لىسنىڭ يادىغا كەلدى ــ دە، ئىچىنى ئۆرتەۋاتقان ھەسەتخورلۇق يېڭىباشتىن باش كۆتۇردى. سىنچى كۆزلىرى بىلەن فوبۇسقا قارىدى، فوبۇسنىڭ كۆزلىرىدىن ئۇنىڭ لەۋزىدە تۇرمايدىغان ئادەم ئىكەنلىكى بىلىنىپ قالغانىدەك بولدى. كىمدۇر بىرلىرىنىڭ پېرىخون ئايالىنىڭ دېلوسى بىر كاپىتان بىلەن چېتىشلىق ئىكەن دېگەنلىرى خىرە ــ شىرە ئېسىگە چۈشكەندەك بولدى.

ــ نېمە بولدىڭىز؟ ــ دېدى ئۇ فوبۇسقا، ــ ئۇ قىز سىزنى

جېنىڭىزدىن جۇدا قىلغاندەكلا بولۇپ قالدىڭىزغۇ؟
فوبۇس ئېرەنسىزلىك بىلەن ھەجىيىپ قويدى.
ـــ مېنىمۇ؟ نېمە ھەددى ئۇنىڭ؟
ـــ ئۇنداقتا مۇشۇ يەردە تۇرۇڭ، ـــ دېدى فلېئور دې لىس بۇيرۇق قىلىپ، ـــ ئىككىمىز بۇ ئىشنى تامامىلانغۇچە بىللە كۆرىمىز!
كاپىتان جايىدا جىم تۇردى، مەھبۇسنىڭ ھارۋىنىڭ تەگلىك تاختىيىدىن كۆزىنى ئالماي ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ، كۆڭلى سەل - پەل جايىغا چۈشتى. ئۇ قىز راستتىنلا ئەسمېرالدا ئىدى. ھەتتا بەختسىزلىك ۋە ئار - نومۇسنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدىمۇ، ئۇ يەنىلا شۇنداق چىرايلىق ئىدى. ئورۇقلاپ ئىككى مەڭزى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەچكىمكىن، قاپقارا كۆزلىرى تېخىمۇ چوڭ كۆرۈنەتتى. كۆكىرىپ كەتكەن يۈزلىرىدىن پاكلىق، ئالىيجانابلىقى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ھېلىھەم ئاۋۋالقىدەك، بەئەينى ماسساسىئو ① ياكى رافائېل سىزغان بۇۋى مەريەمنىڭ رەسىمىدەك گۈزەل ئىدى. بىراق، ئەسمېرالدا تېخىمۇ زىلۋا، ئورۇق كۆرۈنەتتى. ئار - نومۇستىن باشقا ھەممە نەرسىگە پەرۋا قىلمىغاندەك بىخۇد ھالەتتە ئىدى. ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە قالغان بۇ قىز مەھبۇس ھارۋىسى ھەربىر سىلكىنگەندە خۇددى ئۆلۈك ئادەمدەك ياكى بولمىسا چېقىلىپ كەتكەن قانداقتۇر بىر نەرسىدەك تەۋرىنىپ قويياتتى، غەمكىن كۆزلىرىنىڭ خۇنى قاچقانىدى. كىشىلەر ئۇنىڭ كۆز چانىقىدىن سىرغىپ چىققان بىر تامچا ياشنى كۆردى. لېكىن، بۇ بىر تامچە ياشمۇ مۇزلاپ قېتىپ قالغاندەك ئىدى.
شۇ ئەسنادا، ئادەمنى دەككە - دۈككىگە سالىدىغان ئاتلىقلار تەنتەنە قىلىۋاتقان ئاجايىپ - غارايىپ توپنىڭ ئارىسىدىن ئۆتكىلى تۇردى. بىراق، بىز تارىخىي پاكىتقا ھۆرمەت قىلىش

① ماسساسىئو (1401 – 1428) ـــ ئىتالىيەلىك رەسسام.

يۇزىسىدىن شۇنى ئىزاھلىماي تۇرالمايمىزكى، شۇنداق چىرايلىق بىر قىزنىڭ تىكەندەك يالغۇز ھالىتىنى كۆرگەن كۆپ ساندىكى ئادەملەر، ھەتتا ئەڭ باغرى تاش ئادەملەرنىڭمۇ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى، مەھبۇس ھارۇسى پارۇى مەيدانغا كىرىپ كەلدى.

مەھبۇس ھارۇسى چىركاۋنىڭ قاق ئوتتۇرىدىكى چوڭ دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ توختىدى. يالاپ كەلگەنلەر ھارۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇردى. ئالامان تىنچىپ قالدى. كىشىنى ئەيمەندۇرىدىغان سۇرلۇك تىمتاسلىق ئىچىدە، چىركاۋنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئېچىلدى. ئادەملەرنىڭ ئالدىدا چىركاۋنىڭ تولۇق قىياپىتى نامايان بولدى. ئۇنىڭ ئىچى تەرەپتىكى قاراڭغۇلۇق، دىماقنى بوغىدىغان بۇرۇقتۇرما ھاۋادىن ماتەم مۇراسىمنىڭ شەپىسى كېلىۋاتقاندەك ئىدى. چىركاۋنىڭ ئىچىگە پەردە تارتىلغان، ئىلاھىي مۇنبەردە پىلىلداپ ئاران ـ ئاران يېنىپ تۇرغان بىرنەچچە تال شام قويۇلغانىدى. قۇياش نۇرى چاراقلاپ تۇرغان مەيداننىڭ مەركىزىدىن قارىغاندا، چىركاۋ بەئەينى قارا ئۆڭكۇرگىلا ئوخشايتتى. ئادەملەر چىركاۋنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى يېرىم يۇمىلاق شەكىلدىكى قاراڭغۇ پەشتاققا ئېسىقلىق كۇموش يالتىلغان كىرىستىنى كۆرەلەيتتى. ئۇنىڭ كەينى تەرىپىگە يەرگىچە ساڭگىلاپ تۇرىدىغان قارا پەردە تارتىلغانىدى. شۇنچە يوغان زالدا بىرمۇ ئادەم كۆرۇنمەيتتى. لېكىن، تېخىمۇ نېرىدىكى قەسىدىچىلەر ئۆيىنىڭ پوپلار ئولتۇرىدىغان يېرىدە بىرنەچچە ئادەم لەلەڭشىپ يۇرەتتى. دەرۋازا ئېچىلىشى بىلەن تەڭ چىركاۋدىن ھەيۋەتلىك، ياڭراق، كىشىنى زېرىكتۇرىدىغان ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى. مۇناجاتنىڭ دىلنى ئېزىدىغان پارچىلىرى مەيىن شامالغا ئەگىشىپ مەھبۇس ھارۇسىدىكى گۇناھكار قىزنىڭ بېشىغا چۈشۈۋاتقاندەك بولدى:

... مەن گەتراپىمدىكى مىڭ ـ مىڭ ئادەملەر توپىدىن ھەرگىز قورقمايمەن. خۇدا، ئورنۇڭدىن تۇرۇپ مېنى قۇتۇلدۇرۇڭ!

... مېنى قۇتۇلدۇرۇڭال، خۇدا ! مەن سۇغا غەرق بولاي دەپلا قالدىم.

ئىلاهي مۇنبەرنىڭ پەلەمپىيىدىن خوردىن باشقا يەنە بىر هەسرەتلىك ناخشا ئاڭلاندى:

... مەن تۇمەن مىڭ گەز چوڭقۇر هاڭغا يىقىلدىم. ئايىغىمدا دەسسىۋالغۇدەك تۇپراق يوق. كىمدىكىم مېنىڭ گەپلىرىمگە قۇلاق سالسا، مېنىڭ يولداپ بەرگەن ئادىمىم ئىكەنلىكىگە شەك كەلتۈرمىسە، ئۇ چوقۇم ئۆلۈمەيدۇ. مەهشەر كۈنى سوراقسا تارتىلمايدۇ، ئۆلۈمدىن ئەبەدلىك هاياتلىققا قاراپ ماڭدۇ.

نېرىدىكى قاراڭغۇلۇق قوينىدا تۇرغان قېرىلار ياشلىق باهارى ۋە هاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان بىر جانلىق ئۇچۇن ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. بۇ جانلىق، بۇ قىز گەرچە باهارنىڭ ئىللىق هاۋاسىنىڭ پەيلەشلىرىگە، چاراقلاپ تۇرغان قۇياش نۇرىغا چۆمۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن هېلىقى قېرىلارنىڭ ئۇنىڭغا ئېيتىۋاتقىنى ئەرۋاهلارنىڭ روهىغا ئاتايدىغان رېكۇېئىم ئىدى.

كىشىلەر بۇ ناخشىنى ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئاڭلىدى.

شور پېشانە قىز قورقۇنىدىن يۇرىكى يېرىلغۇدەك بولۇپ كەتتى. تاتارغان لەۋلىرى دۇئا ـ تەكبىر ئېيتىۋاتقاندەك مىدىرلىدى. جاللاتنىڭ ياردەمچىلىرى ئۇنى تارتقۇشلاپ مەهبۇس هارۋىسىدىن پەسكە چۈشۈرۈۋاتقاندا، ئادەملەر ئۇنىڭ «فوبۇس» دېگەن سۆزنى پەس ئاۋازدا بىرنەچچە قېتىم تەكرارلىغانلىقىنى ئېنىق ئاڭلىدى.

ئۇنىڭ قولىدىكى باغلاق يېشىۋېتىلدى، هارۋىدىن چۈشۈرۈلدى. ئۇلار ئوغلاقنىمۇ بوشىتىپ، ئۇنى گۇناهكار قىزنىڭ كەينىدىن هەيدەپ ماڭدى. ئوغلاق ئەركىنلىككە چىقتىم دەپ ئويلىدىمىكىن، خۇشاللىقىدىن مەرەپ قويدى. گۇناهكار قىز باشقىلارنىڭ يالاپ مېڭىشى بىلەن، يالاڭ ئاياغ مۇزدەك سوغۇق

تاش یاتقۇزۇلغان یولنى دەسسەپ، دەرۋازا ئالدىدىكى تاش پەلەمپەينىڭ تۆۋىگىچە كەلدى. بويىندىكى ئارغامچا خۇددى زەھەرلىك يىلانغا ئوخشاش ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ كەلمەكتە ئىدى.

چېركاۋدىكى ناخشا شىپىدە توختاپ قالدى، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن غايەت يوغان كىرىست، قاتار كەتكەن شامالار قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن يۆتكىلىشكە باشلىدى. رەڭلىك كىيىم كىيگەن چېركاۋ مۇلازىملىرىنىڭ قولىدىكى يالمانلار جاراڭلىدى. بىر دەمدىن كېيىن، مۇراسىم كىيىمى كىيگەن پوپلار، كاھىنلار قەسىدە ناخشىلىرىنى توۋلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ھەيۋىسىنى كۆز - كۆز قىلغان ھالدا گۇناھكارغا قاراپ ماڭدى ۋە گۇناھكار بىلەن ئالاماننىڭ ئوتتۇرىسىغا سەپ بولۇپ تىزىلدى. گۇناھكار قىزنىڭ كۆزى كىرىستنىڭ كەينىدە باشلامچى بولۇپ تۇرغان ھېلىقى پوپقا تىكىلدى

ـــ ئاھ، ـــ دەۋەتتى قىز پەس، تىترەڭگۈ ئاۋازدا، ـــ يەنىلا شۇغۇ، ھېلىقى مىسسىيونېرغۇ !

بۇ راستتىنلا ھېلىقى يارەمچى ئېپىسكوپ ئىدى. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكىسى قولىغا دىرىژورلۇق تايىقىنى تۇتقان ناخشىچى، سول تەرىپىدىكىسى يارەمچى ناخشىچى ئىدى. ئۇ بېشىنى ئېگىز كۆتۈرگىنىچە، ئىپادىسىز كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ناخشا توۋلاپ مېڭىۋاتاتتى:

ناخشامغا قۇلاق سال دەپ توۋلايمەن سېنى،
دوزاخنىڭ ئەڭ چوڭقۇر جايىدا تۇرۇپ.
لېكىن سەن لەھەتكە تاشلايسەن مېنى،
دولقۇنلۇق دېڭىزمۇ كېتىدۇ يۇتۇپ.

ئۇچىسىغا ئازادە كۆمۈش رەڭ مۇراسىم كىيىمى كىيگەن، مەيدىسىگە قارا كىرىست كەشتىلەنگەن، يۈزىدە قان دىدارى يوق

پوپ چېركاۋنىڭ چوققىلىق ئەگمە دەرۋازىنىڭ دەھلىزىدە پەيدا بولدى. ئادەملەر ئۇنى قەسىدىچىلەر ئۆيىنىڭ ئەتراپىغا ئورنىتىلغان مەرمەر تاشلىق ئېپىسكوپ ھەيكەللىرى ئىچىدىكى بىرەرى ئوخشايدۇ دەۋاتقاندا، ئۇ ئۆلۈمى يېقىنلاپ قالغان گۈناھكارنى قۇياش نۇرى ئاستىدىن باقىي ئالەمگە ئېلىپ مېڭىشقا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن ئورنىدىن قوزغالدى.

گۈناھكار قىزمۇ تاش ھەيكەلگە ئوخشاش تاتىراڭغۇ ئىدى. ئۇ كىمدۇر بىرىنىڭ كۆيۈۋاتقان سېرىق شامنى قولىغا تۇتقۇزۇپ قويغانلىقىنىمۇ تۇيمىدى. پۇتۇكچى جانغا زامىن بولىدىغان توۋنامىنى چىرقىراق ئاۋازى بىلەن ئوقۇدى. لېكىن، قىزنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. بىرلىرى ئۇنىڭغا «ئامىن» دەپ جاۋاب قايتۇرۇشنى تاپىلىدى، ئۇلارنىڭ دېگىنىنى قىلدى. ئۇ ھېلىقى پوپنىڭ ئۆزىگە قارانچۇق بولۇپ تۇرغانلارنى ماڭدۇرۇۋېتىپ، يالغۇز ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىلا ئېسىگە كەلدى ۋە ۋۇجۇدىغا ئازراق ماغدۇر كىرگەندەك بولدى.

قىزنىڭ قېنى قاياپ مېڭىسىگە ئۇرۇلغاندەك بولدى، غەزەپ ـ نەپرەت ئوتى مۇزلاپ قېتىپ قالغان روھىي دۇنياسىدا يېڭىباشتىن يالقۇنلىدى.

ياردەمچى ئېپىسكوپ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قىزغا يېقىنلاشتى، بۇ چاغدا ئەسمېرالدا يېرىم يالىڭاچ بەدىنىگە پوپنىڭ كۆز يۇگۇرتۇۋاتقانلىقىنى، كۆزلىرىدە شەھۋانىي ھەسەتخورلۇق ۋە بىر خىل ئۇمىدۋارلىق نۇرى چاقناۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ـــ قىزچاق، ـــ دېدى پوپ ئۇنلۇك ئاۋازدا، ـــ سەن كىرەملىك خۇدادىن سەۋەنلىكىڭنى ۋە جىنايىتىڭنى كەچۈرۈم قىلىشنى ئۆتۈنمەمسەن؟ ـــ ئۇ مۇشۇ گەپلەرنى قىلىپ بولۇپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى. قاراپ تۇرغانلار ئۇنى گۈناھكار قىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى توۋىسىغا قۇلاق سېلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلىدى، ـــ ماڭا ماقۇل بولامسەن؟ ماقۇل بولساڭ سېنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش قولۇمدىن كېلىدۇ.

— يوقال، خۇنپەر ! — دېدى قىز پوپنىڭ كۆزىگە مختەك قادىلىپ، — بولمىسا ئۇستۇڭدىن ئەرز قىلىمەن !

— سېنىڭ گېپىڭگە ھېچكىم ئىشەنمەيدۇ، — دېدى ئۇ زەھەرخەندىلىك بىلەن ھىجىيىپ، — بۇ قىلىقىڭ بىلەن جىنايىتىڭنى ئۇستىگە جىنايەت يۈكلىۋالىسەن. تېز جاۋاب بەر! ئۇنامسەن ـ ئۇنىمامسەن؟

— سەن مېنىڭ فوبۇسۇمنى نېمە قىلدىڭ؟

— ئۇ ئۆلدى، — دېدى پوپ.

دەل شۇ چاغدا، نەس باسقان يادەمچى ئېپىسكوپ ئۆزىچە بېشىنى كۆتۈرۈپ، مەيداننىڭ ئۇ يېقىدىكى گوندىلاۋۇرنىڭ قورۇسىنىڭ بالكونىغا قاردى. بالكوندا ھېلىقى كاپىتان فلېئور دې لىسنىڭ يېنىدا تۇرۇپ، كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىنى تاماشا قىلىۋاتاتتى. يارەمچى ئېپىسكوپ سەنتۇرۇلۇپ كەتتى، قولىنى پېشانىسىغا سايىۋەن قىلىپ، بىردەم قاراپ تۇردى، ئاندىن بىرنېمىلەرنى دەپ غوتۇلدىدى. يۈزىنىڭ بۇلجۇڭ گۆشلىرى تۇيۇقسىز تارتىشىپ كەتتى.

— ئۆلمىگۇر ! جاجاڭنى يەيسەنغۇ ئاخىر ! — دېدى پوپ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، — ھېچكىمۇ ساڭا ئېرىشەلمەيدۇ، — پوپ قولىنى مىسرلىق قىزنىڭ بېشىغا قويۇپ، كىشىنى قورقۇتىدىغان ئاۋازى بىلەن قوشۇپ قويدى، — ئەمدى كېلىڭلار، بۇ جىنايى روھقا خۇدا رەھىم قىلغاي!

بۇ مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق مۇراسىم سورۇنىدا ئادەتكە ئايلانغان ئاخىرلاشتۇرۇش سۆزى، شۇنداقلا پوپنىڭ جاللاتلارغا بەرگەن بېشارىتى ئىدى. ئادەملەرنىڭ ھەممىسى تىزلاندى.

— خۇدا، گۇناھىمنى مەغپىرەت قىلغايسەن ! — دېدى چوققىلىق ئەگمە دەھلىز ئاستىدا ھېلىغچە ئۆرە تۇرۇۋاتقان پوپلار ئۇنلۇك ئاۋازدا.

— خۇدا، گۇناھىمزنى مەغپىرەت قىل ! — دېدى ئادەملەرمۇ بىر ئېغىزدىن، ئۇلارنىڭ ئاۋازى خۇددى كۆۋەجەپ مەۋج

ئۇرۇۋاتقان دېڭىز دولقۇنىدەك گۈرۈلدىدى.

ــ ئامىن، ــ دېدى ياردەمچى ئېپىسكوپ.

ئۇ كەينىگە ئۆرۈلۈپ، بېشىنى تۆۋەن قىلدى ـ دە، قولىنى جۇپلەپ، پوپلارنىڭ قاتارىغا كەلدى. ھايال ئۆتمەيلا، چېركاۋنىڭ قاپقاراڭغۇ ئەگمە تورۇسى ئاستىدا كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇ ئېيتىۋاتقان: «خۇدا، مېنى گۇركىرەپ كېلىۋاتقان دولقۇنلىرىڭنىڭ ئىچىگە غەرق قىلىۋەت» دېگەن مۇڭلۇق مىسرالار ۋېرىپ ـ ۋېرىپ ئاڭلانماي قالدى.

چېركاۋ قوغدىغۇچىلىرىنىڭ قولىدىكى يالمانلارنىڭ بىر ـ بىرىگە سوقۇلغان چاغدىكى ئاۋازىمۇ خۇددى گۇناھكار ئۇچۇن چېلىنغان ئەڭ ئاخىرقى ماتەم قوڭغۇرىقىنىڭ ئاۋازىدەك گاھ ئۇزۇلۇپ، گاھ داۋاملىشىپ، چېركاۋنىڭ تۆۋرۈكلۈك كارىدورلىرى ئىچىدە ئاستا ـ ئاستا يىراق ـ يىراقلارغا كەتتى.

لېكىن، بۇ ۋەقەيەم چېركاۋىدىكى ھەممە دەرۋازا ئۇلۇغ ئوچۇق ئىدى. چېركاۋنىڭ ئىچى قۇرۇقدىلىپ قالغان، شامنىڭ يورۇقىمۇ كۆرۈنمەيتتى، بىرەر ئاۋازمۇ ئاڭلانمايتتى. چېركاۋنى گۆرىستان جىمجىتلىقى باسقانىدى.

مەھبۇس ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى بىر تەرەپ قىلىشىنى كۈتۈپ، ئورنىدا مىدىر ـ سىدىر قىلماي تۇرىۋەردى. ئىجرا قىلغۇچىلاردىن بىرى شارمولۇي جانابلىرىغا خەۋەر قىلىش ئۈچۇن يۈگۈردى. شارمولۇي شۇ ئەسنادا دەرۋازىنىڭ ئەگمە تورۇسىدىكى قاپارتما نەقىشلەرنى تەتقىق قىلىش بىلەن بەند بولۇپ كەتكەنىدى. بۇ قاپارتما نەقىشلەرگە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ پىداكارلىق كۆرسەتكەنلىكى ئويۇلغانىدى. بەزىلىرى ئۇنى كىمىياگەرلىكنىڭ شەرھى دەيتتى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە مالائىكىلەر قۇياشقا، باغلاقلىق ئوتۇنلار يالقۇنغا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزى كىمىياگەرلەرگە ۋەكىللىك قىلاتتى.

كىشىلەر پۈتۈن دىققىتى بىلەن قاپارتما نەقىشلەرگە بېرىلىپ

كەتكەن شارمولۇينى مىڭ تەستە ئېسىگە كەلتۈردى. شارمولۇي كەينىگە قايرىلىپ، جاللاتنىڭ سېرىق كىيىملىك ئىككى نەپەر يارەمچىسىگە قاراپ قول ئىشارىسى قىلدى. ئۇلار دەرھال بېرىپ، مىسرلىق قىزنىڭ قوللىرىنى قايتىدىن باغلىدى.

بەختسىز قىز هارۋىغا قايتىدىن يالاپ چىقىلدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئاخىرقى بىكەتكە قاراپ يولغا چىقىشى لازىم ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە پاجىئەلىك هاياتىغا نىسبەتەن ئەپسۇسلىنىش پەيدا بولدىمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ ئەيتاۋۇر، قىزارغان كۆزلىرى بىلەن پايانسىز ئاسمانغا، چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان قۇياشقا، ئاپپاق بۇلۇتلارغا قارىدى، ئاندىن ئەتراپىغا سەپسالدى. زېمىنىي، ئادەملەرنى، ئۆيلەرنى كۆرگۈسى كەلدى ... سېرىق كىيىملىك كىشىلەر كېلىپ قولىنى باغلاۋاتقاندا، تۇيۇقسىزلا قورقۇنچلۇق ئاۋازى بىلەن چىرقىرىۋەتتى. لېكىن، ئۇ خۇشاللىق ساداسى ئىدى. شۇ ئەسنادا، ئۇ مەيداننىڭ دوقمۇشىدىكى بالكونغا قاراپ، ئۇ يەردە تۇرغان بىرىنى، ئۆزىنىڭ دوستىنى، ئۆزىنىڭ ئىگىسىنى، ئۆزىنىڭ فوبۇسنى كۆرۈپ قالدى ! ئۇ هېلىھەم تىرىك ئىدى ! سودىيەلەر يالغان سۆزلىگەنىدى ! هېلىقى پوپمۇ يالغان سۆزلىگەنىدى ! ئۇ هەقىقەتەن فوبۇس ئىدى ! گۇناهكار قىز كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى. فوبۇس يەنىلا شۇنداق كېلىشىملىك، شۇنداق روهلۇق ئىدى، يېپىيېڭى هەربىي فورما كىيگەن، بېشىغا پەي قاداقلىق، بېلىگە خەنجەر ئېسىقلىق ئىدى !

— فوبۇس ! — دەپ توۋلىدى، — مېنىڭ فوبۇسۇم!

قىزنىڭ بىلەكلىرى مۇهەببەت ۋە شادلىقنىڭ كۈچىدىن تىترەپ كەتتى. ئۇ فوبۇس تەرەپكە قولىنى ئۇزارتماقچى بولدى، لېكىن بۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ بىلىكى باغلاقتا بولغاچقا، مىدىرلاتقىلى بولمايتتى.

شۇ ئەسنادا قىز فوبۇسنىڭ قوشۇمىلىرىنىڭ تۇرۇلگەنلىكىنى، يېنىدىكى چىرايلىق بىر قىزنىڭ مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن لەۋلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ، فوبۇسقا

غەزەپ بىلەن تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. فوبۇس بىر نېمىلەرنى دېدى. لېكىن، ئارىلىق يىراق بولغاچقا، بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغىلى بولمىدى. شۇ ئارىدا، گۇناھكار قىز ئۇ ئىككىيلەننىڭ ئۇچقاندەك مېڭىپ، بالكونىنىڭ كەينىدىكى ئەينەكلىك دېرىزىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى، ئاندىن دېرىزىنى يېپىۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇردى.

— فوبۇس! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ئەسەبىيلىك بىلەن، — ئەجەبا، سىزمۇ چىن پۈتكەن بولسىڭىز — ھە!

شۇ چاغدىلا بىر قورقۇنچلۇق ئىش ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى، ئۆزىنىڭ فوبۇس شاتوپېرنى قەستلەپ ئۆلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى بىلدى.

ئىلگىرى ئۇ ھەممە كەلگۈلۈككە زورغا چىداپ كەلگەنىدى. لېكىن، ئاخىرقى بۇ زەربىگە بەرداشلىق بەرگىلى بولمايتتى. ئاخىر قىز ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يول ئۈستىگە يىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى.

— كېلىڭلار، — دېدى شارمولۇي، — ئۇنى مەھبۇس ھارۇسىغا سېلىڭلار، بۇ ئىشنى دەرھال تۈگىتىڭلار!

شۇ ئارىدا، چېركاۋنىڭ چوقىقىلىق ئەگمە دەرۋازىسى ئۈستىدە، تارىختىن بۇيانقى پادىشاھ، خانلارنىڭ ھەيكىلى ئارىسىدا غەلىتە بىر مەخلۇقنىڭ تۇرغانلىقىغا، ئۇنىڭ يۈز بېرىۋاتقان بۇ ئىشلارنى سوغۇققانلىق بىلەن ئېرىنمەي كۆزىتىۋاتقانلىقىغا ھېچكىم دىققەت قىلمىدى. ئۇ بوينى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن، چىرايى ھەددىدىن زىيادە سەت بىر ئادەم ئىدى. ناۋادا ئۇ تەلىيىگە يېرىمى قىزىل، يېرىمى جىگەر رەڭ كىيىم كىيمىگەن بولسا، كىشىلەرنى ئۇنى تاش بىلەن ئويۇپ ياسالغان غەلىتە مەخلۇقلارنىڭ بىرى دەپ قالغان بولاتتى. چۈنكى، ئالتە يۈز يىلدىن بېرى، چېركاۋنىڭ لەمپىسىدىكى سۇ ئاشۇنداق غەلىتە مەخلۇقلارنىڭ ئاغزىدىن ئېقىپ چۈشۈۋاتاتتى. چەتتە قاراپ تۇرغان بۇ ئادەم بۇۋى مەريەم چېركاۋنىڭ دەرۋازىسى

ئالدىدا چۈشتىن تارتىپ بولۇۋاتقان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ تۇردى. دەسلىپىدە ئادەملەرنىڭ دىققەتسىزلىكىدىن پايدىلىنىپ، چوڭ بىر ئارقانىنى دەھلىزدىكى تۈۋرۈككە چىڭ باغلاپ، ئۇنىڭ يەنە بىر ئۇچىنى چېركاۋنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى تاش پەلەمپەيگە ساڭگىلىتىپ قويغاندى، بۇ ئىشلارنى تاماملىغاندىن كېيىن بەخرامان ھالدا كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنى كۆزىتىپ تۇرغاندى. بەزىدە ئالدىدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن قاغىلارغا ئىسقىرتىپمۇ قوياتتى. جاللاتنىڭ ئىككى نەپەر يارەمچىسى شارمولۇينىڭ شەپقەتسىزلىك بىلەن چۈشۈرگەن بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىشقا تەمشىلىۋاتقاندا، ئۇ غەلىتە ئادەم كارىدورنىڭ رېشاتكىسىدىن شارتتىدە ئاتلاپ ئۆتتى ـ دە، ساڭگىلاپ تۇرغان ئارغامچىغا ئېسىلدى. كىشىلەر شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ خۇددى ئەينەكتىن سىرغىغان سۈدەك ئالدى تامنى بويلاپ يامىشىپ چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئۆگزىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، مۈشۈكتەك چاققانلىق بىلەن ھېلىقى ئىككى نەپەر يارەمچىگە قاراپ يۈگۈردى، بازغاندەك ياپىلاق مۈشتىلىرى بىلەن ئۇ ئىككىسىنى يەرگە چاپلىۋەتتى. ئاندىن مىسرلىق قىزنى خۇددى كىچىك بالا قورچىقىنى قۇچاقلىغاندەك قۇچاقلاپ، چېركاۋنىڭ ئىچىگە غىپپىدە كىرىپ كەتتى. ئارقىدىنلا مىسرلىق قىزنى كۆتۈرۈپ بېشىغا ئالدى ـ دە، قورقۇنچلۇق ئاۋاز بىلەن:

ـــ مۇقەددەس جاي ! مۇقەددەس جاي ! ـــ دەپ توۋلىدى.

بۇ ئىش شۇنداق تېز سۈرئەتتە يۈز بەردىكى، خۇددى قاراڭغۇ كېچىدە چاقماق چاقىقاندەك، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ۋاقىت ئىچىدە بولغان بولسىمۇ، ئادەملەر ھەممە نەرسىنى ئېنىق كۆردى.

ـــ مۇقەددەس جاي ! مۇقەددەس جاي ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئالامان. مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان ئادەم خۇشاللىقىدىن قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ چاۋاك چېلىشتى. كۆاسمىدونىڭ يەكچەشمە كۆزىدىن مەغرۇر بىر نۇر چاقنىدى.

ئايال مەھبۇس بۇ گۈلدۇر ـ قاراس ئاۋازلاردىن ئېسىگە كەلدى. كۆزىنى ئېچىپ، كۆاسمەدونى كۆردى ـ يۇ، خۇددى ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغان ئادەمدىن قورقۇپ كەتكەندەك، كۆزىنى يۇمۇۋالدى.

قورققىنىدىن ئالاقزادە بولغان شارمولۇينىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ تۇرۇپلا قالدى. جاللات بىلەن ئۇنىڭ يارەمچىلىرىمۇ نېمە قىلارىنى بىلەلمىدى. دەرۋەقە، بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ قورۇق تېمى ئېچىگە كىرىپ كەتكەن ئايال مەھبۇسقا دەخلى ـ تەرۇز قىلغىلى بولمايتتى. چېركاۋ پاناھلىنىدىغان جاي بولغاچقا، ئىنسانىيەت ئەدلىيە ھوقۇقىنىڭ قانۇنىي كۈچى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئۆتمەيتتى.

كۆاسمىدو دەرۋازىنىڭ تۈۋىدە توختىدى. چېركاۋنىڭ ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەرگە دەسسەپ تۇرغان پۇتى رومانىس ئۇسلۇبىدىكى تۇۋرۇكلەردىنمۇ مۇستەھكەمدەك قىلاتتى. ئىككى مۇرىسى ئېچىگە چۆكۈپ كەتكەن پاخما چاچلىق بېشى پەقەت يالى بار، لېكىن بوينى يوق ئەركەك شىرنىڭ ئۆزىلا ئىدى. ئۇ قوپال قوللىرى بىلەن مەھبۇس قىزنى ئېگىز كۆتۇردى. قىز ھاسىراپ ـ ھۆمۈدىگىنىچە ھاۋا بوشلۇقىدا ئېسىلىپ قالدى. كۆاسمىدو شۇ تۇرقىدا خۇددى بىر پارچە ئاق رەختنى كۆتۇرۇۋالغان ئادەمگە ئوخشايتتى. ئۇ قىزنى زەخمىلەندۇرۇپ ياكى ئۇنى چۆچۈتۇپ قويماسلىق ئۈچۈن بەكمۇ ئېھتىيات قىلىۋاتاتتى. چۈنكى، ئۇ قىز كۆاسمىدو ئۈچۈن ئېيتقاندا، تولىمۇ نازۇك، تولىمۇ نەپىس، تولىمۇ قىممەتلىك بۇيۇم ئىدى. ھەتتا ئۇ بۇ قىزغا قول تەگكۈزۈشكىمۇ پېتىنالمايتتى، ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپ نەپەس ئېلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى. كۆاسمىدو بىردىنلا ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىدى، شۇ تاپتا، مەھبۇس قىز خۇددى ئۇنىڭ يۈرەك پارىسىدەك، ئۆزى بۇ قىزنىڭ ئانىسىدەك ئىدى. ئۇ يەكچەشمە كۆزلىرى بىلەن قىزغا قاراپ ئېڭىشتى، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ مېھرىبانلىقىنى يەتكۈزدى، ئۆزىنىڭ ھەسرەت ـ

نادامىتىنى، ئاچچىق ئازابلىرىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىۋاتقاندەك بولدى. ئارقىدىنلا شارتتىدە بېشىنى كۆتۈردى، كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بەزى ئايالالار كۆز يېشى قىلدى، بىرلىرى كۈلدى، جامائەتنىڭ شادلىقى، رازىمەنلىكى پەلەككە يەتتى. چۈنكى، شۇ تاپىتا كۆاسمىدو راستىنلا ئىنتايىن چىرايلىق بولۇپ قالغانىدى. ئۇ شۇنداق چىرايلىق، شۇنداق سۆيۈملۈك كۆرۈندىكى، شۇ ئەسنادا ئادەملەر ئۇنىڭ يېتىم بالا ئىكەنلىكىنى، تاشلىۋېتىلگەن بالا ئىكەنلىكىنى پۈتۈنلەي ئېسىدىن چىقارغانىدى. كۆاسمىدومۇ ئۆزىنى قۇدرەتلىك، كۈچتۈڭگۈر ھېس قىلدى. بىر چاغلاردا ئۆزىنى چۆرۈۋەتكەن، ئەمدىلىكتە ئۆزى تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلغان جەمئىيەتكە، غەنىيمەت ئالغان ئولجا ھېسابىدىكى ئىنسانىيەت ئەدلىيەسىنىڭ ئادىللىقىغا، ئاغزىدا ھېچ نەرسە بولمىسىمۇ بىرنەرسىنى چاينىۋاتقاندەك قىياپەتكە كىرىۋالغان يولۋاسلارغا مەنسىتمەسلىك بىلەن قاراپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ساقچى ئەمەلدارلىرى، سودىيەلەر، جاللاتلار ۋە پادىشاھنىڭ جىمىكى ھوقۇقى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان ئاددىي بىر ئادەم تەرىپىدىن قۇدرەتلىك خۇدانىڭ ياردىمى ئارقىلىق كۈكۈم ـ تالقان بولغانىدى.

بەتبەشىرە بىر ئادەمنىڭ خالايىقنىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ بىر بەختسىز قىزنى ئۆزىنىڭ ھاميلىقىغا ئالغانلىقى، يەنى كۆاسمىدونىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان بىر قىزنى تەپ تارتمايلا قۇتۇلدۇرۇۋالغانلىقى كىشىنى ئىنتايىن تەسىرلەندۈرىدىغان ئىش ئىدى ! بۇ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ۋە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئىنتايىن بەختسىز ئىككى ئادەمنىڭ ئۆزئارا ئۇچرىشىشى ۋە ئۆزئارا ياردەملىشىشى ئىدى !

بىرنەچچە مىنۇتلۇق غەلىبىدىن كېيىن، كۆاسمىدو گۈناھكار قىزنى كۆتۈرۈپ چېركاۋنىڭ ئىچىگە قاراپ ماڭدى. پىداكارلىققا ئامراق جامائەت قاراڭغۇ زالدىن ئۇنىڭ قارىسىنى ئىزدەپ ئۇيان ـ بۇيان قارىدى، ئۇنىڭ مۇنداق تېز كېتىپ قېلىشىدىن

خورسىندى. چۈنكى، ئۇلار قانغۇدەك تەنتەنە قىلىشقا ئۇلگۈرەلمىگەنىدى. ئادەملەر ئۇنىڭ تۈيۇقسىزلا فىرانسىيە تارىخىدىكى پادىشاھلارنىڭ ھەيكىلى قويۇلغان زالنىڭ ئۇ يېقىدا بولغانلىقىنى كۆردى. ئۇ كاردىناللاردىن قۇيۇندەك تېزلىكتە ئۆتۈۋېتىپ، مىسسرلىق قىزنى ئېگىز كۆتۈرگەن ھالدا، «مۇقەددەس جاي!» دەپ ۋارقىراپ قويدى. خالايىقنىڭ ئارىسىدىن گۈلدۈرماما دەك ھەيۋەتلىك ئالقىش سادالىرى ياڭرىدى. كۆڭۈللەردىكى ئارزۇ ـ دەھلىزلەردىن ئۆتۈپ، چېركاۋنىڭ تېخىمۇ ئىچكىرىسىگە كىرىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن ئۆگزىنىڭ ئېگىز يېرىدىن مىسسرلىق قىزنى ئىككى قوللاپ كۆتۈرگەن پېتى يۇگۈرۈپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ «مۇقەددەس يەر!» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان جامائەت ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم تەنتەنە قىلدى. ئاخىرىدا ئۇ خۇددى ئۆزى قوتقۇزۇۋالغان قىزنى پۈتكۈل پارىژلىقلارغا كۆرسەتكۈسى كەلگەندەك، ئەڭ چوڭ قوڭغۇراق ئورنىتىلغان مۇنارنىڭ چوققىسىدا پەيدا بولدى. باشقىلار ناھايىتى ئاز ئاڭلىغان، ئۆزى ئەزەلدىن تارتىپ ئاڭلاپ باقمىغان جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن «مۇقەددەس جاي!» دېگەن سۆزنى ئۇدا ئۈچ قېتىم تەكرارلىدى. ئاۋازى ئەرشئەلاغا يەتكەندەك بولدى.

ـــ ئوبدان بولدى، بەك ئوبدان بولدى! ـــ دېيىشتى جامائەت. غايەت زور ئالقىش سادالىرى دەريانىڭ قارشى قىرغىقىدىكى گرېۋ مەيدانىدا تۇرغانلارمۇ ئېنىق ئاڭلىدى، گۇناھكار قىزنىڭ دارغا ئېسىلىشىنى ساقلاپ، داردىن كۆزىنى ئالماي قاراپ تۇرغان راھىبەمۇ ئاڭلىدى. بۇ يەردە سادىر بولغان ئىشلار ئۇلارنى بەكمۇ ھەيران قالدۇردى.

توققۇزىنچى باب

1. قىزىتما

بىچارە كلاۋدې فرولىلو مىسىرلىق قىزغا سالغان تەقدىر كىرمىكى تەڭلا ۋاقىتتا ئۇنىڭغىمۇ سېلىندى. لېكىن، ئاسراندى ئوغلى بۇ كىرمەكنى ئېلىۋەتكەن چاغدا، كلاۋدې فرولىلو بۇۋۇى مەرىيەم چېركاۋىدىن كېتىپ قالغاندى. ئۇ ئاۋۇال كىيىم يەڭگۈشلەيدىغان ئۆيگە بېرىپ، مۇراسىم تونىنى، شارپىسىنى، پلاشنى ھاڭۇبقىپ قاراپ تۇرغان خىزمەتكارغا تاشلاپ بېرىپ، موناستىرنىڭ يان ئىشىكىدىن ئالدىراپ ـ تېنەپ چىقىپ كەتتى ـ دە، تېررائىندىكى كېمىچىدىن سېيىنا دەرياسىنىڭ سول قىرغىقىغا ئۆتكۈزۈپ قويۇشنى تەلەپ قىلدى. قىرغاقتا چىقىۋالغاندىن كېيىن ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى ئەگىرى ـ بۈگرى بىر كوچىغا كىردى، لېكىن نەگە بېرىشنى بىلەلمىدى، ئالدىغا ماڭسىلا ئايال پېرىخوننىڭ دارغا ئېسىلغانلىقىنى كۆرۈشكە «ئۇلگۈرەلەيمىز» دېگەن ئۇمىد بىلەن خۇشال ھالدا ساينت مىچېل كۆۋرۈكىگە قاراپ سەلدەك ئاققان ئەر ـ ئايال جامائەت بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. ئۇ تاتىرىپ، بىردەمدىلا يادىاپ كەتكەندەك بولدى. ئۇششاق بالىلار تۇتۇۋېلىپ قويۇپ بەرگەندىن كېيىن يەنىلا كەينىدىن قالماي قوغلاپ يۇرگەن قۇرغۇيدەك بېشى ئايلىنىپ، بارماقچى بولغان نىشاندىن ئازدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ئەھۋالى تېخىمۇ ئوسال ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ نەدىلىكىنى ئاڭقىرالمىدى. بۇ ئىشلارنى ھەممىسى چۈشۈم بولمىسۇن يەنە دەپمۇ گۇمانلاندى. بەجايىكى

كاللىسى ئۇزۇلۇپ كەتكەن چىۋىنىدەك ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۇسۇپ، قايسى كوچىغا كىرىپ كېتىۋاتقانلىقى بىلەنمۇ كارى بولماي، بېشى قايغان، پۇتى تايغان تەرەپكە قاراپ مېڭىۋەردى. لېكىن، كاللىسىغا كىرىۋالغان ۋەھىمىلىك گىرىپ مەيدانى ئۇنىڭغا زادىلا ئارام بەرمىدى. ئۇ گىرىپ مەيدانى مېنىڭ ئارقامدا دەپ ئويلىدى بولغاي، ئالدى تەرەپكە قاراپ، ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە باقماي يۇگۇردى.

ئۇ مۇشۇ تەرىقىدە ساينت ژېنېۋېيېۋې تېغىنى بويلاپ مېڭىپ، ئاخىر ساينت ۋىكتور دەرۋازىسىدىن چىقىپ بۇ رايوندىن ئايرىلدى. لېكىن، كەينىگە قايرىلىپ ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى قوڭغۇراق بىنالىرىنى، شەھەر ئەتراپىدىكى چېچىلاڭغۇ ئۆڭى ـ ئىمارەتلەرنى كۆرۈپ توختىماي بەدەر قاچتى. ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل ئېدىرلار ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىدىغان پارىژنى پۈتۈنلەي توسۇۋالغان چاغدىلا ئۆزىنىڭ يۇز نەچچە چاقىرىم نېرىدا ئىكەنلىكىگە، سەھرا ياكى قاقاس مەھەللىلەرگە كېلىپ قالغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، قەدىمىنى ئاستىلاتتى. كۆڭلى ئارامغا چۈشكەندەك بولدى.

بۇ چاغدا تۇرلۇك ئوي ـ خىيال ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋالدى، ئۆزىنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئەينەكتە كۆرگەندەك ئوچۇق كۆرۈپ ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى. ھېلىقى شور پېشانە قىزنى، ئۇنىڭ ئۆزىنى ۋەيران قىلغانلىقىنى، ئۆزىنىڭمۇ شۇ قىز تۈپەيلى ۋەيران بولغانلىقىنى ئويلىدى. شۇ قىز بىلەن بىللە بېسىپ ئۆتكەن يوللارنى، تەقدىر ـ پېشانە ئىككىيلەننى ماڭدۇرغان بۇ يولنىڭ شۇنچىۋالا ئېگىز ـ پەس ئىكەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ھەتتا ئىككىيلەن ئايرىم ـ ئايرىم ماڭغان بۇ يولنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۈتۈشۇش نۇقتىسىنىمۇ كۆرگەندەك بولدى. دەل مۇشۇ تۈتۈشۇش نۇقتىسىدا، ئۇلارنىڭ بىرى يەنە بىرىنى دەپ يەر بىلەن يەكسان بولغانىدى. ئۇ ھېلىقى مەڭگۈلۈك ۋەدىلەرنىڭ قانچىلىك ساراڭلىق ئىكەنلىكىنى، ئىپپەت ـ

نومۇسنىڭ قانچىلىك نادانلىق ئىكەنلىكىنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

ئۇ روھىي دۇنياسىنى يەتكۈچە قازدى، سۆيۈملۈك تەبىئەت ئۆزىگە تەيىارلاپ قويغان بىر پارچە زېمىننىڭ شۇنچىلىك كەڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەپ، ئازابلىق ھالدا قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇ روھىي دۇنياسىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى جىمىكى ئۆچمەنلىكنى ۋە ئىچى قارىلىقنى قوچىدى. بۇ نەرسىلەرنى خۇددى بىر دوختۇر بىمارنى كۆزەتكەندەك كۆزىتىپ، جىمىكى ئۆچمەنلىك بىلەن ئىچى قارىلىقنىڭ زىيان ـ زەخمىتىكە مۇپتىلا بولغان ھېلىقى مۇھەببەت ئىكەنلىكىنى تونۇدى. مۇھەببەت ـــ ئەرلەرنىڭ قەلبىدىكى پۈتكۈل ھەقىقەتنىڭ مەنىسى بولغان بۇ مۇھەببەت ئۇنىڭ نەزىرىدە قورقۇنچلۇق بىرنەرسە بولۇپ چىقتى. دەل مۇشۇ مۇھەببەت مۇشۇنداق بىر ئادەمنى پوپتىن ئالۋاستىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، كىشىنى شۇركۈندۈرگۈدەك قاقاقلاپ كۈلدى. ئارقىدىنلا پېشانىسىغا پۈتۈلگەن بۇ پاجىئەلىك مۇھەببەتنى يەنە بىر قېتىم خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. روھنى چىرىتىدىغان، زەھەرلىك، نەپرەتلىك بۇ مۇھەببەتنى تىزگىنلەش تولىمۇ تەس ئىدى. ئۇ تولا ئويلاپ چىرايىدا قان دىدارى قالمىدى. دەل مۇشۇ مۇھەببەت بىر ئادەمنى دارغا سۆرەپ بارغان، يەنە بىر ئادەمنى دوزاخقا يېتىلەپ ماڭغان، ئۇلارنىڭ بىرى مۇشۇ مۇھەببەت تۈپەيلى دارغا ئېسىلغان، يەنە بىرى دوزاخقا سەپەر قىلغانىدى.

ئۇ فوبۇسنى ئېسىگە ئالدى. بۇ ئەبلەخنىڭ ئۆلمەي ساق قالغىنىدىن يەنە بىر قېتىم كۈلۈپ تاشلىدى. كاپىتان تېخى تىرىك، تىرىك بولۇپلا قالماي شۇنداق ئەركىن ـ ئازادە، شۇنداق خۇشال، ئەزەلدىن كىيىپ باقمىغان چىرايلىق ھەربىي فورمىسىنى كىيگەن ھالدا، يېڭى مەشۇقىنى قولتۇقلاپ، كونا مەشۇقىنىڭ دارغا ئېسىلىۋاتقانلىقىنى تاماشا قىلدى. پوپ ئۆلتۈرۈۋەتمىسە كۆڭلىنى ئارام تاپمايدىغان جىمىكى تىرىك

ئادەملەر ئىچىدە ھېلىقى بىردىنبىر مىسىرلىق قىزنىڭ، ئۆزى نەپرەتلەنمەيدىغان مۇشۇ بىر جاننىڭ قېرىشقاندەك ئۆز قولىدىن ئامان ـ ئېسەن قۇتۇلۇپ كېتەلمىگىنىنى ئويلاپ تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈۋەتتى.

ئۇنىڭ خىيالى كاپىتاندىن ئەتراپىنى چۆرىدەپ مىسىرلىق قىزغا قاراپ تۇرغانلارغا يۆتكەلدى، كۆڭلىدە ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل ھەسەتخورلۇق پەيدا بولدى. ئۇ بۇ ئادەملەرنىڭ پوپ ياخشى كۆرىدىغان بىر قىزغا قىلچە ھېيىقماي قاراۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ پەقەت ئىچ كۆڭلەكلا كىيگەن يېرىم يالىڭاچ بەدىنىگە يەۋېتىدىغاندەك تىكىلگەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئاشۇ قاراڭغۇ كېچىدە ئوغرىلىقچە بىرلا قاراپ قويغانغا ئۆزىنى ئالەمشۇمۇل بەختكە چۆمۈلدۈرگەن بۇ قىزنىڭ ئەمدىلىكتە كۈپكۈندۈزدىلا ۋىسال ئاخشىمى كىيىدىغان كۆڭلەك بىلەن ئاشۇ كىشىلەر ئالدىدا پەيدا بولغانلىقىنى ئويلاپ، ئاچچىقىدا بىلەكلىرىنى مۇجۇپ ـ مۇجۇپ قويدى. بىھۆرمەتلىك قىلىنغان، ئاياغ ئاستى قىلىنغان، ھاقارەتلەنگەن مۇھەببەت ئۈچۈن ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرتىنىپ يىغلىۋەتتى، مەيدىسىگە مۇشتلىدى. شەھۋانىيلىق ئۇرغۇپ تۇرغان شۇنچىۋالا كۆپ كۆزنىڭ تۈگمىلەنمىگەن كۆڭلەككە قاراپ بولمىغۇر خىياللارغا بەند بولغانلىقىغا چىداپ تۇرۇش مۇمكىنمۇ؟ ئۇ شۇنداق بىر چىرايلىق قىزنىڭ، ئەمدىلا رەسىدە بولغان، ماگنولىيە گۈلىدەك لاتاپەتلىك بىر قىزنىڭ، لېۋىگە لەۋ تەگكەن ھامان ئادەمنىڭ پۈت ـ قولىدا جان قالمايدىغان بىر قىزنىڭ، ئۇياتچان، يۇزى تۆۋەن، كۈلۈپلا تۇرىدىغان، بىر قەدەم تاتلىق مەينىڭ ھەممە ئادەم باستۇرۇپ كېلىپ تېتىپ باقسا بولىدىغان داش قازانىنىڭ تامىقى بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىنى، پارىژدىكى ئوغرى ـ يانچۇقچى، تىلەمچى، تېجىمەللەر ۋە تەبىئىتى ئەڭ پەس ئادەملەرنىڭمۇ بۇ خۇشاللىقتىن نومۇسسىزلارچە، ئىپلاسلارچە بەھرىمەن بولۇۋاتقانلىقىنى ئويلاپ ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى.

كىلاۋدې فروللو ناۋادا ئۇ قىز بۇخېمىيەلىك بولمىغان، ئۆزىمۇ پوپ بولمىغان، فوبۇسمۇ مەۋجۇت بولمىغان بولسا؛ ئۇ قىزمۇ پوپنى سۆيگەن بولسا، ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا تەئەللۇق قۇياش نۇرىدا بۇ مۇھەببەتلىك ھايات نەقەدەر تاتلىق بولاتتى ـ ھە؛ جاھاننىڭ ھەممە يېرىدە بەختلىك ئاشىق ـ مەشۇقلار بار، كەچكى قۇياش نۇرىدا، يۇلتۇزلۇق كېچىدە، دەريا ساھىلىدا، ئالمىزارلىقتا بىر ـ بىرىگە كۆڭلىنى ئىزھار قىلىدىغانلار بار؛ ئەگەر خۇدا راۋا كۆرسە، مەنمۇ ئاشۇ قىز بىلەن شۇ بەختلىك ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ قاتارىدىكى بىر جۇپلەردىن بولۇپ قالغان بولاتتىم، دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ۋۇجۇدىغا تاتلىق بىر سېزىم يامرىدى.

ئاھ ، دەل شۇ قىز ! شۇنىڭ ئۆزى ! ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋېلىپ ئېچىشقان يېرىگە تۇز قۇيۇپ، يىلىكىنى شوراپ، يۇرىكىنى زەردار قىلىۋەتكەن ھېلىقى جاھىل ئەرۋاھ دەل شۇ قىز ئەمەسمۇ ! يوقسۇ، پوپ قىلغان ـ ئەتكەنلىرىگە پۇشايمان قىلىدىغانلاردىن ئەمەس. ئۇ ئەمدى خىجالەتچىلىك ئىچىدە ياشىمايدۇ. بۇرۇن قانداق قىلغان بولسا، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق قىلىدۇ، ئۇ بۇ قىزنىڭ جاللاتلارنىڭ قولىدا دارغا ئېسىلىشقا قاراپ تۇرسا تۇرىدۇكى، ئۇنىڭ شاللاق كاپىتانىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىشىگە قاراپ تۇرمايدۇ. لېكىن، پوپنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، دەردىنى ئالىدىغان يەر تاپالماي، بىرنەچچە تال چېچىنى شارتتىدە يۇلۇۋېلىپ، ئاقىرىپ كەتتىمۇ ـ قانداق، دەپ قاراپ قويدى.

شۇ ئەسنادا، ئۇنىڭ كاللىسىغا ئەتىگەن كۆرگەن ئىش كىرىۋالدى. ئۇ ھېلىقى قورقۇنچلۇق چەمبەرسىمان سىرتماقنىڭ ئىنچىكە، چىرايلىق بىر بويۇنغا سېلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇ خىيالىدىن چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۈلدى.

شۇ ئەسنادا، ئۇ ئۆزىنى ئۆزى قارغىش تەگكۈر ئالۋاستىلاردەك مەسخىرە قىلىشقا، بايراملىق كىيىم كىيىپ، شۇنچە تېتىك،

شۇنچە ساددا، شۇنچە غەمسىز، شامالدەك يەڭگىل، لەرزان ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئەسمىرالدانى ئۇچراتقان تۇنجى كۇننى ئويلاشقا ئۇلگۇردى. ئىچ كۆڭلەك كىيگەن، بويىنغا سىرتماق سىلىنغان ئەسمىرالدانىڭ دار ئورنىتىلغان سۇپىغا يالاڭ ئاياغ پېتى ئالدىرىماي مېڭىپ چىقىۋاتقان كۆرۈنۈشى كۆڭۈل ئېكرانىدىن ئاخىرقى قېتىم لەپىدە ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ئىككى خىل مەنزىرە ئۇنىڭ كاللىسىدا خۇددى چاقماقتەك هەش - پەش دېگۈچە پەيدا بولدى. پوپ ئاخىر چىدىيالماي ۋارقىراپ تاشلىدى.

ئۇمىدسىزلىك بورىنى ئۇنىڭ روهىي دۇنياسىنى ئۇزۇل - كېسىل گۇمران قىلدى، مەنىۋىيىتىدىكى هەممە نەرسىنى ئۇجۇقتۇردى، سۇغۇرۇپ چىقتى، يىلتىزى بىلەن قوشۇپ قومۇردى. شۇ چاغدىلا ئۇ ئەتراپىدىكى تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىگە نەزەر ئاغدۇردى. ئايىغى ئاستىدىكى چاتقاللىق ئىچىدە دانلاپ يۇرگەن بىرنەچچە مېكىيانىنى كۆردى، قۇياش نۇرىدىن قېچىپ ئالتۇندەك پارقىراپ كەتكەن تاشپاقا قاياقتىدۇر ئۆملەپ ماڭدى؛ بەزى جايلىرى كۇل رەڭ، بەزى جايلىرى قاردەك ئاق توپ - توپ بۇلۇت بېشى ئۇستىدىن لەيلەپ ئۆتتى. يىراقتىكى ئۇپۇق يۇزىدىن ساينت ۋېكتور مۇناستىرىنىڭ قوڭغۇراقخانىسى ئېنىق كۆرۈندى. ئۇنىڭ چاسا مۇنارى دۆڭىنىڭ ئۇستىدە چوقچىيىپ تۇرماقتا ئىدى. گوئىپاۋ ئېدىرلىقىدىكى تۇگمەننىڭ خوجايىنى ئىسقىرتىپ تۇرۇپ، شامالدا چۆرگۈلەۋاتقان چاقپەلەكنىڭ شادىلىرىغا قارىماقتا، سۇرەتتەك چىرايلىق كۆرۈنۈشلەر، ئالتۇن ئۇزۇككە ياقۇت كۆزدەك ياراشقان رەڭگارەڭ مەنزىرە شۇ قەدەر كۆركەم، شۇ قەدەر جىمجىت، ئەتراپتا هەر خىل شەكىل بىلەن نامايان بولۇۋاتقان هاياتلىق كارتىنىسى شۇ قەدەر گۈزەل، پوپ ئىچ - ئىچىدىن ئازابلىنىپ جاندىن تويغانىدەك بولدى، ئۇ يەنە يۇگۇرۇشكە باشلىدى.

ئۇ تاكى گۇگۇم چۈشەي دەپ قالغۇچە يۇگۇردى. تەبىئەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، هاياتلىقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، ئۆزىنى

ئۆزىدىن قاچۇرۇش، ئىنسانلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، خۇدادىنمۇ ئۆزىنى قاچۇرۇش كويىدا ساق بىر كۈن چېپىپ يۈردى. يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، ئەمدىلەتتىن بىخ سۈرگەن بۇغدايلىققا بىرنەچچە قېتىم دۈم چۈشتى. چۆلدەرەپ قالغان مەھەللىلەرنىڭ قايىسىدۇر بىر كوچىلىرىدا بىرنەچچە قېتىم توختىدى، بىئارام بولۇپ، چىدىغۇسىز دەرىجىدە قىينالدى، بېشىنى مۈرىسىدىن تۆتۈپلا يۇلۇۋېلىپ يەرگە ئاتقۇسى، كۆكۈم ـ تالقان قىلىۋەتكۈسى كېلىپ، قولى بىلەن بېشىنى قامالليدى.

ئۇ كۈن ئولتۇراي دېگەندە ئۆزىگە كەلدى، ئۆزىنىڭ سىراقتا بولۇشقا ئازلا قالغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ھېلىقى مىسرلىق قىزنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈمىدى يوققا چىققاندىن باشلاپلا ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتكەن قارا قۇيۇن تېخىچە ھەدەپ ئۇنىڭغا ئېسىنى يىغالايدىغان پۇرسەت قالدۇرمىغانىدى. قارىغاندا ئۇنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى تولۇقى بىلەن گۈمران بولغان، قەلبىدىكى ئەقىل ـ ئىدراك پۈتۈنلەي ئۆلگەنىدى. دەل مۇشۇ چاغدا ئۇنىڭ خىيالىغا ئەسمىرالدا بىلەن دارىنىڭ كۆرۈنۈشى كىرىۋالدى. قالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئىدى. ئىككى نەرسە ئۆزئارا بىرىكىپ، بىر دۆۋە قورقۇنچلۇق نەرسىگە ئۆزگەردى. ئۇ كۆز ئالدىنى ۋە كاللىسىنى ئىگىلىۋالغان بۇ ئىككى نەرسىگە تىكىلگەنسېرى ئۇلار ئاجايىپ سۈرئەت بىلەن يوغىنىغىلى، باشقا بىرنەرسىگە ئايلانغىلى تۇردى. بىرى تېخىمۇ چىرايلىق، نازاكەتلىك، كۆزنىڭ يېغىنى يېگۈدەك گۈزەل، چاراقلاپ تۇرىدىغان قۇياشتەك نۇرلۇق بولۇپ كەتتى. بىرى تېخىمۇ ۋەھىمىلىك تۇس ئالدى. ئاخىرىغا بېرىپ، ئەسمىرالدا ئۇنىڭ ئالدىدا چولپان يۇلتۇزدەك چاقناپ زاھىر بولدى. تىك تۇرغان دار بەئەينى بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان بىلەكتەكلا كۆرۈندى.

ئۇ قاتتىق ئازابقا بەرداشلىق بەرگەن مۇشۇ ۋاقىت ئىچىدىمۇ مۇھەببەت ئۇچۇن ئۆزىنى قۇربان قىلىشنى خىيالىغا

كەلتۇرمىدى. بۇ راستتىنلا ئادەمنى ئويلاندۇرىدىغان ئەھۋال ئىدى. لېكىن، بۇ بەختسىز ئادەمنىڭ تۇرغان ـ پۇتكىنى مۇشۇنداق ئىدى. ئۇ جېنىنى ئاياپ، ئۆلۈمدىن قورقىدىغانلاردىن ئىدى. ئېھتىمال ئۇ دوزاخنىڭ ئۆزىنىڭ كەينىدىلا ئىكەنلىكىنى كۆرگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى.

بۇ چاغدا ئاسمانىنى قاراڭغۇلۇق قوينىغا ئالدى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى تۇغما ئىقتىدار ئۇنى قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلدى. ئۇ ئۆزىنى پارىژدىن كۆپ ئۇزاقتا كەتتىم دەپ چاغلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ نەدە تۇرغانلىقىغا سەپسالغاندىن كېيىن، ئۇنىۋېرسىتېت رايونىدىكى قەلئە سېپىلىنى بىر قېتىم چۆرگۈلەگەنلىكىنى بىلدى. ساينت سۇلپىس چېركاۋىنىڭ ئۇچلۇق مۇنارى بىلەن ساينت گېرمائىن دېسپېرېس موناستىرىنىڭ بۇلۇتقا تاقىشىدىغان ئۇچلۇق ئۇچ ئۆگزىسى ئوك تەرەپتىلا ئىدى. ئۇ مۇشۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. موناستىر باشلىقىنىڭ قوراللىق ساقچىلىرى ساينت گېرمائىنىنىڭ يېنىدىلا پارولنى سورىدى. ئۇ غېپىدە كەينىگە قايرىلىپ، موناستىردىكى تۇگمەن بىلەن ماخاۋ كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسىنىڭ ئارىلىقىدىكى تار كوچا ئارقىلىق، ھايال ئۆتمەيلا مىسسىيونېرلار چىمەنلىكىنىڭ يېنىغا كەلدى. بۇ كاھىنلارنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزىدىغان كېچىلىكتىكى ۋاقىراش ـ جارقىراشلىرى بىلەن نامى چىققان چىمەنلىك ئىدى. ئادەملەر ئەزەلدىن تارتىپ رىۋايەتلەردىكى توققۇز باشلىق ئالۋاستى يىلاندىن يىرگىنىدىغان بولغاچقا، ساينت گېرمائىن موناستىرىدىكى كاھىنلار ئۇچۇن بۇ چۆپلۈك پوپلارنىڭ ئىچىدىكى قايسىدۇر بىر توققۇز باشلىق يىلاننىڭ خۇددى ئۆزىگىلا ئوخشايتتى. چۈنكى، بۇ يەردە ئوقۇۋاتقان كاھىنلار «كۈنبويى مۇشۇ يەرگە يىغىلىپ جېدەل ـ ماجىرا تېرىشنى ئۆزىگە كەسىپ قىلىۋالغانلار» دىن ئىدى. يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ بىرەرىگە يولۇقۇپ قېلىش خىيالى يوق ئىدى. كىمگە يولۇقۇپ

قېلىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ ھەممەيلەندىنلا قورقىدىغان ھالەتتە ئىدى. ئۇ تېخى بايىلا ئۇنىۋېرسىتېت رايونى بىلەن سايىنت گېرمائىن بازىرىدىن ئەگىپ ئۆتكەن بولغاچقا، چوڭ يولغىمۇ كەچ بولغاندىراق چىقىشنى نىيەت قىلدى ۋە چىمەنلىكنى ياقىلاپ مېڭىپ، يېڭى دوختۇرخانا ئارلىقىدىكى چىغىر يولغا چىقتى - دە، ئاقىۋەت سېينا دەرياسىنىڭ بويىغا كەلدى. فروللو كلاۋدې كېمىچىنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنىڭ قولىغا ئازغىنە پۇلنى تۇتقۇزغاندىن كېيىن، كېمىچى تا قەلئە ئارلىنىڭ يەنە بىر بېشىغىچە ئېقىمغا قارشى مېڭىپ، ئۇنى ئۇزۇنچاق يېرىم ئارالغا كەلگەندە قىرغاققا چىقىرىپ قويدى. بۇ يېرىم ئارال پادىشاھلىق باغنىڭ سىرتى ئارقىلىق نېئوف ئارلى بىلەن يانداشاتتى. ئوقۇرمەنلەرنىڭ يادىدىن چىقمىغان بولسا، بۇ دەل گرىنگورى ئەپەندى چۈش كۆرگەن ھېلىقى قاقاس يېرىم ئارالنىڭ دەل ئۆزى ئىدى.

تەلىيى ئوڭدىن كەلمەيدىغان كلاۋدې زېرىكىشلىك پالاق ۋە سۇنىڭ ئاۋازىدىن ئازراق بولسىمۇ خاتىرجەملىك ھېس قىلدى. كېمىچى يىراقلاپ كەتكەندىن كېيىن، گىرىف مەيدانىدا بىرھازا ھاڭۋېقىپ تۇردى. بېشىنى كۆتۈرۈپ بىرنېمىلەرگە قارىدى. لېكىن، ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئەتراپتىكى مەنزىرە غەلىتە بىر مەخلۇققا ئوخشاش كۆز ئالدىدىلا سەكرەيتتى، كېڭىيەتتى. ھەممىلا نەرسە خۇددى ئالۋاستىنىڭ سايىسىدەك خىيالىي كۆرۈنۈشكە ئايلانغاندەك ئىدى.

قۇياش نېسىلدىكى ئېگىز مۇنارنىڭ كەينىگە ئۆتۈپلا كۆزدىن غايىب بولدى، ئەتراپقا گۇگۇم پەردىسى يېيىلدى. دەريا سۈيى ئۇستىدە يورۇق نۇر ئەكس ئېتىۋاتقاندەك بولدى. پوپنىڭ كۆزى سېينا دەرياسىنىڭ سول قىرغىقىغا تىكىلدى. سىياھدەك قاپقارا زېمىن يىراق بىر يەرلەرگىچە سوزۇلغانىدى. سوزۇلغانسېرى ئىنچىكىلەپ، ئاخىرىدا ئۇپۇقتىكى بۇلۇت قاتلىمىنىڭ ئىچىگە خۇددى يانىڭ ئوقىدەك كىرىپ كەتتى. دەريا بويىدىكى قاتار -

قاتار ئۆيلەرنىڭ گۈڭگا سىيماسىنى ئاران - ئاران ئىلغا قىلغىلى بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئۆيلەر سۇ بىلەن ئۇيۇقنىڭ گىرەلەشكەن نۇقتىسىدىكى يورۇق تۇپەيلى يەنىلا ئېنىق كۆزگە چېلىقاتتى. چىراغ نۇرى پىلىلداپ تۇرغان دېرىزىلەر ئوت كۆيۈۋاتقان مەشنىڭ ئاغزىغىلا ئوخشايتتى. قارىيىپ تۇرغان چوققىلىق چاسا مۇنار ئاسمان بىلەن دەريا ئارىلىقىدا قەد كۆتۈرگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپى مۇنداقلا قاراشقا ئىنتايىن كەڭ بىلىنەتتى. كلاۋدې تۈيۇقسىزلا بولمىغۇر بىر ئىشلارنى خىيالىغا كەلتۈردى، ئۆزىنى ستراسبۇرگ چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق بىناسى ئاستىدا ئوڭدا يېتىۋاتقاندەك قىلدى. بۇلۇتقا تاقىشىپ تۇرغان غايەت زور ئۇچلۇق مۇنار گۈگۈم قاراڭغۇسىدا غۇۋا كۆرۈنگەندەك بولدى. ئۇچلۇق چاسا مۇنار دەريا سۈيىدە ئەكس ئېتىۋاتقان ئاسمان بوشلۇقىدا دەريانىڭ سانجىلىپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى. كلاۋدې دەريا سۈيىنىڭ تەگسىز ھاڭغا ئوخشاش چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. بىنانىڭ بۆلەكچە چوقچىيىپ تۇرغان بۆلىكىمۇ چېركاۋنىڭ ئۇچلۇق ئۆگزىسىدەك بوشلۇقتا ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئېگىزلىكى ئىككى چاقىرىم كېلىدىغان قوڭغۇراق بىناسى ئېيتقۇسىز دەرىجىدە چوڭ بولۇپ، ئۇنىڭ ئېگىزلىكىگە كۆز يەتمەيتتى. ئىنسان كۆزى ئۇنى تولۇق كۆرۈپ يېتىشكە بىقادىر ئىدى. ئۆيلەرنىڭ تۇرخۇنلىرى، تامدىكى كۇنگۇرلەر، ئۆگزىدىكى ئۇچ بۇرجەك تاملار، ئاۋگۇستىننىڭ بالىخانىلىرى، نېسلى مۇنارى قالايمىقان بولسىمۇ تەسەۋۋۇرغا باي ئويما نەقىشلەر پوپنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولۇپ، ئۇنىڭ خىيالىي تۇيغۇسىنى كۇچەيتتى. خىيالىي تۇيغۇ دەرياسىغا غەرق بولغان كلاۋدې نېمىلا بولسۇن دوزاخنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم، دېگەن ئويغا كەلدى. قورقۇنچلۇق ئېگىز مۇناردا جىمجىتلاپ تۇرغان رەڭگارەڭ نۇر ئۇنىڭ نەزىرىدە دوزاختىكى مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان ئوچاقنىڭ ئاغزى ئىدى. ئۇ يەردىن كېلىۋاتقان ئاۋاز ۋە شاۋقۇن -

سۇرەن گاھ زارلىنىشقا ئوخشايتتى، گاھ غاراسلاۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى. ئۇ قورققىنىدىن شاۋقۇن - سۇرەنلەرنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن قولى بىلەن قۇلىقىنى چىڭ ئېتىۋالدى. ئاخىر پوپ قەدىمىنى چوڭ - چوڭ ئېلىپ، بۇ خىيالىي مەنزىرىدىن ئۆزىنى چەتكە ئالماقچى بولدى.

لېكىن، بۇ خىيالىي كۆرۈنۈش ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئىدى.

ئۇ چوڭ يولغا چىققاندىن كېيىن دۇكاننىڭ ئالدىدا قىستىلىپ يۇرگەن ئادەملەرنى كۆرۈپ، ئۇلارنى ئۆزىنىڭ كەينىدىن مەڭگۈ ئەگىشىپ ماڭىدىغان ئەرۋاھلار بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قالدى. قۇلىقىغا كىرىۋاتقان ئاۋازلارمۇ غەلىتە تۇيۇلدى. كۆز ئالدىدا غەلىتە خىيالىي ئەرۋاھلار غەلىيان كۆتۈرگەندەك بىلىندى. ئۇ ئۆيلەرنى، يوللارنى ئوچۇق كۆرەلمىدى. ھارۋىلارنى، ئۇياقتىن - بۇياقىقا ئۆتۈۋاتقان پىيادىلەرنى پەرق ئېتەلمىدى. ئاكىبىيە كوچىسىنىڭ دوقمۇشىدىكى مىلىچمالىلار دۇكىنىنىڭ لەمپىسىگە كونا ئادەت بويىچە بىر تالاي تۆمۈر ھالقىلار ئېسىقلىق بولۇپ، تۆمۈر ھالقىلارنىڭ ھەربىرىگە بىر تالدىن ياغاچتا ياسىغان يالغان شام چىگىلگەنىدى. بۇ نەرسىلەر شامال چىققان ھامان بىر - بىرىگە سوقۇلۇپ، شاقىلداقتەك ئاۋاز چىقىراتتى. كلاۋدې مۇشۇ ئاۋازلاردىن لاچىنتاغدىكى جازا مەيدانىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، ئۇ يەردىكى ئىسكىلىت سۆڭەكلەرنىڭ قاراڭغۇدا بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدى.

«ئاھ، ـــ دەۋەتتى پوپ پەس ئاۋازدا، ـــ كەچكى شامال ئۇلارنى قوغلاپ يۈگۈرتىدۇ. تۆمۈر زەنجىرنىڭ شاراق - شۇرۇقى سۆڭەكلەرنىڭ ئۆزئارا سوقۇلغان چاغدىكى ئاۋازى بىلەن ئارىلىشىپ كېتىدۇ ! ھېلىقى قىزنىڭ سۆڭىكىمۇ شۇلارنىڭ ئىچىدە بولۇشى مۇمكىن !»

كلاۋدېنىڭ بېشى قېيىپ، قايىقا مېڭىشنى بىلەلمەي قالدى.

لېكىن، ئۇ بىرپەس مېڭىپ، ئۆزىنىڭ ساينت مىچېل كۆۋرۈكىدە ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئالدىدىكى ئۆينىڭ ئاستىنقى قەۋىتىدىكى دېرىزىدىن چىقىقان چىراغ نۇرىنى كۆرۈپ، شۇ تەرەپكە قەدەم تاشلىدى. ئۇ يېقىنراق بېرىپ، چېقىلىپ چۈل - چۈل بولۇپ كەتكەن ئەينەك دېرىزىدىن ئۆينىڭ ئىچىگە قارىدى. ئۆينىڭ ئىچى ئىنتايىن مەينەت ئىدى. شۇنداقتىمۇ بۇ ئۆي ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى غۇۋا بىر ئەسلىمىنى ئېسىگە سالغاندەك بولدى. سۇس چىراغ نۇرى ئاران يورۇتۇپ تۇرغان بۇ ئۆيدە يۈزلىرى ئۆپكىدەك قىزارغان، چىرايىدىن كۆرەڭلىك چىقىپ تۇرغان بىر ياش يىگىت خىرىلداپ كۈلگەن هالدا كىيىم - كېچەكلىرى چاكىنا بىر ئايالنى قۇچاقلىماقتا ئىدى. ئارقىدىنلا چىراغقا يېقىن ئولتۇرۇپ، بىر ياقتىن چاق ئېگىرىپ، بىر ياقتىن تىترەك ئاۋازى بىلەن قانداقتۇر بىر ناخشىنى ئېيتىۋاتقان مومايغا كۆزى چۈشتى. يىگىت بىلەن قىز گاھ كۈلەتتى، گاھ توختايتتى. مومايىنىڭ ناخشىسى گاھ ئۇزۇلۈپ قالاتتى، گاھ داۋاملىشاتتى. ناخشىنىڭ بىرنەچچە مىسراسىنى پوپ ئېيتىق ئاڭلىدى. بۇ مىسرالار تۇتۇق بولسىمۇ، لېكىن ناهايىتى قورقۇنچلۇق ئىدى:

توڭلىغىن گىرىف، قاۋغىن گىرىف،
ئېگىرگىن ئۇرچۇقۇم، ئېگىر - توقۇۋەر.
توڭلىغىن گىرىف، قاۋغىن گىرىف
زىندان هويلىسىدا ئىسقىرتىپ يۇرگەن،
جاللاتلارغا سىرتماق توقۇپ بەر !

كەندىردىن توقۇلغان چىرايلىق سىرتماق !
دىلسىدىن تاكى ۋاتۇرغىچە
بۇغداي تېرىمايي تېرىيمىز كەندىر،

كەندىردىن توقۇلغان مۇنداق ئارقاننى،
ئوغرى ئوغرىلاپ كەتمەيدۇ ھەرگىز !

توڭلىغىن گىرىف، قاۋىغىن گىرىف،
پاھىشە قىزنىڭ پاسكىنا دارغا ــ
ئېسىلغىنىنى بىر كۆرۈش ئۈچۈن،
دېرىزىلەرمۇ ئوخشاپ قالىدۇ كۆزگە،
قاۋىغىن گىرىف، توڭلىغىن گىرىف !

بۇ مومىاي دەل فالوردېلىنىڭ ئۆزى ئىدى. ياش يىگىت بىر ياقتىن ھەجىياتتى، بىر ياقتىن ھېلىقى ئايالنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى سىلايتتى. بۇ ئايال پاھىشە ئىدى، ئاۋۇ ياش يىگىتچۇ ! ئۇ دەل كلاۋدېنىڭ ئىنىسى ژان ئىدى.

پوپ كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ تۇرىۋەردى. بۇ كۆرۈنۈش ئۇنىڭغا شۇنچىلىك تونۇش ئىدى.

ئۇ ژانىنىڭ ئۆيىنىڭ بىر بېشىدىكى دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ دېرىزىنى ئاچقانلىقىنى، يىراقتىكى پىرىستانغا قارىغانلىقىنى كۆرۈپ تۇردى. ئۇ يەردىكى دېرىزىلەرنىڭ كۆپىنچىسى يورۇق ئىدى. ئۇ ژانىنىڭ دېرىزىنى ياپىدىغان چاغدا: «روھىم بىلەن ھۆددە قىلىمەنكى، ئەمدى كەچ بولۇپ كەتتى. شەھەر پۈقرالىرى شام ياقتى. مېھىر ـ شەپقەتلىك خۇدا يۈلتۇزلارنى يورۇتتى» دېگەنلىرىنى ئاڭلىدى.

ژان پاھىشە ئايالنىڭ يېنىغا كەلدى، ئاندىن شىرەدىكى بوتۇلكىنى قولىغا ئالدى ۋە:

ــ تۇغەپتۇغۇ، ئاناڭنى، ــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، ــ لېكىن مېنىڭ يانچۇقۇمدا پۇل قالمىغان تۇرسا ! ئىسابىئو، سۆيۈملۈكۈم، يۈپىتېر دېگەنمۇ تايىنلىق نەرسە ئىكەنغۇ، ئۇ مۇشۇ قاردەك ئاپپاق ئەمچىكىنى قارا رەڭلىك ھاراق بوتۇلكىسى قىلىپ بەرگەن بولسا، ئۇنىڭدىن كېچىنى كۇندۇزگە ئۇلاپ

بىبائۇن ھاربقىنى ئىچىپ تۇرغان بولسام بولماسمىدى !

بۇ چاقچاق پاھىشە ئايالنى خۇش قىلىپ كۈلدۈرۈۋەتتى. ژان ئۆيدىن چىقتى.

كلاۋدې فروللو ئويلاپ تۇرمايلا يەرگە دۈم ياتتى. مۇنداق چاغدا ئىنىسى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىش بىئەپ ئىدى. راستتىنلا دوقۇرۇشۇپ قالسا، ئىنىسىنىڭ ئۇنى تونۇپ قېلىشى تۇرغان گەپ ئىدى. تەلىيىگە كوچا بەك قاراڭغۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ژانمۇ غەرق مەست ئىدى. شۇنداقتىمۇ قېرىشقاندەكلا ئىش بولدى. ژان پاتقاققا مىلىنىپ دۈم ياتقان يارەمچى ئېپىسكوپنى كۆرۈپ قالدى.

ــ بەللى، بەللى، ــ دېدى ئۇ، ــ بۇ ئەبلەخ بۇگۈن پۈخادىن چىققۇدەك ئۇيناپتۇمۇ نېمە !

ئۇ كلاۋدېنىڭ بىقىنىغا بىرنى تەپتى. كلاۋدې دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، جىم يېتىۋەردى.

ــ ئۆلمىگۇر پىيەنچۈك، ــ دېدى ژان، ــ بوپتۇ، ئۆپكىسى چىلاشقۇدەك ئىچكەن ئوخشايدۇ. ھاراق قاچىلانغان كۈپتىن سۈزۈۋالغان سۇلۇكنىڭ ئۆزىلا بوپتۇ. يەنە كېلىپ تاقىر باش نەرسە ئىكەن، ــ ئۇ ئېگىلىپ تۇرۇپ يەنە بىر مەرتىۋە قاراپ باقتى، ــ ئەسلىدە، قېرى ئەبلەخ ئىكەن ـ دە ! تەلەيلىك تاقىر باش قېرى !

كلاۋدې ئۇنىڭ: «ئىككى سەككىز ئون ئالتە، ئىدراك دېگەن بەلەن نەرسە، مېنىڭ يارەمچى ئېپىسكوپ ئاكام نېمىلا قىلغان بىلەن پېشانىسى ئوڭ ئادەم ھەم بىلىمى بار، ھەم پۇلى بار» دېگىنىچە يىراقلاپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ ياتتى.

يارەمچى ئېپىسكوپ ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇۋاي مەريەم چېركاۋىغا قاراپ يۈگۈردى، سان ـ سانىقسىز ئۆيلەرنىڭ ئارىسىدىن چېركاۋدىكى ئىككى چوڭ قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

ئۇ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يۇگۈرگەن پېتى پارۋى مەيدانغا كەلگەندىلا قەدەملىرىنى توختاتتى، لېكىن سۇرلۇك بىنالارغا قاراشقا پېتىنالمىدى.

«ھەي، ـــ دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، ـــ دەل بۇگۈن، دەل بۇگۈن چۈشتىن بۇرۇن، دەل مۇشۇ يەردە، ھېلىقى ئىش راستىنلا يۈز بەرگەن بولغىيمىدى؟»

شۇ چاغدىلا ئۇ غەيرىتىگە ئېلىپ چېركاۋغا كۆز يۇگۈرتتى. چېركاۋنىڭ ئالدى تەرىپى ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە قاراڭغۇ ئىدى. كەينى تەرىپىدىكى ئاسمان بوشلۇقىدا يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى. ئۇپۇقتىن بايىلا كۆتۈرۈلگەن ھىلال ئاي ئوڭ تەرەپتىكى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ دەل چوققىسىدا توختىغان بولۇپ، قارىماققا ئۇچقۇلاق شەكىللىك نەقىش ئويۇلغان رېشاتكا يېنىدىن ئۇچۇپ چىقىۋاتقان پارقىراق قۇشقا ئوخشايتتى.

مونастىرنىڭ دەرۋازىسى قۇلۇپلاقلىق ئىدى. يارەمچى ئېپىسكوپ قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۆگزىسىدىكى ھۈجرىنىڭ ئاچقۇچىنى يېنىدىن ئايرىمايدىغان بولغاچقا، دەرۋازىنى ئېچىپلا چېركاۋنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

چېركاۋنىڭ ئىچىمۇ قاراڭغۇ، خۇددى ئۆڭكۈرگە ئوخشاش تىمتاس ئىدى. يارەمچى ئېپىسكوپ ئۈياق ـ بۇياققا قاراپ، چېركاۋنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىدىن پالاستىك ساڭگىلاپ تۇرغان كېلەڭسىز قارا سايىلارنى كۆردى ۋە ئۇنىڭ بۇگۈن ئەتىگەندىكى توۋا ـ ئىستىغپار مۇراسىمىدا ئېسىلغان پەردىلەر ئىكەنلىكىنى، بۇ پەردىلەرنىڭ ھازىرغىچە ئېلىۋېتىلمىگەنلىكىنى بىلدى. تولىمۇ چوڭ ياسالغان كۈمۈش كىرىست قاراڭغۇلۇق ئىچىدە پارقىرايتتى، يۇزىدىكى يوروق چېكىتلەر قورقۇنچلۇق كېچە ئاسمىنىدىكى يۇلتۇزلارغا ئوخشايتتى. ئاي يوروقىدا رەڭدار دېرىزە ئەينىكىدە ئەكس ئېتىۋاتقان گۈڭگا رەڭلەر پەقەت ئۆلگەن ئادەمنىڭ يۈزىدىلا بولىدىغان بېغىر رەڭ، ئاقۇچ، سۆسۈن رەڭلەرنىڭ ئۆزى ئىدى. يارەمچى ئېپىسكوپ مۇناجاتخانىنىڭ

ئەتراپىدىكى ئەگمە تورۇسلارغا قاراپ، دوزاخقا چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئېپىسكوپلارنىڭ شىلەپىسىنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇ كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ، بىردەمدىن كېيىن يەنە ئاچتى، خىيالىدا چىرايى شامدەك ئاقىرىپ كەتكەن بىرى ئوغرىلىقچە ماراۋاتقاندەك ئىدى.

ئۇ قەدىمىنى تېزلىتىپ، چېركاۋنى كېسىپ ئۆتتى. چېركاۋ مىدىرلاۋاتقاندەك، مېڭىۋاتقاندەك، تىرىلىۋاتقاندەك بىلىندى، قۇچاق يەتمەيدىغان چوڭ تۈۋرۈكلەر تاشتىن ياسالغان پۈتقىلا ئوخشايتتى، بۇ پۈتلار يەرنىڭ ئۈستىدىن مېڭىۋاتقاندەك بولدى. بۇ غايەت زور چېركاۋ ھەش - پەش دېگۈچە شۇنداق يوغان بىر پىلغا ئايلاندى، ھېلىقى تۈۋرۈكلەرنى پۈت قىلىپ، پۈشۈلدىغان پېتى ماڭغىلى تۇردى. ئىككى قوڭغۇراق مۇنارى ئۇنىڭغا مۆڭگۈز، قارا پەردە ئۈستىدىكى يوپۇق بولدى.

پوپنىڭ قىزىتمىسى ياكى ئەسەبىيلىكى چېكىگە يەتتى. بۇ بەختسىز ئادەمنىڭ نەزىرىدە پۈتكۈل تاشقى دۇنيا كۆرگىلى بولمىدىغان، قول تەگكۈزگىلى بولمىدىغان، قورقۇنچلۇق، كىشىنى شۇركۈندۈرىدىغان ئاخىر زامانىنىڭ ئۆزىلا بولۇپ قالغاندى.

ئۇنىڭ كۆڭلى سەل - پەل ئارام تاپقاندەك بولدى. ئۇ كارىدورغا كىرىپ، قاتار كەتكەن تۈۋرۈكلەرنىڭ كەينىدىن چۈشۈۋاتقان غۇۋا يورۇقىنى كۆردى - دە، يۇلتۇزنى قوغلاپ ماڭغاندەك شۇ تەرەپكە يۈگۈردى، ئاخىر ئۇ سۇس يېنىۋاتقان چىراغ بولۇپ چىقتى. بۇ تۆمۈر رېشاتكا ئاستىدىكى بۇۋاي مەريەم چېركاۋىغا قەدەم تەشرىپ قىلغانلار ئورتاق ئىشلىتىدىغان ئىبادەت رىسالىسىنى كېچە - كۈندۈز يورۇتۇپ تۇرىدىغان چىراغ ئىدى. پوپ ئېچىدىن سۆيۈنۈپ، ئىبادەت رىسالىسىدىن ئۆزىگە تەسەللى يېكى ئىلھام بولىدىغان بىرنەرسىنى تېپىش كويىدا، ئىبادەت رىسالىسىگە ئۆزىنى ئاتتى، رىسالىنىڭ «يوب»قا ئائىت بىر سۇرىسىنى ئېچىپلا تۆۋەندىكى سۆزلەرگە كۆزى چۈشتى:

«مەن ئالدىمدىن مېڭىپ ئوتكەن بىر روھنى كۆردۈم، ئۇنىڭ بىلىمەر ـ بىلىنمەس تىنغىنىنى ئاڭلىدىم، قۇيقا چاچلىرىم تىك بولۇپ كەتتى.»

بۇ سۈرلۈك جۈملىلەرنى ئوقۇپ، ئۇ تۈيۈقسىزلا كالتەكلەنگەن ئەما ئادەمدەك پۈتكۈل بەدىنى سىرقىراپ كەتتى، پۈتلىرى پىلىكتەك ئېگىلىپ، ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يولغا يىقىلىپ چۈشتى. كۈندۈزى ئۆلۈپ كەتكەن ھېلىقى ئادەمنى ئېسىگە ئالدى. كاللىسىدىن پۈرقىراپ تۈتۈن چىقىۋاتقاندەك، بېشى دوزاخنىڭ موراسىغا ئايلىنىپ قالغاندەك بىلىندى.

ئۇ كاللىسى قۇيقۇرۇق شۇ ھالەتتە خېلىغچە ياتتى، تەگسىز ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەندە ياكى ئالۋاستىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغاندەك مىدىر ـ سىدىر قىلالمىدى. ئاخىر سەل ئېسىگە كەلگەندەك بولۇپ، چېركاۋدىكى قوڭغۇراق مۇنارىدا پاناھلانماقچى بولدى. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ يەردە ساداقەتمەن كۆڭۈلدىكى بار ئىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى. قورقۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئىبادەت رىسالىسىنى يورۇتۇپ تۇرىدىغان چىراغنى قولىغا ئېلىۋالدى. بۇ ئىلاھىي نەرسىلەر ئۈچۈن ھاقارەت ئىدى. لېكىن، پوپتا بۇلارنى ئويلاپ ئولتۇرغۇدەك تاقەت يوق ئىدى.

ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ تاش پەلەمپىيىگە چىقتى، لېكىن كۆڭلىنى قانداقتۇر بىر ئەنسىزلىك قاپلىدى. يېرىم كېچە بولغاندا، پارۋى مەيدانىدىن ئاندا ـ ساندا ئۆتۈپ قالىدىغان كىشىلەرنىڭ قوڭغۇراق بىناسىنىڭ ئوق ئاتىدىغان تۆشۈكتىن چىقىۋاتقان سىرلىق چىراغ يورۇقىنى كۆرۈپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

ئۇ يۈزىگە ئورۇلغان سوغۇق شامالدىن سەگىپ، ئۆزىنىڭ ئەڭ ئۇستۇن قەۋەتتىكى ئۆينىڭ كارىدورىدىكى ئىشىككە كېلىپ قالغانلىقىنى سەزدى. سوغۇق شامالنىڭ خېلىلا جېنى بارەدەك

قىلاتتى. ئاسمان بوشلۇقىدىكى بۇلۇتلار ھەر خىل رەڭدە تاۋلىناتتى. يېيىلىپ كەتكەن بۇلۇتلار بىر - بىرىگە مىنگىشىپ، بىر يەرگە يىغىلاتتى. بۇلۇتنىڭ گىرۋەكلىرى قىش پەسلىدىكى دەريانىڭ ئەگىز بولغاندا پارچىلانغان مۇزلىرىدەك پارچىلىناتتى. بۇلۇتنىڭ ئىچىگە پاتۇرۇپ قويغاندەك كۆرۈنۈۋاتقان ھىلال ئاي مۇز بىلەن قاپلانغان سۇ يولىدا تۇرۇپ قالغان كېمىگە ئوخشايتتى.

پوپ ئىككى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ دەھلىزىدىكى تۈۋرۈكلەرنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تۆمۇر رېشاتكىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئاراچىلىرىدىن يىراققا نەزەر سالدى - دە، تۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان بۇلۇتلۇق تۇمانىنى، ھەدەپ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئىس - تۈتەكنى كۆردى. ھەممىلا يەر ئىس - تۈتەك، پارىزدىكى نۇرغۇن ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرى چۈن ئۇچىسا ئاڭلانغۇدەك ھالدا جىمجىت ئىدى. چوققىلىق ئۆگزىلەر كىچىك بولغىنىغا قارىماي بىر - بىرىنى قىستاۋاتقاندەك قىلاتتى. بۇ ھەددى - ھېسابسىز ئۆگزىلەر ياز كېچىسىدىكى تىمتاس دېڭىز يۈزىدە جىمىرلاۋاتقان مەيىن دولقۇنلارغا ئوخشايتتى.

ئايدىن چۈشۈۋاتقان ئاجىز، گىرىمسەن يورۇقتا، ئاسمان بوشلۇقى بىلەن يەرنىڭ يۈزى كۈل رەڭ تۈسكە كىرگەنىدى.

دەل شۇ ئەسنادا چېركاۋدىكى چوڭ قوڭغۇراقنىڭ بوغۇق بوش ئاۋازى ئاڭلاندى. يېرىم كېچىگە قوڭغۇراق ئۇرۇلغانىدى. پوپ چىڭقىچۈش ۋاقتىنى يادىغا كەلتۈردى. شۇ چاغدىمۇ قوڭغۇراق ئون ئىككى قېتىم جاراڭلىغانىدى. «ھەي، ـــ دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا ئۆز - ئۆزىگە، ـــ بۇ كەمگىچە ئۇ قىزنىڭ بەدىنى مۇزلاپ قېتىپ كەتكەندۇ!»

شۇ چاغدا، نەدىندۇر كەلگەن شامال ئۇنىڭ قولىدىكى چىراغنى ئۆچۈرۈپ قويدى. ئۇ چىراغنىڭ ئۆچۈشى بىلەن تەڭلا قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۈدۈلىدىكى بۇرجەكتىن چىققان بىر سايىنى، ئاق كىيىمگە ئورالغان بىر ئادەمنى ـــ بىر ئايالنى

كۆرۈپ قالدى. پوپ ئۆزىنى تۇتالماي، لاغىلداپ تىترەپ كەتتى. ئايالنىڭ يېنىدا يەنە بىر ئوغلاقمۇ بار ئىدى. قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازى ئاخىرلىشاي دەپ قالغاندا، ئوغلاق ئۆزىچە مەرىگىلى تۇردى.

پوپ ئۆزىگە مەدەت بېرىپ، ئۇ تەرەپكە يەنە قارىدى، كۆرۈۋاتقىنى راستتىنلا شۇ قىز ئىدى.

ئۇ قىز چىرايى تاتارغان، چۈشتىن ئىلگىرىكىدەك چاچلىرى چۈۋۈلۈپ مۇرىسىگىچە چۈشكەن هالەتتە ئىدى. لېكىن، بويىندىكى ئارقان يوق، قولىمۇ باغلاقسىز ئىدى. ئۇ ئەركىنلىككە ئېرىشكەندى، چۈنكى ئۇ ئاللىقاچان ئۆلۈپ بولغان قىز ئىدى.

ئاپپاق كىيىنگەن، بېشىغىمۇ ئاق داكا رومال ئارتىۋالغان بۇ قىز كۆزلىرىنى ئاسماندىن ئۈزمەي، ئاستا قەدەم تاشلاپ پوپ تەرەپكە ماڭدى. ئادەمگە سىر بەرمەيدىغان هېلىقى ئوغلاقمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. پوپ ئۆزىنى تاش ئادەمگە ئايلىنىپ قالغاندەك هېس قىلدى، پۈتلىرى ئېغىرلاشتى، قېچىپ كېتەي دەپ ئويلىدى ـ يۇ، پۈتلىرىنى مىدىرلىتالمىدى، قىز ئالدىغا بىر قەدەم ئالسا، ئارقىغا بىر قەدەم داجىشتىن باشقىغا كۈچى يەتمىدى. ئۇ مۇشۇ هالەتتە تاكى پەلەمپەينىڭ قاراڭغۇ ئەگمىسىگە كەلگۈچە چېكىندى، ئالدىدىكى قىزنى پەلەمپەيگىچە كېلىشى مۇمكىن، دەپ ئويلاپ، ۋۇجۇدى مۇزلاپ كەتكەندەك بولدى، قىز راستتىنلا يېقىن كېلىدىغان بولسا، پوپ قورقمىدىن جان ـ پېنى چىقىپ كەتكەن بولاتتى.

قىز قېرىشقاندەك پەلەمپەينىڭ ئاغزىغا كېلىپ بىردەم توختىدى، قاراڭغۇلۇقتا تىكىلدى. لېكىن، پوپنى كۆرمىدى بولغاي، ئۆتۈپ كەتتى. پوپ ئۇنى هايات ۋاقتىدىكىدىن بويى ئېگىزلەپ قالغاندەك هېس قىلدى، ئاي نۇرى ئۇنىڭ ئاپپاق كىيىمىدىن ئۆتۈۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك، ئۇنىڭ تىنىقىنىمۇ ئاڭلىغاندەك بولدى.

قىز ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن پوپ مىڭ تەستە پەلەمپەيدىن

پەسكە چۈشتى، قەدەملىرى ئابايا يولۇققان ئەرۋاھتەك ئاستىلىدى، ئۆزىنىمۇ ئەرۋاھ چاغلىدى، جان ـ ئىمانى چىقىپلا كەتتى، قەلبىنى ۋەھىمە قاپلىۋالدى، چاچلىرى بىر تال ـ بىر تالدىن تىك بولدى. لېكىن، شامالدا ئۆچۈپ قالغان چىراغنى چاك سىقىملاپ قويۇۋەتمىدى. ئەگىرى ـ بۈگرى پەلەمپەيدىن چۈشۈۋاتقاندا، قانداقتۇر بىر ئاۋازنىڭ ئەسەبىيلەرچە توختىمايى تەكرارلاۋاتقان مۇنۇ سۆزلىرىنى ئېنىق ئاڭلىغاندەك بولدى:

«مەن ئالدىمدىن مېڭىپ ئۆتكەن بىر ئەرۋاھنى كۆردۈم. ئۇنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىنغىنىنى ئاڭلىدىم. قۇيقا چاچلىرىم تىك بولۇپ كەتتى.»

2. دۈمچەك، يەكچەشمە، توكۇر

ئوتتۇرا ئەسىردىكى فىرانسىيەدە تاكى لۇئى Ⅶ نىڭ دەۋرىگە قەدەر ھەربىر شەھەردە بېشىغا كۈن چۈشكەنلەر پاناھلىنىدىغان جاي بار ئىدى. جىنايى ئىشلار قانۇنى بۇ شەھەرلەرنى كەلكۈن سۈدەك بېسىپ كەتكەن بولغاچقا، ۋەھشىيلەرچە يولغا قويۇلۇۋاتقان سوتلاش ھوقۇقى بىلەن جىنايى ئىشلار قانۇنىنىڭ يوچۇقىدىن تۆرەلگەن مۇنداق پاناھلىنىدىغان جايلار ئىنسانىيەت ئەدلىيە تۈزۈمىنىڭ شىللىسىدا ئارالغا ئوخشاش چوقچىيىپ تۇرىۋەردى. ھەرقانداق جىنايەتچى بۇ جايغا بېرىۋالالىسىلا جېنى ئامان قالاتتى. ھەرقايسى رايوندىكى مۇنداق پاناھ جايىنىڭ سانى دارغا ئوخشاش كۆپ ئىدى. بۇ ئەھۋال جىنايى جازا بىلەن كەچۈرۈم قىلىشنى قالايمىقان قوللانغانلىقىنىڭ ھەمدە بۇ ئىككى قاملاشمىغان ئىشنىڭ ئۆزئارا ئارىلىشىپ كەتكەنلىكىنىڭ ئاقىۋىتى ئىدى. ھەر ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىنى ئەيىبلەشكە ئۇرۇناتتى. شاھلارنىڭ ئوردىسى، باي ـ تۆرىلەرنىڭ تۇرالغۇ جايلىرى، بولۇپمۇ چېركاۋ قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ ئۆز دائىرىسىنى

مۇقەددەس جاي قىلىپ، پاناھلىق تەلەپ قىلغانلارغا پاناھلىق بېرىش ھوقۇقى بار ئىدى. بەزىدە ئايرىم شەھەرلەرنى ئاھالىسىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن مۇقەددەس جاي دەپ بېكىتىۋېتىدىغان ئىشلارمۇ بولاتتى. لۇئى XI 1467 ـ يىلى پارىژنى مۇقەددەس جاي دەپ ئېلان قىلىۋەتكەنىدى.

جىنايەتچى بۇنداق مۇقەددەس جايغا كىرىۋالسىلا قانۇن ئۇنى سۈرۈشتە قىلالمايتتى، لېكىن، پەخەس بولۇشقا، بۇ يەردىن ھەرگىز چىقىپ كەتمەسلىككە توغرا كېلەتتى. ناۋادا كىمدىكىم قارامىلىق قىلىپ بۇ مۇقەددەس جايدىن بىر قەدەم ئايرىلسىلا، ئۇنىڭ جازا قاينىمىغا يېڭىباشتىن غەرق بولۇشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. دار ۋە قىيناپ سوراق قىلىدىغان سۇپىلار خۇددى پاناھ جاينىڭ ئەتراپىغا پوست ئورۇنلاشتۇرغاندەك جايلاشقان بولۇپ، ئۇلار ئۆزى ئوۋلىماقچى بولغان ئولجىنى خۇددى پاراخوتنىڭ يېنىدا تىمىسقىلاپ يۈرگەن ئاكۇلىدەك ماراپلا تۇراتتى. پاناھلانغان جىنايەتچىلەر بەزىدە مونастىرغا ، بىرەر سارايىنىڭ پەلەمپىيىگە، ئىبادەتخانىنىڭ ئېتىزلىقىغا ياكى بىرەر چېركاۋنىڭ كارىدورىغا يوشۇرۇنغان پېتى چېچىغا ئاق كىرىپ كەتكۈچە تۇرۇپمۇ قالاتتى. بۇنىڭدىن قارىغاندا، مۇقەددەس جاي بىلەن تۇرمىنىڭ ئارىلىقىدا ھېچقانداق پەرق يوق ئىدى. ئالىي سوت مەھكىمىسى چىقارغان شەپقەتسىز پەرمان تۇپەيلى، مۇقەددەس جاي دەپسەندە بولىدىغان، پاناھلىنىدىغان ئورۇن دەخلى ـ تەرۇزغا ئۇچرايدىغان، جىنايەتچىنى قولغا ئېلىپ جاللاتلارغا تاپشۇرۇپ بېرىدىغان ئىشمۇ يۈز بېرىپ قالاتتى. لېكىن، مۇنداق ئەھۋال يوقىنىڭ ئورنىدا ئىدى. پارلامېنت ئەزالىرى ئېپىسكوپلاردىن ئۆلگۈدەك قورقاتتى. ھوقۇق ئىگىلەپ تۇرغان بۇ ئىككى خىل كۈچ ئارىسىدا توقۇنۇش كېلىپ چىققاندا، سودىيەلەر كۆپ چاغلاردا ئېپىسكوپلارغا ئۈتتۈرۈۋېتەتتى. بەزى ھاللاردا ئالايلۇق، پارىژدىكى جاللات كىچىك ژاننى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش دېلوسى، ئېمپېرى روسىۇنىڭ دېلوسى قاتارلىق دېلولاردا، ئەدلىيە

ئورگانلىرى دىنىي جەمئىيەتنى پەسەنتىگە ئالماي، ئۆزلىرى ھۆكۈم قىلغان دارغا ئېسىش جازاسىنى ئۆز ئالدىغا ئىجرا قىلىۋېرەتتى. شۇنداقتىمۇ، ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ پەرمانى بولۇشى كېرەك ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا، مۇقەددەس جايغا قوراللىق باستۇرۇپ كىرگەنلەرنى چوقۇم نەس باساتتى! كىشىلەر فىرانسىيە مارشالى روبېرت دې كلېرمونتنىڭ نېمىشقا ئۆلگەنلىكىنى، چامپاگنېدىكى مارشال ژان شارونىنىڭ نېمىشقا ئۆلگەنلىكىنى بىلەتتى. ئىككى نەپەر مارشال ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان بىر قاتىلنى — پۇل ئايرىباشلايدىغان بىر سودىگەرنىڭ ئوغلى پېررېن مارکىنى قولغا ئېلىش ئۈچۈن يۇرىكىنى قاپىتەك قىلىپ سايىنت مېرى چېركاۋىنىڭ دەرۋازىسىنى چېقىپ كىرگەن. بۇ ئەلۋەتتە چېكىدىن ئاشقان جىنايەت — دە.

شۇ چاغدىكى ئادەملەر مۇقەددەس جايدىن ئىنتايىن ئەيمىنەتتى. ھەتتا ھايۋانلارمۇ تەپ تارتىدۇ دېگەن گەپ بار ئىدى. ئايمورى سۆزلىگەن بىر ھېكايىدە، داگوبېرت ① قوغلاپ ماڭغان قىزىل بۇغا قېچىپ يۇرۇپ سايىنت دېنىس قەبرىستانلىقىغا بارغاندا، كەينىدىن تاپ باستۇرۇپ كېلىۋاتقان تايغان چىپىدە توختاپ قالغان، قوغلاش ئۇياقتا تۇرسۇن، قاۋاشتىن باشقىغا جۇرئەت قىلالمىغان.

پاناھلىنىدىغان ئادەملەر ئۈچۈن چېركاۋلاردا بىر ئېغىز كېچىك ئۆي بولاتتى. نىكولا فىلامېل 1407 - يىلى سايىنت ياكوبنىس دىلا بوچىر چېركاۋىنىڭ ئۆگزىسىگە ئاشۇنداق بىر ئۆينى سالدۇرغان ھەمدە بۇ ئۆي ئۈچۈن خېلى كۆپ پۇل سەرپ قىلغانىدى.

كۆاسمىدو قوڭغۇراق مۇنارى بىلەن بىنانىڭ دەھلىزى

---

① داگوبېرت (600 – 638) — فىرانسىيە پادىشاھى ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە دىنىي جەمئىيەتنى بارلىق كۈچى بىلەن قوغدىغان ھەمدە سايىنت دېنىس چېركاۋىنى ياسىغانىدى.

ئارىسىدا غالىبلارچە تەلۈپلىك بىلەن بىرھازا يۇگۇرگەندىن كېيىن، ئەسمېرالدانى ئابايا بىز دېگەن ئۆيگە جايلاشتۇردى. ئۇ تىنماي يۇگۇرۇپ يۈرگەن ئارىلىقتا، ئەسمېرالدا پەقەت ئويغانمىدى، ئۇيقۇچىلىقتا ھېچنېمىنى تۇيماي يېتىۋەردى. ئۆزىنى خۇددى ئەرشئەلاغا كۆتۈرۈلۈۋاتقاندەك، ئاسمان بوشلۇقىدا ئۇچۇۋاتقاندەك، لەيلەۋاتقاندەك، قانداقتۇر بىرنەرسە ئۇنى كۆتۈرۈپ يەر يۈزىدىن يىراق بىر يەرگە ئېلىپ كېتىپ بارغاندەك ھېس قىلدى. كۆاسمىدونىڭ كۈلگەن قوپال ئاۋازى ھەدىسلا قۇلىقىغا كىرىپ تۇردى. ئۇ كۆزىنى بىلىنەر - بىلىنمەس ئېچىپ، تۆۋەندە ئۆگزىسى ياپىلاق تاش ۋە كاھىش بىلەن يېپىلغان نۇرغۇن ئۆيلەرنى، كۆاسمىدونىڭ ھەم قورقۇنچلۇق، ھەم كۈلكە يېغىپ تۇرغان چىرايىنى خىرە - شىرە كۆرگەندەك بولدى. ئۇ ئەمدى پۈتۈنلەي تۆگىشىپتىمەن دېگەن يەرگە كېلىپ، كۆزىنى چىڭ يۇمدى. ئۇ ھوشىدىن كەتكەندە، ئادەملەر ئۇنى دارغا ئاستى. قىزىق، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ تەقدىرىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان سەت بىر ئەرۋاھ ئۇنى ئېلىپ ماڭماقتا ئىدى. ئەسمېرالدا ئۇنىڭغا قاراشقا پېتىنالمىدى، تەقدىرگە تەن بەردى.

بىراق، قوڭغۇراق چالىدىغان بۇ ئادەم چاچلىرى چۈۋۈلغان، ھاسىرىغان ھالدا ئۇنى گۇناھكارلار جېنىنى ساقلاپ قالىدىغان ھېلىقى ئۆيگە جايلاشتۇرۇۋاتقاندا، ئۇ قوپال بىر جۈپ قولنىڭ بىلىكىنى زېدە قىلىۋەتكەن ئارقانىنى ئاۋايلاپ تۇرۇپ يېشىۋاتقانلىقىنى بىلىپ ھەيران بولدى. خۇددى سۇغا چۈشۈپ كەتكەن ئادەم قاراڭغۇ كېچىدە تاسادىپىي يوسۇندا دەريا قىرغىقىدا ھوشىغا كەلگەن چاغدىكىدەك ھەيران قالدى. بىرمۇنچە ئىشلار كاللىسىغا كىرىۋالدى، ئۇ ئېسىگە كەلدى، ئۆزىنىڭ بۇۋى مەريەم چېركاۋىدا ئىكەنلىكىنى بىلدى، شۇ ئەسنادا جاللاتلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئېسىگە كەلتۈردى. فوبۇسنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئەمدى ئۆزىنى ياخشى كۆرمەيدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى.

يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان دەرد ـ ئەلەم ۋە ئازاب بىچارە گۈناھكار قىزنىڭ يۈرىكىنى تاتلىماقتا ئىدى. ئۇ كەينىگە قايرىلىپ، كۆزاسمىدونىڭ ئالدىدىلا تۇرغانلىقىنى كۆردى، شۇنداقتىمۇ قورقۇمسىراپ تۇرۇپ كۆزاسمىدودىن سورىدى:

ــ مېنى نېمىشقا قۇتۇلدۇردۇڭ؟

كۆزاسمىدو قىزنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى بىلمەكچى بولغاندەك ئۇنىڭغا ئەنسىزلىك بىلەن قارىدى. ئەسمېرالدا سوئالىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىغاندىن كېيىن، كۆزاسمىدو ئۇنىڭغا تولىمۇ ئىچ ئاغرىتقان قىياپەتتە يەنە قاراپ قويۇپ، دەرھال نېرى كەتتى. ئەسمېرالدا ھەيران بولۇپ تۇرۇپلا قالدى.

كۆزاسمىدو بىردەمدىلا قايتىپ كەلدى ـ دە، بىر بولاق نەرسىنى ئەسمېرالدانىڭ ئالدىغا قويدى. بولاق ياخشى نىيەتلىك بىر ئايال چېركاۋنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا قويۇپ قويغان كىيىم ـ كېچەك ئىدى. ئەسمېرالدا قاراپلا، ئۆزىنىڭ كىيىم كىيمىگەندەك ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە، يۈزى ۋىللىدە قىزىرىپ، ئوت كەتكەندەك بولدى.

كۆزاسمىدو ئەسمېرالدادىكى مەسۇم قىزلاردىلا بولىدىغان خىجىللىقنى ھېس قىلىپ، يوغان ئالقانلىرى بىلەن كۆزىنى ئېتىۋالدى ـ دە، يەنە بىر قېتىم كېتىشكە تەمشەلدى. لېكىن، بۇ نۆۋەت ناھايىتى ئاستا ماڭدى.

ئەسمېرالدا كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئالدىراپ ـ تېنەپ كىيدى. ئۇزۇن ئاق خالات، ئاپپاق داكا رومال قاتارلىق بۇ نەرسىلەر چوڭ دوختۇرخانىلاردىكى پىراكتىكانت سېستىرالار كىيىدىغان كىيىم ئىدى.

ئۇ كىيىملەرنى كىيىپ بولۇشىغا، كۆزاسمىدو يەنە يېنىپ كەلدى. ئۇ بىر قولىغا كۆرپە، يەنە بىر قولىغا بىر بوتۇلكا سۇ، بىرنەچچە پارچە بولكا ۋە باشقا يېمەكلىك سېلىنغان سېۋەتنى ئېلىۋالغانىدى، سېۋەتنى يەرگە قويۇپ: «يەڭە» دېدى، ئاندىن كۆرپىنى يەرگە سېلىپ: «ئوخلاڭ» دېدى. قوڭغۇراق چالىدىغان

بۇ ئادەم ئۆزىنىڭ يېمەكلىرى بىلەن كارىۋىتىدىكى كۆرپىنى ئەسمېرالداغا ئېلىپ كەلگەنىدى.

مىسرلىق قىز مىننەتدارلىقىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن دەرھال بېشىنى كۆتۈردى، لېكىن بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدى. بىچارە كۆزاسمىدونىڭ چىرايى راستىنلا قورقۇنچلۇق ئىدى. قورققىنىدىن تىترەپ كەتكەن قىز دەرھال يەرگە قارىۋالدى.

ــ سىزنى قورقۇتۇۋەتتىممۇ؟ ــ دېدى كۆزاسمىدو، ــ مەن بەك سەت، شۇنداقمۇ؟ سىز ماڭا قارىماي، گېپىمنى ئاڭلىسىڭىزلا بولدى، كۈندۈزى مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇڭ، كېچىلىرى چېركاۋنىڭ ئىچىدە نەگە بارسىڭىز مەيلى. لېكىن، مەيلى كۈندۈزى ياكى كېچىسى بولسۇن، چېركاۋدىن بىر قەدەممۇ چىققۇچى بولمايسىز. بولمىسا، شۇ ھامان پېشكەللىككە يولۇقسىز. ئادەملەر سىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. سىز ئۆلۈپ كەتسىڭىز، مەنمۇ ئۆلۈپ كېتىمەن.

ئەسمېرالدا بۇ سۆزدىن بەك تەسىرلەندى، جاۋاب قايتۇرماقچى بولۇپ بېشىنى كۆتۈردى. لېكىن، كۆزاسمىدو شۇ گەپلەرنى دەپ بولۇپلا كېتىپ قالغانىدى. ئەسمېرالدا يالغۇز ئولتۇرۇپ، كۆزاسمىدونىڭ بايىاتىن دېگەن سۆزلىرىنى ئويلىدى. ئۇنىڭ تۇرقى قورقۇنچلۇق، ئاۋازى بوغۇق بولسىمۇ، بىراق ئۇ مېھرىبان ئادەمدەك قىلاتتى. بۇ ئەھۋال ئەسمېرالدانى تەئەججۈپلەندۈردى.

ئارقىدىنلا ئەسمېرالدا ئۆينىڭ ئىچىگە ئىنچىكىلىك بىلەن سەپسالدى. ئۇزۇنلۇقى ئالاھازەل ئالتە چى ئەتراپىدا كېلىدىغان بۇ ئۆيدە دېرىزە ئورنىدىكى كامار بىلەن بىر قاناتلىق ئىشىكتىن بۆلەك ھېچ نەرسە يوق ئىدى. ئۇدۇل تەرەپ سەل ـ پەل يانتۇ، ياپلاق تاش بىلەن يېپىلغان ئۆگزە ئىدى. ئۇ يەردىكى غەلىتە مەخلۇقلارنىڭ بېشى ئويۇلغان نور قىزغا يېقىن كېلىپ، بوينىنى سوزۇپ، دېرىزە ئورنىدىكى كامارىدىن ئۇنىڭغا قاراۋاتقانىدەك تۇيۇلدى. قىز ئۆگزىنىڭ گىرۋىكىدىن نۇرغۇن ئېگىز تۇرخۇنلارنى كۆردى. بۇ تۇرخۇنلاردىن پۇرقىراپ ئىس

چىقىۋاتاتتى. شور پېشانە، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان مىسرلىق قىز، يۈرتى يوق، ئۆيى يوق، ئوچىقىمۇ يوق بۇ بەختسىز ئىنساننىڭ مۇشۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ كۆڭلى يېرىم بولدى.

قىز دەل مۇشۇ چاغدا ئۆزىنىڭ يەككە - يېگانە تىكەندەك يالغۇز قارا يېتىم ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ بەكرەك ھېس قىلدى، مۇشۇ خىيال ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئادەتتىكىدىنمۇ بەكرەك ئاغرىتتى. ئۇ بىردىنلا قانداقتۇر ساقىلى بار، يۈڭلۈق بىر باشنىڭ قولىغا سۈركەلگەنلىكىنى، تىزىغىمۇ سۈركىلىۋاتقانلىقىنى تۇيدى. ئۇ ئەندىكىش ئىچىدە (مۇشۇ كەمدە ئۇ ھەرقانداق نەرسىدىن ئەندىكىدىغان بولۇپ قالغانىدى) مۇندىقلا قاراپ، ئۇنىڭ ھېلىقى بىچارە ئوغلاق ئىكەنلىكىنى، ھوشيار گالى ئىكەنلىكىنى كۆردى. كۆزاسمىدو شارمولۇينىڭ ئادەملىرىنى سۈرۈپ - توقاي قىلغاندا، ئۇمۇ ئىگىسىگە ئەگىشىپ قېچىپ كەلگەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ پۇتىغا يۆلىنىپ ياتقىنىغا بىر سائەت بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئىگىسى ئۇنىڭغا بىر قېتىممۇ قاراپ قويماي دېمەيۋاتاتتى. مىسرلىق قىز ئۇنى سۆيۈپلا كەتتى.

— ئاھ، گالى، — دېدى ئۇ، — مەن قانداقسىگە سېنى ئونتۇپ قالغاندىمەن ! سەن ئەكسىچە مېنى يادىڭدىن چىقارماپسەن ! ۋاپاسىزلىق قىلمايدىكەنسەن ئەمەسمۇ؟

دەل شۇ ئەسنادا قانداقتۇر كۆزگە كۆرۈنمەس بىر قول ئۇنىڭ يۈرىكىنى قىسىۋاتقان نەرسىنى ئېلىۋەتكەندەك بولدى، قىز ئاخىر ئۆزىنى تۇتالماي ئېسىدەپ يىغلىۋەتتى. كۆز يېشى بېغى ئۇزۇلگەن مارجاندەك تورۇكلاپ چۈشۈۋاتقاندا، ئاچچىق، ئېغىر ئازابلىرىمۇ يېشى بىلەن بىللە ئېقىپ كەتكەندەك بولدى.

قاراڭغۇ چۈشتى، كېچە ئۇنىڭغا شۇنچە چىرايلىق، ئاسماندىكى ئايمۇ شۇنچە مۇلايىم تۇيۇلدى. ئۇ ئەتراپقا قارىغاچ، بىنانىڭ كارىدورىنى بويلاپ پۈتكۈل چېركاۋنى ئايلىنىپ چىقتى، كۆڭلى تەسەللى تاپتى، ئېگىزدىن پەسكە نەزەر سېلىپ، زېمىنىڭ شۇنچە خاتىرجەم، شۇنچە سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

3. گاس

ئەسمبرالدا ئەتسى ئەتىگەندە ئويغىنىپ، ئۆزىنىڭ قانغۇدەك ئۇخلىۋالغانلىقىنى بىلدى ۋە ھەيران قالدى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئۇخلىماي ئادەتلەنگەنلىكىگە ئۇزاق ۋاقىت بولغانىدى. ئۇيۇقتىن كۆتۈرۈلگەن قۇياشنىڭ كۈچلۈك نۇرى دېرىزىدىن شۇڭغۇپ كىرىپ، ئۇنىڭ يۈزىنى يورۇتتى. ئۇ قۇياش نۇرىغا قاراۋېتىپ، دېرىزىدە ئۆزى قورقىدىغان يەنە بىرنەرسىنىڭ بارلىقىنى — كۆاسمىدونىڭ بەتبەشىر چىرايىنى كۆرۈپ قالدى - دە، ئىختىيارسىز قوللىرى بىلەن كۆزىنى توسۇۋالدى. لېكىن، بۇ ئىش كارغا كەلمىدى. ئۇ يەكچەشمە، شالاڭ چىش، يېرىق كالپۇك، ئالۋاستىغا ئوخشاپ كېتىدىغان چىرايىنى كۆردى. كۆزىنى تېخىمۇ چىڭ يۇمدى، قۇلىقىغا بوغۇق، لېكىن مۇلايىم بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

— قورقماڭ، مەن سىزنىڭ دوستىڭىز، سىزنى ئۇخلىدىمۇ، يوق؟ كۆرەي دەپلا كەلدىم. سىزنى چۆچۈتۈپ قويمىغاندىمەن؟ شۇنداق ئەمەسمۇ؟ كۆزىڭىزنى يۇمۇۋالغاندا قاراپ قويغانىڭ نېمە يامىنى؟ قاراپ تۇرۇڭ، مەن تامىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كېتەي، كۆزىڭىزنى ئېچىۋېرىڭ.

بۇ بىرنەچچە ئېغىز سۆز ئاڭلىماقتا تولىمۇ زارلانغانىدەك، لېكىن تەلەپپۇزىدىن بەكمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى. مىسرلىق قىز قەلبى لەرزىگە كېلىپ، كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى، لېكىن كۆاسمىدو دېرىزىدىن ئاللىقاچان كېتىپ قالغانىدى. قىز دېرىزىنىڭ تۈۋىگە بېرىپ، بىچارە دۇمچەكنىڭ تامىنىڭ بۇلۇڭىدا شۇمشىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى، ئۇنىڭ چىرايىدىن قانداقتۇر بىر ئازاب ۋە ئىتائەتمەنلىك چىقىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. مىسرلىق قىز ئۇنىڭدىن يىرگەنگەنلىكىنى تەستە بېسىپ، يېقىملىق ئاۋازى

بىلەن ئۇنى يېنىغا كېلىشكە چاقىردى. كۆاسمىدو قىزنىڭ لەۋلىرى مىدىرلىغانىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى نېرى كەت دەۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدى ـ دە، دەرھال ئورنىدىن تۇردى. بېشىنى ئېگىپ، ئاقسىغان پېتى تامنىڭ تۈۋىدىن يىراقلاشتى، ھەتتا قىزغا بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى. كۆزلىرىدىن ئۇمىدسىزلىك نۇرى چاقنىغاندەك بولدى.

ـــ يېنىمغا كەل ! ـــ دەپ توۋلىدى مىسرلىق قىز يەنە بىر قېتىم، لېكىن كۆاسمىدو مېڭىشتىن توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. قىز ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئۇنىڭغا قاراپ يۈگۈردى ۋە بىلىكىدىن كاپپىدە تۇتتى. كۆاسمىدو بىلىكىگە قىزنىڭ قولى تېگىشى بىلەن تەڭلا لاغىلداپ تىترەپ كەتتى. يېلىنىش بىلەن تولغان كۆزلىرىنى قىزغا تىكىپ، ئۇنىڭ ئۆزىنى يېنىغا تارتىۋاتقانلىقىغا ئۇندىمەي قاراپ تۇردى، چىرايىغا خۇشاللىق بىلەن مۇلايىملىق تەپتى. مىسرلىق قىز ئۇنى ئۆيگە سۆرەپ كىرمەكچى بولدى، لېكىن كۆاسمىدو بوسۇغىدا تىرەجەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ ياق، ـــ دەپ توۋلىدى ئۇ، ـــ مۇشۇكىياپىلاق بوز تورغاينىڭ ئۇۋىسىغا كىرگەن نەدە بار؟

مىسرلىق قىز كۆرپىگە يانپاشلىدى، شۇ تۇرقىدا ئۇ ناھايىتى چىرايلىق ئىدى. ئوغلاقمۇ پۇتنىڭ تۇۋىگە كېلىپ ياتتى. ئىككىيلەن بىرھازاغىچە ئۇندىمەي بىر ـ بىرىگە قاراپ تۇرىۋەردى. ئۇلارنىڭ بىرى قانچىلىك چىرايلىق دېسە، شۇنچىلىك چىرايلىق، يەنە بىرى قانچىلىك سەت دېسە، شۇنچىلىك سەت ئىدى. مىسرلىق قىز قارىغانسېرى كۆاسمىدونىڭ جىسمىدىكى سەت جايلارنىڭ شۇنچىلىك كۆپ ئىكەنلىكىنى بىلدى! ئۇنىڭ كۆزلىرى كۆاسمىدونىڭ خامۇت پۇتىدىن دۇمچەك دۇمبىسىگە، دۇمبىسىدىن يەكچەشمە كۆزلىرىگە يۆتكەلدى. ئۇ بەدىنى شۇنچىلىك غەلىتە بۇ ئادەمنىڭ قانداقلارچە ھايات ياشاۋاتقانلىقىنى پەقەت چۈشىنەلمىدى. لېكىن، ئۇنىڭ چىرايىدىن

يەتكۇچە تارتقان دەرد ـ ئەلەم، ھەسرەت ـ نادامەت بىلىنمەپ تۇراتتى. قىز قاراۋېرىپ يۇرىكى پۇچۇلىنىپ كەتكەندەك بولدى.

ـــ سىز مېنى قايتىپ كېلىشكە چاقىرغانمىدىڭىز؟ ـــ كۆزاسمىدو ئاردىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزدى.

ـــ ھەئە، ـــ دېدى مىسرلىق قىز جاۋاب ئورنىدا بېشىنى لىڭشىتىپ.

ـــ ھەي ! ـــ كۆزاسمىدو قىزنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى بىلگەن يەردە ئىدى. لېكىن، ئۇ ئىككىلىنىپ قېلىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇرالمىدى، ـــ مېنىڭ ... قۇلىقىم ئاڭلىمايدۇ.

ـــ بىچارە، ـــ مىسرلىق قىز ئاق كۆڭۈلۈك بىلەن ھېسداشلىق بىلدۇرۇپ ئۇھسىنىپ قويدى.

ـــ سىز مەندىكى ئەيىپ ـ نۇقساننىڭ مۇشۇنچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلدىڭىز، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ ئاچچىق كۈلۈپ، ـــ مېنىڭ قۇلىقىم گاس، تۇغۇلۇشۇمدىلا مۇشۇنداق قورقۇنچلۇق. سىزچۇ، ئادەم ئەقلىنى لال قىلغۇدەك چىرايلىق ئىكەنسىز، ـــ بۇ بەختسىز ئادەمنىڭ سۆزىدىن ئۇنىڭ ئۆز جىسمىدىكى بەختسىزلىككە بولغان خورسىنىش مانا مەن دەپلا چىقىپ تۇراتتى. مىسرلىق قىز ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاب قايتۇرۇشقا پېتىنالمىدى. جاۋاب قايتۇرغان بىلەنمۇ ئۇ بەربىر ئاڭلىمايتتى، ـــ مەن ئۆزۈمنىڭ بەتبەشىرە چىراي ئىكەنلىكىمنى ئەزەلدىن تارتىپ بۇگۈنكىدەك مۇنداق چوڭقۇر بىلىپ يەتمىگەنىدىم، ـــ كۆزاسمىدو سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ ئۆزۈمنى سىز بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقىقان چېغىمدىلا ئۆز ـ ئۆزۈمگە ئىچىم ئاغرىدى. مەن نېمىدېگەن بەختسىز، تەتۇر پېشانە مەخلۇق ـ ھە ! ئەپتىمگە قاراپ مېنى ياۋايى ھايۋان چاغلاپ قالدىڭىز بولغاي. سىزچۇ، سىز دېگەن قۇياشنىڭ نۇرى، شەبنەمدەك پاك، قۇشلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازى! مەن بولسام ئادەم سىياقى يوق، ھايۋانغىمۇ ئوخشىمايدىغان، قورقۇنچلۇق بىر نەرسە، پۈتكۈزنىڭ تېگىدىكى تاشتىنمۇ قوپال، كۆرۈمسىز،

شەكلىنىڭ تايىنى يوق ئويۇنچۇق !

كۆاسمىدو مۇشۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ كۈلۈپ كەتتى. بۇ كۈلكە دۇنيادىكى يۇرەكنى ئېزىۋېتىدىغان كۈلكە ئىدى. ئۇ گەپتىن توختىمايدىغاندەك قىلاتتى.

ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە مەن گاس. لېكىن، سىز ماڭا چىراي ئىپادىڭىز بىلەن قولىڭىزنىڭ ئىشارىتىنى قوشۇپ گەپ قىلسىڭىز بولۇۋېرىدۇ. بۇنى خوجايىنىم بىر چاغلاردا ئۆگىتىپ قويغان. مۇشۇنداق قىلسىڭىز، مەن لېۋىڭىزنىڭ مىدىرلىشى بىلەن كۆزىڭىزدىكى ئالامەتكە قاراپ، سىزنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىڭىزنى تېزلا بىلىۋالىمەن.

ــ ماقۇل، ــ دېدى مىسىرلىق قىز كۈلۈمسىرەپ، ــ مېنى نېمىشقا قۇتۇلدۇرۇۋالغىنىڭنى دەپ بېرەلەمسەن؟

كۆاسمىدو ئۇنىڭ گەپ قىلىۋاتقان چاغدىكى قىياپىتىگە دىققەت بىلەن قاراپ تۇردى.

ــ چۈشەندىم، ــ دېدى ئۇ، ــ سىز مەندىن مېنى نېمىشقا قۇتۇلدۇردۇڭ دەپ سورىدىڭىز. ئېسىڭىزدىن كۆتۈرۈلۈپ قالغان بولسا كېرەك، بىر كۈنى كەچتە بىر ئەبلەخ سىزنى بۇلاپ كەتمەكچى بولدى. بىراق، ئۇ ئەتىسىلا ئادەمنى نومۇسقا قويىدىغان جازا سۈپىسىغا باغلاندى. سىز ئەكسىچە ئۇنىڭغا ياردەم قىلدىڭىز. ماڭا نىسبەتەن ناۋادا زەررىچە ھېسداشلىق بولىدىغانلا بولسا، مەن بۇ ھېسداشلىقنى كىچىك ئىش بىلمەي، ھاياتىمنى قۇربان قىلىپ بولسىمۇ مىننەتدارلىق بىلدۈرەلمەيمەن. سىز ئۇ ئەبلەخنى ئۇنتۇپ كەتتىڭىز، لېكىن ئۇ سىزنى ئۇنتۇپ قالمىدى.

مىسىرلىق قىز بۇ گەپلەردىن قاتتىق ھاياجانلاندى. قوڭغۇراق چالىدىغان ئادەمنىڭ كۆزىدە بىر تامچە ياش لىغىرلىدى، لېكىن ئېقىپ چۈشمىدى. ئۇ مۇشۇ ياشنىڭ تورۇكلاپ ئېقىپ چۈشمەسلىكى ئۈچۈن تىرىشىۋاتقاندەك ئىدى.

ــ گېپىمنى ئاڭلاڭ، ــ كۆاسمىدو كۆزىنىڭ چانىقىدىكى ياشنىڭ ئېقىپ چۈشمەيدىغانلىقىغا جەزم قىلغاندىن كېيىن يەنە

گەپ باشلىدى، ــ ئاۋۇ تەرەپتە ئېگىز ئىككى قوڭغۇراق مۇنارى بار. ئەگەر بىرەرى شۇ مۇناردىن يېقىلىپ كەتسە، يەرگە چۈشمەي تۇرۇپلا جان ئۈزىدۇ. ئەگەر سىز مېنىڭ شۇ مۇناردىن چۈشۈپ كېتىشىمنى خالىسىڭىز، گەپ قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولماي، كۆزىڭىز بىلەن ئىشارەت قىلىپ قويسىڭىزلا بولىدۇ.

غەلىتە مەخلۇق ئورنىدىن قوزغالدى. يەتكۈچە بەختسىزلىككە گىرىپتار بولغان مىسرلىق قىزنىڭ قەلبىدە ئۇنىڭغا ئوبدانلا ھېسداشلىق پەيدا بولدى ۋە بۇ ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ يېنىدىن كەتمەسلىككە ئىشارەت قىلدى.

ــ ياق، ــ دېدى ئۇ، ــ بۇ يەردە تۇرىۋەرسەم بولمايدۇ. مۇنداق قاراۋەرسىڭىز، قورۇنۇپ قالىدىكەنمەن. سىز ماڭا ئىچ ئاغرىتىۋاتىسىز، شۇڭا ماڭا قارىماي دېسىڭىزمۇ كۆڭلىڭىز ئۇنمايۋاتىدۇ. مېنىڭ ئورنۇم باشقا يەردە، مەن ئۇ يەردە تۇرۇپ سىزنى كۆرەلەيمەن، سىز مېنى كۆرەلمەيسىز. مۇشۇنداق قىلساق ئوبدانراق بولىدۇ، ــ ئۇ يانچۇقىدىن بىر پۇشتەكنى چىقاردى، ــ ئېلىڭ، ماڭا قاچاندا ئېھتىياجىڭىز چۈشسە، مېنى قانداق چاغدا چاقىرغۇڭىز كەلسە، ياكى مەندىن ئۇنچە قورقمايدىغان بولۇپ قالغان چېغىڭىزدا مۇشۇ پۇشتەكنى چېلىڭ. پۇشتەكنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىيالايمەن.

كۆزلىرىدىكى پۇشتەكنى يەرگە قويۇپلا مېڭىپ كەتتى.

4. ساپال بىلەن خىرۇستال تەشتەك

كۈنلەر ئېقىپ سۈدەك ئۆتكىلى تۇردى.

ئەسىرالدىنىڭ خاتىرجەملىكى ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كەلدى. چېكىدىن ئاشقان ئازابمۇ ئۇچىغا چىققان خۇشاللىقتا ئوخشاش ۋاقىتلىق نەرسە، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى زىيادە شىددەتلىك بولغاچقا، ئىنسان كۆڭلىنىڭ ھەرقانداق

چەكسىزلىكتە ئۇزاق ۋاقىتقىچە تۇرمۇشىدىن مۇمكىن ئەمەس. سەرگەردان قىز يەتكۈچە ئازاب ـ ئوقۇبەتنى باشتىن كەچۈرگەچكە، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭدا قورقۇشتىن باشقا نەرسە قالمىغاندى.

خاتىرجەملىككە ئەگىشىپ، ئەسمەرالدانىڭ كۆڭلىدە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرىمۇ چاقناشقا باشلىدى. ئۇ جەمئىيەتتىن، ھاياتلىقتىن يىراقتا قالغان بولسىمۇ، لېكىن جەمئىيەتكە، ھاياتلىققا يېقىنباشتىن قايتىش مۇمكىنچىلىكىنى، بۇنىڭ مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئەمەسلىكىنى خىرە ـ شىرە ھېس قىلاتتى. بۇ خۇددى ئۆلگەن ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ قەبرىسىنى ئۆزى ئاچىدىغان ئاچقۇچ بارەڭ بىر ئىش ئىدى.

ئۇ ھېلىقى ئوبرازلار ئەمدىلىكتە مەندىن نېرى كەتتى، دەپ ئويلايتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە كىرىۋالغان ۋەھىمىلىك ئوبرازلار، مۇدھىش ئەرۋاھلار، پېررات تورتېرو، ياكوئىس شارمولۇي، ھەتتا ھېلىقى پوپمۇ ئۇنىڭ خىيالىدىن غايىب بولغانىدى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە فوبۇس تېخى ھايات، ئەسمەرالدا ئۇنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىگە گۇمان قىلمايتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ تىرىك تۇرغانلىقىنى كۆرگەنىدى. فوبۇسنىڭ ھاياتى ئۇنىڭ بارلىقى ئىدى. ئۇزۇكسىز ئەجەللىك زەربە يېگەندىن كېيىن، قەلبىدە يەنىلا ئۆرۈلۈپ كەتمەي قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بىردىنبىر نەرسە ئۇنىڭ ئاشۇ كاپىتانغا بولغان مۇھەببىتى ئىكەنلىكىنى بىلدى. چۈنكى، مۇھەببەت بىر تۈپ دەرەخكە ئوخشايتتى. ئۆزى بىلەن ئۆزى باراقسان كۆكلەپ، چوڭ بولالايتتى، ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا يىلتىز تارتالايتتى، ھەتتا كۆڭۈلنىڭ خارابلىكىدىمۇ داۋاملىق بىخ سۈرۈپ، بوي تارتالايتتى.

ئەقىلگە سىغمايدىغىنى، مۇھەببەتتە ھېسسىياتنىڭ كۆزى قارىغۇ بولۇپ قالسا، مۇنداق مۇھەببەت تېخىمۇ كۈچىيىپ كېتەتتى، يولسىزلىق قىلىدىغان، گەپ يېگۈزگىلى بولمايدىغان ھالغا يەتكەن ۋاقىتتى ئۇنىڭ دەل ئەكس بۇزۇلمايدىغان ۋاقىتى

بولاتتى.

ئەسمەرالدا كاپىتاننى ئويلىغانسېرى، يۈرىكىنىڭ بىر يەرلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئېچىشقاندەك بولاتتى. ئۇنى ئەندىشىگە سالىدىغان ئىش باشقىسى ئەمەس، بەلكى كاپىتاننىڭمۇ ئالدىنىپ قېلىۋاتقانلىقى، يۈز بېرىش مۇمكىنچىلىكى يوق بىر ئىشقا ئىشىنىپ قېلىۋاتقانلىقى، ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈن جېنىنى مىڭ قېتىم پىدا قىلىشقا رازى بولىدىغان ئادەمنى مېنى خەنجەر تىقىپ ئۆلتۈرمەكچى بولدى، دەپ ئويلاپ قالغانلىقى ئىدى. لېكىن، راستتىنى ئېيتقاندا كاپىتاننى ئەيىبلىگىلى بولمايتتى. چۈنكى، ئەسمەرالدانىڭ ئۆزىمۇ «جىنايەت»نى ئىقرار قىلغانىدى. ناتىۋان بىر قىز دەھشەتلىك قىيناقلارغا بەرداشلىق بېرەلمەي تىز پۈكۈشكە مەجبۇر بولىدىغۇ؟ ھەممە سەۋەبلىك قىزنىڭ ئۆزىدە ! ئۇ ھېچ نەرسىنى دېمەسلىكى، تىرناقلىرىنى يۇلۇۋەتكەن تەقدىردىمۇ ھېلىقىدەك سۆزنى قىلماسلىقى لازىم ئىدى ـ دە ! لېكىن، قانداق بولۇشتىن قەتئىينەزەر، فوبۇسنى يەنە بىر مەرتىۋە كۆرۈش پۇرسىتىگە مۇيەسسەر بولالىسا، ئۇنى بىر مىنۇت بولسىمۇ كۆرەلىسە، بىر ئېغىز گەپ قىلىۋالالىسا ياكى كۆز بېقىشۇالالىسا، ئۇ فوبۇسنىڭ بىراقلا ئېسىنى تاپالايدىغانلىقىغا، پەيلىدىن يانىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى، فوبۇسنى چوقۇم شۇنداق قىلىدۇ، دەپ جەزملەشتۈرەتتى. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان يەنە بىرنەچچە ئىش بار ئىدى: شۇ كۈنى توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىۋاتقاندا، فوبۇسنىڭ تۇيۇقسىزلا پەيدا بولۇپ قالغىنى نېمىسى؟ يەنە بىرى، ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرغان قىز كىم؟ ئەسمەرالدا ئۇ قىزنىڭ ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قېرىندىشى ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلدى. لېكىن، بۇ كۆڭۈلنى ئايايدىغان چۈشەندۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇ مۇنداق چۈشەندۈرۈشتىن رازى ئىدى. چۈنكى، ئۇ مۇنداق بىر نۇقتىغا، يەنى فوبۇسنىڭ ئۇنى ھېلىمۇ سۆيىدىغانلىقىغا، ئۇنىڭدىن بۆلەك ئادەمنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقىغا ئىشىنىشنى

خالايتتى. فوبۇس ئۇنىڭغا شۇنداق دەپ قەسەم ئىچىپ بەرگەن ئەمەسمۇ؟ باشقىلارغا ئوخشايلا رام بولۇپ كېتىدىغان مۇشۇنداق بىر ساددا قىزدا بۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە خىيال بولۇشى مۇمكىن؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە، ھېلىقىدەك ئىش ئاشكارىلىنىپ كەتسە، قىز بالىدىن كۆرە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ پايدىسىز ئەمەسمۇ؟ شۇنداق قىلىپ قىز فوبۇسنى ساقلىماقچى، ئۇنىڭدىن ئۈمىد كۈتمەكچى بولدى.

تېخىمۇ ياخشى بولغىنى، ئۇنىڭغا پاناھلىق بېرىپ يوشۇرغان، ئۇنى قۇتۇلدۇرغان چېركاۋنىڭ ئۆزىلا ئاغرىق توختىتىشنىڭ ئەڭ ياخشى دورىسى ئىدى. سەلتەنەتلىك بۇ بىنانىڭ مۇقەددەس سىزىقچىلىرىدىن، ئەسمېرالدانىڭ ئەتراپىدىكى نەرسىلەردىن تەقۋادارلىقنىڭ ھىدى تارقىلىۋاتقاندەك، تاشتىن ياسالغان بىنالارنىڭ ھەربىر تۆشۈكىدىن غۇبارسىز ئارامبەخش ئۇي - خىياللار سىرغىپ چىقىۋاتقاندەك، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا تۇيدۇرماي تەسىر كۆرسىتىۋاتقاندەك ئىدى. بۇ بىنادىن ئاڭلىنىۋاتقان شۇنچىلىك بەختلىك، شۇنچىلىك دەبدەبىلىك سادالار ئۇنىڭ زەئىپ روھىغا تەسەللى بېرىۋاتقاندەك بولاتتى. نۆۋەتچى مىسسىيونېرنىڭ ئادەمنى زېرىكتۇرىدىغان ناخشىسى، جامائەت پوپنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرگەن چاغدىكى گاھ ئۆزۈلۈپ، گاھ ئۇلىنىۋاتقان، گاھىدا گۈلدۇرمامىدەك ھەيۋەتلىك بىلىنىدىغان ئاۋازلار، دېرىزىدىكى ئەينەكلەرنىڭ تەكشى ۋە رېتىملىق تەۋرىنىشلىرى، نەچچە يۈز بۇرغىدەك بىراقلا ياڭراپ كېتىدىغان فىسگارمونىنىڭ ئاۋازى، ھەسەل ھەرىسىنىڭ ئۇۋۇسىدەك غوڭۇلدايدىغان ئۇچ قوڭغۇراق بىناسى بىر تۇتاش ئورکېستىر ئىچىدە، تولىمۇ يوغان بىر نوتىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ يۇقىرى - تۆۋەن سەكرەيتتى. ئۇنىڭ گاماسى تۆۋەن قەۋەتتىكى جامائەتتىن تاكى ئۆگزىدىكى قوڭغۇراقخانىغىچە كۆتۈرۈلەتتى ياكى پەسلەيتتى. بۇ ئاۋازلار ئەسمېرالدانىڭ ئەسلىمىسىنى، ئۇي - خىياللىرىنى، دەرد - ئەلەملىرىنى مەست قىلاتتى. بولۇپمۇ

هېلىقى قوڭغۇراقلاردىن ئۇنىڭ كۆڭلى تەسكىن تاپاتتى. غايەت زور ئۇسكۇنىلەردىن ئۇنىڭغا قاراپ ئېتىلىپ چىقىۋاتقان مۇزىكىلار مەۋج ئۇرۇپ يىراق - يىراقلارغا كېتەتتى، ئۇنى ماگنىت مەيدانىدەك ئۆزىگە تارتاتتى.

مۇشۇلارغا كۆرە، ھەر قېتىملىق تاڭ قۇياشىنىڭ ئۆرلىشىگە ئەگىشىپ، ئۇنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ ئارامىغا چۈشتى، نەپەسلىرىمۇ راۋانلاشتى، مەڭزىگە قىزىللىق يۈگۈردى. يۈرىكىدىكى جاراھەت ساقايغاندىن كېيىن يۈزلىرىدىن نۇر ياغىدىغان بولدى. لېكىن، تېخىمۇ ئېغىر - بېسىق، تېخىمۇ جىمغۇر بولۇپ قالدى. بېرىپ - بېرىپ ئەسلىدىكى خۇلۇق - مىجەزى، خۇشال يۈرۈشلىرى، ئوغلاققا بولغان مېھرىبانلىقى، لېۋىنى پۈرۈشتۈرىدىغان، ئۆمىلەيدىغان قىلىقلىرى، ناخشا ئېيتىشقا ئامراق ئادىتى، مەسۇم قىزلارغا خاس ئۇياتچانلىقى ئەسلىگە كەلدى. ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىم كىيگەندە ئېھتىيات قىلىدىغان، ياندىكى بىنانىڭ دېرىزىسىدىن بىرەرى ئوغرىلىقچە كۆرۈپ قالمىسۇن ئۈچۈن ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا بېرىۋالىدىغان بولدى.

فوبۇس خىيالىغا كەلمىگەن چاغلىردا، مىسرلىق قىز كۆڭلىدىكى ئويلاپ قالدى. كۆڭلىدىكى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلار ۋە تىرىك ئادەملەر ئارىسىدىكى بىرىنبىر ئالاقە قىلالايدىغان ۋە بېرىش - كېلىش قىلالايدىغان ئادەم ئىدى. مىسرلىق قىز نېمانچە بەختسىز ! ئۇنىڭ دۇنيا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى كۆڭلىدىكىدىنمۇ ئاز تۇرسا ! لېكىن، ئۇ تەقدىر - پېشانە سەۋەبلىك تونۇشۇپ قالغان بۇ دوستىنىڭ ئەھۋالىنى پەقەت بىلمەيتتى. ھېچبولمىغاندا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن بولسىمۇ ئۇنىڭ بەتبەشىرە چىرايىنى كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمەسلىككە سالالمىغىنىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەيتتى، مەيلى نېمىلا بولسۇن، بۇ بىچارە قوڭغۇراق چالغۇچىنى كۆرەرگە كۆزى يوق ئىدى. دەرۋەقە ئۇ بەكلا سەت ئىدى.

قىز كۆڭلىدو يەرگە قويۇپ قويغان پۈشتەكنى ئالمىدى.

شۇنداقتىمۇ دەسلەپكى بىرنەچچە كۈندە كۆڭۈلسىزدو بۇ يەرگە ئىلگىرىكىدەكلا كىلىپ تۇردى. ئۇ يېمەكلىك قاچىلانغان سېۋەتنى ياكى سۇ قاچىلانغان كوزىنى كۆتۈرۈپ كەلگەن چاغدا، ئەسمەرالدا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرماسلىققا تىرىشتى. لېكىن، كۆڭۈلسىزدو ئۇنىڭ ئازراق بولسىمۇ چاندۇرۇپ قويۇۋاتقانلىقىنى بىلگەن هامان كۆڭلى غەش بولغان هالدا كېتىپ قالاتتى.

كۆڭۈلسىزدو بىر قېتىم مىسرلىق قىز گالىنى سىلاپ ئولتۇرغاندا تۇيۇقسىزلا پەيدا بولدى. ئۇ ئىككىيلەنگىنىڭ بىر - بىرىگە سۇركىشىپ يېقىن ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ بىر ئىش خىيالىغا كەلگەندەك خىلىغىچە قاراپ تۇردى، ئاندىن ئاران كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان غەلىتە شەكىلدىكى كاللىسىنى ئىرغاڭلىتىپ:

ـــ مېنىڭ بەختسىزلىكىم ئادەمگە بەكرەك ئوخشىغانلىقىمدا بولسا كېرەك. مۇشۇ ئوغلاقتا ئوخشاش هايۋان بولغان بولسام بوپتىكەن، ـــ دېدى.

مىسرلىق قىز بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا هەيرانلىق بىلەن تىكىلدى.

ـــ هە، مەن بۇ يەردىكى سەۋەبنى بىلدىم، ـــ دېدى ئۇ مىسرلىق قىزغا، ئاندىن دەرهال ئارقىسىغا ياندى.

يەنە بىر قېتىمدا كۆڭۈلسىزدو ئەزەلدىن ئاياغ باسمىغان كىچىك ئۆينىڭ بوسۇغىسىدا پەيدا بولدى. ئەسمەرالدا ئىسپانىيەنىڭ كونا بىر ناخشىسىنى ئېيتماقتا ئىدى. ئۇ بۇ ناخشىنىڭ مەنىسىنى بىلمەيتتى. لېكىن، كىچىك چېغىدا بۇخېمىيەلىك ئايال ئۇنى مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ تۇرۇپ ئۇخلىتىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ئېسىدە قالغاندى. ئۇ ناخشىنىڭ يېرىمىغا كەلگەندە، هېلىقى بەتبەشىر چىرايىنىڭ كۆز ئالدىدىلا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى - دە، ناخشىدىن توختىۋالدى. بەختسىز قوڭغۇراق چالغۇچى بوسۇغىغا تىزلىنىپ،

كۆرۈمسىز ئالىقانلىرىنى جۈپلىدى.

ــ ئۆتۈنۈپ قالاي، ــ دېدى ئۇ يالۋۇرۇپ، تەلەپپۇزىدىن ئازابلىنىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى، ــ ناخشىڭىزنى ئېيتىۋېرىڭ، مېنى ھەيدىمەڭ!

ئەسمەرالدا ئۇنى ئوڭايسىز ئەھۋالدا قويماسلىق ئۈچۈن، تىترەپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن ناخشىنى داۋاملاشتۇردى. كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان ئەنسىزچىلىك نەلەرگىدۇر يوقالدى، ئاخىر ناخشىدىن بىلىنىۋاتقان مۇڭلۇق كەيپىياتنىڭ ئىچىگە غەرق بولدى. كۆڭىسىدو خۇددى دۇئاغا قول كۆتۈرگەن ئادەمدەك ئىككى قولىنى جۈپلەپ تىزلىنىپ ئولتۇردى ـ دە، ئۇنىڭ ناخشىغا دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، بارلىق زېھنى بىلەن قۇلاق سالدى. ئۇ گويا بۇ ناخشا مىسرلىق قىزنىڭ كۆزىدىن چىقىۋاتقاندەك، ئۇنىڭ نۇر يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن كۆزىنى ئۇزمىدى.

يەنە بىر قېتىم كۆڭىسىدو تولىمۇ خىجىلچىلىق ئىچىدە مىسرلىق قىزنىڭ ئالدىغا ئاران ـ ئاران مېڭىپ كەلدى. شۇنچە زورۇقۇپ، مىڭ تەسلىكتە:

ــ سىزگە ئازراق گېپىم بار ئىدى، ــ دېيەلىدى. مىسرلىق قىز ئاڭلاۋاتىمەن دېگەندەك ئىشارەت قىلدى. كۆڭىسىدو ئاغزىنى يېرىم ئېچىپ، گەپ قىلىشقا تەمشەلدى ـ يۇ، لېكىن ئېغىر ئۇھ تارتىپ، ئۇنىڭغا لەپپىدە قارىۋالغاندىن كېيىن بېشىنى چايقىدى ـ دە، قولى بىلەن يۈزىنى تۇتقان پېتى كېتىپ قالدى. مىسرلىق قىز زادى نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمىدى.

چېركاۋ تېمىنىڭ خېلى كۆپ جايلىرىغا ئادەملەرنىڭ باش رەسىمى ئويۇلغان بولۇپ، كۆڭىسىدو ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسىنى قەۋەت ياخشى كۆرەتتى، كۆپ چاغلاردا شۇ رەسىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ خۇددى بىر تۇغقان قېرىندىشىدەك ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشاتتى. مىسرلىق قىز بىر قېتىم ئۇنىڭ شۇ رەسىمگە قاراپ: «مەنمۇ ساڭا ئوخشاش تاشتىن ياسالغان بولسامچۇ» دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ قالدى.

ئەسمىرالدا بىر كۈنى ئەتىگەندە ئۆگزىنىڭ گىرۋىكىگە يېقىن كېلىپ، ساينت ژان چېركاۋىنىڭ چوققىلىق ئۆگزىسى تەرەپتىن مەيدانغا قارىدى. كۆاسمىدو ئۇنىڭ كەينىدە تۇردى. ئۇ تاۋى نازۇك بۇ قىزنىڭ ئۆزىنى كۆرۈپلا رەنجىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى، كۆپ هاللاردا ئۆزىنى سوراپ بىر يانداراق تۇراتتى. مىسرلىق قىز بىردىنلا لاغىلداپ تىترەپ كەتتى. كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ئۇچقۇنى ياندى، كۆزلىرىنىڭ چانىقىدا سۈزۈك ياشلىرى لىغىرلاپ قالدى. ئۇ ئۆگزىنىڭ گىرۋىكىدىلا تىزلىنىپ، ئازابلانغان هالدا ئىككى قولىنى مەيدان تەرەپكە سوزۇپ ۋارقىرىدى:

— فوبۇس، — دېدى ئۇ، — قېشىمغا كەلسىڭىزچۇ ! خۇدا هەققى گەپ قىلسىڭىز، ماڭا بىر ئېغىز گەپ قىلسىڭىزچۇ ! فوبۇس !

ئۇنىڭ شۇ تۇرقىدىكى ئاۋازى، چىرايىدىكى ئالامەتلەر، ئۇنىڭ قىياپىتى كىمە چۆككەن چاغدا سۇغا چۈشۈپ كەتكەن ئادەمنىڭ ئۆپۈقتىكى قۇياش نۇرىدا بەخىرامان لەيلەۋاتقان قېيىقنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ياردەم سوراۋاتقان چاغدىكى هالىغا ئوخشايتتى.

كۆاسمىدومۇ مەيدان تەرەپكە قاراپ، بۇ نازلىق، قىزغىن ئىلتىجاغا سەۋەب بولغان كىشىنىڭ ئەسلىدە قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن ياش بىر چەۋەنداز ئىكەنلىكىنى كۆردى. ئۇنىڭ قورال ـ ياراغلىرى، ئۈستىبېشىدىكى زىبۇ ـ زىننەتلەر كۈن نۇرىدا كۆزنى چاقنىتىپ پارقىرايتتى. ئۇ دەل گۈزاردىيە كاپىتانى فوبۇس ئىدى. ئۇ ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، مەيداننىڭ يەنە بىر تەرىپىدىن چېپىپ كەلدى ـ دە، ئۇدۇلىدىكى بىر قىزغا مۇغەمبەرلىك بىلەن سالام بەردى. ئۇ خان قىز دەل ئۆز ئۆيىنىڭ بالكونىدا تۇرۇپ، كاپىتانغا قاراپ كۈلۈمسىرىمەكتە ئىدى. كاپىتان يەنە بىر قىزنىڭ ئۆزىنى توۋلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىمىدى، ئارىلىق بەك يىراق ئىدى.

لېكىن، بۇ بىچارە گاس ئاۋازنى «ئاڭلىدى»، ئىچ ـ ئىچىدىن خورسىندى، شارتتىدە ئۆرۈلۈپ، كەينىگە ياندى. ئىچىگە سىڭىرىۋەتكەن كۆز يېشىدىن يۇرىكى ئۆرتەندى، كىرىشىپ قېلىۋاتقان مۇشتىلىرى بىلەن بېشىغا نەچچىنى مۇشتلىدى. تەستە قولىنى پەسكە چۈشۈردى، بارماقلىرى ئارىسىدىن بايىلا يۇلۇۋالغان بىر تۇتام بېغىر رەڭ چاچ كۆرۈندى.

مىسرلىق قىز كۆزاسمىدوغا قىلچە دىققەت قىلمىدى. كۆزاسمىدونىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى، ئاغزى بۇزۇلدى:

ـــ خۇدانىڭمۇ كۆزى يوق ئىكەنغۇ ! ئادەم دېگەن كۆرۈنۈشكىلا چىرايلىق بولسا بولامدۇ؟

ئەسمېرالدا تېخىچە تىزلانغان پېتى ئىدى. ئۇ هاياجانلىنىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي توۋلاپلا كەتتى:

ـــ ئۇ ئاتتىن چۈشتىغۇ ! ئۇ ئاۋۇ ئۆيگە كىرىپ كەتتى ! فوبۇس ! فوبۇس ! مېنىڭ توۋلىغىنىمنى ئاڭلىمىدىمۇ؟ ئاۋۇ ئىپلاس ئۇنىڭغا نېمىلەرنى بىلجىرلاۋاتقاندۇ ! فوبۇس !

كۆزاسمىدو ئۇنىڭ هالىغا قاراپ، بۇ تىلسىز تىياتىرنىڭ مەنىسىنى چۈشەندى، كۆز چاناقلىرى لىققىدە ياشقا تولدى، لېكىن كۆز ياشلىرىنىڭ ئېقىپ چۈشۈشىگە يول قويمىدى. شارتتىدە بېرىپ، مىسرلىق قىزنىڭ يېڭىدىن تارتتى. قىز كەينىگە قايرىلىپ، كۆزاسمىدونىڭ هېچنېمە بولمىغاندەك خاتىرجەم تۇرغانلىقىنى كۆردى.

ـــ مەن بېرىپ ئۇنى چاقىرىپ كېلەيمۇ؟ ـــ دېدى كۆزاسمىدو تەمكىنلىك بىلەن.

ـــ ماڭ ! يۈگۈرۈپلا ماڭ ! ـــ قىز خۇشاللىق بىلەن ۋارقىرىدى، ـــ چاققان بول ! كاپىتاننى مېنىڭ قېشىمغا ئەكەل ! خۇش بولۇپ قالاي !

قىز كۆزاسمىدونىڭ تىزىنى قۇچاقلىۋالدى. كۆزاسمىدو ئۇنىڭ هالىغا ئېچىنىپ بېشىنى چايقاپ قويدى.

ـــ مەن ئۇنى سىزگە ئەكېلىپ بېرەي، ـــ دېدى كۆزاسمىدو

پەس ئاۋازدا، ئۇ كەينىگە قايرىلىپ، ئېقىپ چۈشەي دەپ قالغان كۆز ياشلىرىنى ئىچىگە سىڭدۈرۈتتى ـ دە، قەدىمىنى چوڭ ـ چوڭ ئېلىپ، پەلەمپەيدىن چۈشۈپ كەتتى.

كۆاسمىدو مەيدانغا بارغاندا، ئۆزى ئىزدىمەكچى بولغان ئادەم ئۇ يەردە يوق بولۇپ چىقتى. پەقەت ھېلىقى ئاتلا گوندىلاۋۇر سارىيىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا باغلاقلىق تۇراتتى. قارىغاندا كاپىتان ھېلىلا بۇ قورۇغا كىرىپ كەتكەندەك قىلاتتى.

كۆاسمىدو بېشىنى كۆتۈرۈپ چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىگە قاراپ باقتى. ئەسمېرالدا تېخىچە شۇ يەردە، ئابايا قانداق تۇرغان بولسا، يەنە شۇ پېتى تۇراتتى. كۆاسمىدو ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ بېشىنى چايقىدى. ئاندىن گوندىلاۋۇر سارىيىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى تۇۋرۇككە يۆلىنىپ، كاپىتاننىڭ چىقىشىنى ساقلاپ تۇردى.

گوندىلاۋۇر سارىيىنىڭ ئىچىدە تويىنىڭ ئالدىدىكى تەبرىكلەش مۇراسىمى بولۇۋاتاتتى. كۆاسمىدو بىرمۇنچە ئادەملەرنىڭ كىرىپ كەتكىنىنى كۆردى، لېكىن ھېچكىمنىڭ قايتىپ چىققىنىنى كۆرمىدى. چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىگە پات ـ پات قاراپ، مىسرلىق قىزنىڭ قېقىپ قويغان قوزۇقتەك مىدىر ـ سىدىر قىلمىاي تۇرغىنىنى كۆرۈپ تۇردى. ئات باقار كېلىپ ئاتنى يەشتى ـ دە، قورۇنىڭ ئىچكىرىسىدىكى ئاتخانىغا يېتىلەپ كەتتى.

كۈندۈز شۇنداق ئۆتۈپ كەتتى. كۆاسمىدو تۇۋرۇككە يۆلىنىپ تۇرىۋەردى. ئەسمېرالدا ئۆگزىدىن نېرى كەتمىدى. فوبۇسچۇ، ئۇ ئەلۋەتتە فلېئور دې لىسنىڭ ئايىغى ئالدىدا ئىدى.

ئاخىر قاراڭغۇ چۈشتى. بۇ ئاي چىقمىغان، ھېچ نەرسىنى ئىلغا قىلغىلى بولمايدىغان زۇلمەتلىك كېچە ئىدى. كۆاسمىدو ئەسمېرالدانى ئامال بار كۆزدىن نېرى قىلمىدى. ئاق چېكىتتەك بىرنەرسە ئاستا ـ ئاستا كۆرۈندى. ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمىدى، ھەممە نەرسە غايىب بولدى. قاراڭغۇلۇقتىن باشقا ھېچنېمە قالمىغاندەكلا ئىدى.

كۆاسمىدو گوندىلاۋۇر سارىيىنىڭ ئالدى تېمىدىكى يۇقىرى ـ

تۆۋەن دېرىزىلەرنىڭ ھەممىسىدىن چىراغ يورۇقى چىقىۋاتقانلىقىنى كۆردى. مەيداندىكى باشقا ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىدىمۇ چىراغ يېقىلدى. بۇ چىراغلار ھايال ئۆتمەيلا بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۆچكىلى تۇردى. كۆاسمىدو تۇۋرۇككە يۆلەنگىنىچە ساق بىر ئاخشام ئۆرە تۇردى. لېكىن، كاپىتان چىقاي دېمىدى. يولدىن ئۆتكەن ئەڭ ئاخىرقى ئادەمىمۇ ئۆيىگە قايتىپ بولدى. باشقا ئۆيلەردىكى ئەڭ ئاخىرقى چىراغمۇ ئۆچتى. كۆاسمىدو قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تۇرىۋەردى. ئۇ شۇ تاپىتا سېپى ئۆزىدىن تەنھا ئادەم بولۇپ قالغانىدى. ئۇ چاغلاردا بۇۋۇى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا چىراغ يوق ئىدى.

گوندىلاۋۇر ساريىنىڭ دېرىزىلىرى يورۇق ئىدى. ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئۆتكەن بولسىمۇ، لېكىن كۆاسمىدو تۇرغان ئورنىدىن قىمىرلىمىدى. ئەينەكلىك دېرىزە ئىچىدىكى رەڭدار كىيىنگەن ئادەملەرنىڭ ھاردىم دېمەي ئويناۋاتقان ئۇسسۇللىرىنى كۆرۈپ تۇردى، ناۋادا گاس بولمىغان بولسا ئىدى، ھەممە ئادەم قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن پارىژدا، ھەممە غەلۋە ـ غوۋغا بېسىقىپ قالغان بۇ مەھەلدە، ئۇ گوندىلاۋۇر ساريىنىڭ بايرام كۇنلىرىدىكىدەك شادلىق سادالىرى ۋە مۇزىكا ئاۋازلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى ئېنىق ئاڭلىيالمغان بولاتتى.

تاڭ ئاتاي دەپ قالغاندا، مېھمانلار خوشلىشىپ قايتىشقا باشلىدى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە مۆكۈنۈپ تۇرغان كۆاسمىدو ئۇلارنىڭ چىراغ نۇرى چاراقلاپ تۇرغان دەھلىزدىن ئۆتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇردى. لېكىن، ئۇلارنىڭ بىرەرىمۇ كاپىتان ئەمەس ئىدى.

ئۇنىڭ كاللىسىنى ھەسرەتلىك خىيالىلار چۇلغۇۋالغانىدى. بەزىدە چارچاپ ھالىدىن كەتكەن ئادەملەردەك پايانسىز ئاسمان بوشلۇقىغا كۆز تىكەتتى.

دەل شۇ چاغدا، كۆاسمىدو بالكوندىكى ئاستى تەرىپى يەرگىچە تېگىپ تۇرىدىغان دېرىزىنىڭ ھېچكىمگە بىلىنىدۇرمەي بىراقلا

ئېچىلغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. بالكونىنىڭ تاش رېشاتكىسى ئۇنىڭ بېشىغىلا توغرا كېلەتتى. ئىككى قاناتلىق سوزۇنچاق دېرىزىدىن ئىككى ئادەم چىقىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىكى دېرىزە ھېچقانداق شەپە چىقارمايلا يېپىلدى. بالكونغا چىققىنى بىر ئەر بىلەن بىر ئايال ئىدى. كۆاسمىدو بالكوندىكى ئەرنىڭ دەل ھېلىقى قەددى ـ قامەتلىك كاپىتان ئىكەنلىكىنى، ئايال كىشىنىڭ ئۇ ئەتىگەنده كۆرگەن، دەل مۇشۇ بالكوندا ھەربىي يىگىتكە سالام بەرگەن ھېلىقى قىز ئىكەنلىكىنى خورسىنىش ئىچىدە تونۇدى. مەيدان قاراڭغۇ ئىدى. دېرىزە يېپىلغاندىن كېيىن، شەلپەر رەڭلىك قوش پەردىمۇ چۈشۈرۈۋېتىلدى. بالكون قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالدى.

بىزنىڭ گاس بۇرادىرىمىز يىگىت بىلەن خان قىزنىڭ گەپ ـ سۆزىنى ئاڭلىيالمىدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ نازلىق، مۇھەببەتلىك پىچىرلاشلار ئىچىدە بىر ـ بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەنلىكىنى چوقۇم پەملىدى. بالكوندىكى قىز يىگىتنىڭ قۇچاقلىشىغا مەيلى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۆيۈۋېلىشىنى مۇلايىملىق بىلەن رەت قىلىۋاتقاندەك ئىدى.

كۆاسمىدو پەستە تۇرۇپ يۇقىرىدىكى غۇۋا مەنزىرىنى كۆردى. مۇنداق مەنزىرىنى ھېچكىمۇ باشقىلارغا كۆرسەتمەيتتى. بىراق، كۆاسمىدو لەۋزى تەمشىتىدىغان تاتلىق بىر پەردە ئويۇنغا كۆزىنى مىت قىلماي قاراپ تۇرۇپ ئىچى ئاچچىق بولدى. بىچارىنىڭ قان بىلەن كەلگەن تۇغما خوي ـ مىجەزى ئۇزۇل ـ كېسىل بەربات بولغاندەك ئىدى. ئۇ گەرچە دوك، كۆرۈمسىز ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ئۇمۇ باشقىلاردەك ھاياجانلىق مىنۇتلارغا يولۇققاندا ئىختىيارسىز تىترەپ كېتەتتى. ئۇ تەقدىر ـ قىسمەت ئۆزىگە ئاتا قىلغان ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلەرنى يادىغا ئالدى. قىزلارنىڭ، مۇھەببەتنىڭ، تاتلىق تۇيغۇلارنىڭ ئەبەدىلئەبەد كۆز ئالدىدىن لەيلەپ ئۆتۈپ كېتىدىغان نەرسىلەر ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ئەبەدىلئەبەد باشقىلارنىڭ بەختىگە بىر چەتتە قاراپ

تۇرىدىغان ئادەم بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇشۇ مەنزىرە ئۇنىڭ يۇرىكىنى تېخىمۇ ئېچىشتۇردى، ئۇنى تېخىمۇ يىرگەندۈردى ۋە غەزەپلەندۈردى. ناۋادا مىسرلىق قىز مۇشۇ ئىشلارنى كۆرۈپ قالغان بولسا قانچىلىك ئازابلىنىپ كېتەر- ھە، دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. كېچە ھەقىقەتەنمۇ بەك قاراڭغۇ ئىدى. ناۋادا ئەسمىرالدا ھازىرغىچە ئۆز ئورنىدا تۇرغان بولسىمۇ ــ كۆاسمىدو ئۇنىڭ شۇ يەردىلىكىنى جەزم قىلالايتتى ــ ئارىلىق يەنىلا يىراقلىق قىلاتتى. بالكوندىكى بۇ بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقىنى كۆرۈش كۆاسمىدودىن بۆلەك ئادەمگە نېسىپ بولمايتتى. ئۇ ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، كۆڭلى سەل - پەل تەسەللى تاپقاندەك بولدى.

بۇ چاغدا بالكوندىكى ئىككىيلەننىڭ گېپى قىزىپ بىر يەرگە بارغانىدى، خان قىز كاپىتاندىن ئەمدى ھەددىگىزدىن ئاشماڭ دەپ ئۆتۈنۈۋاتقاندەك قىلاتتى. كۆاسمىدو ئۇنىڭ كاپىتانىنىڭ ئالىقىنىدا مىجىلىپ كېتەي دەپ قالغان چىرايلىق قولىنى، ياش يۇقى كۆزى بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرغانلىقىنى، ئۇنىڭ يۈلتۈزلۇق ئاسمانغا تىكىلگەن مەسۇم كۆزلىرىنى، شۇنداقلا كاپىتانىنىڭ شەھۋانىيلىق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن قىزغا يەۋېتىدىغاندەك قاراۋاتقانلىقىنى كۆردى.

بالكوندىكى قىز نازلىنىپ تۇرۇپ ماقۇل دەۋاتقاندا دېرىزە تۈيۈقسىزلا ئېچىلىپ، بىر موماي چىقىپ كەلدى. قىز تولىمۇ ئوڭايسىزلاندى، كاپىتانىنىڭ كۆڭلى چۈشۈن يەۋالغاندەك غەش بولدى. ئارقىدىنلا ئۇچەيلەن بىرلىكتە ئۆيىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ھايال ئۆتمەيلا ئاتىنىڭ سەكرەپ ئويناقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ھېلىقى قامەتلىك ئوفىتسېر كېچىسى كىيىدىغان پلاشىغا يۆگەنگەن پېتى كۆاسمىدونىڭ ئالدىدىن تېزلىك بىلەن ئۆتۈپ كەتتى.

ئۇ كوچىنىڭ دوقمۇشىغا بارغاندىلا، قوڭغۇراق چالىدىغان بۇ

ئادەم ئاندىن قوزغىلىپ، مايمۇنغا ئوخشاش چەبدەسلىك بىلەن كەينىدىن قوغلاپ ماڭدى.

ــ كاپىتان، ــ دەپ توۋلىدى ئۇ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ.

ــ سەن تېجىمەل مېنى توۋلاپ نېمە قىلاي دەيسەن؟ ــ كاپىتان قاراڭغۇ كېچىدە كالانپاي، غەلىتە بىر مەخلۇقنىڭ دوڭغاسلاپ ئۆزىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

كۆاسمىدو ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپلا قالغان بولغاچقا، يۈرىكىنى قاپىتەك قىلىپ كاپىپىدە يۈگەنگە قول ئۇزارتتى.

ــ مەن بىلەن ماڭ، كاپىتان ! بىرىنىڭ ساڭا قىلىدىغان گېپى بارەدەك قىلىدۇ.

ــ ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ؟ ــ دېدى فوبۇس ھۆركىرەپ، ــ سەن بەتبەشىرە مۇشۇكياپىلاقنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ. ھەي، ئەبلەخ ! يۈگەننى قويۇۋەت !

ــ كاپىتان، ــ دېدى گاس ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋابەن، ــ سەن بىلەن كۆرۈشمەكچى بولغان ئادەمنىڭ كىملىكىنى بىلگۈڭ بارمۇ؟

ــ مەن ساڭا ئاتنىڭ يۈگىنىنى قويۇۋەت دەۋاتىمەن ! ــ كاپىتاننىڭ تاقىتى تاق بولدى، ــ سەن ئەبلەخ ئېتىمنىڭ يۈگىنىدە ئىللەڭگۈچ ئۇچۇپ نېمە قىلماقچى؟ ياكى ئېتىمنى دار قىلىپ ئېسىلغۇڭ كېلىۋاتامدۇ؟

كۆاسمىدو ئاتنىڭ يۈگىنىنى قويۇۋېتىش بۇيىقتا تۇرسۇن، تېخى ئاتنىڭ بېشىنى قايرىپ، ئۇنى كەلگەن يولىغا ماڭدۇرۇش كويىدا ئىدى. ئۇ كاپىتاننىڭ نېمىشقا ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىۋاتقىنىنى چۈشەنمەيتتى.

ــ كاپىتان، بىر قىز سېنى ساقلاۋاتىدۇ، ــ دېدى ئۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ، ئارقىدىن يەنە قوشۇپ قويدى، ــ سېنى ياخشى كۆرىدىغان بىر قىز !

ــ سەن تېجىمەلنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق ! ــ دېدى كاپىتان، ــ بىرەر قىزنىڭ ياخشى كۆرىمەن دەپ قويغىنىغا سوكۇلداپ بېرىۋېرىدىغان ئىش نەدە؟ ناۋادا ئۇمۇ ساڭا ئوخشاش

مۇشۇكياپىلاق چىراي بولسىچۇ؟ سېنى ئىشقا بۇيرۇغان قىزغا دەپ قوي، مېنىڭ توي قىلىش ئالدىدا تۇرغىنىمنى سۆزلەپ بەر، ئۇ ئېسىنىڭ باردا ئېتىكىنى يېپىپ، يولىغا راۋان بولسۇن !

ــ گېپىمگە قۇلاق سال، ــ دېدى كۇاسمىدو ۋارقىراپ، ئۇنىڭچە پەقەت بىر ئېغىز گەپلا ئۇنى ئارىسالدىلىقتىن خالاس قىلالايتتى، ــ ئۇ سەن تونۇيدىغان ھېلىقى مىسرلىق قىزنىڭ ئۆزى شۇ !

بۇ سۆزدىن فوبۇسنىڭ يۈرىكى راستتىنلا قارتتىدە قىلىپ قالدى. لېكىن، نەتىجە قوڭغۇراق چالغۇچى گاسىنىڭ ئۈمىد قىلغىنىدەك بولۇپ چىقمىدى. ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېسىدە بولۇشى كېرەك، كۇاسمىدو مەھبۇس قىزنى شارمولۇينىڭ قولىدىن ئەپقېچىشتىن سەل ئىلگىرىلا، بىزنىڭ بۇ كېلىشكەن ئوفىتسېرىمىز فلېئور دې لىس بىللە بالكوندىكى دېرىزىنىڭ كەينىگە غىپپىدە ئۆتۈۋالغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ گوندىلاۋۇر ساريېغا يوقلاپ بېرىپلا قالسا، مىسرلىق قىزنى تىلغا ئېلىشتىن ئېھتىيات قىلىدىغان بولدى، يادىغا كېلىپ قالغان چاغدىكى خىجىلچىلىقىنىمۇ چاندۇرماي يۈردى. فلېئور دې لىس ئۇچۇنمۇ مىسرلىق قىزنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىدەك مۇنداق پاكىتتىن فوبۇسنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇش تازىمۇ بىر ئەخمەقلىق ئىدى. فوبۇس مۇشۇلارغا كۆرە، بىچارە «سىمىلا»نى ئۆلۈپ كەتتى، ئۆلۈپ كەتكىنىگە بىر ـ ئىككى ئاي بولۇپ قالدى دەپ يۈرىۋەردى. ئەلىياتقۇ بولغان يېرىم كېچىدىكى قاراڭغۇلۇق، ئالدىدا تۇرغان ناتونۇش ئادەمنىڭ ھەددىدىن زىيادە سەتلىكى ۋە ئۇنىڭ خەۋەر يەتكۈزگەن چاغدىكى ئاۋازىنىڭ قورقۇنچلۇقى، كوچىدا باشقا بىرەر ئادەمنىڭمۇ يوقلۇقى، يېرىم كېچىنىڭ ھېلىقى ئالۋاستى راھىبقا ئۇچراپ قالغان كېچە بىلەن ئوخشاپ كەتكەنلىكى، ئاستىدىكى ئاتنىڭمۇ كۇاسمىدونى كۆرۈپلا ئېغىر پۇشۇلداۋاتقانلىقى... كاپىتاننى دەككە ـ دۈككىدە قويۇۋاتاتتى.

ــ مىسرلىق قىز ! ــ كاپىتان خۇددىنى يوقىتىپ قويغان

ئادەمدەك ۋارقىراپ سالدى، ــ ئۇنداقتا، سەن ئۇ دۇنيادىن كەلدىڭمۇ؟

كاپىتان خەنجەرنىڭ دەستىسىگە قول ئۇزارتتى.

ــ تېز بول، تېزرەك ! ــ گاس ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى، ــ بۇ تەرەپتىن ماڭ !

فوبۇس ئۆتۈك كىيگەن پۇتىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ مەيدىسىگە كېلىشتۇرۇپ بىرنى تەپتى.

كۇاسمىدونىڭ كۆزلىرىدىن ۋەھىمىلىك بىر نۇر چاقنىدى. ئۇ ئەلپازىنى بۇزۇپ، كاپىتانغا ئېتىلماقچى بولدى ـ يۇ، دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

ــ ھەي، ــ دېدى ئۇ، ــ بىرلىرى سېنى ياخشى كۆرگەندىكىن، تەلىيىڭ بار يېگىت ئىكەنسەن!

ئۇ «بىرلىرى» دېگەن سۆزنى قەستەن ھالدا ئۇنلۇكرەك دەۋېتىپ، ئاتنىڭ تىزگىنىدىن قولىنى بوشاتتى.

ــ كۆزۈمدىن يوقال !

فوبۇس شىپۇرلۇق ئۆتۈكى بىلەن ئاتنى بىقىنداپ، ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. كۇاسمىدو ئۇ ئاقۇچ تۇمان ئىچىگە سىڭىپ كەتكۈچە قاراپ تۇردى.

ــ ئىسىت، ــ دېدى بىچارە گاس پەس ئاۋازدا، ــ مۇشۇنداق ياخشى ئىشقىمۇ بويۇنتاۋلىق قىلغىنىنى قارىمامدىغان !

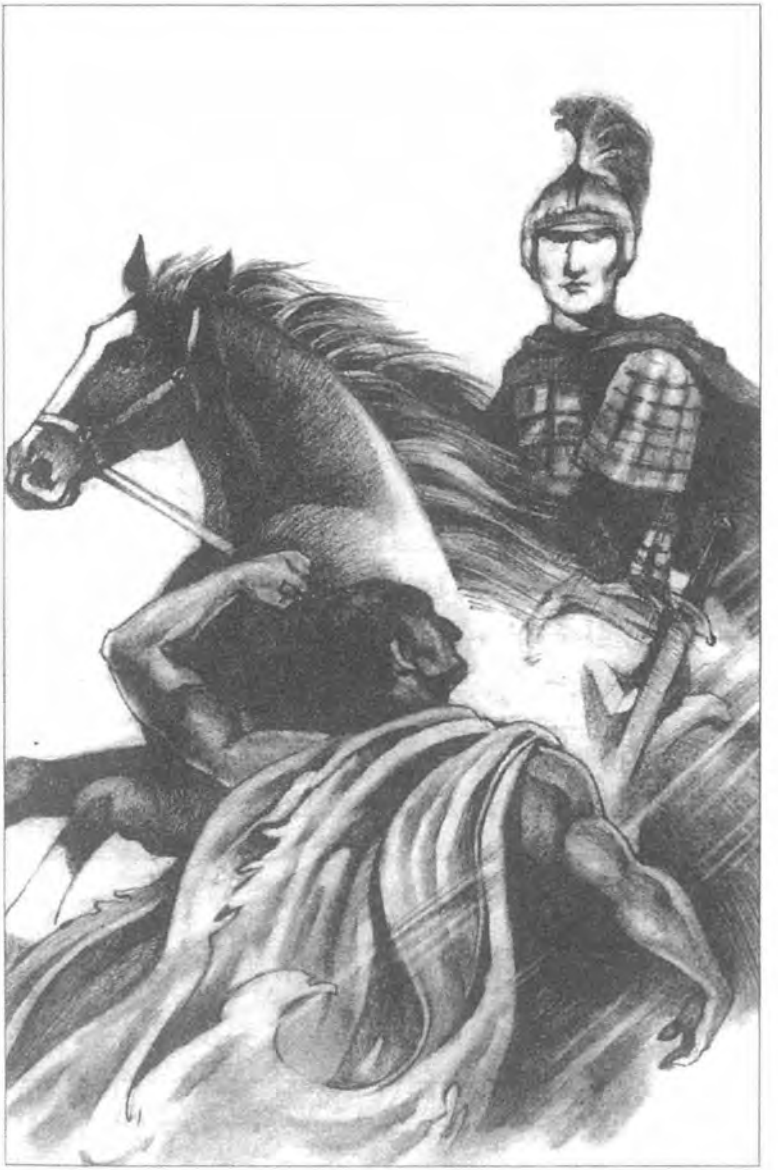
ئۇ بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا قايتىپ چىراغنى ياققاندىن كېيىن قوڭغۇراق مۇنارىغا چىقتى. سەرگەردان قىز ئۇنىڭ پەرەز قىلغىنىدەك تېخىچە ئەسلىدىكى ئورنىدا ئىدى.

قىز كۇاسمىدونى يىراقتىنلا كۆرۈپ، يۈگۈرگەن پېتى يېتىپ كەلدى.

ــ ئۆزۈڭ يالغۇز كەپسەنغۇ؟ ــ دېدى قىز ئېغىر خورسىنغان ھالدا.

ــ ئۇنى تاپالمىدىم، ــ دېدى كۇاسمىدو تەمكىنلىك بىلەن.

ــ تاڭ ئاتقۇچە ساقلىساڭ بولماسمىدى؟ ــ قىزنىڭ

رەنجىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى.

كۆاسىمدو قىزىنىڭ ئاچچىقلانغان چىرايىغا قاراپ، ھەممە ئىشنى ئۆزىدىن كۆرۈۋاتقانلىقىنى پەملىدى.

ــ كېيىنكى قېتىمدا ھەرگىز قاچۇرۇپ قويمايمەن، ــ دېدى ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ.

ــ يوقال، ــ دەپ ۋارقىرىدى قىز ئۇنىڭغا.

كۆاسىمدو نېرى كەتتى. ئەسمېرالدا ئۇنىڭدىن بەكلا خاپا بولدى. مىسرلىق قىزنىڭ كۆڭلىنى ئاياش ئۇچۇن بولسىمۇ، ئۇنىڭ خورلاشلىرىغا، ھەممە دەرد ـ ئەلەمنى ئۆزى تارتىشقا رازى ئىدى.

مىسرلىق قىز شۇ كۈندىن باشلاپ خېلى كۈنلەرگىچە ئۇنى كۆرمىدى. ئۇمۇ مىسرلىق قىز تۇرۇۋاتقان ئۆينىڭ ئالدىغا كەلمىدى. مىسرلىق قىز بۇ بەختسىز قوڭغۇراق چالغۇچىنىڭ قوڭغۇراق بىناسىنىڭ ئۈستىدە ھەسرەت بىلەن ئۆزىدىن كۆز ئۇزمەي ئولتۇرغىنىنى بىرنەچچە قېتىم كۆردى. لېكىن، قىز كۆاسىمدونى كۆرۈپ قالغان ھامان ئۆزىنى دالدىغا ئالاتتى.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، مىسرلىق قىز بۇ بىچارە دۈمچەكنىڭ ئۆزىنى سوراپ ئۇنىڭدىن قاچۇرۇپ يۈرۈشلىرىدىن پەقەت ئازابلانمىدى. ئەكسىچە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا زاھىر بولمىغىنىغا كۆڭلىدە مىڭ قەتلە مىننەتدارلىق بىلدۈردى. ھالبۇكى، كۆاسىمدو بۇ ئىشتا ھېچ نەرسىنى خاتا قىلمىغانىدى.

مىسرلىق قىز ئۇنى قايتا ئۇچراتمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئەتراپىدا قانداقتۇر بىر ئەرۋاھنىڭ چۆرگۈلەپ يۈرگەنلىكىنى تۇيىدى. چۈنكى، ئۇ ئۇخلاپ قالغان چاغدا، كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان بىر قول ئۇنىڭ يېمەك ـ ئىچمەكلىرىنى يېڭىسى بىلەن ئالماشتۇرۇپ قويياتتى. بىر كۈنى ئەتىگەندە ئۇنىڭ دېرىزىسىدە بىر قەپەس پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ ئادەتتىكى چاغلاردا ئۇدۇل ئۆگزىدىكى بىر ھەيكەلدىن بەك قورقاتتى. بۇ ئەھۋالنى كۆاسىمدوغىمۇ بىرنەچچە قېتىم دېگەنىدى. بىر كۈنى تاڭ

سەھەردە (مۇنداق ئىشلارنىڭ ھەممىسى كېچىسى يۇز بېرەتتى) ئۇ ھېلىقى ھەيكەلنىڭ يوق بولۇپ كەتكەنلىكىنى بايقىدى. كىمدۇر بىرلىرى ئۇنى چېقىۋەتكەندەك قىلاتتى. ئۇنداق ئېگىز جايدىكى ھەيكەلنىڭ يېنىغا ئۆمىلەپ چىقىش ئۇچۇن، ھاياتىنىڭ خەۋپ - خەتەرگە ئۇچرىشىغا قارىماي تەۋەككۇل قىلىشقا توغرا كېلەتتى.

مىسرلىق قىز كىمدۇر بىرىنىڭ قوڭغۇراق بىناسىنىڭ يانتۇ لەمپىسى ئاستىدا ئولتۇرۇپ، خۇددى ئۆزىنى ئەللەيلەپ ئۇخلاتماقچى بولغاندەك، يۇرەكنى ئېزىدىغان مۇڭلۇق بىر ناخشىنى ئېيتىۋاتقانلىقىنى بىرنەچچە قېتىم ئاڭلىدى. بۇ رېتىمسىز ناخشا بولسىمۇ، ئۇنى پەقەت گاس ئادەملا ئېيتالايتتى:

ئادەمنىڭ چىرايىغىلا قارىما قىزچاق،
نىيىتى - ئىقبالىغا ئەيلىگىن دىققەت.
سۆلەتمەنلەر كۆپىنچە سۇيۇق كۆڭۈل،
بولمايدۇ بەزىسىدە چىن مۇھەببەت.

شەمشاد قارىماققا جىلۋىدار ئەمەس،
ھەم كۆركەم بولمايدۇ تال تېرەكتەك.
لېكىن قەھرىمان سوغۇق چاغدىمۇ،
ياپرىقى يېشىل، ئاجايىپ قامەت.

ئاھ ! مۇنداق ئەزۋەيلەش نەھاجەت،
سەت ئادەم تۇغۇلۇشتىلا ئۆزىگە ئاپەت !
چىرايلىقلار چىرايلىققىلا ئامراق،
ئاپرېل يانۋارنى كۆزگە ئىلمايدۇ پەقەت.

چىرايلىقلارنىڭ توققۇزى تەل،
چىرايلىق بىردىنبىر ھاياتلىق ئەبەد.
قارغا كۇندۇزدىلا قىلىدۇ پەرۋاز،
ھۇۋقۇشلارغا كېچىسى راھەت.
ئاق قۇلار ئاسماندا ئۇچۇپ يۇرسىمۇ،
كېچە - كۇندۇز بىلەن كارى يوق پەقەت.

ئەسمېرالدا بىر كۈنى ئەتىگەندە ئويغىنىپ، دېرىزىدە گۈل بىلەن لىققىدە تولغان ئىككى تەشتەكنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. تەشتەكنىڭ بىرى خىرۇستالدىن ياسالغان بولۇپ، ئىنتايىن چىرايلىق، ئىنتايىن سۈزۈك ئىدى. لېكىن، يېرىلىپ كەتكەن بولغاچقا، سۇيى ئېقىپ كېتىپ، ئىچىدىكى گۈل سولىشىپ قالغانىدى. يەنە بىرى ئادەتتىكىچە بۈدۈر ـ چوقۇر ساپالدىن ياسالغان بولسىمۇ، بىر تامچە سۇيىمۇ زايە بولمىغان، ئىچىدىكى گۈلمۇ ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئويناتقۇدەك كۆركەم، شۇنچىلىك چىرايلىق ئىدى.

ئەسمېرالدا قەستەن قىلغان ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمىسىمۇ، لېكىن سولىشىپ قالغان گۈلنى مەيدىسىگە چىڭ يېقىپ، كۈنبويى كۆتۈرۈپ يۈردى.

شۇ كۈنى قوڭغۇراق مۇنارىدىن ناخشا ئاڭلانمىدى.

قىز بۇ ئىشلارنى كۆڭلىگە ئالماي كۈندۈزلىرى گالىنىڭ بېشىنى سىلاپ، گوندىلاڭۇرنىڭ سارىيىدىن كۆزىنى ئۈزمەي، پەس ئاۋازدا ئۆزى بىلەن ئۆزى فوبۇسنىڭ نامىنى تەكرارلاپ يۈردى، يا بولمىسا ئۇچۇپ ئۆتكەن قارلىغاچلارغا بولكىنىڭ ئۇۋۇلقىنى تاشلاپ بېرىپ ۋاقىت ئۆتكۈزدى.

ئۇ كۈاسمىدونى ئىككىنچىلەپ كۆرمىدى، ناخشىسىنىمۇ قايتا ئاڭلىمىدى. قوڭغۇراق چالغۇچى چېركاۋنىڭ ئىچىدە ئەمەستەكلا ئىدى. لېكىن، مىسرلىق قىز بىر كۈنى كەچ سۆيۈملۈك فوبۇسنىڭ نامىنى دىلىدا زىكىر قىلىپ ئۇياندىن ـ بۇيانغا ئۆرۈلۈپ ياتالمايۋاتقاندا، ئۆينىڭ يېنىدىلا بىرىنىڭ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى ـ ده، دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئاينىڭ يورۇقىدا قاناقتۇر سەت بىرنەرسىنىڭ ئىشىك سىرتىدىلا تۇگۈلۈپ ياتقانلىقىنى كۆردى. ئەسلىدە ئۇ ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەردىلا ئۇخلاۋاتقان كۈاسمىدو ئىدى.

5. قىزىل دەرۋازىنىڭ ئاچقۇچى

ياردەمچى ئېپىسكوپ ئۇزاققا قالمايلا جامائەت ئىچىدە غۇلغۇلا بولۇپ يۇرگەن گەپ ـ سۆزلەردىن مىسرلىق قىزىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن كارامەت كۆرسەتكەندەك قۇتۇلدۇرۇۋېلىنغانلىقىنى بىلدى. ئۇ مۇشۇ خەۋەردىن كېيىن ئۆزىنىڭ زادى قانداق ھېسسىياتتا بولغانلىقى ھەققىدە بىر ئېغىزمۇ تىنمىدى. ئەسمېرالدانىڭ راست ئۆلگەنلىكىگە كۆزى يەتكەندىن كېيىن كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ قالغاندى، چۈنكى ئۇ يەتكۈچە ئازاب چەكتى ـ دە، كلاۋدې فروللونىڭ ئوي ـ پىكرىچە بولغاندا، ئادەمنىڭ ئىچكى دۇنياسى مۇئەييەن دەرىجىدىكى ئومىدسىزلىككىلا بەرداشلىق بېرەلەيتتى. بىر پارچە بۇلۇتنى مىسال ئالساق، ئۇ سۇنى يەتكۈچە سۇمۇرۇپ تويۇنغان دەرىجىگە يەتكەندە، ئۇنى دېڭىزغا چىلاپ قويغان تەقدىردىمۇ بىر تامچە سۇنىمۇ ئۆزىگە سىڭدۇرەلمەيتتى.

كلاۋدې فروللومۇ ئەسمېرالدا ئۆلدى دەپ سۇنى يەتكۈدەك سۇمۇرگەن بۇلۇت بولۇپ بولغاندى. بۇ دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى شۇنىڭلىق بىلەن تۈگىگەندى. بىراق، ئۇ ئەسمېرالدانىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىنى، فوبۇسنىڭمۇ ئۆلمىگەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، يۇرىكىدىكى ئاغرىق يېڭىباشتىن قوزغالدى. ئەگىشىپلا كەلگەن روھىي داۋالغۇش، خۇشاللىق ۋە قايغۇ ـ ھەسرەت يەنە كۈچەيگىلى تۇردى. شۇنداقتىمۇ، كلاۋدې فروللو بۇ ئىشلاردىن ئاللىقاچان جاق تويغان يەردە ئىدى.

شۇڭا، ئۇ مونا ستىردىكى ھىلىقى ھۇجرىغا مەھكەم بېكىنىۋېلىپ ياتتى، مىسسىيونېرلارنىڭ قۇرۇلتىيىغا قاتناشمىدى، كۈندىلىك ئىشىغىمۇ چىقمىدى. ئىشىكنى چاك

تاقاپ، ئۆزىنى ئىزدەپ كەلگەنلەرنى ياخشى گەپ بىلەن قايتۇردى، باش ئېپىسكوپقىمۇ شۇنداق قىلدى. ئۇدا بىرنەچچە ھەپتە ئۆزىنى ئۆزى تۇرمىگە ئالدى. كۆچىلىك ئۇنى ئاغرىپ قاپتۇغا چىقاردى، دېمىسىمۇ ئۇ راستتىنلا ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى.

ئۇ ئۆيگە بېكىنۋېلىپ نېمە ئىش قىلغانىدۇ؟ نەس باسقان يارەمچى ئېپىسكوپ قانداقتۇ بىر ئوي ـ خىيال بىلەن كۆرەش قىلغانمىدۇ؟ ئۇ ھېلىقى قورقۇنچلۇق مۇھەببەتنىڭ قوينىدا سەكراتقا چۈشۈپ جان تالاشتىمۇ يا؟ ياكى يېڭى جىنايى سۈيىقەستلەرنى پىلانلاپ، ھېلىقى قىزنى كۆزدىن يوقتىش، ئۆزىنىمۇ ۋەيران قىلىشنىڭ رېجىلىرىنى تۈزۈۋاتقانمىدۇ؟

ژان ئۇنىڭ بىر قورساق سۆيۈملۈك ئىنىسى، ئۆزى ئەركە ـ نايناق چوڭ قىلىپ قويغان بۇ بالا بىر قېتىم ھۇجرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئىشكىنى ئون نەچچە مەرتىۋە چەكتى. ئۇنى جان ـ جەھلى بىلەن تىللىدى، يالۋۇردى، ئۆزىنىڭ ئىسمىنى مەلۇم قىلىپمۇ باقتى، كلاۋدې فروللو ئىشكىنى ئاچمىدى.

ئۇ كۈنبويى يۈزىنى ئەينەككە يېقىپ، مونىستىردىكى بۇ ھۇجرىنىڭ دېرىزىسىدىن ئەسمېرالدانىڭ ئۆيىنى كۆرۈپ تۇردى. ئۇنىڭ بەزىدە ھېلىقى ئوغلاق بىلەن، بەزىدە كۆاسمىدو بىلەن بىللە يۈرگەنلىكىنى دائىم كۆرۈپ تۇردى. ئۇ ئادەمنىڭ ئىچىنى ئېلىشتۇرىدىغان گاسنىڭ مىسرلىق قىزنىڭ ئالدىدىكى ئېھتىياتچانلىقىغا، ئۇنىڭغا ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن قىلىۋاتقان مۇئامىلىسىگە دىققەت قىلدى. كلاۋدې فروللونىڭ خاتىرىسى ياخشى ئىدى. ئۇ قايسىدۇر بىر كۈنى قاش قارايغان مەھەلدە ئۇنىڭ ئۇسۇل ئۆگىنىۋاتقان قىزغا مەھلىيالىق بىلەن نەزەر سالغانلىقىنى كۆرگەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى. بۇ ئەسلىمە كلاۋدېنىڭ ھەسەتخورلۇقىنى قوزغىدى. ئۇ «زادى قانداق مۇددىئا كۆاسمىدونى بۇ قىزنى قۇتۇلدۇرۇشقا زورلىغان بولغىيدى» دېگەنلەرنى ئويلىدى، ئۇ سەرگەردان قىز بىلەن گاسنىڭ ئارىسىدىكى بىرمۇنچە لىرىكىلىق دەقىقىلەرنىمۇ ئۆز كۆزى بىلەن

كۆردى. ئۇ يىراقتا تۇرۇپ كۆزەتكەن بۇ تىلسىز تىياتىر ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى كۈچەيتتى، ئايال خەقلەردىكى غەلىتە خۇلۇق ـ مىجەزنىڭ تېگىگە يېتەلمەي ئاۋارە بولدى. كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر جايلىرىدىن كۈنداشلىقى غەلىيان كۆتۈرگەندەك بولدى. «ئۇ كاپىتانغۇ مەيلى، لېكىن بۇ گاس قانداق نەرسە؟» دەپ ئويلىدى. مۇشۇ خىياللار ئۇنى تازا پاراكەندە قىلدى.

كلاۋدې فروللو شۇ كېچىلەرنى يۇرىكى پوكۇلداپ، بىئارام بولۇپ ئۆتكۈزدى. مىسرلىق قىزنىڭ تېخى تىرىك ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن باشلاپ، كۈنبويى ئۇنىڭغا چىرمىشىپ يۇرگەن ئەرۋاھ، قەبرىستانلىقتىكى گۆر دېگەنلەر ئۇنىڭ خىيالىدىن تەلتۆكۈس يوقالدى. ھاۋايى ـ ھەۋەس ئۇنى قايتىدىن ئىلكىگە ئالدى. تېرىسى بېغىر رەڭگە مايىل قىز كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇپلا قالسا، كېچە ـ كېچە ئۇخلىيالماي چىقىدىغان بولدى.

ھەر كۈنى ئاخشىمى ئۇ ئەسمېرالدانىڭ ھەر خىل قىياپىتىنى ساراڭلارچە ئويلاپ ياتىدىغان بولدى. تاتلىق كۆرۈنۈشلەردىن تومۇرلىرى ئېسىلىپ چىڭقىلدى. مانا، ئەسمېرالدانىڭ يارىدار بولغان كاپىتانىنىڭ يېنىدا كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ توغرىسىغا ياتقان ھالىتى، ئېچىلىپ قالغان كۆكسىدە فوبۇسنىڭ يارىسىدىن چاچراپ چىققان قان. كلاۋدې ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن لېۋىگە بىرنى سۆيگەن چېغىدا ئۆزىنى قانچىلىك بەختلىك ھېس قىلغان ئىدى ـ ھە ! بەختسىز قىز شۇ دەقىقىدە ئۆلۈك بىلەن تىرىكنىڭ ئارىلىقىدا بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ ئوتتەك ئىسسىق سۆيۈشىنى تۇيغان يەردە ئىدى. ئۇ جازا ئىجرا قىلغۇچىلارنىڭ ئۇنى ياۋايى ھايۋاندەك تارتقۇشلاپ، كەشىنى، پايپىقىنى قوپاللىق بىلەن سالدۇرۇۋەتكىنىنى، ئۇنىڭ ئوچۇق قالغان پۇتىنى، يۇپيۇمىلاق، نازۇك پاچاقلىرىنى، قاردەك ئاپپاق، يۇمشاق تىزلىرىنى ئۇلارنىڭ ھېلىقى تۆمۇر ئۆتۈككە سېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولدى. ئاخىر، قىزنىڭ ئىچ كۆڭلەك بىلەنلا، بوينىغا سىرتماق سېلىنغان، مۇرىسى ئېچىلىپ قالغان، يالاڭ ئاياغ، ئۇچىسىدا

هېچ نەرسە يوق دېگۈدەك ھالەتتە تۇرغان قىياپىتى كۆز ئالدىغا كەلگەندەك بولدى. بۇ كۆرۈنۈشلەردىن كىلاۋدې فرولىلو مۇشتلىرىنى چىڭ تۇتۇدى. ئىچ - ئىچىدىن لاغىلداپ تىترەپ كەتتى.

بىر كۈنى كېچىسى مۇشۇ ئىشلار كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ئۇنىڭغا پەقەت ئارام بەرمىدى. ئۇ چىداپ بولالماي ياستۇقنى چىشلىۋەتتى، كارىۋاتتىن سەكرەپ چۈشتى، كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىگە مۇراسىم تونىنى يېپىنىپ ھۈجرىدىن چىقتى، قولىغا چىراغ ئالدى. ئۇنى يېرىم يالىڭاچ، ئەقىل - ھوشىنى يوقاتقان دېيىشكە بولاتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت يانغاندەك ئىدى.

كىلاۋدې ئاچقۇچنى قەيەردىن تاپقىلى بولىدىغانلىقىنى، مۇناستىردىن چېركاۋغا ئۆتىدىغان قىزىل دەرۋازىنى قانداق ئاچىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەممەيلەنگە مەلۇم، ئۇ يېنىدىن ئايرىمايدىغان بىر تۇتام ئاچقۇچ ئىچىدە قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئىشىكىنى ئاچىدىغان بىر تال ئاچقۇچمۇ بار ئىدى.

6. قىزىل دەرۋازا ئاچقۇچىنىڭ داۋامى

شۇ كۈنى كېچىسى ئەسمېرالدا ئۆيىدە تاتلىق ئۇيقۇدا، ئۇ ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇغان، قەلبى تاتلىق ئۇمىد - ئارزۇلار ئىلكىدە ئىدى. ئۇخلىغانغا بىرھازا بولغان ھەمدە ئادىتى بويىچە فوبۇسنى چۈشەۋاتقان ئەسمېرالدا تۇيۇقسىزلا يان تامدىكى بىر شەپىنى ئاڭلاپ قالدى. ئۇ ئەزەلدىنلا ئۇچار قۇشلاردەك سەگەك ئۇخلايدىغان، ئازراقلا تاراق - تۇرۇقتىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىدىغانلاردىن بولغاچقا، شارتتىدە كۆزنى ئاچتى. ئۆيئىچى قاراڭغۇ ئىدى. ئۇ بىرىنىڭ دېرىزىدىن ئۆزىگە قاراۋاتقانلىقىنى، قولىدىكى چىراغ يورۇقىنىڭ دەل ئۇ ئادەمنىڭ يۈزىگە چۈشكەنلىكىنى كۆردى. ئۇ ئادەمنۇ ئەسمېرالدانى كۆرۈپ قالدى -

ده، بىر پۇڭلەپلا چىراغنى ئۆچۈردى. ئەسمېرالدا دېرىزىدىكى ئادەمنى كۆرۈپلا كۆزلىرىنى چەكمۇ يۇمدى، يۇرىكى جىغغىدە قىلدى، ئىختىيارسىز پەس ئاۋازدا! «بۇ ھېلىقى پوپقۇ!» دەۋەتتى.

بېشىغا كەلگەن ئىلگىرىكى بەختسىزلىك دەل شۇ ئەسنادا ئەسمېرالدانىڭ ئېسىگە كەلدى. كېچە ئاسمىنىدا چاقماق چاقققاندەك بولدى. ئۇ پۇت ـ قولى بوشاپ، ماتراسنىڭ ئۈستىگە پوكلا چۈشتى، بەدىنى بىردەمدىلا مۇزلاپ كەتكەندەك بولدى.

ھايال ئۆتمەيلا ئۇ بىرىنىڭ ئۆزىنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغانلىقىنى سەزدى. بەدىنى جۇغلىدە قىلدى ـ دە، دەرھال ئېسىگە كەلدى، گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ، شارتتىدە ئولتۇردى ـ دە، غۇژۇيدە ئاچچىقى كەلدى.

بايىلا غىپپىدە ئۆيگە كىرىۋالغان پوپ ئەسمېرالدانى قۇچاقلىۋالغاندى.

قىز ۋارقىرىماقچى بولدى، لېكىن ئاۋازى چىقمىدى.

ـــ يوقال ئىپلاس ! قاتىل ! ـــ دېدى ئۇ تىترەك ئاۋازدا. ئۇنىڭ ئاۋازى غەزەپ ۋە قورقۇنچ بىلەن تولغانىدى.

ـــ ماڭا ئېچىڭ ئاغرىسۇن ! ـــ پوپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە سارايلارچە سۆيۈپ تۇرۇپ، بىرنېمىلەرنى دەپ غوتۇلدىدى.

ئەسمېرالدا ئالدىدىكى پاينەكباشنىڭ ئاران ـ ئاران قالغان بىر تۇتام چېچىنى ئىككى قوللاپ چىڭ تۇتتى ـ دە، بەئەينى زەھەرلىك يىلاننىڭ ئۆزىنى چېقىۋېلىشىدىن قورقۇپ كەينىگە داجىغاندەك، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇنى سۆيدۈرمەسلىككە تىرىشتى.

ـــ ماڭا رەھىم قىل ! ـــ دېدى نەس باسقان پوپ گېپىنى تەكرارلاپ، ـــ سەن مېنىڭ سېنى قانچىلىك ياخشى كۆرىدىغىنىمنى بىلمەيسەن. مۇھەببەت دېگەن كۆيۈۋاتقان ئوت، ئېرىۋاتقان قوغۇشۇن، يۇرىكىمگە قادالغان پىچاق !

پوپ بارلىق كۈچى بىلەن ئەسمېرالدانىڭ بىلىكىنى چىڭ قامالىلدى. ئەسمېرالدا دەرغەزەپكە كەلدى.

ـــ مېنى قويۇۋەت ! بولمىسا يۈزۈڭگە تۈكۈرىمەن !
ـــ مېنى تىللا ! مېنى ئۇر ! مېنى نابۇت قىل ! ـــ پوپ ئۇنى قويۇۋەتتى، ـــ نېمە قىلغۇڭ كەلسە شۇنداق قىل، لېكىن ماڭا رەھىم قىل، مېنى سۆيگىن !
ئەسمېرالدا ئۇنى ئالجىپ قالغان كىچىك بالىدەكلا ئۇرۇپ كەتتى، بارماقلىرىنى ئېگىپ يۈزىنى مورلىغىلى تۇردى.
ـــ يوقال، ئالۋاستى !
ـــ مېنى سۆيگىن ! مېنى ياخشى كۆر ! ماڭا رەھىم قىل ! ـــ شۇمشىيىپ قالغان پوپ بىر ياقتىن ئەسمېرالدانىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىگە قول ئۇزارتىپ، بىر ياقتىن ئۇنىڭ ئۇرۇشلىرىغا سۆيۈۋېلىش بىلەن جاۋاب بەردى.
ئەسمېرالدا بىردىنلا ئۆزىنىڭ قانداق قىلغان بىلەنمۇ پوپقا كۈچى يەتمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى.
ـــ بىر ياقلىق قىلىۋېتەيچۇ ! ـــ دېدى ئۇ چىشلىرىنى كىرىشتۈرۈپ.
ئەسمېرالدا پوپقا تەڭ كېلەلمىدى، پوپنىڭ قۇچىقىدا ئۇنىڭ قانداق قىلىمەن دېسە شۇنداق قىلىشىغا يول قويماقتىن باشقا ئامال قالمىدى. چارچىدى، ھاسىرىدى. پوپنىڭ شەھۋانە قولىنىڭ قالايمىقان سوزۇلۇۋاتقانلىقىنى بىلدى ـ دە، ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ ۋارقىرىۋەتتى:
ـــ قۇتۇلدۇرۇڭلار ! ئادەم بارمۇ؟
ھېكچىم كەلمىدى، چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتكەن ئوغلاق مەرىگىلى تۇردى.
ـــ ئاغزىڭنى يۇم ! ـــ دەپ توۋلىدى پوپ ئىنجىقلاپ.
ئىككىيلەن پومداقلاشقان پېتى يەرگە يىقىلىپ چۈشتى. مىسرلىق قىزنىڭ قولى تۇيۇقسىزلا مۇزدەك سوغۇق بىر نەرسىگە تېگىپ كەتتى. تۆمۈردىن ياسالغان بۇ نەرسە كۆزاسمىدو بەرگەن پۈشتەك ئىدى. ئۇ ئاخىرقى ئۈمىدىنى شۇنىڭغا باغلاپ، پۈشتەكنى شارتتىدە ئالدى ـ دە، لېۋىگە يېقىن قىلدى، ئاران

قالغان كۇچىنى يىغىپ، جېنىنىڭ بارچە پۇۋلىدى. پۇشتەكتىن چىرقىراق، زىل ئاۋاز ئېتىلىپ چىقتى.

ـــ نېمە بۇ؟ ـــ دەپ سورىدى پوپ.

شۇ ئەسنادا كۇچلۇك بىر بىلەك پوپنى يەردىن يۇلۇۋالدى. ئۇي قاراڭغۇ بولغاچقا، پوپ ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ئادەمنىڭ كىملىكىنى كۆرەلمىدى، لېكىن ئۇ ئادەمنىڭ ئاچچىقىدا چىشىنى غۇچۇرلىتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. نەدىندۇر خىرە ـ شىرە يورۇق كىرگەندەك بولدى. پوپ بېشى ئۈستىدىلا پارقىراۋاتقان كالتە ساپلىق خەنجەرنى كۆرۈپ قالدى.

پوپ ئۆيگە كىرگەن ئادەمنى كۆاسمىدو بولمىغىدى، دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭ پەرەز قىلىشچە، ئۇ چوقۇم كۆاسمىدو ئىدى. ئۇ ئۆيگە كىرىۋېتىپ بىر دۆۋە نەرسىگە دەسسەپ سالغانلىقىنى ئېسىگە كەلتۈردى. كىرگەن ئادەمنىڭ بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايۋاتقىنىدىن قارىغاندا ئۇنى كۆاسمىدو دەپ جەزم قىلىشقا بولاتتى. ئۇ قولىدا كالتە ساپلىق خەنجەر تۇتقان ئادەمنىڭ بىلىكىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ: «كۆاسمىدو!» دەپ چاقىرىپ باقتى. لېكىن، ئۇ جان ھەلقۇمىغا يەتكەن بۇ دەقىقىدە، كۆاسمىدونىڭ گاس ئىكەنلىكىنى يادىدىن چىقارغانىدى.

ھېلىقى ئادەم كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە پوپنى يەرگە ئېتىۋەتتى، ئارقىدىنلا پوپ قوغۇشۇنەك ئېغىر تىزنىڭ مەيدىسىگە نىقتاۋاتقانلىقىنى سەزدى ـ دە، بۇ تىزنىڭ ئۈستىدىكى ئادەمنى كۆاسمىدو دەپ جەزم قىلدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ كۆاسمىدوغا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى قانداق بىلدۈرۈش كېرەك؟ قاراڭغۇ بۇ گاسنى ئەمامۇ قىلىپ قويغانىدى.

پوپ ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالدى. غەزەپلەنگەن مىسىرلىق قىز شۇ تاپتا چىشى يولۇاسنىڭ ئۆزىلا ئىدى. ئىچ ئاغرىتىشتىن قىلچە ئەسەر يوق بۇ قىزنىڭ ئۇنى قۇتۇلدۇرمايدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. كالتە ساپلىق خەنجەر پوپنىڭ مېڭىسىگە يېقىنلاپ كەلدى، پوپنىڭ جېنى قىلنىڭ ئۇستىدە ئىدى. قارشى تەرەپ بىردىنلا

ئىككىلىنىپ قالغاندەك بولدى.

ــ قانىنى قىز بالىنىڭ بەدىنىگە چاچراتقۇتمەسلىك كېرەك! ــ دېدى ئۇ بوغۇق ئاۋازى بىلەن.

بۇ دەرھەقىقەت كۆڭۈلسىزلىك ئاۋازى ئىدى.

قوپال بىر قول پوپىنىڭ ئىككى پۇتىدىن سۆرەپ، ئۇنى ئىشىكنىڭ سىرتىغا ئاچقىتى. بۇ پوپىنى ئۇ دۇنياغا ئۆزىتىپ قويۇشنىڭ تەييارلىقى ئىدى. بىراق، پوپىنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ قالدى، ئايىنىڭ كۆتۈرۈلگىنىگە ئۇنچە ئۇزاق بولمىغانىدى.

ئۇلار ئۆيىنىڭ سىرتىغا چىقىپ تۇرۇشىغا، ئايىنىڭ سۈس يورۇقى پوپىنىڭ چىرايىنى يورۇتتى. كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدە پوپىنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز ھالدا تىترەپ كەتتى ـ دە، ئۇنى قويۇۋېتىپ كەينىگە داجىدى.

ئەگىشىپ چىققان مەسىرلىق قىز بوسۇغىدا توختاپ، ئىككىيلەننىڭ بىر ـ بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. ئەمدىلىكتە پوپىنىڭ ئەلپازى بۇزۇلغان، كۆڭۈلسىزلىك يۈمشاپ، يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇشقا ئۆتكەنىدى.

پوپ ئالدىدىكى گاسنى ئۆتى يېرىلغۇدەك تىللاپ كەتتى، كۆزىدىن يوقىلىشقا ئىشارەت قىلىپ قولىنى سىلكىدى.

گاس بېشىنى ساڭگىلاتتى، ئاندىن مەسىرلىق قىزنىڭ ئۆيىنىڭ سىرتىدىلا تىزلاندى.

ــ جانابلىرى، ــ دېدى ئۇ ھەم ھۆرمەت، ھەم ئىتائەتمەنلىك ئاۋازى بىلەن، ــ سىز ئالدى بىلەن مېنى ئۆلتۈرۈڭ، ئاندىن قانداق قىلىمەن دېسىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ ئىختىيارى.

ئۇ شۇنداق دەۋېتىپلا، كالتە ساپلىق خەنجەرنى پوپقا تەڭلىدى. جان ئاچچىقىدا ئۆرتىنىۋاتقان پوپ دەرھال خەنجەرگە قول ئۇزارتتى. لېكىن، مەسىرلىق قىز ئۇنىڭدىنمۇ چاققان كەلدى، خەنجەرنى كۆڭۈسىدىنىڭ قولىدىن شارتتىدە ئېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

ـــ يېقىن كېلە ! ـــ دېدى ئۇ پوپقا.

ئەسمېرالدا خەنجەرنى ئېگىز كۆتۈردى. پوپ ئارسالدى بولدى، مىسىرلىق قىزنىڭ قولىدىكى خەنجەر ئۇنى ئايىمايدىغاندەك قىلاتتى !

ـــ ئەمدى قورقۇتامسەن، توخۇ يۈرەك ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى قىز ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ. ئاندىن شەپقەتسىزلىك بىلەن قوشۇپ قويدى، ـــ مەن فوبۇسنىڭ ئۆلمىگەنلىكىنى ئوبدان بىلىمەن.

قىز مۇشۇ سۆزنىڭ ئوتتا قىزدۇرۇلغان مىڭلىغان پولات چۈنقىتەك پوپنىڭ يۈرەك باغرىغا سانجىلىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

پوپ بىر تېپىك بىلەن كۆاسمىدونى ئوڭدىسىغا چۈشۈردى ۋە لاغىلداپ تىترىگىنىچە تەرى بۇزۇلۇپ، بىنا پەلەمپىيىدىن پەسكە چۈشۈپ كەتتى.

پوپ كەتكەندىن كېيىن، كۆاسمىدو بايىلا مىسىرلىق قىزنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغان پۇشتەكنى يەردىن ئالدى.

ـــ داتلىشىپ قاپتۇ ! ـــ دېدى ئۇ پۇشتەكنى قىزغا بېرىپ، ئاندىن ئۇنى يالغۇز قالدۇردى.

بايىقى خەتەرلىك ئەھۋالدىن ئەنسىزچىلىكتە قالغان قىز پۈت ـ قولى بوشىشىپ، ماتراسنىڭ ئۈستىگە پالاققىدە يىقىلدى ـ دە، ئۇھ تارتىپ يىغلاپ تاشلىدى. ھاياتلىق ئاسمىنى يېڭىباشتىن قاراڭغۇلۇق ئىچىگە قايتىپ كەلگەندەك بىلىندى.

پوپ تېنەپ ـ تەمتىرەپ ھۇجرىسىغا قايتىپ كەلدى.

ئىش مۇشۇنداق ئاياغلاشتى. كلاۋدې فرولللونىڭ كۆڭلىدە كۆاسمىدوغىمۇ ھەسەت پەيدا بولدى.

پوپ ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە جانغا زامىن بولىدىغان بىر جۈملە سۆزنى خېلىغىچە تەكرارلىدى:

ـــ ئۇ قىزغا ئىگە بولىمەن دەپ ھېچكىم خىيال ئەيلىمىسۇن !

ئونىنچى باب

1. گرىنگورى بىرناردىن كوچىسىدا ئويلاپ تاپقان ئەپچىل چارە

گرىنگورى دېلونىڭ كۆڭۈلدىكىدەك تەھقىقلەنمەيۋاتقانلىقىغا كۆزى يېتىپ، بۇ تېياتىردىكى باش رولچى دارغا ئېسىلمىغان تەقدىردىمۇ ئوتتا كۆيدۈرۈلىدۇ، يا بولمىسا شۇنىڭغا ئوخشاپ-راق كېتىدىغان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدۇ، دېگەن يەرگە كەلدى، قاراپ تۇرۇپلا ئۆزىنى بالا ـ قازاغا ئىتتىرىپ بېرىشتىن ژاز كەچتى. ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاقتىن بۇيان ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ ئۆتكەن تىلەمچىلەر ئۇنداق ئويلىمىدى. ئۇلار مىسرلىق قىز قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆزلىرىنىڭ پارىژدىكى ئەڭ ياخشى دوستى ئىكەنلىكىنى ئەستىن چىقارمىدى، ئۇنى داۋاملىق ئەسلەپ، غېمىنى يېدى. گرىنگورىنىڭ قارىشىچە، ئۇلارنىڭ مۇنداق قىلىشى تەبىئىي ئەھۋال ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ تىلەم-چىلەر بىلەن مىسرلىق قىزنىڭ ئوخشىمايدىغان ھېچ يېرى يوق، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۇمىدىنى شارمولۇي بىلەن جاللاتلارغا باغلىغاندىن باشقا بىرەر چارە ـ ئامال قىلالمايدۇ، دەپ ئويلىدى. گرىنگورنىڭ نەزىرىدە، تىلەمچىلەرگە ھەرگىز ئوخشى-مايتتى. ئۇ دېگەن پېگاسۇس① نىڭ قاناتلىرى ئاربىسىدا ئولتۇ-رۇپ، ئوي ـ خىياللارنىڭ ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىدىغان يازغۇچى ئىدى. ئۇ تىلەمچىلەرنىڭ گەپ ـ سۆزىدىن ئىدىشنى چېقىپ

① پېگاسۇس ـــ قاناتلىق دۇلدۇل، يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى باشقۇرىدىغان توققۇز نەپەر ئىلاھ مىنىپ ماڭىدىغان ئات.

تۇرۇپ نىكاھلانغان ئايالنىڭ بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا يوشۇرۇنغاندىن ئىلگىرى ئاڭلاپ، كۆڭلى ئەمىن تاپقاندەك بولدى. لېكىن، ئۇ شۇ يەرگە بېرىپ ئايالىنى كۆرۈپ كېلىشنى ئويلاپمۇ باقمىدى. پەقەت ھېلىقى ئوغلاقنىلا بىرنەچچە قېتىم ئېسىگە ئالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كۈندۈزلىرى كۈن ئۆتكۈزۈشنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئالدىراش، ئاخشاملىرى چىراغ يورۇقىدا ئىشلەش بىلەن ئاۋارە ئىدى. ئۇ پارتىزدىكى باش ئېپىسكوپنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىش ئۈچۈن ئەرزنامە تەييارلىمىسا بولمايتتى. ئېپىسكوپنىڭ شامال تۇغمىنىنىڭ سۇ چاچرىتىپ، ئۇنى سۇغا چۈشكەن توخۇدەك قىلىۋەتكىنىنى ئۇ ھەرگىز كەچۈرمەيتتى. ئۇ يەنە نايون بىلەن تورتايدىكى باش ئېپىسكوپ باۋدرى لىروگىنىڭ «تاش ئويما ھەققىدە» نامىلىق كىتابىغا ئىزاھات يازمىسا بولمايتتى. بۇ كىتاب ئۇنىڭدا بىناكارلىق سەنئىتىگە بولغان كۈچلۈك قىزىقىشنى قوزغىغان. شۇ تۈپەيلى ئۇ كىمىياگەرلىك تەتقىقاتىنى تاشلاپ قويغاندى، شۇنداق بولسىمۇ يەنىلا ئالدىنقىسى كېيىنكىسىنىڭ تەبىئىي تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى، كىمىياگەرلىك بىلەن خىش ـ تاش قۇرۇلۇشى ئارىسىدا ئىنتايىن يېقىن مۇناسىۋەت بار، دەپ قارايتتى.

بىر كۈنى ئۇ سائىنت گېرمائىن دوكىسىر چېركاۋى تەرەپكە بېرىپ، ئېپىسكوپ سوت كوللېگىيەسىنىڭ دوقمۇشىدا توختىدى. بۇ بىنا پادىشاھلىق سوت كوللېگىيەسىنىڭ ئۇدۇلىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىچىدىكى چىرايلىق كىچىك چېركاۋ 14 ـ ئەسىردە سېلىنغانىدى. ئۇنىڭ مۇناجاتخانىسى چوڭ يولغا قارايتتى. گرىنگورى بىنانىڭ تېمىدىكى ئويما نەقىشلەرنى قىزىقسىنىپ تاماشا قىلدى. بارلىق سەنئەتكارلارغا ئوخشاش بۇ دۇنيادا پەقەت سەنئەتتىنلا كۆرەتتى، شۇنداقلا ئۇلار پەقەت سەنئەت قويىنىدىنلا دۇنيانى كۆرەلەيتتى. گرىنگورى شەخسىيەتچىلىكنىڭ ۋەسۋەسىسىدە بارلىق ئوي ـ پىكرىنى بىر يەرگە يىغىپ، گىدەيگەن پېتى قاراۋاتقان شۇ ئەسنادا بىردىنلا مۇرىسىگە

بىرىنىڭ قولى تەگكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇ شارتتىدە قايرىلىپ، قەدىناس دوستى، ئوقۇتقۇچىسى، يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

بۇ تولىمۇ تاسادىپىيلىق ئىدى. ئۇنىڭ يارەمچى ئېپىسكوپ بىلەن كۆرۈشمىگىنىگە خېلى ئۇزاق ۋاقىت بولغانىدى. كلاۋدې فروللو ھەم سۇرلۇك، ھەم قىزغىن ئادەم بولغاچقا، گۇمانخورلار ئېقىمىدىكى ھەرقانداق پەيلاسوپ مۇنداق ئادەم بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغاندا، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بولۇپ كېتەتتى.

يارەمچى ئېپىسكوپ بىرھازاغىچە ئېغىز ئاچمىدى. گرىنگورىمۇ پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۇنىڭغا ئىنچىكىلىك بىلەن سەپسېلىپ ئۇلگۇردى. كلاۋدې فروللونىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى بايقىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، چېچى پۈتۈلمەي ئاقىرىپ كەتكەنىدى. ئاقىۋەت يەنىلا پوپ گەپ باشلىدى. ئۇنىڭ تەلەپپۇزى شۇنچىلىك مۇلايىم، لېكىن سوغۇق ئىدى.

ــ يېقىندىن بېرى ئوبدان تۇرۇۋاتامسەن، پېررې گرىنگورى ئەپەندى؟

ــ مېنى دەمسىز؟ ــ گرىنگورى جاۋاب قايتۇردى، ــ ھەي، ئوبدان دېسەكمۇ بولىدۇ، ئوبدان ئەمەس دېسەكمۇ بولىدۇ. نېمىلا بولسۇن، ئوبدان دېيىش كېرەك. مېنىڭ ھەرقانداق ئىشقا زىيادە تەلىپىم يوق. بىلىمسىزغۇ، ئۇستاز ! ھېپىوكرات مۇنداق ئېيتقان: «سالامەتلىكىنى ئاسراشنىڭ سىرى يېمەك ـ ئىچمەكنى، ئۇيقۇنى، مۇھەببەتنى مۇۋاپىق تىزگىنلەش»تە !

ــ غېمىڭ يوقمۇ سېنىڭ، پېررې گرىنگورى ئەپەندى؟ ــ يارەمچى ئېپىسكوپ ئۇنىڭ كۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇرۇپ سورىدى.

ــ ئەلۋەتتە يوق.

ــ نېمە ئىش قىلىپ يۈرسەن؟

ــ كۆرمىدىڭىزمۇ؟ ئۇستاز، بىر دۆۋە تاشنى تەتقىق

قىلىۋاتىمەن، بۇ قاپارتما نەقىشلەرنىڭ قانداق چىقىرىلغانلىقىنى كۆرۈۋاتىمەن.

پوپ بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۈلۈمسىرىدى.

ـــ ئۇنىڭغا بەك قىزىقىدىغان ئوخشىمامسەن؟

ـــ بۇ دېگەن جەننەتنىڭ ئۆزى ! ـــ دېدى گىرىنگورى قاپارتما نەقىش تەرەپكە ئۆرۈلۈپ، خۇددى چۈشەندۈرگۈچى قانداقتۇر بىر غەلىتە ھادىسىنى كۆرۈرمەنلەرگە چۈشەندۈرۈۋاتقاندەك روھلىنىپ كەتتى، ـــ ماۋۇ شەكلى ئۆزگەرگەن نېپىز قاپارتما نەقىشنى ئالايلى، سىز بۇنى ئۆزگىچە ئۇستاتلىق بىلەن ياسالغان دەپ قارىمامسىز؟ يەنە بۇ كىچىك تۈۋرۈككە قارىڭ، سىز باشقا تۈۋرۈكنىڭ چۆرىسىدىكى ياپراقچىلارنىڭ مۇشۇنداق چىرايلىق ئويۇلغانلىقىنى كۆردىڭىزمۇ؟ بۇنىڭدا ژان مائىللىۋېن ئويۇپ چىقارغان يۇمىلاق شەكىللىك ئۇچ پارچە بېزەك نەقىش بار، بۇ ئاشۇ تالانت ئىگىسىنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر ئەسىرى دەڭە ! ئاۋۇ سەممىي، مۇلايىم چىرايلارغا قارىڭ، ئۇلارنىڭ خۇشال سىياقىغا قارىڭ. ئاۋۇ پەردىلەرنىڭ تۈتۈشىدىغان جايلىرىغا ئېنىق دەپ بەرگىلى بولمايدىغان بېزەك نەقىشلەر ئارىلاشتۇرۇلغان. بۇ بېزەك نەقىشلەر ئۇلارنىڭ شەكلىگە جان كىرگۈزگەن، ئۇلارنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرگەن، ھەددىدىن زىيادە جانلىق، چىرايلىق قىلىۋەتكەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى سىزگە قىزىقارلىق تۇيۇلمامدۇ؟

ـــ دېگەنلىرىڭ توغرىدەك قىلىدۇ، ـــ دېدى پوپ.

ـــ سىز تېخى كىچىك چېركاۋنىڭ ئىچىنى كۆرمىدىڭىز، ـــ خۇش مۇئاملىلىك شائىر ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ۋاتىلداپلا كەتتى، ـــ ئۇ يەردىكى ئويما نەقىشلەر دۆۋىلەپ قويغان گۈللۈك كاپوستىدىن قېلىشمايدۇ ! مۇناجاتخانىدىكى ئويما نەقىشلەرنىڭ ياسىلىشى ئالاھىدە، تېخىمۇ كۆركەم، مەن باشقا جايدا بۇنىڭغا ئوخشايدىغان بىرەر ئەسەرنىمۇ كۆرمىدىم.

كلاۋدې فروللو ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:

ـــ ئۇنداقتا سەن بەك بەختلىك ئىكەنسەن ـ دە؟

ـــ راست دېدىڭىز، ـــ گرىنگورى خۇش پېئىللىق بىلەن جاۋاب بەردى، ـــ مەن ئۆزۈمنىڭ شان ـ شۆھرىتىم بىلەن قەسەم ئىچىپ بەرسەممۇ بولىدۇ؟ ئەڭ باشتا قىزلارنى ياخشى كۆردۈم، كېيىنچە ھايۋاناتلارنى ياخشى كۆردۈم، ئەمدىلىكتە تاشلارنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. ئۇلارمۇ قىزلاردەك، ھايۋانلاردەك ئوخشاشلا سۆيۈملۈك، لېكىن ئۇنداق ساختا ئەمەس.

پوپ قولىنى پېشانىسىغا قويدى. بۇ ئۇنىڭ ئادەتلىنىپ قالغان قىلىقى ئىدى.

ـــ توختاپ تۇرۇڭ، ئۇستاز، بۇ يەردىكىسى تېخىمۇ قىزىق ! ـــ گرىنگورى پوپنىڭ بىلىكىدىن قولتۇقلىۋالدى. پوپمۇ ئۇنى رەت قىلمىدى. گرىنگورى پوپنى ئېپىسكوپ سوتخانىسىنىڭ بۇرجىكىدىكى ئۆيگىچە ئېلىپ بارىدى، ـــ بۇ يەردە بىر پەلەمپەي بار. ھەر قېتىم كۆرگەندە بۆلەكچە خۇش بولۇپ كېتىمەن. ئۇ خىلىلا ئاددىيدەك قىلسىمۇ، لېكىن پارىژدا بەك ئاز تېپىلىدۇ. ھەربىر پەلەمپەينىڭ ئاستى يۇمىلاق چىقىرىلغان، ئۇلاردىكى گۈزەللىك بىلەن ئاددىيلىق دەل ئۇلارنىڭ ئۈست ـ ئۇستىگە دەستىلەنگەن جايىدا، ھەربىر پەلەمپەينىڭ ئارىلىقى ئۇچ چى ئەتراپىدا كېلىدۇ. ئۆزئارا چىشلەشكەن، ھىملەشكەن، ئۇلانغان. ئۇلارنىڭ ماسلىشىش ھالىتى شۇنچىلىك مەھكەم، شۇنچىلىك چىرايلىق.

ـــ باشقا بىرەر ئىش خىيالىڭغا كىرىپ چىقمامدۇ؟

ـــ ياق.

ـــ پۇشايمىنىڭ يوقمۇ؟

ـــ پۇشايمىنىمۇ يوق، ئارزۇيۇممۇ يوق. تۇرمۇشۇمنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغان !

ـــ ئادەملەر ئورۇنلاشتۇرغانىنى، ـــ دېدى كلاۋدې فروللو، ـــ بەزى ئىشلار بۇزۇۋېتىدۇ.

ـــ مەن دېگەن گۇمانخور پەيلاسوپ، ـــ گرىنگورى جاۋاب قايتۇردى، ـــ ھەرقانداق ئىشنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاشقا

ئېتىبار بېرىدىغان ئادەم.

— ئۇنداقتا نېمىگە تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلىسەن؟

— بەزىدە ئېپوس يازىمەن، بەزىدە تىراگېدىيە يازىمەن، لېكىن ئەڭ كۆپ پۇل تاپىدىغان كەسپىم دەل سىز كۆرگەن ھېلىقى ئورۇندۇقنى چىشىم بىلەن چىشلەپ تۇرۇپ پىرامىدا ياساش.

— ئەپسۇس، بۇ كەسىپ بىر پەيلاسوپ ئۇچۇن ئالغاندا بەك چاكىنا ئىش.

— بۇمۇ بىر خىل تەڭپۇڭلۇق، — دېدى گرىنگورى، — كاللىڭىزدا مەلۇم بىر ئوي ـ خىيال پەيدا بولغاندا، ھەرقانداق بىر ئىشتىمۇ شۇ ئوي ـ خىيالنى كۆرگەندەك بولىسىز.

— بۇنى چۈشىنىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى يارەمچى ئېپىسكوپ.

— ئۇنداقتا ھازىر مۇشۇنداق نامرات ياشاۋاتامسەن، — دەپ سورىدى پوپ.

— نامراتلىق دېسە ئاز ـ پاز بار. لېكىن، ئۇنىڭمۇ يامان يېرى يوق.

دەل شۇ چاغدا يىراق بىر جايدىن ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئىككىيلەن شۇ تەرەپكە بويۇنداپ، كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن كېلىۋاتقان خان جەمەتى گۈزاردىيەسىدىكى ئوقياچىلارنى كۆردى. ئۇلار يالماڭ ـ نەيزىلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋالغان بولۇپ، ھەممىسىنىڭ ئالدىدا مېڭىۋاتقىنى ئاتنى دېڭىتىپ ئۇچقاندەك چېپىۋاتقان بىر ئوفىتسېر ئىدى. چەۋەندازلار قوللىرىنى ئويناتىپ، پوپوزا قىلىۋاتقاندەك ئىدى. ئات تۇياقلىرى ياپىلاق تاش يانقۇزۇلغان يولدىن تاراقلاپ ئاۋاز چىقىراتتى.

— سىز ئاۋۇ ئوفىتسېرغا دىققەت قىلدىڭىزغۇ دەيمەن، — گرىنگورى كلاۋدىي فروللوغا سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى.

— مەن ئۇنى تونۇيدىغان بولغاچقا شۇنداق قىلدىم.

— ئىسمىنى ئېيتىپ بېرەلەمسىز؟

— مېنىڭچە، — دېدى كلاۋدىي فروللو، — ئۇنىڭ ئىسمى

فوبۇس شاتوپىرغۇ دەيمەن.

ـــ فوبۇس؟ غەلىتە بىر ئىسىمغۇ بۇ ! يەنە بىر فوبۇسنىڭ بارلىقى ئېسىمدە، ئۇ فوئىكىستىكى گىراف بولىدىغان. مەن تونۇيدىغان بىر قىزنىڭ ھە دېسىلا فوبۇس دېگەن بۇ ئىسىمنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ قەسەم ئىچىدىغانلىقى يادىمغا كېلىۋاتىدۇ.

ـــ بۇياقتا كەل، ـــ دېدى پوپ، ـــ ساڭا دەيدىغان گېپىم بار.

چەۋەندازلار قوشۇنى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ مۇزدەك چىرايىغا ئازراق قان يۈگۈرگەندەك بولدى. ئۇ قەدىمىنى چوڭ ـ چوڭ ئېلىپ ئالدىدا ماڭدى. گرىنگورى يارەمچى ئېپىسكوپقا بويسۇنىدىغان ئادىتى بويىچە كەينىدىن ئەگەشتى. مەيلى كىملا بولسۇن، نام ـ ئاتىقى چىققان بۇ ئادەمگە يېقىنلاشسىلا شۇنداق قىلمايتتى. ئۇلار لام ـ جەم دېمەي مېڭىۋېرىپ، بىر چەتتىكى ئانچە كۆپ ئادەم ماڭمايدىغان بىرناردىن كوچىسىغا كەلدى. كلاۋدې فروللو مۇشۇ يەرگە كەلگەندىلا مېڭىشتىن توختىدى.

ـــ ماڭا قىلىدىغان گېپىڭىز بارمىدى، ئۇستاز، ـــ دەپ سورىدى گرىنگورى.

ـــ ئابايا ئالدىمىزدىن ئۆتكەن چەۋەندازلارنىڭ، ـــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ ئۆزىگە چوڭقۇر ئويلىنىۋاتقاندەك تۇس بېرىپ، ـــ كىيىۋالغان كىيىملىرىنىڭ سەن بىلەن مېنىڭ كىيىمىمىدىن رەتلىك، چىرايلىق ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلمىدىڭمۇ؟

ـــ نېمە بوپتۇ؟ ـــ گرىنگورى بېشىنى چايقىدى، ـــ مەن ئۆزۈمنىڭ مۇشۇ ئالا ـ چىپار كىيىملىرىنى ياخشى كۆرىمەن. ئۇ ئاۋۇلارنىڭ ساۋۇت ـ دۇبۇلغىلىرى ئالدىدا قىلچە چېنىپ قالمايدۇ. نەگىلا بارمايلى، ئۇلارنىڭ ئۇستىدىكى كىيىملەر قاڭالتىر مەيدانىدا يەر تەۋرىگەندەك جاراڭلاپ تۇرىدۇ. كۇلكىلىك ئىش ئەمەسمۇ؟

ـــ ئۇنداقتا، سەن ساۋۇت ـ دۇبۇلغا كىيگەن ئاشۇ

يىگىتلەرگە ئەزەلدىن ھەۋەس قىلىپ باقمىغانمۇ؟

ــ ھەۋەس قىلغۇدەك نېمىسى بار، يارەمچى ئېپىسكوپ؟ ئەجەبا، ئۇلارنىڭ كۆچ ـ قۇدرىتىگە، ئۇلارنىڭ قورالىرىغا، ئۇلارنىڭ مەشىق قىلىشلىرىغا ھەۋەس قىلىپ نېمە كەپتۇ؟ مەن ئەكسىچە پەيلاسوپلارنى، ئۆتمىتۆشۈك كىيىم كىيگەن ئادەملەرنى تېخىمۇ قىممەتلىك دەپ قارايمەن. ئۇلار دۇنيادىكى ئەڭ بىغەم ئادەملەر، چۈنىنىڭ كاللىسى بولۇشقا رازىمەنكى، شىرنىڭ قۇيرۇقى بولۇشنى خالىمايمەن.

ــ غەلىتە مىجەزىڭ بار ئىكەن، ــ دېدى پوپ چۈش كۆرۈۋاتقاندەك گەپ قىلىپ، ــ نېمىلا دېگەنبىلەن چىرايلىق ھەربىي كىيىملەر يەنىلا چىرايلىق ـ دە!

گرىنگورى ئۇنىڭ بىر ئىشنى ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلىپ يېقىنراق بارىدى، ياندىكى ئۆينىڭ دەھلىزىنى تاماشا قىلىپ، قوللىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇرغان پېتى قايتىپ كەلدى.

ــ يارەمچى ئېپىسكوپ جانابلىرى، كۆزىڭىز ئاشۇ ئەسكەرلەرنىڭ ئۇستىبېشىدىلا بولمىغان بولسا، مەن سىزنى مۇشۇ دەھلىزىنى كۆرۈپ بېقىشقا تەكلىپ قىلغان بولاتتىم. مېنىڭچە ئاۋۇبرىنىڭ دەرۋازىسى دۇنيادىكى ئەڭ چىرايلىق دەرۋازا.

ــ گرىنگورى، ــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ، ــ ھېلىقى مىسرلىق ئۇسسۇلچى قىز بىلەن ئاراڭلاردا بىرەر ئىش ئۆتۈلگەنمۇ؟ ئەسمېرالدانى دەمسىز؟ گەپنى تۈيۈقسىزلا باشقا تەرەپكە بۇرىۋەتتىڭىزغۇ؟ دەرۋەقە، بىز ئىدىشنى چېقىش ئۇسۇلى بىلەن نىكاھلاندۇق، ھەمدە تۆت يىل ئەر ـ خوتۇن بولۇشقا كېلىشتۇق، ــ گرىنگورى يارەمچى ئېپىسكوپقا مەنسىتمىگەندەك قاراپ قويدى، ــ مۇشۇ ئىشنىلا ئويلاپ يۈرىدىكەنسىز ـ دە؟

ــ سەنچۇ، سەن ئويلىمامسەن؟

ــ ئاندا ـ ساندا ئويلايمەن. ئىشىم چېچىمدىنمۇ جىق! ... ئۇنىڭ ئوغلىقى نېمىدېگەن چىرايلىق!

— ئۇ چىرايلىق قىز سېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالغانغۇ؟
— بۇ دەرھەقىقەت!
— ئۇنداقتا، ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلەمسەن؟ ياردەم قولۇڭنى سۇنۇپ باققانمۇ؟
— سىزگە دەيدىغان گېپىم يوق. مېنىڭچە، ئۇ ئاللىقاچان دارغا ئېسىلىپ بولدى!
— مۇشۇنداق ئىش بولغانلىقىغا ئىشىنەمسەن؟
— جەزم قىلالمايمەن. باشقىلارنىڭ ئۇنى دارغا ئېسىش كويىدا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپلا كېتىپ قالغانىدىم.
— سەن بىلىدىغان ئىشنىڭ ھەممىسى مۇشۇمۇ؟
— توختاڭ، بىرلىرى ماڭا ئۇنىڭ بۇۋۇى مەرىيەم چېركاۋىدا ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئۇ يەردە بىخەتەر ياشاۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. ئاڭلاپ قەۋەتلا خۇش بولدۇم. لېكىن، ئوغلاقنىڭمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە قۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى بىلەلمىدىم. مەن بىلىدىغانلىقىم ھەممىسى مۇشۇ.
— مەن يەنە بەزى ئىشلارنى ساڭا دەپ بېرەي، — كلاۋدېنىڭ بوغۇق، ئاستا، خىرقىراپ چىقىدىغان ئاۋازى بىراقلا يوغىناپ كەتتى، — ئۇ ھەقىقەتەن بۇۋۇى مەرىيەم چېركاۋىدا يوشۇرۇنۇپ يۈرىدۇ. لېكىن، ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن سوت ئۇنى قايتا تۇتماقچى ۋە گرىف مەيدانىدا دارغا ئاسماقچى. ئالىي سوت مەھكىمىسى بۈيرۇق چۈشۈرۈپ بولدى!
— بۇ سېپى ئۆزىدىن رەزىللىك، — دېدى گرىنگورى.
پوپنىڭ چىرايى ھەش ـ پەش دېگۈچە پەرۋاسىز ۋە خاتىرجەم ھالەتكە ياندى.
— قەستەن ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ھۆكۈم قىلىشقا بۈيرۇق چۈشۈرىدىغان قايسى ئالۋاستىنىڭ ئىشى؟ — دېدى گرىنگورى، — ئۇلار يۇقىرى سوت مەھكىمىسىنى يوقىلاڭ ئىشلار بىلەن كارى بولماسلىققا بۈيرۇسا بولمامدۇ؟ بۇۋۇى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ لەمپىسىدىكى قارلىغاچ ئۇۋۇسىنىڭ يېنىدا مۆكۈنۈپ يۈرگەن

بىچاره بىر قىز ئۇلارنىڭ نېمىسىگە كاشىلا بوپتۇ؟

— بۇ دۇنيادا شەيتان بار ئەمەسمۇ؟

— كۇندۇزدە جىن كۆرگەندەك غەلىتە ئىشقۇ بۇ، قاملاشمىغان ئىش بوپتۇ ـ دە!

— ئۇنداقتا ئۇنىڭ سېنى قۇتۇلدۇرۇۋالغىنى ياخشى ئىش بوپتىكەن ـ دە؟ — دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ بىردەم جىم تۇرۇۋېلىپ.

— ئاشۇ تىلەمچى ئاغىنىلەر مېنى دارغا ئېسۋېتىشكە قىل قالغاندا شۇنداق ئىش يۈز بەرگەنىدى. ئۇلار ئەمدى ئويلىسا چوقۇم كۆڭلى يېرىم بولىدۇ.

— سەن ئۇ قىزغا ئازراق بولسىمۇ يارەمىم بېرىشنى ئويلىمامسەن؟

— ئەلۋەتتە ئويلايمەن. بۇنى مەندىن بەكرەك ئويلايدىغان ئادەم يوق. بىراق، ئەگەر شۇنداق قىلسام، مېنىڭ بوينۇمغىمۇ سىرتماق سېلىنىدۇ ـ دە!

— ئۇنىڭ نېمە كارايىتى؟

— نېمە! نېمە كارايىتى؟ كۆڭلىڭىز ئەجەب ياخشى ئىكەن، ئۇستاز! مۇشۇ كۇنلەردە ئىككى پارچە ئۇلۇغ ئەسەرنى يازمەن دەپ شاپاشلاپ يۈرگەن تۇرسام!

پوپ پېشانىسىغا پاقىدە بىرنى ئۇردى. قارىماققا ئۇ خاتىرجەمدەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن تۇرۇپ ـ تۇرۇپ قىلغان قىلىقلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ۋەھىمە بىلەن ئەنسىزچىلىكنى ئاشكارا قىلىپ قويۇۋاتاتتى.

— ئۇنى قانداق قىلىپ قۇتۇلدۇرغىلى بولار؟

— مەن دەپ بېرەي، ئۇستاز، — دېدى گرىنگورى، — تۇركىيەلىكلەردە: «ئاللا بار يەردە ئۇمىدمۇ بولىدۇ» دېگەن گەپ بار.

— ئۇنى قانداق قىلىپ قۇتۇلدۇرغىلى بولار، — دېدى پوپ قاتتىق باش قاتۇرۇۋاتقاندەك بولۇپ.

بۇ نۆۋەت گرىنگورى پىشانىسىغا پاققىدە بىرنى سالدى.

ــ گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ ئۇستاز، مېنىڭمۇ ئاز ــ پاز تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارىم بارەك قىلىدۇ. سىزگە ياردەمى تەگكۈدەك بەزى پىلانلارنى تاپالايدىغانەك قىلىمەن. پادىشاھتىن كەچۈرۈم قىلىشنى ئۆتۈنسەك بولمامدۇ؟

ــ لۇئى XI دىن كەچۈرۈم قىلىشنى ئۆتۈنمىزمۇ؟

ــ نېمە يامىنى بار؟

ــ بۇ يولۋاسنىڭ ئاغزىدىن پاقلاننى تارتىۋالمىز دېگەندەك ئىش بولمامدۇ؟

گرىنگورى باشقا بىر چارىنى ئويلاپ تاپتى:

ــ مۇنداق قىلايلى ! ئۇ قىزنى ھامىلدار بولۇپ قالغانغا چىقىرىش ئۈچۈن، تۇغۇت ئانىسىدىن بىرنى تەكلىپ قىلسام قانداق قارايسىز؟

پوپ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىمانى ئۇچتى. كۆزلىرىدىن ئوت يانغاندەك بولدى.

ــ ھامىلدار؟ قارا، ھاماقەتنىڭ دېگەن گېپىنى ! بىرەر ئىشنى بىلەمسەن نېمە؟

گرىنگورى پوپنىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ، قورقۇپ كەتتى.

ــ ئۇنداق ئەمەس، ــ دېدى ئۇ ئالدىراپ ــ تېنەپ، ــ ئۇ ئىككىمىزنىڭ تويى سېپى ئۆزىدىن يالغان توي، تا ھازىرغىچە ئۇنىڭ يېنىغا يېقىن يولاپ باقمىدىم. لېكىن، نېمىلا بولسۇن، جازانى كېچىكتۈرۈشنى تەلەپ قىلساق بولىدۇغۇ؟

ــ نومۇس قىلمايدىغان ! سەندە چوقۇم چاتاق بار ! زۇۋانىڭنى يىغ !

ــ ئاچچىقىڭىز كېلىۋاتامدۇ؟ ــ دېدى گرىنگورى، ــ ئاشۇنداق قىلالىساق، جازانى كېچىكتۈرەلىسەك، ھېچكىمگە زىيان بولمايدۇ. تۇغۇت ئانىسىمۇ مۇشۇ باھانە بىلەن تېگىشلىك ھەق ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى نامرات ئايالالار.

ــ مەيلى نېمىلا بولسۇن، ئۇ قىز ئۇ يەردىن ئايرىلىشى

كېرەك، ــ پوپ گىرىنگورىنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمايۋ، پەس ئاۋازدا ئۆزىچە بىرنېمىلەرنى دېگىلى تۇردى، ــ بۇيرۇق ئۇچ كۈندىن كېيىن ئىجرا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇيرۇق يوق دېگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ يەردە كۆاسمىدو بار. ئايال خەق دېگەننىڭ ئۇندەككە كېلىشى ئوڭاي ئىش ! گىرىنگورى ئەپەندى، ــ دېدى ئۇ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، ــ مەن ئەستايىدىل ئويلاپ باقتىم. بىزدە ئۇنى قۇتۇلدۇرىدىغان بىرلا ئامال بار.

ــ نېمە ئامال؟ مېنىڭ ھېچقانداق چارە ـ ئامالىغا ئەقلىم يەتمىدى.

ــ ئاڭلاپ تۇر، گىرىنگورى. سەن ھاياتىڭنى قۇربان قىلىپ بولسىمۇ ئۇنىڭغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش لازىملىقىنى ئۇنتۇپ قالما. مەن ئۆزۈمنىڭ ئويلىغانلىرىمنى ساڭا سەممىيلىك بىلەن دەپ بېرەي. چېركاۋدىن كېچە ـ كۈندۈز نېرى كەتمەيدىغان پايلاقچىلار پەقەت چېركاۋدىن چىقىدىغانلارغىلا دىققەت قىلىدۇ. سەن ئۇ يەرگە كىرىپ كېتەلەيسەن. مەن سېنى مەسىرلىق قىزنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، سەن ئۇنىڭ كىيىمىنى كىيگىن، ئۇ سېنىڭ مۇنۇ ئالا ـ چىپار كىيىملىرىڭنى كىيسۇن، سەن ئۇنىڭ كۆڭلىكىنىمۇ كىيىۋال.

ــ مۇشۇ يەرگىچە ئىنتايىن ئوڭۇشلۇق بولۇۋاتقاندەك قىلىدۇ، ــ دېدى گىرىنگورى، ــ كېيىنچۇ؟

ــ كېيىن قانداق بولماقچىدى؟ ئۇ قىز سېنىڭ كىيىملىرىڭنى كىيىپ چېركاۋدىن چىقىپ كېتىدۇ. سەن ئۇنىڭ كىيىملىرىنى كىيىپ چېركاۋدا قېلىۋېرىسەن. دارغا ئېسىلىشىڭمۇ مۇمكىن ياكى ئۇنداقمۇ بولماس، لېكىن ئۇ قىز قۇتۇلۇپ قالغان بولىدۇ !

گىرىنگورى چىرايى جىددىي تۇس ئېلىپ، قۇلاقلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ قالدى.

ــ بولدىلا، ــ دېدى ئۇ، ــ مەن ھەرقانچە قىلسامۇ مۇنداق بولمىغۇر چارىنى ئويلاپ تاپالمىغۇدەكمەن !

كلاۋدې فروللونسكې تۇلۇمدىن توقماق چىققانىدەك غەلىتە تەكلىپىنى ئاڭلىغان شائىرنىڭ ئەزەلدىن ئوچۇق - يورۇق تۇرىدىغان چىرايى خۇددى ئىتالىيەنىڭ ئادەمنى زوقلاندۇرىدىغان گۈزەل مەنزىرىسى بىراقلا قۇيۇننىڭ ھۇجۇمىغا دۇچ كەلگەندەك، خۇددى قۇياشنىڭ يۇزىنى قارا بۇلۇت توسۇۋالغاندەك تۇتۇلۇپ كەتتى.

— گىرىنگورى ! بۇ ئامال بولىدىغاندەكمۇ؟

— ماڭا قاراڭ ئۇستاز ! بىز مېنىڭ دارغا ئېسىلماسلىقىم پەقەتلا ئېھتىماللىق، دەپ قارايمىز، لېكىن ئۇلارنىڭ مېنى دارغا ئاسىدىغىنى ئېنىق.

— بۇنىڭ بىز بىلەن مۇناسىۋىتى يوق.

— تازىمۇ بىر نەس باسقانلىققۇ! — دېدى گىرىنگورى.

— ئۇ قىز سېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرغان، سەن ھېچبولمىغاندا قەرز قايتۇرغان بولىسەن.

— مېنىڭ پەقەت قايتۇرالمايدىغان نۇرغۇن قەرزىم بار !

— گىرىنگورى ئەپەندى، بۇ قەرزنى سەن چوقۇم قايتۇرۇشۇڭ كېرەك.

يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ سۆزلىرىدىن بىر خىل كەسكىنلىك چىقىپ تۇراتتى.

— گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، كلاۋدې فروللو ئەپەندى، — شائىر ئالاقزادە بولۇۋاتاتتى، — سىز بۇ پىكرىڭىزدە چىڭ تۇرىۋېرىڭ. لېكىن، پىكرىڭىز ئورۇنلۇق ئەمەس. مەن نېمە زۆرۈرىيەت تۈپەيلى باشقىلار ئۈچۈن دارغا ئېسىلىشىم كېرەكلىكىنى ھېچ چۈشەنمەيۋاتىمەن.

— مەنمۇ سېنىڭ نېمە سەۋەبلەرگە كۆرە ھاياتلىقىغا مۇنچە تارتىشىدىغانلىقىڭنى چۈشەنمىدىم.

— تۈمەن مىڭ سەۋەب بار !

— نېمە سەۋەبلىكىنى ماڭا دەپ بېرەلەمسەن؟

— نېمە سەۋەب دەپ سوراۋاتامسىز؟ ھاۋا، ئاسمان، تاڭ

سەھەر، گۈگۈم، ئاي نۇرى، يەنە مېنىڭ تىلەمچى دوستلىرىم، كۆڭۈل خۇشلۇقى قىلىشىدىغان مىجەزى ئوڭلۇق قىزلار بار، مەن يەنە پارىژنىڭ كۆركەم بىنالىرىنى تەتقىق قىلىشىم، ئوقۇرمەنلەرنى ۋاھ دېگۈزگۈدەك ئۇچ پارچە ئەسەرنى يېزىپ تۈگىتىشىم لازىم، ئۇلارنىڭ بىرى ئارخىئېپىسكوپ ۋە ئۇنىڭ شامال تۈگمىنىگە قارشى ... يەنە قانچىلىك سەۋەبلەر بارلىقىنى نەدىن بىلەي؟ ئاناكساگور ① مەن بۇ دۇنيادا قۇياشنى مەدھىيەلەش ئۈچۈنلا ياشايمەن، دېگەنىدى. ئۇ يەنە، مەن ئەتىگەنىدىن - كەچكىچە قورسىقىدا ئۇمىچى بار تالانت ئىگىسى بىلەن بىللە بولسام، كۆڭۈلدىكىدەك تۇرمۇش كەچۈرگەن بولىمەن، دېگەن. بۇ يەردىكى تالانت دەل مەن.

— سېنىڭ كاللاڭدىن قوڭغۇراق ياسىسا بولغۇدەك ! — دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ غودۇراپ، — دەپ باقە، بۇ سۆيۈملۈك هايا تلىقىنى ساڭا كىم بەرگەن؟ سەن ساپ هاۋادىن نەپەس ئالىسەن، كۆك ئاسمانغا تەلپۈنسەن، تورغاينىڭكىدەك روھىڭنى بىمەنە ۋە ئەخمىقانە قىلىقلىرىڭ بىلەن خۇش قىلىسەن، بۇلارنى ساڭا كىم بەرگەن؟ ئۇ قىز بولمىسا، سەن بولالامتىڭ؟ ئۇنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىگە، ساڭا جان ئاتا قىلغان ئاشۇ قىزنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىگە قاراپ تۇرۇپ رازى بولامسەن؟ ئاشۇ چىرايلىق، مۇلايىم قىز ئۆلۈپ كەتسە مەيلىمۇ؟ بۇ دۇنيا ئۇنىڭغا قۇياشقا ئىنتىزار بولغاندەك ئىنتىزار بولۇۋاتقان يەردە ئۇنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىگە قاراپ تۇرامسەن؟ خۇدادىنمۇ مۇقەددەس بىر ئادەمنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى بىلەن كارىڭ يوقمۇ؟ ئەقىلسىز سارىڭ، قىلچە كارغا كەلمەيدىغان ئوت - خەسكە ئوخشاش ياريماس ئەپتىڭ بىلەن ئۆزۈڭنى يول ماڭالايدىغان، پىكىر قىلالايدىغان گۈل - گىياھ چاغلايسەن تېخى ! لېكىن، هاياتلىقىنى شۇ قىزنىڭ جىسمىدىن ئوغرىلاپ كەلگەن تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ ئۆلۈش -

① ئاناكساگور (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 500 – 428 - يىللار) — قەدىمكى يۇنان پەيلاسوپى.

تىرىلىشى بىلەن كارىك بولماي، كۈن ئۆتكۈزۈشنىڭلا كويىدا بولۇۋاتسەن، بۇ كۈندۈزى شام يورۇتقاندەك تېتىقسىزلىققۇ؟ بولدى قىلغىن، ساۋابلىق ئىش قىلىشنى ئويلا، گىرىنگورى ! ئۆزۈڭنى بىر كۆرسىتىپ قويىدىغان ۋاقىت كەلدى. ئۇ قىز ئاللىقاچان شۇنداق قىلدى ئەمەسمۇ !

گىرىنگورى پوپنىڭ مەردانە سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، دەسلىپىدە سەل ئارىسالدى بولدى، كېيىن يۈمشىدى، ئاخىر تۇغۇتى يېقىنلاشقان ئايال تولغاق ئازابىدىن قىينالغان چاغدىكىدەك تۇگۈلۈپلا كەتتى.

— گەپلىرىڭىزدىن بەك تەسىرلەندىم، — دېدى ئۇ كۆزىنىڭ چانىقىدىكى بىر تامچە ياشنى سۈرتۈۋېتىپ، — بوپتۇ، سىز دەۋاتقان بۇ چارە كۈلكىلىك بولسىمۇ، يەنىلا ئويلىنىپ باقاي، — ئۇ بىردەم تۇرۇۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — كىم بىلىدۇ؟ ئۇلار مېنى دارغا ئېسىپمۇ يۈرمەس. چاي ئىچۈرۈپ قويغانلارنىڭ چوقۇم توي قىلىشى ناتايىن. ئۇلار مېنىڭ ئاشۇ ئۆيده خوتۇن كىشىنىڭ كۆڭلىكىنى، باش كىيىمىنى كىيگەن تۇرقۇمنى كۆرسه ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگۈدەك كۈلۈشۈپ كېتەر. ئەگەر ئۇلار مېنى دارغا ئېسىۋەتسىچۇ؟ ھەي، سىرتماق بىلەن بوغۇپ ئۆلتۈرۈشمۇ بەربىر ئۆلۈم، ئۇنىڭ باشقا خىلدىكى ئۆلۈش بىلەن ھېچقانداق پەرقى يوق ياكى قۇلاقىقا ياقىقۇدەك گەپ بىلەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ باشقا خىلدىكى ئۆلۈم بىلەن ئوخشىمايدىغان يېرىمۇ بار. ئۇ ئۆمۈرۋايەت ئارىسالدى بولۇپ ياشىغان بىر ئاقىلنىڭ ئۆلۈمى، ھۆرمەتكه سازاۋەر بىر گۈمانخورغا ئوخشاش ئەرزىمەس بىر ئۆلۈم بولىدۇ. مۇنداقچه ئېيتقاندا، پەيلاسوپنىڭ ئۆلۈمى بولىدۇ. ئەگەر مۇشۇنداق ئۆلۈش پېشانەمگه پۈتۈلگەن بولسا، مۇنداق ئۆلۈمنى پىسەنتىمگه ئالمايمەن. ئۇنداق ئۆلۈمنى تىللاردا داستان قىلىشقا ئەرزىيدۇ.

پوپ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ:

— ئۇنداقتا، گېپىمىز بىر يەردىن چىقتىمۇ؟ — دېدى.

ـــ راستىنى ئېيتقاندا، ئۆلۈم دېگەن چاغلىق ئىش ! ـــ گرىنگورىمۇ ئۆزىنىڭ مەردانە سۆزلىرىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ قارىماققا كۆڭۈلسىز ئىشتەك تۇيۇلسىمۇ، لېكىن بارلىقتىن يوقلۇققا ئۆتىدىغان شۇنچىلىكلا بىر گەپ. بىرلىرى شەھەر پۇقرالىرىدىن: «سېرسىداس ئۆلۈمگە تەن بېرەرمۇ؟» دەپ سورىغاندا، ئۇنىڭ ئۆزىلا: «نېمىشقا تەن بەرمىگۈدەكمەن؟ ئۆلۈپ كەتسەم پەيلاسوپلار قاتارىدىكى پىفاگۇر، تارىخشۇناسلار قاتارىدىكى ھىكاتوس①، شائىرلار قاتارىدىكى گومېر، مۇزىكانتلار قاتارىدىكى ئولىمپۇستەك ئۇلۇغ شەخسلەر بىلەن كۆرۈشەلەيمەن» دەپ جاۋاب بەرگەن.

يارەمچى ئېپىسكوپ ئۇنىڭ قولىنى سىقتى ۋە:

ـــ ئۇنداقتا گېپىمىز گەپ؟ ئەتە كېلىسەن ! ـــ دېدى.

يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ مۇشۇ بىر ئېغىز گېپى چۈش كۆرۈۋاتقان ئادەمنى چۈشىدىن ئويغىتىۋەتكەندەك، گرىنگورىنى رېئاللىققا قايتۇرۇپ كەلدى.

ـــ ۋاي - ۋۇي، مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس ! ـــ دېدى ئۇ ئېسىگە كېلىپ، ـــ دارغا ئېسىلمەنمۇ؟ قاملاشمىغان گەپ بولدى - دە، بۇنىڭغا قانداق ماقۇل دېگىلى بولىدۇ !

ـــ ئۇنداقتا مەن ماڭاي ! ـــ يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى، ـــ مەن سېنى يەنە ئىزدەيمەن !

ـــ «سەندەك ئالۋاستىنىڭ مېنى ئىزدەۋېرىشىگە ئۇنايدىغان ئادەم يوق» دەپ ئويلىدى گرىنگورى كۆڭلىدە. ئارقىدىنلا كلاۋدې فروللوغا يېتىشۋالدى - دە:

ـــ توختاپ تۇرۇڭ، يارەمچى ئېپىسكوپ ئەپەندى ! قەدىناسلارغا ماي تارتىپ يۇرۇش كەتمەيدۇ ! سىز ئاۋۇ قىزغا، يەنە كېلىپ مېنىڭ ئايالىمغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتىسىز، بۇ بەك ئوبدان ئىش. لېكىن، سىزنىڭ ئۇنى بۇۋى مەرىيەم چېركاۋىدىن

① ھىكاتوس ـــ قەدىمكى يۇنانداغۇتكەن تارىخشۇناس، جۇغراپىيەئالىمى.

قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تۈزگەن پىلانىڭىز ماڭا نىسبەتەن نوغۇچتا ئوت پۈۋلىگەندەك بولىدۇ. مەن ئاتايا باشقا بىر ئامالنى تاپتىم. شۇنداق قىلغاندا ھەم ئۇنى قۇتۇلدۇرغىلى بولىدۇ، ھەم ئۆزۈمۇ دارغا ئېسىلىشتىن ئامان قالىمەن، سىزنىڭچە قانداق؟ ياكى مەن دارغا ئېسىلسام كۆڭلىڭىز تىنامدۇ؟

ــ قۇرۇق گەپنى ئاز قىل، ــ دېدى پوپ جىلە بولغاندەك كىيىمىنىڭ تۈگمىسىنى تارتىپ تۈرۈپ، ــ چارە ـ ئامالنىڭ ئۆزىنىلا ـ دە !

ــ ئوبدان، ــ دېدى گىرىنگورى ئۆزىگە، ئاندىن تۇجۇپلەپ ئويلىنىۋاتقان قىياپەتتە بىگىز بارمىقىنى تۇمشۇقىغا تەگكۈزدى، ــ مۇنداق گەپ ! مېنىڭ ئاۋۇ تىلەمچى دوستلىرىم ھەرقانداق ساخاۋەتلىك ئىشقا مەيدىسىنى كېرىپ چىقالايدىغانلار، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ مىسىرلىقلار ئۇ قىزنى بەك ياخشى كۆرىدۇ. بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا ئورنىدىن قوزغىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنىڭدىنمۇ ئوڭاي چارىنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئوغرىلىقچە بېسىپ كىرىمىز ـ دە، پاتىپاراقچىلىقتىن پايدىلىنىپ، ئۇ قىزنى بۇلاپ قاچىمىز، ئەتە گۈگۈم چۈشكەندىلا باشلىساق بولىدۇ ...ئۇلار بۇ ئىشنى قىلىشقا چوقۇم ئۇنايدۇ.

ــ قانداق قىلىدىغاننى سۆزلە، ــ پوپ ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدى.

ــ بوش گەپ قىلىپ، قولۇمنى قويۇۋېتىڭ ! ئويلىنىۋاتقىنىمنى كۆرمەيۋاتامسىز؟ ــ گىرىنگورى تەمكىنلىك بىلەن كەينىگە ئۆرۈلدى. بىردەم باش قاتۇرغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ قالتىس بىر چارىنى تاپقانلىقىدىن خۇش بولۇپ، ئالقانلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇردى، ــ تازا ئوبدان بولدى، بەك قاملاشتى، بىز چوقۇم مۇۋەپپەقىيەت قازىنىمىز !

ــ قانداق قىلىپ؟ ــ دېدى كلاۋدې فرولونىڭ ئاچچىقى كېلىپ.

ــ يېقىن كېلىڭ، دەپ بېرەي، ــ گىرىنگورىنىڭ چىرايى

پاللىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى، ــ بۇ ئىشتا بىز قاپ يۇرەكلىك قىلىۋاتىمىز، ئۇنى ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ دېسەكمۇ بولىدۇ. ئەمەلگە ئاشۇرالمساق ھەممىمىز ئامان قالىمىز. تەڭرى گۇۋاھ ! ئېتىراپ قىلىشىڭىز كېرەككى، مەن ئۇنداق دېتى يوقلاردىن ئەمەس !

ئۇ مۇشۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

ــ ھەي، ئوغلاقمۇ ئاشۇ قىز بىلەن بىللە تۇرۇۋاتقان بولغىيدى؟

ــ شۇنداق، ئىبلىس ئەدىپىڭنى بەرگەي ئىلاھىم !

ــ ئۇلار ئوغلاقنىمۇ دارغا ئاسىدۇ، شۇنداقمۇ؟

ــ بۇنىڭ مەن بىلەن نېمە ئالاقىسى؟

ــ راست دەيسىز، ئۇلار ئوغلاقنىمۇ دارغا ئاسىدۇ. ئۇلار ئۆتكەن ئايدىلا بىر مېكىجىننى دارغا ئاسقاندا، جاللاتلار خۇش بولۇپ، گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەن، ھايال ئۆتمەيلا ئۇنىڭ گۆشىنى پاك ـ پاكىز يەۋەتكەنىدى. ئۇلار قىلچە ھېيىقماي، مەن ياخشى كۆرىدىغان ئاشۇ چىرايلىق گالىنىمۇ دارغا ئېسىۋېتىدۇ، دەڭ ! ئاھ، بىچارە پاقلىنىم !

ــ قارغىش تەگكۇر ئەبلەخ ! ــ دېدى كلاۋدې فرولىلو ژارقىراپ، ــ سەنمۇ دەل جاللاتنىڭ ئۆزى ئىكەنسەن، چارە ـ ئامالىڭنىڭ ئۆزىنىلا دېمەمسەن؟ ئۆتۈپ كەتكەن مۇتتەھەمدىن ئىكەنسەن ! خىيالىڭدىكىنى ئامبۇر بىلەن سۇغۇرۇپ چىقسا بولغۇدەك !

ــ بەك بەلەن بولدى، ئۇستاز ! بۇ مۇنداق چارە !

گرىنگورى ئاغزىنى يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ قۇلىقىغا يېقىن قىلىپ، پەس ئاۋازدا بىرنېمىلەرنى دېدى، ھەدەپ كوچىدا بىرمۇ ئادەم بولمىسىمۇ، ئەنسىزلىك بىلەن كوچىنىڭ بۇ بېشىدىن ئۇ بېشىغىچە قاراپ چىقتى. گېپى تۈگىگەندىن كېيىن، كلاۋدې فرولىلو ئۇنىڭ قوللىرىنى مەھكەم سىقىپ:

ــ بولىدۇ، ــ دېدى خۇشياقماسلىق بىلەن، ــ ئەتە

كۆرۈشەيلى.

ــ ئەتە كۆرۈشەيلى، ــ دەپ جاۋاب قايتۇردى گرىنگورى. ئۇ يارەمچى ئېپىسكوپ يىراقلىغاندىن كېيىن، كوچىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە قاراپ ماڭدى.

«پەخىرلەنگۈدەك ئىشتىن بىرنى قىلمىغان بولدۇڭ پېررې گرىنگورى ئەپەندى، ــ دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە، ــ كېرەك يوق. ئەمدى ھېچكىمنۇ ئاددىي شەخسلەر چوڭ ئىشلارنى قىلىشتىن ئەيمىنمىدۇ دېيەلمەيدۇ. بىتو ① بىر چاغلاردا يوغان بىر ئۆكۈزنى مۇرىسىگە ئېلىپ كۆتۈرۈپ ماڭغان، سېغىزخان، بۇلبۇل، قارلىغاچلارمۇ دېگىز ـ ئوكيياندىن ئۇچۇپ ئۆتكەن.»

2. تىلەمچى بولۇپلا كەتكىنە !

يارەمچى ئېپىسكوپ موناستىرغا قايتىپ، تۇغمەنچى ئىنىسى ژانىنىڭ ھۇجرا ئالدىدا ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ژان تولا ساقلاپ زېرىككەن چېغى، ئاكىسىنىڭ يان كۆرۈنۈشىنى تامغا كۆمۈر پارچىسى بىلەن سىزغان، لېكىن ئاكىسىنىڭ بۇرنىنى تولىمۇ يوغان سىزىپ قويغانىدى.

كلاۋدې فروللو ئىنىسىغا قاراپمۇ قويمىدى. ئۇنىڭ خىيالى باشقا ئىش بىلەن بەند ئىدى. قارىماققا تېجىمەل ئىنىسى بۇگۈن بۆلەكچىلا خۇشال كۆرۈنەتتى. ئىلگىرىمۇ ئۇ كۆپ قېتىم ئۆزىنىڭ غەلىتە قىلىقلىرى بىلەن چىرايىدىن مۇز يېغىپ تۇرىدىغان پوپ ئاكىسىنى كۈلدۈرەلىگەنىدى. لېكىن، ھازىر ئۇنداق قىلغىلى بولمايدىغاندەك قىلاتتى.

ــ ئاكا، ــ دېدى ژان قورۇنۇپ، ــ سىزنى يوقلاپ كېلىۋىدىم.

---

① بىتو ــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى كاھىنەنىڭ ئوغلى.

ـــ يەنىچۇ؟ ـــ ياردەمچى ئېپىسكوپ ئىنىسىغا قاراپمۇ قويمىدى.

ـــ ئاكا، ـــ دېدى ئىككى يۈزلىمىچى ئىنىسى، ـــ سىز مەندىن بىرك ئوبدان خەۋەر ئالدىڭىز، شۇنچە كۆپ نەرسىنى ئۆگەتتىڭىز، شۇڭا ئىختىيارسىز يوسۇندا سىزنى ئىزدەپ تۇرغۇم كېلىدۇ.

ـــ ئاندىن كېيىنچۇ؟

ـــ ھەي، ئاكا! دېگەنلىرىڭىز بەكمۇ توغرا ئىكەن. سىز ماڭا دائىم دېگۈدەك، ژان، ئۇستاز بولغانلار قاتتىق قول بولمىسا، شاگىرتلارنىڭ ئىنتىزامى بوشاپ كېتىدۇ. ژان، ئەقىللىك بول، ژان، قېتىرقىنىپ ئۆزگەن! سەۋەبسىز ياكى ئۇستازنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ مەكتەپتىن چىقىپ كەتمە، پىكاردلار بىلەن ئۇرۇشما، مەكتەپنىڭ چىملىقىدا ئېلىپنى تاياق دېيەلمەيدىغان ئېشەكتەك ئىرغىناپ ياتما، ئۇستازنىڭ جازاسىنى قوبۇل قىل. ھەر كۈنى كەچتە ئىبادەتخانىغا بېرىپ، شەۋكەتلىك بۇۋى مەريەم ھەققىدە مۇناجات ئېيت، سۈكۈتتە تۇر، دۇئا قىل، دەپ نەسىھەت قىلاتتىڭىز. ئالتۇندەك قىممەتلىك گەپلەرنى قىلغانىدىڭىز.

ـــ دەيدىغانلىرىڭ يەنە بارمۇ؟

ـــ ئاكا، مەن ئۇرسىڭىزمۇ، ئەدىپىمنى بەرسىڭىزمۇ بولىدىغان ئىپلاس بىر ئادەم، شاللاق، چۈشكۈنلىشىپ تۇگەشكەن ئادەم. سۆيۈملۈك ئاكا، ئىنىڭىز سىزنىڭ ياخشى نىيەت بىلەن قىلغان پەند ـ نەسىھەتلىرىڭىزنى تېزەكنى دەسسىگەندەك دەسسەپ يۈردى، تېگىشلىك جازاغا دۇچار بولدى، مېھىر ـ شەپقەتلىك خۇدانىڭ تارازىسى بەكمۇ ئادىل ئىكەن. پۇلۇم بار چاغدا قانغۇدەك يەپ ـ ئىچىپ، كۆڭلۈمنى خۇش قىپتىمەن. خۇشال ـ خۇرام ياشاپتىمەن. لېكىن، ھاراق ـ شاراب، ناز ـ كەرەشمىلىك خوتۇنلار قارىماققا ئادەمنى مەھلىيا قىلغۇدەك

چىرايلىق بولغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئادەمنى كاردىن چىقارغۇدەك رەزىل نەرسىلەردىن ئىكەن ! ئەمدىلىكتە چۆنتىكىمدە تىيىنىڭ سۇنۇقىمۇ يوق. شىلەپەمنى سېتىۋەتتىم. كۆڭلىكىمدىن، ھەتتا قول ياغلىقىمدىنمۇ ئايرىلدىم. ئويناپ - كۈلۈپ يۈرىدىغان كۈنلەر مەندىن يىراقلىدى ! كۆزۈمگە چىرايلىق كۆرۈنىدىغان شام ئۆچتى. شامنىڭ ئېرىپ چۈشكەن ئازغىنە يېغى، ئەتراپىمدا ئەگىپ يۈرىدىغان سېسىق پۈراقتىن بۆلەك ھېچ نەرسە قالمىدى. قىزلار مېنى مەسخىرە قىلىدىغان بولدى. سوغۇق سۇ ئىچىپلا كۈن ئۆتكۈزۈۋاتىمەن. پۈشايمان بىلەن قەرز ئىگىلىرىدىن قۇتۇلالمايدىغان ھالغا يەتتىم !

— گېپىڭ تۈگىدىمۇ؟

— ھەي، قەدىرلىك ئاكا ! تۈزۈكرەك تۇرمۇش كەچۈرەي دېگەن خىيال بىلەن سىزنى پاناھ تارتىپ مۇشۇ يەرگە كەلدىم. پۈشايمان ۋە ئۆزۈمگە بولغان نەپرەت مېنى ئالدىڭىزغا سۆرەپ كەلدى. مەن سىزنىڭ قېشىڭىزغا توۋا قىلىش ئۈچۈن كەلدىم. تۇۋا - ئىستىغپار ئېيتمىسام بولمايدىغانلىقىغا ئۆزۈم ئىقرار. ئۆزۈمنى كېلىشتۇرۇپ ساۋۇسام دەيمەن. ھامىنى بىر كۈنى ئىنىستىتۇتىڭ باكلاۋۇرى، مۇئاۋىن نازارەتچىسى بولارمەن دەيدىغان ئارزۇلىرىم بار ئىدى. مۇشۇ پەيتتە، مەن ئۆزۈمدە ئاشۇ ئىشلارنى قىلالايدىغان قابىلىيەتنىڭ بارلىقىنى تېخىمۇ ھېس قىلىۋاتىمەن. لېكىن، قولۇمدا سىياھ قالمىدى، ئۈنى ئالمىسام بولمايدۇ؛ قەلىمىم يوق، ئۈنى ئالمىسام بولمايدۇ؛ قەغىزىم يوق، ئۈنى ئالمىسام بولمايدۇ؛ كىتابىم يوق، ئۈنىمۇ ئالمىسام بولمايدۇ. مۇشۇلار ئۈچۈن ئازراق پۇلغا ھاجەتمەن بولۇۋاتىمەن. قېشىڭىزغا كېلىشىمدىكى سەۋەب مۇشۇ، مەن پۈشايمان ۋە ئۆزۈمگە بولغان نەپرەت بىلەن سىزنى ئىزدەپ كەلدىم.

— تەلەپلىرىڭىڭ ھەممىسى مۇشۇمۇ؟

ـــ شۇنداق، ماڭا ئازراق پۇل لازىم.

ـــ مەندە پۇل يوق.

ـــ ياخشىغۇ، ـــ ژاننىڭ پوزىتسىيەسى دەرھال ئۆزگەردى. چىرايىدىن ئەستايىدىللىق ۋە قەتئىيلىك ئالامەتلىرى كۆرۈلدى، ـــ كۆڭلۈمنى يەردە قويۇۋاتسىز، ئاكا! سىزگە شۇنى دەپ قويايلى، باشقىلار ماڭا ناھايىتى ئوبدان تەكلىپلەرنى بەردى، ئوبدان يوللارنى كۆرسەتتى. ماڭا پۇل بەرگۈڭىز يوق، شۇنداقمۇ؟ خالىمامسىز؟ ئۇنداقتا، مەن تىلەمچى بولۇپ كېتىمەن!

ژان ئېغىر بىلەن بېغىنىڭ تايىنى يوق بۇ گەپلەرنى دەپ بولغاندىن كېيىن، گۈلدۈرمامىنى تۇتۇپ تۇرغان ئاياكىس ① تەك جىم بولدى.

ـــ ئۇنداقتا تىلەمچى بولۇپلا كەت! ـــ دېدى يارەمچى ئېپىسكوپ، ئۇنىڭ سۆزۈن چىرايىدا ھېچقانداق باشقا ئالامەت بولمىدى.

ژان كېلىشتۇرۇپ تەزىم بەجا كەلتۈردى ـ دە، ئىسقىرتقان پېتى بىنادىن چۇشۇپ كەتتى.

ئۇ موناستىرنىڭ دەھلىزىدىن ئۆتۈپ، ئاكىسى تۇرىدىغان ھۇجرىنىڭ دېرىزىسى يېنىغا كەلگەندە، دېرىزىنىڭ ئېچىلغان ئاۋازىنى ئاڭلىدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ مۇز يېغىپ تۇرىدىغان چىرايىنى كۆردى.

ـــ كۆزۈمدىن يوقال! ـــ دېدى كلاۋدې، ـــ بۇ ساڭا بېرىدىغان ئاخىرقى پۇل. ئەمدى مەندىن ئۈمىد كۈتكۈچى بولما!

پوپ قاپچۇقنى ئاتتى. قاپچۇق ژاننىڭ بېشىغا تېگىپ، دەرھاللا بىر مونەك پەيدا قىلدى. ژان خۇددى خەقلەر تاشلاپ بەرگەن سۆڭەككە ئىگە بولغان ئىتقا ئوخشاش ھەم ھۇرپەيگەن، ھەم رازى بولغان تەلەت بىلەن مېڭىپ كەتتى.

---

① ئاياكىس ـــ يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى تروياغا ئۇرۇشىغا قاتناشقان يۇنان سەركەر ـ دىلىرىنىڭ بىرى.

3. ياشسۇن خۇشاللىق !

ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھېلىمۇ ئېسىدە بولۇشى كېرەك، مراكىل رايونىنىڭ بىر بۆلىكى شەھەر رايونىدىكى كونا سېپىللارنىڭ قورشاۋىدا بولۇپ، ئۇنىڭدىكى راۋاقلارنىڭ كۆپ قىسمى شۇ چاغدىلا ئۆرۈلگىلى تۇرغانىدى. بۇ راۋاقلارنىڭ بىرى تىلەمچىلەر تەرىپىدىن كۆلۈب قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، تۆۋەن قەۋەتتىكى چوڭ زال قاۋاقخانا قىلىنغان، ئۈستىدىكى بىرنەچچە قەۋەت باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىلگەنىدى. تىلەمچىلەرنىڭ بۇ راۋاقتىكى يىغىلىشى قاياناق بازارنىڭ ئۆزى ئىدى، شۇڭا ئۇنى يەنە ھەددىدىن زىيادە قورقۇنچلۇق جاي دېيىشكە بولاتتى. ئۇ جاي ئەيتاۋۇر كېچە ـ كۈندۈز ژاراڭ ـ چۈرۈك ئۆكسۈمەيدىغان ھەرە ئۇۋىسى ئىدى. قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن تەڭلا، تىلەمچىلەر پادىشاھلىقىدىكى ئادەملەر ئۈيقۇغا تۇتۇش قىلاتتى، چىدىغۇسىز دەرىجىدە مەينەت بولۇپ كەتكەن ئالدى تامنىڭ دېرىزىلىرىدىكى چىراغلارنىڭ بىرى قالمايلا ئۆچەتتى. ئالداپ ئوغرىلاپ كېلىنگەن ياكى ھارامدىن تۇغۇلغان بالىلارنىڭ قىيا ـ چىيالىرى قايتا ئاڭلانمايتتى. لېكىن، ئادەملەر دەل مۇشۇ چاغدا ئۇزۇلمەي چىقىۋاتقان قىيقاس ـ چۇقان ئاۋازىدىن خۇشاللىق قاينىمىدا تۇرغان ھېلىقى راۋاقنى پەرق قىلالايتتى؛ ئوچاقنىڭ يېنىدىكى دېرىزىلەرنىڭ يوچۇقلىرىدىن شەلپەردەك قىپقىزىل تاۋلىنىۋاتقان ئوتنىڭ يورۇقىنى كۆرگىلى بولاتتى.

دېمەك، يەر ئاستىدىكى ئۆي قاۋاقخانا ئىدى. يەر ئاستىدىكى بۇ ئۆيگە بېرىش ئۈچۈن پاكار ياسالغان بىر ئىشىك ئارقىلىق تىك پەلەمپەيدىن چۈشۈشكە توغرا كېلەتتى. ئىشىكنىڭ بېشىدىكى ژۇۋسكىغا يېپىيېڭى بىرنەچچە تەڭگە ژە بوغۇزلانغان توخۇنىڭ رەسمى سىزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئاستىغا «يېڭىدىن قۇيۇلغان تەڭگە، بوغۇزلانغان توخۇ» دېگەن خەت يېزىلغانىدى.

بىر كۈنى كەچ، پارتىزدىكى ھەممە قوڭغۇراق مۇنارلىرىدىن چىراغ ئۆچۈرۈشكە ئۇرۇلغان قوڭغۇراق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ناۋادا كېچىلىك چارلاشقا چىققان ساقچىلار مۇشۇ كەچتە بۇ قورقۇنچلۇق مراكىل رايونىغا كىرگەن بولسا، تىلەمچىلەر قاۋاقخانىسىنىڭ ھەرقانداق چاغدىكىدىنمۇ بەكرەك ۋاراڭ ـ چۈرۈڭ بولۇپ كەتكىنىنى، ئۇلارنىڭ ھاراقنى ئادەتتىكى چاغلاردىكىگە قارىغاندا جىق ئىچىۋاتقانلىقىنى، تىل ـ ئاھانەت، سېسىق گەپلەرنىڭمۇ ئەتراپنى بىر ئالغانلىقىنى بىلگەن بولاتتى. تاشقىرىدىكى مەيدانىدا تۆت ـ بەشتىن بولۇپ توپلىشىۋالغانلار قانداقتۇر مۇھىم بىر ئىشنى پىلانلاۋاتقاندەك، پەس ئاۋازدا كۈسۈرلاشماقتا ئىدى، تاش پارچىلىرىنىڭ ئۈستىدە زوڭ ئولتۇرۇپ دات باسقان پىچاقنى بىلەۋاتقانلارنى كۆرگىلى بولاتتى.

قاۋاقخانىغا كىلىپ چىلاشقۇدەك ھاراق ئىچىش بىلەن قىمار ئويناش تىلەمچىلەر ھەر كۈنى ئاخشىمى ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىپ ۋاقىت ئۆتكۈزىدىغان ئاساسلىق پائالىيەت ئىدى. لېكىن، ھاراق ئىچىۋاتقانلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا، ئۇلارنىڭ زادى نېمە پىلانىنى تۈزگەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇلار پەقەت باشقا ھەرقانداق چاغدىكىدىن جانلىق، خۇشال كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بەلباغلىرىغا ۋال ـ ۋۇل قىلىپ پارقىراپ تۇرىدىغان قورالليرىنى ـــ بىردىن خەنجەر، پالتا، كالتەك ياكى كونا بەردەنگە مىلتىقلارنىڭ پاينىكى قاتارلىقلارنى ئېسىۋالغانىدى.

يۇمىلاق شەكىللىك زال ئوبدانلا ئازادە ئىدى. لېكىن، شىرە بىلەن شىرە بىر ـ بىرىگە تاقىشىپ قالغان، ھاراق ئىچىۋاتقانلار كۆپ بولغاچقا، قاۋاقخانىدىكى ھەممە نەرسە قالايمىقان بولۇپ كەتكەنىدى. ئورۇندۇقلار، ھاراق بوتۇلكىلىرى، ئاياللار، ئەرلەر، ھاراق ئىچىۋاتقانلار، مۇگدەۋاتقانلار، ئوينىشىۋاتقانلار، ساقلار، مەجرۇھلار رەتسىز تاشلاپ قويغان قۇلۇلە قېپىدەك بىر يەرگە يىغىلىپ قالغانىدى. شىرە ئۈستىدە بىرنەچچە تال شام يورۇپ تۇراتتى، لېكىن قاۋاقخانىنى ئوپېرا ئوينايدىغان زالدەك

يورۇتۇۋەتكىنى شام ئەمەس، بەلكى ئوچاق ئىدى. يەر ئاستىدىكى بۇ ئۆي بەك زەي بولغاچقا، ھاۋا ئىسسىق كۈنلىرىدىمۇ ئوچاقنىڭ ئوتىنى ئۆچۈرۈشكە بولمايتتى.

تىلەمچىلەر شۇنچىلىك نامرات بولغىنى بىلەن، لېكىن ئۇلار خۇشال ئىدى.

ئويما نەقىشلىك ئوچاقنىڭ چۆرىسىگە ئوتۇن تىزىلغان ۋە قاچا ـ قومۇچلار قويۇلغان بولۇپ، گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوتۇن بىلەن كۆمۈرنىڭ قىپقىزىل يورۇقى ئۇدۇلدىكى تامغا چۈشۈپ تۇراتتى. سەھرا ـ مەھەللىلەردە كېچىسى يولدىن ئۆتكەن ئادەم مۇشۇنداق ئوتنى كۆرسە تۆمۈرچىلىك دۇكىنى ئوخشايدۇ، دەپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئوچاقتىن تارتىۋەتكەن كۈلنىڭ ئۈستىدە ئەلپازى يامان بىر ئىت زوڭزىيىپ ئولتۇراتتى. ئوتنىڭ ئالدىدا، گۆش ئۆتكۈزۈلگەن تۆمۈر زىخ بىر خىلدا ئايلانماقتا ئىدى.

ئۆيئىچى ئىنتايىن قالايمىقان بولسىمۇ، قارىماققا ئادەملەرنىڭ ئوقۇرمەنلەرگە تونۇش ئۇچ ئادەمنىڭ ئەتراپىدا قىستىلىپ ئولتۇرغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. ئۇچەيلەننىڭ كونىراپ كەتكەن شەرق پاسوندىكى غەلىتە كىيىمگە ئورنىۋالغىنى ماتىياس ھونگادى سىبىگالى بولۇپ، ئۇ مىسرلىقلار بىلەن بۇخىمىيەلىكلەرنىڭ كىنەزى ئىدى. ئۇ شەرەنىڭ ئۈستىدە پۇتىنى ئالماپ ئولتۇرۇپ، بىر بارمىقىنى ئېگىز كۆتۈرگەن ھالدا ئەتراپىدىكىلەرگە ئىبلىسنىڭ ياردەمگە تايىنىپ ياكى ئىبلىسنىڭ ياردەمگە تايانماي قىلغىلى بولمىدىغان بىر تالاي سېھىرگەرلىكنى سۆزلىمەكتە ئىدى. ئولتۇرغانلار ھاڭ ـ تاڭ بولغان ھالدا قۇلاق سالاتتى. تولۇق قورالىلانغان يەنە بىر باتۇر، بىزنىڭ قەدىناس دوستىمىز، كلوپىن تروللىبفنىڭ ئەتراپىغا يەنە بىرمۇنچە ئادەم ئولاشقان بولۇپ، ئۇ بۇ ئادەملەرگە پەس ئاۋازدا بىرنېمىلەرنى دەۋاتاتتى. ئالدىدىكى قاپقىقى ئېچىۋېتىلگەن يوغان بوچكىنىڭ ئىچى قورال ـ ياراغ بىلەن تولغانىدى. ئۇ بۇ

قوراللارنى قانداق تەقسىم قىلىشنى ئورۇنلاشتۇراتتى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىن پالتا، خەنجەر، ساۋۇت، ئوۋ پىچىقى، مىلتىق پاينىكى، ھەرە، ئۇشكە قاتارلىقلارنى ئالاتتى. بۇ نەرسىلەر بەئەينى مول ھوسۇل مۇكاپاتى[1] نىڭ ئىچىدىكى ئالما - ئۈزۈملەردەك كۆپ ئىدى. ئەتراپتىكىلەر ئۆزى نەمىنى خالىسا، شۇنى كۆتۈرۈپ ماڭاتتى. بەزىلىرى دۇبۇلغىنى، بەزىلىرى ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك قىلىچنى، بەزىلىرى كىرپىست ساپلىق خەنجەرنى ئالاتتى. ھەتتا كىچىك بالىلارمۇ قوراللانماقتا ئىدى. پۈتى بولمىسىمۇ، ئۇستىگە ساۋۇت - دۇبۇلغا كىيىۋالغان بىرنەچچىسى ئادەملەرنىڭ ئايىغى تۇۋىدە قوڭغۇزغا ئوخشاش ئۆمىلەپ يۈرمەكتە ئىدى.

يەنە بىر توپتىكى ئادەملەر ھەممىدىن كۆپ، شاۋقۇن - سۈرەن، قىيا - چىيا ئاۋازلار ئەتراپىنى بىر ئالغاندى. خۇشاللىقى چېكىگە يەتكەن بۇ ئادەملەر شىرە - ئورۇندۇقلارنى قىستايتتى، سېپىق گەپلەرنى بىر - بىرىگە يامغۇردەك ياغدۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى شۇنچە جىق قورال - ياراغنى ئېسىۋالغاندىكى، بەدىنىنىڭ بىر يېرىنىمۇ ئوچۇق كۆرگىلى بولمايتتى. پەقەت تۇشۇكى ئاسمانغا قاراپ تۇرىدىغان قىزغۇچ بۇرنىنى، بىر تۇتام قوڭۇر رەڭ چېچىنى، قان سۈرتۈپ قويغاندەك قىزىل ئاغزىنى، قۇۋلۇق - شۇملۇق چىقىپ تۇرغان كۆزىنىلا پەرق ئەتكىلى بولاتتى. ئۇنىڭ بەلبېغى خەنجەر ۋە كالتە ساپلىق پىچاق بىلەن تولغان، ئۇنىڭغا يەنە ئۈزۈن قىلىچ ئېسىلغانىدى. سول تەرىپىدە دات بېسىپ كەتكەن كامالەك، ئالدىغا ھاراق بوتۇلكىلىرى دۆۋىلەنگەن، ئوك يېقىدا كىيىملىرى ئۆتمىتۇشۇك بولۇپ كەتكەن پاھىشە ئايال، ئەتراپتىكىلەر ئۇنى مەسخىرە قىلاتتى، تىللايتتى، خالىغانچە ئىچەتتى.

ئالاھازەل يەنە يىگىرمە توپ ئادەم بار بولسىمۇ، لېكىن

---

① ياۋروپادىكى قەدىمىي رىۋايەتلەردە مېۋە - چېۋە، ئاشلىق بىلەن لىق تولدۇرۇلغان قوي مۈڭگۈزى تىلغا ئېلىنىدۇ. ئۇ مول ھوسۇلنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە تەرىپلىنىدۇ.

ئۇلارنىڭ سانى ئاز ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كوزىنى بېشىغا ئېلىپ، ئۇياندىن ـ بۇيانغا مېڭىپ يۈرگەن خىزمەتكارلار ئىدى. بەزىلىرى ئېگىلىپ تۇرۇپ شارىك ياكى شىشخال ئويناۋاتقانلار ئىدى. ياندىكى بۇلۇڭدا بىرلىرى تاكاللىشۋاتاتتى، بىرلىرى يەنە بىر بۇلۇڭدا سۆيۈشۈۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئۇستىبېشىنى يورۇتۇپ تۇرغان ئوتنىڭ يورۇقى قاۋاقخانىنىڭ تۆت تېمىدا ھەددى ـ ھېسابسىز كالانپاي مەخلۇق قالايمىقان ئۇسسۇل ئويناۋاتقانىدەك كۆرۈنۈشنى پەيدا قىلاتتى.

ھەرقانداق ئادەم بۇ يەردىكى ژاراڭ ـ چۇرۇڭدا ئۆزىنى قوڭغۇراق بىناسىنىڭ ئىچىدە تۇرغاندەك، قوڭغۇراقلارنىڭ بىراقلا جاراڭلىغىنىنى ئاڭلاۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى.

كاۋاپنىڭ يېغى قازانغا تېمىپ چۇشەتتى، قاينىۋاتقان ياغ ئۇستىدىكى لەيلەپ تۇرغان كۆپۈكنى ئۇياندىن ـ بۇيانغا ھەيدەيتتى. چۇچۇقەن ياغنىڭ پاراسلىغان ئاۋازى زالدىكى بارغانسېرى ئاۋۇپ كېتىۋاتقان ژاراڭ ـ چۇرۇڭنىڭ كەم قالغان جايلىرىنى تولۇقلاۋاتقاندەك بولاتتى.

مۇشۇ ژاراڭ ـ چۇرۇڭ ئىچىدە، قاۋاقخانىنىڭ بىر بېشىدىكى ئوچاقنىڭ بۇلۇڭىدىكى ئورۇندۇقتا، ئىككى پۇتىنى كۇلگە پاتۇرۇپ، كۆزىنى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتۇندىن ئۇزمەي، خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان بىر پەيلاسوپ بار ئىدى. ئۇ دەل پېررې گرىنگورى ئىدى.

ـــ ھەي، تېز بۇلۇڭلار ! ـــ كلوپىن تروللىپ تىلەمچىلەرگە بار ئاۋازى بىلەن ژارقىرىدى، ـــ ژاقىتىنى چىڭ تۇتۇپ تەييارلىنىڭلار ! بىر سائەتتىن كېيىن ھەربىرىڭلارنى باشلايمىز !

بىر قىزنىڭ تىترەك ئاۋاز ئېيتىۋاتقان ناخشىسى ئاڭلاندى:

دادا، ئانا، كەچلىكىڭلار خەيرلىك بولسۇن،
كېيىن ماڭغانلار چىراغ بىلەن ئوتنى ئۆچۈرسۇن.

قارتا ئوينىاۋاتقان ئىككىيلەن ئۇرۇشۇپ كەتتى.

— ئىتنىڭ ئۆزىلىغۇ سەن ! — قۇلاقلىرىنغىچە قىزىرىپ كەتكەن بىرى ئالدىدىكىسىنىڭ تۇمشۇقىغا مۇشتىنى تەڭلىدى، — قولۇڭدىكى قارتا چىللىكىنىڭ بەلگىسىنى بېسىپ قويسام، ئۇنى مىستىگىرى ① نىڭ ئورنىدا ئىشلىتىپ پادىشاھ ئالىيلىرى ئۇيۇشتۇرغان قارتا مۇسابىقىسىگە قاتنىشالايدىغان بولىسەن.

— ئىشىڭنى قىلە! — دەپ توۋلىدى يەنە بىرى، — ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن نورمانديەلىك ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى، — بىز بۇ يەردە تويغۇچە يەپ ـ ئىچىپ كېكىرىپ كەتتۇق ! كائىللۇڭلىنىڭ ئەۋلىيالىرىدەك دېگىنە !

— باللىرىم، — مىسىر كىنەزى جامائەتكە قاراپ ۋارقىرىدى، — فىرانسىيەدىكى ئايال پېرىخونلار شەببات جەمئىيىتىگە بارغاندا سۈپۈرگە ئېلىپ يۈرمەيدۇ، ياغ ئالمايدۇ، ئات مىنمەيدۇ، بىرنەچچە ئېغىز ئەپسۇنلا ئېلىپ بارىدۇ. ئىتالىيەلىك ئايال پېرىخونلار قوچقاردىن بىرنى يېتىلەپ، دەرۋازا ئالدىدا ساقلاپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۇرخۇن ئىچىدىن چىقىدۇ.

— بەلەن گەپ بولدى ! — تولۇق قورالانغان بىر ياش يىگىتنىڭ ئاۋازى ھەممىنى بېسىپ چۈشتى، — بۇگۈن مېنىڭ تۇنجى قېتىم قورالىنىشىم ! تىلەمچى بولۇشۇم ! مەن بۇگۈندىن باشلاپ تىلەمچى ! ئەيسانىڭ قورسىقى ! ماڭا ھاراق قۇيۇڭلار، ئاغىنىلەر ! مەن بىر مۆتىۋەر، ئىسمىم تۇگمەنچى ژان فروللو! قېرىنداشلار، بىز بۇ قېتىملىق جازا يۈرۈشىگە رازىمەنلىك بىلەن ئاتلىنىمىز، ھەممىمىز باتۇر ئەزىمەتلەردىن بولغاندىكىن، چېركاۋغا ھۇجۇم قىلىپ، مونىستىرنىڭ ھەممە ئىشىكلىرىدىن بۆسۈپ كىرىمىز. ئاۋۇ چىرايلىق قىزنى سودىيەلەرنىڭ قولىدىن، پوپنىڭ قولىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىمىز. مونىستىرنى ۋەيران قىلىمىز، ئېپىسكوپنى ئۆزىنىڭ قورۇسىدىلا كۆيدۈرۈۋېتىمىز.

---

① مىستىگىرى — قارتىدىكى مۇلازىم، چىللىك J نى كۆزدە تۇتىدۇ.

بىز بۇ ئىشنى ھايالسىزلا پۈتكۈزىمىز، ھەتتا ئۇنىڭغا شەھەر ئەمەلدارلىرى بىر قوشۇق شورپا ئىچكەنچىلىك ۋاقتىمۇ كەتمەيدۇ. بىزنىڭ ئىشىمىز ئادىل ئىش، بۇۋى مەرىيەم چېركاۋنى تالان ـ تاراج قىلىشنى ھېچكىم توسۇۋالمايدۇ. كۆاسمىدونىمۇ دارغا ئاسمىز. خانىملار، سىلەر كۆاسمىدونى تونۇمسىلەر؟ سىلەر پېنىتېكوست بايرىمى بولغاندا ئۇنى كۆرگەن، ئۇ قوڭغۇراققا ئېسىلىپلا يۇرىدىغان ئەبلەخ ! بۇنىڭ قانچىلىك قىزىق ئىش ئىكەنلىكىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ ! ئۇ خۇددى بىر ئالۋاستى تاپ يەيدىغان جىنىنىڭ ئۇستىگە مىنىۋالغاندەكلا بىر ئىش. بۇرادەرلەر، گېپىمگە قۇلاق سېلىڭلار، مەن سېپى ئۆزىدىن تىلەمچى، ۋۇجۇدۇمنىڭ چوڭقۇر جايلىرىدىن قارا گەپ تۆكۈلۈپلا تۇرىدۇ. شۇڭا، مەن زاكامدىن باشلاپلا قەلەندەر. بىر چاغلاردا تازا پۇلدار ئادەملەردىن ئىدىم. لېكىن، بارلىق بىساتىمنى يەپ تۈگەتتىم. ئانام مېنىڭ ئوفىتسېر بولۇشۇمنى ئۇمىد قىلدى. دادام مېنىڭ دېئاكون مىسسىيونېرى بولۇشۇمنى ئۇمىد قىلدى. ھاممىلىرىم دىنىي سوتنىڭ مەسلىھەتچىسى بولۇشۇمنى ئۇمىد قىلدى. مومام مېنىڭ پادىشاھقا باش كاتىپ بولۇشۇمنى ئۇمىد قىلدى. چوڭ مومام كالتە تونلۇق خەزىنىچى بولۇشۇمنى ئۇمىد قىلدى. مەنچۇ، ئۆزۈم خالاپ تىلەمچى بولدۇم. بۇ ئەھۋالىنى دادامغا دېۋىدىم، سېسىق گەپ بىلەن تازا تىللىدى. ئانامغا دېۋىدىم، ماڭقىسى بىلەن كۆز يېشىنى ئېقىتىپ مىشىلداپلا كەتتى، ياشىسۇن خۇشاللىق ! قېنى ئايال خوجايىن، ھارىقىڭنى قۇي ! تۆلىگۈدەك پۇلۇم بار. بۇنىڭدىن كېيىن سۇرىن ھارىقىغا قاراپمۇ قويمايمەن، ئادەمنىڭ گېپىدىن تۇتۇن چىقىرىۋېتىدىغان ھاراق ئىكەن. ئۆلگۈدەك خۇش بولدۇم، بىر سېۋەت ھاراقنى ئىچىپ تۈگەتتىم !

جامائەت قاقاقلاپ كۈلدى، چاۋاك چالدى.

ـــ پاھ ! ـــ دېدى ژان ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى چۆرىدەپ تۇرغانلىقىدىن سۆيۈنۈپ، ـــ بۇ قېيا ـ چېيالار نەقەدەر يېقىملىق ـ

هه ! بۇ شۇنچه كۆپ ئادەمنىڭ تەلۈلىكى بولماي نېمه !

ژان مۇشۇ گەپلەرنى دەپ بولۇپلا ناخشا ئېيتقىلى تۇردى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن غەرق مەست ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ناخشا ئېيتقان چاغدىكى ئاۋازى مىسسىيونېرلار كەچلىك دۇئا ـ تىلاۋەتتە ئېيتىدىغان ناخشىدەك چىققىلى تۇردى.

ـــ نېمىدېگەن تاتلىق مۇناجات ! نېمىدېگەن چىرايلىق چالغۇ ! يېقىملىق ئاڭلىنىۋاتقان بۇ ناخشا قانداق ناخشىدۇ؟ ئۇنىڭ رېتىملىرى نەقەدەر ماسلاشقان ! ژولىنىكنىڭ راۋان ئاھاڭلىرى شەپقەتلىك خۇداغا ھەمدۇسانا ئوقۇۋاتىدۇغۇ؟ بۇ ئىنسانلار دۇنياسىدىكى ئەڭ گۈزەل ئاھاڭ ئەمەسمۇ؟ بۇ ئاھاڭلار ئەرشئەلادىلا بولاتتى، ئىنسانلار ئارىسىدا ئاڭلىنىۋاتقىنى نېمىسى؟ بۇ جىمى قەسىدىلەر ئىچىدىكى پەۋقۇلئاددە گۈزەل قەسىدىنىڭ بىرىغۇ ! ... ـــ ئۇ بىردەم جىم بولۇۋېلىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ نەس باسقان خوجايىن ئايال قېنى، كەچلىك تاماقنى كەلتۈرمەمسەن؟

ئەتراپ بىردەملىككە بولسىمۇ تىنچىدى. سەرگەردانلارغا بۈيرۇق چۈشۈرۈش نۆۋىتى ھېلىقى يىرتىق كانىيى بىلەن كاكىراپ گەپ قىلىدىغان مىسرلىق كىنەزگە كەلگەندى:

ـــ ... ئاغمىخانىنىڭ ئىسمى ئادرۇن، تۇلكىنىڭ ئىسمى ھاۋا رەڭلىك پۇت ياكى ئورمانلىقتا يۈگۈرگۈچى، بۆرىنىڭ ئىسمى كۈل رەڭ ئاياغ ياكى ئالتۇن پۇت، ئىتئېيىقنىڭ ئىسمى قېرى ياكى بوۋاي، يەر مۇئەككىلىنىڭ قالپىقىنى كىيىۋالغانلارنى باشقىلار كۆرەلمەيدۇ، لېكىن ئۇلار باشقىلارنى كۆرەلەيدۇ. چوقۇندۇرۇلغان چار پاقىلارنىڭ ھەممىسى بېغىر رەڭ ياكى قارا رەڭلىك كىيىم كىيىدۇ. بوينىغا بىر قوڭغۇراق، ئىككى پۇتىغا بىردىن قوڭغۇراق ئاسىدۇ. پەقەت سىدرا گاسۇم قىزلارنى يالىڭاچ ئۇسسۇلغا چۈشۈشكە مەسئۇل بولىدۇ. بوۋاڭلار يول باشلايدۇ. مومالار كەينى تەرەپنى قوغداپ ماڭىدۇ.

ـــ قەسەم قىلمەنكى، ـــ دېدى ژان گەپكە قوشۇق سېلىپ، ـــ

مەن ئالۋاستى سىدرا گاسۇم بولۇشقا رازى.

بۇ چاغدا قالغان تىلەمچىلەر قاۋاقخانىنىڭ يەنە بىر بېشىدا پىچىرلىشىپ پىلان تۈزگەچ ئۆزلىرىنى قوراللاندۇرماقتا ئىدى.

— بىچارە ئەسمىرالدا، — دېدى بۇخېمىيەلىك بىرەيلەن، — ئۇ بىزنىڭ سىڭلىمىز، ئۇنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشىمىز كېرەك.

— ئۇنداقتا، ئۇ تېخىچە بۇۋاي مەريەم چېركاۋىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى يەھۇدىيغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر يايمىچى.

— شۇنداق، خۇدا ئۆزۈڭ ساقلىغايسەن!

— ھەي، بۇرادەرلەر، — دەپ تۇۋلىدى يايمىچى، — بۇۋاي مەريەم چېركاۋىغا بارايلى! ئەڭ مۇھىمى ئۇ يەردىكى ساينت فېرېئول چېركاۋى بىلەن ساينت فېررۇتېئون چېركاۋىغا قويۇلغان ئىككى بۇت، بىرى ساينت ژان باپتىستنىڭ، يەنە بىرى ساينت ئانتونىنىڭ، ھەر ئىككىلىسى ئالتۇندىن قۇيۇلغان، ئومۇمىي قىممىتى ئون يەتتە ئالتۇن مارك ئون بەش ئېستېللىنغا توغرا كېلىدۇ. كۇموش يالىتىلغان ئىككى تەگلىكمۇ ئون يەتتە مارك بەش ئونسىيەگە تەڭ. مەن دېگەن زەرگەر، بۇنى ئوبدان بىلىمەن.

بۇ چاغدا بىرى ژاننىڭ كەچلىك تامىقىنى ئېلىپ كەلدى.

— ساينت ۋولت دېلوكيۇسنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، — دېدى ژان يېنىدىكى ئايالىنىڭ مەيدىسىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ، — ئادەملەرنىڭ ئۇنى ساينت گوگىلۇ دەپ ئاتىشىدىن قەتئىينەزەر، مەن يەنىلا ئىنتايىن خۇشال! ئالدىمدىكى ماۋۇ قاپاقباش كىنەزگە ئوخشاش ھارامزادە ئەپتى بىلەن ماڭا قاراۋاتىدۇ. سول تەرىپىمدىكى ئەبلەخنىڭ چىشلىرى ئېڭىكىگىچە ساڭگىلاپ چۈشۈپتۇ. مەن ئۆزۈم پانتوئىسقا ھۇجۇم قىلغان مارشال دېگەي ① دەك ئوڭ تەرىپىمدىكى بىر دۆڭگە — راستىنى ئېيتقاندا، بىرىنىڭ كۆكسىگە يۆلىنىپ تۇرۇۋاتىمەن.

---

① مارشال دېگەي (1451 — 1513) — فىرانسىيەدە لۇئى XI بىلەن چارلىز VIII دەۋرىدە ئۆتكەن داڭلىق سەركەردە.

بۇرادەر، سىياقىڭدىن سۆڭەك قوراللارنى ساتىدىغان سودىگەرگىلا ئوخشايدىكەنسەن، قانداقلارچە ئالدىمدا ئولتۇرغۇڭ كېلىپ قالدى ! مەن دېگەن ئاقسۆڭەك جۇمۇ، پۇل بىلەن ئالىيجانابلىق بىر ـ بىرى بىلەن چىقىشالمايدىغان تۇرسا ! ئالدىمدىن نېرى كەت. ۋاي ـ ۋۇي، يوتقانىنىڭ تېشىدىن بولغان ھارامتاماقلار ! ئۇرۇشماڭلار! باپتىست گروكىيو ئايسون، بۇرنۇڭ نېمانچە چىرايلىق، قارامليق قىلىپ ئۇدۇلۇڭدىكى ئاۋۇ ھاماقەتنىڭ مۇشتىغا تەگكۈزۈڭما، كالۋا ! لېكىن، ھەممىلا ئادەمنىڭ بۇرنى بولۇۋەرمەيدۇ. ھەي، قۇلاق كەستى ياكولىن، بولىدىغاندەك تۇرىسەن، لېكىنزە بېشىڭدا بىر تال تۈكمۇ يوق ئىكەن. ھا، ھا ! مېنىڭ ئىسمىم ژان فروللو، ئاكام يارەمچى ئېپىسكوپ، خۇدا ئۇرسۇن ئۇنى ! دەۋاتقانلىرىمنىڭ ھەممىسى راست، تىلەمچى بولۇش ئۇچۇن، جەننەتتەك تۇرالغۇ جايىمدىن ئۆز رازىلىقىم بىلەن ۋاز كەچتىم، ئاكام ئاشۇ تۇرالغۇ جاينىڭ يېرىمىنى ماڭا بەرمەكچى بولغانىدى. مەن تېخى لاتىنچىدىن نەقىل كەلتۇرەلەيمەن، تىرچاپتا كۆز ـ كۆز قىلىشقا ئەرزىگۈدەك ۋەخپە يەر بار، ئاياللارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئاشىنىلىرىم ئىدى. بۇ ئىشلار خۇددى ساينت ئېلوينىڭ زەرگەر بولغىنىدەك، يەنە خۇددى پارىژدەك مۇشۇنداق شەھەردە موزدۇز، كۆنچى، تاسمىچى، ھەمىيان ساتقۇچى ۋە قارا ئىشلەمچىدىن ئىبارەت بەش خىل كەسىپلا بولغاندەك راست ! ساينت لاۋرېنتىنىڭ تۇخۇم شاكىلىدا كۆيۈپ ئۆلگىنىدەكلا راست ئىش ! قەسەم ئىچىپ بېرەي، بۇرادەرلەر !

بىر ئېغىز يالغان گەپ بولۇپ قالسا گېپىمدە،
ساق بىر يىل مۇچ سۇيى قۇيسۇن ئىچىمگە.

ـــ چىرايلىقىم، ئايمۇ كۆتۈرۈلدى ! دېرىزە تەرەپكە قاراپ باق ! شامالنىڭ بۇلۇتنى قانداق يىرتىۋاتقىنىنى كۆر ! مەنمۇ لىپتىكىڭنى يىرتىپ، شامال بۇلۇتنى پۇۋلىگەندەك

پۇڭلىۋېتىمەن. قىزلار، ئاۋۇ ئۇششاق شۇملارنىڭ ماڭقىسىنى سۇرتۇۋېتىڭلار، شامنىڭ پىلىكىنى كېسىڭلار ! ئەيسا ! يەۋاتقانلىرىم نېمە بولدى؟ يۇپېتېر، مەن بۇ ئەبلەخلەرنىڭ كاللىسىدا بىر تال چاچمۇ كۆرمىدىم، ئەكسىچە پىشۇرۇلغان تۇخۇملارنىڭ ھەممىسىنى تۇك بېسىپ كېتىپتۇغۇ ! ھەي، قېرى جادۇ، تۇكى بار تۇخۇم بىلەن خۇشۇم يوق، ئىلاھىم، ئىبلىس بۇرنۇڭنى مىجۇۋەتكەي ! ھەي، بىلزىبوبتىكى سەتەڭ قۇشناچىم، پەيلى يامان ئەرلەر دۇكىنىڭدا ۋىلكا بىلەن چېچىنى تاراپ يۇرگەن بولمىسۇن، يەنە !

ئۇ گېپىنى تۇگىتىپ، قولىدىكى تەخسىنى ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەرگە ئېتىپ چۇل ـ چۇل قىلىۋەتتى. ئاندىن قولاقتا مۇشت بىلەن ئۇرغانداڭ ئاڭلىنىدىغان ئاۋازدا ناخشا ئېيتقىلى تۇردى:

خۇدانى شېپى كەلتۇرۇپ قەسەم ئىچمەن،
چاتىقىم يوق قانۇن بىلەن،
ئېتىقاد ـ ئەقىدە مەندە بولمىغان،
ئىسسىنىشقا ئۆيۈمدە مەش يوق،
يۇرتۇم يوق شۇڭا يۇرىمەن سەرسان.
نېمە قىلالايدۇ مېنى پادىشاھ؟
پادىشاھ بىلەن خۇدا بىر تۇغقان !

كلوپىن تروللېيف قورال ـ ياراغلارنى تەقسىم قىلىپ بولغاندىن كېيىن گرىنگورىنىڭ يېنىغا كەلدى. ئىككى پۇتىنى ئالماپ قويۇپ ئولتۇرغان گرىنگورى ئۇخلاپ قالغاندەك ئىدى.

ـــ گرىنگورى ئەپەندى، ـــ دېدى تونېس پادىشاھى، ـــ بولمىغۇر بىر ئىشنى خىيال قىلىۋاتامسەن، نېمە؟

گرىنگورى بېشىنى بۇرىدى چىرايىدىن بىرخىل غەمكىن كۇلكە چىقىپ تۇراتتى.

— مەن ئوچاقنىڭ ئوتىغا ئامراق، جانابلىرى ! مۇنداق قىلىشىم ئىككى پۇتۇمنى ئوچاقنىڭ ئوتىغا قاقلاپ ئىسسىتىۋېلىش ئۈچۈن ئەمەس ياكى شۇ ئوتتا شورپا قاينىتىش ئۈچۈنمۇ ئەمەس، مېنىڭ پەقەت ئۇنىڭدىن چاچرىغان ئۇچقۇننى كۆرگۈم كېلىدۇ، خالاس. بەزىدە مۇشۇ ئۇچقۇنلارغا قاراپ، نەچچە سائەت ئولتۇرۇپ كېتىمەن، ئوچاقنىڭ ئۆڭكۈرىدىكى ئاغزىدىن ئېتىلىپ چىقىدىغان ئۇچقۇنلارغا كۆز تىكىپ، جىق ئىشلارنى بىلگەندەك بولىمەن. بىر تال ئۇچقۇن بىر ئالەمدەك بىلىنىدۇ.

— قورسىقىڭدىكىنى بىلەلىگەن بولسام، بېشىمغا چاقماق چۈشسۇن، ئىلاھىم ! — دېدى تونېس پادىشاھى، — سائەت نەچچە بولغىنىنى بىلدىڭمۇ؟

— بىلمەيمەن، — دەپ جاۋاب بەردى گرىنگورى.

كلوپىن مىسىر كىنەزى تۇرغان تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— بۇرادەر ماتىياس، — دېدى ئۇ، — پەيتىنى تازا ياخشى تاللىمىغاندەك قىلىمىز. ئاڭلىسام پادىشاھ لۇئى XI نى پارىژدا دەيدۇ.

— ئۇنداقتا، سىڭلىمىزنى ئۇلارنىڭ ئىبلىس چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىش تېخىمۇ زۆرۈر، — دېدى پېشقەدەم سەرگەردان.

— ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ، ماتىياس، — دېدى تونېس پادىشاھى، — ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز ئىشنى تېزلا بىر تەرەپ قىلالايمىز، بىرەرلىرىنىڭ چېركاۋدا قارشىلىق كۆرسىتىشىدىن ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق. كېڭەش ئارقىلىق بىرنەرسە دەيدىغانلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كارغا يارىمايدىغان توخۇ يۈرەكلەر، بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ھەم ساغلام، ھەم كۆچلۈك. ئالىي سوت مەھكىمىسىدىكىلەر ئەسمېرالدانى ئەتە ئېلىپ ماڭىدۇ. بۇ ئۇنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئەڭ ياخشى پۇرسىتى ! ئۇ ئەبلەخلەرنىڭ شۇنداق بىر چىرايلىق قىزنى دارغا ئېسىشىغا قاراپ تۇرالمايمەن !

كلوپىن تروللىيف قاۋاقخانىدىن چىقتى.

بۇ چاغدا ژان خىرقىراپ قالغان ئاۋازى بىلەن يەنە بىرنېمىلەرنى دەۋاتاتتى:

ـــ ئىچەي، يەي، مەست بولاي يۇپىتېر ! ھەي، قاساپ پېررې، ماڭا ئۇنداق سەت قارىما. ئەگەر يەنە شۇنداق قارايدىغان بولساڭ، بۇرنۇڭنى تىرنىقىم بىلەنلا كۆرگۈسىز قىلىۋېتىمەن!

ئۇنىڭ گەپلىرى گىرىنگورىنى خىيالدىن ئويغاتتى. ئۇ ئېسىنى يىغىپ، ئەتراپىدىكى شاۋقۇن ـ سۇرەنلىك مەنزىرىگە نەزەر سالدى.

ـــ ھاراق ئادەمنى يولدىن چىقىرىدۇ، ـــ دېدى ئۇ غوتۇلداپ، ـــ ھەي، مېنىڭ ھاراق ئىچمىگىنىمىمۇ بىر ھېسابتا تۇغرا بوپتۇ. ساينت بېنۇئىتىنىڭ: «ھاراق ـ شاراب پاراسەتلىك ئادەملەرنى ئۆزىنىڭ ئېتىقادىغا ئاسىيلىق قىلدۇرىدۇ» دېگەنلىرى راست ئىكەن.

دەل شۇ چاغدا كلوپىن قايتىپ كەلدى.

ـــ يېرىم كېچە بولدى ! ـــ دېدى ئۇ گۇلدۇرمامدەك ھەيۋەتلىك ئاۋازى بىلەن.

قاۋاقخانىنىڭ سىرتىدىكى تىلەمچىلەر، ئەرلەر ـ ئاياللار، قېرىلار ـ ئۆسمۇرلەر ھېلىقى بىر ئېغىز گەپ بىلەن خۇددى كانايىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئاتلىق قوشۇندەك ئوپۇر ـ توپۇر بولۇپ كەتتى. قاۋاقخانىنىڭ ئىچى ـ سىرتىدىكى ساۋۇت ـ دۇبۇلغىلارنىڭ، قورال ـ ياراغلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تېگىپ جاراقشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاي ئاستا ـ ئاستا بۇلۇتنىڭ كەينىگە يوشۇرۇندى.

مراكىل قورۇسىنى بىردىنلا قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. لېكىن، ئادەملەر ئاز ئەمەس، توپ ـ توپ ئەرلەر ـ ئاياللارنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يەردە تۇرۇپ، پەس ئاۋازدا پىچىرلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى. لېكىن، شۇنچىلىك تۆۋەن ئاۋازمۇ ھويلىدا سەلدەك گۇرۇلدەيتتى. قورال ـ ياراغلارنىڭ قاراڭغۇلۇقتا ۋال ـ ۋۇل

قىلىپ پارقىراشلىرى كۆزگە چېلىقاتتى. كلوپىن تروللېبۇس يوغان بىر پارچە تاشنىڭ ئۈستىگە چىقتى.

ــ تىزىلىڭلار، ئەزىمەتلەر ! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، ــ مىسىرلىقلار، گالىلېلار، قاتار بولۇڭلار !

قاراڭغۇلۇقتا ئۆرىتۈپە بولۇپ يۇرگەن ئادەملەر خېلى بىر يەرگە بارغۇدەك ئۇزۇن قوشۇن بولۇپ شەكىللەندى. بىرنەچچە مىنۇت ئۆتەر ــ ئۆتمەيلا تونېس پادىشاھنىڭ كانىيىنى كىرىپ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ پارىژنىڭ كوچىلىرىدىن شەپە چىقارماي ئۆتىمىز. پارول: «يېنىدا كىچىك مەشئەل بار!» بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا بارغاندىلا مەشئەللەرگە ئوت يېقىشقا بولىدۇ ! قەدەملەپ مارش !

ھايال ئۆتمەيلا، مىغىلدىغان ئادەملەر توپى ئۇۋۇچاڭگى كۆۋرۈكى تەرەپكە قاراپ يولغا چىقتى. كېچىلىك چارلاشقا چىققان ئاتلىقلار ئۇلارنى كۆرۈپ ئالاقزادە بولدى، كۆكتات بازىرىدىن ئۆتۈپ، ئەگرى ــ بۇگرى چوڭ ــ كىچىك كوچىلار ئارقىلىق تەرەپ ــ تەرەپكە تارقىلىپ كەتتى.

4. كالانپاي ئاغىنە

شۇ كۈنى ئاخشىمى كۆۋاسىدو ئۇخلىمىدى. ئۇ چېركاۋنىڭ ئىچىگە يەنە بىر قېتىم قاراپ چىقىپ دەرۋازىنى تاقايدىغان چاغدا يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ چىرايىدىكى مەسخىرە ئالامەتلىرىنىمۇ سەزمىدى. پوپ قوڭغۇراق چالىدىغان بۇ ئادەمنىڭ تۆمۈر دەرۋازىنى چىڭ يېپىپ، ئۇنىڭغا تۆمۈر دەم سالغانلىقىغا قاراپ تۇردى. ئىككى قاناتلىق دەرۋازا تۆمۈر دەم سېلىنغان ھامان سېپىلنىڭ تېمىدەك مۇستەھكەم بولۇپ كېتەتتى. كلاۋدې فروللو ئادەتتىكىدىن بەكرەك غەمكىن ئىدى. ئۇ ئاشۇ كۈنى كېچىسى ھېلىقى كىچىك ئۆيدە قارامىلىق

قىلغاندىن كېيىن، كۆاسمىدونى قىيناپلا يۇردى. لېكىن، ئۇنىڭ تەھدىت سېلىشلىرى، تىل ـ ھاقارەتلىرى، دۇمبالاشلىرى بۇ ساداقەتمەن قوڭغۇراق چالغۇچىنى ھېچنېمە قىلالمىدى، ئۇنىڭ ئىرادىسىنى، سەۋر ـ تاقەتلىنى، ئىرادىسىنى قىلچىمۇ تەۋرىتەلمىدى. كۆاسمىدو يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ قارىغاشلىرىنى، قورقۇتۇشلىرىنى، تېپىكلىرىنى، مۇشتلىرىنى پىسەنتىگە ئالمىدى، خورسىنىپمۇ قويمىدى. لېكىن، يارەمچى ئېپىسكوپ ھەر قېتىم قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ پەلەمپېيىدىن چىقىدىغان چاغدا، ئۇنى ئەنسىزلىك بىلەن كۆزىتىپ تۇردى. يارەمچى ئېپىسكوپمۇ مىسرلىق قىزنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلدى.

كۆاسمىدو قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن، ياكولىن، ماريە، تىباۋولد قاتارلىق تاشلىنىپ قالغان ئۇچ قوڭغۇراقنا بىرەر قۇر قاراپ قويۇپ، شىمال تەرەپتىكى قوڭغۇراق مۇنارىغا ياندىشىپ تۇرىدىغان ئۆڭگزنگە چىقتى ـ دە، قاپقىقى چىڭ ئېتىلگەن، ئۇستىگە يورۇقنى توسىدىغان قالپاق كىيدۈرۈلگەن پانارنى لەمپىگە قويۇپ، كېچە قاراڭغۇلۇقىدىكى پارىژغا نەزەر سالدى. بىز باشتىلا ئېيتقانىدەك، بۇ ئاخشام ھەددىدىن زىيادە قاراڭغۇ ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، دەل مۇشۇ چاغدا ھېچقانداق يەردىن چىراغنىڭ يورۇقىنى كۆرگىلى بولمايتتى. پەقەت ئاقۇچ جىمىرلاۋاتقان سېينا دەرياسى كۆزگە چېلىقاتتى. كۆاسمىدو قىلچىلىك يورۇقنىمۇ كۆرمىدى. يىراقتىكى بىر بىنانىڭ دېرىزىسىدىلا پىلىلداپ تۇرغان چىراغ نۇرى بارەك قىلاتتى. شۇ نۇر ئارقىلىق يەنىلا شۇ بىنانىڭ سايىنت ئانتونى دەرۋازىسى تەرەپتىكى ئۆگزىلەر ئۇستىدە خىرە ـ شىرە چوقچىيىپ تۇرغانلىقىنىلا پەرق ئەتكىلى بولاتتى. ئۇ يەردىمۇ كېچە ـ كېچىلەپ ئۇخلىمايدىغان ئادەملەر بار ئىدى.

قوڭغۇراق چالغۇچىنىڭ يەكچەشمە كۆزى كېچە قاراڭغۇلۇقىدىكى تۇمانلىق ئۇپۇق تەرەپكىچە تىكىلدى. كۆڭلىدە

ئۆزىمۇ ئېنىق دەپ بېرەلمەيدىغان غەلىتە ئەنسىزچىلىك پەيدا بولدى. ئۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان، قانداقتۇر بىر ئادەملەرنىڭ چېركاۋنىڭ ئەتراپىدا ئۇيۇقتىن - بۇياقتا توختىماي مېڭىپ يۈرگەنلىكىنى، چىرايىدىن شۇملۇق يېغىپ تۇرىدىغان بۇ ئادەملەرنىڭ مىسرلىق قىز يوشۇرۇنۇپ ياتقان كىچىك ئۆيگە ئوغرى مۇشۇكتەك تىكىلگەنلىكىنى كۆرۈپ خاۋاتىرلىنىپ قالغانىدى. مۇشۇ ئەھۋالغا كۆرە، ئۇ بۇ ئادەملەر چوقۇم بىرەر سۇيىقەستنى پىلانلاۋاتىدۇ، ئۇلاردا يوشۇرۇنۇپ ياتقان قىزغا چوقۇم بىر يامان نىيەت بار، ئۇلار بۇ قىزدىنمۇ نەپرەتلىنىدۇ، دەپ پەرەز قىلدى. پات ئارىدا بىرەر ئىش يۈز بېرىپ قېلىشى مۇمكىن دەپ ئويلاپ، قوڭغۇراق بىناسىدىلا پوستقا تۇرىدىغان، رابىلاس ئېيتقاندەك «چۇشىدىمۇ چۇش كۆرىدىغان»، گاھ كىچىك ئۆي تەرەپكە، گاھ پۈتكۈل پارىژغا قاراپ باقىدىغان بولدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشتى. ئۇ بەئەينى ئىگىسىگە سادىق ئىتقا ئوخشاش، تۇرغان جايىدىن بىر قەدەممۇ نېرى كەتمىدى.

تەبىئەت دۇنياسى كۆڭىلىدىكى نېسىۋىسىنى تولۇقلاش ئۈچۈن، ئۇنىڭ يەكچەشمە كۆزىگە، ھەتتا باشقا كەمتۈك ئەزالىرىنىڭ ئورنىغا دەسسىيەلىگۈدەك قالتىس ئۆتكۈرلۈكنى ئاتا قىلغانىدى. ئۇ مۇشۇ ئۆتكۈر يەكچەشمە كۆزى بىلەن ئالدىدا يېيىلىپ ياتقان شەھەرگە چالا قويماي قاراۋېتىپ، تۈيۇقسىزلا كونا تېرە دۇكىنىنىڭ يېنىدىكى پىرىستانىنىڭ بۇرۇنقى شەكلىگە ئۇنچە ئوخشىمايدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى خىرە - شىرە پەرق ئەتتى. ئۇ يەردە نېمىدۇر بىرنەرسە مىدىرلاۋاتقاندەك ئىدى. ئاقۇچ جىمىرلاۋاتقان دەريا يۈزىدىن كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان رېشاتكىنىڭ قاپقارا سىياقىمۇ باشقا پىرىستانىدىكى رېشاتكىلاردەك تۈز ئەمەستەك قىلاتتى، دەريانىڭ دولقۇنىدەك ئېگىز - پەس تەۋرىنەتتى، ھەتتا ئۇنى مېڭىۋاتقان ئادەملەرنىڭ كاللىسى دېيىشكىمۇ بولاتتى. كۆڭىلىدە ھەيران بولدى، ئەندىكىپ كەتتى. دولقۇندەك مىدىرلاۋاتقان ئادەملەر توپى مۇشۇ تەرەپتىكى كونا

شەھەر رايونىغا قاراپ يۆتكىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. لېكىن، ئازراقمۇ يوروق يوق ئىدى، يۆتكىلىۋاتقان ئادەملەر پىرىستاندا بىردەملىككە توختىغاندەك قىلدى، ئاندىن ئاستا ـ ئاستا مېڭىپ كىچىك ئارالغا ئۆتتى، شۇنىڭغا ئۇلىشىپلا چىپىدە توختىدى. پىرىستانىنىڭ رېشاتكىسى ئاۋۇالقى ھالىتىگە قايتىپ تۇزلەنگەندەك بولدى.

كۆاسمىدو دەرگۇمان بولۇۋاتقان شۇ ئاردا، ئورنىدىن يۆتكەلگەن بۇ ئادەملەر پارۇى كوچىسىغا كىرگەندەك قىلدى. بۇ كوچا ئارقىلىق بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كونا شەھەر رايونىغا بارغىلى بولاتتى. ئۇ ئەڭ ئاخىرىدا، بىر توپ ئادەمنىڭ پارۇى كوچىسىنىڭ بىر بېشىدىن چىققانلىقىنى، پارۇى مەيدانىنىڭ ھايال ئۆتمەيلا ئادەملەر بىلەن لىق تولغانلىقىنى كۆردى. قاراڭغۇلۇق قوينىدا قالغان مەيداندا ئادەملەردىن باشقا نەرسىنى كۆرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

بۇ مەنزىرە ھەقىقەتەن قورقۇنچلۇق ئىدى. غەلىتە تىزلىپ مېڭىۋاتقان بۇ ئادەملەر ئاشكارا بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەۋاتقان بولسا كېرەك، ھېچقانداق شەپە چىقارماسلىققا تىرىشاتتى. بىراق، ئادەم ناھايىتى كۆپ بولغاچقا، شىرىق ـ شىرىق ئاۋازلاردىن خالىي بولغىلى بولمايتتى. شۇنداقتىمۇ بۇ پەقەت ئاياغلارنىڭ شىپىرلىغان ئاۋازىلا ئىدى. ئەپسۇسكى، بىزنىڭ بۇ گاس بۇرادىرىمىزنىڭ قۇلىقى بۇ ئاۋازلارنى ئاڭلىمايتتى، ئۇنىڭ قۇلىقىغا ھېچقانداق ئاۋاز كىرمەيتتى. ئۇ پەقەت توپ ـ توپ ئادەملەرنىڭ ئۆزىگە يېقىنلا جايدا ئۆرىتۆپە بولۇۋاتقانلىقىنى، ئۇياندىن ـ بۇيانغا مېڭىۋاتقانلىقىنى كۆرەلەيتتى. بۇ ئەھۋال ئۇنىڭغا خۇددى بىر دۆۋە ئۇلۇك تۇمانىنىڭ ئىچىدە تېۋىش چىقارماي يوشۇرۇنۇپ تۇرغاندەك بىلىندى. دەل شۇ پەيتتە ئۇ بۇ تۇمانىنىڭ ئۆزى تەرەپكە يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى، تۇمانىنىڭ ئىچىدە لىققىدە ئادەم بارلىقىنى، بىر توپ ئادەمنىڭ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە مىدىرلاۋاتقانلىقىنى ئىلغا قىلدى.

كۆاسمىدو قورقۇپ كەتتى، مىسرلىق قىز يامان كۈنگە قالىدىغان بولدى دېگەن خىيال كۆڭلىدىن كەچتى. ئۇ چوڭ بىر بالا ـ قازانىڭ دەرھال يېتىپ كېلىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى، قىلىنىڭ ئۈستىدە قالغان مۇشۇ دەقىقىدە، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇشنىڭ پىلانىنى تۈزمەكچى بولدى. ئۇ شۇنچىكى سەگەك، ئويلىغانلىرى شۇنچىكى توغرا ئىدى. لېكىن، بۇ ئۇنىڭ كەمتۈك كاللىسى ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەقىلگە سىغمايدىغان ئىش ئىدى. كۆاسمىدو دەرھال بېرىپ مىسرلىق قىزنى ئويغىتىپ قويسۇنمۇ؟ ئۇنى قاچۇرۇۋەتسۇنمۇ؟ قەيەردىن قاچىدۇ؟ قېچىپ نەگە بارىدۇ؟ كوچا قورشاۋدا قالغان، چېركاۋنىڭ كەينى دەريا، كېمە يوق، چىقىپ كېتەلىگۈدەك كامارمۇ يوق ! پەقەت بىرلا چارە بار، چېركاۋنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇپ، يەككە ـ يېگانە ھالدا جان پىدالىق بىلەن ئۆلگۈچە ئېلىشىش تاكى يارەمچى قوشۇن كەلگەنگە قەدەر قارشىلىق كۆرسىتىش كېرەك. شۇنداقتىمۇ ئەسمېرالدانىڭ ئۇيقۇسىغا ھالاقىت يەتكۈزمەسلىك لازىم. ئۆلۈم بۇ بەختسىز قىزنىڭ بېشىغا راستتىنلا قىستاپ كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ قانغۇدەك ئۇخلىۋالسۇن ـ دە. كۆاسمىدو مۇشۇ قارارغا كەلگەندىن كېيىن، كۆز ئالدىدىكى «دۇشمەن ئەھۋالى»نى تېخىمۇ خاتىرجەم ھالدا كۆزىتىشكە تۇتۇش قىلدى.

پارۇى مەيدانىدىكى ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيگىلى تۇردى. بىردىنلا مەشئەل يورۇپ كەتتى. يەتتە ـ سەككىز مەشئەل ئادەملەرنىڭ بېشى ئۈستىگە كۆتۈرۈلدى. ئوتنىڭ يورۇقى ئەلەڭگۈدى. ئەتراپتىكى قاراڭغۇلۇق يوقالدى. كۆاسمىدو شۇ چاغدىلا مەيدانىدىكى غەلىياننى، قولىغا ئورغاق، مىلتىق، نەيزە، ئوتىغۇچ قاتارلىقلارنى كۆتۈرگەن جۇلدۇر كېپەن ئەر ـ ئاياللارنى، پارقىراۋاتقان ھەر خىل قورال ـ ياراغلارنى ئېنىق كۆردى. ھەممىلا يەردە ئادەملەرنىڭ باشلىرىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ تۇرغان مۇڭگۈزگە ئوخشاش ۋەھىمىلىك قاپقارا تۈمۈر

ئارىلار بار ئىدى. كۆاسمىدو ئاستا - ئاستا بۇ ئادەملەرنى تونۇۋاتقاندەك بولدى، ئېسىگە كەلتۈردى. ئۇلار بىرنەچچە ئاينىڭ ئالدىدىلا ئۇنى ئەخمەقلەر پادىشاھى سايلاپ ھەمايىسىگە ئالغانلار ئىدى.

بىر قولىغا مەشئەل، بىر قولىغا قىسقا كالتەك ئالغان بىرەيلەن يانداكى تۇۋرۇكنىڭ ئۈستىگە چىقتى، ئالامانغا بىرنېمىلەرنى دېگەندەك قىلدى. ئارقىدىنلا بۇ غەلىتە قوشۇن شەكىل ئۆزگەرتىپ، توپ - توپى بىلەن چېركاۋنىڭ ئەتراپىدا تەييار بولدى. كۆاسمىدو پانارنى كۆتۈرۈپ، ئىككى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئارىلىقىدىكى تۈز سۇپىغا كەلدى. بۇ يەر مەيداندىكىلەرنى تېخىمۇ يېقىنراقتىن كۆزىتىشكە، قارشىلىق كۆرسىتىش ئۈستىدە ئويلىنىشقا ئېپلىك ئىدى.

كىلوپىن تروللېيف بۇۋاي مەريەم چېركاۋىنىڭ ئېگىز دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ، قوشۇننى سەپكە تۈرغۇزدى. گەرچە ئۇ ھېچقانداق قارشىلىق بولمايدۇ دەپ مۆلچەرلىگەن بولسىمۇ، لېكىن زۆرۈر تېپىلغاندا دەرۋازىۋانلەر ياكى ئىككى يۈز يىگىرمە كىشىلىك كېچىلىك چارلىغۇچىلاردىن كېلىدىغان ھەرقانداق ھۇجۇمغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، ئېھتىياتچان گېنېرالارداك تەخ بولۇپ تۇرۇشنى لايىق كۆرگەنىدى. ئۇ قوشۇننى شۇنداق رەتلىك تىزدىكى، ئۇلار ئېگىز جايدىن ياكى يىراقتىن قارىغاندا ئېكنومۇس جېڭىدىكى رىملىقلارنىڭ ئۈچ بۇرجەكلىك سېپىگە، ياكى ئالېكساندىرنىڭ چوشقا بېشىغا ئوخشايدىغان سېپىگە ياكى گۈستاف ئادولفنىڭ مەشھۇر شىنا شەكىللىك سېپىگە ئوخشايتتى. ئۈچ بۇلۇڭنىڭ تەگلىك ئۈلى مەيدانىنىڭ يىراق بېشىدا بولۇپ، بىر تەرىپى دوختۇرخانىغا، يەنە بىر تەرىپى ساينت پېررې ئاۋگىس بوف كوچىسىغا ئۇدۇل كېلەتتى. تروللېيف، مىسىرلىق كىنەز، قەدىناس بۇرادىرىمىز ژان، يەنە بىرنەچچە ئەڭ باتۇر تىلەمچى ئۈچ بۇرجەكلىك سەپنىڭ ئالدىدا ئىدى.

ئوتتۇرا ئەسىردىكى شەھەرلەردە، تىلەمچىلەر دەل مۇشۇنداق

ۋاقىتتا بۇۋى مەريەم چېركاۋدەك جايلارغا ھۇجۇم قىلىدىغان ئىشلار قەدىمدە بىر ئۇچراپ تۇراتتى. چۈنكى، ئۇ چاغلاردا ھازىرقىدەك ئاتالمىش «ساقچى ئىدارىسى» يوق ئىدى. ئاھالىسى كۆپ شەھەرلەردە، بولۇپمۇ پايتەختلەردە كونترول قىلىش رولىغا ئىگە مەركىزىي ھاكىمىيەتمۇ بولمايتتى. فېئودالىق تۈزۈم ئۆزىدىكى غەلىتە ئۇسۇللارغا تايىنىپ ئۆزلىرىگە تەئەللۇق شەھەر ـ بازارلارنى شەكىللەندۇرگەن، ھەربىر شەھەر نەچچە مىڭلاپ سۈيۇرغاللىق يەرلەرگە بۆلۈنگەن، بۇ سۈيۇرغاللىق يەرلەر شەھەر ـ بازارلارنى ھەر خىل شەكىلدىكى بىرمۇنچە چوڭ ـ كىچىك رايونلارغا بۆلۈۋەتكەنىدى. بۇ شەھەر ـ بازارلاردا بىر ـ بىرى بىلەن چېقىشالمايدىغان مىڭلاپ ساقچى ئىدارىلىرى بولاتتى، دەل مۇشۇنىڭ ئۆزىدىنلا بىرمۇ ساقچى ئىدارىسى يوق دېيىشكە بولاتتى. پارىژنىلا ئالىدىغان بولساق، بىر يۈز ئەللىك كوچىغا ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان پارىژ ئېپىسكوپىدىن تارتىپ ئاران تۆت كوچىغىلا كۈچى يېتىدىغان بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ ئاقساقىلىغا قەدەر، ئۇنىڭدا ئۆزى بىلگىنىچە ئىش كۆرىدىغان ساق بىر يۈز قىرىق نەپەر فېئودال يەر ئىگىسى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزىگە تېگىشلىك سۈيۇرغاللىق يەر ھوقۇقىنى تەلەپ قىلاتتى. يەنە يىگىرمە بەش نەپەر فېئودال يەر ئىگىسى ئۆزلىرىدە ئەدلىيە ھوقۇقى بىلەن خان جەمەتىنىڭ ھوقۇقى بولۇش لازىملىقىنى تىلغا ئالاتتى. فېئودالىق دەۋردىكى ئەدلىيە ئەمەلدارلىرى پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ ئالىي نوپۇزىنى ئېتىراپ قىلسىمۇ، ئۇ ئاتاقتىكى ئېتىراپ قىلىش ئىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار قاتناشنى كونترول قىلالايتتى، ئۆز ئالدىغا ھوقۇقىنى يۈرگۈزەلەيتتى. ھېرىش ـ چارچاشنى بىلمەيدىغان لۇئى XI فېئودالىق تۈزۈمنىڭ قەسىر ـ ئايۋانلىرىنى زور كۆلەمدە ۋەيران قىلىشنى باشلاپ بەردى. رېچېلىيۇ بىلەن لۇئى XIV خان جەمەتىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن بۇ ئىشنى داۋاملاشتۇردى،

مىرابېئۇ ① خەلقنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئەڭ ئاخىرقى ھېسابتا بۇ ئىشنى تاماملىغان بولدى. لۇئى XI پارىژغا مىتىدەك يامراپ كەتكەن فېئودال يەر ئىگىدارلىق تورىنى بۇزۇش ئۈچۈن، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۈچ قېتىم يارلىق چۈشۈردى، كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، جىمىكى تەپرىقىچىلىكىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا، بىرلىككە كەلگەن ئامانلىق تۈزۈمىنى يولغا قويۇشقا ئۇرۇنۇپ باقتى. 1456 ـ يىلىغا كەلگەندە، پۇقرالار قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەنلا شام يېقىش كېرەك، بېقىۋاتقان ئىتلارنى كاتەككە سولاش كېرەك، خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى دارغا ئېسىش كېرەك، دەپ بۇيرۇق چىقاردى، شۇ يىلى يەنە پۇقرالار ھەر كۈنى كەچتە ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق كوچىنى تۆمۈر زەنجىر بىلەن قامال قىلىش لازىم، قاراڭغۇ چۈشكەندە پىچاق ياكى باشقا قوراللارنى ئېلىپ كوچىغا چىقماسلىق لازىم، دەپ پەرمان قىلدى. لېكىن، شەھەر مەمۇرىيىتىنىڭ بۇ قانۇن ـ تۈزۈملىرى ئۈستىدىكى بۇ سىناق ئۇزاقىقا بارمايلا تاشلىنىپ قالدى. شەھەر پۇقرالىرى شامال پۈۋلەپ ئۆچۈرمەمدۇ، دەپ دېرىزىدىكى شامىلارنىڭ قاچاندا ئۆچۈشى بىلەن كارى بولمىدى. ئۇلارنىڭ سىرتتا لاغايلاپ يۈرگەن ئىتلىرىنمۇ ھېچكىم باشقۇرمىدى. تۆمۈر زەنجىر پەقەت ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈلگەندىلا تارتىلىدىغان بولدى. قورال ئېلىپ كوچىغا چىقىشنى مەنئى قىلىش بۇيرۇقى ھېچ نەرسىنى ئۆزگەرتەلمىدى. ئاغزىنى كېسۈۋېتىش كوچىسىنىڭ ئىسمى بوغۇزلىۋېتىش كوچىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، مۇشۇ ئىشنىڭ ئۆزى روشەن ئالغا باسقانلىق ھېسابلاندى. ھەر خىل فېئودالىلىق سوت قىلىش ھوقۇقىنىڭ بۇرۇتىمۇ تەۋرەپ قويمىدى. فېئودال يەر ئىگىلىرى شەھەرنى بىر ـ بىرىگە پۈتلىكاشاڭ بولىدىغان، ئۆزئارا سوركىلىش چىقىرىدىغان، ئۆزئارا جېدەل ـ ماجىرا تېرىيدىغان، ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ رايونغا بۆلۈۋەتتى. قوغداش ئەترەتلىرى، چارلاش

① مىرابېئۇ (1749 ـــ 1791) ـــ فىرانسىيەدىكى داڭلىق سىياسىيون، ناتىق.

ئەترەتلىرى، گۇاردىيە ئەترەتلىرى تۈركۈملەپ پەيدا بولۇۋاتقان ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، توپىلاڭ قاتارلىق دېلولارنى كۆرسەمۇ كۆرمەسكە سالىدىغان بولدى. مۇشۇنداق قالايمىقانچىلىق تۈپەيلى، ئاھالە زىچ ئولتۇراقلاشقان مەھەللىلەردە ئوغرى - قاراقچىلار ئوردا سارايلىرىغا، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا، پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىگە باستۇرۇپ كىرىدىغان ئىشلار ھەدىسلا قۇلاقتا يېتىدىغان بولۇپ قالدى. ئۆزىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشمىگەن ھەرقانداق ئادەم بۇنداق ئىشقا چات كەرمەيدىغان بولۇۋالدى. ئۇلار قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ، مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلىغۇسى كەلمەيدىغان، دېرىزىلىرىنى توسۇۋېتىدىغان، ئىشىكلىرىنى تاقۇۋېتىدىغان دەرىجىگە يەتتى. كېچىلىك چارلاشقا چىقىدىغانلار بار بولسۇن ياكى يوق بولسۇن، ئۇلار ھەرقانداق ئىشقا ئۆزى بىر تەرەپ بولار، دەپ چەتتە قاراپ تۇرىدىغان بولدى. ھەتتا مۇشۇنداق ئىشلار يۈز بېرىپ، ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە پارتزىنىڭ كوچىلىرىدا ئېقىپ يۈرگەن «تۈنۈگۈن كەچتە ئېتىن باربىتىنىڭ ئۆيىنى بۇلاپ كېتىپتۇ» ياكى «مارشال كىلورمونتىنى تۈتۈپ كېتىپتۇ» دەيدىغان گەپلەرگىمۇ ئېرەن قىلمايدىغان بولدى. مۇشۇنداق ئەھۋالغا كۆرە، خانلىق جەمەتكە قاراشلىق ئايۇۋان - سارايلار، ئالايلۇق، لوئۇرى سارىيى، پادىشاھ ئوردىسى، باستىلىيە تۈرمىسى، تورنېل سارىيى قاتارلىقلاردىن باشقا ئادەتتىكى فېئودال يەر ئىگىلىرىنىڭ، مەسىلەن، كىچىك بوربون سارىيى، سېنىس مېھمانخانىسى، ئانگولېمىنىڭ قورۇسى قاتارلىق جايلارنىڭ تاملىرىغا كۈنگۈرە چىقىرىلدى، راۋاقلارنىڭ تېمىدىن ئېتىش تۆشۈكى تېشىلدى. چېركاۋلار ئۆزىنىڭ مۇقەددەسلىكىگە تايىنىپ ئۆزىنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان بولدى. بەزى چېركاۋلار قوغدىنىش ئەسلىھەلىرىنى تەييارلىدى. بىرلا بۇۋى مەريەم چېركاۋى ئۇنداق قىلمىدى. ساينت گېرمائىن دېسپىرىس چېركاۋىنىڭمۇ بارۇنلارنىڭ قەلئەسىدىكىدەك ئادەتتىكى كۈنگۈرىلىرىلا بار ئىدى. ئۇنىڭ قوڭغۇراق قۇيۇشقا

ئىشلىتىدىغان مەسلىرى زەمبىرەك ياسايدىغان مەستەك كۆپ ئەمەس ئىدى. 1610 ـ يىلى ئۇنىڭ شۇ قەلئەسى تېخى بار ئىدى، لېكىن ئەمدىلىكتە چېركاۋدىن بۆلەك نەرسىسى قالمىدى، قالغانلىرى كۆزدىن غايىب بولدى.

گەپنى يەنە بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىن باشلايلى.

شۇنى دەپ قويۇش زۆرۈركى، تىلەمچىلەر ئىنتىزامىنىڭ چىڭلىقىغا كۆرە، دەسلەپكى ئورۇنلاشتۇرۇش تۈگىگەندىن كېيىن، كلوپىن تروللېيفنىڭ بۇيرۇقىنى ھېچقانداق شەپە چىقارماي دەل جايىدا ئىجرا قىلدى. ئەڭ ئالدىدا ماڭغانلار پارۋى مەيدانىدىكى رېشاتكىغا يامىشىپ، خىرقىراپ چىقىدىغان بوغۇق ئاۋازلىرى بىلەن قىيقاس ـ چۇقان سالدى، قولىدىكى مەشئەللەرنى بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا قارىتىپ پۈلاڭلاتتى. مەشئەلنىڭ ئوتى سوقۇۋاتقان شامالدا گاھ گۈرۈلدەپ كۆيەتتى، گاھ پەسكويغا چۈشەتتى، مەشئەل يورۇقىدا چېركاۋنىڭ ئاچ قىزىل رەڭلىك ئالدى تېمى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كۆرۈنۈپ قالاتتى.

ـــ ساڭا ئېيتىپ قويايي، پارىژنىڭ باش ئېپىسكوپى، ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ سودىيەسى لۇئى دې بېئامونت، مەن تونېس پادىشاھى، قارا گەپ پادىشاھلىقىنىڭ ھۆكۈمرانى، ئەخمەقلەرنىڭ باش ئېپىسكوپى كلوپىن تروللېيف بولىمەن. شۇنى دەپ قويايي، بىزنىڭ سىڭلىمىزغا ئۈۋال قىلدىڭلار. ئۇنى سېھىرگەرلىك جىنايىتى بىلەن خاتا ھۆكۈم قىلدىڭلار. ئۇ ھازىر سىلەرنىڭ چېركاۋىڭلاردا پاناھلىنىۋاتىدۇ. سىلەر ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا پاناھلىق بېرىشىڭلار ھەمدە ئۇنى قوغدىشىڭلار كېرەك. لېكىن، ئالىي سوت مەھكىمىسى ئۇنى قايتىدىن قولغا ئالماقچى بولغاندا، سىلەر بۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپ سۈكوت قىلدىڭلار. ئەگەر خۇدا بولمىغان بولسا، بىزدەك تىلەمچىلەر بولمىغان بولسا، ئەتە ئۇنىڭ گىرىف مەيدانىدا دارغا ئېسىلىشى تۇرغانلا گەپ. مۇشۇ ۋەجىدىن سېنى ئىزدەپ كەلدۇق. باش ئېپىسكوپ! ئەگەر سېنىڭ چېركاۋىڭ دەخلى ـ تەرۇز قىلىشقا بولمايدىغان مۇقەددەس جاي بولسا،

بىزنىڭ سىڭلىمىزمۇ دەخلى ـ تەرۇز قىلىشقا بولمايدىغان مۇقەددەس جان ! ناۋادا بىزنىڭ سىڭلىمىزنىڭ ھاياتى دەخلى ـ تەرۇز قىلىشقا بولمايدىغان مۇقەددەس جان ھېسابلانمىسا، ئۇنداقتا سېنىڭ چېركاۋنىمۇ دەخلى ـ تەرۇز قىلىشقا بولمايدىغان مۇقەددەس جاي دېگەن سالاھىيىتىدىن قالىدۇ. شۇڭا، بىز ساڭا بۇ قىزنى بىزگە تاپشۇرۇپ بەر دەپ نەسىھەت قىلىۋاتىمىز. چېركاۋنى قوتۇلدۇرۇپ قالغۇڭ بولسا، مۇشۇنداق قىل. ناۋادا ياق دېسەڭ، بىز ئۇ قىزنى ئېلىپ كېتىش بىلەنلا قالماي، چېركاۋنىنمۇ تالان ـ تاراج قىلىمىز. ئىشىنىڭ چوڭى شۇ چاغدا چىقىدۇ. مۇشۇ سەۋەبلىك، بىز قولىمىزدىكى تۇغنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قەسەم بېرىمىز. خۇدا سېنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، پارىزنىڭ باش ئېپىسكوپى !

كەسكىن تەلەپپۇزدا دېيىلگەن بۇ سۆزلەر شۇنچىكى مەردانە، ۋەزنى ئېغىر سۆزلەر ئىدى. ئەپسۇسكى، كۆڭسىدو بىر ئېغىز گەپنىمۇ ئاڭلىمىدى. بىر تىلەمچى قولىدىكى تۇغنى كلوپىنغا سۇندى. كلوپىن ئۇنى سۈرلۈك قىياپەت بىلەن ئىككى تاشنىڭ ئارىلىقىدىكى يېرىققا قىستۇردى. تۇغ ـ ئەلەمگە ھايۋانىنىڭ بىر پارچە گۆشىگە سانجىلغان تۆمۈر ئارىنىڭ رەسمى سىزىلغانىدى.

تونۇس پادىشاھى تۇغنى قاداپ بولغاندىن كېيىن كەينىگە قايرىلىپ، قوشۇننى كۆزدىن كەچۈردى. بۇ قوشۇن غەزىپىدىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالغان ئادەملەر توپى ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆزىدىن قوللىرىدىكى نەيزىدىن چىقىۋاتقان نۇردەك سوغۇق نۇر چاقنايتتى. كلوپىن سەل دېمىنى ئېلىۋېلىپ، ئۇلارغا توۋلىدى:

ـــ ھۇجۇمغا ئۆتتۇق، بۇرادەرلەر ! باشلاڭلار، ئەزىمەتلىرىم !

پاقالچاقلىرىنىڭ بۇلجۇڭ گۆشى بۆرتۇپ چىققان، يۇز ـ كۆزى تۆمۈرنىڭ داشقىلىدەك قاپقارا ئوتتۇز نەپەر قاۋۇل يىگىت مۇرىلىرىدە يوغان بولقا، ئۇزۇن ساپلىق ئوتىغۇچ، تۆمۈر لوم كۆتۈرگەن پېتى سەپتىن چىقتى. ئۇلار چېركاۋنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى دەرۋازىغا ئېتىلىپ بېرىپ، پەلەمپەينى بويلاپ

ئۇستىگە چىقتى. ھايال ئۆتمەيلا ئۇلارنىڭ چوققىلىق ئەگمىنىڭ ئاستىدا زوڭ ئولتۇرۇپ، ئوتىغۇچ ۋە تۆمۇر لوم بىلەن دەرۋازىنى ئۇرۇپ قومۇرۇۋاتقانلىقى كۆرۈندى. يەنە بىر توپ تىلەمچى يارداملىشىپ ماڭدى. بەزىلىرى قاراپ تۇردى. دەرۋازا ئالدىدىكى ئون بىر پەلەمپەي ئادەملەر بىلەن سۇ چاچسا يەرگە چۈشمىگۈدەك ھالدا لىق تولدى.

لېكىن، دەرۋازا ئىنتايىن مۇستەھكەم ئىدى.

— خۇنۇپەر، — دېدى بىر تىلەمچى، — ھەم چىڭ، ھەم جاھىل نەرسىغۇ بۇ!

— قېرىغاندىكىن، سۆڭىكى چىڭىپ كېتىدۇ - دە! — دېدى يەنە بىرى.

— غەيرەت قىلىڭلار، ئاغىنىلەر! — دەپ ۋارقىرىدى كلوپىن، — كاللام ۋە بىر پاي كەشىم بىلەن باغلىشىمەنكى، بىرەر مالاي ئويغىنىپ بولغۇچە دەرۋازىنى ئېچىپ، ئۇ يەردىكى قىزنى قۇتۇلدۇرۇپ بولالايسىلەر. باش كاھىنىڭ نەزىر - چىراغ سۇپىسىنىمۇ پاك - پاكىز ئادالاپ بولىسىلەر، غەيرەت قىلىڭلار! قۇلۇپنىڭ بوشاپ قالغانلىقىغا كۆزۈم يېتىدۇ!

ئارقا تەرىپىدىن تۇيۇقسىزلا ئاڭلانغان گۇلدۇر - تاراق كلوپىنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى. ئۇ كەينىگە قايرىلىپ، ئاسماندىن چۈشكەن ياغاچ لىمنىڭ چېركاۋ پەلەمپىيىدىكى ئون نەچچە سەرگەردانىنى مىجىپ ياتقۇزۇۋەتكەنلىكىنى كۆردى. يوغان لىم ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يول ئۇستىدە قاقشىپ، يۇمىلاپ، زەمبىرەكنىڭ ئاۋازىدەك سادا چىقىرىپ، يەنە بىرنەچچەيلەننىڭ پۇتىنى زەخمىلەندۈردى. ئۇلار ۋەھىمە ئىچىدە قېيا - چېيا قىلىپ ئۆزلىرىنى بىر يانغا ئالدى. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە پارۋى مەيدانىدا ئادەم قالمىدى. دەھلىزنىڭ ئىچكىرىسىگە مۆكۈنۈۋالغان ھېلىقى قاۋۇل يىگىتلەرمۇ دەرۋازىدىن بەدەر قاچتى. كلوپىن ئۆزىمۇ چېركاۋدىن خېلى يىراق يەرگە بېرىۋالدى.

ـــ جېنىمدىن ئايرىلغىلى تاس قالدىم، ـــ دېدى قورقۇپ ئادەم سىياقى قالمىغان ژان، ـــ دو چىقسامموۇ چىقاي، بوران ئۇچۇپ كەلگەندەك بولدى دەڭلار ! قاسساپ پېررې ئۇنىڭ تېگىدە قېلىپ ئۆلۈپ كەتتى !

ياغاچ لىم تىلەمچىلەرنىڭ ئارىسىغا چۈشۈپ، شۇنچىلىك قاتتىق ۋەھىمە پەيدا قىلدىكى، ئۇلار خېلىغىچە ئېسىگە كېلەلمىدى. ئۇلارنىڭ ئەپتىدىكى قورقۇنچىنى تەسۋىرلەپ بەرگىلىمۇ بولمايتتى. ئۇلار بىرھازاغىچە ئاسمان بوشلۇقىدىن كۆزىنى ئۇزەلمىدى. ياغاچ لىم ئۇلارنى پادىشاھلىقنىڭ يېگىرمە مىڭ كىشىلىك ئوقياچىلىرىدىنمۇ بەكرەك قورقۇتۇۋەتكەنىدى.

ـــ بۇ شەيتاننىڭ ھۇنىرى، ـــ دېدى مىسىرلىق كىنەز غودۇڭشىپ، ـــ بۇنىڭدا سېھىرگەرلىك بارەدەك قىلىدۇ.

ـــ بۇ ئايدىن چۈشكەن بىر تال ئوتۇن بولمىسۇن، يەنە، ـــ دېدى قىزىل يۈزلۈك ئاندىرى.

ـــ ئۇنداقتا، ـــ دېدى فرانسىس چانتېپېرۇن، ـــ ئاي بۇۋاي مەريەمنىڭ دوستى بولۇپ چىقىدۇ.

ـــ مىڭلاپ پاپا گۈۋاھ بولسۇن ! ـــ دەپ توۋلىدى كلوپىن، ـــ ھەممىڭلار كارغا يارىماس نېمىلەردىن ئىكەنسىلەر.

لېكىن، كلوپىن ئۆزىمۇ نېمىشقا ئاسماندىن يوغان لىمنىڭ چۈشكەنلىكىنى بىلەلمىدى.

چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىدىن ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. مەشئەلنىڭ يورۇقىمۇ چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىنى يورۇتالمايتتى. قورقۇنچلۇق لىم مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا توغرىسىغا سوزۇلۇپ ياتاتتى. پەقەت لىم تېگىپ كەتكەنلەرنىڭ ياكى قورسىقى تاش پەلەمپەينىڭ قىرىغا تېگىپ كەتكەنلەرنىڭ ئىڭراپ ناله قىلغان ئاۋازىنىلا ئاڭلىغىلى بولاتتى.

تونېس پادىشاھى بىردەملىك ئالاقزادىلىكتىن كېيىن ھەمراھلىرىنى قايىل قىلىدىغان بىر گەپنى تاپقان بولدى:

ـــ قارغىش تەگكۈرلەر ! مىسسىيونېرلار ئۆزىنى قوغداپ

يۇرگەن بولمىسۇن، يەنە ! كېلىڭلار، ئۇلارنى ئەدەپلەپ قويايلى !

ــ ئەدىپىنى بېرەيلى ! ــ كىشىلەر ئەقلىدىن ئازغانىدەك توۋلىغىلى تۇردى. يانىڭ ئوقى، بەردەنگە مىلتىقلاردىن چىققان ئوق چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىغا قاراپ ئۇچتى.

شاۋقۇن ـ سۇرەن ئەتراپتىكى ئۆيلەردە تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ئادەملەرنى ئويغىتىۋەتتى. بەزىلەر دېرىزىسىنى ئاچتى، قولىغا شام ئېلىپ، ئۇخلىغاندا كىيىدىغان باش كىيىمى بىلەنلا دېرىزىلەردىن بېشىنى چىقاردى.

ــ دېرىزىگە قارىتىپ ئېتىڭلار ! ــ دەپ ۋارقىرىدى كلوپىن. بىچارە ئەرلەر ئاچچىقى كېلىپ خۇددىنى يوقاتقان بۇ ئالامانىنى كۆرۈشكىمۇ ئۇلگۈرمەي، ۋەھىمە ئىچىدە چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمگەن ھالدا خوتۇنلىرىنىڭ يېنىغا ئۆزىنى ئاتتى. ئۇلار پارۋى مەيدانىدا جىن ـ ئالۋاستىلارنىڭ يىغىلىشى بولۇۋاتامدۇ ياكى 64 ـ يىلىدىكىدەك بۇرگۇنىدىلار باستۇرۇپ كىرىدىمۇ دەپ، بىر ـ بىرىدىن سوراشتى. ئەرلەر بۇلاڭ ـ تالاڭنى، خوتۇنلار زوراۋانلىقنى ئويلىدى، ئاندىن يوتقانغا چىڭ يۆگىنىپ، لاغىلداپ تىترىدى.

چوڭ ـ كىچىك تىلەمچىلەر «ئۇلارنى ئەدەپلەپ قويايلى» دەپ ھۆركىرىگىنى بىلەن قارامىلىق قىلىپ ئالدىغا مېڭىشقا پېتىنالمىدى. بىردە چېركاۋغا، بىردە يەردە سوزۇلۇپ ياتقان لىمغا قاراپ جىم تۇردى. بىنا بۇرۇنقىدەكلا تىپتىنچ، ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. لېكىن، قانداقتۇر بىر ئىش بولىدىغاندەك، تىلەمچىلەرنىڭ تېنى جۇغۇلدايتتى.

ــ ئالغا، ئەزىمەتلەر ! ــ دەپ توۋلىدى كلوپىن، ــ دەرۋازىنى بۇزۇڭلار !

ھېچكىمۇ ئالدىغا بىر قەدەم ماڭمىدى.

ــ ھەي چاڭگا ساقال، سامان قورساق، ــ دەپ ۋارقىرىدى كلوپىن، ــ ھوي، ھارامزادىلەر، ئۆزۈڭنى ئەركەك چاغلىشىسەنۇ، بىر تال ۋاسىدىن قورقىسەن.

ياشانغان بىرەيلەن جاۋاب قايتۇردى:

ــ باشلىق، بىزنى غەمدە قويغىنى ئۇ ۋاسا ئەمەس، دەرۋازىنى تۆمۈر دەم بىلەن ئېتىۋېتىپتۇ. ئوتىغۇچ، بولقا دېگەنلەر بىلەن ھېچ ئىش قىلغىلى بولمىدى.

ــ دەرۋازىنى نېمە بىلەن ئاچقىلى بولار؟ ــ سورىدى كلوپىن.

ــ ھەي، سېپىل بۇزىدىغان ئومۇت بولغان بولسا ئىدى!

تونېس پادىشاھى باتۇرلۇق بىلەن يۇگۇرگەن پېتى ياغاچ لىمنىڭ قېشىغا باردى ۋە ئۇنىڭ ئۇستىگە بىر پۇتىنى قويدى.

ــ مانا بۇ ئومۇتنىڭ نەق ئۆزى. ئۇنى مىسسىيونېرلار بايىلا بىزگە تاشلاپ بەرگەن، ــ ئۇ چېركاۋغا قاراپ قىزغىچلاردەك سالام بەردى، ــ رەھمەت، مىسسىيونېر ئەپەندىلەر!

ئۇنىڭ باتۇرلۇقى كۆپچىلىكنى ئىلھاملاندۇردى، ياغاچ لىمنىڭ سېھرىي كۈچى تۈگىدى. تىلەمچىلەر قايتىدىن غەيرەتكە كەلدى. ھايال ئۆتمەيلا ھېلىقى كېلەڭسىز ياغاچ لىم ئىككى يۇزگە يېقىن مەزمۇت بىلەكنىڭ ئۈستىدە پەيگە ئوخشاش كۆتۈرۈلدى ــ دە، دەرۋازىغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلدى. مەشئەللەرنىڭ ئاجىز نۇرى مەيدانىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. قاراڭغۇلۇقتىن قارىغاندا ھېلىقى تۈۋرۈك بىلەن ئۇنى كۆتۈرۈۋالغان ئادەملەر بېشىنى ئىچىگە تىقىپ تاشتىن قوپۇرۇلغان گىگانت ئادەمگە قاراپ ھۇجۇمغا ئۆتكەن كۆپ پۇتلۇق ياۋايى ھايۋانغىلا ئوخشايتتى.

چوڭ ياغاچ لىمنىڭ ئۇرۇلۇشى تۈپەيلى، مېتال بىلەن قاپلانغان دەرۋازا خۇددى دۈمبىقىتەك تاراڭشىپ، قۇلاق ــ مېڭىنى يەپلا كەتتى، گەرچە پۈتكۈل چېركاۋ تىترەۋاتقاندەك، بىنانىڭ مەيدىسىدىن ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنىق ئاڭلىنىۋاتقاندەك بىلىنسىمۇ، لېكىن دەرۋازا مىت قىلىپمۇ قويمىدى. دەل شۇ ئەسنادا، سان ــ ساناقسىز تاش پارچىلىرى دەرۋازىغا ھۇجۇم قىلىۋاتقانلارنىڭ بېشىغا يامغۇردەك چۈشكىلى تۇردى.

ــ بەچچىخەرلەر! ئىككى قوڭغۇراق مۇنارى رېشاتكىلىرىنىڭ

تۇۋرۇكىنى بېشىمىزغا قارىتىپ ئېتىۋاتامدۇ، نېمە؟ ــ دەپ ۋارقىرىدى ژان. لېكىن، بۇ چاغدا قوشۇندىكىلەرنىڭ كەيپى چاغ، ئەھۋالدىمۇ ئىلگىرىلەش بولۇۋاتقاچقا، ژاننىڭ گېپىگە ھېچكىمنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. تونېس پادىشاھى خاتا سۆزلىمىگەن، ئېپىسكوپ راستتىنلا مۇداپىئەگە ئۆتكەنىدى. تونېس پادىشاھى باشلامچىلىق بىلەن ئالدىغا ئۆتتى، ئادەملەر ئوق ۋە سول ئىككى تەرىپىدىن باش ـ كۆزىگە چۈشۈۋاتقان تاشلارغا قارىماي، دەرۋازىغا تېخىمۇ شىددەتلىك يوسۇندا ھۇجۇمغا ئۆتتى.

ھەيران قالارلىقى، تاشلارنىڭ چۈشۈشى ئىنتايىن تېز، كەينى ـ كەينىدىن توختىماي چۈشەتتى. تىلەمچىلىك گۇرۇھىنىڭ ئەزالىرىغا بەزىدە ئىككى پارچە تاش بىراقلا تېگەتتى، بىرى پۈتىغا ئۇرۇلسا، يەنە بىرى بېشىغا ئۇرۇلاتتى. تاش تەگمىگەنلەر ناھايىتى ئاز ئىدى. ھۇجۇمغا ئۆتكەنلەرنىڭ ئاياغ ئاستى ئۆلگەنلەر ياكى يارىلانغانلار ۋە ياكى قان ئېقىۋاتقان، ئاران ـ ئاران مىدىرلاۋاتقانلار بىلەن تولغانىدى. ئۇلار غەزەپلىنەتتى، تېخىمۇ غەيرەتكە كېلەتتى. يوغان ياغاچ لىمنى بىر خىل رېتىم بىلەن ئۇراتتى. تاش پارچىلىرى يامغۇردەك تۆكۈلەتتى، دەرۋازا ھۆركىرەپ ئاۋاز چىقىراتتى.

تىلەمچىلەرنىڭ تەلىيى كاج بولۇۋاتاتتى. چۈنكى، بۇ پۈرسەت باتۇر گاسقا پايدىلىق ئىدى.

كۆاسمىدو ئىككى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئارىلىقىدىكى سۇپىغا كەلگەن چاغدا كاللىسى ئېلىشىپلا كەتتى. سارىڭ ئادەمدەك، بىنانىڭ دەھلىزىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈردى. تىلەمچىلەرنىڭ چېركاۋغا ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىچى تىت ـ تىت بولدى. بىچارە مىسرلىق قىزغا يارەم بېرىش ئۈچۈن خۇداغا ئىلتىجا قىلىش كېرەكلىكىنى ياكى ئالۋاستىغا ئىلتىجا قىلىش كېرەكلىكىنى بىلەلمەي تەمتىرىدى. شۇ ئەسنادا ئۇ ئوتتۇرىدىكى قوڭغۇراق بىناسىغا يامىشىپ چىقىپ، ئەڭ چوڭ قوڭغۇراقنى ئۇرسام بولارمۇ، دېگەن خىيال كاللىسىدىن لەپىدە

ئۆتكەنمۇ بولدى. لېكىن، يەنە قوڭغۇراقنى چالغۇچە چېركاۋنىڭ دەۋازىسى چېقىلىپ بولارمىكىن دەپ ئەنسىرىدى. بۇ چاغدا تىلەمچى ئەزىمەتلەر ئورۇندۇق ئارقىلىق دەۋازىغا يامىشىپ بولغانىدى. كۆاسمىدو نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى.

ئۇنىڭ ئېسىگە تۇيۇقسىزلا تامچىلارنىڭ بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى جەنۇب تەرەپتىكى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ تېمىنى، لىملىرىنى، ئۆگزىسىنى رېمونت قىلغانلىقى كەلدى. «خۇدا بەرسە قولىغا، ئەكېلىپ بېرەر يولىغا» دېگەن مۇشۇ ـ دە. ئۇنىڭ كۆزى پاللىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى. تاملار تاشتىن قويۇرۇلغان، ئۆگزە قوغۇشۇن قاتقالتىر بىلەن يېپىلغانىدى. ئۆيلەرنىڭ لىمى پۈتۈنلەي ياغاچ ئىدى. تۇڑرۇكلەر شۇنداق زىچ، شۇنداق يوغان ئىدىكى، قىسقىسى ئۇلارنى «ئورمان» دېيىشكە بولاتتى.

كۆاسمىدو قوڭغۇراق مۇنارىغا قاراپ يۈگۈردى. دېمىسمۇ ئۇنىڭ ئىچىگە ھەر خىل قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، دۆڭە ـ دۆڭە تاش، يۆگەكلىك قوغۇشۇن قاتقالتىر، ھەرىدەپ باغلاپ قويغان ئوتۇن ـ ياغاچ، سىماب ئارىلاشتۇرۇلغان قۇم دۆڭىلەگلىك ئىدى. ئۇ يەرنى ماتېرىيال زاڭۇتى دېسە ئارتۇق كەتمەيتتى.

ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى. ئوتىغۇچ بىلەن تۆمۈر بولقىنىڭ تارىڭ ـ تۇرۇڭ قىلغان ئاۋازى ئۇزۇلمەيتتى. شىپقاپ كېلىۋاتقان خەۋپ ـ خەتەر كۆاسمىدوغا جان كىرگۈزدى. ئۇ يەردىكى بىر دۆڭە تۇڑرۇكنىڭ قاتارىدىن ئەڭ يوغان، ئەڭ ئۇزۇن بىرىنى تاللاپ، ئۇنىڭ بىر ئۇچىنى دېرىزىدىن چىقاردى، ئاندىن سىرتقا چىقىپ، ئۇنى دېرىزىدىن تارتتى، سۇپىدىكى رېشاتكىنىڭ بۇرجىكىنى بويلاپ سىيرىلدۇردى، ئاخىرىدا ئۇنى ئېگىز بوشلۇقتىن تۆڭەنگە قارىتىپ دوملىتىۋەتتى. تۇڑرۇك بىر يۇز ئاتمىش چى ئېگىزلىكتىن چۈشۈپ بولغۇچە بىر قىسىم ھەيكەلنى كۆكۈم ـ تالقان قىلىۋەتتى، شامال تۇگمىنىڭ چاقىدەك نەچچە قېتىم ئايلاندى، ئاخىرىدا يەرگە ئۇرۇلۇپ

قورقۇنچلۇق ئاۋاز چىقاردى، پەستە قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلدى. قاپقارا تۇمان ياپلاق تاش ياتقۇزۇلغان مەيدانغا بەجايىكى بوغما يىلاندەك سوزۇلۇپ، بىرنەچچە قېتىم قاتقىدى.

تىلەمچىلەر پۇلاڭلاپ چۇشۇۋاتقان تۇمۇرۇكنى كۆرۈپ، خۇددى ئۇششاق بالىلار پۇتۇلەپ ئويناۋاتقان قۇمدەك تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ كەتتى. كۆاسمىدو ئۇلار ئالاقزادە بولغان بۇ پەيتتىن تازا ئوبدان پايدىلاندى. تىلەمچىلەر كۆكتىن چۇشۇۋاتقان ياغاچ تۇمۇرۇككە خۇراپىي كۆزلىرى بىلەن ھاڭۇبقىپ قاراۋاتقاندا، ئۇلار ئوقيا ۋە بەردەنگە مىلتىق بىلەن ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ تاش ھەيكەللىرىنى يەكچەشمە قىلىپ قويۇش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقاندا، دۆۋە ـ دۆۋە تاش، كاھىش، شىبغىلىنى، ھەتتا تامچىلارنىڭ سايمان ـ جابدۇقلىرى سېلىنغان خالتىلارنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، ھېلىقى ياغاچ تۇمۇرۇكنى چۇشۇرۇۋەتكەن جايدىكى رېشاتكىنىڭ بۇرجىكىگە دۆۋىلىدى.

تىلەمچىلەر دەرۋازا بىلەن ھەدەپ ھەپىلىشۋاتقاندا، تاش پارچىلىرى يامغۇردەك تۆكۈلگىلى تۇردى. ئالاقزادە بولغان تىلەمچىلەر چېركاۋنىڭ تېمى ئۆرۈلۈپ چۇشتىمۇ نېمە دەپ ئويلاشتى.

شۇ چاغدا كىمدىكىم كۆاسمىدو بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالسا، قورقۇپ جېنى چىقىپ كەتكەن بولاتتى . ئۇ رېشاتكىنىڭ بۇرجىكىگە بىرمۇنچە نەرسىلەرنى دۆۋىلەش بىلەنلا قالماي، سۇپىغمۇ بىر دۆۋە تاشنى دۆۋىلەپ قويدى. ناۋادا سۇپىنىڭ لېۋىدىكى تاش تۇمگەپ كەتسە، بۇ يەردىكى تاشنى خالىغانچە ئىشلەتكىلى بولاتتى. كۆاسمىدو گاھ زوڭزىياتتى، گاھ ئۆرە بولاتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى چاقماقلىقىغا گەپ توغرا كەلمەيتتى. ئۇ پاپىلارنىڭكىدەك كاللىسىنى سوزۇپ، رېشاتكىنىڭ تۆۋىنىگە بىرنەچچە قېتىم قاراپ ئۇلگۈردى. لېكىن، ھەر قارىغاندا بىردىن يوغان تاشنى ئېتىپ تۇردى، ئۇ بىر تاشنى ئېتىپ بولۇپ، يەنە بىرنى ئاتاتتى، ئۇچىنچىسىنىمۇ ئاتاتتى. تاش تۆۋەندە بىرەرىگە

تەككەن ھامان نەرە تارتقاندەك توۋلاپ قويياتتى.

تىلەمچىلەرمۇ بوش كەلمىدى. نەچچە يۈز ئادەمنىڭ قولىدىكى ھېلىقى يوغان لىم بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ دەرۋازىسىغا شىددەت بىلەن توختىماي ئۇرۇلغىلى تۇردى. ھۇجۇمغا بەرداشلىق بېرىۋاتقان قېلىن دەرۋازا يېگىرمە نەچچە قېتىم مىدىرلىدى، تاختىيى يېرىلدى، ئويما نەقىشلەر ئاجراپ چۈشتى. ياغاچ لىم ھەر قېتىم تەككەندە، دەرۋازىنىڭ ئىچىدىكى زەنجىر ئىلگەكتىن چىقاي ـ چىقاي دەپ قالدى، دەرۋازىنىڭ قانىتى سىلكىندى، تۆمۈر چۈنقچىلارنىڭ ئىچىگە ئېلىنغان ياغاچ ئۇۋۇلىپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ دەرۋازىدىكى تۆمۈر ياغاچ ماتېرىيالدىن كۆپ ئىدى. كۆاسمىدونىڭ تەلىيى ئوڭدىن كېلىۋاتاتتى.

كۆاسمىدو دەرۋازىنىڭ ئۆرۈلۈپ چۈشۈشكە تاس ـ تاس قېلىۋاتقانلىقىنى بىلدى. گەرچە ئۇ ئاڭلىيالمىسىمۇ، لېكىن ياغاچ لىم ھەر قېتىم ئۇرۇلغاندا، چېركاۋنىڭ ئىچىدە بىر قېتىم قاتتىق سىلكىنىش يۈز بېرەتتى. كۆاسمىدومۇ ئۆپكىسى ئۆرۈلگەندەك بولۇپ، بىر قېتىم سىلكىنەتتى. ئۇ ئېگىزدە تۇرۇپ غەزەپى تاشقان تىلەمچىلەرنىڭ جەزمەن ئۇتۇپ چىقىدىغانلىقىغا ئىشەنچى بارلىقىنى ھېس قىلدى. چۈنكى، غەزەپلەنگەن بۇ تىلەمچىلەر چېركاۋنىڭ قاراڭغۇلۇق ئىچىدىكى تېمىغا قارىتىپ مۇشتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ قويياتتى. كۆاسمىدو بېشى ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن مۇشۇكياپىلاققا ئوخشاش قاناتلىرىمنى كېرىپ، مىسرلىق قىزنى ئۈستۈمگە قوندۇرۇپ يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتسەم، دەپ ئويلىدى.

يامغۇردەك تۆكۈلۈۋاتقان تاش پارچىلىرى ھۇجۇمچىلارنى چېكىندۈرەلمىدى.

دەل مۇشۇ جىددىي پەيتتە، رېشاتكىنىڭ تۇۋىدىن ئۇنچە يىراق ئەمەس يەردە، ھېلىقى ياغاچ لىمنى سىيرىلدۇرۇپ تىلەمچىلەرنىڭ بېشىغا تاشلىغان يەردە تاشتىن ئويۇپ ياسالغان ئۇزۇن ئىككى نورنىڭ بارلىقى، ئۇنىڭ ئۇيانغىمۇ ئەمەس، بۇيانغىمۇ ئەمەس،

دەرۋازىنىڭ قاق بېشىغىلا توغرا كېلىدىغانلىقى كۆزاسمىدونىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. بۇ ئىككى نورنىڭ ئاغزى دەل سۇپا بىلەن گورىزونتال تەكشىلىكتە ئىدى. كۆزاسمىدو قالتىس بىر چارىنى تاپتى. ئۇ ئۆزى تۇرىدىغان ئۆيگە بېرىپ بىر باغلام ئوتۇن كۆتۈرۈپ كەلدى. بىرنەچچە پارچە ياغاچ تاختاي بىلەن قوغۇشۇن قاتقالتىرنى ئوتۇنىنىڭ ئۈستىگە قويدى. بۇ تېخنىچە ھېچكىم ئىشلەتمىگەن قورال ئىدى. كۆزاسمىدو ھېلىقى نەرسىلەرنى نورنىڭ ئىچىگە جايلاشتۇرۇپ، قولىدىكى پانارنىڭ ئوتى بىلەن ئوتۇنغا ئوت تۇتاشتۇردى.

شۇ ئەسنادا يۇقىرىدىن چۈشىدىغان تاش توختىدى. دەككە ـ دۈككە ئىچىدە قالغان تىلەمچىلەر ئاسمانغا قارىمىدى. خۇددى بىر توپ تايغان ئۆڭكۇرگە كىرىۋالغان ياۋا توڭگۇزغا قاراپ قاۋىغاندەك، ھەممىسى بىرلىكتە دەرۋازىغا قىستاپ كەلدى. دەرۋازا ياغاچ لىمنىڭ زەربىسىدە ئۆرۈلۈپ چۈشەي دەپلا قالغانىدى. ھەممە ئادەم دەرۋازا ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ھامان، ئىچكىرىگە بىرىنچى بولۇپ كىرىش ئۈچۈن دەرۋازىغا يېقىنراق تۇرۇشنىڭ كويىدا ئىدى. بۇ چېركاۋ ئۈچ يۈز يىل مابەينىدە جەمئىي قىممەتلىك بۇيۇملار توپلانغان چوڭ خەزىنە ئىدى، ئەمەسمۇ ! تىلەمچىلەر خۇشال بولۇپ ۋارقىرايتتى، ئاچ كۆزلۈك بىلەن ھۆركىرەيتتى. چۈنكى، چېركاۋنىڭ ئىچىدە كۆزنىڭ يېغىنى يەيدىغان چىرايلىق كۆموش كىرىست، رەڭگارەڭ، كۆركەم توقۇلما بۇيۇملار، گىرۋەكلىرىگە كۆموش قويۇلغان قەبرە تاش، ھەشەمەتلىك مۇناجاتخانا قاتارلىقلار بار ئىدى. چېركاۋدىكى شامدانلار، مۇبارەك تەن قۇتىسى، بۇت تەكچىسى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئالتۇن ياكى ياقۇت بىلەن زىننەتلەنگەن بولۇپ، بۇلار شام يورۇقى بەس ـ بەستە چاقنايدىغان مىلاد بايرىمى بىلەن قۇياش نۇرى چاراقلاپ تۇرىدىغان پاسخا بايرىمى قاتارلىق شانلىق بايرام كۈنلىرى ئىلاھىيەت مۇنبىرىگە تىزىپ قويۇلاتتى. تىلەمچىلەر مۇشۇ سەلتەنەتلىك مەنزىرىنى ئەسكە ئالغان ۋاقتى

دەل ماخاۋ كېسەللىكى، سۇلۇق ئىششىق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇۋاتقانلار، يۇقىرى دەرىجىلىك ئىجراچى بولۇپ نىقابلىنىۋالغانلار، كۆيۈپ كەتكەن بولۇپ ياسىنىۋالغانلارنىڭ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەن ۋاقتى ئىدى. ئۇلارنى مىسرلىق قىزنى قوتۇلدۇرۇشقا ئالدىراۋاتىدۇ دېگەندىن كۆرە، بۇۋى مەريەم چېركاۋىنى تالان ـ تاراج قىلىشقا ئالدىراۋاتىدۇ، دېگەن تۇزۇك ئىدى. كېيىنكى ئارزۇ چوقۇم ئالدىنقىسىدىن كۈچلۈك ئىدى. ھەتتا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەزى ئادەملەرنىڭ مىسرلىق قىزنى قوتۇلدۇرىمىز دېگەنلىرىنى بۇۋى مەريەم چېركاۋىنى تالان ـ تاراج قىلىشنىڭ باھانىسى دېيىشكە بولاتتى. چۈنكى، تالان ـ تاراجغىمۇ باھانە لازىم ـ دە.

تىلەمچىلەر دەل ئاخىرقى تىركىشىشكە ئۆتكەندەك، ئۇلارنىڭ ھەربىرى دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئۈيۈشۈپ جان ـ جەھلى بىلەن ھەربىرىتكە كېلىپ، جىمىكى كۈچ ـ قۇدرىتىنى بىر نۇقتىغا يىغىشقا تەييارلىنىۋاتقاندا ۋە بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ھەل قىلغۇچ زەربىدە نامايان قىلماقچى بولۇۋاتقاندا، ئالامانىنىڭ ئىچىدىن ۋەھىمىلىك قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ ۋارقىراش ـ جارقىراشلىرى ھېلىقى يوغان لىم چۈشكەن چاغدىكىدىنمۇ دەھشەتلىك بولدى. ۋارقىرىمىغانلار، ئۆلمەي ئامان قالغانلار كۆزى ئالىيىپ، تۆت ئەتراپىغا تەلمۈردى. ئۇلار ئىككى قېتىملىق قوغۇشۇن ئېرىتمىسىنىڭ چېركاۋ ئۇستىدىن سىغدىلىپ تۇرغان ئادەملەر توپىغا تۆكۈلۈۋاتقىنىنى كۆردى. قوغۇشۇن ئېرىتمىسى ئېقىپ چۈشكەن ئىككى جايدا خۇددى قار ئۈستىگە قاينىق سۇ تۆكۈلگەندەك، ئىككى قارا ئۆڭكۈر پەيدا بولدى. قاينىاپ لۆمۈلدەپ كەتكەن قوغۇشۇن ئېرىتمىسىنى كۆرگەن ئادەملەر قورقۇپ تىرىپىرەن بولدى. بەدىنىنىڭ يېرىمى كۆيگەنلەرنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى ئاچچىق چىرقىراشلىرى ئەتراپىنى بىر ئالدى. قوغۇشۇن ئېرىتمىسىنىڭ قورقۇنچلۇق چاچراندىلىرى ھۇجۇمدىكىلەرنىڭ ئۈستىبېشىغا قىزدۇرۇلغان ئۇشكەندەك

تەگدى، بىچارە تىلەمچىلەر ئوت ئاپىتىگە دۇچ كەلگەندەك، كۆيۈك ئازابىغا چىدىيالماي تەرەپ - تەرەپكە قاچتى.

ۋەھىمىلىك داد - پەرياد پەلەككە يەتتى. تىلەمچىلەر مەيلى يۇرىكى تومراقلىرى بولسۇن، مەيلى توخۇ يۇرەكلەر بولسۇن، لىمنى ئۆلۈكلەرنىڭ ئۈستىگە چۆرۈۋېتىپ، ئۆزىنىڭ جېنىنى قوتۇلدۇرۇش ھەلەكچىلىكىدە قالدى، پارۋى مەيدانىدا يەنە بىر قېتىم ھېچكىم قالمىدى.

ئادەملەرنىڭ ھەممىسى باشلىرىنى كۆتۈرۈپ چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىگە قارىدى ۋە ئىنتايىن قورقۇنچلۇق بىر مەنزىرىنى كۆردى. ئەڭ ئۈستۈن قەۋەتتىكى كارىدورنىڭ ئۆگزىسىدىن، ئىككى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن سان - ساناقسىز ئۇچقۇن چاچرىتىۋاتقان، ئەسەبىيلىك بىلەن يۇلقۇنۇپ شىددەت بىلەن ئۆرلەۋاتقان بىر ئوت كۆرۈندى. قاراڭغۇ كېچىدە غۇرۇلداپ سوقۇۋاتقان شامال كۆيۈۋاتقان ئوتۇننىڭ كۆيۈندىلىرىنى پۇرقىراۋاتقان ئىس - تۈتەكنىڭ ئىچىگە ئېلىپ كىرەتتى. رېشاتكىنىڭ تۆۋىدىكى ئىككى نوردىن توختىماي ئېقىۋاتقان قىزىق ئېرىتمە خۇددى قورقۇنچلۇق ياۋايى مەخلۇقنىڭ گېلىدىن چىقىۋاتقاندەك شارقىرايتتى. كۈموش رەڭلىك سۇيۇقلۇق چېركاۋنىڭ تۆۋەن قەۋىتىدىكى قاراڭغۇلۇققا قاراپ تۆكۈلەتتى. سۇزۇك، رەڭسىز قوغۇشۇن ئېرىتمىسى يەرگە تېگىشى بىلەن تەڭ بەئەينى مىڭلاپ كامارىدىن ئېتىلىپ چىققان سۇدەك تۆت تەرەپكە چاچرايتتى. ئوت يالقۇنى يورۇتۇپ تۇرغان ئىككى چوڭ مۇنارنىڭ سىيماسى شۇنچىكى مەردانە ۋە ئوچۇق ئىدى. بىرى قىپقىزىل نۇرغا پۈركەنگەن، بىرى پۇتۇنلەي قارا كۆرۈنەتتى. ئۇلارغا ئويۇپ چىقىرىلغان ھەددى - ھېسابسىز جىن - ئالۋاستى، ئەجدىھا - يىلانلارنىڭ قىياپىتى ئىنتايىن مۇدھىش، سۈرلۈك ئىدى. ئۇلار ئەلەڭگۈلەپ تۇرغان ئوتنىڭ يورۇقىدا تىرىك نەرسىلەردەك مىدىرلايتتى. تاشقا ئويۇپ چۈشۈرۈلگەن تالاي يىرگىنچلىك

مەخلۇقلار سەت ھەجىياتتى، نور داد ـ پەرياد كۆتۈرگەندەك، سەمەندەر ئوتنى كۈچەيتكەندەك، ئاق باشلىق دېڭىز بۇركۈتى ئىس ـ تۈتەكتىن قېقىلىپ چۈشكۈرگەندەك قىلاتتى. ئوتنىڭ يورۇقى ۋە چاراسلىغان ئاۋازى مەخلۇقلارنى ئېغىر ئۇيقۇدىن ئويغاتقاندەك بولاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى ئۇيانداڭ ـ بۇيانغا مېڭىپ يۈرگەندەك ئىدى. ئادەملەر ئۇنىڭ شام يورۇقىدىكى شەپەرەڭدەك، گاھ ئوتنىڭ يورۇقىغا ئۆزىنى ئۇرغانلىقىنى، گاھ يىراقلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرەتتى.

قورقۇپ كەتكەن تىلەمچىلەر چوڭراق تىنىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى. ئەتراپىنى قورقۇنچلۇق جىمجىتلىق ئىلكىگە ئالغاندى. موناستىرغا يوشۇرۇنغان مىسسىيونېرلارنىڭ ئەنسىز چىرقىراشلىرى ئاڭلىناتتى. دېرىزىسىنى ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئېچىپ يەنە ئالدىراپ ـ تېنەپ يېپىۋەتكەندىكى ئاۋازلار، ئەتراپتىكى ئۆيلەردىن ۋە دوختۇرخانىلاردىن چىقىۋاتقان تاراق ـ تۇرۇق ئاۋازى، ئوت يالقۇنىنىڭ شامالغا قوشۇلۇپ گۈرۈلدىگەن ئاۋازى، ئۆلەي دەپ قالغانلارنىڭ سەكراتتىكى ئىنجىقلىغان ئاۋازى، قوغۇشۇن ئېرىتمىسىنىڭ توختىماي ئاققاندىكى ئاۋازى، ياپىلاق تاشنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ چاچرىغان چاغدىكى ئاۋازى ئەتراپنى بىر ئالغاندى.

تىلەمچىلەر تاقابىل تۇرۇشنىڭ چارىلىرى ئۈستىدە مەسلىھەت قىلىۋېلىش ئۈچۈن تاكى گوندىلاۋۇر سارىيىنىڭ دەرۋازىسىغىچە چېكىندى. مىسىر كىنەزى پاسىل تاشنىڭ تۆپىسىدە ئولتۇرۇپ، قورقۇنچ چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئىككى يۇز چى ئېگىزلىكتە كۆيۈۋاتقان غەلىتە ئوتقا تىكتى. كلوپىن تروللىپ قۇيقا چاچلىرى تىك بولۇپ، چىڭ تۈگۈلگەن مۇشتىنى چىشلىۋەتتى.

ـــ كىرەلمەمدۇق، نېمە ! ـــ دېدى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

ـــ ئادەمنى ۋەسۋەسىگە قويىدىغان جىن ـ ئالۋاستىلارنىڭ ماكانىغۇ بۇ ! ـــ دېدى پېشقەدەم سەرگەردان ماتىياس ھونگادى

نارازى بولۇپ.

— پاپانىڭ ساقلىنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم قىلمەنكى، — دېدى بۇرۇن ئەسكەر بولغان، چاچلىرىغا ئاق سانجىغان قىزىقچى، — چېركاۋدىكى نوردىن ئېقىپ چىققان قوغۇشۇن ئېرىتمىسى شۇنداق دەھشەتلىك ئىكەنكى، لېكتوردىكى مىلتىق ئاتىدىغان تۆشۈكتىن ئۇچۇپ چىققان ئوقمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا يىپ ئېشەلمىگۈدەك!

— سىلەر ئوتنىڭ يورۇقىدا سەكرەپ يۈرگەن ئالۋاستىنى كۆردۈڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدى مىسىرلىق كىنەز.

— كۆردۈق، — دېدى كىلوپىن، — ئۇ ئاشۇ قوڭغۇراق چالىدىغان لەنىتى كۆاسمىدو!

— مەن سىلەرگە شۇنى دەپ قويايكى، — دېدى سەرگەردان بېشىنى چايقاپ، — ئۇ ماركىز كابناسنىڭ ئەرۋاھى، قەلئەنىڭ ئالۋاستىسى. ئۇنىڭ ئۇستىخىنى قورالىلانغان ئەسكەردەك مەزمۇت، كاللىسى شىرنىڭ كاللىسىغا ئوخشايدۇ. بەزىدە بەتبەشىرە ئاتىنى مىنىپ يۈرىدۇ، بەزىدە ئادەمنى تاشقا ئايلاندۇرۇپ، ئۇنىڭدىن مۇنار ياسايدۇ. بىرلەشمە ئارمىيەگە قوماندانلىق قىلىدۇ، ئۇ چوقۇم شۇ. مەن ئۇنى تونۇيمەن. بەزىدە چىرايلىق تونىنى كىيىپ، تۈركىيەلىكلەردەك ياسىنىۋالىدۇ.

— بىللىۋىگىنى دېلىئېتوئىل قېنى؟ — دەپ سورىدى كلوپىن.

— ئۇ ئۆلدى! — دەپ جاۋاب بەردى بىر تىلەمچى.

قىزىل يۈزلۈك ئاندىرى ساراڭلاردەك كۈلۈپ:

— بۇۋى مەريەم دوختورخانىلارغا خېلى جىق ئىش تېپىپ بەردى دەڭلار! — دېدى.

— بىز بۇ دەرۋازىدىن بۆسۈپ كىرىشكە باشقا ئامال قىلالماسمىزمۇ؟ — دېدى تونىس پادىشاھى ئاچچىقلاپ.

مىسىر كىنەزى چېركاۋنىڭ ئالدى تېمىدىن پارقىرايدىغان ئىككى يۆگەم داكىدەك سوزۇلۇپ چۈشۈۋاتقان قوغۇشۇن

ئېرىتمىسىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ قويدى ۋە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ:

ــ قىرىق يىل ئىلگىرى، كونىستانتىن① شەھىرىدىكى ساينت سوفىيە چېركاۋىمۇ ئۆزىنىڭ يۇمىلاق ئۆگزىسىنى مۇنداقچە ئېيتقاندا، بېشىنى ئۇچ قېتىم لىڭشىتىپ ئىسلام دىنىنىڭ ھىلال ئايلىق بايرىقىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتكەن ئۆگزە دەل ئۇنىڭ كاللىسى ئىدى. بۇ چېركاۋنى ياسىغان ئارخىتېكتور گۈئىللائۇمنىڭ ئۆزىمۇ بىر سېھىرگەر.

ــ ئەجەبا، بىز كوچا ـ كويدىكى توخۇ يۇرەكلەردەك نومۇسسىزلارچە قېچىپ كەتسەك ـ ھە؟ ــ دېدى كلوپىن، ــ بىز ئۆزىمىزنىڭ سىڭلىسىنى مۇشۇ يەردە قويۇپ كېتىشكە، چىلبۆرىلەرنىڭ ئۇنى ئەتە توتۇپ كېتىپ دارغا ئېسىشىغا چىداپ تۇرىمىزمۇ؟

ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇقەددەس بۇيۇملار ئۆيىدە نۇرغۇن ئالتۇنلار تۇرسا ! ــ دېدى بىر تىلەمچى. ئەپسۇسكى ئۇنىڭ ئىسمى بىزگە نامەلۇم ئىدى.

ــ بەچچىخەر ! ــ دەپ ۋارقىرىدى كلوپىن.

ــ يەنە بىر نۆۋەت سىناپ باقايلى، ــ دېدى ھېلىقى تىلەمچى.

ماتىياس بېشىنى چايقاپ:

ــ بىز دەرۋازىدىن كىرەلمەيدىغاندەك قىلىمىز. شۇنداقتىمۇ قوراللانغان بۇ قېرى بۇۋى مەريەمنىڭ ئاجىزلىقىنى ئىزدەپ باقايلى. بىرەر كامار ياكى بىرەر يان ئىشىك ئۇچراپ قالار.

ــ مەن بىلەن ماڭىدىغانلار بارمۇ؟ يەنە بىر قاراپ باقۇم كېلىۋاتىدۇ، ــ دېدى كلوپىن، ــ لېكىن، ھەممە يېرىگە قورال ـ ياراغ ئېسىۋالغان ئوقۇغۇچى ژان نەگە كەتتى؟

---

① كونىستانتىن ــ ھازىرقى تۈركىيەنىڭ پايتەختى ئىستانبۇل.

— بایاتىن ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى، ئۇنىڭ كۈلگىنىنى ئاڭلىمىدۇق.

تونېس پادىشاھنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى.

— ئىسىت، ئۇنىڭ پولاتتەك جىسمىدا باتۇرلارنىڭكىدەك سوقۇپ تۇرىدىغان يۈرەك بار ئىدى ـ دە ! شائىر پېررې گرىنگورى ئەپەندى كۆرۈنمەيدۇغۇ؟

— سەركەردە كلوپىن، — دېدى قىزىل يۈزلۈك ئاندىرى، — بىز ئوۋچاڭگى كۆۋرۈكىگە كەلگەندە، ئۇنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىگەنىدى.

— ئۆلگۈر، — دېدى كلوپىن يەرگە پۈتىنى ئۇرۇپ، — بىزدىن مۇشۇنداق قىلىشنى ئۆتۈنگەنمۇ شۇ، ئاخىرىغا بېرىپ يېرىم يولدا غىپپىدە تىكىۋەتكەنمۇ شۇ ! ئىزا تارتمايدىغان قورقۇنچاق ! تەرەت كەشىنى دۇبۇلغا قىلىدىغان مۇناپىق !

— سەركەردە كلوپىن، — قىزىل يۈزلۈك ئاندىرى پارۇى كوچىسىغا قاراپ توۋلىغىلى تۇردى، — ھېلىقى ئوقۇغۇچى ئاۋۇ يەردە تۇرغاندەك قىلىدۇ !

— باقىي ئالەمدىكى پلوتون ① نىڭ ئىلتىپاتىغا تەشەككۇر! — دېدى كلوپىن، — بىراق، ئۇنىڭ كەينىدىن سۆرۈلۈپ كېلىۋاتقىنى نېمە؟

كېلىۋاتقىنى دەرۋەقە راستتىنلا ژان بولۇپ چىقتى. ئۇ سەرگەردان مۇھاپىزەتچىلىرىدەك كىيىنىپ، ئۇزۇن بىر شوتىنى سۆرىگەن پېتى يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ بەدىنىدىن يىگىرمە ھەسسە ئۇزۇن يوپۇرماقنى سۆرەپ كېلىۋاتقان چۈمۈلىدەك ھاسىراپ كەتكەنىدى.

— ياشىسۇن غەلىبە! خۇداغا رەھمەت ! — دەيتتى ئۇ ۋارقىراپ، — بۇ ساينت لاندرۇ پورتىدىكى يۈك چۈشۈرىدىغان چاغدا ئىشلىتىدىغان شوتا !

---

① پلوتون — رىم ئەپسانىلىرىدىكى ئىلاھ.

كلوپىن ئۇنىڭ قېشىغا يېقىن كەلدى.

ــ شۇمتەك، ئاھ خۇدا ! بۇ شوتا بىلەن نېمە قىلاي دەيسەن؟

ــ ئۇنى ئاران تەستە قولغا چۈشۈردۇم، ــ دېدى ژان ھاسىراپ ــ ھۆمۈدەپ، ــ مەن ئۇنىڭ شۇ يەردىلىكىنى، لېيتېنانتنىڭ ھويلىسىدىكى لاپاسقا قويۇپ قويىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. ئۇ يەردىكى مەن تونۇيدىغان قىز مېنى مۇھەببەت ئىلاھى يۈپىتېردەك كېلىشەڭگۇ دەپ ماختايدىغان. بۇ شوتىنى شۇنىڭ ياردىمى بىلەن ئاچقىتىم. ھەي، بىچارە قىز، ماڭا ئىشىكنى ئېچىپ بېرىدىغان چاغدا قارىسام ئىچ كىيىمى بىلەنلا ئىكەن !

ــ بولدى ! ــ دېدى كلوپىن، ــ بۇ شوتىنى نېمىگە ئىشلىتىمەن دەيسەن؟

ژان ئۇنىڭغا قولۇمدىن ئىش كېلەمدىكىن، دېگەندەك مەنىستىمەسلىك بىلەن قاراپ قويدى، بارماقلىرىنى پۈكۈپ قارسىلداتتى. شۇ تاپتا ئۇ راستىنلا ئىنتايىن قالتىس بولۇپ كەتكەندەك ئىدى. بېشىغا 15 ــ ئەسىرنىڭ ئېغىر دۇبۇلغىسىنى كىيىۋالغان بولۇپ، گومېرنىڭ داستانىدىكى نېستور ① نىڭ كېيىمىگە ئوخشاپ قالغانىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇنى «ئون مۈڭگۈزلۈك يالماۋۇز» دەيدىغان قورقۇنچلۇق سۆز بىلەن تەسۋىرلىسە ئارتۇق كەتمەيتتى.

ــ ئۇنى نېمىگە ئىشلىتىسەن دەپ سوراۋاتامسىز، سۆيۈملۈك تونېس پادىشاھى؟ ئۇچ دەرۋازىنىڭ ئۈستىدىكى قاتار تۇرغان بولۇمسىز ھەيكەللەرنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟

ــ كۆرسەم نېمە بولماقچىدى؟

ــ كارىدورنىڭ ئىچىگە فرانسىيە پادىشاھلىرىنىڭ ھەيكەللىرى تىزىلغان.

ــ مەن بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى؟

ــ ئۆپكىڭىزنى بېسىۋېلىڭ! كارىدورنىڭ ئۇ بېشىدا بىر

---

① نېستور ــ قەدىمكى يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئەقىل ــ پاراسەتلىك پادىشاھ.

ئىشىك بار، ئادەتتە دەم سېلىپ تاقىمايدۇ. شوتىغا چىقىپ تۇرۇپ ئاشۇ ئىشىكتىن ئۆتۈپ كەتسەكلا چېركاۋنىڭ ئىچىگە كىرەلەيمىز!

— مەن بىرىنچى بولۇپ چىقاي.

— يوقسۇ، بۇرادەر! شوتىنى مەن تېپىپ كەلگەن. سىز مېنىڭ ئارقامدىن ئىككىنچى بولۇپ چىقىسىز.

— بىلزىبوب بوغۇپ ئۆلتۈرسۇن سېنى! — كلوپىننىڭ پەيلى بۇزۇلدى، — مەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ كەينىدە قېلىشنى خالىمايمەن.

— ئۇنداقتا كلوپىن، ئۆزىڭىز شوتىدىن بىرنى تېپىڭ، — ژان شوتىنى سۆرىگەن پېتى مەيدانغا يۈگۈرۈپ، — ئاغىنىلەر، مەن بىلەن مېڭىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى.

ژان بىردەمدىلا يانداقى يەنە بىر دەرۋازىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، شوتىنى ئىككىنچى قەۋەت كارىدورىدىكى رېشاتكىنىڭ يېنىغا يۆلىدى. تىلەمچىلەرمۇ ۋارقىراپ ئالقىش ياڭراتقان پېتى شوتىغا قاراپ ئېتىلدى. لېكىن، ژاننىڭ ئالدىن بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقى بولغاچقا، شوتىغا بىرىنچى بولۇپ پۇت قويدى. شۇ چاغلاردا، فرانسىيە پادىشاھلىرىنىڭ ھەيكەللىرى تىزىلىدىغان كارىدور يەر يۈزىدىن ئالاھازەل ئاتمىش چى ئەتراپىدا ئېگىز ئىدى. دەرۋازا ئالدىدىكى ئون بىر باسقۇچلۇق پەلەمپەي ئۇنى تېخىمۇ ئېگىز كۆرسىتەتتى. ژان ئاۋايلاپ تۇرۇپ يۇقىرىغا ياماشتى. بىر قولىدا شوتىنى، بىر قولىدا قوندىقلىق ئوقيانى تۇتتى. كىيىۋالغان دۇبۇلغا ـ ساۋۇتلار بەك ئېغىر بولغاچقا، ھەرىكىتى تازا چاققان بولمىدى. شوتىنىڭ يېرىمىغا بارغاندا پەلەمپەيدە دۆۋىلىشىپ ياتقان جەسەتلەرنى كۆرۈپ كۆڭلى بىر قىسما بولدى. «ھەي، — دېدى ئۇ، — بۇ جەسەتلەرنى ‹ئىلىيادا›نىڭ بەشىنچى بابىدىن پايدىلىنىپ مەدھىيەلىسە بولغۇدەك! » ئۇ مۇشۇ گەپلەرنى دەپ بولۇپ، داۋاملىق ياماشتى. قالغان تىلەمچىلەر ئۇنىڭغا ئەگەشتى. شوتىنىڭ ھەربىر

ۋاخىنسىدا ئادەم بار ئىدى. ساۋۇت كىيىۋالغان بۇ كىشىلەرنىڭ، بىرده ئۆره، بىرده پەس بولۇپ يامىشىلىرى ئۇلارنى چېركاۋنىڭ ئالدىدا ئۆره تۇرغان قاسراقلىق يىلانغا ئوخشىتىپ قويغانىدى. ژان شۇ يىلانىنىڭ بېشى ئىدى. ئادەملەر ئۇنىڭ پۇشۇلدىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپلا ئۇنى راست يىلانمۇ نېمە دەپ قالاتتى. ژان ئاقىۋەت كارىدوردىكى بالكونغا يەتتى. تىلەمچىلەرنىڭ ئالقىش سادالىرى ئىچىده ئاۋايلاپ تۇرۇپ پۇتىنى بالكونغا قويدى. ئۇ قەلئە سىياقىدىكى بالكوندا ئۆره بولۇپ، بىرنى توۋلاپلا دېمى ئىچىگه چۈشۈپ كەتتى. ئۇ ھەيكەل كەينىدىكى قاراڭغۇلۇققا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان كۆاسمىدونى كۆرۈپ قالغانىدى. قاراڭغۇدىكى كۆاسمىدونىڭ يەكچەشمە كۆزىدىن ئوت چاقناۋاتقاندەك ئىدى.

ھۇجۇمغا ئۆتكەنلەرنىڭ ئىككىنچى تۇركۈمى بىنانىڭ كارىدورىغا پۇتىنى قويار - قويمايلا، ھېلىقى يەكچەشمە دۈمچەك ئوقتەك ئۇچۇپ بېرىپ، تامغا يۆلەگلىك شوتىنىڭ ئالدىغا كەلدى، گەپمۇ قىلماي، رېپىدىدەك يوغان ئىككى ئالىقىنى بىلەن شوتىنىڭ ئىككى بېشىنى چىڭ قامالاپ تامغا يۆلەكلىك يەردىن ئاجراتتى، مىدىرلىتىپ باقتى. ئاڭلىنىۋاتقان ۋەھىمىلىك قىيا - چىيالارغىمۇ قارىماي، يۈقىرىدىن - تۆۋەنگىچە تىلەمچىلەر بىلەن لىق تولۇپ كەتكەن شوتىنى بارلىق كۈچى بىلەن مەيدان تەرەپكە قارىتىپ ئىتتەردى. مۇشۇ دەقىقىده ئۆزىنى تەمكىن تۇتالايدىغان ھەرقانداق ئادەمنىڭمۇ يۈرىكى ئاغماي قالمايتتى. تامدىن ئاجرالغان شوتا ھاۋا بوشلۇقىدا تىكلىشىپ، ئۆرۈلگەن بىلەن ئۆرۈلمىگەننىڭ ئارىلىقىدا بىردەم توختاپ قالدى، ئاندىن سەل - پەل چايقالدى. ئاخىر سەكسەن چى ئۇزۇنلۇقتىكى ياي شەكىلده يانتۇ بولۇپ، ئۇستىدىكى تىلەمچىلەر بىلەن بىللە ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەرگە يىقىلدى. ئۇنىڭ گۈلدۇر - قاراس ئاۋاز چىقىرىپ يەرگە تېگىشى زەنجىرى ئۇزۇلگەن ئاسما كۆۋرۈكنىڭ چۈشكىنىدىنمۇ تېز ۋە دەھشەتلىك بولدى. دەسلىپىده ئادەملەرنىڭ ۋارقىراش - جارقىراشلىرى، تىل - ئاھانەتلىرى

ئاڭلانغاندەك بولدى. ھايال ئۆتمەيلا ھەممە نەرسە تىمتاس بولۇپ قالدى. يارىلانغان بىرنەچچەيلەن دۆۋىلىشىپ ياتقان جەسەتلەرنىڭ ئاستىدىن ئۆملەپ چىقىپ، كەينىگە داجىدى.

دەسلەپكى شاۋقۇن ـ سۈرەن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، تىلەمچىلەر ئارىسىدىن نالە ـ پەريات، ئاچچىق ۋارقىراشلار ئاڭلاندى. كۆزاسمىدو ئىككى جەينىكىنى رېشاتكىغا تىرەپ، چىرايىنى ئۆزگەرتمەي قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى تۇرقى چاچلىرى چۈۋۈق پېتى دېرىزىدە تۇرغان قېرى پادىشاھقا ئوخشايتتى.

ژان فروللو ئىنتايىن خەتەرلىك ئەھۋالدا قالدى، ئۆزىنىڭ تىكەندەك يالغۇز ھالدا بۇ قورقۇنچلۇق قوڭغۇراق چالغۇچى بىلەن ئۇدۇلمۇئۇدۇل كېلىپ قالغانلىقىنى بىلدى. سەكسەن چى ئېگىزلىكتىكى تاش تام ئۇنى ھەمراھلىرىدىن ئايرىۋەتكەنىدى. كۆزاسمىدو شوتىنى ئىتتىرىش بىلەن بولۇۋاتقاندا، ژان چوقۇم دەم سېلىنمىدى دەپ جەزم قىلغان يان ئىشىككە قاراپ يۈگۈردى. لېكىن، ئۇ ئىشىككە ئاللىقاچان دەم سېلىنغانىدى. ئەسلىدە كۆزاسمىدو كارىدوردىن ئۆتۈۋېتىپ، ئۇ ئىشىكنى دەم سېلىپ تاقىۋەتكەنىدى. ژان باشقا ئىلاج قىلالماي، پادىشاھنىڭ ھەيكەللىرىدىن بىرىنىڭ كەينىگە مۆكتى، قورققىنىدىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى. ئۇنىڭ خۇنى قاچقان كۆزلىرى بىلەن بۇ غەلىتە دۈمچەككە قاراشلىرى خۇددى ياۋايى ھايۋانغا قارايدىغان بىرىنىڭ خوتۇنى بىلەن تونۇشۇپ قالغان بىر ئەرنىڭ ئۇ خوتۇن بىلەن يېرىم كېچىدە كۆرۈشۈشكە ۋەدىلىشىپ، تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈش بىلەن تەڭ ۋەھشىي ئاق ئېيىققا ئۇچراپ قالغان چاغدىكى ئەھۋالغا ئوخشاپ قالغانىدى.

بۇ گاس دەسلەپ ژانغا دىققەت قىلمىدى، ئارقىدىنلا بېشىنى قايرىپ، شارتتىدە ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ژاننى كۆرۈپ قالدى.

ژان شىددەتلىك بىر زەربىنى قوبۇل قىلىشقا تەييارلانىدى.

بىراق، قوڭغۇراق چالغۇچى گاس تۇرغان ئورنىدىن مىدىرلىمىدى، بىرھازاغىچە ژانغا قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن ژان تەرەپكە ماڭدى.

ــ ھەي، ھەي ! ــ دەپ توۋلىدى ژان، ــ ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن تولغان كۆزلىرىڭدە ماڭا قاراپ نېمە قىلاي دەيسەن؟

ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ، مۇغەمبەرلىك بىلەن قولىدىكى قوندۇقلىق ئوقيانى تۇزەشتۇرگىلى تۇردى.

ــ كۆڭلىڭىدو، ــ دېدى ئۇ يەنە، ــ مەن سېنىڭ لەقمىڭنى ئۆزگەرتىپ، خەقلەر قارىغۇ دەپ ئاتايدىغان قىلىۋېتىمەن !

ژان شۇنداق دەپلا ئوق ئۇزدى. يا ئوقى ۋىشىلداپ بېرىپ قوڭغۇراق چالغۇچىنىڭ ئوڭ مۇرىسىگە سانجىلدى. كۆڭلىڭىدو خۇددى پادىشاھ پارامونىدنىڭ ھەيكىلىگە زەخمەت يەتكەندەك، يا ئوقىغا ئېرەن قىلمىدى. يا ئوقىنى مۇرىسىدىن سۇغۇرۇپ چىقاردى ـ دە، ئۇنى تىزىغا ئېرىنچەكلىك بىلەن قويۇپ سۇندۇرۇۋەتتى. ژان ئىككىنچى يا ئوقنى ئېتىشقا ئۇلگۇرەلمىدى. كۆڭلىڭىدو يا ئوقىنى سۇندۇرۇپ بولۇپ، پۇشۇلدىغان پېتى شىددەت بىلەن ژانغا تاشلاندى. ژانىڭ دۇبۇلغا ـ ساۋۇتلىرى تامغا تېگىپ جاراڭلاپ كەتتى.

مەيداندىكى مەشئەل ئەتراپىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. ئادەملەر ئەلەڭگۇلەپ تۇرغان ئوت يورۇقىدا قورقۇنچلۇق بىر پەردە ئويۇننى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكتە ئىدى.

كۆڭلىڭىدو سول قولىدا ژانىڭ ئىككى بىلىكىنى تۇتتى. ژان ئاسمان پىرقىراۋاتقاندەك، يەر چۆرگۈلەۋاتقاندەك بولۇپ، تېپىرلىغۇدەكمۇ ھالى قالمىدى. ئۇ ئەمدى تۇڭەشتىم دەپ ئويلاپ، پەقەت قارشىلىق كۆرسەتمىدى. قوڭغۇراق چالىدىغان گاس قىلچە ھودۇقماي، ژانىڭ ھەممە قورال ـ جابدۇقلىرىنى ــ خەنجىرىنى، پىچىقىنى، دۇبۇلغا ـ ساۋۇتلىرىنى خۇددى مايمۇن ياڭاق سويغاندەك، ئوڭ قولى بىلەنلا پاك ـ پاكىز ئېلىپ، ئايىغى

ئاستىغا تاشلىدى.

ژان ئۆزىنىڭ قورالسىزلاندۇرۇلغانلىقىنى، كىيىملىرىنىڭمۇ سالدۇرۇۋېتىلگەنلىكىنى، قىپيالىڭاچ بولۇپ قالغانلىقىنى، كۆڭلىدىكى ئۆزىنى ھېچقانچە كۈچەيتەلمەيدىغانلىقىنى بىلدى. ئۇنىڭ قوڭغۇراق چالغۇچى گاسقا يالۇۋرغۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭغا ئەقلىدىن ئازغان ئادەمدەك ھېجىيىپ، قانداقتۇر بىر ناخشىنى ئېيتقىلى تۇردى. ئۇنىڭ ئاۋازى ئون ئالتە ياش ۋاقتىدىكىدەك غەمسىز ـ ئەلەمسىز ئىدى:

كامبراي ئىدى داڭلىق شەھەر،
قورالى كۆپ، مەزمۇت، بىخەتەر.
مۇستەبىت مارافىن كەلسە بۇلاپ،
ئىدى ياۋۇز، شەپقەتسىز بەتتەر.

ناخشا تۈگىمەيلا ئادەملەر كۆڭلىدىكى كاردىن تۇتقۇچىدا ئۆرە تۇرغانلىقىنى، ژاننى ئىككى پۇتىدىن تۇتۇپ ساڭگىلىتىپ، ئۇنى ھاۋا بوشلۇقىدا كامالەكنى ئايلاندۇرغانىدەك ئايلاندۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئارقىدىنلا كوكۈس يادىقى تامغا تېگىپ يېرىلغانىدەك بىر ئاۋازنى ئاڭلىدى. ئۇلار شۇ ئاۋازغا ئەگىشىپلا مونەك بىرنەرسىنىڭ ئاسمانىدىن ئۇچۇپ چۈشكەنلىكىنى، شۇ ئاردا بىنانىڭ چوقچىيىپ چىقىپ تۇرغان قىرىغا ئىلىنىشىپ قالغانلىقىنى كۆردى. ئۇ تۈگۈلۈپلا قالغان جەسەت بولۇپ، بېلى ئۈزۈلگەن، بېشى يېرىلغان، مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كەتكەنىدى.

ـــ ئىنتىقام ئالايلى! ـــ دەپ ھۆركىرىدى تىلەمچىلەر ئەلپازىنى بۇزۇپ.

ـــ ھۇجۇم! ـــ دەپ ۋارقىرىدى كلوپىن.

ـــ ئالغا، ھۇجۇمغا ئۆتەيلى! ـــ دەپ جاۋاب قايتۇردى تىلەمچىلەر.

بۇ غەلىتە قىيىقاس - چۇقانغا ھەر خىل تىل، ھەر خىل شېۋە، ھەر خىل تەلەپپۇز ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. بىچارە ژاننىڭ ياجىئەلىك ئۆلۈمى ئالامانىڭ غەزىپىنى قوزغىغان، ئۇلارنى ئەسەبىي ھالەتكە كەلتۈرگەنىدى. چېركاۋ ئالدىدا شۇنچە ئۇزاققىچە ھەپىلىشىپ بىر دۇمچەكنىڭ قولىدا مەغلۇپ بولۇش ئۇلار ئۈچۈن ھاقارەت ئىدى. بۇنىڭغا تاقەت قىلىپ تۇرۇشقا بولمايتتى. ئۇلار غەزەپتىن ئۆزىنى بېسىۋالالماي نەدىندۇر يەنە بىرنەچچە شوتىنى تېپىپ كەلدى. مەشئەللەرمۇ كۆپەيدى. بىرنەچچە مىنۇت ئۆتمەيلا، كۆاسمىدو بۇ قورقۇنچلۇق ئالامانىڭ بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا تەرەپ - تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالدى. شوتا ئېلىۋېلىشقا ئۇلگۈرەلمىگەنلەر ئارغامچىغا ئېسىلىپ يۇقىرىغا ياماشماقتا؛ ئارغامچىسى يوقلار قاپارتما نەقىشلەرنى بويلاپ يۇقىرىغا ياماشماقتا؛ ئۇلار بىر - بىرىنىڭ يىرتىق كىيىملىرىنى تارتقۇچلاپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. ئەپتىدىن شۇملۇق يېغىپ تۇرىدىغان بۇ تىلەمچىلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ھەرقانداق قىلىپمۇ تاقابىل تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئادەملەر يۇقىرىغا دولقۇندەك ئۆرلەيتتى. مەردانە چىرايلار ئاچچىق غەزەپ تۈپەيلى شەلپەردەك قىزارغان، ئۇلارنىڭ كىشىنى چۆچۈتىدىغان كەڭ پېشانىلىرىدىن تەر قۇيۇلغان، كۆزلىرىدىن قورقۇنچلۇق نۇر چاقنايتتى. ھەر خىل شەكىل، ھەر خىل سىياقتىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كۆاسمىدونى قىستاپ كەلمەكتە ئىدى. بۇ مەنزىرە بەجايىكى باشقا بىر چېركاۋ بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا ھۇجۇمغا ئۆتكەندەك، ئۇ يەردىكى جىن - ئالئاستىلار، ئاجايىپ - غارايىپ ھەيكەللەرنىڭ ھەممىسى سەپكە ئاتلانغاندەك، بەجايىكى بىر توپ تىرىك غەلىتە مەخلۇقلار ئالدى تامدىكى تاشتىن ياسالغان مەخلۇقلارغا قاراپ يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى.

مەيدانداى كۆيۈۋاتقان مىڭلاپ، ئونمىڭلاپ مەشئەل قاراڭغۇلۇق قوينىغا يوشۇرۇنۇپ قالغان قالايمىقان كۆرۈنۈشنى بىراقلا

ئاشكارا قىلىۋەتتى. پارۋى مەيدانى كۈندۈزگە ئوخشاش يورۇپ كەتتى. بۇ ۋاقىت ھەرىەم چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىدىكى ئوت تېخىچە گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان بولغاچقا، پۈتكۈل شەھەر ھەرقانچە يىراقتىن قارىغاندىمۇ ئوچۇق كۆرۈنگۈدەك ھالەتتە ئىدى. ئىككى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ غايەت زور گەۋدىسى ھەددى ـ ھېسابسىز ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىدىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇ تاپتا شەھەر ئىنتايىن ئالدىراشتەك ئىدى. قەيەردىدۇر بىر يەرلەردە سىگنال قوڭغۇرىقى جاراڭلايتتى. تىلەمچىلەر بۇ ۋاقىت ھەرىەم چېركاۋنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ۋارقىرايتتى، ھاسىرايتتى، ئاغزىنى بۇزاتتى، بىرى يېقىلسا، بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ چېركاۋ تېمىغا يامىشاتتى. كۆاسمىدونىڭ ھەرقانداق چارە ـ ئامال بىلەنمۇ مۇنچىۋالا كۆپ دۇشمەنگە كۈچى يەتمەيتتى. ئۇ مىسرلىق قىزنى يادىغا ئېلىپ تىترەپ كەتتى. بارغانسېرى يېقىنلاپ كېلىۋاتقان غەزەپلىك چىرايلارغا قاراپ، ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ئالقانلىرىنى بىر ـ بىرىگە سۈركىدى، خۇدادىن كارامەت كۆرسىتىشنى ئۆتۈندى.

5. فرانسىيە پادىشاھى لۇئىنىڭ تىلاۋەتخانىسى

كۆاسمىدونىڭ قارا چۈمۈلىدەك مىغىلداپ يۈرگەن بۇ بىر توپ تىلەمچىلەرنى بايقاپ قېلىش ئالدىدا، ئېگىز قوڭغۇراق بىناسى ئۈستىدىن پارىژغا نەزەر سالغانلىقى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك. ئۇ شۇ چاغدا ھەيۋەتلىك، سۈرلۈك بىر بىنانىڭ بالىخانىسىدىكى دېرىزىدە جىمىرلاۋاتقان يورۇقنى كۆرگەنىدى. ساينت ئانتونى دەرۋازىسىغا يېقىن يەردىكى بۇ بىنا باستىلىيە تۈرمىسى بولۇپ، ھېلىقى يورۇق لۇئى XI نىڭ ئۆيىدىكى شامنىڭ يورۇقى ئىدى.

لۇئى XI راستتىنلا پارىژغا كەلگەن، شۇنداقلا ئۇنىڭ كەلگۈسىگە ئىككى كۈن بولغانىدى. يەنە بىر كۈندىن كېيىن مونتىلىز لېس توردىكى قەلئەگە كەتمەكچىدى. ئۇ بۇ چىرايلىق شەھەر پارىژغا بەك ئاز كېلەتتى، كەلگەن تەقدىردىمۇ ئۇنچە ئۇزاق تۇرمايتتى. ئۇنىڭ قارىشچە، ئەتراپتىكى تۇزاق، دارغا ئېسىش جازاسى ۋە شوتلاندىيە ئوقياچىلىرى يېتەرلىك ئەمەس ئىدى.

ئۇ لوئۇرې سارىيىنى ياقتۇرمايدىغان بولغاچقا، شۇ كۈنى باستىلىيە تۇرمىسىدە قونۇپ قالدى. لوئۇرې سارىيىدىكى ياتاق ئۆينىڭ چوڭلۇقى يۈز كىۋادرات چى ئەتراپىدا كېلەتتى. ئۆينىڭ ئىچىدە ئون ئىككى ياۋايى ھايۋان بىلەن ئون ئۇچ نەپەر كاتتا ئەختەرشۇناسنىڭ رەسمى ئويۇلغان تام مەش بار ئىدى، ئۇخلايدىغان كارىۋىتىمۇ ئون ئىككى چى ئۇزۇنلۇقتا ۋە ئون بىر چى كەڭلىكتە ئىدى. لېكىن، مۇنداق توققۇزى تەل چوڭ ئۆيدە، ئۇ خۇددى بىرنەمىسنى يوقىتىپ قويغاندەك ئەركىن ـ ئازادە بولالمايتتى. مېشچانلارنىڭ خۇي ـ مىجەزى بار بۇ پادىشاھ باستىلىيە تۇرمىسىنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ يەردىكى چاققان كىچىك ئۆيدە ئاران بىر كارىۋاتلا بولسىمۇ، لېكىن باستىلىيە تۇرمىسى لوئۇرې سارىيىدىن مۇستەھكەم ئىدى.

پادىشاھنىڭ بۇ داڭلىق تۇرمىدىكى قونالغۇ ئۆيى كاتەكتەك كىچىك بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ نەزىرىدە ئۇنى يەنىلا چوڭ ئۆي دېيىشكە بولاتتى. قەلئەنىڭ كىچىك مۇنارىدىكى بالىخانىغا جايلاشقان بۇ ئۆي يۇمىلاق سېلىنغان بولۇپ، پولغا سىلىق بورا ياتقۇزۇلغان، توروستىكى ۋاسلار ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن ماگنولىيە گۈلى بىلەن بېزەلگەن، ۋاسلارنىڭ ئارىلىقى رەڭدار تاياقچىلار بىلەن بۆلۈنگەن، ياسداق تاملار ئاق قەلەيدىن قىيىپ چىقىرىلغان ئەتىرگۈل بىلەن لىق تولغان شۇنداقلا نىل رەڭ بىلەن ماينىڭ ئارىلاشمىسىدىن چىرايلىق ۋە قېنىق يېشىل رەڭدە بويالغانىدى.

ئۆيدە پەقەت بىرلا دېرىزە بولۇپ، چوققىلىق ئەگمە شەكىلدە

چىقىرىلغان بۇ دېرىزىگە مىس سىمدىن چاقماق كاتەكچىلىك تور قويۇلغان، پولات چىۋىق ئورنىتىلغانىدى.

ئۆيدە بىرلا ئىشىك بار ئىدى. ئىشىك بولغاندىمۇ يۇمىلاق ئەگمە شەكىلدە ياسالغان مودا ئىشىك، ئىچىگە پەردە تارتىلغان بولۇپ، تاشقىرىسى شوتىلاندىيە ياغىچىدىن ياسالغان دەھلىز ئىدى. ئۇمۇ بۇنىڭدىن بىر يۈز ئەللىك يىل ئىلگىرى قەدىمكى قورۇ ـ جايلارنىڭ دەھلىزىدەك تۈجۈپىلەپ ياسالغانىدى. مۇشۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، سائۇۋۇل بىر چاغلاردا تولىمۇ ئېچىنغان ھالدا: «بۇلار گەرچە ئۇنچىلىك كۆركەم بولمىسىمۇ، شۇنداقلا كىرىپ ـ چىقىشقا توسالغۇ بولسىمۇ، لېكىن ئەجدادلىرىمىز ئۇنى يەنىلا چېقىۋېتىشنى خالىمىدى، ھېلىمۇ ھەم ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇنى ساقلاپ قېلىشقا ئۇرۇندى» دېگەنىدى.

بۇ ئۆيدىن ھەرقانداق ئادەتتىكى ئۆيلەردە بولىدىغان بىرەر ئۆي جاھازلىرىنىمۇ ئۇچراتقىلى بولمايتتى. ئورۇندۇقمۇ يوق، ئۈستەلمۇ يوق، كىيىم ئىلغۇچمۇ يوق، سانىدۇقا ئوخشاپ كېتىدىغان چاسا ئورۇندۇقمۇ يوق، پەقەت ھەشەمەتلىك، كۆركەم بىرلا كىرىپسلو بولۇپ، قىزىل سىر بىلەن سىرلانغان ياغاچتىن ياسالغان بۇ كىرىپسلوغا بىر تالاي قىزىلگۈلنىڭ رەسىمى سىزىلغانىدى، چۆرىسىگە مەشۇتتىن جىيەك چېقىرىلغان، كوردوۋا ① دىن كەلتۈرۈلگەن قىزىل خۇرۇم بىلەن قاپلانغان، تۆت تەرىپى ئالتۇن رەڭلىك مىخ بىلەن مىخلانغانىدى. ئۆيدىكى بۇ بىردىنبىر يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا پەقەت بىرلا ئادەمنىڭ ئولتۇرۇش لاياقىتى بارلىقىنى قاراپلا بىلگىلى بولاتتى. كىرىپسلونىڭ يېنىدا، دېرىزىگە يېقىنراق جايغا بىر شىرە قويۇلغان بولۇپ، ئۈستىگە قۇشلارنىڭ رەسىمى چۈشۈرۈلگەن دۇخاۋا داستىخان سېلىنغان، ئۇنىڭغا سىياھ چاچراپ كەتكەن

① كوردوۋا ـــ ئىسپانىيەنىڭ جەنۇبىدىكى شەھەر.

ھۆججەت پاپكىسى، بىرنەچچە ۋاراق تېرە قەغەز، بىرنەچچە تال پەي قەلەم ۋە گۈل ئويۇلغان چوڭ كۈمۈش ئىستاكان تىزىلغانىدى. شىرەنىڭ يېنىغا سەندەل قويۇلغان، ئىبادەت سۈپىسىغا كەشتىلەنگەن قىزىل كىمخاب ئەدىيال يېپىلغانىدى. ئۆينىڭ بىر چېتىگە قويۇلغان كارىۋات قارىماققا خېلى ئاددىي ئىدى. كارىۋاتقا دۇخاۋا پەردە تارتىلغان بولۇپ، پەردىدە يا ئالتۇن بىلەن كۈمۈش يىپتىن تۇتۇلغان جىيەك، يا ئالتۇن بىلەن كۈمۈش يىپتىن توقۇلغان كەشتە يوق ئىدى. چۈچىلىرىمۇ ئۇنچە ئىنچىكە ئىشلەنمىگەنىدى. لۇئى XI ئۇخلايدىغان ياكى ئۇيقۇسى قاچقاندا ئىرغىناپ ياتىدىغان بۇ كارىۋات يىراق ـ يېقىنغا داڭلىق ئىدى. ئىككى يۈز يىلنىڭ ئالدىدا، بىرلىرى ئىچكى كابىنېت ۋەزىرلىرىنىڭ سارىيىدا مۇشۇ كارىۋاتنى كۆرگەنىدى. ئارىسىدا ۋە «تىرىك ئەخلاق» تەخەللۇسى بىلەن «سىروس» ناملىق كىتابنى يازغان قېرى پىلو خانىمۇ بۇ كارىۋاتنى كۆرگەنىدى.

«فىرانسىيە پادىشاھى لۇئى جانابلىرىنىڭ «تىلاۋەتخانىسى» دەپ نام ئالغان ئۆي دەل مۇشۇ ئۆي ئىدى.

بىز ئوقۇرمەنلەرگە بۇ ئۆينى تونۇشتۇرۇۋاتقان چاغدا، ئۆيئىچى خېلىلا قاراڭغۇ ئىدى. چىراغ ئۆچۈرۈش قوڭغۇرىقى بىر سائەتنىڭ ئالدىدىلا چېلىنغان، كېچە بەكمۇ قاراڭغۇ، شىرە ئۇستىدىكى پىلدىرلاپ كۆيۈۋاتقان شام يورۇقىدا ئۆيدە تۇرغان بەش ئادەمنى كۆرگىلى بولاتتى.

شامنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئۇستىبېشى پۈزۈر بوۋاي بەدىنىگە چاپلىشىپلا تۇرىدىغان، كۈمۈش رەڭ سىزىقچىلىرى بار، تېگى قىزىل جىلىتكە كىيىۋالغان، سىرتىدىن قارا رەڭلىك گۈل بىلەن كەشتىلەنگەن، تېگى سېرىق پلاش يېپىنىۋالغانىدى. شامنىڭ يورۇقىدا كۆزنى قاماشتۇرۇپ تۇرىدىغان بۇ كىيىمنىڭ ھەربىر قاتلىقىدىن نۇر چاقناۋاتقاندەك بولاتتى. بوۋاينىڭ مەيدىسىگە ئوچۇق رەڭلىك ئىزناك قادالغان بولۇپ، ئىزناكنىڭ ئاستىغا يۇگۇرۇپ كېتىۋاتقان چىپار بۇغىنىڭ رەسىمى، سول تەرىپىگە

زەيتۇن شېخى، ئوڭ تەرىپىگە بۇغىنىڭ مۇڭگۈزى چۈشۈرۈلگەندى. بەلبېغىدا چىرايلىق خەنجەر، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن دەستىسى تاغنىڭ چوققىسىغا ئوخشىتىپ ياسالغان بولۇپ، بۇ چوققا بىرلا قاراشقا گىرافلارنىڭ باش كىيىمىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ بېشىنى ئېگىز كۆتۈرگەن، تەكەببۇر، ئەپتىدىن ھېيلىگەر ۋە ياۋۇزلۇقى بىلىنىپ تۇراتتى. ئىككىنچى قېتىم قارىغاندا ئۇنىڭ ئىنتايىن قۇۋۇ، مەككار ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى.

بۇ تاقىر باش ئادەم قولىغا بىر تۇتام قەغەزنى تۇتقان پېتى كىرىسلونىڭ يېنىدا قېتىپ قالغانىدەك تۇراتتى. كىرىسلودا ئولتۇرغىنى ئۇزۇنچە تۇزەشتۇرۇپ يۇرمەيدىغان ئادەمدەك قىلاتتى. ئۇ بېلىنى ئېگىپ، پۇتلىرىنى ئالماپ، بىلىكىنى شىرەگە قويۇپ ئولتۇراتتى. قورايدەك ئىنچىكە پاقالچىقىنى كوردوۋادىن كەلتۈرۈلگەن خۇرۇم سېلىنچىغا قويغان بولۇپ، گۆشى قاچقان پۇتلىرىغا قارا يۇڭ پايپاق تارتمۇالغان، تۇكلىرى چۈشۈپ كەتكەن تېرە ياقىلىق، يانتۇ يوللۇق شىنېل كىيىۋالغانىدى. ئەڭ ئاخىرىدا كۆزگە چېلىقىدىغىنى كۆرگۈسىز بولۇپ كەتكەن قارا لاتىدىن تىكىلگەن ھەم كونا، ھەم مەينەت باش كىيىمى بولۇپ، بۇ باش كىيىمىنىڭ چېكىلىكى قوغۇشۇنىدا قۇيۇلغان پورترېتلار بىلەن زىننەتلەنگەنىدى. ئۇ باش كىيىمىنىڭ ئىچىگە يەنە بىر بۆڭ كىيىۋالغان، چاچلىرىنى بۆڭ بىلەن مەھكەم ياپقانىدى. كىرىسلودا ئولتۇرغان ئادەمنىڭ ئۇستېبشىدىن كۆرگىلى بولىدىغان نەرسىلەر مۇشۇنچىلىكلا ئىدى. ئۇنىڭ بېشى مەيدىسىگە دېگۈدەك ساڭگىلاپ چۈشكەن، چىرايى تۇتۇلۇپ كەتكەنىدى. قاراڭغۇدا ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولمىسىمۇ، لېكىن شام يورۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ تۇمشۇقىنى پەرق قىلغىلى بولاتتى. قارىغاندا ئۇنىڭ بۇرنى چوقۇم ئۇزۇن ئىدى. قولىنىڭ دۇمبىسىدىكى قورۇقلاردىن ئۇنىڭ قېرى ئادەم ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلىشقا

بولاتتى. بۇ لۇئى XI ئىدى.

ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدە فلاندىرلارچە كىيىنگەن ئىككى ئادەم پەس ئاۋازدا بىرنېمىلەرنى دېيىشۋاتاتتى. شامنىڭ يورۇقىدا ئۇلارنى خېلى ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى. ناۋادا گرىنگورىنىڭ تىياتىرى ئويىنالغان چاغدا نەق مەيدانغا بارغانلاردىن بىرەرى مۇشۇ سورۇنغا ھازىر بولغان بولسا، ئۇ چوقۇم بۇ ئىككىيلەننىڭ فلاندىرلىق ئەلچىلەرنىڭ قاتاردىكىلەردىن ئىكەنلىكىنى، بىرىنىڭ بولغۇسى ئىشلارغا پەمى يېتىدىغان، پىنسىيە پۇلىغا تايىنىپ جان باقىدىغان گۇئىللائۇم روم ئىكەنلىكىنى، يەنە بىرەيلەننىڭ پايپاق دۇكىنىدىكى ھۆرمەتكە سازاۋەر خوجايىن ياكوئىس كوپېنول ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولاتتى. بۇ ئىككىيلەننىڭ لۇئى XI نىڭ سىياسىي مەخپىيىتىگە ئىشتىراك قىلغانلاردىن ئىكەنلىكى ئادەملەرنىڭ ئېسىدىن چىقمىغانلىقى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى.

تېخىمۇ نېرىدا، مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئىشىككە يېقىن يەردىكى قاراڭغۇدا تاش ھەيكەلدەك مىدىر ـ مىدىر قىلماي تۇرۇۋاتقان بويى پاكار، دوغلاق كەلگەن يەنە بىر ئادەم بار ئىدى. ئۇ ھەربىي كىيىم كىيگەن، كەشتىلەنگەن پلاش يېپىنىۋالغان بولۇپ، كۆزلىرى پۇلتىيىپ چىقىپ تۇراتتى. ئوچۇق ئاغزى پەقەت يۇمۇلمايدىغاندەك قىلاتتى. قولاقلىرى ساڭگىلاپ چۈشكەن چاچلىرىنىڭ ئاستىدا قالغان، پېشانىسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. مۇشۇ تۇرقىدا ئۇ ھەم يولۋاسقا، ھەم ئىتقا ئوخشايتتى.

پادىشاھتىن باشقىلارنىڭ ھەممىسىنى ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى.

پادىشاھنىڭ ئالدىدا تۇرغان بوۋاي ئۇنىڭغا پالاستەك ئۇزۇن ھېسابات تالونىنى ئوقۇپ بېرىۋاتاتتى. پادىشاھمۇ قارىماققا كۆڭۈل قويۇپ تىڭشاۋاتقاندەك ئىدى. فلاندىرلىق ئىككىيلەن تېخىچە كۇسۇلدىشۋاتاتتى.

ـــ خۇدانىڭ كىرىستىنى شېپى كەلتۇرۇپ قەسەم

قىلمەنكى ! ــ غوتۇلدىدى كوپپېنول، ــ ئۆرە تۇرغۇچىلىكسىم قالمىدى ! بۇ يەردە ئورۇندۇق بولمىسا ـ هە !

گۈئىللائۇم روم بېشىنى چايقاپ، ئەنسىز كۈلۈپ قويدى.

ــ خۇدانىڭ كىرىستىنى شېپى كەلتۇرۇپ قەسەم قىلىپ بېرەي ! ــ دېدى كوپپېنول پەس ئاۋازدا. ئۇ بىرى ئۆزىگە ئۇۋال قىلىۋاتقاندەك قورسىقى كۆپۈپ كەتكەندى، ــ پۈتۈمنى ئالماپ، يەردە ئولتۇرسامۇ بولىۋېرەتتى. مەن خوجايىنلىق سۈپىتىم بىلەن ئۆزۈمنىڭ پايپاق دۇكىنىدا شۇنداق ئولتۇراتتىم.

ــ جىم بولۇڭ، كوپپېنول خوجايىن !

ــ نېمە دەيسىز ! گۈئىللائۇم روم ئەپەندى، ئەجەبا بۇ يەردە ئۆرۈۋېرىمىزمۇ؟

ــ چىدىمىسىڭىز، تىزلىنىپ ئولتۇرۇڭ، ــ دېدى گۈئىللائۇم روم.

بۇ چاغدا پادىشاھ گەپ باشلاپ قالدى. ئىككىيلەن ئاغزىنى يۇمدى.

ــ خىزمەتكارلىرىمنىڭ كىيىمىگە ئەللىك سو، ماڭا تاج تىككەن ئادەمنىڭ شىنېلىغا يىگىرمە سو ! بۇ توننىلاپ ئالتۇننى تالاغا تۆكۈۋەتكەندەكلا ئىشقۇ؟ سارايڭ بولدۇڭمۇ؟ ئولۇۋېر !

قېرى ئادەم مۇشۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ بېشىنى كۆتۈردى. بوينىدىكى ساينت مىچېل زەنجىرىنىڭ ئالتۇن مونچىقى پارقىراپ كەتتى. شامنىڭ يورۇقىدا بۇلۇتتەك تۈتۈلۈپ كەتكەن ياغاق يۈزى ئېنىق كۆرۈندى. ئۇ ئالدىدىكى بوۋاينىڭ قولىدىن بىر تۇتام قەغەزنى شارتتىدە تارتىۋالدى.

ــ سەن مېنى ۋەيران بولسۇن دېمەكچىمۇ؟ ــ ئۇ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى بىلەن قولىدىكى هېسابات تالونلىرىغا قارىدى ــ بۇ نېمە نەرسىلەر؟ مۇنداق هەشەمەتلىك، ياسىداق ئۆيلەرنى نېمە قىلىمىز؟ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىدىغان ئىككى پوپنىڭ هەربىرىگە ئايدا ئون لىۋر ! هەربىر ئىبادەتخانىدىكى پوپقا ئايدا يۈز سو ! ياتاق ئۆيدىكى خىزمەتچىگە

يىلدا توقسەن لىۋر ! تۆت ئاشخانىدىكى تاماق تەييارلىغۇچىلارنىڭ ھەربىرىگە يىلدا يۈز يىگىرمە لىۋر ! بىر كاۋاپچى ئۇستامغا، بىر باغۋەنگە، دورا ـ دەرمەكنى باشقۇرغۇچىغا، بىر باش ئاشپەزگە، بىر تاماق تىزغۇچىغا، ئىككى يارديمچىگە ئايدا ئون لىۋر ! ئاشخانا خىزمەتچىلىرىنىڭ ھەربىرىگە ئايدا ئون سەككىز لىۋر ! ئات باقار بىلەن ئىككى يارديمچىسىنىڭ ھەربىرىگە ئايدا يىگىرمە تۆت لىۋر ! بىر ھامماللىغا، تورت ياسايدىغان بىر ئۇستامغا، بولكا ياسايدىغان بىر ئۇستامغا، ئىككى ھارۋىكەشكە ھەربىرىگە ھەر يىلدا ئاتمىش لىۋر ! تۆمۈرچىخانىدىكى باشقۇرغۇچىغا ھەر يىلدا بىر يۈز يىگىرمە لىۋر ! دۆلەت خەزىنىسىنى باشقۇرىدىغان ئىدارىنىڭ باشلىقىغا ھەر يىلدا بىر مىڭ ئىككى يۈز لىۋر ! تەپتىش ئەمەلدارىغا ھەر يىلى بەش يۈز لىۋر ! يەنە نەمىلەر بارلىقىنى نەدىن بىلەي ! مۇنداق كېتىۋەرسە، لوئۇرې سارىيىدىكى زىخچە ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرمۇ ئىسراپچىلىقنىڭ ئوتىدا ئېرىپ تۈگىگۈدەك ! مۇشۇلارغا كۆرە، ھامىنى بىر كۈنى قازان ـ قومۇچلىرىمىزدىنمۇ ئايرىلىپ قالغۇدەكمىز ! كېلەر يىلى، خۇدا بىلەن بۇۋى مەريەم (گەپ قىلىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ قالپىقىنى بېشىدىن ئالدى) بىزگە يەنە ئۆمۈر بەرسە، قەلەي قاچىدا دورا ئىچمەكتىن ئۆزگە ئامال بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ !

ئۇ سۆزلەۋېتىپ شىرە ئۇستىدىكى ئىستىكانغا يالت قىلىپ قاراپ قويدى. ئاندىن قۇرۇق يۆتىلىپ قويۇپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ ئولۇغبەگ ئەپەندى ! پادىشاھ بىلەن ئىمپېراتورەك چوڭ بىر دۆلەتكە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ھۆكۈمرانلار ئۆز ئائىلىسىدىكى ئىسراپخورلۇقتا ھەرگىز يول قويمايدۇ. مۇنداق قىلمىغاندا، ئوردىدىكى قىلمىش ـ ئەتمىشلەر چوقۇم ھەممە ئۆلكىگە يامرايدۇ. يەنە كايىپ يۇرۇشكە ۋاقتىم يوق، ئولۇغبەگ ئەپەندى ! بىزنىڭ چىقىمىمىز يىلدىن ـ يىلغا كۆپىيىۋاتىدۇ،

مېنىڭ مۇنداق ئىش بىلەن خۇشۇم كەلمەيدۇ. خۇدا ئۆزى بىلىدۇ ! 79 ـ يىلىدىن ئىلگىرى يىللىق چىقىم ئوتتۇز ئالتە مىڭ لۇردىن ئاشمىغان، 80 ـ يىلىغا كەلگەندە، قىرىق ئۇچ مىڭ ئالتە يۈز ئون توققۇز لۇر بولدى. بۇ سان شۇنداق ئېنىق يادىمدا تۇرۇپتۇ. 81 ـ يىلى ئاتمىش ئالتە مىڭ ئالتە يۈز سەكسەن لۇر ئىدى. بۇ يىلچۇ، باغلىشىمەنكى چوقۇم سەكسەن مىڭ لۇردىن ئېشىپ كېتىدۇ ! تۆت يىل ئىچىدە بىر قاتلانسا، قورقۇنچلۇق ئىش بولمامدۇ؟ ــ ئۇ بىردەم توختاپ، سەل ـ پەل دېمىنى ئىلىۋالغاندىن كېيىن، ئەنسىزلىك ئىچىدە يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ئەتراپىمدىكىلەر، مەن كۆرۈپ تۇرغان ئاشۇ بىر قىسىم ئادەملەر، مېنىڭ ئورۇقلۇقۇمنى پەش قىلىپ، ئۆزلىرىنى سەمرىتىۋاتىدۇ. سىلەر مېنىڭ بەدىنىمدىكى ھەربىر تۆشۈكچىدىن پۇل سۈمۈرۈۋالسام دەپ يۈرۈۋاتىسىلەر !

ھېچكىم ئۇندىمىدى. مۇنداق ئاچچىقنى ئۆزىنىڭ مەيلىگە قويۇپ بېرىش ئەڭ ياخشى چارە ئىدى. ئۇ يەنە گەپ باشلىدى:

ــ بۇ فىرانسىيەدىكى ئاقسۆڭەكلەر لاتىن يېزىقىدا يوللىغان مۇراجىئەتنامە بىلەن ئوخشاشلا گەپ. ئۇلار ئوردا جەمەتىنىڭ زىممىسىدىكى ئېغىر يۈكنى كەڭ كۆلەمدە قايتىدىن بېكىتكەن بولساق، دەيدۇ. يۈك دەرۋەقە ئېغىر ! ئادەمنى ئېزىپ، مىجىقىنى چىقىرىۋەتكۈدەك دەرىجىدە ئېغىر ! ئەپەندىلەر ! ئېيتىڭلارچۇ، مەن پادىشاھقا ئوخشامدىمەن، يا غوجىدارىم يوق، يا مەسلىھەتچىم يوق، ماڭا قاراپ بېقىڭلار، مەن زادى پادىشاھمۇ، ئەمەس؟

سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ ئۆزىنىڭ نوپۇزىنى يادىغا كەلتۈرۈپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. ئاچچىقىمۇ پەسكويغا چۈشكەندەك بولدى ـ دە، يېنىغا قايرىلىپ فلاندېرلىق ئىككىيلەنگە قاردى ۋە:

ــ كۆردۈڭمۇ، بۇرادەر گۇئىللائۇم، بولكىچى، غوجىدار، نۆكەر، كاتىپ دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى نان قېپى نەرسىلەر. گېپىمنى ئېسىڭدە تۇت گۇئىللائۇم، ئۇلارنىڭ پوققا پايدىسى

يوق، پادىشاھنىڭ ئالدىدا بىزىرىپ تۇرغىنى تۇرغان. ئۇلارنى كۆرسەملا ئوردىدىكى تام سائەتنى ئويلاپ قالمەن. فىلىپ بىراللى يېقىندا بۇ سائەتنىڭ چۆرىسىدىكى خۇش خەۋەر يەتكۈزگۈچى تۆت مۇئەككەلنى رېمونت قىلىپ يېڭىلىدى. ئالتۇندىن ھەل بەردى. لېكىن، ئۇلار ۋاقتىنى كۆرسىتەلمەيدۇ، سائەت ئىستىرىلكىسىنىڭمۇ ئۇلارغا ھاجىتى چۈشمەيدۇ، ــ دېدى.

ئۇ خىيالىغا بىر ئىش كەلگەندەك سەل تۇرۇۋېلىپ، قېرىلىق يەتكەن بېشىنى چايقاپ قويدى.

ــ ھەي ! مەن فىلىپ بىراللى ئەمەس، ۋەزىر ـ ۋۇزرالارغا ئالتۇندىن ھەل بېرىپمۇ يۇرمەيمەن. مېنىڭ پىكرىم پادىشاھ ئېدۋارد بىلەن ئوخشاش: ئاقسۆڭەكلەرنى ئۆلتۈرۈپ، پۇقرالارنى قۇتقۇزۇش ! ئايىغىنى ئوقۇغىنا، ئولىۋېر !

ھېلىقى بوۋاي ھېسابات تالونىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ، ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلىدى:

ــ پارىژ گۇبېرناتورىنىڭ يامۇلىدىكى تامغا تۇتىدىغان ئەمەلدار ئادام تېنونىنىڭ تامغا ئويۇش ۋە ئۇنىڭغا ھەل بېرىش ھەققىنى تۆلۈبتىش كېرەك، بۇ تامغا يېڭىدىن ياسالغان، چۈنكى ئىلگىرى ئىشلەتكەن تامغا كونىراپ كېتىپ، داۋاملىق ئىشلىتىشكە مۇمكىن بولمىغان، پۇلى يىگىرمە لىۋر. گۇئىللائۇم فىدېرغا تۆت لىۋر تۆت سو بېرىش كېرەك. ئۇ بۇ يىل يانۋار، فېۋرال، مارت ئايلىرىدا تورنېل سارىيىغا بېرىپ، ئۇ يەرگە قويۇلغان ئىككى قەپەستىكى كەپتەرلەرنى باققان. ئۇنىڭغا يەتتە قاداق بۇغداي بېرىش كېرەك. باشقا مەزھەپتىكى راھىبقا تۆت سو بېرىش كېرەك. ئۇ بىر نەپەر جىنايەتچىگە توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتقۇزغان.

پادىشاھ دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئاڭلاپ ئولتۇردى، ئاندا ـ ساندا يۆتىلىپمۇ قويدى. ئىستاكاننى لېۋىگە تەگكۈزۈپ بىر يۇتۇم دورا ئىچتى. ئوزايى بۇزۇلغاندەك بولدى.

ــ بۇ يىل ئەدلىيە ئەمەلدارىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ئوردىنىڭ

پەرمانىدىن ھەممە ئادەمنى خەۋەرلەندۇرۇش ئۈچۈن، پارىژنىڭ كوچا دوقمۇشلىرىغا سۇنايى چالىدىغانلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئەللىك ئالتە ئادەم قېتىم سۇنايى چالدى. بۇ ھېسابنىمۇ ئۇزۇۋېتىش كېرەك ئىدى. پارىژ بىلەن باشقا جايلاردا يەر ئاستىغا كۆمۈلگەن ئالتۇن ـ كۈمۈش بار دېگەن گەپ بويىچە، ئۇنى ئىزدەش ۋە يەرلەرنى كولاش قانات يايدۇرۇلغانىدى. ئەڭ ئاخىرىدا ھېچ نەرسە تېپىلمىغان بولسىمۇ، يەنىلا قىرىق بەش لىۋر ھەق بېرىش كېرەك.

ـــ بىر ياماقنى تېپىشقا بىر سو كېتىدىكەن ـ دە ! ـــ دېدى پادىشاھ.

ـــ تورنېل سارىيىدىكى چوڭ تۆمۈر قەپەسنى قويىدىغان جايغا ئالتە پارچە ئاق ئەينەك تاختا ئورنىتىلدى. ئۇنىڭغا ئون ئۈچ سو بېرىمىز. پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، مەخلۇقاتلار بايرىمىدا ساۋۇتلارغا ئېسىش ئۈچۈن تۆت دانە پادىشاھلىق ئىزناك ياستىلدى، چۆرىسى قىزىلگۈل بىلەن بېزەلدى، بۇنىڭغا ئالتە لىۋر بېرىمىز. پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ كونا كىيىمىنىڭ ئىككى يېڭىنى يېڭىلىدۇق. ئۇنىڭغا يېگىرمە سو كېتىدۇ. پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ كەشنى مايلاش ئۈچۈن ئالغان بىر قۇتا مايغا ئون بەش دېنىرىس بېرىمىز. پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ قارا چوشقىسىنى بېقىش ئۈچۈن يېڭىدىن بىر ئېغىل سېلىندى. ئۇنىڭغا ئوتتۇز لىۋر بېرىمىز. ساينت پائۇل سارىيىدىكى بىر توپ شىرنى بېقىش ئۈچۈن ياسالغان تام ۋە ئىشىك ـ دېرىزىلەر ئۈچۈن يېگىرمە ئىككى لىۋر لازىم.

ـــ بۇ ياۋايى ھايۋانلار نېمىدېگەن بەتتەج ! ـــ دېدى لۇئى XI ، ـــ ھېچ ۋەقەسى يوق ! بۇ دېگەن پادىشاھنىڭ يۇز ـ ئابرۇيى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە سارغۇچ قىزىل رەڭلىك چوڭ بىر شىر بار، ئۇنىڭ ياۋاش مىجەزىنى بەك ياقتۇرىمەن. سەن كۆرگەنمۇ، گۈئىللائۇم ئەپەندى؟ پادىشاھنىڭ ئوردىسىدا مۇشۇنداق تېپىلماس گۆھەر، قىممەتلىك ھايۋانلاردىن بولۇشى كېرەك. بىزدەك

پادىشاھلارنىڭ قولىدا شىرغا ئوخشاش ئىت، يولۋاسقا ئوخشاش مۇشۇكلەرنىڭ بولۇشى زۆرۈر. شۇ چاغدىلا پادىشاھنىڭ توپۇزغا مۇناسىپ ئىش قىلغان بولىمىز. يۇپىتېرغا ئېتىقاد قىلىدىغان غەيرىي دىن دەۋرىدە، پۇقرالار چېركاۋغا يۈز تۇياق قوي ـ كالا تەقدىم قىلسا، پادىشاھلار يۈز شىر، يۈز بۇركۇت تەقدىم قىلاتتى. پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان ئىش دېگەن مۇنداق بولىدۇ. يۈز ـ ئابرۇي دېگەن مانا مۇشۇ. ئىلگىرى فىرانسىيە پادىشاھلىرىنىڭ ئەتراپىدا توپ ـ توپ ياۋايى ھايۋانلار بولىدىغان، مۇنداق بولمىسا، پۇقرالار مېنى ئەجدادلىرىغا قارىغاندا ئاز پۇل خەجلەيدىكەن، شىر، ئېيىق، پىل، يىلپىزلارغا تولىمۇ بېخىللىق قىلىدىكەن دېمەمدۇ ! داۋاملىق ئوقۇ، ئولۇۋېر ! مېنىڭ مەقسىتىم بۇ ئەھۋاللارنى فلاندېرلىق ئاغىنىلەرگە دەپ بېرىش، خالاس ! ئۇلارمۇ ئاڭلاپ قالسۇن.

گۇئىللائۇم روم ئېگىلىپ سالام بەردى. كوپپېنولىنىڭ چىرايىدىن پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ بايىلا تىلغا ئالغان ئېيىقنىڭكىگە ئوخشاش نارازىلىق پەيدا بولدى. لېكىن، پادىشاھ بۇ ئىشلارغا دىققەت قىلمىدى. ئۇ ئىستاكانىنىڭ گىرۋىكىگە لېۋىنى تەگكۈزۈپ، ئەمدىلەتىن ئىچكەن دورىنى تۆكۈرۈۋەتتى.

ـــ تۈفى ! ـــ دېدى ئۇ، ـــ بۇ قانداق دورا ئۆزى !

ھېلىقى بوۋاي ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ ئالتە ئايدىن بېرى، يول توسۇپ بۇلاڭچىلىق قىلغان بىر جىنايەتچى ئۆزىنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشىنى كۈتۈپ قۇشخانىدا يېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا بېرىشكە تېگىشلىك تاماق راسخوتى ئالتە لېۋر تۆت سو.

ـــ بۇ نېمە ئىش؟ ـــ دېدى پادىشاھ سۆز قىستۇرۇپ، ـــ دارغا ئاسىدىغان ئادەمنى باقمىمىز دەۋاتامسەن ! توۋا قىلدىم ! مۇنداق نېمىلەرگە بىر سومۇ چىقىم قىلمايمەن. ئولۇۋېر، سەن بېرىپ دېستوتىۋېل بىلەن مەسلىھەت قىل، بۇگۈن كەچتىلا تەييار بولسۇن، دارغا ئېسىشقا تېگىشلىك بۇ ئەبلەخنىڭ دار

بىلەن تويىنى قىلىپ قويۇڭلار ! داۋاملىق ئوقۇ !

ــ پارىژ سوتخانىسىدىكى جازا ئىجرا قىلغۇچى باش ئەمەلدار ھېنرىت كوسېنغا ئالتە سو بېرىش كېرەك. بۇ پارىژ گۇبېرناتورىنىڭ تەستىقلىشى، شۇنداقلا ئۇنىڭ بۇيرۇقى بويىچە سېتىۋالغان نېپىز تىغلىق خەنجەرگە چىقىم قىلىدىغان پۇل. ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان جىنايەتچىنى مۇشۇ خەنجەر بىلەن ئۆلتۈرىمىز. بۇ خەنجەرگە قوشۇپ يەنە غىلاپ ۋە باشقا نەرسىلەرمۇ ئېلىنغان. بۇنىڭ سىرتىدا كونا خەنجەرنى رېمونت قىلغاندا كەتكەن پۇلمۇ بار. دې لۇئى لىيۇكسىمبۇرگنى قەتل قىلىدىغان چاغدا بۇ خەنجەرنىڭ تىغى قايرىلىپ كەتكەن. بۇ خەنجەرنى قايتا ئىشلىتىشنى كۆزدە تۇتۇپ ...

پادىشاھ گەپنىڭ بېلىگە تېپىۋەتتى:

ــ بەس، بۇ چىقىمغا پۇتۇنلەي قوشۇلىمەن. مۇنداق ئىشقا پەرۋايىم پەلەك. پۇشايمان قىلىپمۇ يۇرمەيمەن. داۋاملىق ئوقۇغىنا !

ــ مەھبۇسلارنى سولايدىغانغا يېڭى بىر قەپەس ياساش ئۇچۇن...

ــ ھە ! ــ پادىشاھ ئىككى قولى بىلەن كىرىسلونىڭ يۆلەنچۇكىنى تۇتتى، ــ شۇنى بىلىشىڭ كېرەك، مەن باستىلىيەگە دەل مۇشۇ ئىشنى دەپ كەلگەن. توختاپ تۇر، ئولۇۋېر ئەپەندى، مەن ئۇ قەپەسنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىسەم بولمايدۇ. سەن ئۇ قەپەسنىڭ باھاسىنى مەن دەل ئۇنى كۆرۈۋاتقاندا دەپ باق. فلاندېرلىق ئەپەندىلەر، بۇ نەرسىنى سىلەرمۇ كۆرۈپ باقامسىلەر، قالتىس چىرايلىق دەڭلار.

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزى بىلەن سۆزلىشىۋاتقان ئادەمنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى، ئاندىن مېڭىشقا ئىشارەت قىلدى. خېلىغىچە زۇۋان سۇرمەي، ئىشىكنىڭ ئالدىدا قېتىپ قويغان قوزۇقتەك تۇرغان ئۇ ئادەم يول باشلاپ ماڭدى. فلاندېرلىق ئىككىيلەن كەينىدىن ئەگەشتى. ئۇلار بىرلىكتە ئۆيدىن چىقتى.

پادىشاھنىڭ ياساۋۇللىرى ئىشىك ئالدىدا دەرھال تەخ بولدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قولىغا ئېغىر تۆمۈر قوراللارنى تۇتقان، شام كۆتۈرۈۋالغان، بەزىلىرى شىلىۋەتكەندەك ئورۇق، ھەممىسى دېگۈدەك ياش نۆكەرلەردىن ئىدى. ئۇلار قاراڭغۇدا تىمىسقىلاپ يۈرۈپ، قەلئە ھويلىسىنى چالا قويماي چارلاپ چىقتى. قەلئەدىكى پەلەمپەيلەر، دەھلىز ـ كاردورلار قېلىن تامغا كىرىشتۇرۇپ ياسالغانىدى. تۈرمە باشلىقى مۇكچىيىپ قالغان قېرى پادىشاھنىڭ ئالدىدا مېڭىپ، ئىشىكلەرنى بىر ـ بىرلەپ ئېچىپ تۇردى. پادىشاھ يول بويى يۆتىلىپ توختىمىدى.

ئۇلار ھەممىلا ئىشىكتىن بېشىنى ئېگىشتۇرۇپ ئۆتۈشكە مەجبۇر بولدى. پەقەت قېرى پادىشاھلا ئۇنداق قىلمىدى. چۈنكى، ئۇ ياشىنىپ قالغان ھەمدە بېلى ئېگىلىپ، دوك ئادەمدەك بولۇپ قالغانىدى، ھەتتا يېشىنىڭ چوڭلۇقىدىن چىشلىرىمۇ تۆكۈلۈپ بولغانىدى.

ـــ ھەممىمىز گۆرنىڭ ئاغزىدىن ئۇنچە يىراقتا ئەمەستەك قىلىمىز، ـــ دېدى ئۇ چىشى قالمىغان مىلىكلىرىنى بىر ـ بىرىگە تەگكۈزۈپ، ـــ پاكار ئىشكىلەردىن ئۆتكەندە بېلىمىزنى ئەگمەكتىن باشقا ئامال يوقتەك قىلىدۇ.

ئۇلار ئاخىرىدا بىر ئىشكنىڭ ئالدىغا بېرىپ توختىدى. ئىشككە بىرنەچچە قۇلۇپ سېلىنغانىدى. ئۇلار چارەك ۋاقىت ھەپىلىشىپ، ئاران دېگەندە قۇلۇپلارنى ئېچىپ بولدى. ھەممەيلەن ئەگمە تورۇسلۇق ئېگىز زالغا كىرىپ كەلدى. ئۇلار شام يورۇقىدا زالنىڭ مەركىزىگە قويۇلغان ئىچى كاۋاك كۇب شەكىلدىكى بىر جىسىمنى كۆردى. بۇ كۇب جىسىم پىششىق خىش، تۆمۈر ۋە ياغاچتىن ياسالغان بولۇپ، ئۇ مەھبۇسلارنى سولايدىغان، «پادىشاھنىڭ كىچىك قىزى» دەپ ئاتىلىدىغان داڭلىق قەپەسنىڭ ئۆزى ئىدى. قەپەسنىڭ تاملىرىغا بىرنەچچە كىچىك دېرىزە قويۇلغان، ھەربىر دېرىزىگە زىچ تۆمۈر چىۋىق بېكىتىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ئەينەكنى كۆرگىلى بولمايتتى. قەپەسنىڭ

ئىشكى يوغان تاش تاختايدىن ياسالغان، بەئەينى قەبرىنىڭ ئىشىكىگە ئوخشايتتى. بۇ ئىشىكتىن كىرىپ كەتكەن ھەرقانداق ئادەم ئۇ يەردىن مەڭگۈ چىقالمايتتى. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئۆلۈك ئەمەس، بەلكى تىرىك ئادەم سولاپ قويۇلاتتى.

پادىشاھ ئۆيگە ئوخشاپ كېتىدىغان قەپەسنى چۆرگۈلەپ مېڭىۋېتىپ، ئۇنىڭغا زەن سېلىپ قارىدى. ئولۇۋېر ئەپەندى ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭغاچ قولىدىكى ھېسابات تالونىنى ئوقۇدى:

— يېڭىدىن ياسالغان ياغاچ قەپەس كەڭلىكى سەككىز چى، ئۇزۇنلۇقى توققۇز چى، ئېگىزلىكى يەتتە چى، ساينت ئانتونى دەرۋازىسىغا يېقىن جايدىكى باستىلىيە تۇرمىسىنىڭ بىر ئۆيگە قويۇلغان، پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ مەرھەمىتىگە بىنائەن، كونىراپ كەتكەن باشقا بىر قەپەستىكى مەھبۇسنى مۇشۇ قەپەسكە سولىدۇق، يېڭىدىن ياسالغان بۇ قەپەسكە توقسەن ئالتە تال تۆمۈر رېشاتكا، ئەللىك ئىككى تال تۆۋرۈك، ئون سەككىز گەز ئۇزۇنلۇقتىكى ئون تال لىم كەتتى. تەكلىپ قىلىنغان ئون توققۇز ياغاچچى باستىلىيە تۇرمىسىنىڭ ھويلىسىدا ئاشۇ ياغاچلارنى كېسىپ، رەندىلەپ ساق يىگىرمە كۈن ئىشلىدى ...

— بۇ سېپى ئۆزىدىن دۇب ياغىچىكەنغۇ ! — دېدى پادىشاھ قەپەسنى چېكىپ بېقىپ.

— مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىگە سەكسەن توققۇز چى ئۇزۇنلۇقتىكى ئىككى يۇز يىگىرمە تاختا قېلىن تۆمۈر قاقالتىر كەتتى، — ئولۇۋېر ئوقۇۋەردى، — يەنە باشقا مۇھىم ماتېرىياللارمۇ بار. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇچ مىڭ يەتتە يۈز ئوتتۇز بەش قاداق. قەپەسنى مىخلاشقا سەككىز تۆمۈر ئىلمەك، بىر تالاي تۆمۈر مىخ ئىشلىتىلدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىككى يۈز ئون سەككىز قاداق. قەپەسنىڭ دېرىزىسىگە ئىشلىتىلگەن تۆمۈر رېشاتكىلار بۇنىڭ ئىچىدە يوق. تۆمۈر ئىشىك ۋە باشقا ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلەر ...

— تايىنى يوق بىر ئادەمنى سولاش ئۈچۈن، — دېدى

پادىشاھ، ــ قاراپ تۇرۇپ مۇشۇنچىۋالا تۆمۈر ئىشلىتىپسىلەر !

ــ قوشۇپ ھېسابلىغاندا ئۈچ يۈز ئون يەتتە لىۋر بەش سو!

ــ كىم بىلىدۇ ! ــ دەپ قويدى پادىشاھ غوتۇلداپ.

لۇئى XI نىڭ ئاغزىدىن ئۆزى ئەڭ ئامراق بۇ قوپال گەپنىڭ چىقىشى بىلەن تەڭ، قەپەسنىڭ ئىچىدىكى كىمدۇر بىرى ئېسىگە كەلگەندەك بولدى. تۆمۈر زەنجىرنىڭ يەردە سۆرىلىپ شاراقلىغان ئاۋازىدىن كېيىن خۇددى گۆردىن چىقىۋاتقاندەك ئاجىز بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

ــ ئالىيلىرى، مەرھەمەت قىلىڭ ! ئالىيلىرى، ــ گەپ قىلىۋاتقان ئادەمنى كۆرگىلى بولمايتتى.

ــ ئۈچ يۈز ئون يەتتە لىۋر بەش سو يەتتە دېنىرىس ! ــ دەپ تەكرارلىدى لۇئى XI .

قەپەستىن چىققان ئېچىنىشلىق ئاۋازنى ئاڭلىغان ئولىۋېر ۋە زالدا تۇرغان ھەممەيلەننىڭ يۈرىكى قارتىتىدە قىلىپ قالدى. لېكىن، پادىشاھلا بۇنىڭ سىرتىدا ئىدى. ئۇنى ھەتتا بۇ گەپنى ئاڭلىمىدى دېيىشكىمۇ بولاتتى. ئولىۋېر پادىشاھنىڭ تاپىلىغىنى بويىچە قولىدىكى ھېسابات تالونىنى ئۇنلۇك ئاۋازدا ئوقۇۋەردى. پادىشاھ ئالىيلىرى مىتمۇ قىلىپ قويماي قەپەسنى كۆزدىن كەچۈرۈشنى داۋاملاشتۇرماقتا ئىدى.

ــ بۇنىڭدىن باشقا، دېرىزىدىكى پولات چىۋىقلارغا تۆشۈك تېشىش، مەھبۇسنى ئورۇنلاشتۇرۇش، قەپەسنىڭ ئىچىگە تاختاي ياتقۇزۇش ئۈچۈن تامچىلارغا يىگىرمە يەتتە لىۋر ئون تۆت سو بېرىلدى. ئەسلىدىكى تاختاي قەپەسنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆتۈرەلمەيدىغان دەرىجىدە ئىدى.

قەپەستىن ئىڭرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى:

ــ رەھىم قىلىڭ، ئالىيلىرى ! سىزگە قەسەم ئىچىپ بېرەي، ئىسيان كۆتۈرۈشنى پىلانلىغان ئادەم مەن ئەمەس، ئانگېردىكى كاردىنال !

ــ تامچىدا قىلچىلىك ئىنساب يوق ئىكەن ! ئوقۇۋەر،

ئولىۋېر !

ئولىۋېر ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ دېرىزە، كارىۋات، ئورۇندۇق، ئۈستەل ۋە باشقا نەرسە ـ كېرەكلەر ئۇچۇن ياغاچچىغا يىگىرمە لىۋر ئىككى سو ...

قەپەستىكى ئادەم يەنە سۆزلىگىلى تۇردى:

ـــ ھەي، ئالىيلىرى ! گېپىمنى ئاڭلىمايۋاتامسىز؟ قەسەم قىلىپ بېرىمەنكى، ھېلىقى خەتنى گۇئىننى جانابلىرىغا بەرگەن ئادەم راستتىنلا مەن ئەمەس، بۇ ئىشنى كاردىنال بالۇي قىلغان !

ـــ تامچى بىلەن ياغاچچى قارنى بالا نەرسىلەر ئىكەن، ـــ دېدى پادىشاھ، ـــ تۇغدىمۇ؟

ـــ يەنە بار، ئالىيلىرى، ئەينەك سالغان ئەينەكچىگە قىرىق سو سەككىز دېنىرىس...

ـــ رەھىم قىلىڭ، ئالىيلىرى ! ئۇلار مېنىڭ ھەممە مال ـ مۇلكۇمنى مېنى سوتلىغان سوتچىغا بەردى. قاچا ـ قۇچىلىرىمنى تورىسى ئەپەندىگە بەردى. كىتابلىرىمنى پېررې دورىئولىلى ئەپەندىگە بەردى. كىگىز ـ كېچەكلىرىمنى روسسىللون ھەزرەتكە بەردى، مۇشۇمۇ ئاز كەلگەندىمۇ؟ ماڭا ئۇۋال بولدى ! تۆمۇر قەپەستە ياتقىنىمغا ئون تۆت يىل بوپتۇ ! رەھىم قىلىڭ ئالىيلىرى ! مەندىن يانمىسا خۇدادىن يانار !

ـــ ئولىۋېر ئەپەندى، ـــ دېدى پادىشاھ، ـــ ھەممىسى قانچە؟

ـــ ئۇچ يۈز ئاتمىش يەتتە لىۋر سەككىز سو ئۇچ دېنىرىس!

ـــ ياشاپ كەت ! ـــ جىلە بولدى پادىشاھ، ـــ نېمىدېگەن قىممەت قەپەس بۇ، ئادەمنى قاق سەنەم قىلىپ قويىدىكەنغۇ !

ئۇ ئولىۋېرنىڭ قولىدىن ھېسابات تالونىنى تارتىۋېلىپ، بارماقلىرىنى پۈككەن ھالدا ئۆزى ھېسابلاپ باقتى. ھەربىر تالونىنى ۋاراقلىغاندا، قەپەسكە بىر قېتىم قارىدى. ئەتراپتىكىلەر مەھبۇسنىڭ يىغلاۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلىدى. قاراڭغۇلۇقتىكى يىغا تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى، ھەممەيلەن چىرايى تاتىرىپ، بىر ـ بىرىگە قارىۋالدى.

ـــ ئون تۆت يىل بولدى، ئالىيلىرى، ساق ئون تۆت يىل ئۆتۈپ كەتتى ! ئۇ 1469 ـ يىلى 4 ـ ئاي ئىدى ! مۇقەددەس بۇۋى مەريەم بېشىمىزدا تۇرۇپتۇ، ئالىيلىرى، گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ ! مۇشۇ مەزگىلدە سىز قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىدىن بەھرىمەن بولىدىڭىز، بەختلىك ياشىدىڭىز، مەنچۇ، ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن، مەن مەڭگۈ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرمەي ئۆتەرمەنمۇ؟ رەھىم قىلىڭ، ئالىيلىرى ! ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن ! ئەپۇچان، رەھىمدىل بولۇش پادىشاھلارنىڭ گۈزەل ئەخلاقى، ئۇ ھەرقانداق ئاچچىقنى تىنچىتالايدۇ. ئالىيلىرىمۇ ئەلنى باشقۇرىدىغانلار جىنايەتچىلەرنى بىرىنى قويماي جازالىغاندىلا جەننەتنىڭ دەرۋازىسىغا خۇشاللىق بىلەن قەدەم قويىدۇ، دەپ قارامدىغانسىز؟ ھالبۇكى، مەن سىزگە ئاسىيلىق قىلمىدىم. ئالىيلىرى، بۇ كاردىنالنىڭ قىلغان ئىشى. پۈتۈمگا ئىنتايىن يوغان زەنجىر سېلىقلىق، ئۇنىڭ بىر ئۇچىغا چوڭ بىر تۆمۈر شار چىگىلگەن. ئېغىرلىقى ئەقىلگە سىغمايدۇ. ھەي، ئالىيلىرى، ئۆتۈنۈپ قالاي، ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن !

ـــ ئولۇۋېر، ـــ پادىشاھ بېشىنى چايقىدى، ـــ مەنمۇ ھېسابلاپ باقتىم. بۇ يەردە بىر چېلەك ھاك يىگىرمە سو دەپ يېزىلىپتۇ، لېكىن نەق نەرخى ئون ئىككى سو. سەن بۇلارنى قايتىدىن ھېسابلاپ چىق.

پادىشاھ كەينىگە قايرىلىپ، قەپەستىكى مەھبۇسقا دۈمبىسىنى قىلغان ھالدا سىرتقا قاراپ ماڭدى. بىچارە مەھبۇس شامنىڭ ئۆچكەنلىكىنى كۆردى. قەدەم ئاۋازلىرىنىڭ يىراقلىغانلىقىنى ئاڭلىدى، پادىشاھنىڭ كەتكەنلىكىنى بىلدى.

ـــ ئالىيلىرى، ئالىيلىرى ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ئۈمىدسىزلىك بىلەن، شۇ چاغدا ئىشىك يېپىلدى. ئۆينىڭ ئىچى قاراڭغۇلۇققا چۆمگەنىدى. گۈندىپاينىڭ بوغۇق ئاۋاز بىلەن ئېيتىۋاتقان ناخشىسى مەھبۇسنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلاندى:

ژان بالۇي ئەپەندى،
بىر چاغلاردا كاردىنال ئىدى.
ۋېردۇن ئەپەندىگە ئوخشاش
نەۋاق بولدى، بېشىنى يېدى.
ئۆلۈپ تۇگىدى ھەر ئىككىلىسى،
بۇلۇت قاچتى، تۇمان تارقىدى.

پادىشاھ ئۇندىمەستىن تىلاۋەتخانىغا قايتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ كېتىۋاتقان ياساۋۇللار قەپەستىكى مەھبۇسنىڭ ئاخىرقى ئېچىنىشلىق نىداسىنى ئاڭلاپ ھاڭ ـ تاڭ قالدى. پادىشاھ شارتتىدە قايرىلىپ، باستىلىيە تۇرمىسىنىڭ باشلىقىغا قارىدى ۋە.

ـــ ھەي، قەپەستە بىرى بارەڭ قىلامدۇ، نېمە؟ ـــ دېدى.

ـــ شۇنداق، ئالىيلىرى ! ـــ تۇرمە باشلىقى بۇ سوئالدىن گاڭگىراپ قالغاندەك بولدى.

ـــ ئۇنداقتا، ئۇ كىم؟

ـــ ۋېردۇن رايونىدىكى ئېپىسكوپ.

ئەمەلىيەتتە پادىشاھ بۇ ئىشنى ھەرقانداق ئادەمدىن ئېنىق بىلەتتى، مۇنداق سوراپ قويۇشى ئۇنىڭدىكى كونا مىجەز ئىدى.

ـــ مۇنداق دە ! ـــ ئۇ خۇددى بىر ئىشنى تۇنجى مەرتىۋە ئويلاپ قالغاندەك، چىرايىدا سەمىمىيلىك ئالامەتلىرى پەيدا بولدى، ـــ ئەسلىدە گۇئىللائۇم دې ھارانگورت ئىكەن ـ دە. كاردىنال بالۇينىڭ دوستى، ئۇ بولىدىغان ئېپىسكوپ ئىدى.

ھايال ئۆتمەيلا تىلاۋەتخانىنىڭ ئىشىكى قايتا ئېچىلدى. بىز مۇشۇ بابنىڭ بېشىدا ئوقۇرمەنلەرگە تونۇشتۇرغان بەشەيلەن ئۆيگە كىردى. ئىشىك يەنە يېپىلدى. ئۇلار ئاتايا ئۆرە تۇرغان ئورۇنلىرىغا بېرىپ، شۇ چاغدىكى ھالىتىگە يانىدى ـ دە، كۇسۇرلاشلىرىنى يەنە باشلىدى.

پادىشاھ تىلاۋەتخانىدىن ئايرىلغاندا، كىمدۇر بىرلىرى

شىرەگە جىددىي بېجىرىشكە تېگىشلىك بىرنەچچە ھۆججەتنى قويۇپ قويغاندى. پادىشاھ كونۇبرتلارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئىچىدىكى خەت ـ چەكلەرنى تېزلىك بىلەن ۋاراقلاپ كۆرۈپ چىقتى. ئاندىن يېنىدا كاببىنېت ۋەزىرىدەك قېتىپ تۇرغان ئولۇبرغا ئىشارەت قىلىپ، قولىغا قەلەم ئېلىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭغا خەت ـ چەكلەرنىڭ مەزمۇنىنى دەپ يۇرمەي، بېرىلىدىغان جاۋابنىلا بوش ئاۋازدا سۆزلىگىلى تۇردى. ئولۇبر قورۇنغان ھالدا شىرەنىڭ ئالدىغىلا تىزلاندى ـ دە، شىتىرلىتىپ يېزىشنى باشلىۋەتتى.

گۇئىللائۇم روم سەگەكلىك بىلەن دىققەت قىلىپ تۇردى.

پادىشاھنىڭ ئاۋازى بەك بوش بولغاچقا، فلاندېرلىقلار ئۇنىڭ نېمىلەرنى دەۋاتقانلىقىنى تۇزۇكرەكمۇ ئاڭقىرالمىدى. پەقەت ئۇنىڭ قولاشمايۋاتقان بەزى سۆزلىرىلا ئاندا ـ ساندا قۇلاقىغا كىرەتتى:

ـــ ... باي رايونلارنى سودىغا تاپىنىپ قامداش، نامرات رايونلارنى قول ـ ھۇنەرۋەنچىلىك بىلەن قامداش ... ئىنگىلاندلىق جانابلارغا بىزدىكى لوندون، برابانت، بورگىن بېرىس، ساينت ئومبر ... قاتارلىق تۆت زەمبىرەكنى كۆرسىتىپ قويۇش ... زەمبىرەك ھازىرقى زامان جەڭلىرىنى تېخىمۇ ياخشى ئۇستۇنلۇككە ئىگە قىلالايدۇ. ئاغىنىمىز بېرىسۇئىرغا دەپ قويايلى ... تەمىنات بولمىسا ئارمىيەنى تۇتۇپ تۇرغىلى بولمايدۇ ...

بىر يەرگە كەلگەندە ئۇ ئاۋازىنى قويۇۋەتتى:

ـــ بۇ قانداق گەپ ! ستىسىلىيە پادىشاھى ئۆزى يازغان خەتنىڭ كونۇبرتىنى تەپ تارتماي فىرانسىيە پادىشاھلىرىدەك شامدا چاپلاپتۇ، بۇنىڭغىمۇ بوپتۇ دەيلى. لېكىن، مۇنداق قىلىش توغرا ئەمەس. نەۋرە ئاكام دې بۇرگۇندىمۇ ئۆزىنىڭ تامغىسىغا قىزىل سۇرۇخ ئىشلەتمەپتۇ ! خان جەمەتىنىڭ ھەيۋىسىنى مۇكەممەل قانۇن ـ قائىدە ئارقىلىق قوغداش كېرەك. بۇنى خاتىرلەپ قوي، بۇرادەر ئولۇبر !

— هەي، هەي! — دېدى ئۇ، — مېنىڭ ئاۋۇ پادىشاھ ئاكامنىڭ يەنە نېمە تەلىپى باردۇ؟ مۇھىم خەۋەرغۇ بۇ! — ئۇ قىلىۋاتقان گېپىدىن توختاپ، ئالدىدىكى بىر دۆۋە ھۆججەتكە كۆز يۈگۈرتتى، — دەرۋەقە، گېرمانىيەنىڭ قۇدرەت تاپقىنى ۋە گۈللەنگەنلىكىگە ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. لېكىن، بىز «ئەڭ چىرايلىق بەگلىك فلاندېر، ئەڭ چىرايلىق كىنەزلىك مىلان، ئەڭ چىرايلىق پادىشاھلىق فرانسىيە» دېگەن بۇ گەپنى ئەستىن چىقارمايمىز. شۇنداقمۇ ئەمەس؟ فلاندېرلىق ئەپەندىلەر!

بۇ نۆۋەت كوپېنھول بىلەن گۈئىللائۇم تەزىم بەجا كەلتۈردى. ئۆزىنىڭ دۆلىتىگە بولغان مۇھەببەت پايپاق دۈكىنىنىڭ خوجايىنىنى تەسىرلەندۈرگەنىدى.

ئەڭ ئاخىرقى ھۆججەتكە كەلگەندە، لۇئى XI نىڭ قاپاقلىرى ساڭگىلاپ كەتتى.

— بۇ نېمە؟ — دەپ توۋلاپ سالدى ئۇ، — مۇداپىئەدە تۇرۇش ئۈچۈن پىكاردىغا ئەۋەتكەن قوشۇننىڭ ئۈستىدىن نارازىلىق چىقىپتۇغۇ! ئولۇۋېر، مارشال روۋا ئولتقا دەرھال خەت يېز، ئۇلارغا قوشۇننىڭ ئىنتىزامى بوشىشىپ كەتكەنلىكىنى ئېيىت! گۋاردىيە ئەسكەرلىرى، سۈيۇرغال ئاقسۆڭەكلەر، ئەركىن ئوقياچىلار، يالالانما رىتسارلار پۈقرالىرىمغا تىنىم تاپماي زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزۈپتۇ. ئۇلار دېھقانلارنىڭ ئۆيىدىكى مال ـ مۇلۈكنى بۇلاپتۇ. بۇمۇ ئاز كەلگەندەك، ئۇلارنى كالتەكلەپ ئۆيلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىپتۇ. شەھەرگە بېرىپ، ئۇ يەردىكى ھاراق ـ شارابلارنى، بېلىق گۆشلىرىنى، كۆزنگە ئوبدان كۆرۈنگەنلىكى زىبۇ ـ زىننەت بۇيۇملىرىنى خالىغانچە ئېلىۋاپتۇ. ئۇلارغا پادىشاھنىڭ بۇ ئىشلارنى بەش قولدەك بىلىدىغانلىقىنى دەپ قوي! مەن ئۆزۈمنىڭ پۈقرالىرىمنى قوغداشقا تەييار. مەن ئۇلارنىڭ جاپا ـ مۇشەققەتتە قېلىشىغا، بۇلاڭ ـ تالاڭغا، زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىشىغا قاراپ تۇرالمايمەن. خۇدا گۇۋاھ بولسۇنكى، بۇ مېنىڭ ئىرادەم. مەن

سەھرالىق بىر ئىسكىرىپكىچىنىڭ، ساتىراشنىڭ، ئۇ يەردىكى بىر-ئەسكەرنىڭ پادىشاھلارغا ئوخشاش ياسىنىۋېلىشىغا — ئۇستىباشلىرىنى ماموق، دۇخاۋا - كىمخابلاردىن قىلىشىغا، قولىغا ئالتۇن ئۈزۈكلەرنى سېلىشىغا ھەرگىز يول قويمايمەن. مۇنداق ئابرۇيىپەرەسلىكنى خۇدامۇ راۋا كۆرمەيدۇ. ئۇلارغا يۇقىرى تەبىقىدىكى مەندەك ئادەمنىڭمۇ مېتىرى ئون ئالتە سو كېلىدىغان ئاددىي رەختتىن كىيىم كىيىش بىلەن قانائەتلىنىدىغانلىقىمنى دەپ قوي. قوشۇن بىلەن ماڭغان خىزمەتكارلارمۇ كاللىسىنى سىلكىۋەتسۇن، مۇشۇنچىلىك پۇلغا كېلىدىغان رەختلەردىن كىيىم كىيىپ باقسۇن، شۇنداق دەپ ياز. مېنىڭ دېگەنلىرىم ۋە بۇيرۇقۇم بويىچە ئىش قىلىڭلار.

ئۇ بۇ خەتنى ئۈنلۈك ئاۋازدا ئېغىزچە ئېيتىپ بەردى. ھەربىر سۆزنى شۇنداق جارانلىق سۆزلىدى. تەلەپپۇزىدىن قەتئىيلىك چىقىپ تۇراتتى، بۇ گەپلەرنى ئەمدى تۇڭگىتىپ تۇرۇشىغا ئىشىكنى ئىتتىرىپلا بىرى كىرىپ كەلدى. بۇ ئادەم ساراسىمگە چۈشكەن، ئۈرۈلۈپ - سوقۇلۇپ دېگۈدەك ئاران يېتىپ كەلدى - دە:

— ئالىيلىرى ! ئالىيلىرى ! پارىژدىكى پۇقرالار توپىلاڭ كۆتۈردى ! — دېدى.

لۇئى XI نىڭ قەتئىيلىك چىقىپ تۇرغان چىرايى بىردىنلا تارتىشىپ كەتكەندەك بولدى. لېكىن، چىرايىدىكى بىر دەملىك ھودۇقۇش چاقماقتەك يالت قىلىپلا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئاچچىقىغا ھاي بېرىپ، ئۆزىنى زورغا بېسىۋالدى. سۈرلۈك ئاۋازى بىلەن ئۆزىدىكى نارازىلىقىنى بىلدۈردى:

— ياكوئىس كوئىكتېر بۇرادەر، كالىدەك ئۈسۈپلا كىردىڭغۇ !

— ئالىيلىرى ! ئالىيلىرى ! ئىسيان بولۇۋاتىدۇ ! — ياكوئىس كوئىكتېر تولا يۇگۈرۈپ ھاسىراپ كەتكەنىدى.

پادىشاھ ئورنىدىن تۇردى، دەرغەزەپ بولدى. ياكوئىسنىڭ بىلىكىدىن كاپلا ئېلىپ، فلاندېرلىق ئىككىيلەنگە قاراپ قويدى.

ئۇلارنىڭ ئاڭلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئاغزىنى ياكوئىسىنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكېلىپ دېدى:

— ئۇنۇڭنى پەس قىل ! بولمىسا زۇۋانىڭنى ئۆچۈر !

كىرىپ كەلگەن ئادەم پادىشاھنىڭ غەزىپىنى چۈشەندى بولغاي، يۈز بەرگەن قورقۇنچلۇق ۋەقەنى پادىشاھقا پەس ئاۋازدا ئاران ئاڭلانغۇدەك دەپ بەردى. پادىشاھمۇ كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىدى. گۈئىللائۇم روم كوپېنولغا كىرگەن ئادەمنىڭ چىرايىغا ۋە كىيىنىشلىرىگە زەن سېلىپ باق دېگەندەك ئىما قىلدى. بېشىغا كىيگەن خۇرۇم قالپاق، يېپىنىۋالغان پلاشتىن قارىغاندا، ئۇنىڭ تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى.

— بىراق، ئالىيلىرى ...

— چىكىراق سۆزلىگىنە !

ياكوئىس كوئىكتېبر «بۇرادەر» غىققىدە بولۇپ قالدى، ھەيران قالغىنىدىن گەپ قىلالماي قالدى.

— دېمەك، — پادىشاھ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — سۆزلەۋەر، ئەپەندى. شەھىرىمىز پارىژدا بىر بۆلەك پۇقرا ئىسيان كۆتۈردى، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، ئالىيلىرى !

— ئۇلارنىڭ قارشى تۇرۇۋاتقىنى ئەدلىيە سارىيىدىكى باش سودىيە، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداقتەك قىلىدۇ، — پادىشاھنىڭ ئۆز پىكرىنى ئەجەبلەنگەندەك دەرىجىدە تۇيۇقسىزلا ئۆزگەرتكىنىگە قاراپ، ھەيران قالغان «بۇرادەر»جاۋاب بەرگەندە كېكەچلەپ قالدى.

— كېچىلىك چارلاشتىكىلەر توپلاڭچى ئۇنسۇرلارنى قەيەردە يولۇقتۇرۇپتۇ؟ — دەپ سورىدى لۇئى XI.

— تىلەمچىلەرنىڭ قارارگاھىدىن ئوۋچاڭگى كۆۋرۈكىگىچە بولغان ئارىلىقتا. مەن بۇيرۇقنا بىنائەن ئالىيلىرىنى تاۋاپ قىلغىلى كېلىۋېتىپ، يېرىم يولدا ئۇلار بىلەن دوقۇرۇشۇپ

قالدىم. بىرنەچچە ئادەمنىڭ «ئەدلىيە ساراىيدىكى سودىيەنى يوقىتايلى !» دەپ توۋلىغىنىنى ئاڭلىدىم !

ــ ئۇنداقتا، ئۇلارنىڭ ئەدلىيە ساراىيدىكى سودىيەگە نېمە نارازىلىقى ۋە قانداق ئۆچمەنلىكى بار ئىكەن؟

ــ ھە، ــ دېدى ياكوئىس كوئىكتېر بۇرادەر، ــ سودىيە ئۇلارنىڭ فېئودال يەر ئىگىسى !

ــ دۇرۇس !

ــ شۇنداق، ئالىيلىرى ! ئۇلارنىڭ ھەممىسى مراكىل رايونىدىكى تىلەمچىلەر. ئۇلار ئۇزاقتىن بىرى سودىيەلەردىن نارازى. ئۇلار سودىيەلەرنىڭ پۇقرالىرى ئەمەسمۇ؟ لېكىن، ئۇلار سودىيەلەرنىڭ ئەدلىيە ھوقۇقى بىلەن يولغا باج ئېلىش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ.

ــ مۇنداق دېگىنە ! ــ پادىشاھ ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى.

ــ ئۇلار ئالىي سوت مەھكىمىسىگە سۇنغان ھەربىر پارچە مۇراجىئەتنامىدە، ــ دېدى ياكوئىس كوئىكتېر، ــ پەقەت سىز ئالىيلىرىنى ۋە خۇدانىلا ئۆزلىرىنىڭ ئىگىسى دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ خۇداسى ئالۋاستى بولۇشى مۇمكىن.

ــ ھىم ! ــ دېدى پادىشاھ.

ئۇ قوللىرىنى ئىشقىلىدى، چىرايىغا قەلبىنىڭ چوڭقۇر جايلىرىدىكى خۇشاللىق يامرىدى. ئۇ گەرچە سىلىق ـ سىپايە ھالدا ھەيۋە كۆرسىتىشكە ئامراق بولسىمۇ، لېكىن شۇ تاپتا كۆڭلىدىكى خۇشاللىقنى يوشۇرالمىغۇدەك دەرىجىدە ئىدى. ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى ھېچكىم بىلەلمەيتتى. بۇ ھەتتا «ئولۇغ ئەپەندى»گىمۇ سىر ئىدى. پادىشاھ ئالىيلىرى بىرھازاغىچە گەپ قىلمىدى، بىرنەرسىنى ئويلاۋاتقاندەك بولدى، شۇنداقتىمۇ ئىنتايىن خۇشال كۆرۈنەتتى.

ــ ئۇلارنىڭ ئادىمى كۆپمۇ؟ ــ دەپ سورىدى پادىشاھ بىردىنلا.

ــ ئەلۋەتتە كۆپ، ئالىيلىرى، ــ ياكوئىس جاۋاب قايتۇردى.

ـــ قانچىلىك؟

ـــ ئالاھازەل ئالتە مىڭچە بار.

ـــ ياخشى، ـــ دېدى پادىشاھ ئىختىيارسىز، ئاندىن گېپىنى داۋام قىلدى، ـــ ئۇلاردا قورال بارمۇ؟

ـــ شۇنداق، ئۇلار ئېكەك، ئۇشكە، نەيزە، پالتا قاتارلىق ئەڭ ياماق قوراللار بىلەن قوراللانغان.

پادىشاھ ئۇنىڭ كۆپتۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرىدىن ئازراقمۇ ئالاقزەدە بولمىدى. ياكوئىس كوئىكتېر پادىشاھ ئوچۇق ئاڭلىمىدى دەپ قالغان چېغى، ئۇنىڭ دىققىتىنى قوزغاش ئۈچۈن:

ـــ ناۋادا ئالىيلىرى ئەسكەر چىقىرىپ قۇتقۇزۇۋالمىسا، سودىيە چوقۇم تۇگىشىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ بىز ئەلۋەتتە قۇتقۇزۇشقا ئەسكەر ئەۋەتمەيز، ـــ پادىشاھنىڭ چىرايى جىددىي تۇس ئالدى، ـــ مۇشۇنداق قىلغىنىمىز تۈزۈك، ئۇنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن چوقۇم ئەسكەر چىقىرىش كېرەك. سودىيە ئەپەندى مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئاغىنەم. بۇ بىرنېمىلەر جېنىدىن جاق تويغانلار، قىسقىسى ئادەمدىنمۇ، خۇدادىنمۇ قورقمايدىغانلار، بۇ ئىشقا بەكلا ئاچچىقىم كېلىدۇ. لېكىن، قولۇمدا بۇگۈن كېچىدە ئەۋەتكۈدەك بىرمۇ ئادەم يوق. بۇ ئىشنى ئەتە ئەتىگەندىلا قىلغىلى بولىدۇ.

ياكوئىس كوئىكتېر ۋارقىراپ كەتتى:

ـــ ئالىيلىرى، قۇتۇلدۇرىدىغانغا ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئەسكەر ئەۋەتىش كېرەك. بولمىسا ئۇلار سودىيەنىڭ ئۆيىنى ئون قېتىمدىمۇ بۇلاپ ئولگۇرىدۇ. سۇيۇرغالىق يەرلەرنىمۇ پاك ـ پاكىز ئادالىۋېتىدۇ. سودىيەنىڭ دارغا ئېسىلىشىمۇ تۇرغانلا گەپ. خۇدا ھەققى، ئالىيلىرى، تاڭ يورۇشتىن ئىلگىرىلا قۇتۇلدۇرىدىغانغا ئەسكەر ئەۋەتسەك بولاتتى!

پادىشاھ ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ:

ـــ مەن ساڭا بۇ ئىشنى پەقەت ئەتە ئەتىگەندىلا قىلغىلى

بولىدۇ، دەپ ئېيتتىمغۇ، ــ دېدى، ئۇنىڭ كۆزىدىن ئاغزىكىنى ئۇپراتما، دېگەن ئالامەت چىقىپ تۇراتتى.

لۇئى XI بىردەم جىمىپ كېتىپ، يەنە پوسۇققىدە گەپ باشلىدى.

ــ ياكوئىس كوئىكتېر بۇرادەر، سەن ئوبدان بىلىسەن، ئەدلىيە سارىيىنىڭ قارىمىقىدىكى يەرلەر قايسى رايوندا ... ــ ئۇ قىلىۋاتقان سۆزىنى قايتا تەكرارلىدى، ــ سودىيەنىڭ سۈيۇرغاللىق يېرى قايسى رايونغا توغرا كېلىدۇ؟

ــ ئالىيلىرى، ئەدلىيە سارىيىنىڭ ئىگىدارلىقىدىكى يەرلەر كالانت كوچىسىدىن كۆكتات بازىرىغچە ئارىلىقتا بولۇپ، ئۆز ئىچىگە ساينت مىچېل مەيدانى، شەھەر ئەتراپىدىكى بۇۋاي مەريەم چېركاۋى (پادىشاھ دەرھال شىلەپىسىنى قولىغا ئالدى) يېنىدىكى سېپىل تېمى دەپ ئاتىلىدىغان دائىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ يەرلەردە ئون ئۈچ چوڭ ساراي، ئۇنىڭدىن بۆلەك مراكىل رايونى، شەھەرنىڭ سىرتى دەپ قارىلىدىغان ماخاۋلار دوختۇرخانىسى، يەنە شۇ ماخاۋلار دوختۇرخانىسىدىن تارتىپ ساينت ياكوئىس دەرۋازىسىغىچە بولغان چوڭ يول بار. بىز دەۋاتقان سودىيە جانابلىرى مۇشۇ دائىرىدىكى يوللاردىن باج ئالىدىغان باجگىر، يۇقىرى دەرىجىلىك، ئوتتۇرا دەرىجىلىك، باشلانغۇچ دەرىجىلىك سودىيەلەرنىڭ ھەممىسى شۇ بىر ئادەم. ئۇ تولۇق ھوقۇقلۇق فېئودال يەر ئىگىسى!

ــ نېمە دېدىڭ؟ ــ پادىشاھ ئوڭ قولى بىلەن سول قۇلىقىنى تۇتتى، ــ بۇ مېنىڭ شەھىرىمدىكى ئەڭ ياخشى بىر پارچە يەرغۇ! سودىيە ئەپەندى مۇشۇ دائىرىدە ئۆزى بەگ ـ ئۆزى خان ئىكەن ـ دە!

بۇ قېتىم ئۇ ئىچىنى تىڭشاپ جىم بولۇپ قالدى. ئارقىدىنلا بىر ئىش كۆڭلىدىن كەچتى بولغاي: «بەللى، سودىيە ئەپەندى، يالغۇز بىر جېنىڭغا پارىڭنىڭ ئەڭ ياخشى يېرىنى چاينىپ يۇتۇۋېتىپسەن ـ دە!» دېدى ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ.

ـــ خۇدا ئۆزۈڭ بار ! ـــ دېدى ئۇ هاياجاندىن ئۆزىنى بېسىۋالالماي، ـــ بىزنىڭ بۇ يەردىكى يول باشقۇرغۇچى، سودىيە، هۆكۈمران، خوجايىن بولۇپ يۈرگەن ئەبلەخلەر قانداق نېمىلەر ئۆزى؟ كىم ئۇلارنى دائىم يول ئېغىزلىرىغا، يۈرۈش بېجى ئالسۇن، دەپتۇ. كىم ئۇلارنىڭ سوتخانا بىلەن جاللاتلارنى يول ئېغىزلىرىغا، خەلقىمنىڭ ئارىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇشىغا رۇخسەت قىپتۇ؟ گىرېكلار بىرنەچچە بۇلاقنى كۆرۈپ، خۇدا مۇشۇنچىلىك كۆپ دېگەندەك، پارسلار بىرنەچچە يۈلتۇزنى كۆرۈپ، ئىلاهلار مۇشۇنچىلىك كۆپ دېگەندەك، فىرانسىيەلىكلەر شۇنچە كۆپ جازا سۈپىلىرىنى كۆرگەندە، بۇ يەردىمۇ شۇنچىلىك كۆپ پادىشاه بار ئىكەن، دەپ قالمامدۇ ! توۋا قىلدىم ! نېمىدېگەن تېتىقسىزلىق، مۇنداق قالايمىقانچىلىق بىلەن خۇشۇم يوق، شانۇشەۋكەتلىك خۇدا پارىزدا پادىشاهتىن بۆلەك يەنە بىر يول باشقۇرغۇچى ئەمەلدارنىڭ بولغىنىغا؛ ئالىي سوت مەهكىمىسىدىن بۆلەك يەنە بىر ئەدلىيە ئورگىنىنىڭ بولغىنىغا؛ بۇ ئىمپېرىيەدە مەندىن بۆلەك يەنە بىر ئىمپېراتورنىڭ بولغىنىغا خۇش بولمىدىغان ـ بولمايدىغانلىقىنى بەك بىلگۈم بار ! جېنىمنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم قىلىمەن ! هامىنى بىر كۈنى مۇشۇنداق پۈرسەت يېتىپ كېلىدۇ. شۇ چاغدا جەننەتتە بىرلا خۇدا بولغاندەك فىرانسىيەدە بىرلا پادىشاه بولىدۇ، بىرلا فېئودال يەر ئىگىسى بولىدۇ، بىرلا سودىيە بولىدۇ، جىنايەتچىنىڭ كاللىسىنى ئېلىشقا هوقۇقلۇق بىرلا ئادەم بولىدۇ.

ئۇ يەنە شىلەپىسىنى قولىغا ئېلىپ ئېگىز كۆتۈردى. تەق ـ تۇرقى، تەلەپپۈزى بىر توپ تايغانىنى ئوۋنى قوغلاشقا كۈشكۈرتۈۋاتقان ئوۋچىغا ئوخشاپ قالدى. پادىشاه خۇددى چۈش كۆرۈۋاتقاندەك سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ ياخشى بولدى ! پۇقرالىرىم، تازا ياخشى بولدى ! يالغان فېئودال يەر ئىگىلىرىنى بىرنى قويماي يوقىتىڭلار! نېمىنى خالىساڭلار، شۇنى قىلىڭلار ! هۇجۇمغا ئۆتۈڭلار ! ئۇلارنى

يوقىتىڭلار، ئۆلتۈرۈڭلار، دارغا ئېسىڭلار! ھەممىڭلارنىڭ پادىشاھ بولغۇڭلار كېلەمدۇ؟ بەگلىرىم! ئىشنى باشلاڭلار، پۇقرالىرىم، باشلاڭلار!

سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، پادىشاھ گېپىدىن چىپىدە توختىۋالدى ـ دە، نەگىدۇر قېچىپ كەتمەكچى بولغان ئوي ـ خىيالىنى توتۇۋالماقچى بولغاندەك، ئەتراپىدىكى بەشەيلەننىڭ ھەربىرىگە سەپسېلىپ قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى بىگىزدەك ئۆتكۈر ئىدى. ئۇ تۇيۇقسىزلا قولىدىكى شىلەپىنى ئىككى قوللاپ قامالللىدى، ئۇنىڭغا يەۋېتىدىغاندەك تىكىلدى ۋە:

ــ ئەگەر، ــ دېدى ئۇ شىلەپىگە ۋارقىراپ، ــ كاللامدا قانداق خىيالنىڭ بارلىقىنى بىلىپ قالغان بولساڭ، سېنى ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈرۈۋېتىمەن!

ئاندىن ئۇ ئەتراپىغا ئەلەڭلەپ قارىدى، نۇر چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى ئاران تەستە كامارغا كىرىۋالغان تۈلكىنىڭ كۆزلىرىدەك سەگەكلەشتى ۋە ئەنسىزچىلىك بىلەن تولدى.

ــ كېرەك يوق! ــ دېدى ئۇ، ــ بىز سودىيە ئەپەندىگە چوقۇم يارىدەم قولىمىزنى سۇنمىمىز. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، مۇشۇ دەمدە، مۇشۇ يەردە بىزنىڭ قوشۇنىمىز ناھايىتى ئاز، توپىلاڭ كۆتۈرگەن مۇنچە كۆپ ئادەمگە تەڭ كېلەلمەيدۇ. ئەتە بىرنەرسە دەيلى. ۋاقتى كەلگەندە، كونا شەھەر رايونىنىڭ تەرتىپى ئەسلىگە كېلىدۇ، قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ھەممىسى دەھشەتلىك يوسۇندا دارغا ئېسىلىدۇ.

ــ ئالىيلىرى، ــ دېدى ياكوئىس كوئىكتېر، ــ كېچىلىك چارلىغۇچىلار توپىلاڭچىلاردىن ئىككىنى تۇتۇپتۇ. جىددىيلىشىپ كېتىپ، ئۇنتۇپ قالغىلى تاس ـ تاس قاپتىمەن. ئالىيلىرىنىڭ ئۇ ئىككىيلەننى كۆرۈپ باققۇسى بارمىكىن، ئۇلار ياندىكى ئۆيدە.

ــ كۆرۈپ باققۇڭىز بارمىكىن دەپ سورىغىنىڭىز قارا! ــ ۋارقىرىدى پادىشاھ، ــ توۋا قىلدىم! قاراپ تۇرۇپ مۇشۇنداق ئىشنىمۇ ئۇنتۇلۇپ قالامدىغان! تېز يۈگۈر، ئۇلۇغبەگ، دەرھال

بېرىپ ئۇ ئىككىسىنى ئەكەل !

ئولۇغبەك ئەپەندى ھايال ئۆتمەيلا ئەسىرگە چۈشكەن ئىككى ئادەمنى ئەكەلدى. گۈزاردىيەدىكى ئوقياچىلار يەلپۈگۈچتەك يېيىلىپ، ئىككىيلەنىڭ يېنىغا ئۆتتى. ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ بىرى ناغرا يۈز، كىيىملىرى جۇل - جۇل، بەدىنىدىن قاڭسىق ھاراق پۇراپ تۇرىدىغان، ئەس - ھوشىنى يوقاتقان، سەنتۈرۈلۈپ ئاران ماڭىدىغان ئادەم ئىدى. يەنە بىرەيلەن ھىجىيىپلا تۇرىدىغان، يۈزىدە قان دىدارى يوق، ئوقۇرمەنلەر بۇرۇنلا بىلىدىغان بىر ئادەم ئىدى.

پادىشاھ ئۇلارغا سوغۇق نەزەر تاشلىدى، بىرھازاغىچە گەپ قىلمىدى، ئاندىن تۈيۈقسىزلا بىرىنچى ئادەمگە سوئال قويدى:

— ئىسمىڭ نېمە؟

— گېپفورو پىنسبورد.

— نېمە ئىش قىلىسەن؟

— تىلەمچىلىك.

— سەن بۇ توپىلاڭدا نېمە قىلماقچىدىڭ؟

تىلەمچى گاڭگىراش ئىلكىدە پادىشاھقا تىكىلدى، گاراڭ بولۇپ قالغاندەك بىلەكلىرىنى سىلكىدى. ئۇنىڭ كاللىسى پەقەت ئىشلىمەيدىغان كاللىدىن ئىدى.

— ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن، — دېدى ئۇ، — باشقىلار ماڭغاندىكىن، مەنمۇ ئەگىشىپ ساپتىمەن.

— سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ ئىگىسى بولمىش ئەدلىيە ساراىيدىكى باش سودىيەگە ھۇجۇم قىلماقچى ۋە ئۇنىڭ ئۆيىنى بۇلىماقچى ئەمەسمۇ؟

— مەن ئۇلارنىڭ كىمدۇر بىرىنىڭكىگە بېرىپ، ئۇ يەردىن قانداقتۇر بىرنېمىلەرنى ئالماقچى ئىكەنلىكىنىلا بىلىمەن.

ئەسكەرلەردىن بىرى بىر قىڭراقنى كۆتۈرۈپ كېرىپ پادىشاھقا كۆرسەتتى. ئۇلار بۇ قىڭراقنى مۇشۇ تىلەمچىنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇپ تېپىۋالغاندى.

— بۇ قورالنى تونۇمسەن؟

— تونۇيمەن، ئۇ مېنىڭ قىڭرىقىم. مەن ئۇنى ئۇزۇم تىككەندە ئىشلىتەتتىم.

— سەن ماۋۇ شېرىكىڭنى تونۇمسەن؟ — لۇئى XI ئۇنىڭغا يەنە بىر ئەسىرنى كۆرسەتتى.

— ياق، ئۇنى تونۇمايمەن.

— بولدى، — دېدى پادىشاھ. ئاندىن ئىشىكنىڭ يېنىدا تۇرغان ئادەمگە قارىدى. بۇ ئادەممۇ باشتىلا ئوقۇرمەنلەرگە تونۇشتۇرۇلغانىدى.

— بۇرادەر تىرىستان، بۇ ئادەمنى ئۆزۈڭ بىر تەرەپ قىل.

تىرىستان لېرمىت تەزىم بەجا كەلتۇرگەندىن كېيىن، ئىككى ئوقياچىغا بۇ بىچارىنى ئېلىپ مېڭىشنى تاپىلىدى.

پادىشاھ ئىككىنچى ئەسىرنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئەسىر چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ كەتكەنىدى.

— ئىسمىڭ نېمە؟

— ئالىيلىرى، مېنىڭ ئىسمىم پېررې گرىنگورى.

— نېمە قىلمىدىغان ئادەمسەن؟

— مەن پەيلاسوپ، ئالىيلىرى.

— خۇنپەر ! سەن قانداقلارچە ئۇلار بىلەن بىللە مېنىڭ دوستۇم سودىيە ئەپەندىگە ھۇجۇم قىلىشقا ماڭدىڭ؟ سېنىڭ بۇ قېتىمقى توپلىشىپ توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە گېپىڭ بارمۇ؟

— ئالىيلىرى، مەن بۇ توپىلاڭغا قاتناشمىدىم.

— مۇتتەھەم ! چارلىغۇچىلار سېنى ئاشۇ ئوغرى ـ قاراقچىلارنىڭ قاتاردىن تۇتۇۋالغان ئەمەسمۇ؟

— ئۇنداق ئەمەس، ئالىيلىرى، ئۇلار خاتالىشىپتۇ، ئادەمنى بۇنداقمۇ نەس باسقان بارمۇ؟ مەن ئەسلىدە تىراگېدىيە يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم، ئالىيلىرى، گېپىمنى ئاڭلاپ بېقىڭ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مەن مۇشۇ ئادەملەردەك كېچىسى يول مېڭىشقا ئامراق شائىر. بۇگۈنمۇ دەل شۇ يەردىن كېتىپ

باراتتىم. تاسادىپىي توغرا كېلىپ قېلىپ، ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشتۈم. مېنىڭ توپىلاڭ بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتىم يوق. ئالىيلىرى، ئۆزىڭىزمۇ كۆرۈپ تۇرۇپسىز، ئۇ تىلەمچىمۇ مېنى ھەرگىز تونۇمايدۇ. ئالىيلىرىنىڭ ئالدىدا قەسەم ئىچىپ بېرەلەيمەن ...

ــ ئاغزىڭنى يۇم ! ــ پادىشاھ ئالدىدىكى دوردىن بىر ئوتلام ئىچتى، ــ تولا كوتۇلداپ بېشىمنى يېرىۋېتەي دېدىڭ !

تىرىستان لېرمىت كىرىپ گىرىنگورىنى شەرەت قىلدى ۋە:

ــ ئالىيلىرى، بۇ ئەبلەخنىمۇ دارغا ئېسىۋېتەمدۇق؟ ــ دېدى.

بۇ ئۇنىڭ ئېسىگە كەلگەن تۇنجى سۆز ئىدى.

ــ مەيلى، ــ دېدى پادىشاھ ئېرەنسىزلىك بىلەن، ــ مېنىڭچە شۇنداق قىلساقمۇ بولىدىكەنغۇ.

ــ ئۇنداق قىلساق بولماس، ــ دېدى گىرىنگورى.

شائىرىمىزنىڭ چىرايى زەيتۇن دەرىخىدىنمۇ بەكرەك كۆكىرىپ كەتتى. ئۇ پادىشاھنىڭ سۆرۈن تەلەتىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمايۋاتقانلىقىغا قاراپ، بىچارە قىياپەتكە كىرىۋالماقتىن بۆلەك ھېچقانداق ياخشى ئامالنىڭ يوقلۇقىنى ئويلاپ يەتتى. ئۇ لۇئى XI نىڭ ئالدىدا شارتتىدە تىزلاندى، ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ناله ـ پەريات كۆتۈرۈپ سۆزلەپلا كەتتى.

ــ ئالىيلىرى، رەھىم قىلىڭ. كۆڭلۈمدىكىنى دەپ بېرىشكە يول قويۇڭ. ئالىيلىرى، مەندەك تىلغا ئېلىشقا ئەرزىمەيدىغان ئادەمگە مۇنچىۋالا قەھر ـ غەزەپ قىلماڭ، سىز دېگەن ھۆرمەتكە سازاۋەر، ئابرۇي ـ ئىناۋىتىڭىز بار پادىشاھ. مەندەك ساداقەتمەن پېقىر ـ مىسكىنگە ئىچىڭىز ئاغرىسۇن. مەن ئىسيان كۆتۈرىدىغان ئادەملەردىن ئەمەس. بۇ خۇددى مۇزدىن يانغىن چىقمايدىغاندەكلا ئىش ! مېھرىبان شاھ، كۆڭۈل ـ كۆكسىنىڭ كەڭ بولۇشى شىر بىلەن شاھلاردىلا بولىدىغان گۈزەل ئەخلاق. ھەي ! قاتتىق قول بولۇش ئادەمنى ئىنتىلىپ تۇرۇپ ئارقىغا داجىيدىغان،

ئەيمىنىدىغان قىلىپ قويىدۇ. گۈرۈلدەپ سوقۇۋاتقان شىمال بورىنى يولۇچىنىڭ تونىنى ئېلىپ كېتەلمەيدۇ. قۇياشنىڭ نۇرى ئۆلارنىڭ بەدىنىگە چۈشكەندەك قىلغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۆلارنىڭ قەلبىنى ئىللىتىدۇ، ئۇلار ئۇچىسىدىكى تونىنى ئۆزلۈكىدىنلا سېلىۋېتىدۇ. ئالىيلىرى، سىز قۇياشنىڭ ئۆزى. مەن ئالىيلىرىغا، دۇنيادا تەڭدىشى يوق ئىگەمگە ۋە شاھىمغا قەسەم ئىچىپ بېرىمەنكى، مەن ئوغرى ـ يانچۇقچى، تىلەمچىلەرنىڭ خىلى ئەمەس. ئاسىيلىق ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭ، ئاپوللوغا ئەگىشىپ ماڭغانلاردا يۇز بەرمەيدۇ. مەن ھەرقانداق ئەھۋالدىمۇ، توپىلاڭنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان قارا ئىس ـ تۈتەكلەرنىڭ ئارىسىغا سۇقۇنۇپ كىرىپ كېتىدىغانلاردىن ئەمەس. مەن ئالىيلىرىنىڭ ئەڭ سادىق مالىيى. ئەر بولغان ئادەم ئايالىنىڭ ئىناۋىتىنى دەپ كۈنداشلىق قىلىدۇ. ئوغۇل بولغان ئادەم ئاتا ـ ئانىسىغا ئۆزىنى تەقدىم قىلىش كويىدا ئۇلارنى سۆيىدۇ. بىر مالايمۇ ئۆز پادىشاھىنىڭ شان ـ شەرىپىگە سادىق بولۇشى، خان جەمەتىگە سادىق بولۇشى، پادىشاھىنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى ئۈچۈن ئىت ـ ئېشەكنىڭ ئورنىدا ئەجىر قىلىشى، خان جەمەتىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن سۇغا دېسە سۇغا، ئوتقا دېسە ئوتقا كىرەلەيدىغان بولۇشى، باش تارتماسلىقى لازىم. ئادەم پەقەت سارىڭ بولۇپ قالغان ئەھۋالدىلا، باشقا ئىشلارغا قىزىقىدۇ. ئالىيلىرى، مېنىڭ سىياسىي ھېكمەتلىرىم مۇشۇ. ئۇنداقتا، يېڭىم تىتما ـ تالاڭ بولۇپ، بىلىكىم كۆرۈنۈپ قالغان ئەھۋالغا قاراپلا، مېنى ئاسىيلىق قىلىش بىلەن بۇلاڭ ـ تالاڭنى پىلانلىغانلارنىڭ قاتارىغا چىقىرىۋەتمەڭ. ئەگەر ئالىيلىرى بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسە، مەن كېچە ـ كۈندۈز خۇدادىن ئالىيلىرى ئۈچۈن بەخت تىلەيمەن ! چۈنتىكىمدە راستىنلا پۇل يوق، مەن ھېلىمۇ ھەم خىلىلا نامرات. لېكىن، بۇ ھېچقانداق ئەيىبلىك ئىش ئەمەس، مېنىڭ سەۋەنلىكىمۇ ئەمەس. ھەممەيلەنگە مەلۇم، ئېسىل يېزىلغان ماقالىلەر ئادەمنى غايەت زور بايلىققا ئىگە قىلالمايدۇ. قورسىقىدا ئۇمىچى بار ئادەمنىڭمۇ

قىش كۈنلىرى مەشكە ئوت قالمىيالمىشى ناتايىن. ئادۇوكاتلار ھەممە داننى پاك ـ پاكىز ئېلىپ كېتىپ، ئىلىم ـ پەن بىلەن مەشغۇل بولىدىغان باشقا ئادەملەرگە ئۇنىڭ پاخلىنىلا قالدۇرىدۇ. پەيلاسوپلارنىڭ يىرتىق كىيىمى توغرىسىدىكى ماقال ـ تەمسىلدىن قىرىق نەچچىنى ئالىيلىرىغا دەپ بەرگۈم بار. ئاھ، ئالىيلىرى، پەقەت رەھىمدىللىكلا ئۇلۇغۋار روھنى يورۇتالايدۇ. جىمىكى ئەدەپ ـ ئەخلاقنىڭ ئالدىدا رەھىمدىللىكنىڭ مەشئىلى ماڭىدۇ. چۈنكى، بىز قاراڭغۇلۇق ئىچىدە خۇدانى ئىزدەيدىغان ئەمالار. مېھرىبانلىقمۇ رەھىمدىللىككە ئوخشاش، ئۇ پادىشاھ ـ خانلارنى پۇقرالارنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر قىلىدۇ، مۇنداق ھۆرمەت پادىشاھ ـ خانلارنى قوغدايدۇ. ئالىيلىرىنىڭ ئابرۇي ـ ئىناۋەت نۇرى شەيئىلەرنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرىدۇ. زېمىندىكى مەندەك بىر گاداي ئالىيلىرىنىڭ مۇبارەك قەدىمىگە كاشىلا بولالامدىغان؟ مەن نىھايەت بىر بىگۇناھ نامرات پەيلاسوپ، ئازاب ـ ئوقۇبەتنىڭ قاراڭغۇ جاڭگىلىدا تېنەپ ـ تەمتىرەپ ئالغا ماڭىمەن، قورساقلىرىم ئاچلىقتىن كۆرۈلداپ كېتىدۇ، قولۇمدا پۇلنىڭ تايىنى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئالىيلىرى، مەن بىر ئەدەب. ھەرقانداق بىر ئۇلۇغ پادىشاھنىڭ تاجىدا مەدەنىيەتنى قوغدايدىغان بىر تال گۆھەر بولىدۇ. گېراكىل «مۇسىي يول باشلىغۇچى» دېگەن ئاتاققا سەل قارىمىغان؛ [1] ماتىياس كورۋىن [2] ماتېماتىك ژان مونرويالنىڭ مېھىر ـ شەپقىتىنى ئەتىۋارلىغان. شۇڭا، ئەدىبلەرنى دارغا ئېسىشنى مەدەنىيەتنى قوغداشنىڭ ئورنىغا دەسىتىش تولىمۇ رەزىللىك. ناۋادا ئالېكساندىر ئارىستوتېلنى دارغا ئاسقان بولسا، بۇ ئۇنىڭدىكى ئەڭ چوڭ نۇقسان بولغان بولاتتى. ئۇنداقتا بۇ ئىش ساھىبجامالالارنىڭ نام ـ ئاتىقىنى چىقىرىدىغان خالغا ئەمەس، بەلكى ئىناۋەتنى

---

① «مۇسىي يول باشلىغۇچى» ـــ قۇياش ئىلاھى ئاپوللونىڭ لەقىمى، «شېئىرىيەتنىڭ ھامىيسى» دېگەن مەنىدە.

② ماتىياس كورۋىن (1440 ـــ 1430) ـــ ۋېنگرىيە پادىشاھى. ئوتتۇرا ياۋروپا دىكى زوراۋان.

تۆكىدىغان جاراھەتكە ئوخشاپ قالاتتى. ئالىيلىرى، مەن ئىلگىرى بىر پارچە توي مۇبارەكنامىسى يازغان ۋە ئۇنى فلاندېرلىق خان قىز بىلەن ۋەلىئەھد جانابلىرىغا تەقدىم قىلغانىدىم، ئۇنىڭدا ئاسىيلىقنىڭ دېپى چېلىنمىغانىدى. ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، مەن ئۇنداق كالانپاي يازغۇچىلاردىن ئەمەس، رەسمي تەلىم ئالغان، بىلىملىك، قولىدىن ئىش كېلىدىغان تالانت ئىگىسى. ماڭا رەھىم قىلىڭ، ئالىيلىرى ! مۇشۇنداق قىلسىڭىز بۇڭى مەريەم ئۇچۇن ساۋابلىق ئىش قىلغان بولىسىز. ئالىيلىرىغا قەسەم قىلىپ بېرەيكى، دارنى كۆرسەملا ئۆلگۈدەك قورقۇپ كېتىمەن.

ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرتەنگەن گرىنگورى سۆزلەۋېتىپ لېۋىنى پادىشاھنىڭ پۇتىدىكى كەشنىڭ باشلىقىغا تەگكۈزدى. گۇئىللائۇم روم پەس ئاۋازدا كوپپېنولغا پىچىرلىدى:

ـــ ئۇنىڭ يەردە ئۆملىگىنى ئاقىلانە ئىش بولدى. مۇشۇ كەمدىكى پادىشاھلارنىڭ ھەممىسى كرېتتىكى يۇپىتېرغا ئوخشاش، قۇلىقى پۇتىنىڭ ئۇچىدا، ـــ پاپاپاق دۇكىنىنىڭ خوجايىنى كرېتتىكى يۇپىتېرغا ئۇنچە دىققەت قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن كۆزىنى گرىنگورىدىن ئۇزمىدى.

ـــ ئوبدان بولدى ! ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ كۇلۇمسىرەپ، ـــ مەن ئۆزۇمنىڭ شۇ تاپتا ۋەزىر ھېۋگونېنىڭ ماڭا يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلاۋاتقانلىقىمغا ئىشىنىمەن !

گرىنگورى گەپ ـ سۆزنى لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ تۇگەتكەندىن كېيىن، قورقۇمسىرىغان ھالدا بېشىنى كۆتۇرۇپ پادىشاھقا قارىدى. پادىشاھ بولسا ئىشتىنىنىڭ تىزىدىكى داغنى تىرنىقى بىلەن تاتىلاپ ئاۋارە ئىدى. ئۇ ئىستاكاندىكى دورىدىن بىر يۇتۇم ئوتلاپلا جىمىپ قالدى، گەپمۇ قىلمىدى. پادىشاھنىڭ سۇكوتتە تۇرۇشى گرىنگورىنى جازاغا تارتىلغاندىنمۇ بەكرەك ئازابلىدى. پادىشاھ ئاقىۋەت بېشىنى كۆتۇرۇپ ئۇنىڭغا قارىدى.

ـــ ئادەمنى بىزەۋىتە قىلىدىغان ۋالاقتەگكۇرنىڭ ئۆزىلا

ئىكەنغۇ ! ــ ئۇ شۇ گەپنى قىلىپ بولۇپلا كەينىگە قايرىلىپ تۇرستان لەرمىتقا قارىدى، ــ بولدىلا، ئۇنى قويۇۋېتىڭلار !

گرىنگورى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدا ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالدى.

ــ ئۇنى قويۇۋېتىڭلار ! ــ دېدى تۇرستان رەنجىگەن ھالدا، ــ ئالىيلىرى، ئۇنى مەھبۇس قەپىسىدە بىر مەزگىل قاماپ تۇرۇشنى ئويلىمىدىڭىزمۇ؟

ــ بۇرادەر، ــ دېدى پادىشاھ، ــ سېنىڭچە بىز ئۇچ يۈز ئاتمىش يەتتە لۈر سەككىز سو ئۇچ دېنىرىس پۇل خەجلەپ، مۇشۇنداق زەيپانە نېمىلەرنى قامايدىغانغا قەپەس ياساتقانمۇ؟ بۇ ئەبلەخنى قويۇپ بەرگەن تەقدىردىمۇ، ئوبدان كالتەكلەپ ھەيدەپ چىقىرىڭلار !

ــ ئاھ ! ــ دەۋەتتى گرىنگورى، ــ نېمىدېگەن دانا، ئۇلۇغ پادىشاھ بۇ !

گرىنگورى پادىشاھنىڭ بايىقى گېپىدىن يېنىۋېلىپ، ئۇنىڭ تەتۈرچە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ قويۇشىدىن ئەنسىرىدى ـ دە، دەرھال ئىشىك تەرەپكە داجىدى. تۇرستان خاپا ھالدا ئىشكىنى ئېچىپ بەردى. ئەسكەرلەر ئۇنى ئۆلگۈدەك تېپىپ، دۇمبالاپ، ئاندىن قوغلاپ چىقاردى. گرىنگورى بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە چىدىدى، ستوئىك ئېقىمى[1] دىكى ھەقىقىي پەيلاسوپلاردەك لېۋىنى چىڭ چىشلەپ بەرداشلىق بەردى.

پۇقرالار سودىيەنىڭ ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپتۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا پادىشاھنىڭ مىجەزى ھەممە تەرەپتىن ئوڭلىنىپ كەتكەنىدى. بايىقى ئاز ئۇچرايدىغان كەڭ قورساقلىق شۇنىڭ روشەن بەلگىسى بولدى. تۇرستان چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، بىرەر نەرسىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ئالالمايدىغان لالما

---

① ستوئىك ئېقىمى ــ قەدىمكى يۇنانىدىكى پەلسەپە ئېقىمى، گالېرىيە ئېقىمىدىكىلەر دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 4 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا شەكىللەنگەن.

ئىتقا ئوخشاش بۇلۇڭدا بۇتتەك قېتىپ تۇرىۋەردى. بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ كۆڭلى تولىمۇ خۇش ئىدى. ئۇ كىرىسلوغا يۆلىنىپ، بارماقلىرى بىلەن پونت ئاۋدېمبىر مارشىغا چەككىلى تۇردى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ پادىشاھ ياسالمىلىق قىلىپ ھال تارتىدىغان، ئۆزىنىڭ خۇشلۇقىنى ئۈستىلىق بىلەن پەردازلىيالايدىغان، ۋۇجۇدىنىڭ چوڭقۇر جايلىرىدىكى قايغۇ ـ ھەسرەتنىمۇ يوشۇرالايدىغانلاردىن ئىدى. ئۇنىڭدا ئوچۇق ئىپادىلىنىدىغان بۇ خۇشاللىق بىرەر ياخشى خەۋەرنى ئاڭلىغاندا تېخىمۇ كۈچەيىپ كېتەتتى. ئالايلۇق، باتۇر چارلېز ئالەمدىن ئۆتكەندە، ئۇ كۈمۈشتىن ياسالغان رېشاتكىنى ساينت مارتىن ئىبادەتخانىسىغا تەقدىم قىلىمەن دەپ تۇرۇۋالغان، پادىشاھلىق تەختىكە ئولتۇرۇشقا ئاز قالغاندا، دادىسىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىشنى ئۇنتۇپ قېلىشقا تاس قالغانىدى.

ـــ ھىمم، ئالىيلىرى، ـــ دېدى ياكوئىس كوئىكتېر تۇيۇقسىزلا بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك، ـــ ئالىيلىرى، سىز ماڭا داۋالاتقان ھېلىقى يامان كېسىلىڭىز ئەمدىلىكتە ياخشى بولۇپ قالغاندۇ؟

ـــ ھە، ـــ دېدى پادىشاھ، ـــ مەن راستىنلا بەك قىينىلىمەن، بۇرادەر. قۇلىقىم غوڭۇلدايدۇ، مەيدەم قىزدۇرۇلغان تۆمۈر تىرنىنى سۆرىگەندەك ئېچىشىدۇ.

ياكوئىس كوئىكتېر پادىشاھنىڭ بېغىشىدىن تۇتۇپ، ئۆزىگە ئىنتايىن ئىشەنگەن قىياپەتتە ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باقتى.

ـــ قاراڭ، كوپپېنول، ـــ دېدى گۇئىللائۇم روم پەس ئاۋازدا، ـــ ئۇنىڭ بىر يېنىدا كوئىكتېر، بىر يېنىدا تىرىستان، ئۇنىڭ پۇتكۈل ئوردىسى مانا شۇ. بىرى دوختۇر، ئۇنىڭ ئۆزىگە ئىشلەيدۇ. بىرى جاللات، باشقىلارغا تاقابىل تۇرىدۇ.

ياكوئىس كوئىكتېر پادىشاھنىڭ تومۇرىنى تۇتۇۋېتىپ، چۆچۈپ كەتكەندەك بولدى. لۇئى XI ئۇنىڭ چىرايىغا غەم ـ ئەندىشە بىلەن قارىدى. كوئىكتېرنىڭ چىرايى بارغانسېرى

تۇتۇلغىلى تۇردى. بۇ بىرنەمىنىڭ جان باقىدىغان باشقا ھۇنىرى بولمىغاچقا، پادىشاھنىڭ كېسىلى ئۇنىڭغا قالدۇرۇق يەر ئىدى. ئۇنىڭ بۇ يەرنى ئامال بار تېرىپ تۇرۇشى كېرەك ـ دە.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي ! ـــ دەۋەتتى ئۇ ئاخىر ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەپ، ـــ ئەھۋال راستىنلا ئېغىردەك قىلىدۇغۇ.

ـــ بەك ئېغىرمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى پادىشاھ خاۋاتىرلىنىپ.

ـــ تومۇرنىڭ سوقۇشى تېز، رېتىمى قالايمىقان ... ـــ دېدى دوختۇر گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

ـــ خۇدا ئۆزۈڭ بار !

ـــ ئۇچ كۈن ئىچىدە ھاياتىڭىزغا خەۋپ يەتكۈدەك.

ـــ ئاھ خۇدا! ـــ دەپ ۋارقىراپ كەتتى پادىشاھ، ـــ قانداق قىلىمىز، داۋالىغۇدەك دورا بارمۇ؟ بۇرادەر !

ـــ ئويلىنىۋاتىمەن، ئالىيلىرى.

پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ تىلىنى چىكىلداتتى، بېشىنى چايقىدى، چىرايى غەلىتە بولدى. ئەمدى دوختۇرغا پۈرسەت يېتىپ كەلگەنىدى.

ـــ ئاھ، خۇدا ! ـــ دېدى ئۇ بىردىنلا، ـــ ئوردىدا بىر بوش ئورۇن بارلىقىنى سەمىڭىزگە سېلىپ قويىاي. جىيەنىمنىڭ ئىشىنى ئويلاپ قويارسىز.

ـــ مەن ئاشۇ بوش ئورۇننى جىيەنىڭگە بېرەي، ياكوئىس كوئىكتېر، ـــ دېدى پادىشاھ، ـــ لېكىن، مەيدەم كۆيۈپ كېتىپ بارىدۇ، شۇ ئوتنى ئادالىۋەتسەڭ بولاتتى.

ـــ ئالىيلىرى ھەقىقەتەن مېھرىبان، شەپقەتلىك، ـــ دېدى دوختۇر، ـــ سايىنت ئاندىرى ئارك كوچىسىدا سېلىۋاتقان ئۆيۈمگە ئاز ـ ماز يارەدەم بېرىڭ دېسەم رەت قىلمايدىغىنىڭىزغا كۆزۈم يېتىدۇ.

ـــ دەۋەر ! ـــ دېدى پادىشاھ.

ـــ پۈلۈم قالمىدى، ـــ دېدى دوختۇر گەپنى ئۇلاپ، ـــ لېكىن، ئۆينىڭ توروسىنى يېپىپ بولالمىغىنىمغا بەك ئىچىم

پۇشىدۇ. راستىنى ئېيتقاندا، گەپ ئۆزىنىڭ ئۆزىدە ئەمەس، ئۇ ئىنتايىن ئاددىي، كۆرۈمسىز بىر ئۆي، كۆزۈم قىيمايدىغىنى ئۆيىنىڭ تېمىغا باشقىچە گۈزەللىك بېغىشلىغان ژان فورباۋۇلتنىڭ رەسىملىرى. بىر رەسىمدە ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقان دىئانا سىزىلغان، رەسىمدىكى دىئانا شۇنچىلىك نەپىس، شۇنچىلىك مۇلايىم، شۇنچىلىك نازۇك، ھۆسن ـ جامالى شۇنچىلىك تەبىئىي، بېشىدىكى زىبۇ ـ زىننەتلەر شۇنچىلىك چىرايلىق، ھىلال ئايدەك شىلەپىسى، سۈتتەك پاكىز تېرىسى، رەسىم ئەمەسمۇ كاساپەت، يېقىنراق بېرىپ كۆرگەن ئادەم ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپلا كېتىدۇ. يەنە بىرى سېرېس ① نىڭ رەسىمى، ئۇمۇ گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق ئىلاھە. رەسىمدىكى سېرېس بىر باغلام بۇغداي ئۈنچىسىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغان، بېشىدا بۇغداي باشاقلىرىدىن ياسالغان تاج. بۇ دۇنيادا ئۇنىڭ كۆزلىرىدەك مۇھەببەتلىك كۆزدىن يەنە بىرى تېپىلمايدۇ، ئۇنىڭ پاقالچىقىدەك يۇمىلاق، سىلىق پاقالچاقتىن يەنە بىرى تېپىلمايدۇ، ئۇنىڭدەك رەڭگى ـ رۇخسارى بار قىز تېخىمۇ تېپىلمايدۇ، ئۇ كىيگەن كۆڭلەكنىڭ رەختىدىن ياخشى رەختمۇ تېپىلمايدۇ. ئۇ پەلكۈچتە سىزىپ چىققىلى بولىدىغان گۈزەللەر ئىچىدە ئەڭ گۈزەللەرنىڭ بىرى!

ـــ ئېچىرقاپ كەتكەن ئەبلەخ! ـــ دېدى لۇئى XI غوتۇلداپ، ـــ زادى نېمە دېمەكچى سەن؟

ـــ مۇشۇ رەسىملەرنى تورۇس بىلەن توسۇپ تۇرۇش لازىم ئىدى، ئالىيلىرى. بۇ سىز ئۈچۈن شۇنچىلىكلا بىر كىچىك ئىش. لېكىن، مېنىڭ پۇلۇم قالمىدى.

ـــ بۇ تورۇسنى يېپىش ئۈچۈن تەخمىنەن قانچىلىك پۇل كېتەر؟

ـــ ئۇنىڭغا ... ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن توچ گۈللۈك

① سېرېس ـــ قەدىمكى يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئاشلىق ئىلاھەسى.

تورۇسقا، ئەڭ كۆپ بولغاندىمۇ ئىككى مىڭ لىۋر كېتەر.

— بۇلاڭچى، — دېدى پادىشاھ ئىگىراپ، — بۇ بىر تال چىشىمنى تارتىۋەتمەي تۇرۇپلا بىر تال ياقۇت تەلەپ قىلىدىغان كاززاپ ئىكەنسەنغۇ!

— تورۇسنى ياپالامدىمەن؟ — سورىدى ياكوئىس كوئىكتېر.

— ياپالايسەن! ئۆلگۈر! ئالدى بىلەن كېسىلمىنى ساقايت.

ياكوئىس كوئىكتېر ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ:

— ئالىيلىرى، سىزنىڭ كېسىلىگىزنى يالىلۇغ قايتۇرۇش دورىلىرى بىلەن پۈتۈنلەي ساقايتقىلى بولىدۇ. شام مەلھىمى، ئەرمىنىيەنىڭ سېغىز توپىسى، تۇخۇمنىڭ ئېقى، ماي ۋە ئاچچىقسۇ ئارىلاشتۇرۇلغان پەۋقۇلئاددە ئۇنۇمى بار دورىنى بىلىگىزگە چاپلايمىز. قولىگىزدىكى سۇيۇق دورىنى توختاتماي ئىچىۋېرىسىز. سىزنى سەللىمازا ساقايتىۋېتىشنى ھۆددىگە ئالىمەن.

كۆيۈۋاتقان شام بىرلا پەرۋانىنى جەلپ قىلمايدۇ. ئولۇۋېر ئەپەندى پادىشاھنىڭ پەرۋاسىز قىياپەتتە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلمەكچى بولدى - دە، ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ دېدى:

— جانابلىرى ...

— بىرەر ئىشىڭ بارمۇ؟ — سورىدى لۇئى XI.

— ئالىيلىرىنىڭ سىمون رادىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىدىن خەۋىرى بارمىكىن؟

— ئۆلۈپ كەتسە نېمە بولماقچى؟

— ئۇ ئالىيلىرىنىڭ مال - مۈلۈك ۋاكالەتچىسى ئەمەسمىدى!

— ئۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ؟

— ئۇنىڭ ئورنى ھازىر بوش.

گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئولۇۋېر ئەپەندىنىڭ تەكەببۇرانە چىرايىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى. بۇ ئوردىدىكى ۋەزىر - ئاكابىرلارنىڭ ئەپەت - بەشىرىسىنى ئوچۇق كۆرۈۋېلىشنىڭ

ئەپلىك پۇرستى ئىدى. پادىشاھ ئۇنىڭغا تازا ئالىيىپ قارىدى ـ ده، سوغۇقلا جاۋاب بېرىپ:

ـــ بىلدىم، ـــ دېدى، ئاندىن گەپ باشلىدى، ـــ ئولۇغ ئەپەندى، مارشال بوسكاۋۇتنىڭ «بېلىق تۇتاي دېسەڭ دېڭىزغا بار، ئىنئام ئالاي دېسەڭ پادىشاھنىڭ يېنىغا» دەيدىغان سۆزى بار. شۇنداق قارىسام، سېنىڭ ئوي ـ پىكرىڭمۇ ئۇنىڭكى بىلەن ئوخشاش ئىكەن. قۇلىقىڭنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلا، مېنىڭ خاتىرەم تېخى جايىدا: 68 ـ يىلى مەن سېنى ئىچكى مۇلازىملىققا تەيىنلىدىم؛ 69 ـ يىلى ساينت كلودتىكى قورۇقنا مۇھاپىزەتچىلىككە قويدۇم. يىللىق مائاشىڭ يۈز لۇئر بولدى، ئۇ چاغدا سەن تېخى پارىژ لۇئرى ئالمەن دەپ تۇرۇۋالغاندىڭ؛ 73 ـ يىلى نويابىردا گېرگېئولغا خەت ئېلىپ بارغان تۆھپەڭ ئۈچۈن سېنى چەۋەنداز قالقانچى گېلىبېرت ئاكلىنىڭ ئورنىغا ئولتۇرغۇزۇپ ۋىنسىننىس ئورمانلىقىنى باشقۇرىدىغان ئەمەلدار قىلىپ قويدۇم؛ 78 ـ يىلى مەردلىكىم تۇتۇپ كېتىپ، خوتۇنۇڭ بىلەن ئىككىڭلارغا ھەر يىلى ساينت گېرمائىن سودا مەيدانىدا ئون پارىژ لۇئرى يىغىدىغان ئىمتىيازنى ھەدىيە قىلدىم؛ 79 ـ يىلى سېنى سېنارت ئورمانلىقىنىڭ ئورمان مۇھاپىزەتچى ئەمەلدارلىقىغا تەيىنلەپ، بىچارە ژان دائىزنى قالدۇرۇۋەتتىم، كېيىنچە لوچېس قەلئەسىنىڭ كاپىتانى قىلىپ ئۆستۇردۇم. ئۇزاق ئۆتمەي يەنە ساينت كوئېنتىنغا باشلىق قىلىپ تەيىنلىدىم. يەنە بىرمەھەل ئۆتۈپ مىئولاندا كاپىتان بولدۇڭ. تېخى باشقىلارغا ئۆزۈڭنى گىراف دېگۈزدۇڭ. ھەربىر ساتىراش بايرام كۈنلىرى تاپشۇرىدىغان بەش سونىڭ ئوچى سېنىڭ قالغىنى مېنىڭ بولدى. بەزىدە سېنىڭ ئىسمىڭنى «ئالدامچى» دەپ ئۆزگەرتىپ قويۇشنىمۇ ئويلىدىم. شۇنداق قىلغاندىلا ئۇ سېنىڭ ئەپىت ـ بەشىرەڭگە تازا مۇناسىپ كەلگەن بولاتتى. 74 ـ يىلى، ساڭا رەڭدار ساۋۇت كىيدۇردۇم، مەيدەڭدە قانات كەرگەن توز

ھەممەيلەننىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇۋەتكەنىدى. لېكىن، ئۆزۈم بۇ ئىشنى تازا بەك خالاپ كەتمىگەنىدىم. خۇدا ئۆزۈڭ بار ! سەن قىيامەتنىڭ مۇشۇكىدەك كۆزۈڭنى يۇمۇۋېلىپ، يەنىلا بولدى قىلاي دېمەيۋاتسەن. بېلىق تۇتىدىغان كارامىتىڭ بەك قالتىس ئوخشىمامدۇ؟ سالمۇ بېلىقىدىن بىرنى ئارتۇق قاچىلىساڭ، كېمەڭنىڭ ئاغدۇرۇلۇپ كېتىدىغانلىقىدىن ئەنسىرىمەمسەن؟ ئاتىكارچىلىق سېنى ۋەيران قىلمۇبتىدۇ، بۇرادەر ! ئاتىكارچىلىقنىڭ كەينىدىن كۆپ هاللاردا ۋەيران بولۇش بىلەن تىل ـ هاقارەت ئەگىشىپ كېلىدۇ. كاللاڭنى سىلكىۋەت، ئاغزىڭنى ئۇپراتما.

پادىشاهنىڭ قاتتىق گەپلىرىدىن كېيىن، ئولۇۋېر ئاۋۋالقى هالىتىگە يېنىپ، شۇكلەپ كەتتى.

ـــ بوپتۇ، ـــ دېدى ئۇ غوتۇلداپ، ـــ ئالىپلىرىنىڭ بۇگۈن تازا تاۋى يوقتەك قىلىدۇ. ئۇ هەممە ئىمكانىيەتنى دوختۇرغىلا بېرىۋېتىپتۇ.

بىئەدەپلىك بىلەن قىلىنغان بۇ گەپلەردىن لۇئىXI خاپا بولمىدى. ئەكسىچە خۇش پېئىللىق بىلەن:

ـــ هەي، يەنە بىر ئىشنى يادىمدىن چىقىرىپتىمەن. مەن تېخى سېنىڭ ماريې خانىمنىڭ يېنىدىراق تۇرۇشۇڭ ئۈچۈن، سېنى گېپنت شەھىرىگە ئەلچى قىلىپ تەينىلىگەن ئەمەسمۇ ! شۇنداق بولغان، ئەپەندىلەر، ـــ دېدى ۋە كەينىگە قايرىلىپ فلاندېرلىق ئىككىيلەنگە قارىدى، ـــ بۇ ئادەم ماڭىمۇ ئەلچى بولغان دەڭلار ! ـــ ئارقىدىنلا ئولۇۋېر ئەپەندىگە ئەسكەرتىپ قويدى، ـــ بولدى، بۇرادەر. ئىككىمىز مۇشۇ ئىشنى دەپ ئازارلىشىپ قالمايمىز، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ بىز دېگەن قەدىناس ئاغىنىلەردىن. قىلىدىغان ئىشلىرىم تۇگىدى. ساقلىمنى ئېلىپ قويۇڭلار !

ئوقۇرمەنلىرىمىز ئولۇۋېر ئەپەندى بىلەن ئەمدىلەتىن تونۇشۇپ يۇرمىگەندۇ؟ ئۇ بىر چاغلاردىكى ئۆزىگە «تەقدىر ـ

قىسمەت» دەپ تەخەللۇس قويغان ئۇلۇغ دراماتورگ ① تەرىپىدىن لۇئى XI ھەققىدىكى پايىتەختتىكى ئۆزۈن يىزىلغان، قان پۇراپ تۇرىدىغان تىياتىرغا كىرگۈزۈلگەن قورقۇنچلۇق پېرسوناژ فىگارو ئىدى. بىزنىڭ بۇ يەردە بۇ غەلىتە پېرسوناژ ئۇستىدە ئۇنچە كۆپ ئەزۈەيلەپ ئولتۇرغىمىز يوق. شۇنداقتىمۇ پادىشاھنىڭ ساقلىنى ياسايدىغان بۇ ساتىراشنىڭ ئۇچ ئىسمى بارلىقىنى دەپ قويۇش كېرەك؛ ئۇ ئوردىدىكى چاغدا، ئادەملەر ئۇنى تەكەللۇپ يۇزىسىدىن ئولۇۋېر لەيلىم دەپ ئاتايىتى؛ پۇقرالار ئالۋاستى ئولۇۋېر دەپ چاقىراتتى؛ ئۇ ئۆزىنى ئۆزى مۇناپىق ئولۇۋېر دەيتتى.

مۇناپىق ئولۇۋېر ئورنىدىن تۇردى، مىدىر ـ سىدىر قىلماي جىم بولۇپ، پادىشاھقا غەزەپ بىلەن تىكىلدى. كۆزىنى سىكار يان قىلىپ، ياكوئىس كوئىكتېرغا قارىۋالدى.

ـــ دەرۈەقە ! ـــ دېدى ئۇ چىشىنى چىشلەپ، ـــ دوختۇر ھەممىگە قابىل !

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى لۇئى XI ، ـــ ئونىڭ ئۇزايىدىن نېمە ئويلاۋاتقىنىنى بىلگىلى بولمايتتى، ـــ دوختۇر ساڭا قارىغاندا كۆپ ئىشەنچلىك، بۇ تولىمۇ ئاددىي بىر ئىش، دوختۇرنىڭ تۇتۇۋاتقىنى مېنىڭ جىسمىم، سەن بولساڭ ئەمدىلەتىن مېنىڭ ئېكىكىمگە ئۇلاشتىڭ. يېقىن كەل، بىچارە ساتىراش، نېسىۋەڭگە شۇكۇر قىل. ناۋادا مەن شىلپېرىك② قا ئوخشاش باشقىلارنىڭ ساقلىمىنى سىلاپ قويغىنىدىن ئېرىپ كېتىدىغان ئادەم بولسام، ئۇ چاغدا سەن نېمە بولۇپ قالار ئىدىڭ؟ كەسپىڭ نېمىگە ئۆزگىرىپ كېتەتتى؟ بولدى قىل، بۇرادەر، قىلىدىغان ئىشىڭنى ياخشى قىل. ساقلىمىنى ئال. لازىملىق نەرسە ـ كېرەكلىرىڭنى

---

① ئۇلۇغ دراماتورگ ـــ فىرانسىيەلىك دراماتورگ بۇمارشىس (1732 ـــ 1799)، فىگارو «فىگارونىڭ تويى» ناملىق دراميدىكى باش پېرسوناژ.

② شىلپېرىك (539 ـــ 584) ـــ فىرانسىيە پادىشاھى، ئىنىسى بىلەن يەر ـ زېمىن تالىشىپ، كۆپ قېتىم ئۇرۇشقان. ئاخىرىدا قەست بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن.

ئېلىپ كەل.

ئولۇغبەگ پادىشاھنىڭ كۆلگىنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قېيىداۋېرىشنىڭ مەزىسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى بولغاي، كاپلىغۇچلىرىنى ئېلىپ كىرىش ئۈچۈن غوتۇلدىغان پېتى ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى.

پادىشاھ ئورنىدىن قوزغىلىپ، دېرىزىنىڭ ئالدىغا بارىدى، تۇيۇقسىز ھاياجانلىنىپ قىن ـ قىنىغا پاتمىغاندەك بولۇپ دېرىزىنى ئېچىۋەتتى.

ـــ ھەي، راست، ـــ ئۇ بىر ياقتىن ۋارقىراپ، بىر ياقتىن ئالىقانلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ كەتتى، ـــ كونا شەھەر رايونىنىڭ ئاسمىنى قىپقىزىل بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇ چوقۇم سودىيەنىڭ ئۆيىدە كۆيۈۋاتقان ئوت، چوقۇم شۇنداق ! بەللى، پۇقرالىرىم ! سىلەر ئاقىۋەت ماڭا يارەملىشىپ فېئودالىق تۈزۈمنى يەر بىلەن يەكسان قىلىدىغان بولدۇڭلار !

ئۇ فلاندېرلىق ئىككىيلەنگە قاراپ:

ـــ ئەپەندىلەر، يېقىنراق كېلىپ قاراپ بېقىڭلار، ئۇ يەردە قىپقىزىل بولۇپ يېنىۋاتقىنى ئوتمۇ، ئەمەس ! ـــ دېدى.

گېنت شەھىرىدىن كەلگەن ئەلچىلەر دېرىزىگە يېقىنلاشتى.

ـــ راست، ئوت كۆيۈۋاتىدۇ، ـــ دېدى گۇئىللائۇم روم.

ـــ پاھ، ـــ كوپېپىنولىنىڭ كۆزلىرى بىردىنلا چاقناپ كەتتى، ـــ بۇ ئاقسۆڭەك ھىمبېركورتنىڭ قورۇ ـ جايىنى كۆيدۈرگەن چاغدىكى ئوتنى يادىمغا كەلتۈردى. بۇ تەرەپتە توپىلاڭ كۆتۈرۈلگەندەك قىلامدۇ نېمە؟

ـــ شۇنداق دەپ جەزم قىلىۋاتامسىز؟ كوپېپىنول ئەپەندى ! ـــ لۇئى XI نىڭ قاشلىرى لىكىلداپ كەتتى. چىرايىغا پايپاق دۈكىنىنىڭ خوجايىنىغا ئوخشاشلا خۇشاللىق تەپتى، ـــ شۇنداق ئىش يۈز بەرگەن بولسا، تاقابىل تۇرۇش تەسكە توختارمۇ؟

ـــ خۇدانىڭ كىرىستىنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم ئىچىمەنكى، ئالىيلىرى ! بۇنىڭ ئۈچۈن بىرنەچچە پولك ئەسكەر

بولۇشى كېرەك !

ــ ھە، بۇ باشقا گەپ ! پەقەت مەن خالىسالما ...

پايپاق دۇكىنىنىڭ خوجايىنى يۈرەكلىك ھالدا:

ــ ئەگەر بۇ قېتىمقى توپىلاڭ مەن ئويلىغاندەك بولغان بولسا، سىز خالىغان بىلەنمۇ بىكار ! ئالىيلىرى ! ــ دېدى.

ــ بۇرادەر، ــ دېدى لۇئى XI ، ــ گۇناھىيە پولكىدىن ئىككىنىلا چىقارسام، ئۇنىڭغا چوڭ زەمبىرەكتىن بىرنى قوشسام، توپىلاڭچىلارنى ۋەيران قىلىۋېتىمىز.

گۇئىللائۇم روم كوپپېنولغا ھەدەپ ئىما قىلدى. پايپاق دۇكىنىنىڭ خوجايىنى ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى. ئۇ پادىشاھ بىلەن ئاخىرىغىچە ئېيتىشىپ باقمىغاندەك ئەلپازدا ئىدى.

ــ ئالىيلىرى، چېركاۋدىكى نۆكەرلىرىمۇ ئاددىي پۇقرا. بۇرگۇندى كىنەزى بىر مۆتىۋەر. مۇنداق ئالامانىنى ئەزەلدىن پىسەنتىگە ئالمىغان. ئالىيلىرى، گراندسوندىكى جەڭدە كىنەز جانابلىرى: «زەمبىرەكچىلەر ئاۋۇ خۇنپەرلەرگە قارىتىپ ئېتىڭلار !» دەپ توۋلىغان ھەم ئۇلارنى ئەۋلىيا گېئورگېنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ ھاقارەتلىگەن. بىراق، ئىنتىقام ئالغۇچى شارناختال قولىغا كالتەك ئېلىپ، ئۆزىنىڭ قوشۇنىدىكىلەرنى يېتەكلەپ بۇ چىرايلىق كىنەزگە قاراپ ھۇجۇمغا ئۆتكەن. سەرخىل قوراللار بىلەن قوراللانغان بۇرگۇندى ئارمىيەسى تېرە رەڭگى سۇكالىسىنىڭكىدەك سەھرالىقلار بىلەن تۇتۇشۇپلا تاشقا تەگكەن ئەينەكتەك چۈل ـ چۈل بولۇپ كەتكەن. چەۋەندازلارنىڭ خېلى بىر قىسمى تېگى پەس سەھرالىقلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. بۇرگۇندىدىكى ئەڭ چوڭ فېئودال چاتوگۇيون بىلەن ئۇنىڭ ئېگىز كۈل رەڭ جەڭ ئېتى شۇ جايدىكى بىر پاتقاقلىقتا جېنىدىن جۇدا بولغان.

ــ ئاغىنە، ــ دېدى پادىشاھ، ــ سىزنىڭ دەۋاتقىنىڭىز بىر قېتىملىق جەڭ، بۇ يەردىكىسى بىر قېتىملىق توپىلاڭ. مەن خۇش بولمىدىغانلا ئىش بولسا، ئۇلارنى ھەش ـ پەش دېگۈچە

يىغىشتۇرۇۋېتەلەيمەن.

— شۇنداق بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئالىيلىرى! ئەگەر راستتىنلا شۇنداق بولىدىغان بولسا، ئۇ خەلقىگە تەئەللۇق زاماننىڭ كەلمىگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

گۇئىللائۇم رومنىڭ چىدىغۇچىلىكى قالمىغانىدى.

— كوپېپنول ئەپەندى! سىز ئۆزىڭىزنىڭ ئابرۇي ـ ئىناۋەتلىك پادىشاھ بىلەن سۆزلىشىۋاتقىنىڭىزنى بىلەمسىز؟

— ئەلۋەتتە بىلىمەن، — دېدى پاپىياق دۇكىنىنىڭ خوجايىنى كەسكىن جاۋاب قايتۇرۇپ.

— ئۇنى سۆزلىگىلى قويۇڭ، روم ئەپەندى، — دېدى پادىشاھ، — مەن مۇشۇنداق تۇز گەپ قىلىشقا ئامراق. دادام چارلىز Ⅶ ماڭا دائىم ھەقىقەت ئاغرىپ قالدى دەيدىغان. مەنچۇ، مەن ھەقىقەت ئۆلدى دەپ قارايمەن. چۈنكى، ھەقىقەت توۋا ـ ئىستىغپارنى ئاڭلايدىغان بىرەر پوپنىمۇ تاپالمايۋېرىدۇ. كوپېپنول ئەپەندى مېنى سەگەكلەشتۇرۇپ قويدى.

پادىشاھ قىزغىنلىق بىلەن قولىنى كوپېپنولنىڭ مۇرىسىگە قويدى.

— كوپېپنول ئەپەندى، سىزنىڭچە بولغاندا ...

— ئالىيلىرى، مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، بەلكى سىزنىڭ ئويلىغانلىرىڭىز توغرىدۇر. سىزنىڭ يۈرتىڭىزدا خەلقە تەئەللۇق بولىدىغان كۈنلەر تېخى كەلمىگەندەك قىلىدۇ.

لۇئى Ⅺ ئۇنىڭغا تىكىلدى، كۆزلىرىدىن ئوت يانغاندەك بولدى.

— ئۇنداقتا بۇ كۈنلەر قاچان كېلىدۇ، ئەپەندى!

— ئاز قالدى، سىز جاراڭلىغان قوڭغۇراق ساداسىنى پات ئارىدىلا ئاڭلىيالايسىز.

— ئۇنىڭ قانداق قوڭغۇراق ئىكەنلىكىنى سورىسام بولامدۇ؟

كوپېپنولنىڭ چىرايى جىددىي تۈس ئالدى. ئۇ تەمكىن بولۇپ، پادىشاھنى دېرىزىگە يېقىنراق تۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

ـــ گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، ئالىيلىرى ! مۇشۇ يەردە بىر قەلئە بىلەن بىر ئاگاھلاندۇرۇش قوڭغۇرىقى بار دەيلى، يەنە بىرمۇنچە زەمبىرەك، شەھەر ئاھالىسى ۋە نۇرغۇن ئەسكەرمۇ بار بولسۇن، قەلئە ئۈستىدە ئاگاھلاندۇرۇش قوڭغۇرىقى جاراڭلاپ، زەمبىرەكلەردىن گۈلدۇرلەپ ئوق ئېتىلغاندا، قەلئە شاۋقۇن ـ سۇرەنلەرنىڭ ئىچىدە ئۇرۇلۇپ چۈشىدۇ. ئاددىي پۇقرالار ئەسكەرلەر بىلەن بىللە ۋارقىراپ ـ جارقىرايدۇ. ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى قىرغىن قىلىدۇ. ئۇ كۈن شۇ چاغدا يېتىپ كېلىدۇ.

پادىشاھنىڭ چىرايى تۈتۈلۈپ، چۈش كۆرگەندەك بىرھازاغىچە گەپ قىلمىدى. ئاندىن قېلىن قەلئە تېمىغا ئاتنىڭ بوينىغا ئۇرغاندەك ئۇرۇپ قويدى.

ـــ ئۇنداق بولمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ، ـــ سەن ئۇنداق ئوڭاي ئۆرۈلۈپ كەتمەيدىغانسەن، سۆيۈملۈك باستىلىيە تۇرمىسى؟

ئۇ شارتتىدە ئۆرۈلۈپ، قاپ يۈرەك فلاندېرلىققا قاردى.

ـــ سەن توپىلاڭنى كۆرۈپ باققانمۇ، ياكوئىس ئەپەندى؟ ـــ دېدى.

ـــ ئۆزۈممۇ توپىلاڭ كۆتۈرۈپ باققان.

ـــ سەن توپىلاڭنى قانداق كۆتۈرگەن؟ ـــ سورىدى پادىشاھ.

ـــ ھەي، ـــ دېدى كوپپېنول جاۋاب بېرىپ، ـــ بۇنى ئۇنچە تەس ئىش دېگىلىمۇ بولمايدۇ. سەۋەب قىلسا سېۋەتتە سۇ توختايدىغاندەكلا ئىش. بىرىنچىسى، شەھەرلىكلەرنىڭ كۆڭلىدە نارازىلىق بولغان بولۇشى كېرەك، مۇنداق ئەھۋال قەدىمدىلا ئۇچراپ تۇرىدۇ. يەنە بىرى، پۇقرالارنىڭ خۇي ـ پەيلىنىڭ قانداقلىقىغا قاراش لازىم. مېنىڭ قارىشىمچە، گېنت شەھىرىدىكىلەر توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە تازا باب كېلىدىغانلاردىن، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پادىشاھىنى ھىمايە قىلىدۇ، ئۇنىڭغا ساداقەتمەنلىك ئىزھار قىلىدۇ. لېكىن، پادىشاھنىڭ كۆڭلىدە ئۇلارنىڭ ئورنى يوق. مەسىلەن، مەلۇم بىر ئەتىگەنلىكى دەيلى، ئادەملەر دۇكىنىمغا كىرگەن بولىدۇ، ماڭا ھەرقانداق يەردە نېمە

ئىش سادىر بولغانلىقىنى، ئالايلۇق فلاندېرلىق خان قىزىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەمەلدارلىرىنى قۇتۇلدۇرماقچى بولغانلىقىنى، غوجىدارنىڭ ئۇن تارتىش ھەقىقىنى بىر ھەسسە ئۆستۈرۈۋالغانلىقىنى ياكى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بەزى ئىشلارنى سۆزلەپ بەرگەن بولىدۇ. مەن قولۇمدىكى ئىشمنى تاشلاپ قويۇپ دۇكاندىن چىقىمەن، كوچىغا بارىمەن، «بۇلاڭلار !» دەپ توۋلايمەن. ئادەتتە كوچىلاردا قۇرۇق بوچكا كۆپ، مەن بىرەرىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، ئېسىمگە كەلگەن گەپنى كارکىراپ تۇرۇپ دەۋېتىمەن. مۇنداق گەپلەر مېنىڭ كۆڭلۈمدە بۇرۇنلا بولغان بولىدۇ. پۇقرالار تەرەپتە تۇرغان چاغدا، ئالىيلىرى، كۆڭلىڭىزدە ھامان ئۇلارغا دەيدىغان بەزى گەپلەر بار بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ بىز سەپكە تىزىلىمىز، ئاگاھلاندۇرۇش قوڭغۇرىقىنى چالىمىز. پۇقرالارنى ئەسكەرلەرنىڭ قولىدىكى قوراللارنى تارتىۋېلىشقا دەۋەت قىلىمىز. بازارغا كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى قاتنىشىدۇ. ئىشنى باشلىۋېتىمىز ! توپىلاڭ دېگەن مۇشۇ. سۇيۇرغال قىلىنغان يەرلەردە يەر ئىگىلىرى بولسىلا، شەھەر ـ بازارلاردا پۇقرالار بولسىلا، سەھرا ـ مەھەللىلەردە دېھقانلار بولسىلا كۆپايە !

ـــ ئۇلار كىمنىڭ ئۈستىدىن توپىلاڭ كۆتۈرىدۇ؟ سودىيەلەرنىڭ ئۈستىدىنمۇ ياكى فېئودال يەر ئىگىلىرىنىڭ ئۈستىدىنمۇ؟

ـــ بەزىدە شۇلارنىڭ ئۈستىدىن، بەزىدە كىنەزلەرنىڭ ئۈستىدىن.

لۇئى XI كىرىپسلوغا ئولتۇردى ـ دە، كۆلۈمسىرەپ دېدى:

ـــ بۇ يەردىكىلەر پەقەت سودىيەنىڭ ئۈستىدىنلا توپىلاڭ كۆتۈرۈپتۇ !

دەل شۇ چاغدا ئولۇۋېر كىرىپ كەلدى، كەينىدىن كىرگەن ئىككى نۆكەرنىڭ قولىدا پادىشاھنىڭ چېچىنى تارايدىغان، ئېغىزىنى چايقايدىغان لازىمەتلىكلەر بار ئىدى. لۇئى XI نى ھەيران قالدۇرغىنى ئۇلار بىللەن بىللە كىرگەن پارىژ

گۈبېرناتورى بىلەن كېچىلىك چارلىغۇچى ئەترەتنىڭ ئەترەت باشلىقى بار ئىدى. ئۇ ئىككىيلەننىڭ ئۆڭسۈلى يوق، ئالاقزەدە بولۇپ كەتكەندەك ئىدى. قېيىداپ قورسىقى كۆپۈپ كەتكەن ساتىراشمۇ قورقۇۋاتقاندەك قىياپەتكە كىرىۋالدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال ئىدى.

ـــ ئالىيلىرى، ـــ دېدى ئۇ ئاۋۋال ئېغىز ئېچىپ، ـــ سىزگە بىر شۇم خەۋەرنى دوكلات قىلغىنىمدىن ئەپۇ سورايمەن!

پادىشاھ ئالدىراپ ـ تېنەپ كەينىگە قايرىلدى. كىرېسلونىڭ پۈتى پولدا سۆرىلىپ غىچىرلاپ كەتتى.

ـــ نېمە خەۋەر؟

ـــ ئالىيلىرى، ـــ كېلىشتۈرۈپ ئۆچ ئېلىۋالغانلىقىدىن خۇشال بولۇۋاتقان ئولۇبېرنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپ ناھايىتى زەھەرلىك ئىدى، ـــ بۇ قېتىمقى توپىلاڭ سودىيەنىڭ ئۇستىدىن كۆتۈرگەن ئىسيان ئەمەس ئىكەن!

ـــ ئۇنداقتا، ئۇلار كىمنىڭ ئۇستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپتۇ؟

ـــ سىزنىڭ ئۇستىڭىزدىن ئىسيان كۆتۈرۈپتۇ، ئالىيلىرى.

قېرىپ قالغان پادىشاھ ياش يىگىتلەردەك شاققىدە تۇرۇپ كەتتى ۋە:

ـــ ئولۇۋېر، بۇرادەر! كاللام ئۆز ئورنىدا تۇرسۇن دېسەڭ، گەپنى ئوچۇق قىل! ساينت لىتخاتنىڭ كىرېستىنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم ئىچمەنكى، ئەگەر ماڭا يالغان ـ ياۋداق گەپلەرنى توشۇپ كەلگەن بولساڭ، لىۋكسېمبۇرگنىڭ كاللىسىنى ئالغان خەنجەر سېنىڭ كاللاڭنى ئالالمىغۇدەك دەرىجىدە گاللىشىپ قالغان بولۇۋەرمەيدۇ! ـــ دېدى.

بۇ قەسەم ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئىدى. لۇئى XI ئۆز ئۆمرىدە ساينت لىتخاتنىڭ كىرېستىنى شېپى كەلتۈرۈپ ئىككى قېتىملا قەسەم قىلغانىدى.

ئولۇۋېر كېكەچلەپ قالدى.

ـــ ئالىيلىرى ...

ـــ تىزلان ! ـــ پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ، ئۇنىڭ گېپىنى ئۇزۇۋەتتى، ـــ تېرىستان، بۇ ئەبلەخكە كۆز قۇلاق بول !

ئولتۇرۇپ تىزلاندى، چىرايى شامدەك ئاقىرىپ كەتتى.

ـــ ئالىيلىرى، سىزنىڭ ئالىي سوت مەھكىمىڭىز بىر ئايال پېرىخوننى ئۆلتۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلغاندىن كېيىن، ئۇ بۇۋى مەرىيەم چېركاۋنغا يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. جامائەت ئۇنى قوراللىق باستۇرۇپ كىرىپ قۇتقۇزۇۋالماقچى بوپتۇ. گۇبېرناتور ئەپەندى بىلەن كېچىلىك چارلىغۇچى ئەتىرەتنىڭ باشلىقى توپىلاڭ يۈز بەرگەن جايدىن بايىلا كەپتۇ. مېنىڭ دېگەنلىرىمنىڭ راست ياكى يالغانلىقىغا ئۇلار گۇۋاھ بولالايدۇ. توپىلاڭچىلار بۇۋى مەرىيەم چېركاۋنغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىۋاتقۇدەك.

پادىشاھنىڭ چىرايى تاتىرىپ، لاغىلداپ تىترەپ كەتتى.

ـــ بۇۋى مەرىيەم، ـــ دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، ـــ مېنىڭ مېھرىبان ئىگەم ! ئەسلىدە ئۇلارنىڭ قورشاپ ھۇجۇم قىلىۋاتقىنى سىزنىڭ چېركاۋىڭىز ئىكەن ئەمەسمۇ ! ئورنۇڭدىن تۇر، ئولتۇر، دېگەنلىرىڭ توغرا، سەمون رادىئىنىڭ ئورنىنى ساقا ئىنئام قىلدىم، ئۇلار ماڭا ھۇجۇم قىپتۇ ـ دە ! ئايال پېرىخوننى چېركاۋ قوغدىغىنى بىلەن، چېركاۋنى مەن قوغدايمەن ئەمەسمۇ؟ مەن تېخى ئۇلارنى سودىيەنىڭ ئۇستىدىن توپىلاڭ كۆتۈردى دەپ يۇرۇپتىمەن، ئۇلار ئەسلىدە مېنىڭ ئۇستۇمدىن توپىلاڭ كۆتۈرگەنىكەن ـ دە !

پادىشاھ ئاچچىق غەزەپتىن ياشىرىپ كەتكەندەك بولدى، قەدىمىنى چوڭ ـ چوڭ ئېلىپ، ئۇيىاندىن ـ بۇيانغا ماڭدى. كۈلمىدى، چىرايى ئىنتايىن قورقۇنچلۇق تۇس ئالدى، مېڭۈۋېرىپ تۇلكىدىن بۆرىگە ئۆزگەردى، بوغۇلۇپ قېلىۋاتقاندەك خېلىغچە گەپ قىلمىدى، پەقەت لەۋلىرىنى ئۆمەللەش بىلەنلا كۆپايىلەندى. بىر تېرە ـ بىر سۆڭەك بولۇپ قالغان مۇشتلىرىنى چىڭ تۇگدى. مانا، ئۇ شارتتىدە بېشىنى كۆتۈردى. كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ چىقتى، ئاۋازى كانايىنىڭ ئاۋازىدەك

جاراڭلىق چىقتى:

ــ ئۇلارنى قىيما ـ چىيما قىلىۋېتىڭلار، تېرىستان ! بۇ ئەبلەخلەرنى بىرنى قالدۇرماي توغرىۋېتىڭلار ! بېرىڭلار، دوستۇم تېرىستان، ئۇلارنى قىرىپ تاشلاڭلار ! قىرىۋېتىڭلار ! ــ پادىشاھ بىرپەس چېچىلىپ جايىغا ئولتۇردى ۋە ئاچچىقىغا ھاي بېرىپ سوغۇق تەلەپپۇزدا، ــ بۇ يەردە، تېرىستان، مېنىڭ يېنىمدا، باستىلىيەدىكى ۋېكونتنىڭ ئەللىك تال مىلتىقى، ئۇچ يۈز ئېتى بار، ھەممىسىنى ئېلىڭلار، كاپىتان شاتوپېرنىڭ ئوقياچىلىرىنىمۇ ئېلىۋال. سەن دېگەن ژاندارما باشلىقى، ئۆزۈڭنىڭ قول ئاستىدىمۇ ئادەملىرىڭ بار. ھەممىسىنى ئېلىپ ماڭساڭ بولىدۇ. ساينت پولغا بېرىپ، ۋەلىئەھدنىڭ يېنىدىكى گۈاردىيەدىن قىرىق نەپەر ئوقياچىنى يۆتكەپ، مۇشۇ ئادەملەرنى باشلاپ، بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا قاراپ يولغا چىق. ھەي، پارىژنىڭ مەككارلىرى، سىلەر ئەيمەنمەستىن فرانسىيە خان ئوردىسىنى ئاغدۇرۇش كويىدا بوپسىلەر ـ دە ! قىلچە ھېيىقماستىن بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ مۇقەددەسلىكىنى ئۆرۈۋەتمەكچى بوپسىلەر ـ دە ! ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ دۆلەتنىڭ تىنچلىقىنىمۇ بۇزماقچى بوپسىلەر ! بىرنى قويماي قىرىپ تاشلاڭلار ! تېرىستان، ئۇلارنى بىرنى قويماي قىرىۋەت ! بىرمۇ ئادەم قېچىپ كەتمىسۇن ! لاچىناغقا قېچىپ كېتىدىغانلىرى بۇنىڭ سىرتىدا ! ــ دېدى

ــ پەرمانبەردارمەن، ئالىيلىرى، ــ تېرىستان ئېگىلىپ تەزىم قىلدى، ئاندىن سەل ـ پەل تۇرۇۋېلىپ سورىدى، ــ ئايال پېرىخوننى قانداق بىر تەرەپ قىلىمىزكىن؟

بۇ سوئال پادىشاھنى ئويلاندۇرۇپ قويدى.

ــ ھە، ــ دېدى ئۇ، ــ ئايال پېرىخوننى ! دېستوتېۋېل ئەپەندى، جاماەت ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلماقچى؟

ــ ئالىيلىرى، ــ جاۋاب قايتۇردى پارىژ گۇۋېرناتورى، ــ مېنىڭچە، جاماەت ئۇنى بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىكى پاناھلىنىش

ئورنىدىن سۆرەپ چىقماقچى. بۇ شاللاق ئايال ئۇلارنى غەزەپلەندۈرگەچكە، ئۇلار ئۇنى دارغا ئاسماقچى.

پادىشاھ چوڭقۇر خىيالغا چۆككەندەك بولۇپ، تۇرستانغا تاپىلىدى:

— بوپتۇ، بۇرادەر ! مەككار پۇقرالارنى قىرىپ تاشلاڭلار ! پېرىخون ئايالنى دارغا ئېسىڭلار !

— قالتىس، — دەپ پىچىرلىدى گۈزەللائۇم كوپپېنولنىڭ قۇلىقىغا، — ھەم ئۆزىنىڭ ئارزۇسىنى ئىپادىلىگەن توپىلاڭچىلارنى جازالاڭ، ھەم ئۇلارنىڭ ئارزۇسى بويىچە ئىش قىلىڭ !

— خوپ، ئالىيلىرى، — دېدى تۇرستان، — ئەگەر پېرىخون ئايال ھېلىمۇ بۇۋى مەريەم چېركاۋىدا بولغان بولسا، ئۇنىڭ مۇقەددەس جاي ياكى ئەمەسلىكىگە قارىمايلا ئۇ ئايالنى تۇتۇپ چىقىرىمىزمۇ؟

— ئۇنىڭ قانداق مۇقەددەس جاي ئىكەنلىكىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ، — پادىشاھ قۇلىقىنى قاشلىدى، — پېرىخون ئايالنى دارغا ئېسىۋەتسەڭلەرلا بولدى!

گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئۇنىڭ كاللىسى پاللىدا يورۇپ كەتتى. خۇددى بىر ئىش ئېسىدىن كەچكەندەك، كىرىسلودىن يىقىلغان پېتى يەرگە تۇزلاندى، شىلەپىسىنى ئېلىپ كىرىسلوغا قويدى. شىلەپىدىكى قوغۇشۇن بىلەن قۇيغان پورترېتقا ئىخلاسمەنلىك بىلەن تىكىلدى.

«ئاھ، — دېدى ئۇ ئىككى قولىنى جۇپلەپ، — پارىژنىڭ مۇقەددەس ئانىسى ! مەن ئىززەتلەيدىغان ساھىبە ! مېنى كەچۈرۈڭ ! مەن سىزگە مۇشۇ بىر قېتىملا ھۆرمەتسىزلىك قىلغان بولاي. ئاۋۇ ئايال جىنايەتچى چوقۇم جازاغا تارتىلىشى كېرەك. ئىپپەتلىك مەبۇدە ! ماڭا ھامىيلىق قىلغۇچى ئاق كۆڭۈل پەرىشتە ! سىزگە شۇنى ھۆددە قىلىمەنكى، ئۇ سىزنىڭ ئىچ ئاغرىتىشىڭىزغا ئەرزىمەيدىغان ئايال پېرىخون، خەۋىرىڭىزدە

بار، مۇقەددەس ئانا، خۇدانىڭ شان ـ شەرىپى ۋە دۆلەتنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن، نى ـ نى ئىخلاسمەن پادىشاھلار چېركاۋنىڭ ئىمتىيازىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلىپ قويغان. ئېنگلاند ئېپىسكوپى ساينت ھيۇگوس پادىشاھ ئېدۋاردنىڭ چېركاۋىغا كىرىپ بىر نەپەر سېھىرگەرنى قولغا ئېلىشىغا رۇخسەت قىلغان؛ فىرانسىيەدىكى ساينت لۇئى، مېنىڭ ئۇستازىم ئوخشاشلا بىر مۇددىئادا ساينت پائۇل چېركاۋىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلغان: يېرۇسالېم پادىشاھىنىڭ ئوغلى، ۋەلىئەھد ئالفونسې تېخىمۇ بەكرەك قارامىلىق قىلىپ ساينت سېپىلكىر چېركاۋىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلغان. مۇشۇ بىر قېتىملىق ئىش ئۈچۈن مېنى ئەپۇ قىلىڭ. پارىژنىڭ مۇقەددەس ئانىسى، بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق ئىشنى قىلمايدىغانلىقىمغا ئۆزۈم كېپىل. مەن سىزگە خۇددى ئۆتكەن يىلى ساينت دىكويدىكى بۇۋاى مەريەم چېركاۋىغا تەقدىم قىلغاندەك چىرايلىق كۆمۈش ھەيكەلدىن بىرنى تۇرغۇزىمەن. مېنى ئۆز پاناھىڭىزدا ساقلاڭ.»

ئۇ چوقۇنۇپ بولۇپ ئورنىدىن تۇردى، شىلەپىسىنى باشقىدىن كىيدى، ئاندىن تېرىستانغا بۇرۇلدى:

ــ دەرھال يولغا چىق، بۇرادەر ! كاپىتان شاتوپىرنى ئېلىۋال، ئاگاھلاندۇرۇش قوڭغۇرىقى چېلىنغان ھامان مەككارلارنى مەغلۇپ قىلىپ، ئايال پېرىخوننى دارغا ئاس، گېپىم تۈگىدى ! غەلىبە بىلەن قايتىپ كېلىشىڭنى كۈتىمەن، شۇ چاغدا ماڭا ھەممە نەرسىنى دوكلات قىلىسەن. ئولىۋېر، مەن بۇگۈن كەچ ئۇخلىمايمەن، ساقلىمنى ئېلىشنى باشلا !

تېرىستان تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ يېنىپ چىقتى. پادىشاھمۇ گۇئىللائۇم بىلەن كوپپېنولغا قايتىشقا ئىجازەت بەردى.

ــ سىلەرنى خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، ــ دېدى پادىشاھ، ــ مېنىڭ فلاندېرلىق دوستلىرىم ! ئازراق دېمىگىلارنى ئېلىۋېلىڭلار، كېچە بىر يەرگە بېرىپ قالدى. ئەتىگەندىكى تاڭ نۇرىمۇ جىلۋە قىلىدۇ.

ئىككىيلەن خوشلىشىپ ياندى. باستىلىيە تۇرمىسىنىڭ باشلىقى ئىككىيلەننى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى.

— بۇ پادىشاھ تولا يۆتىلىپ ئارام بەرمىدى، — دېدى كوپپېنول گۇئىللائۇمغا، — مەن ھاراقنى تولا ئىچىپ لايدەك مەست بولۇپ كەتكەن چارلېز دې بۇرگۇندىنىمۇ كۆرگەن. لېكىن، ئۇمۇ تېخى كېسەل كۆرپىسى بولۇپ كەتكەن لۇئى XI دەك يىرگىنچلىك ئەمەس ئىدى.

— ياكوئىس كوپپېنول ئەپەندى، — دېدى گۇئىللائۇم، — بۇنىڭ سەۋەبى پادىشاھلار ئىچىدىغان ھاراق ئۇلار ئىچىدىغان دورىدەك يامان ئەمەس.

6. كىچىك مەشئەل

گرىنگورى باستىلىيە تۇرمىسىدىن چىقىپ، يۇگەنسىز قالغان ئاتتەك ناھايىتى تېز ماڭدى ـ دە، بىردەمدىلا ساينت ئانتونى كوچىسىدا ئۆزىنى كۆردى. باۋدويېر دەرۋازىسىغا بارغاندىن كېيىن ئۇدۇللاپ تاش كىرىستىقا قاراپ ماڭدى. كىرىست مەيدانىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، قاراڭغۇلۇقتا كىرىست سۈپىسىدا ئولتۇرغان قارا كىيىملىك، قارا شلەپىلىك ئادەمنى ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى.

— بۇ سىزمۇ، ئۇستاز؟

قارا كىيىملىك ئادەم ئورنىدىن تۇردى.

— قارغىش تەگكۇر، گرىنگورى ! ئەجەب ئەنسىرەتتىڭ، ئوبدانلا قىينىدىڭ ـ دە، مېنى ! ساينت گېرۋائىس چېركاۋىدىكى قوڭغۇراق ئەتىگەن سائەت بىر يېرىمغا جاراڭلاپ بولدى.

— شۇنداق، — دېدى گرىنگورى، — بۇنى مەندىن كۆرمەي، كېچىلىك چارلىغۇچىلار بىلەن پادىشاھتىن كۆرۈڭ. مەن بايىلا ئۇلارنىڭ ئىبلىس تىرنىقىدىن قۇتۇلۇپ قالدىم ! مۇشتۇمدەك جېنىمدىن ئايرىلغىلى تاس ـ تاس قالدىم تېخى. تەقدىر ـ پېشانەم راستتىنلا شۇنداق ئوخشايدۇ. دائىم دېگۈدەك دارغا

ئېسىلىشقا تاس قالمەن.

— نېمە ئۈ تاس قالمەن دېگەنلىرىڭ، — دېدى ھېلىقى ئادەم، — تېزرەك بول، يولدىن ئۆتكىلى بولىدىغان پارولىنى بىلەمسەن؟

— ئويلاپ بېقىڭ، ئۇستاز ! مەن ئاتايا پادىشاھنى كۆردۈم دەڭە ! مەن دەل ئۇنىڭ يېنىدىن كېلىۋاتىمەن. ماتا رەختتىن چاپان كىيىۋاپتۇ، مۆجىزە بولىدىغۇ بۇ !

— تولا كاپشىيدىغان نەرسە ئىكەنسەن ! سېنىڭ مۆجىزىلىك ئۈچرىشىشلىرىڭنىڭ مەن بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى؟ سەندە تىلەمچىلەر قوشۇننىڭ يولدىن ئۆتكەندە ئىشلىتىدىغان پارولى بارمۇ دەپ سوراۋاتىمەن !

— بولمامدىغان، ئازراق تەخىر قىلىڭا ! پارول «كىچىك مەشئەل !»

— ياخشى، بۇنى بىلمەسەك چېركاۋغا كىرەلمەيمىز ئەمەسمۇ؟ تىلەمچىلەر ھەممە كوچىنى قامال قىلىپ بوپتۇ. تەلىيىمىزگە ئۈلار ئازراق قارشىلىققا دۇچ كەلگەندەك قىلىدۇ. ئۈلگۈرەلىشىمىز مۇمكىن.

— شۇنداق، ئۇستاز. بىراق، بىز بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا قانداق كىرىمىز؟

— مەندە قوڭغۇراق بىناسىنىڭ ئاچقۇچى بار.

— قانداق چىقىمىز؟

— مۇناستىرنىڭ كەينىدىكى يان ئىشىك بىلەن تېررائىنغا بارغىلى بولىدۇ. تېررائىندىن ئۈدۈل مېڭىپ دەريانىڭ قىرغىقىغا بارىمىز. ئۇ يەرنىڭ ئاچقۇچىمۇ قولۇمدا. بۇگۈن ئەتىگەندە ئۇ يەرگە بىر قېيىقنى باغلاپ قويدۇم.

— دارغا ئېسىلمىغىنىمغا مىڭ مەرتىۋە شۈكۈر، — دېدى گرىنگورى.

— تېز بولايلى، ماڭايلى، — دېدى ھېلىقى ئادەم.

ئىككىيلەن كونا شەھەر رايونىغا قاراپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى.

7. شاتوپىر يارده‌مگه كه‌لدى !

ئوقۇرمه‌نله‌ر كۆاسمىدونىڭ خه‌تەرلىك ئەھۋالدا قالغانلىقىنى يادىدىن چىقارمىغاندۇ؟ بۇ قورقۇمسىز گاس راستىنلا تەرەپ ـ تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆچرىدى. گەرچە پۇتۇنلەي ئۇمىدسىزلىك گىرداۋىغا چۈشۈپ كەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن مىسرلىق قىزنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئۇمىدى يوققا چىقىۋاتقاندەك تۇيغۇدا بولۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ، ئۆزىگە كېلىدىغان خەۋپ ـ خەتەرگە كۆپ باش قاتۇرماي، قوڭغۇراق بىناسىنىڭ كارىدورىدا ئالجىپ قالغان ئادەمدەك يۇگۇرۇپ يۈردى. تىلەمچىلەر بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا بۆسۈپ كىرىشكە ئازلا قالغاندەك ئىدى. دەل شۇ ئەسنادا قوشنا كوچىدىن ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان مەشئەللەر كۆرۈندى. زىچ سەپ تارتقان ئاتلىق ئەسكەرلەر ئاتنىڭ يۇگەنلىرىنى چىڭ تارتىپ، ئۇزۇن نەيزىلەرنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، قۇيۇنغا ئوخشاش گۈركىرىگەن پېتى مەيدانغا قاراپ ئات سالدى. «فىرانسىيە ! فىرانسىيە ! مەككار پۇقرالارنى قىرىپ تاشلايمىز ! شاتوپىر يارده‌مگه كه‌لدى ! ژاندارما قوماندانى ! ژاندارما قوماندانى !» دېگەن ئاۋازلار ئەتراپنى بىر ئالدى.

تىلەمچىلەر قورقۇپ پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بولۇپ كەتتى.

كۆاسمىدو قىيا ـ چىيانى ئاڭلىمىدى، لېكىن يالت ـ يۇلت قىلىۋاتقان قىلىچلارنى، مەشئەللەرنى، نەيزىلەرنى ۋە سەپ تارتىپ كېلىۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرلەرنى كۆردى. قوشۇننى باشلاپ ماڭغان كاپىتاننىڭ فوبۇس ئىكەنلىكىنى تونۇدى. تىلەمچىلەرنىڭ پاتىپاراق بولۇۋاتقانلىقىنى، يۇرىكى تومراقلىرىنىڭمۇ ھودۇقۇپ قېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇردى. تاسادىپىي يوسۇندا يېتىپ كەلگەن يارده‌م ئۇنىڭ باتۇرلۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. بىنانىڭ كارىدورىغا پۇتىنى قويغان بىرنەچچە ھۇجۇمچىنى تۇتۇۋېلىپ،

پەسكە ئېتىۋەتتى.

پادىشاھنىڭ قوشۇنى ئەرشتىن چۈشكەندەك بولدى.

تىلەمچىلەر يەتكۈچە قەھرىمانلىق كۆرسەتتى. ئۇلار ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە تۇرۇپمۇ ئۆزىنى قوغدىدى. ساينت پېررې ئاۋكسبوف كوچىسىدىكىلەر يان تەرەپتىن، پارۋى مەيدانىدىكىلەر ئارقا تەرەپتىن بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا قاراتقان ھۇجۇمىنى بىرپەسمۇ توختاتمىدى. كۆاسمىدومۇ قارشىلىق كۆرسەتتى. تىلەمچىلەرنىڭ ھازىرقى ئورنى پەۋقۇلئاددە بولۇپ، ئۇلار ھەم ھۇجۇم قىلىۋاتقانلار، ھەم قورشاۋدا قېلىۋاتقانلار ئىدى. بۇ ئەھۋال 1640 ـ يىلىدىكى «تاۋرىنۇم جېڭى» بىلەن پەرق قىلمايتتى. شۇ چاغدىمۇ گىراف ھېنرې ھاركورت ساۋۇي ئۆلكىسىدىكى توما جانابلىرىنى قورشاۋغا ئالغاندا، ماركىز لېگانېزنىڭ قورشاۋىدا قالغانىدى. ئەھۋال ھاركورتنىڭ قەبرە تېشىدىكى «تاۋرىنۇمغا قورشاپ ھۇجۇم قىلغانلار ئۆزى قورشاۋغا چۈشۈپ قالدى» دەپ يېزىلغاندەك بولغانىدى.

ئەمدىكى جەڭمۇ راستتىنلا بەك شىددەتلىك بولدى. ماتىئو ئېيتقاندەك «ئىتنىڭ چىشى بۆرىنىڭ گۆشىگە پاتتى.» باتۇر كاپىتان شاتوپىرنىڭ قوماندانلىقىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر ئاجايىپ جەڭگىۋارلىق كۆرسەتتى... تىلەمچىلەرنىڭ قولىدىكىسى كارغا كەلمەيدىغان قوراللاردىن بولسىمۇ، لېكىن دەرغەزەپ بولغان ئالامان لېۋىنى لېۋىگە چىشلەپ بەرداشلىق بەردى. ئەرلەر، ئاياللار، كىچىك بالىلار ئاتنىڭ كەينىدىن ياكى بىقىنىدىن ئېتىلىپ چىقىپ چەۋەندازلارنى چىشلىدى، بارماقلىرى بىلەن مورلىدى، بەزىلىرى مەشئەلنى ئوقياچىلارنىڭ يۈزىگە قارىتىپ ئاتتى. يەنە بەزىلىرى تۆمۈر ئىلمەكلەرنى چەۋەندازلارنىڭ بوينىغا سانجىدى، ئۇلارنى ئالدىغا تارتىپ يىقىتالىسىلا ئولاش ـ چولاش كېلىپ، ئاتتىن چۈشكەن چەۋەندازلارنى چاناپ پارە ـ پارە قىلىۋەتتى.

تەق ـ تۇرقى ۋەھىمىلىك، قولىغا ۋالىلداپ تۇرغان قىڭراق

تۇتقان بىر ئەر ئالدىغا كەلگەنلا ئاتنىڭ پۇتىغا چېپىپ مېڭىۋاتاتتى. ئۇ دىمىقىدا ناخشا توۋلايتتى، قىڭغىراقنى بىر مەرتىۋە شىلتىپ بولۇپ، دەرھال تارتىۋالاتتى. قىڭغىراقنى ھەربىر شىلتىغاندا، ئەتراپىغا قان ۋە گۆش پارچىلىرى چاچرايتتى. ئايىغى ئاستىغا ئاتنىڭ پۇتلىرى دۆۋىلىشەتتى. ئۇ مۇشۇ يوسۇندا تىنماي ـ تەمتىرىمەي ئاتلىق قوشۇننىڭ ئىچىگە كىرىپ، بېشىنى بىر ئېڭىشتۇرۇپ، بىر كۆتۈرۈپ، بۇغداي ئورۇۋاتقان دېھقاندەك رىتىملىق ھەرىكەت قىلدى، ھاسىراپمۇ قالمىدى. بۇ كلوپىن تروللېيف ئىدى. بەردەنگىدىن ئېتىلغان بىر پاي ئوق ئۇنى يەرگە يۇمىلىتىۋەتتى.

بۇ چاغدا ئەتراپتىكى دېرىزىلەرنىڭ ھەممىسى ئېچىلدى. گىۋاردىيەدىكىلەرنىڭ ۋارقىراشلىرىنى ئاڭلىغان شەھەر ئاھالىسىمۇ جەڭگە قاتناشتى. بىنا دېرىزىلىرىدىن ئېتىلغان ئوق تىلەمچىلەرنىڭ ئۇستىگە يامغۇردەك تۆكۈلدى. پارۋى مەيدانى مىلتىق ۋە زەمبىرەكتىن چىققان ئىس ـ تۈتەك ئىچىدە قالدى. لېكىن، بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ ئالدى تېمىنى، ۋەيران بولغان دوختۇرخانىنىمۇ كۆرگىلى بولاتتى. بىمارلار دوختۇرخانىنىڭ بالىخانىسىدىكى دېرىزىلەردىن بېشىنى چىقىراتتى، ئۇلار سارغايغان، يۇزلىرىدە قان دىدارى يوق ئادەملەر ئىدى.

كۇاسمىدو قارشىلىق كۆرسىتىشنى بىردەمۇ توختاتمىدى، بۇۋى مەريەم چېركاۋىنى قورشاۋغا ئالغانلارنىڭ تارمار بولۇپ چېكىنگەنلىكىنى كۆرۈپ، لاسسىدە تىزلاندى، ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈردى، ئاندىن خۇشاللىقىدىن خۇدىنى يوقتىپ يۇگۇرۇپ كەتتى. ئۇ قۇشتەك تېز يۇگۇرۇپ، ئۆزى قەھرىمانلارچە قوغدىغان، ھەرقانداق ئادەمنىڭ بىر قەدەم يېقىنلىشىشىغىمۇ يول قويمىغان كىچىك ئۆيگە يېتىپ كەلدى، شۇ تاپىتا ئۇنىڭ كاللىسىدا ئاباياي جان پىدالىق بىلەن قوغدىغان قىزنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇشتىن باشقا خىيال يوق ئىدى.

ئۇ ئۆيگە كىردى، لېكىن ھېچكىم يوق ئىدى.

ئون بىرىنچى باب

1. پوپۇچ

تىلەمچىلەر چېركاۋغا ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا، ئەسمېرالدا تاتلىق ئۇيقۇدا ئىدى.

ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەيلا، چېركاۋ ئەتراپىدىكى شاۋقۇن - سۈرەن بارغانسېرى كۈچەيدى. ئوغلاق ئويغىنىپ كېتىپ، مەرىگىلى تۇردى. ئەسمېرالدامۇ شۇ ئاۋازلاردىن چۆچۈپ ئويغاندى، ئورنىدا ئولتۇرۇپ، ئاڭلىنىۋاتقان قىيا - چىياغا ئەستايىدىل قۇلاق سالدى، ئەتراپىغا قاراپ باقتى، ئوتنىڭ يورۇقى ۋە ۋارقىراش - جارقىراشلاردىن قورقۇپ، سىرتتا زادى نېمە ئىش بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ئىشىكتىن چىقتى. قاراڭغۇ مەيداندىكى كۆرۈنۈشنى ئاران - ئاران ئىلغا قىلدى. ئۇ يەردە بىرنەرسە لۆمۈلدەۋاتقاندەك ئىدى. كېچىدىكى ھۇجۇم قارىماققا بەك قالايمىقان، پاقىدەك سەكرەپ يۈرگەنلەر كىشىنى ۋەھىمىگە سالاتتى. ئالامانىڭ خىرىلداپ بىر - بىرىنى توۋلىغانلىرى ئاڭلىناتتى. شەلپەردەك قىپقىزىل ئوت يالقۇنى كۆلىنىڭ يۈزىدىكى تۇماندا چاقناۋاتقان ئاقار يۇلتۇزغا ئوخشايتتى. ئەسمېرالدا كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىگە قاراپ، بۇنى شەبىبات جەمئىيىتىنىڭ جىن - ئالۋاستىلىرى بىلەن چېركاۋدىكى تاشتىن ئويۇلغان مەخلۇقلار ئارىسىدىكى جەڭ بولمىغىيدى، دەپ ئويلىدى. ئۇ بالا چېغىدىن باشلاپ بۇخېمىيەلىكلەرنىڭ ئەپسانە - رىۋايەتلىرىنى تولا ئاڭلاپ، خۇراپىي ئىش - ھەرىكەتلىرىنى تولا كۆرۈپ چوڭ بولغاچقا، ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكىنى پەقەت قاراڭغۇ كېچىدىلا پەيدا

بولىدىغان غەلىتە مەخلۇقلارنىڭ ھېيلە ـ نەيرەڭلىرىدىن دەپ ئويلايتتى. ئۇ كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنىمۇ مۇشۇ چېغى دېگەن يەرگە كەلدى ـ دە، قورقمىدىن پۈت ـ قولىدا جان قالمىدى، ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ يۇرۇپ ئۆيگە كىرىۋالدى. يوتقانلىقىنى ئىچىدە تۆگۈلۈپ يېتىپ، كونىراپ كەتكەن يوتقان ـ كۆرپىنىڭ ئۆزىنى تېخىمۇ قورقۇنچلۇق چۈشكە گىرىپتار قىلماسلىقنى خۇدادىن تىلىدى.

دەسلەپكى ۋەھىمىنىڭ تۇمانلىرى ئاستا ـ ئاستا تارقىغاندىن كېيىن، ئۇ ئۇزۇكسىز كۆچىيىۋاتقان شاۋقۇن ـ سۇرەنىنى يەنە ئاڭلىدى. رېئال تۇرمۇشنىڭ بەلگىسى تەرىقىسىدىكى بىرنەچچە ئىشنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى. چېركاۋنى قورشىۋالغانلارنىڭ جىن ـ ئالۋاستى ئەمەس، ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدى. كۆڭلىدىكى ۋەھىمە كۆچەيمىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ خاراكتېرى پۈتۈنلەي ئۆزگەردى. ئۇ «مەيداندىكى بۇ ئىش بىر قېتىملىق توپىلاڭ بولۇشى مۇمكىن، ئۇلار مېنى بۇ مۇقەددەس ماكاندىن تۇتۇپ كەتمەكچى بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى. ئەمدى ئۇ ئۆزىنىڭ ھاياتى ۋە ئارزۇ ـ ئارمانلىرى بىلەن، فوبۇس بىلەن يەنە بىر قېتىم ئادا ـ جۇدا بولىدىغان، فوبۇسنى قايتا كۆرەلمەيدىغان ئاقىۋەتكە دۇچ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئۆزىنىڭ ئاجىز، بارار يېرى يوق، يۆلەنچۇكى يوق، يەككە ـ يېگانە بەندە ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتتى. باش ـ ئايىغى يوق بۇ خىيال ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرمىدى. ئۇ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، بېشىنى چاڭگاللىدى، تۆشەككە يۆلىنىپ لاغىلداپ تىترىدى، ئازابلاندى. گەرچە بۇتقا چوقۇنىدىغان مىسىرلىق قىز، غەيرىي دىنىنىڭ مۇخلىسى بولسىمۇ، ئەمدىلىكتە يىغلاپ ـ ئېسەدەپ، خۇدادىن ئۆزىنى پاناھىغا ئېلىشىنى ئۆتۈندى، بۇۋى مەريەمگە يالۋۇرۇپ دۇئا قىلدى. ھېچ نەرسىگە ئېتىقاد قىلمايدىغان ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھايات ـ ماماتلىق بوسۇغىسىغا كەلگەندە، ئۆزىگە ئەڭ يېقىن چېركاۋغا كىرىپ خۇدادىن نىجاتلىق تىلىشى

تۇرغان گەپ ئىدى.

ئەسمىرالدا مۇشۇ ھالەتتە بىرھازاغىچە تىزلىنىپ ئولتۇردى، راستىنى ئېيتقاندا، بىرياقتىن دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ، بىرياقتىن لاغلداپ تىترىدى، ۋارقىراش ـ جارقىراشلارنىڭ بارغانسېرى يېقىنلىشىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تېخىمۇ ئالاقزادىچىلىك ئىچىدە قالدى، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ تىنالمىدى. بۇ توپىلاڭنىڭ نېمە سەۋەبتىن ئىكەنلىكىنى، ئۇ ئادەملەرنىڭ نېمە قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى، ھەتتا ئۇلارنىڭ نېمە قىلۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئاقۇۋەتنىڭ خەيرلىك بولمايدىغانلىقىنى كۆڭلى تۇيۇپ تۇراتتى.

ئەسمىرالدا ئامالسىز تۇرغان شۇ ئەسنادا، كەينى تەرىپىدىن ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. ئۇ قايرىلىپ قاراپ، ئۆيگە كىرىپ كېلىۋاتقان ئىككى ئەر كىشىنى كۆردى. ئۇلارنىڭ بىرى قولىغا پانار ئېلىۋالغانىدى. ئەسمىرالدا زەئىپ ئاۋازى بىلەن توۋلاپ تاشلىدى.

ـــ قورقماڭ، ـــ دېدى بىر تونۇش ئاۋاز، ـــ بۇ مەن.

ـــ كىم؟ سىز كىم بولىسىز؟ ـــ دەپ سورىدى ئەسمىرالدا.

ـــ پىررې گرىنگورى.

بۇ ئىسىمنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى. بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ راستىنلا ھېلىقى شائىر ئىكەنلىكىنى بىلدى. لېكىن، ئۇنىڭ يېنىدىكى قارا كىيىملىك ئادەم يۈز ـ كۆزىنى مەھكەم ئورىۋالغان بولغاچقا، ئەسمىرالدا قورقۇپ كېتىپ، باشقا گەپ قىلالمىدى.

ـــ ھەي، ـــ دەپ قويدى گرىنگورى نارازى بولۇپ، ـــ مېنى تونۇمىغىنىڭىزنى قاراڭ؟ گالى جېنىدا مېنى سىزدىن بالدۇر تونۇۋالدى.

ئوغلاق گرىنگورى ئۆزىنى مەلۇم قىلىشتىن بۇرۇنلا ئۇنى تونۇغانىدى. شائىر ئۆينىڭ بوسۇغىسىدىن پۈتىنى ئالغاندىلا، ئوغلاق ئۇنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ پۈتلىرىنى،

تۇمشۇقلىرىنى ئۇنىڭغا سۇركىگەن، كىيىملىرىنى ئاپپاق تۈك بىلەن بۇلغىۋەتكەنىدى. بۇ ئۇنىڭ دەل تۈك تاشلاۋاتقان ۋاقتى ئىدى. گرىنگورى ئوغلاقىغا يېقىنچىلىق قىلىپ سىلاپ قويغانىدى.

ــ سىز بىلەن كەلگەن نېمە ئادەم؟ ــ دەپ سورىدى مىسىرلىق قىز پەس ئاۋازدا.

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، ــ دېدى گرىنگورى، ــ ئۇ مېنىڭ ئاغىنەم.

پەيلاسوپ پانارنى يەرگە قويۇپ زوڭ ئولتۇردى ـ دە، گالىنى قۇچىقىغا ئالدى ۋە:

ــ ئاجايىپ ئوبدان جانىۋار، ــ دېدى ئۇ كۆرەڭلىگەن هالدا، ــ جۇغى كىچىك بولسىمۇ، پاكىز يۈرۈشكە ئامراق. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەقىللىك، ناھايىتى هوشيار، گىرامماتىكىلارغا ئوخشاش بىلىملىك ! گالى، ئويۇنلىرىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ ـ قالمىدىڭمۇ، كۆرۈپ باقايلىچۇ، ياكوئىس شارمولۇينى دوراپ باققىنا ...

قارا كىيىملىك ئادەم گرىنگورىنىڭ سۆزلەپ بولۇشىنى ساقلاپ تۇرماي ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، مۇرىسىگە قوپاللىق بىلەن بىرنى سالدى. گرىنگورى ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ هە راست، دەرهال ماڭمىساق بولمايدىغانلىقىنى ئۇنتۇپتىمەن. لېكىن، ئۇستاز ! مۇنچىۋالا كايىشنىڭ هاجىتى يوق ! سۆيۈملۈك گۈزەل قىز، هاياتىڭىز خەتەر ئىچىدە. گالىمۇ شۇنداق. بىز سىزنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ كويىدا. بىز سىزنىڭ دوستلىرىڭىز، سىزنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن، بىز بىلەن مېڭىڭ.

ــ راستمۇ؟ ــ ئەسمېرالدا تەمتىرەپ كەتتى.

ــ راست، راست شۇنداق، تېز بولۇڭ !

ــ بولىدۇ ئەمىسە، ــ ئەسمېرالدا دۇدۇقلاپ قالدى، ــ لېكىن سىزنىڭ دوستىڭىز نېمىشقا گەپ قىلمايدۇ؟

ـــ هەي، ـــ دېدى گرىنگورى، ـــ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ خۇي ـ مىجەزى ئوسال بولغاچقا، ئۇ تۇغۇلۇشىدىنلا تولا گەپ قىلمايدىغان بولۇپ قالغان.

ئەسمېرالدا ھەرھالدا بۇ گەپلەردىن قانائەت ھاسىل قىلغان بولدى. گرىنگورى ئۇنىڭ قولىدىن تۇتتى. ھەمراھى پانارنى كۆتۈرۈپ، ئالدىدا يول باشلىدى. ۋەھىمدىن گاڭگىراپلا قالغان مىسرلىق قىز ئۆزىنى ئۇلارنىڭ ئىختىيارىغا قويۇپ بەردى. ئوغلاق ئويناقلىغان پېتى ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى، گرىنگورىنى كۆرۈپ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەچكىمكىن، پۈتىغا تولا سۈركىلىپ، ئۇنى يىقىتۇۋەتكىلى تاس قالدى.

ـــ ھايات دېگەن شۇ، ـــ دەپ ماڭدى پەيلاسوپ ھەر قېتىم مۇدۇرگەندە، ئۇ ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال ئىدى، ـــ بىزنى يىقىتمىدىغىنى دەل بىزنىڭ دوستلىرىمىز !

ئۇلار ئالدىراپ ـ تېنەپ ماڭغان پېتى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ پەلەمپېيىدىن چۈشۈپ، چېركاۋنىڭ گۆردەك قاپقاراڭغۇ ھويلىسىدىن ئۆتتى. بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى. بۇ ئەھۋال مەيداندىكى قۇلاق ـ مېڭىنى يەپ گۇرۇلدەۋاتقان شاۋقۇن ـ سۈرەن بىلەن ئادەمنى ئىمەندۇرگۈدەك سېلىشتۇرما بولالايتتى. ئۇلار قىزىل دەرۋازىدىن چىقىپ، مونا‌ستىرنىڭ ھويلىسىغا كەلدى. بۇ ھويلىدىمۇ ئادەم يوق ئىدى. پوپلار ئېپىسكوپنىڭ قورۇسىغا يۇشۇرۇنغان، بىر يەرگە توپلىشىپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىۋاتقان بولسا كېرەك، قورقۇپ جان ـ ئىمانى چىقىپ كەتكەن بىرنەچچە خىزمەتكارلا ھويلىنىڭ بۇلۇڭىدا زوڭزىيىپ ئولتۇراتتى. ئۇلار ھويلىدىكى تېررىئان قاقاسلىقىغا ئېلىپ باردىغان ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. قارا كىيىملىك ئادەم يېنىدىكى ئاچقۇچنى ئېلىپ ئىشكىنى ئاچتى. بىزگە مەلۇم، تېررىئان سوزۇنچاق كەلگەن بوش يەر بولۇپ، ئەتراپى كونا شەھەر رايونىنىڭ يېنىدىكى سېپىل تاملىرى بىلەن ئورالغانىدى. بۇ‌ۇى مەرىيەم چېركاۋىدىكى پوپلار ئۇيۇشمىسىغا قارايدىغان بۇ يەر

چېركاۋنىڭ كەينىگە جايلاشقان بولۇپ، دەريادىكى كىچىك ئارالنىڭ شەرقىي تەرىپىگە توغرا كېلەتتى. ئۇلار بۇ يەردىمۇ ئادەم يوقلۇقىنى، مەيداندىكىدەك ئۇنچە كۆپ شاۋقۇن ـ سۈرەنىڭمۇ يوقلۇقىنى بايقىدى. تىلەمچىلەرنىڭ ھۇجۇم قىلىۋېتىپ توۋلاشقان ئاۋازلىرى ئاران ـ ئاران يېتىپ كېلەتتى. پەقەت سۇ يۈزىدىكى شامالنىڭ تېررىئان قىرغىقىدىكى قۇرۇپ كەتكەن دەرەخنىڭ يوپۇرماقلىرىنى شىلدىرلىتىۋاتقانلىقىلا ئاڭلىناتتى. شۇ تاپتا ئۇلارنى خەۋپ ـ خەتەردىن قۇتۇلدى، دېگىلى بولمايتتى. ئۇلارغا ئەڭ يېقىن جايدىكى بىنا دەل ئېپىسكوپنىڭ قورۇ ـ جايى ئىدى. قارىيىپ تۇرغان ئالدى تامغا تىنىمسىز رەۋىشتە چۈشۈۋاتقان يورۇقتىن ئېپىسكوپنىڭ قورۇسىدىكىلەرنىڭ پاتىپاراق بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يورۇۋاتقان دېرىزىلەر كۆيۈۋاتقان قەغەزگە ئوخشايتتى. لەيلەپ يۈرگەن چاڭ ـ توزان سان ـ ساناقسىز يۇلتۇز بىلەن ئىرماش ـ چىرماش بولۇپ ئويۇنىشۋاتقاندەك بىلىنەتتى.

پارىژنىڭ كۆپ جايلىرى مۇنداقلا قاراشقا قاپقارا سايىنىڭ ئۆزى ئىدى. قارا سايە قويىنىدىن ئاندا ـ ساندا يورۇق نۇر جىمىرلايتتى. مۇنداق كۆرۈنۈشنى پەقەت رېمبرانىنىڭ رەسىملىرىدىنلا تاپقىلى بولاتتى.

پانار كۆتۈرۈۋالغان ئادەم تېررىئانىنىڭ چېتىگىچە باردى. سۇنىڭ بويىدىكى بىر قاتار چىتلاق ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، ياغاچ ـ تاشلار چىتلاقىنى بېسىۋالغانىدى. پاكار ئۆسكەن بىر تۈپ دەرەخنىڭ سوزۇلۇپ تۇرغان شېخى ئادەمنىڭ بارمىقىغىلا ئوخشايتتى. چىتلاقنىڭ كەينىدىكى قاراڭغۇغا كىچىك بىر قېيىق يوشۇرۇپ قويۇلغانىدى. قارا كىيىملىك ئادەم گرىنگورى بىلەن مىسرلىق قىزنى قېيىققا چىقىشقا بۇيرۇدى، گالىمۇ ئۇلار بىلەن بىللە قېيىققا چىقتى. قارا كىيىملىك ئادەم قېيىققا ھەممىنىڭ كەينىدە چىقىپ، ئارقاننى يەشتى، ئاندىن قولىغا ئۇزۇن خادىنى

ئېلىپ قىرغاقتا تىرىدى. قېيىق بىرلا كۆچەش بىلەن قىرغاقتىن ئايرىلدى. ئۇ ئادەم قېيىقتا جايلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئىككى پالاقنى ئېلىپ، قېيىقنى دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا قارىتىپ ھەيدىگىلى تۇردى. سېينا دەريانىڭ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ناھايىتى تېز ئاقىدىغان بولغاچقا، قېيىق دەريا ساھىلىدىن ناھايىتى تەستە ئايرىلدى.

گىرىنگورى قېيىققا چىققاندىن كېيىن گالىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ، قېيىقنىڭ كەينىدە ئولتۇردى. مىسىرلىق قىز دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ، ئەركىن ـ ئازادە بولالمىدى. ئالدىدىكى ناتونۇش ئادەم ياخشى ئادەم ئەمەستەك قىلاتتى. مىسىرلىق قىز ئورنىدىن يۆتكىلىپ شائىرنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، ئۇنىڭغا چىڭ يۆلىنىپ ئولتۇردى.

بىزنىڭ پەيلاسوپ قېيىقنىڭ قوزغالغىنىنى كۆرۈپ چاۋاك چېلىۋەتتى. گالىنىڭ ئىككى مۈڭگۈزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سۈيۈپ قويدى ۋە:

ـــ پاھ، ـــ دېدى ئۇ، ـــ تۆتەيلەن تەڭلا قۇتۇلدۇق ! ـــ ئاندىن يەنە بىر جۈملە پەلسەپىۋى گەپنى قوشۇپ قويدى، ـــ ئۇلۇغ ۋار پىلاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بەزىدە تەلەيگە، بەزىدە ئەقىل ـ پاراسەتكە تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ.

قېيىق ئاستىلاپ بېرىپ ئوڭ قىرغاقتا يېقىنلاشتى. مىسىرلىق قىز شۇركۈنگەندەك بولدى ۋە ناتونۇش ئادەمگە زەن سالدى. ئۇ گىرىمسەن چىراغ يورۇقىدا ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىۋاتقاندەك ئىدى. قېيىقنىڭ بېشىدا ئولتۇرغان بۇ ئادەم قاراڭغۇدا ئەرۋاھقىلا ئوخشايتتى. ساڭگىلاپ چۈشكەن رومال يۈزىنى يېپىپ تۇرغان چۈمپەردەك كۆرۈنەتتى. ئۇستىدىكى پالاشنىڭ كەڭ يېڭى بىلىكىنى سوزۇپ پالاق ئۇرۇۋاتقاندا، شەپەرەڭنىڭ ئىككى قانىتىدەك يېيىلاتتى. ئادەمنى تېخىمۇ تەئەججۇپلەندۇرىدىغىنى، بۇ ئادەم يا لام، يا جىم دېمەيتتى، تىنىقمۇ چىقارمايتتى. ئەتراپتا باشقا ئاۋاز

بولمىغاچقا، ئالدى ـ كەينىگە ھەربىرىدە قىلىۋاتقان پالاقنىڭ ئاۋازىلا ئاڭلىناتتى. كۆۋرۈكچە ئېقىۋاتقان سۇ قېيىققا ئۇرۇلۇپ شالاقلايتتى.

ـــ روھىمنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم ئىچىمەنكى، ـــ گرىنگورى توۋلاپ كەتتى، ـــ بىز مۇشۇكياپىلاقتەك يەڭگىل، خۇشال ـ خۇرام بولمىز دېۋىدۇق، ئەمدىلىكتە نېمە بولدى؟ پىغاگور ئېقىمىدىكى پەيلاسوپلاردەك ياكى بولمىسا سۇدىكى بېلىقتەك زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرمىزغۇ؟ تووۋا قىلدىم ! ئاغىنىلەر، بىرەرىڭلارنىڭ مەن بىلەن گەپلەشكۈڭلار يوقمۇ؟ ئىنسانىنىڭ قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغاندا، ئىنساندىن چىققان ھەربىر ئاۋاز مۇزىكا ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەن ئويدۇرۇپ چىققان سۆز ئەمەس، بۇنى ئالېكساندىرىيەدىكى دېدىموس ئوتتۇرىغا قويغان ئالتۇندەك سۆز. دەرۋەقە، دېدىموس ئادەتتىكى پەيلاسوپلاردىن ئەمەس. گەپ قىلمىڭچۇ، چىرايلىق قىز، ئۆتۈنۈپ قالاي. مەن بىلەن بىر ـ ئىككى ئېغىز بولسىمۇ مۇڭدىشىڭ. توغرا، سىز لېۋىڭىزنى پۈرۈشتۈرۈشكە ئامراققۇ ! دائىم شۇنداق قىلاتتىڭىزغۇ؟ ھەي، سۆيۈملۈك دوستۇم، ئالىي سوت مەھكىمىسى پاناھلىنىدىغان جايلارنىڭ ھەممىسىنى باشقۇرۇشقا ھوقۇقلۇق، بۇنى ئوبدان بىلىسىزغۇ؟ بۇۋى مەريەم چېركاۋىنىڭ كاتەكتەك ئۆيىدە تۇرۇش نەقەدەر خەتەرلىك، ھەي ! بۇنىڭ كىچىك قۇش تىمساھنىڭ چىشىغا ئۇۋا سالغان بىلەن نېمە پەرقى بار؟ ئۇستاز، ئايمۇ چىقتى، باشقىلارنىڭ بىزنى كۆرۈپ قالمىغىنى ياخشى. بىز بۇ خان قىزنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئاز بولمىغان خەتەرگە تەۋەككۇل قىلدۇق. ناۋادا ئۇلار بىزنى تۇتۇۋالسا، بىزنى پادىشاھنىڭ نامىنى شېپى كەلتۈرۈپ دارغا ئېسىۋېتىدۇ. ھەي، ئىنسانلار ھەرقانداق ئىشنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشكە ئامراق: بىرى بىر يەردە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدۇ. يەنە بىرلىرى بىر يەرلەردە تىل ـ ھاقارەتكە قالىدۇ. بىرلىرى سىسىرۇغا

چوقۇنىدۇ، ئەكسىچە كاتىلىنىي ① نى ئەيىبلەيدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ، ئۇستاز؟ سىزنىڭچە، بۇ پەلسەپە بولىدىغاندەكمۇ؟ مەنچۇ، مەن دېگەن پەلسەپىنى تۇغۇلۇپلا بىلىدىغانلاردىن، مېنىڭ پەلسەپە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىم ھەسەل ھەرىسى بىلەن گېئومېتىرىيەنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشايدۇ. ھەي، مەن بىلەن كارىڭلار بولمايۋاتىدۇغۇ؟ غەلىتە مىجەزىڭلار بار ئىكەن، ئىككىڭلارنىڭ ! ئۆزۇم بىلەن ئۆزۇم سۆزلەشسەم بولغۇدەك. بىز يازغان تىراگېدىيەدە بۇنى مونولوگ دەيدۇ. توۋا ! سىلەرگە دەپ قويماي، مەن بايىلا لۇئىXI نى كۆردۈم. بۇ گەپلەرنى مەن شۇ يەردە ئۆگىنىپ كەلگەن. توۋا قىلدىم ! كونا شەھەر رايونىدا نېمە تۇگىمەيدىغان غەلۋە ـ غوۋغا بۇ ! لۇئىXI ئۆتۈپ كەتكەن رەزىل، قاقباش پادىشاھ، ئۆزىنى قارا خۇرۇم بىلەن يۆگىۋاپتۇ. ئۇ تېخى ماڭا تويغا ئاتاپ يازغان شېئىرىمنىڭ قەلەم ھەقىگە قەرزدار. مۇشۇ سەۋەبتىن، ئۇ مېنى بۇگۈن ئاخشام دارغا ئېسىشقا ھۆكۈم قىلدى. مەن دارغا ئېسىلىشتىن بەك قورقمەن. ئۇ ئادەملەرگە بەكمۇ شەپقەتسىز، رەھىم قىلىشنى بىلمەيدىغان نەرسە ئىكەن. سالۋېن كولوگنى يازغان «بېخىللىقتا قارشى تۇرۇش» قاتارلىق تۆت كىتابنى ئوقۇمىسام بولمىغۇدەك، تازىمۇ بىر ئىش بولدى ! ئۇنىڭ ئەدىبلەرگە بولغان باغرى تاشلىقىنى قارىمامدىغان، شۇڭا ئۇ شۇنچىلىك ياۋايى، شۇنچىلىك ۋەھشىي، ئۇنى خەلقنىڭ تېنىدىن ئۆزۈلدۈرمەي بايلىق شورايدىغان بۆلۈت دېسە ئارتۇق كەتمەيدۇ. ئۇ جۇغلۇۋالغان نەرسىنىڭ ھەممىسى خەلقنىڭ قان ـ تەرى. لېكىن، مۇشۇ تۆپەيلى جامائەت ئارىسىدىن كېلىۋاتقان ئەلەملىك ئىدا ئۇنىڭ قۇلىقىغا كۈسۈرلاپ سۆزلىگەنچىلىكمۇ ئاڭلانمايدۇ. مۇشۇنداق ئاق كۆڭۈل، تەقۋادار بىر پادىشاھنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا دارنىڭ ئەتراپى ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم

① كاتىلىنىي (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 109 ــ 62 ـ يىللار) ــ قەدىمكى رىمدىكى ئاقسۆڭەك. ئاقساقاللار مەھكىمىسىنى ئاغدۇرۇشقا سۈيىقەست ئۇيۇشتۇرغان، پاش بولۇپ قالغاندىن كېيىن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان.

قىلىنغانلار بىلەن تولدى، تۇرمىلەر سولاپ قويۇلغان مەھبۇسلار بىلەن تولدى، جازا سۈپىسىدا ئاققان قانلار دەريا بولدى، بۇ ھۆكۈمرانلىق تولا يەپ ئېتىلىپ كېتەي دەپ قالغان قورساقنىڭ ئۆزىلا بولدى. پادىشاھ بىر قولىدا مال ـ مۈلۈك توپلىسا، بىر قولىدا ئادەم ئۆلتۈردى. ئاجىز ـ پېقىرلار يېڭىدىن ـ يېڭى ئېزىلىشكە دۇچ كەلدى. بۇ پادىشاھ ھەقىقەتەن ئاشۇرۇۋەتتى، ئۇنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق. سىزچۇ، ئۇستازىم؟

شائىر ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي كاپشىپ ھارمىدى. قارا كىيىملىك ئادەم شىددەتلىك ئېقىم بىلەن توختىماي ئېلىشتى. دەل مۇشۇ مەۋج ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان ئېقىم ئارال شەھەرنىڭ بىر بېشى بىلەن بۇگۇنكى كۈندە ساينت لۇئى ئارىلى دەپ ئاتىلىۋاتقان بۇ ۋاقىتنى ئارىلىنىڭ يەنە بىر بېشىنى ئايرىپ تۇرىدىغان جاي ئىدى.

ـــ ئاھ، ئۇستاز، ـــ دېدى گىرىنگورى تۇيۇقسىز، ـــ تىلەمچىلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ پارۋى مەيدانىغا بارغاندا كاللىسى ئالۋاستىنكىگە ئوخشايدىغان بىر بىچارە گاسنى كۆردىڭىزمۇ؟ ئۇ كاللىسىنى پادىشاھلارنىڭ ھەيكىلى قويۇلغان كاربىدورنىڭ رېشاتكىسىغا ئۇرۇۋاتقانىدىغۇ؟ مەن تۆۋەندە تۇرۇپ كۆردۈم، كىم ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆردىڭىزمۇ؟ ئۇنىڭ كىملىكىنى بىلەمسىز؟

بىر ئېغىز گەپ قىلماي كېلىۋاتقان ناتونۇش ئادەم پالاق ئۇرۇشنى بىراقلا توختاتتى. ئىككى بىلىكى سۇنۇپ كەتكەندەك پەسكە چۈشتى، بېشى ساڭگىلىدى. ئەسمىرالدا ئۇنىڭ ئېغىر خورسىنىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ھودۇققىنىدىن تىترەپ كەتتى. مۇنداق خورسىنىشنى ئەسمىرالدا بۇرۇنمۇ ئاڭلىغانىدى.

پالاق ئۇرىدىغان ئادەم بولمىغاچقا، قېيىق سۇنىڭ ئېقىشىغا قاراپ خېلىغچە لەيلەپ ماڭدى. قارا كىيىملىك ئادەم قايتىدىن جان كىرگەندەك بولۇپ پالاقنى قولىغا ئالدى ـ دە، داۋاملىق ئېقىمنىڭ يۇقىرىسىغا قاراپ پالاق ئۇردى. ئۇلار بۇۋى مەريەم

ئارىلىنىڭ تۇمشۇقىدىن ئايلىنىپ، پوئىن پورتى تەرەپكە ماڭدى.

ــ ھەي، ــ دېدى گرىنگورى، ــ باربىئونىڭ سارىيىغا كېلەي دەپ قالدۇق. قاراڭ، ئۇستاز ! ئاۋۇ ياقتا، قالايمىقان بولۇتلارنىڭ ئارىسىدىن كەمتۈك ئاي ساڭگىلاپ چۈشۈپتۇ، بىرلا قاراشقا چېقىق تۇخۇمنىڭ سېرىقىغىلا ئوخشايدۇ. قارىيېپ تۇرغان ئۆگزىلەرنىڭ بۇرجىكى نېمانچە سەت. باشقىلار ئۇنى ناھايىتى چىرايلىق قورۇ ـ جاي دېگەندەك قىلىۋىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە كىچىك بىر چېركاۋ بار، بۇ چېركاۋنىڭ ئەگمە تورۇسىغا ئويما نەقىشلەر چىقىرىلغان، ئۆگزىنىڭ ئۈستىدىن ئىنتايىن نەپىس ياسالغان قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ چوقچىيىپ چىقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. قورۇنىڭ ھويلىسىدا ساپ ھاۋالىق بىر گۈللۈك بار. گۈللۈكنىڭ ئىچىدە بېلىق كۆلچىكى، قۇش باقىدىغان لاپاس، ئورمان ئىلاھەسىدىن ئۆزگەرگەن خەرسەڭ تاش ① ، دەل ـ دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرىدىغان چوڭ يول، يەنە بىر چىغىر يول، ياۋايى ھايۋانلارنى باقىدىغان ئۆي قاتارلىقلار بار. بۇ كىچىك يوللار ۋېناسنىڭ سەيلە ـ ساياھەت قىلىشىغا شۇنداق مۇۋاپىق كېلىدۇ، دەڭە ! ئۇ يەردە «پوخۇر» دەپ ئاتىلىدىغان بىر توپ بۇزۇقلار دەرىخى بار. بىر چاغلاردا مۇشۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە داڭلىق بىر مەلىكە بىلەن خۇشال ياشايدىغان ئەقىللىك فرانسىيە مارشالى كۆرۈشكەن. ھەي، بىزدەك شور پېشانە پەيلاسوپلارنىڭ ئۆزىمىزنى بىر مارشال بىلەن سېلىشتۇرغىنىمىز بەئەينى بىر چۆنەك يېسىسۇبلەكنى ياكى بىر چۆنەك تۇرۇپنى لوئۇرې سارىيىدىكى گۈللۈك بىلەن سېلىشتۇرغاندەك ئىش بولمامدۇ ! لېكىن، بۇنىڭ بولمايدىغان نەرى بار؟ ئۇ چوڭاملارنىڭ تۇرمۇشىمۇ ناھايىتى كەلسە بىزنىڭكى بىلەن ئوخشاش، بەزىدە ياخشى، بەزىدە يامان، شېئىرنىڭ

---

① خەرسەڭ تاش ــ قەدىمكى رىم ئەپسانىلىرىدە تاغ ـ ئورمان ئىلاھەسى يالغان گەپنى كۆپ قىلغانلىقى ئۈچۈن جونو تەرىپىدىن جازالانغان ۋە خەرسەڭ تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن، قايتا يالغان گەپ قىلالمايدىغان بولغان دېيىلىدۇ.

بەھەربىدىكى قاپىيە ـ تۇراقلار بىر ـ بىربىدىن ئايرىلالمىغانىدەك، خۇشاللىقنىڭ يېنىدىمۇ ئازاب بولىدۇ. ئۇستاز، باربىئو قورۇسى توغرىسىدىكى ھېكايىنى سىزگە سۆزلەپ بېرىش مەجبۇرىيىتىم بار دەپ ئويلايمەن. ئاقىۋىتى ئىنتايىن ئېچىنىشلىق. ئۇ 1319 ـ يىلى فىلىپ V ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە بولغان ئىش، ئۇ فىرانسىيە پادىشاھلىرى ئىچىدە تەختتە ئولتۇرغان ۋاقتى ئەڭ ئۇزاق پادىشاھ. بۇ ھېكايە بىزگە تەنىنىڭ ئېزىقتۇرۇشى زىيانلىق، بەزىدە ھەتتا زەھەرلىك بولىدۇ؛ قوشنىمىزنىڭ خوتۇنىغا يەۋېتىدىغاندەك تىكىلىپ قاراۋەرسەك بولمايدۇ، ئۇنىڭ گۈزەل جامالىغا مەپتۇن بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ؛ پاھىشىۋازلىقنىڭ كويىدا بولۇش ئىنتايىن ئېغىر خىيال، يەڭ ئىچىدە كېلىشىۋېلىپ بۇزۇقچىلىق قىلىش ... دېگەنلەرنى ئۇقتۇرۇپ قويىدۇ. ھەي، ئاۋۇ ياقتىكى شاۋقۇن ـ سۈرەن بارغانسېرى چېچىغا چىقىپ كېتىۋاتىدۇغۇ!

بۇۋۇي مەرىيەم چېركاۋىنىڭ ئەتراپىنى ئورىۋالغان ئادەملەر راستتىنلا كۆپىيىپ قالغانىدى. ئۇلار دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ، ئۇ تەرەپتىن كېلىۋاتقان غەلىبىنىڭ تەنتەنە سادالىرىنى ئوچۇق ئاڭلىدى. نەچچە يۈزلىگەن مەشئەلنىڭ يورۇقىدا ئادەملەرنىڭ يېنىدىكى قورال ـ ياراغلار يالت ـ يۇلت قىلىپ پارقىرىدى. مانا، مەشئەللەر بىردىنلا ھەيۋەتلىك چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىدە، قوڭغۇراق مۇنارىدا، بىنا كارىدورىدا، لەمپە ئاستىدا پەيدا بولدى. مەشئەل كۆتۈرۈۋالغانلار قانداقتۇر بىرنەرسىنى ئىزدەۋاتقاندەك ئىدى. ھايال ئۆتمەيلا، يىراقتىكى ۋارقىراش ـ جارقىراشلارنى جېنى ئامان قالغان بۇ ئۇچەيلەن ئېنىق ئاڭلىدى.

ـــ مىسىرلىق قىز! ئايال پېرىخون! مىسىرلىق قىزنى ئۆلتۈرۈش كېرەك، ـــ دەپ توۋلايتتى ئۇلار.

بەختسىز مىسىرلىق قىز يەردىن كۆزىنى ئۈزمەي، قولى بىلەن يۈزىنى توسۇدى. ناتونۇش ئادەم قېيىقنى قىرغاق تەرەپكە تېخىمۇ كۈچەپ ھەيدىدى. بىزنىڭ پەيلاسوپ تېگىگە يەتكىلى

بولمايدىغان چوڭقۇر خىيال ئىلكىده ئوغلاقنى قۇچقىغا چىڭ باستى ـ ده، مىسرلىق قىزنىڭ يېنىدىن سەل ـ پەل نېرىغا ئورۇن يۆتكىدى. لېكىن، مىسرلىق قىز خۇددى بىردىنبىر پاناھلىنىدىغان ماكان مۇشۇ دەپ جەزم قىلغاندەك، گرىنگورىغا ئېتىن كېلىپ، ئۇنىڭ يېنىغا سىغدالدى.

گرىنگورى ھەقىقەتەن تەڭلىكتە قالغاندى. مۇشۇ كۇنلەردە يولغا قويۇلۇۋاتقان قانۇن بويىچە ئوغلاقنىڭ قولغا چۈشكەن ھامان دارغا ئېسىلىدىغانلىقىنى، بۇنىڭ بىچارە گالىغا راستىنلا بەك ئۇۋال بولىدىغانلىقىنى ئويلىدى. ئىككى مەھبۇسقا غەمخورلۇق قىلىدىغان مۇناق ئېغىر مەسئۇلىيەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئاۋۇ دوستى مىسرلىق قىزدىن خەۋەر ئېلىشنى چىن كۆڭلىدىن خالايتتى. گرىنگورىنىڭ كاللىسىدا «ئىلىيادا» داستانىدىكى يۇپىتېرغا ئوخشاش كەسكىن ئىدىيەۋى كۆرەش پەيدا بولدى. بىردە ئوغلاققا، بىردە مىسرلىق قىزغا قارىدى، كۆزلىرى ياشاڭغىرىدى، چىشلىرى ئارىسىدىن: «بىر قېتىمدا ئىككىڭلارنى تەڭ قۇتۇلدۇرالمىغۇدەكمەن» دېگەن گەپ چىقتى.

قېيىقنىڭ لەپەڭشىگىنىدىن ئۇلار قىرغاققا كەلگەنلىكىنى بىلدى. كونا شەھەر رايونى يەنىلا شاۋقۇن ـ سۇرەنىنىڭ ئىچىدە ئىدى. ناتونۇش ئادەم ئورنىدىن تۇردى، مىسرلىق قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنى يۆلىگەن ھالدا قېيىقتىن چۈشمەكچى بولدى. مىسرلىق قىز ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ گرىنگورىنىڭ يېڭىغا ئېسىلدى، چۈنكى گرىنگورى ئۇنىڭ يېنىدىلا ئىدى، بىراق گرىنگورى ئۇنىڭ قولىنى سىلكىۋەتتى ۋە ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئوغلاق بىلەن بولۇپ كەتتى. مىسرلىق قىز قېيىقتىن ئۆزى چۈشتى، لېكىن نېمە قىلارىنى، قاياققا قاراپ مېڭىشىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدى، تۇرغان ئورنىدىن مىدىرلىماي، شارىلداپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە قاراپ خىيالغا چۆمدى، سەل ـ پەل ئېسىگە كەلگەندىن كېيىن، قىرغاقتا

هېلىقى ناتونۇش ئادەم بىلەنلا قالغانلىقىنى بىلدى. گرىنگورى قىرغاقتا چىقىپلا بەدەر تىكىۋەتكەن، هېلىقى ئوغلاقنى ئېلىپ دەريا ياقىسىدىكى ئاشلىق كوچىسىنىڭ تۆتاش كەتكەن ئۆيلىرى ئارىسىدا كۆزدىن غايىب بولغانىدى.

بىچارە مىسرلىق قىز هېلىقى ناتونۇش ئادەم بىلەن يالغۇز قالغانلىقىنى بىلىپ، ئىختىيارسىز لاغىلداپ تىترەپ كەتتى، گەپ قىلغۇسى، ۋارقىرىغۇسى، گرىنگورىنى توۋلىغۇسى كەلدى، لېكىن تىلى تاڭلىيىغا چاپلىشىپ قالغاندەك، ئاغزىدىن هېچقانداق سادا چىقمىدى. شۇ ئەسنادا ئۇ قولىنىڭ ناتونۇش ئادەمنىڭ ئالقىنىدا ئىكەنلىكىنى تۇيدى. ناتونۇش ئادەمنىڭ ئالقىنى مۇزدەك سوغۇق، لېكىن بەك كۆچلۈك ئىدى. مىسرلىق قىزنىڭ چىشلىرى كاراسلاپ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى. ناتونۇش ئادەم بىر ئېغىز گەپمۇ قىلمايلا، ئۇنىڭ قولىنى چىڭ تۇتقان پېتى گرىنى مەيدانى تەرەپكە ماڭدى. مىسرلىق قىز شۇ دەقىقىدە تەقدىر دېگەن نەرسىگە ئارا تۇرغىلى بولمايدىغانلىقىنى خىرە - شىرە هېس قىلدى. ئۇنىڭ پۈت - قولىنىڭ مادارى قالمىغانىدى. ناتونۇش ئادەمنىڭ تارتىشى ياكى سۆرەشلىرىگە پەرۋا قىلمايلا كېتىۋەردى. ناتونۇش ئادەم ئالدىغا ماڭسا، ئۇمۇ سۆرىلىپ تۇرۇپ ئالدىغا يۈگۈردى. پىرىستان تەرەپ ئېگىز بولسىمۇ، لېكىن مىسرلىق قىز ئۆزىنى قىيادىن پەسكە سىيرىلىپ چۈشۈۋاتقاندەك سەزدى.

مىسرلىق قىز ئەلەڭلەپ ئەتراپىغا نەزەر سالدى، كۆزىگە بىرەر ئادەممۇ چېلىقمىدى، هەممە يەر شۇنچىكى قاقاس، ئادەمنى شۇركۈندۈرگۈدەك تىمتاس ئىدى. پىرىستان تەرەپتىنمۇ هېچقانداق ئاۋاز ئاڭلانمايتتى. كۆكنى يالاۋاتقان ئوت يانغىنى ئىچىدىكى كونا شەهەر رايونىدا بولۇۋاتقان توپىلاڭنى دېمىسە، بۇ يەردە بىرەر ئادەمنىڭمۇ ئاۋازىنى ئاڭلىغىلى بولمايتتى. پەقەت سېپىنا دەرياسىنىڭ سۈيىلا ئايرىپ تۇرىدىغان كونا شەهەر رايونىدىكى شاۋقۇن - سۈرەندە يەنىلا مىسرلىق قىزنىڭ ئىسمى

تىلغا ئېلىنماقتا ئىدى. ئۇلار بۇ قىزنى ئۆلتۈرمەكچىدى. مىسرلىق قىز ئەتراپىغا قاراپ پۈتكۈل پارىژنىڭ قاراڭغۇ زۇلمەت ئىچىدە تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدى.

ناتونۇش ئادەم ھېلىمۇ ھەم زۇۋان سۈرمەي، مىسرلىق قىزنى سۆرەپ ئۇچقاندەك ماڭماقتا ئىدى. مىسرلىق قىز ئۆزىنىڭ نەلەردىن ئۆتكەنلىكىنىمۇ ئاڭقىرالمىدى. ياندىكى بىر ئۆينىڭ دېرىزىسىگە كەلگەندە، پىللىداپ چىقىۋاتقان چىراغ يورۇقىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ناتونۇش ئادەمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قولىنى سىلكىدى، يۇلقۇنۇپ باقتى، بىردىنلا جىمى كۆچىنى يىغىپ:

ـــ قۇتۇلدۇرۇڭلار ! ـــ دەپ توۋلىدى.

ئۆيدىكى ئادەم دېرىزىنى ئاچتى. جىنچىراغنى كۆتۈرۈپ، مايكىسى بىلەنلا دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى. گۇمانلىق كۆزلىرى بىلەن پىرىستان تەرەپكە قارىدى، بىرنېمىلەرنى دېدى، لېكىن مىسرلىق قىز ئۇنىڭ بىر ئېغىز گېپىنىمۇ ئوچۇق ئاڭلىيالمىدى. ئۇ ئادەم دېرىزىنى يېپىۋەتتى. مىسرلىق قىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۇمىدىمۇ كۆپۈككە ئايلانغانىدى.

قارا كىيىملىك ئادەم تېخىچىلا گەپ قىلمايۋاتاتتى. ئۇ مىسرلىق قىزنىڭ قولىنى تېخىمۇ چىڭ تۇتۇپ، قەدىمىنى بارغانسېرى تېزلەتتى. قىزنىڭ بەدىنىدە قارشىلىق كۆرسەتكۈدەك مادار بولمىغاچقا، مۇدۇرۇپ ـ سوقۇلۇپ ماڭماقتىن بۆلەك چارە يوق ئىدى.

يول تۈز بولمىغاچقا، مىسرلىق قىز ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ، تىنىقى تىنىقغا ئۇلاشماي كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۆزىگە مەدەت بېرىپ، يېنىدىكى قارا كىيىملىك ئادەمگە سۆز قىلىپ باقتى:

ـــ سەن نېمە ئادەم؟ زادى كىم ئۆزۈڭ؟

قارا كىيىملىك ئادەمدىن سادا چىقمىدى.

ئۇلار مۇشۇ تەرىقىدە پىرىستانىنى بويلاپ خېلى چوڭ بىر مەيدانغا كەلدى. مىسرلىق قىز خىرە ـ شىرە ئاينىڭ يورۇقىدا بۇ يەرنىڭ گىرىف مەيدانى ئىكەنلىكىنى بىلدى. مەيداننىڭ

مەركىزىدە، كىرىستقا ئوخشايدىغان قارا بىرنەرسىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. بۇ دار ئىدى. بۇ يەر ئۇنىڭغا بەش قولدەك تونۇش. شۇ چاغدىلا بىچارە قىز ئۆزىنىڭ نەگە كېلىپ قالغانلىقىنى بىلدى.

ناتونۇش ئادەم مېڭىشتىن توختاپ ئۇنىڭغا قايرىلدى، بېشىدىكى رومالنى ئېلىۋەتتى.

ــ ئاھ، ــ دېدى مىسرلىق قىز قورقىنىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، ھەتتا تىلىمۇ ئەيۋەشكە كەلمەي، كېكەچلەپ قالدى، ــ بۇ راستتىنلا شۇغۇ؟

بۇ دەل شۇ پوپنىڭ ئۆزى ئىدى. ئېھتىمال ئاينىڭ يورۇقىدىن بولسا كېرەك، ئۇنىڭ تۇرقى نەق ئالۋاستىغا ئوخشايتتى. مۇنداق كېچىدە، ھەممە نەرسىنى ئەرۋاھ دېيىشكە بولاتتى.

ــ ئاڭلاپ تۇر ! ــ دېدى ئۇ مىسرلىق قىزغا. ئاڭلىمىغىنىغا ئۇزاق بولغان بۇ سۇرلۇك تەلەپپۇزدىن مىسرلىق قىزنىڭ بەدىنى شۇركۈنۈپ كەتتى. پوپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ھاياجانلانغانلىقى ئۇچۇنمىكىن، ھاسىرايتتى، گەپنى قىسقا قىلىشقا تىرىشاتتى، ــ ئاڭلاپ تۇر ! كەلگەن يېرىمىز مۇشۇ. ساڭا دېسەم بۇ يەر گىرىف مەيدانى، بىز باردىغان يەرنىڭ ئاخىرى. تەقدىر ئىككىمىزنى بىر ئارغامچىغا باغلىدى. مەن سېنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكىڭگە ئىگە، سەنچۇ، سەن مېنىڭ روھىمغا ئىگە. بۇ يەردە مەيدان بىلەن قاراڭغۇدىن بۆلەك ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. گېپىمگە قۇلاق سال، ساڭا دەۋاتىمەن ... ئالدى بىلەن، فوبۇس دېگەن بۇ ئىسىمنى ئاغزىڭغا ئالغۇچى بولما، ــ مۇشۇ گەپنى قىلىۋېتىپ، ئۇ بىر جايىدا جىم تۇرالمايدىغان ئادەمدەك ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭغىلى تۇردى، ئارقىدىنلا قىزنى ئالدىغا تارتتى، ــ ئۇنىڭ گېپىنى قىلما، بىلدىڭمۇ؟ ناۋادا ئۇنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالساڭ، ئۆزۈمنىڭ قانداق بىمەنە ئىشنى قىلىپ قويىدىغىنىمغا بىرنەرسە دېيەلمەيمەن. لېكىن، ئۇنىڭ ئېنتايىن قورقۇنچلۇق ئىش

بولىدىغانلىقىنى بىلىمەن.

پوپ شۇ گەپلەرنى دەپ بولۇپ، خۇددى ئۆزىنىڭ ئېغىرلىق مەركىزىنى تېپىۋالغاندەك، مىدىر ـ سىدىر قىلمىدى، ھاياجىنىنى باسالمىدى بولغاي، ئاۋازى بارغانسېرى پەسلەپ كەتتى.

ـــ تەتۈر قارىماي گېپىمنى ئاڭلا ! بۇ ناھايىتى جىددىي گەپ. ئالدى بىلەن، بۇ يەردە نېمە ئىشلارنىڭ سادىر بولغانلىقىدىن سېنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇش كېرەك. بۇنىڭ كۈلگۈدەك ھېچ يېرى يوق، ساڭا قەسەم قىلىپ بېرەلەيمەن. نېمىلەرنى دەپ كەتتىم ! توختاپ تۇر ! ھە، يۇقىرى سوت مەھكىمىسى سېنى دارغا ئېسىش ھەققىدە بۇيرۇق چىقاردى. ئاتايا مەن سېنىڭ ئۇلاردىن قۇتۇلۇشۇڭغا ياردەم بەردىم. لېكىن، ئۇلار سېنى يەنىلا تۇتماقچى، ئۆزۈڭ قاراپ باق !

ئۇ قولىنى كۆتۈرۈپ كونا شەھەر رايونىنى شەرەت قىلدى. ئۇ يەردىكىلەر راستىنىلا ئىزدەشتىن توختىمىغاندەك ئىدى. ۋارقىرىغان، توۋلىغان ئاۋازلار يېقىنلا يەردىن ئاڭلىناتتى. گىرىۋ مەيدانىنىڭ ئۈدۈلىدا، قۇرۇقلۇق ئارمىيە لېيىتېنانتىنىڭ ئۆگزىسىدىكى مۇنارىدا يەنىلا ئوتنىڭ يورۇقى بار ئىدى. شاۋقۇن ـ سۈرەن ئۇزۇلمەيتتى. مەشئەل كۆتۈرگەن ئەسكەرلەرنىڭ بىرياقتىن يۈگۈرۈپ، بىر ياقتىن: «مەسىرلىق قىز كۆرۈنمەيدۇغۇ؟ ئۇ نەگە كەتكەندۇ؟ ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇش كېرەك» دەپ توۋلىغانلىرى ئاڭلىناتتى.

ـــ ئېنىق كۆردۈك، ئۇلار سېنى قوغلاپ يۈرىدۇ. مەن يالغان سۆزلىمىدىم. مەن، مەن سېنى سۆيىمەن. گەپ قىلما، ناۋادا مەندىن نەپرەتلىنىدىغانلىقىڭنى دېمەكچى بولساڭ، ئەڭ ياخشىسى ئېغىزىڭنى ئاچما. مەن ئۇنداق گەپنى زادى ئاڭلىغۇم يوق. مەن بايىلا سېنى قۇتۇلدۇردۇم، گېپىمنى دېگىلى قوي. مەن سېنى پۈتۈنلەي قۇتۇلدۇرالايمەن. ھەممە تەييارلىقىمنى پۈتكۈزدۈم. گەپ سېنىڭ خالاش ـ خالىماسلىقىڭدىلا قالدى. خالايدىغانلا بولساڭ،

مەن سېنى يەنە قۇتۇلدۇرىمەن، ــ پوپ قەدىمىنى شارتتىدە توختاتتى، ــ ياق، گەپنى مۇنداق قىلماسلىق كېرەك ئىدى!

ئۇ مىسرلىق قىزنىڭ قولىدىن تۇتۇپ يۈگۈردى، قولىنى قويۇپ بەرمىگەچكە، قىزمۇ ئىلاجسىز ئۇنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. پوپ يۈگۈرۈپ دارنىڭ ئاستىغا كەلگەندە، ئۇنىڭغا دارنى كۆرسەتتى.

ــ ياكى ئۇنىڭغا تۇر، ــ دېدى ئۇ شەپقەتسىزلىك بىلەن، ــ ياكى ماڭا تۇر!

مىسرلىق قىز پوپنىڭ قولىدىن بوشىنىپ دارنىڭ ئالدىدا تىزلاندى، دارنىڭ ۋەھىمە يېغىپ تۇرىدىغان تۈۋرۈكىنى قۇچاقلىدى، ئارقىدىنلا چىرايلىق بېشىنى يېرىم ئايلاندۇرۇپ پوپقا قارىدى. شۇ تاپتا ئۇ ئېپپەت ـ نومۇسىغا داغ تەگمىگەن بىر قىز كىرىستىنىڭ ئالدىدا تۇرغان ھالەتتە ئىدى. پوپ بىر قولىدا دارنى كۆرسەتكەن پېتى قىمىر قىلمىدى. ئۇ شۇ تاپتا ھەيكەلگىلا ئوخشايتتى.

قىز پوپقا:

ــ دار ماڭا سەندەك قورقۇنچلۇق ئەمەس! ــ دېدى.

پوپ ئاستا ـ ئاستا قولىنى چۈشۈردى، ئىنتايىن چۈشكۈن ھالدا ياپىلاق تاش يانتۇزۇلغان يەرگە تىكىلدى.

ــ ئەگەر مۇشۇ تاشلارنىڭ زۇۋانى بولغان بولسا، ــ دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، ــ ئۇلار چوقۇم مۇشۇ يەردە تۇرغان ئەر نەقەدەر بەختسىز دېگەن بولاتتى.

ئۇ يەنە گەپ قىلغىلى تۇردى. مىسرلىق قىز دارنىڭ تېگىدە تىزلىنىپ ئولتۇرىۋەردى. ئۇزۇن چېچى مەڭزىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن پەسكە ساڭگىلاپ چۈشتى. پوپنى نېمە دېسەڭ دە، دېگەندەك مەيلىگە قويۇپ بەردى. پوپنىڭ ئاۋازى تولىمۇ ئېچىنىشلىق، ئەمما تولىمۇ مۇلايىم، تەكەببۇر چىرايلى بىلەن سېلىشتۇرغاندا روشەن سېلىشتۇرما ئىدى.

ــ مەن، سېنى سۆيىمەن! بۇ قىل سىغمايدىغان ھەقىقەت.

سىرتىمدىن قارىغاندا ھېچنېمە بولمىغاندەك كۆرۈنگىنىم بىلەن، ئىچىمدە لاۋۇلداپ ئوت كۆيىدۇ. ئاھ، قىزچاق، مەيلى كۈندۈز، مەيلى كېچىسى بولسۇن، ئاشۇنداق ياشايمەن. مۇشۇ ئىشلار سېنىڭ ئىچ ئاغرىتىشىڭغا ئازراقمۇ ئەرزىمەمدۇ؟ بۇ قانداق مۇھەببەت ! قەلبىمنى كېچە ـ كۈندۈز دېمەي ئەسىر قىلىۋالغان قانداق مۇھەببەت بۇ ! مېنىڭچە، بۇ دەھشەتلىك جازانىڭ ئۆزى. مەن بەك قىينالدىم، ماڭا ئىچىڭ ئاغرىسا بولاتتى ! مۇنداق ئىشقا ھېسداشلىق قىلىش كېرەك ئىدى. قەسەم ئىچىپ بېرەلەيمەن. ماڭا قارا، مەن ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن، شۇنچىلىك يۇمشاق گەپلەرنى قىلىۋاتىمەن. مەندىن ئۇنچىۋالا قورقۇپ كېتىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق. نېمىلا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىر ئەرنىڭ بىر قىزنى ياقتۇرۇپ قېلىشى ئۇنىڭ سەۋەنلىكى ئەمەس. ئاھ، خۇدا ! سەن مېنى مەڭگۈ ئەپۇ قىلماسسەنمۇ؟ يەنىلا مۇشۇنداق نەپرەتلىنىپ يۈرگىنىڭ نېمىسى؟ مۇشۇ تۇپەيلى، ھەممە ئىش تۈگىگەن بولامدۇ؟ مەنمۇ مۇشۇ تۇپەيلى مۇشۇنچىلىك ۋەھشىيلىشىپ كەتتىم. قارا، مۇشۇ تۇپەيلى، شۇنداق قورقۇنچلۇق بولۇپ كەتتىم ! سەن ماڭا قاراپمۇ قويماي دېمەيسەن ! ئالدىڭدا تۇرۇپ گەپ قىلىۋاتساممۇ، ئىككىمىز بىرلىكتە مېڭىۋاتقان ئەبەدىيلىكنىڭ چېگرا سىدا تىترەۋاتقان بولساممۇ، قاراپ قويغۇڭ كەلمەيدۇ ! ھازىر بەلكىم باشقا بىر ئىش كۆڭلۈڭدىن كېچىۋاتقاندۇ، لېكىن سەن ھېلىقى ئوفىتسېرنى ماڭا دېگۈچى بولما، ئاھ ! راستىمنى دېسەم، ئالدىڭغا تىزلانغۇم بار، پۈتۈڭنىڭ ئاستىدىكى تۇپراقنى سۆيگۈم بار. پۈتۈڭنى سۆيەي دېمىدىم، ئۇنداق قىلىشقا ھەرگىز ئۇنىمايسەن. كىچىك بالىلاردەك يىغلىۋېتەي دەپ قالدىم. ئاغزىمدىن چىقىۋاتقانلىرى گېپىم ئەمەس، بەلكى مېنىڭ ئىچ باغرىم، بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ساڭا بولغان مۇھەببىتىمنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ! لېكىن، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاقمىدى، كارىغا كەلمىدى ! سېنىڭ قەلبىڭدە مېھرىبانلىق بار، ھېسداشلىق بار، بەدەن ـ بەدىنىڭدىن

گۇزەللىكىنىڭ، مۇلايىملىقىنىڭ نۇرى بەرق ئۇرىدۇ. سەن شۇنچىلىك ئالىيجاناب، ئاق كۆڭۈل، رەھىمدىل، سۆيۈملۈك، لېكىن بىر ماڭىلا ئېرىيدىغان يېرىڭ يوق. ئاھ، بۇ تەقدىرنىڭ ئادەم ئەخمەق قىلغىنى ئەمەسمۇ!

پوپ ئىككى قولى بىلەن يۈزىنى چاڭگاللىدى. مىسرلىق قىز ئۇنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. ئۇ ئەزەلدىن يىغلاپ باقمىغان، بۇ ئۇنىڭ تۇنجى قېتىملىق يىغلىشى ئىدى. ئۇ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ ئېسەدىدى، مۇرىلىرى تىترىدى. ئۇنىڭ ئۆرە تۇرۇپ يىغلىشى تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يالۋۇرغاندىنمۇ ئازابلىق، تەسىرلىك ئىدى. ئۇ بىرھازا يىغلاپ، ئاران تەستە ئۆزىنى توختاتتى.

— دەيدىغان گېپىمنى تاپالمايۋاتىمەن، — دېدى ئۇ يامغۇرەك تۆكۈلۈپ بولغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ساڭا دېگەن بۇ گەپلەرنى مەن ئەستايىدىل ئويلىنىپ بولغان. ئەمدىلىكتە دىرىلداۋاتىمەن، تىترەۋاتىمەن! مۇشۇ ھەل قىلغۇچ پەيتتە ئەقلىمدىن ئېزىپ قېلىۋاتىمەن، بىز تاقابىل تۇرالمايدىغان بىر كۈچ - قۇدرەتنىڭ بىزنى كونترول قىلىۋاتقانلىقىنى، مېنى ئېنىق سۆزلىگىلى قويمايۋاتقانلىقىنى تۇيۇۋاتىمەن. ئۇ ھەر ئىككىمىزنى ۋەيران قىلىۋەتمەسۇن! مېنىڭ سېنى نەقەدەر ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى بىلىشىڭ كېرەك! مېنىڭ يۈرىكىم قانداق يۇرەك ئۆزى! مەن ھەقىقەتتىن قېچىپ، ئۆزۈمنى ئۇمىدسىزلىك پاتقىقىغا تاشلىدىم! ئۆلىما تۇرۇقلۇق ئىلىم - پەنگە ھاقارەت قىلدىم؛ مۆتىۋەر تۇرۇقلۇق نام - ئابرۇيۇمنى يوقاتتىم؛ پوپ تۇرۇقلۇق مەسىسا كىتابلىرىنى ھاۋايى - ھەۋەسكە ياستۇق قىلدىم. تۆكۈرۈكۈمنى خۇدانىڭ يۈزىگە قارىتىپ تۆكۈردۈم! بۇلارنىڭ ھەممىسىنى سېنى دەپ قىلدىم، ئالۋاستى! ھەممىسى تېخىمۇ تېزلىك بىلەن سېنىڭ دوزىخىڭغا غەرق بولۇش ئۈچۈن بولدى! بىراق، سەن مەندەك بىر گۇناھكارنى شەپقەتسىزلىك بىلەن تاشلىۋەتتىڭ! ئاھ، بۇ ئىشلارنى ساڭا ئېقىتماي - تېمىتماي دەپ بەرگۈم كەلدى. يەنە بار، تېخىمۇ

قورقۇنچلۇق يەنە بىر ئىش بار، ئاھ، تېخىمۇ قورقۇنچلۇق! ...

پوپ سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، پۈتۈنلەي ئېلىشىپ قالغاندەك بولدى. ئۇ بىردەم جىم بولۇپ، ئاندىن ئۆزىگە ئۆزى سۆزلەۋاتقاندەك، ئۇنلۇك ئاۋازدا توۋلاپلا كەتتى:

— قابىل ①، ئىنىڭنى نېمە قىلدىڭ؟ — ئۇ يەنە ئازراق دېمىنى ئېلىۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئىنىمنى نېمە قىلىپ قويدۇم؟ خۇدا، مەن ئۇنى پەپىلەپ چوڭ قىلدىم، تەربىيەلىدىم، بېقىپ بالاغەتكە يەتكۈزدۇم. ئۇنىڭغا تېۋىنىپ كەلدىم، ئۇنى ئەتىۋارلىدىم، لېكىن ئاخىرىغا كەلگەندە ئۇنى ئۆلتۈردۇم ! خۇدا، سېنىڭ چېركاۋىڭنىڭ تاش تاملىرى ئۇستىدە، بىرلىرى ئۇنى مېنىڭ كۆز ئالدىمدىلا يەرگە ئېتىپ، مېڭىسىنىڭ قېتىقىنى چىقىرىۋەتتى، بۇنىڭ ھەممىسى مېنىڭ سەۋەبىمدىن، مۇشۇ ئايالنىڭ سەۋەبىدىن بولدى، چۈنكى ئۇ ...

ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ياۋۇزلۇق ئەكس ئەتتى، ئاۋازىمۇ قوڭغۇراقنىڭ ئاخىرقى تىترىشىدەك بېرىپ - بېرىپ پەسلەپ قالدى. بىر گەپنى خۇدىنى يوقاتقاندەك بىرنەچچە قېتىم تەكرارلىدى. ھەر قېتىم تەكرارلىغاندا بىرھازا توختىدى.

— چۈنكى بۇ ئايال ... چۈنكى بۇ ئايال ...، — ئاخىرىغا كېلىپ پوپنىڭ تىلى كالۋالاشتى، ئاۋازى چىقمىدى. لېكىن، كالپۇكى بىرنەچچە قېتىم بىلىنەر - بىلىنمەس مىدىرلىدى. ئاندىن خۇددى قانداقتۇر بىرنەرسە ئۆرۈلۈپ كەتكەندەك پالاققىدە قىلىپ يىقىلدى. كاللىسى ئىككى پۇتىنىڭ ئارىلىقىغا سانگىلاپ، تىزلىنىپ ئولتۇرغان پېتى مىدىرلىمىدى.

پوپ تىزلىنىپ يىقىلغان چاغدا، بەدىنى مىسرلىق قىزنىڭ پۇتىنى بېسىۋالدى. قىز پۇتىنى تارتىپ چىقىرىشى بىلەن تەڭ، پوپ ھوشىغا كەلدى ۋە چىلىق - چىلىق ھۆل بولۇپ كەتكەن قولىغا گاراڭ بولغان ئادەملەردەك قاراپ قالدى.

---

① قابىل — «ئىنجىل»دا ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاۋا ئانىنىڭ چوڭ ئوغلى دېيىلىدۇ، ئىچى قارىلىق قىلىپ ئىنىسى ھابىلنى ئۆلتۈرگەن.

ـــ ئاھ، ـــ دېدى پوپ پەس ئاۋازدا، ـــ يىغلىدىمۇ؟

ئۇ شارتتىدە بۇرۇلۇپ، مىسرلىق قىزغا قاردى. ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىتىنى تەسۋىرلىگىلى بولمايتتى.

ـــ ئاھ، يىغلىغىنىمنى كۆرۈپ تۇرۇپ، كۆڭلۈڭ ئازراقمۇ ئېرىمىدى ! قىزچاق، بىلەمسەن؟ ئېقىۋاتقان بۇ كۆز ياش يانار تاغنىڭ ماگمىسى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئادەملەر ئۆزى نەپرەتلەنگەن ئادەمنىڭ ئاھۇپەريادىغا نېمىشقا پەرۋا قىلمايدىغاندۇ؟ سەن مېنىڭ ئۆلۈمۈمدىن كۆلىسەن، مەن ئەكسىچە سېنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىڭنى خالىمايمەن ! بىر ئېغىز بولسىمۇ گەپ قىل، مېنى ئەپۇ قىلىدىغان بىر ئېغىز گەپنىلا قىل، مېنى سۆيىدىغانلىقىڭنى دېمەيلا قوي ! پەقەت ماقۇل دېسەڭلا كۇپايە، مەن سېنى دەرھال قۇتۇلدۇرىمەن. ئۇنداق بولمىغاندا ... ئاھ، ۋاقىت ئادەمنى ساقلاپ تۇرمايدۇ. بارلىق مۇقەددەس شەيئىلەرنىڭ نامىنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم بېرەي، مېنىڭ قايتىدىن شەپقەتسىز بولۇپ كېتىشىمنى كۈتۈپ ئولتۇرما، ئەھۋال سېنىڭ جېنىڭنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىشنى ساقلاپ تۇرغان دارەك بولمىسۇن ! ئويلاپ باق، مېنىڭ قولۇمدا ھەر ئىككىمىزنىڭ تەقدىرى بار. بېشىڭنى سىلكىۋەت، مەن ئەقلىمنى يوقىتىپ بولدۇم، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا قورقۇنچلۇق ئىش ! ھوشۇڭنى يىغ، مەن ھەممىنى ۋەيران قىلىۋېتەلەيمەن. سەگەك بول، بىزنىڭ ئاستىمىزدا تەگسىز بىر ھاڭ تۇرۇپتۇ. بەختسىز قىز، مەن ئۇنىڭغا سەن بىلەن بىللە چۈشۈپ كېتىشكە رازى، ياخشى تىلەكلىرىڭ بىلەن بىر ئېغىز گەپ قىل، پەقەت بىر ئېغىزلا !

مىسرلىق قىز جاۋاب بېرىشكە تەييارلاندى. پوپ ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان سۆزنى ئوچۇق ئاڭلاش ئۈچۈن، تەقۋادارلىق بىلەن ئۆمىلەپ ئۇنىڭ ئالدىغىچە باردى. مىسرلىق قىزنىڭ سۆزلىرى ھەرھالدا يۈرەكنى ئويىنىتىدىغان سۆز بولۇشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن، قىزنىڭ ئاغزىدىن:

ـــ سەن قاتىل ! ـــ دېگەن سۆز پوسۇققىدە چىقىپ كەتتى.

پوپ غەزەپتىن ئۆزىنى يوقاتتى. ئۇ مىسرلىق قىزنى تارتىپ قۇچىقىغا ئالدى، رەزىل قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ، قاقاقلاپ كۈلدى.

ــ دۇرۇس ئېيتتىڭ، مەن قاتىل ! ــ دېدى ئۇ، ــ مەن سېنى چوقۇم قولۇمغا كەلتۈرۈشۈم كېرەك. مېنىڭ ساڭا قۇل بولۇشۇمنى خالىمىغانىكەنسەن، مەن سېنى ئۆزۈمگە قۇل قىلىمەن. مەن سېنى چوقۇم ئۆز ئىلكىمگە ئالىمەن. سېنى چوقۇم ئۆزۈمنىڭ ئۈڭامغا سۈرەپ ئەكىرىمەن. مەن بىلەن بىللە بولۇشۇڭ، چوقۇم مەن بىلەن بىللە بولۇشۇڭ كېرەك. ماقۇل دېمىسەڭ، سېنى تۈتۈپ بېرىمەن ! چىرايلىق قىز، سەن ياكى ئۆلىسەن ۋە ياكى مېنىڭ بولىسەن، سەن بىر پوپقا، بىر ئاسىي گۇناھكارغا، بىر قاتىلغا تەئەللۇق بولىسەن ! ئاڭلاۋاتامسەن! ماڭايلى، كۆڭۈل ئاچايلى ! ماڭدۇق ! مېنى سۆيۈپ قوي، كالۋا ! ئۆزۈڭ تاللىۋال، گۈر دېگەن مېنىڭ كارىتتىم !

پوپنىڭ كۆزلىرىدىن شەھۋەتپەرەسلىكىنىڭ نۇرلىرى چاقنىدى، لەۋلىرىدىن ھاۋايى ـ ھەۋەسنىڭ يانغىنى يانىدى، مىسرلىق قىزنىڭ بوينىغا تەلۋە ئادەملەردەك توختىماي سۆيدى. قىز ئۇنىڭغا بوي بەرمەستىن تېپىرلىدى. يۈز ـ كۆزى پوپنىڭ شالۋاقلىرى بىلەن مەينەت بولدى.

ــ مېنى چىشلىمە، ئالۋاستى ! ــ دەپ تۇۋلىدى قىز، ــ ئادەمنى يىرگەندۈرىدىغان ئىپلاس ! مېنى قويۇۋەت ! مەن سېنىڭ رەزىل ئاق چاچلىرىڭنى يۇلۇپ، بىر تۇتام، بىر تۇتامدىن يۇزۈڭگە ئاتىمەن !

پوپ بىردە قىزىرىپ، بىردە تاتىرىپ، ئاخىر قىزنى قويۇۋەتتى. سۆرۈن تەلەتى بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلدى. قىز ئۆزىنى غالىب ھېسابلاپ:

ــ ساڭا شۇنى دەپ قويايى، مەن پەقەت فوبۇسقىلا تەئەللۇق. مەن فوبۇسنى سۆيىمەن. قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، سۇمباتىلىق فوبۇسنى ياخشى كۆرىمەن ! ئۆلمىگۇر قېرى، ئەپتىڭگە

قاراپ باق ! مۇشۇ يېشىڭ بىلەن، مۇشۇ سەت چىرايىڭ بىلەن ماڭا شىلتىڭ ئاتقىنىڭنى قارا ! كۆزۈمدىن يوقال، ــ دېدى.

پوپ بىر يېرى داغمالدا كۆيگەندەك ئېچىنىشلىق چىرقىرىۋەتتى.

ــ ئۆل ! ــ دېدى ئۇ غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ. مىسرلىق قىز ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى ياۋۇزلۇقنى كۆرۈپ قاچماقچى بولدى، لېكىن پوپ ئۇنى دەرھال تۇتۇۋالدى، سىلكىدى، ئىتتىرىپ يىقىتتى. ئاندىن ئۇنىڭ چىرايلىق، يۇمران بىلەكلىرىدىن سۆرەپ، رولاند مۇنارىنىڭ دوقمۇشىغا قاراپ ماڭدى.

دوقمۇشقا بارغاندا پوپ ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ ئەڭ ئاخىرقى قېتىم سوراپ باقاي: سەن ماڭا تەئەللۇق بولۇشنى خالامسەن، ــ دېدى.

ــ ياق ! ــ دەپ جاۋاب قايتۇردى مىسرلىق قىز.

ــ گۇدۇل، ــ دەپ توۋلىدى پوپ ئۇنلۇك ئاۋازدا، ــ گۇدۇل ! مىسرلىق قىز مۇشۇ يەردە ! تېز كېلىپ ئۆچۈڭنى ئال !

مىسرلىق قىز بىرىنىڭ تۇيۇقسىزلا بىلىكىدىن كاپ قىلىپ تۇتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ سەپسېلىپ قاراپ، بۇ قولنىڭ تامدىكى دېرىزىدىن چىققانلىقىنى بىلدى. دېرىزىدىن سوزۇلغان قول گەرچە بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن مىسرلىق قىزنىڭ قولىنى ئامبۇردەك چىڭ تۇتۇۋالغانىدى.

ــ مەھكەم تۇت ! ــ دېدى پوپ، ــ بۇ قېچىپ كەتكەن مىسرلىق ئايال شۇ. قولۇڭنى بوشاتما. ھازىرلاپ بېرىپ چارلىغۇچىلارنى باشلاپ كېلىمەن. سەنمۇ ئۇنى دارغا قاندىق ئاسقانلىقىنى كۆرىسەن.

تامنىڭ ئىچىدىن پوپنىڭ قان پۇراپ تۇرغان گېپىگە جاۋاب ئورنىدا خىرىلداپ چىققان كۈلكە ئاۋازى ئاڭلاندى. مىسرلىق قىز پوپنىڭ بۇۋى مەريەم كۆۋرۈكى تەرەپكە يۈگۈرۈپ

ماڭغانلىقىنى كۆردى. ئۇ تەرەپتىن ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

قىز يىرگىنچلىك راھىبەنى تونۇپ قورققىنىدىن تۇنجۇقۇپ قالغىلى تاس قالدى، قولىنى بوشتىشقا تىرىشتى، بىلىنى ئېگىپ تۇرۇپ، ئازاب ئىچىدە ئۇمىدسىزلىك بىلەن جان تالىشىپ باقتى. لېكىن، ئۇ ئايال ئاجايىپ كۈچلۈكتەك قىلاتتى. ئۇ مىسرلىق قىزنى مىدىر ـ سىدىر قىلدۇرمىدى. ئۇنىڭ مۇشتقا ئوخشاش تۆگۈلگەن بارماقلىرى گەرچە قورايدەك ئورۇق بولسىمۇ، لېكىن تۆمۈر زەنجىردەك ياكى تۆمۈر چەمبەردەك چىڭ ئىدى. تامدىن سوزۇلۇپ چىققان بۇ قولنى جېنى بار ياكى سېزىمى بار تۆمۈر قىسقۇچ دېيىشكە بولاتتى.

مىسرلىق قىز ھالىدىن كېتىپ تامنىڭ تۈۋىگە يىقىلدى، كاللىسىدا خىرە ـ شىرە ئۆلۈم ۋەھىمىسى پەيدا بولدى، ھاياتلىقنىڭ گۈزەل ئىكەنلىكىنى، ياشلىقنى، كۆپكۆك ئاسمانىنى، تەبىئەتنىڭ رەڭدار مەنزىرىسىنى، مۇھەببەتنى ئويلىدى، فوبۇسنى، يوقلىپ بېرىۋاتقان ۋە يېقىن كېلىۋاتقان ئىشلارنى ئېسىگە ئالدى، ئۆزىنى سېتىۋەتكەن پوپنى، يېتىپ كېلىش ئالدىدىكى جالالاتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، ئاللىقاچان تەييارلانغان دارنى يادىغا ئالدى. ۋەھىمىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئىلكىگە ئالغانلىقىنى ھېس قىلدى، راھىبەنىڭ ئەلەملىك كۈلكىسىنى، «ئەمدىغۇ دارغا ئېسىلارسەن!» دېگەنلىرىنى ئاڭلىدى.

ئۇ جان تالىشىۋاتقان ئادەمدەك قايرىلىپ دېرىزىگە قارىدى، تۆمۈر رېشاتكىنىڭ ئارىلىقىدىن مومايىنىڭ ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇرغان ئەلپازىغا سەپسالدى.

ـــ مەن سىزنى رەنجىتكۈدەك نېمە گۇناھ قىلغان؟ ـــ دەپ سورىدى قىز پەس ئاۋازدا.

راھىبە جاۋاب بەرمىدى. بىرنېمىلەرنى دەپ غودۇڭشىدى. ئۇنىڭ: «مىسرلىق ئايال! مىسرلىق ئايال! مىسرلىق ئايال!»

دېگەنلىرى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك، ناخشا ئېيتىۋاتقاندەك، غەزەپلىنىۋاتقاندەك ئىدى.

شور پېشانە ئەسمېرالدا ئۆزىنىڭ تۇزۇك بىر ئادەم بىلەن مۇلاقات بولمايۋاتقانلىقىنى بىلىپ بېشىنى ساڭگىلاتتى، چۇڭۇلغان چاچلىرى يۈزىنى توسۇۋالدى.

راھىبە بىرھازادىن كېيىن مىسرلىق قىزنىڭ سوئالىنى ئېسىگە كەلتۈرگەندەك، تۇيۇقسىزلا سۆزلەپ كەتتى.

— مېنى قانداق رەنجىتكىنىڭنى سوراۋاتامسەن؟ سەن مېنىڭ ئالدىمدا راستىنلا گۇناھكار. ئاڭلاپ تۇر، مىسرلىق ئايال! مېنىڭمۇ بىر بالام بار ئىدى. بىلەمسەن؟ مېنىڭمۇ بىر بالام بار ئىدى، بىر كىچىك بالا، ساڭا دەپ بېرەي ! ئۇ شۇنداق چىرايلىق قىز بالا ئىدى ! ئاھ، بالام ئاگنېس ! — ئۇ قاراڭغۇدا تىمسىقلاپ يۈرۈپ قانداقتۇر بىرنېمىنى سۆيگەندەك قىلدى، ئۇلاپلا ئەلپازىنى بۇزغان ھالدا سۆزلەپ كەتتى، — بىلەمسەن، مىسرلىق ئايال ! بىرلىرى مېنىڭ بالامنى كۆتۈرۈپ كەتتى. مېنىڭ بالامنى ئوغرىلىدى، مېنىڭ بالامنى يەۋەتتى. مېنىڭ ئالدىمدا ئۆتكۈزگەن گۇناھىڭ مۇشۇ !

قىز ئۇنىڭغا يېلىنىپ تۇرۇپ، خۇددى يېتىم قالغان ئوغلاقتەك جاۋاب قايتۇردى:

— بەلكى ئۇ چاغدا مەن تېخى تۇغۇلمىغان بولغىيدىم !

— ياق، ئۇنداق ئەمەس، تۇغۇلغان ! — دېدى راھىبە، — ئۇ چاغدا سەن چوقۇم تۇغۇلۇپ بولغان، سەن دەل ئاشۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى. قىزىمنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى سەندىن پەرق قىلمايتتى ! مېنىڭ بۇ يەردە تۇرغىنىمغا ئون بەش يىل بولدى. ئون بەش يىل ئازاب چەكتىم، ئون بەش يىل دۇئا قىلدىم، بېشىمنى مۇشۇ تامغا ئون بەش يىل ئۇردۇم. ساڭا دەپ قويماي، قىزىمنى بىرنەچچە مىسرلىق ئايال ئوغرىلاپ كەتتى ! بىلىۋاتامسەن؟ ئۇلار ئۇنى يەۋەتتى. سەندە كۆڭۈل دېگەن نەرسە بارمۇ؟ ئويلاپ باقمامسەن، پاقلاندەك ئويناقلاپ يۈرىدىغان بىر

بالا، تېخى يۆگەكتە يېتىۋاتقان سەبىي بالا، تاتلىق ئۇخلاۋاتقان، سەبىي بوۋاق ئىدىغۇ ئۇ ! ھەي، مۇشۇنداق بىر بوۋاقنى ئولار ئوغرىلاپ كەتتى. ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتى ! مېھرىبان خۇدا بۇ ئىشنى ئېنىق بىلىدۇ ! بۇگۈن مەنمۇ مىسرىلقلاردىن بىرىنى يەيدىغان بولدۇم. ئەگەر مۇشۇ تۆمۈر رېشاتكىلار مېنى توسۇۋالمىغان بولسا، سېنى چىشلەپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولاتتىم. بېشىم يېرىلىپ كېتەي دەپ قالدى. مېنىڭ بىچارە قىزىم شۇ چاغدا ئۇخلاپ قالغانىدى. ئولار ئۇنى ئوغرىلاپ ماڭغاندا تاراق ـ تۇرۇقتىن ئويغىنىپ كەتكەن، قىرقىراپ يىغلىغان تەقدىردىمۇ، بۇلار ھېچنېمىگە ئەسقاتمايتتى. بۇنىڭ سەۋەبى، مەن قىزىمنىڭ يېنىدا ئەمەس ئىدىم ! ئاھ، مىسرىلىق قىزنىڭ ئانىلىرى، سىلەر مېنىڭ قىزىمنى يەۋەتتىڭلار ! بۇگۈن سىلەرمۇ ئۆزۈڭلارنىڭ بالىسىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆرۈپ قويۇڭلار !

ئۇ قاقاقلاپ كۈلدى، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى. ئۇنىڭ ئاچچىقتىن پۈرلىشىپ كەتكەن يۈزىگە قاراپ كۈلۈۋاتقانلىقىنى ياكى چىشىنى غۇچۇرلىتىۋاتقانلىقىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولمايتتى. تاڭ يورۇشقا باشلىغانىدى. ئاقۇچ بىر نۇر شەرق تەرەپتىن ئۆرلەپ كېلىۋاتاتتى. مەيداندىكى دارنىڭ ياغاچلىرى خىرە ـ شىرە كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. بىچارە جىنايەتچى ئاتلىقلارنىڭ بۇۋى مەريەم كۆۋرۈكى تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئاۋازىنى، بۇ ئاۋازنىڭ بارغانسېرى يېقىنلىشىۋاتقىنىنى ئاڭلىغاندەك بولدى.

ـــ خانىم، ـــ چاچلىرى چۈۋۈلۈپ كەتكەن مىسرىلىق قىز قولىنى جۇپلەپ تىزلاندى، ئۇ ئالاقزەدە بولۇۋاتاتتى، ـــ خانىم، ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن، ئولار كېلىپ قالاي دېدى. مەن سىزنىڭ كۆڭلىڭىزگە ئېغىر كەلگۈدەك ھېچقانداق يامان ئىش قىلمىدىم. سىز مېنىڭ كۆز ئالدىڭىزدىلا ئاشۇنداق قورقۇنچلۇق رەۋىشتە ئۆلۈپ كېتىشىمنى خالامسىز؟ ھۆددە قىلمەنكى، سىز ئۇنداق باغرى تاش ئادەملەردىن ئەمەس. قورقۇۋاتىمەن، مېنى

قاچۇرۇۋېتىڭ. مېنى قويۇۋېتىڭ ! رەھىم قىلىڭ ! مېنىڭ مۇنداقلا ئۆلۈپ كەتكۈم يوق !

— بالامنى قايتۇرۇپ بەر ! — دېدى راھىبە.

— ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن ! رەھىم قىلىڭ !

— بالامنى قايتۇرۇپ بەر !

— خۇدا ھەققى، مېنى قويۇۋېتىڭ !

— بالامنى قايتۇرۇپ بەر !

مىسىرلىق قىز يەنە بىر قېتىم يىقىلىپ چۈشتى، ئۈستىخان ـ ئۈستىخنى ئاجراپ كەتكەندەك قىلچىلىك مادارى قالمىغانىدى. كۆزلىرى گۆردىكى ئۆلۈكىنىڭ كۆزىدەك خۇنى قاچقانىدى. ئۇ دۇدۇقلاپ دېدى:

— سىز بالىڭىزنى ئىزدەۋاتىسىز، مەن بولسام ئانامنى تاپالماي ئاۋارە !

— بالام ئاگىنىسىنى قايتۇرۇپ بەر ! — دېدى راھىبە، — ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلەمسەن؟ ئۇنداق بولسا بېشىڭنى يە ! ساڭا شۇنى دەپ قويايي، مەن ئىلگىرى پاھىشە ئايال ئىدىم، لېكىن بىر بالام بولۇۋىدى، ئۇنى خەقلەر ئوغرىلاپ كەتتى. بۇ ئىشنى ئاشۇ مىسىرلىق خوتۇنلار قىلدى. ئەگەر سېنىڭ ئاناڭمۇ پالاقشىپ كېلىپ مەندىن سېنىڭ نەدىلىكىڭنى سورىسا، مەنمۇ ئۇنىڭغا: «سەن ئانا بولغاندىكىن، ئاۋۇ دارغا قاراپ باق ! بولمىسا بالامنى قايتۇرۇپ بەر ! سەن مېنىڭ بالامنىڭ نەدىلىكىنى بىلەمسەن؟» دەپ جاۋاب بېرىمەن. مەن ساڭا بىرنەرسىنى كۆرسىتىپ قويايي، بۇ ئۇنىڭ بىر پاي پوپۇچى، بۇ ماڭا ئۇنىڭدىن قالغان بىردىنبىر نەرسە. سەن بىرەر جايدا مۇشۇ پوپۇچقا ئوخشاش يەنە بىر پاي پوپۇچنى كۆرۈپ باققانمۇ؟ بىلسەڭ ماڭا دەپ بەر. زېمىنىڭ يەنە بىر يېقىدا بولسىمۇ، ئۆمىلەپ بېرىپ تېپىپ كېلىمەن !

ئۇ مۇشۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ يەنە بىر قولىنى تۆمۈر كاتەكچىدىن چىقاردى ـ دە، كەشتىلەنگەن بىر پاي پوپۇچنى مىسىرلىق قىزغا كۆرسەتتى. تاڭ يورۇغاندى، پوپۇچنىڭ شەكلى

ۋە رەڭگىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى.

ــ ماڭا بېرىڭ ! ــ مىسرلىق قىز تىترەپ كەتتى، ــ ئاھ، خۇدا ! ــ ئۇ ھېچقانچە ئويلىنىپ تۇرماي، بوش قالغان يەنە بىر قولى بىلەن بوينىدىكى چىرايلىق زىننەتلەنگەن قاپچۇقىنى ئاچتى.

ــ ھەي، ئاۋۇ تۇمارنى ئال ! ــ راھىبە تىلى تۇتۇلغاندەك بىراقلا جىم بولدى، لاغىلداپ تىترىدى، ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرتىنىپ ۋارقىرىۋەتتى، ــ قىزىم !

مىسرلىق قىز قاپچۇقتىن بىر پاي پوپۇچقا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان يەنە بىر پاي پوپۇچنى چىقاردى. پوپۇچنىڭ ئۇستىگە چاپلاقلىق تېرە قەغەزگە «مۇشۇ پوپۇچ جۇپتىنى تاپقاندا، ئانا ـ بالا بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشىدۇ» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى.

راھىبە ئىككى پاي پوپۇچنى چاقماق تېزلىكىدە سېلىشتۇرۇپ چىقتى. تېرە قەغەزدىكى خەتنى ئوقۇدى. چىرايىدا پەقەت جەننەتتىلا كۆرگىلى بولىدىغان شادلىق نۇرى جىلۋە قىلدى، يۇزىنى تۆمۈر رېشاتكىغا يېقىنلاشتۇردى.

ــ قىزىم، ئوبدان قىزىم ! ــ دەپ توۋلىدى ئۇ.

ــ ئانا ! ــ دەپ جاۋاب قايتۇردى مىسرلىق قىز ھاياجانلىنىپ.

بۇ مەنزىرىنى تەسۋىرلەشكە قەلەم ئاجىزلىق قىلىدۇ.

ئىككىيلەننىڭ ئارىسىدا ئۇلارنى ئايرىپ تۇرىدىغان تام بىلەن تۆمۈر رېشاتكا بار ئىدى.

ــ ئاھ، تام ! ــ دەۋەتتى راھىبە، ــ كۆرۈپ تۇرۇپمۇ قۇچاقلاشقا مۇمكىن بولمىسا ! قولۇڭنى سوز قىزىم ! قولۇڭنى سوزغىن !

قىز قولىنى سوزۇپ دېرىزىدىن كىرگۈزدى. راھىبە ئېتىلىپ بېرىپ، قىزنىڭ قولىغا لەۋلىرىنى ئۇزاققىچە ياقتى. پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن ئۇنى سۆيدى، يىغلىدى، مەيدىسىنىڭ بىر

كۆتۈرۈلۈپ، بىر پەسىيىپ تۇرغىنىنى دېمىسە، ئۇ ئالىلىقاچان ئۆلۈپ بولغان ئادەمگىلا ئوخشايتتى. ئۇ قاراڭغۇ ئۆيدە تۇرۇپ ئۇننىڭ چىقارماي كۆز يېشى قىلدى. ياشلىرى بۇلاق سۈيىدەك لۆمۈلدىدى، يامغۇر سۈيىدەك تۆكۈلدى، توختىماي ئاقتى. بىچارە ئايال ئون بەش يىل مابەينىدە يۈرىكىدىن سىرغىپ چىققان كۆز ياشلىرى بىلەن ھەم قاراڭغۇ، ھەم چوڭقۇر ياش قۇدۇقىنى تولدۇردى. مۇشۇ دەقىقىدە، بۇ كۆز يېشى ئۇ كىچە ـ كۈندۈز ئىنتىزار بولغان، زارىقىپ كۈتكەن يۈمران بىر قولغا تۆكۈلمەكتە ئىدى.

ئۇ شارتتىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ، پېشانىسىغا چۈشكەن ئاپپاق چاچلىرىنى كەينىگە قىلىۋېتىپ، گەپ ـ سۆز قىلمايلا دېرىزىنىڭ تۆمۈر رېشاتكىسىنى ئىككى قوللاپ مىدىرلاتتى، ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى ئەلپازى غەزەپلەنگەن شىرغا ئوخشايتتى. تۆمۈر رېشاتكا مىدىر ـ مىدىر قىلمىدى. ئۇ ئۆينىڭ بۇرجىكىدىن ياستۇق ئورنىدا ئىشلىتىدىغان تاش تاختايىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، تۆمۈر رېشاتكىغا بارلىق كۈچى بىلەن ئۇرۇپ باقتى. تۆمۈر چىۋىقلاردىن ئوت چاچرىدى، ئېگىلىدى. ئۇ يەنە ئۇردى. دېرىزىدىكى داتلىشىپ چىرىگەن تۆمۈر رېشاتكا ئۇۋۇلىپ چۈشتى. ئىككىنچى قەدەمدە ئۇ دېرىزىدىكى تۆمۈر چىۋىقلارنىڭ بىرىنى قويماي چىقىرىۋەتتى. ئاياللارنىڭ كۈچى بەزى ھاللاردا شۇنداق كۈچلۈك بولاتتى.

بىر مىنۇتمۇ ئۆتمىدى، ئۆيگە كىرىدىغان يول ئادالاندى. راھىبە قولىنى ئۇزارتىپ، قىزىنى بېلىدىن قۇچاقلاپلا ئۆينىڭ ئىچىگە ئەكىردى ۋە:

ـــ ئەمدى بولدى، ـــ دېدى پەس ئاۋازدا، ـــ مەن سېنى جەھەننەمدىن قۇتۇلدۇرىمەن!

ئۇ قىزىنى ئۆيگە ئەكىرىپ، ئاۋايلاپقىنا يەرگە قويدى، ئاندىن خۇددى گۆدەك ئاگىنىسىنى ئۇنى قۇچىقىغا ئېلىپ قۇچاقلىدى. راھىبە قىزىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، ئۆينىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن ـ

بۇياقتا ماڭدى. ئۇنىڭغا ئىچ - ئىچىدىن مەستلىكى كەلدى، چەكسىز خۇشاللىقتا چۆمۈلدى، ئۇنى سۆيۈپ قانمىدى، ئۇنىڭغا ناخشا ئېيتىپ بەردى، گەپ قىلدى، قاقاقلاپ كۈلدى، ھۆركىرەپ يىغلىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ بىر دەقىقىدە ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن پارتلاپ چىقتى.

— قىزىم! — دېدى ئۇ، — سۆيۈملۈك قىزىم! ئاقىۋەت مېنىڭ يېنىمغا كەلدىڭ! شەپقەتلىك خۇدا سېنى ماڭا قايتۇرۇپ بەردى! سىلەر ھەممىڭلار كېلىڭلار! قىزىمنى تېپىۋالغىنىمنى كۆرۈڭلار! ئىگەم ئەيسا! قاراڭ، ئۇ نېمىدېگەن چىرايلىق! شەپقەتلىك خۇدا، سەن ماڭا ئۇنى ساق ئون بەش يىل ساقلاتتىڭ، لېكىن بۇ ئىشلارنى سەن ئۇنى چىرايلىق چوڭ قىلىپ ئاندىن ماڭا قايتۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن قىلدىڭ! مىسرلىق ئاياللار ئۇنى يەۋەتمەپتۇ! بۇنى ماڭا كىملەر دېگەن بولغىيدى؟ ئاھ، تاتلىق قىزىم، مېنى سۆيۈپ قوي. ئۇ مىسرلىق ئاياللارمۇ بولىدىكەن، ئۇلاردىن ئاغرىنغىنىم نېمىسى؟ بۇ راست سەنمۇ، قىزىم! ھەر قېتىم دېرىزەمنىڭ تۈۋىدىن ئۆتكەندە يۇرىكىمنىڭ گۈپۈلدەپ سوقۇشلىرى بىكار ئەمەس ئىكەن - دە! مەن ئۇنى ئۆچمەنلىكتىن دەپتىكەنمەن ئەمەسمۇ! مېنى ئەپۇ قىل، ئاگنېس، مېنى ئەپۇ قىل! ئەلپازمىنى بەك يامان دەپ قالغانمىدىڭ؟ شۇنداق ئەمەسمۇ؟ مەن سېنى سۆيمەن، قىزىم. بوينۇڭدىكى قارا مەڭ بارمۇ؟ كۆرۈپ باقاي، ئۇ ھېلىمۇ سېنىڭ بوينۇڭدىمۇ؟ نېمانچە چىرايلىق قىز بولغانسەن! كۆزلىرىڭنى ئەجەب چوڭ تۇغۇپتىكەنمەن، خان قىز، مېنى سۆيۈپ قوي، مەن ساڭا ئامراق. باشقا ئانىلارنىڭمۇ بالىلىرى بار، لېكىن ئۇنىڭ مەن بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى؟ ئەمدىلىكتە مەنمۇ ئۇلارنى مەسخىرە قىلالايدىغان بولدۇم. ئۇلار كېلىپ قاراپ باقسۇن، مېنىڭ بالام مۇشۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ بوينى، مانا بۇ ئۇنىڭ چاچلىرى، مانا بۇ ئۇنىڭ قوللىرى. سىلەر مۇشۇنداق چىرايلىق بالىدىن يەنە بىرنى ئىزدەپ تاپالامسىلەر، سىناپ بېقىڭلار! ئاھ، ئۇنىچۇ، ھۆددە

قىلىمەنكى، ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلار سان ـ سانىقسىز ! ئۇن بەش يىل يىغلىدىم، گۈزەل چىرايىمدىن كەتتىم، ھەممىنى ئۇنتۇغا بەردىم. مېنى سۆيۈپ قوي، قىزىم !

ئۇ قىزىغا پەقەت ئۆزىلا چۈشىنىدىغان بىرمۇنچە گەپلەرنى قىلدى. ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچىكى تەسىرلىك ئىدى. ئۇ قىزىنىڭ كىيىمىنى يەشتى. مىسرلىق قىز خىجىل بولۇپ شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى. راھىبە ئۇنىڭ يىپەكتەك تالا ـ تالا چاچلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ تارىدى. ئۇنىڭ پۇتلىرىغا، تىزلىرىغا، پېشانىسىغا، كۆزلىرىگە سۆيدى. قىزمۇ ئانىسى نېمە قىلىمەن دېسە جىم تۇرۇپ بەردى. پەقەت ئىنتايىن مۇلايىم، پەس ئاۋازدا «ئانا !» دەپلا توۋلىيالىدى.

ـــ قارا، قىزىم، ـــ دېدى راھىبە، ئۇ قىزنى ھەر قېتىم سۆيگەندە، قىلىدىغان گېپى بىر قېتىم ئۇزۇلۇپ قېلىۋاتاتتى، ـــ مەن سېنى قەۋەتلا ياخشى كۆرىمەن. بىز بۇ يەردىن كېتەيلى، بىز چوقۇم بەختلىك ياشايمىز. رېيمىستا ماڭا مىراس قالغان ئاز ـ پاز نەرسە بار. رېيمىس بىزنىڭ يۇرتىمىز. رېيمىسنى بىلەمسەن؟ ياق، سەن بىلمەيسەن ! ئۇ چاغلاردا سەن تېخى كىچىك ئىدىڭ ! تۆت ئايلىق ۋاقتىڭدا قانچىلىك چىرايلىق ئىكەنلىكىڭنى بىلمەيسەن. ئادەملەر يەتتە چاقىرىم نېرىدىكى ئېپېرنادىن سېنىڭ بۇدرۇق پۇتلىرىڭنى كۆرگىلى كېلەتتى ! بىر پارچە يېرىمىز بولىدۇ، ئۆيىمىز بولىدۇ. كارىۋىتىمدا ئۇخلايسەن ! ئاھ، خۇدا ! مېنىڭ شەپقەتلىك ئىگەم ! ئالەمدە مۇنداق ئىشىنىڭ بولىدىغانلىقىغا كىم ئىشىنىدۇ؟ بالامنى تېپىۋالدىم ئەمەسمۇ؟

ـــ ئانا ! ـــ ھاياجانلىنىپ كەتكەن قىزدا مىڭ تەستە ئىككى ئېغىز گەپ قىلغۇدەك جان پەيدا بولدى، ـــ مىسرلىق بىر ئايال ماڭا ئوچۇق سۆزلەپ بەرگەن، بىزنىڭ ئارىمىزدا شۇنداق كۆڭلى ياخشى بىر ئايال بار ئىدى. ئۇ ئۆتكەن يىلى ئۆلۈپ كەتتى. ئۇ ماڭا ئۆز ئانامدەك قارىغانىدى. ھېلىقى قاپچۇقنى بوينۇمغا ئېسىپ قويغانمۇ دەل شۇ ئايال. ئۇ ماڭا پات ـ پات: «قوزام، بۇ نەرسىنى

ئوبدان ساقلا، بۇ بىر تەۋەررۈك بۇيۇم، ئۇ سېنىڭ ئاناڭنى تېپىۋېلىشىڭغا ياردەم بېرىدۇ، بۇنى بوينۇڭدا ئېسىپ يۈرگىنىڭ، ئاناڭنى بوينۇڭغا ئېسىپ يۈرگەن بىلەن ئوخشاش» دەيتتى. بۇ مىسرلىق ئايال ماڭا بۇ ئىشتىن بالدۇرلا بېشارەت بەرگەنىدى.

راھىبە قىزنىنى يەنە بىر قېتىم باغرىغا چىڭ باستى.

ــ كېلە قىزىم، مەن سېنى يەنە سۆيۈۋالاي ! بەك تاتلىق گەپلەرنى قىلدىڭ. يۈرتىمىزغا قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، بىز بۇ پوپۇچنى چېركاۋغا بېرەيلى، ئۇلار ئۇنى مەسۇم بوۋاق ۋاقتىدىكى ئەيسانىڭ پۈتىغا كىيدۈرۈپ قويسۇن. بىزدىكى ھەممە ھەمدۇسانا بۇۋى مەريەم ئانىمىزغا بولسۇن. ئاۋازىڭ ئەجەب يېقىملىق ! قىلىۋاتقان گەپلىرىڭ مۇزىكىدەك ئاڭلىنىدۇ ! ئاھ خۇدا ! نېمىلا بولسۇن، قىزىمنى تېپىۋالدىم ! ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. ئادەم بىكاردىن ــ بىكار ئۆلۈپ كەتمەيدۇ، شۇ تاپتا مەن خۇشاللىقىمدىن ئۆلۈپ كېتىدىغاندەكلا تۇرىمەن !

راھىبە خۇشاللىقىدىن چاۋاك چېلىۋەتتى.

ــ چوقۇم بەختلىك بولىمىز ! ــ دېدى ئۇ ئۇنلۇك توۋلاپ.

دەل شۇ چاغدا، ئانا ــ بالا ئىككىيلەن قورال ــ يارىغلارنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازىنى، ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. بۇ ئاۋازلار بۇۋى مەريەم كۆۋرۈكى تەرەپتىن كېلىۋاتقاندەك ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بارغانسېرى يېقىنلاۋاتاتتى. مىسرلىق قىزنىڭ ئىچى تىت ــ تىت بولدى ۋە راھىبەنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى.

ــ مېنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىڭ ئانا ! ئۇلار كەلدى !

راھىبەنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

ــ ئاھ، خۇدا ! نېمە دەۋاتىسەن؟ بىرلىرىنىڭ سېنى تۇتماقچى بولغانلىقىنى نېمىشقا ئېسىمدىن چىقاردىم؟ نېمە قىلىپ قويغانىدىڭ؟

ــ بىلمەيمەن، ــ دېدى بىچارە قىز، ــ لېكىن ئۇلار مېنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلدى.

ـــ ئۆلۈمگە ! ـــ راھىبە ئوچۇق ئاسماندا چاقماق چاققاندەك دەلدۇگۇنۇپ كەتتى. ئۇ دەرگۇمان بولۇپ «ئۆلۈم» دېگەن گەپنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى. قىزنىڭ كۆزىنى ئۇزمەي قارىدى.

ـــ شۇنداق، ئانا ! ـــ دېدى چۆچۈپ ئاران تۇرغان قىز، ـــ ئۇلار مېنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى، ئۇلار مېنى تۇتقىلى كەلدى. مەيداندىكى دار دەل مېنى ئېسىش ئۈچۈن تەييارلانغان. مېنى قۇتۇلدۇرۇڭ ! مېنى قۇتقۇزۇڭ ! ئۇلار كېلىپ قالدى ! مېنى قۇتۇلدۇرۇڭ !

راھىبە تاش ھەيكەلدەك قېتىپ قېلىپ، خېلىغچە زۇۋان سۈرمىدى. ئارقىدىنلا شۇبھىلىنىپ بېشىنى چايقىدى، كۈلۈپ كەتتى، ھايال ئۆتمەيلا ئەسلىدىكى قورقۇنچلۇق كۈلكىسى ئاڭلاندى.

ـــ ھىم، ئۇنداق بولمايدۇ ! چۇش كۆرۈۋاتسەن، قىزىم ! مەن سېنى يوقىتىپ قويۇپ ئون بەش يىل ئۆتتى ! سېنى قايتىدىن تېپىۋالغىنىمغا بىر مىنۇتمۇ بولمىدى ! بىرلىرى يۇرىكىنى قاپتەك قىلىپ، ئۇنى يەنە بىر قېتىم تارتىۋالماقچىمۇ؟ مۇشۇ كەمدە ئۇ شۇنچىكى چىرايلىق، شۇنداق جازىبىدار چوڭ بولغان تۇرسا ! ئۇ مەن بىلەن مۇڭدىشىۋاتسا، مېنى ياخشى كۆرۈۋاتسا، ئۇلار يەنە ئۇنى يەيمىز دەپ كېلەمدىكىن ! تەپ تارتماي مەندەك بىر ئانىنىڭ كۆز ئالدىدىلا شۇنداق قىلامدىكىن؟ ياق، مۇمكىن ئەمەس ! مۇنداق ئىشنىڭ بولۇشى مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس ! مەرھەمەتلىك خۇدامۇ مۇنداق ئىشنى راۋا كۆرمەيدۇ !

ئاتلىق ئەسكەرلەر توختىغاندەك قىلدى. بىرىنىڭ خېلى يىراقتىن: «تېرىستان جانابلىرى ! بۇيىاقتا مېڭىڭ، ھېلىقى پوپ بىزگە ئۇنى چاشقان كامىرىنىڭ ئالدىدىن تاپالايسىلەر، دېگەنىدى» دېگىنى ئاڭلاندى.

ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە قالغان راھىبە ئىختىيارسىز ۋارقىرىدى:

ـــ قاچ قىزىم ! قېچىپ كەت ! مەن ھەممىنى ئېسىمگە

كەلتۇردۇم، گەپلىرىڭ توغرا، ئۇلار سېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق ! بېشىڭنى يېيدىغانلار ! جېنىڭنى قۇتقۇز !

راھىبە دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ، شارتتىدە كەينىگە ياندى.

— تۇرىۋېرەيلى ! — ئۇ ھاسىراپ تۇرۇپ، زەئىپ ئاۋازى بىلەن شۇ گەپلەرنىلا دېيەلىدى. مىسرلىق قىزنىڭ قولىنى مەھكەم سىقتى. ئۇنىڭ قولى ئۆلۈكنىڭ قولىدەك سوغۇق ئىدى، — تۇرىۋېرەيلى. بەرداشلىق بېرەيلى ! ھەممىلا يەر ئەسكەر بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ ! چىقالمىغۇدەكسەن. تالامۇ يورۇپ كېتىپتۇ !

ئانىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت ياندى. گەپ قىلماي بىردەم تۇردى. ئۆيئىچىدە ئۇياندىن ـ بۇيانغا ماڭدى، بىر تۇتام ئاق چېچىنى يۇلۇۋېلىپ، چىشلەپ پارچە ـ پارچە قىلىۋەتتى.

— ئۇلار كەلدى، — دېدى ئانا بىردىنلا، — مەن ئۇلار بىلەن سۆزلىشىمەن. سەن بۇلۇڭدا تۇرىۋەر، ئۇلار سېنى كۆرمەيدۇ. مەن ئۇلارغا سېنى قېچىپ كەتتى دەيمەن. مەن ئۇنى قويۇپ بەردىم دەپ ئېيتىمەن. شۇنداق قىلىمەن !

راھىبە تېخىچە قۇچاقلاپ تۇرغان قىزىنى ئۆينىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭىغا يوشۇردى، ئۇنى زوڭ ئولتۇرۇپ، ئۆزىنى كۆرسەتمەسلىككە بۇيرۇدى. ئۆيدە بار بولغان ھەممە بىساتنى — چەينەكنى، تاش پارچىلىرىنى قىزنىڭ ئالدىغا دۆۋىلىدى. چەينەك بىلەن تاش پارچىلىرى ئۇنى توسۇۋالسا ئەجەب ئەمەس، دەپ ئويلىدى. مۇشۇ ئىشلارنى تۇگەتكەندىن كېيىن تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ دۇئا ـ تىلاۋەتكە كىرىشتى. تالا يورۇپ كەتكەن بولسىمۇ، چاشقان كامىرىنىڭ ئىچى تېخى قاراڭغۇ ئىدى.

دەل شۇ چاغدا، ھېلىقى پوپىنىڭ سۇرلۇك ئاۋازى ئۆيدىن ئۇنچە يىراق بولمىغان جايدىلا ئاڭلاندى:

— بۇياققا مېڭىڭ، كاپىتان فوبۇس شاتوپىر !

بۇلۇڭغا مۆكۈنۈپ ياتقان ئەسمېرالدا بۇ ئىسىمنى، بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىدىرلىدى.

ـــ قىمىرلىما ! ـــ دېدى راھىبە.

ئۇ مۇشۇ گەپنى دەپ بولۇشى بىلەن تەڭ، ئاتلىق ئەسكەرلەر ئۆيىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. ئانا دەرھال ئورنىدىن تۇردى، دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، تولۇق قوراللانغان بىر توپ ئەسكەرنى كۆردى، ئۇلارنىڭ بەزىسى ئاتلىق، بەزىسى پىيادە بولۇپ، گىرىف مەيدانىغا تىزىلىپ تەخ بولغانىدى.

ـــ قېرى، ـــ دەپ توۋلىدى ئەپتىدىن ۋەھشىيلىك چىقىپ تۇرغان بىرى، ـــ بىز بىر ئايال پېرىخوننى ئىزدەپ يۈرىمىز. ئۇنى تېپىپ دارغا ئاسماقچى بولۇۋاتىمىز. بىرى ئۇنى مۇشۇ يەردە دەيدۇ.

بىچارە ئايال ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ھېچ نەرسىدىن خەۋىرى يوق ئادەمدەك جاۋاب بەردى:

ـــ سېنىڭ نېمە دەۋاتقىنىڭنى تازا بىلەلمىدىم.

ـــ خۇدا ھەققى ! ـــ دېدى ئۇ ئادەم، ـــ يارەمچى ئېپىسكوپ يالغان سۆزلەپ نېمە قىلماقچى؟ ئۇ ئۆزى قېنى؟

ـــ جانابلىرى، ـــ دېدى بىر ئەسكەر، ـــ ئۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ـــ مۇنداق دەڭلار ! ھەي، سارائ مومای، ـــ دېدى ئۇ ئادەم يەنە، ـــ يالغان گەپ قىلما، بىرى ئايال پېرىخوننى سېنىڭ قاراپ تۇرۇشۇڭغا ھاۋالە قىلغانىكەن. سەن ئۇنى نېمە قىلدىڭ؟

راھىبە ئۇلارنى گۇمانلاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن ھەممە نەرسىدىن تېنىۋالماسلىق قارارىغا كەلدى. ئۇ ھەم سەممىيلىك بىلەن، ھەم ئاچچىقلاپ تۇرۇپ جاۋاب قايتۇردى:

ـــ سىلەر باشقىلار مېنىڭ قاراپ تۇرۇشۇمغا تاپشۇرغان ھېلىقى قىزنى دېمەكچىمۇ؟ سىلەرگە شۇنى دەپ قويای، ئۇ قولۇمنى بىر چىشلىۋىدى، مەنمۇ ئىلاج قىلالمای ئۇنى قويۇۋەتتىم. ئەھۋال شۇنداق، مېنى ئارامىدا قويۇڭلار !

قوشۇننى باشلاپ كەلگەن ئادەمنىڭ چىرايىدا ئۈمىدسىزلىك ئالامەتلىرى پەيدا بولدى.

ـــ يالغان گەپ قىلغۇچى بولما، قېرى جادۇگەر، ـــ دېدى ئۇ، ـــ

مېنىڭ ئىسمىم تېرىستان لېرمىت. پادىشاھنىڭ قەدىناس دوستى. تېرىستان لېرمىت، ئاڭلاۋاتامسەن؟ ــ ئۇ گېرىف مەيدانى تەرەپكە قاراپ قويدى، ــ بۇ ئەتراپتا مېنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق.

ــ سېنىڭ ئىسمىڭ شەيتان لېرمىت بولسىمۇ مەيلى، ــ راھىبە ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ دېگەندەك گەپ يانداردى، كۆڭلىدە ئازراق ئۇمىد پەيدا بولغاندەك بولدى، ــ مېنىڭ باشقا گېپىم يوق. سەندىن قورقۇپ قالمايمەن.

ــ خۇدا ھەققى ! ــ دېدى تېرىستان، ــ سۆزمەن نەرسىدەك قىلىدۇغۇ، بۇ قېرى ئەبلەخ ! پېرىخون ئايال قاچقان بولسا، قايسى تەرەپكە قاچتى !

راھىبە پەرۋاسىز ھالدا جاۋاب بەردى:

ــ مەن ئۇنىڭ مال بازىرى تەرەپكە قاراپ ماڭغىنىنى كۆرۈپ تۇردۇم.

تېرىستان كەينىگە قايرىلىپ، ئەسكەرلەرنى چېكىنىشكە بۇيرۇدى. راھىبە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى.

ــ جانابلىرى، ــ دېدى بىر ئوقياچى تۇيۇقسىز، ــ ئۇ قېرى جادۇگەردىن دېرىزىدىكى تۆمۈر رېشاتكىلارنىڭ نېمىشقا مۇنداق بۇزۇلۇپ كەتكىنىنى سوراپ باقمامدۇق؟

بۇ سوئال راھىبەنى سەل ئالدىرىتىپ قويغان بولسىمۇ، ئۇ تېخى ئەقلىنى يوقتىپ قويغۇدەك ئەھۋالدا ئەمەس ئىدى.

ــ ئۇ ئەسلىدىلا شۇنداق، ــ دېدى راھىبە دۇدۇقلاپ.

ــ ياق، ــ دېدى ئوقياچى، ــ ئۇ تۇنۇگۈنلا تېخى ئادەمنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك قارا كىرىست شەكلىدە تۇراتتىغۇ؟

تېرىستان راھىبەگە ئالىيىپ قاراپ قويدى.

ــ قورسىقىڭدا جىن بارمۇ ـ نېمە؟

بېچارە ئايال ھەممە ئىشنىڭ ئۆزىنىڭ تەمكىنلىكىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى، گەرچە كۆڭلىدە قاتتىق ئازابلىنىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىگە ھاي بېرىپ، سوغۇق كۈلدى. ئانىلاردا كۆپىنچە مۇشۇنداق ئىقتىدار بولاتتى.

— تۇفى ! مەستەمۇ نېمە بۇ ئادەم؟ بىر يىل ئىلگىرى تاش باسقان بىر ھارۋا دېرىزەمگە سوقۇلۇپ، رېشاتكىلارنى بۇزۇۋەتكەنىدى. ھارۋىكەشنى تىللاپ رەسۋا قىلغانىدىم تېخى !

— راست، — دېدى يەنە بىر ئوقياچى، — شۇ چاغدا مەنمۇ بار ئىدىم.

نەدىمۇ ھەممىلا ئىشنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇرىدىغان ئادەم بار. ئوقياچىنىڭ ئويلىمىغانلا يەردىن بەرگەن گۇۋاھلىقى راھىبەگە يەنە بىر قېتىم ئۇمىد بېغىشلىدى. بولۇۋاتقان سوئال ـ سوراق ئۇنىڭ ئۇچۇن پىچاقنىڭ بىسىغا دەسسەپ چوڭقۇر ھاڭنىڭ ئۇستىدىن ئۆتۈۋاتقاندەك ئىش ئىدى.

لېكىن، زەررىچە ئۇمىد نۇرى چاقناۋاتقاندا يەنە بىر مەرتىۋە قورقۇپ كېتىش ئۇنىڭ تەقدىر پېشانىسىغا پۈتۈلگەندەك قىلاتتى.

— ئەگەر ھارۋا سوقۇۋەتكەن بولسا، — دېدى ئالدىنقى ئوقياچى، — سۇنۇپ كەتكەن تۆمۇر چۇۋىقلار ئىچىگە ئېگىلگەن بولاتتى. ئۇنىڭ سىرتىغا قاراپ ئېگىلىپ كەتكىنى نېمىسى؟

— ۋاي ـ ۋۇي ! — دېدى تىرىستان ھېلىقى ئەسكەرگە قاراپ، — بۇرنۇڭ چاتېلى سوتخانىسىدىكى سودىيەلەرنىڭ بۇرنىدەكلا ئۆتكۇر ئىكەنغۇ. ئۇنىڭ گېپىگە جاۋاب بەر، قېرى !

— توۋا ! — راھىبە بۇ قېتىن ـ قېتاقتا باشقا ئىلاج قىلالماي، ئىختىيارسىز ھالدا كۆزىگە ياش ئالدى، — جانابلىرى، ئالدىڭىزدا قەسەم ئىچىپ بېرەي. بۇ تۆمۇر چۇۋىقلارنى بىر ھارۋا سوقۇپ ئۇزۇۋەتكەن. ئابايا ھېلىقى بىرىنىڭ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىكىنىمۇ ئاڭلىدىڭىز. بۇ ئىشلارنىڭ مىسرلىق ئايال بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟

— ھىم ! — دەپ قويدى تىرىستان غوتۇلداپ.

— يوقىلاڭ گەپ ! — دېدى باشلىقىنىڭ ماختىشىغا نائىل بولغان بىرىنچى ئەسكەر مەيدىسىنى كېرىپ، — بۇ تۆمۇر چۇۋىقلارنىڭ ئۇزۇلگەن يېرى يېپىيېڭى تۇرمامدۇ؟

تۇرستان بېشىنى چايقىدى. راھىبەنىڭ چىرايى شامدەك ئاقىرىپ كەتتى.

ـــ سەن دەپ باقە، سېنىڭ دېرىزەڭنى ھارۋا سوقۇۋەتكەنگە قانچە ئۇزاق بولدى؟

ـــ بىر ئاي، ياكى ئىككى ھەپتە بولغاندۇر. جانابلىرى، تازا ئېسىمدە يوق!

ـــ ئۇ ئابايا بىر يىل ئىلگىرى دەۋاتاتتىغۇ، ـــ دېدى ھېلىقى ئەسكەر سەمىگە سېلىپ.

ـــ بۇ يەردە چاتاق بارەدەك قىلىدۇ، ـــ دېدى ژاندارما باشلىقى.

ـــ جانابلىرى، ـــ راھىبە تىترەپ تۇرۇپ دېرىزىگە چاپلاشتى. گۈمان قوزغاپ قويماسلىق ئۈچۈن، بېشىنى سوزۇپ ئۆيىنىڭ ئىچىگە قارىدى، ـــ جانابلىرى، ھارۋىنىڭ دېرىزە كاتەكچىلىرىنى بۇزۇۋەتكىنىگە ھۆددە قىلالايمەن. جەننەتتىكى مالائىكلەرنىڭ نامىنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم قىلىپ بېرەلەيمەن. ئەگەر بىر ھارۋا شۇنداق قىلمىغان بولسا، دوزاختا مەڭگۈلۈك بەند بولسامۇ رازى. خۇداغا ئاسىيلىق قىلغىنىمغا ھېساب!

ـــ بۇ قەسەمگە بەك زورۇقۇپ كەتتىڭ! ـــ تۇرستان ئۇنىڭ كۆزلىرىگە شۇبھە بىلەن قارىدى.

بىچارە ئايال ئۆزى بەرگەن كاپالەتنىڭ ھېچقانچە رول ئوينىيالمايدىغانلىقىنى، بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ تولىمۇ پەرۋاسىزلىق قىلغانلىقىنى تۇيدى، كۆڭلىنى ئەنسىزلىك قاپلىدى. ئابايا ھېلىقىدەك گەپلەرنى قىلىشنىڭ ئورۇنسىزلىقىنى بىلىپ يەتتى.

شۇ چاغدا، بىر ئەسكەر ژارقىرىغان پېتى يۈگۈرۈپ كەلدى:

ـــ قېرى جادۇگەر يالغان ئېيتىپتۇ. ئايال پېرىخون مال بازىرى تەرەپتىن قاچمىغانىدەك قىلىدۇ. ئۇ كوچىدىكى تۆمۈر زەنجىر تۇنبويى قۇلۇپلاقلىق ئىدى. تۆمۈر زەنجىرگە قارايدىغان ئادەممۇ بىرەرىنىڭ ئۆتكەنلىكىنى كۆرمىدىم دەيدۇ.

تېرىستاننىڭ قاپاقلىرى ساڭگىلاپ كەتتى. ئۇ يەنىلا راھىبە تەرەپكە يۈزلىنىپ:

— يەنە قىلمىغان گېپىڭ بارمۇ؟ — دېدى.

بۇ كۈتۈلمىگەن ئەھۋالدىن بىر ئاماللا قىلىپ قۇتۇلۇشنىڭ كويىدا قالغان راھىبە:

— مەن نېمىمۇ دەيمەن، جانابلىرى. ئېھتىمال، يادىمدا چىڭ تۇتمىغاندىمەن. بەلكى ئۇ ئايال دەريادىن ئۆتۈپ كەتكەندۇ، — دېدى.

— ئۇ دېگەن قارىمۇقارشى يۆنىلىش، — دېدى باشلىق، — ئۇ قانداقلارچە كونا شەھەر رايونى تەرەپكە كەتكەن بولىدۇ؟ ئۇ يەردە ھەممەيلەن ئۇنى ئىزدەپ يۈرگەن تۇرسا! يالغان ئېيتىۋاتسەن، قېرى دەللە!

— ئۇنىڭ ئۇستىگە، — دېدى بىرىنچى ئەسكەر، — دەريانىڭ بۇ قىرغىقىدىمۇ، ئۇ قىرغىقىدىمۇ كېمە يوق!

— سۇ ئۈزۈپ ئۆتۈپ كەتكەندۇ؟ — دېدى راھىبە ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇپ.

— ئايال خەقمۇ سۇ ئۈزەلەمدۇ؟ — دېدى ھېلىقى ئەسكەر.

— خۇدا ھەققى، يالغان ئېيتىۋاتسەن! — غەزەپلەنگەن تېرىستان ئۆتى يېرىلىپ كەتكۈدەك ۋارقىرىدى، — ئايال پېرىخوننى قويۇپ تۇرۇپ، سېنىلا تۇتساق بولغۇدەك دەپ ئويلاۋاتىمەن. بىرنەچچە مىنۇت ئەدىپىڭنى بەرسەك، راست گەپنى دەيدىغان بولىسەن. كېلىڭلار! بۇنى بىز بىلەن ئېلىپ مېڭىڭلار!

راھىبە ئىشىنىڭ مۇشۇنداق بولۇشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، بۇ گەپكە چىڭ ئېسىلدى ـ دە:

— قولىڭىزدىن كەلگىنىنى قىلىڭ جاناب! مېنى تۇتۇڭ! جازالىسىڭىزمۇ رازى بولىمەن. مېنى ئېلىپ مېڭىڭلار، تېز بولۇڭلار، تېز! ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ماڭايلى! — دېدى ۋە مۇشۇ گەپلەرنى دەۋېتىپ، شۇنداق قىلسامغۇ قىزىم پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ قۇتۇلۇپ قالار، دېگەنلەرنى ئويلىدى.

ـــ توۋا قىلدىم، ـــ دېدى باشلىق، ـــ ئۇنىڭ جازالىنىشقا شۇنچىلىك ئالدىراپ كېتىۋاتقانلىقىنى قارىمامدىغان ! ئۇ ئالجىغان قېرىنىڭ نېمە كويدا يۈرگەنلىكىنى پەقەت چۈشەنمىدىمغۇ !

چاچلىرىغا ئاق كىرگەن بىر قېرى ئەسكەر سەپتىن چىقىپ:

ـــ جانابلىرى، ـــ دېدى ئۇ باشلىققا، ـــ ئۇ راستتىنلا ئالجىپ قاپتۇ ! ئايال پېرىخوننى ھەقىقەتەن ئۇ قويۇۋەتكەن بولسىمۇ، بۇ ئىشنى ئۇنىڭدىن كۆرگىلى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇمۇ مۇنداق مىسىرلىق ئايالنى ياخشى كۆرمەيدۇ. مېنىڭ بۇ ئەتراپتا كېچىلىك چارلاشتا بولۇۋاتقىنىمغا ئون بەش يىل بولدى. ھەر كۈنى كەچتە ئۇنىڭ ئېغىزغا ئالغىلى بولمايدىغان سۆزلەر بىلەن مىسىرلىق ئاياللارنى تىللاپ يۈرگىنىنى تولا ئاڭلىدىم. بىزنىڭ تۈتماقچى بولغىنىمىز راستتىنلا ھېلىقى ئوغلاق يېتىلەپ ئۈسسۈل ئويناىدىغان قىزنىڭ ئۆزى بولسا، ئۇ بۇ ئايالنىڭ ئەڭ ئۆچ كۆرىدىغان مىسىرلىق ئاياللارنىڭ بىرى شۇ دېگەن گەپ.

ـــ مەن ئۇنىڭغا چىش ـ تىرنىقىم بىلەن ئۆچ، ـــ دېدى راھىبە.

ژاندارمىلارنىڭ ھەممىسى قېرى چارلىغۇچىنىڭ دېگەنلىرى راست دەپ گۇۋاھلىق بەردى. تىرىستان راھىبەنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن قىلچە يىپ ئۈچىغا ئىگە بولالمىغىنىدىن بەك ئۆكۈندى ـ دە، كېتىشكە تۇتۇش قىلدى. راھىبە ژاندارما باشلىقىنىڭ ئاستا مېڭىپ ئېتى تەرەپكە كېتىپ بارغانلىقىغا قاراپ تۇردى.

ـــ كارىڭلار بولمىسۇن، ـــ دېدى ئۇ لېۋىنى چىشلەپ، ـــ ماڭايلى ! يەنە ئىزدەپ باقايلى ! مىسىرلىق قىزنى دارغا ئاسمىساق، كۆزۈمگە ئۇيقۇ كىرمەيدۇ.

ئۇ ئاتقا مىنىش ئالدىدا سەل ـ پەل ئىككىلەندى، خۇددى يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ ھىدىنى ئالغان تايغان ئولجىسىنى تاشلاپ كېتىشكە كۆزى قىيمىغاندەك، مەيدانىنى بىرقۇر كۆزدىن

كەچۈردى. ھايات ـ مامات بوسۇغىسىدا تۇرغان گۈدۈلىنىڭ يۈرىكى ئىختىيارسىز ھالدا گۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. ئاخىر ژاندارما باشلىقى ئاتقا مىندى. قاراپ تۇرغان گۈدۈلىنىڭ يۈرىكى شۇ چاغدىلا جايىغا چۈشتى. ئەسكەرلەر كەلگەندىن باشلاپ، ئۇ قىزى تەرەپكە قاراشقا جۈرئەت قىلالمىغان بولغاچقا، ئەمدىلىكتە قىزى مۆكۈۋالغان يەرگە لەپپىدە قاراپ قويۇپ، بوش ئاۋازدا:

ـــ نېمىلا بولسۇن قۇتۇلۇپ قالدىڭ، ـــ دېدى.

بىچارە قىز شۇ تاپتا ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىدا جىم ياتاتتى. ئۆلۈم قاش بىلەن كىرپىكىنىڭ ئارىلىقىدىلا بولغاچقا، تۇزۇكرەك تىنىشقىمۇ پېتىنالمىدى. مىدىرلاشقىمۇ رايى بارمىدى، لېكىن راھىبە بىلەن تىرىستانىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى ئېنىق ئاڭلاپ تۇردى. ئانىسىنىڭ دەرد ـ ھەسرەتلىرى ۋۇجۇدىنى چىرمىغان، ئۇ ھەتتا قىيادىكى ئۆزى ئېسىلىپ تۇرغان ئارغامچىنىڭ بىر قات ـ بىر قاتتىن كېسىلىۋاتقىنىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئاخىرىغا كەلگەندە «ئۇھ !» دەپ يېنىك تىندى، ئىككى پۇتى يەرگە تەگكەندەك بولدى. دەل مۇشۇ ئەسنادا، ئۇ بىرەيلەننىڭ ژاندارما باشلىقىغا دەۋاتقان گېپىنى ئاڭلاپ قالدى:

ـــ خۇدا ئۈرسۇن ! ژاندارما باشلىقى، ئايال پېرىخوننى دارغا ئېسىش ئارمىيەدىكىلەرنىڭ ئىشى ئەمەس. قول ئاستىمدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاۋۇ ياقتا، سىز نېمە ئىش قىلاي دېسىڭىز، شۇنى قىلىۋېرىڭ. قوشۇنغا قايتمىسام بولمايدىغانلىقىنى ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىز. ئۇياقتا ئۇلارنى باشلاپ ماڭىدىغان ئادەم يوق، ـــ بۇ كاپىتان فوبۇس شاتوپېرىنىڭ ئاۋازى ئىدى. مىسىرلىق قىزنىڭ يۈرىكى ئىرغىپ كەتتى. ئۇنىڭ دوستى، ئۇنىڭ يۆلەنچۈكى، ئۇنىڭ ھامىيسى، ئۇنىڭ پاناھگاھى، ئۇنىڭ فوبۇسى مۇشۇ يەردە ئىكەن ـ دە ! قىز ئورنىدىن تۇردى، ئانىسى ئۇنى توسۇۋېلىشقا ئۇلگۈرەلمىدى. قىز بىراقلا ئېتىلىپ دېرىزە ئالدىغا باردى ـ دە:

ـــ فوبۇس، مەن بۇ يەردە ! ـــ دەپ توۋلىدى.

فوبۇس ئاللىبۇرۇن كېتىپ قالغانىدى. ئۇ ئاتىنى دېۋىتىپ، بىر كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن قايرىلغانىدا، تىرىستان تېخى ئۆز ئورنىدىن مىدىرلىمىغانىدى.

راھىبە ئانا شىرەڭ ھۆركىرەپ، قىزنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتتى، ئۇنى جان ـ جەھلى بىلەن كەينىگە تارتتى، بەڭ كۇچۇەتكەنلىكتىن، تىرناقلىرى قىزنىڭ بوينىغا پاتتى. ئانا شىرغا ئوخشايدىغان بۇ ئايال مۇنداق تاسادىپىيلىقنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. بىراق، ئۇ ئۇلگۈرەلمىدى، تىرىستان ئۇلارنى كۆرۈپ قالدى.

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ! ـــ ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى، بۆرىگە ئوخشاش چىشلىرىنى چىقىرىپ ۋارقىرىدى، ـــ چاشقان كامىرىدا ئەسلىدە ئىككى چاشقان بار ئىكەن ـ دە !

ـــ دېمىدىمۇ ! ـــ دېدى ھېلىقى ئەسكەر.

تىرىستان ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى.

ـــ بولمىدىغان مۇشۇك ئىكەنسەن ! ـــ دېدى ئۇ، ـــ بولمىدىكەنسەن، ھېنرىيت كوسىن قېنى؟

سەپنىڭ ئىچىدىن بىرى چىقىپ كەلدى. ئۇ ھەربىي فورما كىيگەن، ئەسكەرگىمۇ ئوخشىمايتتى. ئۇچىسىدا يېرىمى كۈل رەڭ، يېرىمى بېغىر رەڭ كىيىم بولۇپ، چېچىنى تارىۋالغان، كىيىمىگە خۇرۇم يەڭ ئورناتقان، قولىغا بىر باغلام ئارغامچا ئېلىۋالغانىدى. بۇ ئادەم سايىغا ئوخشاش تىرىستاندىن ئايرىلمايتتى. تىرىستان بولسا دائىم دېگۈدەك لۇئى XI نىڭ يېنىدىن كەتمەيتتى.

ـــ بۇرادەر، ـــ دېدى تىرىستان، ـــ مېنىڭچە بىز تۇتماقچى بولغان ئايال پېرىخون مۇشۇ. بېرىپ ئۇنى باغلاپ كەل. شوتا ئېلىۋالغانمۇ؟

ـــ تۇۋرۇكلۇك ئۆينىڭ پېشايۋىنى ئاستىدا بىر شوتا بار، ـــ دېدى ئۇ جاۋاب بېرىپ، ـــ بىز ئىشمىزنى ئاشۇ يەردە قىلامدۇق؟ ـــ ئۇ قولىنى سوزۇپ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان دارنى

كۆرسەتتى.

— شۇنداق.

— پاھ، ئوھۇي — ئۇ ئادەم قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ كۈلكىسى ژاندارما باشلىقىنىڭ كۈلكىسىدىن دەھشەتلىك ئىدى، — كۆپ ئاۋارە بولمايمىز.

— چاققان بول، — دېدى تېرىستان، — ئىشنى تۈگەتكەندىن كېيىن كۈلۈۋالارسەن.

تېرىستان ئەسمېرالدانى كۆرۈپ قالدى، شۇنداللا بارلىق ئازرۇ ـ ئۇمىدىنىڭ تۈگىگەنلىكىنى بىلگەن راھىبەنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى. چالا ئۆلۈك بولۇپ قالغان قىزنى ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىغا تاشلاپ قويۇپ دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، قوندىقىنى قامالغان بۇركۈتتەك دېرىزە تەكچىسىنى مەھكەم تۇتتى. خۇنى قاچقان، ئاداشقان كۆزلىرى بىلگەن ژاندارمىلارغا تىكىلدى. ھېنرىت كوسىن دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇنىڭغا ئەلپازىنى بۇزۇپ ھۇرپەيدى. ئۇ قورقمىدىن كەينىگە داجىدى.

— جانابلىرى، — دېدى ھېنرىت قايرىلىپ ژاندارما باشلىقىغا، — قايسىنى تۇتىمىز؟

— ياشراقىنى.

— خوپ، بىراق ئاۋۇ قېرىسى ئاسان بوي بەرمەيدىغاندەك قىلىدۇ.

— ئوغلاق يېتىلەپ ئۇسسۇل ئوينايدىغان بىچارە قىز، — دېدى قېرى چارلىغۇچى.

ھېنرىت كوسىن دېرىزە ئالدىغا كەلدى ۋە بىر قاراپلا، راھىبەنىڭ كۆزىدىن ئۆزىنى قاچۇرغاندەك قورقۇمسىراپ دېدى:

— خانىم ...

— نېمە قىلاي دەيسەن؟ — دەپ سورىدى راھىبە غەزەپ بىلەن.

— سىزنى ئەمەس، يەنە بىرىنى تۇتىمىز.

— يەنە بىرى كىم؟

ـــ ئاۋۇ ياشراقى.
ـــ ھېچكىم يوق، ـــ دېدى راھىبە بېشىنى چايقاپ، ـــ ھېچكىم يوق.
ـــ ئادەم بار، ـــ دېدى جاللات، ـــ سىزگە بەش قولدەك ئايان. ماڭا ئاۋۇ ياش بىرىنى تۇتقىلى قويۇڭ. سىزگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيمىز.
ـــ سىزگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيمىز دەيسەنغۇ ! ـــ دېدى راھىبە سوغۇق تەلەپپۇزدا.
ـــ ئاۋۇ ياش قىزنى ئېلىپ مېڭىشىمغا يول قويۇڭ، خانىم! بۇ، باشلىقنىڭ بۇيرۇقى !
راھىبە ئېلىشىپ قالغاندەك جاۋاب بەردى:
ـــ بۇ يەردە بىرمۇ ئادەم يوق !
ـــ يەنە بىر ئادەم بار، ـــ دېدى جاللات، ـــ سىلەرنىڭ ئىككى ئادەم ئىكەنلىكىڭلارنى ھەممەيلەن كۆردۇق.
ـــ يەنە قاراپ باق، ـــ دېدى راھىبە سوغۇق كۈلۈپ، ـــ بېشىڭنى دېرىزىدىن تىقىپ يەنە بىر قاراپ باق !
جاللات راھىبەنىڭ تىرنىقىغا بىر قارىۋېلىپ، ئالدىغا مېڭىشقا پېتىنالمىدى.
ـــ تېز بول، ـــ دەپ ۋارقىرىدى تىرىستان. ئۇ قوشۇنىنى يېرىم دائىرە قىلىپ تىزىپ، چاشقان كامىرىنى قورشاپ بولغاندىن كېيىن، ئاتنى مىنگەن پېتى دارنىڭ ئالدىغا كەتكەنىدى.
ھېنرىت كوسىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى. ئۇ ئارقىسىغا قايرىلىپ باشلىقنىڭ قېشىغا باردى، ئارغامچىنى يەرگە قويۇپ، شىلەپىسىنى ئىككى قولى بىلەن قالايمىقان پىرقىراتتى.
ـــ جانابلىرى، ـــ دەپ سورىدى ئۇ، ـــ نەدىن كىرىمىز؟
ـــ ئىشىكتىن.
ـــ ئىشىك يوق.

— دېرىزدىن.
— بەك تار.
— ئۇنداقتا ئۇنى كېچەيتكىلار ! — دېدى تېرىستان ئاچچىقلاپ، — كولايدىغان بىرەر نەرسە ئالماي كەلگەنمۇ؟
دېرىزدە تۇرغان ئانا چۆچۈپ كەتتى. ئۇ ئۇمىدسىزلىنىپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇ باشقىلارنىڭ قىزىنى ئەكېتىشىگە ھەرگىز يول قويمايتتى.
ھېنرېت كوسىن تۇڭرۇكلۇك ئۆيىنىڭ پېشايۋىنىغا بېرىپ، ئۆزىنىڭ قورال ـ سايمانلىرىنى قاچىلايدىغان ساندۇقىنى، قاتلىنىدىغان بىر شوتىنى كۆتۈرۈپ كەلدى ـ دە، بۇ نەرسىلەرنى دارىنىڭ ياغىچىغا يۆلەپ قويدى. بەش ـ ئالتە ئەسكەر جوتۇ، لوم تۆمۈر قاتارلىقلارنى ئېلىپ كەلدى. تېرىستان ئۇلار بىلەن بىللە دېرىزىگە قاراپ ماڭدى.
— قېرى قاقباش، — دېدى ژاندارما باشلىقى قوپاللىق بىلەن، — ئاۋۇ قىزنى ياۋاشلىق بىلەن تاپشۇرۇپ بەر.
راھىبە ھېچنېمىنى ئۇقمىغاندەك قاراپ تۇرىۋەردى.
— خۇدا ھەققى، — دېدى تېرىستان، — سەن نېمىشقا بىزنىڭ پادىشاھنىڭ پەرمانى بويىچە ئۇ قىزنى دارغا ئېسىشىمىزغا يول قويمايسەن؟
بەختسىز ئايال ئېچىنىشلىق كۈلدى.
— نېمىشقا ! چۈنكى ئۇ مېنىڭ قىزىم !
ئۇنىڭ گەپ قىلىۋاتقاندىكى تەلەپپۇزىدىن تېرىستان تىترەپ كەتتى.
— مەن ناھايىتى خىجىل، — دېدى ژاندارما باشلىقى، — لېكىن بۇ پادىشاھنىڭ ئىرادىسى.
راھىبە بەكمۇ قورقۇنچلۇق كۈلۈۋەتتى ۋە:
— مېنىڭ قانداقتۇر پادىشاھ دېگەنلىرىڭ بىلەن كارىم يوق. ساڭا شۇنى دەپ قويايلى، ئۇ مېنىڭ قىزىم ! — دېدى ۋارقىراپ.
— تامنى تېشىڭلار، — دېدى تېرىستان.

دېرىزىنىڭ تېگىدىكى تاشتىن بىر قەۋەتنى ئېلىۋەتسىلا، ئۆيگە كىرگىلى بولغۇدەك يوغان بىر ئېغىز ئېچىلاتتى. راھىبە جوتۇنىڭ، لوم تۆمۈرنىڭ ئۆزى تۇرۇشلۇق قەلئەگە قىلىۋاتقان ھۇجۇمى ئالدىدا، يەر ـ زېمىننى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان ئەلپازى بىلەن ۋارقىرىدى، ئاخىر مۇشتۇمچىلىك ئۆيىدە ئۇزاقتىن بۇيان قەپەسكە سولاپ قويۇلغان ياۋايى ھايۋاندەك ئۇيانداىن ـ بۇيانغا ئايلاندى، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. كۆزلىرىدە غەزەپ يالقۇنى لاۋۇلدىدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ تۇرغان ئەسكەرلەرنىڭ يۈرىكى بىر قىسما بولۇپ كەتتى.

ئۇ بىردىنلا ئايىغى ئاستىدىكى تاشنى كۆتۈرۈپ، كۈچەپ ئىشلەۋاتقانلارغا قارىتىپ ئاتتى. قولى تىترەپ كەتكەچكە، تاش دەل جايىغا تەگمىدى. ھېچكىم يارىدار بولمىدى. تاش پەقەت تىرىستانىنىڭ ئېتىنىڭ پۇتىغىچە دومىلاپ باردى. ئۇنىڭ ئاچچىقىتىن چىشلىرى كىرىشىپ كەتتى.

قۇياش كۆتۈرۈلمىگەن بولسىمۇ، ئەتراپ ئاللىقاچان يورۇغانىدى، بۇ چاغ بالدۇرراق ئورنىدىن تۇرغان شەھەر ئاھالىسى بالىخانىسىدىكى دېرىزىلەرنى ئاچقان ۋاقىت ئىدى. مانا، بىرنەچچە ئادەم، بىرنەچچە باققال ئېشەكلىرىنى مىنىپ بازارغا ماڭدى. ئۇلار گىرىف مەيدانىدىن ئۆتۈۋېتىپ، چاشقان كامىرىنى چۆرىدىۋالغان ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىدا بىردەم توختىدى، ئۇلارغا ھەيران بولۇپ نەزەر سالدى، ئاندىن ئۆز يولىغا راۋان بولدى.

راھىبە قىزىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ. ئۇنى گەۋدىسى بىلەن توستى. ئايالنىڭ كۆزى چەكچىيىپلا كەتتى، كۆزىنىڭ خۇنى قاچتى. مىدىر ـ سىدىر قىلماي ياتقان شور پېشانە قىز ئاران ـ ئاران چىقىۋاتقان ئاۋازى بىلەن «فوبۇس !» دېگەن بىر ئىسىمنى تەكرارلايتتى. تامنى كولاۋاتقانلار بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى. ئانا ئىختىيارسىز كەينى تەرەپكە چېكىندى، قىزىنى تامغا بارغانسېرى چىڭ قىستىدى، كۆزىنى تامدىن باشقا يەرگە

يۆتكىمىدى. راھىبە بىر پارچە تاشنىڭ مىدىرلىغىنىنى كۆردى. تېرىستانىنىڭ ئەسكەرلىرىگە مەدەت بېرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. ئۇ ئۆزىدىكى بايىقى ئاجىزلىقنى قاياققىدۇر چۆرۈپ تاشلىدى ـ دە، بار ئاۋازى بىلەن توۋلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى بەزىدە ياغاچ كېسىۋاتقان ھەرىنىڭ ئاۋازىدەك چىرقىراپ، قۇلاق ـ مېڭىنى يەپ كېتەتتى، بەزىدە كېكەچلىگەندەك ئۇزۇلۈپ قالاتتى. ئۇ خۇددى ئۆزىنىڭ بارلىق قارغىش ـ لەنەتلىرىنى بىراقلا بوغۇزىدىن چىقىرىپ، ھەممىسىنى بىر يولى تۆكۈۋەتمەكچىدەك بولاتتى.

ـــ ھەي، نېمانچە قورقۇنچلۇق ! سىلەر قاراقچىلار ! سىلەر راستتىنلا مېنىڭ قىزىمنى بۇلاپ كەتمەكچىمۇ؟ سىلەرگە دەپ قويماي، ئۇ دېگەن مېنىڭ قىزىم ! مۇتتەھەملەر ! جاللاتلار ! يالاقچىلار ! رەزىل قاتىللار ! قۇتۇلدۇرۇڭلار ! قۇتۇلدۇرۇڭلار! سىلەر نېمىشقا مېنىڭ قىزىمنى بۇلاپ كەتمەكچى بولىسىلەر؟ مېھىر ـ شەپقەتلىك خۇدا، سەن قەيەردە !

ئۇ چاچلىرى چۈۋۈلۈپ يەردە ئۆمىلەپ قالدى، كۆزلىرى قورقۇنچلۇق، لەۋلىرى گەز باغلاپ كەتكەنىدى.

ـــ قىزىمنى يېقىنراق كېلىپ بۇلىمامسەن ! ـــ دېدى ئۇ تېرىستانغا، ـــ سەن بۇ قىزنى مېنىڭ قىزىم دېگەنلىكىمنى چۈشەنمەيۋاتامسەن؟ سەن بالىنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟ ھەي، قىيامەت مۇشۇكى؟ سەن ئۆزۈڭنىڭ چىشى مۇشۇكۇڭ بىلەن بىللە ئۇخلاپ باقمىغانمۇ؟ سىلەر سېرىق ئاسلانلارنى تۇغۇپ باقمىغانمۇ؟ سېرىق ئاسلانلىرىڭلار يىغا ـ زار قىلغاندا، يۇرىكىڭلار مۇجۇلمىغانمۇ؟

ـــ ئاۋۇ تاشنى ئېلىۋېتىڭلار، ـــ دېدى تېرىستان، ـــ ئاللىقاچان بوشاپ بولدى.

تۆمۇر لومنىڭ بىرنەچچە قېتىم تېگىشى بىلەن تاش ئورنىدىن ئاجرىدى. باشتا دېگىنىمىزدەك، بۇ راھىبەنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قەلئەسى ئىدى. ئۇ بۇ تاشنى ئەسلىدىكى ئورنىغا قايتۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتتى، تاشنى تۈتۈۋالماقچى بولدى. لېكىن، ئالتە

ئادەم بىللە بولۇپ ئىتتىرىۋاتقان ئېغىر تاش ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى، تۆمۈر لومنى بويلاپ سىيرىلغان پېتى يەرگە چۈشتى.

راھىبە ئېچىۋېتىلگەن ئېغىزنى كۆرۈپ، ئۇ يەرگە توغرىسچە يېتىۋالدى، بېشىنى يەرگە ئۇردى. چارچاپ كەتكەنلىكى ئۈچۈنمىكىن، ئاۋازى پۈتۈپ خىرقىراپ قالدى. ئوچۇق ئاڭلىغىلى بولمايدىغان ئاۋازى بىلەن «قۇتۇلدۇرۇڭلار !» دەپ توۋلىدى.

ــ ئەمدى بېرىپ ئاۋۇ قىزنى تۇتۇڭلار، ــ دېدى تىرىستان شەپقەتسىزلىك بىلەن.

راھىبە ئەسكەرلەرگە قارىدى، ئۇنىڭ ئەلپازى ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئىدى. ئەسكەرلەر ئەيمىنىپ، ئالدىغا ماڭالماي، كەينىگە داجىغىلى تۇردى.

ــ مېڭىڭلار، ــ دېدى ژاندارما باشلىقى، ــ سەن ماڭ ! ھېنرىبت كوسىن.

ھېچكىمۇ بىرقەدەم مىدىرلىمىدى.

ژاندارما باشلىقى ئاغزىنى بۇزۇپ:.

ــ توۋا قىلدىم ! ئەسكەر تۇرۇپ قىلغان قىلمىشنى قارىمامدىغان ! خوتۇن كىشىدىن قورقمىنىنى بۇ نېمىلەرنىڭ ! ــ دېدى.

ــ جانابلىرى، ــ دېدى ھېنرىبت كوسىن، ــ سىز ئۇنى ئايال دەۋاتامسىز؟

ــ ئۇنىڭ شىرنىڭكىدەك يالى تۇرسا، ــ دېدى يەنە بىرەيلەن.

ــ يوقال، ــ دېدى باشلىقى، ــ تېشىلگەن ئېغىز چوڭ بولغاندىكىن، پونتوئىسقا بۆسۈپ كىرگەندەك، ئالدى بىلەن ئۇچ ئادەم كىرىڭلار ــ دە، ئىشنى تۈگىتىڭلار ! كىم كەينىگە يانىدىكەن، ئىككى پارچە قىلىۋېتىمەن !

ئەسكەرلەر ژاندارما باشلىق بىلەن راھىبەنىڭ ئارىلىقىدا بولغاچقا، ھەر ئىككى تەرەپتىن تەھدىتكە دۇچ كەلگەنىدى. ئەسكەرلەر بىردەم ئىككىلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن قەتئىي

نىيەتكە كەلدى ـ دە، چاشقان كامىرىغا قاراپ ماڭدى.

راھىبە بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن شارتتىدە تىزلىنىپ ئولتۇردى، يۈز ـ كۆزىنى يېپىۋالغان چېچىنى ئىككى تەرەپكە قايرىۋەتتى، قورايدەك ئورۇق قولىنى تۆۋەنگە ساڭگىلاتتى، مونچاقتەك ـ مونچاقتەك كۆز ياشلىرى كۆز چانىقىدىن ئېتىلىپ چىقتى، ئىككى مەڭزىنى بويلاپ، شىرىلداپ ئېقىۋاتقان ئېرىق سۈيىدەك توختىماي ئاقتى. ئۇ يەنە گەپ باشلاپ قالدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئەمدىكى سۆزلىرى شۇنچىلىك مۇڭلۇق ۋە سەمىمىي، شۇنچىلىك يۈمشاق ۋە مۇلايىم، شۇنچىلىك كەمتەر ۋە تەقۋادار، شۇنچىلىك تەسىرلىك ئىدىكى، تىرىستانىنىڭ چۆرىسىدىكى ئادەم گۆشىنى پۈۋلىمەي يەيدىغان ئەبلەخلەرمۇ مىشىلداپ يىغلاپ تاشلىدى.

ـــ غوجاملار، چەۋەندازلار ! مېنىڭ بىر ئېغىز گېپىمگە قۇلاق سېلىڭلار، بۇنى سىلەرگە چوقۇم دەپ بېرىشىم كېرەك، ئۇ مېنىڭ قىزىم. سىلەر بىلەمسىلەر؟ ئۇ مەن بۇرۇن يوقىتىپ قويغان قىزىمنىڭ ئۆزى شۇ. ئاڭلاپ تۇرۇڭلار، بۇ ئۆتۈپ كەتكەن ئىش. ئويلاپ بېقىڭلار، مەن تۆرە ـ ئەپەندىلەرنى كۆپ تونۇيدىغان پاھىشە ئايال ئىدىم، ئۇششاق بالىلار مېنى تاش ئېتىپ بوزەك قىلغاندا، ھەممىڭلار مەندىن ئوبدان خەۋەر ئالغانىدىڭلار. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ بىلەمسىلەر؟ بىلىپلا قالساڭلار، مېنىڭ بالامنى قالدۇرۇپ قويىسىلەر. مەن شور پېشانە پاھىشە ئايال بولغاچقا، ئاۋۇ مىسىرلىق ئاياللار مېنىڭ قىزىمنى ئوغرىلاپ كەتتى. لېكىن، مەن ئۇنىڭ بىر پاي پوپۇچىنى ساق ئون بەش يىل ساقلىدىم. قاراڭلار، مانا مۇشۇ بىر پاي پوپۇچ ! قىزىمنىڭ شۇ چاغلاردا مۇشۇنداق چىرايلىق پۇتى بولغان. بىز رېيىمىستا، نازىنىنلار كوچىسىدا ياشايتتۇق. سىلەر ئۇ ئايالنى تونۇشۇڭلار مۇمكىن. ئۇنىڭ ئىسمى شانتېفلۇر ئىدى ! ئۇ دەل مەن شۇ. ئۇ چاغدا سىلەرمۇ ياش ئىدىڭلار، ئۇ چاغلار ياشلىقنىڭ ئالتۇندەك گۈزەل چاغلىرى ئىدى. ئىشقىۋازلىق، شاد ـ خۇراملىق بىلەن

تولغان كۈنلەر ئىدى. سىلەر چوقۇم ماڭا ئىچ ئاغرىتمىسلەر، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ غوجاملار ! مىسرلىق ئايالىلار قىزىمنى ئۆيۈمدىنلا ئوغرىلاپ كەتتى، ئون بەش يىل ماڭا كۆرسەتمىدى. مەن ئۇنى ئاللىبۇرۇن ئۆلۈپ كەتتىگە چىقىرىپ ياشىدىم. ئويلاپ بېقىڭلار، قېرىنداشلار ! مەن ئۇنى ئەمدى يوق دەپ ئويلىدىم. ئۇۋامدا ئون بەش يىل تۇردۇم. قىش كۈنلىرى ئىسسىنىدىغانغا ئوت يوق، بۇ بەك تەس ئىشقۇ ! سۆيۈملۈك بىچارە پوپۇچ ! يەر ـ ئاسمانغا يالۋۇرۇپ ناله قىلدىم، مېھىر ـ شەپقەتلىك خۇدا چوقۇم ئاڭلىدى بولغاي، تۇنۇگۈن كەچتە ئۇنى مېنىڭ يېنىمغا ئەكېلىپ قويدى. بۇ شەپقەتلىك خۇدانىڭ كارامىتى ! قىزىم ئۆلمىگەن بولۇپ چىقتى. مەن سىلەرنىڭ ئۇنى مېنىڭ يېنىمدىن ئېلىپ كەتمەيدىغانلىقىڭلارغا ئىشىنىمەن. ناۋادا سىلەر تۇتماقچى بولساڭلار، مېنى تۇتۇڭلار، قىلچىلىك ئاغرىنمايمەن. لېكىن، ئۇچۇ؟ ئۇ تېخى بالا، ئەمدىلەتىن ئون ئالته ياشقا كىرگەن ! ئۇنىڭغا ۋاقىت بېرىڭلار، ئۇمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرسۇن ! ئۇ زادى نېمە گۇناھ ئۆتكۈزۈپ سىلەرنى خاپا قىلدى؟ ھېچ ئىش قىلمىدى، مەنمۇ شۇنداق، سىلەر مېنىڭ ئۇنىڭدىن بۆلەك ھېچنېمەم يوقلۇقىنى بىلىسىلەر. مەن قېرىپ قالدىم، ئۇ بۇۋى مەريەم ئانىمىز ماڭا ئىنئام قىلغان بىردىنبىر بايلىق. ھەممىڭلار كۆكسى ـ قارنىڭلار كەڭ ئادەملەر، ئۇنىڭ ئەسلىدە مېنىڭ قىزىم ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىلەر، ئەمدى بىلدىڭلار. مەن ئۇنى سۆيىمەن. باشلىق غوجام، مەن ئۆز كۆكسۈمدىن بىر تۆشۈك ئېچىلىشىنى خالايمەنكى، ئۇنىڭ بەدىنىدە تېرىقچىلىك زېبە پەيدا بولۇشىنى خالىمايمەن. قارىسام، مېھرىبان غوجاملاردەك قىلىسىز ! مېنىڭ دەپ بەرگەنلىرىم ئەينەن ئەھۋال ! سىزنىڭمۇ ئانىڭىز باردۇ، غوجام ! سىز قوشۇننىڭ كاتتىبېشى، مېنىڭ قىزىمنى ئېلىپ كەتمەك ! قاراپ قويۇڭ، مەن سىزدىن خىرىستوستىن ئۆتۈنگەندەك ئۆتۈنۈۋاتىمەن ! مەن ھېچكىمدىن ھېچ نەرسە تەلەپ قىلىپ باقمىغان، مەن رېيىمسلىق ئايال،

غوجاملار، كىچىك دادام ماھىت پرادون ماڭا بىر پارچە يەر قالدۇرغان. باشقا تەلىپىم يوق، قىزىمغا تەگمەڭلار! ياخشى نىيەتلىك خۇدا قىزىمنى ماڭا بىكاردىن ـ بىكار قايتۇرۇپ بەرمىگەن! پادىشاھ، پادىشاھ دەپ قالدىڭلار! قىزىمنى ئۆلتۈرۈپ بەرسەڭلارمۇ ئۇنىڭ خۇشال بولۇپ كېتىشى ناتايىن! ئۇنىڭ ئۈستىگە، پادىشاھنىڭمۇ كۆڭلى ياخشى! ئۇ مېنىڭ قىزىم، ئۇ مېنىڭ! پادىشاھنىڭ ئەمەس! سىلەرنىڭمۇ ئەمەس! بىز بۇ يەردىن كېتىمىز! نېمىلا بولسۇن، ئىككى ئايال بىلەن ماڭغان بولسا، بىرى ئانىسى، بىرى قىزى بولغان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ مېڭىشىغا يول قويۇڭلار! بىزنىڭ كېتىشىمىزگە يول قويۇڭلار! بىز رېيىمىسلىق، ئاھ، سىلەر ئاق كۆڭۈل، مەن ھەممىڭلارنى ياخشى كۆرىمەن. سىلەر مېنىڭ قىزىمنى تۇتۇپ كەتمەيسىلەر، مۇمكىن ئەمەس! پۈتۈنلەي مۇمكىن ئەمەس. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ قىزىم، مېنىڭ قىزىم!

بىز شۇ تاپتا ئۇنىڭ قىيابىتىنى، ئاۋازىنى تەسۋىرلەشكە ناقابىل. ئۇ گەپ قىلمۇبتىپ كۆز ياشلىرىنى يۇتۇۋەتتى، قوللىرىنى بىر ـ بىرىگە سۈركىدى. ھەسرەتلىك كۈلدى. كۆزىدىكى يېشىدا كۈننىڭ نۇرى چاقنىدى، ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ ئۇھسىندى، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى، ۋارقىراپ ـ جارقىراشلىرى باش ـ ئايىغى قولاشمايدىغان سۆزلەرگە ئارىلىشىپ كەتتى، قىلمۇاتقان گەپلىرى باغلاشمىدى، ئىچى ئازاب ۋە ئېچىنىش بىلەن لىق تولدى، ئادەملەرنىڭ قەلبىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. ئۇ ئاخىر تىنچىپ قالدى. تىرىستان كۆز يېشىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن قوشۇمىسىنى تۇرۇۋالدى. ئاقمۇھت، ئۇ ئۆزىدىكى بۇ ئاجىزلىققا بەردەم بەرمەكچى بولۇپ گەپنى چورتلا ئۈزدى:

ـــ بۇ پادىشاھنىڭ ئىرادىسى، ـــ دېدى ئۇ، ئاندى ھېنرېت كوسىننىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى، ـــ چاقماقنىڭ قول سېلىڭلار!

جالاتلار ۋە ئەسكەرلەر ھېلىقى كىچىك ئۆيگە يوپۇرۇلۇپ كىردى. راھىبە قىلچىلىك قارشىلىق كۆرسەتمىدى. پەقەت

قىزىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ھېچ نەرسىگە قارىمايلا ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى. مەسىرلىق قىز شۇنچە كۆپ ئەسكەرنىڭ ئالدىدىلا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزۈم ۋەھىمىسىدە پۈچۈلاندى.

ــ ئانا ! ــ دەپ چىرقىرىدى ئۇ ئېچىنىشلىق ئاۋازى بىلەن، ــ ئوبدان ئانا ! ئۇلار كەلدى ! مېنى قوغداپ قېلىڭ !

ــ شۇنداق قىزىم، مەن سېنى قوغدايمەن، ــ دېدى ئانا ھېچكىم ئاڭلىمىغۇدەك زەئىپ ئاۋازدا ۋە دەرھال قىزىنى قۇچاقلىدى، يۈز ـ كۆزىگە توختىماي سۆيدى. ئىككىيلەن مۇشۇ تەرىقىدە يەردىلا يېتىپ قالدى. راھىبە قىزنىڭ ئۇستىگىلا يېتىۋالدى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئەڭ پاجىئەلىك تىراگېدىيە ئىدى.

ھېنرىت كوسىن قىزنىڭ مۇرىسى ئاستىدىن قولىنى ئۆتكۈزۈپ، ئۇنى بېلىدىنلا قۇچاقلاپ تۇتتى. قىز ئۇنىڭ قولى تېگىشى بىلەن بىرلا ۋاقىراپ ھوشىدىن كەتتى. جاللاتنىڭ كۆز يېشى يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك قىزنىڭ بەدىنىگە تورۇكلاپ چۈشتى. ئۇ قىزنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈش ئۈچۈن راھىبەنى كۇچەپ بىر يانغا ئىتتىرىۋەتتى. لېكىن، ئانىنىڭ قولى قىزنىڭ بېلىنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغان بولغاچقا، ئۇنى پەقەت ئاجىراتقىلى بولمىدى. ھېنرىت كوسىن باشقا ئامال قىلالماي، مەسىرلىق قىزنى ئۆينىڭ سىرتىغا سۆرەپ چىقتى. ئانىسىمۇ سۆرىلەپ بىللە چىقتى، ئۇنىڭ كۆزلىرى مەھكەم يۇمۇلغانىدى.

قۇياش كۆتۈرۈلگەن، مەيدانغا خېلى جىق ئادەم توپلىشىپ قالغانىدى. ئۇلار جاللاتنىڭ ئىككى ئايالنى دارقىرىتىپ سۆرەپ دارنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلگىنىنى يىراقتىن كۆرۈپ تۇردى. ژاندارما باشلىقى تىرىستان جازا ئىجرا قىلىدىغان چاغدىكى كونا بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئەتراپتا قاراپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ دار قېشىغا يېقىن كېلىشىنى قەتئىي مەنئى قىلدى.

ئەتراپتىكى دېرىزىلەردە بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمەيتتى، كىشىلەر پەقەت يىراقتىكى بۇۋاي مەريەم چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارى

ئۇستىدە خۇددى ئەتىگەنلىكى ئوچۇق ھاۋادا، مەيداندا يۈز بېرىۋاتقان ئىشلارنى تاماشا قىلىۋاتقاندەك ئىككى ئادەمنىڭ قارىسىنى كۆردى.

ھېنرىت كوسىن ئىككى ئايالنى جانغا زامىن بولىدىغان شوتىنىڭ ئاستىغىچە سۆرەپ كەلدى، ئاندىن قەدىمىنى توختاتتى، پاجىئەلىك مەنزىرىدىن يۈرىكى ئىرغىپ، پەقەت چىدىيالمىدى، تىنىقى يېتىشمەيۋاتقاندەك بولدى. ئۇ ئارغامچىنى ئايلاندۇرۇپ، قىزنىڭ چىرايلىق بوينىغا يۆگىدى. شور پېشانە قىز ئارغامچىنىڭ بوينىغا يۆگەلگەنلىكىنى تۇيۇپ شۇركۈنۈپ كەتتى، كۆزىنى ئېچىپ، تاشتىن ياسالغان دارنىڭ بېشى ئۇستىدىلا سۇرلۇك گىدىيىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، لاغىلداپ تىترىدى، يۈرەكنى ئېزىدىغان چىرقىراق ئاۋازى بىلەن: «ياق، مەن ئۆلۈشكە رازى ئەمەس!» دەپ ۋارقىرىدى. راھىبە بېشىنى قىزنىڭ كۆكلىكىنىڭ پېشىگە تىقىپ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدى. لېكىن، ئۇ تىترەيتتى، ئادەملەر ئۇنىڭ قىزنى توختىماي سۆيۈۋاتقانلىقىنى كۆردى. جاللات پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنىڭ ئىككى قولىنى قىزدىن ئاجرىتىۋەتتى. راھىبە ھېرىپ ـ چارچاپ ماداردىن كەتتىمۇ ياكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ئۈزۈل ـ كېسىل بەربات بولغانلىقىنى بىلدىمۇ، ئەيتاۋۇر، ئۆزىنى جاللاتنىڭ ئىختىيارىغا قويدى. جاللات قىزنى مۇرىسىگە ئېلىپ ماڭدى، چىرايلىق قىزنىڭ پۈكلەنگەن گەۋدىسى ئۇنىڭ مۇرىسىدە ساڭگىلاپ قالدى. جاللات شوتىغا پۇتىنى قويۇپ، يۇقىرىغا قاراپ ياماشتى.

شۇ ئەسنادا، يەردە ياتقان ئانا لەپىدە كۆزىنى ئاچتى، لام ـ جىم دېمەيلا ئورنىدىن تۇردى، چىرايى ئولجىغا تاشلانغان ياۋايى ھايۋاندەك قورقۇنچلۇق ئىدى. ئۇ جاللاتنىڭ قولىغا شىددەت بىلەن ئېتىلىپ باردى ـ دە، قولىنى چىشلىدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى چاقماق تېزلىكىدە يۈز بەردى. جاللات چىرقىراپ كەتتى، ئەتراپتىكىلەر يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۇنىڭ قان بىلەن

بويالغان قولىنى ئاران تەستە ئانا بولغۇچى ئايالنىڭ چىشلىرىدىن ئاجرىتىپ چىقاردى. ئانا چىشىنى چىڭ چىشلەپ، باشتىن ـ ئاخىرىغچە گەپ قىلمىدى. ئادەملەر ئۇنى كۆچەپ ئىتتىرەردى، ئارقىدىنلا ئۇنىڭ بېشىنىڭ ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەرگە قاتتىق تەگكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇردى، ئۇلار ئۇنى يۆلىدى، لېكىن ئۇ يەنە يىقىلىپ چۈشتى، بىچارە ئايال ئاللىقاچان جان ئۈزگەنىدى.

جاللات مىسرلىق قىزنى بوش قويۇۋەتمەي، شۇ كۆتۈرگەن پېتى شوتىدىن ئاستا ـ ئاستا يۇقىرى ئۆرلىدى.

2. «ئاق كىيىملىك پەرىزات»

كۆاسمىدو كىچىك بىر ئېغىزلىق ئۆينىڭ قۇيقۇرۇق تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ ئىچىدە مىسرلىق قىزمۇ يوق ئىدى. ئۇ مىسرلىق قىزنى قوغداش بىلەن بولۇۋاتقاندا، بىرلىرى ئۇنى ئالداپ ئاچىقىپ كەتكەنىدى. كۆاسمىدو چاچلىرىنى يۇلۇپ ـ يۇلۇۋەتتى، كۆكۈلى بۇزۇلۇپ تېپىرلاپ كەتتى، ئالجىپ قالغاندەك چېركاۋنىڭ ھەممە يېرىنى ئايلىنىپ چىقتى. مىسرلىق قىزنى ئىزدەپ باقمىغان بۇلۇڭ ـ پۇچقاقمۇ قالمىدى. غەلىتە ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى، يۇلۇۋالغان چاچلىرىنى يەرگە ئاتتى. دەل شۇ چاغدا، مىسرلىق قىزنى تۇتقۇن قىلماقچى بولغان ئوردا ئوقياچىلىرى بۇۋى مەريەم چېركاۋىغا غەلىبە بىلەن كىرىپ كەلدى. كۆاسمىدو ئۇلارغا يارەملىشىپ ئىزدىنىشىپ بەردى. بىچارە گاس ئۇلارنىڭ مىسرلىق قىزنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمىگەنىدى، ئۇنىڭ نەزىرىدە ئاۋۇ تىلەمچىلەر مىسرلىق قىزنىڭ دۇشمەنلىرى ئىدى. ئۇ ھەتتا تىرىستانىنى مۆكۈنۈۋېلىشقا بولىدىغان يەرلەرنىڭ ھەممىسىگە ئېلىپ بارىدى، مەخپىي ئىشكىلەرنى ئېچىپ بەردى. نەزىر ـ

چىراغ سۇپىسىنىڭ قىسىلچاقلىرىنى، ئارقا ھويلىدىكى مۇقەددەس بۇيۇملار ئۆيىنى كۆرسەتتى. ناۋادا بەختسىز قىز راستتىنلا مۇشۇ يەرلەرگە مۆكۈنۈۋالغان بولسا، ئۇنى بىرىنچى بولۇپ تۇتۇپ بەرگىنى دەل كۆاسمىدونىڭ ئۆزى بولغان بولاتتى.

تىرىستان ئىشەنچىنى ئۇنداق ئاسان يوقىتىپ قويىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. لېكىن، ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمىگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھېرىپ - چارچاپ، پۇت - قولى سىرقىراپ كەتكەنلىكى ئۇچۇن جىلە بولغىلى تۇردى. كۆاسمىدو بولدىلا دەپ ئۆزى يالغۇز ئىزدەش بىلەن بولدى. پۇتكۇل چېركاۋنى نەچچە ئون قېتىم ئايلاندى، ئۇيىاندىن - بۇيانغا نەچچە يۇز قېتىم ماڭدى. شەرقتىن غەربكە، جەنۇبتىن شىمالغا، يۇقىرىدىن - تۆۋەنگە، ئىچىدىن - تېشىغا بولۇپ، بىردەم پەلەمپەيدىن چىقتى، بىردەم پەلەمپەيدىن چۇشتى. يۇگۇردى، تۇۋلىدى، ئاختۇردى، ھەممە يەرگە قاراپ باقتى، قىلمىغان قىلىقى قالمىدى. بېشىنى كۆرگەنلىكى كامارنىڭ ھەممىسىگە تىقىپ باقتى، مەشئەل كۆتۇرۇپ ئەگمە تورۇسلارنى يورۇتتى، ئاخىر پۇتۇنلەي ئۇمىد ئۇزۇپ تېخىمۇ ئەسەبىيلەشتى. ئۆزىنىڭ جۇپتىنى يوقىتىپ قويغان ئەركەك ھايۋانمۇ مۇنچىۋالا ئالاقزەدە بولۇپ كەتمىگەن، مۇنچىۋالا ۋەھشىيلىشىپ كەتمىگەن بولاتتى. ئاخىر مىسرلىق قىز چېركاۋدا ئەمەس دەپ جەزملەشتۇردى. ھەممە ئىش تۇگىگەن، مىسرلىق قىزنى ئاللىقاچان بىرلىرى تۇتۇپ كەتكەنلىكىدە گەپ يوق. كۆاسمىدو بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ پەلەمپىيى ئارقىلىق ئۆگزىگە چىقتى، ئاشۇ كۇنى قىزنى قۇتۇلدۇرۇپ چېركاۋغا ئېلىپ كىرگەن چاغدىكى ئەھۋالنى ئەسلىدى. شۇ كۇنى ئۇ مۇشۇ جايلاردىن ئۆتۇۋاتقاندا شۇنچىكى خۇشال بولغان، شۇنچىكى پەخىرلەنگەنىدى. ئەمدىلىكتە، ئۇ شۇ چاغدا ماڭغان يەرلەردىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ، گەپمۇ قىلماي، ياشمۇ ئېقىتماي ئۆتۇشكە مەجبۇر بولغانىدى. چېركاۋ ئۇنىڭغا ھەددىدىن زىيادە قاقاس،

زېرىكەرلىك تۈيۈلغىلى تۇردى. ئوقياچىلار چېركاۋدىن ئايرىلىپ، مىسرلىق قىزنى قوغلاپ تۇتۇش مەقسىتىدە كونا شەھەر رايونى تەرەپكە كەتكەندى. ھېلىلا شاۋقۇن ـ سۇرەن ئىچىدە ھۇجۇمغا دۇچ كەلگەن بۇۋى مەريەم چېركاۋى ئەمدىلىكتە تىپتىنچ بولۇپ قالدى. چېركاۋدا تىكەندەك يالغۇز قالغان كۆاسمىدو ھېلىقى كىچىك ئۆيگە قاراپ ماڭدى. مىسرلىق قىز مۇشۇ ئۆيدە، كۆاسمىدونىڭ ھىمايىسىدە بىرنەچچە ھەپتە ئۇخلىغان، ئارام ئالغانىدى. ئۆيگە باراي دەپ قالغاندا، كۆاسمىدو سەل ئۈمىدلەندى ـ دە، مىسرلىق قىزنى مۇشۇ ئۆيدىن تېپىۋالسامچۇ، دېگەن بىر خىيال لەپىدە كۆڭلىدىن كەچتى. ئۇ چېركاۋنىڭ ئىككى قاسىنقى ئارىسىدىكى كاردور ئۆگزىسىنىڭ دەھلىزىدىن قايرىلىدىغان چاغدا ئالدىدىكى ھېلىقى ئۆيگە، ئۇنىڭ دېرىزىسىگە قارىدى. كۆاسمىدو ئەگمە شەكىللىك تۇۋرۇكنىڭ ئاستىدا خۇددى دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىكى قۇش ئۇۋىسىدەك تۇگۈلۈپ ئولتۇردى. بىچارە كۆاسمىدو ئاخىر پەقەت بولالمىدى، يىقىلىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن تۇۋرۇككە يۆلىنىۋالدى. ئۇ مىسرلىق قىزنىڭ بۇ ئۆيگە قايتىپ كەلگەن بولۇشىنى نەقەدەر ئارزۇ قىلاتتى ـ ھەي! ئۇ ھەتتا بىرەر پەرىشتىنىڭ ئۇنى ئۆيگە ئەكېلىپ قويۇشىنى ئارزۇ قىلدى. ئۇي شۇنچىكى پىنھان، شۇنچىكى پۇختا، شۇنچىكى سۆيۈملۈك ئىدى. مىسرلىق قىزنىڭ ئۇ يەردە بولماسلىقى مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئىدى. لېكىن، ئۇ ئالدىغا قەدەم ئېلىشقا پېتىنالمىدى، كۆرۈۋاتقان تاتلىق چۈشىنىڭ بەربات بولۇپ كېتىشىنى ھەرگىز خالىمايتتى.

«شۇنداق، ـــ دېدى كۆاسمىدو ئۆز ـ ئۆزىگە، ـــ ئېھتىمال، ئۇ ئۇخلاۋاتقان ياكى دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن، ئۇنى چۆچۈتۈپ قويماسلىق كېرەك.»

ئاخىر ئۇ جۇرئىتىگە ئېلىپ پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ، شەپە چىقارماي ماڭغىنىچە ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدى. تۆت ئەتراپىغا قارىۋالغاندىن كېيىن بوسۇغىدىن ئاتلىدى. ئۇي قۇپقۇرۇق ئىدى!

بۇ ئۆيده يەنىلا هېچكىم يوق ئىدى! بىچاره گاس قەدىمىنى ئاستىلىتىپ، ئۆيئىچىنى بىر قېتىم ئايلاندى. مىسرلىق قىزنى پالاس، تۆشەك تېگىدىن ياكى بىرەر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتىن تېپىۋالىدىغاندەك سىنچىلاپ قاراپ باقتى. ئاخىر ئىلاجسىز بېشىنى چايقىدى، جېنى چىقىپ كەتكەندەك بولدى. بىردىنلا، ئاچچىقىغا هاي بېرەلمەي، قولىدىكى مەشئەلنى دەسسەپ ئۆچۈردى، گەپ قىلمىدى، ئۇلۇغ ـ كىچىكمۇ تىنمىدى، بېشىنى تامغا ئۇرۇپ يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ هوشىدىن كەتكەنىدى.

كۆزاسمىدو هوشىغا كېلىپلا ئۆزىنى تۆشەككە ئاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىدە دومىلىدى. مىسرلىق قىز ياتقان، بەدىنىدىكى هارارەت ساقلىنىپ قالغاندەك بىلىنگەن جايلارنى خۇدىنى يوقاتقان هالدا پۇرىدى، سۆيدى. بىرهازا ئۆتۈپ، خۇددى جېنى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك مىدىر ـ سىدىر قىلمىدى. چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۈلدى، هاسىراپ ـ هۆمۈدەپ كەتتى، گاراڭ بولغاندەك ئورنىدىن تۇردى، بېشىنى هەدەپ تامغا ئۇردى. ئاخىر بارا ـ بارا مادارىدىن كەتتى ـ دە، پولغا يىقىلىپ چۈشتى، ئاندىن تىزلىنىپ تۇرۇپ، ئۆينىڭ سىرتىغا قاراپ ئۆمىلىدى، ئېسىنى يوقاتقاندەك بولۇپ، ئىشكىنىڭ ئۈدۈلىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردى. ئۇ ئولتۇرغان جايىدا مىدىر ـ سىدىر قىلماي بىر سائەتتىن ئارتۇقراق ئولتۇردى، خۇددى يېتىمسىرەپ قالغان ئاندەك ئالدىدىكى كىچىك ئۆيگە مىختەك قادالدى، كۆزلىرى هەسرەت ـ ئەلەم بىلەن تولدى، بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قېتىپ قالدى. ئۇ گەپ ـ سۆز قىلماي بىرهازا ئولتۇرغاندىن كېيىن هۆڭرەپ يىغلىۋەتتى. ئىچ ـ ئىچىدىن جالاقلاپ تىترىدى. لېكىن، بۇ ياز پەسلىدىكى ئاۋازسىز چاقماققا ئوخشاش، ياش تۆكۈلمىگەن يىغا ئىدى.

كۆزاسمىدو ئېيتقۇسىز بىر قايغۇ ـ هەسرەتلىك خىياللار قاينىمىغا غەرق بولدى. مىسرلىق قىزنىڭ زادى قانداق قىلىپ بۇلاپ كېتىلگەنلىكىنى بىلمەكچى بولدى. ئۇ تۇيۇقسىزلا يارەمچى ئېپىسكوپنى ئېسىگە ئالدى. پەقەت شۇ پوپتىلا

قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ پەلەمپىيىگە ئۆتىدىغان ئىشىكىنىڭ ئاچقۇچى بارلىقىنى ئېسىگە كەلتۈردى. كۆڭسىدو يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ بىر كېچىسى مىسرلىق قىزغا ئوغرىلىقچە چېقىلماقچى بولغانلىقىنى يادىغا ئالدى. بىرىنچى قېتىمدا كۆڭسىدو ئۇنىڭغا يارەم قىلغان، ئىككىنچى قېتىمدا ئۇنى توسقانىدى. تالاي ۋەقەلەرنىڭ تەپسىلاتى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى. ئۇ مىسرلىق قىزنى بۇلاپ كېتىش يارەمچى ئېپىسكوپتىن بۆلەك ھېچقانداق ئادەمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى جەزملەشتۈردى. لېكىن، ئۇ پوپنى چەكسىز ھۆرمەت قىلاتتى، ئۇنىڭغا بولغان مىننەتدارلىق بىلەن ساداقەتمەنلىك قەلب چوڭقۇرلۇقىدا يىلتىز تارتقانىدى. كۆڭسىدو ھەتتا ئۆزى جان تالىشىۋاتقان مۇشۇ دەقىقىدىمۇ، ھەسەتخورلۇق بىلەن ئۇمىدسىزلىكنىڭ ئۆزىنى بويسۇندۇرۇۋېلىشىنى ھەرگىز خالىمايتتى.

بىچارە گاس بۇ ئىشنى چوقۇم يارەمچى ئېپىسكوپ قىلغان دېگەن يەرگە كەلدى. ئەھۋال كلاۋدې فرولىلوغا تاقاشقان ھامان، ئۇنىڭ قەلبىدىكى غەزەپ ۋە نەپرەت پۈتمەس ـ تۈگىمەس ئازابقا ئايلاندى.

كۆڭسىدونىڭ كاللىسىغا پوپنىڭ كۆلەڭگىسى كىرىۋالدى، تاڭ نۇرى ئەگمە تۈۋرۈكلەرنىڭ ئۈستىگە چۈشكەنىدى. ئۇ بۇۋۇى مەريەم چېركاۋىنىڭ ئۆگزىسىدە، يۇمىلاق سارايىنىڭ سىرتىدىكى رېشاتكىدىن قايرىلىدىغان جايدا بىر ئادەمنىڭ قارىسى ئۆزى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. كۆڭسىدو بۇ قارا سايىنىڭ يارەمچى ئېپىسكوپ ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتتى. كلاۋدې فرولىلونىڭ قەدىمى سالماق ۋە ئاستا ئىدى. ئۇ ئالدى تەرەپكە ئەمەس، شىمالدىكى قوڭغۇراق مۇنارى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتاتتى. لېكىن، سېينا دەرياسىدىن ئۆتۈپ، قانداقتۇر بىر نەرسىنى كۆرۈشكە ئالدىراۋاتقاندەك، بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ تۇرقى خۇددى مەلۇم بىر نىشانغا قاراپ

ئۇچۇقبتەپمۇ كۆزنى يەنە بىر يەردىن ئۇزمەيۋاتقان مۇشۇكياپىلاققا ئوخشايتتى. پوپ مۇشۇنداق مېڭىپ، كۆاسمىدونىڭ ئۈستىدىكى بىر قەۋەتلىك بىنادىن ئۆتۈپ كەتتى، كۆاسمىدونى كۆرمىدى.

كۆاسمىدو پوپنىڭ تۈيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى، ئۇنىڭ شىمالدىكى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ پەلەمپىيىدىن پەسكە چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى. ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇم، ھېلىقى قوڭغۇراق مۇنارىدىن قارىغاندا گۈبېرناتور مەھكىمىسىنى كۆرگىلى بولاتتى.

كۆاسمىدونىڭ پوپنىڭ ئۇ يەردىكى قوڭغۇراق مۇنارىغا نېمە ئىشنى دەپ بارىدىغانلىقىنى بىلگۈسى كەلدى. شۇنداقتىمۇ، بۇ بىچارە قوڭغۇراق چالغۇچى ئۆزىنىڭ ئۇ يەرگە بېرىپ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى، بىردەمدىن كېيىن قانداق گەپلەرنى دەيدىغانلىقىنى، ھەتتا ئۆزىنىڭ قانداق قىلىشى كېرەكلىكىنى ئويلاپمۇ قويمىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە غەزەپ بىلەن ئالاقزەدىلىكتىن بۆلەك نەرسە يوق ئىدى. يارەمچى ئېپىسكوپ بىلەن مىسرلىق قىزنىڭ سىيماسى ئۇنىڭ كۆڭلىدە شىددەتلىك توقۇنۇش پەيدا قىلماقتا ئىدى.

ئۇ قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۆگزىسىگە بېرىپ، پەلەمپەيدىكى قاراڭغۇلۇقتىن چىقىپ بولمىغان، ئۆگزىدىكى تۈز سۇپىغا ئاياغ باسمىغان ئەھۋالدا پوپنىڭ نەدىلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئەتراپىغا ئېھتىياتچانلىق بىلەن قارىدى. پوپ ئۇنىڭغا دۈمبىسىنى قىلىپ تۇراتتى. قوڭغۇراق مۇنارىدىكى سۇپىنىڭ تۆت ئەتراپىغا شامال ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان رېشاتكا بىكىتىلگەنىدى. پوپنىڭ كۆزى شەھەر ئاھالىسى رايونى تەرەپتە بولۇپ، مەيدىسىنى بۇۋى مەريەم كۆۋرۈكىگە قارايدىغان تەرەپتىكى رېشاتكىغا قويۇۋالغانىدى.

كۆاسمىدو ئاۋايلاپ مېڭىپ پوپنىڭ كەينىگە كەلدى ـ دە، ئۇنىڭ زادى نېمىگە مۇنچىۋالا زەن سېلىپ ئالدى تەرەپكە

شۇنچىلىك بېرىلىپ قاراۋاتقانلىقىنى بىلىپ باقماقچى بولدى. شۇ تاپتا پوپ ئالدى تەرەپكە شۇنچىلىك بېرىلىپ قاراۋاتاتتىكى، گاسىنىڭ يېنىغىلا كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيمىدى.

بۇۋى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارىدىن ياز پەسلىدىكى پارىژنىڭ ئەتىگەندىكى يېڭى قىياپىتىنى كۆرگىلى بولاتتى، بۇ مەنزىرە ئاجايىپ گۈزەل ۋە يېقىملىق ئىدى. مۇشۇنداق بىر پەيتتە تېخىمۇ شۇنداق ئىدى. 7 ـ ئايدىكى پارىژ ئاسمىنى ناھايىتى ئوچۇق ئىدى. ئۇ يەر ـ بۇ يەردىكى بىرنەچچە يۈلتۇز سۈس جىمىرلايتتى، گاھ يوقلىپ، گاھ كۆرۈنۈپ قالاتتى. ئەڭ يورۇق بىر يۈلتۇز شەرق تەرەپتىكى ئۈپۈق يۈزىدە كۆزنى چاقنىتىپ ۋالىلدايتتى. قۇياش ئەمدىلەتتىن كۆتۈرۈلگەن، ئۇيقۇسىدىن ئويغانغان پارىژ مىدىرلاشقا باشلىغانىدى. ئۆرلەۋاتقان قۇياشنىڭ نۇرىدا، شەرقىقە قارىغان ئۆيلەرنىڭ سىيماسى ناھايىتى ئېنىق كۆزگە چېلىقاتتى. قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۈزۈن سايىسى بىر ئۆينىڭ ئۆگزىسىدىن يەنە بىر ئۆينىڭ ئۆگزىسىگە سوزۇلاتتى. بەزى رايونلار شاۋقۇن ـ سۇرەن بىلەن تولغان، بىر يېرىدە قوڭغۇراق جاراڭلىسا، يەنە بىر يېرىدىن بولقىنىڭ تاراڭ ـ تۇرۇڭى ئاڭلىناتتى. يىراقراق جايلاردىن يۇك باسقان ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى. ئاھالە رايونىنىڭ ئۇستىدە لەيلەپ يۈرگەن تۇتۇن گۇڭگۇرت كاندىن چىقىۋاتقان ئىسقا ئوخشايتتى. بىر تالاي كۆۋرۈكلەرنىڭ ئاستىدىن ئېقىپ ئۆتكەن، بىرمۇنچە كىچىك ئاراللارنىڭ تۇمشۇقىنى ئايلىنىپ ئاققان سېينا دەرياسىدا سان ـ ساناقسىز ئاق بۇزغۇن كۆۋەجەيتتى. شەھەر ئەتراپىدىكى قەلئەلەرنىڭ سىرتىدا ئەتىگەنلىك تۇمان لەيلەيتتى. قاتمۇقات تۇمانىنىڭ ئۇ يېقىدىن پايانسىز ئېتىز ـ ئېرىقلار خىرە ـ شىرە كۆرۈنەتتى. چىرايلىق تاغ ـ ئېدىرلار گاھ ئۆرلەپ، گاھ پەسلىگەندەك بولاتتى. يەلگە ئوخشاش ئۇچۇپ يۈرگەن ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئەمدىلا ئويغانغان شەھەر ئۈستىگە تارقىلاتتى. مەيىن

سوقۇۋاتقان تاك شاملى تۇمان بىلەن پۇركەنگەن تاغ ـ ئېدىرلاردىكى پارچە ـ پۈرات ئاق بۇلۇتنى شەرق تەرەپتىكى ھاۋا بوشلۇقىغا ھەيدەيتتى.

سۇت قاچىلانغان ئىدىشنى كۆتۈرۈپ پارۋى مەيدانىدىن ئۆتۈۋاتقان بىرنەچچە ئايال بۇۋى مەرىيەم چېركاۋىنىڭ دەرۋازىسىدىكى غەلىتە جاراھەت ئىزلىرىنى ۋە قۇم ـ شېغىللارنىڭ ئارىلىقىدا ئۇيۇپ قالغان ئىككى دۆۋە قوغۇشۇن ئېرىتمىسىنى كۆرۈپ ياقىلىرىنى تۇتتى. بۇ جاراھەت ئىزلىرى كېچىدىكى توپىلاڭنىڭ خاتىرىسى ئىدى. كۆاسمىدو ئىككى قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئارىلىقىدا تۇتاشتۇرغان ئوتمۇ ئاللىبۇرۇن ئۆچكەنىدى. تىرىستان مەيداننى پاك ـ پاكىز ئادالاپ بولغان، جەسەتلەرنى سېيىنا دەرياسىغا تاشلاپ تۇگەتكەنىدى. لۇئى XI دەك پادىشاھلارنىڭ ھەممىسى ھەر قېتىملىق قىرغىنچىلىقتىن كېيىن كوچا يوللىرىنى يۇيۇپ تازىلاشقا ئالاھىدە ئېتىبار بېرەتتى.

قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ رېشاتكىسىنىڭ سىرتىدا، پوپ تۇرغان يەرنىڭ ئاستى تەرىپىدە گوت ئۇسلۇبىدا سېلىنغان ھەرقانداق بىنادا بولمىدىغان تاش نور بار ئىدى. سۇ ئاقتۇرۇشقا ئىشلىتىلمىدىغان بۇ نور ئىنتايىن كۆركەم، رەڭدار ياسالغانىدى. نورنىڭ يېرىقىدا چىرايلىق ئىككى تۆپ رۇخسارگۇل ئېچىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ مەيىن تاك شامىلىدىكى ئىرغاڭلاشلىرى بەئەينى ئۈينىاپ ـ كۈلۈپ، بىرنەرسىگە سالام بېرىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئۇستىدىن، يىراقتىكى ھاۋا بوشلۇقىدىن قۇشلارنىڭ ۋېچىرلاپ سايرىغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

پوپ بۇلارنى كۆرمەيتتى، ھېچقانداق ئاۋازنى ئاڭلىمايتتى. مۇنداق ئادەملەر بۇ دۇنيادا تاك سەھەرنىڭ بارلىقىنى، ئۇچار قۇشلارنىڭ بولىدىغانلىقىنى، گۈللەرنىڭ ھۆپىپىدە ئېچىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئەتراپىدىكى ئالەم شۇنچە پايانسىز، ئۇپۇق شۇنچە كەڭرى، ئۇنىڭ قۇچىقىدا تۇمەن مىڭ خىل شەيئى

بولسمۇ، لېكىن شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزى بىرلا نۇقتىغا تىكىلگەنىدى.

كۆاسمىدونىڭ ياردەمچى ئېپىسكوپتىن مىسرلىق قىزغا نېمە بولدى، دەپ بەك سورىغۇسى كەلدى. لېكىن، ياردەمچى ئېپىسكوپ مۇشۇ تۇرقىدا، روھىي تېنىدىن چىقىپ كەتكەندەك ئىدى. ئۇ يەر شارى ئايىغى ئاستىدىلا يېرىلىپ كەتسىمۇ سەزمەيدىغان دەرىجىگە يەتكەنىدى. ئۇنىڭ كۆزى مۇئەييەن بىر يەرگە تىكىلگەن، ئۇ يا مىدىرلىمايتتى، يا ئاۋاز چىقارمايتتى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتى شۇنداق قورقۇنچلۇق ئىدىكى، ھېچ نەرسىگە پەرۋا قىلمايدىغان قوڭغۇراق چالغۇچىمۇ بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ، ئۇنى پاراكەندە قىلىپ قويۇشتىن ئۆزىنى تارتتى - دە، پەقەت ياردەمچى ئېپىسكوپ قاراۋاتقان تەرەپكە قاراش بىلەن كۇپايىلەندى. بۇمۇ ياردەمچى ئېپىسكوپتىن سوراپ بېقىشنىڭ ئەپچىل چارىسى ئىدى. ئاخىر بەختسىز گاسىنىڭ نەزىرى گىرىف مەيدانىدا توختىدى.

شۇنداق قىلىپ، ياردەمچى ئېپىسكوپ كۆرگەننى ئۇمۇ كۆردى. مانا، دارىنىڭ تۇۋرۇكىگە يۆلەپ قويۇقلۇق شوتا؛ مەيداندىكى بىرنەچچە شەھەر پۇقراسى؛ بىر توپ ئەسكەر. بىر ئەر كىشى ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يەردىن رەڭگى ئاق بىرنەرسىنى سۆرەپ ماڭدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە قارا رەڭلىك يەنە بىر نەرسە ئېسىلغانىدەك ئىدى. ئەر كىشى دارىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى.

ئۇ يەردە قانداقتۇر بىر ئىش يۈز بېرىۋاتقاندەك ئىدى. لېكىن، كۆاسمىدو ئېنىق كۆرەلمىدى. بۇ ئۇنىڭ يەكچەشمە كۆزىنىڭ يىراقنى كۆرەلمەيدىغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى بىر توپ ئەسكەرنىڭ ئۇنىڭ كۆز ئالدىنى توسۇۋالغانلىقىدىن ئىدى. شۇڭا، مەيداندىكى ئەھۋالنى تولۇق كۆرەلمەيۋاتاتتى. بۇ قۇياش ئالىلىقاچان كۆتۇرۇلۇپ بولغان، ئۇنىڭ ئالتۇندەك نۇرلىرى ئەتراپنى يورۇتقان ۋاقىت ئىدى. پارىژدىكى چوققىلىق ئەگمە

بىنالار، ئالايلۇق قوڭغۇراق بىنالىرى، تۇرخۇن، چوققا تام قاتارلىقلار كۆيۈۋاتقان ئوتتەك قىپقىزىل تۈسكە كىرگەنىدى.

دەل شۇ ئەسنادا ھېلىقى ئەر كىشى شوتىغا ياماشتى. كۆاسمىدو ئۇنىڭ مۇرىسىگە بىر ئايالنى ئېلىپ چىقىۋاتقانلىقىنى ئوچۇق كۆردى. ئۇنىڭ مۇرىسىدە كۆتۈرۈۋالغىنى بىر ئايال، ئاپپاق كىيىم كىيگەن بىر قىز ئىدى. ئۇنىڭ بوينىغا ئارغامچىدىن سىرتماق سېلىنغانىدى. كۆاسمىدو ئۇنى تونۇدى. ئۇ ئەسىرالدا ئىدى.

ھېلىقى ئەر كىشى شوتىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، سىرتماقنى ئاز ـ پاز ئوڭشاپ قويدى. پوپ تېخىمۇ ئوچۇق كۆرۈش ئۈچۈن، رېشاتكىنىڭ ئالدىغا ئىككى تىزى بىلەنلا تىزلاندى.

ئەر كىشى شوتىنى تۈيۈقسىزلا تېپىۋەتتى. كۆاسمىدونىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى. بەختسىز قىزنىڭ ئارغامچىنىڭ ئۈچىدا ئىككى تەرىپىگە ئىرغاڭلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇردى. دار يەرنىڭ يۈزىدىن ئىككى دوۋاس ① ئېگىزلىكتە بولغاچقا، ھېلىقى ئەر كىشى مىسىرلىق قىزنىڭ مۇرىسىنى پۈتى بىلەن نىقتىدى. ئارغامچا بىرنەچچە قېتىم چۆرگۈلىدى. كۆاسمىدو مىسىرلىق قىزنىڭ بەدىنىنىڭ تارتىشۋاتقىنىنى، ئادەم قورقۇدەك سىلكىنىۋاتقىنىنى كۆردى. پوپ بوينىنى سوزۇپ، كۆز قارىچۇقى پۈلتىيىپ چىقىپ كېتىدىغاندەك قاراپ تۇرىۋەردى. مەيداندىكى قورقۇنچلۇق مەنزىرىگە پۈتۈن دىققىتى بىلەن نەزەر سالدى. ھېلىقى ئەر كىشى بىلەن بىچارە قىز ئارىسىدىكى قانلىق كۆرۈنۈش ئۆمۈچۈكنىڭ چىۋىنىنى تۇتۇۋاتقان چاغدىكى كۆرۈنۈشنىڭ نەق ئۆزى ئىدى.

ئادەم ئۇجۇقۇپ كېتىدىغان بۇ قورقۇنچلۇق دەقىقىدە، پوپنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىدا ئىبلىسلارنىڭكىدەك مۇدھىش كۈلكە پەيدا بولدى. بۇ ئادەم زاتىدا بولىدىغان كۈلكە ئەمەس ئىدى.

---

① دوۋاس ـــ فىرانسىيەدىكى قەدىمكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى. بىر دوۋاس بىر مېتىر توقسەن بەش سانتىمېتىرغا تەڭ كېلىدۇ.

كۆاسمىدو كۈلكە ئاۋازىنى ئاڭلىيالمىسمۇ، لېكىن بۇ كۈلكە چىراينى كۆرگەندەك بولدى. كۆاسمىدو ياردەمچى ئېپىسكوپنىڭ ئارقىسىدىن بىرنەچچە قەدەم كەينىگە ياندى، ئاندىن ۋۇجۇدىنى ئۆرتەۋاتقان غەزەپ ـ نەپرىتى بىلەن ئۇنىڭغا ئېتىلدى، كلاۋدې فرولونىڭ دۈمبىسىدىن ئىككى قولىلاپ ئىتتىرىپ، چوڭقۇرلۇققا چۈشۈرۈۋەتتى.

پوپ «هوي لەنەتگەردى» دەپ ۋارقىرىغىنىچە پەسكە غۇلاپ چۈشتى.

بىز ئابايا ئېيتقاندەك، ئۇ يۆلىنىپ تۇرغان يەرنىڭ ئاستىدىلا نور بار ئىدى. ئۇ غولاپ چۈشۈۋاتقاندا، دەل شۇ نورغا ئىلىنىشىپ قالدى. ئۇ نورنىڭ گىرۋىكىگە ئىككى قولى بىلەن مەھكەم ئېسىلىپ، يەنە بىر قېتىم توۋلىماقچى بولدى. لېكىن، شۇ ئەسنادا ريشاتكىنىڭ تۈۋىدە تۇرغان كۆاسمىدونى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ ۋەھىمە، نەپرەت، ئىنتىقام بىلىنىپ تۇرغان چىراينى كۆرۈپ، پوپنىڭ زۇۋانى ئۆچتى.

ئۇنىڭ ئاستى تەرىپى تېگى يوق هاڭ دېيىشكە بولاتتى. ناۋادا چۈشۈپ كەتسە، ئىككى يۈز نەچچە چى ئارىلىقتىن ئۆتۈپ ئاندىن يەرگە چۈشەتتى. ياردەمچى ئېپىسكوپ مۇشۇنداق يامان ئەھۋالدا بىر ئېغىز گەپمۇ قىلالمىدى، ئىنجىقلاشقىمۇ مادارى يەتمىدى. ساڭگىلاپ تۇرغان بەدىنىنى ئىككى يانغا تولغاپ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تۆپىگە چىقىۋېلىشقا ئۇرۇندى. لېكىن، ئۇ يەردىكى گىرانىت تاشنى تۇتۇۋېلىش ئۇنداق ئاسان ئەمەس ئىدى. قارىيىپ تۇرغان تامنىڭ يۈزىدىمۇ پۈتىنى قويغۇدەك يەر يوق ئىدى. بۇۋۇى مەريەم مۇنارىغا بارغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ريشاتكا ئاستىدىكى تاشنىڭ تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ تەدرىجي رەۋىشتە سىرتى تەرەپكە كۆپۈپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ياردەمچى ئېپىسكوپ هالىدىن كەتكۈچە جان تالىشىۋاتقان يەر دەل ئىچى تەرەپكە كىرىپ كەتكەن بۇرجەك ئىدى. ئۇنىڭ تاقابىل تۇرىدىغىنى يالغۇز تال ۋە تۈپتۈز تاملا ئەمەس، بەلكى يەنە

ئىچىگە قاراپ ئېگىلگەن يەرمۇ بار ئىدى.

كۆاسىمدو قولىنى ئۇزارتسىلا ئۇنى بۇ ھاڭدىن تارتىۋالالايتتى. لېكىن، ئۇ يارەمچى ئېپىسكوپقا قاراپمۇ قويمىدى، پۈتۈن دىققىتى بىلەن گرىف مەيدانغا، دارغا، مىسرلىق قىزغا تىكىلدى. بۇ گاس پوپ ئابايا يۆلىنىپ تۇرغان رېشاتكىنىڭ قېشىدىلا ئىدى. لېكىن، ئۇ ئالدى تەرەپكە كۆز ئۇزمەي قارايتتى. شۇ تاپتا، ئالدى تەرەپ كۆاسىمدو بۇ دۇنيادا بىردىنبىر كۆڭۈل بۆلىدىغان نىشان ئىدى. ئۇ چاقماق سوقۇۋاتقان ئادەمدەك قىمىر قىلماي جىم تۇراتتى، شەپە چىقارمايتتى، ئىلگىرى ئۇنىڭ يەكچەشمە كۆزىدىن بىر تامچىلا ياش ئاققانىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ ئاۋازىنى چىقارماي يىغلاپ تاشلىدى، كۆز يېشى ئېرىق سۈيىدەك ئاقتى.

يارەمچى ئېپىسكوپ ھاسىرىدى، تاقىر بېشىدىن تەر قۇيۇلدى، تاشنى تولا تاتىلاپ، بارماقلىرى قانىدى، ئىككى تىزى تامغا سۈركىلىپ، تېرىلىرى تىتىلدى. ئۇ نورغا ئىلىنىشىپ قالغان مۇراسىم كىيىمىنىڭ جارت قىلىپ يىرتىلغان ئاۋازىنى ئاڭلىدى. جان تاللىشىپ ھەربىر مىدىرلىغاندا، كىيىمى تېخىمۇ بەكرەك يىرتىلغىلى تۇردى. تېخىمۇ چاتاق بولغىنى، نورنىڭ بىر ئۇچىدىكى قوغۇشۇن تۇرۇبا ئېگىلىشكە باشلىدى. يارەمچى ئېپىسكوپ قوغۇشۇن تۇرۇبىنىڭ ئېگىلىپ سۇنۇپ كېتەي دەۋاتقانلىقىنى بىلدى. ھېرىپ ـ چارچاشتىن قولى بوشاپ كەتسىلا، مۇراسىم كىيىمى پۈتۈنلەي يىرتىلىپ، ئۇزۇلۇپ كەتسىلا، قوغۇشۇن تۇرۇبا ئېگىلىپ سۇنۇپ كەتسىلا ئۆزىنىڭ چۈشۈپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇلارنى ئويلاپ، كۆز ئالدىدىكى قورقۇنچلۇق ۋەھىمىدىن مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى. ئۇ ئون نەچچە چى تۆۋەندىكى سۇپىغا ئوخشاش تۇز، لېكىن تار بىر جاينىڭ بارلىقىنى خىرە ـ شىرە پەرق ئېتىپ، بىرنەچچە قېتىم قارىغانمۇ بولدى. بۇ تار جاي چېركاۋنى

ياسىغاندا تاسادىپىي چىقىپ قالغان بۇرجەكتەك قىلاتتى. ياردەمچى ئېپىسكوپ ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە تۇرۇپ، ئۇلۇغ خۇداغا چىن قەلبىدىن ناله قىلدى، ئۇنىڭدىن ئۆزىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىنى ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئاشۇ سۈپىنى بولسىمۇ بېرىشىنى، ئۇ يەردە يۈز يىل تۇرۇپ قالسىمۇ رازى بولىدىغانلىقىنى تىلىدى. شۇ ئاردا ئۇ پۈتىنىڭ تېگىدىكى مەيدانغا قاراپ سالدى، ئۇ يەردىكى قۇيقۇرۇق، تەگسىز هاڭنى كۆردى. لېكىن، دەرهال بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى، چاچلىرى بىر تال ـ بىر تالدىن تىك بولدى.

ئىككى ئادەمنىڭ ئۇندىمەي تۇرۇشى ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئىدى. ياردەمچى ئېپىسكوپ يەنە بىرەيلەندىن بىرنەچچە قەدەم نېرىدا، قورقۇنچلۇق سەكرات ئىچىدە قالغانىدى. كۆزاسمىدو زار ـ زار يىغلاپ، گىرىف مەيدانغا قارايتتى.

بۇ چاغدا هەرقانداق ئۇرۇنۇشنىڭ ئۆزى ئېسىلىپ تۇرغان يەرنى تېخىمۇ بوشىتۇېتىدىغانلىقىنى بىلگەن ياردەمچى ئېپىسكوپ قىمىرلىماي جىم تۇرۇش نىيىتىگە كەلدى، نورنى قۇچاقلاپ مىدىر ـ مىدىر قىلمىدى، تىنىقى توختاپ قالغانىدەك بولدى. ۋەهىمە ئىچىدە ئازابلىنىۋاتقاندەك كۆزلىرى پۇلتىيىپ چىقتى. لېكىن، ئۇ ئاخىر بەرداشلىق بېرەلمىدى، بارماقلىرى نوردىن ئاستا ـ ئاستا پەسكە سىيرىلدى. ئىككى بىلىكىدە بارغانسېرى ماغدۇر قالمايۋاتقانلىقىنى، بەدىنىنىڭ بارغانسېرى ئېغىرلىشىۋاتقانلىقىنى، ئېسىلىپ تۇرغان قوغۇشۇن تۇرۇبنىڭ ئاستا ئېگىلىۋاتقانلىقىنى سەزدى. ئۇ پەسكە قاراپ قورقۇپ كەتتى. چېركاۋنىڭ يۇمىلاق ئۆگزىسى يىرتىپ ئىككى پارچە قىلىنغان قارتىدەك كۆرۈندى، قوڭغۇراق مۇنارىدىكى هەيكەللەرگە بىر ـ بىرلەپ كۆز يۈگۈرتتى. ئۇلارمۇ ئۆزىگە ئوخشاش تىك قىيادىن ساڭگىلاقلىق ئىدى، لېكىن ئۇلار ئۇنىڭ ئۇچۇن ئەنسىرىمەيتتى. ئۇنىڭ بىلەن كارى يوق ئىدى. ئۇنىڭغا

قىلچىلىكمۇ ئىچ ئاغرىتمايتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تاش ئىدى، ئۇ قاراپ تۇرغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تۇرغان مەخلۇقلار ئىدى، پوپنىڭ ئاستى، ئەڭ تۆۋەندىكى جاي مەيداننىڭ ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان جايى، ئۇنىڭ باش ئۇستىدە يىغلاۋاتقان ئادەم كۆاسمىدو ئىدى.

پارۇى مەيدانىدىكى ھەرقانداق ئىشنى قىلىپ باققۇسى كېلىدىغان يۇرىكى توم بىرنەچچەيلەن مۇنداق غەلىتە ئۇسۇل بىلەن كۆڭلىنى خۇش قىلىۋاتقان كىمدۇ دەپ، بىر - بىرى بىلەن دەتالاش قىلىشتى. ئەقلىدىن ئازغان بۇ نوچى كىم بولغىيدى، دەپ باش قاتۇردى. بۇ گەپ - سۆزلەرنى پوپ ئېنىق ئاڭلىدى. ھەتتا ئۇلارنىڭ: «ئەگەر ئۇ يىقىلىپ چۈشسە، چوقۇم بوينى ئۇزۇلۇپ كېتىدۇ» دېگەنلىرىنىمۇ ئېنىق ئاڭلىدى.

كۆاسمىدو تېخىچە يىغلىماقتا ئىدى.

ياردەمچى ئېپىسكوپ ھەم غەزەپلەندى، ھەم قورقتى. ئاخىر ھەرقانداق چارە - ئامالنىڭ كارغا كەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. شۇنداقتىمۇ جىمكى كۈچىنى يىغىپ يەنە بىر قېتىم تىركىشىپ باقتى. نورغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، ئىككى تىزىنى تامغا تىرىدى. ئىككى قولىنى تاشنىڭ يېرىقىغا كىرگۈزۈپ، يۇقىرىغا ئالاھازەل بىر چىدەك ئۆرلىدى. مۇشۇ ئۇرۇنۇش بىلەن تەڭ، ئۇنىڭغا تايانچ بولۇپ تۇرغان قوغۇشۇن تۇرۇبنىڭ بىر ئۇچى ئۇزۇلۇپ كەتتى. مۇراسىم كىيىمى يىرتىلىپ ئىككى پارچە بولدى. شۇ چاغدا قېتىپ تارىشىدەك بولۇپ قالغان ئىككى قولى تۇتۇپ تۇرغان يەردىن بۆلەك، پۇتنىڭ ئاستى پۇتۇنلەي بوش - بىكار ئىكەنلىكىنى، دەسسۇالغۇدەك يەرنىڭ قالمىغانلىقىنى بىلدى. تەلىيى ئوڭدىن كەلمىگەن بۇ ئەبلەخ كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇپ نورنى قويۇۋەتتى، پەسكە يىقىلدى.

ھەرقانداق نەرسىنىڭ مۇنداق ئېغىزلىكتىن تۇز سىزىقنى بويلاپ تىك چۈشۈشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ياردەمچى ئېپىسكوپ

هاۋا بوشلۇقىدىن دەسلەپتە بېشى يەرگە، پۇتى ئاسمانغا بولۇپ چۈشتى، قولى ئىككى تەرەپكە يېيىلدى، ئاندىن بىرنەچچە قېتىم موللاق ئاتتى. شامال ئۇنى ئۇچۇرۇپ بىر ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىگە تاشلىۋەتتى، سۆڭىكى بىرنەچچە جايدىن سۇنىدى. ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشكەندە تېخى جېنى چىقىپ كەتمىگەنىدى. قوڭغۇراق چالغۇچى ئۇنىڭ ئۆگزىنىڭ بىرەر جايىنى تۇتۇۋېلىشقا ئۇرۇنغانلىقىنى كۆرۈپ تۇردى. بىراق، ئۆگزە ئىنتايىن يانتۇ ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە پۇپنىڭ ھېچ ماجالى قالمىغانىدى. ئۇ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئارىدا ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىدىن بىر پارچە ساپالغا ئوخشاش ياپىلاق تاش ياتقۇزۇلغان يولغا چۈشتى ـ دە، جىممىدە سۇنايلىنىپ ياتتى.

كۆاسمىدو يەنە بىر قېتىم بېشىنى كۆتۈرۈپ، مىسرلىق قىزغا قارىدى. ئارىلىق يىراق بولسىمۇ، ئۇنىڭ دارغا ئېسىلغان بەدىنىنى، قارەك ئاپىياق كۆڭلىكى ئىچىدە جان تالىشىپ، ئازابلىق تىترەۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئاندىن بېشىنى ئېگىپ، قوڭغۇراق مۇنارىنىڭ ئاستىدىكى يەردە سۇنايلىنىپ ياتقان، يۇز ـ كۆزى كۆرگۈسىز بولۇپ كەتكەن يارەمچى ئېپىسكوپنى كۆردى، ئۇنىڭ يۇرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىرىدىن: «ئاھ، بۇلارنىڭ ھەممىسى مەن سۆيگەن نەرسىلەر ئىدى!» دېگەن ھەسرەتلىك ندا ئېتىلىپ چىقتى.

3. فوبۇسنىڭ تويى

شۇ كۈنى كەچتە، ئېپىسكوپنىڭ ئەدلىيە ئىجراچىلىرى پارۋى مەيدانىغا كېلىپ يارەمچى ئېپىسكوپنىڭ جەسىتىنى يىغىشتۇردى، كۆاسمىدو بۇۋى مەريەم چېركاۋىدىن غايىب بولدى.

يۇز بەرگەن بۇ غەلىتە ئىش ھەققىدە نۇرغۇن سۆز ـ چۆچەك

بولدى. ئادەملەر بەلگىلەنگەن مۆھلەتتە يېتىپ كەلگەنلىكىدىن گۇمانلىنىپ ئولتۇرمىدى. ئالدىنئالا قىلىشۋالغان مەلۇم ۋەدىگە ئاساسەن سېھىرگەر كۆاسمىدو پېرىخون كىلاۋدې فروللونى ئېلىپ كەتكەنىدى. ئادەملەر ئۇ جەسەتنى مايمۇن مېغىزىنى ئېلىش ئۈچۈن ياڭاقنىڭ شاكىلىنى سويغاندەك سويۇپ، روھىنى سۇغۇرۇۋالدى، دەپ پەرەز قىلدى.

مۇشۇ تۇپەيلى، يارەمچى ئېپىسكوپ مۇقەددەس جايغا دەپنە قىلىنمىدى.

لۇئى XI ئىككىنچى يىلى، يەنى 1483 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئالەمدىن ئۆتتى.

پېررې گرىنگورىغا كەلسەك، ئۇ ئاخىرقى ھېسابتا ھېلىقى ئوغلاقنى قۇتۇلدۇرۇپ چىققاندىن كېيىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا بىرنەچچە تىراگېدىيە يازدى. ئاستىرولوگىيە، پەلسەپە، بىناكارلىق ۋە كىمىياگەرلىك قاتارلىقلارغا قىزىقىپ يۈردى. ھەر خىل بىلىملەرنىڭ ھەممىسىدە ئۆزىنى سىناپ باقتى، كېيىنچە يەنە ئۆزىنىڭ تىراگېدىيەلىرىگە قايتتى. بۇ ئۇنىڭ ساراڭلىقتا ئۇچىغا چىققانلىقى ئىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھاياتىنى «تىراگېدىيە بىلەن ئاخىرلاشتۇردى.» ئۇنىڭ دىراماتورگىيە جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيىتى توغرىسىدا خان جەمەتىنىڭ 1483 ـ يىلىدىكى سودا ئوبوروتىدىكى ھېسابات دەپتىرىدە مۇنداق يېزىلغانىدى:

ژان مارچاند بىلەن پېررې گرىنگورىنىڭ ئالدىنقىسى ياغاچچى، كېيىنكىسى دراماتورگ، مىنىستىر ئەپەندى ۋەزىپىگە ئولتۇرغان چاغدا ھەر ئىككىيلەن دىنىي دراملارنى رەتلىدى ۋە پارىژ چاتىلې سوتخانىسىدا ئويناپ چىقتى. دراممىدىكى پېرسوناژلارنىڭ كىيىمى، سەھنە سايمانلىرى ۋە سەھنە ئۈچۈن يۇز لىۋر چىقىم قىلىندى.

فوبۇس شاتوپىرمۇ ئۆزىنى تىراگېدىيە بىلەن ئاخىرلاشتۇردى، يەنى ئۇ توي قىلدى.

4. كۆاسمىدونىڭ تويى

بىز ئاتايا ئەسكەرتكەندەك، مىسرلىق قىز بىلەن يارەمچى ئېپىسكوپ ئۆلۈپ كەتكەن كۈندىن ئېتىبارەن كۆاسمىدو چېركاۋدىن غايىب بولۇپ كەتتى. دەرۋەقە، ئۇنى ھېچكىم كۆرمىدى، نەگە كەتكەنلىكىنىمۇ بىلمىدى.

ئەسمېرالدا دارغا ئېسىلغان كۈنى كەچتە، جاللاتنىڭ يارەمچىلىرى ئۇنىڭ جەسىتىنى داردىن چۈشۈرۈپ، شۇ چاغدىكى ئادەت بويىچە لاچىنتاغدىكى قەبرىستانلىققا قويۇۋەتتى.

سائۇۋالنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا، لاچىنتاغ «پادىشاھلىقتىكى ئەڭ قەدىمىي، ئەڭ سۈرلۈك جازا مەيدانى» ئىدى. ئىبادەتخانا بازىرى بىلەن ساينت مارتىن ئارىسىدا، پارىژ شەھەر سېپىلىدىن ئاتمىش نەچچە دوۋاس كېلىدىغان يەردىكى كورتىلدىن نەچچە قەدەم نېرىدا، نەچچە چاقىرىم يىراقلىقتىن قارىسىنىمۇ كۆرگىلى بولىدىغان بىر ئېدىرلىق بار ئىدى. ھەم ئېگىز، ھەم جىمجىت ئېدىرلىقنىڭ ئۈستىدىن غەلىتە شەكىلدە سېلىنغان بىر بىنا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بۇ بىنا مۇنداقلا قاراشقا كېلىتى ئارىلىدىكى تاشتىن قويۇرۇلغان ئايلانما شەكىللىك سەھنىگىمۇ ئوخشاپ كېتەتتى. بۇ ئېدىرلىق دەل ئادەم ئۆلتۈرىدىغان جايلارنىڭ بىرى ئىدى.

كىشىلەر تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدۇكى، كەڭ كەتكەن ھاك دۆۋىسىنىڭ ئۈستىدە پىششىق خىشتىن قويۇرۇلغان، تۆپى تەرىپى تۈز، ئالتە تەرەپلىك ھەم يوغان، ھەم ئېگىز نەرسە ئېگىزلىكى بەش چى، كەڭلىكى ئوتتۇز چى، ئۇزۇنلۇقى قىرىق چى كېلىدىغان يوغان ئۆي. بۇ ئۆينىڭ بىرلا ئىشىكى بار، سىرتقى تەرىپى قاشالانغان، يەنە بىر پىشايۋانمۇ بار ئىدى. بۇ پىشايۋان ئۈستىدە ئوتتۇز چى ئېگىزلىكتىكى ئون ئالتە تال تاش

تـۇۋرۇك بار ئىدى. تـۇۋرۇكلەرنىڭ ئۇچى تـوغرا ياغـاچ لـىم ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، ھەممە لـىمغا ئايـرىم ـ ئايرىم ھالدا تۆمۈر زەنجىر ئېسىلغان، ھەربىر زەنجىرده بىردىن جەسەت ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. ئەتراپىدىكى تۇز يـەرده تاشتىن قويۇرۇلغان بىر دار ۋە ئىككى جازا سۇپىسى بار. بۇلار خـۇددى جازا سۇپىسىدىن تۆت تەرەپكە شاخلاپ چىققاندەك كۆرۈنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۈستىدىكى ھاۋا بوشلۇقىدا مەڭگۈ توختىماي ئۇچۇپ يۈرىدىغان قاغا ـ قۇزغۇنلار بار، مۇشۇ يەر دەل بىز دەۋاتقان لاچىنتاغ.

15 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئالدىغا 1328 ـ يىلى ياسالغان دەپ خـەت يېزىلغان بۇ قورقـۇنچلـۇق جـازا سۇپىسى ئوبدانلا كونىراپ قالغانىدى. توغرا لـىملار چىرىپ كەتكەن، تۆمۈر زەنجىرلەرمۇ داتلاشقان، تۇۋرۇكلەرمـۇ يېشىل مۇخ بىلەن قاپلانغـان، شېغىل تاشلىق يول يېرىلغان، ئـۇزاقتىن بېرى ھېچكىم مېڭىپ تۇرمىغاچقا، ياۋا ئوت ـ چۆپلەر پېشايۋانغا قەدەر ئۆسۈپ كەتكەنىدى. كۆككە تاقاشقاندەك تۇرىدىغان بۇ بىنانىڭ تۇرقى تولىمۇ سۇرلۇك ئىدى. كېچىلىرى تېخىمۇ قورقۇنچلـۇق كۆرۈنەتتى. ئاينىڭ يورۇقىدا ئاقىرىپ كەتكەن باش سۆڭەكلىرى پارقىرايتتى. كېچىدىكى ئىزغىرىن شامالدا تۆمۈر زەنجىر بىلەن قۇرۇپ كەتكەن جەسەتنىڭ سۆڭىكى بىر ـ بىرىگە سوقۇلاتتى، قاراڭغۇ كېچىده توختىماي مىدىرلايتتى. جازا سۇپىسى بولغاچقا، بۇ ئەتراپ ئىنتايىن سۇرلۇك كۆرۈنەتتى.

ئـادەمنى يىرگەندۈرىدىغان بۇ بىنانىڭ ئـۇلى بوش بولـۇپ، ئۇنىڭ ئىچىگە گەمە قېزىلغانىدى. ئىشىك ئورنىغا ئېگىلىپ كەتكەن مايماق ـ سايماق تۆمۈر كاتەكچە ئورنىتىلغان، ئۇنىڭ ئىچىگە تاشلانغانلىرى يالغۇز لاچىنتاغدىكى تۆمۈر زەنجىرلەردىن چـۇشۇرۇلگەن جەسەتلەرلا ئەمەس ئىدى. ئـۇنىڭغا پارتىزانىڭ ھەرقايسى بۆلۈك ـ پۇچاقلىرىغا ئورنىتىلغان داردا ئۆلتۈرۈلگەن بەختسىز ئادەملەرنىڭ جەسىتىمۇ تاشلىناتتى. بۇ چوڭقـۇر

گەمىنىڭ ئىچىدە تالاي ـ تالاي جەسەت چاڭ ـ توزانغا ئايلىناتتى. دۇنيادىكى نى ـ نى ئۇلۇغ شەخسلەر، تالاي گۈناھسىز ئادەملەر ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان جىنايەت بىلەن بىللە چىرىپ تۈگەيتتى. ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى ئۈزۈكسىز رەۋىشتە مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كېلىنەتتى. بىرىنچى بولۇپ لاچىنتاغدىكى بۇ گوداڭغا تاشلانغىنى ئېنگۇئېراندې مارىگنى ① بولۇپ، ئۇ ھەق گەپنى قىلىدىغان راستچىل بىر ئادەم، ئەڭ ئاخىرىدا ئېلىپ كېلىنگىنى ئادمېرال گولىگنى ② بولۇپ، ئۇمۇ ئوخشاشلا پەزىلەتلىك، ھەققانىي ئادەم ئىدى.

كۆاسمىدونىڭ سىرلىق ھالدا غايىب بولۇپ كەتكەنلىكى دەل بىز بۇ يەردە بايقىغان يەنە بىر ۋەقە ئىدى:

ئالاھازەل مۇشۇ ھېكايە سادىر بولۇپ، ئىككى يىل ياكى ئون سەككىز ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئادەملەر گەمىدىن ئولۇۋېر دايىمنىڭ جەسىتىنى تېپىشقا باردى. ئۇ ئىككى كۈن ئىلگىرى دارغا ئېسىلغان، كېيىن چارلېز Ⅷ نىڭ مەرھەمىتى بىلەن ساينت لاۋرېنتقا يۆتكەپ، ياخشى ئادەملەر بىلەن بىر يەرگە كۆمۈشكە كەچۈرۈم قىلىنغانىدى. ئادەملەر قورقۇنچلۇق ئىسكىلىت سۆڭەكلەرنىڭ ئارىسىدىن يەنە بىر جەسەتنى مەھكەم قۇچاقلىغان پېتى ياتقان بىر جەسەتنى ئۇچراتتى. ئۇ بىر قىزنىڭ جەسىتى ئىدى. تىتىلىپ كەتكەن كىيىمنىڭ پارچە ـ پۈرات يىرتقىلىرىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ ئاق رەختتىن تىكىلگەن كىيىم ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. ئۇلار قىزنىڭ بوينىغا مەرۋايىت مارجان ئېسىلغانلىقىنى، ئۇنىڭغا يېشىل يىپەك قاپچۇقنىڭ چىگىپ قويۇلغانلىقىنى كۆردى. ئۇلار قاپچۇقنى ئېچىپ قاراپ باقتى، لېكىن ئۇنىڭ ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق ئىدى. بۇ نەرسىلەر

---

① مارىگنى (1260 ــ 1315) ــ فىلىپ زامانىسىدا فىرانسىيەنىڭ مالىيە ئەمەلدارى بولغان. كېيىن لاچىنتاغدا ئۆلتۈرۈلگەن.

② گولىگنى ــ چارلېز Ⅸ پروتېستانتلارنى قىرغىن قىلغاندا ئۆلتۈرۈلگەن ۋە جەستى لاچىنتاغقا تاشلىۋېتىلگەن.

ھېچقانچە پۇلغا يارىمايدىغان بولغاچقا، جاللاتلار شۇ پېتى قويۇپ قويغاندەك قىلاتتى. بۇ جەسەتنى قۇچاقلاپ ياتقىنى ئەر كىشىنىڭ جەستى بولۇپ، ئادەملەر ئۇنىڭ ئومۇرتقا سۆڭىكىنىڭ مايماق ئىكەنلىكىنى، بېشىنىڭ ئىككى مۇرىسىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى، بىر پۇتىنىڭ يەنە بىر پۇتىنىڭكىدىن قىسقىلىقىنى بىلدى. ئۇنىڭ بويىدا ھېچقانداق زەخىم ئىزى يوقلۇقىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ دارغا ئېسىلمىغانلىقىنى جەزم قىلىشقا بولاتتى. بۇ ئەر ئۆزى مۇشۇ يەرگە كەلگەن ۋە مۇشۇ يەردە ئۆلۈپ قالغاندەك ئىدى. ئادەملەر ئۇنى ئۇ قۇچاقلىۋالغان قىزنىڭ جەسەت سۆڭەكلىرىدىن ئاجرىتىۋەتمەكچى بولۇپ بىر ياقتا ئۆرۈۋېدى، جەسەت چاڭ ـ توزانغا ئايلىنىپ كەتتى.

بۇ كىتاب گۇاڭجۇ نەشرىياتىنىڭ 2006 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 2006 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

本书根据广州出版社2006年12月第1版，2006年12月第1次印刷本翻译出版。

پارتۇ بۇۋى مەريەم چېركاۋى

ئاپتورى: هيۇگو (فرانسىيە)
تەرجىمە قىلغۇچى: ئىمىن ئەھمەدى
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئازات ئالماس
مەسئۇل كوررېكتورى: سەنەۋەر ، زەمىرە
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون: 0991-2827472
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 27.5
نەشرى: 2011 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2011 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 3000 — 1
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 14230 - 9
باھاسى: 73.00 يۈەن